

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI :10.36550

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКР АІНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 187

ISSN 2522-40-77 (Print)

ISSN 2522-4085 (Online)

DOI :10.36550

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Випуск 187

м. Кропивницький
«КОД»
2020

Н 34 Наукові записки. – Випуск 187. – Серія:
Філологічні науки – Кропивницький: Видавництво
«КОД», 2020.– 736 с.

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню **актуальних питань** мовних систем: проблем розвитку та функціонування в поліетнічному та полікультурному просторі (актуальних проблем загального мовознавства, лексичної семантики, граматики, фонетики та фонології, полікритики художніх і фахових текстів, дискурсознавства), теорії та практики перекладу та прикладної лінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокогнітивістики, лінгвоконцептології, лінгвокультурології, етнолінгвістики, тексту та дискурсу; аспектів фахової підготовки сучасного вчителя іноземних мов та зарубіжної літератури, перекладача та фахівця з прикладної лінгвістики на матеріалі слов'янських та германських мов.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів факультетів іноземних мов та філологічних факультетів, учителів іноземних мов і учителів-словесників.

УДК 08(477.65):80

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat.**

Рецензенти:

Іваницька М.Л., доктор філологічних наук, професор (м. Київ);
Черноватий Л.М., доктор педагогічних наук, професор (м. Харків);
Бялик В.Д., доктор філологічних наук, професор (м. Чернівці);
Мізін К.І., доктор філологічних наук, професор (м. Переяслав-Хмельницький).

Іноземні рецензенти:

Рenate Бройнінгер, доктор філософії *habilit.*, професор Гумбольдт-Центру (Ульм, Німеччина);
Штефан Шіргольц, доктор філософії *habilit.*, професор (Ерланген, Німеччина).

РЕДКОЛЕГІЯ:

Науковий редактор:

Семенюк Олег - доктор філологічних наук, професор, ректор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (ЦДПУ).

Заступник наукового редактора:

Ключек Григорій - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Відповідальний секретар:

Ковтюх Світлана - кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Білоус Олександр – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, декан факультету іноземних мов ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Ріхард Й. Бруннер – доктор філософії *habilit.*, професор Гумбольдт-Центру університету **Ульм/Німеччина**.

Енді Гао – доктор філософії, професор університету Нью Саус Уельс в місті **Сідней**.

Гурбанська Антоніна – доктор філологічних наук, професор, директор Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв.

Ніца Давідовіч – доктор філософії, професор, голова ради оцінювання якості навчання в університеті міста Аріель, голова консорціуму центрів професійного розвитку викладачів вишів **Ізраїля**.

Мартіне Далмас – доктор філософії *habilit.*, професор, професор кафедри новітнього німецькою мовознавства Інституту германських та скандинавських мов університету Париж Сорбона (**Франція**).

Ліаді Олександр – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри методик дошкільної та початкової освіти ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Мищенко Алла – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Михида Сергій – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української та зарубіжної літератури, проректор з наукової роботи ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Ожоган Василь – доктор філологічних наук, професор, віце-президент з науково-педагогічної (навчальної) роботи Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Паращук Валентина – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської мови та методики її викладання ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Руснак Ірина – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.

Артур Творек – доктор філософії *habilit.*, професор кафедри німецької мови Інституту германської філології університету міста Вроцлава. Голова дослідного центру фонетики/Польща.

Мейрін Хенербі – доктор філософії, професор англійської мови університету **Гон-Конга**.

Технічний секретар:

Верещак Юлія – викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики ЦДПУ імені Володимира Винниченка.

Друкується за ухвалою вченої ради Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

(протокол № 13 від 25.06.2019 року).

Статті подано в авторській редакції

© Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, 2020
© Видавництво «КОД», 2020

ISSN 2522-4077 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.36550

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
VOLODYMYR VYNNYCHENKO CENTRAL UKRAINIAN STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

RESEARCH BULLETIN

Series:

PHILOLOGICAL SCIENCES

Issue 187

Kropyvnytskyi
«KOD»
2020

ISSN 2522-40-77 (Print)
ISSN 2522-4085 (Online)
DOI: 10.36550

**Research Bulletin. - Issue 187. - Series:
Philological Sciences – Kropyvnytskyi: Publisher
«KOD», 2020.– 736 p.**

Research Bulletin includes papers researching current issues in Language Systems: Problems of Their Development and Functioning in the Polyethnic and Multicultural Space (General Linguistics, Lexical Semantics, Phonology, Grammar, Vocabulary, Polycritics of Fiction and Specialized Texts, Discourse Studies); Language Mappings of the World: Linguacultural, Linguacognitive and Ethnolinguistic Aspects; Linguacultural, Sociocultural and Intercultural Problems of Translation; Applied Linguistics; Methodological Aspects of the Professional Training of Foreign Language Teachers, Foreign Literature Teachers, Translators and Applied Linguistics Specialists.

The edition is intended for scholars, instructors, postgraduates and postdocs as well as students of language departments.

The Collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat.

Reviewers:

Prof. **Mariia Ivanytska**, Doctor of Philology (Kyiv);
Prof. **Leonid Chernovatyi**, Doctor of Pedagogy (Kharkiv);
Prof. **Vasyl Bialyk**, Doctor of Philology (Chernivtsi);
Prof. **Kostiantyn Mizin**, Doctor of Philology (Perejaslav-Hmelnytskyj).

Foreign reviewers:

Renate Breuning, Prof. Ph.D habil of the Humboldt-Centre (Ulm, Germany);
Stefan Schierholz, Prof. Ph.D habil (Erlangen, Germany).

EDITORIAL BOARD:

Chief Editor:

Prof. **Oleg Semeniuk** – Doctor of Philology, Professor, President of the Volodymyr Vyrmychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Deputy Chief Editor:

Prof. **Hryhorii Klochek** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Editorial Secretary:

Prof. **Svitlana Kovtiukh** – Candidate of Philology, Professor, Head of the Department of the Ukrainian Language, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

EDITORIAL BOARD:

Prof. **Oleksandr Bilous** – Doctor of Philosophy (Ph.D), Professor, Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Dean of the School of Foreign Languages, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Prof. **Richard J. Brunner** – Doctor of Philosophy (Ph.D) habil, Professor of the Humboldt-Centre, University Ulm, **Germany**.

Prof. **Nitza Davidovitch** – Doctor of Philosophy (Ph.D), Professor, Head of Quality Assessment and Academic Instruction in Ariel University, Head of the Israel Consortium of Faculty Development Centers of the Teaching Training Program in the Education Department (**Israel**).

Prof. **Martine Dalmas** – Doctor of Philosophy (Ph.D) habil, Professor, Department of Modern German Linguistics, School of Germanic and Scandinavian Languages, Paris-Sorbonne University (**France**).

Prof. **Andy Gao** – Doctor of Philosophy (Ph.D), Professor at the University of New South Wales in **Sydney**.

Prof. **Mairin Hennebry** – Doctor of Philosophy (Ph.D), Professor in English Language Education at the University of **Hong Kong**.

Prof. **Antonina Hurbanska** – Doctor of Philology, Professor, Director of the Institute of Journalism and International Relations, Kyiv National University of Culture and Arts.

Prof. **Oleksandr Iliadi** – Doctor of Philology, Professor, Head of the Department of Preschool and Primary Education Methods, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Ass. Prof. **Alla Mishchenko** – Doctor of Philology, Docent, Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Prof. **Serhii Mykhyda** – Doctor of Philology, Professor, Department of the Ukrainian and Foreign Literature, Vice-President for Science and Research of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Prof. **Vasyl Ozhohan** – Doctor of Philology, Professor, Vice-President for Academic Affairs of the National University of "Kyiv-Mohyla Academy".

Prof. **Valentyna Parashchuk** – Candidate of Philology, Professor, Department of the English Language and Methods of its Teaching, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University

Prof. **Iryna Rusnak** – Doctor of Philology, Professor, Chair of the Ukrainian literature and Comparativistics, Institute of Philology of the Borys Grinchenko Kyiv University.

Prof. **Artur Tworek** – Doctor of Philosophy (Ph.D) habil, Department of German Language, Head of the Research Center for Phonetics, Institute of German Philology at the University of Wrocław/**Polen**.

Technical secretary:

Yulia Vereshchak – teacher of the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Approved by the Senate of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
(Protocol № 13, 26.06.2019)

The papers are presented in the authors' version

ЗМІСТ

**МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ
В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ (АКТУАЛЬНІ
ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА, ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ,
ГРАМАТИКИ, ФОНЕТИКИ ТА ФОНОЛОГІЇ, ПОЛІКРИТИКИ ХУДОЖНІХ
І ФАХОВИХ ТЕКСТІВ, ДИСКУРСОЗНАВСТВА)**

**ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО
Й ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ МОВИ**

DALMAS Martine. EIN MANN OHNE BAUCH IST WIE EIN ... ZUM SPIELERISCHEN UMGANG MIT VERGLEICHEN.....	15
МОЙСІЄНКО Анатолій. ДИНАМІКА ОБРАЗНИХ УТВОРЕНЬ З ОНІМНИМ СЛОВОМ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ)	21
ВДОВЕНКО Тетяна. ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІОЗНОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНЕ Ж. БАРНСА «ИСТОРИЯ МИРА В 10 ½ ГЛАВАХ»	28
ГРИГОРЕНКО Наталія. СЕМАНТИКА УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ	32
ІВАНЕНКО Надія. МОБІЛЬНИЙ СЛЕНГ ЯК ОДНА З НАЙПОШИРЕНІШИХ ГРУП ПОВСЯКДЕННОГО СЛЕНГУ МОЛОДІ.....	38
КИРИЛЮК Ольга. МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ВОРОГА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ	45
ЛЕЛЕКА Тетяна. ЗАПОЗИЧЕННЯ <i>CARSHERING</i> В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	50
ВОВКОДАВ Оксана. ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ АБСТРАКТНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ЛЕКСИЧНОГО ЗБАГАЧЕННЯ МОВИ	54
ГАВРИЛОВА Олена. КОМП'ЮТЕРНА ЛЕКСИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ ВЖИВАННІ	58
KARPIK Mykola. LEXICAL DIVERGENCE IN AUSTRIAN NEWSPAPER LANGUAGE.....	63
МОСКОВЧЕНКО Ольга. ЧИМ ПОЯСНЮЄТЬСЯ СУПЛЕТИВІЗМ ФОРМ НАЗИВНОГО ТА НЕПРЯМИХ ВІДМІНКІВ ОСОБОВОГО ЗАЙМЕННИКА <i>Я</i> В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ?	68
СЕМЕРЯКО Ольга. СЕМАНТИКА КОЛЬОРІВ <i>ОБАНСЕК</i> У СКЛАДІ КОРЕЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ.....	75

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОЗНАВСТВА Й ОНОМАСТИКИ

MAKSYM TSCHUK Bohdan, ARABSKA Iryna, TRUSCH Olena. ZUR FRAGE DER LAUTSEMANTIK UND LAUTBEDEUTSAMKEIT BEI DEN DEUTSCHEN ONOMATOPROETIKA.....	81
МЕЛЕХ Галина. СТРАТИФІКАЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ КУЛІНАРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)	90
СОПРИКІНА Вікторія. ДВОКОМПОНЕНТНІ ПСЕВДОНИМИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-СУЧАСНИКІВ: ІНТЕНЦІЙНІ МОТИВИ ТВОРЕННЯ ОНІМА	94

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВОТВОРУ

ИЛИАДИ Александр. АЛАНСКОЕ НАСЛЕДИЕ В СЛАВЯНСКОМ СЛОВАРЕ	101
АРДЕЛЯН Олена. СУТНІСТЬ ОНОМАСТИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ	107
ДЕМЕШКО Інна. МОРФОЛОГІЧНІ КЛАСИ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД ІЗ НЕЧЛЕНОВАНИМИ ВЕРШИННИМИ ДІЄСЛОВАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ	115
СКЛЯНІЧЕНКО Ганна. ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЧНОГО ОПИСУ СЛОВОТВІРНИХ СИСТЕМ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	120
АХМЕДОВА Юлія. ОСОБЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЧНИХ ПАРАДИГМ УКРАЇНСЬКИХ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН ІІ ВІДМІНИ ТВЕРДОЇ ГРУПИ	128

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ

ADAM Séverine. LINKSERWEITERUNGEN DER DEUTSCHEN NOMINALPHRASE AM BEISPIEL DES ATTRIBUTIVEN ADJEKTIVS	135
---	-----

БОЙКО Юлія. СЕМАНТИЧНА ПАРАДИГМА КЛАЗИ В АСПЕКТІ АРГУМЕНТНО-ПРЕДИКАТНОЇ СТРУКТУРИ ЇЇ КОМПОНЕНТІВ.....	143
HERASYMENKO Liudmyla, MURAVSKA Svitlana. USE OF MODAL VERBS IN ENGLISH AVIATION RADIO/TELEPHONE DISCOURSE	150
КОВТЮХ Світлана. ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ТА ПРАВОПИСУ МІЛТІПСЕВДОНІМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	155
НЕСТЕРЕНКО Тетяна. УМОВНИЙ СПОСІБ: ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ	162
ТОКАРЄВА Тетяна. СИНОНІМІЯ З ТОЧКИ ЗОРУ СТИЛІСТИКИ	168
OMELCHENKO Nataliia. ÜBER DIE SYNTAKTISCHE VALENZ DER DEUTSCHEN ADJEKTIVISCHEN SCHNELLIGKEITSWÖRTER	175

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОНЕТИКИ, ФОНОЛОГІЇ ТА ОРФОГРАФІЇ

ВАЛІГУРА Ольга, ГРАД Наталія. ПЕРЦЕПТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНТОНАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ВІДЕОПРЕЗЕНТАЦІЙ	180
PARASHCHUK Valentyna. PHONOLOGICAL COMPETENCE REVISITED IN THE COMPETENCY-BASED MODEL OF EFL TEACHER EDUCATION IN UKRAINE	185
ДАЦЬКА Тетяна, ГРИЦЮК Наталія. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ АНГЛІЙСЬКОГО ЕЛЕКТРОННОГО ТЛУМАЧНОГО ОНЛАЙН-СЛОВНИКА: НА ДОПОМОГУ КОРИСТУВАЧУ.....	193
ПОЛЩУК Ганна. ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ СИСТЕМИ МОВИ НА ВАРІЮВАННЯ ДИФТОНГІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)	200
КАМЕНЕВА Ірина. РОЛЬ ЗВУКОВИХ АССОЦІАЦІЙ В СОЗДАНИИ ПОНЯТИЯ «НОЧЬ» В ПОЭЗИИ Ф.И. ТЮТЧЕВА.....	208
ПОЗДНЯКОВ Кирило. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ІСТОРИЧНІЙ АКЦЕНТОЛОГІЇ МОВ БЛИЗЬКОГО СХОДУ	214

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКУРСОЗНАВСТВА, КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

КОБЯКОВА Ірина, РЕШИТЬКО Анна. ОСНОВНІ КОНЦЕПТИ ФАНТАЗІЙНОГО ДИСКУРСУ	220
КУТУЗА Наталія. РЕАЛІЗАЦІЯ РІЗНОВИДІВ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ В ПЕДАГОГІЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ	224
ШВАЧКО Світлана, МИХАЙЛЮК Валерія. СПЕЦИФІКА ГУМОРУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	230
BAŪBAKOVA Inesa, HASKO Oleksandra. EFFECTIVE LEADERSHIP COMMUNICATION IN THE ESP DISCOURSE TEACHING.....	236
BYELOZYOROVA Yuliya. GENDERBEZOGENE CHARAKTERISTIK DER DEUTSCHSPRACHIGEN KONTAKTANZEIGEN AUS DEM INTERNET.....	240
YEMELYANOVA Olena, MATSAK Karina, YEMELYANOV Dmytro. PECULIARITIES OF PRAGMATIC POTENTIAL OF POLITICAL PHRASEOLOGY IN THE MODERN ENGLISH PUBLICIST DISCOURSE.....	245
КІБАЛЬНИКОВА Тетяна. АЛЮЗІЯ ЯК ВИЯВ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ФЕМІННОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	251
КОРОБКА Галина. ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЯЗЫКА СМЕХА КРЫМСКОГО БАНДЕРОВЦА (НА МАТЕРИАЛЕ ВЕБЛОГА « <i>НОВОСТИ КРЫМНАША</i> ». ИНФОРМАЦИОННОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ РОССИЙСКОЙ ОККУПАЦИИ КРЫМА И ДОНБАССА)	256
ЛІШТАБА Тетяна, ГАВАЗА Наталія. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА	268
МЕДВІДЬ Олена, ВАШИСТ Катерина, СТЕЦЕНКО Оксана. СТРУКТУРНО-ПРАГМАТИЧНІ ПАТЕРНИ АНГЛОМОВНИХ НОМІНАЦІЙ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ.....	273
ЧЕРНИШОВА Ірина. НЕГАТИВНА ОЦІНКА СВІТУ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКОМУ БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	280
МОЛГАМОВА Лілія. ДУАЛІСТИЧНІСТЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ІМЕНІ КОНЦЕПТУ DEATH.....	286
КУЧЕР Альона. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОПРАГМАТИКИ	295
ХАМАРШЕХ Анастасія. РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ДЕМАГОГІЇ ВИСЛОВЛЕННЯМИ З ІМПЛІКАТУРАМИ В ІНАВГУРАЦІЙНІЙ ПРОМОВІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА.....	300

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЛІНГВАЛЬНОМУ, ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ Й ПОЛІЕТНІЧНОМУ СВІТІ

БЕЗУГЛА Лілія. МОВЛЕННЄСВОАКТОВИЙ АНАЛІЗ У ПРАГМАПОЕТИЦІ	307
БОРИСОВ Володимир. АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКА МОВНА ВЗАЄМОДІЯ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ ОСВІТИ	314
КОСТЕНКО Вікторія, СОЛОГОР Ірина. МЕТАТЕКСТОВІ ЗАСОБИ ДОДАТКОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В ТЕКСТАХ ФОРМ ПОІНФОРМОВАНОЇ ЗГОДИ НА СТОМАТОЛОГІЧНЕ ЛІКУВАННЯ	319
МИКОЛЕНКО Тетяна, ГОЛОВАТА Лариса. КОЛЬОРЕМА ЯК ТРАНСЛЯТОР АВТОРСЬКИХ СМИСЛІВ.....	327
ПІДЛУБНА Ольга. КОМУНІКАТИВНІ НЕПОРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ АВІАЦІЙНОМУ РАДІОТЕЛЕФОННОМУ ДИСКУРСІ.....	332

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ

БЕЦЕНКО Тетяна. КОМПАРАТИВНА ЛІНГВОФОЛЬКЛОРИСТИКА: СПРОБИ ОБГРУНТУВАННЯ ДЕЯКИХ ЗАСАДНИЧИХ ПОЛОЖЕНЬ	339
ІВАНЕНКО Світлана. КРИТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙСНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ТАНІ МАЛЯРЧУК)	344
БУЙНИЦЬКА Тетяна. СТРУКТУРА ПЕРЕЛІЧЕННЯ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ ЕСКІЗНОСТІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ	350
БРОДСЬКА Оксана, ЛОПУШАНСЬКИЙ Василь. НОВЕЛА «МЕРТВІ МОВЧАТЬ» АРТУРА ШНІЦЛЕРА: СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ	355
ŁOPUSZCHANSKYJ Jarosław. DEUTSCHSPRACHIGE AUTOREN AUS DRONOVYCZ IM KONTEXT DES MULTIKULTURELLEN ERBES GALIZIENS	362
МАРИНЕНКО Ірина, МИХАЙЛЕНКО Владислав. ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА ЗАГОЛОВКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА	367
ФОКА Марія. ПІДТЕКСТОВА ПРИРОДА ХАЙКУ	375
ПЕРЦОВА Інна. ПРИРОЩЕННЯ ІМПЛІЦИТНОГО ХАРАКТЕРУ В ПОЕЗІЇ Й. БРОДСЬКОГО	380
ОГАРЄНКО Тетяна. ОЗНАЧЕННЯ ЯК ДРУГОРЯДНИЙ ПОШИРЮВАЧ У ТВОРІ ГРИГОРА ПЮТЮННИКА «ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ».....	385
БОГДАН Юлія. АВТОРСЬКА ПОЗИЦІЯ У РОМАНІ М. ВІГГЕ «НА КРАЙ СВІТУ БЕЗ ГРОШЕЙ. АВАНТЮРНА ПОДОРОЖ».....	389
ГУЦАЛО Олена. СЦЕНІЧНА ІСТОРІЯ ТА КІНОІНТЕРПРЕТАЦІЯ П'ЄСИ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БЛІЙ МІДВІДЬ»	396
СОШНІКОВА Ксенія. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОБРАЗУ БАТЬКА-МИТЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ М. КОЦЮБІНСЬКОГО «ЦВІТ ЯБЛУНІ» ТА ДРАМИ В. ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БЛІЙ МІДВІДЬ»).....	402

КАРТИНИ СВІТУ В АСПЕКТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ, ЛІНГВОКОГНІТИВІСТИКИ Й ЕТНОЛІНГВІСТИКИ

КОЛЕСНИК Олександр. ВЕРБАЛІКА <i>ПЕКЛА</i> : МІФОСЕМІОТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ	409
ПАНЧЕНКО Елена. ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ КОНТАМИНАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО И РЕКЛАМНО-ТУРИСТИЧЕСКОГО ДИСКУРСОВ	416
ПРИХОДЬКО Анатолій. КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ПАРАМЕТРИ (ЛІНГВО)КОНЦЕПТУ	421
ШКОЛЯРЕНКО Віра. ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З ПОЗИЦІЇ ДІАХРОНІЧНОГО АСПЕКТУ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ	427
ШУЛЯК Світлана. ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ФАУНОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ).....	432
СТЕВАНОВИЧ Раиса. ОТРАЖЕНИЕ ЭВРИСТИЧЕСКОЙ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЗЕРКАЛЕ КОГНИТИВНО-КОММУНИКАТИВНОЙ ПАРАДИГМЫ (НА МАТЕРІАЛІ РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ).....	437
БОНДАРЕНКО Яна. ЕМОТИВНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЖА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Р. ГЕЛБРЕЙТА)	441

ГРОМКО Тетяна. УВИРАЗНЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ ГОВІРКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ.....	446
ДАНИЛЮК Оксана. НАРОДНІ ГЕОГРАФІЧНІ ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ БЕРЕГА У ВОЛИНСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	452
КОЗУБ Галина, ОЛЬХОВИК Марія. ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ И ОБРАЗНО-МЕТАФОРИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА <i>ФУТБОЛ</i> В РУССКОЙ И НЕМЕЦКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ.....	459
ЛЮБИМОВА Світлана. STEREOTYPE OF CALIFORNIA. CULTURAL ASPECT.....	465
МАЛАШ Олександра. СИМВОЛІКА СВЯТ: ЕТНІЧНА ТОЖСАМІСТЬ БОЛГАР УКРАЇНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЛЕКСИКИ.....	469
МИРОНОВА Тетяна. ІНДИВІДУАЛЬНА АВТОРСЬКА ТЕКСТОВА СЕМАНТИКА (ЗА АНГЛОМОВНОЮ ПАРАДИГМОЮ) ВІДНОСНО ПСИХОАНАЛІТИЧНИХ ЗМІСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ОПОВІДАННЯ «ЛЮБОВ ТА АРОМАТ ЛАВАНДИ / <i>LOVE AND LAVENDER</i> » Г. МОРТОНА / <i>H. MORTON</i>).....	475
СОКОЛОВСЬКА Світлана. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ЦІЛІСНІСТЬ ДРАМАТУРГІЧНОГО ТЕКСТУ.....	484
ХОМЕНКО Тетяна. МОВНА КАРТИНА СВІТУ ДАВНІХ ГЕРМАНЦІВ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	489
ЧЕРЕВЧЕНКО Вікторія. ОСОБЛИВОСТІ КАРТИНИ СВІТУ ПІДЛІТКА У ТВОРІ ЙОАННИ ЯГЕЛЛО «КАВА З КАРДАМОНОМ».....	496
ЧЕРЕВЧЕНКО Олександр. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ МОВИ ЯК ЕТНІЧНОГО ФЕНОМЕНА.....	501
ОЛІНУК Оксана, YAROVA Laryssa. COLLOCATIONAL MEANS OF VERBALIZATION OF THE LINGUACULTURAL CHARACTER TYPE “AMERICAN LAWYER”.....	508
БАБЕНКО Богдана. ІСТОРИЧНІ РЕАЛІЇ КІНЦЯ ХVІ СТОЛІТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ «БІЛИХ БЛАНКЕТІВ» МИКОЛИ СМОЛЕНЧУКА.....	515
БЄЛІНСЬКА Валерія. ВЕРБАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЯВИЩ ПРИРОДИ В ПОЕЗІЇ А. КИЧИНСЬКОГО ТА П. ПЕРЕБИЙНОСА: КОНОТАЦІЙНІ ВИЯВИ.....	521
КРИВЕНЕЦЬ Ірина. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ БЕРНАРА ВЕРБЕРА «TROISIÈME HUMAINITÉ» ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ СИСТЕМИ АВТОРА.....	527
СТЕПАНОВ Віталій. РОЛЬ КОГНІТИВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В МАТРИЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ КОНЦЕПТУ <i>ПОЛІТИКА</i> (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ).....	532

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

БІЛОУС Олександр, БІЛОУС Ольга. УСНИЙ ДВОСТОРОННІЙ ПЕРЕКЛАД: ШЛЯХИ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ТА ПРАГМАТИЧНОГО АНАЛІЗІВ (НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ НАПРЯМИ).....	541
ХОДОРЕНКО Анна. ФЕНОМЕН ЛАКУНАРНОСТІ В ІБЕРО-РОМАНСЬКІЙ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕВОДЕ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕВОДА КОМИКСА «СУДЬБА НУМАНСІЇ» С ІСПАНСЬКОГО НА РУССЬКИЙ).....	553
ЧЕРНОВАТИЙ Леонід, ЛИПКО Ірина, РОМАНЮК Світлана. ПОРІВНЯЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ АНГЛОМОВНИХ ГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	557
БОНДАРЕНКО Катерина, БОНДАРЕНКО Олександр. КРАУД-ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	565
STASIUK Bohdan. MOST RECENT VOLODYMYR VYNNYCHENKO IN ENGLISH: REVIEW OF THE <i>BLACK PANTHER AND POLAR BEAR'S</i> FIRST TRANSLATION.....	574
ЧЕРНИШЕНКО Ірина, ГРЕЧИХІНА Наталія. ПЕРЕКЛАД СУЧАСНОЇ ПОЕЗІЇ: МОЖЛИВИЙ ЧИ НІ?.....	582
ВЕРЕЗУБЕНКО Микола. ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ У ГАЛУЗІ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ.....	593
ДРУЖБЯК Світлана, МЕЛЬНИК Марія. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Р. ДУТЛІ «ОСТАННЯ ПОДОРОЖ СУТІНА».....	600
ЄМЕЛЬЯНОВА Олена, МЕЛАЙ Анна. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВИСЛОВЛЮВАНЬ САМООЦІНКИ ЯК ЗАСОБУ АКТУАЛІЗАЦІЇ Я-КОНЦЕПТУ НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА.....	607

МАТВІЙШИН Оксана. ПОЕТИКА СИМВОЛІЧНОЇ ДЕТАЛІ В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Г. ГАРАСИМОВИЧА (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ М.КОЦЮБІНСЬКОГО «ЦВІТ ЯБЛУНІ»).....	613
РИБАЛЬЧЕНКО Валентина. ЕТНОМЕНТАЛЬНА ПАРАДИГМА РОСІЇ В ПОЕЗІЇ М. ВОЛОШИНА «СЕВЕРОВОСТОК»: ДІАЛОГ ОРИГІНАЛУ ТА ПЕРЕКЛАДУ.....	617
TARNAVSKA Maryna. LITERARY SUBTEXT INTERPRETATION: THE POWER OF SUGGESTION.....	623
ГОНЧАРУК Руслана. ЕМОЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ «LIEBE»-«ЛЮБОВ» У ПОЕЗІЇ Г. ГЕЙНЕ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАДАХ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ.....	628
КОНКУЛЬОВСЬКИЙ Володимир, ВОЗНИК Наталя. СУБТИТРУВАННЯ ЯК ОДИН З ВИДІВ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ.....	634

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, ПЕРЕКЛАДАЧА ТА ФАХІВЦЯ З ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

МУКНАУЛЕНКО Valery. STRATEGIES OF CONFERENCE INTERPRETING STUDIES.....	640
ВЕЧІРКО Оксана. ВИВЧЕННЯ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА» В КУРСІ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ СТУДЕНТАМИ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ.....	645
ГВОЗДЯК Ольга, СИНЬО Вікторія, ВЕРЕШ Марія. ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ СМАРТФОНІВ: МОЖЛИВОСТІ ТА НЕБЕЗПЕКИ.....	651
ГЛАДКА Олена. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	656
КАЛИНЯК Богдан, МОРСЬКА Наталя. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	660
КОЛОМІЄЦЬ Наталя, ЯРЕМЕНКО Наталя. КУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ В КОНТЕКСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	665
KOROTIAIEVA Iryna. A TRAINEE-CENTERED APPROACH TO IN-SERVICE TRAINING OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.....	670
КОЧУБЕЙ Вікторія. ВИКОРИСТАННЯ КІНОРЕЦЕНЗІЙ ЯК НАВЧАЛЬНОГО РЕСУРСУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	676
КУЧМА Ольга. ДИДАКТИЧНА ЦІННІСТЬ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКИХ ЗМІ ПРО УКРАЇНУ НА ЗАНЯТТЯХ З ПЕРЕКЛАДУ.....	682
ЛАБЕНКО Олександр. МОВОЗНАВЧА НАУКА ЯК ОСНОВА ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ.....	688
ОСОВА Ольга. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ.....	696
РІЖНЯК Оксана, КРАСНОЩОК Вікторія. ЛІНГВІСТИЧНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ (МЕДИЧНИЙ НАПРЯМОК).....	700
СВИРИДЮК Віра. ФОРМУВАННЯ ПИСЕМНОМОВЛЕНСВИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ MODDLE.....	705
ТОКАРЄВА Тетяна, ХОМЕНКО Тетяна. ФІЛОЛОГІЧНА ОСВІТА УЧНІВ НА УРОЦІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	712
ТРУХАНОВА Тетяна. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ.....	718
СНУГАІ Oksana. UNPACKING MEDIA LITERACY: APPLICATION IN ESL.....	724
САВЕНКО Тетяна. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ У НАВЧАННІ ГРАМАТИКИ СТУДЕНТІВ МОВНОГО ФАКУЛЬТЕТУ.....	729

CONTENTS
LANGUAGE SYSTEMS: PROBLEMS OF THEIR DEVELOPMENT AND FUNCTIONING IN THE POLYETHNIC AND MULTICULTURAL SPACE (GENERAL LINGUISTICS, LEXICAL SEMANTICS, PHONOLOGY, GRAMMAR, VOCABULARY, POLYCRITICS OF FICTION AND SPECIALIZED TEXTS, DISCOURSE STUDIES)
PROBLEMS OF LEXICON AND FRASIOLOGICAL RESEARCH OF LANGUAGE

DALMAS Martine. A MAN WITHOUT A BELLY IS LIKE ... ABOUT PLAYFUL USE OF COMPARISONS.	15
MOISIENKO Anatolii. DYNAMICS OF FIGURATIVE FORMATIONS WITH ONYM WORDS (IN THE UKRAINIAN LITERARY TEXTS).	21
VDOVENKO Tatyana. THE FUNCTIONING OF RELIGIOUS TERMS IN J. BARNES' NOVEL "A HISTORY OF THE WORLD IN 10 ½ CHAPTERS".	28
GRYGORENKO Natalia. SEMANTICS OF UKRAINIAN AND ENGLISH VERBS OF SOCIAL INTERACTION.	32
IVANENKO Nadiya. TEXTING SLANG AS ONE OF THE MOST COMMON GROUPS OF EVERYDAY YOUTH SLANG.	38
KYRYLIUK Olha. LINGUISTIC MEANS OF THE ENEMY IMAGE FORMATION IN TERMS OF THE INFORMATION WAR.	
LELEKA Tetiana. THE LOAN КАПИТЕРИГ IN THE UKRAINIAN LANGUAGE.	50
VOVKODAV Oksana. CHARACTER FEATURES OF THE ABSTRACT CATEGORY AS A MEAN OF LEXICAL ENGAGEMENT OF THE LANGUAGE.	54
GAVRYLOVA Olena. COMPUTER VOCABULARY IN PROFESSIONAL USE.	58
KARPIK Mykola. LEXICAL DIVERGENCE IN AUSTRIAN NEWSPAPER LANGUAGE.	63
MOSKOVCHENKO Olha. WHAT IS THE SUPPLETION OF THE FORMS OF THE NOMINATIVE AND OBJECTIVE CASES OF THE PERSONAL PRONOUN YA EXPLAINED BY IN UKRAINIAN AND OTHER SLAVIC LANGUAGES?	68
SEMERIAKO Olga. SEMANTICS OF TRADITIONAL COLOURS OBANGSAEK AS A PART OF KOREAN IDIOMS.	75

TOPICAL ISSUES OF TERMINOLOGY AND ONOMASTICS

MAKSYM SCHUK Bohdan, ARABSKA Iryna, TRUSH Olena. ON THE ISSUE OF PHONOSEMANTICS AND PHONOSYMBOLISM OF THE ONOMATOPOIETIC VOCABULARY OF MODERN GERMAN.	81
MELEKH Halyna. STRATIFICATION ISSUES OF THE GERMAN CULINARY PROFESSIONAL VOCABULARY (ON THE BASIS OF LEXICOGRAPHIC SOURCES).	90
SOPRYKINA Viktoriia. TWO-COMPONENT PSEUDONYMS OF UKRAINIAN MODERN WRITERS: REASONS FOR CREATING.	94

TOPICAL ISSUES OF WORDBUILDING

ILIADI Alexandr I. ALANIAN HERITAGE IN SLAVIC VOCABULARY.	101
ARDELIAN Olena. ESSENCE OF ONOMASTIC NOMINATION.	107
DEMESHKO Inna. MORPHONOLOGICAL CLASSES OF FAMILY OF WORDS WITH INSEPARABLE APICAL VERBS IN UKRAINIAN LANGUAGE.	115
SKLIANICHENKO Hanna. TOWARDS A QUESTION OF TYPOLOGICAL DESCRIPTION OF MODERN ENGLISH AND UKRAINIAN WORD - FORMATION SYSTEMS.	120
AKHMEDOVA Julia. FEATURES OF MORPHOLOGICAL PARADIGMS OF UKRAINIAN MASCULINE NAMES II DECLINATION OF FRIM GROUP.	128

TOPICAL ISSUES OF GRAMMAR

ADAM Séverine. LEFT-HAND EXTENSION OF NOMINAL PHRASES IN GERMAN USING ATTRIBUTIVE ADJECTIVES.	135
---	-----

BOYKO Julia. SEMANTIC PARADIGM OF MAIN CLAUSE BASED ON ARGUMENT-PREDICATED STRUCTURE OF ITS COMPONENTS.	143
HERASYMENKO Liudmyla, MURAVSKA Svitlana. USE OF MODAL VERBS IN ENGLISH AVIATION RADIOTELEPHONY DISCOURSE.....	150
KOVTIUKH Svitlana. PECULIARITIES OF DECLENSION AND SPELLING OF MILITARY PSEUDONYMS IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE.	155
NESTERENKO Tetiana. SUBJUNCTIVE: FUNCTIONALLY-SEMANTIC ASPECT.	162
TOKARYEVA Tetyana. SYNONYMY OF THE POINT OF VIEW OF STYLISTICS	168
OMELCHENKO Nataliia. SYNTACTIC VALENCY OF GERMAN ADJECTIVES TO DENOTE SPEED.	175

TOPICAL ISSUES OF PHONETICS, PHONOLOGY AND ORPHOGRAPHY

VALIGURA Olga, HRAD Natalia. PERCEPTIVE CHARACTERISTICS OF INTONATION OF ENGLISH VIDEOPRESENTATIONS	180
PARASHCHUK Valentyna. PHONOLOGICAL COMPETENCE REVISITED IN THE COMPETENCY-BASED MODEL OF EFL TEACHER EDUCATION IN UKRAINE.....	185
DATSKA Tetiana, HRYTSIUK Natalia. STRUCTURE AND CONTENT OF A WORD ENTRY AT AN ENGLISH-ENGLISH ONLINE DICTIONARY: USER TIPS.....	193
POLISHCHUK Ganna. TO THE QUESTION OF THE IMPACT OF THE SYSTEM OF LANGUAGE ON FREE VARIATION OF DIPHTHONGS (A STUDY OF LEXICOGRAPHIC SOURCES).....	200
KAMIENIEVA Iryna. THE ROLE OF SOUND ASSOCIATIONS IN CREATION OF THE CONCEPT “NIGHT” IN TYUTCHEV’S POETRY	208
POZDNIIAKOV Kyrylo. MODERN TENDENCIES OF HISTORICAL ACCENTOLOGY IN THE MIDDLE EAST LANGUAGES.	214

ACTUAL PROBLEMS OF DISCOURSE STUDYING, COMMUNICATIVE LINGUISTICS AND INTERCULTURAL COMMUNICATION

KOBYAKOVA Iryna, RESHYTKO Anna. MAIN CONCEPTS OF FANTASY DISCOURSE.....	220
KUTUZA Natalya. IMPLEMENTATION OF TYPES OF COMMUNICATIVE SUGGESTIONS OF PEDAGOGY: THEORETICAL BASES.	224
SHVACHKO Svitlana, MYKHAILIUK Valeriia. THE SPECIFICS OF HUMOR ON THE INTERNET.	230
BAYBAKOVA Inesa, HASKO Oleksandra. EFFECTIVE LEADERSHIP COMMUNICATION IN THE ESP DISCOURSE TEACHING	236
BYELOZYOROVA Yuliya. THE GENDER FEATURES OF THE GERMAN CONTACT ADVERTISEMENTS IN THE INTERNET.	240
YEMELYANOVA Olena, MATSAK Karina, YEMELYANOV Dmytro. PECULIARITIES OF PRAGMATIC POTENTIAL OF POLITICAL PHRASEOLOGY IN THE MODERN ENGLISH PUBLICIST DISCOURSE.....	245
KIBALNIKOVA Tetiana. ALLUSION AS AN INTERTEXTUAL FIGURE IN AMERICAN FEMININE POLITICAL DISCOURSE.	251
KOROBKA Halyna. LEXICAL AND STYLISTIC DEVICES EXPRESSING CRIMEAN BANDERITE’S LANGUAGE OF LAUGHTER (A CASE STUDY OF THE WEBLOG “NOVOSTI KRYMNASHA” (“THE KRYMNASH NEWS”) INFORMATION RESISTANCE OF THE RUSSIAN OCCUPATION OF THE CRIMEA AND DONBASS).	256
LISHTABA Tetiana, HAVAZA Natalia. MONOSYLLABIC SENTENCES IN VOLODYMYR VINNYCHENKO’S DISCOURSE.	268
MEDVID Olena, VASHYST Kateryna, STETSENKO Oksana. STRUCTURAL AND PRAGMATIC PATTERNS OF ENGLISH MEDICINE NOMINATIONS.	273
CHERNYSHOVA Iryna. NEGATIVE EVALUATION OF THE THIRD PERSON WORLD IN THE ENGLISH BIBLE TEXT: LEXICO-SEMANTIC PECULIARITIES.	280
MOLHAMOVA Lilia. DUALISM OF LEXICAL-SEMANTIC FIELD OF THE NAME OF THE CONCEPT “DEATH”.	286
KUCHER Alona. THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF LINGUOPRAGMATICS.....	295

KHAMARSHEKH Anastasia. REALISATION OF THE STRATEGY OF DEMAGOGUERY BY PHRASES WITH IMPLICATURES IN DONALD TRUMP'S INAUGURAL SPEECH.	300
--	-----

LANGUAGES' FUNCTION IN POLYLINGUAL, POLYCULTURE, AND POLYETHNIC WORLD

BEZUGLA Liliia. SPEECH ACT ANALYSIS IN PRAGMATIC POETICS.	307
BORYSOV Volodymyr. ENGLISH AND FRENCH LANGUAGE INTERACTION IN THE FORMATION OF NATIONAL TERMONOLOGICAL SYSTEMS OF EDUCATION.	314
KOSTENKO Viktoriia, SOLOHOR Iryna. METATEXTUAL DEVICES FOR ADDITIONAL INTERPRETING IN THE TEXT OF INFORMED CONSENT FOR DENTAL TREATMENT.	319
MYKOLENKO Tetyana, GOLOVATA Larysa. COLOUREME AS TRANSLATOR OF AUTHOR'S MEANINGS.	327
PIDLUBNA Olga. COMMUNICATION MISUNDERSTANDINGS IN THE ENGLISH AVIATION RADIOTELEPHONY DISCOURSE.	332

ACTUAL PROBLEMS OF THE TEXT STUDY DESCRIPTION OF THE FICTION TEXT

BETSENKO Tatiana. COMPARATIVE LINGUOFOLKLORISTICS: ATTEMPTS TO JUSTIFY SOME BASIC PROVISIONS.	339
IVANENKO Svitlana. CRITICAL ATTITUDE TO REALITY IN THE LITERARY TEXT (ON THE BASE OF THE PROSE BY TANJA MALJARTSCHUK).	344
BUINYTSKA Tetyana. THE STRUCTURE OF ENUMERATION AS A MEANS OF THE PUBLICISTIC TEXT SKETCHINESS.	350
BRODSKA Oksana, LOPUSHANSKY Vasyi. ARTHUR SCHNITZLER'S NOVELLA "THE DEAD KEEP SILENT": SPECIFICITY OF THE LITERARY EXPERIMENT.	355
LOPUSHANSKYI Yaroslav. GERMAN-SPEAKING AUTHORS FROM DROHOBYCH IN THE CONTEXT OF GALICIA'S MULTICULTURAL LANDSCAPE.	362
MARYNENKO Iryna, MYKHAILENKO Vladyslav. GRAMMATICAL STRUCTURE OF THE TITLE IN MODERN UKRAINIAN MASS MEDIA.	367
FOKA Mariia. SUBTEXTUAL NATURE OF HAIKU.	375
PERTSOVA Inna. AUGMENTATION OF IMPLICITNESS IN POEMS BY I. BRODSKYI.	380
OHARIENKO Tetiana. ATTRIBUTE AS MINOR EXTENSION IN THE WORK OF G. TYUTYUNNIK «TRY ZOZULI Z POKLONOM».	385
BOHDAN Yuliia. THE AUTHOR'S POSITION IN M. VIGGE'S NOVEL "AT THE END OF THE WORLD WITHOUT MONEY. ADVENTURE TRAVEL".	389
GUTSALO Olena. STAGE HISTORY AND CINEMA INTERPRETATION OF VOLODYMYR VYNNYCHENKO'S PLAY "BLACK PANTHER AND WHITE BEAR".	396
SOSHNIKOVA Kseniya. PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF THE IMAGE OF FATHER-ARTIST (ON THE MATERIAL OF THE STORY BY M. KOTSUBINSKY «APPLE BLOSSOM» AND THE DRAMA BY V. VYNNYCHENKO «THE BLACK PANTHER AND THE WHITE BEAR»).	402

LANGUAGE MAPPINGS OF THE WORLD: LINGUACULTURAL, LINGUACOGNITIVE AND ETHNOLINGUISTIC ASPECTS

KOLESNYK Oleksandr. VERBAL REPRESENTATION OF HELL: MYTH-SEMIOTIC AND LINGUO-CULTURAL DIMENSIONS.	409
PANCHENKO Olena. LINGUOPRAGMATIC POSSIBILITIES OF CONTAMINATION OF ARTISTIC AND ADVERTISING-TOURISTIC DISCOURSE.	416
PRYKHODKO Anatoli. COGNITIVE AND DISCOURSIVE PARAMETERS OF THE (LINGVO)CONCEPT.	421
SHKOLYARENKO Vira. STUDY OF PHRASEOLOGICAL WORLD REPRESENTATION OF GERMAN FROM DIACHRONIC ASPECT OF LINGUOCULTUROLOGY.	427
SHULIAK Svitlana. VOCABULARY FOR DENOTING FAUNA NAMES (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN SPELLS).	432
STEVANOVICH Raisa. HEURISTIC THINKING ACTIVITY IN THE LIGHT OF COGNITIVE-COMMUNICATIVE PARADIGM (BASED ON ENGLISH AND RUSSIAN SCIENTIFIC TEXTS).	437

BONDARENKO Yana. EMOTIVE ASPECT OF THE PERSONAGE'S COGNITIVE ACTIVITY VERBALIZATION (A STUDY OF R. GALBRAITH'S NOVELS).	441
HROMKO Tatiana. EMPHASIZING OF SPEECH DEFINITION IN MODERN UKRAINIAN DIALECTOLOGY.	446
DANYLUK Oksana. FOLK GEOGRAPHICAL TERMS ON THE DESIGNATION OF THE COAST IN SUBDIALECTS OF VOLYN.	452
KOZUB Galina, OLKHOVIK Maria. PHRASEOLOGICAL AND METAPHORICAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF FOOTBALL IN RUSSIAN AND GERMAN LINGUISTIC CULTURES.	459
LYUBIMOVA Svitlana. STEREOTYPE OF CALIFORNIA. CULTURAL ASPECT	465
MALASH Oleksandra. HOLIDAY SYMBOLICS: THE ETHNIC IDENTITY OF THE BULGARIANS IN UKRAINE THROUGH THE LENS OF THE VOCABULARY.	469
MYRONOVA Tetyana. AUTHOR'S PERSONALITY AS BEING REFLECTED IN THE TEXTUAL SEMANTICS (BY ENGLISH PENMANSHIP PARADIGM) VERSUS ITS PSYCHOANALYTIC MEANING (IN A BRITISH STORY «LOVE AND LAVENDER» BY H. MORTON).	475
SOKOLOVSKA Svitlana. STRUCTURAL AND SEMANTIC INTEGRITY OF THE DRAMA TEXT.	484
KHOMENKO Tetyana. LANGUAGE WORLD VIEW OF ANCIENT GERMANS: LEXICAL- SEMANTIC ASPECT.	489
CHEREVCHENKO Victoria. PECULARITIES OF THE PICTURE OF THE WORLD OF A TEENAGER IN THE WORK OF JOANNA JAGELLO «COFFEE WITH CARDAMOM».	496
CHEREVCHENKO Oleksandr. FACTORS OF LANGUAGE FORMATION AS AN ETHNIC PHENOMENON.	501
OLIINYK Oksana, YAROVA Laryssa. COLLOCATIONAL MEANS OF VERBALIZATION OF THE LINGUACULTURAL CHARACTER TYPE "AMERICAN LAWYER"	508
BABENKO Bohdana. THE HISTORICAL REALITIES OF THE END OF THE XVI CENTURY THROUGH THE PRISM OF "BILI BLANKETY" BY MYKOLA SMOLENCHUK.	515
BIELINSKA Valeriia. VERBAL REPRESENTATIONS OF NATURAL PHENOMENA IN THE POETRY OF A. KYCHYNSKYI AND P. PEREBYINIS: CONNOTATION VIEWS	521
KRYVENETS Iryna. THE CONCEPTUAL SPACE OF BERNARD WERBER'S NOVEL «THIRD HUMANITY» AS A REPRESENTATION OF THE AUTHOR'S COGNITIVE SYSTEM.	527
STEPANOV Vitalii. ROLE OF COGNITIVE INTERPRETATION IN RECONSTRUCTING THE MATRIX MODEL OF THE POLITICS CONCEPT (ON THE BASIS OF THE ENGLISH- LANGUAGE DISCOURSE).	532

LINGUACULTURAL, SOCIOCULTURAL AND INTERCULTURAL PROBLEMS OF TRANSLATION

BILOUS Oleksandr, BILOUS Olha. BILATERAL INTERPRETING: WAYS OF PSYCHOLINGUISTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS (GERMAN-UKRAINIAN AND UKRAINIAN-GERMAN DIRECTIONS).	541
KHODORENKO Anna. LACUNARITY PHENOMENON IN IBERO-ROMANCE PHILOLOGY ON THE MATERIAL OF THE COMICS «THE FATE OF THE NUMANTIA» TRANSLATION FROM SPANISH INTO RUSSIAN.	553
CHERNOVATY Leonid, LYPKO Iryna, ROMANIUK Svitlana. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF RENDERING ENGLISH TERMINOLOGICAL COMPOUNDS INTO UKRAINIAN.	557
BONDARENKO Kateryna, BONDARENKO Oleksandr. CROWD TECHNOLOGIES IN TRANSLATOR TRAINING PROGRAMS.	565
STASIUK Bohdan. MOST RECENT VOLODYMYR VYNNYCHENKO IN ENGLISH: REVIEW OF THE <i>BLACK PANTHER AND POLAR BEAR'S</i> FIRST TRANSLATION	574
CHERNYSHENKO Iryna, GRECHYKHINA Natalia. TRANSLATION OF MODERN POETRY: POSSIBLE OR NOT?	582
VEREZUBENKO Mykola. LEXICAL AND GRAMMATICAL PECULIARITIES OF TRANSLATION OF GERMAN TEXTS IN THE FIELD OF LAW.	593
DRUZHBIAK Svitlana, MELNYK Mariia. PECULIARITIES OF RENDERING THE MEANINGS OF COMPLEX SENTENCES IN UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVEL «SOUTINE'S LAST JOURNEY» BY R. DUTLI.	600

YEMELYANOVA Olena, MELAI Anna. PECULIARITIES OF SELF-ESTEEM STATEMENT TRANSLATION AS A MEANS OF I-CONCEPT ACTUALIZATION (BASED ON DONALD TRUMP'S POLITICAL DISCOURSE).	607
MATVIYISHYN Oksana. POETICS OF SYMBOLIC DETAILS IN GERMAN INTERPRETATION OF G. HARASYMOVYCH (BASED ON THE MATERIAL OF M. KOTSIUBYNSKYI'S NOVEL «APPLE BLOSSOMS»).	613
RYBALCHENKO Valentyna. THE ETHNO-MENTAL PARADIGM OF RUSSIA IN M.VOLOSHYN'S POEM "NORTHEAST" THE DIALOGUE BETWEEN THE ORIGINAL AND ITS TRANSLATION.	617
TARNAVSKA Maryna. LITERARY SUBTEXT INTERPRETATION: THE POWER OF SUGGESTION	623
HONCHARUK Ruslana. THE EMOTIONAL CONCEPT OF "LIEBE"- "LOVE" IN THE POETRY OF G. HEINE AND ITS TRANSLATIONS INTO UKRAINIAN.	628
KONKULOVSKYY Volodymyr, VOZNYK Natalia. <i>SUBTITLING AS ONE OF THE TYPES OF AUDIOVISUAL TRANSLATION.</i>	634
METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS, FOREIGN LITERATURE TEACHERS, TRANSLATORS, AND APPLIED LINGUISTICS SPECIALISTS	
MYKHAYLENKO Valery. STRATEGIES OF CONFERENCE INTERPRETING STUDIES.....	640
VECHIRKO Oksana. STUDY OF DICKENS'S NOVEL "THE ADVENTURES OF OLIVER TWIST" IN THE COURSE OF HISTORY OF FOREIGN LITERATURE BY STUDENTS OF PHILOLOGICAL SPECIALTIES.	645
HVOZDYAK Olha, SYNO Viktoriya, VERESCH Mariya. LEARNING VOCABULARY WITH SMARTPHONES: BENEFITS AND RISKS.	651
HLADKA Olena. FORMING FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' PHONOLOGICAL COMPETENCE.	656
KALYNYAK Bohdan, MORSKA Nataliya. DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AT LESSONS OF FOREIGN LANGUAGES FOR SPECIFIC PURPOSES AT INSTITUTIONS FOR HIGH EDUCATION OF TECHNICAL SPECIALITIES.	660
KOLOMIETS Nataliia, YAREMENKO Natalia. CULTURAL COMPETENCE IN THE CONTEXT OF THE TRAINING OF FOREIGN LITERATURE TEACHERS.	665
KOROTIAIEVA Iryna. A TRAINEE-CENTERED APPROACH TO IN-SERVICE TRAINING OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	670
KOCHUBEI Viktoriia. USING FILM REVIEWS AS AN EDUCATIONAL RESOURCE FOR LEARNING ENGLISH.	676
KUCHMA Olga. DIDACTIC VALUE OF GERMAN-LANGUAGE MEDIA TEXTS ABOUT UKRAINE FOR TRANSLATION EXERCISES.	682
LABENKO Alexzandr. THE LINGUISTIC SCIENCE AS A BASIS FOR CREATING OF INNOVATION TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SPEECH OF MENTALLY RETARDED CHILDREN.	688
OSOVA Olha. PECULIARITIES OF FORMING THE DISCOURSE COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS.	696
RYZHNIAK Oksana, KRASNOSHCHOK Victoria. LINGUISTIC COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FOREIGN STUDENTS (MEDICAL SPHERE).	700
SWYRYDJUK Vira. DEVELOPING OF WRITING SKILLS OF STUDENTS-PHILOLOGISTS ON THE BASIS OF USING OF MODDLE PLATFORM.	705
TOKARYEVA Tetyana, KHOMENKO Tetyana. PHILOLOGICAL EDUCATION OF STUDENTS DURING CLASSES OF GERMAN.	712
TRUKHANOVA Tetyana. FORMING STRATEGIC COMPETENCE OF SENIOR SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING READING.	718
CHUGAI Oksana. UNPACKING MEDIA LITERACY: APPLICATION IN ESL	724
SAVENKO Tatiana. INTRODUCING TESTS IN TEACHING GRAMMAR AT THE SCHOOL OF FOREIGN LANGUAGES.	729

**МОВНІ СИСТЕМИ: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ ТА
ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ (АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА, ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ,
ГРАМАТИКИ, ФОНЕТИКИ ТА ФОНОЛОГІЇ, ПОЛІКРИТИКИ
ХУДОЖНІХ І ФАХОВИХ ТЕКСТІВ, ДИСКУРСОЗНАВСТВА)**

**ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО
Й ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СКЛАДУ МОВИ**

УДК 008: 081

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.1>

**EIN MANN OHNE BAUCH IST WIE EIN ...
ZUM SPIELERISCHEN UMGANG MIT VERGLEICHEN**

Martine DALMAS (Sorbonne Université, Paris)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9161-7537>

e-mail: martine.dalmas@sorbonne-universite.fr

ДАЛМАС Мартін. ЧОЛОВІК БЕЗ ЖИВОТА ЯК ... ПРО ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМІЧНОГО З ЕЛЕМЕНТАМИ ПОРІВНЯННЯ. У статті проведено дослідження на основі корпусних текстів з використанням порівняльних конструкцій, особливу увагу приділено способам вираження комічного. Вихідною позицією було обрано сталі формули з порівняльною часткою *wie*, надалі було представлено, як виникають продуктивні зразки, які є у широкому використанні в усному та писемному мовленні. Навіть якщо лексичне наповнення таких конструкцій виявляє семантичні закономірності або, принаймні, тенденції, які можна пояснити з позиції когнітивного або культурного підходу, у корпусі наведено багато випадків, в яких переважає неузгодженість, яка є причиною гумору. Статтю завершено аналізом типової для неузгодженості або безглуздості конструкції „Чоловік без живота, як небо без зірок“.

Ключові слова: порівняння, конструкції з *wie*, релевантність, узгодженість, неузгодженість, гумор, сталий вираз, мовна гра, креативність.

DALMAS Martine. EIN MANN OHNE BAUCH IST WIE EIN ... ZUM SPIELERISCHEN UMGANG MIT VERGLEICHEN. Als korpusbasierte Untersuchung befasst sich der Beitrag mit Vergleichskonstruktionen und fokussiert humoristische Ausdrucksweisen. Ausgehend von festen Formen mit der Vergleichspartikel *wie*, wird dann gezeigt, wie Muster entstehen, die produktiv sind und für die Sprecher/Schreiber als Konstruktionen zu Verfügung stehen. Auch wenn die lexikalische Füllung solcher Konstruktionen semantische Regularitäten oder zumindest Tendenzen aufweist, die sich kognitiv und kulturell erklären lassen, zeigt das Korpus viele Fälle, in denen Inkongruenz vorherrscht und Auslöser von Humor ist. Der Beitrag endet mit der Analyse einer für Inkongruenz bzw. Absurdität typischen Konstruktion vom Typ „Ein Mann ohne Bauch ist wie ein Himmel ohne Sterne“.

Key words: Vergleiche, *wie*-Konstruktionen, Relevanz, Kongruenz, Inkongruenz, Humor, Festigkeit, Sprachspiele, Kreativität.

DALMAS Martine. A MAN WITHOUT A BELLY IS LIKE ... ABOUT PLAYFUL USE OF COMPARISONS. As a corpus-based study, the contribution deals with comparative constructions and focuses on humorous forms of expression. Starting from fixed forms with the comparison particle *wie*, it is then shown how patterns are created that are productive and are available as constructions for the speaker/writer. Even if the lexical filling of such constructions shows semantic regularities or at least tendencies that can be explained cognitively and culturally, the corpus shows many cases in which incongruence prevails and is the trigger for humor. The article ends with an analysis of a construction typical of incongruence or absurdity of the type "A man without a belly is like a sky without stars".

Key words: comparisons, *wie*-constructions, relevance, congruence, incongruence, humor, frozenness, language games, creativity.

1. Einleitung

Der etwas provokative, eigentlich aber humoristische Titel dieses Beitrags soll den Ton angeben: Mir geht es hier um die Haltung des Sprechers/ Schreibers¹ bei der Formulierung und dem

¹ Ich benutze hier das generische Maskulinum für die Bezeichnung beider Geschlechter

Gebrauch von Vergleichen. Sowohl in der alltäglichen Kommunikation als auch im journalistischen Diskurs oder in der Fachkommunikation, z.B. in didaktischen oder populärwissenschaftlichen Texten, wird nämlich auf Vergleiche zurückgegriffen, wenn es darum geht, Sachverhalte zu beschreiben oder Zusammenhänge zu erläutern. Auch bestimmte Wortbildungsmuster dienen zum Vergleich, oft mit einer semantischen Spezifizierung. Der Beitrag beschränkt sich auf den spielerischen Umgang mit der prototypischen und häufigsten Vergleichskonstruktion im heutigen Sprachgebrauch, der ‚wie + NP‘-Konstruktion.² Es soll gezeigt werden, wie sie lexikalisch gefüllt wird, d.h. wie sich einerseits feste Formen im Gebrauch etabliert haben und wie die Sprecher/Schreiber andererseits das bestehende Muster nutzen. Unsere Analyse ist korpusbasiert und stützt sich hauptsächlich auf das Deutsche Referenzkorpus (DeReKo) des Leibniz-Instituts für Deutsche Sprache in Mannheim.³

2. Kongruenz und Inkongruenz

Obwohl durch Vergleiche Sachverhalte miteinander in Beziehung gebracht werden, die an sich nicht oder zumindest nicht ganz ‚gleich‘ sind, ist VERGLEICHEN dennoch eine nützliche Sprachhandlung, mit der Sprecher/ Schreiber Sachverhalte leichter zugänglich machen wollen: Sie können damit Abstraktes und Komplexes durch Veranschaulichung, d.h. anhand eines anderen, meist konkreten oder zumindest leicht vorstellbaren Sachverhalts – meistens aus einem anderen Bereich – besser verständlich machen, wie etwa in der folgenden Äußerung:

ein literarisches Debüt wie eine Sturzgeburt

Darüber hinaus können Vergleiche dazu dienen, lexikalische Lücken zu füllen, etwa bei neuen Sachverhalten, aber auch bei jeder spezifischen Realisierungsform eines an sich banalen Sachverhalts, so zum Beispiel bei:

der Junge schüttelt sich wie einer, der friert

Wenn Vergleiche ihr Ziel erreichen sollen, soll auch der hergestellte Bezug zwischen ‚comparandum‘ (Vergleichsgröße) und ‚comparatum‘ (Vergleichsmaß) für den Rezipienten eindeutig genug sein. Mit anderen Worten: Das ‚tertium comparationis‘ muss leicht identifizierbar sein. Es ist deshalb nicht verwunderlich, wenn viele Vergleiche sich auf unsere unmittelbare Erfahrungswelt beziehen. Es kann sich um (proto)typische menschliche Verhaltensweisen handeln (wie in (2)) oder um Entitäten, die als allgemein bekannt gelten, so zum Beispiel in (3) und (4):

löcherig wie Schweizer Käse

schief wie der Turm von Pisa

Wir kommen später auf solche prototypischen Vergleichsmaße zurück, die zur Lexikalisierung führen. Es sei hier nur angemerkt, dass die ursprüngliche (kulturelle) Motivation mancher Vergleiche heute weitgehend verblasst ist, aber sie nach wie vor als intensivierend interpretiert werden:⁴

arm wie eine Kirchenmaus

heulen wie ein Schlosshund

frieren wie ein Schneider

Bei Sachverhalten, die uns geläufig sind, kann jedoch die Distanz zwischen *comparandum* und *comparatum* größer sein, der interpretative Weg wird dadurch etwas holpriger. So z. B. wenn Menschen in ihrem Aussehen oder ihrem mentalen Zustand mit Naturphänomenen verglichen werden:

eine Frau, die aussah wie ein Novembernachmittag in Hamburg⁵ (Martin, 1971: 83)

Seine Glaubwürdigkeit schmolz wie ein Schneemann in der Frühlingssonne (Mannheimer Morgen, 28.1.2008)

Dass der Übergang von einem Bereich in den anderen befremdend wirken kann, wird noch deutlicher bei Sachverhalten, die kaum realistisch und nur gedacht sind, wie in (10):

² Dieser Beitrag stützt sich auf zwei frühere Arbeiten zu diesem Thema (Dalmas, 2015; Dalmas, 2019b).

³ Das DeReKo wurde hier mit der Zugriffssaplikation Cosmas II online benutzt.

⁴ Vgl. hierzu Mollica/ Schafroth (2018).

⁵ Die wie-Phrase ist hier eine Ergänzung des Verbs *aussehen*, das oft einen solchen Vergleich nach sich zieht.

[das Mädchen] trat dann wieder lächelnd noch einen Schritt näher an Maier heran, so dass er nun richtig eingehüllt war von ihrem Parfum, eingehüllt *wie ein Fisch in die Arme eines Kraken*. (Martin, 1971: 8)

oder in (11), wo der Vergleich zu einer besseren Erfassung eines Sachverhalts dient:

Dabei berührte er nun doch aus Versehen ihre Haut und fuhr zurück, weil sie sich *wie Porzellan* anfühlte... Nein, *wie Fisch*. Oder *wie das Blatt eines Gummibaums*. Oder nein – *wie eine aufgeblasene Plastiktüte*... (Martin, 1971: 14)

Inkongruente Fälle dieser Art tragen eindeutig zum Humor bei. Dies gilt schon bei festen, idiomatischen Vergleichen, in denen das Bild besonders einprägsam ist:

die Wunde sah wie ein Schlachtfeld aus

Was wir „humoristische Geste“ nennen,⁶ ist noch auffälliger bei Modifikationen:

pünktlich wie die Maurer > pünktlich *wie ein Steuerbescheid*

und sogar auch, wenn es um usualisierte Varianten geht:⁷

dumm wie ...

ein Fass, Bohnenstroh, Brot, Dosenbrot, drei Kilogramm Mettwurst, 3 / 5 / 10 Meter Feldweg, ein Liter Holz, ein Turnschuh...

Während „Fass“ und „Stroh“ geläufige Varianten des Idioms sind, gehören die anderen Lexeme zum usualisierten Wortspiel, das auf einem Verstoß gegen Kompatibilitätsnormen basiert.⁸

Inkompatibilität führt zur Inkongruenz bis hin zur Absurdität. Humor entsteht bekanntlich, wenn Unerwartetes, Inkongruentes, Widersprüchliches gewollt eingesetzt wird und der Sprecher/Schreiber dabei ostentativ auf den Normverstoß hinweist.

3. Humoristische Vergleiche

Zu den Hauptressourcen jener Lebenshaltung, die man ‚Humor‘ nennt, gehört in erster Linie der spielerische Umgang mit der Sprache, insbesondere das Spiel mit festen Formen. Als „fest“ sind schon Abläufe von bestimmten, mehr oder weniger konventionalisierten Ereignissen, aber auch usuell Wortverbindungen bis hin zu den Idiomen zu betrachten. Humor entsteht z.B. beim Ablauf von konventionalisierten Szenen, wenn man auf eine plötzliche Umkehrung stößt, die das erwartete Ende blockiert und alle in Gang gesetzten Hypothesen des Rezipienten annulliert. Witze stützen sich weitgehend auf dieses Modell, zu dem es seit Freud (1905) eine umfangreiche Literatur gibt (vgl. Attardo, 2001; Attardo, 2017; Attardo/ Raskin, 2017; Raskin, 1985; Raskin, 2017; Ritchie, 2004, u.v.a.). Der Rezipient muss dann ‚die Kurve kriegen‘, d.h. er soll nicht mehr geradeaus in den gewohnten Bahnen weiterdenken, sondern er muss um die Kurve lenken, d.h. um die Kurve denken, denn erst dann versteht er die humoristische Geste des Emittenten und dadurch überhaupt die Botschaft. Manche Werbesprüche stützen sich auf dieses Verfahren. Bei *wie*-Vergleichen führt zwar der Weg über eine sichtbare ‚Brücke‘ zwischen *comparandum* und *comparatum* (mit „Brücke“ meinen wir die Vergleichspartikel *wie*), dennoch bleibt er manchmal kurvenreich und sogar holprig. Wie befassen uns im Folgenden mit einigen Fällen, die wir als besonders relevant betrachten.

3.1. *wie*-Konstruktionen

Je nach Typ der *wie*-Konstruktion sind Unterschiede in der Vergleichsstruktur festzustellen. Während bei adjektivischen Vergleichen (vom Typ ‚Adj. *wie* NP‘: *x ist dumm wie Bohnenstroh*) das *tertium comparationis* (Vergleichsmaßstab) durch das Adjektiv gegeben ist, bleibt es bei nominalen (‚NP *wie* NP‘) und verbalen Vergleichen (‚V *wie* NP‘) meistens implizit (*x macht ein Gesicht wie drei Tage Regenwetter* ; *x schuftete wie ein Pferd/ ein Maultier/ ein Tier*). Bei solchen lexikalisierten Vergleichen ist die Interpretation ein Leichtes, der Teil mit dem Vergleich wird figurativ interpretiert, als Ausdruck der Intensität⁹. Dies ist auch der Fall, wenn das Adjektiv eine reguläre übertragene Bedeutung hat (vgl. (15)-(16)):

⁶ Vgl. Dalmas (2015).

⁷ Zur Usualisierung, s. Dobrovol'skij (2008).

⁸ Zum usualisierten Wortspiel, vgl. Dobrovol'skij/ Piirainen (2009: 111f.).

⁹ Vgl. die Diskussion über die Reihenfolge der Prozeduren (wörtliche / figurative Interpretation) bei Dobrovol'skij (2018: 160 ff.).

Sei's drum. Die wenigen wortführenden Medienpolitiker in den Landtagen wissen ohnehin, daß der Vertrag kein Bollwerk gegen die Medienkonzentration ist, sondern vielmehr *löcherig wie Schweizer Käse*. (*Die Zeit*, 18.10.1996)

Ihre Meinung bekräftigte die Politikerin bei einer Diskussion auf Einladung der Wirtschaftsunioren Mainz zum Thema "Unser Bildungssystem – so *schief wie der Turm von Pisa?*" (*Rhein-Zeitung*, 16.04.2002)

Bei nicht- oder nur teil-lexikalisierten Vergleichen hingegen ist die Absicht des Sprechers/Schreibers eine spielerische, und die Interpretationsarbeit des Rezipienten dauert etwas länger. Eine genauere Untersuchung solcher Fälle würde uns hier zu weit führen. Es sei nur angemerkt, dass sich in bestimmten thematischen Bereichen Vergleiche etablieren, die nur figurativ zu interpretieren sind; so „löchrig wie Schweizer Käse“ in Sportkommentaren, wenn es um Mängel bei der Abwehr geht, oder bei Gesetzen, Bestimmungen, Verträgen, Schutzsystemen o.Ä., die Lücken aufweisen.

Bei kreativen Vergleichen sind die Sprecher/Schreiber bemüht, das Gelingen des Vergleichs als Sprechakt zu sichern, und sie müssen oft dem Interpretationsaufwand entgegenkommen. Sie greifen entweder zu Entitäten, deren Eigenschaften salient und eindeutig genug sind (vgl. oben die Beispiele (2) und (8)-(9)) oder sie unterstützen die Relevanz des Vergleichs¹⁰, indem sie ihn um einen deskriptiven Teil erweitern, der relativ umfangreich sein kann, wie in (17) und (18):

Er kam sich dabei *wie ein Rebhuhn* vor, *das auch nur von Deckung zu Deckung rennt und niemals bei Tag eine freie Fläche überquert, ohne vorher den Himmel nach Raubvögeln abgesehen zu haben*. (Martin, 1971: 31)

Liebe ist *wie ein Vogel*: *Laß ihn frei und wenn er zurückkommt, gehört er dir*.¹¹

Solche okkasionellen Vergleiche geben dem Schreiber Anlass zur detaillierten, humorvollen Schilderung eines ausgefallenen Sachverhalts. Ohne näher darauf einzugehen, können wir hier auf das humoristische Potential solcher Gleichsetzungen und Schilderungen bzw. Kommentare hinweisen.

3.2. Sonderfall: *wie*-Konstruktionen als Antiphrasen

Der ironische Gebrauch der Antiphrase scheint im Deutschen nicht so verbreitet zu sein wie in anderen Sprachen, was nicht mit dem Sprachsystem, sondern nur mit den diskursiven Praktiken in der jeweiligen Kultur zusammenhängt. Es finden sich im Deutschen trotzdem einige lexikalisierte Formen von *wie*-Antiphrasen, und man kann sogar bei bestimmten Verben (Verben der Kognition) eine kleine Reihenbildung feststellen, die sich durch Kontamination weiterentwickelt (Mellado, 2015a und Mellado, 2015b). Hierzu das berühmte Beispiel mit „von etwas soviel verstehen wie ...“, bei dem Haustiere als Vergleichsmaße herangezogen werden, wobei „Kuh“ und „Ochs“ die festen Konstituenten sind:

von etwas so viel verstehen ...

wie der Hahn vom Eierlegen /

wie die Kuh vom Sonntag / wie die Kuh vom Radfahren / wie die Kuh vom Eislaufen /

wie die Kuh vom Schachspielen / wie die Kuh vom Eierlegen

wie der Ochs[e] vom Schachspielen

wie die Katze vom Bellen / wie die Katze vom Klavierspielen

Weitere Variationen bei dem Vergleichsmaß (*comparatum*) finden sich im Korpus; es sind Belege, bei denen das *comparatum* ein Tier (vgl. (20)-(22)) sein kann oder ein Mensch (vgl. (23)-(24)) als Vertreter einer bestimmten Kategorie:

[so viel verstehen] wie *ein Elefant* vom Fliegen (*Mannheimer Morgen*, 02.04.2012)

[so viel verstehen] wie *eine Panzerschildkröte* vom Newtonschen Gravitationsgesetz (*Mannheimer Morgen*, 4.11.2014)

[so viel verstehen] wie *ein Flusspferd* vom Hochseefischen (*Stern*, 07.09.2006)

[so viel verstehen] wie *Reinhold Messner* vom Tiefseetauchen (*Der Spiegel*, 26.09.2005)

[so viel verstehen] wie *der Vegetarier* vom Metzgerhandwerk (*Stern*, 08.07.2010)

¹⁰ Im Sinne von Sperber / Wilson (1986); vgl. auch Yus (2017).

¹¹ Titel eines Romans von Andrea Jakob. Norderstedt: Twentysix Verlag (eBook), 2016 erschienen.

Solche Vergleiche, ob sie lexikalisiert sind oder nicht, greifen auf Sachverhalte zurück, die widersinnig oder gar absurd sind und eine Re-interpretation verlangen. Sie dienen zur Verstärkung, hier zur Negierung des vom Verb ausgedrückten (mental) Prozesses, genauer gesagt: zur Negierung der durch „so viel“ angekündigten Quantität. Dies wird manchmal explizit gemacht:

Das jetzige Ergebnis kann ich nicht beurteilen, weil ich *von Musik so viel verstehe wie von Pferdezucht: gar nichts*. (*Berliner Zeitung*, 23.10.2010)

Herr Minister, mit Ihrem Beitrag haben Sie mir eben gezeigt, dass Sie vom Wendland und der Mentalität der Leute dort *so viel verstehen wie die Kuh vom Fußballspiel, nämlich gar nichts*. (Landtag Niedersachsen, 03.12.2009)

Postchef Ulrich Gygi hat sich jeweils widersetzt, wenn seine Philateliechefin, die von Briefmarken und von Traditionen *etwa so viel versteht wie ich von Tennis – wenig –*, Marken personalisieren wollte. (*Weltwoche*, 01.03.2007)

Das Muster der *wie*-Antiphrase kann bei manchen Autoren zu kreativen Bildungen führen, die zunächst wörtlich zu interpretieren sind, um dann – aufgrund der Absurdität – richtig als Umkehrung re-interpretiert zu werden. Hier zwei Beispiele mit dem Verb „interessieren“:

[...], obschon ihn diese ihre Not INTERESSIERTE *wie einen Nudisten die neuesten Bademoden*. (Martin, 1971: 62)

"Das INTERESSIERT mich *wie eine geplatze Currywurst im ostfriesischen Wattenmeer*." (Nationalspieler Dieter Eilts von Werder Bremen zu Presseberichten über seine angebliche Formkrise). (*Frankfurter Rundschau*, 02.06.1997)

Die syntaktischen Strukturen wirken wie ein Muster, d.h. sie sind produktiv und werden weiter verwendet, und sie haben auch – trotz unterschiedlicher Füllung der *slots* – eine graduierende Komponente in ihrer Bedeutungsstruktur, die sich nicht direkt aus dem lexikalischen Material ergibt und allen Realisierungsformen gemeinsam ist. Insofern sind sie „Konstruktionen“ im technischen Sinne des Wortes. Die Graduierung erfolgt aus einer ironischen Einstellung des Sprechers/Schreibers und aus einem bewertenden Moment, das bedeutungskonstitutiv ist.

Eben diese Bewertung ist auch Bestandteil einer weiteren Konstruktion, die wir zum Abschluss noch unter die Lupe nehmen wollen.

3.3. *wie ein N ohne N*

Eine besondere Art von *wie*-Vergleichen sind die Konstruktionen, in denen zwei Entitäten in ihrer Zusammensetzung/Konstitution verglichen werden. Die Recherche im DeReKo zeigt, dass eine symmetrische präpositionale Erweiterung des nominalen Kopfes durch eine *mit*- oder eine *ohne*-Phrase relativ viele Treffer bringt. Wir beschränken uns auf *ohne*-Phrasen, das Schema ist folgendes:

ein N₁ ohne N₂ ist wie ein N₃ ohne N₄

Solche Äußerungen haben einen beschreibenden, definitonischen Charakter, und sie dienen dazu, eine Entität dadurch zu disqualifizieren, dass sie sie mit dem *comparatum* auf auffällige Inkohärenzen hinweisen, die auch für die besprochene Entität gelten sollen.

Hierzu einige Belege¹², die die Stabilität bestimmter Sachverhalte als Vergleichsobjekte zeigen. Es handelt sich vornehmlich um Naturelemente oder Naturphänomene ((30)–(37)), oder um Artefakte, die uns wohlbekannt sind oder es sein sollten ((38)–(42)):

Ein Mann ohne Bauch ist *wie ein Himmel ohne Sterne*

„Eine Frau ohne Bauch ist *wie ein Himmel ohne Sterne*.“¹³

Weihnachten ohne Schleckereien ist *wie ein Himmel ohne Sterne*.

Eine Welt ohne Kinder wäre *wie ein Himmel ohne Sterne*.

Ein Tag ohne Kunst ist *wie ein Tag ohne Sonne*.

Eine Mahlzeit ohne Wein ist *wie ein Tag ohne Sonne*.

Fußball ohne Tore ist *wie ein Tag ohne Sonne*.

Eine Fasnacht ohne Konfetti ist *wie ein Dschungel ohne Affen*.

Eine Katze ohne Krallen ist *wie ein Segelboot ohne Segel*.

¹² Alle Belege unter (30) bis (43) sind dem DeReKo entnommen. Wir verzichten hier aus Platzgründen auf genauere Quellenangaben.

¹³ Ein orientalisches Sprichwort, so die Quelle im DeReKo.

Kirchenturm [sic] ohne Glocken? Das ist *wie ein Minarett ohne Muezzin*.

Ein Mensch ohne Aufgabe ist *wie ein Gulasch ohne Saft*.

Ein Land ohne Hauptstadt ist *wie ein Gulasch ohne Saft*.¹⁴

Ein Ort ohne Musikverein ist *wie ein Gulasch ohne Saft*.

aber auch

Ein Gulasch ohne Saft ist *wie ein Verein ohne Mitglieder*.

Abschließend noch drei Fälle, bei denen das Fehlen positiv zu interpretieren ist; inkongruent ist hier zweierlei: der Sachverhalt im *comparatum* und die entstehende Verifizierung des *comparandum* (das der sozialen Norm nicht entspricht).

Ein Feuilleton ohne I.R.¹⁵ ist *wie ein Fisch ohne Fahrrad*.

Eine Frau ohne Mann ist *wie ein Fisch ohne Fahrrad*.

Ein Mann ohne Frau ist *wie ein Fisch ohne Fahrrad*.

4. Schlussbemerkungen

Die hochfrequente *wie*-Vergleichskonstruktion wird beim Gebrauch unterschiedlich verwendet und gefüllt; sie duldet schon bei lexikalisierten Formen eine gewisse Variation und führt zu kreativen Füllungsstrategien, die bei manchen Sprechern/Schreibern sehr beliebt sind. Dabei kommen inkongruente Realisierungsformen relativ häufig vor und haben einen humoristischen Effekt. Je weniger lexikalisiert der Vergleich ist, desto größer ist der Interpretationsaufwand beim Rezipienten.

Humor setzt ein,

- wenn die miteinander in Beziehung gesetzten Bereiche zu weit voneinander entfernt sind,
- wenn das Vergleichsmaß im Kontext unvorhersehbar ist,
- und auch wenn die Grenze zum Absurden erreicht ist (Antiphrase, präpositionale Erweiterung durch *mit* oder *ohne*).

Die Suche nach Relevanz, die jeder kognitiven Aktivität, d.h. auch jeder interpretativen Arbeit zugrunde liegt, ist nicht immer einfach, aber sie bleibt in jeder Hinsicht besonders „spannend“ und der Rezipient spielt gern mit.

LITERATURVERZEICHNIS

Quellen

Deutsches Referenzkorpus, Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (Mannheim). [DeReKo]

Martin, Hansjörg (1971). *Einer flieht vor gestern nacht*. Rowohlt: Reinbek (rororo thriller 2218).

Zitierte Arbeiten

1. Attardo, Salvatore (2001). *Humorous Texts: A Semantic and Pragmatic Analysis*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter (Humor Research 6).

2. Attardo, Salvatore (Ed.) (2017). *The Routledge Handbook of Language and Humor*. New York: Routledge.

3. Attardo, Salvatore/ Raskin, Victor (2017): *Linguistics and Humor Theory*. In: Attardo, Salvatore (Ed.). – S. 49–63.

4. Charaudeau, Patrick (2006). *Des catégories pour l'humour? [dt. Kategorien für Humor?]*. In: *Revue Questions de communication* n°10. Nancy: Presses Universitaires de Nancy. – S. 19–41.

5. Dalmas, Martine (2015). *Stéréotypie et figement au service de l'humour. Ou: De la mise en scène de la langue quotidienne*. [dt. Stereotypie und Festigkeit zu humoristischen Zwecken. Oder: Zur Inszenierung der Alltagssprache]. In: Beliakov, Vladimir/ Mejri, Salah (Hrsg.): *Stéréotypie et figement*. [dt. Stereotypie und Festigkeit]. Toulouse: Presses universitaires du Midi. – S. 139–152.

6. Dalmas, Martine (2019a). *Wenn das Eis brüchig wird ... Der (gefährliche) Umgang mit festen Formen*. In: *Research Bulletin. Philological Sciences. Issue 175. KOD, Kropyvnytskiy*. – S. 10–15.

7. Dalmas, Martine (2019b). *Wasserfälle, Turnschuhe und Schweizer Käse. Zur Form und zum Gebrauch von Vergleichskonstruktionen*. In: Drenowska-Vargáné, Ewa/ Kappel, Péter/ Modrián-Horváth, Bernadett/ Rauzs, Orsolya (Hrsg.), „Vnd der gieng treulich, weislich und mündlich mit den sachen vmb“. *Festschrift für Péter Bassola zum 75. Geburtstag*. Szeged: Institut für Germanistik (Acta Germanica 15). – S. 316–327.

8. Dobrovól'skij, Dmitrij (2008). *Idiom-Modifikationen aus kognitiver Perspektive*. In: Kämper, Heidrun/ Eichinger, Ludwig M. (Hrsg.): *Sprache – Kognition – Kultur*. Berlin: De Gruyter (Jahrbuch des IDS 2007). – S. 302–322.

¹⁴ Dieser Vergleich hat die meisten Treffer im DeReKo: 37 von 63.

¹⁵ I.R. : Inge Rauh, Filmkritikerin und Kulturredakteurin bei den *Nürnberger Nachrichten*, auch als „Eiserne Lady des Feuilletons“ bezeichnet. Sie ging 2008 in den Ruhestand.

9. Dobrovolskij, Dmitrij (2018). Phraseme aus kognitiver und kontrastiver Sicht. In: Engelberg, Stefan/ Kämper, Heidrun/ Storzjohann, Petra (Hrsg.): Wortschatz: Theorie, Empirie, Dokumentation. Berlin & Boston: de Gruyter. – S. 151-170.
10. Dobrovolskij, Dmitrij/ Piirainen, Elisabeth (2005). Figurative Language. Amsterdam: Elsevier.
11. Dobrovolskij, Dmitrij/ Piirainen, Elisabeth (2009). Zur Theorie der Phraseologie. Kognitive und kulturelle Aspekte. Tübingen: Stauffenburg (Stauffenburg Linguistik 49).
12. Freud, Sigmund (1905). Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten. Frankfurt: S. Fischer Verlag.
13. Mellado Blanco, Carmen (2015a). Phrasem-Konstruktionen und lexikalische Idiom-Varianten: der Fall der komparativen Phraseme des Deutschen. In: Engelberg, Stefan/ Meliss, Meike/ Proost, Kristel/ Winkler, Edeltraud (Hrsg.): Argumentstruktur zwischen Valenz und Konstruktionen. Tübingen: Narr Francke Attempto (Studien zur deutschen Sprache 68). – S. 217–235.
14. Mellado Blanco, Carmen (2015b). Antiphrasis-Based Comparative Constructional Idioms in Spanish. In: Journal of Social Sciences 11 (3). – S. 111–127.
15. Mollica, Fabio/ Schafroth, Elmar (2018). Der Ausdruck der Intensivierung in komparativen Phrasem-Konstruktionen im Deutschen und im Italienischen: eine konstruktionsgrammatische Untersuchung. In: Steyer, Kathrin (Hrsg.): Sprachliche Verfestigung. Chunks, Muster, Phrasem-Konstruktionen. Tübingen: Narr Francke Attempto (Studien zur deutschen Sprache 79). – S. 103–136.
16. Raskin, Victor (1985). Semantic Mechanisms of Humor. Dordrecht etc.: Reidel (Studies in Linguistics and Philosophy 24).
17. Raskin, Victor (2017). Script-based Semantic and Ontological Semantics Theories of Humor. In: Attardo, Salvatore (Ed.). – S. 109–125.
18. Ritchie, Graeme (2004). The Linguistic Analysis of Jokes. London & New York: Routledge (Routledge Studies in Linguistics).
19. Sperber, Dan/ Wilson, Deirdre (1986). Relevance. Communication and Cognition. Oxford: Blackwell. [2. Aufl. 1995]
20. Yus, Francisco (2017). Relevance-Theoretic Treatments of Humor. In: Attardo, Salvatore (Ed.). – S. 189–203.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мартін Далмас – доктор філософії (habil), професор, професор кафедри новітнього німецького мовознавства Інституту германських та скандинавських мов Університету Париж Сорбона (Франція).

Наукові інтереси: синтаксис німецької мови, лексикологія, фразеологія, лінгвістика тексту, прагматика, порівняльне мовознавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Martine Dalmas - Ph.D., habil., Full Professor of the Department of Modern Germanic Linguistics at the Institute for Germanic and Nordic Studies, Sorbonne Université Paris.

Scientific interests: German syntax, lexicology, phraseology, text linguistics, pragmatics, contrastive linguistics.

УДК 811.161.2'37

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.2>

ДИНАМІКА ОБРАЗНИХ УТВОРЕНЬ З ОНІМНИМ СЛОВОМ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Анатолій МОЙСІЄНКО (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7856-2746>

e-mail: anmoj@ukr.net

МОЙСІЄНКО Анатолій. ДИНАМІКА ОБРАЗНИХ УТВОРЕНЬ З ОНІМНИМ СЛОВОМ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ). У статті простежено типологію творення поетичного образу на основі онімних лексем, які в текстовій структурі зазнають метафоризації, метонімізації, асоціативних смислових нарошень тощо. Схарактеризовано творення конотованих структур, власне поетонімів, на основі множинних форм онімного слова; на основі просторових, часових, просторово-часових зміщень, яких набуває онім у зв'язку з наявністю супровідного характеристичного елемента з загальною семантикою 'новий', 'інший'.

Ключові слова: онім, поетонім, художній текст, образ, динаміка.

MOISIENKO Anatoliï. DYNAMICS OF FIGURATIVE FORMATIONS WITH ONYM WORDS (IN THE UKRAINIAN LITERARY TEXTS). A proper name (anthroponym, toponym etc.) in the system of a literary work is able

to acquire the meaning of a poetonym, that is, to have a poetic function in the text. The article traces the typology of creating a poetic image on the basis of onym words that undergo metaphorization, metonymization, associative semantic extension, etc. in the textual structure.

These figurative changes, depending on the contextual situation, can form semantic correlates with different correlation of specific, abstract and general. Compare poetonyms to Babylon, the name of the city in Ancient Mesopotamia – about a big bustling city (with a concretizing marker *такий*): *Ну, як то віддати єдину любу дитину в такий Вавилон, та це в науку, де самі паничі вчаться!* (Boris Antonenko-Davidovych), with generalized semantics: *Раби мовчали, Царі лупилися, росли і Вавилони мурували* (Taras Shevchenko); about a hoarder of variety: *Там Вавилон казок, романів, мудрих книг* (Sviatoslav Gordynsky); about pandemonium, chaos: *Обирали кандидата, У палаці – Вавилон* (Mykola Danko).

Connotative forms are often created on the basis of plural forms of proper names, where the transformation of this onym presupposes the movement towards the generalizing semantics, keeping its positive or negative meaning respectively. Semantic transposition in the phrases mentioned above is often characterized by shift of the meaning row with the change of evaluation characteristics.

The meaning of the word can attain the respective connotation due to the neighbouring element that accompanies this onym word. The most expressive figurative names are created on the basis of spatial, temporal, spatial-temporal shift of meaning that acquires another denotative status due to the attributive word/phrase with the corresponding meaning.

The dynamics of creation and functioning of individual writer's onym and onym-based entities deserve to be considered separately (*Ціле літо об мене крилами терли і туркотали [голуби], заснувавши в моїм черепі містечко Туркотин. Yuriy Andrukhovich. Ми завжди будемо петлюритись, Ми завжди будемо бендеритись, Аж поки ви не розбамбуритесь, Аж поки ви не розімперитесь* (Volodymyr Yakubovsky). They are usually "based" on numerous phonetic, grammatical and proper figurative factors in the integral artistic structure.

Keywords: onym, poetonym, artistic text, image, dynamics.

Постановка проблеми. Онімне слово (антропонім, топонім, космонім тощо) в системі художнього твору здатне набувати значення поетоніма, тобто виступати в тексті у *поетичній функції* (Мойсієнко, 2008: 220; Мойсієнко, 2011).

Реалізація поетичної функції характеризується її внутрішньотекстовою спрямованістю, і якщо, за словами Р. Якобсона, в певному мовному повідомленні можна виділити дві чільні операції – селекцію (де вибір здійснюється на основі зіставлення, еквівалентності, подібності, відмінності) і комбінацію, то "поетична функція проектує принцип еквівалентності з осі селекції на вісь комбінації (Якобсон, 1975: 204), що, зокрема, важливо простежити, як такі трансформаційно-комбінаційні процеси відбуваються в системі художнього тексту, як відбувається контекстуальне "зараження" онімного слова значенням образності, поетичності.

Огляд літератури і мета дослідження. Функціональному аспекту дослідження власної назви присвячена значна література як зарубіжних мовознавців (Dvořáková, 2010; Lamping, 1983; Магазаник, 1978; А. Суперанская, 1973; Фонякова, 1990; Wilkoń, 1970 та ін), так і українських авторів. В україністиці насамперед слід назвати монографічні праці (в основі яких – докторські дисертації) "Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії ХІХ-ХХ ст." Л. Белея (Белей, 1995), двотомник "Структура онімного простору української мови" М. Торчинського (Торчинський, 2008; Торчинський, 2009), "Актуальні питання української конотоніміки" Г. Лукаш (Лукаш, 2011), дослідження Ю. Карпенка (Карпенко, 2008), Л. Масенко (Масенко, 1990), В. Жайворонка (Жайворонко, 1974).

Різні аспекти функціонування онімів простежено у працях українських дослідників, присвячених аналізу поетичних творів (Кононенко, 2011; Селівестрова, 2003; Хлистун, 2015), прозових текстів (Гриценко, 2002; Усова, 2006; Шотова-Ніколенко, 2007), творів драматургії (Попович, 2004, Крупеньова, 2004, Януш, 1981), сатиричної тематики (Горбач, 2016; Кричун, 2001; Наумова, 2005), публіцистично-масмедійних жанрів (Деркач, 2010; Ільченко, 2002; Стасюк, 2005), творів для дітей (Бережна, 2007; Романченко, 2011; Юлдашева, 2019).

Метою запропонованої доповіді є окреслення певних типологічних особливостей перетворення власне оніма в поетонім у текстах української художньої літератури.

Виклад основного матеріалу. Різні образно-сміслові видозміни онімного слова можна спостерігати в утвореннях певної структурної, контекстуальної організації. Залежно від контекстуальної ситуації на основі тої чи тої назви можуть поставати семантичні кореляти з різним співвідношенням конкретного, абстрактного, узагальненого, з різним

зіставленням смислових площин, рядів. Пор. поетоніми до *Вавилон*, назви міста у Стародавній Месопотамії: *Ну, як то віддати єдину любов дитину в такий Вавилон, та ще в науку, де самі паничі вчаться!* (Б. Антоненко-Давидович) – про велике суєтне місто (з конкретизаційним маркером *такий*); *Раби мовчали, Царі лупилися, росли і Вавилони мурували* (Т. Шевченко) – з узагальненою семантикою. Якщо вищенаведені приклади відображають корелят *місто – місто*, то наступні два побудовані на зіставленнях *місто – нагромадження, скопище чогось: Там Вавилон казок, романів, мудрих книг* (С. Гординський); *місто – хаос, гармидер: Обирали кандидата, У палаці – Вавилон* (М. Данько).

Досить активно творення конотованих структур відбувається на основі множинних форм тієї чи тієї власної назви. Трансформація оніма на основі множинної форми передбачає насамперед рух до узагальнювальної семантики, відповідно зберігаючи позитивну чи негативну означеність. Пор.: *Шукали її гуманісти великі, палкі донкіхоти усіх земель, художники, будівничі, музики, творці незрівнянних канцон і газель...* (М. Драй-Хмара) і *І шкіряться з портретів герострати, а Бог на землю дивиться й мовчить* (Б. Мозолевський) або *Не густо в житті зустрінеш таких Яворницьких! Воскрешає славу минулих років, задля неї живе, всьому світу поклав розповісти про лицарів козацької республіки* (О. Гончар) і *Бували війни й військовій сварі: Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нагаї; Було добра того чимало* (Т. Шевченко).

Семантична транспозиція, спостережена в розгляданих висловах, може характеризуватися зсувом смислового ряду, часто зі зміною оцінної характеристики. Так, оронім *Еверест*, найвища земна вершина земної кулі, вже сам по собі зберігає нейтрально-позитивну оцінну семантику (пор. і в переносному значенні, напр., у щоденникових записах О. Гончара від 8.03. 1977 р.: *Еверести духу*), в іншому контексті при зміні денотативної співвіднесеності поняття (*гірська вершина – громаддя зброї*) набуває пейоративного значення: *Ростуть Еверести тротилу під сонцем – частіше, болючіш здригнешся, світе: над голубою колискою – стронцій* (В. Женченко). Аналогічно і в наступному прикладі – зміна смислового ряду (*Гімалаї – трупи*), і відповідна зміна оцінного компонента: *Сталін і його маршали здобували свої перемоги не військовим умінням, а людською кров'ю, ріками й морями крові і Гімалаями трупів* (П. Загребельний). Подібні транспозиції спостерігаємо в ширших структурах, у яких один наратив з відомим вертикальним контекстом (*Венеція – місто-перлина на воді*) накладається на інший – з іншою географією і атрибутикою, – і тоді множинна форма апелятива відповідно може значити: *повені, затоплення – Всюди венеції в буйних зелених садках... І всі ждали амфібій та вертольотів. Розмах рятувальних робіт з кожною хвилиною наростає* (О. Гончар).

Нерідко в художньому тексті значення того чи того слова набуває відповідних конотацій завдяки суміжному елементу, що супроводжує певний онім. Надзвичайно промовисті образні номени маємо на основі просторових, часових, просторово-часових зміщень поняття, яке отримує інший денотативний статус завдяки характеристичному (означальному) слову з відповідною семантикою.

Так, географічне (і переважно часове) зміщення поняття може бути означене вказівкою на певну національну, територіальну, місцевісну належність онімної одиниці, що актуалізується на основі відомого (усталеного) образу – за допомогою відповідних супровідних маркерів-означень, на зразок, *український: Гей, Гомере український, гей, Остапе Вересаю, низько кланяюсь і низько б'ю тобі своїм чолом!* (Є. Гуцало.), *наш, свій: Гей, Остапе Вересаю, наш Гомере невмирущий, що сидиш на роздоріжжі і співаєш у віках!* (Є. Гуцало), *Там скрізь уже: сонце! – співають: – Месія! – Тумани, долини, болотяна путь... Воздвигне Вкраїна свого Мойсея, – не може ж так бути!* (П. Тичина), *поліський: Соломою Поліський Врубель На мові мистецтва заговорив.* (В. Мордань, про народного художника О. Саєнка), *зачіплянський: Перерву зроблять самі зачіплянські Едіссони, коли загаласує вуличка веселими дитячими голосами: –Гляньте! Дивіться! Он вони!* (О. Гончар), *сільський: Вийде до саду сільський Карамзін, Поглядом спинить возняну загату* (В. Сапон, про сільського вчителя-краєзнавця М. Таратина). Пор. також у означальній функції іменник у родовому відмінку:

Шляхи закрито до нових пізнань. Святих печер обвалюються гроти... Мойсею України, ну ж бо, хто ти? (М. Боровко).

Окрім вказівки на національно-територіальну належність (чи взагалі поза такою) ті чи ті означальні маркери (наприклад, *ще не визнаний, початкуючий, останній на землі*) можуть відображати певну фазовість у діях (в оцінці дій) суб'єкта: *Місцевий, ще не визнаний Куїнджі, пейзажі і русалок продає* (Л. Горлач), *Я вперше бачив Ірїй так близько, без денних прикрас і камуфляжів він видавався ще принаднішим, звабливішим, аніж удень, обіцяючи мені, початкуючому Колумбові, континенти, галактики незвіданого життя* (В. Дрозд); фазовість явища, події: *Сутеніти рано почало. Тільки вітер, може, знає, де ми. Гасне сонця бронзове чоло над останнім на землі Едемом* (О.Пахльовська).

Онїмне слово чи словосполучення, потрапляючи в силове поле метафори, метонїмії, набуваючи асоціативно-образного, персонїфікаційного значення, завжди функціонує в реченнєвій (текстовій) структурі як поетонїм. Так, узусні словосполуки (з онїмним компонентом) *потекла Каяла чи безводна Гобі* набувають відповідної конотації поетонїма в поєднанні відповідно з компонентами *крїзь серце, душа* (*О, що за туга розум мїй опала. Яка крїзь серце потекла Каяла, що за чуття на серце налягло*. М. Зеров, *Моя душа – безводна Гобі. М. Драй-Хмара*). Аналогічно сполуки *запряжу коників чи блакитна (парубоцька) сорочка* набувають метафоризації в поезії В. Затулівїтра, поєднуючись відповідно з онїмним словом (*Ворскла*), яке в конкретному контексті стає поетонїмом: *...запряжу у Ворсклу... коників своїх... райдуга дугою... вільний дощик гривою; Не знати чому, але пригадалось, як маму колись несмілим віршем просив пошити мені блакитну (авжеж, парубоцьку!) сорочку з Ворскли*.

На метафорично-метонїмічній основі побудовані численні паралелїстичні форми співвідносності поетонїмного і означуваного ним слова (словосполуки), в яких динамізм внутрішньореченнєвої структури акцентований підметово-присудковим корелятом (*Дніпро повстав. Дніпро уже не меч, що Україну розділив, роздвоїв. Дніпро тепер – міцне осердя в нїй. В. Слпчук. Сльоза – Дніпро, якщо вона відверта. В. Базилевський. Тобі твоя душа – Дунай, Дніпро і Дон. П. Коробчук*), прикладковим конструктом, наприклад, до додатка (*Ти Вкраїні, майбутній Гелладі, простилаєш всесвітній шлях. М. Драй-Хмара. Кобзаря, Євангелїю моєї юності, відрїзав від нас океан. В. Вовк. Щоб ревуча злива Повсталой кровї Запаморочила голову, – І я відчула себе Твоїм Коханим витвором – Галатеею... О. Мудрак*), вставленою конструкцією (*Осінній вітер – хитрий Каїн – У лісі шастає... І. Світличний*) тощо.

Подібні конструкції в динамічній системі оповідї можуть утворювати своєрїдні синонїмічні (*Слава суржиковї – потворному Геракловї повсякдення, Квазімодо з невинними очима... В. Базилевський*), антонїмічні ряди, на зразок: *тиша – музика* (*Я глухну, коли в моїх вухах тиша, а не Вївальді чи Вагнер. Л. Демська*).

Внутрішньореченнєвим динамізмом позначені рїзні форми уособлення, що досить характерні для художніх структур і зокрема для віршових текстів, в яких персонїфікація відбувається на основі поетизації онїмного слова, де можна зустріти і *бабусю Євпаторїю, і дїдугана Північно-Льодовитий океан* (*Їдуть до бабусї Євпаторїї Звідусїль онучки та онуки. Бо у неї променисті руки! А в її цілющому подолї Затишино, немовби у колїсцї. І на кожного вона чекає, Зустрічає хвилию в намистї З сонячним гарячим короваем. Г. Хмільовська, Тут – Льодовитий дїдуган щодня в лице Чукотцї диха. В. Женченко*), де, наприклад, Ельбрус може думати (*Про щось високе думає Ельбрус. П. Перебийніс*), Єгипет і Каспїй – дрїмати (*Десь сонним лотосом дрїмав Єгипет. Ю. Клен. На м'якій схилившись берег, Каспїй мовчазно дрїма. М. Драй-Хмара, перекл. з М. Лермонтова*), Дніпро – слухати (*Тут, у в'язкому в'язничному місті (ти уявляєш) завулки імлісті бунт виколисують, згадують про княжї походи, колишні клейноди, хрипло читають абетку свободи: слуха Дніпро. І. Римарук*), гнїватися, кричати (*Україна – у гнїві Дніпра, В бурунах чорноморського гнїву. Яр Славутич. А у серпня серце терпне, і кричить Дніпро під ним. Л. Горлач*), обїматися (*Обнялись Дніпро з Дунаєм нерозлийводою. В. Коломїєць*). Внутрішньореченнєві конотації таких структур, як

правило, спроектовані на ширший текстовий контекст, на подієвистий взаємозв'язок з ліричним героєм (персонажем).

Загалом поетонім у художньому тексті може функціонувати як самоназва персонажа (ліричного героя), перенесена з наймення історичної, міфологічної, казкової персоналії: (*підозрюю: вже Кармалюк Ліпився з мене на гадюк. М. Данько, І знов мандруєш, сам собі Еней, прославши віршу, наче вишиванку, на зерна на снігу, на слід саней, на попелища гульбищ і містерій. Ю. Андрухович, Як Сам себе побачив голяфом, Прокинулась у ньому ненасить. О. Вертіль, Козаком Мамаєм вичікую зустрічі з нинішнім днем, заправляю оселедця за вухо, складу ноги по-турецькому на гуртожитським ліжку, змахну шабелькою-сестричкою, бренькну струною вірної бандури... І. Ципердюк, У дощ, у ніч, у морок, у сльоту – крізь час і простір – далі, й далі, й далі... Я трошечки Меркурій. На льоту холонуть крильця у моїх сандалій О. Пахльовська, На грудях в Тебе, на долоні у Бога Я засинаю Євою в Едемі. О. Слоньовська, Як Гамлет, придивляюсь я до хмар. М. Рильський, Зв'язали вони мені руки до ніг, а голову до рук. Готовий тобі Колобок з української народної казки. І. Січовик); іноді такі поетоніми вживаються в конструкціях з узагальненим значенням, де *Ти* – це *Я* і ще інші *Я*: *Це час наліта, як бульдог, і стискає щелепи глухо. І ти вже не ти, а Ван-Гог з власноруч відрізанім вухом* (В. Базилювський). Досить поширеними є поетонімні утворення, котрі виступають як характеристична назва, що дається одним персонажем (ліричним героєм) іншому: *І, посміхаючись ротом сухим і порочним, Наче смакуючи котрусь з французьких фонем, Ждеш мене ти – Мефістофелем в чорній сорочці – там, де тролейбус спанув оце синім вогнем* (О. Забужко), *Оце вона, мамо, моя Єлена Прекрасна! Оце та, що зробила вашого сина щасливим...* (О. Гончар), *Невже тобі не хочеться Забути усі мудрі уроки життя, Мов кульбабку, здмухнути досвід у повітря І, мов Колумб, прокласти нові шляхи На карті долі?* (Л. Скурда). Множинна форма представлення персонажів, тих чи тих образів (від імені ліричного героя) отримує узагальнено-збірне поетонімне вираження: *Поставши із сонця, ми, Котигорошки, Знов котим за обрій горошину долі* (П. Осадчук), *Убоге поле, ми з тобою Креси, десь наше зерно, горі золоті* (Л. Костенко).*

Висновки і перспектива подальшого дослідження проблеми. Отже, онімне слово, потрапляючи в художній контекст, здатне набувати різних смислових видозмін – у вигляді множинних форм, як без зміни, так і зі зміною загальної семантики; у поєднанні з супровідним означальним компонентом репрезентувати інший денотат з відповідним національним, територіально-місцевісним маркером, відображати певну фазовість у діях (в оцінці дій) суб'єкта; зазнавати метафоризації, персоніфікації при творенні динамічних (як внутрішньореченневих, так і загальноконтекстуальних) систем.

Перспективою дослідження є простеження динаміки творення і функціонування індивідуально-авторських як онімних, так і відонімних утворень, на зразок *Ціле літо об мене крилами терли і туркотали [голуби], заснувавши в моїм черепі містечко Туркотин* (Ю. Андрухович), *Ми завжди будемо петлюритись, Ми завжди будемо бендеритись, Аж поки ви не розбамбуритесь, Аж поки ви не розімперитесь* (В. Якубівський), які в цілісній системі художньої структури, як правило, “опираються” на численні фонічні, граматичні та власне образні чинники.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XX ст. Л. О. Белей – Ужгород, 1995. – 120 с.
2. Бережна М.В. Антропонімія дитячої літератури жанру фентезі / М. В. Бережна // Нова філологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2007. – № 27. – 333 с.
3. Горбач О. С. Сатирично-гумористичні оцінно-характеризувальні власні імена в художньому тексті / О. С. Горбач // Science and Education a New Dimension. Philology. – Budapest, 2016. IV (20). Issue 85. – P. 25–29.
4. Гриценко Т. Б. Ономастикон художнього тексту як окрема мікросистема (на матеріалі історичних романів про Хмельниччину) / Т. Б. Гриценко // Науковий вісник. – Ізмаїл. – 2002. – № 12. – С. 105–110.
5. Деркач Д. Стилістика онімів в українських мас-медіа / Д. Деркач. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2010. – 270 с.
6. Жайворонок В. В. Що не ім'я – то образ, що не прізвище – шукай змісту / В. В. Жайворонко // Рідне слово. – К., 1974. – Вип. 8. – С. 27-33.

7. Ільченко В. Соціально-експресивні конотації онімів у ЗМІ// *Наук. зап. Інституту журналістики*. – К., 2002. – Вип. 9. – С.145 – 146
8. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика. – Одеса: Астропринт, 2008. – 326 с.
9. Кононенко В. Поетичні антропоніми в образному мовомисленні // *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Вип. XXIX-XXXI. – Івано-Франківськ, 2011. – С. 16–21.
10. Кричун Л. П. Функції антропонімів у сучасному сатиричному романі: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. П. Кричун. – Одеса, 2001. – 20 с.
11. Крупеньова Т. І. Функції власних назв у драматичних творах Лесі Українки. / Т.І. Крупеньова – Одеса: Астропринт, 2004. – 159 с.
12. Лукаш Г. П. Актуальні питання української коногоніміки: монографія / Г. П. Лукаш ; Донецький. нац. ун-т. - Донецьк : Промінь, 2011. - 448 с.
13. Магазаник Э.Б. Ономапозтика, или "говорящие имена" в литературе / Магазаник Э.Б. – Ташкент, 1978. – 146 с.
14. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища / Л. Т. Масенко. – К.: Знання, 1990. – 48 с. .
15. Мельник М.Р. Ономастика творів Ліни Костенко: Автореф. дис.... канд. філол. наук / М. Р. Мельник. – Одеса, 1999. – 18 с.
16. Мойсієнко А. Мова як світ світів: Поетика текстових структур / А. К. Мойсієнко. – К.– Умань, 2008. – 280 с. Детальніше про поетичну функцію див.: Мойсієнко А. Про поетичну функцію мови // *Незгасимий словосвіт: Зб. наук. праць на пошану проф. В.С.Калашника*. – Харків, 2011. – С. 361 – 365.
17. Наумова Т. М. Номінація особи в сатирично-гумористичних текстах Івана Франка та Володимира Самійленка: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Т. М. Наумова. – К., 2005. – 175 с.
18. Попович Н. Ф. Літературно-художня антропонімія української драматургії XIX–XX століття : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Н. Ф. Попович. – Ужгород, 2004. – 267 с.
19. Романченко А.П. Ономастичний простір літературної казки Всеволода Нестайка / А. П. Романченко // *Записки з ономастики : зб. наук. праць*. – Вип. 14. – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 161–171.
20. Селіверстова Л. І. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 10.02.01 / Л. І. Селіверстова, Інститут української мови НАН України, К., –2003. – 15 с.
21. Стасюк Т. В. Відоміні утворення: структурносемантичні і функціонально-стилістичні аспекти у мові сучасної публіцистики : дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Т. В. Стасюк, Дніпропетровський національний ун-т. – Дніпропетровськ, 2005.
22. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1973. – 366 с.
23. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький: Авіст, 2008. – 548 с.
24. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Ч.ІІ Функціонування власних назв / М. М. Торчинський. – Хмельницький, 2008. – 376 с.
25. Усова О. О. Ономастикон художніх творів Миколи Хвильового: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / О. О. Усова. – Донецьк, 2006. – 195 с.
26. Фоянкова О.И. Имя собственное в художественном тексте / О. И. Фоянкова. – Ленинград : Наука, 1990. – 104 с.
27. Хлестун І. В. Функціонування антропонімів у художній мові поетів Київської школи /І. В. Хлестун // *Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство)*. – Вип. 138. – Кіровоград, 2015. – С. 389–392.
28. Шотова – Ніколенко Г. Онімний простір романів Юрія Яновського. – Одеса: Астропринт, 2007. – 168 с.
29. Юлдашева Л. П., Літературні оніми як засіб структурування художнього світу у творах для дітей та юнацтва / Л. П. Юлдашева // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. – 2019. – № 39, т. 1. – С. 89 – 92.
30. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // *Структурализм "за" и "против"*. – М., 1975. – С. 193 – 230.
31. Януш Я.В. Зображальні функції антропонімів у мові української драматургії кінця XIX – початку XX ст. // *Мовознавство*. – 1981. – №5. – С. 41–46.
32. Dvořáková Ž. Česká teorie literární onomastiky / Ž. Dvořáková // *Český Acta onomastica*. – 2010. – Roč. 51. – S. 453–465.
33. Lamping D. Der Name in der Erzählung. Zur Poetik des Personennamens / D. Lamping – Bonn: Verlag Herbert Grundmann, 1983. – 135 S.
34. Wilkoń A. Nazewnictwo w twórcach Stefana Żeromskiego / A. Wilkoń. – Wrocław – Warszawa – Kraków, 1970. – 150 s.

REFERENCES

1. Belei L.O. (1995). Funktsionalno-stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponimii XIX-XX st. [Functional and stylistic in the Ukrainian literary and artistic anthroponymy of the 19th-20th centuries]. *Uzhhorod*, 120 p.
2. Berezhna M.V. (2007). Antroponimiiia dytiachoi literatury zhanru fentezi. [Anthroponymy of children's literature of fantasy genre]. *Zaporizhzhia: ZNU*, 333 p.
3. Horbach O. S. (2016). Satyrychno-humorystychni otsinno-kharakteryzuvalni vlasni imena v khudozhnomu teksti. [Satirical-humorous evaluative-characterizing proper names in artistic text]. *Budapest*, pp 25–29.

4. Hrytsenko T. B. (2002). Onomastykon khudozhnoho tekstu yak okrema mikrosistema (na materialy istorychnykh romaniv pro Khmelnytschynu) [Onomasticon Artistic Text as a Separate Microsystem (Based on Historical Novels About Khmelnytsky Region)]. Izmail, pp. 105–110.
5. Derkach D. (2010). Stylistyka onimiv v ukrainskykh mas-media [Stylistics of onyms in the Ukrainian mass media]. K.: VPTs "Kyivskiy universytet", pp. 270.
6. Zhaivoronok V. V. (1974). Shcho ne imia – to obraz, shcho ne prizvyshche – shukai zmistu . [Every name is an image, every last name - look for the content]. Ridne slovo, pp. 27-33.
7. Ilchenko V. (2002). Sotsialno-ekspresyivni konotatsii onimiv u ZMI. [Socio-expressive connotations of onyms in the media] Nauk. zap. Instytutu zhurnalistyky, K. – pp.145-146.
8. Karpenko Yu. O. (2008). Literaturna onomastyka. [Literary onomastics] Odesa: Astroprint, 326 p.
9. Kononenko V. (2011). Poetychni antroponimy v obraznomu movomyslenni. [Poetic anthroponyms in imaginative language]. Ivano-Frankivsk, pp. 16–21.
10. Krychun L. P. (2001). Funktsii antroponimiv u suchasnomu satyrychnomu romani. [Functions of anthroponyms in the modern satirical novel]. Odesa, 20 p.
11. Krupenova T. I. Funktsii vlasnykh nazv u dramatychnykh tvorakh Lesi Ukrainky. [Functions of proper titles in Lesya Ukrainka's dramatic works]. Odesa: Astroprint, 159 p.
12. Lukash H. P. (2011). Aktualni pytannia ukrainskoi konotonimiky: monohrafiia [Topical issues of Ukrainian connotony: a monograph]. Donetsk: Promin, 448 p.
13. Mahazanyk Ye.B. (1978). Onomapoetyka, yly "hovoriashchye ymena" v literature. [Onomapoetics, or "talking names" in literature]. Tashkent, 146 p.
14. Masenko L. T. (1990) Ukrainski imena i prizvyshcha [Ukrainian names and surnames]. K.: Znannia, 48 p.
15. Melnyk M.R. (1999). Onomastyka tvoriv Liny Kostenko: Avtoref. dys.... kand. filol. Nauk. [Onomastics of Lina Kostenko's works]. Odesa, 18 p.
16. Moisiienko A. (2008). Mova yak svit svitiv: Poetyka tekstovykh struktur [Language as a world of worlds: Poetics of Kostenko's textual structures]. Uman, 280 p.
17. Naumova T. M. (2005). Nominatsiia osoby v satyrychno-humorystychnykh tekstakh Ivana Franka ta Volodymyra Samiilenka: dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 – ukrainska mova [Nomination of a Person in the Satirical-Humorous Texts of Ivan Franko and Vladimir Samilenko]. K., 175 p.
18. Popovych N. F. (2004) Literaturno-khudozhnia antroponimiia ukrainskoi dramaturhii XIX-XX stolittia : dys. ... kandydata filol. nauk : 10.02.01 – ukrainska mova [Literary and artistic anthroponymy of Ukrainian dramaturgy of the 19th-20th centuries]. Uzhhorod, 267 p.
19. Romanchenko A.P. (2011) Onomastychnyi prostir literaturnoi kazky Vsevoloda Nestaika. [Onomastic space of the literary tale by Vsevolod Nestayko] Odesa : Astroprint, pp.161–171.
20. Seliverstova L. I. (2003). Onomastykon u poetychnomu idiolekti Yara Slavutycha: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 10.02.01 [Onomastykon in the poetic idiolect of Yar Slavutych]. Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy, K., 5 p.
21. Stasiuk T. V. (2005). Vidonimni utvorennia: strukturosemantichni i funktsionalno-stylistychni aspekty u movi suchasnoi publitsystyky : dys... kand. filol. nauk: 10.02.01 [Onym-derived formations: structural - semantic and functional –stylistic aspects and the languages of modern publicistic]. Dnipropetrovsk.
22. Superanskaia A.V. (1973). Obshchaia teoriia ymeny sobstvennoho [General theory of name proper]. M.: Nauka, 366 p.
23. Torchynskiy M. M. (2008). Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy: monohrafiia. [The structure of onym structure in the Ukrainian language: monography]. Khmelnytskyi: Avist, 548 p.
24. Torchynskiy M. M. (2008). Struktura onimnoho prostoru ukrainskoi movy. Ch.II Funktsionuvannia vlasnykh nazv [The structure of onym structure in the Ukrainian language. Functioning of names proper]. Khmelnytskyi, 376 p.
25. Usova O. O. (2006). Onomastykon khudozhnikh tvoriv Mykoly Khvylovoho: dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrainska mova [Onomastykon of fiction writings of Mykola Khvyliovyy]. Donetsk, 195 p.
26. Foniakova O.Y. (1990). Ymia sobstvennoe v khudozhestvennom tekste [Name proper in fiction writing]. Leningrad: Nauka, 104 p.
27. Khlystun I. V. (2015). Funktsionuvannia antroponimiv u khudozhnii movi poetiv Kyivskoi shkoly. [Functioning of anthroponemes in fiction language of Kyiv school poets]. Kirovohrad. – pp. 389–392.
28. Shotova-Nikolenko H. (2007). Onimnyi prostir romaniv Yurii Yanovskoho.[Onym space of Yurii Yanovskyy novels]. Odesa: Astroprint, – 168 p.
29. Yuldasheva L. P. (2019). Literaturni onimy yak zasib strukturuvannia khudozhnoho svitu u tvorakh dlia ditei ta yunatstva [Literary onyms as a means of structuring of the world in writings for children and youth]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. – pp.89-92.
30. Jakobson R. (1975). Linyvystyka y poetyka. [Linguistics and poetics]. M., - pp.193 – 230.
31. Yanush Ya.V. (1981). Zobrazhalni funktsii antroponimiv u movi ukrainskoi dramaturhii kintsia KhKh – pochatku KhKh st. [Portraying functions of anthroponemes in the language of Ukrainian drama writing of the end of XIX century]. Movoznavstvo. – pp.41–46.
32. Dvořáková Ž. Česká teorie literární onomastiky / Ž. Dvořáková // *Český Acta onomastica*.–2010.– Roč. 51.– S. 453–465.
33. Lamping D. Der Name in der Erzählung. Zur Poetik des Personennamens / D. Lamping – Bonn: Verlag Herbert Grundmann, 1983.– 135 S.
34. Wilkoń A. Nazewnictwo w twórcach Stefana Żeromskiego / A.Wilkoń.– Wrocław – Warszawa – Kraków, 1970. – 150 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анатолій Мойсієнко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та прикладної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: граматики і поезики української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Anatolii Moisiienko – Professor in Linguistics, PhD, Head of Ukrainian Language and Applied Linguistics Department in the Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Research interests: grammar and poetics of the Ukrainian language.

УДК 811.11'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.3>

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ РЕЛИГИОЗНОЙ ЛЕКСИКИ В РОМАНЕ ДЖ. БАРНСА «ИСТОРИЯ МИРА В 10 ½ ГЛАВАХ»

Тетяна ВДОВЕНКО (Ізмаїл, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9811-1312>

e-mail: Vdovenko_Tanya@i.ua

ВДОВЕНКО Тетяна. ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ЛЕКСИКИ В РОМАНІ ДЖ. БАРНСА «ІСТОРІЯ СВІТУ у 10 ½ ГЛАВАХ». Статтю присвячено особливостям функціонування термінів релігії в англомовній художній прозі. Під новим кутом в статті висвітлюються питання про функціонування релігійних термінів. Дослідження виконано на матеріалі англійської мови. У статті розглядаються нові тенденції використання релігійних термінів, описуються особливості їх використання в романі Дж. Барнса «Історія світу у 10 ½ главах».

Ключові слова: термін, термінологія, терміни релігії, релігійний дискурс, англомовна художня проза.

VDOVENKO Tatyana. THE FUNCTIONING OF RELIGIOUS TERMS IN J. BARNES' NOVEL "A HISTORY OF THE WORLD IN 10 ½ CHAPTERS". The article focuses on the peculiarities of functioning of religious terms in English Fiction. The present stage of linguistic research is characterized by an increased interest towards the problem connected with the study of peculiarities of terminology. Despite the fact that the study of religious terms was investigated by many scientists, among which S.V. Bulavina, L.M. Granovskaya, N.M., Golovanevsky, R.i. Goryushina, T.F. Sapronova and others, the peculiarities of functioning of religious terms in English Fiction have not been considered. The aim of our article is to describe the use of English religious terms in English Fiction. The object of investigation is religious discourse. The article focuses on the peculiarities of the use of religious terms in Julian Barnes' novel "A History of The World in 10 ½ Chapters". The relevance of the chosen topic represents the description of the English religious terms in English Fiction. In recent decades, scientists have increasingly focused on the role of religion in society, since it is an integral component of human history at different stages of its development, a form of preserving the experience accumulated by previous generations. Different classifications of religious vocabulary were taken to consideration. K.A. Timofeev's classification was taken as a basis. According to his classification, religious vocabulary includes 3 groups: general religious vocabulary, general Christian vocabulary and private Christian vocabulary. The results of the research showed that most of the terms are referred to general religious vocabulary; all the rest terms are referred to specific Christian vocabulary. The results of the research can serve as a theoretical and practical basis for further study of functioning of religious terms in English Fiction. The prospects of investigation are to describe the peculiarities of functioning of religious terms in different Literature in other languages.

Key words: term, terminology, religious terms, religious discourse, English Fiction.

В последние десятилетия ученые все больше внимания уделяют рассмотрению роли религии в жизни общества, поскольку она является неотъемлемым компонентом человеческой истории на разных этапах ее развития, формой сохранения опыта, накопленного предшествующими поколениями (Булавина, 2003; Косицына, 2011).

Постановка проблемы. Решению проблемы взаимодействия языка и религии призвана помочь теолингвистика – наука, возникшая на стыке языка и религии и исследующая проявления религии, которые закрепились и отразились в языке; а также раздел языкознания, который занимается исследованием религиозного языка в узком и широком понимании этого термина (А.К. Гадомский). Развитию и становлению теолингвистики как раздела языкознания посвящены работы А.К. Гадомского, Е. Кухарской-

Дрейсс и других ученых. Несмотря на тот факт, что религиозная лексика широко изучается учеными, проблема функционирования религиозной лексики на примере художественных произведений осталась не рассмотренной.

Анализ последних исследований и публикаций. Среди ученых, изучающих специфику конкретных религиозных концептов и библейскую фразеологию, можно отметить таких, как: С.В. Булавина, Л.М. Грановская, Н.М. Голованевский, Р.И. Горюшина, Ю.Т. Листрова-Правда, Т.Ф. Сапронова и др. Перечисленные лингвисты занимаются изучением различных элементов религиозной сферы, анализируют семантику и функционирование отдельных лексем и целых лексико-тематических групп слов.

Объектом исследования является религиозная лексика в произведении Джулиана Барнса "История мира в 10 1/2 главах".

Предмет исследования – типология и функциональная специфика религиозной лексики, представленной в произведении Джулиана Барнса "История мира в 10 1/2 главах".

Цель статьи – определить своеобразие лексики, репрезентирующей религиозную культуру в романе Джулиана Барнса "История мира в 10 1/2 главах". **Задача исследования** заключается в определении роли религиозной лексики в произведении Джулиана Барнса "История мира в 10 1/2 главах". Данная цель предполагает решение следующих **задач**: дать определение термину «религиозная лексика»; установить корпус слов с религиозной семантикой в произведении Джулиана Барнса "История мира в 10 1/2 главах", разработать типологию выявленной религиозной лексики, определить функции религиозных слов в рассматриваемом произведении.

Основная часть. Следует разграничивать понятие «религиозная лексика» и «церковная лексика», так как значение понятий «религия» и «церковь» различна. Главное отличие религиозной лексики состоит в том, что она не находится во взаимной зависимости с материальной стороной жизни церкви.

С.В. Булавина относит к религиозной лексике единицы, называющие «основные христианские понятия, большая их часть представлена в Библии – основном источнике христианского вероучения» (Булавина, 2003). Этому же мнению придерживается и А.М. Четырина, отмечая, что связано с церковью, входит в понятие религии. «Церковная лексика является частью религиозной лексики как более широкого семантического объединения» (Четырина, 2010: 104-108). Более того, С.В. Булавина считает ошибочным относить к религиозной лексике только «основные христианские понятия» (Булавина, 2003), поскольку христианство – это одна из мировых религий (наряду с мусульманством, буддизмом). По ее мнению, христианская религиозная лексика является лишь частью всей религиозной лексики.

Религия в широком смысле рассматривается в толковых словарях как «одна из форм общественного сознания», как сочетание отдельных представлений, которые основаны на вере в сверхъестественные силы и существа и поклонении им. В узком смысле религия – это одно из направлений общественного сознания. Церковь определяется как христианская организация, которая объединяет представителей той или иной религии. Из этого следует различие понятий «религиозная лексика» и «церковная лексика».

Понятие «религиозная лексика» является более емким по смыслу, так как объединяет словарный состав языка всех религий мира, а понятие «церковная лексика» объединяет понятия одного из религиозных направлений. Церковная лексика представляет собой закономерно вытекающей частью религиозной лексики. Существует также понятие «библейская лексика». Библеизмы стали основой церковной православной, католической и протестантской лексики, так как в основе всех трех направлений христианства лежит Новый Завет.

В связи с этим, можно сделать вывод, что религиозная лексика – это часть словарного состава нормального, обусловленного ходом развития языка, которая помогает выразить религиозные значения и смыслы.

В современных лингвистических исследованиях существует несколько классификаций религиозной лексики. Согласно классификации К.А. Тимофеева выделяются три группы религиозной лексики (Тимофеев, 2001):

- *общерелигиозная* (слова, понятия, принятые во всех монотеистических религиях: Бог, душа, праведность, молитва);
- *общехристианская* (слова, понятия, принятые во всех христианских конфессиях: Святая Троица, Святой Дух, Спаситель, апостол, Евангелие, Церковь, исповедь);
- *частнохристианская* (слова, понятия, присущие отдельным христианским конфессиям: батюшка, пастор, ксендз, кюре, аббат, кардинал, обедня, утренняя, всенощная, месса, лития, литания).

Религиозная лексика включает в себя самую обширную группу слов и понятий, которые относятся к разным религиозным направлениям. Она включает в себя лексику, которая употребляется при религиозных обрядах, в архитектуре культовых сооружений, в иконописи, в прикладном искусстве, в истории религии, а также имена святых, богословов, известных религиозных деятелей, названия религиозных праздников, религиозная атрибутика. Для наименования предметов церковного обихода и при отправлении церковных обрядов используются библеизмы (слова, зафиксированные в Библии).

Группа религиозных слов христианского происхождения занимает в религиозной лексике особое место, так как они имеют непосредственное отношение к тексту Священного Писания. По частоте использования этих слов и количеству лексических единиц религиозные слова христианского происхождения являются наиболее широкоупотребительными.

Проведенный анализ лексического наполнения в романе Дж. Барнса "История мира в 10 1/2 главах" показал наличие в речи нарратора, от лица которого ведет повествование в Главе 3 жук-древоточец, высокого поэтического стиля с использованием библейской лексики.

Жук-древоточец, ведущий повествование в произведении Джулиана Барнса "История мира в 10 1/2 главах" (Глава 3), воспринимает мир антропоморфно, хотя не может ничего видеть. Являясь потомком многих поколений древесных червей, обитавших в церкви Св.Михаила, он описывает то, что слышал от птиц. Такой необычный рассказчик не только наделен способностью рассуждать, философствовать, но и имеет чувство собственного достоинства и считает себя равным человеку: *I know your species tends to look down on our world... But among us there had always been, from the beginning, a sense of equality* (Barnes, 1990).

Жук-древоточец дает описание внешности Ноя, его жены и их детей: *Noah and his wife had dark hair and brown eyes; so did Ham and his wife; so, for the matter, did Shem and Varadi and...* (Barnes, 1990).

В следующем примере рассуждения червячка на тему, почему его сородичей не удостоили чести взять на Ноев ковчег, заставляют читателя видеть в нем натуру, склонную к философским размышлениям, критическому анализу, осмыслению происходящего:

... But I have to tell you? That was nearly one more species you lost.

I suppose it wasn't altogether Noah's fault. I mean, that God of his was a really oppressive role-model. Noah couldn't do anything without first wondering what He would think. Now that's no way to go on. Always looking over your shoulder for approval – it's not adult, is it? And Noah didn't have the excuse of being a young man either. He was six hundred-odd, by the way your species reckons these things. Six hundred years should have produced some flexibility of mind, some ability to see both sides of the question. Not a bit of it. Take the construction of the Ark. What does he do? He builds it in gopher-wood. Gopher-wood? Even Shem objected, but no, that was what he wanted and that was what he had to have. The fact that not much gopher-wood grew nearby was brushed aside. No doubt he was merely following instructions from his role-model; but even so. Anyone who knows anything about wood – and I speak with some authority in the matter – could have told him that a couple of dozen other tree-types would have done as well, if not better; and what's more, the idea of building all parts of a boat from a single wood is ridiculous. You

should choose your material according to the purpose for which it is intended; everyone knows that. Still, this was old Noah for you – no flexibility if mind at all. Only saw one side of the question. Gopher-wood bathroom fittings – have you ever heard of anything more ridiculous? (Barnes, 1990)

Использование в произведении лексики религиозной культуры дает возможность не только определить отношение автора к религии, но и представить картину сосуществования духовного и светского в современном обществе Дж. Барнса. Состав лексики, представленной в актуализированном лексиконе писателя, и особенности ее функционирования показывают, что язык писателя в полной мере отражает общественные явления своего времени. Это определено, с одной стороны, традиционным религиозным воспитанием в семье, с другой – влиянием античного наследия, обращением к миру классической древности.

В результате проведенного исследования мы выявили наличие ключевых религиозных концептов в произведении "История мира в 10 1/2 главах". Особенно значимыми для сознания, важнейшими элементами религиозной картины мира, отразившейся в традиционной поэзии, оказываются концепты «Душа» и «Бог», поэтому их присутствие в романе Дж. Барнса является закономерным. Так, самыми частотными лексемами являются *soul, pray, God*.

Изложенный материал позволяет сделать следующий **вывод**: в целом, исследование показало, что в романе преобладает *общерелигиозная* лексика (64%). На первом месте по частотности использования религиозной лексики – имя «*Noah*», которое используется в тексте 45 раз. На втором месте лексема «*God*» – 29 раз, и на 3-месте лексема «*Ark*» – 16 раз. Это объясняется антропоцентризмом современной функциональной лингвистики и художественной литературы. Наименее частотными является выражение – «*Tree of knowledge*» (Дерево познания), встречающееся всего 1 раз. *Общехристианская* лексика занимает 36%. *Частнохристианская* лексика в рассмотренном произведении не встречается.

Концептосфера «религиозная культура» в настоящее время приобретает особую значимость, репрезентирующая ее лексика находит широкое отражение в толковых словарях, что делает ее весьма актуальной для дальнейшего детального изучения и описания.

Перспективы дальнейшего исследования. Представляется **перспективным** разграничить в дальнейших исследованиях лексику религии как идеологии и религии как культа. Поскольку описание данной концептосферы имеет мировоззренческое значение, помогает пролить свет на формирование индивидуальной художественной модели мира, разработка темы может быть связана с изучением религиозной лексики в сопоставительном аспекте, на материале произведений других писателей.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Булавина С.В. (2003). Русские устойчивые словосочетания, содержащие церковно-религиозную лексику: автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.02.01 / Булавина Светлана Валентиновна. [Воронеж. гос. ун-т]. Воронеж. С. 24.
2. Косицына Н.О. (2011). Лексика религиозной культуры в идиолекте А.А.Фета : автореферат дис. ... кандидата филологических наук: 10.02.01 / Косицына Наталья Олеговна; [Курск. гос. ун-т]. Курск. С. 21.
3. Тимофеев К.А. (2001). Религиозная лексика русского языка как выражение христианского мировоззрения / К.А. Тимофеев. Новосибирск. С. 88.
4. Четырина А.М. (2010). К вопросу о разграничении церковной и религиозной лексики в толковых словарях русского языка //Актуальные вопросы изучения духовной культуры. М. Ярославль: Ремдер. С. 104-108.
5. Barnes J. (1990). A History of the World in 10 1/2 Chapters: [novel] / Julian Barnes. New York: Vintage. P. 307.

REFERENCES

1. Bulavyna, S.V. (2003). Russkyye ustoychivyye slovosochetaniya, soderzhashchyye tserkovno-relyhyoznuuu leksyku. [Russian stable phrases containing Church-religious vocabulary]. Voronezh, 24 p.
2. Kosytsyna, N.O. (2011). Leksyka relyhyoznoi kultury v ydyolekte A.A.Feta. [Lexicon of religious culture in the idiolect of A. A. Fet]. Kursk, 21 p.
3. Tymofeev, K.A. (2001). Relyhyoznaia leksyka russkoho yazyka kak vyrazheniye khrystyanskoho myrovozzreniya. [Religious vocabulary of the Russian language as an expression of the Christian worldview]. Novosybyrsk, 88 p.
4. Chetyryna, A.M. (2010). K voprosu o razghranychenyy tserkovnoi y relyhyoznoi leksyky v tolkovykh slovaryakh russkoho yazyka //Aktualnye voprosy yzucheniya dukhovnoi kultury. [On the issue of the separation of Church and religious vocabulary in the explanatory dictionaries of the Russian language // Current issues of studying spiritual culture]. M. Yaroslavl: Remder, pp. 104-108.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Вдовенко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та перекладу факультету іноземних мов Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, психолінгвістика, психологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetyana Vdovenko – Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of English Language and Translation at the Izmil State University of Humanities.

Scientific interests: studying text linguistics, psycholinguistics, psychology.

УДК 811.111'2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.4>

СЕМАНТИКА УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ
СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Наталія ГРИГОРЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2767-9167>

e-mail: ngrigorenko@kspu.kr.ua

ГРИГОРЕНКО Наталія. СЕМАНТИКА УКРАЇНСЬКИХ ТА АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ. У статті розглядається семантика дієслів соціальної взаємодії в англійській та українській мовах, продемонстровано інтерактивний характер мови вже на цьому рівні. Простежується зв'язок між різними лексико-семантичними групами дієслів з точки зору наявності в структурі їхніх значень семантичних позицій «суб'єкт дії» та «об'єкт дії» стосовно людської діяльності. Проаналізовано зв'язок між семантикою досліджуваних одиниць та їхньою валентністю. Побудовано семантичну класифікацію одиниць з ієрархією типових структурних рубрик в семантичному просторі дієслів соціальної взаємодії в обох мовах.

Ключові слова: інтерактивні дієслова, лексико-семантична підгрупа, структура значення, сема, валентність.

GRYGORENKO Natalia. SEMANTICS OF UKRAINIAN AND ENGLISH VERBS OF SOCIAL INTERACTION. The paper dwells upon the semantic peculiarities of the verbs of social interaction in English and Ukrainian, the interactive character of the language is illustrated on this level of the latter. The connection between different lexical-semantic groups of verbs is examined with regard to the meaning structure of the words: the existence of the semes 'subject of the action' and 'object of the action' and the character of their contact are taken into account. The predominance of the items with relative semantics is undeniable in the sample of verbs the analysis is based on. The structure of the semantic net of the verbs of interaction reflects the way the human life activity is organized, thus imitating the traditional thematic map of lexical classifications and proving typical semantic relations such as synonymy, antonymy, polysemy.

The paper supports the idea of the importance and necessity of the profound examination of the semantic nature of verbs as centers of syntactical structures. The verbs of social contact are analyzed with regard to their combinability. The hierarchy of the semes in the meaning of the word and the semantic valency of it are observed as interconnected phenomena. The valency of the item is in touch with the semantic type it belongs to.

The semantic classification of the verbs of social interaction is carried out – it reveals the hierarchy of the subtypes in the semantic sphere of the names of human actions in both languages.

Keywords: interactive verbs, lexical-semantic subgroup, the meaning structure, seme, valency.

Постановка проблеми та її актуальність. Завдяки своїм синтаксичним можливостям та багатогранній і складній семантиці дієслово займає особливе місце серед різних класів слів. Завдяки гнучкій і глибинній семантичній структурі та здатності об'єднувати елементи мовлення дієслова є найскладнішою, граматично організованою частиною мови, яка безпосередньо відображає дійсність. Неоднорідний і нерівноцінний склад польової структури лексико-семантичної системи зумовлений не тільки багатоаспектністю зв'язків слів між собою, а й взаємодією залежних одне від одного явищ самої дійсності, які вони, мовні одиниці, віддзеркалюють.

Своєрідністю дієслівної семантики є той факт, що, крім власне процесуальної ознаки, дієслово містить у своїй структурі певну кількість субстанційних сем (суб'єктну, об'єктну,

інструментальну та ін.), а також фіксує у своєму значенні узагальнене уявлення про типову мікроситуацію – когнітивна схема явища вербалізується за допомогою дієслова і відповідних його зв'язків та відношень (Васильєв, 1990). Найважливіші компоненти типового сценарію ситуації дифузно втілені в семантику дієслова і набувають свого конкретного прочитання в типовому контексті.

Соціальні відносини людей визначаються їхнім статусом, роллю в процесі діяльності й реалізуються в обміні інформацією, досвідом, вміннями, а також у взаємному впливі людей та соціальних об'єднань. Лексико-семантичне угруповання дієслів соціальної взаємодії є результатом вербалізації системи взаємообумовлених соціальних дій, пов'язаних циклічною залежністю, коли дія одного суб'єкта є одночасно причиною і наслідком у відповідь на дії інших суб'єктів.

Інтерактивний характер мови, як одного з головних засобів соціальної взаємодії, проявляється у кожній окремій комунікативній ситуації на рівні дейксису, в тому числі й на лексичному рівні – вже у семантиці обраних слів заковано уявлення про соціальні відносини. Коли мовець вибирає слова в процесі комунікації, він свідомо чи мимовільно враховує їхні парадигматичні й синтагматичні зв'язки, наявні в його мовній свідомості, яка обов'язково має ті чи ті національно-специфічні маркери.

Дієслова соціальної взаємодії володіють складною семантичною структурою, що дозволяє ту саму лексему визначати не тільки як дієслово, що характеризує соціальні відносини, але і як дієслово руху, мовної діяльності, емоційного впливу, професійно-трудова діяльності, соціального стану тощо. І така кореляція в типах сценаріїв позначуваних явищ має не випадковий характер. Таким чином, неоднозначність цього питання залишає його актуальним, дискусійним і, хоча створює труднощі при описі структури лексико-семантичної системи мови, все ж активізує інтерес науковців до пошуку спільних (універсальних) та унікальних (національних) рис мовного втілення цього відрізка дійсності.

Метою роботи є систематизація англійських та українських дієслів соціальної взаємодії, розробка їхньої семантичної класифікації з урахуванням їхнього функціонування у реченні. Це зумовило застосування в роботі різноманітних лінгвістичних прийомів, а саме: *польового методу, методу опозицій, методу компонентного аналізу*, який ґрунтується на прийомах *дистрибутивного й трансформаційного аналізу*. Вивчення словникових дефініцій дозволило виявити мовні одиниці, релевантні обраним критеріям.

Матеріалом дослідження слугували більше 650 найуживаніших англійських та 880 українських лексичних одиниць на позначення соціальної взаємодії, взятих методом суцільної вибірки із відомих тлумачних словників *Collin's Dictionary* та *СУМ*. Критеріями виокремлення одиниць у лексико-семантичну групу дієслів соціальної взаємодії (ДСВ) є наявність категоріальної та субкатегоріальної сем («дія», «ставлення» та «вплив») у якості інтегральних, а також обов'язковість семи суб'єкта та об'єкта дії, а саме «особа» або «група осіб». Виділення лексико-семантичних угруповань спирається на парадигматичні зв'язки між словами, об'єднаними як спільністю змісту, так і спільністю формальних показників – елементи таких лексико-семантичних множин відображають понятєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ХХ – на початку ХХІ ст. з'явився цілий ряд досліджень найрізноманітніших груп лексики, розроблено безліч електронних словників, пропонуються різні формати презентації семантичних даних мови. Кожне слово в своїй мікросистемі посідає певне місце, яке й визначає важливість цього слова, оскільки його семантичний зміст зумовлений відношеннями, які формуються в сітці протиставлень даного слова іншим словам цієї ж мікросистеми. За зауваженням Ж. П. Соколовської, «особливість семантичної системи полягає в тому, що у ній немає чітких, визначених меж однієї лексико-семантичної групи від іншої, одного поля від іншого, одного класу від іншого, однієї семи від іншої в структурі лексеми» (Соколовська, 1979: 120). Тим складнішим є процес відстеження семантичних зв'язків дієслів, які є прикладом складної взаємодії внутрішньомовних та зовнішньомовних чинників: науковець обов'язково враховує факт належності його до двох сфер мови – номінації та синтаксису. Належність дієслова до того

чи іншого семантичного розряду значною мірою втілюється у синтаксичному поширенні дієслівної лексеми, тобто у її валентності: дієслівні предикати є організаційними центрами синтаксичних структур. Дієслова мають менш чітку денотативну здатність, ніж іменники, у зв'язку з чим, їхня семантична структура більшою мірою варіативна, а семний склад рухливіший, багатшаровий та неоднорідний.

Російський мовознавець Л. М. Васильєв класифікував дієслівну лексику своєї мови за трьома принципами: денотативним (або тематичним), парадигматичним та синтагматичним, якими керуємося й ми у нашому дослідженні. У російських класифікаціях дієслів спостерігаємо такі семантичні класи: дії, діяльності, стану, буття, відношення, заняття, поведінки, впливу, процесу, прояву, події, розташування в просторі, локалізації, характеристики, вміння, параметрів, існування, інтерпретації (Апресян, 1995). «Масштаб» виокремлення лексико-семантичних множин залежить від дослідника, цілей наукової розвідки, обраних критеріїв – зріз «телескопічної» мовної матерії можливий як горизонтально (лексико-семантичні групи, підгрупи, синонімічні ряди, антонімічні пари), так і вертикально (лексико-семантичні поля, семантичні категорії).

У сучасному вітчизняному мовознавстві семантичною класифікацією дієслівної лексики займалися В. М. Русанівський, І. Р. Вихованець, С. М. Дишлева, О. І. Леута (Кульчицький, 2014). Розвиток корпусної лінгвістики актуалізує необхідність представлення семантики окремих семантичних об'єднань слів у лексикографії, особливо доцільним вбачається подання семантичних характеристик дієслів у словниках тлумачного типу.

Основні результати дослідження. Обрана група одиниць відрізняється від типового поділу дієслів на лексико-семантичні групи – з майже кожної з неї було відібрано лише лексеми на позначення взаємодії людей. Логічно, що в результаті семантичної класифікації одержана структура взаємозв'язків цього масиву лексики віддзеркалює типову організацію людської діяльності, повторює традиційний поділ на тематичні підгрупи, а також демонструє природні семантичні відношення між одиницями – полісемію, синонімію, антонімію тощо.

Як в англійській, так і в українській мовах виявлено універсальні підвиди вербалізації різних аспектів людської взаємодії. Таким чином, можливо говорити про наступні лексико-семантичні угруповання дієслів соціального контактування:

I. Дієслова сприйняття. Початок будь-якого контакту базується на контакті органами чуття, які, зрозуміло однакові у всіх людей, що фіксується у всіх мовах. До цієї підгрупи одиниць відносимо дієслова *чутти/ бачити/ нюхати/ відчувати* к.-н. / *hear/ see/ smell/ feel smb.* (можуть сполучатися з займенником *один одного/each other*), назви специфічних дій *підглядати* за к.-н. / *peep at smb.*, *підслухати* к.-н. / *overhear smb. (eavesdrop on smb.)*.

II. Посесивні дієслова. Вбачається доцільним виокремити дії *дати/ give*, *відібрати/ take off(away) from smb.*, *дарувати / present smb. with smth.*, *обмінюватися* ч.-н./ *exchange smth.* в підгрупу назв взаємодії щодо володіння чим-небудь.

III. Дієслова впливу. Одна з найчисельніших груп, оскільки взаємодія суб'єктів переважно має певні наслідки щонайменше для одного з них. Тобто, семантична формула значень цих одиниць – певний вплив суб'єкта на об'єкт з метою зміни об'єкта або його певного стану (актуалізуються всі або окремі семантичні позиції). Розподіл на підгрупи відображає рівні людської діяльності – від простішого (рухи, фізіологія, емоції) до більш складного (мислення, мовлення, поведінка):

1) дієслова фізичного впливу

У межах цього масиву дієслів виявлено кілька семантичних типів: а) «сенсорний контакт», тобто вплив на органи чуття об'єкту – *оглушити/ deafen*, *осліпнути/ blind*, *розбудити/ wake smb. up*, *сигналізувати (кивнути, помахати)* к.-н./ *signal (nod, wave) to(at) smb.*, *показувати (демонструвати)* к.-н. *щ.-н. / show smth. to smb.*; якщо зазначені одиниці стосуються односпрямованого контакту, то деякі дієслова позначають дію двох суб'єктів: *перегукуватися/ shout (call) to one another*, *перезиратися*, *переморгуватися*; б) «тілесний контакт», тобто вплив на положення, стан тіла об'єкта (співпадіння з багатьма

назвами механічних дій щодо будь-якої речі) – наприклад, *вдарити* / *strike (hit, punch)*, *стиснути* / *squeeze*, *уложити* / *lay smb. down*, *обхопити* / *clasp*, *волочити* / *drag*; в) «руховий контакт», тобто взаємодія у русі – *знати* / *turn smb.out*, *обігнати* / *outrun (leave behind)*, *тримати* / *keep*, *підганяти* / *urge on (hurry up)*, *зупинити* / *stop smb.*, *піймати* / *catch*, *підсісти* / *sit down near*, *обійти* / *go(pass) round*, *супроводжувати* / *accompany*, *переслідувати* / *follow smb.* та ін.; г) «інструментальний контакт», тобто вплив на об'єкт відбувається опосередковано (певною річчю/речовиною) – *уколоти* / *prick*, *укрити* / *cover*, *оббризкати* / *sprinkle (splash)*, *забруднити* / *smear*, *вкусити* / *bite*, *ошпарити* / *scald*, *підсвітити*, *збити* / *run over* та ін.; д) «функціональний контакт», тобто назва робить акцент на меті або результаті дії-впливу – *зрити* / *warm smb. up*, *вбити* / *kill*, *поїти*, *обезсилити* / *weaken* та ін. Комбінація семантики пунктів г) та д) виокремлює назви впливу в окрему групу більш високого рівня – див. пункт б), г).

2) дієслова емоційного впливу

Серед назв впливу людини на емоції іншої особи простежується 4 семантичні типи: а) каузація емоційного стану об'єкта – *бадьорити* / *cheer up*, *приголомшити* / *astonish (shock)*; б) каузація емоційного ставлення об'єкта до суб'єкта – *вабити* / *attract (tempt)*, *бісити* / *enrage (infuriate, madden)*; в) зміна емоційного стану об'єкта – *втішати*, *заспокоювати*; г) каузація емоційного «симптома» у об'єкта – *смішити* / *make laugh*.

3) дієслова вольового впливу (модальні дієслова)

Дієслова взаємодії з модальним забарвленням стосуються ситуацій дозволу (*let, allow*), заборони (*prohibit smb. from doing smth., forbid smb. smth.*), бажання (*want*) та примусу (*make smb. do smth., force*).

4) дієслова інтелектуального впливу

Розумова діяльність як взаємодія обов'язково поєднується з мовленнєвою, хоча й не часто це фіксується у тлумаченнях слів – головне, що вплив відбувається саме на мисленнєво-пізнавальні характеристики об'єкта або суб'єкта – *пояснювати к.-н./один одному* / *explain to smb.*, *дурити* / *fool*, *впізнати* / *recognize*, *навчити* / *teach*, *зорієнтувати* / *orientate*.

5) дієслова мовленнєвого впливу

Мовлення по суті є процесом взаємодії мовця зі слухачем, уявним або реальним, але деякі назви стосуються саме соціального контакту – неможливо вживати такі одиниці без актуалізації адресата (синтаксично або контекстуально): наприклад, *Я буду тут агітувати за твоє переселення* (об'єкт не зазначено, але зрозуміло, що це спільнота) / *Агітувати нас не треба* (об'єкт – «ми»). Отже, до цієї підгрупи досліджуваних одиниць належать дієслова *вмовляти* / *persuade*, *вітати* / *greet*, *доповняти* / *add*, *допитувати* / *inquire*, *бойкотувати* / *boycott*, *відчитати* / *tell smb.off*, *оббрехати* / *frame* та ін. Деякі назви мають пари – назви реакції на такий вплив: наприклад, *запитати* – *відповісти* / *ask – answer*, *окликнути* – *озватися* / *hail smb. – respond*, *запросити* – *відмовити(ся)* / *invite – refuse* тощо. В українській мові окремо можна говорити про не стільки мовленнєвий, скільки голосовий вплив різноманітного характеру – *гаркнути*, *гримнути*, *крикнути*, *тюкнути*, *тицькати*, *шикати на когось* тощо.

б) дієслова поведінкового впливу

Назви цього типу певною мірою повторюють попередні категорії з тією різницею, що, з одного боку, семантика збагачується компонентами «причина», «спосіб», «мета», «результат», а з іншого – наступні семантичні типи є комбінацією деяких простіших, зазначених вище: а) дієслова впливу на просторову локацію об'єкта – *заперти* / *lock up*, *підіслати* / *send (secretly)*, *випроводити* / *show the door to smb.*, *ховати* / *hide*, *проводжати* / *see smb.off*, *хоронити* / *bury* тощо; б) дієслова контактування: позначають встановлення, забезпечення або припинення контакту – наприклад, *стикатися з кимсь* / *run (come) across smb.*, *звертатися до когось* / *address (consult) smb.*, *достукатися до когось* / *get through to smb.*, *листуватися з кимсь* / *correspond (email, text) with smb.*, *відвідувати* / *visit*, *вплутувати* / *involve smb.into smth.*, *мішати комусь* / *disturb smb.(interfere with)*, *переслідувати когось* / *chase smb.*, *уникати когось* / *avoid meeting smb. (keep off)*, *покинути когось* / *quit (drop)* та ін.; спостерігаємо розгалужені синонімічні ряди таких назв, елементи яких конкретизують

спосіб контактування чи його припинення – атакувати к.-н., підкрастися до к.-н., підкараулити к.-н., нарватися на к.-н., додзвонитися до к.-н., цуратися к.-н., відхреститися від к.-н.; в) дієслова залежності та субординації – наприклад, залежати від когось / **depend on smb.**, покладатися на к.-н. / **rely on smb.**, координувати к.-н. / **coordinate**, управляти / **manage (control, run, rule)**, домінувати над к.-н. / **dominate**, підкоряти к.-н. / **subdue smb.**, очолювати / **lead (head)**, маніпулювати к.-н. / **manipulate smb.** та ін.; г) дієслова догляду (турботи) мають стабільно позитивну конотацію і позначають дії щодо об'єкту з точки зору забезпечення його добробуту – рости (виховувати) / **raise (bring up)**, годувати / **feed**, вдягати, колисати / **rock**, гартувати / **build (toughen)**, берегти / **protect**, піклуватися / **look after (take care of) smb.** та ін.; д) дієслова допомоги відрізняються від попереднього типу тим, що вписуються у формулу «якби не ця дія, об'єкту було б погано» – наприклад, відкачати / **revive smb.**, захищати / **defend**, виручати / **help (bail smb.out)**, вигороджувати / **stand by (lie for, make excuses for, speak up for)**, підтримувати / **support smb.**, позичати / **lend**, підвезти / **drive (give a lift)** тощо; е) дієслова шкоди та знищення (межують з термінологією криміналістики) – поранити (зарізати) / **wound (injure, stab)**, катувати (гнітити) / **torture**, душити / **strangle (choke)**, заразити / **infect**, цькувати, розорити / **ruin (bankrupt, destroy)**, обікрасти / **steal from smb. (rob)**, звалтувати / **rape** та ін.; ж) дієслова професійного впливу позначають або виконання суб'єктом певної професійної діяльності щодо об'єкта (наприклад, вінчати / **marry smb. (perform wedding)**, вакцинувати, екзамінувати, інспектувати, акомпанувати, інтерв'ювати, лікувати / **treat (cure)**, обслуговувати / **serve**), або дію-зміну соціального стану / трудового статусу об'єкта (наприклад, госпіталізувати / **hospitalize**, командирувати / **second (send)**, відрахувати / **expel**, найняти (звільнити) / **hire, employ (fire, dismiss)**); як бачимо, дуже часто одиниці цього семантичного типу – іншомовного походження в українській мові; з) дієслова зміни родинного статусу: стосуються, як правило, кількох членів родини – в дочерити (усиновити) / **adopt**, народити / **give birth to**, оженити / **marry**, сватати / **propose to smb.**; цей семантичний тип трохи варіюється в одиницях овдовіти / **be widowed** (активна дія суб'єкта є по суті результатом впливу дії (смерті) іншого суб'єкта, що видно в англійській мові) та одружитися/розлучитися – **get married / get divorced (break up)** (спільна дія обох суб'єктів, «взаємовплив»); и) дієслова масового впливу: позначають дії суб'єкта стосовно групи осіб – такі дії не можуть бути спрямовані на одну людину, це завжди два і більше об'єкта: наприклад, гуртувати / **unite**, обдзвонити / **call around**, опитувати / **question**, мирити, стравлювати / **pit smb.against each other**, розлякати / **scare off/away**, диригувати / **conduct** тощо.

7) дієслова суспільного впливу

Назви цієї підгрупи стосуються дії норм чи закону, тобто суб'єктом завжди є спільнота, а об'єктом може бути як окрема людина, так і група осіб – депортувати / **deport**, обрати / **elect**, коронувати / **crown**, ув'язнити / **imprison**, зареєструвати / **register (check in)**, обсвистати / **boo**, скинути / **remove (overthrow)** та ін.

IV. Дієслова ставлення. Досить чисельна група назв емоційного ставлення має багато одиниць, які необов'язково вербалізують контакт суб'єкта й об'єкта – лише почуття одного до іншого (наприклад, боятися / **be afraid of**, любити / **be in love with**, ненавидіти / **hate** тощо), але прояв почуття, певна типова поведінка вже належать до випадків соціальної взаємодії – тому назви таких випадків відокремлюємо й отримуємо семантичні типи (обов'язковою є вказівка на об'єкт у реченні): 1) емоційно-інтелектуальне ставлення – довіряти / **trust**, дослухатися / **listen to**, підозрювати / **suspect**; 2) емоційно-мовленнєве ставлення – докоряти / **beat smb.up**, звеличувати, висміювати / **mock (ridicule)**, передражнювати / **imitate (make fun of)**, хвалити / **praise**; 3) почуття+поведінка – безчестити / **dishonour**, поклонятися / **worship (adore)**, мстити / **revenge**, ображати / **hurt**, співчувати / **sympathize with (feel sorry for)**, принижувати / **humiliate**; 4) прояв почуття суб'єктом – гладити / **stroke**, вклонитися / **bow**, посміхнутися / **smile**, пестити, цілувати / **kiss** та ін. Якщо у визначенні дієслова немає сем «емоція» та «мовлення» на фоні певного поводження з об'єктом, відносимо його до назв поведінкового ставлення: наприклад,

використовувати (експлуатувати) к.-н./ **use smb.**, звикнути до к.-н./ **get used to**, копіювати к.-н./ **imitate**.

V. Дієслова процесу. Деякі одиниці позначають безпосередню взаємодію двох (або більше) суб'єктів, тобто процес їхньої взаємозалежної діяльності:

1) мовленнєвий процес (взаємодія) – *дискутувати/discuss, шушукати, перешиптуватися/whisper to each other, сперечатися/quarrel, секретничати/talk secrets* тощо;

2) соціальний процес – назви цього типу знову тяжіють до традиційного рівневого поділу на семантичні типи: а) одиниці просторової локації суб'єктів (наприклад, *юрбитися, обступати, хороводити, віддалятися, об'єднуватися*); б) назви протидії (наприклад, *боротися/struggle, конкурувати, змагатися/compete, протистояти/confront smb., конфліктувати/conflict with, опонувати/oppose (be opponents)*); в) назви співпраці – суспільної, спортивної, професійної тощо (наприклад, *страйкувати/go on strike, мітингувати/protest (demonstrate against smth.), колядувати/go caroling, фехтувати/fence, вальсувати/waltz, чергуватися/alternate*); г) назви міжособистісних відносин (наприклад, *співжити/cohabit (live together), товаришувати, дружити/be friends, сусідити*).

Висновки і перспективи.

Таким чином, в когнітивних сценаріях дієслів соціальної взаємодії фіксується не тільки послідовність дії, а й соціальні ролі учасників, специфіка їхнього взаємовпливу або зв'язку. Актуальним є питання поділу словникового складу мов на лексико-семантичні об'єднання і створення у їхньому складі уніфікованих формул тлумачення. Через стійкість опозицій між словами, стійкість полів, сполучуваності слів, тобто через стійкість парадигматики і синтагматики, лексико-семантична система кожної мови є унікальною і неповторною.

Перспективним вбачається детальне дослідження кожної з виділених підгруп ДСВ задля забезпечення організованого, більш однорідного опису їхньої семантики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Том 1. Лексическая семантика. – 2-е изд. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 464 с.
2. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. – М., Высшая школа, 1990. – 175 с.
3. Кульчицький І. М. Формальна модель відображення семантичних характеристик у словниках / І. М. Кульчицький, М. О. Лукач // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Інформаційні системи та мережі. – 2014. – № 805. – С. 298-305. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPICM_2014_805_32
4. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). – К.: Вища школа, 1979. – 192 с.
5. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
6. Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition 2014. – HarperCollins Publishers, 2014. – Режим доступу : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>

REFERENCES

1. Apresjan, Ju. (1995). Izbrannyje trudy. Leksicheskaya semantika. [Lexical Semantics]. Moskva: Jazyki russkoy kultury.
2. Vasilyev, L. (1990). Sovremennaya lingvisticheskaya semantika. [Modern Linguistic Semantics]. Moskva: Vysshaya Shkola.
3. Kulchytskyi I. (2014). Formalna model vidobrazhennia semantychnyh harakterystyk u slovnykah. [Formal Model of Reflecting Semantic Characteristics in Dictionaries]. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPICM_2014_805_32
4. Sokolovskaya Zh. (1979). Sistema v leksicheskoy semantike. [System in Lexical Semantics]. Kiev: Vysshaya Shkola.
5. Slovnyk ukrayinskoyi movy. (1970-1980). [<http://sum.in.ua>].
6. Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition 2014.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Григоренко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зіставна лексична семантика, емотивна лексика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Natalia Grygorenko – Candidate of Philological Sciences, Senior Teacher of the Department of English Language and Methodology, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: studying contrastive lexical semantics, emotive units.

УДК 81'44 (811.161.2 + 811.111): 81'373

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.5>

МОБІЛЬНИЙ СЛЕНГ ЯК ОДНА З НАЙПОШИРЕНІШИХ ГРУП ПОВСЯКДЕННОГО СЛЕНГУ МОЛОДІ

Надія ІВАНЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9570-3320>

e-mail: naviva2000@yahoo.com

ІВАНЕНКО Надія. МОБІЛЬНИЙ СЛЕНГ ЯК ОДНА З НАЙПОШИРЕНІШИХ ГРУП ПОВСЯКДЕННОГО СЛЕНГУ МОЛОДІ. У статті проаналізовано різні теоретичні підходи до вивчення поняття сленг та його ролі в сучасній лінгвістичній науці; подано комплексний опис молодіжного сленгу, як однієї з підсистем сучасної англійської мови, причини його виникнення і вживання; визначено різні види молодіжного сленгу, його класифікацію. В дослідженні подано найпоширеніші способи творення сленгових слів та словосполучень, серед яких мобільний сленг містить найбільшу кількість молодіжного сленгу і є одним із популярним джерел поповнення цього шару мови.

Ключові слова: сленг, молодіжний сленг, мобільний сленг, текстові скорочення, поповнення лексики.

IVANENKO Nadiya. TEXTING SLANG AS ONE OF THE MOST COMMON GROUPS OF EVERYDAY YOUTH SLANG. The article analyzes various theoretical approaches to the study of slang and its role in modern linguistic science; a comprehensive description of youth slang, as one of the subsystems of modern English, the causes of its occurrence and use are presented; different types of youth slang, its classification are defined. Youth slang acts as a means of communication for people of the same age category and is limited by the realities of the world of young people and is often misunderstood by people of other age groups. The research views the most common ways of creating slang words and phrases, among which texting slang contains the highest amount of youth slang words and is one of the most popular sources of replenishment for this layer of language.

Youth slang is a special form of language that is very difficult to study despite its objective existence, given that this phenomenon is unstable in time, mobile and changeable. New words can emerge as easily as they disappear, so slang needs to be constantly considered, structured, summarized and analyzed. The article defines that slang words and phrases are emotionally colored vocabulary that arises and used mostly in oral communication. Words and phrases that are outside the literary English language can be divided into certain groups of people: by age, territorial, class, and professional. The most common is by age and youth vocabulary is especially common.

The results of the study make it possible to claim that tendencies towards conciseness, simplicity, imagery of expression of thoughts and feelings of the speaker are most often observed during the formation of new slang. Also, youth slang contains some irony, often a negative coloring, and sometimes even roughness. Slang embraces all the aspirations and desires of the modern youth, it is necessary to demonstrate their originality and dissimilarity. It is an integral part of the identity, brightness and imagery of the young generation. The use of various words and phrases is used to prevent verbosity and cliches, to give specificity to certain phenomena.

Keywords: slang, youth slang, mobile slang, text shortcuts, vocabulary replenishment.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки все більшої актуальності набувають дослідження лексичного складу мови на глибинному рівні, встановлення системних відношень між лексичними одиницями, зокрема тих, що складають обов'язковий атрибут будь-якої мови – сленг. Мова постійно змінюється: старі слова зникають, нові з'являються. Проте, якщо звичайні слова можуть існувати протягом десятків років, то в «словник» сленгу, лише за минуле десятиліття бурхливого світового прогресу, було додано і вилучено велику кількість слів. У сучасному світі, коли в появі нових слів величезну роль відіграють засоби масової інформації: телебачення, радіомовлення, преса, сленг тіснить респектабельну мову і завдяки масовій культурі накладає свій відбиток на мову всієї нації. Якщо враховувати той факт, що мова і культура явища взаємопов'язані, то, вивчаючи сленг, ми долучаємося до вивчення саме англійської мовної культури.

Сленг – це слова і словосполучення, що знаходяться за межами літературної англійської мови, це емоційно забарвлена лексика, що виникає і найбільше використовується в усному спілкуванні. Фамільярно емоційне забарвлення відрізняється великою різноманітністю відтінків: жартівлива, іронічна, глузлива, зневажлива, презирлива, груба і навіть вульгарна лексика. Ця лексика незрозуміла або малозрозуміла для більшості населення. Проте це жива мова, яка йде в ногу з часом і реагує на будь-які зміни в житті країни і суспільства.

З-поміж іншого, значну увагу вчених привертає той факт, що слова і словосполучення, що знаходяться за межами літературної англійської мови, можна поділити за певними групами людей: за віковими, територіальними, класовими та професійними. Найбільш яскраво виражений віковий фактор. При цьому, різні вікові групи використовують різний сленг, по-своєму кодуєчи одні й ті ж слова. Особливо поширеним є молодіжний сленг. Оскільки кожне молоде покоління хоче відрізнитися і від батьків, і від більш старших молодих людей, воно вводить у свій лексикон власну систему кодування загальновідомих понять. Це пов'язано і з тим, що молодь прагне до самостійності, до відокремлення від світу дорослих. Молоді люди намагаються створити свою власну мову, зрозумілу тільки їм, яка дозволить спілкуватися абсолютно на новому рівні, не використовуючи класичних конструкцій, пропозицій і граматичних основ. Сленг, насамперед, передає весь колорит мовлення сучасної молоді і при застосуванні та створенні нових лексичних одиниць, вони і не замислюються, що демонструють знання іноземних мов та комп'ютерних технологій (Іваненко, 2019). Молодіжний сленг - особлива форма мови, яку дуже важко вивчати, незважаючи на її об'єктивне існування, з огляду на те, що це явище є неусталеним у часі, рухливим і мінливим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із розвитком людства, змінами в політичному та суспільному житті, поширенням інформаційних технологій спостерігаємо значне входження соціальних діалектів у розмовну мову. Сьогодні сленг проник майже в усі сфери людського життя. Його використовують особи різних вікових категорій та професій. Тому мовознавці дедалі активніше цікавляться ненормативним мовленням як лінгвістичним явищем, воно стає об'єктом дослідження не тільки лінгвістів, але й психологів та соціологів. Проблемою вивчення сленгу як соціолінгвістичної категорії займалися такі вчені, як О. Ахманова (2010), І. Арнольд (2017), І. Гальперін (2004), Дж. Грін (1999), Д. Крістал (2001), М. Маковський (2016), Е. Партрідж (2006), В. Фріман, Л. Ставицька (2005), О. Фурса (2002), В. Хомяков (1985) та багато інших.

Сленг використовують люди певних професій або класових прошарків. Сленг протистоїть загальноприйнятій мові і до кінця зрозумілий лише представникам вузького кола осіб, що належать до певної соціальної групи (Ахманова, 2010: 200). Гостріше, ніж інші соціально-демографічні групи, відчуває історичний час, швидше сприймає його вимоги саме молодь. У її свідомості дзеркально відображається нова соціальна парадигма функціонування мови. Молодь активніше відкидає те, що віджило або відживає, активніше шукає нового. Природно все це відбивається у молодіжному мовленні.

Молодіжна лексика є необхідною частиною будь-якої мови. Ставлення дослідників до молодіжної лексики неоднозначне. Існують різні думки про роль сленгу в лінгвістиці і різні підходи до вивчення цього мовного шару. Деякі, посилаючись на невизначеність категорії, взагалі заперечують її існування (Гальперін, 2004).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значний інтерес науковців до поняття сленгу в сучасній філології, питання про зміст, обсяг і межі сленгу, як одного з видів нелітературної лексики, залишається малодослідженим. Існують різні думки дослідників щодо ролі сленгу в лінгвістиці і різні підходи до вивчення цього мовного шару. Більшість дослідників не надавали сленгу вагомому значення, як важливому пласту лексики, тому залишаються невизначеними багато питань щодо вивчення сленгу. Існує безліч визначень самого терміну «сленг», які нерідко суперечать одне одному. Ці суперечності стосуються, перш за все, об'єму поняття: суперечка йде, зокрема, про те, чи включати в сленг лише виразні, іронічні слова, які є синонімами літературних еквівалентів,

або ж всю нестандартну лексику, використання якої засуджується в колі освічених людей. Системні і семантичні особливості молодіжної лексики сучасної англійської мови також є недостатньо досліджені. Урахування цього аспекту й забезпечує актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті. Наше дослідження присвячене вивченню надзвичайно динамічного явища – молодіжний сленг. Нові слова можуть виникати з такою ж легкістю, як і зникати, тому сленг необхідно постійно осмислювати, структурувати, узагальнювати і аналізувати. **Метою статті** є уточнення сутнісних характеристик лінгвістичного поняття сленг, зокрема молодіжної лексики сучасної англійської мови, виокремлення однієї з найбільших груп повсякденного сленгу молоді: мобільного сленгу та характеристика змісту його структурних компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Великий Оксфордський словник англійської мови визначає сленг як «розмовну мову, яка вважається нижче стандарту мови освічених людей і складається або з нових слів, або з загальнопоширених, що вживаються в спеціальних значеннях», «сукупність особливих лексем, що використовуються групою осіб, що належать до нижчих шарів суспільства і мають погану репутацію» (OED).

Лінгвісти зазвичай говорять про ефемерність та недовговічність сленгу. Дійсно, частина сленгових одиниць входить і виходить з мови набагато швидше, ніж стандартні слова. Це підтверджують дослідники, коли говорять, що мова сприймає далеко не все з того, що має місце в житті: минуці, випадкові, периферійні явища з'являються і зникають без сліду в мові (Шимчук, Скорбач, Мороз, 2018). Разом з тим, наші спостереження показали, що в мові майже нічого не зникає безслідно, а лише на час переходить в інші пласти мови – в сленг, жаргон, колоквіалізми, соціальні діалекти і т.д. (Скребнев, 1985)

Як показав аналіз результатів дослідження, молодіжний сленг - це «мова», яка по-своєму кодує, зберігає і передає інформацію від однієї молодої людини до іншої (Денисюк, Данилова, 2014). Але оскільки молодь не існує поза суспільством і не являє собою певної монолітної єдності, то і в слензі можна виділити різні пласти. Класифікувати можна за різними ознаками. З одного боку, до молоді можна віднести і 15-, і 20-, і 25-річних людей. При цьому різні вікові групи використовують різний сленг, по-своєму кодуючи одні й ті ж слова. Оскільки кожне молоде покоління хоче відрізнятись і від батьків, і від більш старших молодих людей, воно вводить в свій лексикон власну систему кодування загальновідомих понять (Stenström, 2015). Тож, молодіжний сленг – це «пароль» всіх членів референтної групи. Особливість, яка характеризує англійський молодіжний сленг – універсальність. Як будь-якому арго та субмові, сленгу властива, так би мовити, розмитість кордонів. Виокремити його як замкнену підсистему, як об'єкт спостереження можна тільки умовно.

Важливими є причини, які впливають на поширення сленгу серед сучасної молоді: поп-культура, інтернет та його широкі можливості, швидкий розвиток комп'ютерних технологій, захоплення комп'ютерними іграми, потреба молоді в самовираженні й зустрічному розумінні, захоплення кіно- та музичною продукцією, засобами масової інформації. Отже, можна виділити ряд причин вживання сленгу молодим поколінням. По-перше, прагнення людей спілкуватися один з одним, залишаючись незрозумілими для сторонніх. Іншою важливою причиною є тенденція до мовної виразності, яку важко досягти, використовуючи виключно літературну лексику. І, нарешті, третьою причиною вимушеної мовної диференціації між поколіннями, на думку психологів і лінгвістів, стає зростаючий темп життя, за яким представники старшого покоління не завжди встигають. Поява мобільних телефонів з сервісом SMS, електронної пошти, ICQ та інтернет-чатів сприяє тому, що в мові підлітків все частіше зустрічаються прості вербальні конструкції, за допомогою яких можна максимально швидко передати свою думку, що найчастіше викликає критику з боку більш консервативно налаштованої частини лінгвістичної спільноти (Crystal, 2008; Deumert and Masinyana, 2008; Йонина, 2012). Є багато вагомих причин для культурних змін, технологій, подій в історії, але найвпливовішим каталізатором змін сучасної епохи є технологічний прогрес. Такі речі, як електронна пошта, текстові повідомлення та інтернет призвели до формування нових слів, нових граматичних змін та інших модифікацій, які є водночас тонкими і помітними (Gorney, 2012; Hjarvard 2004).

Важливим чинником у творенні сленгових лексем є спорідненість інтересів осіб, які формують різновид цього ненормативного утворення, поповнюють молодіжний сленг своєрідною лексикою й сфери зайнятості молоді. До них відносять: школи, вузи, армію, неформальні молодіжні об'єднання, роботу або ігри на комп'ютерах, наркоманію, кримінал, музику (шоу-бізнес), фільми, спорт та ін.

У процесі дослідження було встановлено, що більшість добре знайомих усім слів та словосполучень можуть мати зовсім інше значення в слензі і навіть справжній професійний перекладач може не зрозуміти мову людини з деяких територій, так як в кожному окремому регіоні мова дещо відрізняється.

Британці часто використовують слова *mate* і *lad* (друг) в усному спілкуванні, наприклад: *This is my mate Eddie*. Найпоширеніше сленгове слово в британській англійській мові – *bloke* (хлопець), його використовують, коли говорять про звичайного, середньостатистичного чоловіка, наприклад: *I met this bloke in town who told me to stop wasting my time on the internet*.

Chav – молода людина, бешкетник. Зазвичай британець, який носить золоті прикраси (ланцюжки), слухає реп або танцювальну музику і любить пити дешевий алкоголь. Наприклад: *A minute ago I saw a bunch of chavs hanging around my new bimmer!* (*Bimmer* – сленгова назва автомобіля марки BMW).

Bigmouth – хвалько, трепло. Значення цього виразу, по суті, можна зрозуміти навіть з буквального перекладу. Наприклад: *Do not tell her any secrets! Do not you know what a bigmouth she is!*

Betcha! – сперечаємося! На спір! Цей вислів походить від дієслова *to bet* – сперечатися, ставити, тримати парі, до якого просто додано молодіжне, сленгове закінчення. Наприклад: *You will never win the competition! Betcha!*

Crap – нісенітниця. Це містке, коротке слово можна почути буквально на кожному кроці в англійських країнах. Наприклад: *Stop talking all this crap!*

Wasted – добряче п'яний. Дієслово *to waste* означає "втрачати даром", "витрачати даремно". Виходячи з цього, цілком логічно назвати добряче п'яну людину марною тратою. Наприклад: *He was so wasted yesterday. I am sure he does not remember what he said.*

Dude (pal) – чувак, братан. Дуже неформальний, панібратський вираз, може мати як негативне, так і нейтральне забарвлення. Наприклад: *Wow, dude, are you serious?*

Jam – проблема, неприємність. Крім основного значення «джем, варення», це слово ще означає «стиснення», «защемлення». Наприклад: *How did you get into this jam?*

Варто зазначити, що в англійському слензі досить багато фразових дієслів, які дуже популярні серед молоді:

– *to butter up* (підлещуватися): *You're so pretty, your hair, your eyes, even your clothes are just perfect. – Alright, no need to butter me up.*

– *to back off* (замовкнути): *Back off, don't tell him the truth;*

– *to back out* (підвести, відмовитись): *After you've signed the contract, it will be impossible to back out;*

– *to back up* (схвалювати): *Before installing Smart Windows Care, we strongly recommend you to back up you data first to prevent yourself from losing important information;*

– *to beat it* (тікати, забиратися геть): *If you don't like somebody just tell them beat it;*

– *to chew the fat* (неформально спілкуватися): *The bus doesn't come for two hours. I guess we'll just chew the fat then;*

– *to go pear shaped* (все не так, ситуація, яка вийшла з-під контролю, сталося не так, як очікувалось): *It was all going well, then Jonno dropped the ball and it all went pear-shaped;*

– *to cop out* (приховувати правду): *Saying you're sick just because you want to avoid a big test that you're prepared but scared for is a cop out;*

Наступним етапом дослідження було вивчення, узагальнення та класифікація найпоширеніших сленгових слів та словосполучень в англійській мові. Основним критерієм були інтереси та вподобання сучасної молоді.

Серед підлітків шириться нова мова, яка існує завдяки функції інтелектуального введення тексту при відправці смс повідомлень з мобільних телефонів. Деякі слова замінюють іншим варіантом, який пропонує система інтелектуального введення тексту при наборі букв. Функція інтелектуального введення тексту дозволяє користувачеві мобільного телефону швидко набирати слова й телефон «угадує», яке саме слово ви намагаєтеся ввести. За словами фахівця з лінгвістики Девіда Кристала такі слова називаються текстонімами, або тінонімами (Crystal, 2001). Наприклад, *book* (книга) означає *cool* (круто), тому що «book» - це перше слово, яке пропонує телефон, якщо набрати «sool». Вигукуючи *zonino* підлітки мають на увазі *woohoo* (і те, й інше – радісні вигуки), а називаючи когось *nun* (черниця), говорять про свою *mom* (мама). Також, якщо хтось говорить, що він в *sub* (підводний човен), це не означає, що він записався на службу у флот, а значить, що вони з друзями ідуть у *pub* (бар). Коли приносять *pint* (пінту) пива, то використовують слово *shot* (постріл), а *barmaid* (бармен) стає *carnage* (різанина, побоїще).

Літературна грамотність, особливо молоді, страждає останнім часом у зв'язку з частим використанням різноманітних скорочень, «інтернет-сленгу», прийнятого в мережевому листуванні (Plester, Wood and Bell, 2008). Текстові скорочення – це важлива особливість молодого покоління, адже мова скорочень простіша, ніж звичайна англійська мова. Тож одним з джерел формування молодіжного сленгу є творення та використання лексем-скорочень, що пов'язано з функціонуванням закону економії мовного простору. Дж. Грін описує, як текстові повідомлення стали власною мовою, зі своїм набором правил та спільних властивостей, що відрізняють його від стандартної англійської мови (Green, 2007: 125). Ось кілька прикладів скорочень, що користуються на сьогоднішній день великою популярністю в смс спілкуванні серед молоді.

Одна буква або цифра замінює ціле слово, наприклад:

- be – b
- you – u
- are – r
- why – y
- very – v
- for – 4
- to / too – 2
- ate – 8
- your / you are – ur

Одна буква або цифра замінює склад, наприклад:

- therefore – there4	- mate – m8
- tomorrow – 2moro	- later – l8r
- tonight – 2NITE	- great – gr8
- wait – w8	- before – b4
- threesome – 3SUM	- today – 2day
- activate – activ8	- no one – NO1
- would – Wd	- hate – H8
- today – 2dA	- anyone – NE1

Заміна значення символами, наприклад:

- ss – \$
- oo – %

Скорочення букв і розділових знаків, коли:

а) виключаються голосні, при цьому значення слова визначається по послідовності приголосних, наприклад:

- people – ppl
- between – btw

– please – pls	– probably – prbly
– because – bcs	– argument – argmnt
– friend – frnd	– could – cld
– speak – spk	– text – txt
– homework – hmwrk	– message – msg

б) використовується знак «/»:

– homework – h / w	– something – s / t
– with – w / t	– girlfriend – g / f
– bedroom – b / r	– boyfriend – b / f
– class work – c / w	

в) використання транскрипцій, сленгу чи діалектних варіантів, якщо вони коротші оригінального слова, наприклад:

– probably – probz	– sorry – soz
– because – cos	– address – addy
– please – plez	– says – sez

г) утворення аббревіатур з декількох слів, наприклад:

- RL – real life
- FYI – for your information
- TTY – talk to you later
- LOL – laugh out loud (ROFL - rolling on floor laughing)
- BTW – by the way
- IMHO – in my humble opinion
- TX – thanks
- RU – Are you? (RUOK - Are you okay?)
- HAND - have a nice day
- TBH (to be honest) – You're being unreasonable, tbh
- GOAT (greatest of all time) – Rihanna is good, but Beyonce is GOAT

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Узагальнення результатів дослідження дає можливість стверджувати, що при утворенні нового сленгу найчастіше спостерігаються тенденції до стислості, простоти, образності висловлювання думок і відчуттів мовця. Також молодіжний сленг містить деяку іронію, часто негативне забарвлення, а іноді й грубо-фамільярне. Сленг охоплює всі прагнення та бажання сучасної молоді, він необхідний для прояву оригінальності та несхожості, це невід'ємна частина самотності, яскравості та образності молодого покоління. Вживання різноманітних слів та словосполучень використовують для запобігання багатослів'я і кліше, для надання конкретики певним явищам.

У ході дослідження було визначено, що важливим чинником у творенні сленгових лексем є спорідненість інтересів осіб. Молодіжний сленг поповнюють своєрідною лексикою також сфери зайнятості молоді. До них відносять: школи, вузи, армію, неформальні молодіжні об'єднання, роботу або ігри на комп'ютерах, наркоманію, кримінал, музику (шоу-бізнес), фільми, спорт та ін. Мобільний сленг та сленг соціальних мереж, а саме таких як: Facebook, Instagram та Twitter містить найбільшу кількість молодіжного сленгу. Тож перспективним полем подальшої наукової роботи може бути дослідження молодіжного сленгу соціальних мереж, обґрунтування використання лінгвокультурних компонентів цієї групи сленгових слів на матеріалі англійської мови та в порівняльному аспекті з українською мовою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: учебное пособие. / И. В. Арнольд. – 4-е изд., перераб. – Москва: Флинта, 2017. – 376 с. <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=103311>
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – 5-е изд. – Москва: Пилигрим, 2010. – 487 с.
3. Беяева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. – Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1985. – 136 с.
4. Гальперин И. Р. О термине «сленг» // Вопросы языкознания. – М., 1996. – № 6. – С. 107-114.

5. Денисюк Л.В., Данілова Н.Р. Англійський молодіжний сленг як засіб самовираження та відображення світогляду тінейджерів // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки. – Житомир, 2014. – № 2 (74). – С. 205-208. <http://eprints.zu.edu.ua/11780/1/40.pdf>
6. Іваненко Н.В. Молодіжна лексика як відображення змін у сучасному суспільстві // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – Кропивницький: КОД, 2019. – № 175. – С. 34-39.
7. Іонина А. А. Особенности современного текстового мышления: SMS-язык. Москва: Норма, 2012. – 194 с.
8. Маковский М. М. Современный английский сленг: онтология, структура, этимология. – Москва: Либерком, 2016. – 168 с.
9. Скребнев Ю. М. Введение в коллоквиалистику / под ред. Сиротининой О. Б. Саратов: изд-во Саратовского ун-та, 1985. – 210 с.
10. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови. – Київ: Критика, 2005. – 464 с.
11. Фурса О. С. Англiцизми українського молодіжного сленгу: чинники динаміки та проблеми класифікації // Мова та історія: Періодичний зб. наук. праць. – К.: 2005. – Вип. 74. – С. 57 – 67.
12. Шимчук Л. Ю., Скорбач Ю. О., Мороз Д. Р. Молодіжний сленг у сучасній англійській мові: матеріали XLVII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ (Вінниця, 14-23 березня 2018 р.). Харків, 2018 <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/view/5464>.
13. Crystal, David (2001). Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press.
14. Crystal, David (2008). Texting. *ELT Journal: English Language Teachers Journal*, January: 77-83.
15. Deumert, Ana, and Sibabalwe, Oscar Masinyana (2008). Mobile Language Choices: The Use of English in Text Messages (SMS). *English Worldwide* (2): 117-147.
16. Gorney, Elizabeth (2012). The Language of Texting: Altering English or a Language of its Own? *The Review: A Journal of Undergraduate Student Research* (13): 39-42.
17. Green, Jonathon (1999). The Slang Thesaurus. London: Penguin Books.
18. Green, Jonathon (2007). Language: Intertextuality. *Critical Quarterly* 49(3): 124-128.
19. Jones, Ryan (2018). Internet & Text Slang Dictionary & Translator <https://www.noslang.com/dictionary/>
20. Hjarvard, Stig (2004). The Globalization of Language. How the Media Contribute to the Spread of English and the Emergence of Medialects. *Nordicom Review* 25(1): 75-97 <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0272>.
21. Oxford English Dictionary Online. (2003-2008). *WordNet 3.0, Farlex clipart collection* <https://www.thefreedictionary.com/Oxford+English+Dictionary+Online>
22. Partridge, Eric (2006). *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*. L.: Routledge.
23. Plester, Beverly, Clare Wood and Victoria Bell (2008). Txt msg n School Literacy: Does Texting and Knowledge of Text Abbreviations Adversely Affect Children's Literacy Attainment? *Literacy* 42(3): 137-144.
24. Stenström Anna-Brita (2015). From slang to slanguage: a description based on teenage talk <https://aggslanguage.wordpress.com/slang-to-slanguage/>
25. Thorne, Tony (2014). *Dictionary of Contemporary English Slang*. Third edition / T. Thorne – London: A&C Black.

REFERENCES

1. Arnold, I.V. (2017). Leksikologiya sovremennogo angliyskogo yazyka: uchebnoe posobiye. [Lexilology of the modern English language]. Moskva: Flinta <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=103311>.
2. Ahmanova, O.S. (2010). Slovar lingvistichestkih terminov. [Dictionary of the linguistic terms]. 5-oie izd. Moskva: Piligrim, 487 p.
3. Beliaeva, T.M., Khomiakov V.A. (1985). Nestandartnaya leksika angliyskogo yazyka. [Nonstandard vocabulary of the English Language]. Leningrad: Izd-vo Leningradskogo Universiteta, 136 p.
4. Galperin, I.R. (1996). O termine "sleng" // Voprosi yazykoznaniiya. [About the term "slang" // Questions of Linguistics]. M., pp. 107-114.
5. Denisyuk, L. V., Danilova, N. R. (2014). Angliyskiy molodizhnyi sleng yak zasib samovyrazhennia ta vidobrazhennia svitogliadu tineidzheriv // Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universitetu imeni Ivana Franka. Seria: Filologichni nauky. [The British youth slang as a means of self-expression and reflection of teenagers' worldview // Zhytomir Ivan Franko state university bulletin. Philological sciences]. Zhytomir, pp. 205-208 <http://eprints.zu.edu.ua/11780/1/40.pdf>.
6. Ivanenko, N.V. (2019). Molodizhna leksyka yak vidobrazhennia zmin u suchasnomu suspilstvi // Naukovyi visnyk: Filologichni nauky. [Youth slang as reflection of the changes in the modern society. Research Bulletin. Philological Sciences]. Kropyvnytskyi, pp. 34-35
7. Ionina, A.A. (2016). Osobennosti sovremennogo tekstovogo myshleniia: SMS-yazyk. [Peculiarities of the modern texting intellect: SMS-language]. M.: Norma, 194 p.
8. Makovskiy, M. M. (2009). Sovremenniy angliyskiy sleng: ontologiya, struktura, etimologiya [Modern English slang: ontology, structure, etymology]. Moskva: Librokom, 168 p.
9. Skrebnev, Yu. M. (1985). Vvedeniye v kolokvialistiku [Introduction to the colloquiology] / O. Sirotnina. Saratov: Izd-vo Saratov. Un-ta, 210 p.
10. Stavyska, L.O. (2005). Argo, zhargon, sleng: sotsialna diferentsiia ukrainskoi movy. [Argo, jargon, slang: social differentiation of the Ukrainian language]. Kyiv: Krytyka, 464 p.
11. Fursa, O. S. Anglitsyzmy ukrainskogo molodizhnoho slengu: chynnyky dynamiky ta problemy klasyfikatsii // Mova ta istoriia. [Anglicisms of the Ukrainian modern slang: factors of dynamics and problems of classification // Language and history]. Kyiv, pp. 57-67.

12. Shymchuk, L.Yu., Skorbach Yu.O., Moroz D.R. (2018). Molodizhnyi sleng u suchasnyi angliyskiy movi // Materialy XLVII naukovo-tehnichnoi konferentsii. [Youth slang in modern English // Research Papers of the XLVII scientific-technical conference]. Vinnytsia-Kharkhiv, <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/view/5464>.
13. Crystal, David (2001). Language and the Internet. – Cambridge: Cambridge University Press.
14. Crystal, David (2008). Texting. *ELT Journal: English Language Teachers Journal*, January: 77-83.
15. Deumert, Ana, and Sibabalwe, Oscar Masinyana (2008). Mobile Language Choices: The Use of English in Text Messages (SMS). *English Worldwide* (2): 117-147.
16. Gorney, Elizabeth (2012). The Language of Texting: Altering English or a Language of its Own? *The Review: A Journal of Undergraduate Student Research* (13): 39-42.
17. Green, Jonathon (1999). The Slang Thesaurus. London: Penguin Books.
18. Green, Jonathon (2007). Language: Intertextuality. *Critical Quarterly* 49(3): 124-128.
19. Jones, Ryan (2018). Internet & Text Slang Dictionary & Translator <https://www.noslang.com/dictionary/>
20. Hjarvard, Stig (2004). The Globalization of Language. How the Media Contribute to the Spread of English and the Emergence of Medialects. *Nordicom Review* 25(1): 75-97 <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0272>.
21. Oxford English Dictionary Online. (2003-2008). *WordNet 3.0, Farlex clipart collection* <https://www.thefreedictionary.com/Oxford+English+Dictionary+Online>.
22. Partridge, Eric (2006). *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*. L.: Routledge.
23. Plester, Beverly, Clare Wood and Victoria Bell (2008). Txt msg n School Literacy: Does Texting and Knowledge of Text Abbreviations Adversely Affect Children's Literacy Attainment? *Literacy* 42(3): 137-144.
24. Stenström Anna-Brita (2015). From slang to slanguage: a description based on teenage talk <https://aggslanguage.wordpress.com/slang-to-slanguage/>
25. Thorne, Tony (2014). *Dictionary of Contemporary English Slang*. Third edition / T. Thorne – London: A&C Black.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Іваненко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання, заступник декана факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: мовні картини світу, викладання англійської мови як іноземної, громадянська освіта.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Nadiya Ivanenko – PhD, Associate Professor of the English Language and Methods of its Teaching Chair, Vice Dean of the Faculty of Foreign Languages, Central Ukrainian Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University.

Scientific interests: language pictures of the world, teaching English as a foreign language, citizenship education.

УДК 811.161.2'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.6>

МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ВОРОГА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

Ольга КИРИЛЮК (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9764-8756>

e-mail: kyryluk@ukr.net

КИРИЛЮК Ольга. МОВНІ ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ВОРОГА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ. Статтю присвячено вивченню лексем, використовуваних для маркування опонента в інформаційній війні. Досліджено особливості асоціативно-семантичного поля “ворог”, зокрема структуру мікрополя “вороже суспільство”. Результати пропонованої розвідки дають підстави виокремити 5 асоціативно-семантичних груп: “п’ята колона”, “псевдоетноніми”, “вигадані істоти”, “путіністи”, “сепаратисти”. Також зосереджено увагу на мотивах вибору лексем та особливостях контекстів, у яких вони вживаються. Вивчено мовні засоби дегуманізації ворога.

Ключові слова: інформаційна війна, дискурс, асоціативно-семантичне поле, дегуманізація, мова ворожнечі, дискурс ненависті.

KYRYLIUK OIha. LINGUISTIC MEANS OF THE ENEMY IMAGE FORMATION IN TERMS OF THE INFORMATION WAR. The paper is devoted to the study of lexemes which are used by the society to mark an opponent in the information war. The peculiarities of associative-semantic field “enemy” are investigated, in particular the structure of microfield “hostile society”. It has been established that linguistic marking of enemies is a common phenomenon that, in difficult circumstances, integrates a society against an “enemy” – real or imagined.

The results of the suggested study make it possible to isolate five associative-semantic groups of lexemes for the designation of the enemy within the discourse of the Russian-Ukrainian information war: “fifth column”, “nationality”, “fictional beings”, “putinists”, “separatists”. The first group unites the lexemes that are used by the society in order to designate persons who, being in Ukraine, act in favour of the aggressor state: “fifth column”, “collaborators”, “tamzhenashiliudi” “yazykobortsi”. The second group is represented by the words associated with the ethnonym “Russian” by reference to traditional Russian concepts: “balalaiechnyky”, “chervonopasportni” and others. The third group is represented by the lexemes that impersonate the opponent. Such words assist to use the method of a fictional being, which is an effective way of propaganda. When a person imagines an opponent not as a similar one, but as some funny character, it gives the opportunity to perceive his physical destruction positively. The following names are defined: “vatnyk”, “vata”, “bavovna” etc. The fourth group is represented by the words formed by the name of the Russian president: “putintsi”, “puteniata”, “putinisty”. The fifth group combines the lexemes indicating the opponents' commitment to the ideas of separatism: “separiy”, “separatysty”, “separiuhy”.

Thus, the use of “hostile language” is a natural process of the information warfare. The topicality of the suggested research is the possibility to establish linguistic identifiers of the war period, as well as to study linguistic response of the society to the armed aggression.

Keywords: information war, discourse, associative-semantic field, dehumanization, language of hostility, hate speech.

Постановка проблеми. Формування образу ворога є одним з найважливіших складників ведення інформаційних воєн – як для сторони, яка здійснює напад, так і для тієї, що змушена захищатися. Такий образ дає можливість згрупувати суспільство навколо спільної ідеї боротьби, а у випадку реальних воєнних дій мотивує громадськість і піднімає бойовий дух війська. Для вибудовування образу ворога застосовуються в тому числі й вербальні засоби. Мовні одиниці, використовувані в дискурсі інформаційної війни щодо позначення ворога, мають переважно негативні конотації. У таких випадках можна оперувати термінами “мова ворожнечі”, “дискурс ненависті” та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості формування образу ворога неодноразово привертала увагу науковців різних галузей. Психологічні основи цього явища досліджує В. Кириченко (2015), особливості зображення ворога в інформаційному просторі вивчає Г. Почепцов (2018). Мовні аспекти формування образу ворога в радянській пропаганді детально проаналізовано в монографії Л. Масенко (2017). Торкається особливостей побудови образу ворога за допомогою метафори М. Фабішак (2007). Однак в українському мовознавстві досі немає праць, присвячених детальному аналізу слів та словосполучень на позначення ворога в умовах російсько-української інформаційної війни. Зокрема актуальним є визначення структури асоціативно-семантичного поля “ворог”. У попередніх розвідках нами було досліджено структуру асоціативно-семантичних мікрополів “країна-ворог” і “ворожі війська”. У пропонованій студії зосереджено увагу на структурі мікрополя “вороже суспільство”.

Мета й завдання. Мета статті полягає у вивченні структури мікрополя “вороже суспільство”, як складника асоціативно-семантичного поля “ворог” в українському інформаційному просторі у зв’язку з конфліктом на Донбасі. Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: змодельовати структуру досліджуваного мікрополя, визначити асоціативно-семантичні групи, а також встановити мотиваційні особливості творення обраного набору лексем.

Виклад основного матеріалу дослідження. У будь-яких протистояннях образ ворога є необхідним. Наприклад, таким “ворогом” в період Євромайдану став спецпідрозділ МВС “Беркут”, який відзначився сутичками з активістам. Фрази на зразок “Беркут” убивав”, “Беркут” розстрілював”, “Беркут” розганяв” заповнили інфопростір в період кінця 2013 початку 2014 років, а лексема “беркут” на тривалий час набула негативних конотацій. Отже, пошук ворогів є звичним суспільним явищем. Найчастіше ворог узагальнює ненависть, спричинену проблемами в суспільстві. Так, В. Кириченко зазначає, що “образ «відьми» був пов’язаний з наслідками пандемії чуми в Європі та безсиллям католицької церкви, яка була основним джерелом інформації, у боротьбі з нею” (Кириченко, 2015). Лексема “відьма” стала маркером ненависті, пошуку винного. Нині це слово можна розглядати як елемент “мови ворожнечі”, як зброю в інформаційній війні тих часів. Таке маркування позбавляло жінку людських рис, оскільки відьми сприймалися в народних віруваннях як істоти, що знаються з

нечисто і часто перетворюються на звірів. Тому після того, як жінку оголошували відьмою, суспільство вже не сприймало її як подібну собі людину, а тому позитивно ставилася до призначених їй покарань. Тобто йдеться про “дегуманізацію”. Образ ворога, за словами І. Гасанова, уже передбачає його повну дегуманізацію (Гасанов, 1994). Саме існування такого образу передбачає боротьбу з ним, у тому числі й фізичне знищення. Щоб полегшити сприйняття факту такого знищення, варто домогтися, аби в людській свідомості розірвався зв’язок ворога з реальною людською істотою. Прийом дегуманізації був активно застосований радянською пропагандою: з незручними особами боролися, маркуючи їх за допомогою лексем “куркулі”, “куркульня”, “навуки”, “п’явки”, “шкідливі елементи”. У російсько-українській інформаційній війні теж можна простежити прийом дегуманізації: наприклад, росіяни називають українців – *укропами*, а українці росіян – *ватниками*.

У межах асоціативно-семантичного мікрополя (АСМ) “вороже суспільство” розглянуто слова на позначення будь-яких осіб, які в конфлікті підтримують політику опонента (ворога). У межах АСМ виділено низку асоціативно-семантичних груп (АСГ).

АСГ₁ “п’ята колона”. Цей термін вже традиційно асоціюється в суспільній свідомості з поняттям ворога: “*Росія і її «п’ята колона» в Україні використовують момент зміни влади для реваншу* (нардеп А. Герасимов, 25.06.2019). Словник дає таке визначення цього терміна: “таємні прихильники ворога, які провадять диверсійну чи шпигунську діяльність або ж готові до цього” (УСЕ, 2006). Історичне походження терміна пов’язане з періодом громадянської війни в Іспанії у 30-х роках ХХ ст. Уперше це словосполучення вжив іспанський генерал, який у своєму виступі на радіо заявив, що його війська рухаються на столицю чотирма колонами, але наступ на урядовий центр розпочне п’ята, яка вже перебуває там (Діак, 2006: 3). Тобто йшлося про сили, що вже знаходяться на території ворога й готові виступити проти нього в потрібний момент. Термін підхопила преса, й він миттєво набув популярності. Нині, в період збройної агресії на Донбасі, ним позначають українських громадян, які працюють в інтересах Росії. Однак використання цієї сполуки з таким же значенням було характерне ще до початку збройного конфлікту 2014 року. Зокрема, у 2006 році вийшла книга І. Діака “П’ята колона в Україні: загроза державності” (Діак, 2006), у якій передбачено можливі загрози внаслідок діяльності осіб та організацій, які ведуть проросійську діяльність. Однак один із ідеологів “русского міра” О. Дугін увів новий термін для позначення внутрішніх ворогів – “*шоста колона*”. Так він називає сили, які “вбудовані в систему російського державного керівництва”¹⁶, але не в усьому погоджуються з діями влади. До цієї АСГ варто зарахувати також лексему “*колаборанти*”, що позначає осіб, які співпрацюють з окупаційною владою. Синонімічним є слово “*тамженашілюді*”, що маркує проросійських політиків і активістів, які виголошують ідею примирення на будь-яких (переважно на російських) умовах: “*О, зараз набіжать тамженашілюді й розкажуть, як правильно жити*” (коментар у “Фейсбук”, 25.11.2019). До категорії “ворогів” у мережевому просторі зараховують також осіб, які заявляють про нібито “утиски російської мови” і виступають проти мовного закону. Вони отримали назву “*язикоборці*”, оскільки борються за “русский язык”. Традиційно на позначення “завербованих” громадян, які працюють на користь ворога, вживають і терміни “*агенти Кремля*” та “*кремлівські консерви*”.

АСГ₂. “псевдоетноніми”. Після анексії Криму й збройної агресії на Донбасі для багатьох слово “російський” стало синонімом “ворожий”. На позначення громадян Росії почали використовувати лексеми з різноманітними негативними конотаціями: “*рашисти*” (росіяни + фашисти), “*русня*”, “*москалі*”. Ця група представлена конститuentами, що асоціативно пов’язані з етнонімом “росіяни” за рахунок згадування традиційних російських понять. Наприклад, лексеми “*лапти*”, “*лаптеногі*” акцентують увагу на традиційному взутті російських селян – лаптях, а “*кокошніки*” – походить від назви головного убору. Назва традиційного овочу (“ріпа”) стала твірною для номена “*ріпоїди*”. Так само слово на позначення народного музичного інструмента – “балалайка” – стало твірним для похідного – “*балаласчники*”, яким також називають у соцмережах росіян. Після масових отруєнь в Росії

¹⁶ Дугін А. Нужно бороться с “шестой колонной”. URL <https://politobzor.net/35213-aleksandr-dugin-nuzhno-borotsya-s-shestoy-kolonnoy.html>

спиртовою настоянкою глоду (рос.*боярышник*), в українському сегменті мережі слово “*бояришніки*” стало синонімом до росіяни: “*Бояришніки славлять Путіна*” (коментар у ФБ, 15.12.2018). Колір російського паспорта став мотивом до слова “*червонопаспортні*” як синоніма до “росіяни”. Синонімічною до етноніма також є лексема “*ординці*”. Російський наратив так само представлений лексемами зі зневажливими конотаціями на позначення українців: “*укри*”, “*укропитеки*”, “*свідоміти*”, “*шароварники*”, “*салоїди*”.

АСГ₃ “вигадані персонажі”. Група представлена конститuentами з компонентом *вата* (*ватник, ватани, вата, вата-населення, ватна паличка, бавовна*). Наприклад: “*Донецькі “ватники” з гарматами святкують День визволення Донбасу*” (dero.ua, 8.09.2015); “*Путін намагається показати своєму вата-населенню власну велич*” (Прямий канал, 24.12.2019). Лексемою “вата” позначають осіб, які притримуються проросійських або радянських поглядів. Термін походить від слова *ватник*, яким самі росіяни позначали своїх патріотів. В основі асоціації лежить певний тип одягу, стьобаний на ваті, який був поширений в добу СРСР. Маркуючи когось лексемою *ватник*, ми знеособлюємо опонента, переводимо його до категорії вигаданого персонажа, якого не шкода. Тому будь-які дії щодо нього, у тому числі й фізичне знищення, сприйматимуться позитивно, легко, на рівні гри. Так само впливає і маркування осіб словом *вата*, утвореним способом усічення від *ват-ник*. Така похідна лексема має узагальнювальне значення, а отже, ті, кого нею позначають, сприймаються не як окремі особистості, а як маса, позбавлена будь-яких людських ознак. Тому повідомлення про фізичне знищення таких осіб суспільство сприймає без співчуття, як це було б у разі використання замість слова *вата*, наприклад, слова *людина*. Показовою є народна творчість, як реакція на воєнні події: “*Не пустимо в хату російську вату*”. Зокрема, популярними були на початку проведення АТО короткі просторічні вірші у фейсбук-спільноті “Кокс Квасьневського”: “*У воздуху ошмьотки вати, як пізньої осеню листок – почали наші захищати Восток*” (26.05.2014); “*Як пахне щас горіла вата. Люблю цей запах по утрам. Він очень сладок і приятен всім нам*” (5.07.2014). Поєднання слів “*ошмьотки вати*” або “*горіла вата*” насправді завуальовують поняття “*частини людських тіл*” та “*обгорілі людські тіла*”. Але реалістичне зображення не є прийнятним для інформаційної війни, оскільки передбачає співчуття, якого суспільство не готове проявляти стосовно ворога. Тому заміна слів “*тіло – вата*” надає висловлюванню комічності, у результаті чого інформація про чиюсь смерть сприймається позитивно. Асоціативно зі словом *вата* пов’язана лексема *бавовна* (матеріал, з якого виготовляють вату). Тому в мережі ці слова використовуються як синонімічні: “*Бавовні заборонили в’їзд в Україну*” (коментар у “Фейсбук”, 24.11.2015). Російське суспільство застосовує подібний прийом знеособлення, називаючи українців “*укропами*”. В інформаційному дискурсі часто можна почути фрази на зразок “*мочить укропов*”, “*косить укроп*”, що буквально означає “*вбивати українців*”. Окремо варто звернути увагу на лексему “*вишиватники*”. У мережі є такі визначення цього слова: “*ворог, який показово вдає з себе патріота, використовує символіку України та неявно робить шкоду Україні*”¹⁷; “*люди, які нічого не роблять, а лише вдають із себе патріотів заради самопіару*”¹⁸; “*людина, яка постійно говорить про свій патріотизм та любов до України, критикує владу, але нічого не роблять для блага держави*”¹⁹. Часто його використовують як синонім до слова “*всепропальщик*” (від фрази “*все пропало*”). Ним позначають людину, яка в критичній ситуації піддається панічним настроям і звинувачує владу у неможливості швидко вирішити певне питання. Такі дії теж позначають відповідним терміном – “*розганяти зраду*”. Близькими за змістом до слова “вата” є лексеми “*совок*”, “*совки*” на позначення прихильників СРСР. Також до цієї групи можна зарахувати лексему “*дєдивасвали*”, використовувану на позначення прихильників створеного мілітарною політикою культу перемоги Росії в Другій світовій війні. Слово утворене від поширеної російською пропагандою фрази “*дєды воевали*”, шляхом зрощення, і набуло усіх ознак іменника, а також стало твірним для кількох похідних: “*Дєдивасвали*” становлять значну частину населення”

¹⁷ Вишиватник. URL: myslovo.com

¹⁸ Троян А. Вишиватник, або всепропальщик звичайний. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2015/03/25/7062529/>

¹⁹ Від ватників до вишиватників. URL: <https://tyzhden.ua/News/208271>

(коментар на ФБ, 10.05.2018), “Генетична пам’ять дедуваєвалів” (prubop.livejournal.com, 13.02.17).

АСГ₄ “путіністи”. Слова, що походять від прізвища президента Росії: *путіноїди*, *путіністи*, *путінська п’ята колона*, *путінські запроданці* (“**Путіністи** скаженіють через мовний закон” (OmTV UA, 27.07.2019). Терміни *путенята*, *путінці* утворені за аналогією до слів радянської доби – *жовтенята*, *ленінці*. Цими термінами маркують як самих росіян, так і політиків та активістів, які відверто ведуть проросійську діяльність у будь-яких країнах. Наприклад: “Кримські **путінці**: обличчя виборчої кампанії президента” (ua.krymr.com, 31.01.2018); “Чи перемогли **путінці** на виборах у Латвії?” (ukrinform.ua, 8.10.2018).

АСГ₅ “сепаратисти”. Слова цієї АСГ переважно використовують на позначення учасників бандформувань, які воюють на Донбасі проти української армії. Однак цими лексемами називають також прихильників російської політики: “Влада призначає на посади таких, як **сепар Шуфрич**” (коментар на zakarattyua.net.ua, 28.08.2019). Група представлена також похідними “*сепари*”, “*сепарюги*”, “*сепаратюги*”, “*сепарня*”, “*сепаратори*”. Синонімом до терміна “сепаратисти” стала лексема “**колоради**”, утворена від асоціативного позначення “георгіївської стрічки”, яку російська пропаганда зробила невід’ємним атрибутом власних патріотичних заходів, і активно нав’язувала його на території України. Спочатку стрічка використовувалася як символ перемоги під час заходів 9 травня, однак у 2014 році почала асоціюватися з сепаратистськими акціями на Донбасі. З 2017 року заборонена на території України. За схожість кольорів стрічки (помаранчеві й чорні смужки) з забарвленням колорадського жука проукраїнські активісти назвали її “колорадською”. Оскільки сама стрічка стала своєрідним символом сепаратизму, то й людей, які підтримували сепаратистські настрої, теж почали називати “колорадами”. Наприклад: “Краще знищувати потроху, по копійці, по **колорадику**” (коментар на forum.pravda.com.ua, 27.05.2014).

Висновки і перспективи. У результаті дослідження обраного корпусу назв, використовуваних в українському інформаційному просторі на позначення ворога, виокремлено 5 основних асоціативно-семантичних груп (АСГ) у межах мікрополя “вороже суспільство”. Подальші розвідки будуть присвячені детальному аналізу мікрополів “ворожі поняття” та “ворожі ЗМІ”.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Гасанов И.Б. Национальные стереотипы и «образ врага». Москва, 1994. с3-7, 23–39. URL: http://evartist.narod.ru/text9/15.htm#%D0%B7_28
2. Діак І. П’ята колона в Україні: загроза державності. Київ: ФОП Стебеляк, 2006. 128 с.
3. Кириченко В. В. Психологія образу ворога у масовій свідомості. *Філософія, релігія та культура в глобалізованому світі*. Житомир: ФОП О.О. Євинок, 2015. – С. 69-74.
4. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму. Київ: Кліо, 2017. 240 с.
5. Почепцов Г. Пропаганда 2.0. Харків: Фолио, 2018. 800 с.
6. УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія. Львів: Тека, 2006. 1432 с. URL: <http://slovopectia.org.ua/29/53407/19138.html>
7. Fabizsak M. A. Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2007. 272 s.

REFERENCES

1. Gasanov, I. B. (1994). Nacionalnye stereotipy i «obraz vraga». [National stereotypes and “enemy image”]. Moscow, p. 3–7, 23–39. URL: http://evartist.narod.ru/text9/15.htm#%D0%B7_28
2. Diiak I. (2006). Piata kolona v Ukraini: zahroza derzhavnosti. [The fifth column in Ukraine: threat to statehood]. Kyiv: FOP Stebeliak, 128 p.
3. Kyrychenko, V. V. (2015). Psykholohiia obrazu voroha u masovii svidomosti // *Filosofiiia, relihiia ta kultura v hlobalizovanomu sviiti*. [Psychology of enemy image in the mass consciousness // Philosophy, Religion and Culture in a Global World]. Zhytomyr: FOP O. O. Yevynok, pp. 69-74.
4. Masenko, L. (2017). Mova radianskoho totalitaryzmu. [Language of Soviet totalitarianism]. Kyiv: Klio, 240 p.
5. Pohepcov, G. (2018). [Propaganda 2.0]. Harkov: Folio, 800 p.
6. USE: Universalnyi slovnyk-entsyklopediia. (2006). [Universal Encyclopedia Dictionary]. Lviv: Tekka, 1432 p. URL: <http://slovopectia.org.ua/29/53407/19138.html>
7. Fabizsak, M. A. (2007). Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 272 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Кирилук – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української філології, теорії та історії літератури Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Наукові інтереси: психолінгвістика, соціолінгвістика, лексикологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olha Kyryliuk – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Doctoral Candidate of the Ukrainian Philology, Theory and History of Literature Department at the Petro Mohyla Black Sea National University.

Scientific interests: psycholinguistics, sociolinguistics, lexicology.

УДК 811.161.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.7>

ЗАПОЗИЧЕННЯ *КАРШЕРІНГ* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Тетяна ЛЕЛЕКА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6134-4435>

e-mail: tleleka@ukr.net

ЛЕЛЕКА Тетяна. ЗАПОЗИЧЕННЯ *КАРШЕРІНГ* В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. У статті розглянуто аспекти функціонування англомовних запозичень в українській мові на прикладі слова *каршерінг*. За основну гіпотезу прийнято положення про те, що заміна запозичень питомим словом не завжди є можливою, оскільки не охоплює основні семантичні ознаки інішомовного слова. У дослідженні подано семантичні характеристики слова *каршерінг*. Вхідження англоамериканських запозичень в українську мову початку XXI століття як результату мовних контактів є неминучим процесом, що пов'язано з інтернаціоналізацією англійської мови у світі та впливом глобалізаційних світових процесів на мову.

Ключові слова: запозичення, лексичне запозичення, англоамериканізм, інтернаціоналізація, глобалізація, мовні контакти.

LELEKA Tetiana. THE LOAN *КАРШЕРІНГ* IN THE UKRAINIAN LANGUAGE. The article deals with aspects of the functioning of English-language loans in the Ukrainian language on the example of the word *каршерінг*. The main hypothesis is that the replacement of the loan with a Ukrainian word is not always possible because it does not cover the basic semantic features of the Anglo-Americanism. The study presents the semantic characteristics of the word *каршерінг*. The entry of Anglo-American borrowings into the Ukrainian language of the early 21st century as a result of language contacts is an inevitable process, which is related to the internationalization of English in the world and the impact of globalization on the world languages.

Borrowing new realities is always associated with the entry into the language-recipient of new lexical units that represent a new reality. The processes of intercultural communication contribute to the spread of English-language lexical units in many languages of the world. Language is a living dynamic system, and the emergence of new words and concepts in it, as well as the extinction of old ones, is a natural process. There are many Anglo-Americanisms marking new phenomena in the Ukrainian language, and the problem of linguists is to preserve the specific language system and to find out which place in the lexical system of the Ukrainian language to provide to loan, which is an inevitable consequence of linguistic contacts and intercultural communication. The word *каршерінг* is a new reality that represents the use of the latest technologies.

Nowadays in the Ukrainian language there is no identical own word that can capture the semantic characteristics of the loan. The analysis of the semantic characteristics of the Anglo-Americanism has led to the hypothesis. That borrowing can be justified according to the linguistic and extra linguistic factors.

Keywords: borrowing, loan, Anglo-Americanism, internationalization, globalization, language contacts.

Problem statement. Modern intercultural communication is carried out in the context of globalization of English language culture and the internationalization of English. These processes objectively affect the mechanisms of language adaptation of the borrowed vocabulary. Language is a living system, and the emergence of new words and concepts in it, as well as the extinction of old ones, is quite a natural process (Мухін, 2007: 17).

The study of the interaction of linguistic and socio-cultural aspects is a priority of modern science and is of great theoretical and practical importance, especially against the background of increasing intercultural integration and linguistic globalization.

Analysis of Recent Studies and Publications. In modern linguistics, there is a clear tendency to study interlanguage communication as a source of borrowing in different languages: in Ukrainian (B. Azhnyuk, D. Barannyk, N. Dybiak, Y. Zhluktenko, T. Kyyak, L. Matsko, O. Styshov) and English (B. Hansen, H. Hitchings, A. Stanforth, S. Thomson). Today, the issue of language borrowing has become particularly relevant due to the numerous developments in various aspects of the interaction between languages and cultures. Modern linguists consider borrowing: a) a linguistic universality (E. Volodarskaya, L. Kyslyuk, V. Yartseva, K. Gibson); b) a pattern inherent in all or most of the languages of the world (O. Akhmanov). The borrowed vocabulary is objectively a characteristic of any language, which is caused by both the social factors and the very nature of the language as a dynamic system. Recently, the attention of many scholars has focused on the study of the lexical loans in Ukrainian, called English loans (B. Azhniuk, O. Yufereva), or Anglicism (L. Arkhipenko, A. Dyakov, A. Mishchenko). The study of English-language loans has been one of the main aspects in linguistics over the last decade and aimed primarily at identifying their role in the lexical system of the language-recipient (Yu. Bezrukova, O. Bershov, L. Kyslyuk, O. Makhnev, A. Naumovets, S. Stiglov, SFedorovts, etc.).

Selection of unresolved parts of the general problem. The relevance of this article is due, first of all, to the fact that borrowing has been and remains one of the important, and in some lexicosemantic groups, one of the main ways of updating the vocabulary of the Ukrainian language, and therefore requires a detailed study of their volume and different semantic processes of borrowing, adaptation and development of foreign words, their place in the lexical system of the Ukrainian language and the linguistic picture of the world (Клименко, 2008: 27). Second, modern linguistics's attention to the issue of language contacts, to borrowing as a means of nomination, is not diminished.

Formulating the aim of the article. The aim of the article is to determine the general tendencies of functional adaptation of English-language loans in the modern Ukrainian language on the basis of the functioning the loan *каршерінг*.

To achieve this aim in the study the following tasks are solved:

1. to identify the role of English loans in Ukrainian;
2. to characterize the meaning of Anglo-Americanism *каршерінг*;
3. to compare the loan with the Ukrainian word.

Presentation of the main research material. The modern Ukrainian language is characterized by a rapid increase in the absolute number of Anglo-Americanisms and their relative part among other loans.

Researcher I. Skoreyko-Svirska identifies a group of linguistic factors that contribute to the activation of English-language borrowing in modern Ukrainian: 1) the need for synchronous alignment of the nominative lexical level of the Ukrainian language (linguistic picture of the world) with its conceptual system; 2) the authoritative international status of English in the world and, in contrast, the instability of the Ukrainian language in its own country; 3) the absence of own lexemes for the names of new concepts borrowed from foreign reality, as well as limited time for the nominative processes of the Ukrainian language according to the tendency to universalize and internationalize the vocabulary of modern languages; 4) the availability of word-forming, grammatical and lexical-semantic potential for mastering English loans in Ukrainian (Скорейко-Свірська, 2008: 92). Researchers emphasize that borrowing takes place both in writing and orally. The peculiarity of this process at the present stage is its extraordinary speed and power. The English language is recorded lexicographically with a significant lag compared to their actual occurrence in common usage, for example, media, advertising, etc. (СТИШОВ, 2005: 17).

Today, a number of problems have been discussed by the Ukrainian linguistics related to the functioning of the new heterogeneous material. First, there was a need to increase the register of the Ukrainian spelling dictionary at the expense of lexical borrowing, giving them a proper spelling design. There is an acute problem of normalizing the spelling of borrowings (what words should be written in quotation marks, where to duplicate consonants, etc.). Secondly, it is necessary to establish clear criteria for the inclusion of borrowings in the Ukrainian language (to distinguish

episodisms, ephemerisms, sporadisms). In particular, the frequency of the use of a foreign language (Ясинецька, 2011: 542).

At the beginning of the 21st century, Anglo-Americanisms are a necessary element of the lexical system of the Ukrainian language as a consequence of interlingual integration. They mark new phenomena in the Ukrainian society. The process of intercultural communication is happening so fast that the Ukrainian language system does not have time to react and create its own names to indicate new realities (Смирнова, 2009: 73). So it is advisable to use the borrowed words that came along with the new phenomena and denote them.

In the Ukrainian language, a new word *каршерінг* appeared, which quickly became popular with the advent of a new type of services.

Каршерінг (англ. *carsharing*) – a type of car use when one of the parties is not its owner. This is an option for renting a car from specialized companies (most often for intracity and / or short trips) or private individuals (for any duration and distance of the trip). This car rental model is convenient for occasional use of a vehicle or in the case when you need a car that is different from the brand, body type and load capacity from the usual one. Carsharing is one of the global areas of development of a shared economy. (Sharing Economy), when the population refuses to acquire property benefits, in order not to bear responsibility and costs, but continues to have access to all the achievements of scientific progress, using their joint consumption.

People have to pay for this service. It includes: insurance with or without deductible; fuel; car wash; rubber seasonally; maintenance; municipal parking; telephone support.

Carsharing is a service of per-minute car rental for moving around the city and a little beyond. Almost every motorist can use it, except for absolutely beginners. The driver is registered in the system, installs a special application on his smartphone. The main plus is that you take the car only when, when necessary, and at the same time do not bother about its maintenance the rest of the time.

Carsharing is a service when the client and manager communicate online. In today's world, live communication is disappearing. Smartphones are everything we need. And this trend is being introduced in the new service.

To access the service, you need to send your details to a company that offers cars for rent. Moreover, it is not necessary to dwell on any one company. You can choose several, so the ability to quickly find a free car will increase significantly. A carsharing company will ask you to send documents: a scan of your passport and driver's license. They will be checked and offered to sign an agreement, and sometimes this can be done without even arriving at the office via a smartphone.

After signing the contract, a username and password are issued to your personal account in the service. All trips will be issued through it, so you will need to attach a bank card to the system. We install a mobile application on the smartphone, through which the search for free cars near you occurs. If you are registered in several companies, download a special aggregator that will process data from them automatically.

Nearby carsharing cars will be marked on the map.

In all carsharing machines, the ignition key is already fixed. You can open the salon again through the application on the phone. It is very comfortable for the drivers.

You can leave a carsharing car in any parking lot that is included in the service coverage area. The payment for the trip is debited automatically, for this you have tied a card to the service.

As we can see the loan-word includes several aspects for renting a car: this is the location of the car, online application, navigation, electronic payment. We can say that Anglo-Americanism means renting a car with new technologies. It's not just a lease, it's a new kind of transport service.

The Ukrainian word *оренда* means renting, temporary use of buildings, land, equipment, production areas, machines, etc. (Сучасний тлумачний словник української мови, 2009: 35). It does not cover the entire scope of the loan meaning. The Ukrainian word cannot explain all the intricacies of a new type of service.

A new reality has emerged into the Ukrainian society. It has led to the emergence of a new word in the Ukrainian language. So far we cannot find the exact specific answer, so borrowing is advisable.

The Ukrainian language may eventually have its own word for new services. But the process of intercultural exchange is so rapid that the language system does not have time to respond to all social innovations. In such cases, it is better to use a loan-word that has come into the language along with a new phenomenon.

The Ukrainian language is actively replenished with the latest Anglo-Americanisms. The high prevalence of English-language loans among Ukrainian speakers is a natural result of globalization, which exacerbates the impact of English on all the languages of the world, including Ukrainian.

Conclusions from this study and prospects for the further studies. The words borrowed from the English language constitute a dynamic layer of lexical material in the Ukrainian language. The intensity of the use of English loans has increased significantly in the last decade. This is due to factors that have emerged recently: changing social and industrial relations, removing restrictions on contacts with other countries and people, publicity and openness of the press. In this regard, not only has the frequency of borrowing previously known increased, but many new ones have also emerged.

The hypothesis of the need for the use of Anglo-Americanisms in the Ukrainian language is confirmed. In the Ukrainian society, new realities emerge rather quickly as a result of intercultural relations. The language does not have time to respond to all extrinsic changes, so the use of Anglo-Americanisms is a necessary stage of language contact caused by globalization processes in the world.

The further studies of language contacts are related to the identification of the tendencies in the lexical systems of the Ukrainian language and the role of Anglo-Americanisms in it.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія / Н. Ф. Клименко, С. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Вид. дім Д. Бурого, 2008. – 336 с.
2. Мартинов В. В. Мова в просторі та часі. До проблеми глоттогенезу слов'ян. – Вид. 2-е, 2004. – 112 с.
3. Мухін С. В. Співвідношення понять асиміляції та натуралізації запозичень / С. В. Мухін // Теорія і практика лексикологічних досліджень: Вісник МЛУ. – 2007. – Вип. 532. – С. 15-25
4. Смирнова Л. Д. До проблеми запозичених та іншомовних слів / Л. Д. Смирнова [електронний ресурс] // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. – Т. 119. – Вип. 106. – 2009, С. 72-76. Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/movoznavstvo/2010/119-106-15.pdf>
5. Скорейко-Свірська І. Загальні тенденції фонетико-графічної асиміляції науково-технічних термінів англomовного походження / І. Скорейко-Свірська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – Вип. 620 – 2008. – С. 91-94. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ukr_term/2008_620/17.pdf
6. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. – 2-ге вид., перероб. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.
7. Сучасний тлумачний словник української мови / За заг. ред. В.В. Дубічинського. – Харків: ВД «Школа», 2009. – 1008 с.
8. Ясинецька Н. А. Запозичення англomовних алюзивних неологізмів як стратегія українського медіа-мовлення / Н. А. Ясинецька // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – Вип. 6. – 2011. – С. 540-546.

REFERENCES

1. Klymenko N. F. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrainskomu leksykoni* : monohrafiia [Dynamic Processes in the Modern Ukrainian Lexicon: A Monograph]. Kyiv, Burago, 336 p.
2. Martynov V. V. (2004). *Mova v prostori ta chasi. Do problemy hlottohenezu slovia* [Language in space and time] // To the problem of glottogenesis of the Slavs]. Kyiv, 112 p.
3. Mukhin S. V. (2007). *Spivvidnoshennia poniat asimiliatsii ta naturalizatsii zapozychen* [The relation between the concepts of assimilation and naturalization of borrowing] // Theory and practice of lexicological research: Bulletin of MSU, pp. 15-25.
4. Smyrnova L. D. (2009). *Do problemy zapozychenykh ta inshomovnykh sliv* [To the problem of borrowed and foreign words]// Scientific works. Philology. Linguistics. Vol. 119. Iss. 106. pp 72-76. Available at: <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=10&s=10&t=119>
5. Skoreiko-Svirska I. (2008). *Zahalni tendentsii fonetyko-hrafichnoi asimiliatsii naukovykh i tekhnichnykh terminiv anhlovnoho pokhodzhennia* [General tendencies of phonetic-graphic assimilation of scientific and technical terms of English origin] // Bulletin of the National university "Lviv Polytechnic". No. 620, pp. 91-94. / Available at: http://vlp.com.ua/files/17_37.pdf
6. Styshov O. A. (2005). *Ukrainska leksyka kintsia XX stolittia (na materialy movy zasobiv masovoi informatsii)* [Ukrainian vocabulary of the late twentieth century (on the material of the language of media)]. Kyiv, Puhach, 388 p.

7. Suchasnyi tлумachnyi slovnyk ukraïnskoi movy [The Modern Interpretive Dictionary of the Ukrainian Language]. / ed. V.V. Dubichinsky. - Kharkiv: EH School, 2009, 1008 p.

8. Yasynetska N. A. (2011). Zapozychennia anhlo movnykh aliuzyvnykh neolohizmiv yak stratehiia ukraïnskoho media-movlennia [Borrowing English-language allusive neologisms as a strategy for Ukrainian media broadcasting] // Philological studios. Scientific Bulletin of Krivoy Rog State Pedagogical University. No. 6, pp. 540-546.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Лелека – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Кропивницький.

Наукові інтереси: дослідження мовних контактів, соціолінгвістики, психолінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Leleka – Ph.D. in Philology, Associate Professor of the Translation, Applied and General Linguistics Department at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian Pedagogical University, Kropyvnytskyi.

Scientific interests: studying the language contacts, sociolinguistics and psycholinguistics.

УДК811.111'367.622.14

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.8>

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ АБСТРАКТНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ЛЕКСИЧНОГО ЗБАГАЧЕННЯ МОВИ

Оксана ВОВКОДАВ (Дніпро, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1540-3614>

e-mail: oksanakozyr27@gmail.com

ВОВКОДАВ Оксана. ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ АБСТРАКТНОСТІ ЯК ЗАСОБУ ЛЕКСИЧНОГО ЗБАГАЧЕННЯ МОВИ. У статті розглядається категорія абстрактності і сам процес абстрагування, які є типовими для сучасної англійської мови. Вивчення і зіставлення абстрактного і конкретного допоможе провести чіткий кількісний лексичний аналіз, що є невід'ємним показником рівня розвитку мови загалом.

Збагачення мови елементами абстрактних одиниць та засоби тлумачення, здатність до інтерпретації та частотність використання абстрактних іменників – це ті питання, що варто вивчити на рівні мовознавчого аспекту.

Ключові слова: абстрактні іменники, поняття «конкретний» і «абстрактний», абстракція.

VOVKODAV Oksana. CHARACTER FEATURES OF THE ABSTRACT CATEGORY AS A MEAN OF LEXICAL ENGAGEMENT OF THE LANGUAGE. The article deals with the category of abstraction and the process of abstraction, which are typical of modern English language. Studying and comparing the abstract and the concrete will help to make clear quantitative lexical analysis, which is an integral indicator of the level of language development in general. Enrichment of language with elements of abstract units and means of interpretation, ability to interpret, and frequent usage of abstract nouns are all issues that need to be studied at the level of linguistic aspect. Abstract names as one of the largest groups of nouns are of particular scientific interest because they are the least researched and, at the same time, the most productive in grammatical and semantic aspects.

Abstract nouns represent one of the most interesting and difficult to study groups of tokens. Abstractness is characteristic of any language and is observed at all levels of its structure. Of great interest is the category of abstraction for different sections of linguistics.

Despite the continuous development of language as a medium of communication, abstraction holds a significant place for consideration and study at the level of structural features, grammar, lexicology, cognitive linguistics, psycholinguistics. Studies have shown that abstract, distracted concepts are inherent to human nature and are not associated with the desire to create philosophical concepts and abstract nouns are in the language of any culture, regardless of their degree of development.

If only the semantic criterion is taken into account, then not only nouns, but also adjectives, verbs, and other parts of the language should be assigned to abstract words. However, in domestic linguistics, the issue of abstraction is mainly concerned with the noun, since grammatical indicators are also taken into account. It is established that nouns with a specific meaning express concepts that are called objects of the surrounding reality, which are perceived by the person through the organs of the senses (names of objects, phenomena, people).

However, sensory perception does not fully reflect reality. That is why thinking through the operation of the highest abstractions "overcomes the limitations of sensory perception and fully reproduces reality." Accordingly, "nouns with

abstract meaning refer to concepts that cannot be directly perceived by the senses." The grammatical features of abstract nouns are the inability to form correlative singular and plural forms (most are used in singular only) and to combine with definite-numerical numerators.

Abstract names are mainly derivative formations, words with non-derivative bases make up a numerically small group. Researchers note that the boundaries between specific and abstract names are movable, and depending on the context, the noun can indicate that specific, then abstract concept. This is one of the reasons why the question of classifying words within the abstract category is still controversial and not fully understood.

Thus, by analyzing the thematic classes of abstract nouns, we can conclude that in language, the category of abstractness is manifested through the abstraction of names in the form of nouns, which convey ideas, concepts, general terms and which cannot be felt by the five senses of man. Thematically, these include tokens denoting states, processes, feelings, qualities, characteristics of objects, personality traits, their intellectual level, forms of politeness, scientific terms, natural phenomena, types of art, social concepts, etc. We see the prospect of further research in the analysis of the means of interpretation of abstract nouns in lexicographic sources.

Keywords: *abstract nouns, concepts "concrete" and "abstract", abstraction.*

Постановка проблеми. У статті в загальному вигляді ставиться проблема розвитку лексичного складу сучасної англійської мови. Важливим складником будь-якої лексики є абстрактні одиниці, зокрема іменники.

Абстрактні найменування як одна з найчисленніших груп іменників викликають особливий науковий інтерес, оскільки є найменш дослідженими і, разом з тим, найбільш продуктивними в граматичному й семантичному аспектах.

Абстрактні іменники представляють собою одну з найбільш цікавих і складних для дослідження груп лексем. Абстрактність характерна для будь-якої мови та спостерігається на всіх рівнях її структури. Неабиякий інтерес становить категорія абстрактності для різних розділів лінгвістики. Незважаючи на неспинний розвиток мови як засобу комунікації, абстрактність посідає вагоме місце для розгляду і вивчення на рівні структурних особливостей, граматики, лексикології, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики.

Огляд останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми. Абстрактна лексика неодноразово ставала предметом спеціальних лінгвістичних досліджень. Категорію абстрактності іменникового складу досліджували, зокрема О. Потєбня, І. Ковалик, В. Німчук, Л. Полюга, П. Фаргунатов, О. Шахматова, А. Уфімцева, В. Сташайтене, О. Гордійчук, О. Пупиніна та інші. З одного боку, абстрактні іменники вивчають як мовне явище, прагнучи пояснити деякі їх особливості (вживання з ними артикля, формування кількісної парадигми). З іншого, сама здатність людей до абстрагування і її мовленнєва реалізація привертає увагу вчених, котрі шукають відповідь на питання: чи є ця здатність вродженою для людини і привласною всім культурам, як формується здатність створювати і використовувати абстрактну лексику (Золотарева, 2003; Матузная, 1990; Савельев, 1985).

Проведені дослідження показують, що абстрактні, відволіче ні поняття в принципі привласні природі людини і не пов'язані з прагненням створити філософські концепти чи його відсутністю, а абстрактні іменники є в мові будь-яких культур незалежно від ступеню їх розвитку. Незважаючи на певну кількість існуючих досліджень абстрактної лексики ще лишаються невисвітлені окремі проблеми, зокрема самі критерії визначення абстрактності (Дубровская, Коваленко, 2009; Золотарева, 2003; Schmidt, 2000).

Формулювання завдання дослідження та матеріал дослідження. Метою статті є аналіз та синтез існуючих визначень абстрактної лексики. Матеріалом дослідження є англо-російський словник В. К. Мюллера та «Oxford English Dictionary».

Термін «абстрактний» словник іншомовних слів тлумачить так: «який є наслідком мисленого виділення з усіх ознак, властивостей і зв'язків конкретного предмета його основних, найзагальніших» (Словник, 2000: 4). Як синонім до словосполучень «абстрактний іменник», «абстрактне слово», «абстрактна лексика» в науковій літературі використовують термін «абстракція», який має кілька значень: «мислене відкидання частини властивостей, зв'язків об'єкта пізнання з метою виділення тих сторін, зв'язків, що є предметом пізнання; продукт пізнання порівняно з конкретною дійсністю, абстрактне поняття; метод наукового дослідження, що полягає в мисленому виділенні найістотніших рис, відношень, сторін предмета» (Словник, 2000: 4), тобто цим словом у широкому розумінні позначаємо процес абстрагування, а у вузькому – результат абстрагування.

Згідно з визначенням у філософії, терміном «абстрактний» позначають «неповне, однобічне знання про досліджуваний об'єкт, наукові поняття, отримані методом ідеалізації; рівень пізнання, яке здійснюється за допомогою мислення і є протилежним до чуттєвого, конкретного, наочного» (Тома, 2012:19), тобто в логіці та філософії абстрактність є невід'ємною стороною конкретності, виявляється на її основі, кожне конкретне поняття складається з сукупності абстрактних уявлень, які його утворюють (натомість у мові абстрактна лексика функціонує самостійно, є рівноправною з конкретною). Логічні й філософські категорії легко потрапляють до мови, засвоюються нею, поступово стають лексичними й граматичними, оскільки мова завжди фіксує результати пізнання й осмислення навколишньої реальності. Отже, переосмислення цієї логіко-філософської категорії призвело до формування лексико-граматичного розряду абстрактних іменників і відповідної словотвірної категорії (Волох, 1989: 334).

Нами було здійснено суцільну вибірку зі словників «The Oxford English Dictionary» за редакцією Дж. Сімпсона і Е. Вайнера та «Великого англо-російського словника В.К. Мюллера», яка склала понад 150 одиниць.

На основі цього можна вивести тематичні класи, за якими іменник визначається як абстрактний. Тож, абстрактні іменники позначають:

- 1) стани і постійні знаки: *silence, dream, gladness, sorrow, care, motherhood, pain, honesty*;
- 2) процеси: *movement, walk, running, recognition*;
- 3) почуття і емоції: *love, hope, trust, compassion, despair, enthusiasm* ;
- 4) якості, характеристики суб'єктів: *quality, clearness, creativity, luxury, darkness, brightness*;
- 5) риси характеру особистості, її інтелектуальний рівень: *knowledge, wisdom, intellect, politeness, well-brought-up, fury*;
- 6) форми ввічливості: *greeting, farewell, apology*;
- 7) наукові терміни: *science, medicine, mathematics, linguistic, information*;
- 8) явища природи: *rain, frost, thunder, autumn, mist*;
- 9) «суспільні» поняття: *mystery, dependence, individuality, society, friendship, peace*;
- 10) види мистецтва: *belief, dream, faith, thought, idea*;
- 11) ідеї і концепції: *belief, dream, faith, thought, idea*;
- 12) назви хвороб: *diabetes, diphtheria, scarletfever, mumps*;
- 13) предмети і наукові дисципліни: *chemistry, agriculture, accounting, literature, phonetics, advertising*;
- 14) різноманітні заняття, в тому числі спортивні: *reading, travelling, dancing, smoking, volleyball*.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Якщо враховувати лише семантичний критерій, то до абстрактних слів варто узалежнити не лише іменники, але й прикметники, дієслова й інші частини мови. Проте у вітчизняному мовознавстві питання абстрактності стосується переважно іменника, оскільки до уваги беруться також граматичні показники. Встановлено, що іменники з конкретним значенням виражають поняття, які називають предмети довколишньої дійсності, що сприймаються людиною за допомогою органів чуттів (назви предметів, явищ, людей). Однак чуттєве сприйняття не дає повного відображення дійсності. Саме тому мислення шляхом оперування найвищими абстракціями «переборює обмеження чуттєвого сприйняття і повнокровно відтворює дійсність». Відповідно «іменники з абстрактним значенням називають поняття, які людина не може безпосередньо сприймати органами чуттів». Граматичним ознаками абстрактних іменників є нездатність утворювати корелятивні форми однини і множини (більшість вживається лише в однині) та сполучатися з означено-кількісними числівниками. Абстрактні назви – це переважно похідні утворення, слова з непохідними основами становлять кількісно невелику групу.

Дослідники зауважують, що межі між конкретними та абстрактними найменуваннями є рухомими й залежно від контексту іменник може позначити то конкретне, то абстрактне поняття. Це одна з причин того, чому питання про класифікацію слів у межах категорії абстрактності дотепер залишається суперечливим й остаточно не з'ясованим.

Деякі дослідники стверджували, що цю категорію можливо виділити з морфологічної точки зору, так як більшість абстрактних іменників є мотивованими, утвореними від прислівників чи дієслів за допомогою суфіксів. В деяких роботах, присвячених абстрактним іменникам в російській, англійській і німецькій мовах, виділяють ряд суфіксів, котрі могли б слугувати критерієм для їх ідентифікації (наприклад, -acy/-су; -ance; -ancy; -age; -dom; -ence; -ency; -hood; -ice; -ic/tic; -ics; -ine/-in; -ing; -ism; -ment; -ness; -ship; -th; -tude; -ure; -tion; -ity; -ety; -ing). Однак такий спосіб визначення неможливо визнати достатнім: по-перше, існує цілий ряд слів, утворених за допомогою поданих суфіксів, але які є конкретними в основному значенні (*population*) чи в одному із значень (*abbreviation* «аббревіатура»); по-друге, далеко не всі абстрактні іменники є похідними і містять зазначені суфікси (наприклад *sense*, *treason*).

Отже, можна відмітити, що жоден з перерахованих критеріїв ідентифікації абстрактних іменників не є достатнім, тоді як загальним для цього класу є семантичний критерій, а саме – відсутність предметного, матеріального денотату. Тим не менше дехто з дослідників (Полюга, 1991: 240; Тома, 2001: 288-292; Тома, 2012: 19) наполягає, що, розглядаючи класи слів, неможливо керуватися виключно екстралінгвістичними факторами. Дійсно, найбільш раціональним представляється враховувати всі ознаки: семантичні (такі як відсутність матеріального денотату, ідентифікація через слова-визначення, відношення синонімії і антонімії з іншими лексичними одиницями) і формуючі (відсутність повної числової парадигми, особливе вживання зі словами неозначеного артикля, особливості словотвору, здатність до розгортання в речення)

Тож, можемо зазначити, що абстрактне поняття – опосередковане, беззаперечне поняття, що базується на виокремленні найсуттєвіших властивостей певних явищ, дій, осіб тощо (напр.: *kindness*, *beauty*, *sadness*, *flight*) на противагу конкретному поняттю, яке трактується як поняття, що стосується певних матеріальних об'єктів і називає їх.

Отже, абстрактні іменники (від лат. *abstraction* – відтягнення, відтворення) – це іменники, які позначають певний стан, дію, ідею, властивості, наукові терміни, риси характеру, поняття ввічливості: *kindness*, *sadness*, *flight*, *justice*, *hate*, *idea*, *hour*.

Висновки з цього дослідження та перспективи. Отже, зробивши аналіз тематичних класів абстрактних іменників, можемо дійти висновку, що в мові категорія абстрактності виявляється через абстракції найменування у вигляді іменників, які передають ідеї, концепти, загальні положення і які не можна відчутти п'ятьма чуттями людини. Тематично до них належать лексеми, що позначають стани, процеси, почуття, якості, характеристики об'єктів, риси характеру особистості, її інтелектуальний рівень, форми ввічливості, наукові терміни, явища природи, види мистецтва, суспільні поняття, тощо. Перспективу подальшого дослідження ми бачимо в аналізі засобів тлумачення абстрактних іменників у лексикографічних джерелах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дубровская Н. В., Коваленко Н. С. Конкретное и абстрактное в значении наименований состояний, эмоций и качеств селькупского языка. / Дубровская Н. В., Коваленко Н. С. Язык и культуры, 2009. №1.
2. Золотарева Т. А. Семантические особенности английских абстрактных существительных, влияющие на употребление артикля. / Золотарева Т. А. // Дис. ... канд. филол. наук. М., 2003.
3. Ивашенко О. В. Абстрактное имя в когнитивном аспекте. / О. В. Ивашенко // Язык, коммуникация и социальная среда. Вып. 3. – Воронеж, 2004. – С. 121-128.
4. Матузная Н. А. Грамматическое содержание и классификация имен существительных в современном английском языке. / Матузная Н. А. // Дис. ... канд. филол. наук. Одесса, 1990.
5. Савельев Л. А. Субкатегоризация абстрактных существительных в современном английском языке (на материале биномов модели абстрактное существительное + of + абстрактное существительное). / Савельев Л. А. // Дис. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1985.
6. Schmidt H.-J. English abstract nouns as conceptual shells: from corpus to cognition. – Berlin and NY, Walter de Gruyter, 2000. Vol. 34.
7. Волох О. Т. та ін. Сучасна українська літературна мова. Морфологія. Синтаксис. / О. Т. Волох, Т. Чемерисов, Є. І. Чернов. – К.: Вища школа, 1989. 334 с.
8. Полюга Л. М. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. / Л. М. Полюга. – К.: Наукова думка, 1991. – 240 с.
9. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
10. Тома М. Н. До проблеми визначення абстрактної лексики. / Н. М. Тома // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – Вип. 34. – К.: 2001. – С. 288-292.

11. Тома Н. М. Семантико-стилістичні параметри функціонування абстрактної лексики у творах Петра Могили: автореф. лис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»/ Н. М. Тома. – К., 2012. – 19 с.

REFERENCES

1. Dubrovskaja, N. V., Kovalenko, N. S. (2009). Konkretное i abstraktnoe v znachenii naimenovaniij sostojanij, jemociji kachestv selkupskogo jazyka. [Concrete and abstract in the meaning of names of states, emotions and qualities of the Selkup language]. Language and Culture, №1.

2. Zolotareva, T. A. (2003). Semanticheskie osobennosti anglijskih abstraktnyh sushhestvitel'nyh, vlijajushhie na upotreblenie artiklja. [Semantic features of English abstract nouns affecting the use of the article]. Dis. cand. filol. sciences. Moscow.

3. Ivashenko, O. V. (2004). Abstraktnoe imja v kognitivnom aspekte. [Abstract name in the cognitive aspect] // Language, communication and social environment. Vol. 3. – Voronezh, pp. 121-128.

4. Matuznaya, N. A. (1990). Grammaticheskoe sodержanie i klassifikacija imen sushhestvitel'nyh v sovremennom anglijskom jazyke. [Grammatical content and classification of nouns in modern English], Dis. cand. filol. sciences. Odessa.

5. Savelyev, L. A. (1985). Subkategorizacija abstraktnyh sushhestvitel'nyh v sovremennom anglijskom jazyke (na materiale binomov modeli abstraktnoe sushhestvitel'noe + of + abstraktnoe sushhestvitel'noe). [Subcategorization of abstract nouns in modern English (based on the material of the binomials of the model, the abstract noun + of + abstract noun)]. Dis. cand. filol. sciences. Leningrad.

6. Schmidt, H.-J. (2000). English abstract nouns as conceptual shells: from corpus to cognition. – Berlin and NY, Walter de Gruyter, Vol. 34.

7. Volokh, O. T. (1989). Suchasna ukraїns'ka literaturna mova. Morfologija. Sintaksis. [Modern Ukrainian Literary Language. Morphology. Syntax]. / O. T. Volokh, M. T. Chemerisov, Y. I. Chernov. – K.: Vyscha school. – 334 p.

8. Polyuga, L. M. (1991). Ukraїns'ka abstraktna leksika HIV – pershoї polovini HVII st. [Ukrainian abstract vocabulary of the 14th – the first half of the 16th century] / L. M. Polyuga. – K.: Naukova Dumka. – 240 p.

9. Slovník inšhomovnih sliv. [Glossary of the words of the Slavs] / Compiled by: S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. – K.: Science. Dumka, 2000. – 680 p.

10. Toma, M. N. (2001). Do problemi viznachennja abstraktnoї leksiki. [Before the problem of the abstract vocabulary] / N. M. Toma // Modern and conceptual pictures of the world: col. ofscien. works. – Prod. 34. – K., pp. 288-292.

11. Toma, N. M. (2012). Semantiko-stilistichni parametric funkcionuvannja abstraktnoї leksiki u tvorah Petra Mogili. [Semantic-stylistic parameters of the function of abstract vocabulary in the works of Petro Mohyla: abstract]. Dis. At the degree of the candidate filol. sciences: speciality 02.10.01 "Ukrainian Language" / N. M. Toma. – K., 19 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Вовкодав – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: дослідження категорії абстрактності.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oksana Vovkodav – assistant of the Foreign Languages Department for Humanitarians, Oles Honchar Dnipro National University.

Scientific interests: studying the category of abstraction.

УДК 811.161.2'373.46:044

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.9>

КОМП'ЮТЕРНА ЛЕКСИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ ВЖИВАННІ

Олена ГАВРИЛОВА (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9450-9147>

e-mail: jelena8673@gmail.com

ГАВРИЛОВА Олена. КОМП'ЮТЕРНА ЛЕКСИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ ВЖИВАННІ. У статті розглядається вживання лексики комп'ютерної сфери у професійному спілкуванні. У складі термінологічної лексики інформаційно-комп'ютерних технологій виділено декілька груп. У зв'язку з тим, що розповсюдження персональних комп'ютерів і виникнення Інтернету залучило до цієї сфери багато користувачів, які постійно збагачують комп'ютерну лексику програмістів, зроблена спроба розмежувати терміни та загальноживані слова. У статті окреслено сфери вживання професіоналізмів, жаргонізмів та сленгізмів у комп'ютерній сфері.

Ключові слова: комп'ютерна лексика, терміни, загальноживані слова, професіоналізми, комп'ютерний сленг.

GAVRYLOVA Olena. COMPUTER VOCABULARY IN PROFESSIONAL USE. *The extensive use of personal computers and advent of the Internet has attracted many users to the field of information and computer technology, who perceived and enriched the computer vocabulary of programmers, that, contributed to the introduction of specific computer slang. It is appeared a need to distinguish terms and common words, because, there is a constant exchange between the terms and common vocabulary: words of common use change their basic lexical meaning and become terms, and the terms are increasingly included in common language. In the speech of specialists, except terms, other special units are also widely used. In addition to the main lexical composition of the Ukrainian language, there are words that refer to special vocabulary and the use of which is limited either territorially or by one or another group of the society. In addition to the terms, special vocabulary includes: professionalisms, dialectisms, jargon, and slang.*

The essential difference between terms and professionalisms is that terms are official scientific names of concepts, and professionalisms arise as colloquial, unofficial substitutes for terms. Professionalism may not be understandable to people who do not deal with a particular profession, because professionalism has a limited use, that is, they usually do not get wide distribution in the literary language. The usual use of their application is the oral speech of representatives of a particular profession. In some cases, the use of individual professionalisms is expanding so much that they turn into common words, losing their specific character.

The article discusses the use of computer vocabulary in professional communication. The terminological vocabulary of information and computer technologies are distinguished into several groups: terms, common words, professionalisms, professional jargon, slang, and the difference between these groups is also outlined. It is noted that the creation and the use of such words occurs more spontaneously and is influenced by many factors, the main ones being "euphony", the success of a slang or slang unit or compactness, the capacity of professionalism, on the one hand, and, on the other hand, the relevance of the concept for native speakers.

Key words: computer vocabulary, terms, common words, professionalism, computer slang.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в усьому світі розвитку мікропроцесорної, обчислювальної техніки, комп'ютерних технологій приділяється величезна увага. У зв'язку з цим найбільше неологізмів з'являється саме в галузі комп'ютерних технологій. Поява нових слів і поповнення лексичного складу мови викликає особливий інтерес лінгвістів, чим обумовлюється актуальність статті. Програмісти і розробники комп'ютерної техніки активно використовують англійські терміни й абревіатури, частіше написані мовою оригіналу. З появою на вітчизняному ринку в середині 80-х років ХХ століття персональних комп'ютерів нова комп'ютерна лексика заповнила сторінки журналів і стала загальним надбанням. Розповсюдження персональних комп'ютерів і виникнення Інтернету залучило до цієї сфери багато користувачів, які сприйняли і збагатили комп'ютерну лексику програмістів, що у свою чергу спричинило появу специфічного комп'ютерного сленгу. Виникає необхідність розмежування термінів та загальноживаних слів, тому що, як стверджують дослідники, «між термінами та загальноживаною лексикою відбувається постійний обмін: слова загального вжитку змінюють своє основне лексичне значення й стають термінами, а терміни все частіше входять до складу загальномовних одиниць» (Михалевич, 2009: 135).

Матеріали і методи. Узаємодія спеціальної й загальноживаної лексики стала предметом вивчення в працях багатьох мовознавців (В.В. Виноградова, В.П. Даниленка, В.В. Жайворонка, О.П. Єрмакової, Л.А. Капанадзе, Л.В. Кутаревої, Г.П. Мацюк, І.І. Огієнка, Т.І. Панько, Л.М. Пологи, В.М. Русанівського, Г.В. Чорновол та ін.).

Безперечно, професійне спілкування неможливе без використання термінів. Проте в мовленні фахівців, крім термінів, широко побутують і інші спеціальні одиниці. Крім основного лексичного складу української мови, є слова, які належать до спеціальної лексики і користування якими обмежене або територіально, або тією чи іншою групою суспільства – представниками науки, техніки, мистецтва, виробництва, людьми певних соціальних груп тощо. Так, до спеціальної лексики, окрім термінів, належать: професіоналізми, діалектизми, сленг, жаргонізми.

Професіоналізми – це слова або вислови, притаманні мові людей певної професійної групи. Професіоналізм, як і діалектизми, є лексикою обмеженого вживання. Але, на відміну від діалектизмів: а) їх сфера вживання обмежена соціально, а не територіально; б) вони входять до складу лексики літературної мови. Суттєва різниця між термінами та професіоналізмами полягає в тому, що терміни – це офіційні наукові назви поняття, а професіоналізми виникають як розмовні, неофіційні заміники термінів (*користувач – юзер, забанити – заборонити доступ до чого-небудь, електронна пошта – мило*) або коли та чи інша професія, рід занять, ремесло, промисел не має розвинутої термінології (наприклад,

мобільний зв'язок (*мобільник, сімка, скинути смску*). Професіоналізми можуть бути незрозумілі людям, які не належать до певної професії, бо професіоналізми мають обмежену сферу вживання, тобто вони зазвичай не отримують широкого поширення в літературній мові. Звичайна сфера їх вживання – усне мовлення представників тієї чи іншої професії. Тут вони виконують важливу номінативно-комунікативну функцію, бо точно називають кожну деталь виробу чи ланку технологічного процесу і в такий спосіб сприяють кращому взаєморозумінню. Але в низці випадків сфера вживання окремих професіоналізмів розширюється настільки, що вони перетворюються в загальнонавживані слова, втративши свій специфічний характер вживання. Це відбувається в силу широкого поширення спеціального предмета і понять, які його охоплюють, наприклад: *екран, маршрут, пристрій*. Професіоналізми можуть бути вжиті в публіцистиці і в художній літературі, але їх використання в цих стилях має бути виправдано, тобто вони повинні виступати лише як певний стилістичний засіб для зображення трудової діяльності, виробничого пейзажу або мовної характеристики персонажів. У художній літературі професіоналізми використовують також з метою створення професійного колориту, відтворення життєдіяльності певного професійного середовища у своїх творах. Отже, професіоналізми можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте вони є ненормативними в професійних документах, текстах, в офіційному усному мовленні.

До того ж багато які з існуючих термінів досить громіздкі, складаються іноді з трьох, чотирьох слів і отже, незручні для вживання. Внаслідок цього виникає помітна тенденція до скорочення слів, спрощення назв (наприклад, *маки – комп'ютери компанії Macintosh, біми – комп'ютери компанії IBM*). Іноді значення є не зовсім зрозумілим (наприклад, *софт, клікати, інтерпретатор, ангрейдити*). У складі професійної лексики відбувається двоякий процес: з одного боку, ці терміни інтенсивно потрапляють у загальнолітературну мову, а з іншого боку, різко збільшується кількість особливих термінів, доступних тільки для фахівців. З огляду на це, такі слова доречно розділити на професіоналізми та професійний жаргон.

Спілкуючись, люди часто використовують своєрідні слова і фрази, що представляють собою жаргон або сленг. Між цими варіантами лексики складно провести чітку межу, але все-таки в деяких моментах можна побачити різницю.

Виклад основного матеріалу. У мовознавстві до цього часу існує невизначеність щодо термінів, які використовуються для позначення нестандартизованого мовлення. У лінгвістичній термінології знаходимо кілька термінів на позначення ненормативного мовлення. Найпоширеніші з них – «арго», «жаргон» та «сленг». Невизначеність полягає насамперед у тому, що ці терміни важко розмежувати між собою. Це питання доволі складне для вирішення, його торкалася низка лінгвістів, кожен з яких висловлює та відстоює власну думку. Подекуди ці міркування заплутані, неясні та суперечливі, тому проблема розмежування цих термінів досі залишається відкритою. Окрім «арго», «жаргону» та «сленгу» існують інші назви, які окреслюють ненормативне мовлення.

Розглянемо трактування термінів «жаргон» та «сленг». СУМ дає наступне пояснення: **жаргон** – це мова якоїсь соціальної або професійної групи, що відрізняється від загальнонародної наявністю специфічних слів і висловів. // Умовна, штучна говірка, зрозуміла лише в певному середовищі; арго. До терміна «**сленг**» словник подає два значення: 1. Розмовний варіант професійного мовлення; жаргон. 2. Жаргонні слова або вирази, характерні для мовлення людей певних професій або соціальних прошарків, які, проникаючи в літературну мову, набувають помітного емоційно-експресивного забарвлення. Тобто, на думку авторів словника сленг, жаргон і арго є синонімами.

У «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» за редакцією С. Єрмоленко ці терміни трактуються так: «Жаргон – соціальний діалект, яким користуються мовці, об'єднані спільними інтересами, захопленнями, професією, віком, ситуацією. Відрізняється від літературної мови специфічною лексикою і вимовою, існує не окремо, а на основі певної мови» (Єрмоленко, 2001: 60); «Сленг – варіант професійної мови, слова та вирази, що використовуються у спілкуванні людей різних вікових груп, професій, соціальних прошарків» (Єрмоленко, 2001: 160).

Таким чином, можна констатувати, що, при всій своїй популярності (а може бути, саме завдяки їй), «сленг» в даний час не має термінологічної точності. Тим не менш, наведені

вище точки зору дозволяють узагальнити його найбільш суттєві властивості. Сленг – популярна лексика, яка не відповідає вимогам літературної мови і часто, в тій чи іншій мірі, фамільярна. Це емоційно забарвлена лексика, що виникає і вживається насамперед в усному мовленні. Емоційне забарвлення подібних слів і словосполучень може варіюватися від жартівливих і доброзичливих до зневажливих і цинічних. Сленг переважно вживається в ситуації невимушеного спілкування. Сленг включає в себе різні слова і словосполучення, за допомогою яких люди можуть ототожнювати себе з певними соціальними та професійними групами.

Як вважає Г.О. Судзиловський «багато слів і виразів сленгу незрозумілі або малозрозумілі для основної маси населення (особливо в період їх виникнення і переходу в більш широку сферу вживання), тому що вони перш за все пов'язані зі своєрідною формою вираження – наприклад, при численних випадках перенесення значення (фігурального вживання), настільки характерного для сленгу. Незрозумілість може також бути результатом того, що ці сленгізми є запозичення з діалектів і жаргонів іноземних мов (Судзиловський, 1973: 9-12).

Наприкінці ХХ ст. з появою та широким використанням комп'ютерів почав з'являтися і функціонувати в українській мові комп'ютерний сленг. Як вважає М.І. Матвійчук, комп'ютерний сленг – це набір стилістично маркованих слів, не властивих літературній мові, які спочатку використовувалися членами ізольованих груп комп'ютерних спеціалістів, але з часом почали вживатися людьми, які користуються комп'ютерами як в професійній, так і в побутовій сфері (Матвійчук, 2012). Молодий вік спеціалістів, які зайняті у цій сфері професійної діяльності, а також популярність комп'ютерів у молодіжному середовищі, схильному до вживання жаргонних висловів і сленгу, визначають стрімку появу все нових слів комп'ютерного сленгу серед користувачів.

У складі термінологічної лексики ІКТ можна виділити декілька «шарів», що розрізняються за сферою вживання. 1) Перш за все це наукові терміни, які використовуються виключно у сферах інформатики та комп'ютерної техніки і належать науковому стилю мовлення. 2) Терміни, які уживаються не тільки у науковій, а й у загальнонавчальній мові. 3) Професіоналізми. 4) Професійний жаргон. 5) Сленгізми.

Англ. термін	Термін	Загальнонавчальне слово	Професіоналізм	Професійний жаргон	Сленгізм
Personal computer	персональний комп'ютер, комп'ютер	комп'ютер	комп	залізо, тіло	пісішка, обчислювач
PC user	користувач ПК	користувач	юзер	ламер, нуб	чайник
Mother board	материнська плата	материнська плата	материнка	мати, мама	мамка
password	пароль	пароль	пасворд	пас	ключ, гасло
Random Access Memory, RAM	оперативна пам'ять	оперативна пам'ять	оперативка	рама	мізки
cooler	охолоджувальний вентилятор	охолоджувач	кулер	кулер	карлсон
mouse	миша	мишка	мишара	щур	хом'ячок, хвостата
monitor	монітор	монітор	монік	очі	позиралка
bug	помилка у кодї програми	програмна помилка	помилка, баг	трабл	трабла
Hard disk drive, Winchester drive	жорсткий диск	жорсткий диск	вінчестер	хард, вінт	жид

device	апарат, технічний пристрій, прилад	пристрій	девайс	девайс	причан- далля
OS Windows	оболонка (операційна система) Windows	операційна система Windows	вінда	вікно	шіндоус, кватирка, віндовоз
Laptop (notebook)	ноутбук	ноутбук	ноут	нотік	кмітик

З наведеної таблиці можна побачити, що терміну не завжди відповідає влучне слово. Досить часто це переклад англійського терміну, який може складатися із двох чи трьох слів. У загальноживаній мові можна побачити тенденцію до скорочення таких термінів.

Використання словосполучення для назви одного предмета або процесу є особливо незручним для професіоналів. Тому у професіоналізмах чітко означена тенденція до скорочення слів. Крім того, багато професіоналізмів виникли з англійських термінів, оминаючи український переклад і, таким чином, є зрозумілими лише для людей певної професійної групи.

З огляду на те, що жаргонізми – різновид одиниць мови, які використовуються переважно в усному спілкуванні окремою відносно стійкою соціальною групою, яка об'єднує людей за ознакою професії, тобто програмістів, професійний жаргон утворюється переважно з професіоналізмів, у яких за основу береться англійська назва. Крім того, у професійному жаргоні назви максимально скорочуються. Метою вживання професійних жаргонізмів є не тільки вияв своєї приналежності до певної групи, а й прискорення спілкування і взаєморозуміння серед професіоналів.

Висновки та перспектива дослідження. На відміну від професійного жаргону, сленг, який часто створюється за допомогою метафоричного або метонімічного переносу, має різко виражене емоційне забарвлення. Подібні слова та словосполучення можуть мати як позитивну, так і яскраво виражену негативну конотацію. Сленг вживається переважно в ситуації невимушеного спілкування. Постійно зростаюча кількість користувачів комп'ютерів, а також популярність комп'ютерної техніки у молодіжному середовищі призводять до утворення великої кількості синонімів. Завдяки своїй легкості і рухливості, комп'ютерний сленг більше асоціюється з молодіжною промовою і, на відміну від професійного жаргону, відрізняється більшою масовістю. Його соціальна обмеженість є досить розмитою, носіями одних і тих же сленгізмів можуть бути молоді люди різних професій і освітнього статусу.

Усі ці динамічні процеси в комп'ютерній лексиці важко зафіксувати в словниках. Крім того непросто розмежувати професіоналізми, професійні жаргонізми і сленгізми, які є продуктами індивідуальної словотворчості або вживаються в межах одного працюючого колективу. Створення та використання таких слів відбувається більш стихійно і на нього впливає багато факторів, основними з яких є «милослівність», вдалість жаргонної або сленгової одиниці або компактність, ємність професіоналізму – з одного боку, і з іншого боку – актуальність позначуваного поняття для носіїв мови.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Матвійчук М. І. Особливості комп'ютерного сленгу: вживання, формування, переклад. / М. І. Матвійчук // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія, 2012. – Вип. 24. – С. 97-101.
2. Михалевич О. Термінологізація та детермінологізація в економічній терміносистемі / О. Михалевич // Мовознавчий вісник: зб. наук. праць. – Черкаси, 2009. – Вип. 9.– С. 135-141.
3. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 252 с.
4. Судзиловський Г. А. Сленг – что это такое? / Г. А. Судзиловський // Англо-русский словарь военного сленга. – М.: Воениздат Минобороны, 1973. – 182 с.

5. Щур І. І. Український комп'ютерний сленг: формування і функціонування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / І. І. Щур. – К., 2006. – 20 с.

REFERENCES

1. Matviichuk M. I. (2012). Osoblyvosti kompiuternoho slenhu: vzhivannia, formuvannia, pereklad. Features of computer slang: application, formation, translation // Scientific Bulletin of the UNESCO Chair of the Kiev National Linguistic University. Philology, pedagogy, psychology]. No. 24, pp. 97-101.
2. Mykhalevych O. (2009). Terminolohizatsiia ta determinolohizatsiia v ekonomichnii terminosystemi // Movoznavchyi visnyk: zb. nauk. prats. [Terminologization and determinologization in the economic terminology // Linguistic Bulletin: Coll. of science works]. Cherkasy, No. 9, pp. 135 -141.
3. Iermolenko S. Ya. (2001). Ukrainska mova: korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv [Ukrainian language: a short explanatory dictionary of linguistic terms]. Kyiv: Lybid, 252 p.
4. Sudzilovskiy G. A. (1973). Sleng – chto eto take? // Anglo-russkiy slovar voennogo slenga. [Slang - what is it? // The English-Russian Dictionary of Military Slang]. Moscow: Voennizdat Minoboronyi, 182 p.
5. Shchur I. I. (2006). Ukrainskyi kompiuternyi sleng: formuvannia i funktsionuvannia: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 «Українська мова». [Ukrainian computer slang: formation and functioning: abstract. diss. ... Cand. philol. Sciences: 10.02.01 «Ukrainian language»]. Kyiv, 20 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гаврилова Олена – старший викладач кафедри іноземних мов Харківського національного університету міського господарства.

Наукові інтереси: вживання інформаційно-комп'ютерної термінології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Gavrylova Olena – Senior Lecturer, of Foreign Languages Department at Kharkiv National University of Urban Economics.

Scientific interests: using the information and computer terminology.

УДК 811.112.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.10>

LEXICAL DIVERGENCE IN AUSTRIAN NEWSPAPER LANGUAGE

Mykola KARPIK (Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4550-075X>

e-mail: karpik.mykola@gmail.com

КАРПІК Микола. ЛЕКСИЧНА ДИВЕРГЕНЦІЯ У МОВІ ПРЕСИ АВСТРІЇ. У статті розглядаються тенденції конвергентного та дивергентного розвитку сучасної німецької мови Австрії. Проаналізовано 302 лексичні одиниці тематичної групи гастрономії на матеріалі чотирьох австрійських видань за два роки з різницею у 10 років з метою виявити тенденції вживання австріцизмів у сучасній австрійській пресі. При аналізі виявлено, що близько третини австріцизмів вживаються на шпальтах австрійських газет, не зазнаючи витіснення з боку їхніх відповідників – тевтонізмів. Конвергенції не піддається лексика, яка відображає культуру та звичаї австрійського народу, реалії його побуту та життєдіяльності.

Ключові слова: мова преси, австріцизми, лексичні конвергенція та дивергенція.

KARPIK Mykola. LEXICAL DIVERGENCE IN AUSTRIAN NEWSPAPER LANGUAGE. This paper presents a research on the tendencies of convergent and divergent development of the modern Austrian German language. The author analyzes 302 lexical units in the thematic group of gastronomy. The research aims at trailing the dynamics of Austriacisms usage in modern Austrian press. The study of newspaper language is most representing for the topical political and popular lexicon is fully represented in daily papers. A systematic sampling demonstrates trends in the language use and simultaneously reflects the language development through years, 10 years in our case.

We have analyzed four Austrian newspapers: Die Presse, Der Standard, OÖN and NÖN, two major national daily papers and two regional issues, oriented predominantly at Lower Austria and Upper Austria. As the key search words, we used Austriacisms listed in Duden Österreichisches Deutsch dictionary by Jakob Ebner. Aimed at trailing divergent and convergent trends in the development of Austrian German, we have analyzed the abovementioned newspapers published in 2009 and 2019. In this article, we closely examine the words from the thematic block of gastronomy, as these Austriacisms form a group of lexical units represented most completely in press. Names of food make up a thematic group with a bright regional aspect both in Austria and other German speaking regions. Gastronomic names are largely socially motivated lexicon used in communication. These words were predominantly used in Vienna, but later acquired a wider spread in Austria.

In our research we have come to the conclusion that from 302 Austriacisms found in Duden Österreichisches Deutsch dictionary approximately 30% dominate in newspaper articles

127 terms quite rarely occur in the analyzed texts dated 2009 and 2019. The analyzed corpus shows an articulated ethnical marking of these words: they appeal to the speakers' perceptions of certain phenomena of national culture. It is quite interesting that we have not come across certain word from the Record 10 – Rostbraten (Hochrippe) (prime rib), Schlängel (Keule) (ham), Weichsein (Sauerkirschen) (sour cherry).

According to our calculations, there was a major increase in the usage of Austriacisms as gastronomic terms in press (693967 in 2019 versus 63624 in 2009).

From the conducted research we can assume that in Austria the modern German language has a tendency to both divergent and convergent development.

Lexicon reflecting Austrian culture, traditions, realia, and lifestyle does not tend to converge. Such linguocultural aspect of this word stock enables its persistent use in modern Austrian media.

Key words: newspaper language, Austriacisms, lexical convergence and divergence.

Introduction and Relevance. For any national language, media discourse is one of the most dynamic contexts in which the innovations constantly occur in the form of neologisms, semantic neologisms, reanimated archaisms, circumlocutions, idioms, and language loans (Pidkaminna, 2017). The examples from the press illustrate it best since the topical political and popular lexicon is fully represented in daily papers. This systematic sampling demonstrates trends in the language use and simultaneously reflects the language development through years, shows the connections of the language and society, the dynamics of changes in the language. The task of this study is to disclose the processes of divergence in the development of the Austrian variant of the German language in modern Austria. Apart from solely lingual, quantitative inventory approach to the issue of national language variants (selection and systematization of variant differences at all levels of language system), modern linguists tend to apply a philosophical, world-view and anthropocentric approach, according to which these divergences are results of changes in the national mentalities of the Germans, Austrians and Swiss. The task of this approach is to analyze the speakers' preferences, what and why a native speaker of a particular national variant chooses from the inventory of expressive means of the German language.

The linguistic divergence is understood as the discrepancy and distancing between two and more linguistic entities (Yarceva, 1990: 136). In other words, divergence is the tendency of mutual separating in the process of development of the variants of a certain linguistic unit. The result may be manifested in two distinctive elements of the same level which eventually may take root in a specific language system (Wikipedia.org).

Materials and Methods. Modern researchers of the Austrian variant of the German language study predominantly fiction and newspaper texts to define the proportion of Austriacisms compared to the percentage of Teutonisms in the Austrian media. This analysis shows the dominant trends in the lexicon of the Austrian German speakers. Based on the analysis of the separate examples a research on the tendencies in the development of the modern language can be conducted.

For instance, Dalibor Zeman analyzed some texts published in leading Austrian daily papers comparing the Austriacisms in them with the materials from Jakob Ebner's 1998 dictionary which, in 7 000 entries, contains data on the peculiarities of Austriacisms usage. The analyzed material showed that the journalists tended to choose either Austriacisms or a Standard German equivalent not due to the particular lexical meaning, but motivated by the need for variety. It is significant to note, that the state officials and the representatives of institutions prefer to use Austriacisms in public, which implies the attempt in the strong positioning of Austrian German and yielding it social prestige. Especially it is characteristic of different public figures' interviews (Zeman, 2009).

To reveal peculiarities in the national and the regional variants of the German language, a Swiss researcher R. Schmidlin analyzed a corpus of texts from Austria, Switzerland, and Germany from the years 1997–2003, including newspaper articles from 50 national, regional and local papers of a different type. The primary focus was put onto the issue of regional and national variability in the texts of different national and regional origin, genre, contents and years of publication (Schmidlin, 2011).

Goal and objectives of the article. Our task was to prove the hypothesis that two opposing trends exist in media discourse: a tendency to globalization on the one hand, and a tendency to preserving linguocultural community, identity and culture. These two opposite yet complementary trends find embodiment in convergent and divergent processes of development of Austrian German.

Survey. We ground our research on the analysis of four Austrian newspapers: Die Presse, Der Standard, OÖN and NÖN, two major national daily papers and two regional issues, oriented predominantly at Lower Austria and Upper Austria. As the key search words, we used Austriacisms listed in Duden Österreichisches Deutsch dictionary by Jakob Ebner. Aimed at trailing divergent and convergent trends in the development of Austrian German, we have analyzed the abovementioned newspapers published in 2009 and 2019. In this article, we closely examine the words from the thematic block of gastronomy. Austrian gastronomic terms comprise a group of lexical units presented in print most completely. Names of food make up a thematic group with a bright regional aspect both in Austria and other German speaking regions. We have analyzed 302 lexical units denoting Austrian cuisine.

Culinary columns are most likely stand out from the general picture. They present linguistic expressions of regional peculiarities and also reflect a considerable change in the language of cooking in the recent years. On the one hand, some typical Austrian terms disappear from the use, on the other, one can notice a resurrection of some other Austriacisms. However, this thematic group is actively present in other columns, namely in the articles on the Austrian German language. The commentary section to these polemic articles were of a special interest. For example in the comments to the article «Kartoffeln oder Erdäpfel: Austriazismen in der Schule» a number of respondents lament that the Standard German language replaces the Austrian variant. We shall cite some of these comments:

Wir erziehen unsere Kinder mit "Erdäpfel", "Paradeiser" etc. Bis jetzt gab es keine Probleme damit – auch nicht in der Schule. Leider sind die meisten Kinderbücher voll mit Deutschen Ausdrücken. Wenn eben der Begriff der "Junge" vorkommt wird er beim Vorlesen einfach in der "Bub" umgewandelt. Ich würde es sehr bedauern wenn diese regionalen Unterschiede in der deutschen Sprache einfach so verschwinden würden... – We raise our children with "Erdäpfel", "Paradeiser" etc. Up till now there has been no problem with that, at school either. Unfortunately, most books for children are crammed with German expressions. Whenever I see the word "Junge" when I read aloud, I change it for the "Bub". I would be very sorry if these regional peculiarities just disappeared.

Another writer shares this opinion: *Ja, vor allem Kinderbücher mit österreichischem Deutsch sind kaum zu bekommen. Aber ich ersetze da auch meist schon automatisch beim Vorlesen für die Kleine (z.B. "schauen" statt norddeutschem "gucken" u.ä.). – Yes, children books with Austrian German are virtually unavailable. I, though, almost automatically replace the words when I read for the kids (e.g. "schauen" instead of German "gucken" and so on).*

Das Problem sind tatsächlich auch die österreichischen Medien die uns mit bunddeutschen Ausdrücken überschwemmen, weil diese als richtiger oder moderner angesehen werden...

The problem is that the Austrian media actually overwhelm us with German words because those are seen as more correct or modern.

Leider wird "Erdäpfel" in Supermärkten und auf Märkten kaum verwendet. Noch schöner als Erdäpfel wären burgenländische Grundbirn! – Unfortunately, "Erdäpfel" has practically disappeared from supermarkets and markets. Even better word than "Erdäpfel" was "Grundbirn" from Burgenland (Die Presse, 6.02.2014).

Gastronomic terms are largely socially motivated lexicon used in communication. These words were predominantly used in Vienna, but later acquired a wider spread in Austria, e.g. *Marille*: *Aprikose* (apricot), *Obers*: *Sahne* (cream).

Love of the cuisine is a manifestation of Austrian patriotism. Thus, a famous Habsburg motto «Kriege mögen andere führen, Du – glückliches Österreich – heirate!» («Let everyone combat, you, the blessed Austria, wed!») was transformed by media as «Alle mögen Kriege führen, du Österreich, backe!» («Let everyone combat, you, Austria, bake!»). When the Austrians celebrate the 175th anniversary of *Sachertorte*, the concept "Austrian" becomes a completely regional notion.

In Austria, food is an integral part of the culture, although only few dishes can be considered entirely Austrian without any doubt. The reason for it hides in the extensive history of Habsburg conquest. Habsburg Monarchy stretched from the borders of the Russian Empire to the Adriatic Sea and was populated by 51 million people speaking 16 languages. It is quite problematic to fathom the level of cultural influence of the regions on one another. The Habsburg Empire dissolved in 1804 and was replaced by the Austrian Empire and later by Austro-Hungary. It was the seminal period of

forming the modern Austrian cuisine. Habsburgs had regularly conquered various territories of Western Europe (Spain, Italy, some regions of the modern Netherlands), but later Austria established closer bounds with Eastern Europe, especially with Hungary, and it is the Hungarian cuisine, which is usually associated with the Austrian one.

Terms for food and dishes typically differ in southern and northern regions of Germany, as well as in Austria and Switzerland. Austrian gastronomic names bear a considerable influence of the neighboring states, e.g. the Czech Republic or Italy, this word stock contains many loans from the Slavic languages, Hungarian, Romanian, and Italian to denote cooking. Particularly, the Viennese cuisine comprises at large many dishes of Hungarian origin.

Here we shall draw some examples. *Fisolen* – green beans. When a new vegetable with edible pods was introduced from America, it received the name *Fisole* in Austria, and *grüne Bohne* or *grüne Gartenbohne* in Germany. In Tirol and Vorarlberg the Standard German term *grüne Bohne* is used.

The word *Heuriger* denotes young wine made from the recent harvest (on the contrary to *Alten*). In Germany, the expressions *junger Wein* or *neuer Wein* are used. Besides, *Heuriger* is utilized to indicate new potatoes. *Heuriger* is also a tavern at which new wine from the local vineyards is served.

The word *Marille* for *Aprikose* (apricot) is marked in Duden dictionary as a special Austriacism. *Marille* is likely to originate from Italian *armellino*, coming from the Latin name for apricots *armeniaceum*, which means *Armenian apple*. The word *Marille* is only characteristic of the language of Austria and South Tyrol, and the word usage boundary overlaps the state borders. In Germany, this fruit has the name *Aprikose*. *Marille* is the most preferable fruit in Austria, and *Marillenmarmelade* (apricot jam) is the classic filling for *Palatschinken* (pancakes). *Marillknödel* (dumplings with apricots) is a common popular pastry. This explains the results of survey, in which many Austrian respondents associated the term *Marille* with *Marillenmarmelade* and *Marillknödel*.

The term *Powidl* is a loan from Czech, in which the word form is *povidlo*; it is used predominantly in the Eastern Austria and stands for a dense plum stew, traditionally used as a filling for pastry, i.e. *Germknödel*, *Buchteln* and *Powidltatschkerln*. The term is also used metaphorically. The expression *Das ist mir Powidl!* stands for *Das ist mir egal!* (I don't care). It can be compared to Standard German *Das ist mir Wurst!*

Strudel is traditionally attributed to the Austrian, namely Viennese, cuisine. In their renowned 1971 book “*Guten Appetit*” Günter Linde and Heinz Knobloch note, that the strudel was a pride for Viennese housewives, and, a few evidence given, sometimes the mastery of baking a strudel was a criterion in the choice of a fiancée. According to some versions, strudel recipes are adopted from Eastern gastronomy. Obviously, strudel is cooked widely in Central Europe, specifically on the territory of former Austro-Hungary and among the local Jews. It were the latter, who introduced strudel in Ukraine.

Result. In our research we have come to the conclusion that from 302 Austriacisms found in Duden Österreichisches Deutsch dictionary approximately 30% dominate in newspaper articles. The analyzed corpus shows an articulated ethnical marking of these words: they appeal to the speakers' perceptions of certain phenomena of national culture.

127 terms quite rarely occur in the analyzed texts dated 2009 and 2019 (quantity from 0 to 10). The most frequently used gastronomy terms are:

Zeller (106619): Sellerie (celery); *Obers* (107031): Rahm, in Germany süße Sahne (cream); *Topfen* (103647): in Germany Quark (quark, cottage cheese); *Heiden* (103356): Buchweizen (buckwheat); *Schill* (100752): Zander (zander); *Germ* (102047): Backhefe (yeast); *Heuriger* (101686): junger Wein der letzten Lese; frische Kartoffeln der letzten Ernte (young wine of this year's harvest; new potatoes); *Kren* (100663): Meerrettich (horseradish); *Fleck* (100869): flacher, auf einem Blech gebackener mit Früchten belegter Kuchen (a pie with fruit); *Sulz* (100393): Sülze (aspic); *Schwarzer* (43975): schwarzer Kaffee ohne Milch (blackcoffee without milk); *Schulter* (39015): Fleischteil am oberen Teil der Vorderbeine (shoulder (meat)); *Verlängerter* (36515): kleiner Mocca mit doppelter Wassermenge zubereitet (mocha); *Schnitten* (16754): Kuchen der in Stücken geschnitten wird (sliced pie); *Klar*(16069): Eiklar (egg white); *Röster* (10676): Kompottoder Mus aus Zwetschgen oder Holunder (plum or elder compote); *Kraut* (6190):

Weißkraut (Kohl) (cabbage); *Wecken* (5505): Brot in länglicher Form (white elongated bread, previously used only as traditional pastry on All Souls' Day); *Türken* (4871): Mais (maize); *Zelten* (3560): Lebkuchen, Früchtebrot (gingerbread); *Schotten* (2810): Topfen (quark, cottage cheese); *Brauner* (3278): Kaffee mit Milch (im Kaffeehaus) (coffee with milk); *Schweinerne* (1896): Schweinefleisch (pork); *Russen* (2594): marinierte Heringe (Pickled herring); *Zuckerl* (1106): Bonbon (candies); *Schöberl* (106): in quadratische Stücke geschnittenene Suppeneinlage aus Biskuit mit Hirn, Milz, Schinken (sliced unsweetened sponge pie used as an ingredient in meat broth soup); *Gebäck* (783): Sammelbegriff für Semmel, Weckerl usw. (in Deutschland für süße Backwaren) (in Austria, general term for any baked goods, only for pastry in Germany); *Stelze* (1542): unterer Teil des Beines bei Kalb und Schwein (pork of calf leg, baked or stewed in crock with bell pepper, mushrooms, herbs, and wine sauce); *Erdapfel* (508): Kartoffel (potatoes); *Karotte* (848): Möhre (carrots); *Zieger* (1017): Topfen mit Kräutern aus Schaf-, Ziegen- oder Kuhmilch (cottage cheese with herbs); *Filz* (295): Bauchfett des Schweins (lard); *Speck* (1257): in Ostösterreich Bauchfett, Filz, in Westösterreich geräuchertes Schweinefleisch (lard in Eastern Austria, smoked pork in Western); *Knödel* (198): Kloß (meatballs, dumplings); *Radi* (1050): Rettich (radish); *Maroni* (53): Edelkastanie (chestnuts); *Paradeiser* (524): Tomate (tomatoes); *Straube* (1018): Schmalzgebäck aus Hefe-, Tropf- oder Brandteig (a so-called Funnel cake, choux dough is poured through a funnel into boiling oil and fried in different shapes); *Brat* (974): feingehacktes Fleisch für die Bratwurst (sausage meat); *Schweinsbraten* (399): Schweinebraten (pork stew); *Strudel* (819): Speise aus zusammengerollten Teig, der mit Obst, Fleisch oder Topfen belegt ist (strudel); *Bosner* (760): eine stark gewürzte Wurst, meist am Würtelstand gegessen (spiced sausage, sold mostly on the street); *Schwammerl* (396): Pilz (mushrooms); *Lämmerne* (177): Lammfleisch (lamb); *Schlagobers* (111): Schlagsahne (whipped cream); *Reindl* (279): Germteigkuchen (yeast dough pie); *Kälbernes* (535): Kalbfleisch (calf); *Punsch* (508): Fondantmasse (fondant); *Kutteln* (11): Kaldaunen (offal); *Marille* (198): Aprikosen (apricots data shown for 2019. It is quite interesting that we have not come across certain word from the Record 10 – *Rostbraten* (*Hochrippe*) (*prime rib*), *Schlägel* (*Keule*) (*ham*), *Weichsein* (*Sauerkirschen*) (*sour cherry*).

With the majority of Austriacisms, we were able to analyze figures for 2009 and 2019, and, according to these calculations, there was a major increase in the usage of Austriacisms as gastronomic terms in press (693967 in 2019 versus 63624 in 2009).

Conclusions and Outcomes, further Discussion. From the conducted research we can assume that in Austria the modern German language has a tendency to both divergent and convergent development. However, the linguistic convergence prevails: two thirds of all the Austriacisms in Austrian press are replaced by their counterparts Teutonisms.

We also can trace a parallel usage of Austriacisms and their equivalents in Standard German. Lexicon reflecting Austrian culture, traditions, realia, and lifestyle does not converge, such linguocultural aspect of this word stock enables its persistent use in modern Austrian media.

A further study of the influence of press on the development of the Austrian variant of the German language as the result of its enrichment with Teutonisms can be quite perspective, concerning completing the acquired results as well as to compare the functioning of Austriacisms, together with Teutonisms, in national and regional newspapers.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кузько П. В. Діалектна німецькомовна картина світу: культуролінгвальний аспект дослідження. *Нова філологія*. 2011. № 44. С. 206-209.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 688 с.
3. Підкамінна Л. В. Неологізми в сучасному українському медіадискурсі: особливості виникнення та функціонування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8 : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 9. С. 95-101.
4. Zeman D. Überlegungen zur deutschen Sprache in Österreich. Linguistische, sprachpolitische und soziolinguistische Aspekte der österreichischen Varietät. Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2009. 267 S.
5. Дивергенція. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Дивергенція_\(значення\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Дивергенція_(значення)) (дата звернення: 03.07.2019).
6. Ebner J. Duden, Wie sagt man in Österreich? : Wörterbuch des österreichischen Deutsch (Duden-Taschenbücher 8). Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Duden-Verl., 1998. 381 S.

7. Schmidlin R. Die Vielfalt des Deutschen: Standard und Variation: Gebrauch, Einschätzung und Kodifizierung einer plurizentrischen Sprache (Studia Linguistica Germanica, Band 106). Berlin, Boston : De Gruyter, 2011. 369 S.
8. Der Standard. URL: <http://derstandard.at/> (дата звернення: 03.07.2019).

REFERENCES

1. Kuzko, P. V. (2011). Dialektna nimetskomovna kartyna svitu: kulturolinhvalnyi aspekt doslidzhennia [Dialectal German-speaking picture of the world: a cultural-lingual aspect of research]. *Nova filohiia*, 44, pp. 206-209.
2. Yarceva, V. N. (Ed.). (1990). *Lingvisticheskij enciklopedicheskij slovar* [Linguistic encyclopedic dictionary]. Moscow: Sovetskaya enciklopediya, 688 p.
3. Pidkamina, L. V. (2017). Neolohizmy v suchasnomu ukrainskomu mediadyskursi: osoblyvosti vynykennia ta funkcionuvannia [Neologisms in contemporary Ukrainian media discourse: peculiarities of origin and functioning]. *Naukovyj chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 8 : Filohichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo)* : collection of scientific works. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, vol. 9, pp. 95-101.
4. Zeman, D. (2009). *Überlegungen zur deutschen Sprache in Österreich. Linguistische, sprachpolitische und soziolinguistische Aspekte der österreichischen Varietät*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 267 p.
5. Wikipedia.org. (n.d.). *Dyverhentsiia* [Divergence]. Retrieved from [https://uk.wikipedia.org/wiki/Дивергенція_\(значення\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Дивергенція_(значення)).
6. Ebner, J. (1998). *Duden, Wie sagt man in Österreich? : Wörterbuch des österreichischen Deutsch* (Duden-Taschenbücher 8). Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Duden-Verl., 381 p.
7. Schmidlin, R. (2011). *Die Vielfalt des Deutschen: Standard und Variation: Gebrauch, Einschätzung und Kodifizierung einer plurizentrischen Sprache* (Studia Linguistica Germanica, Band 106). Berlin, Boston: De Gruyter, 369 p.
8. Der Standard. (n.d.). Retrieved from <http://derstandard.at/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Микола Карпик – викладач кафедри іноземних мов Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Наукові інтереси: прагматичні особливості функціонування австрійського варіанту німецької мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Mykola Karpik – lecturer at the department of foreign languages, Institute of international relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: pragmatic peculiarities of Austrian German functioning.

УДК 811.16'373.6

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.11>

ЧИМ ПОЯСНЮЄТЬСЯ СУПЛЕТИВІЗМ ФОРМ НАЗИВНОГО ТА НЕПРЯМИХ ВІДМІНКІВ ОСОБОВОГО ЗАЙМЕННИКА Я В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ?

Ольга МОСКОВЧЕНКО (Мелітополь, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1057-6428>

e-mail: serjack@ukr.net

МОСКОВЧЕНКО Ольга. ЧИМ ПОЯСНЮЄТЬСЯ СУПЛЕТИВІЗМ ФОРМ НАЗИВНОГО ТА НЕПРЯМИХ ВІДМІНКІВ ОСОБОВОГО ЗАЙМЕННИКА Я В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ? Установлено, що займенник *я* в називному відмінку споріднений із шумерським *ĝae* «я», вживаним в основній мові, а форми непрямих відмінків цього займенника споріднені із шумерським *te* «я», вживаним жінками в сакральній сфері. Доводиться, що форми непрямих відмінків займенника *я* в слов'янських мовах походять від псл. **te*, **te* «я». Розглядається фонетична структура відкритого складу в старослов'янській мові. Виявлено, що кожен відкритий склад слова в слов'янських мовах може бути за походженням цілим словом.

Ключові слова: етимологія, *я*, суплетивізм, слов'янські мови, префікси, Бог, святий.

MOSKOVCHENKO Olga. WHAT IS THE SUPPLETION OF THE FORMS OF THE NOMINATIVE AND OBJECTIVE CASES OF THE PERSONAL PRONOUN YA EXPLAINED BY IN UKRAINIAN AND OTHER SLAVIC LANGUAGES? Etymological dictionaries describe the origin of the pronoun *ya* within the Indo-European languages. But they do not explain why the forms of the objective cases of this pronoun have the different root. The goal of this article is to explain this phenomenon by means of broadening the comparison base and involving languages of other

families in the investigation. As a result of the research it was established that the pronoun *ya* in the nominative case is related to the Sumerian pronoun *ġae* «I» used in the basic language and the forms of the objective cases of this pronoun are related to the Sumerian pronoun *me* «I» used by women in sacral sphere. It is proved that the forms of objective cases of the pronoun *ya* in Slavic languages originate from the Common Slavic **me*, **me* «I». The phonetic structure of the syllable in the Common Slavic and the Old Slavic languages is considered. It is asserted that at the very beginning the open syllable in the Old Slavic language contained one consonant and the presence of the greater quantity of consonants could be the consequence of the loss of contracted vowels. It was discovered that every open syllable of the word in Slavic languages could be the whole word by origin. The history of any language should be studied in the connexion with other languages which belong to different families. The investigation of the etymology of basic words and sacral vocabulary, especially of the names of paganish gods as the most ancient vocabulary stratum, plays great role in studying this history. This will give an opportunity to understand word-building better, to establish the original meanings of words, to single common etymological prefixes and suffixes in languages that belong to different families, to evaluate some linguistic phenomena anew.

Key words: etymology, *ya*, suppletion, Slavic languages, prefixes, *Boh*, *sviatyi*.

Постановка проблеми. Дослідження сакральної лексики української мови, як дуже давнього шару лексики, у зв'язку з іншими мовами не тільки індоєвропейської сім'ї, а й інших сімей мов, надзвичайно важливе для вивчення історії мови.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Оскільки етимологічні словники слов'янських мов подають походження слів (зокрема, сакральної лексики) головно в межах індоєвропейської сім'ї мов, то для більш детального дослідження етимології нами було розширено базу порівняння.

Аналіз останніх досліджень. Завдяки розширенню бази порівняння в індоєвропейській сім'ї мов, а також за її межами, нами було переглянуто походження ряду слів, пов'язаних із сакральною сферою, зокрема *Лада* (*Рада*), *Яр* (*Ярило*), *святий*, *Бог* (Московченко, 2004; Московченко, 2005; Московченко, 2005; Московченко, 2007). При дослідженні слова *святий* нами було відкрито IV ряд чергування голосних у старослов'янській мові, а саме: носові голосні *ę* та *ǫ* з III ряду чергування голосних звуків можуть чергуватися з неносовими голосними I (*e-o-a-u-ǫ-ǔ*) та II (*y/ю-ы-ь-ov/ev-av-ыв-ьв/ьв*) ряду чергування голосних. У польській мові носові голосні також можуть чергуватися з неносовими *a-e-u*. У полабській мові носовий *ǫ* може чергуватися з *o*. Нами було доведено, що первісним значенням слова *Бог* було не «даючий, наділяючий, пан; доля, щастя багатство», а «сяючий, випромінюючий світло», «сяйво», «світло», «вогонь», а також «говорящий», «той, хто говорить», «слово» (Московченко, 2007). Ми довели також, що первісним значенням слова *Лада* було «родителька, породженниця», а не «старший, чоловік» (рос. «муж»). Досліджуючи етимологію слова *Лада* (*Рада*), значення якого Г. Лозко трактує як «богиня материнства, старша Рожаниця» (Лозко, 1995: 34), ми розширили базу порівняння, як у рамках індоєвропейської сім'ї мов, так і вийшовши за її межі. Ми встановили, що це слово споріднене, зокрема, з англ. *lady* «жінка, дружина», «наречена», «кохана», *lad* «хлопчик, юнак», «хлопець, парубок», *child* «дитина, чадо, немовля; син, дочка, дівчинка, хлопчик», діал. «новонароджена дівчинка», заст. «родити», укр. *ладо*, *младенець*, рос. *лада*, *младенец*, кр.-тат. *евлад* «дитина», тур. *evlat[dl]* «дитина, син або дочка», ар. *уаляд* «дитина», івр. *леда* «роди, народження», *йоледа*, *йоледет* «породілля, родителька», *нолад* «народився», *ялад* «родив», *ялда* «родила», *след* «дитина, хлопчик, син», *ялда* «дівчинка, дочка». У зв'язку з тим що вищевказані слова в кримськотатарській, турецькій, івриті, арабській, англійській на означення дитини, а також російське та українське слова *младенец*, *младенець*, що вживаються на означення немовляти, мають спільний структурний компонент із чергуванням голосних та приголосних *ляд/лат/лад/лед/лд*, приходимо до висновку, що *м-* у рос. *младенец*, *млад*, болг. *млад*, сх. *млад*, ч., слц. *mlady*, укр. *младенець*, *ма-* в бр. *малады*, *мо-* в укр. *молодий*, рос. *молодой* є префіксами за походженням. Префікс *мо-* міститься в івр. слові *моледет* «батьківщина» (рос. «родина»), яке споріднене з івр. *лаледет* «родити» та вищевказаними словами, спорідненими зі словом *Лада*. Префікс *ма-* також легко виділяється в словах сучасного івриту, наприклад у словах *матос* «літак» (пор. *латус* «літати») та *махшава* «думка» (пор. *лахшов* «думати»). Етимологічні префікси *м-*, *ма-*, *мо-* можна

виділити також, наприклад, у болг. *мляко*, сх. *млеко*, п. *тлеко*, ч. *tléko*, бр. *малако*, др. *молоко*, рос., укр. *молоко* (пор. лат. *lās* «молоко», івр. *халав* «тс», гр. *уала* «тс»).

Спільні префікси, виділені нами вперше в споріднених словах слов'янських мов та івриті, свідчать про те, що префіксація виникла ще до спільноіндоєвропейського періоду.

В івриті є також префікс *но-* (наприклад, у словах *нолад* «народився», *нольда* «народилася»), близький за звучанням до префікса *на-* у споріднених словах слов'янських мов (зокрема, в укр. *народитися*, ч. *narodit se*, п. *narodzić si*).

Етимологічний префікс *м-* нами було виявлено також у словах івриті, арабської, угорської мови та, зокрема, давньоісландських, давньоіндійських, ведійських словах, споріднених зі словами слов'янських мов (Московченко, 2005; Московченко, 2011). Досліджуючи етимологію слів *ярий*, *Яр* [*ÿ-ar*] (назва східнослов'янського язичеського бога, якого ототожнювали із сонцем), ми установили спорідненість цих слів, зокрема, з *Pa*, *Pe* (так називали єгипетського бога сонця), з укр. *яритися* «випромінювати яскраве світло», «яскраво зеленіти», івр. *ор* «світло», *legaip* «світити, освітити», лат. *oriens* «сонце, що сходить; схід» (Московченко, 2005). Додамо також, що назва язичеського бога *Яр* (*Ярило*), на нашу думку, споріднена з вірм. *ор* «день», *арев* «сонце» та назвами вірменського язичеського бога сонця *Арев*, *Арег*, *Арегак*. З вищеназваними словами споріднені укр., бр. *морок*, рос. *мрак*, стсл. *мракъ*, болг. *мракът* «морок, темнота», сх. *мрак*, словен. *mrák*, ч., слц. *mrak*, п., нлуж. *mrak*, дінд., вед. *markás* «потьмарення, затьмарення», дісл. *myrkr* «темний», англ. *dark* «темний, темнота».

Як видно з вищенаведених прикладів, в давньоіндійському, ведійському та давньоісландському словах, споріднених зі слов'янськими, міститься також етимологічний префікс *т-*, що надає кореню протилежного значення.

Нами було встановлено спорідненість слів *море*, *мокрий*, *мити* (Московченко, 2011). Зважаючи на те що в тлумачному словнику В. Даля говориться, що морем звуть усі води на противагу землі, суші, материка (Даль, 1989: 346-347), до слів, споріднених з укр. *море*, ми віднесли також ар. *таа* «вода», івр. *маім* «тс» (-*ім* закінчення іменника у множині), *йам* «море, океан» (тут спостерігається метатеза). Нами було зроблено висновок, що укр. *море* та його відповідники в інших індоєвропейських мовах беруть свій початок від **то-/*та-*. *М-* у цих словах – етимологічний префікс, *-р-* – етимологічний суфікс, *-о/-а* – етимологічний корінь зі значенням «вода» (пор. *Еа* «ассиро-вавилонський бог води, моря й мудрості», фр. *eau[o]* «вода», шумер. *а* «вода»). Нами було доведено, що зі словом *море*, ар. *таа* «вода», івр. *маім* «тс», споріднені також угор. *mosni* «мити», «прати», укр. *мити*, рос. *мыть*, *мою* «очищати від бруду, поливаючи, змочуючи водою поверхню чогось» подібно до того, як споріднені англ. *water* «вода» та *wash* «мити(ся)», «прати», «змочувати». Таким чином, в угор. *mosni* можна також виділити етимологічний префікс *т-* та етимологічний корінь *о* (Московченко, 2011).

В.М. Ілліч-Світич уперше в науці довів генетичну спорідненість шести великих мовних сімей (семіто-хамітської, картвельської, індоєвропейської, уральської, дравідійської та алтайської), які називаються ностратичною макросім'єю. Він указував на наявність префікса **т-* (моделі **та-*, **ті-*) в іменниках семіто-хамітських мов та на існування в картвельських мовах префікса **т-* (варіанти **т-*, **та-*) у діеприкетниках і префіксів **те-*, **та-* в похідних прикетниках та іменниках (Ілліч-Світич, 1976: 45-46).

Нами було виявлено, що в сучасній грузинській мові (картвельська сім'я мов) префікси *ме-*, *ма-*, *мо-* вживаються для утворення назв осіб за професією, родом діяльності (*пури* «хліб» – *мену́ре* «хлібник», «пекар», *сцавла* «навчання» – *масцавлебелі* «учитель», *мосцавле* «учень»). Префікс *те-* (+ суфікс *-е*) в грузинській мові вживається також для утворення порядкових числівників. В африканській мові суахілі, що належить до сім'ї банту, за допомогою префікса *м-* (графічно *т-*) утворюються іменники, що означають назви осіб, зокрема за національністю, родом діяльності: *Urusi* «Росія» – *Mrusi* «росіянин», *viva* «ловити рибу» – *mvivi* «рибалка».

Оскільки індоєвропейські мови, у тому числі слов'янські (і, зокрема, українська), мають ті ж префікси, що й семіто-хамітські, картвельські, угорська, суахілі, то ми прийшли

до висновку, що префіксація виникла раніше спільноіндоевропейського періоду. Це спростовує твердження всесвітньо відомого французького вченого А. Мейє, що праїндоевропейська мова, як і праслов'янська, не мала префіксів (Горпинич, 1999: 44).

Пропонуємо ввести перераховані вище результати досліджень до новостворюваних підручників старослов'янської мови, історичної граматики та історії української мови, а також інших слов'янських мов.

Слід також додати, що І.М. Дьяконов відзначає наявність дієслівних префіксів *m+a-*, *m+e-*, *ti-*, *tu-* в шумерській мові (Дьяконов, 1967: 429-438).

Формулювання цілей статті. Мета даної статті – пояснити суплетивізм відмінкових форм займенника *я*, оскільки в етимологічних словниках подаються результати дослідження етимології займенника *я* тільки в називному відмінку в рамках індоевропейської сім'ї мов, але не пояснюється, чому форми непрямих відмінків займенника першої особи однини в українській та інших слов'янських мовах мають інший корінь. Для дослідження цього явища ми користуємось порівняльно-історичним методом та розширюємо базу порівняння, оскільки всі мови світу споріднені (Мельничук, 1991; Мельничук, 1991). Це дасть змогу краще зрозуміти історію слов'янських мов та їх зв'язок з іншими мовами світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи етимологію займенника *я*, Г.П. Циганенко, зокрема, указує, що це – загальнослов'янське слово і воно має відповідники в інших індоевропейських мовах. Сучасне слово розвинулось з др. *ǰazь* унаслідок утрати *-zь*.

Форма *ǰazь* > *язь* виникла, імовірно, з утраченого *ǰzь* < **ǰezь*, у якому після *ǰ* голосний *ē* змінився в *a*. Псл. **azь*, **jazь* підтверджуються стсл. *azь*, *ǰazь*, болг. *az*, *яз*, словен. *jáz*, *jâ*. Псл. **ǰezь* з *ie*. **eǰ* – тотожне. На слов'янському ґрунті в ньому *ǰ* змінився в *z*, розвинувся призвук *ǰ*. З досліджуваним словом *я* споріднені лтс. *es*, дпрус. *es*, *as*, дінд. *akám*, лат. *ego* «*я*» (Цыганенко, 1989: 505). Черних П.Я. подає відповідники рос. *я* в інших слов'янських мовах і форми цього займенника в родовому відмінку: укр. *я*, род. *мене*; бр. *я*, род. *мяне*; болг. *az* (діал. *яз*), род. *мене*; сх. *jâ*, род. *mène*; ч. *ja* (стч. *jáz*), род. *mne*; слц. *ja*, род. *mña*; п. *ja*, род. *mnie*; вл. *ja*, род. *mñje*; нл. *ja*, род. *mñjo*; полаб. *jo*, род. *joz*.

Др. *я* (писали *ǰa*): *язь* (писали *ǰazь*). Стсл. *azь*. Зсл. **jazь*. Іє. **eg'(h)om:eg'ō*, що значило, можливо, не «*я*», а «*моє буття*», «*моя присутність тут*» і т.п. На загальнослов'янському ґрунті було пережито подовження початкового *e* (імовірно під впливом *ō* у варіантній формі **eg'ō* або під впливом особового займенника 2 ос. іє. **tū*) і відбулась його йотація (*jē-*), що спричинило зміну іє. **eg'(h)om* в **jazь*, звідки в більшості слов'янських мов – *ja* [без *-z-ь*, можливо, під впливом іє. **tu* (> зсл. **ty*), а також указівних займенників **ть*, **сь*]. Пор лит. *aš* (стлит. *eš*); лтс. *es*; дпрус. *es:as*; гот. *ik*; двнім. *ih* (суч. нім. *ich*); дісл. *ek* (суч. ісл. *ég*); англосакс. *īc*. (суч. англ. *I*); лат. *egō*; гр. *ἐγώ:ἐγών*; авест. *azəm* (пор. осет. *æz*; курд. *äz*; хорезм. *az* і т.д.); дінд. *aham* (<**eg'hom*) (Черных, 2004; 463).

Додамо, що вірм. слово *yes* «*я*», фр. *je*, ім. *io*, ісп. *yo*, кит. *wō* «*я*» також споріднені з вищевказаними словами зі значенням «*я*».

Побіжно відзначимо, що китайська мова виявляє непоодинокі спорідненість з індоевропейськими та іншими мовами. Так, зокрема, китайський суфікс множини *-men*, який додається до особових займенників, споріднений з англ. *manu* [mæni] і [meni] "багато", др. *мъного*, фін. *moni* «багато». Споріднені кит. *māta* «мама» та слова з подібним звучанням і тим же значенням у слов'янських, германських, романських мовах; кит. *bàba* «батько, тато» (вимовляємо приблизно як *papa*) та рос. *papa* «тато» і близькозвучні слова в романських та германських мовах з тим же значенням; др. *лѣсь*, лат. *silva*, др. *лѣсьнь-ли* «лісистий, тінистий» та кит. знак (ієрогліф) *lín* «ліс, гай», знак *sēn* «ліс», слово *sēnlín* «ліс»; кит. *cháng* «часто» та укр. *часто* і його відповідники в інших слов'янських мовах; кит. знак *tǐ* «тіло», кит. слово *shēntǐ* «тіло» та укр. *тіло* і його відповідники в інших слов'янських мовах; кит. *tīān* (вимовляємо приблизно як *тієнь*) «небо», «день» та др. *день*, *днь*, лат. *dies* «день», шумер *an* «небо», *Ан*, *Ану* «бог неба», акад. *Ану* «бог неба»; кит. *na* «брати», рос., укр. *на* «бери, візьми», нім. *nahm* «взяв, брав»; *Pa*, *Pe* «египетський бог сонця», *Яр* [й-ар] (*Ярило*, *Ярун*) «бог

сонця, плодючості, весни у східних слов'ян», вірм. *Арев, Арег, Арегак* «бог сонця», *арев, арег* «сонце» та кит. *гї* «сонце, день», *гє* «жара, жаркий, жарко».

Розглянемо, як звучить займенник першої особи однини в різних мовах. У тюркських мовах (наприклад, кримськотатарській, киргизській, узбецькій, караїмській, казахській, азербайджанській) «я» звучить як *мен*. У грузинській, що належить до іберійсько-кавказьких, або картвельських, мов, – як *ме*. Подібне звучання займенників зі значенням «я» спостерігається також у татарській мові (*мін*), гінді (*main*), якутській (*мін*), естонській (*ma/mina*), суахілі (*mimi*), перській (*man*), фінській (*minä*). У фінській, а також в естонській мові *те* означає «ми». Надзвичайно цікаво, що у вірменській мові «ми» звучить як *menk*, а в латиській – як *mes*. Івритський займенник першої особи однини *ані* «я», поєднуючись із прийменником *мін* «з, від», утворює сполуку *мімені* «від мене».

Олжас Сулейменов наводить слова тюркських мов, споріднені з шістдесятьма словами шумерської мови. Зокрема, він наводить слова тюркських мов *мен, бен, бін, мән, бән* «я», споріднені з шумерським *ме* «я». Він зауважує, що багато тюркських лексем відрізняється від шумерської мови наявністю носового звучання. На його думку, це явище виникло пізніше. Хоча в деяких алтайських мовах *н* у займенниках не з'явилося (пор. монг. *бі* «я») (Сулейменов, 2005: 205-216).

У в'єтнамській мові, яка належить до китайсько-тибетської сім'ї мов, займенник першої особи однини виражається по-різному, залежно від того, хто до кого звертається. Якщо мати звертається до дітей, він має кілька варіантів вираження, у тому числі *те, та*. Якщо молодший брат або молодша сестра звертається до старших, то вживається займенник *ет* «я». Якщо звертаються до коханого, до чоловіка, то вживають займенники *ет, тৌ, thiep*, що означають «я» (Аликанов, Иванов, Мальханова, 1977: 605). На нашу думку, займенники *те, ет, та* споріднені з вищевказаними займенниками зі значенням «я» в інших мовах.

Проведені нами дослідження показують, що форми непрямих відмінків займенника *я* у слов'янських мовах споріднені з шумерським *те* «я», поширеним у жіночій мові, а іє. *eġ, що дало початок псл. *jezъ, з якого розвинулось *я*, споріднене з шумерським *ġae* «я», поширеним в основній шумерській мові. Дослідник шумерської мови І.М. Дьяконов відзначає, що жіноча мова спостерігалась у гімнах богиням і в епічних текстах в мові богинь, жінок і служителів богинь (пізніше і в інших випадках). Жіноча мова відрізняється від основної шумерської мови у фонетичному відношенні і незначно у лексичному (Дьяконов, 1967: 47-48). Лат. *те* (abl і асс від *ego* «я»), ісп. *те* «мені, мене», іт. *те, мі* «мене, мені», фр. *те* «мене, мені», нім. *tich* «мене», *mir* «мені», гр. (*ε*)*μῆ* «мене», *μῆνα* «мене», *εμῆνα* «мене» (род. і зн. від *εγώ* «я»), зокрема, споріднені з шумерським *те* «я». Можна відзначити також, що *-r* у німецькому займеннику *mir* «мені» споріднене з показником давального відмінка *-ra* (пізніше *-r* після голосного) в шумерській мові (Дьяконов, 1967: 56, 62).

У праслов'янській мові діяв закон відкритого складу, який успадкувала старослов'янська; форми непрямих відмінків займенника першої особи однини в старослов'янській мові такі: *мене; мьнѣ, ми; ма; мьноѡ; мьнѣ* (Майборода, 1975: 163). Дві форми цього займенника в давальному відмінку існують, зокрема, в польській (*mpie, mi*), чеській (*mpě, mi*), давньоруській (*мъне, ми*). На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що форми непрямих відмінків займенника першої особи однини у старослов'янській та інших слов'янських мовах беруть початок від псл. *me та *me «я». Від *me, на нашу думку, походить енклітична форма давального відмінка *ми (mi)* (пор. давньоангл. *te* [mē], з якого розвинулось суч. англ. *те* [mi:] «я, мене, мені», а також іт. *те, мі* «мені, мене»). Перша форма в італійській наголошена, а друга – енклітична. Ми вважаємо, що *ѣ* в орудному відмінку (*мьноѡ*) – результат дії *о* в наступному складі. Всі інші форми походять від *me.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Ці дослідження ще раз показали спорідненість мов світу, що підтверджує гіпотезу академіка О.С. Мельничука про спорідненість усіх мов світу (Мельничук, 1991; Мельничук 1991) та вірність слів з Біблії про те, що спочатку була одна мова та одне наріччя (Бытие. Гл. 11, стих 1, 1991). Згідно з нашими дослідженнями, на самому початку створення

мов люди утворювали передусім слова, що склалися з одного голосного або з приголосного та голосного, щоб надати слову сили звучання. Ось чому діяв закон відкритого складу. Пізніше для створення нових значень або відтінків значень вони об'єднували ці елементарні односкладові слова в нові слова. Таким чином, кожен відкритий склад слова може бути за походженням ціле слово. Це підтверджують, зокрема, бр. *вада* (пор. *ва* «вода, ріка» в мові комі, *ha, ja* «вода» в мові майя та шумер. *a* «вода»), рос., укр. *сила*, груз. *дзала* «сила» (пор. тибет. *ла* «життєва сила людини»), укр. *тіло* (пор. кит. *тї* «тіло»), др. *лѣсь*, *лѣсьньш* (пор. кит. *лїп* «ліс, гай» та кит. *сєп* «ліс»), рос., укр. *на* «бери, візьми» (пор. кит. *па* «брати»).

Первісно відкритий склад у мовах складався з голосного або з одного приголосного та голосного. Існування більшої кількості приголосних (наприклад, у псл. **plodъ*, **sněgъ*, стсл. *plodъ*, *sněgъ*) може бути результатом занепаду коротких голосних (Московченко, 2004; Московченко, 2016).

Історія будь-якої мови повинна вивчатися у зв'язку з іншими мовами, що належать до різних сімей. Велику роль у вивченні цієї історії відіграє дослідження етимології базових слів та сакральної лексики, особливо назв язичеських богів, як найбільш давнього шару лексики. Це дасть змогу краще зрозуміти, як створювалися слова, установити їх первісні значення, виділити спільні етимологічні префікси та суфікси в мовах, що належать до різних сімей, поновому оцінити деякі лінгвістичні явища.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горпинич В.О. Походження префіксів / В.О. Горпинич // Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посібник. – К.: Вища шк., 1999. – С. 44.
2. Лозко Г.С. Українське народознавство / Г.С. Лозко. – К.: Зодіак-Еко, 1995. – 368 с.
3. Майборода А.В. Старослов'янська мова / А.В. Майборода. – Київ: Вища шк., 1975. – 294 с.
4. Московченко О. Нова версія походження слова Бог / О. Московченко // Павло Гнатівич Житецький і сучасна українська лінгвістика: зб. матер. Всеукр. наук. теор. конф. (15-16 лютого 2007 р., м. Черкаси). – Черкаси: ЧНУ, 2007. – С. 50-56.
5. Московченко О.П. До етимології слова *святий* / О. Московченко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. пр. та доп. Всеукр. наук. конф. (12-13 травня 2005 р., м. Хмельницький); гол. ред. В.Г. Каплун. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – С. 37-39.
6. Московченко О.П. До етимології слова *ярій* та споріднених з ним власних імен людей і богів / О. Московченко // Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. пр. та доп. Всеукр. наук. конф. (12-13 травня 2005 р., м. Хмельницький); гол. ред. В.Г. Каплун. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – С. 39-41.
7. Московченко О.П. До питання про походження слів *море*, *мокрій*, *мити* / О. Московченко // Слов'яни: історія, мова та культура у новій Європі (контактування та своєрідність): матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (15-16 квітня 2011 р., м. Дніпродзержинськ); під заг. ред. Ю.О. Шепеля. – Дніпропетровськ: Біла К.О., 2011. – С. 87-91.
8. Московченко О. Походження імені богини води *Дана* та слів *сніг*, *вода* / О. Московченко // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: зб. наук. пр. – Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2016. Вип. 772. Романо-слов'янський дискурс. – С. 138-142.
9. Московченко О.П. До питання про походження слова *Лада* / О. Московченко // Загальні питання філології: зб. наук. праць: у 2 т. / під заг. ред. Ю.О. Шепеля. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – Т. 2. – С. 65-69.
10. Аликанов К.М., Иванов В.В., Мальханова И.А. Русско-вьетнамский словарь: в 2 т. / К.М. Аликанов, В.В. Иванов, И.А. Мальханова. – М.: Рус. язык, 1977. – Т. 2. – 704 с.
11. Бытие. Гл. 11, стих 1 // Библия. S.L.: United Bible Societies. 1991.
12. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. Даль. – М.: Рус. яз., 1989. – Т. 2. – 779 с.
13. Дьяконов И.М. Языки древней Передней Азии / И.М. Дьяконов. – М.: Наука, 1967. – 479 с.
14. Иллич-Свитыч В.М. Опыт сравнения ностратических языков (семито-хамитский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский). Введение: сравнительный словарь: в 3 т. / В.М. Иллич-Свитыч; под ред. и со вступ. ст. В.А. Дыбо. – М.: Наука, 1976. – Т. 2. – 154 с.
15. Мельничук А.С. О всеобщем родстве языков мира / А.С. Мельничук // Вопросы языкознания, 1991. №2. – С. 27-42.
16. Мельничук А.С. О всеобщем родстве языков мира / А.С. Мельничук // Вопросы языкознания, 1991. №3. – С. 46-65.
17. Сулейменов О. Аз и Я. Книга благонамеренного читателя / О. Сулейменов. – М.: Грифон, 2005. – 272 с.
18. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка / Г.П. Цыганенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Рад. шк., 1989. – 511 с.

19. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. / П.Я. Черных. – 6-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2004. – Т.2. – 506 с.

REFERENCES

1. Horpnych, V.O. (1999). Pokhodzhennia prefiksiv // Suchasna ukrainska literaturna mova. Morfemika. Slovtvir. Morfolohiia. [Origin of prefixes // Modern Ukrainian Literary Language. Morphemics. Word-Building. Morphology]. Kyiv: Vyshcha shk., p. 44.
2. Lozko, H.S. (1995). Ukrainske narodosnavstvo. [Ukrainian ethnology]. Kyiv: Zodiak-Eko, 368 p.
3. Maiboroda, A.V. (1975). Staroslovianska mova. [Old Slavic language]. Kyiv: Vyshcha shk., 294 p.
4. Moskovchenko, O. (2007). Nova versiiia pokhodzhennia slova *Boh* // Pavlo Hnatovych Zhytetskyi i suchasna ukrainska lnhvistyka: zb. mat. Vseukr. nauk. konf. [A new version of the origin of the word *Boh* // Pavlo Hnatovych Zhytetskyi and modern Ukrainian linguistics: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference]. Cherkasy: ChNU, pp. 50-56.
5. Moskovchenko, O. (2005). Do etymolohii slova *sviatyi* // Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva: zb. pr. ta dop. Vseukr. nauk. konf. [To the etymology of the word *sviatyi* // Actual problems of philology and translation theory: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference]. Khmelnytskyi: KhNU, pp. 37-39.
6. Moskovchenko, O.P. (2005). Do etymolohii slova *yaryi* ta sporidnykh z nym vlasnykh imen liudei i bohiv // Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva: zb. pr. ta dop. Vseukr. nauk. konf. [To the etymology of the word *yaryi* and related proper names of people and gods // Actual problems of philology and translation theory: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference]. Khmelnytskyi: KhNU, pp. 39-41.
7. Moskovchenko, O.P. (2011). Do pytannia pro pokhodzhennia sliv *more, mokryi, myty* // Sloviany: istoriia, mova ta kultura u novii Yevropi (kontaktuvannia ta svoieridnist): mat. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [To the question on the origin of the words *more, mokryi, myty* // Slavics: history, language and culture in the new Europe (contacting and peculiarity): Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference]. Dnipropetrovsk: Bila K.O., pp. 87-91.
8. Moskovchenko, O. (2016). Pokhodzhennia imeni bohyni vody *Dana ta sliv snih, voda* // Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yurii Fedkovycha. [The origin of the water goddess name *Dana* and the words *snih, voda* // Scientific Bulletin of Yurii Fedkovych Chernivtsi National University]. Chernivtsi: Publisher's House Rodovid. Issue 772. Romanic and Slavic Discourse, pp. 139-142.
9. Moskovchenko, O. (2004). Do pytannia pro pokhodzhennia slova *Lada* // Zahalni pytannia philolohii. [To the question on the origin of the word *Lada* // General Questions of Philology]. Dnipropetrovsk: Nauka i Osvita. Vol. 2, pp. 65-69.
10. Alixanov, K.M., Ivanov, V.V., Malxanova, I.A. (1977). Russko-v'etnamskij slovar'. [Russian-Vietnamese Dictionary] (2 Vols). Moscow: Rus. Yaz. Vol. 2, 704 p.
11. Bytie. G1 11, stix 1. (1991) // Bibliya. [Being. Ch. 11, line 1 // Bible. n.p.: United Bible Societies.
12. Dal' V. (1989). Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo yazyka [Defining Dictionary of Living Great Russian Language] (Vols 1-4). Moscow: Rus. Yaz. Vol. 2, 779 p.
13. D'yakonov, I.M. (1967). Yazyki drevnej Perednej Azii. [The languages of Ancient Front Asia]. Moscow: Nauka, 479 p.
14. Illich-Svitych, V.M. (1976). Opyt sravneniya nostraticheskix yazykov (semito-xamitskij, indoevropeskij, ural'skij, dravidijskij, altajskij). Vvedenie: sravnitelnyj slovar'. [Experience of comparing nostratic languages (Semitic and Hamitic, Indo-European, Uralic, Dravidian, Altaic). Introduction: comparative dictionary]. (Vols. 1-3). Moscow: Nauka. Vol. 2, 154 p.
15. Melnichuk, A.S. (1991). O vseobshhem rodstve yazykov mira // Voprosy yazykoznanija. [On the general relationship of the languages of the world // Questions of Linguistics], No.2, pp. 27-42.
16. Melnichuk, A.S. (1991). O vseobshhem rodstve yazykov mira // Voprosy yazykoznanija. [On the general relationship of the languages of the world // Questions of Linguistics], No.3, pp. 46-65.
17. Sulejmenov, O. (2005). AZ I Ya. Kniga blagonamerennogo chitatelya. [AZ and Ya. The book of the benevolent reader]. Moscow: Grifon, 272 p.
18. Tsyganenko, G.P. (1989). Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka. [Etymological Russian Dictionary] (2-nd ed., rev.). Kiev: Rad. shk., 511 p.
19. Chernyx, P.Ya. (2004). Istoriko-etimologicheskij slovar' sovremennogo russkogo yazyka. [Historical and Etymological Dictionary of the Modern Russian Language]. Vol. 2 (6th stereotype ed.). Moscow: Rus. Yaz. – Media, 506 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Московченко – перекладач Інституту зрошуваного садівництва, м. Мелітополь, Запорізької області.
Наукові інтереси: етимологія, міжмовні зв'язки, співвідношення між морфемною будовою, значеннями морфем та семантикою слова.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olha Moskovchenko – translator of the Institute of Irrigated Fruit Growing, Melitopol, Zaporizhzhia Region.
Scientific interests: etymology, interlinguistic relations, relations among morphemic structure, morpheme meanings and word semantics.

УДК 811.531 373.613

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.12>

СЕМАНТИКА КОЛЬОРІВ ОБАНСЕК У СКЛАДІ КОРЕЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Ольга СЕМЕРЯКО (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6902-3564>

e-mail: olgasemeriako@gmail.com

СЕМЕРЯКО Ольга. СЕМАНТИКА КОЛЬОРІВ ОБАНСЕК У СКЛАДІ КОРЕЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ. У статті розглядаються культурно-національні та семантичні особливості сприйняття кольору на прикладі п'яти традиційних кольорів обансек (오방색) у складі корейських фразеологізмів. Колір впливає на людську психіку, тому в мовах і культурах багатьох народів, у тому числі в корейській мові, кольори наділені символічним значенням, що демонструє універсальні риси, властиві цій мові, а також специфічні особливості, які її диференціюють. Семантична структура слів на позначення кольору у корейській мові становить сукупність неоднорідних за рівнем абстрактності і ступенем семантичної значущості значень пов'язано-залежного характеру, який встановлюється між основним значенням кольору і переносним.

Ключові слова: семантика кольору, символічне значення, система кольору, традиційний колір обансек, фразеологізм.

SEMERIAKO Olga. SEMANTICS OF TRADITIONAL COLOURS OBANGSAEK AS A PART OF KOREAN IDIOMS. This paper examines the semantics of traditional Korean colours “obangsaek” as a part of an idiom. Obangsaek is a typical Korean term, associated with the traditional five colours that form a major part of the national belief system and the way of living. It is based on the concept of Yin and Yang and it refers to the combination of five colours and five cardinal directions – black (north), red (south), blue (east), white (west) and yellow (center), therefore it describes the order of nature in the harmonized universe.

Essentially, obangsaek stands for a balance in life. It is a representation of the fact that we need everything to be in balance or else the wheel of life will not turn smoothly. While the five traditional colours represent different elements and directions, each one of them is equally important as the other to comprehend the national peculiarities of colour perception in Korean.

Colour terms are characterized by ancient origin, semantic polysemy and the ability to create new expressive and figurative meanings. Numerous associations brought forward by colour terms determine their substantial use in Korean language and literature, and their multifaceted and ambiguous semantics often make colour terms an element of the figurative structure of the text. The semantics of traditional Korean colours is most vividly and all-encompassingly reflected in Korean idioms.

Keywords: colour semantics, symbolic meaning, system of colour, traditional colour obangsaek, idiom.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Будь-який відомий людині елемент у природі має колір, адже він є невід'ємною частиною всіх сфер життя. Якщо звернути увагу на умови формування того чи іншого суспільства, можна простежити національну палітру кольору або національні характеристики, які в ньому виражаються. Колір має величезне значення для корейського народу, оскільки з давніх давен вони в повсякденному житті орієнтувались на конфуціанські догмати, серед яких значне місце посідає *обансек*, який охоплює п'ять традиційних корейських кольорів – чорний 검다, білий 희다, червоний 붉다, синій 푸르다 та жовтий 누르다.

Традиційні кольори – це групи кольорів і способи їх гармонізації, які стали символами культурних явищ для певної території або національної спільноти, оскільки звичаї і традиції, що переходять від покоління до покоління, навіть з плином часу зазнають лише незначних змін. З огляду на це можна вважати, що національні переваги в колірній палітрі носять спадкоємний характер. Але варто зауважити, що навіть цілісна модель кольору в національній культурі є дещо динамічною, тому він є комплексною системою смислів і тлумачень, яка в той же час є втіленням загальних цінностей культури. Тому, щоб визначити значення кольорів *обансек*, ми спочатку мусимо повністю зрозуміти термін «семантика».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Давня символіка кольорів Кореї цікавила багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників: Л. К. Абрамова, О. Н. Глухарьову, Г. М. Кім,

А. Н. Ланькова, Лі Ходжіка, І Джемана та ін. Лексика на позначення кольору уже кілька десятиліть привертає увагу дослідників завдяки своєму семантичному багатству, різноплановості та активності використання, різноманітності джерел походження. Слово живе в контексті, має в ньому те чи інше значення, адже більшість слів корейської мови багатозначні, тому в художньому творі вони можуть набувати певного емоційного забарвлення, вживатися з метою створення художнього образу. Пласт лексики на позначення кольорів є носієм обширного інформаційного потенціалу, у зв'язку з чим вивчення кольоропозначень здійснюється в різних напрямках. Такі вчені, як Р. Алімпієва, Н. Бахіліна, Л. Грановська, А. Брагіна присвятили фундаментальні праці опису лексико-семантичних груп кольороназв. У психолінгвістичному аспекті їх досліджувала Р. Фрумкіна, у той час як В. Клоков, І. Ковальська, І. Голубовська та С. Кулінська вивчали національно-культурний компонент кольоропозначень. Щодо семантико-стилістичного функціонування назв кольорів у поетичних і художніх творах різних авторів, можна виділити праці І. Бабій, О. Кондрашової, М. Тростникова, І. Камалової, Л. Єгорової та ін.

Метою статті є дослідження семантичного аспекту кольорів *обансек* та специфіка їх використання у лінгвокультурі Кореї.

Відповідно до визначеної мети у статті послідовно вирішуються такі дослідницькі **завдання**: 1) визначити і систематизувати корейські ідіоми з компонентом *обансек*, 2) дослідити семантику традиційних корейських кольорів у складі фразеологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Задля того, аби вичерпно зрозуміти термін «семантика», необхідно спочатку розглянути такі поняття як культура, культурний код і мова культури. Культура розглядається як система комунікацій і обміну інформацією, яка виражається безліччю мов: природною, письмовими текстами, фольклором, традиціями, предметами домашнього вжитку, етикетом, різними видами мистецтва. Мова культури – це сукупність вербальної і невербальної комунікації, яка передає культурно-значиму інформацію, вона формується й існує лише у взаємодії людей всередині суспільства, тому вивчення мови є ключовим фактором соціалізації та культурної адаптації (Голубовська, 2004).

Оскільки зв'язок між системою знаків і відображеною реальністю не є безпосереднім, її можна розуміти тільки відповідно до культурного коду, який становить набір символів і особливу систему правил, що можуть бути виражені у вигляді послідовності символів для передачі, обробки та зберігання інформації. Потреба в культурних кодах виникає, коли відбувається перехід від сигнального світу до семантичного. У свою чергу, код культури можна використовувати для декодування перекладеного значення. Він є правилом для написання ряду конкретних повідомлень, який можна порівнювати один з одним на основі більш простого і всеосяжного загального коду. Він дозволяє нам проникнути в культуру семантики, тому без знання коду культурний текст виявиться закритим (Брагіна, 1981).

З цього випливає, що призначення мови культури полягає в тому, щоб висловити її смисли, тобто той зміст, який не може бути виражений безпосередньо і однозначно. У запропонованій статті на прикладі фразеологізмів корейської мови ми намагаємося розкрити культурний код, прихований в колоронімах народу. Дослідивши корейські культурні об'єкти і символи, можна помітити часту появу одних і тих самих кольорів – це п'ять традиційних кольорів Кореї, званих *오방색* (*обансек*), кожен з яких має глибокий смисл і давню історію, та які є невід'ємною частиною державного прапора, національного костюма, архітектури та навіть їжі корейського народу (Ха, 2010: 23).

Походження поняття *обансек* можна знайти у віруванні, що бере свої витоки з Китаю і поширене на Сході, та називається «Інь-ян і теорія п'яти елементів», або *음양 오행*. Давня східно-азіатська культура спиралась на природу, і ця концепція пояснює систему, на якій заснований світ (9). Інь-ян або *음양* означає водночас світло і темряву, які представлені відповідно сонцем і місяцем. Ключовим поняттям Інь-ян є Охян (*오향*), що означає п'ять елементів; вогонь, вода, дерево, метал або золото і земля, які складають світ, у якому ми

живемо. Вищезазначена теорія символізує й інтерпретує Всесвіт через кольори, напрямки сторін світу та природні елементи. Спираючись на неї та проаналізувавши роботи вітчизняних, російських і корейських вчених (Брагіна А. О., Голубовська І. О., І Дже Ман, Фрумкіна Р. М., Ха Йон Дик та ін.) ми систематизували семантичне значення теорії п'яти елементів, відповідно до кожного кольору.

Якщо розглянути білий колір з точки зору п'яти корейських традиційних кольорів обансек, то він символізує захід, означає жалобу і смерть, але в той же час поєднує в собі миролюбність, спокій, перехід у стан просвітлення (І, 2011: 23). Такий контраст символічних значень пояснюється тим, що в корейській релігії смерть не є кінцем, а переходом у наступний початок. У корейській фразеології семантика білого кольору має переважно позитивне значення, у чому можна переконатись з таких прикладів:

1) 흰 눈썹 – дослівно «біла брова» - найліпший, може вживатись щодо людей і предметів; кажучи про щось 흰 눈썹, ми говоримо, що надаємо йому перевагу (Naver 어학 사전).

2) 까마귀는 검어도 살은 희다 – «Хоча ворона чорна, та м'ясо її біле» - зовнішність оманлива, не варто судити про щось/когось з огляду лише на зовнішній вигляд (Naver 어학 사전).

3) 백미 – «білий рис» - в давні часи так говорили про надзвичайно талановитих людей (Naver 어학 사전).

4) 흰 머리가 파뿌리가 되도록 – «доки біле волосся не стане корінням цибулі-порею» - дуже популярне побажання молодят на весіллі, оскільки означає «живіть разом щасливо до сивого волосся», адже коріння цибулі-порею біле (Naver 어학 사전).

Таким чином, робимо висновок, що у корейській лінгвокультурі білий колір має позитивні семантичні асоціації. Власне, в давні часи йому в Кореї завжди надавали особливої уваги, адже існувало безліч пов'язаних з ним символічних значень, оскільки білий у розумінні корейців не порушує природу, а навпаки є одним з п'яти природних кольорів і чудово асимілюється в ній. Він відомий з глибокої давнини – наприклад, новонародженого відразу одягали в біле, а також вважалося, що існує три життєво необхідні речі, які мають біле забарвлення: рис, редиска і чиста вода (Ха, 2010: 21).

На протилежній стороні кольорового спектру знаходиться чорний, щодо якого в Корейській лінгвокультурі з давніх часів сформувалося власне сприйняття й асоціації. З одного боку, як і у західній традиції, він має негативну семантику та часто вживається у прислів'ях і приказках на противагу білому, а з іншого – існує безліч фразеологічних одиниць, де чорний має позитивне символічне значення. У теорії п'яти стихій чорний колір – хигсек (흑색) – позначає північний напрямок і відповідає стихії води, у ньому люди вбачали річки, які поглинають одна одну, і впадають у моря. Здатність вбирати те, що несли інші течії, асоціювалася зі здатністю вбирати чужі знання та ідеї, тому в Корейській лінгвокультурі чорний колір символізує знання, мудрість (Брагіна, 1981).

Чорний колір у давніх переказах ніс у собі плідну, продуктивну функцію, та був пов'язаний із чоловічими персонажами (І, 2011: 43). Ще однією визначною особливістю національної колірної семантики чорного в Кореї є те, що він не містить руйнівних, негативних функцій, смерть чи потойбічні сили з ним не асоціюються:

1) 약방에 감초 – «лакриця з аптеки» – лакриця, або корінь солодки, сироп якого має насичений чорний колір, був невід'ємним інгредієнтом традиційних корейських ліків, тому порівняти людину з лакрицею – все одно, що назвати її незамінною. Однак, цей вислів може мати й іронічний відтінок, якщо назвати так всезнайку, який всюди додає свої «п'ять копійок» (Naver 어학 사전).

2) 낙점/낙점을 두다 – «чорнильна крапка» – в українській мові це всім нам відома крапка над «і», тобто «поставити чорнильну крапку» означає підвести кінцевий результат. У давні часи імператор затверджував кандидатуру службовця, ставлячи навпроти його імені чорнильну крапку, тому 낙점을 두다 має значення «прийняти остаточне рішення», а також «отримати відзнаку», що й досі є дуже приємним для працівника фірми і т.п. (Naver 어학 사전).

3) 검정 강아지로 돼지 만든다 – «Робити з чорної собаки свиню», тобто видавати одне за інше. Хоча в даному випадку не можна стверджувати, що колірний компонент має позитивну семантику, відкрито негативного значення у словосполученні «чорна собака» також не прослідковується (Naver 어학 사전). Те саме можна сказати і про такий приклад:

4) 검은 고양이 눈 감은 듯 – «Як чорна кішка із заплющеними очима» – вживається, коли щось складно розрізнити, оскільки межа нечітка (Naver 어학 사전).

Як бачимо, чорний колір є доволі семантично багатим і не обмежується негативними конотаціями, навпаки, він означає мудрість, нескінченність і творчий потенціал.

Ще одним неоднозначним кольором для корейської лінгвокультури є синій. У цьому випадку певну складність становить те, що корейці використовували синій і зелений як варіанти одного кольору, тому вважається, що синій колір міг змінюватися, і зображувався в діапазоні від світло-зеленого до фіолетового.

Синій колір чхонсек (청색) символізує весну і народження нового життя, він є повною протилежністю червоному, уособлює темне жіноче пасивне начало. Він також є характерним кольором традиційного костюма, який надягали на обряд одруження. Синій колір – знак прихильності, але з п'яти основних кольорів є непостійним.

Розглянемо такі приклади:

1) 푸른 소에 돌 던지는 듯 – «Все одно, що кидати камінцем у блакитну корову» – займатись чимось марним, дарма гаяти час (Naver 어학 사전).

2) 푸른 하늘에 별 박히듯 – «Як зірка на блакитнім небі» – міцно за щось триматись, застрягнути (Naver 어학 사전).

3) 눈 와야 솔이 푸른 줄 안다 – «Лише коли випаде сніг, розумієш, що сосна зелена» – так говорять про людину, яка демонструє стійкість і силу за складних обставин (Naver 어학 사전).

4) 푸른 물과 푸른 산 – «Блакитна вода і зелені гори» – цим висловом корейці зазвичай передають захват від прекрасного пейзажу (Naver 어학 사전).

5) 푸른 잎이 무성하여 그늘이 지다 – «Густе зелене листя дає гарну тінь» – так говорять про людину, якій пощастило мати багато нащадків (Naver 어학 사전).

Виходячи з розглянутих прикладів, можна підсумувати, що синій колір є символом стійкості, стабільності, народження нового життя.

У корейській лінгвокультурі діаметрально протилежним синьому є червоний колір. Незважаючи на те, що в європейській культурі він здавна асоціювався з кров'ю і вогнем, у східній традиції семантика червоного кольору чоґсек (적색) асоціюється з радістю, повнотою життя, пристрасстю і процесом створення; він відповідає стихії вогню і позначає південний напрямок.

1) **붉고 쓴 장** – «Червона гірка печінка» – щось красиве зовні, але погане всередині. Так можна сказати про все, що не виправдало очікувань – несмачну страву, нецікаву книгу з гарною обкладинкою, красиву, але розбещену дівчину (Naver 어학 사전).

2) **눈깔 붉다** – «червоні очі» – найближчим відповідником в українській мові є «загорілись очі», при чому цей вислів може вживатись як в позитивному, так і в негативному значенні (Naver 어학 사전).

3) **주먹이 붉다** – «червоний кулак» – не мати при собі нічого, «з пустими руками» (Naver 어학 사전).

4) **새빨간 거짓말** – «червона брехня» – тобто, очевидна неправда (Naver 어학 사전).

5) **이웃집 꽃이 붉다** – «У сусіда квіти червоні» – в українській мові підходящим відповідником є «Гарно там, де нас нема» та «The grass is greener on the other side» в англійській. Тут червоний є символом краси, достатку (Naver 어학 사전).

6) **흰 머리에 붉은 마음** – «За білої голови червона душа» – так говорять про людину, стару тілом, але молоду душею, таким чином у цьому випадку елемент кольоропозначення вказує на повноту життя, життєрадісність (Naver 어학 사전).

7) **같은 값에 다 흥치마** – «За однакової ціни брати червону спідницю» – обирати кращий варіант за однакових обставин (Naver 어학 사전).

Як бачимо, червоний колір широко використовується у різних сферах життя корейців. Зокрема, традиційний одяг з елементами червоного завжди був невід’ємним атрибутом у найважливіші моменти життя корейського народу, наприклад, на церемонію одруження наречена одягала традиційний костюм ханбок (**한복**), спідниця якого була червоного кольору. У ранніх релігійних течіях він відлякував злих духів і оберігав від негараздів, тому на святкових столах завжди були присутні рисові хлібці з начинкою з червоних бобів.

Поряд з червоним у кольоровому спектрі знаходиться жовтий, який представляє землю і сонце та є центром інших чотирьох кольорів, тому у нього немає сезону. Це також ідеальний баланс енергії їнь і ян.

У корейській мові існує кілька кольороназв на позначення жовтого, зокрема ієрогліф **황** у колоронімі **황색** можна читати як «жовтий» та «імператор». Такий збіг може бути пояснений або їх однаковим читанням, або семантикою жовтого кольору, яка на Далекому Сході пов'язана з імператорською владою, тому жовтий, як близький до золотого, використовувався рідко, на знак поваги і шани до величі правителя. Оскільки жовтий колір символізує гідність і святість, у минулому його використання було під заборону, і лише знать могла носити жовте вбрання – це підкреслювало благородне походження вищих станів. У деяких трактатах жовтий колір іменувався як «золотий» і мав значення «щасливий, сприятливий» (I, 2011: 78).

1) **황색 인종** – «східна (дослівно «жовта») раса» – вживання власне корейцями цього вислову щодо представників азійських національностей демонструє прихильне ставлення до жовтого кольору (Naver 어학 사전).

2) **안질에 노랑 수건** – «Жовта ганчірка для хворого ока» – щось вкрай необхідне, невід’ємне у повсякденному житті (Naver 어학 사전).

- 3) 황색 신문 – «жовта преса» (Naver 어학 사전).
- 4) 내 노랑 병아리만 내라 한다 – «Серед безлічі жовтих курчат знайди моє» – змусувати іншого до якоїсь дії всупереч його волі (Naver 어학 사전).
- 5) 노란 소리 – «жовтий звук» – прикидатись інакшим, ніж ти є насправді, або підлаштовуватись під інших (Naver 어학 사전).

Таким чином, спираючись на розмаїття семантичних асоціацій, характерних для п'яти традиційних корейських кольорів, можна вважати, що вони здійснили значний вплив на світогляд, східну медицину, традиційні ремесла, традиційні костюми, архітектуру, та навіть їжу корейського народу.

Висновки. Як відомо, колір в гуманітарних галузях наукового знання визнається культурною універсалиєю, ціннісно-навантаженим смисловим утворенням, яке передається за допомогою словесних знаків, тому його не можна пізнати, не звертаючись до мовних даних. Колороніми, які матеріально виражаються в мовній формі, є одночасно «знаковою моделлю». У культурі людства колір завжди мав важливе значення, адже він тісно пов'язаний з філософським і естетичним осмисленням світу, тому важко назвати таку галузь культури, де колір і кольороназва не грали б істотної ролі. Процес розкриття сенсу кольору почався одночасно з початком його використання і продовжує залишатися актуальним в сучасній парадигмі знання.

Аналізуючи отримані результати, можна зробити висновок, що п'ять основних традиційних кольорів відіграють важливу роль у лінгвокультурі Кореї, накладаючи відбиток на культурно-національне сприйняття і формування мовної картини світу. У корейській лінгвокультурі кожен з п'яти кольорів обансек має декілька значень, які іноді цілком відрізняються від західних уявлень. Лексика на позначення кольору в корейській мові має значне семантичне навантаження і є ефективним інструментом вираження світосприйняття корейців.

Отримані результати можуть стати у нагоді при подальшому дослідженні семантики кольороназв корейської мови та фразеологізмів з колірним компонентом; у викладанні корейської фразеології та лексикології у спеціалізованих навчальних закладах.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Брагина А. А. Лексика языка и культура страны. – М., 1981. – 37 с.
2. Голубовська І. О. Етноспецифічні константи мовної свідомості: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук. – Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, К., 2004.
3. Ли Дже Ман. Хангукі джонтхонсек (Традиційні кольори Кореї). – Сеул: «Ільджінса», 2011. – С 23-78.
4. Фрумкина Р. М. – Цвет, смысл, сходство. Аспекты психолингвистического анализа. М., 1984. – 216.
5. Ха Йон Дик. Хангукі джонтхонсекхва секчхесімні (Традиційні кольори Кореї і психологія відтінків). – Сеул: «Менджічхульпанса», 2010. – С 21-53.
6. Жизнь и мысли корейцев в цвете: [Електронний ресурс]. URL: <http://russian.korea.net/NewsFocus/History/view?articleId=142673>.
7. Современный толковый словарь: [Електронний ресурс]. URL: <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-encycl.htm>.
8. Теория противоположностей и понятия п'яти стихий: [Електронний ресурс]. URL: <http://encykorea.aks.ac.kr/Contents/Item/E0043032>.
9. П'ять стихий охенсоль: [Електронний ресурс]. URL: <https://namu.wiki/w/%EC%98%A4%ED%96%89>
10. Naver 어학 사전: [Електронний ресурс]. URL: <https://dict.naver.com/>

REFERENCES

1. Bragyna A. A. (1981). Leksika yazyka i kultura strany. [Language vocabulary and country's culture]. Moscow, 37 p.
2. Golubovska I. O. (2004). Ethnospetsyfychni constanty movnoi svidomosti. [Ethno specific constants of language consciousness]. Kyiv, pp. 20-28.
3. Li JaeMan (2011). Hanguki jeongtongaek. [Korean traditional colors]. – Seoul: Iljingsa, pp. 23-78.
4. Frumkina R. M. (1984). Tsvet, smysl, shodstvo. Aspekty psiholingvisticheskogo analiza. [Color, Meaning, Resemblance. Aspects of psycholinguistic analysis]. Moscow, 216 p.

5. На YeonDik (2010). Hanguki jeongtongsaekkwa saekchesimni. Хангукі джонтхонсекхва секчхесімні [Korean traditional colors and the psychology of hues]. Seoul: Menjichulpansa, pp. 21-53.
6. Zhyzn i mysli koreitsev v tsvete. [Life and thoughts of Koreans in color]. Online resource, URL: <http://russian.korea.net/NewsFocus/History/view?articleId=142673>.
7. Sovremennyi tolkovy slovar. [Modern Explanatory Dictionary]. Online resource, URL: <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-encycl.htm>.
8. Teoriya protylezhnostei i poniattya piaty styhii. [Theory of opposites and the notion of five elements]. Online resource, URL: <http://encykorea.aks.ac.kr/Contents/Item/E0043032>.
9. Piat Styhi ohaensol. [Five elements of Ohaensol]. Online resource, URL: <https://namu.wiki/w/%EC%98%A4%ED%96%89>
10. Naver ohag sajon. [Naver language dictionary]. Online resource, URL: <https://dict.naver.com/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Семеряко – аспірантка кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: лексико-семантичний аспект дослідження корейської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olga Semeriako – post-graduate student of the Department of Oriental Philology at Kyiv National Linguistic University.

Scientific interests: lexicology and semantics of Korean Language.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОЗНАВСТВА Й ОНОМАСТИКИ

УДК [811.112.2'34'373.2'22:81(100)]'06

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.13>**ZUR FRAGE DER LAUTSEMANTIK UND LAUTBEDEUTSAMKEIT
BEI DEN DEUTSCHEN ONOMATOPOETIKA***Bohdan MAKSYMETSCHUK (Lwiw, Ukraine)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6603-5703>e-mail: bohdan.maksymchuk@lnu.edu.ua*Iryna ARABSKA (Lwiw, Ukraine)*ORCID: <https://orcid.org/0000000156735223>e-mail: arabskiy@online.ua*Olena TRUSCH (Lwiw, Ukraine)*ORCID: <https://orcid.org/0000000292201373>e-mail: helenatrusch@gmail.com

МАКСИМЧУК Богдан, АРАБСЬКА Ірина, ТРУШ Олена. ДО ПИТАННЯ ЗВУКОСЕМАНТИКИ І ЗВУКОСИМВОЛІЗМУ ОНОМАТОПОЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ. Для в'яснення цієї проблеми ми використовуємо поняття фонестеми, введеного в лінгвістику проф. Кушнериком В. І., під яким розуміємо вокалічно-консонантну константу з контактним або дистантним розміщенням її компонентів, які імітують певні релевантні звукові параметри звукотворного денотата. Значна частина цих параметрів формує у носія мови певний емотивний фон, який у широкому контексті, особливо в поезії, реалізується у формі різних коннотацій і смислів.

Ключові слова: ономатопоетична лексика 1; звукосемантика 2; звукосімволізм 3; фонестема 4; фонетико-фонологічна мотивація слова 5.

MAKSYMETSCHUK Bohdan, ARABSKA Iryna, TRUSH Olena. ON THE ISSUE OF PHONOSEMANTICS AND PHONOSYMBOLISM OF THE ONOMATOPOIETIC VOCABULARY OF MODERN GERMAN. Onomatopoeitic vocabulary is the focus of semiotic, onomasiological and semasiological studies, starting from ancient times and ending with modern studies of phonosemantics and phonosymbolism in different languages (V. I. Kushneryk). However, there remain many debating issues related to the interrelation of the phonological system of the language with the acoustic image of the acoustic denotation, with its ability to imitate this image to some extent; a number of questions arise regarding the principle of the selection of a particular relevant trait or a set of traits that underlie the phonetic imitation of this image, as well as the identification of phonetic constants that can denote in an approximate form the sound parameters of a sonorous denotation, based on the capabilities of a given phonological system, which in many cases has restrictions on the reproduction of certain elements of the sound image.

The question of the relationship between phonosemantics and phonosymbolism remains debatable. The basis of this scientific research is the concept of phoneme introduced in linguistics by Prof. V. I. Kushneryk, however, the meaning of this concept in our interpretation is somewhat different, since we view phonemes as vocal-consonant constants with contact or distal arrangement, their components, which imitate certain relevant sound parameters of the sonorous denotation: thud, ringing sounds, their duration, iteration, level, strength, etc. Given the limited inventory of the phonological system of speech, phoneme systems tend to have phonosemantic polysemy and homonymy. Derivative meanings of onomatopoeitic words are linguistic generalizations that only partially coincide with the onomasiological motive and can go beyond the sound-generating words. A considerable part of them forms in the native speaker a certain emotional background, which in the broad context, especially in poetry, is realized in the form of different connotations and meanings. Phonestems have a heuristic power, because, based on their knowledge, one can predict the reproduction of certain sound images. According to the level of phonetic adequacy in reproducing the sound image of the phoneme systems, they have a certain scale of semantic motivation of phonetic-phonological elements in particular and onomatopoeitic words in general.

Key words: onomatopoeitic vocabulary 1; phonosemantics 2; phonosymbolism 3; phoneme system 4; phonetic-phonological motivation of the word 5.

Einleitung

Lautsemantik, Lautbedeutsamkeit und Psychogenese der Sprache

Die beiden Phänomene sind eng miteinander und mit der Psychogenese der Evolution des menschlichen Denkens und der natürlichen Sprache verbunden. Bekanntlich ging in der Urzeit die Sprache dem Denken voran, im Mittelaltertum waren beide im Gleichgewicht und heutzutage überholt das Denken die Sprache wegen ihres Konservatismus und sucht nach neuen Formen seines Ausdrucks (Malerei, Musik, Bildhauerei).

Die erste Form des menschlichen sprachlichen Denkens war die Prädikativität – in Subjekt und Prädikat ungliederte amorphe Form des Daseins, die in den Interjektionen und den nominativen Sätzen ihren Ausdruck fand: „Au“, „kalt“, „Winter“ (Жаборюк, 2008: 37). Sie ging der Prädikation voraus – der diskreten Form des Denkens, die aus Subjekt und Prädikat besteht. Somit basiert die Naturlauttheorie auf der Hypothese, dass die menschliche Sprache ihren Ursprung in Naturlauten (Schrei, Ausrufe, usw.) hat, die zum Ausdruck der Emotionen eines Menschen dienen.

Die zweite Theorie basiert auf der Hypothese: die menschliche Sprache habe ihren Ursprung in der Nachahmung von Tierlauten (wauwau, kukuck, miau) und Geräuschen (bums, platsch, plumps). Sie stürzt sich auf die Existenz lautnachahmender Wörter in allen Sprachen. Leider ist sie nicht imstande, den Zusammenhang zwischen der Entstehung der menschlichen Gesellschaft und der menschlichen Sprache und das Zusammenwirken des Bezeichnenden (Signifikant) und des Bezeichneten (Signifikat) zu erklären.

Materials and Methods

Onomatopoeitika und Interjektionen

Die nächste wichtige Frage betrifft die Unterscheidung zwischen Onomatopoeitika und Interjektionen, weil viele Interjektionen oft Onomatopoeitika sind: „au!“, „kikeriki“. Beide Phänomene sind durch Schallnachahmung gebildet: Interjektionen sind Symptome menschlicher Gefühle, Empfindungen, Gemütszustände, seelischer Regungen, Willensäußerungen und widerspiegeln keine Begriffe.

Wenn wir aber irgendein Gefühl oder irgendeine Willensäußerung mit einem Begriff in Beziehung setzen wollen, so gebrauchen wir Substantive, Verben Adjektive, Adverbien. So kann z.B. das Symptom des begeisterten Zustands oder der Freude, der Sehnsucht, des Schmerzens eines Menschen durch die Interjektion „o!“ ausgedrückt werden: o Maria!, o weh!, o Gott!, o Wunder!. Aber wenn man es in die intellektuelle Ebene überführen will, so soll man sich von den Interjektionen lossagen und bestimmte Redeteile gebrauchen: Begeisterung, begeistert, sich begeistern (Реформатский, 1955: 35), weil die Redeteile nicht nur Elemente der Erkenntnis sind sondern die Übermittlung der entsprechenden Denkweise im Kommunikationsprozess einschließen.

Da die Interjektionen Nachahmungen der menschlichen Gefühle darstellen, die grammatisch nicht ausgeformt sind, so können auch lautnachahmende Wörter, die meistens der Sprache der Natur, der Tiere abgelauscht sind, strukturell mit den Interjektionen zusammenfallen: tropf, tropf, tropf! In diesem Falle befinden sie sich an der Schwelle eines Satzes.

Somit läßt sich keine scharfe Grenze zwischen den beiden Phänomenen ziehen, obwohl sie lautmalend gebildet sind (vgl. „bim“, „bam“ einerseits und „bimmeln“ (hellklingen, läuten) oder „das Bimbam“ andererseits- (scherzhafte Verwendung für den Glockenklang als Heiligennamen in der Fügung „ach, du heiliger Bimbam“) - umgangssprachlicher Ausdruck der erstaunten oder erschreckten Betroffenheit: „ach, du Schreck!“). Kommunikative Funktion der Interjektionen besteht in der Gesprächsbeeinflussung und Lenkung; Sprecher signalisieren, dass sie zuhören, zustimmen, ablehnen (Mezler Lexikon Sprache, 2005: 282-289).

Das Onomatopoeitikon ahmt meistens klanglich Naturlaute nach oder scheint sie nachzuahmen (gackern, blöcken, piepen), wobei sich diese lautnachahmenden Wörter heutzutage immer vermehren, insbesondere in den Comics (gimpf, splasch), wo oft die Verbstämme als solche vorkommen (gähnen, grumal) (Mezler Lexikon Sprache, 2005: 289).

Beide Phänomene können auch vom Standpunkt der Semiotik aus betrachtet werden, ausgehend von der Art ihres Bezuges auf den durch sie bezeichneten Gegenstand. Beide fallen unter den Begriff „Ikon“ (griechisch „Bild“), welcher auf dem Abbildverhältnis beruht, d.h. auf Ähnlichkeiten optischer oder lautlicher Art: etwas sinnlich Wahrnehmbares wird zum konkreten

Zeichen dadurch, dass wir in ihm das Bezeichnete als Abgebildetes wiedererkennen (Linke A., Nussbaumer M., Portmann R., 1996: 21). Das spiegelt sich in lautmalenden Ausdrücken wie „miau“ und auch in der lautmalerischen Lyrik wider.

Problemstellung

Und jetzt erhebt sich eine wichtige Frage, warum derselbe Naturlaut in der Perzeption der Menschen, die in verschiedenen Sprachsystemen und Kulturen handeln, unterschiedlich wahrgenommen wird. Onomatopoetische Wörter sind keineswegs einfache Abbildungen. Die Laute werden nicht abgebildet, sondern nachgebildet, indem diese Abbildung oder Nachbildung von der phonetischen Struktur der jeweiligen Sprache und deren phonetischen Mitteln geprägt sind. So sind z. B. die Wörter mit dem anlautenden „p“ für die deutsche Sprache nicht typisch, während die Wörter mit dem anlautenden ch [x] für die deutsche Sprache überhaupt fremd sind, weil das alte frikative [x] in den germanischen Sprachen in „h“ übergegangen ist: Hand, Hund, haben usw. Die Schreibung „ch“ gibt im Anlaut verschiedene Konsonanten wieder: Chor, Chemie (Левковская К А., 1956: 20-21). Es ist ein wichtiger Beweis dafür, dass sich die onomatopoetischen Zeichen der Lautstruktur der jeweiligen Sprache anpassen müssen.

Zum anderen wird das Weltbild nicht abgebildet, sondern von dem Sprecher, von dem Träger der Sprache interpretiert und im Nachhinein sozial verankert. Auf solche Weise erscheinen z.B. die Lautäußerungen von Hund und Hahn in verschiedenen Sprachen unterschiedlich:

- deutsch - wau-wau; kikeriki
- französisch - vou-vou, cocorico
- englisch - wow-wow, cock-a-doo-doo
- ukrainisch - гав-гав, кукупіку

Wahrscheinlich werden hier Lautäußerungen vom Hund verschiedenartig nach der Tonhöhe wahrgenommen und graduiert: i-i-i, o-o-o, u-u-u. Es handelt sich um die Tonhöhe - eine stufenförmige klangliche Gliederung des Tons (hohe, mittlere, niedrige Stufen). Die Tonhöhe des Hahnenschreis wird in verschiedenen Sprachen verschiedenartig wahrgenommen und verallgemeinert. Was die Tonstärke (Qualität des Lautes anbetrifft), so wird dieser Schrei entweder als dumpf (ausgedrückt durch das Phonestem „do“ im Englischen) oder als guttural (ausgedrückt durch den Kehlkopflaut „k“ + Sonorlaut „r“ im Ukrainischen oder „o“ im Französischen) wiedergegeben. Was aber die Quantität (Iterativität) des Lautes angeht, so wird sie in allen Sprachen mit Hilfe der Reduplikation gleich manifestiert (ki- ki-ki, co-co-co, co-doo-doo). Dabei wird in den meisten Sprachen die Tonstärke durch den Sonorlaut „r“ manifestiert.

Motiviert werden diese Wörter durch die Naturlaute, aber welche lautlichen Eindrücke abstrahiert werden, ist traditionell bedingt. Diese lautlichen Eindrücke, die versprachlicht werden, unterliegen den historischen Veränderungen. So lautete das heutige „gackern“ im Mhd. „gagen“, im Ahd. „gagizon“; dem heutigen „bellen“ entsprach das Ahd. „bellan“ und das Aisl. „belja“. Im Englischen lautet dieses Wort „to bell“ [röhren: vom Hirsch] (Schippa Th., 1972: 53).

Bei der Reproduktion der Naturlaute werden nur einige zufällige Lautmerkmale von der jeweiligen Sprache gewählt, die durchaus nicht die ganze Schallhülle des betreffenden Geräusches oder Klanges wiedergeben und bei dem kommunikativen Bedarf auf andere nicht klangliche Situationen übertragen werden können. So kann „bellen“ in der Bedeutung „schnauzen“ und „husten“ gebraucht werden, indem in beiden Fällen das Merkmal „laut“, „abgehackt“ von dem Onomatopoetikon „bellen“ auf „husten“ und „schnauzen“ übertragen wird. Das betrifft z. B. das Onomatopoetikon „bumsen“ in der Bedeutung „koitieren“, wo das Merkmal „heftig über etwas schlagen“ sprachlich realisiert wird. Die Bedeutungen schnallnachahmender Wörter sind Verallgemeinerungen, die nicht mit dem Benennungsmotiv identisch sind: sie geben nur einige Merkmale dieses Motivs wieder (Schippa Th., 1972: 53).

Das Phonesem im Schnittpunkt der Lautsemantik und Lautbedeutsamkeit

Die nächste Frage, die unmittelbar mit der phonetischen Struktur des jeweiligen Lautkörpers oder Formativs bei der Abbildung bestimmter Naturlaute verbunden ist, hängt mit dem Problem der Phonosemantik zusammen. Diese Erscheinung ist eng mit der Erscheinung der sekundären Lautbedeutsamkeit verbunden. Bestimmte Klangbilder werden poetisch genutzt und erhalten in diesen Kontexten emotionale Färbung. Ausdruckskraft und Gefühlsfärbung scheinen in einem Wechselverhältnis zu sein. (Schippa Th., 1972: 53).

Einerseits handelt es sich um die phonetischen Konstanten, rekurrente phonetische Syntagmen, die bestimmte Naturlaute abbilden. Zum anderen geht es um den Lautsymbolismus, welcher nicht auf dem begrifflichen Bestandteil des Wortes basiert, sondern auf seinem Nebensinn und Gefühlswert (Schmidt W., 1960: 46-49). Es wird angenommen, dass bestimmte Laute sinnbildend bestimmte Assoziationen, Gefühle, Empfindungen, Konnotationen im Zusammenhang mit einer bestimmten Situation, mit einem bestimmten Kontext beim Leser bzw. Hörer hervorrufen können. Im ersten Fall geht es um die Kombination von Lauten, die den Naturlauten des abgebildeten Denotats entsprechen können, obwohl es, wie oben erwähnt, nicht immer in der Sprache richtige Widerspiegelung der Realität im Bewusstsein gibt (Vgl. Marsbewohner, Donnergott usw.)

Analyse des Belegmaterials

Die unten angeführten aus dem "Duden Universalwörterbuch" wahllos herausgegriffenen Beispiele dienen als Belegmaterial für unsere Erwägungen bezüglich der Phonesteme (Кушнерик В. І., 2009: 26), die die bestimmten Merkmale der Naturlaute reproduzieren:

- ächzen – gepresst mit klingelndem Laut schmerzlich ausatmen – „Ach sagen“; nachgebildet nach der Interjektion "ach" als Ausdruck des Schmerzens, der Betroffenheit; nachgebildet nach dem Klang des Ausatmens durch den ach-Laut + Zischlaut "z".
- bumsen – dumpf dröhnen, heftig gegen etwas schlagen, prallen, stoßen; nachgebildet nach der Interjektion "bums" für einen dumpfigen Schuß. Der Klang eines Stoßes wird wiedergegeben durch den Verschußlaut "b" (dumpf) und den stimmhaften Engelaute "s" [z], welcher "hart" symbolisiert; Die Qualität des Stosses wird durch den Sonorlaut "m" reproduziert (die Stärkung des Stoßes+ seine Qualität).
- gackern (von Hühnern) – mehrfach hintereinander einen hohen, kehligen, kurzen [und zwischendurch lang gezogenen] Laut von sich geben; nachgebildet nach der Interjektion "gack, gack" mit Hilfe des Gaumenlautes "g" + Sonorlaut "r" als Abbild der Wiederholung (auf einen Menschen bezogen wird es pejorativ gebraucht).
- grunzen (von bestimmten Tieren, besonders Schweinen) – dunkle, rauhe, kehlige Laute ausstoßen; übertragen auf einen Menschen nimmt das Wort pejorative Schattierung an und bedeutet "undeutlich äußern, sagen". Die dunklen Kehlkopf-laute werden phonetisch durch den gutturalen Konsonanten "g" imitiert, welcher in der Kontamination mit dem nachfolgenden Sonorlaut "r" den Effekt der sich gleichmäßig in den kurzen Abständen wiederholenden Töne lautlicher Handlung hervorruft (vgl. im Ukrainischen "рохкати"), wo die iterative Bedeutung nicht durch die phonetische Form, sondern durch die wortbildende Bedeutung des Suffixes „ати“ reproduziert wird.
- gurgeln – unter Hervorbringung bestimmter dunkler Kehlkopf-laute den Hals spülen (laut, geräuschvoll gurgeln): der Bach gurgelt, Worte gurgeln (übertragen auf das Nichtlebendes). Im letzten Fall geht es um die semantische Valenz des Wortes. Die künstlichen Laute, die man beim Gurgeln hervorbringt, manifestiert die Sprache mit Hilfe des gutturalen Phonestems "gurg" (dunkler Laut) und die Iterativität der Handlung wird durch das Phonestem "ln" repräsentiert.
- husten – Luft, gewöhnlich infolge einer Reizung der Atemwege, stoßweise, heftig und mehr oder weniger laut aus der Lunge durch den Mund herauspressen. Dieses heftige, stoßweise und laute Geräusch beim Husten wird durch das Phonestem "st" reproduziert (im Ukrainischen aber durch "шл" - кашляти). Auch das anlautende "h" (aus dem ide. „kw“) konnte ursprünglich dieses stoßweise Geräusch wiedergeben.
- huschen – sich lautlos und schnell [über etwas hin] bewegen (eine Eidechse huscht über den Weg); wahrscheinlich nachgebildet nach der Interjektion "husch!". Diese lautlose Bewegung wird durch das Phonestem "sch" wiedergegeben. Im Verb "huscheln" wird dieses schnelle und laute Geräusch bei der Fortbewegung eines Tieres durch das Phonestem "ln" intensiviert, wie beim Verb "hüsteln" im Gegensatz zu "husten"
- knattern – kurz aufeinanderfolgende harte, knallende Laute von sich geben (ukr. "тріскотіти", "торохкотіти"); dieses Geräusch wird im Deutschen durch den velaren Konsonanten "k" wiedergegeben. Die unaufhörlichen Töne werden durch die Wiederholung des t-Lautes manifestiert.

- knacken – einen kurzen, knusprigen, harten, hellen Ton von sich geben; der Naturlaut wird durch die gutturalen Laute “g” und “k” wiedergegeben; Keine richtige Wiedergabe liegt hier vor, weil das Knacken mit dem hellen und nicht mit dem dunklen Klang verbunden ist. (Nachgebildet nach der Lautnachahmung “knack”)
- knarren – ein ächzendes, mit Knacken verbundenes Geräusch ohne eigentlichen Klang von sich geben; das Bett, die Treppe knarrt (ukr. “рипіти”, “тріщати”): die Bäume knarren und ächzen. Das Geräusch wird durch die Wiederholung des Sonorlauts “r” auch im Ukrainischen manifestiert.
- krachen – für plötzliches, hartes lautliches Geräusch, dass besonders dann entsteht, wenn der feste Gegenstand auf den Boden fällt. Das Wort ist abgeleitet von der Interjektion “krach!” (im Ukrainischen heißt es “гепнути”). Das Phonestem “kr” gibt das plötzliche Geräusch wieder und das Phonestem “ch” – die Härte dieses Geräusches.
- klappern – immer wieder ein helles, hartes Geräusch durch das Aneinanderschlagen zweier oder mehrerer fester Gegenstände von sich geben: ihre Zähne klappern vor Kälte, die Störche klappern mit den Schnäbeln. Dieses Aneinanderschlagen, welches den klappernden Laut erzeugt, ist mit dem Phonestem “pp” verbunden und das Phonestem “ern” gibt die sich wiederholende Handlung wieder. Ein heller Laut wird wahrscheinlich nicht durch den Vokal der niedrigen Zungenlage “a” repräsentiert, sondern durch das Phonestem “pp”. Somit ist das Phonestem “pp” vieldeutig (ukr. цокати)
- klingeln – metallisch, hell, oft schrill klingende Töne sehr schnell hintereinander von sich geben (das Telefon, der Wecker klingelt; kurz, laut, stürmisch an der Tür klingeln). Helle Töne sind selbstverständlich mit dem Vokal “i” verbunden, langanhaltende Töne werden an das Phonestem “eln” gebunden. Es stellt sich heraus, dass das Phonestem “ng” einen einfachen Ton aber auch einen schrillenden, metallischen Ton reproduzieren kann (wahrscheinlich in der Verbindung mit dem Phonestem “ln”). Hier haben wir es mit der phono-semantischen Vieldeutigkeit zu tun.
- klingen – kürzere Zeit anhaltende, meist helle, reine, dem Ohr wohlgefällige Töne von sich geben, hervorbringen (die Gläser, Glocken klingen, die Stimmen klingen): heller Ton wird durch den hellen Vokal der vorderen Zungenlage “i” wiedergegeben; die Qualität des Tones wird durch das Phonestem “ng” und kurzanhaltender Ton durch “kl” reproduziert (Im Ukrainischen “дзвонити”, “звучати” wird die Qualität des Tones anders wahrgenommen und interpretiert in Form von “дз”, “з”). Wahrscheinlich ist es damit verbunden, dass im Deutschen die Konsonanten “b”, “d”, “g” halbstimmhaft ausgesprochen werden. Im Ukrainischen dagegen, wo diese Konsonanten stimmhaft ausgesprochen werden, ist es möglich geworden, diesen Naturlaut mehr adäquat wiederzugeben. Phonetische Semantik ist in diesem Onomatopoetikon eng mit dem Lautsymbolismus verbunden, weil sie das Gefühl des Wohlgefallens hervorruft, wahrscheinlich durch den Vokal “i” und den wohlgefälligen Klang des Sonorlautes “l” (vgl. Leise zieht durch mein Gemüt liebliches Geläute (J. W. Goethe)). Diese innere Freude und Befriedigung ist mit dem Lautsymbolismus des poetischen Textes verbunden, der diese Gefühle durch die Diphthonge “ei”, “eu”, “au” und die hellen Vokale der vorderen Zungenlage “i”, “ü” verursacht.

Die Situation aber ändert sich, wenn infolge des Ablauts der Vokal “a” erscheint in Form des Substantivs “der Klang”, welcher dunkle, dumpfe Laute wiedergibt und somit die Klangfarbe von “ng” beeinflusst: „die Wand klang hohl und dumpf“. Das Onomatopoetikon “klingen” ist mit der Interjektion “kling” (дзень, дзелень) verbunden und wahrscheinlich davon abgeleitet.

- knurren (von bestimmten Tieren) als Zeichen von Feindseligkeit brummende, rollende Laute von sich geben (der Hund, der Magen bringt gurgelnde Laute hervor); rollende intensive Laute werden durch die Verdoppelung des r-Lautes manifestiert, indem in diesem Fall auch feindselige Haltung zum Vorschein kommt - eine Kontamination von zwei Quellen des Onomatopoetikons: äußerer Schall + innerer Zustand (eine Art Synästhesie). Auf einen Menschen bezogen, nimmt das Onomatopoetikon die negative Bedeutung an: murren.
- lispeln – mit tonloser Stimme und einer gewissen Scheu oder Zaghaftigkeit manchmal geheimnisvoll sprechen (sie lispelte ihm ins Ohr). Diese tonlose Stimme wird in der deutschen Sprache durch das Phonestem “sp” manifestiert, daher kann sie bei dem Außenstehenden eine geheimnisvolle Empfindung auslösen, die assoziativ-symbolische Vorstellung erregt. Diese

geheimnisvolle Vorstellung (Lautsymbolismus) hat auch einen magischen Sinn. Das betrifft z.B. das Onomatopoetikon “flüstern”, bei welchem mit tonloser leiser Stimme etwas informiert wird, um nur vor einem bzw. von wenigen gehört zu werden. Auch in diesem Fall stellt das Phonestem “st” das für den Außenstehenden etwas Geheimnisvolles dar. So halten Lautsemantik und Lautsymbolik miteinander Schritt.

- meckern (von Ziegen) – [lang gezogene] helle, in schneller Folge stoßweise unterbrochene Laute von sich geben (auf den Menschen bezogen bedeutet dieses Onomatopoetikon “mit blecherner Stimme reden”, “nörgeln” (abwertend). Das lautmalerische Verb ist abgeleitet von der Interjektion “meck!” für das Meckern der Ziege. Das Phonestem “me” gibt adäquat den Naturlaut (auch im Ukrainischen ist es der Fall – “ме” “мекати”) wieder. Die stoßweise Unterbrechung dieses Lauts ist durch das Phonestem “ern” reproduziert. Helle Farbe der Laute ist mit dem hellen Vokal “e” verbunden. Auf einen Menschen bezogen nimmt das Wort die abwertende Bedeutung an (an einer Sache immer etwas auszusetzen haben): er meckert über das Essen.
- miauen – abgeleitet von der Interjektion “miau” (von Katzen) – einen wie „miau“ klingenden Laut von sich geben. Die Klangfarbe dieses Lautes wird durch den Diphthong “au” wiedergegeben. Da der Diphthong “au” meistens dumpfe Laute manifestiert, wird die helle Klangfarbe durch die hellen Vokale der vorderen Reihe und der vorderen Zungehebung [i, e] erreicht. In diesem Fall haben wir es mit dem höchsten Motivationsgrad der Phonosemantik des Onomatopoetikons zu tun (vgl. auch das ukr. “нявчати”). Das Phonestem “няв” entspricht ganz genau dem deutschen Phonestem “miau”, da “m” und “n” Sonorlaute sind.
- niesen – (infolge einer Reizung der Nasenschleimhaut) die Luft ruckartig und mit einem lauten Geräusch durch Nase und Mund ausstoßen (ukr. чхати, пчихати). Es liegt auf der Hand, dass das laute Geräusch durch den Sonanten “s” und den Nasallaut “n” in der deutschen Sprache reproduziert ist (im Ukrainischen – durch den ach-Laut.) Während im Ukrainischen das ruckartige Geräusch durch das Phonestem “n” representiert wird, fehlt dieses Phonestem im Deutschen. Man kann annehmen, dass dieses Phonestem in dem älteren Zustand der deutschen Sprache vorhanden war und später aus bestimmten phonetischen Gründen verschwunden war. Im etymologischen Wörterbuch von Kluge finden wir die Bestätigung unserer Hypothese: dieses Phonestem hatten die alten germanischen Sprachen in der Form “hn”, “fn” (vgl. hnjosa, fnezan). Das bestätigt die These, dass der heutige Zustand der deutschen Sprache keinen zuverlässigen Grund bietet, um die adäquaten Phonesteme für bestimmte Laute bzw. ihre Charakteristika zu identifizieren, weil das lautnachahmende Phonestem verschwand oder durch phonetische Gesetze den phonetischen Veränderungen unterzogen war.
- piepen (besonders von jungen Vögeln) – in kurzen Abständen feine, hohe, kurzabbrechende Pfeiftöne hervorbringen (die Maus piept); nachgebildet nach der Interjektion “piep”, “pieps”. Der lautmalerische Effekt wird durch die stimmhaften Verschlusslaute “p”, die die wiederholten Klänge representieren.
- prasseln – längere Zeit mit einem dumpfen, klopfenden oder trommelnden Geräusch sehr schnell hintereinander prallen: der Regen prasselt, das Feuer prasselt. Das dumpfe Geräusch wird durch das Phonestem “pr” und die Dauer des klopfenden Tones – durch die Phonestheme “ln” und “ss” wiedergegeben.
- pissen – das Geräusch bei der Entleerung des Harnblases hervorbringen, das dem Rauschen des Regens ähnelt: dieses gleichmäßige Geräusch wird durch die Verdoppelung des Engelautes “s” reproduziert und auf die Naturerscheinung übertragen : es regnet = es pißt (salopp).
- rauschen – ein gleichmäßiges, anhaltendes dumpfes Geräusch wird abgebildet durch den Engelaute “sch” ohne Kombination (das Meer, der Wald, der Bach, der Regen).
- rascheln – raschelndes Geräusch wird wiedergegeben meistens durch den Engelaute “sch” und den Sonorlaut “l” (das Laub raschelt, das Papier raschelt, es raschelt im Stroh, mit der Zeitung rascheln).
- raunen – leise, mit gedämpfter und gesenkter Stimme, murmelnd etwas sagen (ukr. шепотіти, жебоніти). Gedämpfte und gesenkte Stimme wird durch den Diphthong “au” representiert, murmelnde Stimme dagegen - durch das Phonestem “r”, “n”. Auch der Klang des Naturlautes ist mit dem Sonorlaut “n” verbunden. Der Diphthong “au” ist eine Kombination von zwei Lauten der mittleren und hinteren Zungenlage, die diese niedrigen Töne der Stimme wiedergeben.

Gegenüber den Onomatopoetika “flüstern, zischen”, bei denen der Ton fehlt, enthält “raunen” den Naturklang, welcher aber mit dem Sonorlaut “n” verbunden ist. Dieser Klang hat den lautsymbolischen Sinn und geht auf die altgermanische „Rune“ zurück, welche nicht nur die Bedeutung sondern auch den magischen Sinn hatte.

- schnarchen – beim Schlafen meist mit geöffnetem Mund tief ein- und ausatmen und daher ein dumpfes, kehliges Geräusch (ähnlich einem Ach-Laut) von sich geben. In der Umgangssprache wird es scherzhaft gebraucht: er schnarcht schon = er schläft schon; der Naturlaut wird durch den Zischlaut “sch” + “r” nachgebildet.
- schnattern (besonders von Gänsen und Enten) – schnell aufeinanderfolgende, helle, harte, fast klappernde Laute von sich geben (Naturlaut wird durch den Zischlaut “sch” + “r” als Abbild des sich wiederholenden Lautes abgebildet).
- sausen – ein anhaltend starkes, scharfes oder gleichmäßig abwechselndes Geräusch wie bei einer Reibung von sich geben (ukr. “шуміти”, “свистіти”) : der Wind sauste im Kamin, das Blut sauste ihm in den Ohren, sich [mit sausendem Geräusch] sehr schnell fortbewegen, sich irgendwohin bewegen: die Mutter sauste in die Küche. Das stark anhaltende Geräusch wird durch die in einer bestimmten Distanz vorkommenden stimmhaften Engelaute “s” wiedergegeben; das Suffix des Infinitivs “en” reproduziert den konstanten Zustand der Bewegung.
- säuseln – wie durch eine leichte Bewegung der Luft ein leises Geräusch von sich geben (der Wind säuselt in den Zweigen, die Blätter, Bäume säuseln [im Wind]; auch unpersönlich: es säuselt in den Zweigen. In der übertragenen Bedeutung, auf einen Menschen bezogen, weist “säuseln” eine semantische Schattierung “flüstern” auf, welche schon an den Lautsymbolismus angrenzt und die Empfindung von “etwas Geheimnisvollem” hervorruft
- zischeln – [in ärgerlichem Ton] zischend flüstern, heimlich [Gehässiges] über jemanden, etwas reden (jemandem etwas ins Ohr zischeln). Das Phonem “ln” neutralisiert die Wiedergabe des Tons und ruft zusätzlich Konnotationen hervor (ärgerlich, heimlich), was dem Onomatopoetikon die assoziativ-symbolische Schattierung verleiht.
- zischen – einen scharfen Laut hervorbringen, welcher bei der Aussprache eines “s, z, sch” entsteht: die Gans, die Schlange zischen (bezogen auf den Menschen bedeutet: ärgerlich etwas sagen, durch die Zähne zischen). In diesem Fall geben die Phoneme “z” und “sch” adäquat den Naturlaut wieder, was selten passiert. Die Sprache verfügt über ein geringes phonetisches Material, um alle Nuancen und Schattierungen der Naturlaute und Ausdrücke der menschlichen Gefühle, Gemütszustände, Willensäußerungen adäquat zu reproduzieren. Deswegen haben wir einerseits das Onomatopoetikon “zischen” und andererseits das lautmalende Wort “niesen”, welches nur annähernd durch das “s” das natürliche Lautbild reproduziert, wobei die ruckartige Art des Lautbildes phonetisch überhaupt nicht repräsentiert ist (im Gegensatz zum Ukrainischen „кашляти“). Man kann das Schema des Motivationsgrades der deutschen Onomatopoetika zusammenstellen, aber das geht über den Rahmen unserer Studie hinaus.

Lautsemantik und Lautbedeutsamkeit

Aus der obenangeführten Analyse des Belegmaterials ist ersichtlich, dass die Phoneme nicht nur phonosemantische Bedeutung haben, sondern dass sie auch konnotative Wirkung hervorrufen können: Freude, Ruhe, Unruhe usw., was mit ihrem Lautsymbolismus zusammenhängt.

Es besteht kein fester Beweis, dass bestimmte Leute immer mit bestimmten Gefühlen verbunden sind, z. B. die Vokale „u“ und „o“ – mit dem Gefühl der Angst oder der Trauer und die Vokale „i“ und „e“ – mit den freudigen Gefühlen (vgl. Wut aber gut; Ruhe aber Stille usw.) Wie schon erwähnt, ist ihre symbolische Bedeutung mit ihrer sekundären Bedeutsamkeit verbunden, die in den bestimmten rekurrenten Phonemen inkorporiert ist und bestimmte Klangbilder hervorruft. Mit anderen Worten geht es hier um die assoziativ-symbolische Bedeutung der phonologischen Einheiten, die dem Text das konnotative Motiv verleihen (Кушнерик В. І., 2009: 11).

Somit können Phoneme mit den hellen Lauten und Diphthongen freudige Konnotationen hervorrufen, während die Phoneme mit den dunklen Lauten “o, u” und dem Diphthong “au” bedrückte Wirkung wiedergeben. Bei dem wiederholten Gebrauch in einem zusammenhängenden, meist poetischen Text geht es schon um das Motiv: Ruhe, gehobene Stimmung, träumerischer Zustand, geheimnisvolle Situation (хто се, хто се на тім боці чеше косу (Т. Г. Шевченко)). So z.

B. gibt das gutturale “u” nicht nur die dumpfen Schattierungen eines Naturklanges wieder (bumsen), sondern kann es in einem zusammenhängen bzw. poetischen Text das Gefühl der Ruhe beim Leser auslösen:

“Unter dunklen Uferulmen wurdest du trotz Wut und Wunden ruhmvoll ruhend nun gefunden”

Das sich wiederholende “u” erweckt in diesem Kontext den Eindruck der Ruhe, der Unbeweglichkeit, während die anderen Wörter aber im separaten Gebrauch diesen Eindruck mit einem hellen Vokal hervorrufen können: “Stille”. Das betrifft den separaten Gebrauch von “a”, welches meistens den kurzen hellen hintereinanderfolgenden Laut von den Hühnern reproduziert, aber in einem zusammenhängenden poetischen Text mit dem Begriff der Stabilität und Beständigkeit der Gefühle verbunden ist:

*“Ich dacht an sie den ganzen Tag
Und dacht an sie die ganze Nacht.
Und als ich fest im Schlafe lag,
Hat mich mein Traum zu ihr gebracht”
(Heinrich Heine, Liebesgedicht)*

„Flüstern“, „säuseln“, „raunen“ manifestieren tonloses Sprechen, um nur von einem oder wenigen gehört zu werden. Gleichzeitig sind sie mit der Konnotation “geheimnisvoll” verbunden:

*“Mein Vater, mein Vater und hörest du nicht,
was Erlkönig mir leise verspricht? Sei ruhig, bleibe ruhig, mein Kind.
in dürren Blättern säuselt der Wind.” (J. W. Goethe „Erlkönig“)*

In diesem Sinne bewahrheitet sich die Aussage von W. Schmidt: “Die Lautsymbolik beruht auf der weitverbreiteten Meinung, dass bestimmte Laute sinnbildlich bestimmte Bedeutungen vertreten können” (Schmidt W., 1960: 44).

Darum ist es kaum akzeptabel, den Lautsymbolismus in den Phonestemen, losgelöst von dem breiten Kontext, zu identifizieren suchen. So war noch Plato der Meinung, dass alle Dinge ihrer Natur gemäß benannt werden: “ge” bedeutet z.B. “klebrig”, „gr“. “schnell”. B. Müs vertritt die Meinung, dass das Phonestem “fl” Bewegung von verschiedenen Formen wiedergibt: fliegen, flattern, fliehen usw. Aber das trifft nicht für alle Bildungen mit “gl” zu (vgl. z. B. flüstern, flicken, florieren). Man kann doch der Auffassung zustimmen, dass bestimmte Phoneme bestimmte symbolische Assoziationen hervorrufen können. Lautung, Klang können assoziiert werden mit der Farbe oder mit dem bestimmten Geschmack (gelb - grün - Zitrone) oder mit der bestimmten Stimmung (f, k, r, d, a, o, e - traurig, m, n, l, i - idyllisch). Manche Vokale werden mit dem bestimmten Sinn verbunden (Кушнерик В. І., 2009: 22).

Der Lautsymbolismus steht nicht nur der Poetik zu Diensten. Er kann auch als subjektiv oder objektiv empfundenes Verhältnis zwischen dem Bezeichnenden und Bezeichneten auf die nicht klingenden Erscheinungen ausgedehnt werden, die das Geräusch erzeugende Denotat hervorruft: Mimik, Bewegung, physischer und psychischer Zustand eines Menschen bzw. eines Tieres (Vgl. z.B. “trotten”), welches die Laute des Gehens eines Menschen wiedergibt, die erzeugt werden durch das Treten der Schuhe auf den Boden und zugleich schwerfällige, stumpfsinnige Fortbewegung symbolisiert. Im Onomatopoetikon “trotteln” wird diese Wirkung durch das Phonestem “ln” multipliziert.

Auch das Onomatopoetikon “huschen” reproduziert nicht nur das Geräusch, sondern auch die Art der Bewegung “schnell” (eine Eidechse huscht über den Weg).

Das lautnachahmende Wort “schellen” gibt nicht nur schrill klingende Töne, sondern auch unangenehmes Gefühl wieder, während das Onomatopoetikon “läuten” durch das Phonestem “äu” angenehme Gefühle hervorruft. Durch solch einen Effekt entstehen die Formen der Synästhesie: helle Laute, süße Laute usw.

Fazit

Aus der oben durchgeführten Analyse der Lautsemantik und Lautbedeutsamkeit der durch die Stichprobe gewählten Onomatopoetika können solche Schlussfolgerungen gezogen werden:

1) Die Naturlaute, die die Naturerscheinungen, Menschen, Tiere, Bewegungen, Artefakte von sich geben, haben diskrete Struktur: Intensivität, Iterativität, Tonhöhe, Tonstärke, Dauer usw., die in der Sprache mit dem ihr zur Verfügung stehenden phonetischen Inventar reproduziert werden.

2) Die Fülle der Nuancen und Schattierungen der natürlichen Laute und das begrenzte phonetische Material zur Widerspiegelung dieser Fülle führt dazu, dass die Sprache nur annähernd die Naturklänge durch die Reproduktion bestimmter relevanter Merkmale wiedergibt. In diesem Sinne wäre es zweckmäßig, die Motivationskala der deutschen Onomatopoetika zu erstellen, wo der Grad der phonetischen Motivation aufgezeigt werden könnte: wenn z.B. der Motivationsgrad des Onomatopoetikons "miauen" fast 100% ausmacht, so nähert sich z.B. der Motivationsgrad des lautmachenden Wortes "niesen" im modernen Deutsch der Null.

3) Die Schattierungen und Nuancen der natürlichen Laute werden durch die sogenannten Phonesteme – konstante, rekurrente Phonemverbindungen manifestiert, die darüber hinaus ihre lautsymbolische Bedeutung (Wirkung) hervorrufen können: geheimnisvoll, ruhig, unruhig, freundlich usw.

4) Wie oben erwähnt, steht dem begrenzten phonetischen Inventar der Sprache ein System von Schattierung und Nuancen den natürlichen Lautbildern gegenüber und die Sprache findet hier den Ausweg, indem sie zur phonetischen Vieldeutigkeit greift, welche manchmal an die phonetische Homonymie grenzt: so kann das Phonestem "ss" nicht nur das knackige Geräusch, sondern auch klappernde, trommelnde Laute repräsentieren.

5) Wenn man die Art des klingenden Denotats kennt, kann man auf Grund der ermittelten Phonesteme die Struktur des entsprechenden lautmachenden Wortes voraussehen. Diese Voraussetzung kann eben in Form der Phonesteme und nicht der einzelnen Laute erfolgen. So ist z.B. das Modell "Verschlusslaut + dumpfer (dunkler) Vokal + Nasallaut" typisch für die Bezeichnung eines Schlages mit dem nachfolgenden schallenden Ton (vgl. engl. "dong", ukr. "бам", deutsch "bam"); das Phonestem "sch" gibt meistens anhaltendes dumpfes Geräusch (vgl. "rascheln, zischen, rauschen, tuscheln") wieder. Das Phonestem "tsch" sieht immer einen Klang voraus, der durch das Aufschlagen von etwas Schwerem auf etwas Hartes entsteht (vgl. klatschen, schwatzen, tratschen). In der übertragenen Bedeutung wird der lautmachende Charakter des Wortes in den Hintergrund gerückt und im Vordergrund erscheinen konnotative Wirkungen, meistens abwertende (z. B. „klatschen“ bedeutet „helles schallendes Geräusch durch das Aufschlagen von etwas Schwerem auf etwas Hartes von sich geben“, während dieses Wort, auf den Menschen übertragen, abschätzigere Bedeutung hat (in geschwätziger Weise reden).

6) Die Lautsemantik und der Lautsymbolismus (Bedeutsamkeit) sind zwei Abarten des lautmalenden lexikalischen Systems der Sprache.

7) Lautsymbolische Bedeutsamkeit der Onomatopoetika ist im Gegensatz zu den lautmachenden Wörtern eine sekundäre Erscheinung, die mit der nicht akustischen Wirkung der lautmachenden Wörter verbunden ist (sie gibt Form, Lichteffekte, Entfernungen, Dimensionen, Art des Ganges, psychologischen bzw. psychischen Zustand eines Lebewesens wieder).

8) Sowohl der Lautsymbolismus als auch die Lautsemantik sind mit der Kinetik d.h. mit der motorischen Bewegungen der Muskeln verbunden, die die Empfindungen und Emotionen begleiten.

BIBLIOGRAPHIE

1. Жаборюк О.А. Теоретична лінгвістика: фундаментальні проблеми та ймовірні шляхи їх вирішення / О.А. Жаборюк // Записки з романо-германської філології, вип. 22. – Одеса, 2008. – с. 37.
2. Кушнерик В.І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах: синхронія та діакронія / В.І. Кушнерик // Автореферат на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. – К., 2009. – с. 11, 26.
3. Левковская К. А. Лексикология немецкого языка / К. А. Левковская. – М., 1956. – с.20-21.
4. Реформатский А.А. Введение в языкознание / А.А. Реформатский. – М., 1955. – с.35.
5. Duden Universalwörterbuch. Dudenverlag. Mannheim/Wien/Zürich, 1989.
6. Linke A., Nussbaumer M., Portmann P.R. Studienbuch Linguistik. Max Niemayer Verlag, Tübingen 1996, S. 21.
7. Metzler Lexikon Sprache. Herausgegeben von H. Glück, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2005, S. 289.
8. Schmidt W. Deutsche Sprachkunde. Volk und Wissen. Volkseigener Verlag. Berlin, 1960, S.46-49.
9. Schippian Th. Einführung in die Semasiologie. Leipzig, 1972, S.53.

REFERENCES

1. Zhaboryuk O. A. (2008). Teoretychna linhvistyka: fundamentalni problemy ta ymovirni shlakhy yikh vyrishennya. [Theoretical Linguistics: fundamental problems and possible ways of their solution] // Zapysky z romano-hermanskoj filolohiyi. Odesa, p. 37.
2. Kushneryk B. I. (2009) Fonosemantyzm u hermanskykh i slovyanskykh movakh: synkhroniya I diakhroniya. [Phonosemantics in German and Slavic Languages. Synchrony and Diachrony] // Avtoreferat na zdobuttya naukovoho stupenya doktora filolohichnykh nauk. Kyiv, pp. 11, 26.

3. Levkovskaya K. A. (1956) *Leksikologiya nemeckogo yazyka*. [Lexicology of German Language]. Moscow, pp.21-22.
4. Reformatskyi A. A. (1955) *Vvedenie v yazykoznanie*. [Introduction to Linguistics]. Moscow, p. 35.
5. Duden Universalwörterbuch. Dudenverlag. Mannheim/Wien/Zürich, 1989.
6. Linke A., Nussbaumer M., Portmann P.R. *Studienbuch Linguistik*. Max Niemayer Verlag, Tübingen 1996, S. 21.
7. Metzler Lexikon Sprache. Herausgegeben von H. Glück, Verlag J. B. Metzler, Stuttgart – Weimar, 2005, S. 289.
8. Schmidt W. *Deutsche Sprachkunde*. Volk und Wissen. Volkseigener Verlag. Berlin, 1960, S.46-49.
9. Schippan Th. *Einführung in die Semasiologie*. Leipzig, 1972, S.53.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Богдан Максимчук – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: історія німецької мови, теоретична граматики, історія лінгвістичних вчень.

Ірина Арабська – кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: проблеми частин мови, історична лексикологія англійської мови, теоретична граматики.

Олена Труш – магістр філології, випускниця відділу німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка (2019 р.).

Наукові інтереси: лексична семантика, стилістика, етнопсихологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Bohdan Maksymchuk – Candidate of Philology, Professor, Head of the Department of German Philology, Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: history of German language, theoretical grammar, history of linguistic teachings.

Iryna Arabska – Assistant Professor, Department of English Philology, Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: problems of parts of language, historical lexicology of English, theoretical grammar.

Olena Trush – Master of Philology, graduate of the Department of German Philology, Ivan Franko National University of Lviv. (2019).

Scientific interests: lexical semantics, stylistics, ethnology.

УДК 811.112.2'276.6'374

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.14>

СТРАТИФІКАЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ КУЛІНАРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

Галина МЕЛЕХ (Дрогобич, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3597-7359>

e-mail: melekhelen@gmail.com

МЕЛЕХ Галина. СТРАТИФІКАЦІЯ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ КУЛІНАРІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ). У статті розглядаються питання стратифікації німецької фахової мови кулінарії, сформованої на основі лексикографічних джерел. Класифікація фахової мови кулінарії визначає її розподіл на терміни, професіоналізми, номен та лексику загального вжитку. Внутрішньофахова лексика виражена кулінарними термінами, професіоналізмами та номенклатурою. Зовнішньофахова лексика – це переважно номен із сфери зоології та ботаніки. Фахова мова кулінарії характеризується як субмова з низьким рівнем термінологізації.

Ключові слова: стратифікація, термін, номен, професіоналізм, загальноживана лексика, комерційний номен.

MELEKH Halyna. STRATIFICATION ISSUES OF THE GERMAN CULINARY PROFESSIONAL VOCABULARY (ON THE BASIS OF LEXICOGRAPHIC SOURCES). The article deals with the stratification issues of the German culinary professional vocabulary formed on the basis of lexicographic sources. The classification of culinary professional vocabulary is determined by the division into terms, professionalisms, nomens, and general vocabulary. Lexicon within culinary professional vocabulary is expressed by culinary terms, professionalisms and nomenclature. External vocabulary is mainly represented by the nomens in the field of zoology and botany. The culinary professional vocabulary is characterized as a low-terminology sub-language. Culinary professionalisms are appropriately labelled in a dictionary and are used to communicate between professionals in the culinary field. They are also used to denominate and specify culinary concepts, as well as to give them special expressiveness that is not inherent to terminology or nomenclature. The culinary nomenclature is divided into two groups – kitchen nomenclature and nomenclature of related industries. The following types of kitchen nomenclature are distinguished: nomenclature of dishes, drinks, kitchen

utensils, ingredients and food establishments. There are separate commercial nomens, which also belong to cooking, but they are legally assigned to certain commercial organizations. The nomenclature of related industries is represented by zoological and botanical nomens. Words are considered terms if they meet most of the requirements of a term: uniqueness, expressive neutrality, lack of synonyms and homonyms, brevity, definiteness. Culinary terms are semantically presented by the names of dishes, cooking processes, ingredients, properties of dishes and drinks, beverages, kitchenware, representatives of restaurant staff. General vocabulary includes certain well-known names of dishes and drinks, culinary processes without nuances in cooking, utensils and kitchenware, processes and objects of food consumption and most culinary properties. General vocabulary in the culinary vocabulary denotes basic concepts of cooking, which are formed on the basis of the national language.

Keywords: stratification, term, nomen, professionalism, general vocabulary, commercial nomen.

Кулінарна лексика є в сьогоденні важливим об'єктом філологічних студій, особливо зважаючи на інтегративний характер сучасних мовознавчих досліджень, однак проблема стратифікації фахової мови кулінарії оминула увагу наукового загалу. Частково проблематики поділу кулінарної лексики торкаються у своїх дослідженнях Л.В. Півньова, яка аналізує кулінарні номени у структурі готельно-ресторанного бізнесу, Л.М. Борис та Е.Д. Гоца вирізняють різні види номенів та термінів в українській лексичній кулінарній системі. **Актуальність** дослідження полягає у спробі розмежувати кулінарні терміни та номени від загальноживаної лексики, щоб таким чином структурувати кулінарну лексичну систему і продемонструвати її термінологічний потенціал. **Мета** дослідження полягає у характеристиці німецької фахової мови кулінарії з погляду її термінологічного наповнення і ставить перед собою такі **завдання**: визначити страти, на які поділяється фахова мова кулінарії, розробити принципи поділу кулінарної лексики, окреслити кількісний та якісний склад кулінарної термінології, номенклатури та загальноживаної лексики у складі німецької фахової мови кулінарії. **Матеріалом** дослідження послужила авторська картотека кулінарних лексем, укладена на основі чотирьох академічних словників (Deutsches Wörterbuch von Gerhard Wahrig, Duden Deutsches Universalwörterbuch, Metzler Lexikon Sprache, Deutsch als Fremdsprache von Günter Kempcke) загальним обсягом 5190 лексем.

Оскільки кулінарні назви виконують функцію називання, вони займають проміжне місце між термінами та нетермінологічними номенами (Kalasznik, 2012). Лексичний склад фахової мови кулінарії неоднорідний, його ядро становить загальна, професійна та вузькоспеціалізована лексика. Вузькогалузеві терміни поділяються на три групи: 1) базові, які мають відповідники практично в будь-якій мові (*kochen, braten*); 2) інтернаціональні (*blanchieren, filetieren*); 3) національні (*Eisbein, Eintopf*).

Опираючись на основні вимоги до терміну, номена та професіоналізму, розподіл одиниць фахової мови кулінарії здійснено так: внутрішньофахова лексика, що використовується здебільшого для кулінарної сфери (2699 лексем – 52 % від загальної вибірки), зовнішньофахова, що, крім кулінарії, використовується у суміжних галузях (415 лексем – 8 %), та лексика загального вжитку (2076 лексем – 40 %), хоча визначити межі такого розподілу доволі складно, оскільки поняття їжі “акумулює знання агротехнічного, технологічного, кулінарного, медичного, історичного, естетичного, філософського та літературного характеру” (Гулова, 2013: 3).

Внутрішньофахова лексика презентована кулінарними термінами, кулінарною номенклатурою та професіоналізмами. Зовнішньофахова лексика – це переважно інгредієнти, і оскільки це стосується різних видів рослин, сортів м'яса та іншого, то тут можна простежити значний зв'язок кулінарії із зоологією та ботанікою. Питання про відмежування назв окремих інгредієнтів чи сировини як кулінарних лексем від загальноживаної мови чи інших галузей (біології, зоології) є достатньо спірним, оскільки та лексика, якою раніше послуговувались лише фахівці (кухарі, ресторатори), на основі суспільних розподільчих систем стала загальнозрозумілою.

До кулінарних професіоналізмів ми залучили лексеми із відповідним маркуванням у словнику, загалом 344 лексем (7 % від загальної вибірки): із позначенням *Kochkunst* 240 лексем (69,5 % від виділених професіоналізмів) – *tranchieren*, із позначенням *Gastronomie* 104 (29,5 %) – *Rührkuchen* та дві лексеми із маркуванням *Bäckerei* (1 %) – *angeschoben, auswirken*. За генетичною структурою переважають автохтонні лексеми – 214 лексем (62 % від виділених професіоналізмів) – *Eigelb*, запозичення складають відповідно 133 лексеми (38

%) – *Surimi*. Згідно з лексичним значенням професіоналізми розподілені наступним чином: страви – 157 лексем (45,6 % від виділених професіоналізмів) – *Sorbet*, інгредієнти – 89 лексем (25,8 %) – *Filet*, позначення кулінарних процесів – 63 лексеми (18,3 %) – *abschrecken*, властивості – 14 лексем (4 %) – *bissfest*, посуд – 8 лексем (2,3 %) – *Konche*, напої – 7 лексем (2 %) – *Allasch*, заклади харчування та персонал – 7 лексем (2 %) – *Weingarten*, *Sommelier*. Кулінарні професіоналізми виконують у фаховій мові кулінарії такі функції: номінативна, розпізнавальна (використання професіоналізму надає висловлюванню спеціальну конотацію професійної належності), контактна (звернення до необмеженої кількості адресатів), експресивна, конкретизація значення.

Досить широко презентована у кухонній лексиці також номенклатура – система позначень класів предметів, що входять до однорідного ряду, на основі свідомо вибраних зовнішніх ознак цих предметів (Лейчик, 1974). Номенклатура поділена на дві групи, які охоплюють кухонну номенклатуру (1798 лексем – 82 % від виділених номенів – *Chablis* та номенклатуру суміжних галузей (392 лексеми – 18 %) – *Weißkohl* на основі гіперо-гіпонімічних зв'язків між кулінарними лексемами, оскільки така класифікація відображає, як навколишнє середовище розбито на класи суб'єктів (Diesendruck, 2003). Загалом номенклатура становить 42 % від усієї кухонної лексики. Опираючись на тематичне членування та гіперо-гіпонімічні відношення між членами лексики досліджуваної сфери, виділено такі види кухонної номенклатури:

1. номенклатуру страв – 961 лексема (53,4 % від кухонної номенклатури), яка включає види: здобної випічки (*Gebäck*): 190 номенів – *Mohnstange*; десертів: 96 номенів – *Marzipanschwein*; сирів: 92 номенів – *Weißlacker*; ковбас: 77 номенів – *Beutelwurst*; супів: 68 номенів – *Stoßsuppe*; хліба: 62 номенів – *Toastbrot*; пирогів (*Kuchen*): 52 номенів – *Zwetschgenkuchen*; соусів: 47 номенів – *Sambal*; запеченого м'яса (*Braten*): 24 номенів – *Schopfbraten*; салатів: 22 номенів – *Specksalat*; булочок: 21 номен – *Kuchenbrötchen*; каш: 19 номенів – *Linsenbrei*; морозива: 19 номенів – *Melba*; кнедликів (*Knödel*): 18 номенів – *Spinatknödel*; гуляшу – 17 номенів – *Herrengulasch*; тістечок (*Plätzchen*): 16 номенів – *Weihnachtsplätzchen*; тортів: 16 номенів – *Topfentorte*; закусок – 15 номенів – *Bruschetta*; млинців (*Pfannkuchen*): 13 номенів – *Pannequêt*; густого супу (*Eintopf*): 12 номенів – *Irish Stew*; хлібних намазок (*Brotaufstrich*): 12 номенів – *Fischpaste*; відбивних (*Schnitzel*): 11 номенів – *Naturschnitzel*; оселедця: 10 номенів – *Rollmops*; пудингу: 9 номенів – *Wackelpeter*; варення (*Marmelade*): 8 номенів – *Kirschmarmelade*; галушок (*Kloß*): 8 номенів – *Rohrnudel*; запіканок: 7 номенів – *Eierauflauf*;

2. номенклатуру напоїв – 337 лексем (18,7 %), яка включає види: вин: 133 номенів – *Jerez*; міцних алкогольних напоїв: 38 номенів – *Branntwein*; горілки: 35 номенів – *Dattelschnaps*; лікерів: 26 номенів – *Anisette*; кави: 24 номенів – *Fiaker*; пива: 22 номенів – *Porter*; прохолодних напоїв: 21 номен – *Zitronenradler*; коктейлів: 16 номенів – *Sour*; шампанських вин: 14 номенів – *Winzersekt*; чаю: 8 номенів – *Salbeitee*;

3. номенклатуру посуду та кухонного приладдя – 204 лексеми (12 %), яка включає види: кухонного приладдя – 109 номенів – *Stabmixer*; склянок: 22 номенів – *Sektflöte*; ложок: 16 номенів – *Mokkalöffel*; кастрюль: 16 номенів – *Simmertopf*; ножів: 14 номенів – *Dessertmesser*; мисок: 9 номенів – *Teigschüssel*; виделок: 8 номенів – *Vorlegegabel*; казанків: 5 номенів – *Wurstkessel*; сит – 5 номенів – *Haarsieb*;

4. номенклатуру інгредієнтів – 189 лексем (10,5 %), яка включає: частини туші тварин: 171 номен – *Spannrippe*; види пасти: 18 номенів – *Rigatoni*;

5. номенклатуру закладів харчування – 94 лексеми (5,4 %): *Teestube*.

Номенклатура суміжних галузей пов'язана із зоологією та ботанікою. Для виділення номенів суміжних галузей враховано синтаксичну модель Гінсбурга-Крейдліна, згідно якої для визначення гіпонімів використовують таксономічні оператори “тип”, “сорт”, “вид” тощо, а при їх виведенні з тлумачення воно не втрачає сенсу: *Birne* – *Bergamotte* (*Sort saftreicher Birne*), *Eierbirne* (*Birnenart*) тощо. Проте це лише часткова процедура, оскільки словник не завжди зазначає таксономічні оператори. Серед зоологічних номенів 134 лексеми (34 % від номенклатури суміжних галузей) презентовані іхтіонімами: 108 номенів (80,5 %) – *Saibling* та назвами молюсків: 26 номенів (19,5 %) – *Auster*. Ботанічна номенклатура (258 лексем – 66 %) об'ємніша і включає такі найменування: міконіми: 94 номенів – *Trompetenpfefferling*; прянощі:

38 номенів – *Zimt*; сорти винограду: 28 номенів – *Pinot Blanc*; сорти салатів: 15 номенів – *Nisselsalat*; сорти яблук: 13 номенів – *Boskop*; види ягід – 12 номенів (*Wassermelone*); сорти капусти: 12 номенів – *Rübenkohl*; сорти вишень: 10 номенів – *Amarelle*; види горіхів: 8 номенів – *Paranuss*; сорти слив: 8 номенів – *Mandelpflaume*; сорти груш: 7 номенів – *Faustbirne*; види квасолі: 7 номенів – *Eierbohne*; сорти апельсинів: 6 номенів – *Nabelorange*. За генетичною структурою переважають автохтонні номени – *Aal*, які складають 289 лексем (74 % від номенів суміжних галузей), відповідно номени-запозичення – *Kalmar* становлять 103 лексеми (26 %).

Серед виокремленого масиву номенів деякі з них можна розцінювати як комерційні номени, оскільки вони відзначені у лексикографічних джерелах наявністю товарного знаку, який вказує, що цей вид продукції є розробкою відповідної комерційної структури, котра має на нього виключні юридичні права: *Campari®*, *Chartreuse®*, *Coca-Cola®*, *Cognac®*, *Curacao®*, *Fontina®*, *Grand Marnier®*, *Maggi®*, *Metaxa®*, *Salvator®*, *Sangrita®*, *Tabasco®*, *Weckglas®*.

До розряду термінів віднесено слова, які відповідають більшості вимог до терміна: однозначність, точність, системність, експресивна нейтральність, відсутність синонімів та омонімів, стислість, деривативність, дефінітивність. Г. А. Уфимцева вважає, що “вузькоспеціалізована лексика є межею між нейтральною конкретною лексикою і номенклатурними назвами, які належать до різних сфер практичної та наукової діяльності людини” (Уфимцева, 2002: 107). Кулінарні терміни важко однозначно віднести до фахових чи загальноновживаних лексичних одиниць, оскільки межа між ними чітко не диференційована (Terplane-Fuhrer, 1996). Кулінарні терміни репрезентовані у невеликій кількості серед кулінарної лексики – 567 лексем (11 %). За семантичним змістом репрезентовані такі групи термінів: 236 термінів-назв страв (41,5 % від усіх термінів), які є розрізненими, не мають спільного чітко вираженого гіпоніма і не входять до складу номенклатури – *Grindkopf*, 211 назв кулінарних процесів (36,2 %), виражених здебільшого дієсловами, а також іменниками, які називають особливі кулінарні техніки – *mitonnieren*, 67 термінів-назв інгредієнтів (11,6 %), здебільшого це види тіста чи інших загальновідомих інгредієнтів, але із додатковими нюансами у значенні – *Kuvertüre*, 34 властивості страв чи напоїв (6 %), які, як правило, незрозумілі пересічному носію мови – *italienisch*, 13 назв напоїв (2,3 %), які є традиційними у кулінарії і мають стандартну рецептуру – *Glühwein*, 12 назв кухонного приладдя (2,2 %), які використовують здебільшого на професійних кухнях – *Barsieb* та чотири назви представників ресторанного персоналу (0,2 %) – *Patissier*.

Загальноновживана лексика у складі німецької фахової мови кулінарії (40 %) вживається здебільшого для позначення інгредієнтів: 1051 лексема (50,6 %) – *Kaper*, назв страв, які не увійшли до переліку номенклатурних позначень та термінів: 301 лексема (14,5 %) – *Beilage*, загальних кулінарних процесів без нюансів у приготуванні: 236 лексем (11,3 %) – *kochen*, предметів посуду та кухонного інвентарю: 235 лексем (11,2 %) – *Sieb*, назв напоїв: 135 лексем (6,5 %) – *Bier*, споживання їжі (процес споживання – *essen*, об'єкт споживання – *Frühstück*): 64 лексеми (3 %) та властивості їжі чи напоїв: 52 лексеми (2,8 %) – *gar*.

Висновки. Загалом лексика у складі німецької фахової мови кулінарії поділена на внутрішньофахову, зовнішньофахову та загальноновживану. Найбільш дотичний до кулінарної лексичної системи прошарок – це внутрішньофахова лексика, яка складається з кулінарних термінів, кулінарної номенклатури та професіоналізмів. Зовнішньофахова лексика – це переважно номенклатура та окремі терміни із суміжних з кулінарією сфер (зоологія, ботаніка). Кулінарна лексична система характеризується широким входженням у сферу побуту. Як перспективу для подальшого дослідження вбачаємо процеси термінологізації та детермінологізації у системі німецької фахової мови кулінарії.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Гулова З. А. Концепт “Еда” в русском и польском языках / автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук: 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание / З. А. Гулова. – Душанбе, 2013. – 24 с.

2. Лейчик В. М. Номенклатура – промежуточное звено между терминами и именами собственными / В. М. Лейчик // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – С. 13-24.
3. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принципы семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М.: УРСС, 2002. – 240 с.
4. Diesendruck G. Categories for names or names for categories? The interplag between domain-specific conceptual structure and language // A special issue of the Journal Language and Cognitive Processes / G. Diesendruck. – East Sussex: Psychology Press Ltd, 2003. – Issue 5/6 (18). – pp. 749-777.
5. Kalasznik M. Wie macht man einen Namen in der Kochkunst? – Zur Analyse der Nominationsprozesse im Kulinarischen (am Beispiel der deutschen Bezeichnungen für Eisdesserts) / M. Kalasznik, J. Szcęk // Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. – Novi Sad, 2012. – Knjiga II. – S. 139 -156.
6. Terglane-Fuhrer A. Die Sprache der Speisenzubereitung. Empirische Untersuchungen zur vertikalen Variation / A. Terglane-Fuhrer. – Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, 1996. – 248 s.

REFERENCES

1. Gulova, Z. A. (2013) Kontsept “Eda” v ruskom i polskom yazyikah. [Concept “Food” in Russian and Polish]. Dushanbe, 24 p.
2. Leychik, V. M. (1974) Nomenklatura – promezhutochnoe zveno mezhdru terminami i imenami sobstvennyimi // Voprosyi terminologii i lingvisticheskoy statistiki. [Nomenclature as an Intermediate Link between Terms and Proper Names]. // Questions of Terminology and Linguistic Statistics]. Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta, pp. 13-24.
3. Ufimtseva, A. A. (2002) Leksicheskoe znachenie. Printsipyi semiologicheskogo opisaniya leksiki [The Lexical Meaning. Principles of the Semiological Description of Vocabulary]. Moskva URSS, 240 p.
4. Diesendruck, G. (2003). Categories for names or names for categories? The interplag between domain-specific conceptual structure and language. A special issue of the Journal Language and Cognitive Processes, Issue 5/6 (18), pp. 749-777.
5. Kalasznik, M. (2012) Wie macht man einen Namen in der Kochkunst? Zur Analyse der Nominationsprozesse im Kulinarischen (am Beispiel der deutschen Bezeichnungen für Eisdesserts). Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Knjiga II, pp. 139 -156.
6. Terglane-Fuhrer, A. (1996). Die Sprache der Speisenzubereitung. Empirische Untersuchungen zur vertikalen Variation. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Мелех – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
Наукові інтереси: термінологія, фахові мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Halyna Melekh – Candidate of Sciences (Philology), Senior Lecturer at the Department of German Language Practice of the Ivan Franko State Pedagogical University Drohobych.
Scientific interests: terminology, professional languages.

УДК 811.161.2'373.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.15>

ДВОКОМПОНЕНТНІ ПСЕВДОНІМИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-СУЧАСНИКІВ: ІНТЕНЦІЙНІ МОТИВИ ТВОРЕННЯ ОНІМА

Вікторія СОПРИКІНА (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3411-8096>

e-mail: svd_20@ukr.net

СОПРИКІНА Вікторія. ДВОКОМПОНЕНТНІ ПСЕВДОНІМИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ-СУЧАСНИКІВ: ІНТЕНЦІЙНІ МОТИВИ ТВОРЕННЯ ОНІМА. Стаття присвячена вивченню інтенційних мотивів (намірів) творення псевдонімів сучасними українськими письменниками. Об'єкт дослідження становлять двокомпонентні неофіційні імена українських письменників періоду незалежної України. Предметом аналізу є авторські інтенції щодо обрання псевдонімів для творчої діяльності. У розвідці також стисло охарактеризовано частиномовний статус досліджуваних онімів, розібрано типи мотиваційних семантичних основ, від яких утворено псевдоніми (походять від апелятивної та пропріальної лексики). Засвідчено, що одна з вагомих функцій псевдоніма – приховування особи митця, для письменників сьогодення не є актуальною.

Ключові слова: двокомпонентні псевдоніми, антропоніми, авторська інтенція, мотиви творення, апелятивна й пропріальна лексика.

SOPLYKINA Viktoriia. TWO-COMPONENT PSEUDONYMS OF UKRAINIAN MODERN WRITERS: REASONS FOR CREATING. The article is devoted to the study of two-component pseudonyms of Ukrainian modern writers that is highly relevant today: at present unofficial names are studied by Ukrainian linguists G. Hodorenko, V. Kapeliushnyi, M. Lesiuk, N. Pavlykivska, O. Petrova, M. Torchynskyi, M. Chabanenko, R. Yatskiv and others. The basis of the study served the two-component pseudonyms of Ukrainian modern writers. The purpose of this article is to study the extralinguistic factors of creation of two-component pen names in modern Ukraine. The task of the study is to analyze writer's pseudonyms, to determine the lexical-semantic characteristics of these personal names, to show intentional motives for their creation. The main motives, ways and means of pseudonym nomination are considered. The results of this research provide the evidence that two-component pseudonyms are the most common structures in the modern writer's unofficial names. The author of this article reveals that two-component pseudonyms can be represented by word combinations ("personal name" and "surname"), which have specific modifications. It could be concluded that modern unofficial anthroponyms rarely have esoteric function, but it often used for identification, characterization, symbolization, sometimes for the literary hoax. The author of this article describes the main reasons to use the pen name in the modern Ukraine: it is a desire for creative self-expression; to create a hoax; to separate different spheres of life; to protect his or her private life and other reasons. It is reported, that two-component unofficial anthroponyms arise from nouns, adjectives, rarely conjunctions and participles.

In conclusion the author of the article suggests, that there are several questions, which wait for being researched such as making a general classification, studying more groups of unofficial anthroponomy (e. g. sportsmen's pseudonyms) and creating new special dictionaries.

Keywords: two-component pseudonyms, anthroponyms, author's intention, motives of creation, common nouns and personal names.

Вступ. Наукове вивчення структурно-семантичних характеристик власних назв перебуває в актуальних дослідницьких площинах; особливо ж цікавлять учених антропоніми як моделі лінгвокультурного освоєння людиною буття. У полі зору зацікавлень українських мовознавців перебуває й неофіційний антропонімікон, зокрема псевдоніми відомих письменників, музикантів, спортсменів, діячів у їхніх семантичних, структурних та прагматичних властивостях. Цю проблематику в україністиці активно розробляють В. Капелюшний, М. Лесюк, Н. Павликівська, О. Петрова, М. Торчинський, Р. Яцків та багато інших.

Тож **актуальність** розвідки зумовлена як загальним станом вивчення псевдонімікону, так і прагненням виявити й описати сукупність інтралінгвістичних та екстралінгвістичних характеристик вторинних антропонімів. Це дозволить розширити знання про мотиви й механізми творення самоназв з огляду на їхню функціональність у дискурсі (прагматику).

Матеріалом для поданої розвідки слугували двокомпонентні псевдоніми представники сучасної української літератури, у яких було змінено й справжнє ім'я, і прізвище. Загалом у цій категорії кожний письменник має по одному псевдоніму, проте є митці, які вигадали декілька фіктивних назв (Юрій Винничук – 8 онімів, Світлана Ягупова – 5 онімів, Леся Воронина – 3 оніми, Віктор Могильний та Юрій Гудзь – по 2 оніми).

Мета статті – з'ясувати екстралінгвістичні чинники творення двокомпонентних псевдонімів українських сучасних письменників з огляду на прагматичний ресурс цих назв, тобто вийти на рівень індивідуальної інтенції митця щодо створення того чи того псевдоніма й прогнозування його перспективності для автора.

Для досягнення поставленої мети ми розв'язали такі **завдання**: вибрали двокомпонентні псевдоніми сучасних українських письменників, визначили лексико-семантичні характеристики цих онімів, з'ясували інтенційні мотиви їхнього творення, здійснили систематизацію цих мотивів і диференціювали їх за характером авторського підходу до створення власного псевдоніма.

Виклад основного матеріалу. За семантичними показниками розрізняємо псевдоніми апелятивної та пропріальної природи. Прізвища, утворені від апелятивів шляхом онімізації можна поділити за значенням на:

- 1) утворені від апелятивної лексики з анімалістичним значенням (Гаврило *Гава*, Ніна *Ворон*, Леся *Воронина*, Олеся *Чайка*, Мстислава *Чайка*, Жирка *Зигзиця*, Діма *Птіцями*, Соня *Кошкіна*, Сося *Лось*);
- 2) зі значенням особи за родом діяльності чи характером поведінки (Петро *Ординець*, Сашко *Лірник*, Олег *Чаклун*, Юзьо *Обсерватор*);
- 3) від міфічних істот (Ярина *Мавка*);

- 4) від назв рослин (Марко *Терен*);
- 5) від назв страв (Макс *Гамбургер*);
- 6) через атрибутивну ознаку, що певним чином презентує образ митця (Неда *Неждана*, Тата *Рівна*, Арсенія *Велика*, Доктор *Падлючко*);
- 7) просторової семантики (А. *Морева* – від *море*).

Із зазначених вище прикладів апелювативних онімів, утворених від назв тварин, стає очевидним, що численними є псевдоніми орнітологічної семантики (Гава, Ворон, Чайка, Зигзиця), що цілком традиційно для українських моделей творення прізвищ. Птах в українській лінгвокультурі є етномаркованим символом, що уособлює волю (сокіл), незалежність (орел), є провісником весни (жайворонок, ластівка), добра, щастя, здоров'я (лелека), материнства (чайка). Разом із тим, деякі птахи асоціюються з протилежними характеристиками – смерті (ворон), лиха (сич, сорока), вдівства (зозуля) (Жайворонок, 2006: 489). Можливо, розгалужена символічна семантика назв птахів в українській фольклорній традиції пояснює вибір сучасними митцями «пташиних» псевдонімів, щоб викликати в читачів відповідні асоціації, привернути увагу до свого імені, а відтак і до творів.

Креативними у цьому семантичному ряді є псевдоніми, що унаочнюють синхронність на рівні сьогоденних реалій (Макс *Гамбургер*) або активованих у сучасному мовленні понять (Юзьо *Обсерватор*).

Прізвища, що походять з пропріальної лексики поділяються на:

- 1) антропоніми загальноживані (Віть *Вітько*, Віктір *Остан*, Кузько *Кузякін*, В. *Светланова*, Андрій *Давидов*, Василь *Маринич*), чи запозичені у відомих осіб (Вано *Крюгер*, Артем *Чанай*, Лія *Шева*, Аня *Тет*, Ольга *Дорошенко-Сагайдачна*, Адель *Станіславська*);
- 2) літературні антропоніми (*Хома Брут*, *Берен Белгаріон*, *Доктор Падлючко*);
- 3) теоніми (Лана *Ра*);
- 4) топоніми (Уляна *Ельба*, Галинка *Верховинка*, Мирослава *Галицька*, Фотинія *Тавричеська*).

За частиномовною належністю більшість власних назв утворено від іменників, проте є декілька, які твірною основою мають прикметник (Олена *Вербна*) та навіть сполучник (Юрко *Позаяк*).

У групі двоконпонентних псевдонімів, є зовсім небагато імен, мета яких – втаємничення фігури автора, приховання його справжнього «Я». Так, автор під іменем *Сара-Корделія Орман / Сін Семілья / Модрина Смотрич* вважає за потрібне не вказувати справжню власну назву під своїми творами. Деякі ж автори, як наприклад, Дмитро Качмар, який підписує вірші псевдонімом *Діма Птіцями*, навідріз відмовляються пояснювати мотиви створення такого антропоніма.

Загалом авторські інтенції створення псевдонімів дуже різні. Серед них на основі отриманої з джерел інформації маємо низку цікавих фактів, які подаємо системно, з диференціацією наявних мотивів за характером авторської інтенції щодо створення власного псевдоніма.

1) Авторіві не подобається власне ім'я, тож він змінює його на інше, яке, на його думку, милозвучніше, більш притягальне для читачів.

Наприклад, Олена Носова вважає, що її творам не пасуватиме її справжнє власне ім'я, а тим паче прізвище. Дівчина мріяла мати ім'я Лера, але їй не був до вподоби повний варіант оніма – Валерія. Тому Олена відкинула першу частинку від імені Валерія, та утворила жіночий онім Лерія: *Валерія* → *Лерія* (спосіб творення: утинання першого складу слова). За псевдонімне прізвище Олена взяла слово *Кот*. З першого погляду видається, що це російський відповідник до слова кіт, але поетеса пояснює, що прізвище утворено від англійського слова *cat*, що в перекладі означає «лікарняне ліжко».

Такий дивний вибір вихідного слова відбувся через захоплення Оленою творами, де відбувається розповідь про психічнохворих і ті медичні заклади, у яких вони проходять лікування. Таким чином, псевдонім *Кот* підкреслює любов авторки до написання творів про «психів», чи текстів, наповнених жахіттями, з елементами невідомого, містичного. Проте, автор знає, що деякі читачі, не здогадуючись про етимологію псевдоніма, ототожнюють

вигадане прізвище з домашніми пухнастиками, але Олена не ображається, а вважає це гарною інтерпретацією для інших своїх творів, що написані на «світлу» тематику.

Так само вирішила замінити звичайне приземлене ім'я Людмила Печінка. Вона обрала поетичний псевдонім *Патара Бачія* й пояснила його ось як: «Історія мого псевдо сягає моїх інститутських років, а це далекі 80-ті роки минулого століття і, я Вам більше скажу, минулого тисячоліття... Але не жахайтеся, будь ласка, я ще не зовсім древня, пісок з мене не сиплеться і я, навіть, сама власними зубами можу перегризти горлянку москалеві. Таким чудернацьким, на перший погляд, іменем мене назвав мій одногрупник з Грузії Нугзарій Патарідзе, який зараз живе у далекій, але дружній до нас Аджарії. *Патара Бачія* грузинською – маленький зайчик. І хоч на маленького зайчика я зараз мало схожа, та... дозвольте жінці цей дотик до юності» (Патара Бачія, 2002).

2) Приховування особи автора через скандальність написаних ним творів.

Деякий час Ірена Карпа вела в журналі «Молоко» колонку про секс. Та через бажання бути непізною, узяла псевдонім *Соя Лось*. А Юрій Винничук працює в редакції журналу «Post – Поступ», інколи пише гострі, дошкульні статті, тому велику кількість своїх вигаданих імен пояснив так: «Якщо писали якусь скандальну річ – вигадували з метою конспірації, щоб не отримати судового позову. А бувало, що вигадували просто «по приколу»» (Кролевецька, 2014).

3) Автор прагне відмежуватися від інших відомих особистостей, що мають таке ж ім'я.

Так сталося в ситуації сучасного українського дитячого письменника Дмитра Кузьменка. Справа в тому, що в Україні є ще сучасний художник Дмитро Кузьменко. А тому цих осіб часто плутають. За словами письменника, він вже звик до таких поплутань та вітає свого тезка, коли в нього виходить нова книга, а художник з гумором поздоровляє Дмитра, коли про останнього пишуть, що він влаштував виставку. Проте, щоб не вводити читачів в оману, письменник створив собі псевдонім *Кузько Кузякін*. Вигаданий антропонім походить від справжнього прізвища автора. З такої ж причини змінив своє прізвище на псевдонім Юрій Лисенко син українського прозаїка Василя Лисенка. Автор підписує поезію ім'ям *Юрко Позаяк*. Особове ім'я *Юрко* є розмовною формою до офіційної форми Юрій, а *позаяк* – суто український сполучник. Таке прізвище інтенційно свідчить про українську спрямованість автора, патріотизм, залюбленість у рідну мову, бажання її поширювати та підносити на високий рівень.

4) Намагання за допомогою псевдоніма розділити свої сфери життя. Це може бути поділ: «реальне / буденне Я» – «творче Я», або ж «родинне / особисте Я» – «робоче Я» – «творче Я».

Наприклад, письменниця Лада Лузіна пояснює створення неофіційної назви тим, що в ній уживаються чотири іпостасі внутрішнього «Я», які жінка розмежовує іменами *Владислава Кучерова*, *Гена Б.*, *Лада Лузіна* та «*Я закохана*». *Лада Лузіна* – маска для публіки, створена для письменницько-журналістської праці. Під таким псевдонімом Владислава грає ампула стервозної, сильної, епатажної творчої особистості. *Владислава Кучерова* – та спокійна й мила жінка, якою письменниця є вдома, у колі рідних, друзів. «*Я закохана*» – імпульсивний, неспокійний прояв Владислави під час закоханості, а *Гена Б.* (розшифровується насправді як «*Гений Будущего*») виявляється в тяжінні до нових знань, вивченні нових горизонтів та свідчить про мрію письменниці написати в майбутньому літературний шедевр (Малива, 2011). Псевдонім Владислави Кучерової складається з особового імені (гіпокористичної форми від офіційного) – *Лада*, та дівочого прізвища матері письменниці – *Лузіна*.

Ще одна письменниця, Ореста Осійчук, працювала на серйозних посадах – була юристом, згодом помічником судді, тому для творчої діяльності, написання дитячих книжок, вона вирішила сховати свою особистість під псевдонімом – обрала ім'я *Ориуля Фариняк*. Історія псевдоніма доволі проста: *Фариняк* – дівоче прізвище матері письменниці, а *Ориулею* на польський манер її називала в студентські роки бабуся-львів'янка, у якої дівчина винаймала квартиру. Таке поєднання здалося Оресті казковим та незвичайним, що гарно «пасувало» б до написаних нею фантастичних творів для дітей. До речі, письменниця розказала ще одне, пізніше тлумачення свого псевдоніма. Оресті випала нагода

поспілкуватися з культурологом з ООН, який подав своє тлумачення її вигаданого іменування: із санскриту «Ор» – це батько Землі; «Шуля», «Шуляк» – покровитель Волині, а «Оршуля» – його жінка. «Фарина» з латини перекладається як «горло», «горлянка», тобто «Фариняк» – це «той, хто несе звістку» (Макарик, 2018).

5) Псевдонім вимагає від автора видавництво / редактори / цензори.

За словами Ірини Чернової, її псевдонім виник у 2007 році, коли письменниця подала книгу «Село не люди» на конкурс «Коронація слова». Конкурс був анонімний, тому однією з вимог участі в ньому була наявність псевдоніма. Ірина Чернова створила аббревіатуру з перших літер та складів рідних їй осіб, так з'явився відомий для українського загалу неофіційний антропонім *Люко Дашвар*.

Письменниця Мирослава Замойська має красиве, горде навіть трохи пафосне ім'я. Саме це не сподобалося видавцям. Вони сказали жінці, що треба вибрати псевдонім, який буде звучати просто, наблизить автора до читача. Мирослава довго не вигадувала: *Дара* – утнута форма особового імені від Дарина (так зовуть доньку письменниці), а *Корній* – дівоче прізвище Замойської. Так з'явився псевдонім *Дара Корній* (Пташка, 2018).

Варто згадати, що на початку дев'яностих видавництва вважали перспективним видавати твори закордонних авторів, тому багато українських фантастів та романістів брали псевдоніми на зразок чужомовних імен. Так вчинила Наталя Гавриленко, сучасна харківська письменниця, яка працює в жанрі історичного любовного роману та слов'янського фентезі. Жінка почала друкуватися з 1994 року, а щоб був попит на її книжки, назвалася французьким іменем *Сімона Вілар*. На початку книг, крім псевдоніма було вказане справжнє ім'я письменниці з припискою – «перекладач з французької мови». Отже, створена легенда збільшувала попит на книги Наталі. Сьогодні видавництва зацікавлені українськими авторами та вже не пропагують чужомовні імена, але письменниця й досі використовує псевдонім, бо він вже відомий широкому загалу. Така ж ситуація була в письменників-фантастів, тому чужомовними іменами підписують твори Яків Каліко (*Кайл Торр*), Ольга Пуніна (*Барбара Редінг*).

6) Автор обирає псевдонім, щоб виділити себе, привабити читача, створити містифікацію. Так, Ольга Чигиринська написала твір від імені *Берена Белгаріона*. Себе ж зазначила у вступі як перекладача, що тільки прочитав записки пілота *Берена* про його пригоди та переклав на нашу мову. До речі, ім'я персонажа письменниця запозичила з творів відомого зарубіжного фантаста Джона Роналда Толкіна.

А український письменник Михайло Бриних уже настільки звик до свого створеного образу, що випустив два збірники про шедеври української та світової літератури під іменем *Доктора Падлюччо*. За словами автора, псевдонім спочатку був його прізвищем, подарованим товаришем В'ячеславом Криштофовичем-молодшим. А далі з'явилася ідея писати під таким іменем (Бриних, 2012). *Доктор Падлюччо* – це синтаксис, стиль письма, суржик разом з жаргоном та вульгаризмами, іронічність, гострий розум і навіть цинізм. Саме псевдонім ще до прочитання текстів подає для читача інформацію, закодовану автором. Готує таким чином до сприйняття стилю твору. За семантикою *Доктор* – це насамперед семантичний відповідник (синонім) до слова *лікар*, особа з вищою медичною освітою, яка лікує хворих. У другому значенні – це вищий учений ступінь, який присуджується на підставі захисту дисертації, а також особа, якій присуджено цей ступінь (СУМ, 1971: 355). Онім *Падлюччо* походить від стилістично зниженої, вульгарної апелятивної лексики. За словником сучасного українського сленгу, «падлюка» – це погана, підла людина (Кондратюк, 2006: 220). Можливо, М. Бриних узяв за приклад італійське прізвище з комедії Шекспіра – Петруччо й за аналогією створив прізвище для свого псевдоніма: *падлюка* + *-ч(о)* → *Падлюччо* (морфонологічними змінами є чергування *к / ч*).

Читач, знайомлячись з іменем автора (*Доктор Падлюччо*) на палітурці книги, робить для себе певний висновок: текст писала особа, яка або є лікарем, або захистила дисертаційну роботу, тож має неабиякі знання (на це вказує слово *Доктор*); автор книги – іроніст, з почуттям гумору (начебто італійське «прізвище» походить від українського слова *падлюка*), тож оповідь має бути цікавою, сміховою, динамічною.

7) Псевдонім виконує характеристичну функцію. У вигадане ім'я автор вкладає певні самохарактеристики, що можуть стосуватися характеру, смаків індивідуума, уподобань, умінь та навіть згадку про його предків.

Наприклад, *Вано Крюгер* (під цим псевдонімом ховається український поет Іван Коломієць) каже, що його вигадане ім'я часто асоціюють із культовим персонажем фільму жаків Фредді Крюгером. Проте Іван закладав зовсім інші інтенції у своє творче ім'я. *Вано* – це грузинський відповідник до особового імені Іван. Таким вибором поет висловив любов до Грузії, а прізвище *Крюгер* зовсім аж ніяк не стосується фільму: це німецьке прізвище бабусі письменника (Яровий, 2012). Таким чином у створеному псевдонімі Іван показав захоплення Грузією та віддав шану своїм предкам.

А ось казкар Олександр Власюк, відомий під іменем *Сашико Лірник*, за допомогою псевдоніма охарактеризував свій талант: він дійсно майстерно грає на колісній лірі.

Інкони письменники закодовують у псевдонімі місце народження, проживання. Поетеса, збирачка народного фольклору та речей гуцульської старовини, керівник садиби-музею *Галинка Верховинка* в паспорті записана Галиною Яцентюк. Жінка обрала інакше прізвище, бо народилася у Верховинському районі, неподалік смт. Верховина й захотіла підкреслити цей факт належності до землі предків. Крім того, зменшено-пестливі суфікси надають додаткових емотивно-оцінних конотацій (позитивних, пестливих), порівняймо: *Галина Верховина* + *-к(а)* → *Галинка Верховинка*.

Висновки та перспектива. Отже, двокомпонентні псевдоніми є найпоширенішими в сучасному письменницькому псевдоніміконі. Вони побудовані за формулою «особове ім'я та прізвище», де автор змінює або щось одне (ім'я чи прізвище), або модифікує обидва елементи. У разі, коли змінено тільки особове ім'я, а прізвище залишається сталим, можна говорити про втрату псевдонімом своєї головної функції – езотеричної (втаємничення особистості автора). Здебільшого неофіційні антропоніми сучасних українських літераторів написані кирилицею, що означає спрямування на національного читача.

Значна кількість псевдонімів утворена шляхом трансономізації пропріальної та ономізації апелювальної лексики. Трансономізації зазнали антропоніми, зокрема літературно-художні й теоніми, а також топоніми. З апелювальної лексики були онімізовані номени зооморфної семантики, на позначення продуктів харчування, міфологічних істот, назв професій, роду діяльності чи характеру поведінки особи, природних об'єктів.

За частиномовним статусом засвідчено такі псевдонімні номінації сучасних українських письменників: іменники (*Юзьо Обсерватор*, *Ніна Ворон*), субстантивовані прикметники (*Антон Срібний*), рідко сполучник (*Юрко Позаяк*), ад'єктивованій дієприкметник (*Неда Неждана*). У дослідженому матеріалі зафіксовано більше псевдоандронімів (тобто чоловічих імен або прізвищ, узятих жінкою як самоназва), ніж псевдогінімів (жіноче ім'я або прізвище, узяте як чоловічий псевдонім). Є випадки переходу прізвищ у псевдоніми.

Мотиви творення онімів різні: від приховання справжнього імені до бажання креативного самовираження, відображення в псевдонімі певних характеристик авторського образу, прагнень привабити читача, викликати в нього певні емоції. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в описі псевдонімів сучасних письменників порівняно із самоназвами діячів минулих століть, виведенні спільних та відмінних рис, характеристиці структурних особливостей псевдонімів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
2. Кролевецька І. Юрій Винничук: «Не засмучуватись передчасно і вірити у власні сили». Український простір. Серпень 2014. URL: <http://prostir.co.ua/vynnychuk-zasmuchuvatys-peredchasno-126354-8577/> (дата звернення: 20.11.2019).
3. Макарик В. Фентезійний світ письменниці з маленького волинського містечка. Інтерв'ю з Орестом Осійчук. Володимирська газета: Слово правди. Травень 2018. URL: <https://numl.org/qTS> (дата звернення: 20.11.2019).
4. Малива О. Лада Лузина приоткрыла тайны семейной жизни. Новости шоу-бизнеса: онлайн-издание. Октябрь 2011. URL: <http://7ja.net/?p=27259> (дата обращения: 01.08.2018).
5. Михайло Бриних: У сучасній літературі всі голодні, дикі та злі. Україна молода: щоденна українська газета. Київ. 2012. № 117 (за 10.08.12). URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2122/164/75622/#> (дата звернення: 05.12.2019).

6. Патара Бачія. Біографія поетеси. 2002. URL:<http://ozdorov.info/vita/avtor/023.html> (дата звернення: 20.11.2019).
7. Пташка К. Письменниця Дара Корній: Українцям варто навчитися любити своє. Газета «Український інтерес». Київ, Липень 2018. URL: <https://uain.press/news/accents/pysmennytsya-dara-kornij-ukrayintsyam-varto-navchytysya-lyubyty-svoeye-864875> (дата звернення: 01.08.2018).
8. Словник сучасного українського сленгу / упор. Т. М. Кондратюк. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.
9. Словник української мови: в 11 томах. Т. 2, 1971. С. 355.
10. Яровий О. Поет-експериментатор Вано Крюгер: «Мій читач – той, хто думає». Щотижневик 2000: всеукраїнська загальнополітична газета. Київ, 2012. № 44. URL: <https://numl.org/p05> (дата звернення: 04.06.2019).

REFERENCES

1. Zhaivoronok, V. V. (2006). Znaky ukraïnskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary]. Kyiv: Dovira. 703 p.
2. Krolevetska, I. (2014). Yurii Vynnychuk: «Ne zasmuchuvatys peredchasno i viryty u vlasni syly». [Yurii Vynnychuk: "Do not be upset early and believe in your own strength."] URL: <http://prostir.co.ua/vynnychuk-zasmuchuvatys-peredchasno-126354-8577/>
3. Makaryk, V. (2018). Fenteziiniyi svit pysmennytsi z malenkoho volynskoho mistechka. Interviu z Orestoïu Osiichuk. [The fantasy world of a writer from a small Volyn town. Interview with Orestia Osiychuk.] Volodymyrska hazeta: Slovo pravdy. URL: <https://numl.org/qTS>
4. Maliva, O. (2011). Lada Luzina priotkryla tajny semeynoy zhizni. [Lada Luzina revealed the secrets of family life] Novosti shou-biznesa: onlayn-izdanie. URL:<http://7ja.net/?p=27259>
5. Mykhailo, B. (2012). U suchasniï literaturi vsi holodni, dyki ta zli. [In modern literature, everyone is hungry, wild and evil.] Ukraina moloda: shchodenna ukraïnska hazeta. Kyiv. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2122/164/75622/#>
6. Patara, B. Biohrafiiïa poetesy. [Biography of the poet]. URL:<http://ozdorov.info/vita/avtor/023.html>
7. Ptashka, K. (2018). Pysmennytsia Dara Kornii: Ukraïntsiyam varto navchytysia liubyty svoie. [Writer Dara Corney: Ukrainians should learn to love Ukrainian.] Hazeta «Ukraïnskyi interes». Kyiv. URL: <https://uain.press/news/accents/pysmennytsya-dara-kornij-ukrayintsyam-varto-navchytysya-lyubyty-svoeye-864875>
8. Kondratiuk, T. M. (2006). Slovnyk suchasnoho ukraïnskoho slenhu [Dictionary of modern Ukrainian slang], Folio, Kharkiv, 350 p.
9. Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 tomakh. [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes] T. 2, 1971. p. 355.
10. Yaroviï, O. (2012). Poet-eksperymentator Vano Kriuger: «Mii chytach – toi, khto dumaie». [Experimental poet Vano Krueger: "My reader is the one who thinks."] Shchotyzhnevyyk 2000: vseukraïnska zahalnopolitychna hazeta. Kyiv. URL: <https://numl.org/p05>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Соприкїна – аспірант кафедри української мови, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди.

Наукові інтереси: дослідження української антропоніміки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Viktoriia Sopyrykina – postgraduate at the Ukrainian Language Department, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

Scientific interests: studying the Ukrainian anthroponymy.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВОТВОРУ

УДК 81'373.6-81'373.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.16>**АЛАНСКОЕ НАСЛЕДИЕ В СЛАВЯНСКОМ СЛОВАРЕ***Александр ИЛИАДИ (Кропивницький, Украина)*ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5078-8316>e-mail: alexandr.iliadi@gmail.com

ИЛИАДИ Александр И. АЛАНСЬКА СПАДЩИНА У СЛОВ'ЯНСЬКОМУ СЛОВНИКУ. Статтю присвячено досвіду виявлення аланських слів у слов'янському вокабулярі. Аланські племена протягом тривалого часу мали тісні контакти зі слов'янським світом на різних територіях, які нині входять у межі слов'янських країн. Закономірним є припущення, що контакти відображені в мовах обох етносів, хоча би на рівні взаємного лексичного збагачення, що обслуговує взаємний обмін культурними реаліями. З об'єктивних причин пошук слідів слов'янської лексичної інфільтрації в аланський словник сьогодні практично неможливий. Натомість пошук аланських запозичень різного часу в лексиконі слов'янських мов має не аби які перспективи з урахуванням багатства сучасного слов'янського вокабуляра, що зберіг реліктове лексичне ядро, до якого належать у тому числі давні запозичення, й з огляду на багатий лексичний ресурс слов'янських пам'яток писемності різного жанру, що досі не освоєні етимологією повною мірою.

Ключові слова: етимологія, словник, похідне, аланський, слов'янський.

ILIADI Alexandr I. ALANIAN HERITAGE IN SLAVIC VOCABULARY. The paper deals with the experience of singling out Alanian words in Slavic vocabulary. For a long time Alanian tribes were contacting with Slavic world on the territories, which now lie within the boundaries of the Slavic countries. It naturally is to suppose that the contacts are reflected in languages of both ethnoses at least on the level of their mutual lexic enrichment, servicing the mutual exchange the cultural realities. Now searche of traces of Slavic lexical infiltration in Alanian vocabulary is almost impossible by virtue of objective causes. And conversely searche of Alanian loanwords of different periods in Slavic vocabulary lies in an area of great promise. That is objectively with taking into account the vocabulary richness of Slavic languages, which have saved relict lexical base together with ancient borrowings, along with the riche lexicon of monuments of writing, that have been not yet analysed with etymological aspect fully.

*A conclusion with regard to Alanian genesis of one or another of word implies not only its reconstruction with taking into account knowledge of phonetics and morphology of Iranian (first of all – Ossetian) word, but also its external comparison with lexis another Iranian languages, where close analogs to revealed Alanian forms are attested. So, the author presents some presumably Alanian loanwords in Slavic vocabulary for discussing by scientific community. It is about: *barga-, *bāarak 'leather sack for bearing of water or food (in the period of foray or campaign)', *fand[ān]ak 'food, which warrior carries, departing in foray', *wal[i]-gas 'shepherd of lambs', *wardan, *wardon 'nomad cart', *fur-gas 'shepherd of sheeps'. But semantics of all documented lexemes clearly indicates developed condition, that is old meanings, which originally described the details of nomadic life, the equipment of warriors in forays, now are neutralised. Alanian loan words in Slavic vocabulary have moved within frames of shepherds' terminology.*

Key words: etymology, vocabulary, derivative, Alanian, Slavic.

1. Предварительные замечания о проблеме аланской лексики в восточнославянских языках. Аланский язык – язык иранской ветви, названный так по древнему самоназванию современных осетин – аланы. Носители аланской речи на протяжении долгого времени довольно тесно общались со славянским миром на разных территориях, входящих ныне в границы славянских стран. Такой вывод следует из произведений древних авторов и данных археологических раскопок, позволяя историкам нарисовать картину взаимоотношений обоих обществ. Естественно ожидать, что контакты отражены в языках обоих этносов, хотя бы на уровне обоюдного лексического вклада, обслуживающего взаимный обмен культурными реаліями. Поиски древних славянских элементов в аланском имеют объективные ограничения, связанные с тем, что его материал в основном известен из осетинского языка – преемника аланской речи, не всё унаследовавшего из неё (языковая традиция других аланских племен давно прервалась, мало что оставив после себя). Поиски же аланских слов в славянских языках кажутся более перспективными как ввиду хорошей сохранности в них древнего лексического наследия, так и с учетом богатства

словаря их многочисленных памятников письменности. Конечно, в первую очередь бросаются в глаза географические названия, оставленные аланами на территории совр. России, Украины, Словакии, Венгрии (топонимия венгерских ясов), отчасти Чехии и Сербии; особого внимания заслуживают аланские языковые древности Северного Причерноморья и Крыма. Однако и апеллативный словарь подобрал свою часть следов славяно-аланских контактов, что отражено в работах В. И. Абаева и И. Г. Добродомова. Изучение обоих лексических классов (*nomina propria et appellativa*) необходимо для создания как можно более полного списка аланизмов, работа над которым обозначит аспекты проблемы *Alano-Slavica*. Она, насколько можно судить из доступной сегодня литературы по этимологии, до сих пор даже не сформулирована, хотя для этого уже есть все предпосылки. Как уже неоднократно отмечал проф. И. Г. Добродомов, известный своим вкладом в проблему изучения древнейших ориентализмов славянских языков, «Алано-яские элементы в русском языке изучены недостаточно, хотя уже накопился материал, который обнаруживает целый ряд словесных сходств в современных русских народных говорах и в осетинском языке» (Добродомов, 1978: 93; Добродомов, 2019: 125). Остается только добавить, что такой же интересный материал содержат и украинские диалекты, чья лексика мало задействована в реконструкции аланского вокабулярия.

Собственно, инвентаризация аланских слов славянского лексикона, пересчёт аланской топонимии славянских земель, несмотря на всю трудоёмкость, составляют лишь частную проблему в деле изучения остатков языка аланских племён. То же касается выделения аланского слоя в апеллативной лексике и топонимии финских и тюркских языков Поволжья (где, к слову, уже многое сделано), в топонимии Северного Причерноморья, Крыма, Средней Азии – территорий, непосредственно связанных с историей алан. Разумеется, все это – задачи на будущее, но, выполнив необходимые процедуры по сбору фактов, можно вплотную подойти к доступной для реконструкции части аланского словаря, оценке его фонетических и морфологических свойств, его связей с лексикой прочих иранских языков.

2. Материал для анализа. Указанная проблема должна решаться с учетом накопления фактов, каждый из которых необходимо тщательно проверять. Вывод об аланском происхождении того или иного слова подразумевает не только реконструкцию с учетом знаний фонетики и морфологии иранского (прежде всего – осетинского) слова, но и внешнее сравнение с лексикой иных иранских языков, где существуют близкие аналоги выявленных аланских форм. Ниже предлагаются несколько этимологий, с разной степенью надежности укладываемых в рамки проблемы *Alanica* в славянском.

Алан. **barga-*, **bārak*

В пастушеской лексике украинского говора с. Песчаный Брод Добровеличковского р-на Кировоградской обл. отмечен термин *барóг*, *барóг* ‘мешочек из свиного желудка, в котором пастухи переносят и хранят воду или еду’ (Громко, 2017: 240), насколько нам известно, нигде более не зафиксированный. Единственным указанием (очень приблизительным) на возможный первоначальный ареал *барóг*, *барóг* является историческая справка из «Предисловия» к словарю этого говора, согласно которой говор является переселенческим, а его носители пришли с территории современной Одесской области (Громко: 4), откуда и мог быть перенесен пастушеский термин. И хотя доступные материалы по современной диалектной лексике говоров Одесской области не содержат ничего подобного, вполне вероятно, что наше слово существовало здесь ранее. Более того, учитывая слабую обследованность словаря этого ареала, до сих пор не располагающего сколько-нибудь значимым лексикографическим описанием, ещё можно надеяться на обнаружение близкой формы при последующем сборе диалектных данных.

Вероятным источником укр. диал. *барóг*, *барóг* в итоге могла быть среднеиранская форма, восходящая к праиран. **bāraka-/baraka-*, ср. пшт. *waráyu* ‘вьюк’ (< **bāraka-/baraka-* ‘несущий, носитель’, но и ‘несомый’), бактр. *варуо* ‘сосуд, хранилище, вместилище’, которое может продолжаться как **barga-*, так и **bāraka-/baraka-*. Ср. еще семантику бессуф. **-bara-*, **-bāra-* ‘переносной, вместилище для содержания, переноски чего-либо’, отраженных в таких композитах, как перс. *kūlabār* ‘заплечный мешок’, язг. *kəlwór* ‘кожаный мешочек для

пищевого припаса в дорогу' (Расторгуева, 2003: (2: 95, 97, 114)). Фонетически и семантически эта версия вполне жизнеспособна, ср. слав. 'мешочек из желудка' VS иран. 'вьюк' как 'мешок (с товаром, вещами)' и 'сосуд' и пр., далее – усвоение последовательности иран. *ā* – *a* как *a* – *o* в славянском, а также исход *-t* украинской лексемы, который продолжает этимологическое **-k-* (ср. укр. диал. *горгоші* 'плечи, закорки' < псл. **kьrkь* 'шея'). Выбор варианта **barga-* означает, что слово было перестроено славянами по типу *tort* > *tortot* в эпоху развития полногласия и испытало дальнейшие изменения в украинской диалектной среде.

Алан. **fand[ān]ak*

Уверенность в реконструкции этого аланского слова нам внушает укр. диал. поднестр. собир. *фандак* 'еда, которую пастухи берут с собой, отправляясь на выпас' (в двух населенных пунктах Каменец-Подольского р-на Хмельницк. обл. («Диалектологическая анкета: Лексика пастушества» (сост. Т. В. Громко)). Начальное *ф-* не свойственно древним заимствованиям в славянский, где оно заменялось на *п-*, потому включение аланизма в местную пастушескую терминологию относится к эпохе, когда фонологическая система славянских диалектов Поднепровья уже располагала соответствующей фонемой. Поздний характер усвоения славянами *фандак* следует еще из отсутствия перехода всякого иноязычного *a* в слав. *o*, неизбежного для чужих слов, пришедших в славянский до того, как процесс совпадения кратких *a*, *o* > *o* здесь был завершен. Историческое *фандак* – форма с синкопой относительно **фанданак*, потенциально возможного с оглядкой на парф. *pntnk* = *randānak* 'путевые припасы' (относят: 1) к авест. *pantay-*, парф. маних. *pnd'n* 'путь' (?), тогда, возможно, *pntnk* = РТР 'дорожный провиант, путевые припасы'; 2) к корню *pā-* 'пить' ~ др.-инд. *pānta-* 'питье, напиток' (Дьяконов, 1960: 62). Привязка **fand[ān]ak* к аланскому словарю возможна как по чисто лингвистическим соображениям – перебою анлаутного др.-иран. **p-* > скиф., сарм.-алан. **f-*, так и с учетом славяно-аланских исторических контактов в древнерусскую эпоху.

Алан. **wal[i]-gas*

Производящая основа ст.-рус. личного имени *Валгасовъ*, 1579 г. (Архив, 1915: (1: 568)) вопреки ее сходству со славянскими словами, отражающими формулу *wałt* и содержащими суфф. *-as-*, все же не относится к ним. Собственно, имя **Валгасъ* из некоего псл. **vʌlg-asъ* (с возможным диал. развитием *ʌ* > *a* в составе группы *wałt*) не находит убедительной поддержки в славянской апеллативной лексике, потому его объяснение нужно искать вне славянского словаря. Думаем, что **Валгасъ* пришло из аланской речи, где оно было прозвищем по роду деятельности и в какой-то мере указанием на социальный статус его носителя, ср. осет. *wælygæs*, *wæligæs* 'пастушок ягнят', т. е. «первая ступень» пастушеской карьеры, которую начинают подростком, а также сарм. имя *ᾠλασος* (Абаев, 1989: (4: 84–85)). В **Валгасъ* засвидетельствована форма с утратой *i*, как и в случае с вариантом из греческого документа.

Это еще один известный нам пример проникновения аланских «пастушеских» имен в антропонимикон восточных славян наряду с **furgas* 'бараний пастух', ср. др.-рус. *Пургасъ* (освоенное славянской речью **Фургасъ*) – имя правителя *Пургасовой Руси* (подробнее см.: (Илиади, 2015: 208–211)). Таким образом, *Валгас-овъ* – потомок русифицированного алана.

Алан. **wardan* или **wardon*

Диал. тул. *вородун* 'одноколка', 'двуколка, таратайка, брыкушка, беда, двуколая тележка, кабриолет', 1850 г. (Словарь, 1970: (5: 109)). См. ещё у В. И. Даля. В РЭС А. Е. Аникина это слово, наряду с болг. (Родопы) *вардуне* мн. 'двуколка для спуска бревен, деревьев и др.', *вурдуне* 'крепкие колья, заменяющие задние колеса у двуколки', рассматривается в связи с моск. *вородня* 'бревно, которое кладется в воду у борта барки и предохраняет ее от столкновения с другой баркой' и не выделяется в самостоятельную статью (Аникин, 2014: 246–247). На наш взгляд, рус. *вородун* нуждается в отдельном рассмотрении и обособлении не только от *вородня*, но также и от болгарских лексем с аналогичным исходом. Велика вероятность отражения в *вородун* < **вородон* сармато-аланского заимствования – названия колесной повозки **wardan* или **wardon*, ср. осет. *wærdon* 'повозка', согд. *wrtn* 'колесница', парф. *wardyūn* 'повозка, колесница'; из аланской речи на Кавказе этот же термин проник в нахские языки, ср. чечен. *varda[n]*, ингуш. *vorda*

‘повозка’ (исторические примеры приведены по: (Иванов, 2002: 32)). Его перестройка по образцу *togot* в русском произношении привела к засвидетельствованной форме, на становление которой повлияли и диалектные производные с подударным суф. -ун-.

К выводу о гетерогенности приведённых слов подталкивает их семантика, характеризующая рус. *ворóдня* ‘бревно (деталь барки)’ и болг. *вурдúне* ‘крепкие колья (деталь тележки)’ как технические термины для *деталей, частей* некоего приспособления, лишь вторично перенесённые на саму конструкцию. В русском названии повозок разного вида нет намека на подобную терминологическую связь, тогда как в остальных случаях она прозрачна: значение болг. *вардúне* ‘двуколка для спуска бревен, деревьев и др.’ явно вторично к ‘крепкие колья, заменяющие задние колеса у двуколки’, отмеченному у варианта *вурдúне*.

Алан. (?) **furgas*

Ранее нам уже приходилось обращаться к этимологии имени князя *Пургаса*, правившего в начале XIII в. Пургасовой волостью – землями со смешанным мордовско-русским населением, именуемой в древнерусских летописях *Пургасовой Русью*. Тогда удалось прийти к достаточно обоснованному выводу об аланском происхождении др.-рус. *Пургасъ*, за которым скрывается приспособленное к русскому произношению алан. **Фургасъ* = **fur-gas* ‘бараний пастух’ – прозвище рядового дружинника, волею судьбы ставшего правителем (Илиади, 2015: 208–211). Однако в вопросе этимологии имени *Пургас* нельзя поставить точку ввиду возможности иных, достаточно правдоподобных объяснений. Так, исходя из тезиса о значительном балтийском влиянии на мордовский язык и частых случаях заимствования династических имен, Ю. В. Откупщиков предлагает балтийскую этимологию морд. имени *Пургас*, в котором он видит балт. **Purgas* – вероятную производящую базу для современного лит. антропонима *Pūrgelis*, образованного подобно другим дериватам на *-elis* от существительного на *-as*, ср. *bernēlis* < *bernas* (Откупщиков, 2004: 108–109).

Ещё одним его источником может быть исконная финская ономастическая лексика. Роль производящего слова подходит этнониму *Пурга* (*пур-га*), в памятниках XVII в. *порга* (*пор-га*) – название племени марийцев, которых удмурты и ныне называют *пор*. Этноним вышел за пределы марийского, т. к. часть удмуртов также причисляет себя к роду *Пурга* (означает ‘яма’, ‘землянка’, ‘жилище’, ‘селение древнего рода (племени) *пор*’), и не так давно они ещё почитали божество этого рода (Бушмакин, 1970: 170). Имя воршуда (рода) – вероятная база для образования антропонима *Пургас* (*Поргас*) – отпрыск, выходец из рода *Пурга* (*Порга*); такой же продукт деривации имеем в марийском имени *Кикас* < *Кик* – название рода (ср. *Кикнур* досл. «земля, поле (рода) Кик» и др.) (Черных, 1996: 18). Итак, весьма вероятно также марийская (или близкая ей мордовская) этимология имени мордовского правителя Пургаса, стоявшего во главе волости с мордовско-русским этническим составом. Вероятное генетическое единство производящей основы для мордовского и марийского находит объяснение в кругу общих черт обоих языков, которые разными исследователями трактуются либо как свидетельства особой генетической мордовско-марийской языковой общности, либо как результат естественного конвергентного развития двух языков (реферативную сводку о точках зрения на эту проблему см.: (Митрофанова, 1997: 8–10)).

Ср. ещё географическое название, формально соотносительное с рассмотренным именем: рус. стар. *Пургасово* – деревня на реке Мезонде, XIX в. (Костромская губ., Буйской уезд) (Список, 1877: 54).

Некоторые выводы. Теперь сравним полученные решения с уже известными этимологиями: зап.-слав. *kabat* (: пол. *kabat* ‘куртка, кафтан’, слов. *kabát* ‘пиджак; пальто; шинель; жакет’; чеш. *kabát* ‘пиджак, сюртук; пальто, шинель; куртка’, в.-луж. *kabat* ‘куртка, пиджак, сюртук’) < алан. **kaba-t* (ср. осет. *къаба-тæ* – мн. ч. к *къаба* ‘женское платье’) (Добродомов, 1984: 25–45); ст.-рус. *кадама* (в форме предл. пад. мн. числа *в кадамах*) < алан. (Крым) **qadama* ‘кандалы, оковы’ (ср. осет. *qadama*, *-tæ* ‘то же’ из тюрк., но в крым.-татар. отсутствует); рус. диал. *аланец* ‘непоседа’ < алан. *alan* – самоназвание предков совр. осетин

(Абаев, 1995: 644–646); рус. диал. крым. *копага́* ‘самая мелкая кефаль (голавль)’ < алан. (Крым) **karaga*; рус. диал. *заря* – название некоторых растений < алан. **zara-* (ср. осет. *zærae* в композите *zærae-ston* ‘заросшее травой поле’) (Абаев, 1995: 638–639; Добродомов, 1978: 90–92); рус. диал. вят. *бах* ‘кляча’ < алан. **bah* ‘лошадь’ (ср. осет. *bæx* ‘то же’); *бурмас* (народ, живший в Поволжье) < алан. **fort-as* (ср. осет. дигор. *ford*, ирон. *furd* ‘большая река’ & *as* ‘алан, яс’) (Добродомов, 1980: 26–27); рус. жгон. *жукола* ‘корова’ < алан. (буртасское) ? (Добродомов, 1997); рус. диал. *вразиться* ‘влюбить’ < алан. или скиф. **warz-* ‘любить’ (ср. осет. *warzun*, *warzun* ‘то же’) (Абаев, 1989: (4: 53–54)); рус. диал. черниг. *бакандок* ‘хлебец, выпекаемый в поминальные дни’ < алан. **ba-kandak* (< **upa-kanta-ka-*, ср. хорезмийские названия хлеба, лепешки *pknd*, *bknd*, *pkyd* [*pakand*] < **upa-kanta-*; подробнее эту этимологию мы изложим в отдельном исследовании); укр. диал. *гáмпа* ‘новость, известие’ < алан. (?) **gātra-/gāθra-* ‘сигнал’ с архаичным состоянием кластера *tr/θr* вместо ожидаемого инновационного *rt*; диал. одесск. *кундугуня* ‘короткое теплое женское пальто’ < алан. **kandī-gunyā*, **kandī-γunyā* ‘женская одежда’ (сложение алан. рефлекса иран. **gauna-* с инновационной семантикой ‘верхняя (теплая) одежда’ & алан. *кivтς* ‘женщина’ = *kinʒ-* из **kantī-*, осет. *кунʒ*, *kinʒæ* ‘невестка’, ‘невеста’ наряду с пам. *kōnd* ‘женщина’, ‘жена’ < **kant(i)-*) (Илиади, 2019: 84–85, 88–89); укр. диал. *кандáки* ‘мелкие жучки, которые летают по степи после захода солнца’ < алан. **kandak* ‘жалящий’ (о последнем специально будет сказано в другом месте) и др.

Исследователь, знакомый с лингвистическим аспектом славяно-иранских отношений, должен обратить внимание на один странный факт: славянская лексика, заимствованная из иранского источника или же выработанная в процессе взаимодействия двух языковых культур, ограничена несколькими семантическими полями: «религиозная идеология» (ср. вывод Вяч. Вс. Иванова об иранизации семантического поля религиозной лексики в славянском словаре (Иванов, 2002: 38)), «ритуальная атрибутика», «мифология», «право», «нравственные категории», «военный быт», «названия одежды и обуви». Однако же в рассмотренных случаях наблюдается выход заимствований за рамки этих полей в область пастушеской терминологии, что не вяжется с «профилем» общения этносов. Полагаем, что семантика перечисленных слов показывает сильно измененную картину, вызванную позднейшим вытеснением их в пастушеский язык. Военная специфика алан. **barga-* или **bārak*, **fand[ān]ak*, **wardan* или **wardon*, обозначающих снаряжение конного воина, предназначенное для быта в условиях военного похода или набега, военную повозку (по свидетельству поздних античных авторов I в. н. э., покрытые войлоком и шкурами, влекомые волами повозки на деревянных колесах играли важную роль в кочевой жизни сармато-аланских племен (Кузнецов, 1992: 10)) или сигнал, весть о помощи (ср. выше **gātra-/gāθra-*), со временем стерлась, и в них сохранилось лишь то, что ставило их в один ряд с прочей лексикой пастушества или технической терминологией.

В остальных случаях (*Пургас*, *Валгас*) мы имеем имена собственные, попавшие не в активный славянский словарь, а в деловые документы, обозначая тут реальных исторических лиц, никак не связанных со спецификой языкового взаимодействия и законами пополнения словаря.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка / В. И. Абаев. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР ; Наука, 1958–1989. – Т. I–IV.
2. Абаев В. И. Этимологические заметки // Абаев В. И. Избранные труды. Т. II: Общее и сравнительное языкознание. – Владикавказ : Ир, 1995. – С. 633–647.
3. Аникин А. Е. Русский этимологический словарь. Вып. 8 (во I – вран) / А. Е. Аникин. – М. : Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН ; Ин-т филологии Сибирского отделения РАН, 2014. – 352 с.
4. Архив П. М. Строева // Русская историческая библиотека. – Петроград, 1915–1917. – Т. I–II.
5. Бушмакин С. К. Воршудные имена – микроэтнонимы удмуртов / С. К. Бушмакин // Этнонимы. – М. : Наука, 1970. – С. 168–176.
6. Громко Т. В. Матеріали до словника говірок української мови / Т. В. Громко // Studia semasiologica. – Кіровоград, 2017. – С. 239–253.
7. Громко Т. В. Словник говірки села Піщаний Брід Добровеличківського р-ну Кіровоградської області / Т. В. Громко (рукопис).

8. Добродомов И. Г. Язык исчез – слова остались. Об аланских словах в русском языке / И. Г. Добродомов // Русская речь. – 1978. – №1. – С. 89–93.
9. Добродомов И. Г. Из аланского пласта иранских заимствований чувашского языка / И. Г. Добродомов // Советская тюркология. – 1980. – №2. – С. 21–29.
10. Добродомов И. Г. Об аланизмах в западных и восточных славянских языках / И. Г. Добродомов // Проблемы осетинского языкознания. Вып. 1. – Орджоникидзе, 1984. – С. 25–45.
11. Добродомов И. Г. Буртасское слово жгонского языка на постмерянской территории (Из материалов Русского словаря языкового расширения А. И. Солженицына) / И. Г. Добродомов // Russian Linguistics. – 1997. – Vol. 21, Issue 3. – С. 275–286.
12. Добродомов И. Г. Аланизмы в русском языке / И. Г. Добродомов // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики: Серия: Гуманитарные науки. – 2019. – №2 (февраль). – С. 125–126.
13. Дьяконов И. М. Документы из Нисы I в. до н. э. Предварительные итоги работы / И. М. Дьяконов, В. А. Лившиц. – М. : Изд-во вост. лит-ры, 1960. – 122 с.
14. Иванов Вяч. Вс. Славяно-арийские (= индоиранские) лексические контакты / Вяч. Вс. Иванов // Славянская языковая и этноязыковая системы в контакте с неславянским окружением. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – С. 17–60.
15. Илиади А. И. Этимологические заметки по славянской лексике. 59-64 / А. И. Илиади // Реквием филологический. Памяти Е. С. Отина : сборник научных трудов. – К. : Издательский дом Дмитрия Бурого, 2015. – С. 208–217.
16. Илиади А. И. Miscellanea etymologica: Slavica / А. И. Илиади // Paradigm of Knowledge. – №4(36), 2019. – С. 81–102.
17. Кузнецов В. А. Очерки истории алан: 2-е изд., доп. / В. А. Кузнецов. – Владикавказ : Ир, 1992. – 392 с.
18. Митрофанова М. Е. Финно-угорская лексика в мордовских и марийском языках (этимологический и семантический анализ): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.07 – финно-угорские и самодийские языки / М. Е. Митрофанова. – Саранск, 1997. – 27 с.
19. Откупщиков Ю. В. Древняя гидронимия в бассейне Оки / Ю. В. Откупщиков // Балто-славянские исследования. XVI. – М. : Индрик, 2004. – С. 83–114.
20. Расторгуева В. С. Этимологический словарь иранских языков / В. С. Расторгуева, Д. И. Эдельман. – М. : Восточная литература, 2000–2015. – Т. 1–5.
21. Словарь русских народных говоров. – Л. ; СПб. : Наука, 1965–2019. – Вып. 1–51.
22. Список населенных мест по сведениям 1870–72 годов. Костромская губерния. – СПб., 1877. – 465 + LXXIII с.
23. Черных С. Я. Марийская антропонимия: истоки формирования и пути развития. Научный доклад, представленный в качестве диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук: 10.02.07 – финно-угорские и самодийские языки / С. Я. Черных. – Йошкар-Ола, 1996. – 64 с.

REFERENCES

1. Abaev, V. I. (1958–1989). Istoriko-ëtimologičeskij slovar' osetinskogo âzyka. [Historic-Etymological Dictionary of Ossetian Language]. Moscow ; Leningrad : AN SSSR, T. I–IV.
2. Abaev, V. I. (1995). Ètimologičeskije zametki. [Etymological Notes]. In: Abaev, V. I. Izbrannyê trudy. T. II: Obshčeê i sravnitel'noê âzykoznanie [Selected Works. T. II: General and Comparative Linguistics]. Vladikavkaz : Ir, pp. 633–647.
3. Anikin, A. E. (2014). Russkij ètimologičeskij slovar'. Vyp. 8 (vo I – vran). [Russian Etymological Dictionary. Vol. 8]. Moscow : The V. V. Vinogradov Russian Language Institute of the Russian Academy of Sciences ; The Institute of Philology of the RAS, 352 p.
4. Arkhiv P. M. Stroëva (1915–1917). Russkaâ istoričeskaâ biblioteka. [P. M. Stroev's Archive // Russian Historical Library]. Petrograd, T. I–II.
5. Bushmakina, S. K. (1970). Vorshudnyê imena – mikroètnonimy udmurtov // Ètnonimy. [Vorshud Names – Microethnonyms of Udmurt // Ethnonyms]. Moscow : Science, pp. 168–176.
6. Gromko, T. V. (2017). Materialy do slovnyka hovirok ukraïnskoy movy // Studia semasiologica [Material for the Dictionary of Ukrainian Dialects // Studia semasiologica]. Kirovograd, pp. 239–253.
7. Gromko, T. V. (2020). Slovnyk hovirky sela Pishchany Brid Dobrovelychkiv'skoho r-nu Kirovohrads'koyi oblasti (rukopys). [The Dictionary of the Dialect of village Peshchany Brod (manuscript)].
8. Dobrodomov, I. G. (1978). Âzyk ischez – slova ostalis'. Ob alanskikh slovakh v russkom âzyke // Russkaâ rech'. [Language became extinct, words have remained. On Alanian words in Russian Language // Russian Speech], №1, pp. 89–93.
9. Dobrodomov, I. G. (1980). Iz alanskogo plasta iranskikh zaimstvovaniy chuvashskogo âzyka // Sovetskaâ t'urkologiâ. [From Alanian stratum of Iranian loanwords of Chuvash language // Soviet Turkology], №2, pp. 21–29.
10. Dobrodomov, I. G. (1984). Ob alanizmakh v zapadnykh i vostochnykh slavianskikh âzykakh // Problemy osetinskogo âzykoznanii. [On Alanian words in Western and Eastern Slavic Languages // Problems of Ossetian Linguistics]. Ordzhonikidze, Vol. 1, pp. 25–45.
11. Dobrodomov, I. G. (1997). Burtasskoê slovo zhgonskogo âzyka na postmer'anskoy territorii (Iz materialov Russkogo slovar'a âzykovogo rasshireniâ A. I. Solzhenitsyna). [A Burtas Word from the Language of the Zhgon on Post-Merya Territory (From the Sources of A. I. Solzhenitsyn's «Russian Dictionary for the Enrichment of the Language» // Russian Linguistics], Vol. 21, Issue 3, pp. 275–286.

12. Dobrodomov, I. G. (2019). Alanizmy v russkom âzyke // *Sovremennaya nauka: aktual'nyê problemy teorii i praktiki: Seriâ: Gumanitarnyê nauki*. [Alanian Words in Russian Language // *Modern Science: Topical Problems of Theory and Practice*], №2 (February), pp. 125–126.
13. Diâkonov, I. M., Livshits, V. A. (1960). *Dokumenty iz Nisy I v. do n. è. Predvaritel'nyê itogi raboty*. [Documents from Nisa of First Century B.C.E. Preliminary Outcomes of Work]. Moscow : Eastern Literature, 122 p.
14. Ivanov, V'ach. Vs. (2002). Slav'ano-ariyskiê (= indoiranskiê) lexicheskiê kontakty // Slav'anskaâ âzykovaâ i ètnoâzykovaâ sistemy v kontakte s neslav'anskim okruzeniêm. [Slavic-Aryan (Indo-Iranian) Lexical Contacts // *Slavic Lingual and Ethno-Lingual Systems in Contacts with Non-Slavic Surroundings*]. Moscow : Languages of Slavic Culture, pp. 17–60.
15. Iliadi, A. I. (2015). Ètimologicheskiê zametki po slav'anskoy lexike // *Rekviêm filologicheskoy. Pam'ati E. S. Otina*. [Etymological Notes on Slavic Lexis. 59–64 // *Philological Requiem. Memory of E. S. Otin*]. Kiev : Dmitry Burago, pp. 208–217.
16. Iliadi, A. I. (2019). *Miscellanea etymologica: Slavica* // *Paradigm of Knowledge*, №4(36), pp. 81–102.
17. Kuznetsov, V. A. (1992). *Ocherki istorii alan*. [Essays about History of Alans]. Vladikavkaz : Ir, 392 p.
18. Mitrofanova, M. E. (1997). Finno-ugorskaâ lexika v mordovskikh i mariyskom âzykakh (ètimologicheskyy i semanticheskyy analiz). [Finno-Ugric Lexis in Mordovian and Mari Languages (Etymologic and Semantic Analysis)]. Saransk, 27 p.
19. Otkupshchikov, Û. V. (2004). Drevn'ââ gidronimiâ v basseyne Oki. [The Ancient Hydronymy in Oka Basin // *Baltic-Slavic Studies*. XVI]. Moscow : Indrik, pp. 83–114.
20. Rastorgueva, V. S., Èdel'man, D. I. (2000–2015). Ètimologicheskyy slovar' iranskikh yazykov. [Etymological Dictionary of the Iranian Languages]. Moscow : Eastern Literature, T. 1–5.
21. *Slovar' russkikh narodnykh govorov (1965–2019)*. [Dictionary of Russian folk dialects]. Leningrad ; Sankt-Peterburg : Science, Vol. 1–51.
22. Spisok naseleennykh mest po svedeniâm 1870–72 godov. Kostromskaâ guberniâ (1877). [List of settlements in Kostroma gubernia according to 1870–72]. Sankt-Peterburg, 465p.
23. Chernykh, S. Â. (1996). Mariyskaâ antroponimiâ: istoki formirovaniâ i puti razvitiâ. [Mari Anthroponymy: Sources of Formation and Ways of Development]. Yoshkar-Ola, 64 p.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ

Александр Илиади – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой методик дошкольного и начального обучения Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко.

Научные интересы: проблемы индоевропейской этимологии, сравнительной грамматики индоевропейских языков и общего языкознания.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Alexandr ILIADI – doctor of Philological Sciences, professor, head of the Department of Methodology of Preschool and Elementary School Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interest: problems of Indo-European etymology, comparative grammar of Indo-European languages and general linguistics.

УДК 811.161. 2'373.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.17>

СУТНІСТЬ ОНОМАСТИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ

Олена АРДЕЛЯН (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7166-0095>

e-mail: evardelyan@gmail.com

АРДЕЛЯН Олена. СУТНІСТЬ ОНОМАСТИЧНОЇ НОМІНАЦІЇ. У статті проаналізовано специфіку ономастичної номінації і процес трансформації власної назви у складі фразеологічних одиниць. У семантичному плані функціонально переорієнтований онім виражає цілісне уявлення про об'єкт номінації, набуває узагальнений сенс і експресивність і, як наслідок, перестає функціонувати як позначення конкретної людини чи об'єкта.

Ключові слова: теорія номінації, ономастична номінація, вторинна номінація, власна назва, фразеологічна одиниця.

ARDELIAN Olena. ESSENCE OF ONOMASTIC NOMINATION. The article deals with the pressing problems which are typical for study of phraseological units with proper names components. This is testified by increasing attention

of Ukrainian and foreign theoreticians to this topic, as they contribute to the study of the basic methods of analysis of onomastic nomination and the mechanisms of onyms recomprehension as phraseological units' components.

The main purpose of the paper is to investigate the essence of the phraseological nomination and to state the role and functions of the onomastic components in the phraseological units. The article focuses on the types of onomastic nomination. There have been ascertained the leading role of onomastic component in phraseological significance' formation and explored their semantic peculiarities in phraseological units. The speech modifications of the units under analysis have been considered.

The system relations in the sphere of phraseological units with onyms have been studied. It's been discovered that the onomastic component of phraseological unit preserves the semantic links with the corresponding proper name in the speech and language and due to that it motivates the meaning of the phraseologism. The semantic meaning of the proper name in the general phraseological meaning depends on the degree of the phraseologism idiomacy. The national and international features of phraseologisms are not always conditioned by the character of the onomastic component. The phraseological units with proper names, coinciding with common for many languages structural-semantic models, have international features.

Key words: *theory of nomination, onomastic nomination, phraseological unit, proper name, onomastic component.*

Вступ. В процесі пізнання людиною світу у всьому його різноманітті існує потреба в найменуванні елементів навколишньої дійсності. Оскільки створені позначення або ті, що створюються, повинні бути співставленні зі структурами знання, об'єктивації яких вони служать, то очевидно, що теорія номінації тісно пов'язана з когнітивною лінгвістикою (Кубрякова, 2004: 321).

У центрі теорії номінації стоять проблеми вибору мовних засобів для позначення того чи іншого явища або поняття, проблеми співвідношення різних способів номінації, питання суб'єктивного та об'єктивного в мові (Жуйкова, 2009 : 32). Як відомо, при номінації суб'єкт часто виділяє в об'єкті одну, найважливішу чи найвиразнішу ознаку, яка й кладеться в основу найменування.

Матеріали і методи. У сучасній теорії номінації розроблена докладна типологія, де номінація класифікується за різними аспектами. Найповніша типологія, в якій враховано багато параметрів цього складного явища, належить В. Г. Гаку (Языковая номинация: Виды найменованый, 1977 : 230). Одним з найважливіших критеріїв, за яким будується типологія номінацій, є характер вказівки імені на дійсність. За ним номінацію розмежовують на первинну та вторинну. Первинна номінація, коли знак пов'язаний з таким об'єктом, що не має мовного позначення, є вихідною, прямою, немотивованою. Інакше кажучи, це основна, первинна функція знака. Вторинна номінація є похідною, вона утворена внаслідок зміни семантики готового мовного засобу. Серед типів вторинної номінації прийнято розрізняти пряму та опосередковану, що відрізняються за синтаксичними умовами свого вживання (Языковая номинация: Виды найменованый, 1977 : 73-74).

Як зауважує М. Е. Рут, терміни, що позначають базові поняття теорії номінації, в ономазіологічній літературі вживаються неоднозначно (Рут, 2008). Існує відмінність у розумінні понять “первинна” та “вторинна” номінація. А. Ф. Журавльов розмежовує види номінації таким чином: первинна – це “акт привласнення імені предмету, який ще не має свого мовного позначення і тільки чекає на нього”, а вторинна – це “називання новим іменем предмета, вже названого” (Журавлѐв, 1982). Подібної точки зору дотримується й О. О. Тараненко, який указує, що вторинна номінація – це “надання об'єкту ще однієї назви, з іншою мотивованістю чи із певною спеціальною метою, або як трансформація попередньої назви об'єкта” (Українська мова. Енциклопедія, 2000).

Між двома типами номінації – створенням нової номінативної одиниці та використанням в актах комунікації вже готових – існує суттєва єдність, оскільки перший процес є необхідною умовою іншого: без утворення та закріплення у мові нових номінативних одиниць, що фіксують новий понятійний зміст, неможливо категоризувати та ідентифікувати те, що знов і знов з'являється у чуттєвому досвіді носіїв мови.

Первісні мовні форми представляють собою знаки первинної номінації. Але відзначимо, що це рідкісне явище в сучасних мовах. Номінативний інструментарій мови поповнюється в основному за рахунок похідних від знаків первинної номінації, тобто знаків вторинної номінації. До їх числа перш за все відносяться фразеологічні одиниці та інші знаки мови, які піддалися трансформації, пов'язаної з функціональною переорієнтацією, тобто

змінюю їх семантичних, синтаксичних або прагматичних функцій (Левицький, 2011: 92-93). Подібну переорієнтацію зазнали власні імена в складі фразеологізмів.

Обговорення. Ономастичним дослідженням присвячена велика кількість робіт, де визначається особливе положення власної назви (далі – ВН) в системі мови в силу її номінаційної здатності (Н. Ф. Алефіренко, О. Л. Березович, В. Д. Бондалетов, В. Г. Гак, М. В. Голомидова, Д. І. Єрмолович, Н. В. Подольская, А. А. Реформатський, М. Е. Рут, О. І. Смирницький,

А. В. Суперанська, А. А. Уфимцева, О. І. Фоякова, J. M. Carroll, V. Moysa та ін.). У найзагальнішому вигляді під номінацією розуміється «називання предметів за допомогою певних мовних засобів, закріплення за певним референтом того чи іншого спеціального знака. Являючи собою як процес виділення і осмислення предмету, що позначається, так і його результат, номінація виступає як продукт класифікаційно-пізнавальної діяльності людини в обраній галузі знання або суспільного досвіду, як продукт мовленнєвої, мовної діяльності» (Кубрякова, 1978 : 6). Таким чином, якщо говорити про прототипну функцію власних назв у мові, то вони служать, перш за все, для індивідуалізуючої номінації – для «особливого, індивідуального позначення предмету безвідносно ситуації, яка описується, та без обов'язкових уточнюючих визначень» (Єрмолович, 2001: 9).

Категорія власного імені – одна із стійких мовних універсалій, яка у кожній мові представлена специфічним лінгвокультурним матеріалом. Сутність ономастичної номінації напряму пов'язана із семантичним об'ємом категорії онома, оскільки, щоб увійти до лексичної системи мови, нове слово в акті свого утворення повинно бути віднесене до певного класу, категорії, причому це віднесення здійснюється залежно від того, наскільки є зрозумілими онтологічні властивості того, що позначається (Голомидова, 1998 : 14).

Сучасна ономастика визначає власне ім'я як універсальну функціонально-семантичну категорію, особливий тип словесних знаків, призначення яких полягає у виокремленні та ідентифікації одиничних об'єктів, і які виражають одиничні поняття та загальні уявлення про ці об'єкти у мові, мовленні та культурі народу (Фоякова, 1990: 17). О. І. Фоякова стверджує, що центральна тема філософії імені – співвідношення його з поняттям – стає одним з аспектів вивчення лексичного значення власного імені в ономастичній семасіології (Фоякова, 1990: 11-12). Іншими словами, дана позиція (яку ми цілком поділяємо) розглядає лінгвістичний статус власної назви, керуючись не формальними, а її змістовними характеристиками.

Власні імена – це слова з багатим семантичним змістом і обмеженою сферою вживання, які конотують більшу кількість ознак, ніж загальні назви. Дане твердження пояснюється тим, що чим вужча сфера використання слова, тим інтенсивнішим є його значення, окрім цього власні назви викликають різні асоціації, пов'язані з конкретним об'єктом. Якби власні назви були позбавлені значення, було б неможливим зрозуміти й витлумачити перехід власного імені в загальне. Дж. М. Керолл визнає наявність значення у власних назв (Carroll, 1983 : 341), а також вважає, що назва є функціонально скороченою дескрипцією. Він указує, що така дескриптивність може бути експліцитною, однак у той самий час онім вказує й на ідентифікуючу категорію. Саме ці дві функції вчений називає конститутивними елементами акту номінації (Carroll, 1983 : 350).

Як стверджує О. І. Фоякова, термін «семантика» взагалі став загальним і родовим по відношенню до будь-яких компонентів змісту мовних одиниць як на рівні мови, так і на рівні мовлення (Фоякова, 1990 : 23). Термін же «значення власного імені» слід розуміти як структуру, принаймні, бінарну: яка складається з категоріального та власне лексичного плану семантики. Розглядаючи питання семантики власного імені, дослідниця виділяє п'ять компонентів структури значення власного імені у широкому сенсі: 1) категоріальна семантика, що виражається граматичним значенням предметності, відмінку, роду, частково – числа і живої істоти (стосовно антропонімів, зоонімів, міфонімів); 2) власне лексична семантика – номінативне (денотативне) і прагматичне значення оніма; 3) різного роду мовні конотації (стилістична, емоційна, експресивна, соціальне забарвлення імені); 4) «психічна» семантика – уявлення про денотат (референт) у свідомості мовця, різного роду асоціації,

пов'язані з даним ім'ям-звучанням у загальній свідомості мовного колективу і окремих його соціальних груп, а також у свідомості індивіда; 5) культурно-історична або національно-культурна семантика оніма – так звані «фонові» знання соціального і реально-енциклопедичного характеру (там само).

Виходячи з положення, що призначення власних імен у мові та мовленні відрізняється від призначення загальних імен, В. І. Болотов відмічає й суттєву різницю в їхньому значенні: «Стосовно власних імен доводиться говорити головним чином про енциклопедичне значення, під яким ми розуміємо суму конкретної інформації про денотат імені. Значущість загального слова у мові визнається понятійним, семантичним полем, але актуалізація однієї із сторін значущості залежить від екстралінгвістичної сфери (теми), яку треба змалювати мовними засобами. Значення слова у мовленні завжди володіє більшою кількістю ознак, ніж відповідний йому мовний знак, і дорівнює кількості предикатів даного знаку в даному контексті та обмежується тільки ними» (Болотов, 1972 : 333).

Оскільки власне ім'я за наявності повноти своїх характеристик являє собою перетин лінгвістичного й екстралінгвістичного планів, значення власного імені виявляється складним комплексом, в якому знання про слово переплітаються із знаннями про об'єкт, який іменується. «До знань про слово, тобто до лінгвістичної частини значення імені, входять і особливі мотиви іменування, і специфіка існування імені в мові, і його сучасне сприйняття, і історія імені, і етимологія його основи. До складу екстралінгвістичного аспекту значення імені входять і особливі умови існування імені в суспільстві, і культурно-історичні асоціації, які пов'язані з ним, і специфіка зв'язку імені з об'єктом, який іменується, і ступінь знаності об'єкту та його імені» (Суперанская, 2007 : 104).

Розбіжність поглядів дослідників на специфіку семантичної природи власних імен пов'язана з тим, що деякі дослідники ідентифікують семантику власного імені з їхньою функцією, інші – з позамовною інформацією, яку несуть ці імена. Іноді семантику ототожнюють з уявленнями, які виникають у свідомості мовця завдяки тому чи іншому денотату, або ж повністю ідентифікують її з денотатом відповідного імені. Так, в мові лексичне значення власного імені нічим не відрізняється від значення загальної назви, крім різної денотативної співвіднесеності. Справжня сутність онімів реалізується саме в мовленні, де останні отримують свої специфічні значення – денотативне та конотативне, причому конотативне значення виступає на перший план. Н. Ф. Алефіренко відзначає, що сигніфікативний і денотативний аспекти складають ядро значення власної назви, а для відображення повної картини необхідно звернутися до розгляду і конотативних смислів (соціально-оціночних, емотивних, культурно-історичних, регіональних, естетичних), які локалізовані на периферії значення власного імені (Алефіренко, 2010: 210). Власне ім'я набуває у контексті різноманітного та багатозначного смислу і таким контекстом для власних імен може виступати й фразеологічний контекст.

Імена можуть мати семи самих різних емоцій – від пестливості, ніжності до презирства. Емоційна складова таких іменувань може сполучатися із соціальною. Серед особливостей функціонування власного імені помітна відмінність в способах вираження конотативних значень – велика кількість емоційно-стилістичних варіантів, що передають, в першу чергу, різного роду конотативний зміст особових імен. Наприклад, у «Словнику російських особових імен» М. А. Петровського наводиться 40 димінутивних варіантів до імені *Іван* та понад 50 розмовних форм до імені *Ольга* (Петровский, 2005), у «Словнику англійських особових імен» О. І. Рибакіна – близько 50 дериватів імені *Elizabeth* і більше 30 – імені *Margaret* (Рыбакин, 2000). Жодна загальна назва не дасть такої кількості мовленнєвих варіантів зі зменшувально-пестливими і збільшувальними суфіксами (наприклад, гіпокористики типу рос. "*Іванище*"). Велика кількість конотативних форм в ономастичній номінації створює багатство засобів вираження емоційно-експресивних відтінків для розмовного мовлення, яких особливо багато у особових імен, менше – у прізвиськ і прізвищ і зовсім мало у топонімів. Крім того, сам зміст і структура конотативного значення у власній назві набагато ширші та багатші, ніж у загальній назві.

У мовленні власне ім'я характеризується конкретною ситуативною семантикою. Якщо на рівні мови структура значення власного імені впорядковується в основному, за термінологією О. В. Суперанської, ономастичними полями (Суперанская, 1973 : 96), то на рівні мовлення вона утворює соціальні поля. Цей термін визначає різноманітні сфери функціонування онімів усіх розрядів у суспільстві – особистісні, професійні, творчі та ін. Соціальне поле є обов'язковим для власних імен. Воно надає іменам певного емоційного забарвлення, стилістичної приналежності, ідеологічного насичення. Перенесення ВІ в нове соціально-тематичне поле створює вторинну ономастичну номінацію, яка породжує не полісемію, а специфічно ономастичну одноіменість, наприклад: ресторан «Аврора», кафе «Аврора», крейсер «Аврора» (Суперанская, 1997). «Власне ім'я варіюється в соціумі, через численні варіанти й дублети намагаючись як найповніше реалізувати денотативне й конотативне наповнення семантики імені. Антропонім існує в мові, особливості його функціонування визначаються мовними законами. Власне ім'я існує у соціолекті, і чим вужче соціум, тим яскравіші особливості функціонування імені. Семантика антропоніма визначається загальнонародними культурними конотаціями. Семантика власного імені визначається закріпленістю його за конкретним членом соціуму» (Рут, 2008: 54).

Зазвичай власне ім'я індивідуалізує предмет, або групу споріднених предметів, в одному чи декількох соціальних полях, в яких функціонує конкретний денотат даного власного імені, розкриваючи у кожному соціальному полі одну чи декілька сторін свого складного енциклопедичного значення. Причому повне енциклопедичне значення власного імені більше суми конституцій, в яких воно зустрічається. Головна відміна енциклопедичного значення власного імені від лексичного значення загального імені полягає в тому, що перше виникає в мовленні та різниться від одного соціального поля до іншого. Воно індивідуальне для кожного, хто говорить, тому що його постійним компонентом є емоційне забарвлення.

«Загальні імена не можуть мати енциклопедичне значення, оскільки стосовно них це виявляються відомості про денотат, а не про його ім'я, не про слово. Енциклопедичне значення власних імен, включаючи відомості про денотат, значно тісніше пов'язане зі словом, тому що вводиться до мовлення виключно посереднє нього. Енциклопедичне значення власного імені багатозначне, оскільки воно існує одночасно у ряді соціальних полів. Загальна назва має визначену кількість значень. Актуалізація загальної назви відбувається у мовленні, де вона завжди однозначна. Будучи співвіднесеною з денотатом загальна назва отримує індивідуальне значення, яке можливо якісно порівняти з індивідуальним значенням власного імені. Проте, будь-яке індивідуальне значення власного імені глибше, багатогранніше. Воно багатопланове, в той час як індивідуальне значення загального імені однопланове та зберігається тільки протягом одного контексту. Лексичне значення загального імені – ознака мови. У мовленні відбувається а) актуалізація одного із значень, б) наповнення його індивідуальним значенням» (Суперанская, 2007 : 105).

Ось що пише з цього питання Б.О. Успенський: «Будучи позбавленими самостійного значення, імена – покликанні, в загальному розумінні, називати, а не значити, – можуть бути, проте, надзвичайно значущі. Для оточуючих вони виявляються значущими настільки, наскільки відображають певну традицію найменування, що є прийнятою в тому чи іншому соціальному середовищі. Відповідно, ім'я може виступати як соціальний знак, як соціальна характеристика людини – це стосується як особового імені, так і прізвища» (Успенский , 1995 : 337). Ім'я може бути настільки значущим, що в змозі впливати на життя його носія. Так, Б. О. Успенський в якості ілюстрації наведе такий приклад, коли в аристократичному середовищі не відбулося весілля через те, що наречена мала простонародне ім'я (отримане при хрещенні) та по батькові – рос. *Акулина Пахомовна*. Щоб не занижувати її соціальний статус в сім'ї її називали рос. *Александрой* (Успенский , 1995 : 338).

За свідченнями Г.Ф. Ковальова, ще засновник російської антропоніміки Є. А. Болховітінов у статті «О личных собственных именах у Славеноруссов» (1813) зазначав, що древньоросійський іменник доволі чітко диференціював суспільство на еліту (князі, бояри, старша дружина) та інших представників суспільства. Імена знаті у Древній Русі, як правило, представляли собою композиції з елементами *мир-*, *-слав-*, *тверд-*, *добр-*, *яр-*,

мсти-, все-; народні ж імена були різноманітними як за формою, так і за змістом (Ковалев, 2002 : 232-233). В. Мойя вважає, що імена *Bautista* та *Bibiano* у сучасному іспанському суспільстві відображають, як правило, високий соціальний статус їх носіїв (Мойя, 2000 : 32).

Ономастичне поле вказує на загальне значення імені, а соціальне поле – на його індивідуальне значення. Загальне значення об'єктивне, індивідуальне – суб'єктивне, оскільки воно залежить від соціального стану індивіда, його симпатій, смаків і навіть настрою. Семантика власного імені актуалізується у мовленні, тоді як понятійна співвіднесеність загальних назв встановлюється у сфері мови, що й дає можливість за допомогою певних понятійних ознак позначати цілий клас однорідних предметів.

Номінація – явище не лише мовної, а й соціальної та культурної природи. Тож, останнім часом досить поширеною стала лінгвокраїнознавча теорія слова, представники якої переконливо доводять необхідність включення екстралінгвістичної інформації в значення мовного знака (Верещагин, 1980 : 320), оскільки вважають, що не існує “чистої семантики”, яку можна було б вивчати суто лінгвістичними методами без опори на фонові знання та безвідповідно до фрагменту дійсності. Згідно з лінгвокраїнознавчою теорією, структура значення власних назв розглядається як складний комплекс, в якому відомості про слово переплітаються з інформацією про позначуваний об'єкт. До відомостей про слово, тобто лінгвістичної частини значення імені, зараховують особливі мотиви найменування, специфіку існування імені у мові, його сучасне сприйняття, історію імені, етимологію його основи. До складу позамовного аспекту значення імені входять особливі умови існування імені в суспільстві, культурно-історичні асоціації, пов'язані з ним, специфіка зв'язку імені з позначуваним денотатом, ступінь відомості об'єкта та його імені (Суперанская, 1973 : 104).

Відомий мовознавець Г. Д. Томахін має таку думку на це питання: «В країнознавстві прийнято вважати, що весь комплекс знань про предмет, який визначається даною власною назвою, і є мовним значенням власної назви. Конкретизоване і актуалізоване в мовленні значення стає його мовленнєвим значенням. Враховуючи індивідуальний характер мовлення і узагальнюючий характер мови, слід вважати мовне значення власного імені загальним, національно-кодифікованим, в той час як мовленнєве значення, хоч і базується на мовному, може бути значною мірою суб'єктивним та індивідуальним. Стосовно ж енциклопедичної інформації, то вона дійсно є надбанням науковців, як правило не входить до фонових знань носіїв мови і культури і саме через це не входить до загальномовних філологічних словників, а є також надбанням енциклопедій. В той же час певний мінімум знань про об'єкти, які визначаються власними іменами і через це відносяться до загальновідомих імен, є надбанням кожного носія даної мови і культури, і цей мінімум знань не обмежується інформацією, необхідною тільки для введення імені до мовлення» (Томахин, 1988 : 198).

Супроводжуючи людину протягом всього життя, власна назва необхідна для комунікації. Відображення дійсності закріплюється в її фонових знаннях, що утворюють лексичний фон, який відображає культурні, національні, соціальні, історичні знання людини про саму себе, про оточуючий світ, тобто він несе суттєву національно-історичну та етнокультурну інформацію. Семантичні доли лексичного фону власної назви, з одного боку, відносять власну назву до сукупності однорідних імен, а, з іншого боку, надають конкретному імені особливої властивості, індивідуалізують його (Верещагин, 1980 : 170).

Згідно поглядів О. Л. Березович, в семантиці власного імені крім концептуального ядра існує прагматична зона, в якій виділяється фреймовий компонент поряд з емотивним компонентом, асоціативним фоном і конотаціями (Березович, 2007 : 52). Асоціативний фон розташований в периферійній зоні семантичного потенціалу слова і багато в чому визначається екстралінгвістичними факторами. Таким чином, на конотативні властивості ВН великий вплив мають такі фактори, як культурний фон імені та асоціації, які придбало ім'я в процесі свого функціонування в конкретній лінгвокультурі.

Про багатство конотативних можливостей власних назв свідчать численні дискурсивні дослідження, які виявили безпосередній зв'язок семантичної і функціональної гнучкості ВН з їх асоціативним потенціалом. Імена передають найбільшу кількість ознак, оскільки здатні викликати найрізноманітніші асоціації, пов'язані з конкретним об'єктом. Причому число

ознак зростає в міру зростання нашого знання про суб'єкт, що носить це ім'я (Есперсен, 1958: 386).

Досліджуючи активні процеси зміни мовного статусу одиниць в англійській лексико-фразеологічній системі, А. Е. Левицький бачить їх джерело, перш за все, в реалізації функцій-потенцій, які притаманні цим одиницям не тільки з огляду на їх власні лінгвістичні характеристики, але і в зв'язку з особливостями даної мови (Левицький 2001; 2011). Так, для англійських одиниць характерний широкий діапазон функцій-потенцій в силу вираженого аналітизма англійської мови, що обумовлює їх часте використання з відхиленням від узуально закріпленої в мові функції (Левицький 2011: 93-94).

Розглядаючи процеси деонімізації, А. В. Суперанская зазначає, що вони супроводжуються втратою властивостей, характерних для власної назви, і придбанням ознак загальних імен: в семантичному змісті; в граматичному оформленні; у внутрішньомовних системних процесах, характерних для номінальної лексики (синонімія, полісемія, антонімія та ін.); а також в графічному оформленні ВН (Суперанская, 1973).

У семантичному плані функціонально переорієнтований онім виражає цілісне уявлення про об'єкт номінації, набуває узагальнений сенс і експресивність і, як наслідок, перестає функціонувати як позначення конкретної людини безвідносно до її рис (Левицький, 2016: 238). Такий онім стає «образом художнього узагальнення» [там само]. Наприклад, *Наполеон* як ім'я Наполеона Бонапарта протиставляється його вживанню в контексті опису будь-якої людини з непомірними амбіціями.

Тут важливо підкреслити, що функціональна переорієнтація ВН, включаючи їх перехід в розряд апелятивів, стає можливою в силу системних факторів і, що особливо важливо, завдяки наявності у конкретного імені певного асоціативного потенціалу, який формується системою знань як окремого індивіда, так і всієї лінгвокультурної спільноти.

Висновки. Отже, ми вважаємо, що загальну структуру значення власного імені в мові та мовленні можна представити у вигляді поля з ядром, в яке входять всі елементи категоріальної семантики плюс предметно-денотативна віднесеність власного імені, його номінативне значення. До зовнішнього кола поля увійдуть мовленнєві й мовні конотативні елементи його лексичної семантики: стилістичне, соціальне, емоційно-експресивне забарвлення імені, культурно-історичні елементи енциклопедичних знань про реалії, зміст соціально-індивідуальних психічних асоціацій у свідомості мовців, тобто те, що тепер називають у лінгвокраїнознавстві фоновою семантикою власного імені як розряду безеквівалентної лексики в будь-якій мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: Учеб. пособие. М.: Флинта: Наука, 2010. 288 с.
2. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура: Этнолингвистические исследования. М.: Индрик, 2007. 599 с.
3. Болотов В.И. К вопросу о значении имен собственных. В кн.: Восточнославянская ономастика. М., 1972. С. 333-345.
4. Верещагин Е. М., Костомаров В. Лингвострановедческая теория слова. М.: Рус.яз., 1980. 320 с.
5. Голомидова М.В. Искусственная номинация в русской ономастике: [монографія]. Урал. гос.пед.ун-т. Екатеринбург, 1998. 232 с.
6. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. М.: Р, Валент, 2001. 200 с.
7. Есперсен Отто. Философия грамматики. М.: Иностранная литература, 1958. 404 с.
8. Жуйкова М. В. Генеза образной предикации в этнолингвистическом аспекте: дис. ... д-ра филол. наук. К., 2009. 394 с.
9. Журавлёв А. Ф. Технические возможности русского языка в области предметной номинации в современном русском языке. Способы номинации в современном русском языке. М.: Наука, 1982. С. 45-109.
10. Ковалев Г. Ф. Ономастические этюды: писатель и имя. Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. 275 с.
11. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: Часть речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М.: Языки славянской культуры. 2004. 560 с.
12. Кубрякова Е. С. Части речи в ономастиологическом освещении. М.: Наука, 1978. 115 с.
13. Левицкий А. Э. Антропонимы как лингвокультурные маркеры. Лингвокультурные исследования: Язык лингвокультурологии: теория vs эмпирия. М.: ЛЕНАНД, 2016. С. 236-239.

14. Левицкий А. Э. Идиоматизация как средство пополнения системы английской фразеологии. Лексикология и фразеология: актуальные проблемы и решения. М.: ИПК МГЛУ «Рема», 2011. С. 92-101. (Вестн. Моск. гос. лингвист. ун-та; вып. 18 (624); сер. «Языкознание»).
15. Левицкий А. Э. Функциональная переориентация номинативных единиц современного английского языка: Монография. Житомир: Ред. – издат. отд. ЖГПУ, 2001. 168 с.
16. Петровский Н. А. Словарь русских личных имен. М.: АСТ, 2005. 477 с.
17. Рут М. Э. Образная номинация в русской ономастике. М.: Изд-во ЛКИ, 2008. 192 с.
18. Рыбакин А. И. Словарь английских личных имен. М.: Астраль, АСТ. 2000. 224 с.
19. Суперанская А. В. О русских именах. Изд. 4-е СПб.: Лениздат, 1997. 203 с.
20. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. М.: Наука, 1973. 366с.
21. Суперанская А.В., Сталтмане В.Э., Подольская Н.В., Султанов А.Х. Теория и методика ономастических исследований. М.: ЛКИ, 2007. 256 с.
22. Томахин Г.Д. Реалии-американизмы. М.: Высш. шк., 1988. 239 с.
23. Українська мова. Енциклопедія. К.: Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
24. Успенский Б. А. Социальная жизнь русских фамилий (вместо послесловия). В: Унбегаун Б. О. Русские фамилии. М., 1995. 443 с.
25. Фоянкова О. И. Имя собственное в художественном тексте. Л.: Изд-во гос. ун-та, 1990. 104с.
26. Языковая номинация: Виды наименований. Ответ. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. М.: Наука, 1977. 358 с.
27. Carroll J. M. Toward a functional theory of names and naming. Linguistics. 1983. p. 341-371.
28. Moysa V. La traducción de los nombres propios. Madrid, Catedra, 2000. 223 p.

REFERENCES

1. Alefrenko N. F. (2010). Lыnhvokul'turolohyya. [Linguistic Culturology] Cennostno-smyslovoe prostranstvo yazyka: Ucheb. posobye. M.: Flynta: Nauka, 288 p.
2. Berezovych E. L. (2007). Yazyk y tradytsionnaya kul'tura: Etnolыnhvystycheskye yssledovanyya. [Language and Traditional Culture: Ethnolinguistic Investigation] M.: Yndryk, 599 p.
3. Bolotov V.Y. (1972). K voprosu o znachenyy ymen sobstvennyx. [To the Question of Proper Names' Meaning] V kn.: Vostochnoslavynskaya onomastyka. M., P. 333-345.
4. Vereshchahyn E. M., Kostomarov V. (1980). Lыnhvostranovedcheskaya teoryya slova. [Culture-oriented Linguistics' Theory of Word] M.: Rus.yaz., 320 p.
5. Holomydova M.V. (1998). Yskusstvennaya nomynacyya v russkoj onomastyke. [Artificial Nomination in Russian Onomastics] Ural. hos.ped.un-t. Ekaterynburh, 232 p.
6. Ermolovych D. Y. (2001). Ymena sobstvennye na styke yazykov y kul'tur. [Proper Names on Junction of Languages and Cultures] M.: R, Valent, 200 p.
7. Espersen Otto. (1958). Fylosofyya hrammatyky. [Philosophy of Grammar] M.: Ynostrannaya lyteratura, 404 p.
8. Zhujkova M. V. (2009). Heneza obraznoy predykaciyi v etnolыnhvystychnomu aspekti [Essence of Imagebearing Predication in Ethnolinguistic Aspect]: dys... d-ra filol. nauk. K., 394 p.
9. Zhuravlёv A. F. (1982). Texnycheskye vozmozhnomy russkoho yazyka v oblasti predmetnoj nomynacyy v sovremennom russkom yazyke. [Technical Possibilities of Russian Language in the Sphere of Object Nomination in Modern Russian Language] Sposoby nomynacyy v sovremennom russkom yazyke. M.: Nauka, P. 45-109.
10. Kovalev H. F. (2002). Onomastycheskye study: pysatel' y ymya. [Onomastic Studies: Writer and Name] Voronezh: Yzd-vo Voronezh. hos. un-ta, 275 p.
11. Kubryakova E. S. (2004). Yazyk y znanye. [Language and Knowledge] Na puty poluchenyya znanyj o yazyke: Chast' rechy s kohnytnyvoj tochky zrenyya. Rol' yazyka v poznanny myra. M.: Yazyky slavyanskoj kul'tury. 560 p.
12. Kubryakova E. S. (1978). Chasty rechy v onomasyolohycheskom osveshhenyy. [Parts of Speech in the Light of Onomasiology] M.: Nauka, 115 p.
13. Levyckyj A. E. (2016). Antroponymy kak lыnhvokul'turnye markery. [Antroponyms as Lingvocultural Markers] Lыnhvokul'turnye yssledovanyya: Yazyk lыnhvokul'turolohyy: teoryya vs empyryya. M.: LENAND, P. 236-239.
14. Levyckyj A. E. (2011). Ydyomatyzacyya kak sredstvo popolnenyya systemy anhl'yjskoj frazeolohyy. [Idiomatization Like the Means of Stocking the System of English Phraseology] Leksykolohyya y frazeolohyya: aktual'nye problemy y reshenyya. M.: YPK MHLU «Рема», P. 92-101. (Vestn. Mosk. hos. lыnhvyst. ut-ta; vyp. 18 (624); ser. «Yazykoznanyye»).
15. Levyckyj A. E. (2001). Funkcyonal'naya pereoryentacyya nomynatyvnyx edynyc sovremennoho anhl'yjskoho yazyka. [Functional Orientation of Nominative Units of Modern English] Zhytomyr: Red. – yzdat. отд. ZhHPU, 168 p.
16. Petrovskyy N. A. (2005). Slovar' russkыx lыchnыx ymen. [Dictionary of Russian Proper Names] M.: AST, 477 p.
17. Rut M. E. (2008). Obraznaya nomynacyya v russkoj onomastyke. [Figurative Nomination in Russian Onomastics] M.: Yzd-vo LKY, 192 p.
18. Rybakyn A. Y. (2000). Slovar' anhl'yjskыx lыchnыx ymen. [Dictionary of English Proper Names] M.: Astral', AST. 224 p.
19. Superanskaya A.V., Staltmane V.E., Podol'skaya N.V., Sultanov A.X. (2007). Teoryya y metodyka onomastycheskыx yssledovanyj. [Theory and Methodology of Onomastic Investigations] M.: LKY, 256 p.
20. Superanskaya A. V. (1997). O russkыx ymenax. [About Russian Proper Names] Yzd. 4-e SPb.: Lenyzdat, 203 p.

21. Superanskaya A. V. (1973). Obshhaya teoriya ymeny sobstvennoho. [General Theory of Proper Name] M.: Nauka, 366p.
22. Tomaxyn H.D. (1988). Realyu-amerykanyzmy. [Realistic Americanisms] M.: Vyssh. shk., 239 p.
23. Ukrayins'ka mova. Encyklopediya. [Ukrainian Language. Encyclopaedia] (2000). K.: Vydavnytstvo "Ukrayins'ka encyklopediya" im. M. P. Bazhana, 752 p.
24. Uspenskiy B. A. (1995). Sotsyal'naya zhyzn' russkyykh famylyj. [Social Life of Russian Surnames] V: Unbehaun B. O. Russkiye famylyy. M., 443 p.
25. Fonyakova O. Y. (1990). Ymya sobstvennoe v khudozhestvennom tekste. [Proper Name in Literary Text] L.: Yzd-vo hos. un-ta, 104 p.
26. Yazykovaya nomynacuuya: Vydy najmenovanyj. (1977). [Language Nomination: Kinds of Names] Otv. red. B. A. Serebrenykov, A. A. Ufymceva. M.: Nauka, 358 p.
27. Carroll J. M. (1983). Toward a functional theory of names and naming. Linguistics. P. 341-371.
28. Moya V. (2000). La traduccion de los nombres propios. Madrid, Catedra, 223 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Арделян – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: фразеологія, ономастика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Ardalian – Candidate of Science in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of English Language and Methodology, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.
Scientific interests: phraseology, onomastics.

УДК 811.161.2'373.611

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.18>

МОРФОНОЛОГІЧНІ КЛАСИ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД ІЗ НЕЧЛЕНОВАНИМИ ВЕРШИННИМИ ДІЄСЛОВАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Інна ДЕМЕШКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2982-8675>

e-mail: demeshkoim@gmail.com

ДЕМЕШКО Інна. МОРФОНОЛОГІЧНІ КЛАСИ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД ІЗ НЕЧЛЕНОВАНИМИ ВЕРШИННИМИ ДІЄСЛОВАМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. У статті з'ясовано морфологічну структуру словотвірних гнізд із непохідними вершинними дієсловами, визначено морфологічні класи й типи вершинних неподільних дієслів словотвірних гнізд в українській мові, встановлено морфологічні моделі морфологічно маркованих девербативів, критерії визначення морфологічних класів. З'ясовано специфіку кожного морфологічного класу за характером фіналі дієслівної основи, морфологічними трансформаціями в морфологічно маркованих похідних на I-ому, а префіксальних девербативів – на II-ому й III-ому ступенях деривації.

Ключові слова: морфологія, словотвірне гніздо, вершинне дієслово, альтернації, морфологічний клас, морфологічний тип.

DEMESHKO Inna. MORPHONOLOGICAL CLASSES OF FAMILY OF WORDS WITH INSEPARABLE APICAL VERBS IN UKRAINIAN LANGUAGE. The article describes the morphological structure of word-forming units with non-derivative apical verbs and defines the morphological classes and types of apical-inseparable verbs of word-forming units in the Ukrainian language, and establishes morphological models of morphologically marked deverbatives. The morphologically marked deverbatives of the substantive, adjective, verbal and adverb blocks are analyzed.

The morphological structure of word-forming units is determined by the structure of the apical verb, morphological transformations, morphological positions, morphological type, morphological model. The finale of the verbal base, which undergoes changes under the influence of the formant's initials, signals the morphological transformations. Consonant alternations in the Ukrainian language, when creating deverbatives, perform the functions of word-forming meaning intensifier, differentiate lexical homonyms, demonstrating the interconnection of different language levels - phonological, morphemic and lexical. These regularities should be taken into account in morphological, morphemic, word-forming, morphological analysis and description of deverbatives. The morphological marking of word-forming units depends on their word-forming potential.

All word-forming units with a segmented apical verb are distributed between 5 morphonological classes, taking into account the nature of the verbal basis, complex of morphonological transformations (consonantal or vocal alternatives, types of final consonantal bases, nature of the inseparable (indivisible) verbal basis (open, closed), increase of root or suffix morpheme, change of accent positions (shift of the emphasis on root or suffix (formative or formant) of morpheme). The morphonologically marked deverbatives of the substantive, adjective, verbal and adverb blocks are analyzed. The nature of the finale of the verbal basis, the morphonological transformations of the morphonologically marked derivatives on the 1st and the prefixal derivatives, on the 2nd and 3rd degrees of derivation, determine the specificity of each morphonological class.

Keywords: *morphology, word-forming unit, apical verb, alternatives, morphonological class, morphonological type.*

Постановка проблеми. Аналіз словотвірних систем слов'янських (М. С. Трубецької 1960; 1967, Р. І. Аванесов 1956, Ю. С. Азарх 1986, Н. Ф. Алефіренко Н. Ф. 1999, О. Г. Антипов 1997; 2008; 2010, С. Б. Бернштейн 1968, 1974, Т. В. Булигіна 1975, Ж. Ж. Варбот 1984, Д. С. Ворт 1975, О. А. Земська 1973, 1975, Н. Є. Льїної 1980; 1982, М. Т. Попова 2012, Т. В. Попова 1971, 1975), С. М. Толстая 1971; 1975; 1998, германських (Е. А. Макаев, О. С. Кубрякова 1969, 1972, Ю. Г. Панкрац 1983, В. В. Лопатин, В. М. Мусатов 2010, І. С. Улукханов 1967, 1980, В. Г. Чурганова 1973), білоруській (В. П. Русак 1990, Н. М. Гордей 2010), словацькій (Я. Горецький 1981), балканських (Т. В. Цив'ян 1981), болгарської (Т. В. Попова 1970; 1975), іспанської (Н. Д. Арутюнова 1961, 2007, М. А. Рібаков 1996), чеської (Н. Є. Ананьєва 1981, 1987), новогрецької (Н. І. Даниліна 2012), башкирської (Г. Р. Абдуліна 2004, 2014), монгольської (С. О. Крилов 2004), мордовських (І. М. Рябов, С. І. Моськіна 2004) мов досліджений у морфологічному аспекті.

В україністиці вже є праці, присвячені вивченню словотвірної та словозмінної морфології на матеріалі віддієслівних та відіменникових похідних (М. В. Кравченко 1990), морфологічні процеси в системі іменника (Л. О. Кондакова 1990), прикметника (Л. В. Асіїв 1997), при словозміні іменника (Л. І. Комарова 1987), дієслова (І. В. Козленко 1990), словозміні та словотворі староукраїнської мови другої половини XVI–XVIII ст. (Н. П. Русаченко 2004). Попри вивчення морфології відіменникового (М. Ю. Федурко 2005) та відприкметникового словотворення (Г. В. Пристай 2011) актуальним залишається дослідження морфології віддієслівного словотворення, установлення та диференціація морфологічної структури морфологічних класів і морфологічних типів словотвірних гнізд із вершинним дієсловом.

Мета статті – установити морфологічні класи й типи вершинних дієслів словотвірних гнізд в українській мові. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) з'ясувати морфологічну структуру словотвірних гнізд з вершинними дієсловами в українській мові; 2) установити морфологічні класи й типи вершинних дієслів словотвірних гнізд із членованими дієслівними основами; 3) визначити специфіку кожного морфологічного класу й типу; 4) з'ясувати морфологічні правила творення віддієслівних похідних.

Матеріалом для дослідження послуговували понад 2 тисячі самостійно укладених словотвірних гнізд з вершинним дієсловом із використанням тлумачних, діалектних, словотвірних, морфемних, етимологічних словників, а також текстових одиниць із картотеки автора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні на основі реєстру дієслів і спільнокореневих слів упорядковано словотвірні гнізда за критеріями, розробленими російськими та українськими мовознавцями (О. М. Тихоновим, Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловською). Матеріалом для дослідження слугували понад 2 тис. самостійно укладених віддієслівних словотвірних гнізд. Проблема встановлення морфологічної структури віддієслівних словотвірних гнізд (СГ) ускладнюється відсутністю гніздового словотвірного словника української мови з переліком усіх вершинних дієслів. Укладання такого словника дає змогу здійснити морфологічну класифікацію: 1) виявити морфологічні трансформації deverbativів на кожному ступені деривації; 2) виділити спільні й відмінні риси в морфологічному вияві СГ дієслів різної морфологічної будови;

- 3) установити морфологічні класи й морфологічні типи СГ із вершинними дієсловами;
4) визначити морфологічні моделі (ММ).

До одного морфологічного класу (МК) належать СГ із морфемно, словотвірно і морфологічно тотожними вершинними дієсловами, характером твірної основи (закрита / відкрита), морфологічними трансформаціями й морфологічними операціями похідних. Кожен морфологічний тип характеризується певною контактною зоною, наявністю відповідних морфологічних трансформацій (усічення твірної основи, консонантні альтернативи, вокалічні в кореневій морфемі, зміна акцентних позицій), позиція палаталізації / депалаталізації, нарощення кореневої або суфіксальної морфемі.

До першого морфологічного класу (МК) належать питомі неподільні (нечленовані) вершинні дієслова словотвірного гнізда. Провідною морфологічною трансформацією у цьому класі є усічення, палаталізація (перехідна, неперехідна). У межах морфологічного класу виділено два морфологічні типи. Перший морфологічний тип (МТ-1) утворюють СГ, вершини яких – неподільні дієслова з основами на {г}, {к}, які в позиції палаталізації реалізуються альтернантами {ж}, {ч} (*могти, бігти, стригти, ректи*). **МТ-1:** *мог/ті – мож-лі́в(ий); перемогті – перемож-ець, перемож-ен(ий), берег/ті – береж-і́н'н'(а), приберегті – прибереж-ен(ий); біг/ти – біж-енець; МТ-2:* *ректі – річ-0, до-ректі – дорік-а́-ти, доріка-н'н'(а), зректися – зреч-ен'н'(а); сікті – січ-0, січ-ен(ий); текті – тік-0, те́ч-0(а); волокті – волочіти, волоч-і́н'н'(а), волоч-ен(ий)*. Усі твірні основи зазнають усічення, трансформація І-го дериваційного ступеня – консонантні альтернативи, переміщення наголосу з інфінітивного суфікса *-ти* на формант – ММ «У + Ас» (*мог/ті – мож-лі́в(ий); берег/ті – береж-і́н'н'(а)*), вокалічні альтернативи, переміщення наголосу з інфінітивного суфікса *-ти* на корінь або дієслівний суфікс (форматив) – ММ «У + V//V + Ак» (*рек/ті – річ-0*), ММ «У + V//V + Аф» (*до-ректі – дорік-а́-ти, доріка-н'н'(а)*), нарощення суфіксальної морфемі ММ «У + Нс + Ак» (*біг/ти – біж-енець*).

Так, СГ, вершиною якого є дієслово *бігти* (XIV клас), складається із 196 похідних, які нерівномірно розташовані на ступенях деривації: I ступінь – 48, II ступінь – 84, III ступінь – 49, IV ступінь – 14, V ступінь (Демешко, 2013: 32). Аналіз віддієслівних СГ дає змогу зробити висновок, що кількість його похідних прогнозує семантика вершинного слова, його інформаційна наповненість, належність до активної чи пасивної лексики, стильова належність, морфемна структура слова, фіналь кореневої морфемі, ініціаль форманта. Морфологічна структура словотвірних гнізд МТ-2 на I-ому ступені словотворення позначена альтернативами консонантів за твердістю – м'якістю, переміщенням наголосу на формант, кореневу морфему або флексію похідного. Специфіку морфологічної структури девербативів зазначеного морфологічного типу визначає морфологічна операція усічення дієслівної основи, яка взаємодіє з консонантними і вокалічними альтернативами, які маркують структуру девербативів самостійно або у взаємодії зі зміною акцентної позиції. На

II-ому ступені деривації морфологічна операція усічення зазвичай співдіє з консонантними і вокалічними альтернативами та зміною наголосу при слово- і формотворенні дієслова: *заместі – замeт'-і́ль (с//т'), міт-л(а) (e//i)*. Морфологічна своєрідність СГ залежить від морфологічної характеристики фіналі вершинних дієслів (Демешко, 2018).

Другий морфологічний клас (МК-2) утворюють СГ, вершини яких – неподільні дієслова з основами на {з}, {с}, які в позиції палаталізації реалізуються альтернантами {д}, {д'} або альтернатива консонантів за твердістю – м'якістю (*везти, нести, вести, верзти, дерти*). У межах МК-2 виділено два морфологічні типи. До МТ-1 належать нечленовані (неподільні) питомі вершинні дієслова коренева морфема вершинних дієслів закінчується на одиничні тверді морфонеми {з}, {с}, які в позиції палаталізації реалізуються альтернантами {з'}, {с'}, тобто для яких характерна альтернатива консонантів за твердістю – м'якістю, альтернативі свистячих з твердими або м'якими проривними, м'якими свистячими перед /i/: *весті – вeд-ен(ий), вед'-і́н'н'(а), верзти – верз'-і́н'н'(а)*. Другий морфологічний тип (МТ-2) формують СГ, вершини яких закінчуються сонорною /р/, які в позиції палаталізації реалізуються альтернантом {р'}, вокалічними альтернативами в кореневій морфемі: *дeр/ти – дeр'-і́й; жeр/ти – жeр'/-а́в/к(а) (рослина – велика квасоля); мeр/ти – мeр-л(ий) –*

мерл-/евуц'/(а) (колишне річище), *мерл-ѐць*, *мерл-їн(и)*, *мерлін-к(и)*, *мерл'/-їх* (мертве болото), *мер/л'/-ак*; *пер/ти – пер-т(ий)*, *в-перти*¹ –

*впир-а-ти*¹ – *впирати-ся*¹, *впир-а-н'н'(а)*, *вперти-ся*¹; *підперти – підпир-а-ти*¹ – *підпирати-ся*¹, *підпир-θ*, *підпир-н(ий)*, *підпир-θ(а)*, *підпир-н(ий)*, *підпир-к(а)*, *підпир-к(а)*; *тєр/ти – в-тєрти*¹ (зробити сухим) – *втир-а-ти*¹ – *втирати-ся*¹, *по-втирати*, *повтирати-ся*, *втєрти-ся*¹, *втєр-т(ий)*, *втир-а-н'н'(а)*¹, *в-тєрти*² (увести до складу чогось) – *втир-а-ти*², *втирати-ся*², *втир-а-н'н'(а)*²: ММ «У + С//С' + Ас» (*дєр/ти – дер'-їй*), ММ «У + V//V + Аф» (*в-перти*¹ – *впир-а-ти*¹ – *впир-а-н'н'(а)*).

Основу МК-3 становлять СГ, у яких дієслівна основа закінчується на групу приголосних. У межах класу виділено два морфонологічні типи: **МТ-1** (у дієслові-вершині СГ наголошений дієслівний корінь): *клас/ти – переклас-ти – переклад-єн(ий)*, *кла/д'/-їй*, *їс/ти – їд-альн'(а)*, *кляс/ти – клять-б(а)*, *крас/ти – крастися – крадь-ма*, *крад-єн(ий)*, *краж-θ(а)*, *кра/д'/-їж*, *п'яс/ти – п'ря/д'/-їн'н'(а)*. Найпродуктивніша морфонологічна трансформація П-го ступеня деривації – консонантні альтернативи /с/ – /д/,

/с/ – /д'/, /с/ – /т'/, переміщення наголосу з кореневої морфемі на формант або флексію: ММ «У + С//С' + Ак» (*клас/ти – переклад-єн(ий)*), ММ «У + С//С' + Ас» (*крас/ти – кра/д'/-їж*). На III-ому ступені деривації спостерігаємо в СГ цього типу консонантні альтернативи у вербативному та ад'єктивному блоках (*ві-крастися*¹ – *вкрад-а-ти/ся*, *від-крас/ти – відкрас-а-ти/ся*). **МТ-2** (у вершинному дієслові СГ наголошений інфінітивний суфікс *-ти*): *брес/ти – бродити – брод'/-їн'н'(а)*, *звес/ти – зводити – звід-θ*, *мес/ти – ме/т'/-іль*, *ме/т'/-їн'н'(а)*; *плес/ти –*

плет-єн(ий), *пліт-θ*, *плот-ик*, *плет'-їн'н'(а)*.

Для морфонологічної структури (МК-4) характерна відкрита дієслівна основа. Її формують віддієслівні СГ, з відкритими дієслівними основами. У межах МК-4 виділено 9 морфонологічних типів відповідно до морфонологічних трансформацій у похідних: нарощення кореневої або суфіксальної морфемі (внаслідок перерозкладу) (субморфемізація), наявність / відсутність вокалічних альтернатив, переміщення наголосу на формант або флексію: **МТ-1**: *би/ти – бит-ок*, *ви/ти – ви-т'т'(а)*, *вит-ок*, *вит-к(ий)*, *пи/ти – пїт-ки*, *пит-ѐць*, *пи-т'т'(а)*; **МТ-2**: *бра/ти – бра-нець*, *брити – бри-тв(а)*, *да/ти – давати – дава-лець*; **МТ-3**: *жи/ти – жит-л(о)*, *ми/ти – мий-к(а)*, *ма/ти – май-н(о)*, *зна/ти – зна-н(ий)*; *жа/ти – жнець*, *жн'-їй*, *жменя*; **МТ-4**: *ми/ти – ми-уч(ий)*, *нити – ни-уч(ий)*; *рити – ри-уч(ий)*; **МТ-5**: *ду/ти – видути – видимати*; **МТ-6**: *гри/ти – гри-лк(а)*; *піти – пі-вень*, *пі-сн'(а)*; **МТ-8**: *крити – кр-овл'(а)*, *кр'-івл'(а)* (покрівля); **МТ-9**: *їня'/ти* (649) – результат видозміни давнішої звукової форми *яти* (< jęti) «брати», яка в поєднанні з префіксами *вн-*, *сн-* (*вняти* < vń-jęti, *сняти* < sń-jęti) після того, як прийменники *вь*, *сь* кінцеве *-н* втратили, стала сприйматися як проста основа з початковим *н* і в такій звуковій формі закріпилася і при інших префіксах (ЕСУМ, 2: 326); *їня'/ти – вїняти – виїм-к(а)*, *приїняти – приїмати – приїом-θ*. Для СГ (МК-5) характерна закрита дієслівна основа. У межах цього МК-5 виділено 4 морфонологічні типи відповідно до морфонологічних трансформацій у похідних: переміщення наголосу на формант або кореневу морфему (*ї/ти – піти – пійд-θ(а)*): **МТ-1**: *греб/ти – греб-ун*, *греб-ом*, *гріз/ти – гриз-ун*; **МТ-2**: *ї/ти – піти – пійд-θ(а)*; **МТ-3**: *рос/ти – ріст-θ*; **МТ-4**: *нас/ти – наст-ух*.

Консонантні чергування у фіналах дієслівної основи вершинного дієслова супроводжують процеси словотворення, прогнозування, передбачення та інформацію про морфонологічні позиції, трансформації. Морфонологічний тип дає змогу прогнозувати тип консонантних альтернатив, морфонологічні явища в морфонологічно маркованих девербативах, диференціювати лексичні омоніми (*жати*, *стати* та ін.): **ж'а/ти**¹ (зрізати стебла) (125) – псл. žęti, а також з псл. gńpati, укр. гнати і його відповідниками; іє. *guhen «бити» (ЕСУМ, 2, с. 188): *жн-ець*, *жн-ів(о)*, *жн'-їй*; **ж'а/ти**² (68) (стискати) – псл. žęti іє. *gem «охоплювати, стискати» (ЕСУМ, 2: 189): *жом-θ* (відходи), *жм-єн'(а)*, *жм-їх(и)* (вичавки); **ст'а/ти**¹ (бути достатнім) – *ста-ва-ти*² – *ставати-ся*², *ст'ати-ся*², *ст'ат-ок*. Модифікації твірної основи перед формантом готують до експонування тієї інформації, яка буде виражена девербативом, зокрема морфонологічні трансформації, словотвірне значення.

Аналіз вершинних дієслів словотвірних гнізд дозволив виявити такі закономірності: 1) консонантні чергування в основі дієслів носять передбачуваний, регулярний, інформаційний характер; 2) морфологічні трансформації відбуваються за певними правилами, у чітко визначених парах; 3) ступінь регулярності, продуктивності, передбачуваності консонантних альтернацій у віддієслівних похідних різні.

Для контактної зони на межі кореневої і словотвірної морфем необхідно врахувати такі параметри: 1) формальну подільність / неподільність твірної основи; 2) організацію кореневої морфеми; 3) клас і характер ініціалі форманта. Морфологічну кваліфікацію словотвірних гнізд визначають: морфологічна структура, морфологічна позиція, морфологічна трансформація і морфологічна модель. Словотвірні гнізда з вершинними дієсловами розподілено на морфологічні класи та морфологічні типи на основі морфологічної трансформації, яка маркує морфологічну структуру дериватів відповідної словотвірної парадигми і визначає морфологічну специфіку кожного класу.

Висновки. Таким чином, фіналь морфологічної структури твірної основи та ініціаль форманта визначають характер морфологічного супроводу словотвірних процесів. Морфологічну структуру словотвірних гнізд визначає структура вершинного дієслова, морфологічні трансформації, морфологічні позиції, морфологічний тип, морфологічна модель. Фіналь дієслівної основи, що зазнає змін під впливом ініціалі форманта, сигналізує про можливі морфологічні трансформації. Консонантні чергування в українській мові при творенні девербативів виконують функції інтенсифікатора словотвірного значення, диференціюють лексичні омоніми, демонструючи взаємозв'язок різних мовних рівнів – фонологічного, морфемного, лексичного. Ці закономірності необхідно враховувати при морфологічному, морфемному, словотвірному, морфологічному аналізі та описі девербативів. Морфологічна маркованість словотвірних гнізд залежить від їхнього словотвірного потенціалу.

Отже, спектр морфологічних класів вершинних дієслів словотвірних гнізд в українській мові досить ємний, він охоплює словотвірні гнізда морфологічних типів неподільних (нечленованих) і подільних (членованих) вершинних дієслів словотвірних гнізд. Аналіз морфологічних особливостей девербативів охоплює різні аспекти їхньої організації, передусім формальні, граматичні, семантичні, функціональні, стилістичні. Аналізуючи вершинні дієслова словотвірних гнізд в українській мові, доречно враховувати неподільність (нечленованість) і подільність (членованість) вершинних дієслів, фіналь твірної основи, варіативність / неваріативність дієслівних основ, ініціаль форманта, морфологічні трансформації, морфологічні позиції, наявність / відсутність обмежень у сполучуваності з формантом.

Усі словотвірні гнізда з членованим вершинним дієсловом розподілено між 5 морфологічними класами, враховуючи характер дієслівної основи, комплекс морфологічних трансформацій (консонантні чи вокалічні альтернації, типи фінальних приголосних основи, характер нечленованої (неподільної) дієслівної основи (відкрита, закрита), нарощення кореневої чи суфіксальної морфеми, зміна акцентних позицій (переміщення наголосу на кореневу чи суфіксальну (форматив чи формант) морфему). Проаналізовано морфологічно марковані девербативи субстантивного, ад'єктивного, вербального, адвербіального блоків. Специфіку кожного морфологічного класу визначено за характером фіналі дієслівної основи, за морфологічними трансформаціями в морфологічно маркованих похідних на I-ому, а префіксальних девербативів на II-ому й III-ому ступенях деривації.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфології девербативів убачаємо у встановленні морфологічних класів словотвірних гнізд із членованими (подільними) вершинними дієсловами, визначенні морфологічних типів у межах морфологічного класу.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Демешко І. М. Морфологічна характеристика девербативів МТ-1 в сучасній українській мові. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Лінгвістика.* Вип. 17. Херсон, 2013. С. 30–33.

2. Демешко І. М. Морфологія словотвірних гнізд вербативів із членованою вершиною на групу приголосних. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. праць. Вип. 24–25. Черкаси, 2018. С. 61–77.

REFERENCES

1. Demeshko, I. M. (2013). Morfonolohichna kharakterystyka deverbatyviv MT-1 v suchasni ukrainskii movi. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Lihvistyka. Vyp. 17. Morphological characterization of MT-1 deverbatives in modern Ukrainian language Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Linguistics. Output 17. Kherson, 2013, pp. 30–33.*

2. Demeshko, I. M. (2018). Morfonolohiia slivotvirnykh hnyzd verbatyviv iz chlenovanoi vershynoiu na hrupu pryholosnykh. *Movoznavchyi visnyk. Vyp. 24–25. Morphology of word-forming nests of recruiters with a membership vertex to the consonant group. Linguistic Bulletin. Cherkasy, pp. 61–77.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Демешко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Науківі інтереси: словотвірна морфологія української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Inna Demeshko – Candidate of Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: the Ukrainian language word-forming morphonology.

УДК 81.11.111+161.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.19>

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЧНОГО ОПИСУ СЛОВОТВІРНИХ СИСТЕМ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Ганна СКЛЯНИЧЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9076-7568>

e-mail: anichka3@gmail.com

СКЛЯНИЧЕНКО Ганна. ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЧНОГО ОПИСУ СЛОВОТВІРНИХ СИСТЕМ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. У статті здійснена спроба окреслити деякі загальні проблеми, що виникають при порівняльному описі англійського та українського словотворення у дидактичному аспекті. Такими, на думку автора, є питання виділення типологічних констант стосовно словотвірної системи, які розглядаються як інструмент порівняння, а також питання відносності явищ ізоморфізму та аломорфізму стосовно словотвірних систем порівнюваних мов.

Ключові слова: типологічна константа, словотвірний тип, словотвірна модель, спосіб словотвору, ізоморфізм, аломорфізм.

SKLIANICHENKO Hanna. TOWARDS A QUESTION OF TYPOLOGICAL DESCRIPTION OF MODERN ENGLISH AND UKRAINIAN WORD - FORMATION SYSTEMS. In the article an attempt is made to identify some important problems the scholars face while contrasting word-formation systems of modern English and Ukrainian in a didactic aspect. Due to the difference in scientific and didactic approaches in contrastive descriptions the author stresses upon the importance of defining systemic features of English and Ukrainian derivation and proper typological tools of contrasting them, that is typological constants. The proper choice of them enables us to find out isomorphic and allomorphic phenomena of English and Ukrainian word - formation systems. Word - formation model, word - formation type and method of word - formations are suggested as such tools. At the same time it is pointed out that linguistic terms in the field of English and Ukrainian word -formation don't always correlate and when it comes to present them in manuals on contrastive typology for University students it becomes a challenge. The author analyses the meaning of the term "a word-formation type" in Ukrainian and English linguistic traditions concluding that it is to a great extent connected with the typology of the language, its word structure in particular. Two definitions of a word - formation model are presented, one of which is based upon the provisions of Natural Morphology Theory, according to which five basic word - formation models occurring in languages of different types are distinguished. The application of them to the contrastive analysis of English and Ukrainian derivational systems allows to arrive at the following conclusions. The notions of isomorphism and allomorphism expose their relative character in interpreting such word-formation phenomena as affixation, composition, abbreviation, conversion, blending and back-formation in English and Ukrainian. Affixation, composition and abbreviation are recognized as isomorphic methods of word - formation in both languages. Conversion, back - formation and blending are also isomorphic phenomena in English and Ukrainian. Their

allomorphy is explained by their status in each of the contrasted languages –that of a method of word - formation in English and of a word - formation model in Ukrainian.

Key words: typological constant, word - formation type, word - formation model, method of word - formation, isomorphism, allomorphy.

Постановка проблеми. Створення універсальної методики опису мов, започатковане виведенням мовних універсалій, стало одним із актуальних напрямків мовознавства ХХ – ХХІ ст. і обумовило проблему необхідності появи спеціальної метамови або мови-еталону, за допомогою якої здійснюється порівняння структур різних мов.

Часто при порівнянні двох і більше мов структура однієї (цільової) мови описується за зразком іншої. У такому випадку структура вихідної мови використовується як система співвідносних понять для опису цільової мови, тобто як своєрідний еталон. Такий підхід є ефективним при викладанні іноземної мови з метою її практичного оволодіння, але не завжди є виправданим при порівняльних теоретичних дослідженнях. У останньому випадку бажано, щоб структура жодної із порівнюваних мов не бралася за взірець. Тут мова-еталон має бути представлена у вигляді універсальних положень або дефініцій.

Принципи, на яких будується контрастивний аналіз усіх мовних рівнів, демонструють, з одного боку, спільні засади, з іншого мають свою специфіку стосовно певного мовного рівня. Універсальна методика контрастивних досліджень у галузі словотвору перебуває на сьогоднішній день у процесі становлення. Основні підходи у зіставленні дериваційних систем визначаються взаємовідношенням залучених до порівняння мов: неспоріднені, споріднені, близькоспоріднені. Для останніх успішно застосовується підхід від форми до змісту. Відносно неспоріднених і віддалено споріднених мов ефективнішим є підхід від семантики до форми, у процесі якого виявляються типи глибинних структур, від яких залежить семантика і форма похідних слів. (Скляніченко, 2013:97). Специфічність порівняння словотвірних систем флективних мов полягає перш за все у проблемі визначення самого статусу словотвору, дериваційні одиниці якого можуть бути представлені морфемами, поліморфними основами, словами і словосполученнями, тобто належати до різних мовних рівнів. Виходячи з цього, сучасні мовознавці обґрунтовано розглядають словотвір як окрему самостійну систему мови. Важливість розроблення чітких засад порівняльних досліджень дериваційних систем різних мов, англійської та української зокрема, має як загальнотеоретичне значення, так і прикладне застосування, що знаходить своє відображення у лекційних курсах та підручниках з порівняльної типології англійської та української, а також у посібниках з української мови як іноземної, оскільки слово є однією з основних одиниць структури мови.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Важливість структури слова мови при визначенні її типології була обґрунтована з початку оформлення загального мовознавства у окрему галузь лінгвістики. Маємо на увазі мовні класифікації В. Гумбольдта, Е. Сепіра, Дж. Грінберга, В. Матезіуса та ін., в основу яких був покладений саме цей критерій. Подальше виділення порівняльної типології мов у окрему галузь мовознавства сприяло появі контрастивного опису словотвірних систем окремих мов у синхронічному аспекті, що знайшло своє вираження як у наукових розвідках, так і у створенні підручників та посібників з порівняльної типології.

При порівняльному дидактичному описі словотвірних систем двох мов, як правило, виділяють їх ізоморфні та аломорфні способи творення слів. Однак далеко не завжди авторами підручників та посібників береться до уваги факт залежності словотвірних дефініцій від типу досліджуваних мов, на чому наголошував Л. Бауер, характеризуючи словоскладання англійської мови (Бауер, 2006), а також факт залежності проявлення одного й того ж способу словотвору від типології слова у мовах різного типу (Манова, 2005).

У цій статті словотвірні дефініції, прийняті в англійській дериватології базувалися на дослідженнях В. Адамса (Адамс, 1993), Л. Бауера (Бауер, 1983), П. Штекауера (Штекауер, 1996), М. Льюнга (Льюнг, 1994), словотвірні дефініції вітчизняної дериватології – на академічній праці І. Ковалика (Ковалик, 1979), дослідженнях В. Горпинича (Гопинич, 1999), М. Плющ (Плющ, 2000). Уваги в плані словотвірних порівняльних досліджень заслуговує,

запропонований В. Дреслером підхід до поняття *словотвірної моделі*, який базується на засадах теорії природної морфології (Natural Morphology Theory) (Дреслер, 1990). Таке трактування словотвірної моделі використано нами у спробі проілюструвати відносний характер ізоморфізму та аломорфізму стосовно деяких дериваційних явищ у порівнюваних мовах. На відносний характер ізоморфізму та аломорфізму у мовах різного типу вказували у своїх дослідженнях Т. Кресовські (Кресовські, 1990), В. Стракова (Стракова, 1978).

При аналізі порівняльного опису словотвірних систем сучасних англійської та української мов у посібниках з порівняльної типології англійської та української мов І. Корунця, (Корунець, 2003), А. Левицького та Л. Славова (Левицький, Славова, 2007), підручнику з порівняльної типології англійської та російської мов В. Аракіна (Аракін, 2005) можна помітити, що в усіх них словотвірна система англійської мови слугує своєрідним еталоном при описі українського та російського словотворення. Так у підручнику І. Корунця, де терміни *спосіб словотвору* і *тип словотвору* вжито синонімічно, суто англійськими способами (типами) деривації визнано конверсію і субстантивацію, а реверсію і телескопію – явищами притаманними обом мовам (Корунець, 2005). А. Левицький та Л. Славова уникають поділу способів словотвору на ізоморфні та аломорфні. Автори вказують на наявність трьох типів словотвору в англійській та російській мовах: морфологічного, синтактико – морфологічного та синтаксичного, зауважуючи різний ступінь їхньої продуктивності у порівнюваних мовах. (Левицький, Славова, 2007). У своїх попередніх теоретичних розвідках автором статті була зроблена спроба виділення типологічних констант різних мовних рівнів та словотвірної системи зокрема, необхідних при порівнянні сучасної англійської та української мов у дидактичному аспекті (Скляніченко, 2005), здійснена спроба обґрунтування явищ ізоморфізму та аломорфізму словотвірних систем порівнюваних мов (Скляніченко, 2009).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблематики. Однією з особливостей типологічної метамови є проблема визначення основних одиниць опису окремих мовних рівнів. Вона обумовлена в типології і відмінністю у способах наукового і дидактичного викладу, останній являє собою особливий інтерес для автора цієї статті.

У порівняльних дослідженнях із словотвору англійської та української мов привертає увагу відсутність єдиного інструментарію, що застосовується при аналізі його матеріалу. Так, і в англійських, і в українських наукових працях, присвячених аналізу дериваційних систем зазначених мов, використовуються терміни *словотвірний тип* та *словотвірна модель*. Однак навіть побіжний аналіз свідчить про різницю їхньої семантичної наповненості в англійській і в українській лінгвістичних традиціях. Це особливо відчутно, при порівняльних дослідженнях словотвірних систем зазначених мов, а надто, коли мова йде про укладання підручників та посібників з курсу порівняльної типології англійської та української мови для студентів вищої школи. Через невирішення проблеми адекватного інструментарію аналізу виникає інша проблема: які власне дериваційні явища можна вважати ізоморфними, а які аломорфними у словотворі порівнюваних мов. Чи можна при порівнянні взяти за еталон дериваційну систему однієї з них, і якої?

Формулювання цілей статті. У цій статті ми ставимо за мету окреслити деякі проблеми, що виникають при типологічному описі словотвірних систем сучасної англійської та української мови у дидактичному аспекті, дати їх обґрунтування та висловити деякі пропозиції стосовно їх можливого вирішення, застосовуючи засади теорії природної морфології.

Виклад основного матеріалу. Одним із фундаментальних завдань при загальній характеристиці словотвору порівнюваних мов є ідентифікація його *системних* рис. Це означає, що тільки регулярно відтворювані похідні мають бути об'єктом порівняльного аналізу, поза увагою, таким чином, лишаються індивідуальні, okazionalnі утворення, які виникли на базі малопродуктивних та непродуктивних дериваційних моделей мови. Оскільки англійська та українська мови не є близькоспорідненими, то важливим для типології їхнього словотвору є семантика дериватів, тому що семантичні компоненти (семи) розглядаються як організаційний фактор дериваційної системи (Скляніченко, 2009). Такі семи можуть бути

формально маркованими (експліцитними) і формально немаркованими (імпліцитними). Наприклад, в українському прикметнику *кам'яний*, утвореному за допомогою афіксації від іменника *камінь*, спостерігаємо формальну експліцитність семантичного компонента. Його англійський відповідник *stone*, утворений шляхом конверсії від іменника *stone*, демонструє формальну імпліцитність семантичного компонента. Це добре ілюструє одну із аксіом генеративної граматики про первинність семантичної репрезентації та структурну своєрідність її вираження у словах (реченнях) (Кресовскі, 1990:195).

Контрастивний аналіз словотвірних систем порівнюваних мов, вимагає окреслення основних засобів та одиниць його опису. Іншими словами мова йде про виділення певних типологічних констант дериваційної системи. У цій статті під типологічною константою розуміємо не позначення певних сталих величин, не стільки об'єкт, скільки *засіб* проведення зіставно – порівняльного дослідження. (Скляніченко, 2013:15). Слід мати на увазі, що такою не завжди може бути елементарна одиниця певного мовного рівня чи системи мови. Це стосується і порівняння у сфері словотвору.

Не зважаючи на те, що найменшою одиницею структури слова є морфема, вона, на нашу думку, не може бути досконалим засобом порівняння словотвірних систем. По-перше, не в усіх дериватах семантичний компонент виражено експліцитно. По-друге, в одній із порівнюваних мов можуть бути відсутніми певні типи морфем, наявні в іншій із них. Наприклад, постфікс, не характерний для сучасного англійського словотвору, має місце у дериваційній системі української мови. Семантика назв деяких морфем може не співпадати у мовах, які порівнюються. Так в українському мовознавстві під афіксоїдом розуміють, кореневу морфему, що виступає у деяких словах у ролі афікса (Гопинич, 1999). Наприклад, *-лог*, *-логія*, *-філ*, *-люб* у словах *філологія*, *геолог*, *бібліофіл*, *книголюб*. В англійських студіях, присвячених словотвору, термін *афіксоїд* вживається рідко, паралельно з ним вживаються синонімічні терміни *semi-affix*, *splinter*, *affix word* і визначаються як «звичайне слово, яке може вживатися як афікс» «a regular word which also works as an affix» (Адамс, 1993:109). Наприклад, слова *friendly*, *head* у дериватах *user-friendly*, *customer-friendly*, *blockhead*, *hammerhead*. Як бачимо, в українській дефініції мова йде про морфему, а в англійській про слово. Тут, як і у подальшому викладі, бачимо приклад того, як структура слова певної мови може впливати на саме визначення словотвірних явищ. Українське слово належить до флективно – фузійного типу з чіткою різницею у словотворчих і формотворчих морфемах, де флексії виконують функцію його реалізації. Своєрідну структуру являє собою сучасне англійське слово, в якому в результаті історичних змін три одиниці різних рівнів – слово, основа і часто корінь – співпали в одній звуковій оболонці

Іншим прикладом різного семантичного наповнення може бути сама словотвірна таксономія. Так у вітчизняній дериватології прийняті такі таксоніми як *словотвірна модель*, *словотвірний тип*, *спосіб словотвору*. Їм всім в англійських дослідженнях із словотвору може відповідати термін *morphological technique*. Найчастіше в таких дослідженнях вживається термін *word-formation type*, який корелює з українськими таксонімами *словотвірний тип* і *спосіб словотвору*. З останнім іноді корелює термін *method of word-formation*. Все частіше у наукових публікаціях, присвячених словотвору англійської мови термін *word-formation process* корелює із *способом словотвору*, а *word-formation pattern* – із термінами *словотвірний тип* та *словотвірна модель* (Бауер, 2006). Правда, Л. Бауер характеризує запозичення також як *process of word-formation*, що у певному розумінні має свою логіку. Англійська лінгвістична традиція, на відміну від української, не виділяє словотвір у окрему галузь мовознавства, а розглядає його в межах лексикології як засіб збагачення словникового складу мову, так само як і запозичення. Такий стан речей може свідчити, з одного боку, про можливе вживання тут англійських слів *type* та *process* у більш загальному розумінні, ніж їхні українські відповідники, що в цілому знаходить своє відображення у семантичному наповненні багатьох англійських повнозначних слів. З іншого боку, це говорить про неусталеність англійської термінології стосовно порівняльних досліджень у сфері дериватології.

Пропонуємо базовими одиницями для опису порівнюваних мов вважати *словотвірний тип, словотвірну модель, спосіб словотвору*. Під словотвірним типом в українській дериватології розуміють єдність твірної основи, словотвірного значення та словотвірного форманту (Ковалик, 1997:75). Наприклад, слова *читач, слухач, глядач* походять від дієслівних твірних основ, мають спільне словотвірне значення виконавця дії, та спільний формант *-ач* і, таким чином, належать до одного словотвірного типу, так само як і англійські слова *reddish, whitish, greenish*, що походять від ад'єктивної основи, мають спільний формант *-ish* та спільне словотвірне значення неповноти ознаки.

Словотвірна модель передбачає спільність двох критеріїв: твірної основи і форманту (Ковалик, 1997:75). Виходячи з цього українські слова *слухач, тягач* належать до однієї словотвірної моделі, але до різних словотвірних типів, так само як і англійські слова *writer* і *cooker*.

Під способом словотвору розуміємо структурно подібні шляхи і прийоми творення нових слів, за допомогою використання наявних у даній мові словотворчих ресурсів (Ковалик, 1979: 76). Тобто певний спосіб словотвору, наприклад, афіксація, словоскладання, аббревіація об'єднує в собі структурно однорідні словотвірні типи і моделі.

Як бачимо, визначені за такими критеріями словотвірна модель, словотвірний тип і спосіб словотвору знаходять своє застосування і на матеріалі англійської дериваційної системи.

Інше розуміння словотвірної моделі було запропоновано В. Дреслером. Учений, спираючись на основні положення теорії природної морфології (Natural Morphology Theory), розрізняє п'ять основних моделей, за якими творяться слова у різних мовах світу.

- 1) Додавання, тобто $X \rightarrow X + Y$ напр., *teach – teach+er, учитель – учитель+ка*
- 2) Підстановка, тобто $X+Y \rightarrow X+Z$ напр., *employ+er – employ+ee, ірланд+ець – ірланд+ка*
- 3) Модифікація (фонологічні і морфологічні зміни), тобто $X \rightarrow X'$, напр., *зелений – зелень*
- 4) Конверсія, тобто $X \rightarrow X$, напр., *light – to light*
- 5) Віднімання, тобто $X \rightarrow X-Y$ *editor – to edit, бізми – біз* (Дреслер, 1990:86)

Наведені моделі можна розглядати як такі, що виражають всі можливі структурні варіанти словотворення, що знаходить своє підтвердження на матеріалі англійської та української мов. Найбільш знаковою із них є модель додавання, яку можна співвіднести з афіксацією і словоскладанням, де привнесення нового словотвірного значення виражається експліцитно, тобто через додавання морфеми. Менш знаковою є підстановка і модифікація. Модель конверсії є незнаковою, тому що словотвірне значення деривата виражено тут імпліцитно, тобто без зміни форми слова. Модель віднімання є антизнаковою, тому що привнесення нового словотвірного значення співвідноситься з відніманням словотвірного форманту.

Отже така трактовка словотвірної моделі імплікує більш загальне її розуміння, ніж вище наведене визначення, оскільки словотвірна модель тут не є складовою частиною способу словотвору, а навпаки може корелювати з одним (конверсія) або декількома способами словотвору, як, наприклад, моделі додавання і підстановки (афіксація, словоскладання). (Скляніченко, 2009:240).

Користуючись запропонованим В. Дреслером підходом до словотвірної моделі, спробуємо виділити ізоморфні та аломорфні явища у дериваційних системах сучасних англійської та української мов. Не викликає сумніву, що аббревіація, афіксація і словоскладання є ізоморфними способами творення слів у порівнюваних мовах. Хоча, як було зазначено вище, не всі типи морфем є корелятивними у порівнюваних мовах. Ізоморфізм афіксації та словоскладання як способів словотвору пояснюється спільністю походження обох мов та їх типологічною приналежністю до флективного типу мов. Однак слід зазначити, що в процесі свого розвитку у зв'язку із занепадом системи флексій англійська мова суттєво змінила структуру свого слова, що в подальшому стало причиною самобутнього розвитку її словотвірної системи.

У сучасній англійській мові конверсія розвинулася у продуктивний спосіб словотвору. Чи є вона ізоморфним чи аломорфним явищем при порівнянні дериваційних систем зазначених мов?

Сучасні лінгвісти пропонують ряд визначень конверсії. Одні вчені наголошують на здатності при конверсії однієї і тієї ж словоформи у початковій формі вживатися на позначення різних части мови (Бауер, 1983; Льюнг, 1994). Інші визначають конверсію, як спосіб словотвору, при якому дериваційне значення у похідному слові виражається за допомогою специфічного перетворення парадигми твірного (Смирницький, 1956; Земська, 1973). Існують визначення, що кваліфікують конверсію як комплекс семантичних, парадигматичних та синтаксичних змін (Штекауер, 1996). Слід зазначити, що термін конверсія все частіше з'являється у наукових розвідках і підручниках, присвячених словотвору не тільки англійської мови, а й слов'янських мов, української зокрема. Намітилася тенденція заміни терміна нульова суфіксація терміном конверсія. Беручи до уваги своєрідність будови слова у слов'янських мовах, де зміна словотвірного значення найчастіше пов'язана з додаванням чи підстановкою формальних показників, С. Манова пропонує вважати слово, побудованим за принципом конверсії, якщо при утворенні нового словотвірного значення жодний **дериваційний** елемент не додається, віднімається або підстановлюється до вивідної основи (Манова, 2005:17). Таким чином слова *чистий* – *чисто*, *грати* – *гра* розглядаються як явище конверсії.

Аналізуючи словотвір російської мови, О. С. Кубрякова, говорить про наявність в ній конверсії, виділяючи широку і вузьку трактовку цього явища. Вузьке визначення конверсії передбачає повний структурний збіг початкових форм твірного і похідного слова. Власне це те, що в українській і російській лінгвістичній традиції називається морфолого-синтаксичним способом словотвору. Наприклад, прикметник *майбутнє* (*майбутнє життя*) та іменник *майбутнє* (*наше майбутнє*). Широке розуміння конверсії передбачає збіг тільки основ похідного та твірного слова у початковій формі, напр., *золото* – *золотий* (Кубрякова, 1997). Поділяючи позицію О. С. Кубрякової український мовознавець В. О. Горпинич вважає найбільш вмотивованим вузьке визначення конверсії стосовно характеру словотвірних процесів у сучасній українській мові. (Горпинич, 1999:126) З ним погоджується М. Я. Плющ, наголошуючи, що основними напрямками конверсії в українській мові є субстантивація і ад'ективація (Плющ, 2000).

На наш погляд, неусталеність у визначенні конверсії стосовно наявності її у мовах, де слово має неоднакову структуру, великою мірою пов'язане з відсутністю розмежування розуміння конверсії як моделі творення слів і конверсії як способу словотвору. Цьому певною мірою сприяє відсутність загальноприйнятого у мовознавстві наукового визначення способу словотвору, а також часто термінологічна невідповідність різних лінгвістичних традицій. Ми вважаємо, що конверсія як одна із п'яти моделей творення слів може бути характерна більшій кількості мов, ніж конверсія як спосіб словотвору. Нам видається доречнішим визнати існування конверсії в українській дериваційній системі на рівні словотвірної моделі, яка знаходить своє вираження у різних способах словотвору. Англійська конверсія більш гомогенна, що дає їй можливість бути вираженою більш системно у межах єдиного способу словотвору.

Українська конверсія більш варіативна. По-перше, не всі моделі конверсії присутні в українській мові, спричиняють зміну частини мовної приналежності похідного слова. Наприклад, *онук* – *онука*, *раб* – *раба*. По-друге, українські слова, утворені за моделлю конверсії, можуть як змінювати, так і не змінювати словозмінну парадигму. До першої групи належать слова *бігти* – *біг*, *чистий* – *чисто*, до другої – субстантивовані прикметники та дієприкметники (*трудолюбивий*, *наречена*), ад'єктивні дієприкметники (*невловимий*).

На нашу думку, таке розмаїття варіантів моделі конверсії на українському словотвірному ґрунті не стільки об'єднує їх у єдиний спосіб словотворення, скільки дає підстави говорити про співвідносність їх у дидактичному аспекті з англійською конверсією.

Класична структура слова у слов'янських мовах, українській зокрема, передбачає наявність таких компонентів: префікс+корінь+(іноді тематичний

компонент)+суфікс+флексія. Відсутність у слові одного із зазначених компонентів дозволяє трактувати його, наприклад, як нульовий суфікс або нульову флексію. Тому ми вважаємо більш природним розглядати похідні на кшталт *ходить* – *хід*, *плакати* – *плач* як модель нульової афіксації у межах афіксального способу словотвору, а не реверсію як окремий спосіб словотвору, яка має такий статус в англійській дериватології. Це узгоджується з одним із постулатів теорії природної морфології мов, згідно з яким теорія природності окремо взятої мови є пріоритетнішою, ніж теорія типологічної природності. Так само більш природним для словотвору української мови бачиться виділення субстантивованих прикметників і дієприкметників у окремий морфолого-синтаксичний спосіб словотвору, як це робиться у класичних працях з теорії морфології та словотвору української мови (Ковалик, 1979:61).

З огляду засад теорії природної морфології телескопія є продуктивним способом творення слів у сучасній англійській мові, який можна охарактеризувати як «мозаїчний» словотвір. Наприклад, слово *slog* (*smo/ke/+fo/g*), утворене з частинок двох слів, які не обов'язково є морфемами. Англійська телескопія представлена цілою низкою регулярних утворень. Подібні утворення є малочисельними в українській мові. Їх можна виділити у назвах ліків *аскофен* (*ас/пірін + ко/фейї/н*), а також в індивідуальних та оказіональних утвореннях: *лигр* (*л/ев +т/игр*), *кавбуз* (*кав/ун+гар/буз*). І хоча слова такої структури все частіше з'являються в українській мові, телескопія, на нашу думку, не є системною рисою українського словотвору. Це швидше нова словотвірна модель у дериваційній системі української мови.

Отже можна стверджувати, що явища афіксації, словоскладання, абрєвіації, конверсії, реверсії та телескопії є ізоморфними у словотвірних системах англійської та української мов. Аломорфізм виявляється стосовно їхнього статусу у дериваційній системі кожної порівнюваної мови. Так, всі зазначені словотвірні явища існують в англійській мові на рівні способів словотвору.

В українській мові афіксація, словоскладання і абрєвіація мають статус способів словотвору, у той час як конверсія, реверсія і телескопія існують як словотвірні моделі.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальшого розвитку у цьому напрямку

Таким чином, явища ізоморфізму та аломорфізму стосовно словотвірних систем англійської та української мов мають відносний характер, що обумовлено типом порівнюваних мов, особливістю структури їхнього слова, своєрідністю вираження його семантичних компонентів, ідентифікацією системних рис словотвору порівнюваних мов, залежністю проявлення одного і того ж способу словотвору від типології структури слова у порівнюваних мовах. Через те, що формулювання базових словотвірних дефініцій часто залежить від типу порівнюваної мови, обрання належного інструментарію порівняльного опису виявляється виключно важливим.

Оскільки універсальна методика контрастивних досліджень у галузі словотвору перебуває на сьогоднішній день у процесі становлення, то сподіваємося, що запропонований нами підхід до трактування аналізованих словотвірних явищ у порівнюваних мовах знайде своє застосування при укладанні підручників і посібників з порівняльної типології англійської та української мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков/ В. Д. Аракин. Учебное пособие. – 3-е издание. – М.: Физматлит, 2005. – 232 с
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: навч. посіб. для студ. філол. спец. вищ. закл. освіти /В. О. Гопинич. – К.: Вища школа, 1999. – 206 с
3. Корунець І.В. Порівняльна типологія англійської та української мов/ І. В. Корунець – Вінниця. Нова книга, - 2003. – 459 с.
4. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов/ Е. С. Кубрякова – М.: филологич. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова. – 1997. – 245 с.
5. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование: учеб. Пособие для студентов пед. вузов по специальности № 2101 «Рус.яз. и лит.» /Е. А. Земская. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.

6. Левицкий А. Э. Славова Л. Л. Сравнительная типология русского и английского языков.- К.: Освіта України, 2007. - 271 с.
7. Скляніченко Г. В. Типологічна константа як елемент мовної таксономії. Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук.пр. Черкаси, 2005 - №9 - С. 302 - 306
8. Скляніченко Г. В. До питання ізоморфізму та аломорфізму у словотвірних системах англійської та української мов. Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Кіровоград, 2009. Вип. 81 (1). С. 237 – 244.
9. Скляніченко Г. В. Курс лекцій з порівняльної типології англійської та української мов: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів /Скляніченко. – Кіровоград: РВВ КДПУ, 2013.- 224 с.
10. Словотвір сучасної української мов/ Ковалик І. І. та ін. – К.: Вища школа, 1979. – 406 с.
11. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, – 1956.- 269 с.
12. Сучасна українська літературна мова / Плющ М.Я. та ін. – К.: Вища школа, 2000. - 428 с.
13. Adams, V. An Introduction to Modern English Word - Formation. – London: Longman, 1993 – 230 p.
14. Bauer, L. Compounds and minor word - formation types. In B. Aarts, A. McMahon (Eds). The handbook of English linguistics. – Oxford: Blackwell, 2006 – P. 483-506.
15. Bauer, L. English word - formation. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
16. Dressler, W. The cognitive perspective of "naturalist" linguistic models. Cognitive Linguistics, 1(1), 1990 - P.75-98.
17. Krzeszowski, T. Contrasting languages: The scope of contrasting linguistics. New York – Berlin: W.Gruyter, 1990 – 286 p.
18. Ljung, M. Conversion. In Asher, R.E.(Eds) The Encyclopedia of Language and Linguistics. Oxford: Pergamon Press, 1994. – P.758-759.
19. Manova, S. Towards a theory of conversion in Slavic: Evidence from Bulgarian, Russian and Serbo – Croatia. Glossos Journal. issue 6., 2005– P. 1-27.
20. Strakova, V. "Ke kontrastivne morfosemanticke analyze" Studie ze slovanske jazykoedy. Praha: Kabinet cizich jazyku, 1978 – P.151-226.
21. Stekauer, P. A theory of conversion in English. Frankfurt am Main: Peter Lang. 1996 – 312 p.

REFERENCES

1. Arakin, V. D.(2005). Sravnitelnaia tipologiia angliyskogo i russkogo yazykov. [Contrastive typology of English and Russian languages]. Moscow: Fizmatlit, 232 p.
2. Horpynych, V.O. (1999). Suchasna ukrayinska literaturna mova: Morfolohiia. Slovtvir. Morfonolohiia. [Modern Ukrainian literary language: Morphology. Word-formation. Morphonology]. Kyiv: Vyshcha shkola, 206 p.
3. Korunets, I. V. (2003). Porivnialna typolohiia anhliyskoyi ta ukrayinskoyi movy.[Contrastive typology of English and Ukrainian languages]. Vinnytsia: Nova knyha, 459 p.
4. Kubriakova, Ye.S. (1997). Kratkiy slovar kognitivnykh terminov. [Concise dictionary of cognitive terms]. Moscow: Philological faculty of MSU, 254 p.
5. Ziemaskaia, Ye. A. (1973). Sovriemienny russkiy yazyk. Slovoobrazovaniye. [Modern Russian. Word-formation]. Moscow: Prosvieshcheniie, 304 p.
6. Levitskiy, A. E. Slavova, L.L.(2007). Sravnitel'naya tipologiia russkogo i angliyskogo yazykov.[Contrastive typology of Russian and English languages]. Kyiv: Osvida Ukrainy, 271 p.
7. Sklianichenko, H. V. (2005). Typolohichna konstanta yak element movnoyi taksonomiyi. [Typological constant as an element of language taxonomy]. Humanitarian Bulletin. Vol.9. Series: Inozemna filolohiia. Cherkasy. pp.302 – 306.
8. Sklianichenko, H. V.(2009). Do pytannia izomorfizmu i alomorfizmu u slovtvirnykh systemakh anhliyskoyi ta ukrayinskoyi mov. [Towards a question of isomorphism and allomorphy in word - formation systems of English and Ukrainian]. Research Bulletin. Vol.81(1). Series:
9. Sklianichenko, H. V. (2013). Kurs lektsiy z porivnialnoyi typolohiyi anhliyskoyi ta ukrayinskoyi mov. [A course of lectures on contrastive typology of English and Ukrainian]. Kirovohrad : RVTs KDPU. 224 p.
10. Kovalyk, I. I. et al.(1979). Slovtvir suchasnoyi ukrayinskoyi movy. [Word - formation of modern Ukrainian]. Kyiv: Vyshcha shkola, 406 p
11. Smirnitkiy, A. I. (1956). Lieksikologiya angliyskogo yazyka. [Lexicology of English]. Moscow: Izdatelstvo literaturny na inostrannykh yazykakh, 269 p.
12. Plyushch, M. Ya. et al. (2000). Suchasna ukrayinska literaturna mova. [Modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Vyshcha shkola, 428 p.
13. Adams, V. (1993). An Introduction to Modern English Word - Formation. – London: Longman, – 230 p.
14. Bauer, L. (2006). Compounds and minor word - formation types. In B. Aarts, A. McMahon (Eds). The handbook of English linguistics. – Oxford: Blackwell, – P.483-506.
15. Bauer, L. (1983). English word - formation. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Dressler, W. (1990). The cognitive perspective of "naturalist" linguistic models. Cognitive Linguistics, 1(1).- P.75 – 98.
17. Krzeszowski, T. (1990).Contrasting languages: The scope of contrasting linguistics. New York – Berlin: W.Gruyter, – 286 p.
18. Ljung, M. (1994). Conversion. In Asher, R.E.(Eds) The Encyclopedia of Language and Linguistics. Oxford: Pergamon Press, 1994. – P.758- 759.

19. Manova, S. (2005). Towards a theory of conversion in Slavic: Evidence from Bulgarian, Russian and Serbo – Croatia. *Glossos Journal*. Issue 6. – P. 1-27.
20. Strakova, V. (1978). “Ke kontrastivne morfosemantické analyze” Studie ze slovanske jazykoedy. Praha: Kabinet cizich jazyku. – P.151 – 226.
21. Stekauer, P. (1996). A theory of conversion in English. Frankfurt am Main: Peter Lang. – 312 p

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Скляніченко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та російської мови Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: порівняльна типологія англійської та української мов, порівняльне словотворення.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Hanna Sklianichenko – candidate of philological sciences, associate professor, associate professor of Ukrainian and Russian language department Donetsk National Medical University.

Scientific interests: contrastive typology of English and Ukrainian, contrastive word - formation.

УДК 811.161.2'36

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.20>

ОСОБЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЧНИХ ПАРАДИГМ УКРАЇНСЬКИХ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН II ВІДМІНИ ТВЕРДОЇ ГРУПИ

Юлія АХМЕДОВА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5617-5884>

e-mail: juliakhmedova@gmail.com

АХМЕДОВА Юлія. ОСОБЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЧНИХ ПАРАДИГМ УКРАЇНСЬКИХ ЧОЛОВІЧИХ ІМЕН II ВІДМІНИ ТВЕРДОЇ ГРУПИ. У статті проаналізовано словозмінну парадигматику українських антропонімів – чоловічих імен, які відмінюють за зразком II відміни твердої групи, визначено релевантні фактори виокремлення морфологічних парадигм досліджуваних антрополексем, описано систему елементарних парадигматичних класів власних чоловічих імен II відміни твердої групи.

Ключові слова: морфологічна парадигма, II відміна, тверда група, антропонімна лексика, власні чоловічі імена, елементарний парадигматичний клас.

AKHMEDOVA Julia. FEATURES OF MORPHOLOGICAL PARADIGMS OF UKRAINIAN MASCULINE NAMES II DECLINATION OF FRIM GROUP. The article analyzes the inflectional paradigm of Ukrainian anthroponyms – masculine names, which are declined according to the pattern of the II declination of a firm group because in the process of inflection Ukrainian anthroponyms show a number of case features to designate their masculine and feminine names that distinguish them from other nouns. It defines relevant factors for highlighting the morphological paradigms of the studied anthropolexemes, such as the nominal type of declination; tribal affiliation (labelling category of masculine gender); attribution to the category of human beings; one-type accentuation (fixed emphasis either on the basis or on the ending in case forms of the singular and plural form, movable emphasis – based on the nominative and/or vocative cases of the singular form and on inflection in all other cases of the singular and plural form); the formation of complete paradigms; common endings in case forms; the ending -y or -e (rarely -e / -y) in the vocative singular form; endings -is in the genitive plural form; doublet forms in the accusative plural form; morphological phenomena that arise at the base of lexemes during inflection; the alternation of hard and soft and soft and hard phonemes, pharyngeal with soft tooth and hard front palate, lingual with front palate, vowel phoneme /i/ and /o/ with about and /e/, /o/ with zero phoneme; it analyzes case inflections of masculine names of II declination of the firm group in the singular form (zero or -o in the nominative case, -a in the genitive case, -ovi / -y in the dative case, -a in the accusative case, -om in the instrumental case, -ovi / -y / -i or -ovi / -y in the prepositional case, -y or -e, rarely -y / -e in the vocal case) and in the plural form (-u in the nominative case, -is in the genitive case, -am in the dative case, -is (*-u) in the accusative case, -amu in the instrumental case, -ax in the prepositional case, -u in the vocative case); it describes the system of simple paradigmatic classes of proper masculine names of II declination.

Keywords: morphological paradigm, II declination, firm group, anthroponymic lexemes, masculine names, elementary paradigmatic class.

Постановка проблеми. У процесі словозміни українські антропоніми на позначення власних чоловічих та жіночих імен виявляють низку відмінкових особливостей, які виокремлюють їх серед інших іменників. Різні аспекти морфологічної парадигматики антропонімної лексики української мови були предметом досліджень І. І. Ковалика,

Ю. К. Редька, П. П. Чучки, Л. Т. Масенко, В. О. Горпинича, І. М. Железняк, Н. П. Дзятківської, Л. Г. Скрипник, С. І. Головащука, С. Л. Ковтюх та О. М. Кашталян та інших. Проте в сучасній українській граматиці не здійснено комплексного опису відмінкової системи імен осіб, зокрема з урахуванням мовних та позамовних чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості словозміни українських чоловічих імен II відміни твердої групи в сучасній мовознавчій науці досліджено фрагментарно. Найґрунтовніше морфологічну парадигматику зазначеного підкласу антропонімів проаналізовано в низці праць професора С. Л. Ковтюх (Ковтюх, 2006; Ковтюх, 2015; Ковтюх, 2015а). У лінгвістичних розвідках описано специфіку відмінкових форм апелятивної та онімної лексики II відміни та схарактеризовано їхні елементарні парадигматичні класи (ЕПК). У монографії „Словозмінна парадигматика українських прізвищ” (2012) С. Л. Ковтюх та О. М. Кашталян розглянуто систему релевантних чинників, які впливають на визначення морфологічних парадигм антропонімів – прізвищ осіб II відміни твердої групи, досліджено особливості їхніх ЕПК.

У розділі „Українсько-російський та російсько-український словник” словника-довідника „Власні імена людей” (2005) Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської зафіксовано форми родового, давального, орудного, кличного відмінків однини повних офіційних чоловічих імен II відміни твердої групи: *Богуслав* – **-ва, -вові (-ву), -ве!** (Скрипник, 2005: 223), *Єлизар* – **-ра, -рові (-ру), -ром, -ре!** (Скрипник, 2005: 228), *Кирик* – **-ка, -кові (-ку), -ку!** (Скрипник, 2005: 230) та інші. У теоретичних коментарях автори видання подають зразки повних парадигм зазначеного підкласу антропонімів для лексем *Павло́, Анті́н, Сиді́р, Володі́мир, Світоза́р, Оле́г, Фрі́дріх, Явту́х* (Скрипник, 2005: 291–292) та фіксують паралельні відмінкові форми імені *Лев*: *Ле́ва, Левові́* і *Льва́, Львові́* (Скрипник, 2005: 292). Відмінкову парадигму лексеми *Іва́н* зафіксовано у виданні „Грамматика сучасної української літературної мови. Морфологія” (2017) І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської та ін. (Вихованець, 2017: 77–78).

У новій редакції „Українського правопису” (2019) зафіксовано словозмінні парадигми однини та множини антропонімів *Оле́г, Анті́н, Дмитро́* (Правопис, 2019: 140–141), подано зауваги до відмінювання імен на кшталт *Анті́н, Несті́р, Ничі́тір, Прокі́н, Сиді́р, Тимі́ш* та коментарі щодо відмінкових форм лексем *Феді́р, Авені́р, Лаврі́н, Олефі́р, Віктор, Мака́р, Світоза́р, Лев* (Правопис, 2019: 140–141).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Система морфологічних парадигм українських антропонімів – власних імен осіб – потребує додаткового вивчення, що передбачає комплексний опис словозмінної специфіки та виокремлення ЕПК чоловічих та жіночих імен у сучасній українській літературній мові.

Формулювання цілей статті. Метою цієї розвідки є аналіз відмінкових парадигм українських власних чоловічих імен II відміни твердої групи та їхніх варіантів. Реалізація мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) з’ясувати основні чинники, що впливають на визначення словозмінних парадигм досліджуваного підкласу антропонімів; 2) розглянути обумовеність вибору відмінкових флексій чоловічих імен II відміни твердої групи морфологічними категоріями іменників; 3) проаналізувати виокремлені ЕПК.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській літературній мові за зразком II відміни твердої групи відмінюють лексеми на позначення чоловічих імен з нульовою флексією в називному відмінку однини, з основою на **-р**, зокрема з постійно наголошеними **-ар (-яр), -ір**, та основою на твердий приголосний, окрім шипячого, із закінченням **-о** (Вихованець, 2017: 198–199).

Морфологічні парадигми власних чоловічих імен II відміни твердої групи в українській мові визначають такі чинники: іменниковий тип відмінювання; родова належність (маркованість категорією чоловічого роду); віднесеність до категорії істот-осіб; однотипна акцентуація (нерухомий наголос або на основі, або на закінченні у відмінкових формах однини та множини, рухомий наголос на основі в називному та / або кличному відмінках однини й на флексії в усіх інших відмінках однини та множини); утворення повних парадигм; спільність закінчень у відмінкових формах; закінчення **-у** або **-е** (рідко **-е / -у**) у

кличному відмінку однини; закінчення **-ів** у родовому відмінку множини; дублетні форми в знахідному відмінку множини; морфологічні явища, що виникають в основі лексем під час словозміни: чергування твердих і м'яких та м'яких і твердих фонем, глоткової з м'якою зубною та твердою передньопіднебінною, задньоязикової з передньопіднебінною, голосної фонемою /i/ з /o/ та /e/, /o/ з нульовою фонемою.

Наша картотека засвідчує 1461 антропонім на позначення чоловічих імен II відміни твердої групи, зафіксованих у словнику-довіднику „Власні імена людей” (2005) Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківської та „Словнику українських імен” І. І. Трійняка (2005). Серед них 715 – офіційні, повні імена: *Бажан* (Трійняк, 2005: 48), *Валентин* (Скрипник, 2005: 44), *Карно* (Скрипник, 2005: 67), *Лаврін* (Скрипник, 2005: 70), *Лев* (Скрипник, 2005: 71), *Мануйло* (Скрипник, 2005: 74), *Ничипір* (Скрипник, 2005: 82), *Роман* (Скрипник, 2005: 95), *Яснозір* (Трійняк, 2005: 420) та інші: *Я подарував їй високу червону троянду – вичитав з інтернету, що саме таку святий Валентин підніс двом закоханим, які сварилися. Часом думаю: може, у неї є якесь таємне, окреме від мене життя, і мені вже не Валентина, а святого Корнелія треба празнувати, – це ж він, здається, покровитель рогатих тварин?* (Л. Костенко). *Роман горів як радісна свічка надії й безмежної віри в їхнє велике, героїчне призначення, ради якого можна терпіти все. Літаки, пострілявши з бортової зброї, полетіли далі, а Романові корч схопив горло й через те він прошепотів, а не закричав, хоч з грудей йому видирався крик... Він дивився на Романа й мориць чоло, ворухив бровами. Петро здригнувся увесь від маківки до п'ят услід за Романом. – Здоров, Романе! Як ся маєш?* (І. Багрянний)

Зібрано 746 варіантів антропонімів – неофіційних форм власних імен чоловіків: *Баку́м* (від *Абаку́м, Аваку́м*) (Скрипник, 2005: 35), *Ладі́м* (від *Володи́мир*) (Скрипник, 2005: 48), *Любчи́к* (від *Любоми́р; Любоми́сл*) (Скрипник, 2005: 198), *Пилипо́к* (від *Пили́п*) (Скрипник, 2005: 91), *Сашко́* (від *Олекса́ндр*) (Скрипник, 2005: 84), *Ясько́* (від *Які́в; Ян*) (Скрипник, 2005: 202) та інші: *Гей, брат той перший був Баку́м... Та крук Баку́ма збив із ніг це й вирвав око з-під брови гаками чорної ноги... Коли Баку́мові в лісах лине ув око кров гірська, злітає крук з далеких гір, сіда на око в темний бір та рве гаками палу кров, щоб муки більш йому було* (Т. Осьмачка).

Словозмінні парадигми українських власних чоловічих імен II відміни твердої групи мають такі відмінкові флексії: в однині – у називному відмінку – нульова або **-о**, у родовому відмінку – **-а**, у давальному відмінку **-ові / -у**, у знахідному відмінку – **-а**, в орудному відмінку – **-ом**, у місцевому відмінку – **-ові / -у / -і** або **-ові / -у**, у кличному відмінку – **-у** або **-е**, рідко **-е / -у**; у множині – у називному відмінку – **-и**, у родовому відмінку – **-ів**, у давальному відмінку – **-ам**, у знахідному відмінку – **-ів (*-и)**, в орудному відмінку – **-ами**, у місцевому відмінку – **-ах**, у кличному відмінку – **-и**.

У формі місцевого відмінка однини для антропонімів II відміни твердої групи характерні варіантні дублетні флексії **-ові / -у / -і** (*на, у (в), при, по Миро́нов-і, Мирон-у, Мирон-і; на, у (в), при, по Всесла́в-ові, Всесла́в-у, Всесла́в-і*) або **-ові / -у** (*Горді́йко* (від *Горді́й*) – *на, у (в), при, по Горді́йк-ові, Горді́йк-у; Демидо́к* (від *Демі́д*) – *на, у (в), при, по Демидк-ові, Демидк-у*). Як зазначає професор С. Л. Ковтюх, „варіантні дублетні закінчення (без флексії **-і**) властиві лексемам з кінцевою задньоязиковою приголосною фонемою основи, переважно /к/” (Ковтюх, 2015а: 234).

У вокативі досліджувані антропоніми мають такі флексії: **-у (-ю)** (переважно іменники на **-к**) (Ковтюх, 2016: 194): *А ти нас, Влади́ку, обходив, за хвіртку рідко так виходив, провів ти стільки свят-годин як не зі мною, то один* (В. Марсюк). *Я ж тебе, Макси́мку, Навчу працювати, Подарую струни, Навчу на них грати* (В. Шурапов). „Доброго ранку, **Петри́ку**”, – *махнула рукою здалеку* (Л. Романчук), **-е** (безсуфіксні лексеми) (Ковтюх, 2016: 194): *Ми за кордоном. Сонце на плече Тобі схилило голову, Арсе́не* (В. Шурапов). „А чи не провів би ти додому цю панночку, друже мій **Олекса́ндре?**” – *тоном, що не передбачав вагання, запропонував тоді ще не професор старшокурснику..., ні, вже тоді аспіранту, яких довкола нього кружляли цілі зграї* (Л. Романчук). – *Павле́ Івановичу, Павле́ Івановичу, – плаче вона, хапаючи його за руку, – як же це? Скажіть їм, хай ідуть* (С. Жадан). В іменах II відміни

твердої групи з флексією **-е** у вокативі відбуваються чергування фонем /г/, /к/, /х/ із /ж/, /ч/, /ш/, окрім іншомовних імен на **-г, -к, -х** або із суфіксами **-ик, -к**, які „уживаються із закінченням **-у** в кличному відмінку однини, уникаючи зазначеного чергування” (Ковтюх, 2016: 64, 194). Пор.: *Євтух – Євтухи-е* і *Аристарх – Аристарх-у, Захарчик – Захарчик-у*.

У дослідженні поділяємо думку С. Л. Ковтюх, яка пропонує у формі знахідного відмінка множини власних чоловічих імен II відміни твердої групи виділяти паралельні форми, омонімічні зі словоформами родового відмінка та формами називного відмінка множини з прийменником **у (в)** (Ковтюх, 2006: 50–51) (*Овдієчк-и – Овдієчк-ів* (* в *Овдієчк-и*)).

Ураховуючи вищевказані критерії визначення відмінкових парадигм чоловічих імен II відміни твердої групи, виокремлено 24 ЕПК.

ЕПК № 1 (Аарон) об'єднує лексеми *Дем'ян, Любомісл, Мар'ян, Павлін, Силан, Слов'ян, Юстин, Уліян, Ян* та інші з наголошеною основою в однині та множині. У формі місцевого відмінка однини – закінчення **-ові / -у, -і**, кличного – **-е**, знахідного множини – **-ів (*-и)**. Чергування твердої фіналі основи з м'якою – /д/ – /д'/, /л/ – /л'/, /н/ – /н'/, /р/ – /р'/, /с/ – /с'/, /т/ – /т'/ у місцевому відмінку однини, родовому і знахідному відмінках множини.

До **ЕПК № 2 (Абакум)** входять антропоніми *Благослав, Варлам, Йосип, Любим, Мстислав, Наум, Пилип, Станіслав, Трохим, Юхим* та інші, для яких характерна наголошена основа в однині та множині; у місцевому відмінку однини – флексії **-ові / -у, -і**, у кличному – **-е**, у знахідному множини – **-ів (*-и)**.

ЕПК № 3 (Абакумко) включає імена, що мають наголошену основу в однині та множині, закінчення **-ові / -у** у формі місцевого відмінка однини, **-у** – кличного, **-ів (*-и)** – знахідного множини: *Только* (від *Анатолій, Анатоль*), *Архіпочко* (від *Архип*), *Василько* (від *Василь*), *Вакулик* (від *Вакула*), *Дорофієнько* (від *Дорофій, Дорош, Дорохтій*), *Кирило* (від *Кирило*) та інші.

ЕПК № 4 (Августик). Антропоназви *Густик* (від *Август, Августин; Густав, Густав*), *Андріянчик* (від *Адріан, Андріан, Андріан*), *Єрмак, Клімчик* (від *Клім; Климент, Климентій*), *Ясик* (від *Ярослав*) та інші з нульовою флексією в називному відмінку однини, які мають наголошену основу в однині та множині, закінчення **-ові / -у** у формі місцевого відмінка однини, **-у** – кличного, **-ів (*-и)** – знахідного множини.

До **ЕПК № 5 (Авіло)** зараховано такі імена: *Гаврило, Кирило, Корнило, Мануїло, Михайло, Самійло* та інші. Для них характерний наголос на основі в однині та множині. У місцевому відмінку однини – флексії **-ові / -у, -і**, у кличному – **-е**, у знахідному множини – **-ів (*-и)**. Чергування твердої фіналі основи з м'якою – /л/ – /л'/ у місцевому відмінку однини, родовому й знахідному відмінках множини.

ЕПК № 6 (Адріаночок) об'єднує лексеми, які мають наголошену основу в однині та множині, у формі місцевого відмінка однини – флексії **-ові / -у**, кличного – **-у**, знахідного множини – **-ів (*-и)** та чергування голосної фонемі /о/ з нульовою в усіх відмінках, крім називного однини: *Адичок* (від *Аркадій*), *Володичок* (від *Володимир*), *Іваночок* (від *Іван*), *Кузьмичок* (від *Кузьма*), *Петрусичок* (від *Петро*), *Ростичок* (від *Ростислав*) та інші.

До **ЕПК № 7 (Азар)** віднесено імена з основою на наголошений в однині та множині **-ар (-яр), -ір**: *Ангеляр, Богодар, Боримір, Захар, Макар, Мир, Світозар* та інші. У формі місцевого відмінка однини антропоназви мають закінчення **-ові / -у, -і**, кличного – **-е**, знахідного множини – **-ів (*-и)**. Чергування твердої кінцевої фонемі основи з м'якою – /р/ – /р'/ у місцевому відмінку однини та родовому і знахідному відмінках множини.

До **ЕПК № 8 (Андрух)** належать антропоніми *Євтух, Явтух*, для яких характерна наголошена флексія у відмінкових формах однини, крім називного й кличного, та множини, закінчення **-ові / -у** у формі місцевого відмінка однини, **-е** – кличного, **-ів (*-и)** – знахідного множини. Чергування приголосної задньоязикової фонемі основи /х/ із передньопіднебінною /ш/ у кличному відмінку однини.

ЕПК № 9 (Антін). Лексеми *Нестір, Сідір, Федір, Харитін, Яснозір* мають постійний наголос на основі в однині та множині. Для імен цього класу характерні такі флексії: у місцевому відмінку однини – **-ові / -у, -і**, у кличному – **-е**, у знахідному множини – **-ів (*-и)**. Чергування в основі лексеми голосної фонемі /і/ з /о/ в усіх відмінках однини і множини,

крім називного однини, з одночасним чергування м'якої фонемі з твердою /з'/ – /з/, /д'/ – /д/, /т'/ – /т/ та твердої кінцевої приголосної фонемі основи з м'якою /н/ – /н'/, /р/ – /р'/ у місцевому відмінку однини та родовому й знахідному відмінках множини.

До ЕПК № 10 (Аристарх) входять імена з наголошеною основою в однині та множині: *Войтех, Людвіг, Стах, Рух, Тєрєх* (від *Тєрєнтій, Тєрєшко, Тєрєнь*), *Фрїдрїх* та інші. У формі місцевого відмінка однини – закінчення **-ові / -у**, кличного – **-у**, знахідного множини – **-ів (*-и)**.

ЕПК № 11 (Васильок) об'єднує антропоніми *Вільок* (від *Вїлен; Вїленїн; Віль*), *Демїдок* (від *Демїд*), *Мїхальок* (від *Мїхайло*), *Сачок* (від *Сакїї*), *Пїлїпок* (від *Пїлїп*), *Юрок* (від *Юрїї, Юрко*) та інші, для яких характерна наголошена основа в називному відмінку однини та закінчення в усіх інших відмінках однини і множини. У формі місцевого відмінка однини імена мають закінчення **-ові / -у**, кличного – **-у**, знахідного множини – **-ів (*-и)**. Чергування голосної фонемі /о/ з нульовою відбувається в усіх відмінках однини і множини, крім називного однини.

ЕПК № 12 (Габро) включає антропоніми *Мїтро* (від *Дмїтро; Дмїтрїан*), *Лавро*, *Павло*, *Харло* (від *Харламп, Харлам*) та інші. Наголошена флексія в усіх відмінках однини (крім кличного) та множини. У місцевому відмінку однини характерне закінчення **-ові / -у, -ї**, у кличному – **-е**, у знахідному множини – **-ів (*-и)**. Чергування твердої кінцевої фонемі основи з м'якою /л/ – /л'/, /р/ – /р'/ у місцевому відмінку однини та родовому й знахідному відмінках множини.

ЕПК № 13 (Грїгїр). Імена *Нїкїн, Нїчїпїр, Пїмїн, Рїгїр, Тїхїн* мають наголошену основу в однині та множині, закінчення **-ові / -у, -ї** у формі місцевого відмінка однини, **-е** – кличного, **-ів (*-и)** – знахідного множини. Чергування в основі лексеми голосної фонемі /ї/ з /о/ в усіх відмінках однини і множини, крім називного однини. Чергування твердої фіналі основи з м'якою /н/ – /н'/, /р/ – /р'/ у місцевому відмінку однини та родовому й знахідному відмінках множини.

До ЕПК № 14 (Євандр) належить одна лексема, для якої характерна наголошена основа в усіх відмінках однини та множини, флексії **-ові / -у, -ї** в місцевому відмінку однини, **-е** – у кличному, **-ів (*-и)** – у знахідному множини. Чергування /е/ з нульовою фонемою в усіх відмінкових формах та твердої фіналі основи з м'якою /р/ – /р'/ у місцевому відмінку однини та родовому й знахідному відмінках множини.

ЕПК № 15 (Ігорьок) включає антропоніми, яка має наголошену основу в називному відмінку однини та закінчення в усіх інших відмінках однини і множини. Для місцевого відмінка однини характерне закінчення **-ові / -у**, кличного – **-у**, знахідного множини – **-ів (*-и)**. В усіх відмінках однини і множини, крім називного однини, відбувається чергування голосної фонемі /о/ з нульовою; чергування кореневої м'якої фонемі з твердою /р'/ – /р/ – у всіх відмінках, крім називного однини.

ЕПК № 16 (Карпо). Антропонім має наголошену флексію в усіх відмінках однини (крім кличного) та множини. У місцевому відмінку однини – закінчення **-ові / -у, -ї**, у кличному – **-е**, у знахідному множини – **-ів (*-и)**.

До ЕПК № 17 (Костюк) зараховано лексему *Спартак*. Наголошена основа в називному відмінку однини та закінчення в усіх інших відмінках однини і множини; у формі місцевого відмінка однини – закінчення **-ові / -у**, кличного – **-у**, знахідного множини – **-ів (*-и)**.

ЕПК № 18 (Лєв). Для антропоніми характерні наголошена основа в усіх відмінках однини та множини. Дублетні форми всіх відмінків, крім називного та кличного однини, у яких відбувається чергування /е/ з нульовою фонемою: *Лєва / Лєва, Лєвовї / Лєву* і *Лєвовї / Лєву, Лєва / Лєва, Лєвом / Лєвом, на, у (є), при, по Лєвовї / Лєву / Лєві, Лєвовї / Лєву / Лєві; Лєви / Лєви, Лєвїв / Лєвїв, Лєвам / Лєвам, Лєвїв / Лєвїв (* у Лєви / Лєви), Лєвами / Лєвами, на, у (є), при, по Лєвах / Лєвах, Лєви / Лєви*.

ЕПК № 19 (Мїлонїг). Постійний наголос на основі в усіх відмінках однини та множини. У місцевому відмінку однини – закінчення **-ові / -у, -ї**, у кличному – **-у**, у знахідному множини – **-ів (*-и)**. Чергування голосної фонемі /ї/ з /о/ в усіх відмінках однини і множини, крім називного однини, з одночасним чергування м'якої фонемі з твердою /н'/ – /н/ у непрямих відмінках однини та всіх відмінкових формах множини.

До ЕПК № 20 (Олѣг) входить один антропонім, який має наголошене закінчення в усіх відмінках однини (крім називного) та множини; у формі місцевого відмінка однини – закінчення **-ові / -у**, кличного – варіантні закінчення **-е / -у** (*Олеже, Олегу*), знахідного множини – **-ів (*-и)**. Чергування в корені лексеми глоткової приголосної фонему /г/ з передньопіднебінною фонемою /ж/ в одній з форм кличного відмінка однини (*Олег – Олеже*).

ЕПК № 21 (Памво) включає ім'я *Дѣмо* (від *Демѣнтій; Дем'ян*). Лексеми мають наголошену основу в однині та множині. У місцевому відмінку однини – закінчення **-ові / -у / -і**, у кличному – **-е**, у знахідному множини – **-ів (*-и)**.

ЕПК № 22 (Фанько) об'єднує антропоназви *Валько* (від *Валентін; Валѣнтій, Валѣнт*), *Грицько, Зинько, Левко* та інші з наголошеною флексією у всіх відмінках однини і множини. Характерні такі закінчення: **-ові / -у** – у місцевому відмінку однини, **-у** – кличному, **-ів (*-и)** – знахідному множини.

До ЕПК № 23 (Хрѣст) належить антропоназва *Хрїст*. Імена мають наголошену основу в називному та кличному відмінках однини, наголошене закінчення в усіх інших відмінках однини і множини; у формі місцевого відмінка однини – закінчення **-ові / -у -і**, кличного – **-е**, знахідного множини – **-ів (*-и)**. Чергування твердої фіналі основи з м'якою – /т/ – /т'/ у місцевому відмінку однини та родовому й знахідному відмінках множини.

ЕПК № 24 (Яків) включає лексеми *Пархім, Прокїп, Прокїп*, для яких характерний наголос на основі в однині та множині. У місцевому відмінку однини імена мають флексії **-ові / -у / -і**, у кличному – **-е**, у знахідному множини – **-ів (*-и)**. Чергування голосної фонему /і/ з /о/ в усіх відмінках однини і множини, крім називного однини.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. У розвідці описано чинники виокремлення словозмінних парадигм українських чоловічих імен, які відмінюють за зразком іменників II відміни твердої групи, та визначено 24 ЕПК. Морфологічна парадигматика антропонімів на позначення власних чоловічих і жіночих імен потребує детального дослідження та системного опису з урахуванням сучасних підходів.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / Вихованець І. Р. та ін. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.
2. Ковтюх С. Л. Особливості морфологічної парадигматики онімів сучасної української мови. *Логос ѓвоцастїкї : науковий журнал*. 2006. № 1 (1). С. 50–57.
3. Ковтюх С. Л., Кашталян О. М. Словозмінна парадигматика українських прїзвищ : монографїя. Кїровоград : ПОЛІМЕД-Сервіс, 2012. 258 с.
4. Ковтюх С. Л. Морфологічна парадигматика іменників II відміни чоловічого роду твердої групи на -о в сучасній українській мові. *Науковї записки. Серїя : філологічні науки (мовознавство)*. Кїровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2015. Вип. 127. С. 369–378.
5. Ковтюх С. Л. Морфологічна парадигматика іменників II відміни чоловічого роду твердої групи з нульовою флексією. *Науковї записки. Серїя : філологічні науки (мовознавство)*. Кїровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. 2015а. Вип. 136. С. 232–238.
6. Ковтюх С. Л. Репетитор (як навчитися грамотно писати) : навчальний посїбник з практичного курсу української мови. 3-є вид., випр. й доповн. Кїровоград : Центр оперативної поліграфїї „Авангард”, 2016. 480 с.
7. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : словник-довідник. Вид. 3-тє, випр. й доп. Київ : Наукова думка, 2005. 204 с.
8. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ : Довїра, 2005. 509 с.
9. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови. Київ. 282 с. : веб-сайт. URL: [http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20\(2019\).pdf](http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20(2019).pdf) (дата звернення: 10.01.2020)

REFERENCES

1. Vykhovanets, I. R. (2017). *Hramatyka suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. Morfolohiia*. [Grammar of the modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv : Vydavnychiy dim Dmytra Buraho, 752 p.
2. Kovtiukh, S. L. (2006). *Osoblyvosti morfolohichnoi paradyhmatyky onimiv suchasnoi ukrainskoi movy // Логос ѓвоцастїкї*. [Features of the morphological paradigm of onyms of the modern Ukrainian language]. Donetsk, pp. 50–57.
3. Kovtiukh, S. L., Kashtalian, O. M. (2012). *Slovozminna paradyhmatyka ukrainskykh prizvyshch: monohrafiia*. [Inflectional paradigm of Ukrainian surnames]. Kirovohrad : POLIMED-Servis, 258 p.

4. Kovtiukh, S. L. (2015). Morfolohichna paradyhmatyka imennykiv II vidminy cholovichoho rodu tverdoi hrupy na -o v suchasniï ukrainiï movi // Naukovi zapysky. [Morphological paradigm of nouns of the II declination of the masculine gender of the firm group on -o in modern Ukrainian // Scientific notices]. Kirovohrad, pp. 369–378.
5. Kovtiukh, S. L. (2015a). Morfolohichna paradyhmatyka imennykiv II vidminy cholovichoho rodu tverdoi hrupy z nulovoïu fleksiïeu // Naukovi zapysky. [Morphological noun paradigmatics of the second case man's gender in hard group with zero flexion // Scientific notices]. Kirovohrad, pp. 232–238.
6. Kovtiukh, S. L. (2016). Repetytor (iak navchytysia hramotno pysaty): navchalnyi posibnyk z praktychnoho kursu ukrainiï movy. [Tutor (how can we study to write competently)]. Kirovohrad: Tsentr operatyvnoi polihrafii „Avanhard”, 480 p.
7. Skrypnyk, L. H., Dziatkivska, N. P. (2005). Vlasni imena liudei: slovnyk-dovidnyk. [Names of people: the dictionary]. Kyiv: Naukova dumka, 204 p.
8. Triiniak, I. I. (2005). Slovnyk ukrainskykh imen. [Dictionary of Ukrainian names]. Kyiv: Dovira, 2005. 509 p.
9. Ukrainiï pravopys (2019) [Ukrainian spelling]. NAN Ukrainy, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni; Instytut ukrainiï movy. Kyiv. 282 p.: URL: [\(http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20\(2019\)\)](http://www.inmo.org.ua/assets/files/2019/Ukr.%20pravopys%20(2019)) (date: 10.01.2020)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Ахмедова – докторант кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: граматика, морфологічна парадигматика сучасної української мови, ономастика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Julia Akhmedova – a doctoral student of the department of Ukrainian language of Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: grammar, morphological paradigmatics of modern Ukrainian language, onomastics.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГРАМАТИКИ

УДК 811.112.2'367.333.

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.21>**LINKSERWEITERUNGEN DER DEUTSCHEN NOMINALPHRASE
AM BEISPIEL DES ATTRIBUTIVEN ADJEKTIVS***Séverine ADAM (Paris, France)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3357-8530>e-mail: adam.severine@gmail.com

АДАМ Северін. ЛІВОБІЧНЕ РОЗШИРЕННЯ НОМІНАЛЬНИХ ФРАЗ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ НА ПРИКЛАДІ АТРИБУТИВНИХ ПРИКМЕТНИКІВ. У роботі розглянуто та проаналізовано особливості використання атрибутивних синтаксем виражених прикметниками. Окреслено структурні параметри синтаксичних конструкцій з поширеними атрибутами. Особливу увагу приділено семантично-когнітивним принципам утворення подібних конструкцій. Відповідно до зазначеного положення у статті виділено власне семантичні преномінальні атрибутивні синтаксеми, виражені різними компонентами: кількісні, якісні, референційні, класифікативні, за походженням тощо.

Ключові слова: прикметник, німецький синтаксис, атрибутив, процес пізнання, когнітивна шкала.

ADAM Séverine. LINKSERWEITERUNGEN DER DEUTSCHEN NOMINALPHRASE AM BEISPIEL DES ATTRIBUTIVEN ADJEKTIVS. Der vorliegende Beitrag beschäftigt sich mit dem pränominalen Bereich, genauer gesagt mit der Abfolge pränominaler attributiver Adjektive. Da diese Frage in der Literatur schon oft diskutiert wurde, wird in einem ersten Abschnitt auf mehrere Ansätze näher eingegangen. Wir möchten zeigen, dass diese Ansätze sehr schnell auf Schwierigkeiten stoßen, die sich u.E. weitgehend dadurch erklären lassen, dass besagte Ansätze von geschlossenen ‚semantischen Klassen‘ ausgehen, denen die einzelnen Adjektive zugeordnet werden und deren Abfolge fest ist. Diese Schwierigkeiten lassen sich sofort beseitigen, wenn man stattdessen annimmt, dass das Phänomen als skalar zu verstehen ist. So wird ein zweiter Abschnitt des Beitrags der Beschreibung dessen gewidmet, was wir ‚semantische Skalen‘ nennen möchten. In einem dritten Teil wird zwischen dem unmarkierten und dem markierten Gebrauch pränominaler attributiver Adjektive unterschieden; bei letzterem wird gegen die weiter oben beschriebenen Prinzipien anscheinend verstoßen, wofür wir auch eine Erklärung liefern möchten. Abschließend soll die Plausibilität der von uns vorgeschlagenen, korpusbasierten Interpretation empirisch überprüft werden; dazu berichten wir über ein Experiment, das von Pr. Dr. Michael Schecker und seinen Mitarbeitern im Freiburger Neurolabor durchgeführt wurde.

Key words: Adjektiv, attributiv, Kognition, kognitive Skala.

ADAM Séverine. LEFT-HAND EXTENSION OF NOMINAL PHRASES IN GERMAN USING ATTRIBUTIVE ADJECTIVES. The paper deals with the prenominal area, more specifically with the succession of prenominal epithet adjectives. First we would like to discuss some previous approaches to this question and some problems they encounter. We would like to show that those problems may be due to a too narrow approach in terms of (static) ‚semantic classes‘ of adjectives and can be resolved if we assume that the phenomenon can be described as a (more flexible) ‚cognitive scale‘. Then we would like to distinguish between the unmarked use of prenominal epithet adjectives and the marked use, in which the former defined ‚regularities‘ can be – seemingly – violated. In conclusion we would like to go further and empirically test the plausibility of the proposed explanations. This last chapter is based on an experiment lead by Pr. Dr. Michael Schecker and his coworkers in Freiburg, about what we would like to report to support our thesis.

Key words: adjective, epithet, cognition, cognitive scale.

0. Vorbemerkungen

Im vorliegenden Beitrag möchten wir uns mit dem deutschen pränominalen Bereich beschäftigen, genauer gesagt mit dem attributiven Adjektiv als Linkserweiterung der deutschen Nominalphrase. Dabei möchten wir in erster Linie der Frage nachgehen, welche semantischen und kognitiven Prinzipien die Reihenfolge mehrerer attributiver Adjektive bestimmen, wobei zunächst angemerkt werden soll, dass solche attributiven Adjektive im pränominalen Bereich entweder ‚gereiht‘ oder ‚gestuft‘ sein können. Sind sie – parataktisch – gereiht, dann sind sie durch Kommata

getrennt²⁰ und könnten sich mithilfe des Konjunktors *und* aufeinander beziehen lassen (*Ich hatte dieses schöne, atemberaubende Gefühl noch nie in meinem Leben*. Internetbeleg). Für solche Reihungen von Attributen lassen sich unseres Erachtens nur schwer semantische und / oder kognitive Prinzipien der Abfolge herausarbeiten; deswegen werden sie im Folgenden nicht weiter berücksichtigt. Sind die adjektivischen Attribute wiederum gestuft – d.h. haben sie eine hypotaktische Beziehung zueinander –, dann lässt sich feststellen, dass ihre Anordnung einen unterschiedlichen Grad an Flexibilität aufweist: So finden sich zum Beispiel in den Korpora (DEREKO) etwa so viele Beispiele für die Abfolge *lange schwarze Haare* wie für die umgekehrte Abfolge *schwarze lange Haare*; nimmt man nun ein Beispiel wie *eine berühmte deutsche Politikerin*, dann lässt sich die umgekehrte Abfolge (*?eine deutsche berühmte Politikerin*) kaum belegen. Die Frage drängt sich dann auf, worauf sich diese unterschiedliche Flexibilität in der Anordnung gestufter attributiver Adjektive zurückführen lässt.

Eigentlich wurde diese Frage in der Literatur schon oft diskutiert – in einem ersten Abschnitt möchten wir also auf mehrere Ansätze näher eingehen, die für die Anordnung attributiver Adjektive eine primär semantische Erklärung liefern und von **semantischen Klassen** ausgehen. Nach der vergleichenden Darstellung der ausgewählten Ansätze möchten wir einen kleinen Perspektivenwechsel vorschlagen und zeigen, dass die empirischen Schwierigkeiten, auf die die einzelnen Ansätze stoßen (und die ebenfalls im ersten Teil des Beitrags diskutiert werden) sich dann beseitigen lassen, wenn man nicht von semantischen Klassen ausgeht, sondern von **semantisch-kognitiven Skalen** (Abschnitt 2).

Es soll einerseits beispielgestützt nachgewiesen werden, dass solche kognitiven Skalen den Regelmäßigkeiten in der Abfolge gestufter attributiver Adjektive zugrunde liegen; es soll andererseits gezeigt werden, dass auch scheinbare Ausnahmen, wie sie in den Korpora begegnen, höchstens einen markierten Gebrauch attributiver Adjektive darstellen und sich auch durch diese kognitiven Skalen erklären lassen. Dieser markierte Gebrauch soll Gegenstand des dritten Abschnitts unseres Beitrags sein.

In einem abschließenden Teil möchten wir ein empirisches Experiment kurz vorstellen, das über die Interpretation von Korpus-Belegen hinaus überprüfen soll, ob die in den ersten Abschnitten dieses Beitrages beschriebene Abfolge pränominaler Attribute im mentalen Speicher von Muttersprachlern tatsächlich so organisiert ist.

1. Diskrete semantische Klassen ...

Bei den unterschiedlichen Versuchen, Prinzipien der Abfolge pränominaler (vor allem adjektivischer) Attribute zu bestimmen, spielen semantische Aspekte eine entscheidende Rolle. Meistens wird dabei von der Annahme ausgegangen, dass die einzelnen Attribute zu verschiedenen semantischen Klassen gehören, deren Abfolge festgelegt ist. Die Zugehörigkeit eines Attributs zu einer bestimmten semantischen Klasse bedingt danach auch seine Stellung im pränominalen Bereich.

Die verschiedenen Vorschläge der semantischen Klassifikation und Abfolge solcher Klassen weichen bei allen Ähnlichkeiten im Detail relativ stark voneinander ab, vor allem was die Zahl der jeweils herausgearbeiteten semantischen Klassen angeht. Abb. 1 stellt eine Reihe namhafter Klassifikationsvorschläge vor. Die Auswahl reicht von einem ziemlich stark differenzierten (Seiler, 1978) bis zu einem stark reduzierten Vorschlag (Heringer, 1989). Im Mittelfeld angesiedelt sind Ansätze wie diejenigen von Engel (1988) oder Eichinger (1993). Ausführlichere theoretische Überlegungen zum Thema finden sich allerdings nur bei Eichinger.

²⁰ Leider setzen wir alltagssprachlich ein Komma auch im Rahmen hypotaktisch gestufter Abfolgen ein (siehe unten), z.B. aus kommunikativen Gründen, etwa um eine Pause anzuzeigen, so dass Kommata als solche nur begrenzt etwas darüber aussagen, ob wir es bei einer bestimmten Abfolge von Adjektiven mit gereihten oder mit gestuften Adjektiven zu tun haben.

ARTIKEL	ATTRIBUTION							NOMEN
DIE ... EIN	referenzbezogen genannten		quantifizierend drei zwei		qualifizierend parabolischen große kosmische ungewöhnliches zeitgenössisches			SPIEGEL FORMEN WERK Heringer 1989
DIE DIESE ... DIE	quantifikativ drei vier		referentiell erwähnten		qualifikativ beschädigten		Herkunft schwäbische	klassifikativ staatlichen Engel 1988
„Spezifitätsangabe“	a. Artikelklassifikatoren QUANT. REF			„Implizite Prädikation“ b. Prototypische Adjektive BEWERTEND QUAL.		c. Substantivklassifikatoren DESKR. KLASS. Form Farbe Material		„Nomination“ Eichinger 1993
DIE	quant.	demonstr.	anaph.	num.	affektive	evaluating	color ...	material
	alle	weiteren	erwähnten	zehn	wunderbaren	armen	roten	hölzernen
	alle	diese					weißen	KUGELN FRAGEN FASSADEN Seiler 1978

Abb. 1. Semantische Klassen und ihre Abfolge

Solche (rein) semantisch orientierten Ansätze haben unbestreitbare Vorteile, bringen aber typische Probleme mit sich, die wir hier exemplarisch diskutieren möchten.

Ein erstes Problem betrifft die links auftretenden Klassen, in denen viele Einheiten begegnen, die nicht ohne weiteres zu den Adjektiven gezählt werden können. Das lässt sich gut an Seilers Vorschlag veranschaulichen: Manche bei ihm unter die quantifizierenden (*all-*) oder Demonstrativadjektive (*dies-*) subsumierten Einheiten werden heute aufgrund ihres morphosyntaktischen Verhaltens den Artikeln („déterminants“) zugeordnet – wie es z.B. in der *Grammatik der deutschen Sprache* (Zifonun et al. 1997²) der Fall ist.

Bei anderen Formen – vor allem bei vielen Quantoren (wie z.B. *einig-*, *etlich-*, *gewiss-*, *manch-*, *mehrer-*, *unzählig-*, *viel-*, *wenig-*, *einig-* *wenig-*, *zahlreich-*...) und bei vielen Deiktika (wie z.B. *folgend-*) – herrscht wiederum weniger Klarheit, sei es nur, weil sie bereits auf der morphosyntaktischen Ebene viele Besonderheiten aufweisen: Während die meisten Formen sich flexionstechnisch wie Adjektive verhalten (sie werden parallel gebeugt), schwanken einige Formen dieser Art zwischen der adjektivischen und der Artikelflexion (vgl. *folgend-*). Eine weitere Besonderheit besteht darin, dass die meisten Formen den Gebrauch des Artikels ausschließen (**die einigen Autos*) – wobei sich auch hier Ausnahmen feststellen lassen (*die vielen guten Vorsätze*, *die wenigen schlauen Köpfe*). Eine ausführliche Diskussion der Probleme, die sich bei der Beschreibung dieser Formen stellen, würde den Rahmen des Beitrags sprengen; Ziel dieser kurzen Abschnitte war nur, die Aufmerksamkeit auf den Sonderstatus dieser Formen zu lenken.

Weitere Probleme, die mit rein semantischen Ansätzen einhergehen, hängen mit dem jeweiligen Grad an Ausdifferenzierung zusammen. Wenn man davon ausgeht, wie in den besprochenen Ansätzen, dass die Abfolge semantischer *Klassen* festgelegt ist, dann wäre zu erwarten, dass die Abfolge von Adjektiven aus ein- und derselben Klasse frei ist. Bei Klassifikationen, die insgesamt oder auch nur in bestimmten Bereichen zu gering ausfallen, stößt man aber auf das Problem, dass bestimmte Abfolgen nicht umkehrbar sind, obwohl die auftretenden Adjektive ein- und derselben semantischen Klasse zugeordnet sind. Nehmen wir z.B. Heringer 1989: Bei ihm werden Formen wie *groß*, *kosmisch*, *zeitgenössisch*, *ungewöhnlich* usw. alle zu den qualifizierenden Adjektiven gezählt. Festzustellen ist aber, dass sich die Adjektive in Beispielen wie *zwei große kosmische Formen* oder *ein ungewöhnliches zeitgenössisches Werk* nicht umkehren lassen (**zwei kosmische große Formen*, **ein zeitgenössisches ungewöhnliches Werk*).

Bei (zu) stark ausdifferenzierten Klassifikationen stellt sich ein Problem umgekehrter Natur. Nimmt man das Prinzip einer festen Abfolge semantischer Klassen an, dann sollte man davon ausgehen können, dass Adjektive, die zu *unterschiedlichen* semantischen Klassen gehören, *nicht* umkehrbar sind. Und doch finden sich Adjektive aus zwei unmittelbar aufeinander folgenden Klassen, die umkehrbar sind. Man nehme z.B. Seilers *erwähnte zehn Kugeln*: In den Korpora finden

sich Belege für die umgekehrte Abfolge: *die zehn erwähnten Unternehmen / Dekanate / Fälle / Doktrinen ...*(Internetbelege).

In Abb.2. schlagen wir eine Synthese der unterschiedlichen Ansätze vor.

ART.	Zahl	Referenz	Zeit/ Ort	affektiv/ bewertend	Dimension	Alter	Form	Farbe	Material	Klasse	Herkunft	NOMEN
DIE					breiten?	alten?						ALLEEN
DIE						neuen?	runden?					TISCHE
					breite?		runde?					PFERDE (TYPEN)
EINE							runde?		hölzerne?			SCHESSE
DER										staatliche? französische?		ENERGIE- VERSORGER
...							runde?	graue?				TISCHE
DIE					große			weiße?	steinerne?			TREPPE
EINE					wunderbaren			blaue				VASE
DIE						alten		blau-grünen				KACHELN
DIE					herrlichen	hohen		blauen				KACHELN
DIE					verfallene?	breite?						RÄUME
DIE					wunderbare	alte						FASSADE
...												BÄUME
DIE			heutige?	heftige?								DISKUSSION
DEN			heutigen?	interessanten? (im Beleg umgekehrt)								ANSATZ
DIE	zwei?			gestrigen?								KRITIKP.
DIE	drei?	oben?										KRITIKP.
		angesprochenen										

Abb. 2. Synthese der Klassifikation und Abfolge attributiver Adjektive²¹

Hier stellt sich das gerade angesprochene Problem in verschärfter Form: Zu *allen* Abfolgen zweier Adjektive aus *unmittelbar* aufeinander folgenden semantischen Klassen konnten Gegenbelege gefunden werden. Mit anderen Worten: Bei einer hinreichend ausdifferenzierten Klassifikation sind zwei Adjektive aus *unmittelbar* aufeinander folgenden semantischen Klassen *immer* umkehrbar. Diese empirische Feststellung, die auf der Auswertung großer Korpusdaten beruht, stellt *in fine* die rein semantischen Ansätze in Frage: Sie lässt die Schlussfolgerung zu, dass das gerade beobachtete Verhalten von attributiven Adjektiven nur mittelbar mit deren Zugehörigkeit zu diskreten semantischen Klassen zu tun hat; vielmehr scheinen hier **skalare Übergänge** relevant zu sein.

2. ... oder kognitive Skalen?

Um die Abfolge attributiver Adjektive im pränominalen Bereich zu beschreiben, möchten wir den Begriff der ‚semantischen Klassen‘ weiterhin benutzen; wir würden ihn nur etwas anders definieren und die Interpretation vorschlagen, dass semantische Klassen keine diskreten, geschlossenen Kategorien sind, sondern **Abschnitte mit durchlässigen Grenzen auf einer semantischen Skala**; dabei dürften die einzelnen Abschnitte auf der Skala bzw. der Abstand der semantischen Klassen untereinander unterschiedlich groß sein. Wenn nun zwei attributive Adjektive auf dieser Skala zu dicht aufeinander folgen, dann können sie in ihrer Reihenfolge umgekehrt werden; erst ab einem gewissen Abstand ist die Abfolge fest. Der Begriff der semantischen Skala (bzw. Skalen) erklärt also die in den Korpusbelegen festgestellte Flexibilität bei der Anordnung bestimmter attributiver Adjektive.

Hier drängt sich aber eine weitere Frage auf: Wie lässt sich die (doch relativ feste) Abfolge der semantischen Klassen auf der Skala (vgl. Abb.2.) erklären? Um diese Frage beantworten zu können, müssen wir zunächst kurz auf die Funktion der Nominalphrase und deren einzelnen Komponenten zurückkommen: Die primäre Funktion einer Nominalphrase ist es, einen Referenzbereich mental zu erzeugen. Das vom Nomen ausgedrückte Konzept nun ‚etikettiert‘ diesen Referenzbereich, indem es einen Bezug zu der von ihm konzeptualisierten Objektklasse herstellt. Die Leistung des Nomens ist – wenn man so will – vergleichbar mit der Leistung eines Etiketts auf einer Flasche, das Auskunft über deren Inhalt gibt. In dieser Perspektive besteht die

²¹ Fragezeichen in der Abbildung halten fest, dass sich nach unseren Belegen entsprechende Adjektive in ihrer Reihenfolge auch umkehren lassen.

Kernaufgabe der weit rechts auftretenden Adjektivklassen darin, die nominale ‚Etikettierung‘ zu elaborieren, d.h. zu differenzieren, zu spezifizieren, zu präzisieren, usw. Dabei dienen auch solche Adjektive dazu, einen Bezug zu einer Objektklasse herzustellen, weswegen sie auch als *relational* bezeichnet werden. Der ‚Etikettierungsbeitrag‘ der pränominalen Attribute nimmt von rechts nach links immer mehr ab: Während Adjektive aus den Klassen ‚Domäne‘ (= *Klasse + Herkunft*) und ‚Beschaffenheit‘ (= *Form + Farbe + Material*) tendenziell mit dem Nomen ein einziges Konzept darstellen (vgl. *die spanische Grippe*), sind bei dimensionalen und noch mehr bei bewertenden Adjektiven nur noch Reste an Etikettierung zu erkennen.

Der Zusammenhang lässt sich auch von links nach rechts entwickeln. Die Leistung des Artikels besteht in erster Linie darin, bestimmte Informationen zum intendierten Referenzbereich zu liefern – wie z.B. textueller Status (zugänglich / neu eingeführt), Numerus, Kasus²²–, Informationen, die stark kontextgebunden bzw. subjektbezogen sind. Das ist ebenfalls die Funktion der weit links auftretenden Adjektivklassen (‚Zahl‘, ‚Referenz‘), für die wir die Bezeichnung *situativ* vorschlagen könnten. Besonders deutlich ist die Adäquatheit dieser Bezeichnung bei referenziellen Angaben (*die oben angesprochenen Kritikpunkte*) oder bei Angaben zu Zeit und Ort (*die gestrigen Überlegungen*), die prototypischer Weise deiktischer Natur sind. Nun nimmt diese Kontext- bzw. Subjektbezogenheit von links nach rechts zunehmend ab.

Eine Zwischenbemerkung zum Abschluss des zweiten Teils dieses Beitrags. In der Fachliteratur werden Abfolgen von vier und mehr pränominalen Adjektiven diskutiert. Beobachtet man aber die Korpusbelege, dann stellt man fest, dass die überwiegende Mehrheit der Belege maximal zwei, selten drei Adjektive in attributiver Funktion enthalten. Das lässt sich dadurch erklären, dass pränominal attributive Adjektive Teil einer Klammerkonstruktion sind, deren linke und rechte Klammern jeweils der Artikel und das Nomen bilden. Nun tendieren auch kompetente Sprecher dazu, sowohl im Mündlichen wie auch im Schriftlichen nach zwei bis drei Attributen auszugrenzen. Das hat mit der Belastung des Arbeitsgedächtnisses zu tun: Klammerbildungen zwingen dazu, die öffnende Klammer (samt deren Kontext) und die auftretenden Klammerelemente mental präsent zu halten, da nur so die schließende Klammer korrekt identifiziert und verarbeitet werden kann. Deswegen bemühen wir uns, umfangreichere Ausdruckssequenzen innerhalb einer Klammer zu vermeiden, d.h. möglichst auszuklammern, um sie nicht im Arbeitsgedächtnis präsent bzw. um sie so kurz wie möglich präsent halten zu müssen. Theoretisch (und morphosyntaktisch) spricht also nichts gegen eine Formulierung wie *ein 1 Meter hoher runder hölzerner Bottich mit eisernen Reifen*; der authentische Beleg klammert aber die erste Angabe aus: *ein großer hölzerner Bottich von 1 Meter Höhe, mit eisernen Reifen* (Internetbeleg).

3. Markierter Gebrauch

Die bisherigen Überlegungen zur Abfolge attributiver Adjektive betreffen nur den unmarkierten Gebrauch. Beim markierten Gebrauch können Abfolgen von attributiven Adjektiven begegnen, welche den oben beschriebenen Regelmäßigkeiten nicht entsprechen und somit scheinbare Ausnahmen darstellen. Dass eine solche ‚Umkehrung‘ der kognitiven Skalen ganz spezifischen semantischen Konstellationen entspricht, soll am ‚definierenden‘ sowie am ‚restriktiven‘ Gebrauch veranschaulicht werden.

Wir sprechen von einem *definierenden* Gebrauch des attributiven Adjektivs, wenn das Adjektiv zusammen mit dem Nomen ein einziges Konzept bildet, eine mehr oder weniger feste Einheit. Dafür gibt es unzählige alltägliche Beispiele; es handelt sich häufig sogar um bereits lexikalisierte Wendungen der Art *ein runder Tisch* (Diskussionsforum), *der eiserne Vorhang*, *der schwarze Peter*, *das rote Kreuz*, usw. Der Lexikalisierungsprozess ist übrigens oft daran zu erkennen, dass in solchen Kombinationen auch das Adjektiv großgeschrieben wird. Fügt man nun ein zusätzliches attributives Adjektiv hinzu, dann wird es der Einheit [*Adj+Nomen*] vorangestellt, egal, zu welcher semantischen Klasse auf der Skala es gehört: *ein deutsch-französischer runder*

²² Informationen zum Genus sind insofern weniger relevant, als sie nicht kontextgebunden sind.

Tisch, ein ökonomischer eiserner Vorhang, den politischen schwarzen Peter ziehen, das deutsche rote Kreuz, die romantische blaue Blume, usw.

Wir sprechen von einem *restriktiven* Gebrauch, wenn aus einer Gruppe vergleichbarer Referenten eine spezifische Untergruppe aufgrund eines Merkmals ausgegrenzt wird, und dieses Merkmal adjektivisch ausgedrückt wird. Zusammen bilden Adjektiv und Nomen ein (vorübergehendes) Gesprächsthema aber keine lexikalisierte Einheit. Ein Beispiel wäre etwa die Nominalphrase *schöne Frauen*. Werden weitere Eigenschaften auch adjektivisch ausgedrückt, wodurch weitere Untergruppen unterschieden werden können, dann werden diese Adjektive ebenfalls der Einheit [Adj+Nomen] vorangestellt: *Sind belgische schöne Frauen schöner als französische schöne Frauen?*

4. Empirische Überprüfung

Dieser Abschnitt stützt sich auf ein neurolinguistisches Experiment, das 2010 von Pr. Dr. Michael Schecker und seinem Team im Freiburger Neurolabor durchgeführt wurde. Scheckers Anliegen bestand darin zu überprüfen, was passiert, wenn man Muttersprachlern Adjektivfolgen anbietet, die die weiter oben geschilderten Abfolgeprinzipien verletzen. Der Frage nachgegangen ist er im Rahmen eines EKP-Designs (EEG, Ableitung hirnelektrischer Reaktionen auf Stimulus-Material, ‚Ereignis korrelierte Potentiale‘)²³. Seine leitende Erwartung war, dass er bei nicht-korrekten Abfolgen attributiver Adjektive (wie etwa **eine steinerne herrliche Freitreppe*, **die Freiburger oben angesprochenen Thesen*, **eine chemische heftige Reaktion*, **die kolonialen alten Interessen*) die gleiche Reaktion nachweisen können würde wie bei semantischen Inkongruenzen der Art *„Ich aß die Praline zum Kebap“* – im Unterschied zu *„Ich aß die Praline zum Tee“*. Inzwischen gut belegt ist nämlich, dass solche semantischen Inkongruenzen eine N400 auslösen (= Negativierung ca. 400 ms. nach Stimulus-onset; vgl. Abb.3.):

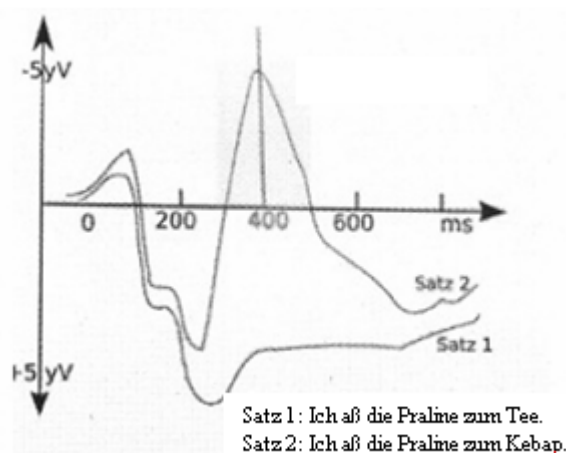

Abb. 3. Semantische Inkongruenz und N400
(In Anlehnung an Adam/Schecker 2011: 167)

Scheckers Erwartungen entsprechend ergab die Auswertung der Daten eine deutliche Negativierung, die mit dem Anfang des zweiten Adjektivs begann (ca. 280 ms nach Stimulus-onset); allerdings waren die Amplitudenwerte abhängig vom Abstand der zwei inkorrekt aufeinander folgenden Adjektive auf der oben besprochenen semantischen Skala. So ließen sich auch keine signifikanten Aktivierungen nachweisen, wenn zwei Adjektive aus unmittelbar aufeinander folgenden semantischen Klassen umgekehrt waren.

Unerwartet war wiederum die Topographie der beobachtete Negativierung: Während eine N400 üblicherweise breit über beide Hemisphären verteilt ist (bei auditiver Darbietung

²³ Für eine ausführliche Beschreibung des Experiments siehe Adam/Schecker 2011: 167-168.

gegebenenfalls mit einer gewissen Links-Lateralisierung, wobei eher die hinteren Anteile beider Hemisphären betroffen sind), fanden sich bei dem Experiment besonders ausgeprägte Aktivitäten zentral, dabei deutlich links-lateralisiert (und von hier nach rechts – vor allem rechts vorne – schrittweise abnehmend). Nun deutet ein solches Bild eher auf eine sogenannte LAN (*left anterior negativity*), wie sie z.B. bei morpho-syntaktischen Regelverstößen der Art *der Hausmeister putzt dem Treppenhaus* auftritt. Dazu passend konnte ca. 650 ms nach Stimulus-onset eine signifikante Positivierung (zentral, hinten) beobachtet werden, die häufig als Spiegelung struktureller Reanalyse-Versuche interpretiert wird.

Die Topographie sagt nur tendenziell etwas über die Quellen der hirnelektrischen Aktivierungen aus, stellt dennoch einen allerersten Hinweis auf die Broca-Region dar. Mit anderen Worten: Wenn es sich hier tatsächlich um eine LAN handelt, dann bedeutet dies, dass wir es bei der Abfolge pränominaler attributiver Adjektive in erster Linie mit Leistungen der Broca-Region zu tun haben, d.h. derselben Region, die auch für (Morpho)Syntax und Grammatik zuständig ist (prozedurales Gedächtnis) – nicht aber für Lexikon und Semantik.

5. Ausblick

Ziel dieses Beitrages war nachzuweisen, dass der Abfolge pränominaler attributiver Adjektive eine semantisch-kognitive Skala bzw. semantisch-kognitive Skalen zugrunde liegt bzw. liegen. Einerseits konnten wir in unseren Korpora zahlreiche Belege finden, die eine solche Interpretation zumindest plausibel erscheinen lassen. Andererseits konnten wir auch empirische Untersuchungen finden, die für diese Interpretation sprechen und zeigen, dass die hier herausgearbeiteten ‚Regeln‘ der Abfolge attributiver Adjektive nicht im Lexikon gespeichert, sondern wie andere Grammatikregeln auch Teil des prozeduralen Gedächtnisses sind.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Adam, Séverine / Schecker, Michael (2008). 'Entlehnungen' und ihre Messung: pragmatische Einflussfaktoren bei der N400. In: Baudot, Daniel / Kauffer, Maurice (Hrsg.). *Wort und Text*. Tübingen: Stauffenburg. – S. 113-119.
2. Adam, Séverine / Schecker, Michael (2011). Position und Funktion. Kognitive Aspekte der Abfolge attributiver Adjektive. In: Schmale, Günter (Hrsg.). *Das Adjektiv im heutigen Deutsch. Syntax, Semantik, Pragmatik*. Tübingen: Stauffenburg. – S.157-172.
3. Eichinger, Ludwig (1993). Vom Nutzen der Nominalklammer. Eine funktionale Erklärung für die Reihenfolge gestufter Adjektiv-Attribute im Deutschen. In: Vuillaume, Marcel / Marillier, Jean-François / Behr, Irmtraud (Hrsg.). *Studien zur Syntax und Semantik der Nominalgruppe*. Tübingen: Stauffenburg. – S. 85-104.
4. Engel, Ulrich (1988). *Deutsche Grammatik*. Heidelberg: Niemeyer. – 163 S.
5. Heringer, Hans-Jürgen (1989). *Lesen lehren lernen. Eine rezeptive Grammatik des Deutschen*. Tübingen: Niemeyer. – 535 S.
6. Schecker, Michael (1993). Zur Reihenfolge pränominaler Adjektive im Rahmen einer kognitiv orientierten Grammatik. In: Vuillaume, Marcel / Marillier, Jean-François / Behr, Irmtraud (Hrsg.). *Studien zur Syntax und Semantik der Nominalgruppe*. Tübingen: Stauffenburg. – S. 105-129.
7. Seiler, Hansjakob (1978). Determination: A functional dimension for interlanguage comparison. In: Seiler, H. (Hrsg.). *Language universals. Papers from the Gummersbach conference*. Tübingen. – S. 301-328.
8. Zifonun, Gisela / Hoffmann, Ludger / Strecker, Bruno (1997). *Grammatik der deutschen Sprache* (3 Bände). Berlin, New York: Walter de Gruyter.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Северін Адам – доктор філософії, асоційований професор кафедри новітнього німецького мовознавства Інституту германських та скандинавських мов Університету Париж Сорбона (Франція).

Наукові інтереси: германське мовознавство, граматики та лексикологія німецької мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Séverine ADAM – Ph.D., Associative Professor of the Department of Modern Germanic Linguistics at the Institute of Germanic and Scandinavian Languages, Paris-Sorbonne University (France).

Scientific interests: German, linguistics, Grammar and Lexicology of German language.

УДК 811.111'367.335

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.22>

СЕМАНТИЧНА ПАРАДИГМА КЛАУЗИ В АСПЕКТІ АРГУМЕНТНО-ПРЕДИКАТНОЇ СТРУКТУРИ ЇЇ КОМПОНЕНТІВ

Юлія БОЙКО (Хмельницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0998-5657>

e-mail: Julia_boyko_pereklad@ukr.net

БОЙКО Юлія. СЕМАНТИЧНА ПАРАДИГМА КЛАУЗИ В АСПЕКТІ АРГУМЕНТНО-ПРЕДИКАТНОЇ СТРУКТУРИ ЇЇ КОМПОНЕНТІВ. У статті робиться спроба побудови семантичної парадигми головної клаузи як частини складнопідрядного речення крізь призму аналізу аргументно-предикативної структури її компонентів. Поняття аргументно-предикатної структури клаузи відображає її глибинну структуру – пропозицію. Семантична модель – це взаємозв'язок типу конструкції і її лексичного наповнення.

Ключові слова: клауза, пропозиція, семантична парадигма, предикат, аргумент, модусна настанова, диктумна пропозиція.

BOYKO Julia. SEMANTIC PARADIGM OF MAIN CLAUSE BASED ON ARGUMENT-PREDICATED STRUCTURE OF ITS COMPONENTS. At present one of the main issues of syntactic semantics is the question of the relationship between construction and its components. The syntactic structure of the sentence is caused by the qualities of the lexical units which are basis for the construction, so the problem gets two angles of the analysis: in terms of type of construction and its lexical components.

The purpose of the article is an attempt to construct a semantic model of the main clause as a component of the complex sentence.

Based on the opinion of L. Weissgerber, who interprets the concept of a syntactic field as a "structural model of a sentence, united by the generality of semantic problem", we construct a semantic paradigm of the main clause of a complex sentence by the way of analyses of the argumentative-predicate structure of its constituents.

The semantic components of any sentence are defined as semantic units that can be elemental and non-elemental. In other words, the semantic structure of the main clause is an abstract model, constructed from the semantic units connected with each other by predicate-argumentative interaction within a certain type of syntactic construction.

When a sentence with more than one clause is processed, words of the first clause become less available for recall or recognition once the clause boundary has been passed. One common interpretation of this observation is that the representation of a given word shifts from a predominantly surface form (e.g., phonological or lexical) to a semantic form, after the clause boundary.

Detecting aspectual properties of clauses in the form of situation entity types has been shown to depend on a combination of syntactic-semantic and contextual features. We explore this task in a deep learning framework, where tuned word representations capture lexical, syntactic and semantic features. We introduce an attention mechanism that pinpoints relevant context not only for the current instance, but also for the larger context.

Keywords: clause, proposition, semantic paradigm, predicate, argument, mode of attitude, dictum attitude.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Одним із кардинальних питань синтаксичної семантики нині стало питання про співвідношення конструкції та компонентів її наповнення. Синтаксична структура речення зумовлена проекцією якостей лексичних одиниць, з яких вона побудована, тому проблема отримує два ракурси аналізу: з погляду конструкції і з погляду лексичних характеристик слів, що входять до її складу.

Аналіз останніх досліджень. Так, вітчизняній лінгвістичній науці відомі напрацювання в галузі синтаксису складнопідрядного речення (далі – СПР). Вивченню змістових синтаксичних категорій речення в рамках семантичного синтаксису приділялася увага з боку багатьох лінгвістів таких як Н. Д. Арутюнова, Л. І. Астахова, І. Р. Вихованець, М. В. Мірченко, О. В. Падучева, В. А. Плунгян, О. Н. Селіверстова, І. П. Сусов, Я. Г. Тестелець, С. А. Шувалова та інші. Однак спроба побудови семантичної моделі частин гіпотаксичної сполуки, та й моделі СПР у цілому ще не здійснювалася.

Метою статті є спроба побудови семантичної парадигми головної клаузи як складової СПР.

Модель речення знаходиться у центрі синтаксичного поля речення – системи граматичних форм, семантики-граматичних та комунікативно-експресивних модифікацій. Відношення *центру-периферії* лежать в основі типології моделей будь-якого речення.

Спираючись на думку Л. Вайсгербера, котрий інтерпретує поняття *синтаксичного поля* як «структурної моделі речення, об'єднаної спільністю семантичного завдання» (Weisgerber, 1962) побудуємо семантичну модель головної клаузи складнопідрядного речення шляхом аналізу аргументно-предикатної структури її складових.

Виклад основного матеріалу. Компоненти семантичної структури речення – слова на позначення речей – це аргументи, а слова, що позначають ознаки речей – предикати (Никитин, 1988: 22). Поняття аргументно-предикатної структури (семантичного ядра) клаузи відображає її глибинну структуру – *пропозицію*, що передає комунікативно зумовлений зміст конкретного речення.

Семантична структура – це «абстрактне мовне значення речення, спосіб репрезентації дійсності в мисленні та мові» (Вихованець, 1993: 116), сформоване взаємодією граматичних і лексичних значень компонентів речення. Семантичні компоненти (сегменти, елементи, семантими) речення визначають як смислові одиниці, що можуть бути елементарними (простими, однозначними, моносемічними) і неелементарними (складними, дифузними, полісемічними). Іншими словами, семантична структура речення – це його абстрактна модель, побудована зі значеннєвих одиниць, пов'язаних між собою предикатно-аргументними відношеннями (Приходько, 2002: 42).

Пропозиція є ядром смислової структури речення, абстрактною моделлю позамовної ситуації, не пов'язаною зі способом її представлення мовцем, тобто без врахування оцінки даної ситуації та відношення її до дійсності. Центром пропозиції є предикат (Никитин, 1988), який вказує на кількість та статус аргументів, а також на відношення між ними. Кількість аргументів (валентностей, що відкриває предикат) в предикатно-аргументній структурі складно виділити, оскільки «слово має стільки валентностей, скільки учасників ситуації необхідно задати» (Бондарко, 1984: 11).

Простіша синтаксична структура містить предикат з обов'язковими актантами – вузлами цієї структури (Никитин, 1988: 124). Дієслово-предикат, за У. Чейфом, є центром речення в функціональному плані: все, що впливає на дієслово, в свою чергу, впливає і на речення в цілому. Від смислу дієслова залежить склад аргументів, що разом з предикатом формують пропозиційне ядро висловлення, отже в смислі дієслова потенційно закладено все речення (Чейф, 2009: 113–123) (при цьому У. Чейф використовує терміни «предикат» для дієслова та «аргумент» – для іменника).

Отже, предикати розрізняють за кількістю своїх аргументів (при кожному з них), що залежить від семантики дієслова – скільки аргументних позицій воно потенційно відкриває, хоча в кожному конкретному реченні реалізуються лише комунікативно важливі. Для визначення «глибинної» (семантичної) структури речення Ч. Філлмор, користуючись предикатно-аргументним принципом логіки, пропонує таку модель: $S \rightarrow M_{Pr} + D_{Pr}$, де S – речення; M_{Pr} – модусна настанова; D_{Pr} – диктумна пропозиція (Філлмор, 1981).

У свою чергу, структура пропозиції має вигляд: $Pr \rightarrow P + C_1 + \dots + C_n$, де P – предикат; $C_1 + \dots + C_n$ – так звані глибинні відмінки, що вказують на кількість актантів n , за змістом яких стає зрозумілим семантичне відношення аргументу до дієслова-предиката (Філлмор, 1981: 404).

До того ж, у залежності від семантики дієслова, предикати поділяють на групи: за У. Чейфом, це предикати стану, процесу, дії і процесу-дії (Чейф, 2009: 120): 1) предикат дії супроводжується аргументом на позначення діяча й називає істоти; 2) предикат стану супроводжується ім'ям, що називає носія стану – пацієнса; 3) предикат процесу характеризує аргумент, що змінює свій стан; 4) предикат процесу-дії має аргумент, що викликає зміну стану пацієнса (показник процесу) та, водночас, називає діяча – його агенса. До критеріїв предикатів належать також: 1) статичність або динамічність ситуації; 2) контрольованість ситуації з боку її учасників (Quirk, 1985: 383).

Взявши за основу типологію Р. Ван Валіна та У. Фолі (Van Valin, 1983: 383) ці критерії дозволяють виділити чотири базових типи предикатів в сучасному англійському реченні, що, в цілому, відповідають типології У. Чейфа: 1) *предикати стану* (статичні, некеровані); 2)

предикати процесу (динамічні, некеровані); 3) предикати положення (статичні, керовані); 4) предикати дії (динамічні, керовані).

Названі чотири типи предикатів в узагальненому вигляді можуть бути зведені до бінарної класифікації предикатів за їхніми семантичними параметрами: так, І. Р. Вихованець виокремлює предикати стану та предикати дії. Предикати дії пов'язуються з активним суб'єктом (особою-діячем), а предикати стану – з пасивним предметом (носієм стану) (Вихованець, 1993: 34). М. М. Болдирев також виокремлює два класи предикатів: *неакціональні (статальні)* та *акціональні*. Услід за М. М. Болдиревим (Болдирев, 2000) отриманий корпус дієслів ми розбили на два класи: акціональні та неакціональні дієслова та, відповідно, чотирнадцять підкласів: 1) **дієслова фізичної дії** з подальшою градацією на лексико-семантичні групи конкретного впливу на об'єкт або на поверхню об'єкта (*alter, beat, bite, bruise, cut, dent, dot, drill, hit, kick, knock, mow, polish, scratch, strike, tap, touch* etc.), **творіння** (*assemble, bake, build, carve, cast, cook, construct, knit, make, mold, produce, sew, weave* etc.) або **руйнування об'єкта** (*break, crack, crush, smash, split, tear* etc.) **дієслова ментальної дії** (*count, identify, learn, recollect, select, study, invent* etc.), **дієслова руху**, у т.ч. **направленого** (*arrive, ascend, become, climb, cross, descend, enter, reach* etc.) і **ненаправленого** (*canter, crawl, glide, roam, skate, ski, spin, swing, wander, wave* etc.), **самостійного** (*come, go, run, swim, trot, walk* etc.) або із **використанням транспортних засобів** (*barge, bus, cart, drive, ferry, fly, row, shuttle, truck* etc.), **дієслова вербального** (*ask, answer, cite, listen, read, say, talk, tell, write* etc.) і **невербального спілкування** (*clap, nod, point, shrug, squint, wag, wave* etc.), **зміни належності** (*buy, feed, give, lend, pass, pay, refund, render, rent, repay, sell, steal, snatch* etc.) тощо [1]. Як це видно з самих назв класів та лексико-семантичних груп, в основі їх виділення лежать тематичні ознаки, зорієнтовані на відображення ознак позамовних реалій.

За цією ж ознакою, як правило, групуються і **неакціональні дієслова**: **дієслова місцезнаходження** (*dangle, hang, lie, rest, sit, stand* etc.), **ментального стану** (*dream, guess, know, mean, ponder, realize, understand* etc.), **психічного та емоційного стану** (*amaze, amuse, annoy, appal, astonish, bore, bother, confuse, dazzle, delight, distress, disturb, elate, excite, fascinate, frighten, grieve, haunt, horrify, hurt, impress, inspire, interest, irritate, obsess, offend, please, relieve* etc.), **почуттів** (*admire, believe, despise, hate, hesitate, hope, like, love, pity, respect, sympathise* etc.), **відчуттів** (*feel, hear, see, sense, smell, taste* etc.), **думки** (*assume, consider, imply, judge, presume, suppose, think* etc.), **обладнання або належності** (*belong, contain, have, hold, include, own, possess* etc.), **екзистенціальні дієслова** (*decay, dwell, exist, grow, live, loom, predominatre, prevail, prosper, protrude, remain, reside, spread, survive, wait* etc.) тощо.

До аргументів предиката належать підмет (зовнішній аргумент), виражений іменником або займенником та додаток (внутрішній аргумент), виражений також іменником. Типами аргументів вважатимемо їх семантичний поділ на класи.

Лексико-семантичні групи іменників є такими: **lifeless objects** (*shop, table, tree*) та **living beings** (*woman, man*); **collective nouns** (*police, machinery, people, family, nation*); **animals** (*tiger, lion*) **nouns of materials** (*iron, steel, tea, paper, wine*); **nature phenomenon** (*mist, rain*); **abstract nouns** (*freedom, piece, kindness, love*); **proper names** (*John, Gerald*).

Підрядні сполучники виступають способом зв'язку головної та залежної клаузи, чия семантична кваліфікація впливає на саму якість клаузи.

Згідно з традиційним виділенням семантичних класів сполучників (conjunctions) слідом за (8) ми виділяємо такі класи сполучників часу (*since, when, before, after, while, as soon as, till, until, whilst, as, now that*), місця (*where, wherever, everywhere*), умови (*if, till, until, in case*), причини (*as, because, in case, justin case, since*), мети (*in order that, inorder to, so, so that, to, so as to, lest*), наслідку (*so that, that*), допусту (*though, although, nevertheless, even if, even though, despite, except that, in spiteof, whereas, while, not that*), контрасту (*as, as if, as though, like, as much, just as*).

Отже, беручи до уваги семантику предиката у головній клаузі, його аргументне оточення у кількісно-якісному вимірі та «зчеплення» з семантикою пропозиції залежної клаузи (предикат та його аргументне оточення), спробуймо побудувати семантичну модель головної клаузи.

Задля побудови семантичної моделі СПР потрібно встановити залежність між типом клаузи та семантикою предиката головної та залежної клаузи.

У результаті проведеного аналізу текстів отримали вибірку, в якій було зафіксовано: а) тип залежної клаузи; б) дієслова, які вживаються у ролі предикатів в обох частинах СПР (модусній настанові та диктумній пропозиції); 3) іменники, що вживається у ролі як зовнішніх, так і внутрішніх аргументів у головній та залежній клаузах; 4) підрядні сполучники. Отримані дані з вибіркової сукупності представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл частоти вживання предикатів у модусній настанові

Тип клаузи	Тип ЛСП														Разом
	Фд	Мд	Рх	Внк	Зн	Тв	Лк	Мст	Псе	Пч	Вч	Дм	Нл	Екз	
Subject	48	80	8	80	2	16	16	64	16	24	17	5	4	200	580
Predicative	72	96	8	88	16	8	2	48	32	31	7	6	3	279	696
Object	104	344	48	216	2	8	8	336	152	136	239	159	5	72	1829
Attributive	328	176	88	64	8	6	14	40	112	48	160	8	120	512	1684
Time	432	56	136	87	55	4	72	56	54	3	64	22	7	16	1064
Place	32	8	88	17	32	24	40	24	8	16	24	5	8	6	332
Purpose	48	40	24	72	40	32	88	104	31	33	40	32	15	17	616
Condition	216	56	8	30	24	33	42	65	5	4	62	63	25	41	674
Cause	64	32	48	30	67	28	49	80	57	63	47	80	31	65	741
Result	48	8	3	8	3	7	18	6	58	4	6	9	8	79	265
Concessive	80	52	16	2	1	1	9	25	8	3	8	25	9	85	324
Contrast	128	32	48	18	2	9	20	42	41	18	25	18	40	80	521
Contingency	96	16	71	33	8	7	35	2	4	1	8	25	17	40	363
Comparative	224	18	67	18	2	3	38	18	19	3	8	7	6	17	448
Preference	56	18	9	17	3	7	15	19	34	6	8	10	13	58	273
Разом	1976	1032	670	780	265	193	466	929	631	393	723	474	311	1567	10410

Висуваємо нульову гіпотезу щодо того, що величини у табл. 1 розподіляються рівномірно, тобто між частотами вживання різних типів СПР та лексико-семантичними підгрупами (далі – ЛСП) предикатів не існує жодних відмінностей.

Для оцінки міри коливання частот ЛСП предикатів у різних типах залежних клауз і з'ясування того, чи випадкові, а чи закономірний їх збіг, скористаємося критерієм “хі-квадрат”.

Після проведеного комплексу обчислень за формулою $\chi^2 = \sum \frac{(I - A)^2}{A}$, доходимо

висновку, що між явищами, що досліджуються нами, і наведеними у таблиці, знайдено статистично значущий зв'язок, тобто між розподілом частот у табл. 1 встановлено існування значних відмінностей.

Проведення аналогічних розрахунків для кожного типу ЛСП предикатів у головній клаузі дало можливість встановити суттєвий взаємозв'язок між окремими типами ЛСП предикатів та типами клауз (табл. 2).

Таблиця 2

Квантитативні дані про χ^2 для табл. 2

Тип клаузи	Тип ЛСП													
	Фд	Мд	Рх	Внк	Зн	Тв	Лк	Мст	Псе	Пч	Вч	Дм	Нл	Екз
Subject	–	25,79	–	61,78	–	5,52	–	–	–	–	–	–	–	155,30
Predicative	–	28,09	–	49,45	–	–	–	–	–	–	–	–	–	343,48
Object	–	362,47	–	125,15	–	–	–	178,31	6,88	54,98	86,21	57,85	–	–
Attributive	24,76	13,02	–	–	–	–	–	–	–	–	7,47	–	88,75	294,44
Time	96,12	–	12,62	–	5,50	–	102,54	–	14,47	–	20,14	–	–	–

Place	–	–	161,86	–	45,56	35,69	84,07	–	–	5,17	–	–	–	–
Purpose	–	–	–	30,40	55,47	52,64	126,45	39,35	–	–	–	–	–	–
Condition	57,45	–	–	–	–	26,98	11,32	4,21	–	–	14,08	58,35	–	–
Cause	–	–	4,29	–	212,53	31,71	–	–	–	29,83	–	45,36	–	–
Result	15,95	–	–	–	–	5,53	–	–	71,81	–	–	–	–	17,40
Concessive	10,09	16,52	–	–	–	–	–	–	–	–	–	7,86	–	38,03
Contrast	19,76	–	9,28	–	–	–	–	–	–	–	–	–	39,79	–
Contingency	–	–	60,26	–	–	–	56,66	–	–	–	–	18,24	13,20	–
Comparative	110,18	–	12,98	–	–	–	89,97	–	–	–	–	–	–	–
Preference	5,37	–	–	–	–	–	–	–	14,52	–	–	–	–	4,11

Міра зв'язку між даними із табл. 2 може бути визначена за допомогою коефіцієнта взаємної спряженості ϕ .

$$\phi = \frac{ad - bc}{\sqrt{(a + b) \cdot (c + d) \cdot (a + c) \cdot (b + d)}} \cdot \text{Дані обчислень наводимо у табл. 3.}$$

Таблиця 3

Величини коефіцієнта взаємної спряженості ϕ для табл. 1

Тип клаузи	Тип ЛСП													
	Фд	Мд	Рх	Внк	Зн	Тв	Лк	Мст	Псе	Пч	Вч	Дм	Нл	Екз
Subject	–	0,07	–	0,11	–	0,03	–	–	–	–	–	–	–	0,17
Predicative	–	0,08	–	0,10	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0,25
Object	–	0,27	–	0,16	–	–	–	0,18	0,04	0,10	0,13	0,10	–	–
Attributive	0,07	0,05	–	–	–	–	–	–	–	–	0,04	–	0,23	0,13
Time	0,14	–	0,05	–	0,03	–	0,14	–	0,05	–	0,06	–	–	–
Place	–	–	0,18	–	0,10	0,09	0,12	–	–	0,03	–	–	–	–
Purpose	–	–	–	0,08	0,11	0,10	0,15	0,08	–	–	–	–	–	–
Condition	0,11	–	–	–	–	0,07	0,05	0,03	–	–	0,05	0,10	–	–
Cause	–	–	0,03	–	0,21	0,08	–	–	–	0,11	–	0,09	–	–
Result	0,06	–	–	–	–	0,03	–	–	0,11	–	–	–	–	0,06
Concessive	0,05	0,06	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0,04	–	0,08
Contrast	0,06	–	0,04	–	–	–	–	–	–	–	–	–	0,09	–
Contingency	–	–	0,11	–	–	–	0,10	–	–	–	–	0,06	0,05	–
Comparative	0,15	–	0,05	–	–	–	0,13	–	–	–	–	–	–	–
Preference	0,03	–	–	–	–	–	–	–	0,05	0	–	–	–	0,03

За даними табл. 3 можемо зробити такі висновки: у головній клаузі СПР 1) з підметовою залежною клаузою найчастіше використовуються акціональні предикати «вербальної та невербальної комунікації» (Внк) $\phi = 0,11$; «ментальної дії» (Мд) $\phi = 0,07$, а також «творіння» (Тв) $\phi = 0,03$; серед неакціональних дієслів у головних клаузах домінують предикати «екзистенції» (Екз) $\phi = 0,17$; 2) із присудковою залежною клаузою – використовують акціональні предикати «вербальної та невербальної комунікації» (Внк) $\phi = 0,10$, вирізняються також предикати «екзистенції» (Екз) $\phi = 0,25$; 3) зі з'ясувальною клаузою СПР характеризують акціональні предикати «ментальної дії» (Мд) $\phi = 0,27$, «вербальної та невербальної комунікації» (Внк) $\phi = 0,16$; серед неакціональних тут вирізняються предикати «ментального стану» (Мст) $\phi = 0,18$, «психо-емоційного стану» (Псе) $\phi = 0,04$, «почуття» (Пч) $\phi = 0,10$, «відчуття» (Вч) $\phi = 0,13$ та «думки» (Дм) $\phi = 0,10$; 4) з атрибутивними залежними клаузами вирізняються активністю неакціональні предикати: «належності» (Нл) $\phi = 0,23$, «екзистенції» (Екз) $\phi = 0,13$, «відчуття» (Вч) $\phi = 0,04$; а також – акціональні предикати «фізичної дії» (Фд) $\phi = 0,07$ та «ментальної дії» (Мд) $\phi = 0,05$; 5) у адвербіальних підрядних реченнях зі семами темпоральності домінують: неакціональні предикати «локації» (Лк) $\phi =$

0,14 і так само акціональні предикати «фізичної дії» (Фд) $\varphi = 0,14$, «руху» (Рх) $\varphi = 0,05$ та «зміни належності» (Зн) $\varphi = 0,03$ і неакціональні предикати – «психо-емоційного стану» (Псе) $\varphi = 0,05$ та «відчуття» (Вч) $\varphi = 0,06$; зі семами локативності – акціональні предикати «руху» (Рх) $\varphi = 0,18$, «зміни належності» (Зн) $\varphi = 0,10$, «творіння» (Тв) $\varphi = 0,09$; серед неакціональних предикатів тут вирізняються предикати «локації» (Лк) $\varphi = 0,12$ та «почуття» (Пч) $\varphi = 0,03$; зі семами мети – серед неакціональних домінують предикати «локації» (Лк) $\varphi = 0,15$ та «ментального стану» (Мст) $\varphi = 0,08$, серед акціональних вирізняються предикати «зміни належності» (Зн) $\varphi = 0,11$, «творіння» (Тв) $\varphi = 0,10$ та «вербальної й невербальної комунікації» (Внк) $\varphi = 0,08$; зі семами умовності домінують акціональні предикати «фізичної дії» (Фд) $\varphi = 0,11$ та «творіння» (Тв) $\varphi = 0,03$, активністю вирізняються тут неакціональні предикати: «думки» (Дм) $\varphi = 0,10$, «відчуття» (Вч) та «локації» (Лк) $\varphi = 0,05$, «ментального стану» (Мст) $\varphi = 0,03$; зі семами каузативності – серед акціональних домінують предикати «зміни належності» (Зн) $\varphi = 0,21$, «творіння» (Тв) $\varphi = 0,08$ та «руху» (Рх) $\varphi = 0,03$, неакціональні предикати представлені через ЛСП «почуття» (Пч) $\varphi = 0,07$ та «думки» (Дм) $\varphi = 0,09$; зі семами результативності – акціональні предикати маніфестуються через ЛСП «фізичної дії» (Фд) $\varphi = 0,06$ та «творіння» (Тв) $\varphi = 0,03$, неакціональні предикати представлені ЛСП «психо-емоційного стану» (Псе) $\varphi = 0,11$ та «екзистенції» (Екз) $\varphi = 0,06$; зі семами концесивності – вирізняються акціональні предикати «ментальної дії» (Мд) $\varphi = 0,06$ та «фізичної дії» (Фд) $\varphi = 0,05$, серед неакціональних дієслів тут домінують предикати «екзистенції» (Екз) $\varphi = 0,08$ та предикати «думки» (Дм) $\varphi = 0,04$; зі семами контрасту – домінують акціональні предикати «фізичної дії» (Фд) $\varphi = 0,06$ та «руху» (Рх) $\varphi = 0,04$, серед неакціональних тут вирізняються предикати «належності» (Нл) $\varphi = 0,09$; зі семами супутніх обставин домінують акціональні предикати «руху» (Рх) $\varphi = 0,11$ та неакціональні «локації» (Лк) $\varphi = 0,10$, «думки» (Дм) $\varphi = 0,06$ та «належності» (Нл) $\varphi = 0,05$; зі семами компаративу домінують акціональні предикати «фізичної дії» (Фд) $\varphi = 0,15$ та «руху» (Рх) $\varphi = 0,05$, неакціональні предикати «локації» (Лк) $\varphi = 0,13$; зі семами преференції вирізняються предикати «фізичної дії» (Фд) $\varphi = 0,03$ та неакціональні предикати «психо-емоційного стану» (Псе) $\varphi = 0,05$ й «екзистенції» (Екз) $\varphi = 0,03$.

За допомогою критерію хі-квадрат та коефіцієнта спряженості φ ми виявили наявність зв'язку між [типом залежної клаузи] та [типом предиката головної клаузи], а також міру цього зв'язку й можемо констатувати, що семантичний аспект предиката головної клаузи складі СПР характеризує максимальна варіативність.

Отже, семантична модель головної клаузи або ядро мікрополя модусної настанови (M_{Pr}) буде мати таке вираження: **підметова клауза** наповнена акціональними предикатами «вербальної та невербальної комунікації», «ментальної дії» та «творіння» а також неакціональними предикатами «екзистенції»; **присудкова клауза** – акціональними предикатами «вербальної та невербальної комунікації» та неакціональними предикатами «екзистенції»; **з'ясувальна клауза** – акціональними предикатами «вербальної та невербальної комунікації» й «ментальної дії», неакціональними предикатами «ментального стану», «психо-емоційного стану», «почуття», «відчуття» та «думки»; **атрибутивна клауза** – неакціональні предикати «належності», «екзистенції», «відчуття», акціональні предикати «фізичної дії» та «ментальної дії»; **адвербіальна темпоральна клауза** – неакціональні предикати «локації», «психо-емоційного стану» та «відчуття», акціональні предикати «фізичної дії», «руху», «зміни належності»; **адвербіальна локативна клауза** – акціональні предикати «руху», «зміни належності», «творіння», неакціональні предикати «локації», «почуття»; **адвербіальна клауза мети** – неакціональні предикати «локації», «ментального стану», акціональні предикати «зміни належності», «творіння», «вербальної та невербальної комунікації»; **адвербіальна клауза умови** – акціональні предикати «фізичної дії», «творіння», неакціональні предикати «думки», «відчуття», «локації», «ментального стану»; **адвербіальна клауза каузативна** – акціональні предикати «зміни належності», «творіння», «руху», неакціональні предикати «почуття», «думки»; **адвербіальна клауза результативна** – акціональні предикати «фізичної дії» та «творіння», неакціональні предикати «психо-

емоційного стану» та «екзистенції»; **адвербіальна клауза концесивна** – акціональні предикати «ментальної дії» та «фізичної дії», неакціональні предикати «екзистенції», «думки»; **адвербіальна клауза контрасту** – акціональні предикати «фізичної дії» та «руху», неакціональні предикати «належності»; **адвербіальна клауза спряженості** акціональні предикати «руху» та неакціональні предикати «локації», «думки», «належності»; **адвербіальна клауза компаративна** – акціональні предикати «фізичної дії» та «руху»; неакціональні предикати «локації»; **адвербіальна клауза преференцій** – акціональні предикати «ментальної дії», та неакціональні предикати «психо-емоційного стану» й «екзистенції».

Все це стає підґрунтям для побудови семантичної парадигми головної клаузи із виділенням ядра та периферії останньої.

Подальші наукові розвідки в цій сфері слід направити на встановлення якості аргументів предикатів залежної клаузи та як результат побудувати цілісну семантичну модель СПР. Припускаємо, що певним типам дієслів у тому чи іншому реченні мають відповідати певні типи іменників, прикметників або сполучників (Арг₁; Арг₂ та Арг₃ відповідно).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии. - Тамбов: Изд-во Тамбов. ун-та, 2000. - 123 с.
2. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. - Л.: Наука, 1984. - 340 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. - К.: Либідь, 1993. - 368 с.
4. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: учеб. пособие. - М.: Высш. школа, 1988. - 168 с.
5. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: монографія. - Запоріжжя: ЗДУ, 2002. - 292 с.
6. Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 10. - М., 1981. - С. 496–531.
7. Чейф У. Значение и структура языка: пер. с англ. и послесл. С. Д. Кацнельсона. - М.: ЛИБРИКОМ, 2009. 452 с.
8. Quirk R. A Comprehensive Grammar of the English Language. Longman Group Limited, 1985. – 1779 p.
9. Van Valin. Synopsis of Role and Reference Grammar. - Amsterdam, 1993. - 166 p.
10. Weisgerber L. Grundzuge der inhaltbezogenen Grammatik. Von den Krafte der deutschen Sprache, 1–2 Aufl. Dusseldorf, 1962. - S. 376–390.

REFERENCES

1. Boldyrev N. N. (2000). Kognitivnaya semantika: kurs lektsiy po angliyskoy filologii. Tambov: Izd-vo Tambov. un-ta, p.123.
2. Bondarko A. V. (1984). Functional grammar. L.: Nauka, p. 340.
3. Vykhovanets' I. R. (1993). Hramatyka ukrayins'koyi movy. Syntaksys : pidruchnyk. K.: Lybid', p. 368.
4. Nikitin M. V. (1988). Osnovy lingvisticheskoy teorii znacheniya: ucheb. posobiye. M.: Vyssh. shkola, p. 168.
5. Prykhod'ko A. M. (2002). Skladnosuryadne rechennya v suchasniy nimets'kiy movi : monohrafiya. Zaporizhzhya : ZDU, p. 292.
6. Fillmor CH. (1981). Delo o padezhe otkryvayetsya vnov'. Novoye v zarubezhnoy lingvistike. Vyp. 10. M., p. 496–531.
7. Cheyf U. (2009). Znachenije i struktura yazyka: per. s angl. i poslesl. S. D. Katsnel'sona. M. : LIBRIKOM, p. 452.
8. Quirk R. A (1985) Comprehensive Grammar of the English Language. Longman Group Limited, p. 1779.
9. Van Valin. (1993) Synopsis of Role and Reference Grammar. Amsterdam, p. 166
10. Weisgerber L. (1962). Grundzuge der inhaltbezogenen Grammatik . Von den Krafte der deutschen Sprache, 1–2 Aufl. Dusseldorf, S. 376–390.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Бойко – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету.

Наукові інтереси: гендерна лінгвістика; функціональний, семантичний та когнітивний синтаксис.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Julia Boyko – Doctor of Philology, Associate Professor, Head of the Department of German Philology and Translation Studies, Khmelnytsky National University.

Scientific interests: gender linguistics; functional, semantic and cognitive syntax.

УДК 811.111'276.6:656.7

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.23>

USE OF MODAL VERBS IN ENGLISH AVIATION RADIOTELEPHONY DISCOURSE

Liudmyla HERASYMENKO (Kropyvnytskyi, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9843-0073>

e-mail: herasymenkol@gmail.com

Svitlana MURAVSKA (Kropyvnytskyi, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8123-7293>

e-mail: smuravskaya@ukr.net

ГЕРАСИМЕНКО Людмила, МУРАВСЬКА Світлана. ВИКОРИСТАННЯ МОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У АНГЛОМОВНОМУ АВІАЦІЙНОМУ РАДІОТЕЛЕФОННОМУ ДИСКУРСІ. Стаття присвячена аналізу особливостей використання модальних дієслів у англomовному авіаційному радіотелефонному дискурсі. Визначено, що авіаційний радіотелефонний дискурс є інституційною професійною комунікацією, що здійснюється пілотом та авіадиспетчером за допомогою радіотехнічних засобів з метою підвищення ефективності проведення польотних операцій і безпеки польотів. Вживання модальних дієслів не є типовим для англomовного радіообміну, оскільки вони створюють труднощі для розуміння фактичної інформації. Замість модальних дієслів регламентовано вживання напівмодальних дієслів у стандартних ситуаціях радіообміну. Зафіксовано, що в особливих випадках та в екстремальних ситуаціях модальні дієслова вживаються з різними відтінками значень.

Ключові слова: модальні дієслова, англomовний авіаційний радіотелефонний дискурс, професійна комунікація, людський чинник, авіаційна англійська мова, авіаційна фразеологія.

Liudmyla HERASYMENKO, Svitlana MURAVSKA. USE OF MODAL VERBS IN ENGLISH AVIATION RADIOTELEPHONY DISCOURSE. The article is devoted to the analysis of peculiarities of using modal verbs in English aviation radiotelephony discourse. Professional communication between a pilot and an air traffic controller is of utmost importance for providing safety in the sphere of aviation. According to statistics from 70% to 90% of all air crashes on all international airways are caused by human factor. Aviation radiotelephony discourse has been determined as the institutional professional communication, carried out by a pilot and an air traffic controller using radio equipment with the aim to improve the efficiency of flight operations and safety. The authors emphasize the importance of the research of linguistic features of professional communication between a pilot and an air traffic controller as transmitted information and instructions via radio communication are vital to ensure safe and fast operation of an aircraft. English aviation radiotelephony discourse has its own grammar peculiarities: avoidance of interrogative sentences and negative particle "not"; using the sentences in Indicative or Imperative Mood; omission of auxiliary verbs, subjects and personal pronouns; using Active and Passive Voice; limited usage of the articles and prepositions; using Present Simple and Present Continuous as the most common among tenses. It has been defined that using modal verbs is not typical for English aviation radiotelephony discourse as they cause difficulties in understanding factual information. Instead, the semi-modals like "able to", "unable", "have to" are widely used in standard situations as prescribed by the corresponding documents and ICAO recommended practices. It has been proved that in emergency situations the speakers use the modal verbs "can", "would", "may" with different meanings and in various forms. It is typical to use the modal verbs "would", "can", "could" as a mechanism for demonstrating politeness.

Key words: modal verbs, English Radiotelephony Discourse, professional communication, human factor, Aviation English, aviation phraseology.

Introduction. Communication plays an important role in people's life and everyday activity. It is considered to be one of the leading factors of personality formation and development. Under the conditions of globalization and Ukraine's integration into the European community and rapid development of IT technologies the issue of professional communication in English is of special interest for us. Cooperation and exchange of information in business, educational, productive, professional and scientific spheres of human activity is a non-stop process which can be characterized by a number of language peculiarities.

Professional communication between a pilot and an air traffic controller takes place with the help of radiotelephony phraseology. According to Corrizzato and Goracci (Corrizzato and Goracci, 2014: 239), “Aviation English is therefore prominently employed in aerospace education, and represents a pivotal source for aviation professionals whose work depends exclusively on the use of language”.

The certain degree of **fluency** is required because pilots and air traffic controllers need to communicate effectively in routine and emergency situations. In addition, **interaction** must be on a high level as they must receive information, process it and react accordingly. **Vocabulary** should be sufficient enough to describe the situations which occur while flying. It is highly recommended to have a good command of **grammar structures** to be able to convey the messages. **Pronunciation** must be clear in order not to create any confusion for your colleagues.

Ragan (Ragan, 1997: 25) outlining the importance of acquiring aviation English stated that English language “is concerned about the safety hazard caused by pilots’ inability to communicate sufficiently by radio and to deal adequately with air traffic control”.

So, transmitted information and commands are of utmost importance for providing safety in the sphere of aviation. The number of air crashes due to technical failure has decreased; meanwhile, the number of air crashes due to human factor has become bigger. According to statistics from 70% to 90% of all air crashes on all international airways are caused by human factor. It’s necessary to point out that linguistic mistakes of the participants of radiotelephony communication count for 33% of the data indicated above.

According to statistics more than 800 people died in 3 big air crashes (collision on the ground, running out of fuel and collision with the ground) due to incorrect radiotelephony communication. Taking this into account this fact, it becomes clear that there is a vital necessity in more detailed research of radiotelephony communication especially in emergency situations.

Review of recent sources of research and publications. The linguistic peculiarities of Aviation radiotelephony discourse have been studied by foreign researchers (D. Gibbon, J. Mell, K. Sassen) and native linguists (O. Akimova, I. Lusychina, T. Malkovska, M. Solnyshkina). English language as one of the factors of flight safety has been investigated by a number of researchers (D. Macmillan, Ye. Kmita, S. Cushing, etc.). Though there is a lack of research focusing on the use of modal verbs in aviation radiotelephony discourse.

Setting an objective. The objective of the article is to analyze the peculiarities of modal verbs usage in English Radiotelephony Discourse.

Presentation of basic material. English Radiotelephony Discourse is institutional professional communication carried out by a pilot and an air traffic controller with the help of radio technical means with the purpose of increasing efficiency of flight operations and flight safety. A. Kyrychenko defines the term English aviation radiotelephony discourse as a communication of aviation specialists with the purpose of a verbal exchange of professional information by means of the English language during the flight via radiotelephony connection (Kyrychenko, 2013 : 63). English radiotelephony discourse is a constituent part of aviation radiotelephony discourse which is considered to be a type of professional discourse and its existence is historically established phenomenon: scientific and technical progress causes its functioning to provide communication in specific communication sphere (Shhetynyna, 2013: 3).

English aviation radiotelephony discourse has its specific features due to the usage of professional phraseology, aviation technical terms and combination of the elements of technical, professional and General English. The analysis of the research by O. Akimova, T. Malkovska and A. Pchelinov helps to define the main characteristics of English aviation radiotelephony discourse: conciseness; non-ambiguity; relative freedom in utterance compiling; typical phraseology, usage of standard words and phrases; clear pronunciation; avoidance of redundancy in standard situations; usage of non-standard language units in emergency situations; strict compliance with the topic.

The probability of misunderstanding decreases due to the usage of phraseology defined by the International Civil Aviation Organization (ICAO). Sometimes ICAO phraseology is considered to

be a kind of a jargon, special code used by air traffic controllers and pilots. ICAO phraseology is characterized by a special function of providing effective and safe communication.

The rules of conducting radiotelephony communication are presented in Chapter II Appendix 10, Documents 4444 and 9432 (ICAO, 2007). These documents are considered to be the basics of radiotelephony communication in standard situations. They contain rules and recommendations when and what needs to be said, how to pronounce separate words and what speech tempo should be.

Radiotelephony (RTF) provides the means by which pilots and ground personnel communicate with each other. The information and instructions transmitted are of vital importance in the safe and expeditious operation of aircraft. Incidents and accidents have occurred in which a contributing factor has been the use of non-standard procedures and phraseology. The importance of using correct and precise standardized phraseology cannot be overemphasized (ICAO, 2010).

As conducted research shows, English aviation radiotelephony discourse has its own grammar peculiarities. Among them the following can be distinguished:

1. Avoidance of interrogative sentences. For example, *Say again your callsign; Request change to 121.8*.
2. Communication between a pilot and an air traffic controller takes place by using the sentences in Indicative or Imperative Mood. For example, *Take off immediately or vacate runway; Taking off immediately*. Oblique mood is not typical.
3. The sentences with a negative particle *not* are not common. For example, *Centerline taxiway lighting unserviceable*.
4. Auxiliary verbs are omitted. For example, *Ice on runway 21 right; Large flock of birds north of runway 27 near central taxiway*.
5. Subjects in most sentences are omitted. For example, *Ready to take-off; Taxiing to flying club; Descending to flight level 400*.
6. Both Active and Passive Voice are commonly used: *Request return to stand; Taking off, Fastair 34 (Active Voice); Start-up approved; Push-back completed (Passive Voice)*.
7. Limited usage of the articles, both definite and indefinite. For example, *Station, calling Newtown Ground, you are unreadable* instead of *The station, calling Newtown Ground, you are unreadable*; *Cleared to destination via KEBIR SIX DEPARTURE* instead of *Cleared to the destination via KEBIR SIX DEPARTURE*.
8. Present Simple and Present Continuous are the most common among tenses. For example, *Request departure instructions; Expediting until FL 150; Stopping*.
9. Limited usage of prepositions: *Large flock of birds north of runway 27 near central taxiway* instead of *Large flock of birds in the north of runway 27 near central taxiway*.
10. In most cases personal pronouns *I, you* are omitted. For example, *Request return to stand* instead of *I request return to stand*; *Crossing runway 29 L* instead of *I am crossing runway 29 L*.
11. Modal verbs are not very common in order to avoid ambiguity. This aspect requires deeper research.

From the English grammar's perspective, modals are auxiliary verbs "denoting the mood of a verb" (Oxford Living Dictionaries online), verbs "used with another verb to express an idea such as possibility that is not expressed by the main verb" (Cambridge Dictionary online). Modality, on the other side is defined in relation with "a speaker's or a writer's attitude towards the world. A speaker or writer can express certainty, possibility, willingness, obligation, necessity and ability by using modal words and expressions" (Cambridge Dictionary online); "a particular mode in which something exists or is experienced or expressed"; "a particular method or procedure" (Oxford Living Dictionaries online) (Nagy, 2019).

The use of the modal as an affective device has already been mentioned. However, the main role of modal verbs, as their name suggests, is in altering certain modes of other lexical verbs in terms of time, probability, advisability, authority, etc. Modal verbs are often employed in basic

copula sentences which make their inclusion in a language simplification programme relatively easy (Grath, 2011).

"You will be number two in traffic."

"You may be holding for some time." (pro)noun + modal verb + copula + noun, adjective or present participle.

Nevertheless, it should be recognized that modals always add a level of complexity to statements because they interfere with the simple concrete facts and present shifts of time or feasibility. In particular, the hypothetical forms of modals *could*, *would* and *should* can cause confusion to the unskilled hearer. *"You can descend to FL 230"*: indicates full capability or authority (permission) whereas, *"You could descend to FL 230"*: indicates a suggestion or dependency on some other factor (a hypothetical condition). As a very minimum condition, for ease of communication the interlocutors would need to have dominated the following forms of modal verbs and their equivalents (Grath, 2011): modals of permission or authority (can, may), modals of obligation (must, will), modals of ability (can, cannot), modals of certainty and uncertainty (will, may), modals of requirement (shall, need not), modals of prohibition (shall not, must not, must on no account). The most common cases of the use of modal verbs in the standard situations are given below.

Will reflects willingness, agreement, certainty, commitment to abiding the law, determination, request, threat, while *would* suggests various degrees of certainty, prediction, estimation, possibility, interdiction, refusal, promise. The only use of *will* in Air Traffic Controllers' specialized phraseology is the reply *'Wilco'*, meaning *"I understood your message and I will comply"* and being used to indicate the pilot's willingness and commitment to what has been indicated to him, or requested of him from the air traffic controller (Nagy, 2019). In real live radio exchanges *"will/would"* are often used to mitigate requests:

... DAL 2116 – And Delta 2116 25R. We are going to need a few minutes to get setup. And we would like vectors out here while we get ready. We got a yaw problem and we are having a little trouble controlling the airplane.

SoCal Departure – Delta 2116, fly heading 180.

DAL 2116 – Fly heading 180, Delta 2116.

SoCal Departure – Delta 2116 I would like to turn you Westbound if that's not an issue.

Apart from modal verbs, there are some other verbs or verb phrases that are known as semi-modals. They are called semi-modals because their function and meaning is similar to that of modals, but their form is different. One more peculiarity of the English aviation radiotelephony discourse is that instead of modal verbs semi-modals are used rather frequently, among them are: *be going to*, *be able to*, *have to*, *need to*.

The document 9432 (ICAO, 2007) provides standard phraseology for Area control units, where *'able'* is used instead of *"can"*: *advise if able to cross*, *advise if able to lose time en route*, *advise if able to proceed parallel offset*. Instead of *"cannot"* *"unable"* is used, which means *"I cannot comply with your request, instruction, or clearance"*: *Fastair 345, Climb to FL 350. Unable, TCAS Resolution Advisory*.

In emergency situations there are no formatted messages, but pilots tend to stick to standard phrases:

ATC: Ah, Kalitta 66, are you able to maintain altitude. What assistance can I give you other than that vector?

Pilot: Unable to control altitude. Unable to control airspeed. Unable to control heading. Kalitta 66, other than that, everything A-OK.

ATC: OK, Kalitta 66, understand you're not able to control the aircraft. Is that correct?

The semi-modal *'have to'* is often used in the situations when the assistance is needed upon arrival. For example:

RYR54RC: Yeah, I think we have to call the authorities here. There is a passenger right here trying to get inside the airplane. I think we have to call security right now.

However, in the non-standard and emergency situations modal verbs are still frequently used. Below there are the examples of the use of modal verbs from real live communication between pilots and air traffic controllers:

1) N375CS: *Emergency landing.*

SNA TWR: *Roger. 5CS, just put it down wherever you **can**, we do have help on the way, Cessna 5CS.*

2) MOONEY: *I'm not sure...we **may** have just lost our engine...*

3) DAL 2116 – *You want an altitude for Delta 2116?*

KSFO – *The best altitude that you **can** and contact SoCal 124.3 please.*

...SoCal Departure – *2116 when you **can**, fuel and souls please.*

DAL 2116 – *About 4 hours of fuel onboard. 152 souls onboard.*

The ICAO recommends, as part of the communicative functions of aeronautical radiotelephony communications, that users be able to understand and use markers referring to different attitudes such as politeness (ICAO, 2010: 3.4.9). The modal verbs can be used as politeness markers. According to Rubenbauer (Rubenbauer, 2009: 72) expressions of courtesy can indeed “often be heard to facilitate the flow of information between participants in ATC or intra-cockpit communication”. For example:

SNA GND: *Just hold there, and do me a favor, please, their student just landed off field there. So do me a favor, just go and pick up the instructor, please. **Can you do me a favor**, I am gonna ask you if you can drop the instructor back at the FBO.*

Conclusions. English aviation radiotelephony discourse represents a working, viable language code. As the technology of both aircraft and communication improves, there is still the need for interpersonal communication during flights. Aviation phraseology specified in the ICAO documents with the emphasis on direct commands and instructions, does not provide almost any modal verb forms for speakers. However, in the recordings made for this study, modal forms were clearly used by the speakers demonstrating the meanings of permission, ability, requirement, prohibition, obligation, certainty and uncertainty. There are the examples that show pilots and controllers use modal auxiliaries to establish conditions that frame a more polite request. The further research is needed to investigate the frequency of modal verbs in non-standard and emergency situations.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кириченко А. Г. Мовні особливості англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу / А. Г. Кириченко // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. – Вип. 21. – Львів, 2013. – С. 63-68.
2. Щетинина Н. А. Коммуникативные особенности англоязычного дискурса радиообмена гражданской авиации (с участием пилота международных авиалиний) / Н. А. Щетинина: автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. – Тверь, 2013. – 19 с.
3. Corrizzato S. Pragmatics in aeronautics: teaching directions and procedures / S. Corrizzato, G. Goracci // The journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes. – 2 (2). – 2014. – P. 235-244.
4. Grath M. Mc. Defining a grammar of radio telephony and emergencies / M. Mc. Grath // Aviation in Focus (Porto Alegre). – v. , n.1. – 2011. – P. 30-49. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/25529739.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).
5. Manual of Radiotelephony. Doc 9432-AN/925. – ICAO, 2007. – 102 p.
6. Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements. Doc 9835. AN/453. – ICAO, 2010. – 150 p. URL: <https://skybrary.aero/bookshelf/books/2497.pdf> (дата звернення: 15.12.2019).
7. Nagy D. Pragmatism of modal verbs : Case study of ICAO requirements / D. Nagy // International conference ‘Redefining Community in Intercultural Context (Bucharest, 2-4 May 2019). – Bucharest, 2019. – P. 131-136. URL: http://www.afahc.ro/ro/rcic/2019/rcic/19/volum_2019/131-136%20Nagy.pdf (дата звернення: 18.12.2019).
8. Ragan P. H. Aviation English: An Introduction / Ragan P. H. // The Journal of Aviation/Aerospace Education & Research. – 7/2. – 1997. – P. 25 –36.
9. Rubenbauer F. Linguistics and Flight Safety: Aspects of Oral English Communication in Aviation / Rubenbauer F. – Aachen, Germany: Shaker Verlag. 2009.

REFERENCES

1. Kyrychenko, A. H. (2013). Movni osoblyvosti anhliiskoho aviatsiinoho radiotefonnoho dyskursu // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya inozemni movy. Vyp. 21. pp. 63-68. [Linguistic features of English aviation radiotelephony discourse] (in Ukrainian)

2. Shhetinina, N. A. (2013). Kommunikativnye osobennosti angloyazychnogo diskursa radioobmena grazhdanskoj aviatcii (s uchastiem pilota mezhdunarodnyh avialinij): avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. [Communicative features of the English-language discourse of civil aviation radio exchange (with the participation of a pilot of international airlines): PhD Thesis Abstract in Philology.] Tver. 19 p. (in Russian)
3. Corrizzato, S., Goracci, G. (2014). Pragmatics in aeronautics: teaching directions and procedures // The journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes, 2, (2), pp. 235-244.
4. Grath, M. Mc. Defining a grammar of radio telephony and emergencies. Aviation in Focus (Porto Alegre), v.2, 2011. pp. 30-49 <https://core.ac.uk/download/pdf/25529739.pdf>
5. ICAO (2007). Manual of Radiotelephony. Doc 9432-AN/925, 4th ed. 102 p.
6. ICAO (2010). Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements. Doc 9835. AN/453, 2nd ed. 150 p.
7. Nagy, D. (2019). Pragmatism of modal verbs. Case study of ICAO requirements. International conference 'Redefining Community in Intercultural Context (Bucharest, 2-4 May 2019). Bucharest. pp. 131-136. http://www.afahc.ro/ro/rcic/2019/rcic'19/volum_2019/131-136%20Nagy.pdf
8. Ragan, P. H. (1997). Aviation English: An Introduction // The Journal of Aviation/Aerospace Education & Research. 7(2), pp. 25-36. <https://doi.org/10.15394/jaaer.1997.1189>
9. Rubenbauer, F. (2009). Linguistics and Flight Safety: Aspects of Oral English Communication in Aviation. Aachen, Germany: Shaker Verlag.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Герасименко Людмила – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: лінгвістичні особливості авіаційної англійської мови, дослідження англомовного авіаційного радіотелефонного дискурсу.

Світлана Муравська – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Льотної академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: лінгвістичні особливості англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Liudmyla Herasymenko – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: linguistic features of Aviation English, study of English aviation radiotelephony discourse.

Svitlana Muravska – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the Flight Academy of the National Aviation University.

Scientific interests: linguistic peculiarities of English aviation radiotelephony discourse.

УДК 811.161.2'366

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.24>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ТА ПРАВОПИСУ МІЛІТІПСЕВДОНІМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Світлана КОВТЮХ (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8549-8458>

e-mail: Kovtjukh@ukr.net

КОВТЮХ Світлана. ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ТА ПРАВОПИСУ МІЛІТІПСЕВДОНІМІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ. У статті розглянуто низку термінів на позначення прихованих неофіційних імен військових: мілітїпсевдонім, позивний, псевдо. Зазначено, що за головними ознаками вони близькі до прізвиськ та зоонімів, зокрема мають неповну відмінкову парадигму. Проаналізовано специфіку словозміни мілітїпсевдонімів, з особливою увагою до родового, давального, місцевого та кличного відмінків однини. Запропоновано уніфікувати орфографію мілітїпсевдонімів: писати їх з великої букви та без лапок.

Ключові слова: відмінок, відмінювання, вокатив, мілітїпсевдонім, парадигма, позивний, псевдо, правопис, словоформа.

KOVTIUKH Svitlana. PECULIARITIES OF DECLENSION AND SPELLING OF MILITARY PSEUDONYMS IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE. The study is concerned with a number of terms denoting hidden personal unofficial names of military men in modern Ukrainian language: military pseudonyms, posyvnyy, pseudo and their

definitions. It is pointed out, that such personal names considering their main parameters are close to the subclass of by-names and to the macro class of zoonyms. If official personal names, patronymics, surnames are characterized by full declension paradigm, have all singular and plural grammemes, besides the paradigms of certain antroponyms have bound plural word forms in the nominative, accusative and vocative cases and plural in the genitive case, considering their morphological characteristics call *posyvnyy* and *pseudo* have an incomplete word change paradigm, which means they are declined in the singular only. The article analyses peculiarities of military pseudonyms in modern Ukrainian language. The focus is made on the word forms of the genitive, dative, locative and vocative cases.

Modern national narratives comprise vocative singular word forms of the appellative “*druzhe*” preceding the *posyvnyy* (this way the soldiers of OUN–UPA turned to each other) to denote blood brothers mainly in volunteer military units, the natives from Western Ukraine in the meaning of nominative and of other cases in the singular. Such examples of vocative use in the syntactical function characteristic to nominative word forms or to other cases, indicate grammatically long term tradition to describe military chivalrous victories of the Ukrainians not only from the time of liberation movements of 1940–1950s, but from much earlier – from the Cossacks times and Zaporizhan Sich. The evidence to this is the use of such declension forms in Ukrainian folk ballads and historical songs. The author suggests that the orthography of *pozyvnyy* and *pseudo* should be unified: they are to be written with capital letter and without inverted commas.

Key words: case, declension, vocative, military pseudonym, paradigm, *pozyvnyy*, *pseudo*, orthography, word form.

Постановка проблеми. У вітчизняній лінгвістиці псевдоніми як різновид прихованих власних імен осіб в українській мові, зокрема на позначення військових, досліджували П. П. Чучка, В. В. Німчук, М. П. Лесюк, Н. М. Павликівська, М. М. Торчинський, В. О. Яцій, В. П. Капелюшний, Р. Б. Яцків, Н. М. Шульська, Л. М. Підкуймуха та інші. Учені переважно аналізують денотатно-номінативні, лексико-семантичні, структурні, рідше стилістично-функціональні та словотвірні параметри. Поза увагою дослідників залишаються проблеми словозміни та орфографії військових псевдонімів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній лінгвістиці для військових неофіційних власних назв людей використовують терміни: «псевдонім», «псевдо», «позивний», «мілітіпсевдонім» («міліті-псевдонім»). Відома дослідниця вітчизняних прихованих антропонімів Н. М. Павликівська переважно послуговується терміном «псевдонім», хоч згадує «псевдо» та «позивний». Здійснюючи порівняльний аналіз громадсько-політичної псевдонімії учасників національно-визвольних змагань ОУН–УПА 1929–1959 років ХХ століття та учасників антитерористичної операції (АТО) початку ХХІ століття на Сході України, професор Н. М. Павликівська для означення останніх використовує термін «псевдонім-«позивний», беручи другий компонент у лапки й не подаючи дефініції вказаної термінолексми (Павликівська, 2017).

Дослідники Д. Г. Бучко та Н. В. Ткачова пропонують таке наукове визначення терміна «псевдо»: «...це своєрідний варіант псевдоніма, який використовували у 40–50-х рр. ХХ ст. бійці Української повстанської армії (УПА). Псевдо було єдиним іменуванням, що заміняло ім'я, прізвище та» по батькові «особи при спілкуванні усіх без винятку учасників опору, починаючи від головного командира і завершуючи рядовим бійцем; практично усі псевдо були однослівними» (Словник, 2012: 158). Псевдо могли бути й дво- та багатокомпонентними. Цей термін використовують і нині вояки добровольчих батальйонів та інших військових підрозділів, тому що він автентичний, засвідчує тяглість української військово-патріотичної традиції, ним не послуговуються в російських військово-розвідувальних структурах та терористичних формуваннях.

Позивний – це різновид військового псевдоніма, який обирає сам індивід чи наданий іншими з метою збереження секретності, приховування особистих даних під час ведення бойових дій, розвідки, радіозв'язку тощо. Позивними послуговуються для ідентифікації як військових Збройних сил України, так і особового складу російських військових структур, спецслужб, терористів, членів незаконних збройних формувань. Хоч лексему «позивний» активно використовують у художніх, публіцистичних, наукових джерелах, проте вона виконує функції почасти терміноіда, займаючи проміжну позицію між власне терміном та професіоналізмом.

Професор М. М. Торчинський пропонує термін «мілітіпсевдонім» (його варто писати разом, а не через дефіс), утворений «від лат. *militia* – «військо» + псевдонім» – «різновид псевдонімів», вигадана особова назва «військового діяча (найбільш часто – підпільна кличка розвідника)» (Торчинський, 2010: 60). Цей термін у низці праць дослідника вжито ще до

війни, коли позивні в сучасному розумінні використовували переважно спецпризначенці, розвідники та деякі інші силові структури. Уважаємо, що вказаний термін варто розглядати в широкому розумінні як узагальнене поняття на позначення будь-якого неофіційного військового найменування, як гіперонім щодо одиниць «псевдо» та «позивний».

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми. Потребує комплексного аналізу система відмінювання військових псевдонімів, з особливою увагою до форм родового, давального, місцевого та кличного відмінків. Крім того, необхідно визначити правила написання досліджуваного підкласу антропонімів у сучасній українській мові.

Формулювання мети та постановка завдань. Мета статті – з'ясувати специфічні особливості в галузі словозміни та орфографії мілітіпсевдонімікону в сучасній українській мові. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) визначити інші класи та підкласи пропріативів, які мають тотожні з військовими псевдонімами граматичні характеристики; 2) установити основні морфологічні ознаки розглянутих антропонімів, серед яких описати вибір флексій і їхній порядок закріплення в парадигмі (за наявності варіантних) у словоформах генітива, датива, локатива та вокатива однини; 3) окреслити й обґрунтувати правила написання псевдо та позивних з урахуванням новітніх тенденцій.

Виклад основного матеріалу. За головними лексико-семантичними й граматичними ознаками мілітіпсевдоніми близькі до підкласу прізвиськ та макрокласу зоонімів. Якщо офіційні власні імена, по батькові, прізвища людей характеризуються повною відмінковою парадигмою, мають усі грами обох чисел – однини та множини, крім того, до парадигм деяких з указаних антропонімів додано зв'язані словоформи в називному–знахідному–кличному відмінках множини та родовому відмінку множини, то з погляду морфологічних ознак позивні та псевдо мають неповну словозмінну парадигму, тобто відмінюються тільки в однині. Так само, як прізвиська та зооніми, мілітіпсевдоніми позначають назви істот і марковані категорією чоловічого, жіночого, рідко подвійного (чоловічого або жіночого) роду. Жіночі псевдо й позивні належать переважно до I відміни твердої (*Марічка, Уляна, Коса, Калина, Василина, Віра, Олена, Галина, Волошка, Тамара, Докторка, Синичка, Ялина, Тайра, Дев'ятка, Мальва, Балаклава, Ксена, Оришка, Перлінка, Холера, Лінза, Дана, Ліса, Веселка*), м'якої (*Орися, Скеля, Соня, Леся, Мрія, Бистриця, Мотря, Лілея, Євгенія, Ксеня, Марія, Масяня, Валькірія, Аля*) або мішаної (*Ружа, Круча*) груп. У кличному відмінку твердої групи вживають флексію **-о**, м'якої – **-е, -є**, закінчення **-ю** характерне для зменшено-пестливих дериватів м'якої групи, мішаної **-е**: *Тайро, Бистрице, Лілес, Ксеню, Руже; Вона пізнала мене і вся затряслася: «Волошко, то ви?...»* (М. Гавришко). *Уже після повернення із Сибіру стояла якось на автобусній зупинці в Трускавці – підходить незнайома мені жіночка і питає: «То ти, Лесю?»* (М. Гавришко).

Значну частину чоловічих псевдо та позивних утворено від іменників I відміни. Серед них менша кількість лексем, які в період домілітіпсевдонімної номінації мали чоловічий рід: *Бурлака, Старшина, Батюшка, Гонта, Бульба, Чупринка, Байда, Петрарка, Обама* (тверда група); *Суддя, Батя, Гамалія* (м'яка група); *Малежа* (мішана група). Твірними лексемами для мілітіпозивних можуть бути іменники жіночого роду I відміни: *Сокира, Крига, Чорнота, Богема, Шахта, Печінка, Ефа, Сколопендра, Годзила, Бочка, Кавка, Квіточка, Курява, Шуліка, Скуба, Підкова* (тверда група); *Броня, Тополя, Зоря, Синиця, Вишня, Скеля* (м'яка група); *Теца, Буча* (мішана група). Закінчення псевдо та позивних I відміни чоловічого роду формально тотожні флексіям досліджуваних антропонімів жіночого роду, різниця полягає в тому, що в контексті лексеми на позначення осіб чоловічої статі, незалежно від семантики та родової належності твірних слів, узгоджуються з іншими лексемами як одиниці чоловічого роду: *«Зоря» добре до мене ставився* (М. Гавришко).

Найбільше серед військових неофіційних власних назв іменників чоловічого роду II відміни з нульовим закінченням та флексією **-о**. Значна частина їх збігається з назвами істот: *Різун, Колоніст, Шпак, Чорт, Орлан, Буревісник, Кельт, Футболіст, Рейдер, Люстратор, Хорват, Бізон, Сім'янин, Брокер, Комарик, Адвокат, Скіф, Шайтан, Піаніст, Кібер, Капелан, Когут, Бандерчик, Патріот, Дрозд, Генерал, Характерник, Вожак, Світляк, Маджахед, Ант, Француз, Орел, Чабан; Стрийко, Вуйко* (тверда група); *Соловій, Коваль,*

Бей, Шершень, Змій, Єврей, Москаль, Князь, Діджей (м'яка група); Сич, Сівач, Вуж, Усач, Леміш, Гармаш (мішана група). Військові псевдоніми утворюють і від власних імен та прізвиськ осіб: Богдан, Максим, Маркіян, Мирон, Остап, Наум, Всеволод, Кіндрат, Григор, Дем'ян, Роберт, Денис, Гнат, Клим, Зигмунт, Тарас, Шульц, Герман, Біжан, Генріх, Ернест, Вальтер, Ратибор, Добромир; Павло, Юрко, Михайло, Дмитро, Славко, Карпо; Черненко, Соколенко, Клименко (тверда група); Тимофій, Матвій (м'яка група), Лаврінович, Юркевич (мішана група); від найменувань відомих історичних осіб, діячів культури, літературних чи міфічно-казкових віртуальних персонажів тощо: Боян, Богун, Кривоніс, Залізник, Орлик, Шекспір, Сальвадор, Гомер, Кармелюк, Спілберг, Сігурд, Скульд; Сірко, Морозенко, Трясило, Махно (тверда група); Шаміль, Одисей, Мамай, Еней, Хемінгуей, Звіробій (м'яка група); Малевич, Горинич (мішана група).

У відмінковій парадигмі мілітіпсевдонікону II відміни чоловічого роду на особливу увагу заслуговують словоформи генітива, датива, локатива та вокатива однини. Незалежно від походження чи доонімної семантики позивні та псевдо II відміни чоловічого роду в родовому відмінку однини як назви істот-осіб мають закінчення **-а (-я)**: Каца, Кодіяра; Шугая, Бриня; Бенча, Меча. Ця закономірність поширюється й на військові псевдоніми, твірні чи омонімічні іменники яких мають зазвичай флексії **-у (-ю)**: Буга (річка – Бугу), Сатурна (планета – Сатурну), Тайфуна (тропічний циклон – тайфуну), Вереса (кущ – вересу); Кріля (тварина – кроля), Колізея (амфітеатр – Колізею); Сиваша (затока Сивашу), Доця (атмосферні опади – дощу); У підпіллі вийшла заміж за провідника Миколу Рака – **«Кріля»** (М. Гавришко). У давальному відмінку однини варто використовувати закінчення **-ові (-єві, -єві), -у (-ю)**: Скобові й Скобу, Крутієві й Крутію, Базеві й Базю, Дальничеві й Дальничу; Я все доклала **«Громові»** (М. Гавришко). – Та тебе й так дівчата будуть любити, – казав **«Яворові» «Орко»** (О. Забужко). Для місцевого відмінка характерні флексії **-ові (-єві, -єві), -у (-ю), -і (-ї)** чи **-ові (-єві, -єві), -у (-ю)** (останні найчастіше після кінцевих фонем основи /г, к, х, г/): на, у (в), при, по Добромирові / Добромиру / Добромирі, на, у (в), при, по Шепелеві / Шепелю / Шепелі, на, у (в), при, по Бєєві / Бєю / Бєї, на, у (в), при, по Усачеві / Усачу / Усачі; на, у (в), при, по Спілбергові й Спілбергу, на, у (в), при, по Залізникові й Залізнику, на, у (в), при, по Генріхові й Генріху. У кличному відмінку засвідчено закінчення **-є, -у** чи **-ю** для назв усіх трьох груп: Бресте, Дюсе, Капелане, Гармаше, Орлику, Бровку, Телефончику, Зайцю, Червню, Чернецю, Шугаю тощо. Так що контролюйте свою запальну вдачу, **Бандерасе** (С. Дзюба, А. Кірсанов). Тебе, друже **«Хмелю»**, ми посилаємо на підстаршинський вишкіл, як обіцяли (Т. Байда).

Частина онімів належить до нульової відміни, тобто є незмінюваними: Барні, Маєстро, Рембо, Мауглі, Балу, Ромео, Ріо, Падре (чоловічого роду); Марго, Гуансе, Калінсо, Торнадо, Музі, Кет, Бріджит (жіночого роду).

Псевдо та позивні прикметникового типу відмінювання переважно утворені від прикметників твердої групи: Відважний, Залізний, Благий, Лісовий, Чесний, Сірий, Рябий, Шалений, Розписний, Сміливий, Кучерявий, Дужий, Малий – чоловічого роду та Зелена, Дика, Незламна, Мала – жіночого роду. У якості мілітіпсевдонімів використовують прикметникові прізвиська осіб: Хвильовий, Сагайдачний, Березовський, Грабовський, Троцький. Зафіксовано тільки один приклад пропріатива м'якої групи відмінювання: Вечірній. Не засвідчено військових псевдонімів прикметникового типу на *-лиций*. У досліджуваних власних назвах чоловічого роду в знахідному відмінку однини використовують словоформу, тотожну формі родового відмінка: Шаленого, Кучерявого, Незламну, Дику, Сагайдачного, Грабовського. У формі місцевого відмінка однини чоловічого роду прикметникового типу засвідчено варіантні словоформи: на, у (в), при, по Залізнму / Залізім, на, у (в), при, по Вечірньому / Вечірнім.

В українських народних думах та історичних піснях рясно вжито поширені звертання з використанням форм кличного відмінка з притаманними йому закінченнями. Засвідчено також випадки вживання словоформ вокатива в значенні номінатива однини, утворені як від загальних, так і власних назв на позначення осіб: Рече турський цар до князя Дмитра: *«Не голуби то, мої то діти, Син царевич з царівною, Княже Дмитер тоже-сь хитер...»*.

Отамане Матяш старенький тоє зачуває, Словами промовляє... Ей, як на славній, панове, Україні У славнім городі у Корсуні, Там крикне-покликне Филоне, корсунський полковниче, Козаків на Черкень-долину ув охотне військо викликає... Не успів Сірченко Петре меж турки-яничари вбігати – Мог йому Голуб Волошин з пліч голову зняти (Думи (Історико-героїчний цикл)).

У думі «Івась Удовиченко, Коновченко» знаходимо кількаразове повторення тих самих рядків, де зазначені приклади використання словоформ кличного відмінка однини в значенні називного варто кваліфікувати як синкретизм стилістичних фігур – анафори та анаколуфа: *От тоді-то Филоне, корсунський полковниче, На доброго коня сідав, До города Крилова прибував... Іще ж то сам Филоне, корсунський полковниче, На доброго коня сідає, Міжду винниці і міжду броварниці пробігає... Тоді ж то Филоне, корсунський полковниче, Із намету вихождає, До козаків стиха словами промовляє... Тоді ж то Филоне, корсунський полковниче, Із намету вихождає, Івася Вдовиченка рідним братом узиває... Тоді-то Филоне, корсунський полковник, Істиха словами промовляє... Тоді ж то Филоне, корсунський полковниче, Із намету вихождає, На Черкень-долину поглядає, До козаків стиха словами промовляє... (Думи (Історико-героїчний цикл)).* Анафора полягає в повторенні «на початку віршованих рядків» упродовж «цілого твору або його частини синтаксичних, строфічних структур. Як стилістичний прийом градації» анафора «подеколи близька до анаколуфа» й почасти реалізує вагому композиційну роль у сюжеті (Літературознавчий словник-довідник, 2006: 40). Анаколуф – це «синтаксична конструкція, що не відповідає загальноприйнятим нормам, полягає в неузгодженості членів речення»; використовується певним чином для «посилення експресії поетичного мовлення, надання їй особливого колориту, постаючи різновидом вільності поетичної» (Літературознавчий словник-довідник, 2006: 36). У невластивій граматичним формам кличного відмінка синтаксичній функції підмета в українському історико-героїчному епосі засвідчено приклади, утворені не тільки від назв осіб співвітчизників, а й від лексем, що позначають ворогів: *То Алкан-паша, трапезонтське княжа, Не барзо дорогії напитки вживає, Як до галери двох турчинів на підслухи посилає: Щоб не мог Ляше Бутурлак кішку Самійла одмикати, Упоруч себе саджати! От тоді-то Івану Потоцький, Кролю польський, листи читає, Назад одсилає, А в листах притисує... (Думи (Історико-героїчний цикл)).*

У сучасних вітчизняних наративах зафіксовано вживання словоформи кличного відмінка однини апелятива «друже» перед позивним (так зверталися один до одного вояки ОУН–УПА) на позначення побратимів переважно в добровольчих військових формуваннях, вихідців із Західної України в значенні не тільки називного, а й інших відмінків однини. Наприклад, вокатив у функції номінатива використовує Р. А. Зіненко і в усному мовленні, і в опублікованих хроніках Іловайської трагедії: *Друже Грудя важко пересувається з кулеметом Калашикова і великим запасом набоїв до нього. Старшим у розвідників був призначений Сергій Алещенко – друже Прапор (Р. Зіненко).* Словоформи кличного відмінка в значенні орудного відмінка однини: *Я тоді сидів разом з друже Шульцем (Сергієм Шкарівським) і обговорював ситуацію (Р. Зіненко).* Такі приклади використання вокатива в синтаксичній функції, притаманній словоформам номінатива чи інших відмінків, засвідчують на граматичному рівні тяглість традиції опису військової українсько-лицарської звитяги не тільки із часів визвольних змагань 40–50-х років ХХ століття, а й значно раніше – від доби українського козацтва та Запорізької Січі. До речі, деякі депутати Верховної Ради України, крім офіційного вітання «Слава Україні! – Героям слава!», затвердженого для Збройних сил України та Національної поліції законом України № 2587–VIII від 4 жовтня 2018 року, пропонували повернути із часів Української повстанської армії звертання «друже» за посадою для сучасних військовослужбовців (див.: Стенограма пленарного засідання ВР, 2018), яке використовують під час нинішньої російсько-української війни бійці та ветерани добровольчих батальйонів.

У різних джерелах, які презентують художньо-белетристичний, публіцистичний та науковий стилі мілітiпсевдоніми записують по-різному. Досить часто псевдо та позивні відтворюють у лапках: *Особлива роль в організації захисту й утримання аеропорту*

«Донецьк», за словами безпосередніх учасників оборони ДАП, належить полковнику Олександрю Трепаку (позивний «Редут») (АД 242. Історія мужності, братерства та самопожертви). Мала псевдо «Діброва» й «Ліда» (М. Гавришко). У вересні 1941 року на Поліссі такою владою був отаман «Тарас Бульба» (В. В'ятрович). У частині друкованих видань засвідчено написання позивних і псевдо без лапок: – **Сіф**, – *звернувся боєць до напарника*. – *Тобі не здається, що в бензобаку цієї машини щось приховано?* (В. Запека). – *І добре!* – *поплескав Лектора по спині Корнет...* (Г. Вдовиченко). Іноді мілітіпсевдоніми одночасно подають і в лапках, і без лапок у тій самій праці: *Такі пропозиції надходили до Ю. Тютюнника від Ю. Мазуренка та отамана «Сатани» – Малолітка...* 24 серпня загін Зеленого наблизився до Білої Церкви (Ю. Митрофаненко). У романі «Позивний «Бандерас» (2018) автори С. Дзюба та А. Кірсанов без лапок подають мілітіпсевдоніми без родового слова: *Мореман і Говерла аж затихли, прислухаючись до нашої розмови* (С. Дзюба, А. Кірсанов). Якщо ж перед власним неофіційним найменуванням військового вжито апелятив «позивний», то досліджуваний підклас антропоніма беруть у лапки: *Сержант Андрій Башков із позивним «Індіанець» зосереджено кермував машиною, об'їжджаючи вибоїни та обганяючи попутні військові колони і громадський транспорт* (С. Дзюба, А. Кірсанов). При цьому той самий онім з апелятивом «прізвисько» відтворюють без лапок, хоч позивний і прізвисько як підкласи неофіційних антропонімів мають переважну більшість тотожних ознак: *Так прізвисько Індіанець до мене і пристало, а вже в АТО стало моїм позивним* (С. Дзюба, А. Кірсанов).

Недоцільно вживати лапки для власних назв осіб у прямому номінативному значенні, серед них – у мілітіпсевдонімах, оскільки за допомогою лапок виокремлюють у тексті слова чи вислови «з відтінком іронічного, презирливого і подібного ставлення до чужого висловлювання, а також», незвичайні лексеми, ужиті вперше або, навпаки, застарілі тощо (Український правопис, 2019: 247).

На нашу думку, необхідно уніфікувати орфографію позивних і псевдо: писати їх з великої букви та без лапок: *позивний Міф (Василь Ярославович Сліпак), позивний Редут (Герой України Олександр Сергійович Трепак), псевдо Володимира Михайловича Караташа – Глек, псевдо Романа Осиповича Шухевича: Білий, Дзвін, Роман Лозовський, Степан, Чернець, Чух, Тур, Тарас Чупринка* тощо. Необхідно додати зазначену інформацію та взірці до «Українського правопису», а саме: до § 49, п. 1 про вживання великої букви в різних класах та підкласах антропонімів (Український правопис, 2019: 74); приклади відомих псевдо із загальною назвою *друже* варто долучити до ілюстративного матеріалу § 87, п. 4, прим. 2 та 3 про правила вживання слів форм кличного відмінка у звертаннях, що складаються з двох слів (Український правопис, 2019: 124). У чинній редакції «Українського правопису» 2019 року до зазначених пояснень та уточнень додано тільки абстрактні приклади: *друже Грицю, друже Максименку, друже Максименко* (Український правопис, 2019: 124). Також до § 49, п. 5 третього абзацу про написання з малої букви прізвищ (імен) зі зневажливим забарвленням варто додати військові псевдоніми (позивні) сепаратистів та російських загарбників (Український правопис, 2019: 75). Наприклад: *Найбільша проблема – це 18-річні хлопці, які зараз є курсантами «республіканських» ліцеїв та майбутніми гіві чи моторолами; це молодь шкіл та університетів, які, що не хлопець, то «захаровець» чи якийсь «комсомолец»; це десятирічні дівчатка, котрі зі сльозами на очах розповідають вірші про «дядю Лёшу» (Олексія Мозгового) («Дивись.info»)*. Дослідник Ю. В. Костюченко подає позивні членів незаконних збройних формувань з малої букви навіть у статті, де досліджує зазначені оніми як маркери самоідентифікації терористів, яка зумовлює їхню поведінку, в ОРДІЛО в період 2014–2017 років: *Наскільки можна бачити з даних спостережень, на початку конфлікту, в 2014, найбільшу частоту демонстрували прізвиська кримінального походження (крест, гліст, сонля, шнур, гнілой, ржавий, упир, кірпіч, череп, артист, жига, кацо, тичьок, фікса, дрига, шіло, клец, лом, харя, лисий, музикант, синок, валет, шіба, масон, сіній тощо)* (Костюченко, 2018).

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямку. Отже, мілітіпсевдоніми мають неповну словозмінну парадигму, належать до іменникового чи прикметникового типу,

у межах першого відмінюються переважно за зразками I або II відміни чоловічого чи жіночого роду всіх трьох груп – твердої, м'якої та мішаної, частина онімів належить до нульової відміни. Найбільше серед військових неофіційних власних назв іменників чоловічого роду II відміни, для яких у родовому відмінку однини характерне закінчення **-а (-я)**, бо це назви істот-осіб, у давальному – **-ові (-еві, -єві), -у (-ю)**, у місцевому відмінку – флексії **-ові (-еві, -єві), -у (-ю), -і (-ї)** або **-ові (-еві, -єві), -у (-ю)**, у кличному – **-е, -у** чи **-ю**. Псевдо та позивні варто писати з великої букви та без лапок. Є потреба в подальшому системному вивченні словозміни військових псевдонімів у сучасній українській мові, укладанні граматичних словників онімів різних класів і підкласів на засадах морфологічної парадигматики. Варто додатково дослідити систему чинників, що впливають на морфологічну парадигматику мілітїпсевдонімікону.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Костюченко Ю. В. Позивні терористів як індикатори рухів насильства. 15.05.2018. URL: <https://maidan.org.ua/2018/05/pozyvni-terorystiv-yak-indykatory-rushijiv-nasylstva/> (дата звернення: 24.02.2020).
2. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 752 с.
3. Павликівська Н. М. Українська громадсько-політична псевдонімія XX (1929–1959 pp.) – поч. XXI століть / Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27) С. 239–243.
4. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків: Ранок-НТ, 2012. 256 с.
5. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України 04 жовтня 2018 року. Засідання шістнадцяте. Сесійний зал Верховної Ради України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/6915.html> (дата звернення: 26.02.2020).
6. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура псевдонімії як складник української ономастичної терміносистеми / Українське мовознавство. Київ, 2010. Вип. 40. С. 57–63.
7. Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019. 391 с.

REFERENCES

1. Kostiuchenko U. V. (2018). *Pozyvni terorystiv yak indykatory rushiiv nasylstva*. [Terrorists' pozyvny as the motive force of violence]. URL: <https://maidan.org.ua/2018/05/pozyvni-terorystiv-yak-indykatory-rushijiv-nasylstva/> (data zvernennia 24.02.2010).
2. *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk* (2006). [Literature Reference Dictionary] / za red. R. T. Hromiaka, U. I. Kovaliva, V. I. Teremka. Kyiv: VTS "Akademia". 752 s.
3. Pavlykivska N. M. (2017). *Ukrainska hromadsko-politychna psevdonimiia XX (1929–1959 rr.) – poch. XXI stolit* [Ukrainian socio-political pseudonym XX (1929–1959) – the beginning XXI centuries] / *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo. Ternopil: Ternopil'skyi natsionalnyi pedahohichniy universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. Vyp. 1 (27) S. 239–243.*
4. *Slovnyk ukrainskoi onomastychnoi terminolohii* (2012). [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology] / uklad. D. H. Buchko, N. V. Tkachova. Kharkiv: Ranok-NT. 256 s.
5. *Stenohrama plenarnoho zasidannia Verkhovnoyi Rady Ukrainy 04 zhovtnia 2018 roku. Zasadannia shistnadsiate. Sesiinyi zal Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/6915.html> (data zvernennia 26.02.2020).
6. *Torchynskiy M. M. (2010). Denotatno-nominatyvna struktura psevdonimii yak skladnyk ukrainskoi onomastychnoi terminosystemy* [Nominative Denotative Structure as the component of Ukrainian onomastic terminology system] / *Ukrainske movoznavstvo. Kyiv. Vyp. 40. S. 57–63.*
7. *Ukrainskyi pravopys* (2019). [Ukrainian Orthography]. Kyiv: Naukova dumka. 391 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Ковтюх – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фонетика, фонологія, орфоєпія, орфографія, ономастика, граматики, морфологічна парадигматика сучасної української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Svitlana Kovtiukh – Philology PhD, professor, the head of the Ukrainian language department of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: phonetics, phonology, orthoepy, orthography, onomastics, grammar, morphological paradigms of the modern Ukrainian language.

УДК 811.162.1'37: 161.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.25>

УМОВНИЙ СПОСІБ: ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Тетяна НЕСТЕРЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8987-4350>

e-mail: tetiananesterenko1207@gmail.com

НЕСТЕРЕНКО Тетяна. УМОВНИЙ СПОСІБ: ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ. Стаття присвячена функційно-семантичному аналізу граматики умовного способу та з'ясуванню впливу контексту на формування модальних значень умовного способу дієслова на матеріалі української мови. Визначено, що інваріантне значення умовного способу полягає у вираженні гіпотетичної дії: ймовірної, можливої, бажаної, залежної від певних умов. Проаналізовано функціонування умовного способу дієслова в реченні, виділено дві основні групи його модальних значень: імовірності та оптативності.

Ключові слова: функційно-семантичний аналіз; умовний спосіб, модальність; гіпотетичність; імовірність; бажальність.

NESTERENKO Tetiana. SUBJUNCTIVE: FUNCTIONALLY-SEMANTIC ASPECT. The article deals with functionally-semantic analysis of subjunctive grammeme and researches the influence of context on the forming of modal meanings of subjunctive form of the verb in Ukrainian language.

The functioning of subjunctive in a sentence allows separating two main groups of its modal meanings: 1) probable (possible, likely); 2) probability-optative (desirable).

It has been determined that the invariant meaning of subjunctive lies in expressing a hypothetical action: probable, possible, desirable, dependent on certain conditions. This condition primarily consists in the fact that alongside or prior to the action another action must take place. The meaning of probability as the main modal meaning of subjunctive in various contextual conditions acquires diverse modifications. Among the factors that form these conditions there is lexical meaning of stems of base verbs with *бу* (*б*) submorpheme; presence of modal words, particles and other lexical units in the sentence; content and structure of syntax formations with the morphological form of subjunctive.

Subjunctive has a number of varied meanings: probability of a hypothetical action, possibility of its realization at any given moment; subtle expression of order; prompting; encouragement; wishing with additional modal meanings. The interaction of subjunctive with other moods is expressed through its ability to present as a functional equivalent of a real action or transition, on one hand, in the direction of the microfield of imperative, on the other hand, into the sphere of other tense and mood forms. The usage of subjunctive mood in place of imperative, the interaction of which expresses prompting, is virtually the only secondary function of subjunctive.

The research of subjunctive mood of Ukrainian verb in its functional aspect promotes a holistic depiction of the morphological category of verb mood and interpretation of characteristic traits of modality category expression in Ukrainian language.

Key words: functionally-semantic analysis; subjunctive; modality; hypotheticality; probability; desirability.

Постановка проблеми. Спосіб є центральною дієслівною категорією, яка тривалий час становить інтерес для мовознавців. На теорію способу в її сучасній інтерпретації вплинули роботи О. О. Шахматова, О. М. Пешковського, О. О. Потєбні, В. В. Виноградова, Н. Ю. Шведової та ін. В українському мовознавстві побутують різноманітні, іноді полярні погляди на спосіб дієслова, висвітлені в низці робіт з граматики української мови (Безпояско, 1993; Горпинич, 2004; Жовтобрюх, 1972; Білодід, 1969; Плющ, 2000).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З виникненням функційно-категорійної граматики питання про спосіб дієслова вийшло за рамки морфології. І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко переконливо доводять, що значення способових форм, актуалізоване за їхнього мовного функціонування, не зводиться до значення, зафіксованого в їхній поверхневій структурі (Вихованець, 1988; Вихованець, 2004; Загнітко, 1996), а Н. М. Костусяк зараховує спосіб до міжрівневих категорій, які мають безпосередній зв'язок з категорією модальності (Костусяк, 2012).

Актуальність роботи. На сьогодні питання про структуру й функціонування категорії способу остаточно не розв'язане. Найбільш нагальними залишаються проблеми семантики способових форм, розмежування понять «спосіб» і «модальність» та встановлення їхнього категорійного співвідношення. Ці питання мають безпосередній вихід у сферу функціонування категорії способу. Доведення вимагає й теза про те, що дієслівні форми

умовного способу використовують у питальних та розповідних реченнях, які функціонують у контексті мовних актів різних типів.

Цілі статті й постановка завдання. Метою статті є здійснити функційно-семантичний аналіз грамеми умовного способу та з'ясувати вплив контексту на формування модальних значень умовного способу дієслова на матеріалі української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як твердить І. Р. Вихованець, семантику умовного способу виражає «складна, аналітично-флексійна морфема, основним складником якої, або субморфемою, є елемент *би* (*б*), а другу її частину становить флексія минулого часу, тобто синтетична форма, від якої невіддільний цей елемент» (Вихованець, 1988: 97). За умови розгляду цієї форми поза контекстом, в ізольованому середовищі, спостерігаємо загальне граматичне й модальне значення умовного способу – гіпотетичність. У контексті речення ці форми пов'язані з іншими одиницями, що ускладнює виділення основної граматичної функції. Наприклад, у конструкції *він робив би, якщо б...* чітко виражене значення умови. У реченні *Робив би ти* передано швидше пораду, побажання. Порівнюючи форму *читав би* з *читав*, можна виявити, що форма *читав* (минулий час) виражає дію, що здійснилася, то форма *читав би* (умовний спосіб) виражає ймовірну дію, що не співвідноситься з часом: дія могла бути в минулому або здійсниться в майбутньому.

Осередком гіпотетичності, тобто граматичним змістом форми умовного способу, є значення ймовірності в позачасовому плані. Це основне значення конкретизується в різних контекстуальних умовах, збагачуючись додатковим значенням умови, бажання тощо. Таким чином основна граматична форма умовного способу набуває нових характеристик, проте основне модальне значення ймовірності, гіпотетичності зберігається.

Ймовірність як центральне модальне значення умовного способу у сфері функціонування може виявлятися в багатьох відтінках. В. Б. Хричиков указує на основні чинники, що визначають формування значеннєвих відтінків умовного способу, серед них: лексичне значення основ дієслів минулого часу з аналітично-флексійною морфемою *би* (*б*); наявність модальних слів, часток та інших лексичних одиниць, виразників факультативної модальності в реченні; склад та структура синтаксичної конструкції, до якої входить форма умовного способу дієслова (Хричиков, 1992: 47).

Модальні відтінки умовного способу – це чітко окреслені у власних рамках елементи, які, у свою чергу, є складниками більш широкої за своїм виявом категорії ірреальної модальності. Завдяки існуванню цих елементів (модальних відтінків) значно розширюється сфера функціонування граматичної категорії способу українського дієслова.

Функціонування в реченні умовного способу дієслова дає змогу виділити дві основні групи його модальних значень: 1) ймовірні (вірогідні, можливі); 2) ймовірно-оптативні (бажальні).

Першу групу формують модальні значення, за допомоги яких дається оцінка відношень між дією та суб'єктом як передбачуваних. Ця оцінка стосується інтелектуальної сфери, вона не містить емоційно-вольового елемента: *Було б здорово зробити так, коли б капітан Кравчина, що вмер у «Перемозі», був сином того Богдана Кравчини* (О. Довженко). Друга група уміщує модальні значення, які дають оцінку відношень між предикативною ознакою та суб'єктом. Ця оцінка може мати елементи як інтелектуальної, так і вольової сфер: *Якби де на світі хоть раз цариця сіла на ослицю, то слава б стала про царицю і про великую ослицю по всьому світу* (Т. Шевченко).

Ймовірними називаємо такі значення, що виражають дію, яка не є реальною, але могла б і може такою стати за певних умов. Серед значень ймовірності можна виділити підгрупи, серед яких немодифікована ймовірність (припущення), значення незалежної можливості та значення зумовленої можливості.

Немодифікована ймовірність (припущення) є центральним значенням умовного способу. Воно найбільш граматикалізоване, формується на базі відсторонення від інших модальних значень. Сутність його полягає в тому, що відношення між дією та суб'єктом мовець оцінює як гіпотетично можливі, передбачувані. Немодифікована ймовірність яскраво проступає в реченнях зі складним дієслівним присудком, де в якості відмінюваної форми

виступає модальне дієслово *могти*, яке, сполучаючись з аналітично-флексійною морфемою *би* (*б*), утворює форму умовного способу: *Я вірив, що здійснию це в кіно, як найбільш масовому мистецтві; мені здавалося ще тоді, що я міг би і писати і управлять містами і полями, перебудовуючи їх і вдосконалюючи* (О. Довженко); *Сидів би грек у хаті й коло хати, поміг би жінці діток колихати* (Л. Костенко). Значення немодифікованої ймовірності трапляються й у реченнях, де предикатом виступає дієслово *бути* у формі умовного способу (*був* (-а, -о, -и) + *би*): *Ще років два тому, може, так і було б, але не тепер, коли їх зосталася жменька* (В. Шкляр); *Була б сестра, і був би брат, А то... нема тепер нічого...* (Т. Шевченко); *О, коли б вони були тут, все було б по-другому* (О. Довженко). У таких реченнях аналітично-флексійна морфема *би* (*б*) переважно вживається після дієслова. В окремих ситуаціях ця закономірність може порушуватися: *Яке б тут не було стовпотворіння, хто б звідки не накачував сюди, а люд був корінний тут, бо коріння в такому ґрунті глибоко сидить* (Л. Костенко). На нашу думку, це пов'язано з необхідністю вираження темно-ремних відношень, яке покладено на елемент *би*, що логічно наголошує слово, стосовно якого знаходиться в постпозиції.

Немодифікована ймовірність уживана й у простому двоскладному реченні або в разі, коли просте двоскладне речення – частина складного, але за умови, що в його структурі є складений іменний присудок, а зв'язкою виступає *бути*: *Операція була б зовсім нецікавою, та виручив один байбак, що, видно, цілу дорогу спав і тільки щойно прокинувся* (В. Шкляр); *Ти світове з'єднала з таємним, якби тебе людська душа не знала, було б життя, як темна ніч, сумним* (Леся Українка).

Порівнюючи речення та його варіанти, у яких присудки оформлені умовним способом, бачимо, що зв'язка *бути* у формі умовного способу, надає висловлюванню відтінок ірреальної модальності, зокрема, імовірності, що базується на гіпотезах, умовиводах, припущеннях.

Значення незалежної можливості. Незалежна можливість – відтінок основного значення умовного способу – імовірності. Вона виявляється в певних граматико-контекстуальних умовах, виражаючи оцінку зв'язку між предикативною ознакою та суб'єктом. У деяких реченнях більша чи менша міра вираження незалежної можливості може бути увиразнена такими морфологічними одиницями:

а) підсилювальною часткою *ні* та запереченням при присудку: *Може, від того вогню лице його було задубіле і червоне, як мідний казан, однак Вовкулака не проміняв би свою фізіономію ні на чю іншу* (В. Шкляр);

б) стверджувальною часткою *та* (*да*): *Та бракувало нам гетьмана, який придумав би анархію і самоправство* (В. Шкляр);

в) заперечними займенниками *ніхто*, *ніщо* та запереченням при присудку: *Про комунізм я нічого не знав, і якби мене спитали тоді, хто такий Маркс, я відповів би, що це, мабуть, видавець різних книжок* (О. Довженко);

г) заперечною часткою *ні*, яка надає запереченню *не*, що стоїть при присудку, більшої категоричності: *От вже нізащо б тут не жив!* (О. Довженко);

д) заперечною часткою *не*, що підтверджує неможливість попереднього речення: *Не плакали б діти, мати б не ридала, не чули б у бога вашої хули* (Т. Шевченко);

е) прислівником *ніколи*, який виступає в ролі заперечення: *Я ніколи не скажу так на зборах, з трибуни, тому що це було б ганебно, але вам я признаюсь, якщо вже ви цікавитесь, чого б ми особисто хотіли* (О. Довженко).

У реченнях з модальним значенням імовірної незалежної можливості можуть уживатися модальні слова *може*, *можливо* тощо. Вони диференціюють немодифіковану ймовірність і незалежну можливість, надаючи більшої чи меншої міри ймовірності: *Я б, може, мамо, пішов у партизани, так боюся* (О. Довженко).

Значення зумовленої можливості. Зумовлена можливість – різновид імовірності, що виступає в певних контекстуальних умовах. Появу цього модального значення в реченні зумовлюють різноманітні словосполучення. Умовний спосіб з таким значенням виступає присудком у простому реченні. Наприклад: *Без нього люде б мали сумнів* (О. Довженко).

Другу групу значень умовного способу становлять імовірно-оптативні (бажальні), що виражають необхідність виконання дії, яка транслюється мовцем на адресу співрозмовника або ж спровокована бажанням самого мовця. Форми умовного способу зі значенням необхідності виражають обов'язок, вимушеність виконання дії. У таких реченнях мовець щось від когось вимагає або вважає за потрібне. Додатково такі конструкції можуть підкріплюватися предикативними словами типу *треба, необхідно*: *І треба б, – каже, – й трохи шкода* (Т. Шевченко); *Сьогодні б не мішало затягти й тобі що-небудь, га?* (О. Довженко).

Функціонування форм умовного способу з ймовірно-оптативними модальними значеннями засвідчує вияви часткової семантики, серед яких значення бажальності й спонукальності.

Бажальне значення – абстрактна спрямованість до певної дійсності. Форми умовного способу цю спрямованість виражають у позачасовому плані: *Пішла б* в садок поплакати, так дивляться люди (Т. Шевченко); *Хоча б на мить устав би ти й ожив* (Л. Костенко). Умовний спосіб у неоднакових контекстуальних умовах може виражати різноманітні відтінки бажання.

У багатьох реченнях зі значенням бажальності мовець висловлює бажання здійснюваної дії лише для себе. У тому, що в реченнях з відтінком бажальності, який створюється умовним способом у певних контекстуально-інтонаційних умовах, присутній відтінок імовірності, легко впевнитися, порівнявши речення: *І дякуй Богові, що з вами старий чоловік, а то б я забрав усе разом з підводою* (В. Шкляр) з трансформованим його варіантом: *І дякуй Богові, що з вами старий чоловік, а то я заберу усе разом з підводою*. Очевидно, що наявність компонента *би*, який уходить до складу форми умовного способу, надає реченню значення ймовірності, натомість відсутність *би* переносить речення у сферу часової модальності.

Значення бажальності реалізується:

а) у простих двоскладних реченнях, де присудки виражено дієсловами, що входять до групи слів, найбільш використовуваних у побуті, які позначають коло звичних конкретних дій, як-от: *бачити, дати, шити, взяти, спати* тощо. Наприклад: *Та краще б я в палючому промінні убогу землю потім поливав* (Л. Костенко);

б) у простих двоскладних та складних реченнях, де *би*, що входить до складу форм дієслів минулого часу, вступає у зв'язок зі сполучниками та частками. По суті, відбувається модифікація аналітично-флексійної морфеми *би* (*б*). За таких умов значення бажальності отримує різноманітні відтінки: *якби, якщо, коли б* тощо: *Якби мені, мамо, намісто, то пішла б я завтра на місто, а на місті, мамо, на місті грає, мамо, музика троїста* (Т. Шевченко).

Бажальність може отримати відтінок вибірковості, коли *би* поєднується з частками *лиш, тільки* тощо. Наприклад: *Тільки б дав нам Бог щасливо повернутися додому, срібла, золота насиплю я співцеві дорогому* (Леся Українка). Форми умовного способу можуть поєднуватися або зміщуватися прислівниками *краще, скоріш би* тощо: *Вже б краще гаманця* (Л. Костенко).

До речень зі значенням бажальності дотичні речення (переважно прості), у яких додатковим компонентом виступають дієслова *хотіти, бажати*: *Хотіла б я вийти у чисте поле, припасти лицем до сирої землі І так заридати, щоб зорі почули, щоб люди вжахнулись на сльози мої* (Леся Українка).

Аналітично-флексійна морфема *би* в конструкціях з модальним значенням бажальності може займати будь-яку позицію, окрім початку речення. Розташування *би* на основне значення умовного способу суттєво не впливає.

Значення спонукування – це модифікація ймовірності в бік наказовості. Наказ мовця, націлений на виконання дії іншою особою, може мати різні форми категоричності. Українська мова з цією метою виробила спеціальну граматичну форму – наказовий спосіб. Наприклад, *Карай* пеклом мою душу, *вилий* муки, *горе, розбий* кару надо мною, *та не таким горем карай серце: розірветься, хоч би було камінь* (Т. Шевченко). Водночас певні види

наказовості (зокрема, порада, прохання, некатегоричні рекомендації) можуть виражатися й за допомоги форм умовного способу.

Відтінок поради виступає в певних контекстуальних умовах. Однією з обов'язкових є співвідношення форм умовного способу із займенником 2-ї особи однини і множини, яке в реченні обов'язково виступає суб'єктом дії. Наприклад, *Спасибі вам, панове-молодці, преславнії запорожці, за честь, за славу, за повагу, що ви мені учинили, а ще б краще ви зробили, якби замість старого та обрали молодого завзятого молодця преславною запорожця Павла Кравченка-Наливайка* (Т. Шевченко).

Відтінок прохання за своїм значенням близький до відтинку поради, який є результатом модифікації ймовірності, гіпотетичності. Яскраву різницю в інтонації, що відповідає відтінкам прохання чи поради, можна спостерігати в простих реченнях зі звертанням. Модальний відтінок прохання – різновид наказового значення: *Може б хто послухав казки?* (Леся Українка). За відтинку прохання інтенції мовця спрямовані на те, щоб його співбесідник виконав дію, результат якої направлений на задоволення бажання мовця.

Відтінок прохання виступає в простому двоскладному реченні, де, окрім форми умовного способу, з'являється додаток, виражений особовим займенником. У якості присудка часто використовується дієслово *дати*, носій відповідної семантики прохання: *Дали хоча б десяток* (В. Шкляр). На прохання можуть указувати слова або словосполучення з контексту, а також ситуація, за якої протікає процес спілкування, як-от у реченні: *Якби ви часом хоч на час придибали-таки до нас та, як було в дні они, возвисили б свій божий глас до оди пишно чепурної, та й заходилися б обоє царів абощо воспівать* (Т. Шевченко).

Форми умовного способу під впливом контексту подекуди настільки видозмінюють властиве їм гіпотетичне значення, що воно набуває відтинку рекомендації й переходить у сферу наказового способу. У цьому разі некатегоричний наказ є модифікацією основного значення умовного способу – ймовірності. Це відповідна оцінка відношень між дійсністю та суб'єктом з погляду мовця. Зв'язок дії та суб'єкта має місце лише у свідомості мовця, але категоричне спонування виключає гіпотетичність і провокує обов'язкове виконання наказу: *Не ставте не ставте не ставте крапку над і, а якщо вже поставили швидше перевертайте його догори дном, може б воно стало знаком оклику!* (Л. Костенко).

Умовний спосіб, що трансформується у відповідних контекстуальних умовах у наказовий, є контамінацією обох способів, поєднуючи форму одного, а зміст іншого. Порівняймо: *ти зроби завдання – ти зробив би завдання*. Характерною рисою трансформованих у наказовий спосіб дієслівних форм умовного способу є те, що вони використовуються не в типових для умовного способу складнопідрядних реченнях з умовно-наслідковими відношеннями між частинами, а в простих реченнях спонукальної семантики. Виявляючи подібність до еліптичних простих речень із формами умовного способу, «конструкції спонукального характеру відрізняються тим, що мають інтонацію наказових речень» (Вихованець, 1988: 98).

Однією з ознак трансформованого в наказовий спосіб умовного способу є поєднання форм у другій особі однини й множини та в першій особі множини зі звертанням. Як і форми наказового, трансформований умовний може містити у своєму складі аналітичну синтаксичну морфему *нехай* (*хай*). Уживання умовного способу замість наказового є фактично єдиною вторинною функцією цих форм. Нейтралізуючи вихідну семантику гіпотетичності, дієслівні форми умовного способу набувають функції наказового і супроводжуються відтінком дещо пом'якшеної спонукальності.

В обмежених лексичних умовах форма, пов'язана в системі мови з вираженням умовного способу, може мати і значення реальної дії. Наприклад, порівняймо дві форми вираження тієї самої ситуації: *я прошу зробити це – і я попрохав би зробити це*. Щоправда, семантика реальної дії, пов'язаної з часовими характеристиками, становить абсолютну периферію дієслівних форм умовного способу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, інваріантне значення умовного способу полягає у вираженні гіпотетичної дії: ймовірної, можливої, бажаної, залежної від певних умов. Ця умова здебільшого полягає в тому, що паралельно з дією або

раніше за неї має відбутися інша дія. Значення ймовірності як основне модальне значення умовного способу в різних контекстуальних умовах може виявлятися у великій кількості різновидів та відтінків. Серед чинників, що формують ці умови, лексичне значення основ базових дієслів з субморфемою *би* (*б*); наявність модальних слів, часток та інших лексичних одиниць у реченні; склад та структура синтаксичної конструкції, у якій функціонує морфологічна форма умовного способу. Умовний спосіб має низку варіантних значень: потенційність гіпотетичної дії, можливість реалізації її в кожний момент; пом'якшене вираження наказу, спонукання заклик (з інтонацією наказовості) – еквівалент наказового; бажання з різними додатковими модальними значеннями. Взаємодія умовного способу з іншими виявляється в здатності умовного способу виступати функційним еквівалентом реальної дії або переходити в зону мікрополя імперативності, з одного боку, з іншого, – транспозиціонуватися у сферу інших часових та способових форм. Уживання умовного способу замість наказового, за рахунок взаємодії яких передається спонукання, є фактично єдиною вторинною функцією умовного способу.

Категорія способу українського дієслова потребує подальших досліджень семантики та структури, що стане важливим кроком до створення цілісного опису морфологічної категорії дієслівного способу та розв'язання питання про особливості вираження категорії модальності в українській мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1989. – 236 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська ; За ред. І. Вихованця. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
4. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник / В. О. Горпинич. – К.: Академія, 2004. – 336 с.
5. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. Частина I. / Жовтобрюх М. А. Кулик Б. М. – К.: Вища школа, 1972. – 420 с.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Морфологія / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 437 с.
7. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : монографія / Н. М. Костусяк. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.
8. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.
9. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. – 2-е вид., доп. і переробл.. – К.: Вища школа, 2000. – С. 430.
10. Хрычиков Б. В. Категория модальности, ее объем и средства выражение в современном русском языке : [монография] / Б. В. Хрычиков. – К. : КГПИ, 1992. – 316 с.

REFERENCES

1. Bezpozasko, O. K., Horodenska, K. H., Rusanivsky, V. M. (1993). Morfolohiya. [Morphology]. Kyiv: Lybid.
2. Vyhovanets, I. R. (1989). Chastyntu movy v semantyko-gramatychnomu aspekt. [Parts of speech in the semantically-grammar aspect]. Kyiv: Lybid.
3. Vyhovanets, I. R., Horodennska, K. (2004). Teorytychna morfolohiya ukrayinskoyi movy. Akadem. hramatyka ukr. movy. [Theoretical morphology of Ukrainian language. Academical grammar of Ukrainian language]. Kyiv: Universytetske vydavnytstvo "Pulsary".
4. Horpynych, V. O. (2004). Morfolohiya ukrayinskoyi movy. [Morphology of Ukrainian language]. Kyiv: Akademiya.
5. Zhovtobruh, M. A., Kulyk, B. M. (1972). Kurs suchasnoyi ukrayinskoyi movy. Chastynta I. [The modern Ukrainian language course. Part I]. Kyiv: Vyscha shkola.
6. Zahnitko A. P. (1996). Teorytychna hramatyka ukraïnskoï movy: Morfolohiia. [Theoretical grammar of Ukrainian language: Morphology]. Donetsk: DonDU.
7. Kostusiak N. M (2012). Struktura mizhrivnevnykh katehorii suchasnoï ukraïnskoï movy. [Structure of interlevel categories of Ukrainian]. Lutsk: Volynckyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky.
8. Bilodid, I. K. (1969). Suchasna ukraïnska literaturna mova. Morfolohiya. [The modern Ukrainian literary language. Morphology]. Kyiv: Naukova dumka.
9. Plusch, M. Y. (2000). Suchasna ukraïnska literaturna mova. 2-e vyd., dop. i pererobl. [The modern Ukrainian literary language. 2nd edition]. Kyiv: Vyscha shkola.
10. Hrychikov B. V. (1992). Kategoriya modalnosti, ee ob'em i sredstva vyirazhenie v sovremennom russkom yazyike. [Category of modality, its volume and means of expression in modern Russian language]. Kamianets-Podilskyi: KHPI.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Тетяна Нестеренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ЦДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: словотвір, морфологія, проблеми функційної граматики української мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Tetiana Nesterenko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: word formation, morphology, issues of functional grammar in Ukrainian language.

УДК 811.11.112

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.26>

СИНОНІМІЯ З ТОЧКИ ЗОРУ СТИЛІСТИКИ

Тетяна ТОКАРЄВА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6898-821X>

e-mail: tokareva.tatyana29@gmail.com

ТОКАРЄВА Тетяна. СИНОНІМІЯ З ТОЧКИ ЗОРУ СТИЛІСТИКИ. У статті розглядається явище синонімії через призму стилістики; головна увага присвячена таким групам синонімів, як: смислові (ідеографічні), стилістичні (емоційно-експресивні) та контекстуальні (оказіональні). Також вказується на особливості реалізації їх значень та функціонування у текстах різних стилів, щоб із достатньо великої кількості можливих слів, виразів та конструкцій вибрати такі, які будуть більш доречними у семантичному та стилістичному плані для використання у будь-якій ситуації. Важливим аспектом розгляду проблеми синонімії є розширення сфери синонімів через процес наближення літературної та розмовної мови, завдяки залученню слів іношомовного походження та вживання номінативних конструкцій.

Ключові слова: синонімія, стилістичні синоніми, ідеографічні синоніми, контекстуальні синоніми, стилістичне забарвлення, функціональний стиль.

ТОКАРЄВА Tetiana. SYNONYMY OF THE POINT OF VIEW OF STYLISTICS. In the article the phenomenon of synonymy is examined through the prism of stylistics; main attention is sanctified to such groups of synonyms, as: ideographical, stylistic (emotionally-expressive) and contextual. From the arsenal of vocabulary of language stylistics distinguishes such categories of words, that serve not only for the name of various concepts, phenomena, objects, but also for relational of that, who talks or that, who writes expression, to surrounding reality. Also specified on the feature of realization of their values and functioning in texts of different styles, that from to choose enough plenty of possible words, expressions and constructions such that will be more appropriate in a semantic and stylistic plan for the use in any situation. Electing synonyms it follows to take into account next factors: or speech goes speech about "absolute" synonyms; whether they originate from one basis at the help of different word-formation facilities and that is why matter, that very near; whether the stylistic colourings of words are recovered; with what актантими they constrained. The important aspect of consideration of problem of synonymy is expansion of sphere of synonyms through the process of approaching of literary and colloquial language, due to bringing in of words of foreign origin and use of nominative constructions.

In relation to the use of synonyms in different styles of German, it is necessary to notice that advantage gets to such variants of value and stylistic colouring, that answer functional style, theme and general stylish atmosphere of text in a most degree. The use of synonyms is anything in different functional styles, namely: to the use of ideographical synonyms style of publicism and press and officially-business style gravitate in a greater degree, contextual synonyms can be more often met in texts of fiction, in a publicism and in popular scientific texts. Scientific style, usually, shuts out replacement of certain term a contextual synonym (after the exception of sphere of philosophical and natural sciences).

Synonyms are intertwined in the general canvas of text as various tints, they do possible varying of points of view, from that attitude is examined toward work from position of writer. It means that a writer can after their help pass and specially accent attention on different parties of object or phenomenon and pass the different tints of the attitude toward said. The stylistic functions of contextual synonyms are actually unlimited: they can serve for variety of expression, they carry additional information or clarification said, or subjective estimation.

Keywords: synonymy, stylistic synonyms, ideographical synonyms, contextual synonyms, stylistic colouring, functional style.

Постановка проблеми. Мислення людини відображає при допомозі мови не лише об'єктивну, але і суб'єктивну людську реальність. У лексичному складі німецької мови, як і будь-якої іншої мови, закладені великі зображувально-виразні можливості для фіксації людської суб'єктивності. Виходячи із того, що повнозначні слова мають денотативне та

конотативне значення, переважна більшість слів сучасної німецької мови мають лише денотативне значення і є нейтральними з точки зору виразності. Однак будь-яке нейтральне слово, впливаючись у емоційно-експресивний контекст, набуває забарвлення цього контексту (Брандес, 1990: 63).

З огляду лексикології основна увага щодо лексичних одиниць мови фокусується безпосередньо на тому, «як вони своїми лексичними значеннями відображають дійсність і яка їх мовна організація, або що вони позначають в реальному житті, з якими поняттями, уявленнями, предметами, явищами, речами співвідносяться і що означають у стосунку одна до одної, до ряду однорідних та неоднорідних одиниць у лексичній системі» (Мацько, 2003:35). Стилістика звертає увагу на такі слова, які можуть виражати не тільки семантичні відношення, а й стилістичний ефект. До такої групи слів поряд із нейтральними, емоційно-оцінними словами, з книжною, офіційною та іншою лексикою відносяться і синоніми. Із арсеналу лексики мови стилістика виокремлює такі категорії слів, які слугують не лише для називання різноманітних понять, явищ, предметів, а й для вираження ставлення того, хто говорить чи того, хто пише, до навколишньої дійсності (Мацько, 2003:35). Синоніми є багатством мови, «чим краще людина володіє синонімічними засобами мови, тим краще вона говорить і пише. Синоніми допомагають точніше висловити думку, передати її різні відтінки, показати ставлення мовця до предмета мовлення, викликати певну реакцію слухача» (Кочерган, 2000:204).

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Питання, пов'язані із значенням та функціями синонімів з точки зору стилістики, розглядалися багатьма мовознавцями та дослідниками у галузі стилістики. Серед них М. П. Брандес, Т. С. Глушак, В. В. Левицький, Д. Фаульзайт, Е. Різель та ін. Стилістична синонімія має у собі великі можливості варіативності слів та словосполучень. У мовознавстві до цього часу не існує однозначного визначення синоніма. Поняття синонімії у мовознавчій літературі визначено не зовсім задовільно. Найбільш поширеним є визначення синонімів як слів близьких чи тотожних за зазначенням, але різних за відтінками значення або за стилістичним забарвленням (Брандес, 1990:263). Стилістику цікавить не більша чи менша наближеність словникових значень двох чи кількох слів, а те, «якими словами можна виразити дане поняття у даному типовому контексті, тобто мова йдеться про те, як дане денотативне значення можна сформулювати при допомозі різних лексичних варіантів» (Брандес, 1990:263). Слід сказати про неоднотайність науковців стосовно питання про існування у мові так званих повнозначних (*vollständige*) синонімів. Багато мовознавців вважають, що повнозначних синонімів взагалі не існує. У словнику „*Duden-Stilwörterbuch*“ та особливо у словнику „*Synonymwörterbuch*“ на основі численних прикладів можна побачити, що навіть дуже схожі слова не у всіх випадках можуть розглядатися як синоніми: між ними існують певні відмінності у значенні, які є не досить помітними у ізольованих слів (Глушак, 1981:57). Стилістику цікавить не більша чи менша наближеність словникових значень двох чи кількох слів, а те, якими словами можна виразити дане поняття у даному типовому контексті, тобто мова йдеться про те, як дане денотативне значення можна сформулювати при допомозі різних лексичних варіантів (Брандес, 1990:263).

Метою статті є розгляд та узагальнення основних видів синонімів та їх функцій для створення стилістичного ефекту в тексті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кращого розуміння проблеми слід спочатку звернутися до визначення синонімів. Зокрема В. В. Левицький вказує, що «під синонімами розуміють слова, які повністю або частково збігаються за своїм денотативним і сигніфікативним змістом і мають частково ідентичну сполучуваність, а, отже, здатні до взаємозаміни в деяких контекстах без істотної зміни тексту» (Левицький, 2014:98). Д. Фаульзайт визначає синоніми як «різноманітні мовні формулювання цілісної основної думки», але вони виражають цю думку «у різноманітних відтінках значення і стилістичного забарвлення» (Faulseit, Kühn, 1972:17-18), у Є. П. Тимченко «під синонімами розуміють слова, вирази і конструкції, які існують для мовної фіксації однієї і тієї ж думки» (Тимченко, 2006:15). М. П. Кочерган виокремлює абсолютні та часткові синоніми, вказуючи при цьому

на те, що часткові синоніми можуть відрізнятися між собою за «відтінками значень, емоційно-експресивним забарвленням, стилістичними функціями» (Кочерган, 2000:202). Стилiстичні синоніми є одним із видів часткових синонімів, їх ще називають емоційно-експресивними, наприклад: *Gesicht* «обличчя», *Antlitz* поетичне «обличчя». Слід зауважити, що такі синоніми можуть використовуватися у різних функціональних стилях. Мовознавець виокремлює також групу семантико-стилiстичних синонімів, які розрізняються «відтінками значень і стилістичним забарвленням» (Кочерган, 2000:202) наприклад: *itni*, *plastisch* (повільно, важко; розмовне), *perthi* (інтенсивно; грубе).

Л. І. Мацько дає визначення абсолютних синонімів як таких, «що мають тотожне номінативне значення» (Мацько, 2003:37). Далі автор зазначає, що «в лексичній стилістиці синоніми як тотожні або близькі за значенням лексеми є найпотужнішою категорією. З одного боку, те, що синонімічний ряд фонетично різних одиниць може називати одне загальне поняття, надає мовцю великі можливості стильового і стилістичного вибору для урізноманітнення тексту. З іншого – те, що синоніми обов'язково чимось різняться між собою, мають різний змістовий обсяг, додаткові значеннєві відтінки, можуть відрізнятися якістю і мірою емоційно-вольової експресії та колориту, книжним чи розмовним походженням, робить їх настільки виразними, що вони сприймаються швидше як стилістеми, ніж номінативні лексеми» (Мацько, 2003:37).

В. В. Левицький називає такі типи синонімів, як абсолютні, семантичні, стилістичні та контекстуальні, зауважуючи при цьому, що «при класифікації синонімів треба враховувати специфіку функціонування синонімів мови (*langue*) і мовлення (*parole*). На основі такого підходу можна виокремити три основні групи слів-синонімів: 1) слова, які є синонімами у мові та мовленні (*kühn - tapfer*); 2) слова, які є синонімами лише у мові (системі) – *Gesicht - Antlitz, Gesicht - Fratze*; 3) слова, які є синонімами лише у мовленні (тексті) – *Goethe - Dichter - Verfasser*» (Левицький, 2014:98-99). Виходячи із даної класифікації далі зауважується, що синоніми, які відносяться до першого та другого типу не можуть замінити один одного у певній комунікативній ситуації, а синоніми третьої групи, які В. В. Левицький називає синтагматичними, «неможливо перерахувати у словнику, вони належать до оказіональних одиниць, замінюють одне одного в конкретному (але не в будь-якому) тексті. Парадигматико-синтагматичні синоніми через збіг усіх основних компонентів значення є справжніми синонімами; синтагматичні та парадигматичні належать до несправжніх синонімів» (Левицький, 2014:98-99).

Відома дослідниця у царині стилістики М. П. Брандес всі слова німецької мови із стійким додатковим забарвленням умовно поділяє на такі групи: 1) група слів, забарвлення (*Stilfärbung*) яких обумовлене відношенням до літературної норми мови, вони утворюють вихідні стилістичні засоби – стилістичні шари мови (*Stilschichten*); 2) до другої групи відносяться слова, забарвлення яких визначається узуальним використанням їх у певних сферах і ситуація спілкування (офіційна, політична, наукова і т. ін.), у різних прошарках суспільства (військових, студентів, декласованих елементів і т. ін.) і в різних умовах спілкування та мають додаткове виразне забарвлення функціонального і соціального характеру; 3) слова з емоційно-експресивним забарвленням, «яке доволі складно кваліфікувати через наявність у них багатообразних відтінків емоційно-експресивного змісту, які взаємно переходять один в інший. Зазвичай, це емоційно-оціночні слова, у яких оціночний компонент має різний ступінь інтенсивності якості і різний ступінь вираження суб'єктивного змісту» (Брандес, 1990:263). Саме ці групи слів є основою стилістичної синонімії.

Враховуючи таку різноманітність синонімів дуже важливо із великої кількості можливих слів, виразів та конструкцій вибрати такі, які будуть найбільш доречними у семантичному та стилістичному плані для використання у будь-якій ситуації. Обсяги значень і компоненти синонімів великою мірою перетинаються і перекриваються, але вони не можуть бути взаємозамінними. Дуже важливо, добираючи синоніми, враховувати наступні фактори, а саме: чи йдеться мова про «абсолютні синоніми (*obwohl - obgleich, obschon*); чи походять вони від однієї основи при допомозі різних словотворчих засобів і тому мають значення, які

дуже близькі (*unvergesslich, unvergessbar, unvergessen*); чи перекриваються стилістичні забарвлення слів (*Television – Fernsehen, attraktiv – anziehend*); з якими актантами вони пов'язані, наприклад для позначення початку: *anbrechen (Epoche), anheben (Flöte, Nachtigall), hereinbrechen (Gewitter), heraufziehen (Sturm), sich einstellen (Kräfteverfall)*» (Тимченко, 2006:15). Є. П. Тимченко називає стилістичні функції синонімів дуже різноплановими, оскільки вони можуть слугувати для задоволення потреби у варіативності висловлювання як у побутовому мовленні, так і у текстах художньої літератури, наприклад: *Geschoss – Stockwerk, es gibt – existiert, ist vorhanden*. Так, особлива роль гір наголошується завдяки синонімічним варіантам у наступному уривку із оповідання „*Der Spaziergang von Rostock nach Syrakus*“: „*Er denkt an die Berge im Süden von Dresden, sieht sich mit fünf oder sechs Jahren ... auf den Tisch steigend und ... gebannt vom weiten Blick bis zu den Gipfeln und Felsen der Sächsischen Schweiz, jeden einzelnen Berg, wie ein Ziel. Später ein Ausflug mit den Eltern auf einen dieser Gipfel, Königstein, von dort der erstaunte Weitblick ... auf neue Bergketten in der Ferne, viele Kegelberge bis an den Horizont.*“ (*F.Ch.Delius*)» (Тимченко, 2006:16).

Отже, таким чином ми підійшли до визначення таких понять, як ідеографічні та стилістичні синоніми, що мають вагоме значення для розгляду проблематики статті. Ідеографічні синоніми, як уважає М. П. Брандес, розрізняються інтенсивністю якості, яка міститься у значенні, наприклад: *lieben – verehren – hochschätzen*. (Брандес, 1990:264). Схожу позицію займає і Є. П. Тимченко, стверджуючи, що саме ідеографічні синоніми, які характеризуються тонкими відтінками значень, дозволяють обрати потрібне слово для передачі думки. Ця риса є дуже важливою для текстів офіційно-ділового стилю та для стилю публіцистики і преси. У цьому зв'язку слід нагадати, що використання синонімів є різним у різних функціональних стилях, а саме, деякі стилі мають для цього широкі можливості, інші вкрай чи дозволяють це. Згаданий вище стиль офіційно-ділового мовлення, який тяжіє до точності висловлювання, з метою уникнення хибних тлумачень, використовує синоніми доволі обмежено, оскільки вони можуть надавати висловлюванню різних відтінків. Для наукового стилю є характерним спрямування до однозначності, одному поняттю в ідеалі повинен відповідати один термін. У дійсності ж існують синонімічні терміни, особливо у філософських та у природничих науках. Серед них часто зустрічаються терміни іншомовного походження, які функціонують у ролі синонімів до відповідних німецьких слів: *Kasus – Fall; Verb – Zeitwort, Tätigkeitswort; Substantiv – Dingwort, Hauptwort, Nomen*. Вживання залежить від жанру та виду тексту. Як правило, слова іншомовного походження функціонують у суто наукових та у деяких науково-популярних текстах і підручниках (Тимченко, 2006:18).

Стилістичні синоніми (за Є. П. Тимченко) - це слова, які при наявності однакового денотата відрізняються одне від одного своїми стилістичними особливостями, їх приналежністю до певного функціонального стилю, їх відповідним забарвленням, експресивно-емоційними відтінками, зв'язком із соціальними, територіальними чи хронологічними факторами (Тимченко, 2006:19). Вони розмежовуються за конотаціями, тобто соціально-психологічними відтінками денотативного значення, наприклад: *sterben – entschlafen – abkratzen*. Ці слова є стилістичними синонімами і відрізняються емоційно-експресивним забарвленням (*sterben* – нейтральне, *entschlafen* – піднесене, *abkratzen* – грубе слово) (Брандес, 1990:264). Також розрізняють інтерстилістичні та інтрастилістичні синоніми і вказують на те, що абсолютну більшість становлять інтрастилістичні синоніми, тобто такі, що належать до одного і того ж самого функціонального стилю (Брандес, 1990).

На сучасному етапі розвитку німецької мови відбувається дуже активний процес наближення літературної та розмовної мови. Як наслідок цього процесу все більше слів розмовної мови проникають у літературну мову, переважно у художню літературу і частково також у тексти стилю публіцистики та преси, розширюючи цим самим сферу синонімічних засобів вираження. Аспект розрізнення синонімів за стилістичними відтінками є таким же важливим, як і аспект їх семантичної диференціації. Враховуючи цей факт дослідники у галузі стилістики розглядають виникнення синонімії, її роль для вибору слів у тексті двояко – залежно від відтінку значення та від стильового забарвлення (Глушак, 1981:59).

«У синонімів *Leid – Schmerz – Kummer – Gram – Betrübnis Gram* позначає поряд з іншими відтінками значення дещо піднесене стильове забарвлення порівняно із словом *Schmerz*, а *Kummer* взагалі має забарвлення повсякденного мовлення. Так серед синонімів до слова *schimpfen (j-n anschreien)* грубими словами є *anschmauzen* і *anwettern*, у той час як *anpfeifen*, *anhusten* характеризуються стильовим забарвленням як «зневажливі». Інші приклади: *fressen* є грубо забарвленим варіантом до нормативного *essen*, *saufen* – зневажливим до *trinken*, *verrecken* – грубим до *sterben*, *sich vermählen* – піднесеним, офіційним до *heiraten*.

Багатим джерелом розширення сфери синонімів є слова іншомовного походження. Спочатку вони виникають як допустима заміна відповідних німецьких слів, наприклад *Faktum – Tatsache*, *Energie – Tatkraft*, *Resümee – Zusammenfassung*, *formieren – bilden*, *Resultat – Ergebnis*, *ignorieren – außerachtlassen*, *dominieren – vorherrschen* і т. ін. Тоді у мовному вжитку з'являються такі слова іншомовного походження, які мають у порівнянні з їх німецькими відповідниками змістові і стилістичні нюанси, тобто можуть мати оціночний, офіційний, піднесений, іронічний та ін. відтінок. Такі слова іншомовного походження, як наприклад *Agressor*, *Gangster*, *Philister*, *philisterhaft*, *denunzieren*, *Asphaltpresse*, *Visage* мають негативне стилістичне забарвлення. Навпаки, такі слова, як *Souper* („*Abendmalzeit*“), *soupiieren* („*zu Abend speisen*“), *Vestibül* („*Vorraum*“), *Audienz* („*Empfang*“) (Глушак, 1981:60), *debütieren*, *Debüt* та багато інших належать виключно до піднесеної лексики. У контексті слова іншомовного походження можуть отримувати такі відтінки стилістичного забарвлення, які є незвичними для них, але вони враховуються автором. Це можна продемонструвати у таких контекстах: „*Sie dirigierten, intrigierten, denunzierten aus Geldgier und Herrschsucht ...*“; „*... eine spezielle amerikanisch-bürgerliche Operette in moderner, ja modischer Machart ...*“.

Мова у результаті свого поступового розвитку і руху вперед винаходить також спеціальні засоби, які можуть слугувати для розширення її синонімічних можливостей вираження. Одним із таких засобів є номінативні конструкції (*Streckformen*), еквіваленти простих дієслів (але еквіваленти лише у стилістичному, а не у змістовому плані): *einen Beschluss fassen – beschließen*; *unter Beweisstellen – beweisen*; *zur Durchführung bringen – durchführen*; *Kontrolle ausüben – kontrollieren*; *in Erwägung ziehen – erwägen*; *in Wegfall kommen – wegfallen*. Такі номінативні вирази не є характерними для побутового стилю, а вживаються переважно в офіційно-діловій сфері спілкування, оскільки, з одного боку, мають офіційно-піднесене стильове забарвлення, а з іншого – слугують більшій чіткості вираження. Німецькі дослідники у галузі стилістики (Г.Мьоллер, Д.Фаульзайт, Е.Коельвель та ін.) дотримуються думки, що номінальні вирази такого типу, як *unter Beweis stellen*, *zur Durchführung bringen* та ін. сприймаються як шаблонні (Глушак, 1981:61). Стосовно вживання таких виразів слід зважати на те, де і чому буде більш доречним їх вживання.

Поряд із трьома названими шляхами збагачення синонімії існують й інші способи її постійного поповнення. Але у всіх випадках необхідно звертати увагу на розрізнення синонімів за семантичним змістом та за стилістичною цінністю. Таке диференційоване використання синонімії відіграє велику роль у створенні тексту. Надання переваги тому чи іншому варіанту вираження, їх вибір із арсеналу синонімів певної мови залежить не лише від уподобань того, хто пише чи того, хто говорить. Вирішальною тут є змістова специфіка синоніма і його стилістичне маркування. Перевага надається таким варіантам значення і стилістичного забарвлення, які найбільшою мірою відповідають функціональному стилю, темі та загальній стильовій атмосфері тексту. У цьому полягає об'єктивна лінія синонімічного вживання. Синонімічна основа є, таким чином, точкою опори стилістичної сторони тексту. Не даремно деякі дослідники у галузі стилістики, серед них також Г.Міхель, вважають, що стиль письменника і стиль тексту можна оцінювати лише у плані синонімічної варіативності, яка йому притаманна (Michel, 1968:17).

Синоніми влітаються у загальну канву тексту як різноманітні відтінки, вони роблять можливим варіювання точок зору, з яких розглядається ставлення до твору з позиції самого письменника. Це означає, що письменник може за їх допомогою передати і спеціально акцентувати увагу на різних сторонах предмета чи явища та відобразити різні відтінки свого

ставлення до сказаного. Е.Різель та Е.Шендельс зазначали з приводу виразних можливостей синонімії наступне: усвідомлене використання всіх синонімічних відтінків допомагає передусім чітко, зрозуміло та переконливо передавати ідейний зміст (Глушак, 1981:62). Крім того, воно слугує також для вираження особистого і часто політично-ідеологічного ставлення автора (Riesel, 1975:55). Особливою властивістю стилістичних синонімів є те, що завдяки їх точному використанню може бути досягнуто навіть контрастний ефект, що повністю суперечить їх суті як мовного явища: „*Man bringt ihn in einen Raum. Nicht in ein Zimmer, in einen Raum!*“ „*Er lebt nicht mehr, er existiert nur noch.*“ (Глушак, 1981:63).

Розглянувши специфіку стилістичних синонімів слід зазначити, що їх класифікують на мовні та контекстуальні. Мовні синоніми обумовлені самою системою мови; контекстуальні або оказіональні синоніми (Огуй, 2003:93) визначаються як формально різні одиниці позначення для одного і того ж класу предметів або явищ. Це можуть бути метафори, метонімії та перифрази різних видів до власних назв чи назв предметів, які мають значний прагматичний вплив (Тимченко, 2006:26). Е.Різель та Е.Шендельс вбачають у контекстуальній синонімії «взаємозамінність лексичних одиниць у контексті» (Глушак, 1981:63). Вони утворюються в певній мовленнєвій ситуації чи в контексті. Наявність контексту є важливим для стилістичної синонімії: ізольована словникова одиниця навіть із яскраво вираженим емоційно-експресивним забарвленням поза контекстом не є стилістично визначеною. Наприклад у романі Т.Манна «Йосип» є такий фрагмент, у якому слова *Kopf, Haupt, Schädel* утворюють стилістичний синонімічний ряд: «*Auch er trug goldene Ohringe, die durch das Haar drangen, während Tuijs aller Kopf mit seinem breiten Stirnband in schwarz und weißer Emaille bekränzt war, Blütenblätter dargestellend, - ein kunstreich gearbeitetes Schmuckwerk, dem man ein minder hinfalliges Haupt zum Träger gewünscht hätte. Denn wir hegen eine Eifersucht auf schöne Dinge im Namen der frischen Jugend und gönnen sie heimlich dem Haupte nicht, das schon mehr ein Schädel ist*» (Faulseit, Kühn, 1965:20). У цьому контексті слово *Haupt* з прикметником *hinfällig* набуває стилістично негативного, зневажливого значення, хоча у своєму словниковому значенні воно імпліцитно пов'язане із піднесеним забарвленням, таке ж зневажливе значення має у цьому контексті і слово *Schädel*» (Брандес, 1990:264).

Стилістичні функції контекстуальних синонімів фактично необмежені: вони можуть слугувати для варіативності вираження, забезпечують вираження від монотонності; з іншого боку вони несуть додаткову інформацію чи уточнення сказаного, чи суб'єктивну оцінку. Із останньою особливістю пов'язане вираження певного ставлення, певної особистої позиції до предмета розмови (Глушак, 1981:63). Найчастіше контекстуальні синоніми виявляються у художній літературі, в публіцистиці, у науково-популярних текстах чи у повсякденному спілкуванні. У науковій літературі не допускається заміни певного терміну через контекстуальний синонім. Повторення одного і того самого слова у багатьох реченнях підтримує чіткість і слугує засобом уточнення. Особливу роль квітки для маленького хлопчика у наступному уривку наголошує автор через використання контекстуальних синонімів: „*Sie gab mir... einen kleinen Tonscherben voll Erde, darin steckte eine schwärzliche Knolle ... Es war eine Hyazinte ... Ich dachte mit Stolz an die Blume ... Dennoch beschäftigte und beglückte mich damals nicht so stark wie mein Blumenstock. Ein paar Tage lang sah es mit dem Blümlein nicht erfreulich aus ... Die Pflanze sah noch ziemlich kümmerlich aus (H.Hesse).*“ (Іваненко, Карпусь, 1998:27-28)

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок напряму. Отже, розгляд явища синонімії через призму стилістики виявив, що синоніми мають різноманітні класифікації, які беруть до уваги відповідні критерії. А саме, виокремлення таких видів синонімів, як смислові (ідеографічні), стилістичні (емоційно-експресивні) та контекстуальні (оказіональні) дозволяє із великої кількості можливих слів, виразів та конструкцій вибрати такі, які будуть найбільш доречними у семантичному та стилістичному плані для використання у будь-якій ситуації. Тому синонімія знаходиться у центрі стилістичного аналізу. Використання синонімів є різним у різних функціональних стилях, а саме: до використання ідеографічних синонімів більшою мірою тяжіє стиль публіцистики і преси та

офіційно-діловий стиль, контекстуальні ж синоніми можна частіше зустріти у текстах художньої літератури, у публіцистиці та у науково-популярних текстах. Науковий стиль, зазвичай, не допускає заміни певного терміну контекстуальним синонімом (за виключенням сфери філософських та природничих наук). Подальші дослідження можуть бути зорієнтовані на розгляд особливостей функціонування синонімів саме у публіцистичних чи науково-популярних текстах, оскільки такі тексти найчастіше потрапляють у поле зору як мовців, так і читачів та слухачів.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Брандес М. П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков): Учеб. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1990. – 320 с.
2. Глушак Т. С. Функциональная стилистика немецкого языка / Funktionalstilistik des Deutschen: [Учеб. пособие для фак. и ин-тов иностр. яз.]. Мн.: Выш. школа, 1981. – 173 с.
3. Іваненко С. М., Карпусь А. К. Лінгвостилістична інтерпретація тексту. Linguostilistische Textinterpretation. (для факультетів іноземних мов університетів і педагогічних вищих навчальних закладів освіти): Підр. – Київ: КДПУ, 1998. – 176 с.
4. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 368 с.
5. Левицький В. В. Лексикологія німецької мови: посібник / В. В. Левицький. – Вінниця: Нова Книга, 2014. – 392 с.
6. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища шк., 2003. – 462 с.
7. Огуй О. Д. Лексикологія німецької мови. Lexikologie der deutschen Sprache: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 416 с.
8. Тимченко Є. П. Порівняльна стилістика німецької та української мов. Навчальний посібник. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 240 С.
9. Faulseit D. Gutes und schlechtes Deutsch. – Leipzig: VEB: Bibliographisches Institut. 8. Auflage. 1982. – 154 S.
10. Faulseit D., Kühn G. Stilistische Mittel und Möglichkeiten der deutschen Sprache. – Leipzig: VEB: Bibliographisches Institut. 1972. – 286 S.
11. Michel G. Einführung in die Methodik der Stiluntersuchung. – Berlin: Volk u Wissen. 1968. – 219 S.
12. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik. – Moskau: «Высшая школа». - 1975. – 315 S.

REFERENCES

1. Brandes, M. P. (1990). Stilistika nemetskogo yazyka. [Stylistics of the German language]. Moscow: Higher School, 320 p.
2. Glushak, T. S. (1981). Funktsional'naya stilistika nemetskogo yazyka / Funktionalstilistik des Deutschen. [Functional stylistics of the German language]. Minsk: Vysh. School, 173 p.
3. Ivanenko, S.M., Karpus', A. K. (1998). Lihvostylistychna interpretatsiya tekstu. Linguostilistische Textinterpretation. [Linguostylistic interpretation of the text]. Kyiv: CDLU, 176 p.
4. Kocherhan, M. P. (2000). Vstup do movoznavstva. [Introduction to linguistics]. Kyiv: Academia Publishing Center, 368 p.
5. Levyt'kyu, V. V. (2014). Leksykolohiya nimets'koyi movy. [Lexikology of the German language]. Vinnitsia: New Book, 392 p.
6. Mats'ko, L. I. ta in. (2003). Stylistyka ukrayins'koyi movy. [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Higher School, 462 p.
7. Ohuy, O D. (2003). Leksykolohiya nimets'koyi movy. Lexikologie der deutschen Sprache. [German language lexicology]. Vinnitsia: New Book, 416 p.
8. Tymchenko, Ye. P. (2006). Porivnyal'na stylistyka nimets'koyi ta ukrayins'koyi mov. [Comparative stylistics of German and Ukrainian Languages]. Vinnitsia: New Book, 240 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Токарєва Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: проблеми стилістики та лексикології німецької мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tokaryeva Tetyana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of German Language and Methods of its Teaching at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: actual problems of German stylistics and lexicology.

УДК 81'42:81'36

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.27>

ÜBER DIE SYNTAKTISCHE VALENZ DER DEUTSCHEN ADJEKTIVISCHEN SCHNELLIGKEITSWÖRTER

Nataliia OMELCHENKO (Lwiw, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6131-5773>

e-mail: nataliya.omelchenko@ukr.net

ОМЕЛЬЧЕНКО Наталія. СИНТАКСИЧНА ВАЛЕНТНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ШВИДКОСТІ. Статтю присвячено дослідженню валентності німецьких прикметників, що позначають швидкість, на синтаксичному рівні. Об'єктом дослідження виступають німецькі прикметники "schnell" і "langsam". Подано словникові значення досліджуваних прикметників та здійснено аналіз на семантичному та синтаксичному рівнях.

Ключові слова: валентність; прикметник; швидкість; якісний; відносний; абсолютний; семантика; синтаксис.

OMELCHENKO Nataliia. ÜBER DIE SYNTAKTISCHE VALENZ DER DEUTSCHEN ADJEKTIVISCHEN SCHNELLIGKEITSWÖRTER. Der Artikel befasst sich mit der Untersuchung der Valenz von deutschen adjektivischen Schnelligkeitswörtern auf der syntaktischen Ebene. Das Objekt der Erforschung sind deutsche Adjektive "schnell" und "langsam". Es werden die Bedeutungen von untersuchten Adjektiven nach dem Bedeutungswörterbuch DUDEN angegeben. Darüber hinaus wird die Analyse auf der semantischen und syntaktischen Ebene vollzogen.

Schlüsselwörter: Valenz; Adjektiv; Schnelligkeit; qualitativ; relativ; absolut; Semantik; Syntax.

OMELCHENKO Nataliia. SYNTACTIC VALENCY OF GERMAN ADJECTIVES TO DENOTE SPEED. This article covers the study of the valency of German adjectives denoting speed at the syntactic level. The object of study is focused at the German adjectives "schnell" and "langsam". Presented are the dictionary meanings of the adjectives being studied, as well as the semantic analysis is performed at syntactic levels.

According to the results of modern research in theoretical grammar, the German adjective can occupy three syntactic positions within the sentence: 1) adjective + noun, e.g. ein schneller Wagen (definition), 2) noun + conjunction verb + adjective, e.g. der Wagen ist schnell (predicative); 3) noun + verb + adjective, e.g. der Wagen fährt schnell.

Since all adjectives have several lexical-semantic variants in their semantic structure, each such variant has its syntactic valency. The lexical-semantic variant "schnell" – "langsam" is bivalent and is implemented mainly in attributive and predicative use. On the whole, the adjective "langsam" embraces all three positions that it can occupy in a current and/or potential sentence.

As to the usage frequency of an adjective denoting speed in the nominal or verbal part of the sentence, it can be observed that such an adjective tends to be more common in the verbal part of the sentence than in the nominal one, since the adjectives for speed, with their semantics at the lexicon level, are aimed to the verbal part of the sentence which has to do with their lexical semantics. In the nominal area, they are combined with nouns that can exercise movement: das schnelle Auto, der schnelle Gedanke, die schnelle Bedienung, die schnelle Straße.

The analysis of the practical material has confirmed B. Admoni's statement that syntactic frequency is related to the semantics of each adjective. This frequency potential is established at the lexicon level. Thus, speed denoting adjectives are concentrated in the verbal part of the sentence, which is due to their procedural semantics.

Keywords: valency; adjective; speed; qualitative; relative; absolute; semantics; syntax.

Problemstellung. Adjektive dienen zur Bezeichnung von Merkmalen, Eigenschaften und Relationen, im weitesten Sinne des Wortes, die in der objektiven Realität nicht selbständig auftreten, sondern an Gegenständen und Erscheinungen beobachtet werden. Im Prozess des verallgemeinernden Denkens, der isolierenden oder analytischen Abstraktion werden sie von den Gegenständen und ihren übrigen Eigenschaften abgetrennt, mit denen sie in Wirklichkeit untrennbar verbunden sind (Sommerfeldt, 1985:155).

Das **Ziel** des vorliegenden Artikels ist es, die Valenz der deutschen adjektivischen Schnelligkeitswörter auf der syntaktischen Ebene zu untersuchen.

Auf der Ebene der Logik erfüllt das Adjektiv die Funktion des logischen Prädikats, welches zwei Leerstellen für zwei Argumente eröffnet. Die Beziehung zwischen dem Prädikat und den Argumenten kann man durch die Formel xPy repräsentieren. So eröffnet z. B. das Adjektiv „schnell“ zwei Leerstellen für zwei Argumente: für das Substantiv und das Verb (die rechte Valenz)

und für eine beliebige Wortart in der Funktion eines Intensifikators: *ein sehr schneller Läufer – er läuft sehr schnell*. Die rechte Valenz ist obligatorisch zu besetzen, sonst wird das Adjektiv in den Satz nicht eingeschaltet. Die linke Valenz ist vorwiegend fakultativ, weil ohne ihre Realisation der Satz grammatisch bleibt: *ein sehr schneller Läufer – er läuft schnell*, obwohl es auch Fälle gibt, wo sie obligatorisch ist (er ist seinem Vater ähnlich). Fakultative Valenz kann bedeutungsdifferenzierend sein: er ist böse – Charaktereigenschaft; er ist böse auf mich – innere Einstellung; er ist mir böse – Verhaltensweise (Sommerfeldt, 1985:92).

Analyse aktueller Forschungsergebnisse und Veröffentlichungen. Hinweise auf das, was wir heute als Valenz des Adjektivs bezeichnen, findet man schon bei **O. Behaghel** und **W. Admoni**. **O. Behaghel** stellt drei Gruppen von Adjektiven auf: absolute, relative, und solche, die polysem sind und in einer Variante absolut, in einer anderen relativ sein können. Zu den absoluten rechnet er u.a. Bezeichnungen der Form, der Größe, der Farbe, des Geschmacks und Adjektive, die seelische Eigenschaften bezeichnen. Zu den relativen gehören „leere Begriffe“ und Bezeichnungen, die der Verknüpfung dienen, z. B. *Er ist gut gelaunt*.

Absolute Adjektive sind einwertig, sie benötigen einen begrifflich angelegten Partner, der im Satz u. a. als Subjekt beim adverbial gebrauchten Adjektiv auftritt. Relative Adjektive benötigen weitere Partner. Im Satz ist der 2. Partner eine konstruktive Bedingung, die erfüllt sein muss, wenn die betreffende Bedeutung aktualisiert werden soll (Sommerfeldt, 1974:27). Der Terminus „relativ“ sagt zunächst nicht aus über die Bedeutung, die Art des durch das Adjektiv angegebenen Merkmals. Von dieser Klassifikation sind Klassifizierungen nach semantischen (denotativen) Gesichtspunkten zu trennen. So unterscheidet **W. Admoni** qualitative und (semantisch) relative Adjektive und versteht unter den letzteren „solche, die nicht eine unmittelbare, dem Ding innewohnende Eigenschaft bezeichnen, sondern eine im Dinge gegebene Eigenschaft, die in einem Verhältnis zwischen dem Ding, das vom Adjektiv bestimmt wird, und einem anderen Ding, das von dem Grundmorphem des Adjektivs bezeichnet: ... Es findet also immer ein Verhältnis, eine Relation statt, die außerhalb des Dinges hinausführt, das vom Adjektiv bestimmt wird“ (Admoni, 1964:78).

Qualitative Adjektive bezeichnen demgegenüber eine dem Ding innewohnende Eigenschaft, wie wir oben bereits ausgeführt haben. Diese Eigenschaft können Dinge in unterschiedlichem Maße besitzen.

Beide Klassifizierungen sind streng zu trennen, sie decken sich nicht. So gehören z. B. zu den einwertigen (absoluten) Worten sowohl (semantisch) qualitative (der schnelle Wagen) als auch (semantisch) relative (die philosophische Frage).

In diesem Sinne ist die Klassifizierung **K. Junkers** von Interesse. **K. Junker** arbeitet mit zwei Gruppen:

1. „Eine große Gruppe von Adjektiven beinhalten ein Merkmal, eine Beschaffenheit von etwas... sie sind einwertige Valenzträger...
2. In einer anderen Gruppe bezeichnen die Adjektive Relationen.

Durch die Semantik dieses Typs von Adjektiven werden zwei oder mehrere Größen in Beziehung zueinander gesetzt...“ (Sommerfeldt, 1971:115).

Wenn die Semantik gemeint ist, muss man sagen, dass durchaus nicht alle qualitativen Adjektive einwertig sind (gut gelaunt). Natürlich sind diejenigen zweiwertig, die wie „ähnlich“ Verbindungen zwischen zwei durch Substantive bezeichneten „Gegenständen“ herstellen. Wir verwenden also den Terminus „relative Adjektive“ für Adjektive, die mehrwertig sind (Sommerfeldt, 1974: 28).

Grundlagenforschung. In diesem Artikel werden Valenz und Distribution der Adjektive untersucht, die die Bedeutung der Schnelligkeit aufweisen: *schnell, langsam*. Aus Raumangel wird in der vorliegenden Studie nur die syntaktische Valenz der adjektivischen Schnelligkeitswörter „schnell“ und „langsam“ der linguistischen Untersuchung unterzogen. Im Prinzip kann ein deutsches Adjektiv nach den neuesten Erkenntnissen auf dem Gebiet der theoretischen Grammatik drei syntaktische Positionen in einem aktuellen oder potenziellen Satz einnehmen: 1) A+S – *ein schneller Wagen* (attributiv); 2) S+Vkop.+A – *der Wagen ist schnell* (prädikativ); 3) S+Vvoll.+A – *der Wagen fährt schnell*.

Da jedes Adjektiv, darunter auch „schnell“ und „langsam“ mehrere lexikalisch-semantische Varianten in seiner semantischen Struktur aufweist, so verfügt jede LSV über ihre syntaktische Valenz. So ist die LSV von „langsam“ – „unverständlich“, „schwerfällig“ zweiwertig und wird nur im attributiven und prädikativen Gebrauch realisiert: „ein langsamer Schüler“ und „er denkt langsam“, während in seiner ersten LSV „relativ lange Zeit in Anspruch nehmend“ es alle syntaktischen Positionen belegt: *eine langsame Fahrt – die Fahrt ist langsam – er fährt langsam*. Im Allgemeinen überdeckt das Adjektiv „langsam“ alle drei Positionen, die es im aktuellen und potenziellen Satz einzunehmen vermag. Was den Prozentsatz des Gebrauchs eines adjektivischen Schnelligkeitswortes im substantivischen bzw. verbalen Bereich des Satzes anbetrifft, so kann man im Voraus sagen, dass der Prozentsatz im verbalen Bereich höher ist als im substantivischen, weil die adjektivischen Schnelligkeitswörter mit ihrer Semantik auf der Ebene des Lexikons auf die verbale Sphäre des Satzes ausgerichtet sind, was mit ihrer lexikalischen Semantik verbunden ist. Im substantivischen Bereich verbinden sie sich mit den Substantiven, die die Bewegung ausführen können: *das schnelle Auto, der schnelle Gedanke, die schnelle Bedienung, die schnelle Straße*. In der Umgangssprache kann „schnell“ in der Bedeutung „ohne großen Zeitaufwand etwas erwerben“ im substantivischen Bereich verwendet werden: *schnelles Geld, schnelle Rezepte für kleine Imbisse*.

Es wird nun notwendig, den Begriff „die Schnelligkeit“ näher zu bestimmen, um eine eindeutige Abgrenzung der adjektivischen Schnelligkeitswörter zu erreichen. Nach dem Wörterbuch von Duden hat dieser Begriff folgende Bedeutung: a) das Tempo einer Fortbewegung; Geschwindigkeit; b) das Flinksein, Schnellsein bei einer Tätigkeit o.Ä. Die beiden Erklärungen gehören zu unserer Untersuchung. Eine Geschwindigkeit [Fortbewegung] kommt, wenn sie aktiv ist, nur belebten Bewegungsträgern zu. Nur ein Mensch oder ein Tier kann sich aktiv fortbewegen. Passive Geschwindigkeit kommt hingegen auch unbelebten Dingen zu. Die aktive Geschwindigkeit kann sich vollziehen einmal mit Hilfe des dem Bewegenden eigenen Fortbewegungsmittels, also mit den Beinen und/oder Armen, sie kann aber auch – dies gilt für die menschliche Fortbewegung – unter Zuhilfenahme fremder Mittel bewerkstelligt werden, wie z.B. mit Hilfe von Tieren oder mechanischen Hilfsmitteln. Bei der Bewegung eines Fahrzeuges wird zwar die Bewegung am Fahrzeug selbst sinnlich wahrgenommen, diese Bewegung ist aber nach unserer Ansicht nicht als aktive Fortbewegung zu verstehen, da die Bewegung eines Fahrzeugs immer den Bewegenden (den Fahrer o.ä.) voraussetzt. Es ist also nicht das Auto, das von sich aus fährt, auch nicht der dahintersteckende Motor, der die Bewegung ermöglicht, sondern der Mensch, der dieses Auto fährt, ist der Akteur.

Für die Bewegung ergeben sich somit als Bedingungen einmal der Bewegungsträger selbst, die eingesetzten Fortbewegungsmittel, ferner der Raum, in dem die Bewegung sich vollzieht, ganz allgemein definiert als Land, Wasser oder Luft, darüber hinaus die Geschwindigkeit der Bewegung sowie die Art und Weise der Bewegung. (Helbig, 1965: 101).

Analyse des Belegmaterials. Nach dem Wörterbuch von Duden hat das Adjektiv „schnell“ folgende Bedeutungen: 1. a) (*bes. in Bezug auf eine Fortbewegung*) durch ein hohes Tempo gekennzeichnet; mit hoher, großer Geschwindigkeit; nicht langsam, sondern rasch: ein schnelles Tempo: eine schnelle Fahrt; er hat einen schnellen Gang; [zu] schnell fahren; er lief, so schnell er konnte; könntest du einen Schritt schneller gehen?. b) (*bes. in Bezug auf eine Tätigkeit, den Ab-, Verlauf von etw. o. Ä.*) innerhalb kurzer Zeit [vor sich gehend], nur wenig Zeit in Anspruch nehmend; rasch: eine schnelle Drehung, Bewegung; schnelle Fortschritte; einen schnellen Entschluss fassen; eine schnelle Auffassung haben; sich schnell ausbreiten, verbreiten, verflüchtigen.

2. *hohe Fahrgeschwindigkeiten ermöglichend*: eine schnelle Straße, Strecke, Piste, Bahn; ein schnelles Auto, Flugzeug, Schiff.

3. (ugs.) *ohne großen Zeitaufwand herzustellen, auszuführen, zu erwerben o. Ä.*: schnelles Geld.

4. (*in Bezug auf eine Tätigkeit, die mit einer gewissen Geschwindigkeit, mit Schnelligkeit vonstatten geht*) zügig, flott, rasch: eine schnelle Bedienung; sie ist [nicht] sehr schnell (flink) [bei der Arbeit]; du bist zu schnell (*nicht sorgfältig genug*); er arbeitet schnell.

Die Merkmalsträger können auch in einem aktuellen Satz implizit repräsentiert und durch eine Rekonstruktionsprobe expliziert werden.

So schnell. (Wolf, 2000: 33).

Der Merkmalsträger ist implizit vertreten.

Das Modell N + V voll + a (explizit)

Wie schnell und gründlich man vergisst (Wolf, 2000: 15).

Die Merkmalsträger vergisst und man sind hier explizit vertreten.

Das Modell N+V kop+a

In den letzten Minuten war es sehr schnell und sicher,... (Seghers, 1949: 203)

Das Modell N+V kop+a (implizit).

Rasend schnell die Abfolge der Bilder in meinem müden Kopf, die Worte können sie nicht einholen. (Wolf, 2000: 48)

Und zwar sofort sehr schnell und mit großem Getöse. (Nossack, 1956: 273).

Das Modell N+V voll+a

Ernst wechselte unglaublich schnell sein Gesicht. (Seghers, 1949: 39).

Während sie ihren Tisch abräumte, warf sie immer schnell einen Blick auf den Paul und noch schnell einen Blick durch die Tür, als sie die Kinder zu Bett brachte. (Seghers, 1949: 258).

..., guck dich mal um, ganz schnell, ganz unangenehm wirst du kaputt gehen, ... (Seghers, 1949: 194).

Schnell begriff ich, wodurch: ... (Wolf, 2000: 67).

Rasend schnell und hart schlug mein Herz, ... (Wolf, 2000: 64).

In den angeführten Beispielen wird die Bedeutungsvariante 1.b) realisiert.

Er stieg schnell in den vierten Stock. (Seghers, 1949: 233).

Die Mutter füllt schnell die beiden Eimer, ... (Seghers, 1949: 228).

Sie gingen schnell dahin. (Seghers, 1949: 174).

Mit dem Adjektiv „schnell“ sind keine (halb)impliziten Merkmalsträger repräsentiert. Die Modelle a+N und N+a sind in unserem Material nicht präsent.

Nach dem Wörterbuch von Duden hat das Adjektiv **langsam** folgende Bedeutungen: 1. *durch geringe Geschwindigkeit gekennzeichnet, mit wenig Geschwindigkeit, ohne Schnelligkeit; relativ lange Zeit in Anspruch nehmend*: ein langsames Tempo; ein langsamer Prozess; eine langsame Fahrt; mit langsamen Schritten gehen; der Zug fährt langsam in die Halle; die Zeit vergeht nur langsam;

2. *umständlich schwerfällig, nicht flink u. wendig; viel Zeit für etw. benötigend*: ein langsamer Schüler, Arbeiter; er arbeitet, denkt, sehr langsam ; er ist seiner ganzen Veranlagung nach, bei/in seiner Arbeit ziemlich langsam;

3. *allmählich, nach u. nach; mit der Zeit*: das langsame Nachlassen der Kräfte; langsam wurde ihm klar, worum es ging.

Das Modell N+V kop+a

Und mein Leben ist langsam anders geworden und jetzt nur zum Schein noch ruhig (Seghers, 1949: 266).

Wenn er auch etwas langsam im Denken war, ... (Seghers, 1949: 117).

Das Modell N+V voll+a

Langsam, doch merklich, verzog sich der Nebel, und er sah ein paar flache Gebäude ... (Seghers, 1949: 137) .

Langsam ging der Posten den Weg ab, ... (Seghers, 1949: 32)

Die Zeit schien langsamer zu laufen,... (Wolf, 2000: 94) .

Fazit. Bei diesem adjektivischen Wort ist das Modell a+N und N+a nicht belegt. Auch explizite und halb(implizite) Merkmalsträger wurden nicht belegt. Aber das Modell N+Vvoll+a hat sich am produktivsten erwiesen, was mit der lexikalischen Bedeutung der untersuchten Lexeme aufs Engste verbunden ist.

Die Analyse des Belegmaterials hat die These von W. Admoni bestätigt, dass die syntaktische Häufigkeitsfrequenz mit der Semantik eines jeden adjektivischen Wortes zusammenhängt. Diese

Häufigkeitspotenz ist auf der Ebene des Lexikons angesetzt. So sind die adjektivischen Schnelligkeitswörter auf die Realisation im verbalen Bereich des Satzes ausgerichtet, weil es durch ihre prozessuale Semantik vorbedingte ist.

BIBLIOGRAPHIE

1. Адмони В. Основы теории грамматики. – М.; Л., 1964. – 106 с.
2. Helbig G. Der Begriff der Valenz als Mittel der strukturellen Sprachbeschreibung und des Fremdsprachenunterrichts // Deutsch als Fremdsprache, 1965 – №1. – S. 93–97.
3. Sommerfeldt K.–E. Zur Valenz des Adjektive // Deutsch als Fremdsprache, 1971. – №2. – S. 113–120.
4. Sommerfeldt K.–E., Schreiber H. Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive. – Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1974. – 435 S.
5. Sommerfeldt K.–E., Starke G., Nerius D. Einführung in die Grammatik u. Orthographie der deutschen Gegenwartssprache. 3., univ. Aufl., Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1985. – 299 S.
6. Nossack H. E. Spirale: Roman einer schlaflosen Nacht. – Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1956. – 371 S.
7. Seghers A. Das siebte Kreuz. – Moskau, Verlag für fremdsprachige Literatur, 1949. – 407 S.
8. Wolf Ch. Cassandra. 10. Aufl., – München, Deutscher Taschenbuch, 2000. – 143 S.

REFERENCES

1. Admoni V. (1964). Osnovy teorii grammatiki [Grammar Theory]. M.; L., p. 106.
2. Helbig G.(1965). Der Begriff der Valenz als Mittel der strukturellen Sprachbeschreibung und des Fremdsprachenunterrichts [The Concept of Valence as a Means of Structural Language Description and Foreign Language Teaching] // Deutsch als Fremdsprache, №1. p. 93–97.
3. Sommerfeldt K.–E. (1971). Zur Valenz des Adjektive [The Valence of the Adjective] // Deutsch als Fremdsprache, №2. p. 113–120.
4. Sommerfeldt K.–E., Schreiber H. (1974). Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive [Dictionary of Valence and Distribution of German Adjectives]. Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, p.435.
5. Sommerfeldt K.–E., Starke G., Nerius D. (1985). Einführung in die Grammatik u. Orthographie der deutschen Gegenwartssprache [Introduction to Grammar and Orthography of the Contemporary German Language]. 3., univ. Aufl., Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, p. 299
6. Nossack H. E. (1956). Spirale: Roman einer schlaflosen Nacht [Spiral: novel of a sleepless night]. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, p. 371
7. Seghers A. (1949). Das siebte Kreuz [The Seventh Cross]. Moskau, Verlag für fremdsprachige Literatur, p.407
8. Wolf Ch. (2000). Cassandra [Cassandra] 10. Aufl., München, Deutscher Taschenbuch, p.143.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Омельченко – викладач кафедри іноземних мов та перекладознавства Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Наукові інтереси: граматичне вчення про слово, взаємозв'язок семантики і синтаксису, частини мови, теорія валентності.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Nataliia Omelchenko – teacher of Foreign languages and translation department, Lviv State University of Life Safety.

Scientific interests: grammatical studying of the word, semantics and syntax interconnection, parts of speech, the theory of valency.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОНЕТИКИ, ФОНОЛОГІЇ ТА ОРФОГРАФІЇ

УДК 811.111' 38

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.28>

ПЕРЦЕПТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНТОНАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ВІДЕОПРЕЗЕНТАЦІЙ

*Ольга ВАЛІГУРА (Київ, Україна),*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0428-5421>e-mail: olha.valihura@gmail.com*Наталія ГРАД (Київ, Україна)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6322-5827>

natalyhrad@gmail.com

ВАЛІГУРА Ольга, ГРАД Наталія. ПЕРЦЕПТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІНТОНАЦІЇ АНГЛОМОВНИХ ВІДЕОПРЕЗЕНТАЦІЙ. У статті розглядаються перцептивні особливості просодичного оформлення висловлень у декодуванні смислу відеовербального тексту шляхом аудитивного аналізу англомовних презентацій компанії Apple. Встановлено, що інтонація у поєднанні з низкою лексико-граматичних засобів відіграє ключову роль у реалізації смислу відеовербальних текстів та прагматичного впливу на адресата в досліджуваних відеопрезентаціях.

Ключові слова: аудитивний аналіз, відеовербальний текст, відеопрезентація, інтонація, просодичні засоби.

VALIGURA Olga, HRAD Natalia. PERCEPTIVE CHARACTERISTICS OF INTONATION OF ENGLISH VIDEOPRESENTATIONS. This contribution deals with the investigation of perceptual prosodic means of pragmatic influence realization in videoverbal texts. Nowadays, the issue of functioning of videoverbal (creolized, visually dependent) texts as linguovisual phenomenon is getting more and more popular among home and foreign linguists. Videoverbal texts are defined within the framework of cognitive-and-discursive, communicative-and-pragmatic approaches as well as a new energetic approach to the research of speech phenomena.

The paper discusses a videopresentation as a type of videoverbal text with a definition of its distinctive features, based on interaction of visual and linguistic aspects, description of the role of language means with a particular reference to prosodic means.

The research develops a programme and methodology for experimental phonetic study which involves linguistic description methods, the use of auditory and acoustic analysis, quantitative data processing to study prosodic means that take part in pragmatic influence realization.

The results of the auditory analysis prove that every component of intonation (speech melody, loudness, tempo, pausation, rhythm and timbre) contribute to better comprehension of information and pragmatic influence on the audience. Such prosodic parameters as localization of the logical stress on the key phrases, variability of terminal tones, in particular regular recurrence of falling, rising and compound falling-rising and rising-falling tones, slow and moderate tempo, interchange of short and long pauses are the most optimal for pragmatic influence realization and help to draw and maintain listeners' attention during the videopresentation. The further acoustic analysis with the help of digital tools of speech analysis would provide support for the data obtained during the auditory analysis.

Key-words: auditory analysis, videoverbal text, videopresentation, intonation, prosodic means.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні студії спрямовані на вивчення одиниць мови та мовлення у межах когнітивно-дискурсивного та функціонально-енергетичного підходів з урахуванням впливу прагматичних факторів на їхню просодичну організацію. Детальне вивчення взаємодії та взаємозв'язку системи фонетичних засобів, семантики та прагматики у реалізації смислу текстів засобів масової інформації, у тому числі відеовербальних текстів, є актуальним, оскільки уможливує з'ясування принципів і способів оптимального впливу на реципієнта. З огляду на це, виникає необхідність

комплексного експериментально-фонетичного дослідження, присвяченого вивченню просодичних засобів англомовних відеопрезентацій як різновиду відеовербального тексту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На основі аналізу та узагальнення наявних у сучасній лінгвістиці теоретичних поглядів та підходів до трактування поняття відеовербального тексту його визначено як текст, що має всі характеристики зв'язного тексту на основі взаємодії візуального та мовного аспектів (Пойманова 1998). Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття інтенсивне опрацювання типології текстів дозволило полікодовим текстам (креолізованим, відеовербальним) як лінгвовізуальному феномену в сучасній мовознавчій науці стати об'єктом окремих досліджень (Г. Лильо, О. О. Нагорна, О. В. Пойманова, Ю. О. Сорокін, Є. Ф. Тарасов, С. Г. Чемеркін, G. R. Kress, T. L. van Leeuwen, та ін.). Однак проблема взаємозв'язку та взаємовпливу просодичних засобів у текстах відеопрезентацій на сьогодні розглядалася лише побіжно, що й зумовлює актуальність обраної теми.

Вивчення функціонування просодичних засобів та специфіки їхньої взаємодії знайшло своє відображення у роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників (Валігура, 2018; Вербич, 2008; Калита, 2016; Козуб, 2018; Козуб 2019; Тараненко 2014; Laver, 1994; Valigura, 2017 та ін.). Разом з тим, недостатньо уваги приділяється дослідженню питань просодичного оформлення мовних одиниць, які виконують важливу роль у декодуванні смислу відеовербального тексту.

Формування цілей статті. Метою статті є встановлення специфіки функціонування просодичних засобів організації сучасного англомовного відеовербального тексту на перцептивному рівні шляхом аудитивного аналізу англомовних відеопрезентацій. Поставлена мета потребує розв'язання таких завдань: дослідити перцептивні характеристики англомовних відеопрезентацій та встановити інвентар просодичних засобів, що беруть участь в оформленні досліджуваних текстів.

Матеріалом дослідження слугували англомовні презентації компанії Apple за період з 2010 по 2019 роки загальною тривалістю звучання 4.86 год.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експериментальне дослідження й узагальнення перцептивних характеристик інтонації англомовних відеопрезентацій здійснювалося на підставі розробленої авторами програми та методики відповідно до робочої класифікації їхніх ознак. Аудитори – носії англійської мови та фонетисти здійснили оцінку особливостей просодичної структури аналізованих відеопрезентацій у співвідношенні із функціональним призначенням та прагматичним спрямуванням структурних елементів тексту, з урахуванням його емоційно-прагматичного потенціалу. При цьому аудитори-носії англійської мови давали додаткову інформацію щодо особливостей просодичного оформлення відеопрезентацій.

У ході реалізації першого етапу аудитивного аналізу інформанти-носії літературної англійської мови прослухали матеріал дослідження і вказали на щільну кореляцію особливостей просодичного оформлення відеопрезентацій з високим прагматичним потенціалом. До того ж, за твердженням аудиторів, визначення прагматичного потенціалу не викликає труднощів, оскільки реалізується через просодичне і лексико-граматичне наповнення текстів. На цих підставах і був здійснений подальший аудитивний аналіз особливостей просодичного оформлення відеопрезентацій компанії Apple за період з 2010 по 2019 роки.

Результати аудитивного аналізу експериментального матеріалу підтвердили високий емоційно-прагматичний потенціал аналізованих відеопрезентацій на основі варіюючої взаємодії просодичних і лексико-граматичних засобів. Прикладом цього може слугувати початок відеопрезентацій, коли з'являються спікери. У випадку, коли вони є представниками відомих компаній, зокрема такої як Apple, або відомими особами (один із засновників компанії Apple С. Джобс, генеральний директор компанії Apple Т. Кук) і їхній появі до того ж передусім кількахвилинний перегляд проморолика з демонстрацією продукції компанії, яка на сьогодні є на ринку і користується великою популярністю серед споживачів, аудиторія реагує досить емоційно (аплодисменти можуть переходити в бурхливі овації), що, без

сумніву, впливає на спікера і емоційність його мовлення на початку виступу. Саме такою є поява на сцені генерального директора компанії Apple Т. Кука. Перебуваючи під враженнями від теплої зустрічі аудиторії і повторюючи слова *Wow* і *Thank you*, спікер передає свої емоції і переживання за допомогою інтонації. Так, висотнотональний рівень початку синтагми варіює від середнього підвищеного на початку зустрічі, коли спікер приємно здивований реакцією аудиторії на його появу, до екстрависокого і високого, коли аплодисменти не вщухають і мовець не може розпочати свій виступ. Відповідно, діапазон синтагми різниться від середнього на початку виступу до широкого і розширеного у наступних синтагмах. При цьому простежується сповільнений темп мовлення, що не лише передає емоції спікера, але й пояснюється необхідністю зробити паузу і почекати, коли стихнуть аплодисменти і мовець зможе розпочати свій виступ: e.g., [^]Wow! || [^]Thank you! [§]Thank you! [§]Thank you! | [^]Thank you! [§] [^]Wow! | [^]Thank you! [§] [^]Wow! | [^]Wow! | [^]Thank you! | [^]Wow! | [^]Thank you! [§] [^]Thank you! || Просодичні характеристики початку відеопрезентації свідчать про те, що мовець переживає цілий спектр емоцій: хвилювання, здивування, радість, захоплення реакцією аудиторії на його появу.

Ще однією особливістю презентацій перед аудиторією є те, що багато пауз, зокрема, що стосуються початку і завершення виступів, є заповненими саме реакцією аудиторії (у вигляді схвальних вигуків, аплодисментів, іноді овацій, коли на сцені з'являється відома особистість). При цьому заповнені паузи не простежуються у мовленні спікерів, що свідчить про їхні професійні якості, вміння доносити аудиторії свої думки без використання слів-паразитів, які роблять виступ менш переконливим, відволікають від головної думки і негативно впливають на сприйняття інформації аудиторією.

Варто звернути увагу і на використання у презентаціях довгих незаповнених пауз, які найчастіше простежуються після того, як аудиторії пропонується дещо більший обсяг інформації, а також технічні характеристики презентованого електронного пристрою, що потребує спеціальних знань і часу для осмислення. Як зазначалося вище, для професійних спікерів, які мають досвід публічних виступів, не характерні заповнені паузи. Вони не завжди простежуються й з боку аудиторії, яка уважно слухає і аналізує отриману інформацію, особливо коли йдеться про технічні характеристики пристроїв. При цьому професійні спікери зазвичай відчують аудиторію і адаптують своє мовлення до її потреб сповільнюючи і урізноманітнюючи його інтонаційно.

Що стосується темпу мовлення спікерів англомовних відеопрезентацій, переважно сповільненого, то найчастіше він простежується, коли:

1) Пропонуються нові характеристики товару: e.g., ¹And yet, [§] ²with [^]all [^]these [^]new features, [§] ³the [^]new [^]Mac·Book [^]Air weighs [§] ⁴just [^]2. [^]75 pounds. ||

Сповільнений темп мовлення у поєднанні з висхідним термінальним тоном трьох незавершених синтагм додає мовленню спікера певної інтриги. Мовець пропонує інформацію, яка, як він упевнений, виправдає очікування аудиторії щодо нових характеристик гаджета, зокрема його меншої ваги.

2) Дається інструкція, як користуватися технічною новинкою: e.g., ¹So now [§] ²with just a [^]touch of a finger [§] ³you can un[^]lock your [^]Mac·Book Air, | ⁴buy something [^]cool on [^]Apple Pay [§] ⁵or use [^]Touch ID [§] ⁶with a [^]third party app [§] ⁷like [^]I password. || У наведеному прикладі, сповільнений темп мовлення простежується у чотирьох перших синтагмах даючи слухачам осмислити запропоновану інформацію.

Особливої уваги у відеопрезентаціях заслуговують термінальні тони, які вказують на високий емоційно-прагматичний потенціал аналізованих текстів. Саме завдяки використанню термінальних тонів чи їхньому поєднанню, мовець може зацікавити, заінтригувати, констатувати факт, встановити контакт з аудиторією і, таким чином, переконати у перевагах запропонованого товару чи технічної новинки, яку мовець презентує у своєму виступі.

Так, висхідні термінальні тони у двох початкових синтагмах можуть створювати певну інтригу, а спадний високий термінальний тон фінальної синтагми емоційно констатувати факт. Таке поєднання висхідних і спадного кінетичних тонів з чергуванням помірною і прискореного темпу та помірної і підвищеної гучності свідчить про те, що мовець прагне передати свої яскраві емоції слухачам і у такий спосіб встановити з ними контакт та довірливі відносини перш, ніж переходити безпосередньо до свого виступу та презентації зокрема:

e.g., *To day, we are especially thrilled to be at the Brooklyn Academy of Music!* ||

Характерним для відеопрезентацій є велика кількість *спадних термінальних тонів*, які можуть превалювати у двох, а то й трьох суміжних поширених реченнях. Така кількість спадних тонів свідчить про надійність і достовірність пропонованої інформації, що не повинна викликати сумнівів у споживачів: e.g., *We're adding millions and millions of new customers every quarter, bringing our total active installed base to a new major milestone of 100 million Macs. But what's most important to us is that in survey after survey, the Mac continues to be rated the number one in customer satisfaction, by far.* ||

У наведених прикладах мовець повідомляє про популярність продукції компанії, наводячи цифри, посилаючись на численні дослідження і опитування. Використовуючи значну кількість спадних тонів у суміжних і фінальних синтагмах, спікер звучить переконливо, безапеляційно, як знаючий фахівець і людина, якій можна довіряти. При цьому він використовує короткі синтагми, чергує рівні середні, низхідні і висхідні ступінчасті шкали. Усе це супроводжується варіюванням гучності від помірної у перших трьох синтагмах до підвищеної у четвертій, помірної у п'ятій і високої у шостій, далі до зниженої у сьомій, підвищеної у восьмій, помірної у дев'ятій, десятій і одинадцятій і знову підвищеної у дванадцятій і тринадцятій. У цілому збалансована дистрибуція логічного фразового наголосу створює враження чіткого ритму; варіювання гучності, чергування помірною і сповільненого темпу мовлення, переважання коротких та середніх пауз на межах синтагм та довгих на межах висловлень, варіювання інтервалу на стику "передтермінальна частина – ядро" (негативний вузький, позитивний вузький, нульовий) створюють динамічний та жвавий контур висловлення, який підвищує рівень ефективності сприйняття відеопрезентації слухачами.

Використання такої багатой палітри інтонаційних засобів, не дивлячись на одноманітність кінетичного тону, робить виступ мовця максимально переконливим і професійним та свідчить про високий емоційно-прагматичний потенціал відеопрезентації.

Досить поширеним у відеопрезентаціях є *чергування висхідних і спадних термінальних тонів*. Такий інтонаційний малюнок простежується зокрема, коли мовець розповідає про діяльність компанії. При цьому простежується сповільнений темп мовлення і підвищена гучність:

e.g., *At Apple we put the customer at the center of everything that we do with products and technologies that are designed in the service of humanity.* |

Результати аудитивного аналізу засвідчили, що для англомовних відеопрезентацій притаманним є й використання *висхідно-спадних і спадно-висхідних тонів*, які простежуються у фразах, що поєднуються сполучниками *and* і *or*. У першому випадку, це можуть бути сталі вирази *fit and finish*, *see and touch*, поєднання іменників, які мовець згадує у презентації, описуючи нові можливості технічної новинки чи удосконалення, які були зроблені у новій моделі пристрою, або ж прикметників, коли спікер зазначає нові характеристики гаджета, у другому – коли пропонується альтернатива, або є певне протиставлення.

e.g., *Every detail has a remarkably precise fit and finish and everything you see and touch has been carefully refined.* ||

Успішність відеопрезентацій компанії Apple, їхній високий емоційно-прагматичний потенціал досягається завдяки присутності трьох складових: спікер + аудиторія + відео/мультимедіа. Ефективність зазначених складових забезпечується саме вдалому використанню просодичних засобів, які підсилюються низкою лексико-граматичних засобів.

Висновки та перспективи дослідження. Здійснене дослідження дозволяє зробити висновок, що інтонація у поєднанні з низкою лексико-граматичних засобів відіграє ключову роль у реалізації смислу відеовербальних текстів. До компонентів інтонації, які беруть участь в актуалізації англомовних відеопрезентацій як різновиду відеовербальних текстів, відносять фразовий наголос, мелодіку, ритм, паузи, темп та гучність. Узагальнення викладеного дає підстави стверджувати, що у відеопрезентаціях компанії Apple промінантність наголошених складів досягається змінними комплексами просодичних засобів, варіативністю інтонаційних моделей. Так, лексичні засоби, зокрема якісні, емоційно-оцінювальні прикметники, інтенсифікуючі прислівники, прикметники найвищого ступеня порівняння, повторення, стилістичні фігури мовлення підсилюються, зазвичай, ускладненням конфігурації мелодійного руху, сповільненням темпу, кінетичним рухом тону тощо.

Контрастність показників гучності і темпу у відеопрезентаціях збільшується в міру збільшення емоційно-прагматичного потенціалу повідомлення. Підвищення емоційного напруження, яке простежується здебільшого у текстах із високим емоційно-прагматичним потенціалом, призводить до ускладнення мелодійного малюнка висловлень та відповідного підвищення гучності на наголошених складах. Попри те, значна різниця в цих показниках між наголошеними і ненаголошеними складами сприймається перцептивно. Отже, розподіл наголосів у проаналізованих текстах відеопрезентацій значною мірою обумовлено граматичною структурою речень, композиційною будовою самих текстів та їхнім емоційно-прагматичним потенціалом.

Таким чином, завдяки багатому інтонаційному малюнку у поєднанні з низкою лексико-граматичних засобів відеопрезентації компанії Apple стають потужним інструментом впливу на аудиторію, тим драйвером, який спонукає споживачів діяти, а компанії залишатися лідером на світовому ринку електротоварів.

До **перспективних** напрямів подальших наукових розвідок у сфері дослідження просодичної організації відеовербальних текстів можна віднести вивчення нейропсихолінгвістичних аспектів просодичної реалізації відеопрезентацій та їх сприйняття слухачами, застосування сучасних цифрових технологій, зокрема, новітніх комп'ютерних програм з метою акустичного аналізу частотних, динамічних та темпоральних характеристик англомовних відеопрезентацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Валігура О. Р., Томахів М. В. (2018). Інтонаційні засоби реалізації мовленнєвого впливу в сучасному науковому дискурсі. В: *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кропивницький: Вид-во «КОД», вип. 165, с. 7-12.
2. Вербич Н. С. (2011). Інтонація переконування в публічному мовленні: монографія. Луцьк: Терен, 208 с.
3. Калита А. А. (2016). Энергетика речи: Монография. Киев: Кафедра. 292 с.
4. Козуб Л. С. (2018). Роль інтонації в змістовій структурі інформаційного тексту. В *Сучасні тенденції фонетичних досліджень*. Київ: КПІ ім. І. Сікорського, С. 91-93.
5. Сорокин Ю. А., Тарасов, Е. Ф. (1990). Креолизованные тексты и их коммуникативная функция. В *Оптимизация речевого воздействия*. М.: Наука, .180-195.
6. Тараненко Л. І. (2014). Актуалізація англійських прозових фольклорних текстів малої форми: Монографія. Київ: Кафедра. 288 с.
7. Kozub, L. (2019). The Role of Prosodic Means in Realizing the Pragmatic Effect. In *International journal of philology*. Kyiv: NUBIP, Vol. 10 (2), p. 45-50.
8. Kress, G.R., van Leeuwen, T. (2002). *Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication*. London: Edward Arnold, 152 p.
9. Laver, J. (1994) *Principles of Phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press. 736 p.
10. Valigura, O. (2017). Bilinguals and Linguistics of Creativity: the Case of Ukrainians Speaking English. In *Language – literature – the arts: a cognitive-semiotic interface*. Frankfurt am Main; Bern: Peter Lang, Vol. 14, p. 261–277. Elzbieta Chrzanoswska-Kluszewska, Olga Vorobyova (eds.). Series: Text – meaning – context: Cracow studies in English language, literature and culture. DOI 10.3726/b10692.

REFERENCES

1. Kalita, A.A. (2016). *Energetika rechi: Monografiya*. [Energetics of speech: monograph]. Kiev: Kafedra, 292 p.
2. Kozub, L.S. (2018). Rol intonatsii v zmistovii strukturі informatsiinoho tekstu. [The role of intonation in the content structure of information text]. In *Suchasni tendentsii fonetychnykh doslidzhen*. Kyiv: KPI im. I. Sikorskoho, p. 91-93.
3. Kozub, L. (2019). The Role of Prosodic Means in Realizing the Pragmatic Effect. In *International journal of philology*. Kyiv: NUBIP, Vol. 10 (2), p. 45-50.
4. Kress, G.R., van Leeuwen, T. (2002). *Multimodal Discourse: the modes and media of contemporary communication*. London: Edward Arnold, 152 p.
5. Laver, J. (1994) *Principles of Phonetics*. Cambridge: Cambridge University Press, 736 p.
6. Sorokin., Yu., Tarasov, Ye. (1990). Kreolizovannye teksty i ikh kommunikativnaia funktsiia. [Kreolized texts and their communicative function]. In *Optimizatsiia rechevogo vozdeistviia*. M.: Nauka, pp.180-195.
7. Taranenko, L. (2014). Aktualizatsiia angliiskykh prozovykh folklornykh tekstiv maloi formy: monografiya. [Actualization of English small form folk texts: monograph]. Kyiv: Kafedra, 288 p.
8. Valigura, O., Tomakhiv, M. (2018). Intonation means of speech influence realization in modern scientific discourse. In *Naukovi zapysky Tsentralnoukraiïnskoho derzhavnoho pedagogichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*. Series: Filologichni nauky (movoznavstvo). Kropyvnytsky: KOD, 165, pp. 7-12.
9. Valigura, O. (2017). Bilinguals and Linguistics of Creativity: the Case of Ukrainians Speaking English. In *Language – literature – the arts: a cognitive-semiotic interface*. Frankfurt am Main; Bern: Peter Lang, Vol. 14, p. 261–277. Elzbieta Chrzanowska-Kluszevska, Olga Vorobyova (eds.). Series: Text – meaning – context: Cracow studies in English language, literature and culture. DOI 10.3726/b10692.
10. Verbych, N. (2011). Intonatsiia perekonuvannia v publichnomu movlenni: monografiya. [Intonation of persuasion in public speech]. Lutsk: Teren. 208 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ольга Валігура – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: експериментально-фонетичні дослідження мовленнєвої комунікації, міжкультурна комунікація, соціофонетика, фоносемантика.

Наталія Град – викладач кафедри англійської мови і перекладу факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: експериментальна фонетика, просодія мовлення, мультимодальна лінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Olga Valigura – Doctor of Philology (Linguistics), Professor, Chair at the Department of Oriental Philology at Kyiv National Linguistic University.

Scientific interests: experimental phonetic investigations of speech communication, cross-cultural communication, sociophonetics, phonosemantics.

Natalia Hrad – teacher at the Department of English Language and Translation at Kyiv National Linguistic University.

Scientific interests: experimental phonetics, speech prosody, multimodal linguistics.

УДК 811.161.1'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.29>

**PHONOLOGICAL COMPETENCE REVISITED IN THE
COMPETENCY-BASED MODEL OF EFL TEACHER EDUCATION
IN UKRAINE**

Valentyna PARASHCHUK (Kropyvnytskyi, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4007-4437>

e-mail: valparashchuk@gmail.com

ПАРАЩУК Валентина. СУЧАСНИЙ ЗМІСТ ФОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В КОМПЕТЕНТІСНІЙ МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УКРАЇНІ. Статтю присвячено опису сучасного змісту поняття “фонологічна компетенція” вчителя іноземної мови, представлено в “Супровідному томі” (2018) до “Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання” (далі – ЗЄР) (2001) та новітніх наукових дослідженнях оволодіння іномовною вимовою в межах компетентнісної моделі підготовки вчителя. Інновації у змісті фонологічної компетенції, які репрезентовано в

Супровідному томі до ЗЄР, охоплюють відмову від використання вимови носія мови як еталону й інструменту контролю та введення нового критерію 'intelligibility' (дослівно: розбірливості), тобто коректності й адекватності вимови, необхідних і достатніх для успішного спілкування іноземною мовою, а також розробку нових дескрипторів фонологічної компетенції. Ці зміни зумовлюють особливу увагу до навчання тих сегментних і просодичних засобів ініомовної вимови, які, у першу чергу, впливають на зрозумілість мовлення.

Ключові слова: фонологічна компетенція, розбірливість вимови, зрозумілість вимови, вимовний акцент, компетентнісна модель підготовки вчителя англійської мови.

PARASHCHUK Valentyna. PHONOLOGICAL COMPETENCE REVISITED IN THE COMPETENCY-BASED MODEL OF EFL TEACHER EDUCATION IN UKRAINE. This paper provides a critical discussion of the content of the term "phonological competence" of a foreign language (henceforth is FL) teacher, currently used in the Companion Volume (2018) to the Common European Framework of Reference for Languages (henceforth is CEFR) (2001) and in recent research findings on pronunciation instruction to FL teachers within the framework of the competency-based model of EFL (English as a foreign language) teacher education. In Ukraine, there has been a shift towards competence as an aim of FL teaching in recent years, coupled with an increased focus on standards. The country's teacher-training institutions of higher learning that offer FL education programs are implicitly oriented to the CEFR as the most widely used language proficiency framework in Europe. The recently published CEFR Companion Volume (henceforth is CEFR/CV) provides new scales for language activities that were not covered in the CEFR (2001) (online communication) and presents more elaborately defined plus levels, pre-A1 levels, and C levels of language proficiency. In the focus of this study, there are innovations in the content of the phonological competence that include a new scale of descriptors of phonological control with the emphasis on the importance of ensuring mutual intelligibility, but not achieving nativelike pronunciation and eliminating accent. Empirical research findings reveal the priority of the segmental or suprasegmental features for intelligibility that challenge the conventional pronunciation instruction practices and condition their changes. The 'discerning pedagogy' (term by Derwing (2018)) focusing solely on pronunciation problems that interfere with communication may prove successful, with certain techniques, e.g. high variability phonetic training, being especially beneficial. This article concludes with important implications for the EFL pre-service teachers' pronunciation instruction in Ukraine.

Keywords: phonological competence, intelligibility, comprehensibility, accent, competency-based model of EFL teacher pronunciation education.

Dearest creature in creation,
Study English pronunciation.
I will teach you in my verse
Sounds like *corpse*, *corps*, *horse*, and *worse*.
I will keep you, *Suzy*, *busy*,
Make your *head* with *heat* grow dizzy....
Gerard Nolst Trenité.

"it is intelligibility – rather than native-like pronunciation – that is most critical for successful communication in an L2"

Munro & Derwing (2011: 316-317).

The current trend in foreign language teaching in Ukraine is that of a gradual move from the *communicative approach* (henceforth is CA) to the *competency-based approach* (henceforth is CBA), with an increased focus on standards. *Competency-based language teaching* (henceforth is CBLT) is an application of the principles of *competency-based education* (henceforth is CBE) to a language setting (Richards & Rodgers, 2001).

CBE emerged in the 1970s in the US (Wong, 2008:180) and it referred to an approach in education expressly focusing on what learners can *do* rather than on what they *know* (Smith & Patterson, 1998), when learning objectives are defined in terms of "precise measurable description of the knowledge, skills, and behaviours students should possess at the end of a course of study" (Wong, 2008:180).

Patel & Vyas define a *competency* as the capacity of applying or using knowledge, skills, abilities, behaviors (KSABs), and personal characteristics (mental, intellectual, cognitive, social, emotional, attitudinal) to successfully perform professional tasks, functions or operate in a given role or position (Patel, & Vyas, 2018:185). Following from the above said, a competency is how things have to be done and at what level, thus EFL teacher *competency* is the quality or state of being legally qualified to do EFL teacher's job. The first stage of performance measurement is represented by *competence*, i.e. a person's ability or skills and knowledge that s/he possesses (Sampson, 1998:307). For a historical overview of the term "competence" see (Glaesser, 2019: 72-73).

In the focus of our research is *EFL teacher phonological competence* as an integral part of linguistic competence (CEFR, 2001: 116). The importance of phonological competence research is

defined by pronunciation central roles “in speech recognition, speech perception, and speaker identity” (Levis, 2007:184). Pronunciation is “the initial layer of talk through which speakers construct and listeners decode and interpret linguistic signals” (Pennington, & Rogerson-Revell, 2019:7). However, in TEFL practices, shifting views of language had impact on pronunciation instruction status: in the 1950s-1960s pronunciation “had a center-stage position in language pedagogy”; in contrast, it “became side-lined” in the 1970s and 1980s (op. cit.).

Within the framework of the communicative approach, the lack of attention to pronunciation, its treatment as an optional ‘add-it-on-if-we-have-time’ language feature (Levis, 2018) enabled some researchers to proclaim that area as the “Cinderella of language teaching” (Kelly, 1969:87) or “an orphan in English programs around the world” (Gilbert, 1994:38), since pronunciation was viewed as being of little importance to teaching language communicatively, because it was considered part of linguistic rather than communicative competence (Pennington & Richards, 1986).

The last ten years have witnessed an explosion of activity in language pronunciation research (Derwing, 2018:12), and most recently, “pronunciation instruction is back in vogue” (Pennington, 2015:149-150): nowadays, it can be considered the ‘Belle of the Ball’ in second/foreign language acquisition circles (Derwing, 2018:13). In spite of such positive “tectonic shifts” in pronunciation status in current research, there is incongruence between emerging research vogues and EFL teacher education programs in Ukraine. Insufficient training in pronunciation instruction, the rapidly changing world of English language communication (English as a lingua franca, global English, World Englishes: so what pronunciation model to teach?), now-obsolete emphasis on achieving accurate native-like pronunciation are detrimental to the phonological competence of new EFL teachers and result in their lack of confidence and ill-preparation for pronunciation teaching.

Given that “what teachers do is a reflection of what they know and believe” (Richards, & Lockhart, 1994:29), this paper thus examines the update content of the phonological competence of EFL teachers from the CEFR Companion Volume (2018) and recent research findings perspectives. The research questions that are guiding this inquiry are as follows: What are the new descriptors of phonological control related to proficient users, namely, C1 and C2? What is the priority of the segmental or suprasegmental features for intelligibility that should be taken into account in teaching English pronunciation to EFL pre-service teachers?

Pronunciation for EFL teacher education from a CEFR-oriented perspective

Ukraine’s national standards for a foreign language teacher profession have not been developed yet, thus the country’s teacher-training institutions of higher learning that offer FL education programs are implicitly oriented to the Common European Framework for Languages, the most widely used language proficiency framework in Europe (CEFR, 2001). The CEFR presents descriptors of language skills across proficiency levels and is utilized as guidelines for language learners and teachers by both EU member-states and non-member countries. Another authoritative framework of reference for teacher education contexts is the standards of EFL/ESL Teachers of Adults adopted by TESOL (TESOL, 2008). Recently the CEFR *Companion Volume* (henceforth is CEFR/CV) (2018) was published with the purpose of expanding, clarifying, and updating the earlier version of CEFR (2001).

The message from CEFR/CV (2018) is that language learning should be directed towards enabling learners to act in real-life situations, expressing themselves and accomplishing tasks of different nature, with the action-oriented approach putting the co-construction of meaning (through interaction) at the center of the learning and teaching process. The CEFR/CV (2018) provides new scales for language activities that were not covered in the CEFR (2001) (online communication) and presents more elaborately defined plus levels, pre-A1 levels, and C levels. For our study, all the relevant parts of the CEFR/CV (2018) related to the concept of phonological competence of language teachers are of paramount importance and will be examined critically.

Phonological competence is one of the integral parts included in linguistic competence that is also a sub-component of communicative language competence. The CEFR explicates *communicative language competence* as a unit of several components: *linguistic*, *sociolinguistic* and *pragmatic*, each comprising knowledge, skills and know-how (CEFR, 2001:13). *Linguistic competence*, in its turn, includes lexical, phonological, syntactical knowledge and skills and other dimensions of language as system (ibid.)

Phonological competence involves a knowledge of, and skill in the perception and production of: 1) the sound-units (phonemes) of the language and their realization in particular contexts (allophones); 2) the phonetic features which distinguish phonemes (distinctive features, e.g. voicing, rounding, nasality, plosion); 3) the phonetic composition of words (syllable structure, the sequence of phonemes, word stress, word tones); 4) sentence phonetics (prosody): sentence stress and rhythm; intonation; phonetic reduction; vowel reduction; strong and weak forms; assimilation; elision (CEFR, 2001: 116-117). Along with syntax, semantics, and morphology, phonology is a domain of its own within language, interfacing “intimately with other domains such as cognition, articulation, and perception in general” (Domahs, Truckenbrodt, & Wiese, 2016).

As language teachers are expected to be proficient users of the target language (TESOL, 2008), then they have to be able to use it effectively across C1 and C2 proficiency levels, (Topal, 2019:421). Given that teachers “present role-models which students may follow in their future use of the language and their practice as future teachers” (CEFR, 2001:144), the descriptors of phonological control related to proficient users, namely, C1 and C2, will be analyzed further.

Pronunciation instruction has historically been dominated by the *nativeness principle* which holds that “it is both possible and desirable to achieve nativelike pronunciation in a foreign language” (Levis, 2005:370; CEFR/CV, 2018:134). Yet numerous research findings have demonstrated that “accent remains a feature of the speech of many people with even a very high level of language proficiency” and it is not the ‘naturalness’ of native speakerness that is essential: it is intelligibility (Picardo, 2016: 16). In the CEFR/CV (2018), a new scale of descriptors of phonological control was redeveloped from scratch with the emphasis on the importance of ensuring mutual intelligibility (See Table 1 below).

North & Picardo claim that “the most significant change to the 2001 descriptors is the complete replacement of the holistic scale for phonological control with an analytical one for (a) overall phonological control, (b) sound articulation, and (c) prosody (stress, rhythm and intonation)” (2019:146). The term “native speaker” has been replaced with “speaker of the target language” (Deygers, 2019). A full report on the phonology project is available in (Piccardo 2016).

Table 1.

**CEFR/CV Descriptors of Phonological Control
Related to C1 and C2 language users**

	C1	C2
Overall Phonological Control	Can employ the full range of phonological features in the target language with sufficient control to ensure intelligibility throughout. Can articulate virtually all the sounds of the target language; some features of accent retained from other language(s) may be noticeable, but they do not affect intelligibility.	Can employ the full range of phonological features in the target language with a high level of control – including prosodic features such as word and sentence stress, rhythm and intonation – so that the finer points of his/her message are clear and precise. Intelligibility and effective conveyance of and enhancement of meaning are not affected in any way by features of accent that may be retained from other language(s).
Sound Articulation	Can articulate virtually all of the sounds of the target language with a high degree of control. He/she can usually self-correct if he/she noticeably mispronounces a sound.	Can articulate virtually all the sounds of the target language with clarity and precision.
Prosodic Features	Can produce smooth, intelligible spoken discourse with only occasional lapses in control of stress, rhythm and/or intonation, which do not affect intelligibility or effectiveness. Can vary intonation and place stress correctly in order to express precisely what he/she means to say	Can exploit prosodic features (e.g. stress, rhythm and intonation) appropriately and effectively in order to convey finer shades of meaning (e.g. to differentiate and emphasize).

(Source: CEFR/CV, 2018)

As demonstrated by the descriptors of phonological control related to C1 and C2 language proficiency given in Table 1, the key factor for discriminating between C1 and C2 levels is *intelligibility*, i.e. the focus is on how much effort is required from the interlocutor to decode the speaker's message (CEFR/CV, 2018:135). Intelligibility is considered to be "the primary construct in phonological control" (CEFR/CV, 2018:47). Explicit mention of *accent* has been used at both C1 and C2 levels. Traditionally, accent was seen as "a marker of poor phonological control" (CEFR/CV, 2018:134). Currently, accentedness, i.e. the extent to which patterns of speech sounds deviate from a native speaker (standardized) variety, plays a much less crucial role, and the focus in pronunciation instruction is "not the elimination of accent, but the pursuit of intelligibility" (Levis, 2005).

Recent research findings (e.g. Munro and Derwing, 1995) demonstrate that some aspects of foreign accents have a greater effect on the successful communication of meaning than others, in other words, while some highly-accented utterances are unintelligible, others are perfectly intelligible. Munro argues that a non-native speaker whose speech becomes less divergent in some pronunciation features will not necessarily be more easily or accurately understood (Munro, 2011). Lin & Francis claim (2014) that "factors related to speaking rate, including pause duration, have the greatest effect on measures of acceptability, intelligibility, and listening effort". It is rather non-native English speakers' fluency (speech rate, fewer pauses and re-starts), but not accuracy, that may be the most important thing for making their speech easier to understand (*op. cit.*). Thus, in pronunciation instruction practices, aspects of speech that interfere with understanding matter more than aiming for nativelike performance (Derwing, 2018:14).

Unfortunately, a detailed description of those features of FL pronunciation that have a large impact on communication is not available in pronunciation instruction manuals so far, being a current priority for researchers. The search for such pronunciation priorities conducted by McAndrews & Thomson (2017) has yielded "a modest number of consensus recommendations" for pronunciation instruction practitioners (*op. cit.*, 2017:270). Speaking of the priority of the segmental or suprasegmental features for intelligibility, there has been no clear answer; researchers are still divided on what contributes more to the loss of intelligibility: divergent segmentals or prosody (McAndrews & Thomson, 2017:271; Winters & O'Brien, 2013). Within the segmental domain, consensus has been reached that allophonic variation does not present a great challenge to intelligibility (McAndrews & Thomson, 2017:271). Another important finding concerns the functional load of sounds: sentences containing divergent FL vowels or consonants of high functional load (= frequency of occurrence in speech) maybe less comprehensible (*op. cit.*) for non-native speakers. Consequently, divergent FL sounds of high functional load should be given more practice during pronunciation instruction.

Overall, the message for EFL teacher education programs is that pronunciation instruction should aim for making pre-service teachers actively aware of the newly discovered facts on the interrelationship between *accuracy* and *intelligibility*.

There are some other concepts related to phonological competence: phonological awareness, phonemic awareness and metaphonological awareness (Topal, 2019:421). Yopp and Yopp (2009:12) as cited in (Topal, 2019:421) understand phonological awareness as "... sensitivity to the sound structure of a language", demanding the learner's ability to concentrate their attention on spoken sounds, "while temporarily shifting away from its meaning". In other words, phonological awareness helps learners distinguish between syllables, words, onsets and rimes (*op. cit.*, 2019:422). Topal argues (2019:422) that language learners "need to be trained through contrastive analysis so that they can distinguish between the syllables and sounds of both native and target languages", building their awareness of L1 and FL phonological systems distinctive features and of the phonological rules that govern FL speech.

Phonemic awareness is the sensitivity to the smallest units of sound (phonemes) that enables FL speakers to distinguish between units of meaning (morphemes) (Topal, 2019:422) or it is an awareness of the ways "in which words and syllables can be divided into smaller units" (Goswami & Bryant, 1990:2).

Metaphonological awareness can be defined as the learner's metalinguistic sensitivity of FL phonetics and phonology, as intentional focus on phonetic forms and articulatory gestures during FL speech performance (Wrembel, 2013:121).

EFL prospective teachers' pronunciation training should focus not only on imparting motor and auditory skills, but also on the cognitive aspect of phonological acquisition. We support Wrembel's view that "metacompetence-oriented theoretical training in the sound system of the target language assumes conscious knowledge of rules and detailed articulatory descriptions to facilitate the production of particular sounds" (Wrembel, 2005:4).

To be considered proficient users of language (C1-C2), language learners need to be equipped with both segmental and suprasegmental knowledge to be fluent and using intonation cues effortlessly in interactions (Topal, 2019:425), and by extension, EFL language teachers are expected to "be knowledgeable enough to teach the phonological rules that help their learners to be fluent and utilize intonation cues in spoken interaction" (op. cit.).

'Discerning pedagogy' for pronunciation instruction

With a variety of forms of English from geographical and social perspectives, a phonodidactic question arises: which speech model should be adopted for pronunciation instruction: Received Pronunciation, General American English, English as a Lingua Franca, Global English, etc.? While answers to this question vary in research sources, the following observation seems to truly reflect the reality, and for this reason is worth taking into account: "in most cases, the students will learn whatever dialect their teachers speak" (Derwing, 2018:15). In other words, the learners acquiring English pronunciation out of L1 natural environment will display a set of divergent features creating the accentedness of their speech at the productive level, with accent remaining "a feature of the speech of many speakers even with a very high level of language proficiency" (Picardo, 2016:21).

At the same time, at the perceptive level, in the course of pronunciation instruction, such non-native users should be exposed to a wide range of Englishes to get a clear awareness of pronunciation features of various English accents and their own accent that might impede both intelligibility and comprehensibility in communication (see also: Derwing, 2018:16).

Derwing argues that "instead of focusing on accent reduction or eradication", the educational efforts should be directed at "intelligibility and comprehensibility enhancement" (Derwing, 2018:17). She suggests some basic principles for pronunciation instruction united under the approach which she calls "discerning pedagogy, focusing solely on problems that interfere with communication" that should replace "a haphazard, one size fits all approach" (op. cit., 2018:17). Among such educational priorities, according to Derwing, teaching perception to FL learners should go *first*; *secondly*, explicit instruction with examples is recommended, whenever students have perceptual problems, the more so research findings (Saito, 2011:45) suggested that "explicit instruction had a significant effect on comprehensibility, especially in the sentence-reading task", although Saito cautions that a significant reduction in foreign accent was not obtained in any contexts (*ibid.*); *thirdly*, it is claimed that providing explicit corrective feedback "can result in significant improvement" (Derwing, 2018:16); *fourthly*, using authentic language may prove beneficial just "to heighten perception and to serve as catalyst for explicit explanations"; and *finally*, selective use of technology with its "tremendous advantage of letting students practice pronunciation on their own" (op.cit., 2018:16) should also be on the teaching "menu".

One of the recent phenomena relating to the affordances of technology is the so-called *informal digital learning of English* (henceforth is IDLE), in other words "self-directed, informal English learning using different digital devices and resources independent of formal contexts" (Lee, 2019:768). Some studies showed that "receptive IDLE activity (e.g. watching English content) significantly predicted positive perception of English varieties" (Lee & Drajati, 2019:419).

If IDLE as a facilitator of the learners' exposure to a range of English varieties worldwide is directed by learners themselves in informal settings, a technique called *high variability phonetic training* (henceforth is HVPT) has become an effective laboratory speech-perception training method which can be used more often in classrooms, and especially for homework with the purpose of increasing listeners' ability to perceive non-native pronunciation (Derwing, 2018:16). HVPT uses multiple voices rather than one voice during the perception practice, and "variability inherent in different voices seems to help L2 learners to perceive new sounds in a more targetlike way" (Barriuso, & Hayes-Harb, 2018: 177). Derwing refers to some useful websites, such as

Englishaccentcoach.com, *Youglish*, etc. that provide for multiple exposures to pronunciation (Derwing, 2018:16).

Many research findings reveal that form-focused instruction in phonology may contribute to the comprehensibility of EFL speakers (Venkatagiri, Levis, 2007:263). An example of teaching framework that facilitates form-focused instruction eliciting the necessary repetition to promote automatic fluency in a communicative framework is called Automatization in Communicative Contexts of Essential Speech Segments (henceforth is ACCESS) (Gatbonton & Segalowitz, 2005:329-331). “*Essential Speech Segments* refers to the targeted set of utterances” that students acquire at every lesson (op. cit., 2005: 328). The central innovation of ACCESS that (a) communication is genuine, it involves at least two participants working together to complete a task by exchanging information possessed by one and not the other (op. cit., 2005: 332); (b) the activity is inherently repetitive (op. cit., 2005: 332) when repetition is necessary for task completion; and (c) targeted expressions are useful in real world communication, expressing a particular language function and thus having high re-use potential (Gatbonton & Segalowitz, 2005:333). Promoting the *automatization* of essential speech segments in genuine communicative contexts, ACCESS is useful for accurate pronunciation acquisition.

Conclusion

In this paper, the concept of the phonological competence updated in the Companion Volume (2018) to the Common European Framework of Reference for Languages (2001) was examined. Intelligibility is acknowledged as the crucial factor in FL pronunciation and also that accent may remain even at C2 level of FL proficiency. Innovations in the content of the phonological competence condition changes in the EFL teacher education programs in Ukrainian institutions of higher learning. Guided by *intelligibility principle*, recent research findings have led to recommended priorities for pronunciation instruction: the educational efforts should be directed at intelligibility and comprehensibility enhancement of EFL pre-service teachers’ pronunciation, instead of focusing on their accent eradication. Discerning pedagogy for pronunciation instruction puts an emphasis on teaching perception using multiple voices and varieties of English that increases learners’ ability to perceive and understand English pronunciation. Explicit instruction should focus on those segmental and prosodic features which are crucial for intelligibility.

Given that the EFL teachers’ knowledge of pronunciation and pronunciation pedagogy, and also their confidence in how to teach pronunciation area are dependent on the amount of training teachers have received in that area (Baker, 2011:82), phonological competence is an important contributing factor to an overall language proficiency, demanding a lot of attention and effort in the process of EFL teachers’ education.

REFERENCES

1. Baker, A. A. (2011). ESL teachers and pronunciation pedagogy: Exploring the development of teachers' cognitions and classroom practices. In J. Levis & K. LeVelle (Eds.), *Proceedings of the 2nd Pronunciation in Second Language Learning and Teaching Conference* (pp. 82-94). Ames, IA: Iowa State University.
2. Barriuso, Taylor Anne, & Hayes-Harb, Rachel. (2018). High Variability Phonetic Training as a Bridge From Research to Practice. *The CATESOL Journal* 30.1: 177-194.
3. Barry Bai, Rui Yuan. (2019). EFL teachers’ beliefs and practices about pronunciation teaching, *ELT Journal*, Volume 73, Issue 2:134–143. <https://doi.org/10.1093/elt/ccy040>
4. Gatbonton, E., & Segalowitz, N. (2005). Rethinking communicative language teaching: A focus on access to fluency. *Canadian Modern Language Review*, 61, 325-353.
5. CEFR (2001). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching and Assessment*. Council of Europe, Language Policy Unit: Strasbourg. URL: www.coe.int/lang-cefr.
6. CEFR/CV (2018). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching and assessment. Companion volume with new descriptors*. Council of Europe, Language Policy Programme. Strasbourg. URL: www.coe.int/lang-cefr.
7. Celce-Murcia, Marianne, Brinton, Donna M., & Goodwin, Janet M. (1996). *Teaching Pronunciation: A Reference for Teachers of English to Speakers of Other Languages*. Cambridge University Press.
8. Derwing, T. M. (2010). Utopian goals for pronunciation teaching. In J. M. Levis & K. LeVelle (Eds.), *Proceedings of the 1st Pronunciation in Second Language Learning and Teaching Conference* (pp. 24-37). Ames, IA: Iowa State University.
9. Derwing, T. M. (2018). Putting an accent on the positive: New directions for L2 pronunciation research and instruction. *ISAPh 2018 International Symposium on Applied Phonetics 19-21 September 2018*. Japan: Aizuwakamatsu, 12-18.

10. Deygers, B. (2019). The CEFR companion volume: Between research-based policy and policy-based research. URL: <https://academic.oup.com/applij/advance-article-abstract/doi/10.1093/applin/amz024/5487749>.
11. Domahs, Ulrike, Truckenbrodt, Hubert, & Wiese, Richard. (2016). Phonological and phonetic competence: between grammar, signal processing, and neural activity. *Frontiers Media SA*.
12. Galaczi, Evelina, & Post, Brechtje, & Li, Aike, & Graham, Calbert. (2011). Measuring L2 English Phonological Proficiency: Implications for Language Assessment. https://www.researchgate.net/publication/303243145_Measuring_L2_English_Phonological_Proficiency_Implications_for_Language_Assessment
13. Galloway, Nicola, & Rose, Heath. (2018). Incorporating Global Englishes into the ELT classroom. *ELT Journal*, 72 (1):3–14, <https://doi.org/10.1093/elt/ccx010>
14. Gilbert, J. (1994). Intonation: A navigation guide for the listener. In J. Morley (Ed.), *Pronunciation pedagogy and theory: New ideas, new directions* (pp. 36-48). Alexandria, VA:TESOL.
15. Goswami, U., & Bryant, P. E. (1990). *Phonological Skills and Learning to Read*. Hove, East Sussex: Psychology Press.
16. Isaacs, Talia, & Trofimovich, Pavel. (2016). Key Themes, Constructs and Interdisciplinary Perspectives in Second Language Pronunciation Assessment. *Second Language Pronunciation Assessment: Interdisciplinary Perspectives*. Isaacs, T., & Trofimovich, P. (Eds.). Bristol: Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/ISAACS6848> P.193-209.
17. Kang, O., Thomson, R. & Moran, M. (2019), The Effects of International Accents and Shared First Language on Listening Comprehension Tests. *TESOL Q*, 53: 56-81. DOI: <https://doi.org/10.1002/tesq.463>
18. Kelly, L.G. (1969). *25 centuries of language teaching: An inquiry into the science, art, and development of language teaching methodology, 500 B.C.-1969*. Rowley, MA: Newbury House.
19. Lee, J. S. (2019). ‘Informal digital learning of English and second language vocabulary outcomes: can quantity conquer quality?’ *British Journal of Educational Technology*, 50/2: 767–778.
20. Lee, J. S., Dražati, N. A. (2019). English as an international language beyond the ELT classroom. *ELT Journal*, 73(4):419–427. <https://doi.org/10.1093/elt/ccz018>
21. Levis, J. M. (2005). Changing contexts and shifting paradigms in pronunciation teaching. *TESOL Quarterly*, 39(3): 369–377.
22. Levis, J. M. (2007). Computer Technology in Teaching and Researching Pronunciation. *Annual Review of Applied Linguistics*, 27:184-202. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0267190508070098>
23. Levis, J. M. (2017). Evidence-based pronunciation teaching: A pedagogy for the future. *Journal of Second Language Pronunciation*, 3(1), 1-8.
24. Levis, J. M. (2018). *Intelligibility, Oral Communication, and the Teaching of Pronunciation* (Cambridge Applied Linguistics). Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108241564>
25. Lin, Mengxi, & Francis, Alexander. (2014). The relationship between fluency, intelligibility, and acceptability of non-native spoken English. *Journal of the Acoustical Society of America*, 135 (4). <https://doi.org/10.1121/1.4877285>
26. Lindemann, Stephanie. (2016). Variation or ‘Error’? Perception of Pronunciation Variation and Implications for Assessment. *Second Language Pronunciation Assessment: Interdisciplinary Perspectives*. Isaacs, T., & Trofimovich, P. (Eds.). Bristol: Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/ISAACS6848> P.193-209.
27. McAndrews, Mark, & Thomson, Ron. (2017). Establishing an empirical basis for priorities in pronunciation teaching. *Journal of Second Language Pronunciation*. 3: 267–287. 10.1075/jslp.3.2.05mca.
28. Munro, M. J., & Derwing, T. M. (2011). The foundations of accent and intelligibility in pronunciation research. *Language Teaching*, 44(3), 316-327. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0261444811000103>
29. Munro, M. J., & Derwing, T. M. (2015). A prospectus for pronunciation research in the 21st century: A point of view. *Journal of Second Language Pronunciation*, 1(1):11-42. doi <https://doi.org/10.1075/jslp.1.1.01mun>
30. North, B., & Piccardo, E. (2016). Developing illustrative descriptors of aspects of mediation for the Common European Framework of Reference (CEFR): A Council of Europe project. *Language Teaching*, 49(3), 455-459. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0261444816000100>
31. North, B. and Piccardo, E. (2019). Developing new CEFR descriptor scales and expanding the existing ones: constructs, approaches and methodologies. In Quetz, J. H. and Rossa, H. (2019) (eds) *The Common European Framework of Reference, Illustrative Descriptors, Extended Version 2017. Special issue of Zeitschrift für Fremdsprachenforschung (ZFF)* 30(2):143-161.
32. Patel, Dipika S., & Vyas, Manish A. (2018). The Competency Based Approach to English Language Teaching. *Research Review International Journal of Multidisciplinary*, 03(07), 184–190. <http://doi.org/10.5281/zenodo.1310972>
33. Pennington, M.C., & Richards, J.C. (1986). Pronunciation revisited. *TESOL Quarterly*, 20, 207-225.
34. Pennington, M. C. (2015). Research, Theory and Practice in L2 Phonology: a Review and Directions for the Future. In: Mompean J.A., Fouz-González J. (eds) *Investigating English Pronunciation*. London: Palgrave Macmillan. P. 149-173.
35. Pennington, M., & Rogerson-Revell, P. (2019). *English Pronunciation Teaching and Research*. London: Palgrave Macmillan.
36. Piccardo, Enrica (2016): Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Phonological scale revision process. Report. Strasbourg: Council of Europe. <https://rm.coe.int/phonological-scale-revision-process-report-cefr/168073fff9>
37. Richards, J. C., & Lockhart, C. (1994). *Reflective teaching in second language classrooms*. Cambridge: CUP.
38. Saito, Kazuya. (2011). Examining the role of explicit phonetic instruction in native-like and comprehensible pronunciation development: an instructed SLA approach to L2 phonology. *Language Awareness*, 20:1, 45-59, DOI: <https://doi.org/10.1080/09658416.2010.540326>

39. Sampson, F. (1998). Competence or Competency: What's in a Word? *The Police Journal*, 71(4), 307–309. <https://doi.org/10.1177/0032258X9807100404>
40. Thomson, Ron I. (2018). High Variability [Pronunciation] Training (HVPT). *Journal of Second Language Pronunciation*, 4(2): 208–231.
41. Topal, I. H. (2019). CEFR-oriented probe into pronunciation: Implications for language learners and teachers. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 15(2), 420-436.
42. Venkatagiri, H. S., & Levis, J. M. (2007). Phonological awareness and speech comprehensibility: An exploratory study. *Language awareness*, 16(4), 263-277.
43. Winters, Stephen & O'Brien, Mary. (2013). Perceived accentedness and intelligibility: The relative contributions of F0 and duration. *Speech Communication*. 55. 486–507. 10.1016/j.specom.2012.12.006.
44. Wrembel, Magdalena. (2013). Metalinguistic awareness in third language phonological acquisition. In book: *The Metalinguistic Dimension in Instructed Second Language Learning*. Editors: K. Roehr and G. A. Gánem-Gutiérrez. London: Bloomsbury, 119-143.
45. Wrembel, Magdalena. (2005). Metacompetence-oriented model of phonological acquisition: implications for the teaching and learning of second language pronunciation. *Proceedings of the phonetics teaching and learning conference PTLC2005*, 1-4.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Паращук – кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: актуальні проблеми англійської фонетики та фонології.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Valentyna Parashchuk – PhD in philology, associate professor, Department of the English Language and ELT Methodology, Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, Kropyvnytskyi.
Research interests: topical issues of English phonetics and phonology.

УДК 811.161

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.30>

СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ АНГЛІЙСЬКОГО ЕЛЕКТРОННОГО ТЛУМАЧНОГО ОНЛАЙН- СЛОВНИКА: НА ДОПОМОГУ КОРИСТУВАЧУ

Тетяна ДАЦЬКА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1603-753X>

e-mail: tdatska@meta.ua

Наталія ГРИЦЮК (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3305-0779>

e-mail: nata_wa96@ukr.net

ДАЦЬКА Тетяна. ГРИЦЮК Наталія. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ СЛОВНИКОВОЇ СТАТТІ АНГЛІЙСЬКОГО ЕЛЕКТРОННОГО ТЛУМАЧНОГО ОНЛАЙН-СЛОВНИКА: НА ДОПОМОГУ КОРИСТУВАЧУ. Статтю присвячено описові елементів структури сторінки трьох авторитетних англійських тлумачних електронних онлайн-словників: *Longman Dictionary of Contemporary English*, *Oxford Learner's Advanced Dictionary* та *Merriam-Webster Dictionary*. На основі цього складено узагальнену таблицю, яка містить пояснення щодо кожного із головних елементів, які зазвичай наявні в словниковій статті, задля полегшення формування лексикографічної компетенції учнів та студентів, які вивчають англійську мову як іноземну.

Ключові слова: англійський тлумачний словник, словникова стаття, онлайн-словник, лексикографія, лексикографічна компетенція.

DATSKA Tetiana. HRYTSIUK Natalia. STRUCTURE AND CONTENT OF A WORD ENTRY AT AN ENGLISH-ENGLISH ONLINE DICTIONARY: USER TIPS. The paper is concerned with the establishment of the basic elements inherent to the structure of a word entry of three authoritative English-English online-dictionaries: *Longman Dictionary of Contemporary English*, *Oxford Learner's Advanced Dictionary* and *Merriam-Webster Dictionary*. As a result the table with the description of main elements of a word entry has been compiled. This table can be of benefit

in the process of building the Ukrainian learners' English lexicographic competency. Specific features of the computer lexicography and electronic online dictionaries have been highlighted in the paper. The terminology concerning learner's dictionaries has been described and the benefits of using the online dictionaries have been singled out.

Key words: English-English dictionary, word entry, online dictionary, lexicography, lexicographic competency.

Тлумачні словники є обов'язковим атрибутом для тих, хто ґрунтовно вивчає іноземну мову, а також для спеціалістів, чия сфера діяльності пов'язана з іноземними мовами. Тлумачна лексикографія розглядається нині як потужна сучасна наукова галузь, яка засвідчує результати мовних і суспільних процесів і є основою макронаукових знань про розвиток мови і соціуму (Лексикографічний бюлетень, 2015: 13).

У теперішній період розвитку комп'ютерних інформаційних технологій звичайні друковані словники за своєю швидкістю пошуку, оновлення та об'єму не відповідають вимогам користувачів, тож появу нових електронних словників вважають одним із найбільших та найважливіших досягнень сучасної лексикографії (Зубець, 2011: 10-14). Електронні словники значно полегшують формування лексикографічної компетенції школярів та студентів, які вивчають англійську мову. Проте електронний словник має певні особливості його використання, а саме: якщо в друкованому словнику сторінка, яка містила роз'яснення щодо апарату користування словником (умовні позначки, скорочення, транскрипційна система тощо) була розміщена на початку словника і хоч-не-хоч таки потрапляла на очі користувача, то тепер користувач потрапляє прямо на сторінку з потрібним йому словом і часто не шукає спеціально інформації про те, як саме описується слово в конкретному словнику і яку інформацію про слово можна отримати з словника, що спричиняє ситуації, коли учні та студенти у кращому випадку не отримують повної інформації про особливості значення та вживання слова, а в гіршому випадку – неправильно використовують слово у власному мовленні із-за того, що не змогли правильно «прочитати» те, що було подано у словниковій статті.

Мета статті – узагальнити елементи структури сторінки англійського тлумачного електронного онлайн-словника для полегшення формування лексикографічної компетенції учнів та студентів, які вивчають англійську мову як іноземну.

Традиційно укладання словників виконується лінгвістами в межах лексикографічних розробок. Зазвичай лексикографію визначають як науку, «що займається створенням, вивченням і використанням словників» (Дубічинський, 2004: 8), або ж як техніку й мистецтво укладання словників (Касарес, 1958: 8). Проте слід зазначити, що термін лексикографія не є абсолютно однозначним. До сьогодні серед мовознавців ще немає повної згоди щодо того, чи є лексикографія самостійною наукою, точніше, частиною науки про мову, чи вона просто є технікою укладання словників, а в кращому випадку – мистецтвом їх укладання (Ступін, 1985: 6).

Словники виконують і дескриптивну, і прескриптивну функції, хоча, наприклад, для С. Джонсона (S. Johnson), чий перший словник англійської мови був опублікований в 1755 році, метою словника було «реєструвати» (описувати) мову, а не «конструювати» її (див.: Fromkin, 2010: 38).

Такий розділ лексикографії як навчальна лексикографія поєднує теорію та практику створення навчальних словників, які позначаються термінами *learner's dictionary*, *college dictionary* або *collegiate dictionary*. Іноді *college dictionary* позначають терміном *desk dictionary* (настільний словник). Це словник невеликого формату та об'єму, що має довідковий характер і призначений у першу чергу для носіїв мови на відміну від *learner's dictionary* (навчального словника), що має яскраво виражену дидактичну направленість й орієнтований на іншомовних учнів (Urđang, 2000: 40). Інше визначення навчального словника охоплює такі аспекти: навчальний словник – це книга, яка містить упорядкований за певним принципом перелік слів, відповідає методичним вимогам і оформлена, як правило, у вигляді одного невеликого за форматом тому, що забезпечує швидкість та легкість отримання інформації про слово. У навчальному процесі використовується або окремо, або в

поєднанні з іншими навчальними посібниками чи із загальними (академічними) словниками (Денисов, 1980: 185-186).

Комп'ютерну лексикографію визначають як прикладну наукову дисципліну на межі мовознавства й інформатики, що вивчає способи й прийоми застосування методів інформаційної науки й технології у теорії та практиці створення лексикографічних систем (Дарчук, 2014: 106).

Великим досягненням лексикографії є національні корпуси текстів, які сприяють розвитку лексикографічної роботи. Все це дало поштовх до масової комп'ютеризації всіх даних: створення словників на основі корпусної лексикографії, розробки словникових статей та словникових картотек на основі комп'ютерних баз даних. Перед лінгвістами відкрилися нові можливості узгодженості граматики і мови словника, встановлення зв'язків між практичною лексикографією та теоретичною лінгвістикою. Переваги сучасної лексикографії досить значні: електронні словники постійно оновлюються; для них характерний постійний зв'язок з користувачами; створюються автоматизовані банки даних, що уможливають швидкий та зручний пошук даних за допомогою різноманітних технологій, не використовуючи друковані словники (Зубець, 2011: 10-14).

Електронна форма словника дозволяє усунути неминучі недоліки «паперової» лексикографії і тим самим підвести її на більш якісний та досконалий рівень. Головна особливість електронного словника – можливість обійти найбільшу проблему словника друкованого, а саме чим більше інформації міститься у друкованому варіанті, тим важче ним користуватися. З цієї причини «паперові» словники діляться на дві категорії, такі, як: популярні кишенькові словники, відносно зручні, але достатньо примітивні та об'ємні професійні видання, непридатні для швидкого отримання інформації через свою немалу вагу й великий формат.

Електронні словники формуються шляхом добору лексики з урахуванням: 1) логіко-індуктивного методу неформального аналізу слів; 2) статистичного підходу до добору; 3) психолінгвістичного підходу до тлумачення значень слів і зв'язків цих значень; 4) компонентного аналізу (Волошин, 2004: 112).

Особливостями електронних словників є, зокрема, використання різних кольорів і візуальних ефектів. Вони дають можливість зберігати великий обсяг інформації за рахунок використання гіперпосилань. Пошукові можливості електронного словника кращі. Якщо користувач шукає вираз, що складається з декількох самостійних слів, то швидше знайти його в електронному словнику, ніж у паперовому. Електронний словник дозволяє уникнути непродуктивних пошуків. Мультимедійні елементи (звукові, статичні й анімаційні ілюстрації, відеоролики) полегшують сприйняття інформації про значення слова, допомагають краще його запам'ятати. Електронна форма словника дозволяє постійно збільшувати кількість лексичних одиниць у його складі, не очікуючи чергового перевидання. Електронні словники легко вбудовуються в усі основні офісні програми (виділене слово перекладається натисненням декількох клавіш). Вони також не займають місця на столі або в бібліотеці, доступні й прості у використанні, значно економлять час і матеріальні ресурси. Таким чином електронні словники дозволяють подолати традиційні суперечності традиційної лексикографії: між обсягом словника і зручністю користування ним; між повнотою опису лексичного значення і відповідністю ілюстративного матеріалу словника поточній мовно-культурній ситуації; між широтою лексикографічної концепції словника й обмеженістю його лексичної бази (Помирча, 2017: 106).

Зрозуміло, що комп'ютерні словники мають низку переваг, які допомагають багато в чому спростити безліч логічних операцій зі словником. Комп'ютерні технології надають миттєвий доступ до словника і його інформації, дозволяють отримати необхідну й багатосторонню характеристику слова чи виразу, значно зменшують час пошуку, надають можливість включення необмеженого обсягу інформації, функцію розширеного пошуку, що допускає можливість шукати слово не лише в словниковій статті, але і в усьому словнику одночасно, що, скажімо, неможливе під час роботи з паперовим словником.

Головна функція словника переважно полягає в тому, аби надавати / фіксувати перелік значень окремих слів. Деякі словники дійсно обмежуються лише цієї функцією, але переважна більшість словників надають ширшу інформацію про слово та особливості його використання, тому важливо вміти «прочитати» цю супутню інформацію про вимову слова, його лексичні та граматичні особливості.

Хоча лексикографія й виробила досить чітку схему будови словникової статті у тлумачному та перекладному словнику, систему розділових знаків, шрифтів, умовних позначок, які ділять словникову статтю на рубрики чи зони, різні лексикони (особливо минулих років) усе-таки відрізняються своєю структурою (Перебийніс, 2009: 260-27).

Такі сучасні видавництва як, наприклад, Cambridge University Press, Oxford University Press, Pearson Longman Education надають доступ до онлайн-версій своїх словників. Мультимедійний характер цих ресурсів робить їхнє використання більш привабливим для студентів. Крім традиційного текстового матеріалу на сторінках наявне звучання слова у двох варіантах вимови: British та American English. За наявності мікрофона користувач може порівняти свою вимову з еталомом. Словникова стаття містить приклади використання слова та колокації, які дозволяють зрозуміти, як і коли слово вживається; додаткові речення, які показують тлумачене слово в контексті. Крім походження слова також може надаватися інформація про цікаві факти з історії його розвитку.

Розглянемо деякі особливості онлайн-сторінок словників Longman Dictionary of Contemporary English, Oxford Learner's Advanced Dictionary та Merriam-Webster Dictionary.

У Longman Dictionary of Contemporary English (рис.1), крім традиційних елементів словникової статті (частина мови, форми однини та множини), зазначаються ще й теми, до яких це слово є дотичним. Надається озвучування речень-прикладів та значний перелік колокацій.

Рисунок 1

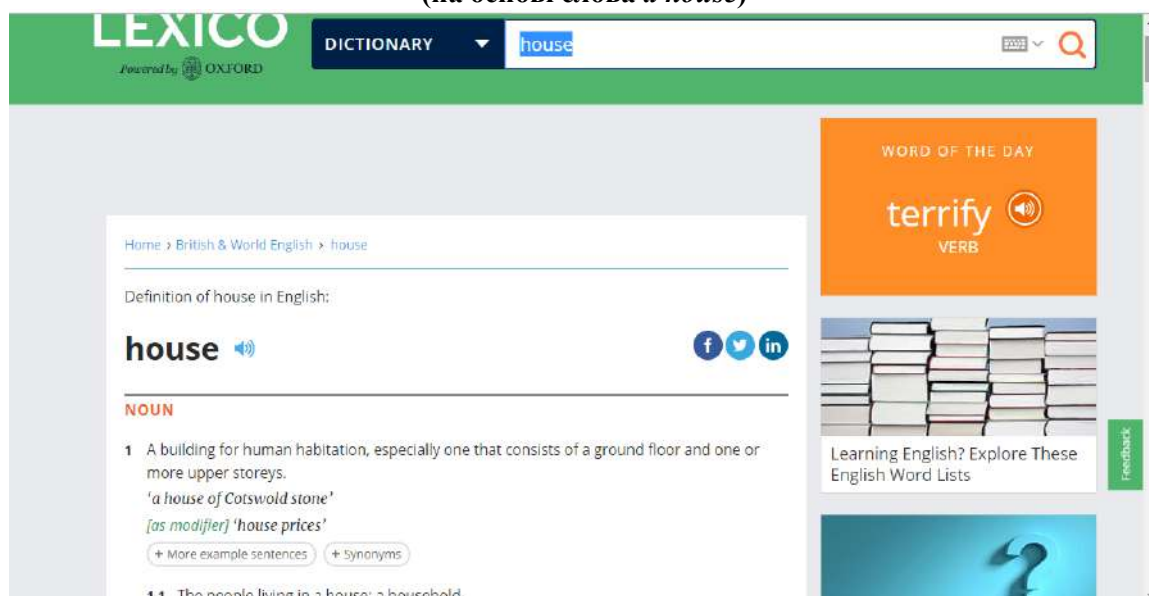
Словникова стаття електронного словника Longman Dictionary of Contemporary English (на основі слова *a house*)

The screenshot shows the dictionary entry for 'house' from the Longman Dictionary of Contemporary English. The word is highlighted in blue. Below the word, there is a blue bar with the text 'From Longman Dictionary of Contemporary English'. Underneath, there are related topics: 'Parliaments, Theatre, School, House'. The word 'house' is followed by its phonetic transcription /haʊs/, a red dot indicating a syllable, and icons for 'S1' and 'W1'. It is identified as a 'noun (plural houses /ˈhaʊzɪz/)' with audio icons. The first definition is '1 WHERE SOMEONE LIVES [countable]', with sub-definitions: 'a) a building that someone lives in, especially one that has more than one level and is intended to be used by one family'. Examples include 'a four-bedroom house', 'in a house', 'every room in the house', 'at somebody's house', and 'We met at Alison's house.' A note says 'Why don't you all come over to our house for coffee?'. Another sub-definition is 'move house British English (=leave your house and go to live in another one)'. The second definition is 'b) the house all the people who live in a house SYN household', with an example 'He gets up at six and disturbs the whole house.' and a link 'see thesaurus at home'. A second definition '2 BUILDING' is partially visible at the bottom.

В Oxford Learner's Advanced Dictionary (рис.2) зазначаються особливості граматичного функціонування слова (слово house може використовуватися у функції означення), є можливість переглянути перелік прикладів з визначуваним словом та перелік його синонімів.

Рисунок 2

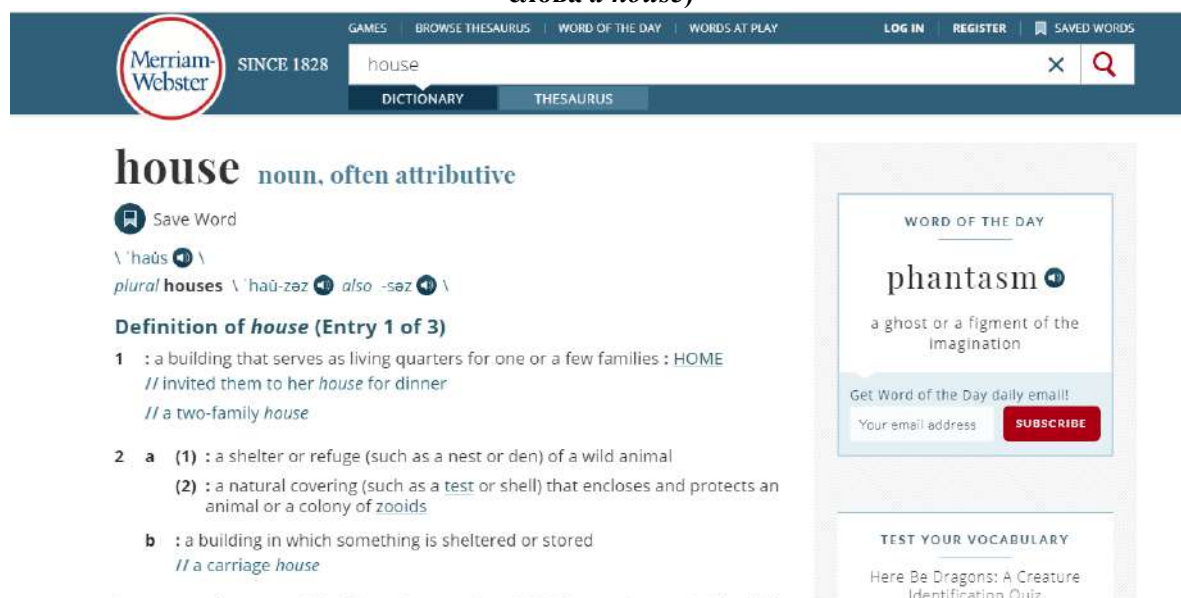
Словникова стаття електронного словника Oxford Learner’s Advanced Dictionary (на основі слова *a house*)

У словнику Merriam-Webster Dictionary (рис.3) використовується притаманна американським словникам транскрипційна система, відмінна від тієї, що використовується у словниках, виданих британськими видавництвами. На нашу думку, слід звертати увагу учнів та студентів на цей факт.

Рисунок 3

Словникова стаття електронного словника Merriam-Webster Dictionary (на основі слова *a house*)

Отже на основі аналізу електронних сторінок трьох онлайн-словників можемо узагальнено представити основні елементи опису слова в нижчеподаній таблиці 1.

Таблиця 1

Основні елементи словникової статті онлайн-словника

1. Слово <i>a house</i>	Набране слово у пошуковому рядку виділене жирним зверху словникової сторінки.
2. Related topics (пов'язані теми): <u>Parliaments</u> , <u>Theatre</u> , <u>School</u> , <u>House</u>	Словник Longman Dictionary of Contemporary English надає користувачеві інформацію про приналежність слова до певної тематичної групи, що спрощує розуміння сфери використання певного слова.
3. Транскрипція і вимова [haʊs]	Це позначки у квадратних дужках біля слова, які вказують на вимову. Першою є британська вимова, другою – американська. Поруч є значок , який можна натиснути, аби прослухати і британську, і американську вимову.
4. Частина мови (noun)	Пору біля обраного слова вказана частина мови (noun, verb, adjective, adverb, pronoun)
5. Число (singular)	Для іменника вказано singular (однина) або plural (множина).
6. Тлумачення слова (1. a building that serves as living quarters for one or a few families)	У словниковій статті подається перелік тлумачень різних значень слова у пронумерованому вигляді (1,2,3... або a), b), c).
7. Приклад/и (invited them to her house for dinner)	Під кожним тлумаченням слова подається приклад з цим словом, аби унаочнити вживання обраного слова.
8. Колокація або вирази (on the house 1. free of charge Dessert is <i>on the house</i>)	Стійкі словосполучення з обраним словом, які розміщені після перерахування всіх тлумачень даного слова у ролі тієї чи іншої частини мови. Під колокацією міститься тлумачення та приклад.
9. Походження слова (Middle English <i>hous</i> , from Old English <i>hūs</i> ; akin to Old High German <i>hūs</i> house)	Рубрика походження слова надає користувачеві інформацію про етимологічне коріння слова. Ця інформація розрахована переважно на користувачів-спеціалістів.

Із розвитком комп'ютерних технологій відбувся перехід на новий етап розвитку лексикографії, що ознаменував зміну звичайного друкованого словника на модернізований електронний словник. Переваги цього значні: вміст великої кількості інформації; швидкий доступ до будь якого словника, статті і т.д.; постійне оновлення всіх словників. Тепер на часі навчити учнів та студентів ефективно працювати з електронними словниками, так як використання сучасних інформаційних технологій допомагає під час вивчення нового матеріалу, підготовці до самостійного опрацювання навчальних матеріалів, творчої діяльності (Резніченко, 2018: 273).

Узагальнено можемо зазначити, що усі тлумачні академічні й навчальні словники англійської мови надають таку інформацію про слово: орфографія; нормативна вимова; перелік значень слова; приналежність слова до певної частини мови, особливості написання та вимови дериватів слова. Крім того може зазначатися інформація про походження або історію розвитку значень слова; про належність до певного розмовного стилю чи таких груп, як сленг, вульгаризми або застарілі слова. Багато словників мають або цитати з літератури з словом чи приклади, які ілюструють особливості використання слова в реченні.

Тому для ефективного формування лексикографічної компетенції учням та студентам слід пам'ятати про такі особливості структури сторінки англійського тлумачного словника: як правило, вона містить саме слово, його транскрипцію, тлумачення. Ці елементи зазвичай легко упізнаються користувачами. Разом з тим, щоб отримати максимальну користь під час

користування словником необхідно знати хоча б мінімальний набір граматичних термінів, які використовуються при описі слова, та позначок, які описують особливості його використання в мовленні, або позначають сполучуваність слова з іншими лексичними одиницями. Крім того, слід звертати увагу на ілюстративні речення-прикладні, які часто наводяться у словниковій статті, що дає можливість будувати власні речення за аналогією.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волошин В.Г. Комп'ютерна лінгвістика: Навчальний посібник. Суми: ВТД "Університетська книга", 2004. 382 с.
2. Дарчук Н. та Лангенбах М., "Електронний словник мови Тараса Шевченка: методика і технології укладання", *Українське мовознавство*. КНУ ім. Т. Шевченка, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2014. №1 (44), С. 106-115.
3. Денисов П. Н. Лексика русского языка и принципы ее описания / П. Н. Денисов. М.: Русский язык, 1980. 253 с.
4. Дубічинський В. В. Українська лексикографія: історія, сучасність та комп'ютерні технології: навч. посіб. / В. В. Дубічинський. Х.: НТУ «ХПІ», 2004. 164 с.
5. Зубець Н.О. Українська лексикографія другої половини ХХ – початку ХХІ століття / Зубець Наталія Олександрівна: Навчальний посібник. Вид. 2-е, доп. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 128 с.
6. Касарес Х. Введение в современную лексикографию / Хулио Касарес; [пер. с исп. Н. Д. Аругюнова]. М.: Изд-во иностр. л-ры, 1958. 555 с.
7. Лексикографічний бюлетень. Зб. наук. праць / відпов. ред. І.С. Гнатюк. Вип. 24. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 160 с.
8. Перебийніс В. І. Традиційна та комп'ютерна лексикографія: [навчальний посібник] / Перебийніс В. І., Сорокін В. М. К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. 218 с.
9. Помирча С. В. Електронні словники з української мови як засіб формування лексикографічної компетентності майбутніх учителів початкової школи / С. В. Помирча, І. Р. Пучков // Інформаційні технології і засоби навчання. 2017. Т. 59, вип. 3. С. 103-113.
10. Резніченко Є.Ю. Інноваційна презентація лексикографічних даних (на матеріалі німецьких та українських онлайн-словників) / Є. Ю. Резніченко // Матеріали наукових досліджень гуманітарних спеціальностей: студентський науковий вісник. Кропивницький: ЦДПУ ім. Володимира Винниченка, 2018. № 19. С. 273-276.
11. Ступин Л. П. Лексикография английского языка: Учеб.пособие для студентов институтов и факультетов иностранных языков. –Москва: Высшая школа, 1985. 167 с.
12. Fromkin V., Rodman R., Hyams N. An introduction to language. Ninth edition. New York: Blackwell Publishers Inc., 2010. 619 p.
13. Urdang Laurence. International Journal of Lexicography / Laurence Urdang. Vol. 13, № 1. 2000. P. 39-42.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

14. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ldoceonline.com/> [17.06.19].
15. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/> [17.06.19].
16. Oxford Learner's Advanced Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> [17.06.19].

REFERENCES

1. Voloshyn V.H. (2004). Kompiuterna lnhvistyka. [Computer Linguistics]. Sumy: VDT "Universytetska knyha", 382 p.
2. Darchuk, N., Langenbakh, M. (2014). Elektronnyi slovnyk movy Tarasa Shevchenka: metodyka i tekhnolohii ukladannia [Electronic Dictionary of Taras Shevchenko's glossary]. // Ukrainske movoznavstvo. KNU im.T.Shevchenka: Vydavnych-polihrafichnyi tsentr "Kyivskiy universytet". 2014. №1 (44), P. 106-115.
3. Denysov, P.N. (1980). Leksika russkogo yazyka i printsypu yeyo opisaniya [Russian Language Word Stock and the Principles of its Description] / P.N. Denisov. M.: Russkiy yazyk. 253 p.
4. Dubichynskiy, V.V. (2004). Ukraiinska leksykohrafia: istoriya, suchasnist ta kompyuterni tekhnolohii. [Ukrainian Lexicography: history, modern state and computer technologies]. Kh.: NTU "KhPI". 164 p.
5. Zubets, N.O. (2011). Ukrainska leksykohrafia druhoi polovyny XX – pochatku XXI stolittia. [Ukrainian Lexicography of the Second Half of the XXth Century – the Beginning of the XXI century] / Zubets Natalia Oleksandrivna: Navchalnyi posibnyk. Vyd. 2-e, dop. Zaporizhzhia: Zaporizkyyi natsionalny universytet. 128 s.
6. Kasares, Kh. (1958). Vvedinie v sovremennuyu leksykohraphiyu [Basics of Modern Lexicography]. / Khulio Kasares; [translation from Spanish by N.D.Arutyunova]. M. : Izdatelstvo inostranno literatury. 555 s.
7. Leksykohrafichnyi biuleten. [Lexocography Bulletin]. (2015). Zbirnyk naukovykh prats. / vidpovid. Redactor I.S. Hnatiuk. Vyp. 24. K: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho. 160 p.

8. Perebyinis, V.I. (2009). Tradytiina ta kompiuterna leksykohrafia. [Traditional and Computer Lexicography]. / Perebyinis V. I., Sorokin V. M. K.: Vyd. tsentr KNLU. 218 p.
9. Pomyrcha, S.V. (2017). Elektronni slovnyky z ukrainskoi movy yak zasib formuvannia leksykohrafichnoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv pochatkovoї shkoly. [Ukrainian Electronic Dictionaries as a Means of Building Lexicographic Competency in Future Primary School Teachers]. / S. V. Pomyrcha, I. R. Puchkov // Informatsiini tehnolohii i zasoby navchannia. T. 59, vup. 3. P. 103-113.
10. Reznichenko, Ye.Yu. (2018). Innovatsiina presentatsia leksykografichnykh danykh (na materialii nimetskykh ta ukrainskykh onlain-slovnkyv). [Innovative Way of Presenting Lexicographic Data (on the basis of German and Ukrainian online dictionaries)]. / Ye.Yu. Reznichenko // Materialy naukovykh doslidzhen humanitarnykh spetsialnostey: studentsky naukovy visnyk. Kropyvnytskyi: TSDPU im. Volodymyra Vynnychenka. № 19. P. 273-276.
11. Stupin, L.P. (1985). Leksikografia angliyskogo yazyka: ucheb. posobiye. [The Lexicography of English]. M.: Vysshaya shkola. 167 p.
12. Fromkin, V., Rodman, R., Hyams, N. (2010). An Introduction to Language. Ninth edition. New York: Blackwell Publishers Inc.. 619 p.
13. Urdang, L. (2000). International Journal of Lexicography / Laurence Urdang. Vol. 13, № 1. P. 39-42.

DICTIONARIES

14. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ldoceonline.com/> [17.06.19].
15. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/> [17.06.19].
16. Oxford Learner's Advanced Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> [17.06.19].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна Дацька – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: питання сучасної англійської лексикології та лексикографії.

Наталія Грицюк – магістрантка факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: питання сучасної англійської лексикології та лексикографії.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Tetiana Datska – Kandydat of Philological Sciences, Dotsent, Dotsent of the English Language and Methods of Teaching Department at Volodymyr Vynnychenko Central-Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: modern English lexicology and lexicography issues.

Natalia Hrytsiuk – MA in TEFL student of Foreign Languages School at Volodymyr Vynnychenko Central-Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: modern English lexicology and lexicography issues.

УДК 811.11+81.342.415

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.31>

ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ СИСТЕМИ МОВИ НА ВАРІЮВАННЯ ДИФТОНГІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

Ганна ПОЛИЩУК (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9547-4959>

e-mail: lopotova@ukr.net

ПОЛИЩУК Ганна. ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ СИСТЕМИ МОВИ НА ВАРІЮВАННЯ ДИФТОНГІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ). У статті запропоновано основні результати дослідження особливостей системної вмотивованості вільного фонемного варіювання дифтонгів у фонемному складі власних назв в аспекті південноанглійської та загальноамериканської норм вимови на матеріалі лексикографічних джерел, яка полягає в існуванні тісного зв'язку між варіюванням дифтонгів і такими характеристиками слова як його складова, морфемна структура, акцентні характеристики, довжина слова в фонемах, етимологія. За результатами комплексного аналізу системотворчих факторів, які впливають на процес варіювання дифтонгів, автором узагальнено його основні кількісно-якісні особливості.

Ключові слова: варіювання дифтонгів, південноанглійська та загальноамериканська норми вимови, власні назви, склад, наголос, етимологія слова, фонемна довжина слова, лексикографічні джерела.

Ganna POLISHCHUK. TO THE QUESTION OF THE IMPACT OF THE SYSTEM OF LANGUAGE ON FREE VARIATION OF DIPHTHONGS (A STUDY OF LEXICOGRAPHIC SOURCES). The paper presents the results of the investigation of the problem of phonemic variation of diphthongs in the composition of proper names in Received Pronunciation and General American Pronunciation on the basis of its lexicographic sources. The connection of free phonemic variation of diphthongs with accentual characteristics of the word, its syllabic and morphemic structures, etymology of the word, as well as the phonemic length of the word is substantiated. The characteristic features of free phonemic variation of diphthongs are dependent on these particular factors that restrict or facilitate the process of variation in the structures of proper names.

According to the results of this study free phonemic variation of diphthongs in proper names take place in two syllable words in both pronunciation standards. Polysyllabic words are less frequent in the experimental material.

Another important finding was that free phonemic variation of diphthongs in proper names in RP and GA take place in the majority of cases in the roots of the borrowed proper names in stressed positions. The analysis of unstressed positions of polysyllabic words revealed General American diphthongs variation in these positions.

From the outcome of our investigation, it is possible to conclude that from the point of view of phonemic length of proper names, variation take place in five phonemic words in RP and in sixphonemic words in GA. In both variants, second and third position in the word was marked as relevant for variation of diphthongs. It is consistent with other studies marking these positions as redundant for transmitting information because phonemes in the middle of the word have minimum information load.

It has been estimated that the process of free phonemic variation of diphthongs is domineering in the structures of native proper names; borrowed proper names have the minimal number of free phonemic variants. French borrowings prevail in the experimental material, but Latin and Greek loan proper names are very numerous. The diversity of the inventory of free phonemic variation of diphthongs proves that phonemic variants in the structures of native and borrowed vocabulary have their specific characteristics: in the phonemic structures of common names diphthongs vary in borrowed vocabulary and in the phonemic structures of proper names – in native vocabulary.

In conclusion, the characteristic features of free phonemic variation of diphthongs are dependent on the etymology of the word, on the accentual characteristics of the word, its syllabic and morphemic structures, phonemic length which facilitate the process of variation in the structures of proper names. Above-mentioned research findings are relevant for establishing a systematic comparative study of diphthong variation in other national variants of the English language.

Key words: free phonemic variation of diphthongs, Received Pronunciation, General American Pronunciation, proper names, accent, syllable, phonemic structure of the word, etymology of the word, lexicographic sources.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Дана стаття присвячена висвітленню основних результатів комплексного дослідження впливу системи мови на вільне фонемне варіювання дифтонгів (ВФВ) у кодифікованих нормах вимови британського та американського варіантів англійської мови у власних назвах, зокрема впливу інших характеристик слова (складова, морфемна будови, акцентні характеристики, довжина слова у фонемах, етимологія слова тощо), які можуть підсилювати або послаблювати дію внутрішньомовних чинників на фонемне варіювання дифтонгів та визначати його якісно-кількісні особливості.

Використання в межах даної роботи системного підходу до аналізу мовних явищ передбачило орієнтацію дослідження на розкриття цілісності об'єкта, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у єдину теоретичну картину (Дворжецкая, 1988:2), а актуальність варіювання дифтонгів саме у структурах власних назв як складової частини мовної комунікативної системи, що, складаючи значну частину соціокультурного контексту мови і мовної картини світу, не викликає сумнівів, оскільки поглиблює знання про вільне фонемне варіювання дифтонгів у зв'язку з загальною тенденцією до розгляду мовних одиниць з погляду їх комунікативної значущості.

ВФВ дифтонгів південноанглійської (RP) та загальноамериканської (GA) вимовних норм у порівняльному плані було зроблене нами на матеріалі загальних назв (Поліщук, 2002), також досліджувались тенденції варіювання як британських так і американських дифтонгів у структурі власних назв (Поліщук, 2012, 2013), деякі аспекти впливу системи мови на процес варіювання (Поліщук, 2014, 2015, 2019). Дана стаття має на меті висвітлення остаточних висновків про системну вмотивованість варіювання дифтонгів на рівні фонемної структури слова через аналіз системотворчих факторів, які сприяють або обмежують ВФВ під впливом інших характеристик слова як багатоаспектної одиниці, що дозволило виявити

сучасні тенденції у вимовній нормі британського та американського варіантів англійської мови, а це є важливим при навчанні усного мовлення.

Виклад основного матеріалу. У результаті суцільного обстеження 225,000 слів сучасного словника вимови Longman Pronunciation Dictionary за редакцією Дж.Веллза (LPD – 2008), який відображає два типи вимови: південноанглійський та загальноамериканський, нами встановлено, що 93,5% випадків ВФВ становить варіювання дифтонгів американського варіанта з дифтонгами британського варіанта, 5,85% – ВФВ серед дифтонгів RP, 0,65% – ВФВ серед дифтонгів GA.

Загальновідомо, що серед категорій і понять мовознавства склад займає важливе місце, оскільки це – один із елементів складної системи, якою є мова, пізнати яку неможливо без виявлення цілісних властивостей цієї множини елементів, зв'язків і відношень, що мають місце як в самому об'єкті, так і в його взаємовідношеннях із навколишнім оточенням (Романова, 1999:11). Необхідно відзначити, що саме з поняттям складу тісно пов'язано поняття дифтонга, який у межах нашого дослідження і визначається як поєднання двох голосних саме в межах одного складу (Roach, 1992:31).

У нашому дослідженні ми керувались фонологічними критеріями складоподілу, запропонованими автором LPD – 2008 Дж.Веллзом: (LPD, 2008:XXVII). Отже, силабічне членування корпусу власних назв (RP) матеріалу спостереження у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів, дозволило встановити, що серед одиниць, що виявляють ВФВ дифтонгів британського варіанта, представлені власні назви, починаючи з мінімальної складової довжини в 1 склад (6,6%): Stein /staɪn/, і до максимальної – 5 складів (2,6%): Michelangelo /mɪkəlˈændʒələʊ/.

Аналіз експериментального матеріалу показав, що ВФВ дифтонгів у фонемних структурах власних назв південноанглійської вимовної норми властиве двоскладовим словам, що складає 48,7% випадків, наприклад: Bourbon /bʊrəbən/; трискладовим – 31,2% випадків, наприклад: Aznavour /æznəvʊə/; і чотирискладовим – 10,9% випадків, наприклад: Copenhagen /kəʊrəˈneɪɡən/, що підтверджує твердження В.О.Московича (Москович, 1967) про те, що саме в цьому інтервалі (від 2 до 5 складів) знаходиться більшість слів англійської мови. Аналогічні дані було отримано нами при аналізі складової довжини власних назв, у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів загальноамериканської вимовної норми. Корпус цих слів представлений у матеріалі спостереження одиницями із мінімальною складовою довжиною в один склад (6%): Brome /brɔm/, Gower /gəʊə/; до максимальної – у чотири склади (8%): Aesopian /iːsɔpiən/. Жодного випадку варіювання дифтонгів загальноамериканської вимовної норми у п'ятискладових словах не зафіксовано. ВФВ дифтонгів загальноамериканської вимовної норми властиве переважно двоскладовим словам, що складає 56% випадків.

Аналіз експериментального матеріалу на предмет встановлення позиції вільного фонемного варіювання дифтонгів у власних назвах у південноанглійській та загальноамериканській вимовних нормах по відношенню до наголосу виявив наступне: ВФВ дифтонгів у досліджуваних варіантах відбувається як в ненаголошеній позиції, так і в наголошеній, хоча відзначимо, що розподіл частоти цього явища в різних позиціях неоднаковий, також встановлено певні розбіжності між варіантами. 74% усіх випадків ВФВ дифтонгів RP у власних назвах відбувається в наголошеній позиції, наприклад, Capel /keɪpəl – ˈkæpəl/; 26% – у ненаголошеній позиції, наприклад, Charlemagne /ʃɑːləmeɪn – ˈʃɑːləmeɪn/, отже, розходження між відносною частотою ВФВ британських дифтонгів у наголошеній та ненаголошеній позиції у власних назвах є істотним. Аналогічну тенденцію спостерігаємо серед дифтонгів американського варіанта у власних назвах: 70% випадків ВФВ відбувається в наголошеній позиції, 30% випадків – у ненаголошеній. На матеріалі південноанглійської вимовної норми доведено (Парашук, 1988:109), що ВФВ усіх голосних фонем у 82,2% випадків відбувається саме в ненаголошеній позиції і лише 17,8% – у наголошеній, а результати нашого спостереження вкотре підтверджують, що власні назви як складова

частина мовної комунікативної системи, дійсно мають розглядатися окремо, оскільки кожна мова має велику кількість власних назв – носіїв інформації, що мають значне мовне навантаження, складають значну частину соціокультурного контексту мови і мовної картини світу та покривають усе культурно значуще поле фонемних знань.

Також встановлено, що в цілому як британські, так і американські дифтонги, в переважній більшості випадків (70%) варіюють у наголошеній позиції саме у корені власних назв, незважаючи на те, що корінь як носій лексичного значення слова повинен протистояти варіюванню. Вважасмо, що саме таке варіювання є системно зумовленим, оскільки в матеріалі дослідження велика кількість іншомовних власних назв з нескладною фонемною структурою, а їхня морфемна структура включає лише корінь.

Аналіз двох видів ненаголошеної позиції: переднаголошеної та позанаголошеної показав, що найчастіше дифтонги RP варіюють у позанаголошеній позиції – 18% випадків; 8% випадків спостерігається в матеріалі дослідження у переднаголошеній позиції. Дещо інша картина існує і в GA: 16% випадків ВФВ зафіксовано в переднаголошеній позиції; 14% – у позанаголошеній позиції. Ці дані також свідчать про специфічний характер процесу ВФВ дифтонгів у власних назвах у фонологічній системі англійської мови, оскільки згідно із загальною тенденцією, ВФВ голосних відбувається в позанаголошеній позиції, де послаблена дія інформаційних факторів (Парашук, 1988:112). З нашої точки зору, специфіка процесу ВФВ дифтонгів у даному випадку полягає у тому, що в американському варіанті у переднаголошеній позиції найчастіше варіюють дифтонги, які належать до ядерної підсистеми ВФВ, а саме: дифтонг /oʊ/ у GA – 18% випадків ВФВ у переднаголошеній позиції, що пов'язано з варіюванням вищезазначеного дифтонга в багатоскладових словах типу, *Demerol* /deməroʊl~deməro:l~deməro:l/ у переднаголошеній позиції.

Фонотактичний аналіз встановив залежність специфіки процесу вільного фонемного варіювання дифтонгів від довжини фонемної структури слова та від позиції, яку вони в ній займають, оскільки аналіз довжини фонемної структури слова виявив не лише найбільш загальну його структурну характеристику, а й системотворчу ознаку: вільне фонемне варіювання дифтонгів відбувається у власних назвах з мінімальною кількістю фонем (дві фонемні) в RP – 1 %, у GA – жодного випадку варіювання у двофонемних словах, до багатофонемних слів, що становить 0,6% у RP (тринадцятифонемні власні назви наприклад, ойконім *Aix-en-Provence* та 2% у GA (одинадцятифонемні власні назви).

У діапазоні від двох до тринадцяти фонем у власних назвах, у яких зафіксовано ВФВ дифтонгів британського варіанта, спостерігається наступна закономірність: власні назви довжиною у шість, сім, п'ять фонем, у структурі яких відбувається ВФВ дифтонгів – найчастіші в матеріалі дослідження (58%), слова довжиною у дві, три, одинадцять, дванадцять фонем – рідкі, а тринадцятифонемні слова представлені одиничними випадками. У південноанглійській вимовній нормі, починаючи із десяти- й одинадцятифонемних, із збільшенням кількості фонем у словах зменшується частота слів даної довжини, у фонемній структурі яких відбуваються ВФВ дифтонгів RP, оскільки відомо, що довгі слова трапляються рідко (Москович, 1967:29). Так, процес ВФВ дифтонгів RP найчастіше відбувається у власних назвах середньої довжини у п'ять фонем 22%, наприклад: ергонім *Ivesco* /ˈiːvɛskəʊ ˈtʃiːvɪ/; шість та сім фонем – по 18 %, наприклад: антропонім *Carmichael* /kɑːmɑːkəl ˈmɪ/; чотири фонемні – 14%, наприклад: антропонім *Stoll* /stəʊl – stɑːl /, а також у восьмифонемних лексемах – 10%, наприклад: топонім *ElBoradei* /ɛlbərədeɪ-deɪ/. Майже ідентичний розподіл фонемної довжини слова виявлено в процесі ВФВ дифтонгів американського варіанта, але все ж існують певні розбіжності між варіантами: ВФВ дифтонгів GA найчастіше відбувається у шестифонемних словах – 30%; 24% мають п'ятифонемні, а також 18% - чотирифонемні слова.

Аналіз структурних особливостей процесу ВФВ дифтонгів у досліджуваних варіантах, пов'язаний із вивченням зовнішньої структурної характеристики – довжиною слова у

фонемах, також тісно пов'язаний із дослідженням позицій, у яких відбувається ВФВ дифтонгів.

Нами встановлено, що в цілому ВФВ дифтонгів RP у структурах власних назв найчастіше відбувається у другій позиції (від абсолютного початку), що становить 41,7%, у позиції абсолютного кінця слова – 12,2% випадків, де найчастіше варіює дифтонг /eɪ/ – 30% випадків; у третій позиції – 11%; у четвертій позиції – 10,6% випадків; у позиції абсолютного початку слова – 7,2% (45% варіювання на початку слова становить дифтонг /ʊə/), п'ятій позиції – 6,7%. ВФВ дифтонгів GA найчастіше відбувається також у другій позиції – 40%; у третій позиції – 22%, а також у позиції абсолютного початку слова – 10%, що підтверджує розходження в позиціях варіювання дифтонгів RP та GA. Не можемо не відзначити певні цікаві закономірності: найчастіше ВФВ дифтонгів RP у фонемних структурах власних назв зафіксовано, починаючи з п'ятифонемних слів по семифонемні, у другій позиції. Потім, із збільшенням кількості фонем в словах, відбувається зсув позиції варіювання до кінця слова: дифтонги у семифонемних словах найчастіше варіюють у шостій позиції – 48% випадків, наприклад, дифтонг /eɪ/ у 75% випадків у нашому матеріалі варіює саме у шостій позиції: топонім *Ramsgate* /ræmzgeɪt - ræmzɡɪt/, восьмифонемні – у сьомій позиції (46%), наприклад: антропонім *Aldersgate* /oldəzgeɪt - oldəzɡɪt/, теонім *Agnus Dei* /æɡnəsdeɪ - æɡnəsdi:/, антропонім *Levantine* /levəntaɪn - levəntɪn:/; девятифонемні – у восьмій позиції (60%), наприклад: антропонім *Florentine* /florəntaɪn -tɪn/, десятифонемні – у дев'ятій (50%), наприклад: ойконім *Montevideo* /mɒntɪvɪdeɪoʊ - mɒntɪvɪdiəʊ/; одинадцятифонемні – у десятій (100%), наприклад: топонім *Penthesilea* /pentfesiːleɪə - pentfɛsɪˈliːə/. Найвиразніше ця тенденція прослідковується в картині варіювання дифтонга /əʊ/, що свідчить про те, що у багатифонемних словах ВФВ дифтонгів RP в основному має місце в кінцевих позиціях в слові, що не несуть інформаційного навантаження. В американському варіанті ВФВ дифтонгів у залежності від фонемної довжини слова відрізняється, а саме: починаючи з чотирифонемних по восьмифонемні слова ВФВ дифтонгів також зафіксовано у другій позиції, але зі збільшенням кількості фонем не відбувається зсув позиції варіювання до кінця слова, наприклад, у шестифонемних, семифонемних словах ВФВ найчастіше відбувається в третій та другій позиції, у восьмифонемних словах – в сьомій. Відзначимо, що дифтонги спільної периферійної підсистеми ВФВ обох варіантів виявляють однакові тенденції: дифтонг /ɔɪ/ і в RP, і в GA варіює в третій позиції у шестифонемних словах, дифтонг /aʊ/ – у другій позиції у чотирифонемних словах.

Експериментальний матеріал також дозволив проаналізувати структурні особливості ВФВ дифтонгів обох варіантів у початковій та кінцевій позиціях у структурі власних назв, оскільки ці позиції вважаються важливими при розгляді впливу фонетичних факторів на фонемну структуру слова, що регулюється закономірностями інформаційної структури слова (Паращук, 1988:118; Зубкова, 1990:116), згідно з якими в якості кванта статистичної інформації виступає слово, причому основна частина інформації групується на початку слова, а кінець слова і його серединні відрізки вважаються надлишковими. У порівнянні із абсолютним кінцем, абсолютний початок слова, пов'язаний із виведенням органів вимови із стану спокою, потребує зосередження уваги мовця. Початок фонації – це більш активний процес, ніж її кінець, і в зв'язку з цим, вимова звуків, котрі знаходяться в абсолютному початку, відрізняється більшою енергійністю, що підтверджено нашим експериментальним матеріалом: дифтонги британського варіанта менше варіюють у позиції абсолютного початку слова (RP – 7,2%; GA – 10%), ніж у позиції абсолютного кінця (RP – 12,2%; GA – 8%), але щодо дифтонгів американського варіанта, спостерігаємо більше варіювання на початку слова (37,5% випадків це дифтонг /eɪ/, що найчастіше монофтонгізується через економію мовленнєвих зусиль. Дифтонгам, як фонемам із нестабільною артикуляцією, варіювання в абсолютному кінці слова притаманне ще й тому, що саме в цій позиції відбувається послаблення артикуляції внаслідок повернення органів вимови у стан спокою. Цікавим є також той факт, що найчастіше в кінцевій позиції в матеріалі дослідження варіюють

центруючі дифтонги: *ʊə* - 40% випадків, *ɪə*-32% випадків, *eə*- 18% випадків, які відсутні в інвентарі GA.

Визначення характеру взаємозв'язку між фактом наявності варіантів фонемних структур у власних назвах та джерелом його походження при дослідженні впливу системи мови на ВФВ дифтонгів вважаємо важливим. З метою установлення, які власні назви у зв'язку з джерелом походження складають основу вільного фонемного варіювання дифтонгів англійської мови (RP та GA). використано дані словника “Webster’s Third New International Dictionary of the English Language Unabridged” (1981), “The Compact Oxford English Dictionary” (1994), та відомості про етимологію слів у вимовному словнику LPD – 2008.

Аналіз мовного джерела власних назв з ВФВ дифтонгів засвідчив, що у найбільшій кількості випадків – 28,6% в британському та 20% в американському – ВФВ дифтонгів відбувається у фонемних структурах питомих слів. Генетична характеристика іншомовних власних назв представлена, в основному, запозиченнями із класичних мов: латинської – 2,8% випадків у матеріалі дослідження в британському варіанті, 6% -- в американському, грецької – 5,2% в британському, 10% - в американському варіанті, а також французької – 12,4% в британському, 6% - в американському.

Також виявлена певна кількість (3,9% в британському, 6% в американському) запозичень з італійської мови, решту корпусу слів представляють запозичення з російської, турецької, китайської, голландської, індійської, японської, сербської іранської, іспанської, арабської, польської мов, а також діалектів: санскриту, скандинавських.

Серед власних назв з ВФВ дифтонгів британського варіанта англійської мови найчастіше, більше ніж у половині усіх випадків (53,8%), варіювання відбувається у складі антропонімів. Аналогічна тенденція спостерігається також і в американському варіанті англійської мови – 66% випадків варіювання зафіксовано саме в антропонімах, оскільки ці власні назви частіше вживаються у мовленні, ніж, наприклад, зооніми, астроніми тощо, виконуючи номінативну, ідентифікаційну функції, функцію диференціації, заміну імен, пов'язану з віком, зміною соціального або сімейного стану, життям серед людей інших національностей, переходом до іншої віри тощо.

Друге місце серед різних видів власних назв посідає варіювання дифтонгів у структурі топонімів – 28% в британському варіанті та 20% в американському. Тут також можна зазначити варіювання дифтонгів у фонемному складі ергонімів – 6,1% в британському варіанті та 6% в американському, гідронімів – 1,7% в британському та 2% -- в американському. Також у матеріалі дослідження зафіксоване незначне варіювання дифтонгів у фонемному складі біблїонімів – 1,5%, гастронімів – 0,4%, теонімів – 1,1%, хремантонімів – 0,2%, хрононімів – 0,4%, оронімів – 0,3%.

Висновки та подальші перспективи.

Комплексне дослідження ВФВ дифтонгів південноанглійської та загальноамериканської вимовних норм у фонемних структурах власних назв, зокрема впливу на ВФВ дифтонгів інших характеристик слова, виявляє сукупність факторів, що сприяють ВФВ дифтонгів. Проведений аналіз підтверджує вплив системи мови на варіювання дифтонгів, який полягає в тому, що акцентні характеристики, складова і морфемна будова слова, довжина слова у фонемах та позиція варіювання, етимологія можуть підсилювати або послаблювати дію внутрішньомовних чинників на фонемне варіювання дифтонгів та визначати його якісно-кількісні особливості.

1. У сучасній англійській мові найбільш широко представлені “вільні” фонемні варіанти дифтонгів у власних назвах із з довжиною у два склади – для обох досліджуваних варіантів; три і чотири для RP; три для GA – 90,8% корпусу матеріалу спостереження в південноанглійській вимовній нормі; 86% – корпусу матеріалу спостереження в загальноамериканській вимовній нормі. Фонемні варіанти односкладових і багатоскладових слів (у п'ять складів) мають порівняно невелике розповсюдження (9,2% корпусу матеріалу дослідження в RP; жодного випадку – у GA).

2. Проведений аналіз впливу акцентних характеристик слова дозволяє стверджувати, що вільне варіювання в фонемних структурах власних назв південноанглійської і загальноамериканської вимовних норм відбувається як у наголошених складах, так і в ненаголошених складах. ВФВ дифтонгів притаманне наголошеним складам у фонемних структурах власних назв GA – 70% варіювання дифтонгів, RP – 74%, що відбувається переважно у корені власних назв іншомовного походження, а специфіка ВФВ дифтонгів у ненаголошеній позиції, зокрема в двох її видах – переднаголошеній і позанаголошеній, полягає у тому, що ВФВ найчастіше відбувається в переднаголошеній позиції в американському варіанті англійської мови, що пояснюється активною участю у ВФВ ядерних елементів дифтонгів у багатоскладових словах, де вони здебільшого знаходяться в переднаголошених позиціях.

3. Враховуючи отримані дані про довжину слів у фонемах та позицію, у якій відбувається ВФВ дифтонгів, стверджуємо, що існують структурні відмінності процесу ВФВ дифтонгів британського та американського варіантів в єдиній фонологічній системі англійської мови. По-перше, ВФВ дифтонгів британського варіанта англійської мови відбувається в п'ятифонемних власних назвах, у GA – у шестифонемних; по-друге, найбільш сприятливою для ВФВ дифтонгів британського варіанта визначено другу позицію, а в американському варіанті – другу та третю, тобто серединні відрізки, які є надлишковими для передачі семантичної інформації.

4. Доведена залежність ВФВ дифтонгів від фонемної довжини слова та від позиції в ній дифтонга: дифтонгам обох досліджуваних варіантів вимови притаманна позиція ВФВ у абсолютному кінці слова, коли відбувається послаблення артикуляції, внаслідок чого дифтонг спрощується.

5. Дослідження варіантів власних назв з ВФВ дифтонгів у сучасній англійській мові у залежності від етимологічної характеристики слова дозволяє стверджувати, що варіювання переважає у складі питомих власних назв, запозичені мають мінімальну кількість вільних варіантів – два, варіювання в основному відбувається в другій або третій позиції, серединній. Генетична характеристика іншомовних слів матеріалу спостереження представлена французькими запозиченнями, а також запозиченнями із класичних мов, завдяки тенденції до зберігання запозичених елементів у вимовній формі слова, що особливо стосується фонетичних структур власних назв, запозичених із класичних та французької мов на відміну від загальних назв слова, поширеність яких незначна.

У подальших наукових розвідках перспективним вбачається здійснення всебічного аналізу специфіки функціонування дифтонгів у фонемних структурах власних назв у різних вимовних нормах англійської мови, що дозволить зробити остаточні висновки про вплив системи мови на процес вільного фонемного варіювання дифтонгів.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Дворжецкая М.П. Единство системного и коммуникативно-функционального анализа просодии связанного текста // Изучение динамического аспекта сегментных и супraseгментных единиц звучащего текста / Под ред. М.П. Дворжецкой. – К.: КПИИЯ. – 1988. – С. 5-11.
2. Зубкова Л.Г. Фонологическая типология слова / Л.Г. Зубкова. – М.: Изд-во УДН, 1990. – 256 с.
3. Москович В.А. Глубина и длина слов в естественных языках // Вопросы языкознания / В.А. Москович. – 1967. – №6. – С. 17-33.
4. Парашук В.Ю. Фонематическое варьирование в структуре лексики английского языка: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / В.Ю. Парашук. – К., 1988. – 217 с.
5. Поліщук Г.В. Норма і варіативність у системі дифтонгів британського та американського варіантів англійської мови: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Г.В. Поліщук / Київськ. нац. лінгв. ун-т. – К., 2002. – 19 с.
6. Поліщук Г.В. Варіювання британських дифтонгів у власних назвах (на матеріалі лексикографічних джерел) / Г.В. Поліщук. – Наукові записки. – Випуск 105(1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – с. 513-518.
7. Поліщук Г.В. Варіювання американських дифтонгів у власних назвах (на матеріалі лексикографічних джерел) / Г.В. Поліщук. – Наукові записки. – Випуск 119. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – с. 122-127.

8. Поліщук Г.В. Системна вмотивованість варіювання дифтонгів у структурі власних назв: складова структура слова (на матеріалі лексикографічних джерел) / Г.В. Поліщук. – Наукові записки. – Випуск 130. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім.В.Винниченка, 2014. – с. 382-386.
9. Поліщук Г.В. Системна вмотивованість варіювання дифтонгів у структурі власних назв: акцентна структура слова (на матеріалі лексикографічних джерел) / Г.В. Поліщук. – Наукові записки. – Випуск 130. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім.В.Винниченка, 2015. – с. 382-386.
10. Поліщук Г.В. Залежність вільного фонемного варіювання дифтонгів у структурі власних назв від етимології слова (на матеріалі лексикографічних джерел) / Г.В. Поліщук. – Наукові записки. – Випуск 175 – Серія: Філологічні науки – Кропивницький: Видавництво «КОД», 2019. – С. 268-273.
11. Романова О.А. Фонемна структура складу в текстах різних функціональних стилів: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / О.А. Романова. – Луцьк, 1999. – 324 с.
12. Roach P. *Introducing Phonetics* / P. Roach. – L.: Penguin Books, 1992. – 128 p.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. LPD–2008 = Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Pearson Education Limited, 2008. – Third ed. – 922 p.
2. Simpson J.A., Weiner E.S.C. (eds). – *The Compact Oxford English Dictionary*. – Oxford Clarendon Press, 1994. – 2665 p.
3. Webster's Third New International Dictionary of the English Language unabridged. – Springfield: Marriam-Webster Publ., 1981. – 2662 p.

REFERENCES

1. Dvorzheckaja M.P. (1988). Edinstvo sistemnogo i kommunikativno-funkcional'nogo analiza prosodii svyaznogo teksta. // *Izuchenie dinamicheskogo aspekta segmentnyh i suprasegmentnyh edinic zvuchashhego teksta*. [The unity of systemic and communicative-functional analysis of the prosody of the joint text]. K.: KGPIIJa.
2. Zubkova L.G. (1990). Fonologiy`cheskaya ty`pologiy`ya slova. [Phonological typology of a word]. M.: Y`zd-vo UDN, 256 p.
3. Moskovy`ch V.A. (1967). Gluby`na y` dly`na slov v yestestvennykh yazykakh // *Voprosy yazykoznan'y`ya*. [Depth and length of words in natural languages]. pp. 17-33.
4. Parashhuk V.Yu. (1988). Fonematy`cheskoe var`y`rovany`e v strukture leksy`ky` angly`jskogo yazyka: Dy`s... kand. fy`lol. nauk: 10.02.04. [Phonemic variation in the structure of the English language vocabulary]. K.
5. Polishhuk G.V. (2002). Norma i varyaty`vnist` u sy`stemi dy`ftongiv bry`tans`kogo ta amery`kans`kogo variantiv anglijs`koyi movy`: Avtoref. dy`s...kand..filol.nauk:10.02.04. [Norm and variation in the system of diphthongs in the British and American English]. Ky`yivs`k.nacz.lingv.un-t. – K.
6. Polishhuk G.V. (2012). Varyyuvannya bry`tans`ky`x dy`ftongiv u vlasny`x nazvax (na materialy leksy`kografichny`x dzherel) // *Naukovi zapysky`*. – Vy`pusk 105(1). [Variation of the British diphthongs in names proper (on the materials of lexicographic sources)]. Kirovograd.
7. Polishhuk G.V. (2013). Varyyuvannya amery`kans`ky`x dy`ftongiv u vlasny`x nazvax (na materialy leksy`kografichny`x dzherel) // *Naukovi zapysky`*. – Vy`pusk 119. [Variation of American diphthongs in names proper on the materials of lexicographic sources)]. Kirovograd.
8. Polishhuk G.V. (2014). Sy`stemna vmoty`vovanist` varyyuvannya dy`ftongiv u strukturi vlasny`x nazv: skladova struktura slova (na materialy leksy`kografichny`x dzherel) // *Naukovi zapysky`*. – Vy`pusk 130. – Seriya: Filologichni nauky` (movoznavstvo). [Systemic grounds of diphthongs variation in the structure of names proper: syllable word structure (on the structure of lexicographic sources)]. Kirovograd.
9. Polishhuk G.V. (2015). Sy`stemna vmoty`vovanist` varyyuvannya dy`ftongiv u strukturi vlasny`x nazv: akcentna struktura slova (na materialy leksy`kografichny`x dzherel) // *Naukovi zapysky`*. – Vy`pusk 130. – Seriya: Filologichni nauky` (movoznavstvo). [Systemic grounds for diphthongs variation in the structure of names proper: accentual structure of the word (based on the materials of lexicographic sources)]. Kirovograd.
10. Polishhuk G.V. (2019). Zalezhnist` vil`nogo fonemnogo varyyuvannya dy`ftongiv u strukturi vlasny`x nazv vid etymologiyi slova (na materialy leksy`kografichny`x dzherel) - *Naukovi zapysky`*. – Vy`pusk 175 – Seriya: Filologichni nauky` [Dependence of the free phonemic variation of diphthongs in the structure of names proper based on the etymology of a word]. Kropy`vny`cz`ky`j: Vy`davny`ctvo «KOD», pp. 268-273.
11. Romanova O.A. (1999). Fonemna struktura skladu v tekstax rizny`x funkcional`ny`x sty`liv: Dy`s... kand. filol. nauk: 10.02.04. [Phonemic structure of the syllable in texts of different functional styles]. Lucz`k, 324 p.
12. Roach P. (1992). *Introducing Phonetics*. – L.: Penguin Books, 128 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Поліщук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Науків інтереси: вимовні норми сучасної англійської мови, вільне варіювання дифтонгів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ganna Polishchuk – Assistant Professor of the Chair of the English Language and Teaching Methods at the Volodimir Vinnichenko Central Ukrainian State Pedagogical University.
Scientific interests: pronunciation norms in different variants of the English Language, free phonemic variation of diphthongs.

УДК 811.161.1'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.32>

РОЛЬ ЗВУКОВЫХ АССОЦИАЦИЙ В СОЗДАНИИ ПОНЯТИЯ «НОЧЬ» В ПОЭЗИИ Ф.И. ТЮТЧЕВА

Ірина КАМЕНЕВА (Харьков, Украина)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5013-3210>

e-mail: marinakameneva2005@gmail.com

КАМЕНЕВА Ірина. РОЛЬ ЗВУКОВИХ АСОЦІАЦІЙ У СТВОРЕННІ ПОНЯТТЯ «НІЧ» В ПОЕЗІЇ Ф.І. ТЮТЧЕВА. Статтю присвячено аналізу звукових асоціацій поняття «ніч» у когнітивному аспекті. Звукові образи як експлікатори суб'єктивно-авторського світобачення Ф.І. Тютчева дозволяють створити фрагмент перцептивної поетичної картини світу художника слова. У рамках роботи вказано особливості репрезентації звукопозначень, описано додаткові семантичні відтінки, змістовна неоднозначність. Актуальність статті визначається важливістю дослідження мови поезії Ф.І. Тютчева, оскільки звукова лексика, що в стилістичному плані поступається кольоровій лексиці, не була предметом спеціального вивчення. Ф.І. Тютчеву властиві індивідуальні специфічні прийоми в реалізації асоціативних можливостей слів. Поет створив певні звукові асоціації, що використовував для зображення неповторних образів.

Ключові слова: звукові асоціації, метафора, когнітивна структура, поняття «ніч», мовні засоби, поетичні тексти.

KAMIENIEVA Iryna. THE ROLE OF SOUND ASSOCIATIONS IN CREATION OF THE CONCEPT "NIGHT" IN TYUTCHEV'S POETRY. The article is devoted to the analysis of the sound associations of the concept "night" in the cognitive aspect. World of nature and world of people in Tyutchev's poetry, which is represented in the images of night, was united by means of colour metaphor. Relevance of the article is also determined by the importance of the analysis of Tyutchev's poetry, and first for all sound semantics, which gets new meanings and interpretations in the poetic texts. The novelty of the article is carried out by a systematic analysis of sound metaphors, which helps to create a poetic image of the night in Tyutchev's poetry.

It has been analyzed Tyutchev's poetry to reveal sound metaphors, which main meanings have cognitive structures of different images the concept "night".

Metaphorical interpretation of the concept "night" in Tyutchev's poetry shows the main peculiarities of his poetry and influences the form of his poetic world. The researchers of Tyutchev's poetry defined the great variety of sounds in his poetry. The article describes the language, which represents individual metaphors, concerning with the concept "night". It has been proved that metaphorical presentation of the concept "night" in Tyutchev's poetry shows the main features of his works and takes part in forming poetic world picture.

On the basis of the analysis, it has been discovered that adjective and verb metaphors are dominant in Tyutchev's poetry. The poet personified the night thanks to using these metaphors and characterized it as an active or passive subject. The semantic field of sound is actively used in the verses. Tyutchev's poetry has individual, specific methods in the implementation of associative words capacities.

Tyutchev created the individual sounds, that made the base of the unique images. Various metaphorical representations of the concept "night" become an important element of the linguistic picture of Tyutchev's world. The use of sound vocabulary in Tyutchev's poetry is remarkable for creating metaphorical expressions of the concept "night" in the poetic texts.

Key words: cognitive structure, sound metaphor, association, concept "night", language, poetic texts.

Постановка проблемы. Поэтическая звуковая картина мира представляет собой совокупность индивидуально-авторских представлений о звучащем мире. Звуковая картина мира в поэтическом тексте вербализируется посредством звуковых образов, отличающихся многофункциональностью, распространенностью, разнообразными способами описания звука.

Своеобразие поэтического текста как особой смысловой целостной системы проявляется в выборе лексических единиц, формирующих общий концептуальный фон индивидуально-авторской языковой картины мира и определяющих разнообразие поэтических произведений.

Немалую часть в поэзии Ф.И. Тютчева составляют слова с семантическим компонентом звучания. Употребление лексических единиц, выражающих звучание объектов природного мира, метафорично. Как правило, это традиционные метафорические конструкции, свойственные поэтическому тексту в целом и репрезентирующие ведущее

направление метафорического переноса в языке – «от самого человека и от ближайшей к человеку действительности на весь остальной мир» (Степанов, 2003: 23). Однако образность поэтического текста позволяет многим поэтическим звукообозначениям приобретать контекстуальные ассоциативные смыслы, определяемые в первую очередь синтагматическим окружением лексемы и особенностями индивидуально-авторского мировидения, что позволяет выйти за грани обыденного восприятия слова и тем самым расширить его потенциальные возможности, углубить лексикографическую интерпретацию.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследование лексико-семантического представления звуковых ассоциаций в поэтических текстах Ф.И. Тютчева позволило обнаружить экспликацию в их семантике способов расширения смысла, свойственных мировосприятию поэта: анализ дополнительных контекстуальных оттенков (Григорьева, 1980), совмещение значений (Николаев, 1988: 3-8), наличие лексической неоднозначности (Голованевский, 2009). Образность поэтического текста позволяет приобретать контекстуальные ассоциативные смыслы, определяемые особенностями индивидуально-авторского мировидения.

В этом свете достаточно актуальными представляются и будут освещены в настоящей статье вопросы концептуализации, языковой репрезентации и категоризации звукового универсума на материале ночной поэзии Ф.И. Тютчева.

Постановка задачи. Выбором слов-звукообозначений для характеристики поэтической системы Ф.И. Тютчева определяется актуальность исследования. Звуковая лексика, в стилистическом плане уступающая цветовой лексике, не являлась предметом специального изучения.

Значимость поэтических звуковых образов играет существенную роль в поэзии Ф.И. Тютчева в описании ночного времени суток. Для него мир природы и мир людей воспринимаются как неразрывно связанные, подтверждается это, прежде всего тем, что многие явления человеческого мира и природного бытия характеризуются поэтом через использование сходных звуковых образов.

Цель настоящей статьи – анализ звуковой метафоры в создании понятия «ночь» в поэзии Ф.И. Тютчева.

Необходимо проанализировать семантику представленных в текстах поэта звуковых ассоциаций в создании понятия «ночь», соответствие этой семантики традиционным значениям, их трансформацию в творчестве автора.

Изложение основного материала. В лирике Ф.И. Тютчева выявляется слияние и противопоставление мира тишины и шума. Особенности восприятия окружающего мира отражаются на звуковых образах. Так, у поэта ночь – то время суток, что выводит на поверхность все, что есть в мире. Но в то же время ночь в поэзии Ф.И. Тютчева рассматривается и как время, когда все живое замирает, усыпленное, умиротворенное, когда все чувства неспящего обостряются, и потому все, что днем было незаметно, что терялось в блеске солнечных лучей, выходит на первый план: тишина вдруг наполняется особой музыкой, она начинает жить своей особенной ночной жизнью.

Ночная природа в поэзии Ф.И. Тютчева – это мир ночных звуков, вливающих в торжественную тишину ночи, когда все покоится в безмолвии ночном; это слияние тишины и звука, когда звук становится не противоположностью тишины, а ее частью, тем самым расширяя пространство поэта, придавая ему объемность, метафоричность, способствуя созданию эстетически значимой целостности пейзажа.

Ночь, как и день, имеет в поэзии Ф.И. Тютчева положительные и отрицательные коннотации. Ночь набрасывает покров на день, она святая, потому что притягивает к себе. В то же время, ночь таит опасность, пугает. Эти две характеристики ночи находят свое отражение и на звуковом уровне.

Прежде всего, ночь ассоциируется у поэта с молчанием, беззвучием, которые проявляются во сне. Сон объединяет мир природы и мир человека. При уподоблении ночи человеку на первый план выходят антропоморфные метафоры. Ночное молчание природы

выражается лексемой *дремать*. В словаре Даля глагол дремать имеет значение “засыпать слегка, самым чутким сном” (Даль, 2010: 492).

*Сквозь лазурный сумрак ночи
Альпы снежные глядят –
Помертвелье их очи
Льдистым ужасом разят –
Властью некой обаянны,
До восшествия Зари
Дремлют, грозны и туманны,
Словно падиши царя!.. («Альпы»).*

В стихотворении передается состояние дремоты, отсутствие звуков. Природа ночью у Ф.И. Тютчева редко спит, она дремлет. При этом обостряется звуковое восприятие окружающего мира: *Альпы глядят, дремлют*. Для описания ночи в Альпах поэт использует эпитеты *лазурный сумрак ночи, помертвелье очи, льдистым ужасом*, метафору и олицетворение *Альпы глядят, их очи ужасом разят*, а также сравнение гор с *падиши царями*. Все эти средства выразительности подчеркивают сумрак и мрачную картину ночи. Темное время суток у Ф.И. Тютчева – почти всегда страшная пора, когда человеку открывается возможность постичь тайны мироздания.

Метафорический образ ночного сна также связан у поэта не только с тишиной, но и с *чудным еженощным гулом*. Возможно, этот образ возникает от напряжённого вслушивания в звуки ночи. И этот гул сводит на нет спокойствие и умиротворение:

*Как сладко дремлет сад темно-зеленый,
Объятый негой ночи голубой!..
Музыки дальней слышны восклицанья,
Соседний ключ слышнее говорит...
Над спящим градом, как в вершинах леса,
Проснулся чудный еженощный гул... («Как сладко дремлет сад темно-зеленый...»).*

В этом стихотворении ночь усиливает свои звуковые качества. Поэт употребляет слово *гул*, которое имеет значение “длительный, непрерывный и не вполне ясно различимый шум” (Ушаков, 2013).

В жизни человека сон играет более важную роль, чем в жизни природы. Сон подводит черту под дневной жизнью человека и показывает переход от *шума, движенья, криков пламенного дня* к состоянию покоя, молчания. Самыми мелодичными звуками ночи являются звуки музыки:

*Но лишь луны, очаровавшей мглу,
Лазурный свет блеснул в твоём углу,
Вдруг чудный звон затрепетал в струне,
Как бред души, встревоженной во сне («Арфа скальда»).*

Такой признак ночи, как *звук*, зачастую отсутствует, ночь беззвучна. Представление о ночи построено на использовании метафорических эпитетов: *тихая, немая*, а луна наполняет окружающее пространство *безмолвной славой*:

*Тихой ночью, поздним летом,
Как на небе звезды рдеют...
Как блестят в тиши ночной
Золотые их волны,
Убеленные луной... («Тихой ночью, поздним летом»),
Звезды в небе им внимали,
Проходя за строем строй,
И беседу продолжали
Тихомолком меж собой;
Есть некий час, в ночи всемирного молчанья;
В ночи лазурной почивает Рим.
Взошла луна и овладела им,*

*И спящий град, безлюдно-величавый,
Наполнила своей безмолвной славой* («Рим, ночью»),
Все тихо и молчит («Бессонница»),
Есть некий час, в ночи, всемирного молчанья («Видение»).

В приведенных примерах понятие «ночь» показано в своей абсолютной тишине и представлено метафорами, в составе которых присутствуют лексические единицы, обозначающие отсутствие проявления звука: *тихая, тишь, тихомолком, час всемирного молчанья, безмолвная*.

Ночное время для поэта – это обычно глухое время, поэтому звуки воспринимаются приглушенные, неясные (*шепот, гул, молчанье*) или явные (*далекий, страшный, зов, вой*). Атрибутом ночного глухого времени является гул – приглушенный звук, связанный с миром хаоса ночной гул. Ночной шум, в отличие от дневного, чудный, волшебный, непонятный (*откуда он, сей гул непостижимый?*). Поэт акцентирует внимание на признаках эмоционального восприятия, где гул приобретает в своей семантике признак возвышенного звучания.

Природа в поэзии Ф.И. Тютчева богата звуками и красками, которые наделяются яркой метафорической лексикой.

Так, разнообразие ассоциаций и текстуальных связей лексемы *тьма* обеспечивается сложностью и многомерностью этого образа. Понятие «тьма» у Ф.И. Тютчева – это не только световое явление: она наделена звуковыми, динамическими (благодаря введению в тематическую группу глаголов *слыхал, ослеплены, полуночь дремавших струн встревожит сон*), осязательными характеристиками, что позволяет создать иллюзию многомерного, всеохватывающего, постоянного ощущаемого явления.

*Слышал ли в сумраке глубоко
Воздушной арфы легкий звон,
Когда полуночь, ненароком,
Дремавших струн встревожит сон?* («Проблеск»).

В тоже время понятие «ночь» в поэзии Ф.И.Тютчева представляет собой не полный покой: она полна звуков, движения. Загадочность и тревожность ночи метафорически противопоставлены ясности и порядку трудового дня:

*На мир дневной спустилася завеса,
Изнемогло движенье, труд уснул...
Над спящим градом, как в вершинах леса,
Проснулся чудный еженощный гул...
Откуда он, сей гул непостижимый?...
Иль смертных дум, освобожденных сном,
Мир бестелесный, слышимый, но незримый,
Теперь роится в хаосе ночном?..* («Как сладко дремлет сад темно-зеленый...»).

С одной стороны, автор показывает, что именно ночью всё стремится к покою: *изнемогло движенье, труд уснул*. С другой стороны, жизнь не прекращается, в каких-то проявлениях становится интенсивнее: *проснулся чудный еженощный гул, мир ... роится в хаосе ночном*.

Ночь у Ф.И. Тютчева наполняется звуками, когда в ней возникает стихия ветра. *Ночной ветер* обладает *странным голосом*, поскольку звучит *то глухо жалобный, то шумно* и порой издает *неистовые звуки* и поет *страшные песни* («О чем ты воешь, ветр ночной?..»).

*О чем ты воешь, ветр ночной?
О чем так сетуешь безумно?..
Что значит странный голос твой,
То глухо жалобный, то шумно?
Понятным сердцу языком
Твердишь о непонятной муке –
И роешь и взрываешь в нем
Порой неистовые звуки!..*

*О! страшных песен сих не пой!
Про древний хаос, про родимый
Как жадно мир души ночной
Внимает повести любимой!* («О чем ты воешь, ветр ночной?»).

Поэт использует различные лексические средства описания звуков, которые передаются глаголами с семой 'звук': *воешь, сетуешь, твердишь, роешь, взрываешь, не пой*; существительными: *ветр, голос, язык, звук, песня*; адverbиальной и адъективной лексикой: *безумно, странный, глухо жалобный, шумно, неистовый, страшный*. Обращают внимание созданные автором представленные синонимические ряды из слов, которые в обычном представлении и употреблении не являются синонимами. Эти синонимические ряды объединяет, как нам представляется, лексема звук.

Стихотворение достаточно динамическое, метафорически характеризующее ночь как насыщенное звуками время суток. Поэтому человек в ночном скоплении звуков ощущает себя покинутым, сиротой бездомным. Наличие звуков [ш], [ж], [з], [с] передают завывание ветра, усиливая образность определений и вербальной лексики: *воешь, сетуешь, странный голос, глухо жалобный, шумно, понятным языком, твердишь, взрываешь, неистовые звуки*.

Анализируемое стихотворение насыщено звуковыми образами, относящимися к разным частям речи. Имплицитная метафорическая лексика существительных (*ветр, язык, звук*) противопоставляется эксплицитно выраженной глагольной метафоре (*воешь, твердишь, роешь, взрываешь*). Большую роль в звукообозначении играют метафоры, которые наблюдаются в субстантивных словосочетаниях: *странный голос, голос глухо жалобный, неистовые звуки, страшные песни*. Метафора *ночь* не только семантически, но и всем комплексом окружающих ее языковых средств противопоставлена метафоре *ветр* и ее окружению.

Динамику развития мотива звучания ветра в данном стихотворении можно определить «как движение от нечеловеческого к человеческому» (Веселовский, 1989: 201).

Образ ветра в стихотворениях реализован насыщенным звуковым фоном, превращающим восприятие текста в напряженное вслушивание. Подобная атмосфера «вслушивания в мир» характерна для всего комплекса ночной лирики Ф.И. Тютчева, в которой недостаток визуальных образов компенсируется за счет интенсивности звукового наполнения.

Ночь соотносится с элементами различных оппозиционных рядов (небо vs земля, огонь vs вода). Сближаясь с оппозицией, ночь явно сочетается с водой. Звуки, издаваемые морской волной, являются частью ночного космоса: *звучными волнами стихия бьет о берег свой*.

*Как хорошо ты, о море ночное, –
Здесь лучезарно, там сизо-темно...
В лунном сиянии, словно живое,
Ходит, и дышит, и блещет оно...
На бесконечном, на вольном просторе
Блеск и движение, грохот и гром...
Волны несутся, гремя и сверкая,
Чуткие звёзды глядят с высоты* («Как хорошо ты, о море ночное...»).

Шум морских волн передается при помощи аллитерации *с, ш, р*: *на вольном просторе блеск и движение, грохот и гром*. Море представлено в динамике движения и звучания.

В стихотворениях Ф.И. Тютчева часто встречается антитеза, которая соотносится по звуковому принципу *тишина – шум*:

*И в тихую область видений и снов
Врывалась пена ревущих валов.*

Волна в поэзии Ф.И. Тютчева в метафорическом образе всегда осложняется зрительными и звуковыми ассоциациями. Отсюда – и шепот, и ропот, и колористические характеристики:

*Настанет ночь – и звучными волнами
Стихия бьет о берег свой* («Как океан объемлет шар земной...»).

*Ты волна моя морская,
Своенравная волна...
Будь же ты в стихии бурной
То угрюма, то светла,
Но в ночи твоей лазурной
Сбереги, что ты взяла («Ты волна моя морская...»).*

Метафоризация ночи происходит благодаря свойственному поэту использованию зрительных и слуховых ассоциаций: для этого поэт использует словосочетания с рассматриваемой лексемой *ночь*: *настанет ночь, стихия бьет, ночь лазурная*. В них зрительные ассоциации выражаются, как правило, колористическими прилагательными, звуковые – глагольными метафорами.

В поэзии Ф.И. Тютчева отчетливо прослеживается столкновение двух сфер звучания при описании ночного времени суток. С одной стороны, тишина и безмолвие, перерастающие в немоту и глухоту мира, воспринимаемые лирическим героем. С другой – взрывные по своему характеру звуки, передающие яркое, сильное эмоциональное напряжение: *ревуций, воешь, твердишь, сетуешь, твердишь, грохот, гром, звон, гул*. Звук явственней всего передает динамику мира; как следствие, стихия звучащего слова ярче всего раскрывает способность поэта создавать метафоричные образы.

Выводы. В поэтических текстах Ф.И. Тютчева создается своеобразная система звуковых ассоциаций метафорических значений лексемы *ночь*, наполненных особым окказиональным содержанием. Поэтическая выразительность понятия «ночь» образовывается за счет олицетворений, сравнений, нарушений логико-понятийной соотнесенности, эпитетов, основанных на субъективных ассоциациях, обусловленных индивидуальным восприятием временной действительности.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. – Москва: Высшая школа, 1989. – 648с.
2. Голованевский А.Л. Поэтический словарь Ф.И. Тютчева. – Брянск: РИО БГУ, 2009. –962с.
3. Григорьева А.Д. Слово в поэзии Тютчева. – М.: Наука, 1980. – 248 с.
4. Даль В.И. Толковый словарь русского языка: иллюстрированное издание. – М: ЭКСМО, 2010. – 896 с.
5. Николаев А.А. Понятным сердцу языком. // Русская речь. – М.: Наука, 1988. № 6. – С. 3-8.
6. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. Учебное пособие. – М., 2003. – 271с.
7. Тютчев Ф.И. Полное собрание стихотворений. – Л.: Сов. писатель, 1987. – 448с.
9. Ушаков Д.Н. Толковый словарь современного русского языка. – М.: Аделант, 2013. – 800с.

REFERENCES

1. Veselovskij, A.N. (1989). Istoricheskaya poetika. [Historical poetics]. Moskva: Vysshaya shkola, 648p. [in Russian].
2. Golovanevskij, A.L. (2009).Poeticheskij slovar F.I. Tyutcheva. [Tyutchev poetic dictionary]. Bryansk: RIO BGU. [in Russian].
3. Grigoryeva, A.D. (1980). Slovo v poezii Tyutcheva. [Word in Tyutchev's poetry]. M.: Nauka, 248p.
4. Dal, V.I. (2010). Tolkovij slovar russkogo yazyka.[The Russian explanatory dictionary].M: EKSMO, 896p.
5. Nikolayev, A.A. (1988). Ponyatnym serdцу yazykom. *Russkaya rech*. [Clear language to heart. *Russian speech*]. Vol 6. pp. 3-8.
6. Stepanov, Y.S. (2003). Osnovy obshchego yazykoznanija. [Essentials of general linguistics]. M., 271p.
7. Ushakov, D.N. (2013). Tolkovij slovar sovremennogo russkogo yazyka. [The modern Russian explanatory dictionary]. M.: Adelant, 800p.
8. Tyutchev, F.I. (1987). Polnoe sobranie stihotvorenyj [Full collected poems]. Leningrad: Sov. Pisatel, 448p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Каменєва – старший викладач кафедри іноземних мов Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Iryna Kamienieva – senior teacher, department of foreign languages, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv.

Scientific interests: cognitive linguistics.

УДК 141.32 (477):008

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.33>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ІСТОРИЧНІЙ АКЦЕНТОЛОГІЇ МОВ БЛИЗЬКОГО СХОДУ

Кирило ПОЗДНЯКОВ (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6196-9809>

e-mail: pozdniakov.ir@gmail.com

ПОЗДНЯКОВ Кирило. *СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ІСТОРИЧНІЙ АКЦЕНТОЛОГІЇ МОВ БЛИЗЬКОГО СХОДУ.* У статті розглядаються наукові тенденції характерні, для історичної акцентології мов Близького Сходу в останні десятиріччя. Мовні факти, які є результатом конвергентних процесів між різними мовними сім'ями на території Близького Сходу, вже довгий час знаходяться у центрі уваги лінгвістів. Дослідження акцентної системи мертвих мов значною мірою пов'язано з письмовим пам'ятками та їх палеографічними особливостями. Важливу роль в акцентологічних дослідженнях відіграє вибір методики, що залежить від особливостей матеріалу та генетичних особливостей обраної мови.

Ключові слова: акцентна парадигма, історична акцентологія, мовна реконструкція, лексичні запозичення, система писемності.

POZDNIAKOV Kyrylo. *MODERN TENDENCIES OF HISTORICAL ACCENTOLOGY IN THE MIDDLE EAST LANGUAGES.* The article presents research tendencies of historical accentology in the last few decades. Linguistic facts, which are results of the convergent processes between different languages in the Middle East, are in the focus of the linguistic studies for long time. Research data on ancient languages accent systems is considerably related to these languages literary works and their paleography features. Choice of the research method plays an important part in accentology, thus it depends on research data and genetic features of the chosen language.

The system and types of writing of ancient language are the main elements of accent systems reconstruction. Writing systems we can divide into three groups: 1) phonetic writing system – every sign of this system corresponds to every phoneme of the language; 2) syllabic writing system – every sign denominates the syllable; 3) consonant system – signs of this system denominate only consonant phonemes and some long vowels. Types of writing also can be divided on three groups: 1) hieroglyphic writing type has approximately 400 signs; 2) syllabic system usually has up to 100 signs; 3) syllabo-phonetic type has up to 40 signs. As we can see on the examples of Old Russian, ancient Indian and Hittite languages the graphic signs were the main tools for reconstruction.

Use of the lexical items of descendant languages and languages that were diachronically related with a chosen ancient language is an obligatory process for reconstruction of accent system. As it is shown in the article, use of comparative historical method removed diachronic inaccuracy and made research on Sumerian, Akkadian and Old Aramaic language more relevant.

Key words: accent paradigm, historical accentology, language reconstruction, lexical adoptions, writing system.

Постановка проблеми. Історична акцентологія – це один з напрямів порівняльно-історичного мовознавства, об'єктом якого є реконструкція акцентної системи мов, які не мають наразі живих носіїв. Основною проблемою в незалежності від мови на матеріалі якої відбувається спроба реконструкції акцентної системи є матеріал на основі, якого ґрунтується наукова гіпотеза та обирається необхідна методика дослідження. Для мертвих мов зазвичай таким матеріалом виступають писемні пам'ятки, які в свою чергу відрізняються змістом, часом, місцем їх виготовлення, типом та системою писемності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати реконструкції акцентної системи мови можуть варіюватися від гіпотетичної акцентуації деяких граматичних форм, (Едельман, 1986; Расторгуева, 1990; Sukač, 2013; Popola, 2016) до загальної і детально дослідженої акцентної парадигми всіх морфологічних класів конкретної мови (Дыбо, 1981; Николаев, 1989; Зализняк, 2011). Широкого загалу мають дослідження акцентних систем в гіпотетичних прамовах – індоевропейській та ностратичній (Старостін, 2007; Іванов 1989), афрозійській (Woodard, 2015).

Формування цілей статті. Метою статті є продемонструвати основні тенденції в сучасній історичній акцентології, описати структуру матеріалу, методи та загальні методики, що використовуються в цій дисципліні. Поставлена мета потребує розв'язання тихих

завдань: 1) висвітлити багатокомпонентну структуру досліджень акцентної системи давніх мов; 2) описати типологічні особливості мов, що досліджуються.

Виклад основного матеріалу дослідження. На прикладі досліджень акцентної системи давньоруської мови (Зализняк, 2011; Стаднікова, 1989) ми бачимо, що в якості матеріалу для дослідження використовувались давньоруські літописи та релігійна література, що була написана кирилицею з системою діакритичних знаків, якими позначувалися наголошенні голосні. Заздалегідь проставлені наголоси в текстах дозволили А. А. Зализняку уникнути необхідності реконструювати акцентологічну систему давньоруської мови та зосередитись на пошуку правила, що лежить в основі рухомого наголосу в словоформах давньоруської та праслов'янської мов (Зализняк, 2014). Для визначення правила акцентуації дослідником була використана техніка маркування морфем. Суть цієї техніки полягає в тому, що кожній морфемі надається постійна акцентне маркування, виходячи з її статистично обумовленої здатності приймати наголос або впливати на наголошення інших морфем. Далі задається правило, яке дозволяє вказати акцентуацію довільної словоформи на підставі акцентного маркування всіх морфем, що входять до цієї словоформи. Для давньоруської мови Зализняк вводить три основних типи маркування: 1) самонаголошений плюс або морфема, що має тенденцію тримати на собі наголос; 2) правонаголошений плюс або морфема, що має тенденцію передавати наголошення вправо; 3) мінус або морфема, що має тенденцію залишатись ненаголошеною. Мета опису вважається досягнутою, якщо акцентуація за вказаними правилами завжди співпадає з реально існуючою (Зализняк, 2011).

Ще одним прикладом мовних пам'яток з експліцитно вираженою акцентною системою можна вважати давньоіндійські описові граматики, в яких авторами були описані приклади кількісного протиставлення довгих голосних в давньоіндійській мові. Окрім класичного протиставлення голосного довгий-короткий, давньоіндійські граматики вводили третю ознаку довготи, що називалась *pluta* або «плаваючий» звук (Whitney, 1962). В граматиках поява такої ознаки супроводжувалась підвищенням тону на останньому голосному словоформи, в незалежності від руху тону протягом всього речення. Приведені факти стосовно просодичної системи давньоіндійської мови дозволили В. В. Іванову локалізувати наголоси в деяких дієслівних та іменних парадигмах давньоіндійської мови та зробити припущення щодо співвідношення мелодики давньоіндійської мови з мелодикою хетської мови (Іванов, 1989).

Іншим прикладом дослідження акцентної системи різних мов в межах однієї мовної сім'ї є аналіз просодичної спорідненості давньоіндійської та давньогрецької мов проведений С. А. Старостіним. Аналізуючи іменні основи, чисельники та локативні прислівники в ведійських та давньогрецьких текстах дослідник виділяє три типи регулярних фонетичних співвідношень: 1) давньогрецька баритонеза (наголос на початку слова) – давньоіндійська баритонеза; 2) давньогрецька окситонеза (наголос на кінці слова) – давньоіндійська окситонеза; 3) давньогрецька баритонеза- давньоіндійська баритонеза (Старостин, 2007).

Не завжди тип писемності, який використовувався в мовних пам'ятках був в змозі графічно виразити акцентну систему тієї чи іншої мови. В першу чергу йдеться про тексти, які були написані за допомогою ієрогліфічної писемності та клінопису. Ці типи писемності хронологічно простягаються від 3000 тис. до н. е. до 6 ст. н.е. на територіях північної Африки, Малої Азії, Близького та Середнього Сходів. Кожен тип такої писемності починаючи від протошумерської (початок 3000 тис. до н. е.) та до пізніх варіантів нововавілонського та давньоперського клінопису (4-6 ст. до н. е.) мав свої типологічні та функціональні особливості.

Для розуміння результатів, що були зроблені лінгвістами на матеріалі текстів стародавніх мов, слід детальніше розглянути тип писемності та способи їх інтерпретування, щоб зрозуміти яким чином вдалося реконструювати фонологічну систему мертвих мов, в тому числі ізольованих, чия генетична спорідненість з іншими мовами на разі не доведена.

Загальний алгоритми ідентифікації системи писемності пропонує Ю. В. Кнорозов. На думку вченого, в перших системах писемності були використані два основних прийоми. Перший полягав у широкому використанні омонімів, тобто один знак співвідносився з

декількома формами фонетичного вираження. Цей прийом став причиною появи детермінативів, спеціальних знаків, що вказують на смисл повідомлення. Таким чином, на початкових етапах зародження писемності, морфема передавалась знаком, що допомагав у читанні (але не в розумінні змісту), далі в тексті морфема супроводжувалась детермінативом, що пояснював зміст повідомлення. Другий прийом полягав в використанні знаків, що передають найкоротші за фонетичним складом морфеми для передачі частин довших морфем, також з використанням детермінативів. При використанні цих прийомів постає за необхідне наявність знаків, що могли б позначати службові морфеми. Для вирішення цієї задачі використовувалися спеціальні знаки, які з часом перетворилися в фонетичні. Завдяки їх появі стало можливим уточнювати читання за допомогою звукового підтвердження, що зазвичай передавалося на початку слова. Таким чином, ранні системи писемності за своєю природою були ієрогліфічними та мали три види знаків: знаки, що використовуються тільки для читання (фонетичні); знаки, що мають зміст і використовуються для читання (ідеограми); знаки, що мають тільки зміст (детермінативи). У деяких варіантах ієрогліфічної писемності, наприклад в шумерській, про яку йтиметься далі, широкий вжиток мали абrevіатурні написи, в яких фіксувались здебільшого самостійні кореневі морфи та з яких формувався основний зміст речення, а службові морфеми не вказувались. Знаки коренів, що фактично передавали зміст словоформи отримали назву логограм. Згодом громіздким ієрогліфічним системам писемності на зміну прийшли більш функціонально прийнятні системи, що краще відображали фонетичні особливості мови. Виходячи з типологічних особливостей конкретної мови загалом виділяються три основні системи писемності: 1) фонетична – система в якій кожній фонемі відповідає графічний знак; 2) силабічна – система в якій графічний знак відображає склад; 3) консонантна – система, в якій графічно зображуються лише приголосні фонемі і здебільшого довгі голосні. За кількістю використаних знаків можна визначити тип писемності, так в ієрогліфічних системах кількість знаків може сягати близько 400, в силабічних – до 100, в фонетичних та консонантних – до 40 (Кнорозов, 1982).

Реконструкція акцентної системи хетської мови є яскравим прикладом того, як система писемності може допомогти досліднику реконструювати фонологічну систему мови. Хетська писемність складається з 400 знаків, але тим не менш, іноді важко розрізнити самостійний знак та його варіанти. Типологічно ця писемність є поєднанням ієрогліфічних знаків з детермінативами та фонетичними знаками, що ставляться або перед словом до якого відносяться, або після нього. Здебільшого фонетичні знаки та детермінативи відображають склади з позначенням голосного (Іванов, 2001). Важливим для дослідження є використання в деяких хетських текстах додаткових знаків, що показують подовження голосного звуку, так званих, знаків *plene*. Використання саме цих додаткових знаків дозволили болгарському досліднику Р. Сукачу зробити декілька припущень щодо місця наголосу в хетських словоформах. Виявивши дистрибутивні особливості розташування знаків *plene*, а саме використання їх або на початку слова, або в кінцевій позиції у відкритому складі та порівнявши ці словоформи з аналогічними словоформами в давньогрецькій та давньоіндійській мовах, Р. Сукач зробив такі висновки: 1) знаки *plene*, які використовуються на початку слова позначають гортанну змичку; 2) якщо знак *plene* стоїть наприкінці відкритого складу, цей знак вказує на подовження голосного, якщо знак стоїть наприкінці відкритого складу, а після нього стоїть ларингальний або лабіовелярний приголосний, наголос падає на голосний, що стоїть перед знаком *plene* (Sukač, 2013).

Ще одним прикладом часткової реконструкції акцентної системи за допомогою системи писемності можна вважати дослідження шумерської мови, яке було проведено фінським вченим С. Порпола. Слід зазначити, що в перших зафіксованих шумерських текстах для позначення фонетичних елементів замість слова, яке неможливо було передати ієрогліфом, використовувалось інше слово, яке не складно було зобразити і яке мало ідентичне або подібне звучання, зв'язок же між змістом цих двох слів міг бути абсолютно відсутнім. Згодом тенденція використання одного знаку замість іншого змінилася на позначення знаком лише складів, які вимовляються, через здебільшого односкладовий характер шумерських корневих морфем. Причому залежно від оточення такий знак міг

позначати і склад, і слово в цілому. Словесні знаки, що зустрічаються в пізніших шумерських текстах, графічно не відрізняються від давніх знаків, хоча їх використання є функціонально більш обмеженими. В пізніх шумерських текстах ієрогліфічні знаки слугували лише для написання іменних та дієслівних основ, а для вираження граматичних формантів використовувалися силабічні знаки. Силабічні знаки шумерської писемності позначали або сукупність голосного та приголосного звуків, або двох голосних звуків, в таких комбінаціях зазвичай не складно ідентифікувати, який голосний використовувався в тому чи іншому знаку, але наразі немає загально прийнятої теорії, яка би пояснювала правила вжитку приголосних звуків у таких складах (Дьяконов, 1967). Аналізуючи шумерські тексти, С. Порпола звернув увагу на часті використання декількох знаків, які не мають граматичного змісту, але систематично використовуються наприкінці останнього слова в великій кількості шумерських речень. Порівнявши ці слова за аналогічними словами, що були запозичені пізніше аккадцями для власних текстів, але з додатковими граматичними позначеннями характерними для аккадської мови, дослідник дійшов висновку, що наголос в шумерській мові був тональним та здебільшого ставився на останньому складі словоформи (Porrola, 2016).

Виявлення приблизних акцентних законів давньоперської мови стало можливим при аналізі генетично близької авестійської мови та її пізнього варіанту – пушту. Проведена зовнішня реконструкція, беручи до уваги відсутність регулярного співвідношення деяких морфем авестійської та давньоперської мов та часту редуцію кінцевих складів в словоформах, що зустрічаються в пушту, але мають давньоперське походження, показала наявність в давньоперській мові рухомого наголосу, який, ймовірно, був тональним (Woodard, 2015).

Іншим прикладом зовнішньої реконструкції є дослідження акцентної системи аккадської мови, яке ґрунтується на великій кількості семітських мов, що або діахронічно були суміжні з аккадською – еблаїтська та угаритська мови, або є нащадками аккадської мови – середньовавілонська, середньоасирійська, нововавілонська, новоасирійська та младовавілонська. Значна кількість пам'яток, записаних на цих мовах, слугувала матеріалом для реконструкції всіх мовних рівнів, у тому числі фонологічного (Дьяконов, 1967). Правила для правильного акцентування будь-якої аккадської словоформи були розроблені англійським дослідником Дж. Хунергардом. Для правильного акцентування всі склади аккадських словоформ слід розподілити, на думку вченого, за трьома ознаками: 1) легкі склади – склади, що закінчуються на короткі голосні; 2) важкі склади – склади, що закінчуються на короткий голосний з приголосним або на довгий голосний, що позначається макроном; 3) надважкі склади – склади, що закінчуються на довгий голосний з приголосним або на голосний, що позначається циркумфлексом. Таким чином, якщо останній склад є надважким, він стає наголошеним. Важкий склад бере на себе наголос якщо він не займає кінцеву позицію в словоформі. В словоформах, які не мають важкого або надважкого складу наголос ставиться на першому складі (Huehnergard, 2011).

Реконструкція акцентної системи деяких інших семітських мов стала можливою завдяки поширенню на території Азії аврамічних релігій в середині першого тисячоліття до нашої ери. В першу чергу мова, йде про іудаїзм та християнство з їхньою літературною традицією записаною давньоєврейською та давньоарамейською мовами. Писемність обох мов є яскравим прикладом консонантної системи знаків з додаванням знаків, що позначають довгі голосні. Починаючи з VIII ст. н. е., для написання релігійних давньоєврейських та давньоарамейських текстів використовували так звану масоритську систему запису. Ця система спеціальних діакритичних знаків, що була розроблена іудейськими богословами-масоритами, надавала можливість записувати тексти з позначенням багатьох голосних фонем, написання яких раніше нівелювалося структурними особливостями консонантної писемності. Досліджуючи вокалізм давніх семітських мов на матеріалі аккадських текстів та давньоєврейських текстів, написаних за допомогою масоритської системи, радянський вчений І. М. Дьяконов відмічає непослідовність рефлексів голосних аккадських фонем в давньоєврейській мові. Порушення системи фонетичних співвідношень нашттовхнуло

І. М. Дьяконова на думку, що давньоєврейська мова мала відмінну від аккадської систему акцентів, реалізація яких на голосних звуках призводила до подовження коротких голосних та якісних змін довгих голосних в давньоєврейських словоформах. На відміну від аккадської мови в якій наголос був рухомим та залежав від типу складів, що входять до словоформи спочатку в давньоєврейській мові наголос падав, на думку І. М. Дьяконова, на другий склад з кінця, але згодом під впливом давньоханаанейської мови втратив зовнішні флексії в наслідок чого пересунувся на останній склад та став фіксованим (Дьяконов, 1967).

Давньоарамейська мова була розповсюджена на суміжних територіях з давньоєврейською та мала схожу з нею акцентну систему, на це вказують результати аналізу значної кількості текстів знайдених на територіях Близького Сходу та північної Африки, здебільшого ці тексти датуються початком нашої ери та представляють собою релігійні тексти: копії Євангеліє та обрядові тексти різноманітних християнських сект (Beyer, 1986). На ранньому етапі відділення від протосемітської мови давньоарамейські словоформи закінчувались на закриті або відкриті склади. Якщо словоформа в кінці мала закритий склад, то саме цей склад брав на себе наголос, якщо ж в кінці словоформи зустрічався відкритий склад, то наголос падав на передостанній склад незалежно від довготи голосного, що входив до останнього складу. Пізніше короткі голосні, на які закінчувалась словоформа, були редуковані або стали довгими, таким чином відкритий передостанній склад з коротким голосним перетворився в кінцевий закритий наголошений склад. Наголошення останнього складу словоформи у мові зберіглося впродовж всього періоду використання давньоарамейської мови, лише в деяких діалектах пізньоарамейської мови зустрічаються словоформи, запозичені з індоєвропейських мов з наголосом на передостанньому складі (Woodard, 2015).

Висновки та перспективи дослідження. Отже, з огляду на наведені факти стає очевидним, що історична акцентологія є класичною мовознавчою дисципліною, яка існує на стику фонетики та морфології. Формування предмету історичної акцентології залежить не лише від здобутків лінгвістичної науки, але й безпосередньо пов'язано зі здобутками історіографії, археології та інформаційних технологій. Залежність історичної акцентології від розвитку значного комплексу гуманітарних та прикладних наук є головним чинником, що обумовлює актуальність та перспективність цієї дисципліни. Перспективи подальшого дослідження в історичній акцентології мов Близького Сходу полягають в більш детальному дослідженні цілої низки мов, на зразок давньоперської, шумерської, давньоіндійської. В дослідженні акцентної системи цих мов вбачається доцільним використання здобутків сучасного лінгвістичного знання та комп'ютерних технологій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дыбо В. А. Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском / В. А. Дыбо. – М: Наука, 1981.–272 с.
2. Дьяконов И. М. Языки древней Передней Азии / И. М. Дьяконов. – М: Наука, 1967. – 492 с.
3. Зализняк А. А. Древнерусское ударения. Общие сведения и словарь / А. А. Зализняк. – М: Языки славянских культур, 2014.–608 с.
4. Зализняк А. А. Труды по акцентологии / А. А. Зализняк. – М: Языки славянских культур, 2011.–727с.
5. Иванов Вяч. Вс. Заметки по индоевропейской акцентологии / Вяч. Вс. Иванов // Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод. – М: Наука, 1989.– С. 110-116.
6. Иванов Вяч. Вс. Хеттский язык / Вяч. Вс. Иванов. – М: УРСС, 2001. – 294 с.
7. Кнорозов Ю. В. Неизвестные тексты / Ю. В. Кнорозов // Забытые системы письма. – М: Наука, 1982.–295 с.
8. Николаев С. Л. Балто-славянская акцентуационная система и ее индоевропейские истоки / С. В. Николаев // Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод. – М: Наука, 1989.– С. 46-110.
9. Расторгуева В. С. Сравнительная грамматика западноиранских языков: Фонология / В. С. Расторгуева. – М: Наука, 1990.–253 с.
10. Стадникова Е. В. Материалы к изучению двух фонем «типа о» в старовеликорусском / Е. В. Стадникова // Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод. – М: Наука, 1989.– С 135-176.
11. Старостин С. А. Труды по языкознанию / С. А. Старостин. – М: Языки славянских культур, 2007. – 928 с.
12. Эдельман Дж. И. Сравнительная грамматика восточноиранских языков: Фонология / Дж. И. Эдельман. – М: Наука, 1986.–232 с.
13. Beyler K. (1986). The Aramic Language. Its Distribution and Subdivisions. Gotingen: Vandenhoeck&Ruprecht. – 61 p.
14. Huehnergard J. (2011). A Grammar of Akkadian. Winona Lake: Eisenbrauns. – 660 p.

15. Porpola S. (2016). Etymological Dictionary of the Sumerian Language. Winona Lake: Eisenbrauns. – 436 p.
16. Sukač R. (2013). Introduction to Proto-Indo-European and Balto-Slavic Accentology. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 370 p.
17. Whitney W. D. (1967). Sanskrit Grammar, including both the Classical Language and the Older Dialects, of Veda and Brahmana. Dehli, 182 p.
18. Woodard R. J. (2015). The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages. Cambridge University Press, 1162 p.

REFERENCES

1. Dyibo V. A. Opyit rekonstruktsii sistemyi aktsentnyih paradigim v praslavyanskom. [Empirical reconstruction of accent system in Proto-Slavic language]. – M: Nauka, 1981.–272 p.
2. Dyakonov I. M. Yazyiki drevney Peredney Azii. [Languages of ancient Western Asia]. – M: Nauka, 1967. – 492 p.
3. Zaliznyak A. A. Drevnerusskoe udareniya. Obschie svedeniya i slovar. [Old Russian accent. Common information and glossary]. – M: Yazyiki slavyanskih kultur, 2014.–608 p.
4. Zaliznyak A. A. Trudyi po aktsentologii. [Accentology works]. – M: Yazyiki slavyanskih kultur, 2011.–727p.
5. Ivanov Vyach. Vs. Zametki po indoevropeyskoy aktsentologii // Istoricheskaya aktsentologiya i sravnitelno-istoricheskii metod. [Indo-European accentology notes // Historical accentology and historic-comparative method]. – M: Nauka, 1989.– pp. 110-116.
6. Ivanov Vyach. Vs. Hettiskiy yazyik. [Hittite language]. – M: URSS, 2001. – 294 p.
7. Knorozov Yu. V. Neizvestnyie tekstyi // Zabyityie sistemyi pisma. [Unknown texts // Forgotten writing systems]. – M: Nauka, 1982.–295 p.
8. Nikolaev S. L. Balto-slavyanskaya aktsentuatsionnaya sistema i ee indoevropeyskie istoki // Istoricheskaya aktsentologiya i sravnitelno-istoricheskii metod. [Accent system of Balto-Slavic languages and its Indo-European roots // Historical accentology and historic-comparative method]. – M: Nauka, 1989.– pp. 46-110.
9. Rastorgueva V. S. Sravnitel'naya grammatika zapadnoiranskikh yazyikov: Fonologiya. [Comparative grammar of Western Iranian languages: Phonology]. – M: Nauka, 1990.–253 p.
10. Stadnikova E. V. Materialyi k izucheniyu dvuh fonem «o-tipa o» v starovelikorusskom // Istoricheskaya aktsentologiya i sravnitelno-istoricheskii metod. [Materials for research of two phonemes «o-type» in Old Russian language // Historical accentology and historic-comparative method. – M: Nauka, 1989.– pp. 135-176.
11. Starostin S. A. Trudyi po yazyikoznaniyu. [Linguistic works]. – M: Yazyiki slavyanskih kultur, 2007. – 928 p.
12. Edelman Dzh. I. Sravnitel'naya grammatika vostochno-iranskikh yazyikov: Fonologiya. [Comparative grammar of Eastern Iranian languages: Phonology]. – M: Nauka, 1986.–232 p.
13. Beyer K. (1986) The Aramic Language. Its Distribution and Subdivisions. Gotingen: Vandenhoeck&Ruprecht. – 61 p.
14. Huehnergard J. (2011). A Grammar of Akkadian. Winona Lake: Eisenbrauns. – 660 p.
15. Porpola S. (2016). Etymological Dictionary of the Sumerian Language. Winona Lake: Eisenbrauns. – 436 p.
16. Sukač R. (2013). Introduction to Proto-Indo-European and Balto-Slavic Accentology. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 370 p.
17. Whitney W. D. (1967). Sanskrit Grammar, including both the Classical Language and the Older Dialects, of Veda and Brahmana. Dehli, 182 p.
18. Woodard R. J. (2015). The Cambridge Encyclopedia of the World's Ancient Languages. Cambridge University Press, 1162 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кирило Поздняков – аспірант кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: історична акцентологія, іранська філологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kyrylo Pozdniakov – PhD student of the Eastern Department at Kyiv National Linguistic University.

Scientific interests: historical accentology, Iranian philology.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКУРСОЗНАВСТВА, КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 811.111'42:82-34

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.34>

ОСНОВНІ КОНЦЕПТИ ФАНТАЗІЙНОГО ДИСКУРСУ

Ірина КОБЯКОВА (Суми, Україна)

ResearcherID: M-3890-2081

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9505-2502>e-mail: i.kobyakova@gf.sumdu.edu.ua*Анна РЕШИТЬКО (Суми, Україна)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7891-7092>e-mail: h.reshytko@uabs.sumdu.edu.ua

КОБЯКОВА Ірина, РЕШИТЬКО Анна. ОСНОВНІ КОНЦЕПТИ ФАНТАЗІЙНОГО ДИСКУРСУ. У статті розглядається фантазійна картина світу, яка стає дуже поширеним явищем, присутнім у різних сферах англomовного дискурсу: в різноманітних казково-фантазійних текстах різних жанрів, які набувають високу популярність у читачів.

Ключові слова: фантазійний дискурс, концепт, картина світу, казка.

КОБЯКОВА Ірина, RESHYTKO Anna. MAIN CONCEPTS OF FANTASY DISCOURSE. The article deals with a fantastic outlook that is presented in different areas of English language discourse. Nowadays, not only traditional folklore and literary fairy tales, but also a lot of works of other literary genres, such as detective stories, thrillers and novels and love story, are representative of the outlook of the fairy tale and fantasy texts. The basic concepts of different fairy tale and fantasy texts are separated and analyzed. It is proved that the basic concepts of fairy-tale and fantastic texts are such as "magic and wonder", "good", "evil", "beauty", "horror", "sorcerer" and "human". The fantastic picture of the world is very often presented in different spheres of English discourse: in various fairy tale and fantasy texts of different genres, which are very popular among readers.

Keywords and phrases: fairytale outlook; fantasy texts; English language discourse; tale; concept.

Вступ. Казково-фантазійна картина світу стає дуже поширеним явищем, присутнім у різних сферах англomовного дискурсу: в різноманітних казково-фантазійних текстах різних жанрів, які набувають високу популярність у читачів. Говорячи про репрезентації казково-фантазійної картини світу, в першу чергу необхідно згадати про традиційні фольклорні казки, які є спадщиною попередніх поколінь, що зображено в багатьох роботах вчених-лінгвістів.

Казково-фантазійна картина світу присутня і в літературних та авторських казках, які є прямими спадкоємцями та продовжувачами фольклорних казок (Петрова, 2011). Однак крім традиційних казок, казково-фантазійна картина світу в даний час проникає і в інші літературні жанри, які раніше не містили в собі елементів казковості, таких як любовні романи, детективи та трилери, які в даний час набирають популярність і також є репрезентантами казкової картини світу.

Безсумнівним є й те, що концепти чарівництва і дива є неодмінними концептами всіх казково-фантазійних текстів. Однак необхідно відзначити, що основну участь в утворенні казкового сюжету виконують не тільки концепти чарівництва і дива (Смирнова, 2007).

Яскравими елементами чарівних літературних казок є моменти дивовижною, магічної краси та моменти страху і жаху. Яскравим прикладом такої казки є казка — «Beauty and the

Beast» («Красуня і чудовисько»), і зовсім не є випадковим, що різновиди цієї казки зустрічаються у великій кількості мов світу.

Матеріал і методи. Починаючи з 1729 року, коли в Англії вперше були опубліковані чарівні літературні казки Шарля Перро у збірнику — *Tales of Mother Goose* (Казки Матінки Гуски), твори містять у собі описи дивовижної краси, наприклад, у тексті — «Попелюшка» – «*Cinderella or the Little Glass Slipper*»: «*Her godmother touched her with her wand and at the same time her clothes turned into gold and silver material, all covered with jewels. At the end, she gave her a pair of glass slippers, the most beautiful in the whole world. Being so decked out, she stood on her coach ...* "(Baker-Sperry, 2017) /" Чарівниця торкнулася Попелюшки своєю паличкою, і її лахміття стало чудовим платтям із золота та срібла, розшитий цінними каменями. На останок чарівниця взяла дівчирнку в кришталеві туфельки. Зовсім ніхто в цілісному світові не бачив таких гарних туфелек! Попелюшка сіла в карету та поїхала на пошуки пригод ... »;

«*There was immediately a deep silence. Everyone stopped dancing and the violin stopped playing, so everyone had the extraordinary beauty of an unknown newcomer. Nothing was heard except the confused noise: "How beautiful she is! The king could not resist watching her and telling the queen gently that it had been a long time since he had seen such a beautiful and charming creature* » (Baker-Sperry, 2017) «В залі відразу запанувала тиша: гості перестали танцювати, скрипали завмерли та забули про гру – всі стояли та не могли перевести подих «Яка чарівна! - шепотілися колом. Навіть сам король не міг відвести погляд і все говорив, що вже дуже давно не бачив такої чарівної дівчини!!!»

У казці «Осляча шкура» («*Donkey Skin*») знаходимо опис дивовижної краси принцеси:

«*Donkey Skin had put on her dress of gold and diamonds which was as brightly as the sun. The prince was breathless at her beauty, her youthfulness, and her modesty*» (Baker-Sperry, 2017). / *Осляча Шкура одягла сукню з золота і діамантів, яке світить так яскраво, як сонце. Принц був вражений її красою, юністю і скромністю.* — «...when she reached the palace in her beautiful dress, whose riches had never matched, with her blonde hair all alight with diamonds, blue eyes - sweet and attractive, and even a waist so slim that two hands could have surrounded her, even charming ladies outside lost all your charms» (Baker-Sperry, 2017). / *Коли вона з'явилася в палаці у своєму чудовому платті, рівного якому немає у всьому світі, з її розкішними світлим волоссям, блискучими безліччю діамантів, з блискучими блакитними очима, стрункою талією, що навіть найкрасивіші придворні дами втратили все своє пишність поруч з нею.*

Варто звернути увагу на опис дивовижної краси в казках. Краса в казках передається за допомогою опису ясних, реальних, відчутних речей, які виблискують, сяють і засліплюють (Тананихіна, 2007). Дійсно, одяг прекрасних дівчат в казках Перро фантастично красивий. Для підкреслення краси одягу дівчат використовуються іменники, які називають дорогоцінні метали та камені: gold (золото); silver (срібло); jewels (дорогоцінне каміння); diamonds (діаманти).

Для опису дивовижної краси дівчат також використовуються абстрактні прикметники: beautiful (красива), lovely (прекрасна), singular (незвичайна), appealing (приваблива), sweet (чарівна), slender (струнка), alight (та, що сяє), gracious (люб'язна), які передбачають включення уяви читачів для створення прекрасного образу дівчат.

Одночасно з описами дивовижної краси, в згаданих чарівних казках присутні опису сцен жаху. З точки зору опису сцен жаху, найцікавішою для розгляду є однойменна казка братів Грімм «Cinderella», вперше опублікована в Англії в 1823 році. Казка «Попелюшка», що є, можливо, найвідомішою казкою у світі, в інтерпретації братів Грімм має особливо яскраві моменти, що описують справжній жах. Наприклад, епізод казки, в якому старша сестра Попелюшки відрубує собі палець на нозі, щоб видати себе за наречену принца:

«*The eldest went with the shoe into her room and wanted to try it on, and her mother stood by. But she could not get her big toe into it, and the shoe was too small for her. Then her mother gave her a knife and said, "Cut the toe off; when thou art Queen thou wilt have no more need to go on foot."* The maiden cut the toe off, forced the foot into the shoe, swallowed the pain, and went out

to the King's son. Then he took her on his horse as his bride and rode away with her. They were, however, obliged to pass the grave, and there, on the hazel-tree, sat the two pigeons and cried, - Turn and peep, turn and peep, There's blood within the shoe, The shoe it is too small for her. The true bride waits for you. Then he looked at her foot and saw how the blood was streaming from it. He turned his horse round and took the false bride home again »(Baker-Sperry, 2017). / «Найстарша донька вирушила в кімнату, щоб взути туфельку, і мати пішла слідом. Але дочка зовсім не могла взути туфельку на ногу; великий палець ніяк не поміщався, і туфелька була їй мала. Тоді мати принесла їй ніж і каже: «А ти відрубай великий палець; коли станеш королевою, пішки ходити не прийдеться. Відрубала дівчина палець, ледь натягнула туфельку, стиснула губи від болю і вийшла до принца. І взяв він її собі за наречену, посадив на коня і поїхав з нею. Проїжджаючи повз могилу, на горіховому дереві сиділо два голуби. І заспівали вони: «Глянь-но, дивися, а черевик то весь в крові, черевичок, як видно, тісний, погано вибрав ти наречену.» Подивився королевич на її ногу, бачить кров з неї так і тече. Повернув він коня назад, привіз наречену додому і сказав, що вона не справжня наречена».

Наступний епізод: середня сестра Попелюшки також намагається видати себе за наречену принца:

«So her mother gave her a knife and said, «Cut a bit off thy heel; when thou art Queen thou wilt have no more need to go on foot.» The maiden cut a bit off her heel, forced her foot into the shoe, swallowed the pain, and went out to the King's son. He took her on his horse as his bride, and rode away with her, but when they passed by the hazel-tree, two little pigeons sat on it and cried. Turn and peep, turn and peep, There's blood within the shoe The shoe it is too small for her, The true bride waits for you. He looked down at her foot and saw how the blood was running out of her shoe, and how it had stained her white stocking. Then he turned his horse and took the false bride home again »(Baker-Sperry, 2017). / «Подала їй мати ніж і каже: «А ти відрубай шматок п'яти: коли будеш королевою, пішки тобі ходити не прийдеться. Відрубала дівчина шматок п'яти, ледь засунула ногу в черевичок, стиснула губи від болю і вийшла до принца. Взяв він її собі за наречену, посадив на коня і поїхав з нею. Проїжджаючи повз горіхове дерево, два голуби почали співати: «Глянь-но, подивися, а черевик-то весь в крові, черевичок, як видно, тісний. Погано вибрав ти наречену! Глянув принц на її ногу, бачить кров тече з туфельки та білі панчохи зовсім червоні стали. Повернув він коня і привіз наречену назад в її будинок».

Остаточний епізод: кінець казки, весілля Попелюшки, де сестри караються за своє віроломство:

"When the wedding with the son of the king was celebrated, two vicious sisters came and wanted to admire Cinderella and share her happiness. When the engaged couple went to church, the eldest was on the right and the younger was on the left, and the pigeons hurt one eye of each of them. When they returned, the older was on the left and the younger was on the right, and then the pigeons hurt the other eye of each of them. Therefore, for anger and lies, they were punished with blindness as long as they lived " (Baker-Sperry, 2017). «Коли настав час весілля з, дві злісні сестри прийшли та хотіли помилуватися Попелюшкою і розділити з нею її щастя. Коли заручена пара пішла до церкви, старша сестра стала праворуч, а молодша – ліворуч, а голуби викльовували по одному оку кожній з них. Потім, коли вони вже поверталися з церкви, старша була ліворуч, а молодша праворуч, і голуби викльовували по іншому оку кожній. Таким чином, за їхню злість та брехливість вони були покарані сліпотю до кінця свого віку».

Для передачі жаху в казках дуже часто використовуються страшні криваві сцени, каліцтва, інші тілесні ушкодження, і ця казка не є винятком. Якщо краса самих дівчат описується за допомогою абстракцій, то сцени жаху надзвичайно конкретні, з безліччю деталей.

В описі сцен жаху присутні сцени відрізання частин тіла і сцени позбавлення очей: the maiden cut the toe off|| (відрубала дівчина палець), the maiden cut a bit off her heel (відрубала дівчина шматок п'яти), the pigeons pecked out one eye of each of the (викльовали голуби у кожній з них по оку), then the pigeons pecked out the other eye of each (викльовали голуби кожній з них ще по оку). Крім того, в цих епізодах присутні криваві сцени та опису

болю: swallowed the pain (закусила губи від болю), the blood was streaming from... (кров струменіла з...), the blood was running out of her shoe (кров витікала з черевик).

Моменти дивовижної краси та моменти страху і жаху є неодмінними складовими сучасних казково-фантазійних текстів. Так, у казково-фантазійних любовних романах Меліси Марр з серії «Tattoo Fairies» («Татуйовані казки») концепти краси, страху і жаху також широко представлені (Смирнов, 2007). Концепти краси та жаху присутні також в казково-фантазійних детективах (Bilous, 2019). Концепти краси та жаху є обов'язковими концептами казково-фантазійних текстів, в тому числі та сучасних чарівних казок, зазначимо, що список основних концептів казково-фантазійних текстів цим не вичерпується.

Висновки. Разом з концептами чарівництва і дива, краси та жаху, в казкових текстах завжди є два центри, що представлені двома полюсами, двома базовими концептами цивілізованого світу: концепт добро і концепт зло. Серед основних концептів казково-фантазійних текстів не можна не відзначити ще один із найважливіших концептів – концепт чарівник, тобто персонаж, що володіє магічними здібностями. Крім того, головним героєм казкових текстів є також і чоловік, і концепт людина, що також є важливою складовою казкових текстів.

Таким чином, протистояння основних концептів культурного світу, концептів добра і зла, поряд з концептами чарівництва і дива, краси та жаху, а також концептів чарівник та людина є основою концептуального змісту сучасних казкових текстів, в тому числі казково-фантазійних текстів різних жанрів. Саме ці концепти є рушійною силою розвитку сюжету казкових текстів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Петрова Е. Е. Способы лингво-прагматичной репрезентации фантазийных концептов (на материалах английских чаривних казок): автореф. дисс., 2011 – 24с.
2. Плахова О. А. Мовна картина світу англійської народної казки: монографія. Тольятті, 2012 – 202 с.
3. Смирнов А. В. Мовна картина світу англійської народної казки: монографія, 2007 – 264 с.
4. Смирнова О. П. Трансформований текст як спосіб створення другої віртуальної реальності (на матеріалі політкоректних казок, притч, оповідань Старого Завіту): автореф. дис., 2007 – 21 с.
5. Тананихіна А. О. Мовностилістичні особливості сучасної англомовної літературної казки: дис., 2007 – 264 с.
6. Baker-Sperry L., Grauerholz L. The Pervasiveness and Persistence of the Feminine Beauty Ideal in Children's Fairy Tales. *Gender and Society*. 2017, №5 – 311p.
7. Bilous Oleksandr (in co-authorship). “Deutsche Welle“ as a mass media language for specialist purposes: pragmatics, analysis and translation // *Humanities @Social Sciences Reviews (Index SCOPUS)*. – 2019. – Vol 07, No 06 (2019). – P.176-181.
8. Oleksandr Bilous, Olha Bilous. SLANGISMS AS THE MEANS OF CONVEYING THE AUTHOR'S AND CHARACTER'S FIGURATIVE INFORMATION IN SOME COUNTRYS OF THE DANUBE REGION: TRANSLATION ASPECT // *Journal of Danubian Studies and Research*. – Vol. 9 – No .1/2019 – Galați(Romania): Editura Danubius (Index COPERNICUS), 2019. – P. 316–324.

REFERENCES

1. Petrova E. E. Sposobi lingvo-pragmaticnoyi reprezentaciyi fantazijnih konceptiv (na materiali anglijskih charivnih kazok): avtoref. diss. [Methods of lingvo-pragmatic representation of fantasy concepts] 2011. 24 p.
2. Plahova O. A. Movna kartina svitu anglijskoyi narodnoyi kazki: monografiya. [The linguistic of the English folk tale]: Tolyatti, 2012. 202 p.
3. Smirnov A. V. Movna kartina svitu anglijskoyi narodnoyi kazkim: monografiya. [The linguistic of the English folk tale] 2007. 264 p.
4. Smirnova O. P. Transformovaniy tekst yak sposib stvorenniya drugoyi virtualnoyi realnosti [Transformed text as a way to create another virtual reality] (na materiali politkorektnih kazok, pritch, opovidan Starogo Zavitu): avtoref. dis. 2007. 21 p.
5. Tananihina A. O. Movnostilistichni osoblivosti suchasnoyi anglomovnoyi literaturnoyi kazki: [Lingvo-stylistic features of modern English fairy tale] dis. ... 2007. 264 p.
6. Baker-Sperry L., Grauerholz L. The Pervasiveness and Persistence of the Feminine Beauty Ideal in Children's Fairy Tales. *Gender and Society*. Vol. 17. #5 311p.
7. Bilous Oleksandr (in co-authorship). “Deutsche Welle“ as a mass media language for specialist purposes: pragmatics, analysis and translation // *Humanities @Social Sciences Reviews (Index SCOPUS)*. – 2019. – Vol 07, No 06 (2019). – pp.176-181.
8. Oleksandr Bilous, Olha Bilous. SLANGISMS AS THE MEANS OF CONVEYING THE AUTHOR'S AND CHARACTER'S FIGURATIVE INFORMATION IN SOME COUNTRYS OF THE DANUBE REGION: TRANSLATION ASPECT // *Journal of Danubian Studies and Research*. – Vol. 9 – No .1/2019 – Galați(Romania): Editura Danubius (Index COPERNICUS), 2019. – pp. 316–324.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ірина Кобякова – кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, дослідження дискурса.

Анна Решитько – аспірант кафедри германської філології Сумського державного університету, викладач-стажист кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту бізнес технологій «УАБС» Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дослідження дискурса.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Iryna Kobyakova – PhD in Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Germanic Philology, Sumy State University.

Scientific interests: theory and praxis of translation, discourse studies.

Anna Reshytko – teacher trainee, Department of Foreign Languages, Education and Research Institute for business technologies “UAB”, Sumy State University.

Scientific interests: discourse studies.

УДК 811.161.2'272:159.964

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.35>

РЕАЛІЗАЦІЯ РІЗНОВИДІВ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ В ПЕДАГОГІЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

Наталія КУТУЗА (Одеса, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0816-3264>

e-mail: kutuza@i.ua

КУТУЗА Наталія. РЕАЛІЗАЦІЯ РІЗНОВИДІВ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ В ПЕДАГОГІЦІ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ. У статті подано теоретичний огляд застосування різновидів комунікативного впливу в педагогії, зокрема увагу зосереджено на сугестопедагогії, де використовується сугестія у процесі навчання та виховання. Окреслено такі напрями сугестопедагогії, як гіпнопедія, ритмопедія, релаксопедія, сугестопедія, що орієнтовані на використання засобів навіювання з метою розширення мнемічних можливостей учнів. Особливу увагу приділено застосуванню у педагогії здобутків нейролінгвістичного програмування – здатності ефективного навчання в трансовому стані.

Ключові слова: комунікативний вплив, сугестопедагогіка, гіпнопедія, ритмопедія, релаксопедія, сугестопедія.

KUTUZA Natalya. IMPLEMENTATION OF TYPES OF COMMUNICATIVE SUGGESTIONS OF PEDAGOGY: THEORETICAL BASES. The article provides a theoretical overview of the use of forms of communicative influence in pedagogy, in particular focusing on suggestopedagogy, which uses suggestion in the process of learning and upbringing. The directions of suggestopedagogy, such as hypnopedia, rhythmopedia, relaxopedia, suggestopedia, which are focused on the use of suggestion tools for the purpose of expanding the mnemonic possibilities of students, are outlined.

Positive features and shortcomings of the methods used in these directions are revealed in the article. In particular, suggestopedia is focused on the parallel flow of information at the conscious and unconscious levels and creating guidance on the activation of the reserves of the individual, but is marked by physical exhaustion. Hypnopedia is a method of instruction during a suggestive or natural dream, but the effects of such an interference with the psyche are not well known. Relaxopedia is characterized by the fact that in the state of mental and muscular relaxation is the activation of the mental activity of the student, but is characterized by high costs of resources. Rhythmopedia intensifies the process of memorization, taking into account analyzers of the type - visual, audio, kinesthetic. Particular attention is paid to the application in the pedagogy of the achievements of neurolinguistic programming - the ability to effectively teach in the trance state.

Key words: communicative influence, suggestopedagogy, hypnopedia, rhythmopedia, relaxopedia, suggestopedia.

Постановка проблеми. Феномен впливу вивчається у багатьох науках, через що його визнано міждисциплінарною сферою наукового аналізу. В архітектоніку впливу входить цілий спектр аспектів, які досліджено в природничих, соціальних, гуманітарних науках, що уможливило отримання ґрунтовних відомостей про це явище. Надпотужний внесок у

дослідження впливу зроблено медициною, де з'ясовано не лише фізіологічну специфіку навіювання, але й дало змогу програмувати й навіть перепрограмувати свідомість / підсвідомість особистостей як при лікуванні психосоматичних розладів, так і при застосуванні гіпнотичних технік в інших сферах людської діяльності. Зокрема психотехніки еріксонівського гіпнозу значно розширюють перспективи застосування гіпнотичного трансю за межами медичної галузі, поступово впроваджуючись у різні сфери людського існування. Новітньою соціальною наукою, що серйозно займається питаннями впливу переважно маніпулятивного характеру, є нейромаркетинг, де його нейротехнології названо надманіпулятивними, зважаючи на миттєвість впровадження потрібної інформації у підсвідомість. Філософія також не оминула вивчення аспектів впливу та сугестії як його різновиду. У процесі роздумів про мову, її вплив на духовний світ людини, її погляди та дії тощо учені зосереджували свою увагу на таких питаннях, як «магічність» слова; тісний зв'язок духу, душі з психофізіологічними явищами, з мовою та впливу мови на світосприйняття людини; нетотожність і варіативність інтерпретації реальності; мова як діяльність, мотиви дій та ін. Релігія настільки давно цікавилась питаннями впливу (нерідко в тісному зв'язку з медициною), що стало підґрунтям для кваліфікування її як доцивілізованої сугестії, історично складеної форми програмування поведінки людини, оскільки вплив наявний у всіх релігійних обрядах, культових колективних діях, проповідях та ін. Найглибше та найповніше повніше теорію впливу представлено в різних психологічних концепціях, де досліджено активізацію психічних процесів реципієнта на свідомому й несвідомому рівнях, переважно в аспекті зміни поведінки людини, її поглядів, переконань, причин здійснення певних мовленнєвих і поведінкових дій (мотиви, потреби, настанови, емоції тощо). Найпотужнішими галузями дослідження впливу є новітні напрями сугестивної лінгвістики та нейролінгвістичного програмування (НЛП). З огляду ж на складність феномену впливу й надзвичайну поширеність його розмаїтих виявів у сучасному комунікативному просторі в роботі запропоновано синтезований підхід до аналізу впливу, у межах якого поєднано здобутки природничих, соціальних і гуманітарних наук, насамперед – психолінгвістики, сугестивної лінгвістики та нейролінгвістичного програмування.

Активно вивчали та застосували засоби навіювання з навчально-виховною метою в педагогіці, яка отримала назву «сугестопедагогіка» зі своїми напрямками - сугестопедія, гіпнопедія, релаксопедія й ритмопедія, проте їхні методи не можна вважати небезпечними через активне втручання у підсвідомість. Вищим рівнем коректності відзначаються впливові техніки й методи НЛП, що полягають в обов'язковому встановленні рапорту, індивідуалізованому підході (врахування репрезентативних систем особистості, специфіки мнемічних процесів тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшою мірою феномен сугестії (як різновиду комунікативного впливу – Н. К.) вивчався у зв'язку зі сферою магії, релігії, медицини та психології (Черепанова, 2001: 18), що й пояснює більш глибоке, ємне дослідження впливу в цих галузях; згодом впливом зацікавилися педагоги (Слободяник, 1978: 183). З часом, накопичуючи знання про вплив як сугестійне явище, досліджуючи його з різних боків, учені дійшли висновку, що сугестія має міждисциплінарні зв'язки, проте акцентували на різних науках (див. праці Л. М. Мурзіна, І. Ю. Черепанової, Г. А. Ковальова, Т. Ю. Ковалевської, О. О. Селіванової). Г. К. Лозанов же наголошував, що цей феномен є синтезом педагогіки, медицини та мистецтва, а власне психологічними явищами навіювання займається така галузь науки, як сугестологія, витлумачувана не у вузькоклінічному, а в широкому, соціально-психологічному, аспекті (Лозанов, 1971). Ефективність і можливість застосування таких різновидів комунікативного впливу, як сугестії, гіпнозу в педагогіці (навчанні та вихованні) вивчали Л. А. Близниченко, Г. М. Бурденюк, Г. О. Китайгородська, Т. Ю. Ковалевська, В. В. Кондрашов, Г. К. Лозанов, С. О. Ніколаєнко, С. С. Пальчевський, В. Л. Райков, А. М. Свядош, Г. М. Ситін, О. П. Слободяник, Н. В. Слухай, Н. Д. Субботіна, І. Є. Шварц, І. Ю. Шехтер та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дисципліна, де застосовуються різновиди комунікативного впливу, отримала назву «сугестопедагогіка» й витлумачується як «психотерапевтичний напрям у педагогіці, що цілеспрямовано з навчально-виховною метою використовує засоби навіювання» (Пальчевський, 2006: 11). В

цьому аспекті український дослідник С. О. Ніколаєнко наголошує, що «важливим аспектом педагогічної праці є психолого-педагогічні технології сугестивного впливу педагога на учнів» (Ніколаєнко, 2011. Електронний ресурс), а «основні види навіювання, розроблені в різних непедагогічних психотехніках, потенційно можуть використовуватися педагогом у процесі сугестивно-педагогічного впливу в різних формах навчально-виховної роботи» (там само). Комунікативна функціональність відповідних технік, які інтегрують і відповідні положення НЛП, насамперед стосується оптимізації навчальних (у музиці, грамотному письмі) та пов'язаних із ними когнітивно-мнемічних (загальне запам'ятовування) процесів (Ковалевська, 2008: 274), що значно полегшують задачі педагогів та учнів, проте дослідженню застосуванню різновидів комунікативного впливу у педагогіці приділено значно менше увагу.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є теоретичний огляд застосування різновидів комунікативного впливу в педагогіці. У процесі досягнення поставленої мети вирішено низку таких завдань: розглянуто феномен впливу як синтез наук, окреслено природу явища впливу, досліджено напрями сугестопедагогіки, виявлено позитивні риси та недоліки методів, застосовуваних у цих напрямках.

Об'єкт дослідження – феномен комунікативного впливу як комплексне явище, предмет – теоретичні основи різновидів комунікативного впливу в педагогіці.

Методи дослідження. У роботі використано описовий метод для висвітлення особливостей різновидів комунікативного впливу в різних напрямках сугестопедагогіки; методи аналізу та синтезу для ідентифікації складників впливу та поєднання їх у єдиний комплекс; метод індукції для конкретизації загальних висновків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загалом сугестопедагогіка поділяється на такі напрями, як гіпнопедія, ритмопедія, релаксопедія, сугестопедія (Пальчевський, 2006: 11). С. С. Пальчевський відзначає, що сугестопедію об'єднує з гіпнопедією, ритмопедією, релаксопедією орієнтація на цілеспрямоване використання засобів навіювання в різних його стадіях і формах із метою розширення мнемічних можливостей учнів.

Г. А. Гончаров сугестопедію витлумачує як «використання сугестії у процесі навчання та виховання» (Гончаров 2006. Електронний ресурс), що орієнтована на цілеспрямовані сугестивні впливи у звичайному стані свідомості загальноновизнаним педагогічним інструментарієм (Пальчевський, 2006: 34). Уперше здійснив наукове обґрунтування застосування впливу в педагогіці болгарський учений Г. К. Лозанов у 60-х рр. XX ст., експериментально виявивши «критично-логічний» та «інтуїтивно-афективний» бар'єри, які виникають у процесі засвоєння інформації (Субботина, 2006: 145–146). Г. К. Лозанов розробив метод, що дав змогу використовувати сугестивні впливи на особистість у звичайному стані свідомості для активізації резервних психічних можливостей особистості в навчальному процесі переважно під час вивчення іноземних мов. Свою навчальну систему дослідник назвав десугестивно-сугестивною, оскільки спочатку необхідно звільнити учнів від уявлень про їхні обмежені властивості, а подалі вже стимулювати розвиток цілісної особистості за допомогою сугестії (Лозанов, 1971). У Росії послідовниками Г. Лозанова стали лінгвісти І. Ю. Шехтер та Г. О. Китайгородська, які розробили оригінальні методи пришвидшеного навчання мов. Особливих успіхів досяг психотерапевт В. Л. Райков, суть методу якого полягала в тому, що учаснику експерименту навіювалася думка про те, що він є видатним художником, музикантом, шахистом, письменником. Після таких тренінгів креативний потенціал слухачів значно зростає (Слухай, 2012: 21), і це ставало поштовхом до розвитку творчих здібностей особистості.

Г. К. Лозанов відзначав величезний потенціал і переваги свого педагогічного методу, підкреслюючи, що виявлені ним бар'єри оберігають мозок від перевантаження. Проте, на думку Н. Д. Субботіної, можливо, незвичайні результати досягаються за рахунок витрати резервних можливостей організму, виснажуючи тим самим психіку та фізіологію людини (Субботина, 2006: 146). Незважаючи на суперечливі підходи в оцінці сугестопедичного навчання, вчені Г. О. Китайгородська, І. Ю. Шварц, І. В. Шувалова виокремлюють цілу низку його позитивних рис: 1) підвищена інтелектуальна й емоційна працездатність у навчальному процесі, що спирається на «економічний принцип» (фундаментальні дослідження І. П. Павлова, І. М. Сеченова, О. О. Ухтомського, М. Є. Введенського); відбувається вплив не

лише в усвідомленому реєстрі свідомості, а й у неусвідомлених реєстрах, надпорогових; 2) паралельне надходження інформації на свідомому та несвідомому рівнях і створення настанов на активізацію резервів особистості; 3) психологічною основою нової навчальної системи стали досягнення школи Л. С. Виготського з виявлення зв'язку між уявою та пам'яттю, мисленням і мовою; відкрите О. Р. Лурією явище синестезії; принцип активності навчання, запропонований Л. С. Виготським; теорія психологічної настанови Д. М. Узнадзе; 4) ефективність цієї системи навчання полягає й у її спрямованості на комплексний розвиток особистості учня, на одночасний розвиток інтелектуальних, емоційних і мотиваційних її сторін (див. Пальчевський, 2006: 44–45). Незважаючи на те, що, на думку С. С. Пальчевського, безпосередній гіпнотичний вплив (різновид комунікативного впливу – Н. К.) залишається за межами сугестопедії (Пальчевський, 2006: 34), ми підтримуємо твердження Н. Д. Субботіної щодо виснажливих резервних витрат організму внаслідок впливу на підсвідомість, де таке втручання є некоректним і вкрай небезпечним, навіть якщо і наявний позитивний комунікативний намір сугестора.

Разом із тим, сугестопедія уникає поведінкової псевдоактивності, яка, з одного боку, втомлює, а з іншого – не пришвидшує засвоєння нового матеріалу; вона розрахована на активність, зумовлену високою мотивацією та позитивним ставленням учня до навчального процесу (Слухай, 2012: 20–21).

Сугестопедичну систему Г. К. Лозанова український дослідник С. С. Пальчевський модифікує та називає ХЕТвОД (Художність, Емоційність, Творчість, Духовність). Ця навчальна модель містить психофізіологічні, дидактико-методичні основи і скерована на розв'язання суперечностей між інтересами індивідуальними та загальними (головна проблема педагогічного процесу) й полягає в найефективнішому розвитку генетично закладених творчих здібностей дитини за рахунок ущільнення сприятливих умов навчання (Пальчевський, 2005: 163–164). Такий підхід удосконалює десугестивно-сугестивну навчальну систему Г. К. Лозанова, не залучає в повному обсязі підсвідомість учня, що пом'якшує сугестивний вплив, а також ураховує цілий комплекс чинників, які поліпшують навчально-педагогічний процес (фізіологічні, психологічні, особистісні особливості (вміння, репрезентативні системи, здібності), обставини навчання, комунікативна ситуація та ін.), що в цілому максимально скеровано на отримання прогнозованого результату.

Наступний напрям сугестопедагогіки – гіпнопедія – метод навчання під час нав'язаного або природного сну, був відомий ще в давнину, де його застосовували буддійські священники в Китаї, йоги в Індії. З педагогічною метою вперше цей метод використав у 1922 р. у США американський учений Д. А. Фінней. У Радянському Союзі наукові дослідження в цій галузі були проведені в 1936 р. А. М. Свядоцем (Слободяник, 1977: 298). Методи гіпнотерапії були достатньо популярними в 50-х – поч. 60-х рр., проте не отримали значного поширення (Субботина, 2006: 146). Загальні закономірності, покладені в основу гіпнопедії, є такими: на тлі гальмувального стану кори, який викликаний штучно – гіпнологом, або на тлі природного, фізіологічного сну з'являється т. зв. «сторожовий пункт» («черговий пункт»). Завдяки цьому здійснюється рапорт між гіпнологом і гіпнотизованим. А. М. Свядоц відзначав, що саме «сторожовий пункт» забезпечує тонке вибіркоче налаштування на певний канал (Слободяник, 1977: 298–299). Коли людина в стані сну сприймає чуже мовлення, то сприйняття, а отже, і запам'ятовування, і навчання, здійснюються лише через ті незагальмовані «сторожові» пункти в стані бадьорості. Крім того, важливу роль у гіпнопедії відіграють фазові стани, особливо парадоксальна фаза, на тлі якої слабкий подразник викликає сильний ефект, у зв'язку з чим навіювальні слова, думки тощо легко засвоюються. Таким чином, в основу гіпнопедії покладено певні фізіологічні явища, при яких спостерігається т. зв. гіпермнезія.

Гіпнопедична методика полягає в тому, що записаний на плівку словесний матеріал багаторазово (30–40 разів) протягом ночі подається реципієнтові. В такий спосіб засвоюється до 92 % матеріалу (Слободяник, 1977: 299). Відтак, запам'ятовування у процесі сну відбувається, проте залежить від багатьох умов: від особливостей як учня (його віку, типу пам'яті), властивостей і майстерності гіпнотизера, а також від обстановки сеансу (Субботина, 2006: 146). Метод позитивно оцінюють через результативність засвоєння вагомого масиву лексичного матеріалу за короткий проміжок часу, а критикують за довгочасну

непрогнозованість стану психіки учня та відсутність із ним зворотного зв'язку (Слухай, 2012: 169). Але ж до сьогодні достовірно не відомі наслідки такого втручання у психіку.

Гіпнопедію замінила релаксопедія (разом із ритмопедією), що як метод альтернативного навчання сформувалась у Росії на базі релаксопедичної лабораторії (І. Е. Шварц, В. А. Бакєєв, С. С. Либіх, А. М. Свядош). Релаксопедія – це метод навчання, а також зміна фреймової рамки знань в умовах психічної та м'язової релаксації, яка досягається навіюванням з боку педагога й найчастіше та результативніше – через самонавіювання (там само).

З елементами релаксації, навіювання та гри застосовується і метод «занурення», що є достатньо м'яким використанням сугестії в активному навчанні та передбачає довготривале зосередження учнів на певній дисципліні (Субботина, 2006: 150). Занурення – це «система навчання, яка створює в учня внутрішнє відчуття свободи, розкриваючи його потенційні можливості, насамперед при навчанні іноземних мов» (Кондрашов, 2003: 259). У традиційному навчанні велике навантаження лягає на навмисне запам'ятовування, в методі ж занурення центр ваги переноситься на ненавмисне запам'ятовування (там само). Тут використовується ефект повторення (персеверації), а також те, що отримана інформація не перебивається, не засмічується інформацією інших предметів, тому вона легше переходить у довготривалу пам'ять (Субботина, 2006: 150). Позитивним чинником цього методу є й те, що в стані психічної та м'язової релаксації відбувається активізація розумової діяльності учня, проте цей метод критикують за ресурсоємність, а також за наявність протипоказань для людей із психічними розладами (Слухай, 2012: 169), що, на нашу думку, свідчить про певну небезпеку для особистості.

Ритмопедія як метод інтенсифікації процесу запам'ятовування була розроблена в Молдові проф. Г. М. Бурденюк і використовується в основному для навчання іноземних мов у процесі групового спілкування. Метод ґрунтується на сенсорній ритмостимуляції учня, який перебуває в стані гіпнотичного сну (Слухай, 2012: 169). Ритмопедія орієнтується на організацію перехідних станів біоритмів – гіпнотичних фаз (Пальчевський, 2006: 34), тобто «це дія на психіку людини низькочастотними імпульсами кольору, звуку, дотику, які сприймаються аналізаторами відповідного типу – візуальними, аудіальними, кінестетичними. Уведений таким чином матеріал запам'ятовується утричі швидше та зберігається в два-три рази довше, ніж аналогічний при використанні інших методик» (Слухай, 2012: 169). Це дає змогу «закарбовувати» інтенсивніше більший масив інформації.

У цьому ж аспекті підкреслимо величезну вагу застосування здобутків НЛП у педагогічно-навчальному процесі, зокрема М. Еріксон уважав, що до «несвідомого навчання» людина більше здатна в трансовому стані (Еріксон, Росси Э., Росси Ш., 1999), який налаштовує учня на відкритість і готовність, полегшуючи навчання (Кондрашов, 2003: 163). Уведення в транс відбувається за такою схемою: заволодіння увагою → скерування її всередину особистості → спонукання до внутрішнього пошуку → досягнення гіпнотичного відгуку (див. праці Р. Бендлера, Д. Гриндера, М. Еріксона та ін. (Бэндлер, Гриндер 1998; Erickson, Rossi 1977)).

Ще одна з основних методик НЛП в активованому навчанні спирається на репрезентативну (візуальна, аудіальна, кінестетична) класифікацію особистостей (Гриндер, Лойд, 2001: 7) з урахуванням пріоритетів їхньої ліво- чи правопівкульної орієнтованості, хоч «багато дітей належать до змішаних типів здібностей» (там само). У цьому аспекті подальші дослідження відомих учених А. А. Плігіна та О. В. Герасімова засвідчили пріоритет візуалізації в процесах запам'ятовування і навчання. Дослідники довели, що 1) розвиток сенсорних систем відбувається в дошкільному та шкільному періоді становлення особистості; 2) молодших школярів найчастіше характеризує домінантний розвиток кінестетичної репрезентативної системи з редукцією візуальної значущості; 3) у більшості старшокласників провідною репрезентативною системою є візуальна, яка прогресує в еволюції дитини, за участі інших систем (Ковалевська, 2008: 276–278). Враховуючи вищезазначене в разі підвищується оптимізація навчання й виховання.

Крім того, М. Гриндер вважає, що вчитель має встановити з учнем рапорт, мета якого сприяти більш ресурсному стану людини (Гриндер, Лойд, 2001: 40), що, на нашу думку, є першочерговим етапом для початку будь-якої ефективної комунікації, та водночас у межах

сугестійної комунікації – створити комфортні умови для подальших інтеракцій. Також учені зазначають, що «кращий ефект при дисциплінуванні дають позитивні підкріплення (заохочення, т. зв. «погладжування»), ніж негативне підкріплення (догана)» (Гриндер, Лойд, 2001: 42). Це пояснюється власне фізіологічною природою людини – прагненням до позитивних емоцій і уникання негативних, які можуть створювати стресовий стан, що, у свою чергу, блокує адекватне сприйняття (пор. із компліментарною сугестією).

Висновки дослідження і перспективи. Отже, методи сугестопедії, гіпнопедії, релаксопедії та ритмопедії не можна цілком зараховувати до небезпечних, оскільки за їхньою допомогою відбувається втручання у підсвідомість. Ефективними ж у педагогічному дискурсі вважаються впливові техніки й методи НЛП, що полягають в обов'язковому встановленні рапорту, індивідуалізованому підході (врахування репрезентативних систем особистості, специфіки мнемічних процесів тощо) та відзначаються вищим рівнем коректності. Подальший розгляд здобутків різних наук, пов'язаних так чи інакше з феноменом впливу, сприятиме глибшому й повнішому вивченню зазначеного явища, усвідомленню конкретних умов його здійснення тощо.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бэндлер Р. Шаблоны гипнотических техник Милтона Эриксона с точки зрения НЛП / Р. Бэндлер, Д. Гриндер. – Симферополь: Реноме, 1998. – 208 с.
2. Гончаров Г. А. Суггестия: теория и практика [Электронный ресурс] / Г. А. Гончаров. – Режим доступа: <http://universalinternetlibrary.ru>
3. Гриндер М. НЛП в педагогике: исправление школьного конвейера / М. Гриндер, Л. Лойд; [пер. С. Коледа]. – М.: Институт общегуманитарных исследований, 2001. – 307 с.
4. Эриксон М. Гипнотические реальности: Наведение клинического гипноза и формы косвенного внушения / М. Эриксон, Э. Росси, Ш. Росси; пер. с англ. М. А. Якушиной. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. – 352 с.
5. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: монографія / Т. Ю. Ковалевська. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – Одеса: Астропринт, 2008. – 344 с.
6. Кондрашов В. В. Внушение и гипноз: практич. руководство / В. В. Кондрашов. – Ростов н / Д: Феникс, 2003. – 352 с.
7. Лозанов К. Г. Суггестология / К. Г. Лозанов. – София: Наука и искусство, 1971. – 517 с.
8. Ніколаєнко С. О. Психологічні особливості базових видів сугестії [Електронний ресурс] / С. О. Ніколаєнко // Світогляд – Філософія – Релігія: зб. наук. праць / за заг. ред. І. П. Мозгового. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – № 1. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Svfilre/2011_1/01_01_08.pdf
9. Пальчевський С. С. Суггестопедагогіка: новітні освітні технології: [навч. посіб.] / С. С. Пальчевський. – К.: Кондор, 2005. – 351 с.
10. Слободяник А. П. Психотерапия, внушение, гипноз / А. П. Слободяник. – Изд. 3-е, испр. и доп. – К.: Здоров'я, 1978. – 480 с.
11. Слухай Н. В. Суггестия и коммуникация: лингвистическое программирование поведение человека: учеб.-метод. пособ. / Н. В. Слухай. – К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2012. – 319 с.
12. Субботина Н. Д. Суггестия и контрсуггестия в обществе / Н. Д. Субботина. – М.: КомКнига, 2006. – 208 с.
13. Черепанова И. Ю. Дом колдуньи. Язык творческого Бессознательного / И. Ю. Черепанова. – М.: КСП+, 2001. – 400 с.
14. Erickson M. Autohypnotic experiences of Milton H. Erickson / M. Erickson, E. Rossi // American Journal of Clinical Hypnosis, 1977. – № 20. – P. 36-54.

REFERENCES

1. Bandler, R., Hrinder, D. (1998). Zrazky hipnotychnykh metodyk Mil□tona Eriksona z tochky zoru NLP. [Patterns of Milton Erickson's Hypnotic Techniques from the NLP's Viewpoint]. Simferopol': Renome, 208 p.
2. Honcharov, G. A. Propozytsiya: teoriya ta praktyka. [Suggestion: Theory and Practice]. URL: <http://universalinternetlibrary.ru>.
3. Hrinder, M., Lloyd, L. (2001). NLP z pedahohiky: vypravlennya shkil□noho konveyera [NLP in Pedagogy: Correction of the school conveyor]. Moskva: Instytut hromads□kykh naukovykh doslidzhen□, 307 p.
4. Erikson, M. Rossi, E., Rossi, S. (1999). Hipnotychni realiyi: spryamuvannya klinichnoho hipnozu ta formy nepryamoho naviyuvannya [Hypnotic realities: Directing clinical hypnosis and forms of indirect suggestion]. Moskva: Klasna nezalezhna kompaniya, 352 p.
5. Kovalevs□ka, T. Yu. (2008). Komunikatyvni aspekty neyrolinhvistychnoho prohramuvannya [Communicative Aspects of Neurolinguistic Programming]. Odessa: Astroprint, 344 p.
6. Kondrashov, V. V. (2003). Prohnoz ta hipnoz [Suggestion and hypnosis]. Rostov N / A: Feniks, 352 p.
7. Lozanov, K. H. (1971). Suhestolohiya [Suggestology]. Sofiya: Nauka i mystetstvo, 517 p.

8. Nikolayenko, S. O. Psykhologichni osoblyvosti bazovykh danykh suhestiyi // Svitohlyad - Filosofiya - Relihiya [Psychological features of suggestion base data // Worldview – Philosophy – Religion]. URL:http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Svfilre/2011_1/01_01_08.pdf.

9. Pal'chevskiy, S. S. (2005). Pedagogicheskaya pedagogika: novyye tekhnologii i tekhnologii [Suggestive pedagogy: new technologies and technologies]. Kyiv: Kondor, 351 p.

10. Slobodyanik, A. P. (1978). Psikhoterapiya, vnusheniye, gipnoz [Psychotherapy, suggestion, hypnosis]. Kyiv, Zdorov'ye, 480 p.

11. Slukhay, N. V. (2012). Suggestiya i kommunikatsiya: lingvisticheskoye programmirovaniye povedeniye cheloveka [Suggestion and communication: linguistic programming human behavior]. Kyiv: Izdatel'sko-poligraficheskii tsentr «Kiyevskiy universitet», 319 p.

12. Subbotina, N. D. (2006). Suggestiya i kontrsuggestiya v obshchestve [Suggestion and counter-suggestion in society]. Moskva: KomKniga, 208 p.

13. Cherepanova, I. Yu. (2001). Dom koldun'i. Yazyk tvorcheskogo Bessoznatel'nogo [House of the witch. The language of creative Unconscious]. – Moskva: KSP+, 400 p.

14. Erikson, M., Rossi, E. (1977). Avtoghypnoticheskiye perezhivaniya Miliona Kh. Erikson // Amerikanskiy zhurnal klinicheskogo gipnoza [Autohypnotic experiences of Milton H. Erickson // American Journal of Clinical Hypnosis], № 20. pp. 36-54.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталя Кутуза – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: комунікативна сугестія, психолінгвістика, лексикографія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Natalya Kutuza – Doctor of Philology, Associate Professor, Applied Linguistics Department Associate Professor, Odesa National I. I. Mechnikov University.

Scientific interests: communicative suggestion, psycholinguistics, lexicography.

УДК: 81'1:82-7]:004.738.5

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.36>

СПЕЦИФІКА ГУМОРУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Світлана ШВАЧКО (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2119-1884>

e-mail: info@translation.sumdu.edu.ua

Валерія МИХАЙЛЮК (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5041-4082>

e-mail: valeriamikhajlyuk@gmail.com

ШВАЧКО Світлана, МИХАЙЛЮК Валерія. СПЕЦИФІКА ГУМОРУ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ. У статті розглядається специфіка гумору в мережі Інтернет, що обумовлює актуальність дослідження особливостей віртуальної комунікації в цілому і гумористичних текстів в мережі Інтернет зокрема. Крім того, особлива увага надається розгляду Інтернет-мема, який є одним з найважливіших засобів вираження гумору у віртуальному просторі.

Ключові слова: гумор, віртуальна комунікація, асоціації, гумористичний ефект, Інтернет-мем.

SHVACHKO Svitlana, MYKHAILIUK Valeriia. THE SPECIFICS OF HUMOR ON THE INTERNET. The article deals with the specifics of humor on the Internet, which determines the relevance of the study of the features of virtual communication in general and humorous texts on the Internet in particular. In addition, special attention is paid to the consideration of the Internet meme, which is one of the most important means of expressing humor in the virtual space.

Key words: humor, virtual communication, associations, humorous effect, Internet meme.

Постановка проблеми. Гумор – це один із головних засобів соціалізації особистості, її невід’ємна частина. Це складне соціальне, психічне, історичне, культурне прагматичне явище, точне лінгвістичне визначення якому дати досить складно, значною мірою через те,

що складові даного поняття змінюються із плином часу, оскільки змінюються і особливості суб'єктів, які його використовують.

Мета статті – виявлення специфіки використання гумору в мережі Інтернет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У даний час у науковому середовищі спостерігається значний інтерес до досліджень гумору, при цьому він вивчається або з інтегративної точки зору, або з точки зору конкретних гумористичних жанрів. У минулому столітті починають з'являтися лінгвістичні теорії гумору, що досліджують принципи породження гумористичного ефекту і побудови текстів гумористичного характеру, а також прагматику комічних текстів. Так, більшість даних теорій розглядають конфлікт як основу породження гумористичного ефекту. У той же час іронічність є однією з характерних рис спілкування в епоху постмодернізму, а завдяки збільшеній доступності засобів масової комунікації окремі тексти та їх компоненти, в тому числі гумористичні, набувають популярності і багаторазово відтворюються, що дозволяє говорити про виникнення текстових мемів, а також інтернет-мемів, у разі спілкування у віртуальному просторі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні існує чимало лінгвістичних теорій, що пояснюють породження комічного ефекту. При цьому, гумористичні тексти вивчаються з інтегративної точки зору конкретних форм комічного, якими є іронія, сарказм, анекдот і т. д. (Denett: 67).

Актуальність статті пов'язана зі зростаючою популярністю комунікації в мережі «Інтернет» і розвитком нових можливостей використання графічних знаків і мовних засобів в одному повідомленні. При цьому свобода віртуального спілкування сприяє свідомому порушенню норм (у тому числі з гумористичними цілями).

Разом з тим з'являється необхідність вивчення особливостей спілкування в мережі Інтернет у зв'язку з активним розвитком властивих саме віртуальному спілкуванню жанрів, про що пише Є. В. Кузьміна: «... з виникненням нових сервісів в інтернет-середовищі і нових технічних комунікаційних засобів стали активно з'являтися і розвиватися нові жанри, властиві тільки цьому середовищу комунікації» (Соколова, 2012: 120).

Що стосується гумору, то, з одного боку, інтерес до комічних текстів зростає останнім часом у зв'язку з розвитком нової галузі досліджень – лінгвістики емоцій. Компетентність в подібних областях сприяє успіху міжкультурної комунікації, на що вказує А. А. Габрієлян: «...як правило, мова емоцій дозволяє пролити світло на особливості світосприйняття різних народів...» (Болдирева, 2007: 12). Емоції також є невід'ємною складовою етнічної ідентичності, про що пише М. М. Раєвська: «...етнічна ідентичність – не тільки усвідомлення своєї тотожності з етнічною спільнотою, а й її оцінка, всі ці почуття спираються на глибокі емоційні зв'язки з етнічною спільнотою.» (Ороховська, 2014: 72).

Характерною рисою гумористичного тексту як такого є його доступність читачеві, і в разі, якщо цільова аудиторія прагне охопити максимальну кількість користувачів, крім злободенної тематики повинні бути використані зрозумілі масовому читачеві прийоми, в тому числі лінгвістичні. Алюзії, мовна гра, інтертекстуальність створюють у адресата позитивне враження про свою інтелектуальність і позатекстову ерудицію, заодно зближуючи читача з автором тексту. Однак використовувані при цьому засоби повинні бути зрозумілі користувачеві, оскільки дія гумору ґрунтується на несподіванці, а будь-які складні розумові операції і додаткові коментарі приведуть до значного зниження перлокутивного ефекту. Іншою обов'язковою умовою гумористичного тексту є його стислість (Блінова, 2013:105), що також виключає можливість додаткових коментарів і, з іншого боку, сприяє досягненню більшої комічного ефекту. При цьому слід пам'ятати, що цільова аудиторія може бути різною, і гумористичні тексти, не призначені для конкретного адресата, залишаться не зрозумілими і не дозволять автору домогтися очікуваного результату, що відбувається при розбіжності соціальної категорії (професії, віку, рівня освіти) в рамках однієї культури або при відмінній від автора культурі читача.

Зауважимо, що І. К. Кобякова вказує, що комічне з'являється в ситуаціях, сприймається як веселе, дотепне або безглузде. Комічне базується на протиріччі між формою

та змістом, іноді воно проявляється в грі словом, в жарті, пов'язане з емоційним, привабливим (Кобякова, 2007: 13). Ми зазначаємо, що категорія комічного реалізується в текстах балагурства, творах «сміхової» культури. Перша формальна класифікація гумору належить Цицерону, за яким дотепність реалізується у словесних формах двозначності, каламбурах, незвичайних трактуваннях власних імен, у прислів'ях, алегоріях, метафорах (Швачко, 2012: 20).

Для вираження гумору можуть використовуватися як вербальні, так і невербальні засоби. Перш за все, створенню комічного ефекту можуть сприяти різні мовні засоби на всіх рівнях мови. І. В. Цикушева, визначає такі вербальні засоби створення комічного ефекту відповідно до мовних рівнів:

- фонетичний (метатеза, алітерація тощо);
- лексико-семантичний (алогізм, гіпербола, каламбур, перифраз, пародія);
- словотвірний (похідні слова, контамінації тощо);
- стилістично-граматичний (відхилення від граматичної норми) (Циховська, 2013: 155).

З іншого боку, спілкування в даний час характеризується більшою іронічністю, що може бути пов'язано, по-перше, з естетикою постмодернізму і, по-друге, з полегшенням обміну інформацією та ознайомленням зі зразками культури завдяки популяризації освіти і розвитку засобів масової комунікації.

Одна з перших теорій, які аналізують природу комічного, належить З. Фрейду (Freud, 1912), який розглядає зв'язок гумору з несвідомим, підрозділяючи гумор на три категорії: жартівливу, комічну і наслідувальну. З точки зору вченого, жарт зароджується в той момент, коли свідоме висловлює думки, в нормі що забороняються суспільством.

У даний час в мережі Інтернет стають помітнішими як конструктивні, так і деструктивні функції гумористичного тексту. Л. І. Шмулевич відносить до перших: фатичну, розважальну, естетичну, функцію підвищення самооцінки, естетичну, саморегуляції, аксіологічну, пізнавальну, маскування і креативну, а до других – функцію дискредитації і нанесення шкоди адресату (Болдирева, 2007: 89).

У той час, В. З. Санников виділяє також мовотворчу функцію мовної гри як приватний прояв гумору, що сприяє збагаченню мови. Серед інших функцій він також згадує маскувальну, яка відповідає відношенню між адресатом і адресантом і дозволяє обійти цензуру (Пода, 2014: 67).

Останнім часом набирають популярність дослідження, які розглядають окремі гумористичні жанри, такі як абсурд, анекдот, іронія, сарказм.

При цьому в своїй роботі В. І. Карасик (Карасик, 1997) пише про жанри гумористичних текстів, виділяючи первинні (спонтанні) і вторинні (продумані) мовні жанри. До перших відносяться побутові репліки, а до других – жартівливий афоризм, анекдот, епіграма, діалогічна мініатюра. Сатиричний роман, фейлетон, гумористична чи сатирична розповідь є найбільш розробленими вторинними жанрами. Крім того, В. І. Карасик доповнює список вторинних гумористичних текстів прислів'ями, лімеріками, жартівливими висловами на стінах, гумористичними віршованими висловлюваннями і т. д. Зазначимо, що саме вторинні жанри комічного будуть переважати в мережі Інтернет. Внаслідок того, що вони представляють заздалегідь підготовлені і продумані тексти, при цьому характеризуються лаконічністю і швидким створенням. Тож, вторинні жанри гумористичних текстів набули особливої популярності в мережі Інтернет.

Обговорення. Із зростанням популярності віртуальної комунікації в якості окремого терміну виділився «Інтернет-мем», що виник з початку розвитку мережевого спілкування і дозволив користувачам завойовувати популярність і заводити нові знайомства.

Вперше термін «мем» ввів оксфордський професор Річард Докінз, він утворив його від грецького слова μέμη («подоба») і вжив у своїй книзі «Егоїстичний ген», написаної в 1976 році (Dawkins, 1976). Мем є ідеєю або об'єктом культури (особливо нематеріальною), він

поширюється і переймається членами, що відносяться до цієї культури. Р. Докінз вперше запропонував концепцію реплікатора до соціокультурних процесів.

Поняття «мем» в сучасних дослідженнях розглядається не тільки як одиниця культурної трансмісії, що є характерним для таких дослідників, як Р. Докінз і когнітивіст Д. Хофштадтер, але і як жанр цифрової культури. Так, Л. Шифман визначає мем як призму, яка дозволяє висвітлити важливі аспекти сучасної культури, а також як групу цифрових елементів з певними характеристиками, змістом і формою (Shifman, 2012:190).

Мем – складне і багатогранне поняття, яке розглядається з позицій різних наук. З точки зору психології поняття мема будуть відображені особливості діяльності людської свідомості. З точки зору когнітивістики мем є комплексною ідеєю, яка формує себе у вигляді чогось визначеного і запам'ятовується. Мем розповсюджується за допомогою знярядь – фізичних проявів мема (Beal, 2014).

Після того, як Р. Докінз ввів термін «мем», його стали використовувати багато журналістів, які пишуть про Інтернет. Інтернет-меми отримали свою назву завдяки тому, що вони є продуктом мережі Інтернет, так як вона безпосередньо служить для їх появи і поширення. Так, цей термін став використовуватися для позначення стійких поєднань, ідей, образів у вербальній і невербальній формі (Інтернет-меми, 2010: 9).

Зауважимо, що А. Б. Шалімов розглядає інтернет-мем як одиницю інформації, яка представляє собою мем-комплекс, він являє собою сукупність мемів, яка сприймається і передається цілісно, а не окремо. Таким чином, меми з найпростішої інформації трансформуються в сукупність стереотипів (Сиротенко). Інтернет-меми можна розглядати і як феномени, добре відомі багатьом представникам національно-лінгвокультурної спільноти, так звані прецедентні феномени. За визначенням Ю. В. Щуріної, меми представляють собою вербальні, невербальні та гібридні утворення, які відрізняються високою швидкістю циркуляції в Інтернеті та призначені для комплексного впливу на адресата (Соколова, 2012: 163).

Мем також є механізмом передачі і зберігання культурної інформації, він відображає культурні стереотипи і явища сучасної дійсності, які піддаються поширенню як вкрай актуальна і цікава для користувачів мережі Інтернет інформація (Кобякова, 2007: 164). Однак не вся інформація розважального характеру схильна до поширення, це характерно тільки для тих одиниць інформації, які породили асоціації і викликали інтерес широких мас, які змогли ідентифікувати прецедентний феномен. Для цього потрібне вміння здійснити експлікацію прихованих культурних конотацій мема і відновити асоціативні зв'язки, яким забезпечений комічний ефект. Тож, багато інтернет-мемів можуть залишитися незрозумілими для носіїв мови без супроводу необхідних пояснень. Таким чином, для підвищення ефективності комунікації необхідно звуження цільової аудиторії, на яку повинен бути орієнтований інтернет-мем. Цільова аудиторія складається з користувачів будь-якого ресурсу, групи людей, які об'єднані соціальними рамками або рамками однієї професії.

Лінгвісти виділяють наступні характеристики інтернет-мема: вірусність, реплікованість, емоційність, серійність, мімікрія, мінімалізм форми, полімодальність, актуальність, гумористична спрямованість, медійний фантазійний характер (Блінова, 2013: 103). Розглянемо кожну з характеристик.

1. Вірусність – це здатність мема з великою швидкістю поширюватися в Інтернет-просторі, ставати популярним і тиражуватися великою кількістю копій серед інтернет-користувачів. Поширення мемів серед користувачів можна порівняти з поширенням вірусів.

2. Реплікованість – властивість мема відтворюватися і розмножуватися. мем, подібно гену, є самовідтворюючою одиницею, яка може формувати нескінченну систему одиниць, в якій щодня з'являються нові компоненти в результаті копіювання. Частина одиниць при копіюванні «мутує», тобто змінюється, таким чином, що система оновлюється.

3. Емоційність – мем служить для передачі емоцій і апелює до почуттів. Бувають позитивні меми (передають позитивні емоції: радість, захоплення) і негативні меми (смуток, печаль, образа). Ця характеристика мема обумовлює його здатність до швидкого поширення.

4. Серійність – мем здатний утворювати серії, тобто ряди «родинних», схожих одиниць, які об'єднані спільною тематикою, ідеєю і схожі за оформленням. Ця риса відбиває повторюваність і масовість мема.

5. Мімікрія – це наслідування мемів різним жанрам, наприклад, стилізація карикатури, плакату, коміксу, листівки, кулінарного рецепта і т. д.

6. Мінімалізм форми – інтернет-мем мінімалістичний за формою, але в той же час самодостатній і передає певний зміст. Стисла форма, розрахована на середньостатистичного користувача, полегшує процес тиражування мема в Інтернеті, а також розуміння декодування сенсу мема інтернет-користувачем.

7. Полімодальність – проявляється в здатності мема передавати інформацію за допомогою декількох каналів: текстового та графічного. Такі способи передачі підвищують його шанси знайти емоційний відгук у інтернет-користувача і викликати бажання поділитися даними мемом.

8. Актуальність – інтернет-меми прив'язані до конкретного соціального і культурного контексту. Найчастіше вони з'являються як відповідна реакція на виникаючі події. За допомогою мемів люди вільно і при цьому анонімно висловлюють думку і демонструють ставлення до подій і явищ життя. Утрата актуальності події тягне за собою припинення появи мемів.

9. Гумористична спрямованість – меми відносяться до жанру мережевого гумору. В основному гумор заснований на ефекті обманутого очікування, тобто на непередбачуваності і несподіванці. Але також зустрічаються меми без гумористичного змісту: вони апелюють до негативних емоцій.¹

10. Медійність – залученість мема у систему засобів масової комунікації, а саме Інтернету. Меми відображають такі особливості інтернет-контенту, як візуалізованість, анонімність, стирання кордонів між інтернет-користувачами, детабуїзація. Проте табу є релігія, фізіологія і смерть. У мемах відображені такі делікатні питання, як атеїзм, багатство католицької церкви, проблеми релігії, вільнодумства, екстремістських релігійних переконань.

11. Фантазійний характер – для деяких мемів характерний вимисел, який перетворює меми в ігровий простір. Для цього використовується створення картинок в програмі Photoshop, може також моделюватися неіснуюча і неможлива ситуація.

Інтернет-меми характеризуються такими функціями: комунікативна, когнітивна, регулятивна, етнічна, фатична, естетична, емотивна, метамовна, магічна і карнавальна функції (Швачко, 2012: 164). Реалізуючи естетичну, емотивну, метамовну, карнавальну і магічну функції, інтернет-меми подібно до вірусів захоплюють все нових і нових користувачів. Вони можуть передаватися горизонтально – між представниками покоління, і вертикально – від покоління до покоління.

Висновки і пропозиції. Таким чином, основні особливості гумористичних текстів у віртуальному просторі пов'язані з наміром авторів досягти успішного впливу на адресата. У подальших дослідженнях вважаємо за потрібне розглянути специфіку гумору в ІТ дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Блінова Н. М. Редакційно-видавниче опрацювання запозиченої лексики у мові Інтернет-ЗМІ / Н. М. Блінова // Держава та регіони. Сер. «Гуманітарні науки». – 2013. – № 4 (35). – С. 103–111.
2. Болдирева А. Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі романів П.Г. Вудхауза) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філологічних наук / А. Є. Болдирева. – Одеса, 2007. – 23 с.
3. Інтернет-меми в сучасному кіберпросторі [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу : <http://webcommunity.org.ua/2010/09/16/internet-memy-v-suchasnomu-kiberprostori/>
4. Карасик В. И. Анекдот как предмет лингвистического изучения / В. И. Карасик // Жанры речи. Саратов, 1997.
5. Кобякова І. К. Креативне конструювання вторинних утворень в англomовному художньому дискурсі: Монографія / І. К. Кобякова. – Вінниця: Нова книга, 2007. – 128 с.

6. Ороховська Л. Критична традиція дослідження медіа культури : франкфуртська школа / Л. Ороховська // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія/Культурологія. – Київ: НАУ, 2014. – № 2(20). – 136 с.
7. Пода Т. Маніпуляція як спосіб трансформації суспільної свідомості / Т. Пода // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія. – Київ: НАУ, 2014. – № 2(20).
8. Сиротенко О. Феномен Інтернет-мемів як особливого інструменту комунікацій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: gepository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/937
9. Соколова К. В. Мемі як засіб комунікації в Інтернет-середовищі / К. В. Соколова // Гуманітарний часопис. – 2012. – № 1. – С. 118–123.
10. Циховська Е. Інформаційні віруси: картина як інтернет-мем// Актуальні проблеми іноземної філології. Серія: Лінгвістика та літературознавство: зб. наук. статей. – Бердянськ: БДПУ, 2013. – Вип. VIII. – Ч. 1. – С. 152–158.
11. Швачко С. О. Екстеріоризація гумору в художньому дискурсі / С. О. Швачко // Світ емоцій у дзеркалі когніції: мова, текст, дискурс: тези доповідей Круглого столу, присвяченого ювілею проф. О. П. Воробйової, 27 вересня 2012 р. – Київ: Вид.центр КНЛУ, 2012. – С. 22.
12. Beal V. Internet meme [Electronic resource] / Vangie Beal // Webopedia. – 2014. – Access mode : http://www.webopedia.com/TERM/I/internet_meme.html
13. Dawkins R. The Selfish Gene./R. Dawkins// Oxford University Press, 1976.
14. Dennett D. The Evolution of Culture [Electronic resource] / D. Dennett. – Access mode : http://www.edge.org/3rd_culture/dennett/dennett_p1.html.
15. Freud S. Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten, von Prod. Dr. Sigm. Freud, 1912.
16. Shifman L. An anatomy of a YouTube meme /L. Shifman// New Media & Society.–2012.–P. 187-203.

REFERENCES

1. Blinova N. M. (2013). Redaktsiino-vydavnyche opratsiuvannya zapozychenoї leksyky u movi Internet-ZMI / N. M. Blinova // Derzhava ta rehiony. Ser. «Humanitarni nauky».– № 4 (35). – S. 103–111.
2. Boldyreva A. Ye. (2007). Movni zasoby stvorennia humorystychnoho efektu: lnhvokohnityvnyi aspekt (na materialii romaniv P.H. Vudkhausa) : avtoref. dys. na здобuttia nauk. ступеня канд. філологічних наук / A. Ye. Boldyreva. – Odesa. – 23 s.
3. Internet-memy v suchasnomu kiberprostorі [Elektronnyi resurs]. – 2010. – Rezhym dostupu : <http://webcommunity.org.ua/2010/09/16/internet-memy-v-suchasnomu-kiberprostorі/>
4. Karasyk V. Y. (1997). Anekdot kak predmet lnhvystycheskoho yzucheniya /V. Y. Karasyk// Zhanry rechy. Saratov.
5. Kobiakova I. K. (2007). Kreatyvne konstruiuvannya vtorynnykh utvoren v anhlomovnomu khudozhnomu dyskursi: Monohrafiia / I. K. Kobiakova. – Vinnytsia: Nova knyha. – 128 s.
6. Orokhovska L. (2014). Krytychna tradytsiia doslidzhennia media kultury : frankfurtska shkola / L. Orokhovska // Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia : Filosofiiaiu Kulturolohiia. – Kyiv: NAU. – № 2(20). – 136 s.
7. Poda T. (2014). Manipuliatsiia yak sposib transformatsii suspilnoi svidomosti / T. Poda // Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia : Filosofiia. Kulturolohiia. – Kyiv: NAU. – № 2(20).
8. Syrotenko O. Fenomen Internet-memiv yak osoblyvoho instrumentu komunikatsii. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/937
9. Sokolova K. V. (2012). Memy yak zasib komunikatsii v Internet-seredovyshchi / K. V. Sokolova // Humanitarnyi chasopys.– № 1. – S. 118–123.
10. Tsykhovska E. (2013). Informatsiini virusy: kartyna yak internet-mem// Aktualni problemy inozemnoi filologii. Seriia: Lnhvistyka ta literaturoznavstvo: zb. nauk. statei. – Berdiansk: BDPU. – Vyp. VIII. – Ch. 1. – S. 152–158.
11. Shvachko S. O. (2012). Eksterioryzatsiia humoru v khudozhnomu dyskursi / S. O. Shvachko // Svit emotsii u dzerkali kohnitsii: mova, tekst, dyskurs: tezy dopovidei Kruhloho stolu, prysviachenoho yuvileiu prof. O. P. Vorobiovoi, 27 veresnia 2012 r. – Kyiv: Vyd.tsentr KNLU. – S. 22.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Світлана Швачко – академік Академії Наук Вищої школи України, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текстово-дискурсові категорії, лінгвістика тексту.

Валерія Михайлюк – студентка 6-го курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текстово-дискурсові категорії, лінгвістика тексту.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Svitlana Shvachko – Academician of the Higher School Academy of Sciences of Ukraine, Doctor of Philology, Professor of the Department of Germanic Philology.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text.

Valeriia Mykhailiuk – 6th year student of the Faculty of Foreign Philology and Social Communications of Sumy State University.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text.

УДК 811.111'276.6:316.45/46

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.37>

EFFECTIVE LEADERSHIP COMMUNICATION IN THE ESP DISCOURSE TEACHING

Inesa BAYBAKOVA (Lviv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8157-3403>

e-mail: ibaybakova@gmail.com

Oleksandra HASKO (Lviv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4519-610X>

e-mail: oleksandra.l.hasko@lpnu.ua

БАЙБАКОВА Інеса, ГАСЬКО Олександра. ЕФЕКТИВНЕ ЛІДЕРСЬКЕ СПІЛКУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСКУРСУ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ФАХОВОГО СПРЯМУВАННЯ. Стаття присвячена дослідженню взаємозв'язку між поняттям лідерства та англомовною професійно-орієнтованою комунікацією, яка бере початок у процесі вивчення дискурсу іноземної мови фахового спрямування, результатом чого є успішне лідерське спілкування.

Лідерське спілкування, орієнтоване на цільову аудиторію, вимагає володіння інтегрованими комунікаційними навичками у рамках професійного дискурсу і ресурсами стратегічного розвитку, а також їх вмілого використання в організаційних ситуаціях різних рівнів складності з урахуванням особистих лідерських якостей.

Ключові слова: лідерське спілкування, стилі лідерства, принципи та цінності лідерського спілкування, дискурс, англійська мова фахового спрямування.

BAYBAKOVA Inesa, HASKO Oleksandra. EFFECTIVE LEADERSHIP COMMUNICATION IN THE ESP DISCOURSE TEACHING. Effective leadership communication being of high importance should be paid much attention to in the process of ESP discourse training. The article is aimed at tracing the beneficial interrelation between professional leadership and successful job-oriented communication the goal of which is advantageous leadership communication taking its roots in ESP discourse training.

Researchers of professional communication state that many different conceptualizations of leadership are applied and exist in practice. Leadership is considered by many scholars to be a relationship, influencing others through communication focused on creating and achieving a vision. Leadership messages being of strategic importance are based on effective leadership communication which should reflect the values and culture of an organization and are characterised by openness, integrity and honesty. The purpose of effective leadership communication is to provide trust and motivation to succeed, due to better understanding of the roles, issues and goals. The best communicators are good listeners and observers being able to adjust their messages to different situations in accordance with a person/team's behavior, attitude, level etc.

Leadership communication defined as the purposeful and controlled transfer of meaning aimed at the target audience requires the full range of communication skills and resources. It incorporates core strategy development, effective writing and speaking as well as the use of these skills in various organizational situations being of different complexity.

There have been distinguished several different leadership styles influencing communication, the correlation being mutual. Despite the variety of leadership definitions, styles and principles the crucial role goes to discourse as a main means through which leadership is functioning.

Thus, effective leadership communication takes its roots in the best practices of ESP communication and teaching based on the integrated skills of language competence combined with beneficial leadership traits, values and strategies.

Keywords: leadership communication, leadership styles, leadership communication principles and values, discourse, ESP.

Problem under consideration: Effective leadership communication being of high importance should be paid much attention to in the process of ESP discourse training.

The latest research and publications analysis: Researchers of professional communication state that many different conceptualizations of leadership are applied and exist in practice. Kevin Knight and C. Candlin say that leadership is considered by many to be an "influence relationship," but in their personal conceptualization of leadership, leadership would involve influencing others through communication associated with the goals of (1) communicating to create a vision and (2) communicating to achieve a vision (K. Knight and C. Candlin, 2015).

The article ‘Effective Leadership Is All About Communicating Effectively: Connecting Leadership and Communication’ by Anchal Luthra, Dr. Richa Dahiya is aimed at finding out how leadership is affected by communication. It reads that perfect and precise communication is of utmost importance since ‘effective and accurate communication act is an important factor to grow as an efficient and successful leader or manager’; besides it underlines that there are ‘two key factors which complete communication process: speaking and listening with understanding’ (Anchal Luthra, Dr. Richa Dahiya, 2015: 43) which is highly important in case of negative feedback. Due to the unique quality of listening peacefully to what others are speaking the best communicators are good observers who can read ‘a person or group’s mind by analyzing the attitudes, behavior, activities, ideals, anxieties and are able to modify their messages according to the situation’ (ibid.).

The article is aimed at tracing the beneficial interrelation between professional leadership and successful job-oriented communication the goal of which is advantageous leadership communication taking its roots in ESP discourse training.

The main body of the article: The question of what leadership is, is crucial to leadership research among different disciplines. There exist four main ways of conceptualizing leadership. The first one is a person-based leadership that means that one person influences others to direct the organization to reach the goal of more cohesive communication. The second way of conceptualization the leadership research is defining leadership as a process in the way of two-way interaction between the leader and a group of participants to achieve a mutual goal. The third one is the relational leadership which is characterized as a process of social impact through which new types of behavior are built. The context of organizational settings is reflected in the fourth leadership-as-action approach (Grint, 2010: 3).

John Baldoni in his article “Powerful Leadership Communication” distinguishes the ability to speak and the ability to communicate. According to the author the latter includes constructing and addressing the message as well as considering and processing the feedback which requires certain skills and efforts to be understood properly. Leadership messages being of strategic importance are based on effective leadership communication which should reflect the values and culture of an organization and are characterised by openness, integrity and honesty. The purpose of leadership communication is ‘to engage the listener, gain commitment, and ultimately create a bond of trust between leader and follower’(Baldoni, 2004: 20) providing internal motivation to succeed, thus enabling them to work together efficiently due to better understanding of their roles, issues and goals.

Deborah J. Barrett defines leadership communication as ‘the controlled, purposeful transfer of meaning by which leaders influence a single person, a group, an organization, or a community’ which requires the full range of communication skills and resources and ‘consists of layered, expanding skills from core strategy development and effective writing and speaking to the use of these skills in more complex organizational situations’ (Barrett, 2006: 388). Deborah J. Barrett treats leadership communication in terms of three primary rings i.e. (1) core, (2) managerial, and (3) corporate ones which correlate with manager’s position in an organization: ‘the higher up in an organization a manager moves, the more complex his or her communication demands become’ (ibid.). The scholar claims that the core ring representing more individual communication skills concerns strategy, writing and speaking; the second ring, called managerial, reflects expanded skills and deals with listening, coaching/mentoring, cultural literacy, emotional intelligence referring to teams and meetings; and finally corporate ring being of higher level communication skills includes employee relations, media relations as well as image/reputation management and crisis communication. She also notes that emotional intelligence is as important as the core skills, since it incorporates a wide range of abilities from identifying and managing emotions in ourselves and in others to translating these emotions into actions. Flexibility and personal as well as social problem solving ability result in the most effective style for particular situation, the context and audience. Dwelling on a strategic approach to mastering leadership communication Deborah J. Barrett states that communication objectives include ‘learning to anticipate the interruptions in the rhetorical situation, to appreciate the context, to understand the audience, to select the right medium, and to craft clear messages’ (Barrett, 2006: 387) for the meaning to reach the specific receiver.

Some communication principles of becoming an excellent leader include the following ones:

- a leader must be confident communicating with an open mind and welcoming suggestions;
- he/she must focused both on effective listening and effective speaking;
- a leader should be aware of all communication technologies, conducting besides face-to-face meetings, video/telephone conferences, writing emails, etc. There have been distinguished seven different leadership styles influencing communication (the correlation being mutual), namely: (1) style according to the situation; (2) goal oriented leadership style; (3) directive leadership style; (4) people centric or employee orientated; (5) leadership style according to the intellectual level; (6) behavioral leadership style and (7) action based leadership style (Anchal Luthra, Dr. Richa Dahiya, 2015).

Taking into account the postulate that organizations exist only when their participants bring them into existence through the power of language and discourse we can acknowledge that despite the variety of leadership definitions the crucial role goes to discourse as a main means through which leadership is functioning (G. T. Fairhurst, 2007).

In view of research on the process of conceptualizing leadership, it is particularly interesting in the reference to native, ESP and EFL teachers providing leadership. Teachers express leadership in various ways: they can influence and lead with different habits of mind, like optimism, enthusiasm, good nature etc. finding in such a way roles to become a leader and realize their interests. But these different methods do not express a complete theory how to create leaders. Such a theory could, identify critical leadership knowledge, skills, and values. It is important to involve something more than the best teaching methods. Teacher leaders outline the culture of the university where they work and improve students' learning; they influence and forge the students' responsibility (Patterson & Patterson, 2004).

Major findings from research on leadership values can be summarized in the following:

1. Leadership essentially influences students' learning. In order to have a good knowledge students need to be motivated by high-quality teaching and syllabus.

2. University leaders influence learning mainly by enhancing efforts around high-flying and challenging goals, reasonable conditions that back teachers and help students succeed.

3. Teacher-leaders set examples for staff in accordance with the university's values and goals. By patterning appropriate actions, leaders intensify others' beliefs about their desires for change.

4. The leadership practice includes actions aimed at developing ambitious goals for schooling and vision of the future.

5. Effective educational leaders help their universities to develop concepts that give a tangible form to the best teaching and learning. They prepare others to reach for efficient career.

6. Leaders capable of producing a good result inspire the followers to work for the quality and high implementation goals.

They encourage collaboration, cooperation and assistance to work together like a team.

7. Successful university leaders teach students to think critically, deal with discursive questions, provide the systems analysis, and careful assessment of both teaching and learning.

8. Efficient leaders work out methodology to encourage change, as well as chances for individual learning and teaching and some suitable tools for improvement analysis.

9. Effective leaders give a possibility for the university to function as a professional learning institution and community that backs and sustains the teaching and learning process.

10. Effective leaders help develop university cultures that embody shared norms, values, beliefs, and attitudes and that promote mutual caring and trust among all members (Cruz, 2013).

The findings mentioned above shape and formulate the leadership philosophy of education when a teacher possesses all qualities of a leader. In order to identify leadership philosophy a teacher should deal with such categories as personal values, assumptions, beliefs and to assume leader roles of resource providers, instructional specialists, curriculum specialists, classroom supporters, learning facilitators, mentors, university leaders, visionaries for change, learners.

Studying communication via language, discourses, the contexts of use and the student needs in the global sense and then applying the results of research to practices, is what distinguishes ESP from other branches of applied linguistics and language teaching. In a modern historical overview, Belcher (2004) noted that: "Unlike other pedagogical approaches, which may be less specific needs-based and more theory-driven, ESP pedagogy places heavy demands on its practitioners to collect empirical needs-assessment data, to create or adapt materials to meet specific needs identified, and to cope with often unfamiliar subject matter and even language use...." (Belcher, 2004: 166).

The best practices in the framework of effective leadership communication direct us to the best practices of ESP communication and teaching. They are introduced by the group of TESOL researchers and propose to:

1. Develop an effective, current strategic plan
2. Conduct effective monitoring
3. Assess the university's needs
4. Determine an appropriate program design
5. Develop a proposal and negotiate a curriculum
6. Identify and arrange program administration and staffing
7. Conduct an instructional needs assessment (INA)
8. Create an instructional design/curriculum
9. Select and develop appropriate training materials
10. Deliver training
11. Evaluate course(s) and program, and apply recommendations

(Friedenberg et al., 2010)

Conclusions and further research prospects:

Thus, looking at the process of effective leadership communication we should keep in mind wise eclectics of three components, that is the ESP communication best teaching practices, the leadership characteristics and values, not to say about the professional communication of ESPers.

REFERENCES

1. Baldoni, John. (2004, Spring). Powerful Leadership Communication. *Leader to Leader*, Vol. 2004, Iss. 32, 20–24. <https://doi.org/10.1002/ltl.72>
2. Barrett, Deborah, J. (2006). Leadership Communication: A communication Approach for Senior-Level Managers. *Handbook of Business Strategy*, Emerald Group Publishing, 385–390.
3. Luthra, A., Dahiya, R. (2015, July – Sept.). Effective Leadership Is All About Communicating Effectively: Connecting Leadership and Communication. *International Journal of Management & Business Studies (IJMBS)*, Vol. 5, Issue 3, 43–48. https://www.mcgill.ca/engage/files/engage/effective_leadership_is_all_about_communicating_effectively_luthra_dahiya_2015.pdf
4. Grint, K. (2010). *Leadership*. Oxford: OUP.
5. Fairhurst, G. T. (2007). *Discursive leadership*. University of Cincinnati, Sage Publications.
6. Cruz, A.M. (2013). *Teaching leadership in English*. University of Panama. <http://atlante.eumed.net/teaching-leadership-english/>
7. Belcher D. (2004). *The handbook of English for Specific Purposes*. California: CU.
8. Friedenber, A., Lomperis, A, Martin, W, Westerfield, K &. van Naerssen, M. (2010). English for Specific Purposes: An Overview for Practitioners and Clients (Academic and Corporate). PowerPoint presentation submitted to Alexandria, Virginia: TESOL Resource Center.
9. Knight, K., & Candlin, C. N. (2015). Leadership discourse as basis and means for developing L2 students into future leaders. In P. Shrestha (Ed.), *Current developments in English for academic and specific purposes: Local innovations and global perspectives*. Reading, United Kingdom: Garnet, 27–49.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Інеса Байбакова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Львівська політехніка”.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, семантика, методика викладання іноземних мов, англійська мова за професійним спрямуванням, теорія та практика перекладу.

Олександра Гасько – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Львівська політехніка”.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, семантика, методика викладання іноземних мов, англійська мова за професійним спрямуванням, теорія та практика перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Inesa Baybakova – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Foreign Languages Department at Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: applied linguistics, semantics, methods of foreign languages teaching, ESP, theory and practice of translation.

Oleksandra Hasko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Foreign Languages Department at Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: applied linguistics, semantics, methods of foreign languages teaching, ESP, theory and practice of translation.

УДК 811.112.2272

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.38>

GENDERBEZOGENE CHARAKTERISTIK DER DEUTSCHSPRACHIGEN KONTAKTANZEIGEN AUS DEM INTERNET

Yuliya BYELOZYOROVA (Lviv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7527-4995>

e-mail: funtova@yahoo.com

БЕЛОЗЬОРОВА Юлія. ГЕНДЕРНА ХАРАКТЕРИСТИКА НІМЕЦЬКОМОВНИХ КОНТАКТНИХ ОГолошень з ІНТЕРНЕТУ. У фокусі цього дослідження аналіз гендерних особливостей мови жінок та чоловіків на прикладах німецькомовних контактних оголошень, взятих з сучасних інтернет-джерел. Порівняння проводиться на трьох мовних рівнях: лексико-семантичному, морфологічному та синтаксичному. Стаття має на меті встановити та описати різницю в мовній поведінці жінок та чоловіків при написанні контактних оголошень в інтернеті.

Ключові слова: гендер, гендерна лінгвістика, контактні оголошення, жінки, чоловіки.

BYELOZYOROVA Yuliya. THE GENDER FEATURES OF THE GERMAN CONTACT ADVERTISEMENTS IN THE INTERNET. The analysis of the gender specifics in the language of women and men is in the focus of this research. The analysis is conducted on the basis of the German contact advertisements from the modern internet sources. The comparison is carried out on the language layers: lexical-semantic, morphological and syntactical. The article aims at finding out and describing the differences in the language behaviour of women and men during publishing the contact advertisements in the internet.

The dominant features of the women and men language are explained and the appropriate examples are provided in the article.

The development of new theories of personality, namely the theory of social constructivism, demanded new methods of analysis and emerging of new terminology, which depicted socio-cultural constituent of the notion "sex". This brought into life a new gender approach in the modern research as well as differentiation of the notions "sex" and "gender".

The biological sex cannot explain the difference in the social roles that are played by the men and women in a certain society. The notions of "sex" and "gender" are on different poles of life of a person. The sex cannot be chosen at birth. And the gender features demonstrate the sum of socializing processes of a person in the society.

The key words: gender, gender linguistics, contact advertisements, women, men.

BYELOZYOROVA Yuliya. GENDERBEZOGENE CHARAKTERISTIK DER DEUTSCHSPRACHIGEN KONTAKTANZEIGEN AUS DEM INTERNET. Die vorliegende Untersuchung befasst sich mit dem Thema der Genderlinguistik bzw. mit den geschlechtsspezifischen Unterschieden in der deutschen Sprache. Im Zentrum des Artikels steht die Untersuchung der Kontaktanzeigen, die von Männern und Frauen geschrieben und auf den deutschsprachigen Webseiten platziert sind. Die Sprache der Geschlechter wurde da untersucht und miteinander verglichen. Die Analyse wird auf drei sprachlichen Niveaus durchgeführt: auf dem lexikalisch-semantischen, dem morphologischen und syntaktischen.

Schlüsselwörter: Gender, Genderlinguistik, Kontaktanzeigen, Frauen, Männer.

Die geschlechtliche Dysbalance und demzufolge die Genderlinguistik sind heute von signifikantem Interesse für die ganze Gesellschaft, weil die Sprache ein Teil der Identität jeder einzelnen Person ist und Unterschiede bzw. Ähnlichkeiten in der Sprache der Geschlechter die Struktur der Gesellschaft zeigen können. Das alles betont die Aktualität des Artikels.

Im Zentrum steht die Untersuchung der Kontaktanzeigen, die von Männern und Frauen geschrieben und auf den deutschsprachigen Webseiten www.markt.de, www.quoka.de, www.schrotundkorn.com - platziert sind. Das Ziel des Artikels ist die lexikalisch-semantischen und grammatischen Besonderheiten des weiblichen und männlichen Sprachverhaltens in Kontaktanzeigen zu analysieren.

Die Entwicklung der neuen Theorien der Persönlichkeit, ansonsten der Theorie des sozialen Konstruktivismus, verlangte neue Verfahren der Forschung und neue Terminologie, die genauer die Forschungen über den sozialkulturellen Charakter der Kategorie „Geschlecht“ abspiegelt, die früher nur als biologisch deterministische Kategorie interpretiert wurde und sich heute in den Begriff „Gender“ wandelte.

Der Begriff „Gender“ in dieser Bedeutung, in der er heute in dem wissenschaftlichen Diskurs verwendet ist, wurde zum ersten Mal nicht in der Linguistik, aber im Bereich der sozialen Wissenschaften verwendet.

Zum ersten Mal ist der Terminus „Gender“ in der Bedeutung der sozialen Geschlechts in der Arbeit „Geschlecht und Gender: über die Entwicklung der Männlichkeit und Weiblichkeit“ amerikanischen Psychoanalytikers Robert Stoller 1969 erschienen. Laut Stoller ist Gender ein Begriff, der auf den psychologischen und kulturellen Besonderheiten resultiert, die unabhängig von denen sind, die das biologische Geschlecht bestimmen (Stoller, 1969: 80).

In den deutschsprachigen Kontaktanzeigen neigen sowohl die Männer, als auch die Frauen die Umgangssprache zu verwenden, vor allem in folgenden Themenbereichen beobachtet: Liebe und Partnerschaft, Aussehen, Charakter, das menschliche Verhalten.

Da die Sprache der Frauen emotional ist und sie ihre persönlichen Erfahrungen häufiger als Männer in die Gespräche einbeziehen, benutzen gerade die Frauen in den Kontaktanzeigen vermehrt die phraseologischen Redewendungen. Für Frauen ist nicht das Ergebnis wichtig, sondern viel mehr der Weg zum Ergebnis. Die Redewendungen beinhalten sprachliche Bilder. Z.B.:

- (1) *sich auf Augenhöhe entfalten* – gleichberechtigt sein;
- (2) *mit jemandem Pferde stehlen können* – sich auf jemanden verlassen können;
- (3) *mit jemandem durch dick und dünn gehen* – gemeinsam gute und schlechte Zeiten erleben;
- (4) *jemanden auf Händen tragen* – jemanden sehr liebevoll behandeln;
- (5) *im Höhenflug sein* – erfolgreich sein (Wörterbuch der Redensarten und Redewendungen).

Die Verwendung von Anglizismen stellt einen weiteren Aspekt in der geschlechtsspezifischen Untersuchung des Sprachgebrauchs in Kontaktanzeigen. Der umfangreiche Gebrauch englischer Ausdrücke, das sowohl für die männliche als auch für die weibliche Sprache kennzeichnend ist, kann mit der Globalisierung und Verbreitung der englischen Sprache im Deutschen verbunden sein. Dazu ist das zugleich eine Modeerscheinung. Interessant ist aber, dass es in Kontaktanzeigen von Männern und Frauen keine Differenzierung bezüglich Themenbereiche in Verwendung von Anglizismen besteht. In der Regel setzen sich die Geschlechter mit verschiedenen Themenbereichen wie beispielweise das Äußere, die Hobbys, die Mode, der Sport, Tourismus auseinander.

Durch den Gebrauch von Anglizismen kann dem Text ein bestimmtes Kolorit verliehen werden, das die besondere Stimmung, Eigenart und Atmosphäre einer Schilderung kennzeichnet. Es wurde auch beobachtet, dass Anglizismen häufig in humoristischer und ironischer Weise verwendet werden, um die Expressivität einem Text zu verleihen.

Bei der weiteren Analyse wurde festgestellt, dass die Frauen in ihren Kontaktanzeigen öfter als die Männer zu Diminutiva neigen. Sie verwenden Diminutiva um andere nicht zu verletzen, um etwas zu verschönern und es damit leichter oder akzeptabler zu machen. Es handelt sich um einzelne Wörter, wie z.B.: *Frauchen, Pärchen, Händchen, Lächeln, Hallöchen, Schätzchen, Plätzchen*. Die Männer wollen dabei durch den Gebrauch von Diminutiva liebeswürdig, verfeinert auswirken.

Es ist aufgefallen, dass die Frauen häufiger die Metaphern in ihrem Sprachverhalten benutzen. Sie versuchen demzufolge die Wirkung ihrer Sprache mit Hilfe von Metaphern aufzuwerten. Z. B.: *die Turteltauben, einsamer Wolf, die Löwin, die Kuschelmaus, das Löwenherz, die Herzenswärme, die Prinzessin, die Herzdame, männliches Gegenstück, männlicher Leuchtturm*.

Ein weiteres Merkmal der Frauensprache, ist das vermehrte Einbringen von solchen Intensivierungsmitteln wie Abtönungspartikeln und Modaladverbien. Vorwiegend benutzen die Frauen Modaladverbien, die eine bestimmte Färbung, Abtönung der Aussage geben. Sie bezeichnen also Art und Weise (am häufigsten *gern, lieber, am liebsten*), Grad und Maß (am häufigsten *kaum, sehr*), Erweiterung (*auch, außerdem*), Einschränkung (am häufigsten *jedoch, nur*) oder Einschätzung (am häufigsten *vielleicht, hoffentlich, bestimmt, eventuell, wahrscheinlich*).

Die Abtönungspartikeln *ja, halt, doch, vielleicht, etwa, nur, schon* sind auch für das Sprachverhalten der Frauen in Kontaktanzeigen typisch. Beispiele dafür:

- (1) *Dann habe ich dich ja gefunden und freue mich auf deine Mail :-))* (www.quoka.de).
- (2) *Bei Interesse melde dich doch einfach!* (www.quoka.de).

(3) *Ich bin 50 Jahre jung, schon recht ansehnlich, vielseitig interessiert, leb nach dem Motto "Sport ist Mord, verdiene meine Brötchen selbst und bin mobil!"* (www.markt.de).

Die Abtönungspartikeln zielen auf die Erwartungen und Einstellungen des Senders und des Empfängers, dienen entweder dazu, die Äußerungen argumentativ abzusichern oder als einschränkender Faktor von Aussagen fungieren zu können.

Bei der Analyse der Kontaktanzeigen wurde auch festgestellt, dass Männer häufiger die Abkürzungen in ihrem schriftlichen Sprachverhalten benutzen. Da Abkürzungen die Schreib- und Leseerleichterungen sind, dienen sie der schnelleren und einfacheren Kommunikation, also kommen im regulären Sprachgebrauch in der geschriebenen Sprache vor. Dazu die folgenden Beispiele in Kontaktanzeigen: *LG* für *liebe Grüße*, *PLZ* für *Postleitzahl*, *o.* für *oder*, *u.* für *und*, *evt.* für *eventuell*, *weibl.* für *weiblich*, *zärtl.* für *zärtlich*, usw. für *und so weiter*, *max.* für *Maximum*, *zw.* für *zwischen*. In den bearbeiteten Kontaktanzeigen wurden zudem die Abkürzungen gefunden, die nur in diesem Umfeld verwendet werden, wie z. B. *ONS* für *One-Night-Stand* (flüchtiges sexuelles Abenteuer für eine einzige Nacht), *FML* für *female-led relationship* (von einer Frau bestimmte Beziehung mit einem Mann), *NR* für *nicht Raucher*, *NT* für *nicht Trinker*, oder *BmB* für *bitte mit Bild*.

Da die Männer in ihrem Sprachgebrauch eher den Informationsaspekt in den Mittelpunkt stellen, neigen sie in diesem Fall zur Sprachökonomie mittels Abkürzungen.

Was morphologische Besonderheiten in den Kontaktanzeigen angeht, tendieren die Männer im Unterschied zu Frauen in ihrem Sprachverhalten häufiger Imperativ (der Befehlsform) zu verwenden. Während der Analyse wurde beobachtet, dass die Männer am häufigsten die Bitten, Anweisungen, Empfehlungen und Befehle in Kontaktanzeigen benutzen. Dazu einige Beispiele aus den ausgewählten männlichen Kontaktanzeigen:

(1) *Bei Interesse melde dich doch einfach!* (www.markt.de).

(2) *Lass uns bei einem Kaffee beschnuppern und kennenlernen* (www.markt.de).

(3) *Wenn du Interesse hast und noch ein wenig mehr über mich wissen möchtest, dann lass uns doch unsere Handynummern austauschen, damit wir Näher in Kontakt treten können!* (www.quoka.de).

(4) *Bitte gib unbedingt Deine Mailadresse oder Handynummer an-ich antworte nur auf diese Art!* (www.quoka.de).

Die direkte Funktion des Imperativs ist es also, eine Person zum Handeln aufzufordern. Demzufolge zeichnet sich einigermaßen die Sprache von Männern durch Dominanz und Sicherheit aus. Es kommt aber auch der höfliche Imperativ in Kontaktanzeigen vor.

In der weiblichen schriftlichen Kommunikation wird gegen viel öfter der Konjunktiv II beobachtet, wenn die Sprecherin ausdrücken will, dass sie sich etwas nur vorstellt, dass etwas nicht wirklich der Fall ist. Die Phantasien, Vorstellungen, Wünsche, Träume, die irrealen Bedingungen und Vergleiche werden demzufolge in Kontaktanzeigen von Frauen aktiv ausgedrückt. Sogenannte irrealen Bedingungssätze deuten darauf hin, dass etwas nur unter einer bestimmten Bedingung zutrifft. Formen des Konjunktivs II finden sich außerdem oft in Äußerungen aus, die eine höfliche Aufforderungen (in Form einer Frage) oder eine vorsichtige Feststellung. Besonders häufig steht der Konjunktiv II in Sätzen der folgenden Art:

(1) *Es wäre so schön gemeinsam durchs Leben zu gehen und gemeinsame Hobbys zu machen* (www.quoka.de).

(2) *Wenn Du Dich hier irgendwo wieder finden solltest, dann würde ich mich über eine Antwort sehr freuen* (www.schrotundkorn.de).

(3) *Verstehen wir uns gut, wäre eine echte aufrichtige Beziehung toll mit allem was dazugehört* (www.quoka.de).

In ihrer syntaktischen Form zeichnet sich die Männersprache vor allem durch Einfachheit aus. Typisch für den männlichen Sprachgebrauch ist eher die schnelle Informationsvermittlung in den Mittelpunkt zu stellen beziehungsweise die Berichtssprache zu benutzen, die für kurze aber informationstragende Sätze, Fakten, Daten und Zahlen charakteristisch ist.

Die Frauen zeigen aber auch in Kontaktanzeigen eine einfache Gedankenführung. Sie tendieren dazu einfache Sachen mit einer großen Anzahl von Wörtern zu beschreiben.

Die häufigere Verwendung der zusammengesetzten Sätze wird dem weiblichen Sprachgebrauch zugeschrieben. Es wurde die höhere Anzahl der Hypotaxten in der Frauensprache

konstatiert. Man könnte meinen, dass es daran liegt, dass Frauen gern „reden“ und damit erklärend und informativ wirken.

Die Frauen benutzen häufiger in ihren Kontaktanzeigen wegen der erhöhten Emotionalität unvollständige Sätze und deswegen kommen die Ellipsen in ihrer Sprache öfter vor. Die Männer gebrauchen im Gegenteil öfter vollständige Sätze ohne Ellipsen oder elliptische Konstruktionen

Oft werden in den Äußerungen die sprachlichen Einheiten (in der Funktion von Objekten, Prädikaten, adverbialen Bestimmungen, Hauptsätzen usw.) ausgelassen werden. Die elliptischen Konstruktionen tragen unterschiedliche Merkmale. Solche Auslassungen betreffen sowohl den syntaktischen als auch den morphologischen Bereich. Dazu die Beispiele aus den Kontaktanzeigen:

- (1) *Einsamer Wolf für Zweisamkeiten* (www.quoka.de).
- (2) *Ach gerne auch mollig, Hauptsache liebevoll* (www.quoka.de).
- (3) *Bei Interesse mehr!* (www.quoka.de).
- (4) *Alles kann, nichts muss!* (www.quoka.de).
- (5) *Lust auf eine Entdeckungsreise?* (www.schrotundkorn.de).

Elliptische Konstruktionen üben viele unterschiedliche kommunikative Funktionen aus. Außer in ihrer kommunikativen Hauptfunktion werden sie als Ausdruck der Emotionalität, zur Betonung der Umgangssprachlichkeit des Textes, zur sprachlichen Charakteristik handelnder Personen oder zur Charakteristik der Handlung eingesetzt.

Die Frauensprache kann manchmal als unsicher definiert werden, denn Frauen benutzen oft Fragen, und zwar Versicherungsfragen und besonders die rhetorischen Fragen. Die Fragesätze haben verschiedene Funktionen, die situationsabhängig sind, und somit auch unterschiedliche Wirkung auf den Gesprächspartner haben.

Frauen lassen Fragen, die sie im Text stellen, unbeantwortet, so dass der Leser selbst eine Antwort finden soll. Oft können die Fragen auch zur Bestätigung einer Aussage dienen. Männer zeigen, zum Unterschied zu Frauen, öfter einen sarkastischen Ton und benutzen mehr Aussagesätze als Fragen.

Es wurde beobachtet, dass die Fragesätze und besonders die rhetorische Frage in der Sprache von Frauen doppelt so oft wie in den Kontaktanzeigen von Männern vorkommen. Sie wurden nicht nur in Überschriften beobachtet, sondern auch mehrmals in einzelnen Texten. Z.B.:

- (1) *Finde ich Dich hier? Ich, W, Mitte 50, habe nicht die Erwartung hier einen "Mr. Perfekt" kennenzulernen. Wir haben alle Ecken und Kanten und jeder hat seine Vorstellungen von dem Partner, der passen könnte* (www.markt.de).
- (2) *Den Sommer nicht mehr allein? Wenn du auf der Suche nach einer sehr molligen und großen Partnerin bist, außerdem zwischen 40 und 50 Jahre alt bist, aus meiner Nähe bist, dann solltest du dich unbedingt melden* (www.markt.de).
- (3) *Bist Du attraktiv, gepflegt, gebildet, aktiv, weltoffen und tolerant? Ich suche einen Partner mit einem großen Herzen, eine starke Persönlichkeit mit Charakter, Humor, Kreativität und Zuverlässigkeit* (www.quoka.de).

Laut der Untersuchung lässt sich der weibliche Sprachgebrauch im Unterschied zu männlicher durch eine vermehrte Anwendung von Ausrufesätzen charakterisieren. Der Ausrufesatz ist eine besondere Art des Aussagesatzes, mit dem man nicht nur etwas feststellt, sondern auch emotionale Bewegung zum Ausdruck bringt, was eigentlich der Frauensprache zugeschrieben wird. Diese Gemütsbewegung wird in Ausrufesätzen aus Kontaktanzeigen meist durch emotionsstarke Partikeln oder Verben getragen und mit einem Ausrufezeichen gekennzeichnet. Besonders häufig wurden in Kontaktanzeigen die Ausrufesätze der folgenden Art vorgekommen:

- (1) *Des weiteren keine ONS oder Freundschaft +! Dagegen bin ich extrem allergisch!* (www.markt.de).
- (2) *Bin ein zufriedener und glücklicher Mensch, doch ein Partner an meiner Seite fehlt mir sehr!* (www.schrotundkorn.de).
- (3) *Lebensfreude pur - geht auch gemeinsam!* (www.schrotundkorn.de).

Verkürzt ist der Ausrufesatz oft noch wirkungsvoller. Stimmführung und Lautstärke entfalten die bewusst oder unbewusst beabsichtigte Wirkung.

Die Frauen verwenden auch häufiger die Inversion, also die Umstellung der üblichen und regelmäßigen Wortfolge eines Satzes. Die Wortstellung im Falle der Sprachverwendung in

Kontaktanzeigen hat die Aufgabe, die Aufmerksamkeit des Lesers sofort auf den bedeutsamsten, interessantesten Punkt der Äußerung zu lenken. Z.B.:

(1) *Mit meinen 2 Windhunden verbringe ich viel Zeit* (www.schrotundkorn.de).

(2) *Humor und Energie habe ich 58J reichlich!* (www.schrotundkorn.de).

(3) *Sowohl Fitness als auch seit kurzem wieder Joggen sind für mich der perfekte Ausgleich zum Alltag. Gerne gehe ich noch ins Kino, höre Musik, treffe mich mit Freunden, Koche, bin gerne draußen in der Natur und sowohl im Fasching als auch außerhalb des Faschings bin ich mit einem Kollegen als Büttner unterwegs* (www.quoka.de).

(4) *Aber auch eine reine seriöse, ehrliche Freundschaft, Wohngemeinschaft, oder Teilhaberschaft wären für mich völlig ok. Im Leben ist alles gemeinsam leichter, als alleine!* (www.quoka.de).

Der Sender kann also den Satz nach seinen Absichten und Zwecken organisieren, in dem er den einzelnen Teil ein unterschiedliches Gewicht gibt.

Fazit: Die Gesellschaft schreibt Frauen und Männern unterschiedliche Rollen, unterschiedliche Verhaltensstandards zu und schafft auch verschiedene Erwartungen in ihnen – das alles spiegelt sich außerdem in der Sprache wider. Die Unterschiede zwischen männlicher und weiblicher Sprache werden auf verschiedenen Ebenen der Sprache erkennbar: in der Phonetik, im Wortschatz, in der Grammatik. Und das Sprachverhalten der Frauen und Männer in den deutschsprachigen Kontaktanzeigen aus dem Internet ist keine Ausnahme.

Was die lexikalischen Besonderheiten der Frauen- und Männersprache in den Kontaktanzeigen angeht, tendieren die Frauen öfter Redewendungen, Diminutiva und Intensivierungsmittel zu benutzen. Die Männer favorisieren die Verwendung von Umgangssprache, Anglizismen und Abkürzungen.

Was die Geschlechterdifferenzen im Bereich der Morphologie und Syntax in den Kontaktanzeigen betrifft, neigt der weibliche Sprachgebrauch zu dem vermehrten Gebrauch von Hypotaxen, elliptischen Konstruktionen, Fragen, Ausrufesätzen und Konjunktiv. Im Unterschied zu Frauen tendieren die Männer in ihrem Sprachverhalten häufiger Imperativ zu verwenden.

BIBLIOGRAPHIE

1. Kotthoff H. Die Geschlechter in der Gesprächsforschung / H. Kotthoff // Der Deutschunterricht. – Frankfurt am Main: Toler, 1996. – № 1. – S. 9-15.
2. Riemann V. Kontaktanzeigen im Wandel der Zeit. Eine Inhaltsanalyse / Viola Riemann. – Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1999. – 286 S.
3. Stoller R. Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity / Robert Stoller. – New York: Science House, 1969. – 383 p.
4. Wörterbuch der Redensarten und Redewendungen – <https://www.redensarten-index.de /suche. php>
5. <http://www.quoka.de> – Kontaktanzeigen
6. <http://www.markt.de> – Kontaktanzeigen
7. <http://www.schrotundkorn.de> – Kontaktanzeigen

REFERENCES

1. Kotthoff, H. (1996) Die Geschlechter in der Gesprächsforschung // Der Deutschunterricht. Frankfurt am Main: Toler, Vol.1.
2. Riemann, V. (1999) Kontaktanzeigen im Wandel der Zeit. Eine Inhaltsanalyse. Opladen/Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
3. Stoller, R. (1969) Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity. New York: Science House.
4. <https://www.redensarten-index.de /suche. php>
5. <http://www.quoka.de>
6. <http://www.markt.de>
7. <http://www.schrotundkorn.de>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Белозорова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yuliya Byelozyorova – PhD in Philology, associate professor in the Chair of German Philology at Ivan Franko National University of Lviv.

Scientific interests: cognitive linguistics, linguistic cultural studies.

УДК 811.111'342.9

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.39>

PECULIARITIES OF PRAGMATIC POTENTIAL OF POLITICAL PHRASEOLOGY IN THE MODERN ENGLISH PUBLICIST DISCOURSE

Olena YEMELYANOVA (Sumy, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3277-1227>

e-mail: yelenayemelyanova@ukr.net

Karina MATSAK (Sumy, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5616-4907>

e-mail: karinamatsak97@gmail.com

Dmytro YEMELYANOV (Sumy, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2987-0822>

e-mail: dmitry_yemelyanov@ukr.net

ЄМЕЛЬЯНОВА Олена, МАЦАК Карина, ЄМЕЛЬЯНОВ Дмитро. ОСОБЛИВОСТІ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОЛІТИЧНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ. Досліджуваний матеріал свідчить, що чим винахідливішими у використанні фразеології є публіцисти, політики, тим більш запам'ятовуваними є їх матеріали або виступи, та тим більший вплив на адресата досягається. Важливо виявити, які прийоми використовують автори, вдаючись до фразеології. Проведене дослідження свідчить, що до таких прийомів відносяться: дистантне розташування компонентів фразеологічної одиниці, введення у фразеологізм деяких додаткових компонентів, фразеологічна антонімія, використання фразеологізму як метафоричної основи створення контексту, фразеологічний еліпс, повтор фразеологізму.

Ключові слова: фразеологізм, сучасний англійський публіцистичний дискурс, прагматичний вплив.

YEMELYANOVA Olena, MATSAK Karina, YEMELYANOV Dmytro. PECULIARITIES OF PRAGMATIC POTENTIAL OF POLITICAL PHRASEOLOGY IN THE MODERN ENGLISH PUBLICIST DISCOURSE. The article deals with the analysis of the pragmatic potential of political phraseology in the modern English publicist discourse as the implementation of pragmatic impact on the recipient is a key priority of this discourse type. It is successfully attained via the precise use of expressive language means. One of these is the phraseology that is widely represented in modern publications.

The researched material shows that the more inventive publicists, politicians are in phraseology use, the more vivid their materials or speeches, and the more effective impact on the addressees they get. It is, therefore, fundamentally important to establish what techniques are employed by the authors while resorting to phraseology. It was found out that such techniques comprise distant location of phraseological units components, introduction into the phraseological units some additional components, phraseological antonymy, phraseologism usage as a metaphorical basis for context creation, phraseological ellipse, phraseological unit repetition.

Political phraseological units perform an extremely important contact-setting function, because they enable politicians to be as close to the people whom they are going to convince as possible. Phraseological units in headlines are of especial importance in the aspect of pragmatic impact. They are to hook the addressee the very moment their eye catches the idiom making them read the article and getting to know the author's point of view on a certain issue.

In most cases, phraseological units have one or another figurative meaning that does not correspond to the sum of the meanings of their components and is indivisible into separate components.

Emotionally colored phraseological units are sure to influence our feelings, cause different emotions. With the help of phraseological units, solemnity, sublimity or deliberately deflated style is achieved.

Keywords: phraseological unit, the modern English publicist discourse, pragmatic impact.

Introduction

The modern English publicist discourse is of great importance in public life, as the beginning of the new millennium is characterized by tremendous information flows that cause potent influence on

every individual. **The relevance of the topic** is stipulated by the fact that political phraseology is widely used in the modern English publicist discourse, as politics is a sphere of human activity, which increasingly attracts people's attention. In addition, in phraseology as a linguistic discipline, there are currently quite a few works on the study of political phraseological units and, in particular, the specifics of their pragmatic impact on the addressee.

Analysis of recent research and publications. The term "phraseological unit" (PU) is investigated in the works of such scientists as O.S. Akhmanova, R.P. Zorivchak, A.V. Kunin, J. R. Fogelin, S.T. Gries. Authors employ different terms referring to the same notion: "phraseological unit", "phraseologism", "phrase".

According to I. K. Kobyakova, "phraseological units are stable combinations of lexemes with a completely or partially reinterpreted meaning. In other words, it is a stable combination of words, that represents semantic integrity and is reproduced in the process of speech" (Kobyakova, 2008: 84).

Goals of the article. The research is focused on the analysis of peculiarities of pragmatic potential of political phraseology in the modern English publicist discourse. Detailed description of phraseological units features and clarification of their functional significance is under thorough consideration.

General problem the article focuses on. The vocabulary of the language is extremely large. Phraseologisms have all the characteristics viable for publicist discourse, namely, they are vivid, accurate, expressive, well-remembered, and they enrich the message with a remarkable flavour. At the same time, taking into consideration constant development of the publicist discourse phraseological units take on new forms. The use of such forms helps to influence the addressee's consciousness more effectively, since it is known that any novelty of content and form inspires interest. **The relevance** of the research is stipulated by the necessity to study the peculiarities of political phraseology functioning in the modern English publicist discourse. **The subject matter** of the study is the political phraseology used in the modern English publicist discourse. **The objective** of the research is the peculiarities of pragmatic influence of phraseological units used in the modern English publicist discourse.

Rendering main material.

In the modern English publicist discourse the headline is the crucial structural element of any article. Trying to be unique and unrivaled the authors of the articles actively incorporate phraseological units in the headlines as that attracts readers' attention due to unique brightness, imagery, and special expressive-stylistic colouring. For example: *A shore thing* (The Economist, 2017) (*Найважливіше питання*), *Canary in the coal mine* (The Economist, 2017) (*Віщун біди*).

Figurative phraseology is widely represented in English periodicals. Possessing metaphoricality, it gives the utterance a peculiar expressiveness, unique originality. For example:

But Ken Usdin, analyst at Jefferies, noted "solid bounces" in revenues from JP Morgan's investment banking division, even as clients sat on their hands ahead of the EU referendum at the end of last month. (McLannahan, 2016). PU *to sit on one's hands* – нічого не робити, і пальцем не ворухнути, і за холодну воду не взятися. Another distinguishing feature of PU functioning is the tendency to certain semantics transformation and structure updating. Transformation provides a more natural incorporation of PU into the context as intended by the author. Individual-authorial, occasional use of phraseologisms often produces a special, unpredictable effect. Such an incidental change in phraseology is a kind of a calling card of the modern English press. In the modern English publicist discourse the emotional expressiveness of nonce formations lies in their freshness and novelty (Fogelin, 2011: 54).

The following interesting phenomena employed to enhance the pragmatic impact on the addressee are observed in this type of the discourse.

1. Distant location of PU components. For example: *It seems almost to have been a conveyor belt of abuse in the faux wonderland of Jackson's home. Certainly that is the picture the prosecution is painting* (Finn, 2019). PU *to paint a picture* – малювати, відтворювати картину.

2. Introduction into the phraseological units some additional components. For example: *President Gattaz added that "the economic outlook is deteriorating. It is more urgent than ever to*

put our economic house in order (Gattaz, 2019). PU *to put one's house in order* – привести свої справи до ладу, навести лад у власній домівці.

3. Phraseological antonymy. For example: *to be slow on the uptake* (повільно, туго міркувати) compare with PU *to be quick on the uptake* (швидко міркувати, схоплювати на льоту); *on the wrong track* (на хибному шляху) compare with PU *on the right track* (на вірному, правильному шляху) (Donovan, 2017).

4. Using the phraseologism method as a metaphorical basis for context creation. For example: *The Slow Thaw of the Cold War* (Smith, 2013). PU *the cold war* – холодна війна.

5. The special arrangement of PU components in combination with the introduction of additional elements. For example: *With scores to settle, Trump slams 'crooked bastard' Schiff over impeachment* (Bennet, 2019). PU *scores to settle* instead of *to settle scores* – зводити рахунки, розквитатися;

6. Phraseological substantivisation. For example: *Whatever the family fortunes, your nearest and dearest will thank you for leaving a will* (Currie, 2008). PU *somebody's nearest and dearest* – близькі люди, рідні та близькі.

7. Phraseological ellipse. For example: *head over heels in love / debt / work, etc.* – повуха закоханий / в боргах / в роботі і т.д.; *coals to Newcastle* or *to carry coals to Newcastle* – їхати в Тулу зі своїм самоваром.

«*From the start it was clear Wills, 22, and Kate were head over heels*» (Warner, 2019).

8. Phraseological unit repetition. For example: *The Washington Post-ABC News survey, released this week, found that a majority of the public thinks the Democratic Party is out of touch with the concerns of average Americans in the United States. More Americans think Democrats are out of touch than believe the same of the Republican Party or President Trump.* (Foran, 2017). PU *out of touch with somebody / something* – втратити зв'язок з ким-небудь або чим-небудь, не спілкуватися з ким-небудь.

The researched material shows that phraseologisms are actively involved in creating evaluativity of publicist texts. An addressee can easily track author's sympathies judging from the PU used. For example: *Drug addiction in Russia: Draconian laws instead of help* (Kauschanski, 2019). PU *Draconian laws* – драконівські закони.

This circumstance poses additional tasks for the translator, since a full-value translation, in addition to accurate content conveying, should disclose to the reader emotional elements presented in the original text.

The modern English publicist discourse abounds in PU that are characteristic of colloquial English. For example: “*From an investor's perspective, Turkey looks more and more like a political basket case*”, said Dani Rodrik, a Turkish economist at Harvard University (Pitel, 2016). PU *basket case* (colloquial нікчемна людина, безнадійний випадок).

The use of elements of spoken language in describing serious problems creates a number of specific pragmatic effects: a) through the use of "spoken" phraseological units, the author's position in the evaluation of the event is more clearly manifested; b) the use of speech-specific PU can be a sign of a negative attitude to events, as they are often accompanied by labels – disapproving, dismissive; c) the use of colloquial speech-style PU may indicate a particular publicist tactic of "being closer to the people", drawing attention of the latter by the frankness of the presented material.

Authors actively employ images directly related to the person and their environment. For example: *They also tend to have a lot of skin in the game* (Foley, 2016). PU *to have skin in the game* – поставити все на карту.

The analytical work and gut instincts of the consistently successful stock pickers might actually boil down to simple bias for value stocks, momentum investing or one of the other factors that have been proven to outperform market capitalisation-weighted stock indices (Foley, 2016). PU *gut instincts* – внутрішнє відчуття, інтуїтивне відчуття.

The images in the examples above allow the reader to understand better the problems and situations that have arisen. Phraseological units influence the readers' emotions more effectively than just words.

The analysis of modern publicism shows that PU where one of the components introduces the "animal world" is quite popular among the authors. For example: *House Intelligence Committee Member Chris Stewart, R-Utah, said Democrats have been "crying wolf" on alleged wrongdoing on the part of President Trump for a long time and "you can only cry wolf so many times, and eventually people will quit listening"* (Creitz, 2019). PU *cry wolf* – піднімати помилкову тривогу, підірвати довіру до себе хибним закликком на допомогу, literal translation – кричати: «Вовки! Вовки!»).

In the above given example, an image of a *wolf* expresses the essential features of important phenomena relating to different spheres of human life. Such vivid images help us to understand the essence of the problem in many ways, as they embody a certain type of behaviour or are known to readers as fairy-tale characters with their characteristic behavioural patterns, ensuring a successful and purposeful communication between the author and the reader.

Authors of the articles, using imaginative phraseological units, state the problem in a gentle way, thereby instilling in the readers optimism and confidence in the future, dispelling their anxious expectations, and do not whip up tension. For example: *He [Dombrowski] also sought to allay fears that, after the Brexit vote, eurozone priorities would dominate financial services regulation, overriding the interests of non-euro countries in the single market* (Brunsden, Barker, 2016). PU *allay fears* – розвіяти побоювання, тамувати страхи.

Using the pragmatic potential of phraseological units, one can not only question somebody's reputation, but also consolidate the success of a particular person, subconsciously forcing readers to trust him/her. With the help of phraseological units the attention is paid to the positive and negative qualities of the person (Kunin, 1986: 146). Connotation elements enrich the pragmatic potential of phraseologisms, determining the intensity of phraseological units impact and helping the addressee to understand the text more deeply. In turn, the pragmatic influence exerted by the imaginative phraseological units depends on the correct perception of the illocutionary force embedded in the phraseological units.

The researched material allows us to distinguish a number of properties that provide a phraseological unit with a high degree of intensity of pragmatic influence on the readership. The first comes the stylistic marking. For example: *Perhaps the thorniest problem that faces Mr O'Hanley is the slump in asset gathering at State Street's exchange traded fund business, which has struggled in the face of price competition from rivals Black Rock and Vanguard* (O'Hanley, 2016). PU *a thorny problem* – суперечне, складне питання.

The next is the use of phraseological units with positive and negative evaluation. For example: *Without the QE financial injection to lift all boats, passive funds could be exposed* (Oakley, 2016). PU *to lift all boats* – бути корисним для всіх. High pragmatic impact is also ensured by the use of phraseological units in quotations. The pragmatic component is more clearly manifested when the authors resort to quoting the event participants' own statements. For example: *"Star culture has been withering on the vine," Mr Rajan says. "[Star managers are] a rare breed"* (Hallam, 2016). PU *to wither on the vine* – чахнути, хиріти, засихати на кореню; *rare breed* – виняткова людина, унікальна особистість. In terms of pragmatics, citation plays a significant role as we usually cite trustworthy individuals or sources, that's why the information coming from these people is under no doubt. High pragmatic impact is also attained via use of phraseological units possessing cultural information. For example: *Iraq faces Hobson's choice over UN arms inspections: The Security Council is finally getting tough with Baghdad* (Hoyos, 2002). – Ірак стоїть перед вибором Хобсона щодо перевірок зі сторони ООН: Рада Безпеки, в кінцевому рахунку, стає жорсткішою з Багдадом.

The analysis of the material demonstrates that political phraseology represented in the modern English publicist discourse comprises political terms, cliché, as well as regularly and frequently used political aphorisms.

Conclusions.

Effectuation of pragmatic impact on the addressee is the most important goal of the modern English publicist discourse. To enhance this impact, expressive linguistic means are of great importance, among which phraseology occupies a prominent place. Phraseological units are widely

used in publications covering political issues; politicians' speeches also abound in phraseology, as it is a potent linguistic means to attract the addressee's attention, intrigue him. Moreover, phraseological units perform an important and necessary contact-establishing function. The research proved that one of their main categorial properties is expressiveness.

The conducted study focused on establishing techniques employed by the authors while resorting to phraseology. It was found out that such techniques comprise: distant location of PU components, introduction into the phraseological units some additional components, phraseological antonymy, phraseologism usage as a metaphorical basis for context creation, phraseological ellipse, phraseological unit repetition.

Further prospects of research we see in rigorous study of political phraseology in the aspect of its universal and national-specific characteristics, deeper understanding of its nature and thorough examination of structural and semantic features.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О. С. Фразеологическая единица / О. С. Ахманова // Словарь лингвистических терминов. – М. : Институт языкознания РАН, 2009. – С. 141.
2. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 175с.
3. Кобякова І. К. Фразеологічні витоки юридичного, політичного і військового дискурсу / І. К. Кобякова // Матеріали теоретичної конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів гуманітарного факультету. Частина перша. – Суми : Сумський державний університет, 2008. – С.84 – 85.
4. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высшая школа, 1986. – 336с.
5. A shore thing // The Economist. – 2017. – 1 April. – P. 73.
6. Bennet J. T. With scores to settle, Trump slams 'crooked bastard' Schiff over impeachment [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.rollcall.com/news/whitehouse/scores-settle-trump-slams-crooked-bastard-schiff-impeachment> (20.11.2019)
7. Brunnsden J., Barker A. Dombrovskis takes softer line on London's euro role / J. Brunnsden, A. Barker // Financial Times Friday. – 2016. – 18 July. – P. 4.
8. Canary in the coal mine // The Economist. – 2017. – 1 April. – P. 69-71.
9. Creitz C. Republican lawmaker says Democrats can 'only cry wolf so many times' on impeachment [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.foxnews.com/media/chris-stewart-trump-impeachment-democrats-cry-wolf> (29.11.2019)
10. Currie M. Whatever the family fortunes, your nearest and dearest will thank you for leaving a will [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.independent.co.uk/money/spend-save/whatever-the-family-fortunes-your-nearest-and-dearest-will-thank-you-for-leaving-a-will-774527.html> (11.12.2019)
11. Donovan P. Radio Waves: Slow on the uptake [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.thetimes.co.uk/article/radio-waves-slow-on-the-uptake-3rj57fkzk> (4.12.2019)
12. Finn N. "Absolutely 100 Percent Not Guilty": 25 Bizarre Things You Forgot About the O.J. Simpson Murder Trial [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.eonline.com/news/1047537/absolutely-100-percent-not-guilty-25-bizarre-things-you-forgot-about-the-o-j-simpson-murder-trial> (12.11.2019)
13. Fogelin R. Figuratively Speaking: Revised Edition / R. Fogelin. – Oxford : Oxford University Press, Inc, 2011. – 128p.
14. Foley S. Actively failing / S. Foley // Financial Times Friday. – 2016. – 18 July. – P. 7.
15. Foran C. Why Do So Many Americans Think Democrats Are Out of Touch? [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/04/democratic-party-out-of-touch-obama-wall-street-speech/524784/>
16. Gattaz P. Urgent need to put our economic house in order [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.businesseurope.eu/news/gattaz-urgent-need-put-our-economic-house-order> (12.11.2019)
17. Gries S. Phraseology and Linguistic Theory / S. Gries. – Santa Barbara : University of California, 2008. – 25p.
18. Hallam R. How solo stars stack up against the team players / R. Hallam // Financial Times Friday. – 2016. – 18 July. – P. 6–7.
19. Hoyos C. Iraq faces Hobson's choice over UN arms inspections / C. Hoyos // Financial Times. – 2002. – 7 March. – P. 4.
20. Kauschanski A. Drug addiction in Russia: Draconian laws instead of help [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.dw.com/en/drug-addiction-in-russia-draconian-laws-instead-of-help/a-51193559> (12.12.2019)
21. McLannahan B. JP Morgan results defy forecasts / B. McLannahan // Financial Times Friday. – 2016. – 15 July. – P. 13.

22. O'Hanley R. Expectations of returns have to come down / R. O'Hanley // *Financial Times Friday*. – 2016. – 18 July. – P. 4.
23. Oakley D. A new age of alpha beckons beyond Brexit / D. Oakley // *Financial Times Friday*. – 2016. – 18 July. – P. 9.
24. Pitel L., Massoudi A., Khan M. Attempt to oust president adds to uncertainty over economy / L. Pitel, A. Massoudi, M. Khan // *Financial Times Friday*. – 2016. – 18 July. – P. 2.
25. Smith S. The Slow Thaw of the Cold War [Electronic recourse]. Access mode : <https://sfi.usc.edu/blog/stephen-smith/slow-thaw-cold-war> (10.12.2019)
26. Syzonov D. Media Phraseology and the Dynamics of the Ukrainian Language: the Psycholinguistic and Stylistic Paradoxes Classification of phraseological units / D. Syzonov // *Psycholinguistics* (2018), 24(2), 277–291. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-2-277-291>
27. Warner J. Can Humans Fall Head Over Heels for AI? [Electronic recourse]. Access mode : <https://towardsdatascience.com/can-humans-fall-head-over-heels-for-ai-86c3ac5e3c98> (17.12.2019).

REFERENCES

1. Ahmanova O.S. (2009). *Frazeologicheskaya yedinita* // *Slovar lingvisticheskikh terminov* [Phraseological unit // Dictionary of linguistic terms]. Moskva, P. 141.
2. Zorivchak R.P. (1983). *Frazeologichna odynytsya yak perekladoznavcha kategoriya* [Phraseological unit as a translation category]. Lviv, 175 p.
3. Kobyakova I.K. (2008). *Frazeologichni vytoky yurydychnogo, politychnogo ta viyskovogo dyskursu* [Phraseological origin of judicial, political and military discourse]. Sumy, P. 84 – 85.
4. Kunin A.V. (1986). *Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka* [A course in modern English phraseology]. Moskva, 336 p.
5. A shore thing // *The Economist*. – 2017. – 1 April. – P. 73.
6. Bennet J. T. With scores to settle, Trump slams 'crooked bastard' Schiff over impeachment [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.rollcall.com/news/whitehouse/scores-settle-trump-slams-crooked-bastard-schiff-impeachment> (20.11.2019)
7. Brunsten J., Barker A. Dombrovskis takes softer line on London's euro role / J. Brunsten, A. Barker // *Financial Times Friday*. – 2016. – 18 July. – P. 4.
8. Canary in the coal mine // *The Economist*. – 2017. – 1 April. – P. 69-71.
9. Creitz C. Republican lawmaker says Democrats can 'only cry wolf so many times' on impeachment [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.foxnews.com/media/chris-stewart-trump-impeachment-democrats-cry-wolf> (29.11.2019)
10. Currie M. Whatever the family fortunes, your nearest and dearest will thank you for leaving a will [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.independent.co.uk/money/spend-save/whatever-the-family-fortunes-your-nearest-and-dearest-will-thank-you-for-leaving-a-will-774527.html> (11.12.2019)
11. Donovan P. Radio Waves: Slow on the uptake [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.thetimes.co.uk/article/radio-waves-slow-on-the-uptake-3rj57fkzk> (4.12.2019)
12. Finn N. "Absolutely 100 Percent Not Guilty": 25 Bizarre Things You Forgot About the O.J. Simpson Murder Trial [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.eonline.com/news/1047537/absolutely-100-percent-not-guilty-25-bizarre-things-you-forgot-about-the-o-j-simpson-murder-trial> (12.11.2019)
13. Fogelin R. *Figuratively Speaking: Revised Edition* / R. Fogelin. – Oxford : Oxford University Press, Inc, 2011. – 128p.
14. Foley S. Actively failing / S. Foley // *Financial Times Friday*. – 2016. – 18 July. – P. 7.
15. Foran C. Why Do So Many Americans Think Democrats Are Out of Touch? [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2017/04/democratic-party-out-of-touch-obama-wall-street-speech/524784/>
16. Gattaz P. Urgent need to put our economic house in order [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.businesseurope.eu/news/gattaz-urgent-need-put-our-economic-house-order> (12.11.2019)
17. Gries S. *Phraseology and Linguistic Theory* / S. Gries. – Santa Barbara : University of California, 2008. – 25p.
18. Hallam R. How solo stars stack up against the team players / R. Hallam // *Financial Times Friday*. – 2016. – 18 July. – P. 6–7.
19. Hoyos C. Iraq faces Hobson's choice over UN arms inspections / C. Hoyos // *Financial Times*. – 2002. – 7 March. – P. 4.
20. Kauschanski A. Drug addiction in Russia: Draconian laws instead of help [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.dw.com/en/drug-addiction-in-russia-draconian-laws-instead-of-help/a-51193559> (12.12.2019)
21. McLannahan B. JP Morgan results defy forecasts / B. McLannahan // *Financial Times Friday*. – 2016. – 15 July. – P. 13.
22. O'Hanley R. Expectations of returns have to come down / R. O'Hanley // *Financial Times Friday*. – 2016. – 18 July. – P. 4.
23. Oakley D. A new age of alpha beckons beyond Brexit / D. Oakley // *Financial Times Friday*. – 2016. – 18 July. – P. 9.

24. Pitel L., Massoudi A., Khan M. Attempt to oust president adds to uncertainty over economy / L. Pitel, A. Massoudi, M. Khan // Financial Times Friday. – 2016. – 18 July. – P. 2.
25. Smith S. The Slow Thaw of the Cold War [Electronic recourse]. Access mode : <https://sfi.usc.edu/blog/stephen-smith/slow-thaw-cold-war> (10.12.2019)
26. Syzonov D. Media Phraseology and the Dynamics of the Ukrainian Language: the Psycholinguistic and Stylistic Paradoxes Classification of phraseological units / D. Syzonov // Psycholinguistics (2018), 24(2), 277–291. DOI: <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-2-277-291>
27. Warner J. Can Humans Fall Head Over Heels for AI? [Electronic recourse]. Access mode : <https://towardsdatascience.com/can-humans-fall-head-over-heels-for-ai-86c3ac5e3c98> (17.12.2019).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олена Смельянова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текст-дискурсні категорії, лінгвістика тексту.

Карина Мацак – студентка-магістр 2-го курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текст-дискурсні категорії, лінгвістика тексту.

Дмитро Смельянов – студент-магістр 1-го курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текст-дискурсні категорії, лінгвістика тексту.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Olena Yemelyanova – Associate Professor, Ph.D. in Philological Sciences, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Germanic Philology, SSU.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text

Karina Matsak – 2-d year master student of the Faculty of Foreign Philology and Social Communications of Sumy State University.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text

Dmytro Yemelyanov – 1-st year master student of the Faculty of Foreign Philology and Social Communications of Sumy State University.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text

УДК 811.111'373.7

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.40>

АЛЮЗИЯ ЯК ВИЯВ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ФЕМІННОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Тетяна КІБАЛЬНИКОВА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6488-5459>

e-mail: tatyanakibalnikova@gmail.com

КІБАЛЬНИКОВА Тетяна. АЛЮЗИЯ ЯК ВИЯВ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ФЕМІННОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ. У статті зроблено спробу визначити маніпуляційний потенціал алюзії як вияву інтертекстуальності з урахуванням гендерної маркованості політичного дискурсу на матеріалі передвиборчих промов Г. Клінтон. З'ясовано, що в мовному аспекті політичний дискурс є гендерно маркованим, що дає підстави говорити про «фемінний» і «маскулінний» політичні дискурси. Доведено, що в передвиборчих агітаційних промовах інтертекст є ефективним засобом впливу на слухача. З-поміж основних виявів інтертекстуальності виокремлено цитату, алюзію та ремінісценцію. На відміну від цитати, яка містить пряму вказівку на джерело запозичення, алюзія має імпліцитний зв'язок з текстом-донором шляхом асоціацій. У результаті аналізу передвиборчих промов Г. Клінтон виокремлено три групи алюзій в американському фемінному політичному дискурсі: власні назви, історичні реалії, відгомін цитат і ремінісценції.

Ключові слова: фемінний політичний дискурс, передвиборча промова, інтертекстуальність, алюзія, алюзивна цитата.

KIBALNIKOVA Tetiana. ALLUSION AS AN INTERTEXTUAL FIGURE IN AMERICAN FEMININE POLITICAL DISCOURSE. The article presents an attempt to describe the manipulating potential of allusion as an intertextual figure in the feminine political discourse. The corpus of the experimental material comprises the speeches by H. Clinton she declared during the US presidential election campaign in 2016. The author advocates the idea that the

political discourse is gender differentiated, which gives ground to identify “feminine” and “masculine” political discourse. The category of intertextuality is viewed as a text-forming category in political communication. Such intertextual figures as quotation, allusion and reminiscence reveal a great manipulating potential and serve as a linguocultural marker in agitational election speeches. Though the three intertextual figures are hard to differentiate, the author singles out allusions as a powerful means of influencing the audience.

Unlike the quotation that is modified by the source, the allusion displays an implicit bond with the target-text by means of associations. The author differentiates between allusions proper and allusive quotations. The former is a fragmentary reference to the target-text, while the latter is a complete citation alluding to the target-text.

In the course of case study, there has been singled out three groups of allusions in the agitational election speeches by H. Clinton. The most productive group comprises allusions expressed by proper nouns (geographical names, historical events, titles of books, proper names). The less productive are the ones naming country study historical realities and reminiscences alluding to target-texts.

Key words: *feminine political discourse, election speech, intertextuality, allusion, allusive quotation.*

Питання про інтертекстуальні зв'язки перебуває в колі актуальних проблем з середини ХХ століття, з часів уведення М.М. Бахтіним поняття діалогічності будь-якого тексту. Інтертекстуальність як одна з найсуттєвіших текстотвірних категорій має різні тлумачення. У широкому сенсі це поняття розуміє Ю.С. Крістева, котра вперше ввела цей термін до лінгвістичної науки. Науковець зазначає: «будь-який текст створюється як мозаїка цитат, будь-який текст – це трансформація іншого тексту» (Крістева, 2000). Отже, з позицій теорії інтертекстуальності текст ніби розширює свої межі і тим самим стає метатекстом.

Розглядаючи поняття інтертекстуальності у вузькому сенсі, варто згадати типологію «транстекстуальних зв'язків», розроблену Ж. Женеттом, де науковець тлумачить власне інтертекстуальність як «безпосередню присутність одного тексту в іншому тексті. У найбільш експліцитній і буквальній формі це традиційна практика цитування (маркована лапками, з точною вказівкою чи без вказівки на джерело); у менш явній і менш канонічній формі це плагіат <...>; у ще менш експліцитній і менш буквальній формі це алюзія» (Див. Пьєге-Гро Натали, 2008: 54-55).

Інтертекстуальні зв'язки простежуються в текстах будь-якого стилю. Про це свідчать численні наукові розвідки. Багато наукових праць присвячено вивченню міжтекстових зв'язків у художніх текстах (І.В. Арнольд, Н.О. Єфимова, Н.С. Олизько, Н.О. Баєва, Ю.О. Башкатова, Н.В. Петрова, Н.О. Фатєєва). Інтертекстуальність у медіа текстах стає об'єктом наукових досліджень І.В. Алещанової, Е.М. Анікіної, А.О. Негришева та інших. Інтертекстуальні зв'язки набувають особливого значення і в науковому дискурсі (див. праці О.В. Михайлової, В.Є. Чернявської, О.А. Бочарникової, Т.В. Кібальнікової (2018).

Особливої актуальності ця текстова категорія набуває в політичному дискурсі, адже вона допомагає виконати основне завдання політичного дискурсу – здійснити вплив на думку слухача з метою переконати в правильності судження політика. Наразі активно досліджується маніпулятивний потенціал інтертекстів в американському (О.А. Попова, Т.В. Марченко) та британському політичному дискурсі (О.Р. Левенкова, К.Ю. Рибачук). Проте існує необхідність у проведенні окремої наукової розвідки, спрямованої на з'ясування ролі певних виявів інтертекстуальності з урахуванням гендерної маркованості політичного дискурсу, що й обумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті полягає у з'ясуванні структурних і семантичних особливостей алюзії в американському фемінному політичному дискурсі. **Матеріалом** дослідження є передвиборчі політичні промови Гіллари Клінтон, котра була офіційним опонентом дійсного президента США Дональда Трампа на виборах у 2016 році.

Політичний дискурс є «складним соціолінгвальним феноменом, що детермінується його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними та психологічними чинниками, а також має «видиму» – лінгвальну та «невидиму» – екстралінгвальну структуру (Серажим, 2002: 255). У мовному аспекті політичний дискурс є гендерно маркований. Гендер – це мисленнева модель, що введена для адекватнішого та коректнішого опису проблем статті й розмежування його біологічних та соціокультурних функцій (Бессонова, 2003: 18).

Прийнято розрізняти «фемінний» (жіночий) і «маскулінний» (чоловічий) політичні дискурси, які відрізняються в мовному аспекті. З огляду на мету нашої наукової розвідки, розглянемо поняття «фемінного політичного дискурсу» та його особливості.

Фемінність – «це сукупність фізичних, психологічних і поведінкових властивостей, що їх очікують від жінки у певному соціумі: пасивності, залежності, підлеглості, слабкості, емоційності, ніжності, тендітності <...>» (Єрмоленко, 2008: 36-37). Сучасні дослідники, котрі займаються питаннями гендерної диференціації політичного дискурсу (І. Бутова, В. Великорода, І. Сисак, О. Маковська, М. Вахоцький (2017) та ін.), сходяться на думці, що мовлення жінок-політиків характеризується експресивністю й емоційністю, через що висловлення часто стають непослідовними. До того ж, жінки-політики є надто толерантними в промовах, про що свідчить велика кількість маркерів ввічливості: лексеми на позначення подяки / вибачення, евфемізми, тощо. У плані лексичного наповнення фемінний політичний дискурс також має свої особливості.

Ураховуючи матеріал нашого дослідження, варто зазначити, що інтертекстуальні зв'язки в політичних промовах слугують і лінгвокультурним маркером, адже основними критеріями для інформаційного наповнення політичних промов є соціально-економічна та історико-культурна ситуації в країні, а також світоглядна картина політичного діяча / діячки.

Передвиборчі промови є одним із жанрів політичної комунікації. За В.М. Вандишевим, передвиборчі промови є агітаційними, які закликають до дії (Вандишев, 2003: 15). У цьому реалізується маніпуляційна функція передвиборчих промов – примусити аудиторію зробити те, за що агітує оратор. Інтертекст є одним із продуктивних засобів, щоб маніпулювати думкою слухача максимально ефективно. Основними виявами інтертекстуальності в політичному дискурсі є цитата, алюзія та ремінісценція.

Алюзія відрізняється від цитати тим, що алюзивне запозичення має імпліцитний зв'язок з текстом-донором шляхом асоціацій. Проте, поняття «алюзивна цитата» дає нам підстави вважати, що між цими двома виявами інтертекстуальності є ледве помітна межа. Для зручності диференціації об'єкту дослідження нашої наукової розвідки розуміємо алюзію услід за Н.О. Фатєєвою як «запозичення певних елементів передтексту, за якими відбувається їх упізнавання в тексті-реципієнті, де й здійснюється їхня предикація» (Фатеева, 2000: 128).

Алюзивна цитата, за В.П. Москвіним, трапляється тоді, коли має місце повне і точне відтворення частини якогось тексту, тоді як номінативна алюзія – це посилання на певний факт, подію, об'єкт, особу через фрагментарне і неточне відтворення тексту (Москвин, 2002: 63).

Для визначення семантичних особливостей алюзії в американському та українському фемінному політичному дискурсі послуговуємося класифікацією М.Д. Тухарелі. Дослідниця виокремлює три групи алюзій:

- 1) Власні назви: а) топоніми – географічні назви; б) ктематоніми – назви історичних свят, подій, художніх творів; в) теоніми – назви богів, міфічних персонажів; г) антропоніми;
- 2) Біблійні, міфічні, історичні реалії;
- 3) Відгомін цитат, висловлювань, ремінісценцій (Тухарелі, 1984: 25).

Результати аналізу фактичного матеріалу дослідження дозволяють стверджувати, що в передвиборчих промовах Г. Клінтон продуктивною групою є алюзії, представлені **власними назвами**. Переважна більшість власних назв – **топоніми**. У промовах Г. Клінтон часто трапляються назви країн, міст і штатів:

- (1) *“To be in **New York** with my family, with so many friends, including many New Yorkers who gave me the honor of serving them in the Senate for eight years” [14].*
- (2) *“It’s **America’s** basic bargain. If you do your part you ought to be able to get ahead. And when everybody does their part, **America** gets ahead too” [14].*
- (3) *“It’s what led my father to believe that if he scrimped and saved, his small business printing drapery fabric in **Chicago** could provide us with a middle-class life” [14].*
- (4) *“He has said repeatedly that he didn’t care if other nations got nuclear weapons, **Japan, South Korea, even Saudi Arabia**” [12].*

З-поміж **ктематонімів** найбільш продуктивними в політичному дискурсі Г. Клінтон є назви **історичних подій**:

У прикладі (5) ораторка згадує важкі для її країни часи «Великої депресії» 1929 – 1933 років для того, щоб схвалити політичну тактику Барака Обами:

(5) *“When President Obama honored the bargain, we pulled back from the brink of **Depression**, saved the auto industry, provided health care to 16 million working people, and replaced the jobs we lost faster than after **a financial crash**”* [14].

А в прикладі (6) Г. Клінтон алюзивно згадує світову фінансову кризу початку нового тисячоліття і проводить паралель з наслідками «Великої депресії»:

(6) *“Well, let’s stop for a second and remember where we were eight years ago. We had **the worst financial crisis, the Great Recession, the worst since the 1930s**”* [12].

У прикладах (7) і (8) Г. Клінтон апелює до сумнозвісних подій 11 вересня 2001 року, коли було здійснено наймасовіші терористичні акти в результаті захоплення членами «Аль-Каїди» літаків:

(7) *“As Senator, I had the honor of representing brave firefighters, police officers, EMTs, construction workers, and volunteers who ran toward danger on 9/11 and stayed there, becoming sick themselves”* [13].

(8) *“After 9/11, when the 28 nations of NATO said that they would go to Afghanistan with us to fight terrorism, something that they still are doing by our side”* [12].

У прикладі (9) Г. Клінтон згадує 1776 рік, коли було урочисто підписано декларацію про незалежність США:

(9) *“Two hundred and forty years later, we still put our faith in each other. Look at what happened in Dallas after the assassinations of five brave police officers”* [13].

До ктематонімів відносимо і **назви книжок**. У фактичному матеріалі дослідження трапилися назви книг, автором яких є сама кандидатка в президенти США:

(10) *“In fact, I have written a book about it. It’s called **“Stronger Together.”** You can pick it up tomorrow at a bookstore...”* [12].

(11) *“20 years ago I wrote a book called **“It Takes a Village”**”* [13].

З-поміж **антропонімів** у політичних промовах Г. Клінтон переважно трапляються імена колишніх президентів США. Претендентка на головну посаду країни здебільшого звертається до тих президентів, чію політичну лінію вона підтримує:

(12) *“But the larger point—and he says this constantly—is **George W. Bush** made the agreement about when American troops would leave Iraq, not **Barack Obama**”* [12].

(13) *“When **President Clinton** honored the bargain, we had the longest peacetime expansion in history, a balanced budget, and the first time in decades we all grew together, with the bottom 20 percent of workers increasing their incomes by the same percentage as the top 5 percent”* [14].

(14) *“**President Roosevelt** called on every American to do his or her part, and every American answered”* [14].

Друга група алюзій представлена **історичними реаліями**, характерними для країни. Так, у прикладі (15) Г. Клінтон згадує чотири свободи з промови президента Ф. Рузвельта “Four Freedoms Speech”, які покладено в основу Американської демократії (свобода слова, свобода віросповідання, свобода від злиднів і свобода від страху):

(15) *“You know, **President Roosevelt’s Four Freedoms** are a testament to our nation’s unmatched aspirations and a reminder of our unfinished work at home and abroad”* [14].

У прикладі (16) згадано історичну реалію США – 13 колоній (Thirteen Colonies). Кандидатка в президенти нагадує аудиторії про подію, відому всій нації, коли група британських колоній підписали Декларацію незалежності (1776), чим офіційно відмовились визнавати владу Великобританії:

(16) *“When representatives from **13 unruly colonies** met just down the road from here, some wanted to stick with the King. **The revolution** hung in the balance. Then somehow they began listening to each other ... compromising ... finding common purpose. And by the time they left Philadelphia, they had begun to see themselves as **one nation**. That’s what made it possible to stand up to a King”* [13].

У прикладі (17) історичну реалію позначено лексемою *Founders*. Г. Клінтон апелює до американських політичних діячів (Дж. Адамс, Б. Франклін, А. Гамільтон, Дж. Джей, Т. Джефферсон, Дж. Медісон і Дж. Вашингтон), котрі є знаковими фігурами в США, відомими як *The Founding Fathers*. Вважається, що саме вони є авторами першої Конституції США:

(17) “Remember: Our **Founders** fought a revolution and wrote a **Constitution** so America would never be a nation where one person had all the power” [13].

Третю групу алюзій представлено **відгомінном цитат, висловлювань, ремінісценцій**:

У прикладі (18) угадується натяк на книгу Г. Клінтон “*Stronger Together*”:

(18) “Our Founders embraced the enduring truth that **we are stronger together**” [13].

У прикладі (19) Г. Клінтон згадує відому пісню «Бітлз»:

(19) “Now, there may be some new voices in the presidential Republican choir, but they’re all singing the same old song. A song called “**Yesterday**” [14].

Отже, алюзія є вагомим важелем впливу на аудиторію в політичному дискурсі. У передвибірчих промовах вона акцентує увагу на історичних подіях, постатях і реаліях, котрі покликані встановити паралелі з сучасністю і сформувані світогляд слухача. Наша наукова розвідка не вичерпує проблему і залишає місце для подальшого дослідження в цьому напрямку. Перспективним може бути здійснення порівняльного аналізу алюзій в американському й українському політичному дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 39 с.
2. Вандишев В.М. Риторика: екскурс в історію вчень і понять: навч. посіб. / Валентин Михайлович Вандишев. – К. : Кондор, 2003. – 264 с.
3. Єрмоленко С. Гендерне питання в мовному та методичному аспектах / Сергій Єрмоленко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – Вип. 3. – С. 36–43.
4. Кібальнікова Т.В. Засоби актуалізації категорії інтертекстуальності в науковому тексті // Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: науковий журнал. – Чернівці: Видавничий дім “Родовід”, 2018. – Вип. 1(15). – С. 152 – 156.
5. Кристева Ю. Бахтин, слово, діалог, роман // Французская семиотика. От структурализма к постструктурализму. М.: Лабиринт, 2000. С. 427–457.
6. Маковська О., Вахоцький М. Гендерна скалада у політичних промовах Д. Трамп та Х. Клінтон (на матеріалі використання алюзій) // Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. – 2017. – №3 (15). – Р. 63–67.
7. Москвин В.П. Цитирование, аппликация, парафраз: к разграничению понятий / В. П. Москвин // Филологические науки. – 2002. – № 1. – С. 63–70.
8. Пьеге-Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности: Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
9. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) / Катерина Степанівна Серажим [За ред. В. Різуна]. – К., 2002. – 392 с.
10. Тухарели М.Д. Аллюзия в системе художественного произведения: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.08. «Теория литературы. Текстология» / Майя Дмитриевна Тухарели. – Тбилиси, 1984. – 167 с.
11. Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности: интертекст в мире текстов. – М.: Агар, 2000. – 280 с.
12. Commission on Presidential Debates. (2016, September 26). Third 2016 Presidential Debate. <https://www.debates.org/voter-education/debate-transcripts/september-26-2016-debate-transcript/>
13. New York Times, the. (2016, July 28). Hillary Clinton's speech at the Democratic National Convention. <https://www.nytimes.com/2016/07/29/us/politics/hillary-clinton-dnc-transcript.html>
14. Time. (2015, June 13). Hillary Clinton's Campaign Launch Speech, Roosevelt Island Speech. Retrieved November 20, 2019 from <https://time.com/3920332/transcript-full-text-hillary-clinton-campaign-launch/>

REFERENCES

1. Bessonova, O.L. (2003). Otsinnyi tezaurus anhliyskoyi movy: kohnityvnyy i gendernyy aspekty [Evaluative thesaurus of the English language: cognitive and gender aspects], Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora filol. nauk, spets. 10.02.04 “Hermanski movy”, K., 2003, 39 p.
2. Vandyshch, V.M. (2003). Rytoryka: ekskurs v istoriyu vchen i poniat: navch.posib. [Rhetoric: introduction to history of studies and notions]. K.: Kondor, 2003, 264 p.
3. Yermolenko, S. (2008). Henderne pytannia v movnomu ta metodychnomu aspektakh // Ukrayinska mova i literatura v serednykh shkolakh, himnaziiakh, litseiakh ta kolehiumakh. [Gender issue in linguistic and methodical aspects // Ukrainian language and literature in secondary schools, gymnasiums, lyceums and colleges], 2008, Vyp. 3, pp. 36 – 43.

4. Kibalnikova, T.V. (2018). Zasoby aktualizatsii katehorii intertekstualnosti v naukovomy teksti // Aktualni problem romano-hermanskoii filologii ta prykladnoi longvistyky. [Means of realizing of the category of intertextuality in the scientific prose text // Topical issues of Roman-Germanic Philology and Computational Linguistics]. Chernivtsi: vydavnychiy dim "Rodovid", 2018, pp. 152 – 156.

5. Kristieva, Y. (2000). Bakhtin, slovo, dialog, roman // Frantsuzskaya semiotika. Ot strukturalisma k poststrukturalismu. [Bakhtin, word, dialogue, novel // French Semiotics. From Structuralism to Post-structuralism]. M.: Labirynt, 2000, pp. 427–457.

6. Makovska, O., Vakhotsky M. (2017). Henderna skladova u politychnyh promovah D. Trampa ta H. Klinton (na materialy vykorystannia allusii) // Current issues of social studies and history of medicine. Joint Ukrainian-Romanian scientific journal. [Gender component in the political speeches of D. Trump and H. Clinton]. 2017, pp. 63–67.

7. Moskvyn, V.P. (2002). Tsitirovaniye, aplikatsiya, parafraz: k razgranicheniyu poniatii // Filologicheskiye nauki. [Quotation, application, periphrasis: differentiation of the notions // Philological Science]. 2002, pp. 63–70.

8. Pyege-Gro, N. (2008). Vvedeniye v teoriyu intertekstualnosti. [Introduction to Intertextuality theory]. M.: Izdatelstvo LKI, 2008, 240 p.

9. Serazhim, K.S. (2002). Dyskurs yak sociolingvalne yavlyshche: metodolohiya, arkhitektonika, variatyvnist (na materialah suchasnoi hazetnoi publitsystyky). [Discourse as a socio-linguistic phenomenon: methodology, architectonics, variability]. K., 2002, 392 p.

10. Tukhareli, M.D. (1984). Allusiya v sisteme khudozhestvennogo proizvedeniya. [Allusion in the system of the fiction text]. Tbilisi, 1984, 167 p.

11. Fateeva, N.A. (2000). Kontrapunkt intertekstualnosti: intertekst v mire tekstov. [Counterpoint of Intertextuality: intertext in the realm of texts]. M.: Agar, 2000, 280 p.

12. Commission on Presidential Debates. (2016, September 26). Third 2016 Presidential Debate. <https://www.debates.org/voter-education/debate-transcripts/september-26-2016-debate-transcript/>

13. New York Times, the. (2016, July 28). Hillary Clinton's speech at the Democratic National Convention. <https://www.nytimes.com/2016/07/29/us/politics/hillary-clinton-dnc-transcript.html>

14. Time. (2015, June 13). Hillary Clinton's Campaign Launch Speech, Roosevelt Island Speech. Retrieved November 20, 2019 from <https://time.com/3920332/transcript-full-text-hillary-clinton-campaign-launch/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Кібальнікова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, стилістика, методика навчання англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Kibalnikova – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of the English Language and Methods of Teaching at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: text linguistics, stylistics, methods of teaching English.

УДК 81'23:159.942.3] : 077.5 (477.75) (045)

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.41>

ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ЯЗЫКА СМЕХА КРЫМСКОГО БАНДЕРОВЦА (НА МАТЕРИАЛЕ ВЕБЛОГА «НОВОСТИ КРЫМНАША». ИНФОРМАЦИОННОЕ СОПРОТИВЛЕНИЕ РОССИЙСКОЙ ОККУПАЦИИ КРЫМА И ДОНБАССА)

Галина КОРОБКА (Харьков, Украина)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0092-0179>

e-mail: galynak@ukr.net

КОРОБКА Галина. ЛЕКСИКО-СТИЛИСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ МОВИ СМІХУ КРИМСЬКОГО БАНДЕРІВЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ ВЕБЛОГА «НОВИНИ КРИМНАША». ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОПІР РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ КРИМУ І ДОНБАСУ). Особливу увагу приділено коментарям і дописам українського блогера, який живе в Криму і веде під ніком КРИМСЬКИЙ бандерівець російськомовний інформаційно-сатиричний щоденник "Новости Крымнаша". Сміх і гумор є серйозними інструментами в інформаційній війні, а матеріал блогу, в свою чергу, є яскравим прикладом гумористичного дискурсу інформаційного опору окупації, тобто текст, уміщений в ситуацію сміхового спілкування в умовах окупації. Наведено приклади з дайджесту

КРИМського бандерівця, де виокремлено основні інваріантні сміхові об'єкти (теми для сміху). Представлений аналіз лексико-стилістичних засобів вираження мови сміху в блозі КРИМського бандерівця: каламбури, неологізми, парадокси, іронія, сарказм, перифраза, порівняння, натяк, стилістичне загострення, гіперболізація, макаронізми, евфемізми, оксюморон, імітація (наслідування), гісторологія, переспів.

Ключові слова: мова сміху, сміхова комунікація, КРИМський бандерівець, ефект ошуканого (обманутого) очікування, гумористична мова вороженці, інваріантні сміхові об'єкти (теми для сміху), лексико-стилістичні засоби, новомова.

KOROVKA Halyna. LEXICAL AND STYLISTIC DEVICES EXPRESSING CRIMEAN BANDERITE'S LANGUAGE OF LAUGHTER (A CASE STUDY OF THE WEBLOG "NOVOSTI KRYMNASHA" ("THE KRYMNASH NEWS") INFORMATION RESISTANCE OF THE RUSSIAN OCCUPATION OF THE CRIMEA AND DONBASS). The occupation of the Crimean peninsula has generated a new wave of resistance by ridiculing-humiliating the invaders, not only in the real life, but also on the Internet. Extensive coverage is given to the comments and posts of a Ukrainian blogger who lives in the Crimea and keeps the Russian-language information and satirical diary "Novosti Krymnasha" ("The Krymnash News") Information resistance of the Russian occupation of the Crimea and Donbass" under the nickname of CRIMEAn Banderite. The weblog has been created in order to counter the false Russian propaganda about the events in the Crimea, in the occupied part of Donbass and in Ukraine as a whole, to fill the gap in the Ukrainian information space. The blogger actively condemns the Russian occupation of the Crimean peninsula, supports information resistance to the Russian propaganda, and covers what is actually happening in the Crimea. The concept "language of laughter" is thought of as a communicative and pragmatic component of laughter communication. The meaning of the language of laughter lies in the laughter text semantics. The present study investigates this issue by examining both the phenomenon of laughter and its reflection in the language, the text. In the case study of the occupied Crimea using the language of laughter, social and political criticism of the occupation regime is carried out through the intellectual function of laughter communication, which causes pleasure from violations of the rules of rational logic, word games and absurdity and, thus, the "defeated expectancy" is created. The language of laughter has a multifunctional effect: it condemns and entertains, gives hope that the prospect of freedom will not fade. This is a demonstration of human freedom and the freedom to choose a way of thinking and human activities. The research has important implications for the moral resource of the de-occupation of the information, cultural and geographical space, and the liberation from unfreedom. The article provides examples of the main invariant laughter objects (themes for laughter). Laughter and humour are serious tools in the information war, and the blog material, in turn, is a vivid example of the humorous discourse of information resistance to the occupation, i. e., the text immersed in the situation of laughter communication under the conditions of the occupation. The invariant laughter objects (themes for laughter) make it possible to identify, systematize and summarize the richest arsenal of lexical and stylistic devices expressing the language of laughter on the blog of CRIMEAn Banderite: play on words, neologisms, paradoxes, irony, sarcasm, periphrasis, comparison, hint, stylistic sharpening, hyperbolization, macaronisms, euphemisms, oxymoron, imitation, hysteron-proteron, rehash.

Keywords: the language of laughter, laughter communication, CRIMEAn Banderite, defeated expectancy, humorous hate speech, invariant laughter objects (themes for laughter), lexical and stylistic devices, Newspeak.

Постановка проблеми. Страна-агрессор РФ ведет целенаправленную постоянную информационную войну против Украины: необъективность, манипуляции, искажения фактов, откровенные неприкрытые дезинформации и инсинуации, путинско-кремлевская пропаганда как часть политики Кремля в целом. С февраля 2014 года началась и продолжается вооруженная агрессия-интервенция РФ в Украину, которую еще называют «гибридной войной». Первой частью вооруженного конфликта между Россией и Украиной стала военная операция, которая была осуществлена российскими войсками без знаков отличия на территории Крыма с целью отторжения Крымского полуострова от Украины и установления над ним контроля. Захват территории сопровождался беспрецедентной информационной войной среди местного населения полуострова и завершился аннексией-оккупацией Крыма. Вторая часть вооруженной агрессии-интервенции РФ происходит на территории отдельных районов Донецкой и Луганской областей, оккупированных РФ. Оккупация породила новую волну сопротивления путем высмеивания-уничтожения захватчиков не только в реальной жизни, но и в Интернете. Для того чтобы противостоять лживой российской пропаганде о событиях в Крыму, на оккупированной части Донбасса и в Украине в целом был создан блог КРЫМского бандеревца «Новости Крымнаша. Информационное сопротивление российской оккупации Крыма и Донбасса» с целью заполнить брешь в украинском информационном пространстве. Блогер активно осуждает российскую оккупацию Крымского полуострова, поддерживает информационное сопротивление российской пропаганде, освещает, что на самом деле происходит в Крыму, «чтобы все знали, что такое "русский мир"». Если сегодня мы промолчим о ком-то, завтра могут промолчать и про нас», «Дайджесты не призваны осветить чей-то разум, они являются дневником оккупации Крыма Россией, и показывают реальные события,

происходящие здесь» (КРЫМский бандеровец). Блог КРЫМского бандеровца используется как платформа для самовыражения и выпускается на основе собранных фактов на новостных сайтах и по сообщениям реальных жителей Крымского полуострова в социальных сетях, личных наблюдений автора, рассказов близких и друзей, особое внимание уделяется жалобам жителей полуострова на оккупационную власть. Следует обратить внимание, что КРЫМский бандеровец принципиально пишет слова «Россия» и «Путин» с маленькой буквы (Новости Крымнаша, 2017). Активное ведение блога – реакция автора на одиночество или состояние изоляции, проявление эскапизма и бегство от реальной жизни в пространство симулякров. Человек, испытывающий моральное одиночество, коммуникативный вакуум (отсутствие реальной насыщенной коммуникации и попытка ее компенсации в блогах) использует интернет-ресурс как спасение от коммуникативного вакуума, который подталкивает человека присоединиться к блогосфере, где человек начинает строить свои внутренние модели мира. Блогосфера способна оказывать огромное влияние на то, как общество воспринимает реальность и реагирует на нее, тем более, если оно находится в условиях оккупации географического, информационного, языкового и психологического пространств. Поэтому целью статьи является выявить, систематизировать и обобщить лексико-стилистические средства выражения языка смеха КРЫМского бандеровца.

Смех и юмор являются серьезными инструментами в информационной войне, а материал блога, в свою очередь, является ярким примером юмористического дискурса информационного сопротивления оккупации, т. е. текста, погруженного в ситуацию смехового общения в условиях оккупации. Автор использует «humorous hate speech» («юмористический язык вражды») для своих комментариев к событиям. Смеховой компонент существенно смягчает негатив реальной жизни. Целью является высмеять оккупантов – в переносном смысле убить их, но не так жестоко, как совершить это в реальности. В блоге КРЫМского бандеровца юмористическую тональность общения формируют адресаты-эмпатики (называют себя «хунта», «хунтяне») – они заранее находятся на стороне автора, ассоциируют себя с ним и готовы поддержать морально, снабжая дайджест своими шутками и саркастическими комментариями. Например, подписчик блога под ником Renegade в комментариях к дайджесту от 29.03.2018 написал: «Всем здоровья и хорошего настроения, особенно многоуважаемому КБ – что-то Вам в последнее время совсем взгрустнулось, меньше стало вашего фирменного юмора и сатиры. Или это меня задолбала «русская» весна со снегом и морозами, перестал воспринимать Ваши шутки?». На что автор блога ответил: «Renegade, да, сатиры поубавилось и не только у меня, а у всех крымчан ((» (Подчеркнуто мною. – Г. К.) (КРЫМский бандеровец). Материал блога КРЫМского бандеровца можно систематизировать по инвариантным смеховым объектам (темам для смеха): *оккупационная власть с ее «стандартами русского мира»; комические имена оккупантов; остров 404, военная база; крымская вата (ватники); переселенцы с РФ, которые имеют свое особенное название – понаехавшие (понаехи, запоребрики, саранча) – т.е. чужаки для крымчан и, непосредственно, группы смеющихся из сообщества КРЫМского бандеровца; камни с неба (подсчет дней камнепада в Крыму); фиксирование фактов спасения русского языка от страшных бандер – т.е. поиск ошибок в объявлениях, сообщениях, вывесках; туризм (несезон) – квест-игра по поиску миллиардов скрепных туристOFF; бомж-туристы; масштабные блэкауты (отключение электроэнергии) по всему Крыму; медицина, которая выполняет федеральную целевую программу “Умереть в России”; крымский «аусвайс» в сравнении с популярностью украинского паспорта, дающего право на безвизовые поездки во множество стран мира; главная духовная скрепа – Крымский мост; вставание с колен; “Зато не стреляют”, либо “Зато без ба(Е)ндер”; победобесие, де(и)дываивательные шабаши, колорадка – символ кровавого рашизма; православный ИГИЛ (стандартная программа: секта РПЦ, портреты Сталина, советские лозунги, красные тряпки, флаги оккупанта, диды на палках и дети в военной форме, юнармия, путлерюгенд); “смешные полезные санкции” в “смехе Искандеров”; нанотехнологии ремонта дорог по ГОСТам РФ; озаборивание территории (пляжи, вокзалы*

и т.д.) – «Колония строгого отдыха». «Помните, как шутили про загоны для скота? Так вот, это были не шутки. И загоны есть, и скотом становимся» (КРЫМский бандеровец).

Анализ последних исследований и публикаций. Язык смеха, порожденный силой и смыслом слов, обычно ценится высоко, но смеха возбуждает мало. Именно поэтому изучение этого феномена даёт возможность правильно осмыслить его сущность. Концепт «язык смеха» понимается, прежде всего, как коммуникативно-прагматический компонент смехового общения. Немаловажным является анализ семантики смеха, который базируется на фигурах речи (метафоре, метонимии, гиперболе и др.). Смысл языка смеха заключён в семантике текста о смехе, поэтому для раскрытия этого вопроса в работе предлагается анализ как феномена смеха, так и его отражение в языке, тексте. Язык смеха является специфическим и универсальным средством выражения смеха, обеспечивающим возможность процессуального разворачивания в пространственно-временных формах и рефлексивного осмысления действительности. Это развивающаяся семиотическая система словесных выражений, отражающая душевное радостное и приподнятое состояние человека, либо выражение защитной реакции с помощью злого и насмешливого смеха, вполне приемлемого по отношению к врагу, при опасности и тревоге. Всё, что может вызвать смех, входит в структуру языка смеха. Эта система флексибильна и постоянно меняется: то, что раньше вызывало смех, а теперь стало привычным и несмешным, выходит из средств употребления языка. Новое словесное выражение, возбуждающее смех, становятся составляющей языка смеха. В исследовании конкретной ситуации с оккупированным Крымом с помощью языка смеха осуществляется социальная и политическая критика режима оккупации через «интеллектуальную функцию смеховой коммуникации, которая вызывает удовольствие от нарушений правил рациональной логики, словесных игр и абсурда» (Смаджа, 2017: 124) и, таким образом, создается «эффект обманутого ожидания». Его рассматривал еще в своей концепции И. Кант, который определял смех следующим образом: «Во всем, что вызывает веселый неудержимый смех, должно быть нечто нелепое (в чем, следовательно, рассудок сам по себе не может находить никакого удовольствия). Смех есть аффект от внезапного превращения напряженного ожидания в ничто. Именно это превращение, которое для рассудка явно и радостно, все же косвенно вызывает на мгновение живую радость» (цит. за Рюмина, 2003: 21), (Подчеркнуто мною. – Г. К.). Это означает, что повод к смеху построен, по мнению Канта, на «обманутом ожидании», при котором напряженное ожидание превращается «в ничто», что в свою очередь приносит облегчение и удовольствие, и выражается в смехе и улыбке. Эффект обманутого ожидания может быть использован на любом языковом уровне: морфологическом, фонетическом, синтагматическом, на уровне сверхфразового единства и абзаца, текстовом. Неправильное ударение – проявление эффекта обманутого ожидания на фонетическом уровне. На уровне сочетаемости слов необходимо обратить внимание на каламбуры – «маски», в которых первоначальное понимание ряда слов заменяется вторичным (Эффект обманутого ожидания). Эффект обманутого ожидания достигается «через применение многочисленных приемов, «заимствованных», в частности, в риторических фигурах стиля, среди которых можем назвать: гиперболу (преувеличение), литоту (преуменьшение), метафору, метонимию, повторение, инверсию, иронию. Также применяются некоторые контрастные эффекты, такие как бурлеск, пародия, язык сексуальности (что может достаточно сильно обесценивать)» (Смаджа, 2017: 124–125). Рассматривая идеи Цицерона можно увидеть, что он относит смех и смешное к сфере красноречия и предлагает «наиболее приемлемые способы для создания смеха», где «смех возбуждается обманутым ожиданием слушателей, насмешливым и забавным изображением чужих характеров, сравнением безобразного с еще более уродливым, сокрытием наших мыслей за иронией, собственной мнимой наивностью и разоблачением глупости наших соперников» (цит. за Смаджа, 2017: 27). В своей концепции Цицерон впервые классифицирует все остроумие на два основных типа: 1) смешное происходит из самого содержания предмета; 2) словесная форма остроумия, которая включает в себя: двусмысленность; неожиданные умозаключения; каламбуры; необычные истолкования собственных имен; пословицы; аллегория; метафоры; иронию (цит. за Лук,

1977: 83). Второй тип смешного, вербальное комическое, представленное «словесными шутками», Цицерон называет «языковым комизмом», который «возникает из-за какого-либо острого слова или мысли. Он также соответствует правилам, которые отличают его от грубых (бессмысленных, малопрстойных) шуток или тривиальных смешков» (цит. за Смаджа, 2017: 27).

Фрейд, анализируя многочисленные остроты, предложил формальную классификацию, выделив три основных технических приёма словесных острот, которые могут быть отнесены к структуре языка смеха: *сгущение* (со смешанным словообразованием и с модификацией); *употребление одного и того же материала* (целое и части, перестановка, небольшая модификация, одни и те же слова, употреблённые в новом смысле и потерявшие первоначальный смысл); *двусмысленность* (обозначение имени собственного и вещи, метафорическое и вещественное значение слова, игра слов, двойное толкование, двусмысленность с намёком) (Фрейд, 1998: 47–48). Подобные примеры можно найти и в блоге КРЫМского бандеровца (КРЫМский бандеровец): «Спросил на форуме, куда сейчас можно сходить в Крыму. Посоветовали в ведро. В унитазах, сказали, вода давно высохла». «Гордятся награбленным: Центральный банк оккупанта представил новые банкноты с изображениями Севастополя. Изображения нанесли на купюру номиналом 200 рублей. Так рубль стал “двухсотым”, и Крым тут тоже как бы при чём. Символично». «Не везет России с обоими **ВВП** последнее время. И у одного рост падает, и другой ростом не вышел». «И не бейте тревогу – она ни в чем не виновата». «В Крыму всё забыто туристами!». «Сегодня оккупанты отсрочили на один год введение курортного сбора. Севастопольские пропагандоны сообщили об этой новости так: “Туристы в Крыму передохнут от налога”. А где ударение в слове “передохнут” поставили вы?». «“Ок, Гугл! Где в Крыму можно посидеть с друзьями? Результат: найдено 4 тюрьмы и 2 колонии-поселения”, – написал житель Ялты. К сожалению, даже юмор в Крыму все чаще – черный...». Здесь проявляется эффект двусмысленности, который вызывает у нас смех. Бергсон по этому поводу делает следующее наблюдение: «Мы всегда смеемся, <...> когда мы делаем вид, что понимаем выражение в собственном смысле, тогда как оно употреблено в переносном» (Бергсон, 1992: 74). Бергсон выделяет особую категорию комического, заключающуюся в словах. Такой вид комического и относится к языку смеха, поскольку «он всецело обязан строению фразы или подбору слов». Сам язык здесь подчеркивает комический эффект. «Фразы состояются не сами собой, и если мы смеемся над ними, то мы смеемся как бы и над самим их автором. Но это последнее условие не необходимо. Фраза, слово обладают независимой способностью вызывать смех» (Бергсон, 1992: 68).

Формулировка цели статьи (постановка задачи). С помощью описанных выше инвариантных смеховых объектов (тем для смеха) можно определить, систематизировать и обобщить богатейший арсенал лексико-стилистических средств выражения языка смеха в блоге КРЫМского бандеровца. Если перефразировать известное выражение, то общую тенденцию можно определить следующим образом: кто в «русскомиром» Крыму живет, тот в цирке не смеется, а «Крымнаш» стал живым воплощением сюжетов гениального Джорджа Оруэлла и олицетворением своего варианта новояза, который сформировался с начала аннексии на полуострове – стиля мышления, изуродованного политикой и пропагандой, в котором реальность доведена до абсурда. Несмотря на внешнюю комичность, ситуация более сложная и печальная, чем это может показаться на первый взгляд.

Изложение основного материала исследования. Изучение блога КРЫМского бандеровца показало, что наиболее распространенным приемом является **каламбур**. Это разновидность остроумия, возникающая на основе собственно языковых средств. Фрейд отмечает, что «в каламбуре оба слова напоминают друг друга благодаря какому-нибудь сходству, будь это общее сходство их структуры, рифмоподобное созвучие, общность некоторых начальных букв и т.п.» (Фрейд, 1998: 52). Модификация слова происходит в смене одной или нескольких букв. Омонимическая близость содержит богатые возможности для игры слов. «Каламбур может получиться совершенно непроизвольно, но может создаваться нарочито, и тогда он требует особого таланта» (Пропп, 1976: 96).

Непроизвольные каламбуры наблюдаются в блоге, что только усиливает комизм. «Каламбур может иметь характер не только безобидной и доброй шутки, он может стать резким и чрезвычайно действенным орудием, [...] направленным против отрицательных явлений жизни, становится острым и метким оружием сатиры» (Пропп, 1976: 97), которое морально убивает оккупанта. Все приведенные ниже примеры каламбуров и других лексико-стилистических средств выражения языка смеха в блоге КРЫМского бандеровца взяты из дайджеста (КРЫМский бандеровец):

говень, гавОнь – родная гавань, Будни гавани в говени!
смехдержава – сверхдержава
пукинский энергохвост – путинский энергомост
отпавшая света – света ушла гулять – В связи с похолоданием массовые отпадания энергохвостов – массовые отключения света в Крыму
сцарь – царь
“пукин, помоги!”, “Путин, пАМаги!” – адепты “Крымнаша” свято верят в “сильную руку” – царя, который придет и всех спасет – скрепная челобитная царю-батюшке, классическая мифологема обращение к лидеру нации.
«Вырабы путина» – выРАБЫ – Выборы путина
ИЗЖИРАТЕЛЬНИЙ участок на площади членина в Симферополе
Госдура – Госдума
кремлины – гремлины
Администрация
крысчане, крысчанки – Крысчане, разваливайте срашку дальше! – крымчане, поддержавшие оккупацию
впопулч(чл)енцы, обдроченцы – ополченцы
рабсиянин – россиянин
сриколоры – Оккупанты заставили предпринимателей вывесить оккупационные сриколоры – триколоры
рюзки мир, руцкий мир и новоотброссия, рузьгемир, срусский мир, “город срусской славы”, срусская весна
узькомірние – русскомирные
одиннарот – адиннарот – один народ
военно-комические силы – военно-космические силы
злая НАТА – Теперь танки злой НАТЫ не пройдут! – НАТО
ржубли – Жрубль – срубли – фублей – рубли
“педерального” значения – федерального значения
мразийская дегенерация – раха – Давибляцкая Пирация (после захвата наших моряков и морских суден в Керченском проливе) – РФ
вставшей с колен мрази, мразия от слова – мрази
сРана – страна
антитуристическая операция прошла успешно – АТО
гейоргиевская лента – георгиевская лента
бес-смертный клоп – бессмертный полк
ряженные кизяки – казаки
поебдобесие – победобесие
поезд поБеды
СеВАТОполь – Ватостополь, Ватостопольцы уже не любят путина, а тех, кто его защищает, начали называть кремлеботами
У прокурвы кризис жанра – прокурор (о Поклонской)
укокошенные бабы – в кокошниках
блоХеры – блогеры
средства массовой ДЕЗинформации россии и оккупированного Крыма
роскомпозор – Роскомнадзор
Дно россии – День России

*Дно народного единства – День народного единства
на сукабеевском телевидении, в эфире Сукабеевой – Скабеева
соловьЕБ – Соловьев
скрепный фестиваль сТаврида – Таврида*

Важным является тот факт, что «каламбур, будучи органически связанным с природой и национальной спецификой данного языка, представляет много трудностей при переводе на другой язык. Человеку, не знающему языка оригинала, чтобы прочувствовать всю «комедийную прелесть» и остроумие каламбура, часто необходим не только дословный перевод, но и специальные комментарии» (Борев, 1970: 237).

Второй распространенный стилистический прием, который тесно связан с каламбурами – создание на базе известных слов **неологизмов** оценочно-номинативного типа. Новое слово явно связано со старым, базовым и из наложения их вырастает новый смысл; в других случаях новое слово втягивается в уже существующий ряд слов, образованных по этой модели, насыщаясь их экспрессией, поэтому есть все основания считать их семантическими неологизмами (Стилистические и семантические приемы в лексике и фразеологии). Некоторые неологизмы происходят самопроизвольно, бессознательно. Эти новообразования можно расценивать как такие, которые возникают вследствие естественной реакции говорящих на рефлексивном уровне и распространяются преимущественно через интернет-сеть в комментариях, блогах, сообщениях. В стремлении выработать новые средства выражения и формы образности формируется новояз, который отражает события, происходящие в условиях оккупации. Приведем примеры неологизмов из блога КРЫМского бандеровца: *рашизм, колорадки (Детей в Бахчисарайском районе заставляют делать тематические открытки с колорадками – символом кровавого рашизма – для “патриотического воспитания и формирования самосознания ребенка”); понаехи (понаприперевившиеся из-за поребрика), оккупендум, аквафреш, пропагандон (Крымские пропагандоны), скрепомост, Новости послемостовья, мосто-туристы, новая ПОЕЗДАТАЯ жизнь! Веселая поездатость!; РАЗРЕШЕННЫЙ скорбинг – РАЗРЕШЕННЫЙ митинг скорби; победобесие (Оккупанты в рамках одебиливающей программы “Мы наследники победы” продолжают опобедобесивать крымских детей); Путлерюгенд: В Алуште в честь победобесия будут обдидовывать детей с 2 до 6 лет. В комплект обдидовывания входят гречневая каша и фотосессия в военной форме; ихтамнеты (ихтамнетство), ихтамнеты с ихтамвыводками; двустульежопые; зазаборье = Крым стал “Колонией строгого отдыха”; скрепостан; сколеновставан; деревоцид – зачастую деревья пускают под нож под благозвучным предлогом “благоустройства” – массовая вырубка растительности в Крыму.*

К каламбурам близко стоят **парадоксы**, то есть такие суждения, в которых сказуемое противоречит подлежащему или определению определяемому (Пропп, 1976: 98). В этой кажущейся бессмыслице содержится новый, более глубокий смысл. «Оккупанты регулярно проводят военные учения. Для них “война – это мир, свобода – это рабство, незнание – сила”. Оруэлл, как ты был прав... Остановите Землю, я сойду» (КРЫМский бандеровец). Соответственно, в оруелловском стиле КРЫМский бандеровец выкристаллизовывает новояз русского мира:

Интересным стал русский язык в рашке:

С3,14дить полуостров – это воссоединение и патриотизм, а с3,14дить картину с этим полуостровом – это уголовка.

Освободать – завоевывать;

Защищать – нападать;

Предатель – герой;

Коварство – доблесть;

Хитрость – смекалка, ум;

Аннексия – присоединение;

Агрессия – защита русского языка / русских;

Обнищание населения – Рост реальных доходов;

Процветающие страны – Загнивающий Запад;

*Поедание измельченной бумаги в пальмовом масле – Импортозамещение;
Гнить в трущобах и безденежье – Держаться тут;
Взрыв – Хлопок;
Авиакатастрофа – Жесткая посадка;
Злоба, хамство – Духовность;
Отсутствие морали – Скрепность;
Диктатор, поп, невежда – Академик;
Наемник, убийца – Отпускник;
Головорез – Вежливый человек.*

Из наиболее ярких примеров парадокса можно отметить следующие: Планируя оказаться под крылом россии, скорее всего, окажешься под её хвостом. Предатели из Крыма и Донбасса этого не учли.

Крымоманиакальное расстройство головного мозга – это когда утром говоришь, «как хорошо жить в россии», а уже после обеда жалуешься, как сложно жить, на маленькую зарплату, высокие цены, грабительские налоги, убивающую медицину и отупевшее образование.

Ватник, что-то я не вижу протестов. Ах, да, протестовать можно только с разрешения оккупантов, т.е. – НЕЛЬЗЯ!

Мразияне, туристический сезон открыт! Прихватите примусы, фонарики и батарейки. А еще воды наберите с собой. Где-то есть олл-инклюдзив, а у нас олл-дизейблд...

В 2014 предатели хотели, чтобы фашизм не прошел... а он взял и прошел.

К парадоксу очень близка **ирония** (Пропп, 1976: 99). Это один из видов насмешки, включающий в себя как семантические, синтаксические, так и прагматические компоненты. Словами высказывается одна мысль, а подразумевается противоположная ей – прием, основанный на противопоставлении формы и смысла. Примеры из блога следующие:

Следующий несезон будет ещё веселей.

Неблагодарные! Им россиюшка заборы ставит, а они возмущаются, не хотят жить в клетках. Короче, на ватных пабликах продолжается бурление. Очень много сарказма в адрес россии, скреп, террора. Как бы орки чего реально не рванули, чтобы не шатали лодку. Как же мы раньше жили без заборов, металлоискателей, шламбаумов, блокпостов? Совсем не беспокоились о безопасности. Но вот россиюшка “спасла” нас и появились террористы и враги, которые все время покушаются на наши скрепы.

В оккупированной Евпатории завершено приведение ЖД вокзала города к стандартам российского гетто. Вокзал не только обнесен забором, но поверх него также пущена спираль Бруно. Хотя можно еще пустить ток – явная недоработка. Так оккупанты готовятся к запуску поездов с обезьянами, которым больше привычны клетки.

В Севастополе в день “выборов” путина и аннексии Крыма оккупанты проведут массовые гулянья. Похороны россии с веселым оркестром, так сказать.

Хорошо с медальками в Ватастополе получилось. Мощнейший подрыв ваты. Организатору назначить премию – оплатить проезд до раиси при депортации.

Так возрадуемся же, ватники! Недаром Севастополь обозвали “городом федерального значения”. И расплата за предательство будет – федеральная!

Должность «Собирателей камней с неба» вакантна?

Сколько не называйся освободителем, все равно останешься оккупантом!

Сарказм включает в себе борьбу с враждебными явлениями действительности через их осмеяние. Беспощадность, резкость изобличения – отличительная особенность сарказма – это может быть едкой шуткой, обличительной, иногда горькой язвительной насмешкой (Словник стилістичних термінів). В отличие от иронии, в сарказме находит своё выражение высшая степень негодования, ненависть:

“Крымчанин обыкновенный” или сокращённо “ЛОХ” – лицо, обманутое хилом.

Если бы не заборы, то на пляжах отдыхали бы солдаты НАТО.

Если россия так издевается над жителями Крыма, я представляю, как бы над нами издевались солдаты НАТО... Поймут ли ватники этот сарказм? Уже думаю, что да. Многие ватники теперь боятся россию больше, чем НАТО.

Севастопольцы целый день радуются! НАТО Не пройдет – помрет от смеха!

Жаль. Очень жаль, что поклонники СССР не подавились колбасой по 2,20 и мороженым севастопольского хладокомбината по 15 копеек”, – с сарказмом написал наш человек в оккупации. “Самый вкусный пломбир был у НКВДшников. Расстреляют, бывало, кого-нибудь, и в ларёк за пломбиром. На улице жара, солнце светит в глаза, птицы щебечут. НКВДшники шуруют, улыбаются друг другу, ловят языком капли растаявшего пломбира на дне вафельного стаканчика... Хорошее было время, доброе”, – написал севастопольец.

Житель Феодосии написал: “Крым погрузился в 3Д реальность: Доедает, Донашивает, Доживает”. Житель Симферополя добавил: “4Д – Деградирует”.

Для усиления воздействия высказывания КРЫМский бандеровец использует **перифразу** – стилистический термин, обозначающий описательное выражение предмета по какому-либо его свойству или признаку, позволяющее легко угадать, о чем идет речь (Словник стилістичних термінів): “кацап-24”, РосГеббельсСМИ, Министерство нападения россии, остров 404, ватнопитеки, орки, плейшфюрер, армия сорванных нашивок, власть тьмы.

Страна-бензоколонка продолжает смешить жителей Джанкоя.

“Страна, бегущая пятками вперед”

Лживая страна-гопник, страна-варвар, страна-убийца, страна-террорист, страна-окупант...

Использование **сравнения** делает восприятие речи многоплановым, помогает глубже проникнуть в смысл высказывания, рождает богатые образные ассоциации – стилистический приём, основанный на образном сопоставлении:

Предатели, вы должны собрать остатки подающих надежду на жизнь извилин, и понять, что в 2014 году вы были лишь подставками под триколоры – не более. И это еще самое безобидное сравнение с тем, кем вы являетесь!

Это уже не камни с неба, это уже метеориты!

Караваны за паспортами им просто как серпом по аусвайсу!

Окупированный Россией Крым – это все равно, что украденная нищей бомжихой норковая шуба: выйти никуда в ней нельзя, поэтому в своей лачуге еще можно вертеться перед зеркалом, а на улице приходится мёрзнуть в старом дырявом ватнике.

Крым уже выглядит, как Монако, но пока только под боярышником.

Слышать нытье крымнашиста о том, “как заеб@ла эта расия”, попивая кофеёк, – бесценно. Это как вечерний дождь после дневной жары.

Намек – прием остроумия, который используется, когда других форм для выражения общественного мнения нет, поскольку прямо говорить опасно и приходится креативно высказывать свою мысль. Наибольший эффект намека получается в том случае, когда намекают на что-то недозволенное (Лук, 1976: 98–99). Примеры из блога следующие:

На всех двухсотрублевых купюрах, которые мне попадают, пишу «Крим – це Україна» и только потом расплачиваюсь ими.

Сегодня в маршрутке услышала и посмеялась: “Ну че набычился, как путин на Украину!?”. Надо запомнить и взять на вооружение. Такие случайные высказывания у людей иногда говорят об истинном, глубоко запрятанном отношении ко всему расейскому в Крыму.

В Крыму продают сигареты под названием “Папиросы путина”. Любовь к путину убивает. А на россии ещё и водка “Путинка” была. Минздрав вас всех предупреждал, а вы не слушались.

Открыл в себе дар предвидения. Четко вижу, кто будет следующим президентом рф.

Передают привет путину с использованием мотивов харьковских Ультрас.

Интересно, о чем думают скрепные туристы, видя на пляже оккупированного Крыма надпись “ПТН ПНХ”?

Стилистическое заострение (с использованием императива в некоторых случаях):
Предатели, запомните, вы своё отскакали в 2014 году! Всё! Приплыли! Теперь грызите камни с неба, как сами того хотели.

Збирайте каміння з неба у мішки. Потім, коли кримнаши через Керченську протоку переправляться будуть, передасте їм. Каміння стане їм у нагоді.

Запахло революцией и неприятным запахом страха от рухнувших в штанах ватников кирпичей.

Смердит разлагающимся совком.

Доведение до абсурда достигается с помощью **гиперболизации** – чрезмерное преувеличение. Она вызывает смех, если вскрывает недостатки, отрицательные процессы, а не положительные:

Научно доказано (ссылку не дам), что рост среднестатистического крымчанина уменьшился в среднем на 10 см. Почему? Прибило камнями с неба.

Мы тонем в говени! Гавань – говённая!

Для создания комического эффекта, придания колорита и передачи атмосферы происходящего, а также для выполнения стилиобразующей функции КРЫМский бандеровец обращается к **макаронизмам** – шуточно переключенные слова иностранного происхождения (Словник стилістичних термінів): *туризмусу встретился БПЛ – Большой Полярный Лис (эвфемизм)*. *Руссошвайнехундентуристен* (немецкоязычное слово применяется для подчеркивания оккупации и сравнение с немецкими оккупантами Второй мировой войны). *Руссо туристо: Оккупанты списали дефицит воды в Крыму на «интенсивный курортный сезон» – якобы руссо-туристо выхлебало всю воду. Смеюсь*)).

КРЫМский бандеровец употребляет для троллинга оппонентов **эвфемизмы** – т. е. слова-заменители – смягчающие названия грубых явлений, во избежание прямолинейных высказываний (Словник стилістичних термінів): *Крымздец!!!* – эвфемизм обсцентной лексики – эмоциональная реакция на все происходящее в Крыму; *слишком много 3.14*. Использование эвфемизмов значительно смягчает негативную смысловую нагрузку.

“Со времен СССР”, “еще 5 лет назад”, “были времена”, “при Украине”, “когда-то”, “было”, “до 2014 года”, “стало” или совсем аккуратное и робкое “2-3 года назад”... Какими только словами ни приходится прикрывать свое отношение к тому, что происходит в оккупированном Крыму в сравнении с тем, что было до оккупации и начала войны России против Украины. И даже слово “раньше” скоро станет экстремистским...

Чтобы преднамеренно создать эффект абсурдности ситуации КРЫМский бандеровец использует **оксюморон** (гр. Оксумогон - «остроумная глупость») – это стилистический приём «совмещения несовместимого», когда противоречивые явления и несовместимые признаки связываются воедино и создают новый яркий образ (Словник стилістичних термінів): *В 2018 году летний сезон в Крыму будут сопровождать отрицательный рост, положительное уменьшение, сокращенный наплыв и остальные противоречащие логике словосочетания новоруссага йязыга.*

Имитация (подражание) – стилистический прием, которым создается полная иллюзия чьей-то манеры речи или письма (Словник стилістичних термінів) – механизм копирования, направленный на раскрытие внутренней несостоятельности стиля языка ватников, пособников оккупации: *При “фошиздской Украине” подобных объявлений не было. А вот со скрепным миром появились. Не иначе бЕндеровцы хотят хату снять, не мог же духовный человек написать такое: “Славянская семья снимет квартиру”.*

Названия дайджестов несут важный посыл для читателей блога и всегда точно, четко раскрывают суть, которую хочет передать автор. КРЫМский бандеровец применяет **гистерологию** – фигуру мысли, которая выражает важные с точки зрения говорящего пожелания, используется в заключение риторического дискурса, реже – в начале (Словник стилістичних термінів). Именно в постскриптуме прослеживаются ключевые наблюдения, содержательные выводы автора, которые соответственно и становятся основой для названия блога.

Как отметил в одном из интервью заместитель председателя Меджлиса крымскотатарского народа Ахтем Чийгоз, во временно оккупированном Крыму у людей шутки совсем другие: «*Зачем закрывать на ночь двери и окна, если их утром, в 5 утра обязательно выбьют сапоги российских оккупантов?*». На эту тему в ленте Twitter КРЫМского бандеровца был обнаружен **перепев** известной песни:

*Что происходит на свете?– А просто орда
– Просто орда, полагаете вы?– Полагаю.
Я ведь и сам, как умею, следы пролагаю
в ваши уснувшие ранней порою дома! (ФСБ)*

Перепев – род литературной пародии, в котором предметом осмеяния является не форма пародируемого произведения, а вкладываемое в неё новое содержание. Произведения этого комического жанра строятся на преобразовании популярных строк и выражений. Сюда же можно отнести и юмористическое четверостишие Александра Коноваленко на тему туристического сезона в «Крымнаше», которое было напечатано в сатирико-юмористическом журнале «Перець. Весела республіка» (Чотиривірш Олександра Коноваленка, 2017: 10):

*Шукають кримчани, шукає поліція,
Знайти обіцяють у кримській столиці,
Шукають марно... Й не терористів,
А сім мільйонів примарних туристів!*

Выводы и перспективы. Аннексия полуострова в корне изменила привычную жизнь крымчан и сломала немало судеб. Многие стали вынужденными переселенцами на материковой Украине и пытаются обустроить свою жизнь заново, но немало проукраински настроенных граждан остались в оккупации по разным причинам, они не предали Украину и ждут ее возвращения. «*Если все уедем из Крыма, то кто тогда останется здесь? Ведь кто-то же должен противостоять ружьому миру в Крыму? Кто-то же должен быть камнем на дороге у ваты? Кто-то же должен быть гирей на шее русни? Пусть я буду маленьким гвоздем на двери, который каждый день рвет им одежду, и пусть таких гвоздей будет как можно больше в Крыму, чтобы как можно быстрее пообтрепалась экономика расии. Мы должны противостоять ей как можно дольше, пока не вернемся додому. Ведь пока в Крыму живет хоть один патриот Украины, Крым будет украинским! А нас здесь ещё очень много!*» (КРЫМский бандеровец). ФСБ России целенаправленно преследуют местных жителей с проукраинской позицией, поэтому такие люди, не сговариваясь, выработали свой кодовый язык общения. По одному-двум предложениям они узнают своих. «*Брали пиво в магазине. Говорю продавщице: “Отмечаем поминки по случаю вхождения Крыма в срашку”. Улыбается». «Как заговоришь на украинском, столько тепла и улыбок вокруг! Неужели “срусский мир” так достал людей?!»* (КРЫМский бандеровец). Использование предлога на / в по отношению к Украине было и остается ярким маркером отношения россиян к нашему государству. В отличие от прямолинейного вопроса о принадлежности Крыма, предлог «на» был и остается примером изящного издевательства над украинским чувством достоинства. «*Российские люди очень чувствительны к словам. Например, если говоришь “в Украине”, то ты уже фашисто-бандеровец»* (КРЫМский бандеровец). Своими результатами исследования реакции на украинский язык в Крыму поделился Григорий Яблуножко (Реакция на украинский язык в Крыму). «*От души посмеялся. Даже наша вата ностальгирует по Украине. Или как минимум уже не проявляет агрессии к украинскому языку, что было в 2014-2015 годах – заскулили ватники и заспівали солов'їною мовою [...] Інструкція на українском глаз не режет. Вот что оккупация животворящая делает»* (КРЫМский бандеровец).

Материал блога КРЫМского бандеровца насыщен богатейшим арсеналом лексико-стилистических средств выражения языка смеха. Таким образом, на основе анализа можно сделать вывод, что язык смеха имеет многофункциональное действие: он осуждает и развлекает, дает надежду, что перспектива свободы не погаснет. Это демонстрация свободы человека и свободы выбора способа мышления и человеческой деятельности. Это может

служить моральным ресурсом для деокупации информационного, культурного и географического пространства, освобождением от несвободы. Смех над врагом необходим для победы над ним. Данные этого исследования открывают разнообразные перспективы для систематизации стилистических особенностей языка смеха украинских воинов (военный юмор на передовой) в качестве дальнейшего изучения актуальной темы информационного сопротивления российской оккупации Крыма и вооруженного конфликта на Донбассе.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бергсон А. Смех / Анри Бергсон. – М. : Искусство, 1992. – 127 с.
2. Боров Ю. Б. Комическое / Ю. Б. Боров. – М. : Искусство, 1970. – 268 с.
3. Гуменюк Л. КРЫМский бандеровец: Крым – слишком тяжелый камень на шее утопленника (полный текст интервью) [Электронный ресурс] / Лариса Гуменюк. – Режим доступа: www.obozrevatel.com/society/08972-kryimskij-banderovets-kryim-slishkom-tyazhelyiy-kamen-na-shee-utoplennika.htm.
4. Крымнаш : (повний текст статті) [Електронний ресурс] // Електронна енциклопедія «Вікіпедія». – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D1%8B%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D1%88>
5. КРЫМский бандеровец. *Новости Крымнаша*. Информационное сопротивление российской оккупации Крыма и Донбасса [Электронный ресурс] / <https://crimeaua1.wordpress.com/>.
6. Лук А. Н. Юмор, остроумие, творчество / А. Н. Лук. – М. : Искусство, 1977. – 184 с.
7. Новости Крымнаша : (повний текст статті) [Електронний ресурс] // Електронна енциклопедія «Вікіпедія». – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%9A%D1%80%D1%8B%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B0.
8. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха / В. Я. Пропп. – М. : Искусство, 1976. – 183 с.
9. Рюмина М. Т. Эстетика смеха. Смех как виртуальная реальность / М. Т. Рюмина. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 320 с.
10. Словник стилістичних термінів (повний текст словника) [Електронний ресурс] // Електронна енциклопедія. – Режим доступу : <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-16A71B8740040#141>.
11. Смаджа Е. Сміх. Біологія, психіка, культура / Ерік Смаджа ; пер. з фр. А. Репа. – Київ : Ніка-Центр ; Львів : Видавництво Анетти Антоненко, 2017. – 160 с.
12. Стилистические и семантические приемы в лексике и фразеологии (полный текст статьи) [Электронный ресурс] // Розенталь Д. Э. и др. / Справочник по правописанию, произношению и литературному редактированию. – Режим доступа : https://www.e-reading.club/chapter.php/1015483/184/Rozental_-_Spravochnik_po_pravopisaniiyu%2C_proiznosheniyu%2C_literaturnomu_redaktirovaniyu.html.
13. Фрейд З. Остроумие и его отношение к бессознательному / З. Фрейд ; пер. с нем. и коммент. Я. Коган. – СПб. : Алетей, 1998. – 309 с.
14. Эффект обманутого ожидания (полный текст статьи) [Электронный ресурс] // Электронная энциклопедия «Википедия». – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D1%84%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82_%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

15. Реакция на украинский язык в Крыму. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=HCgi38wUg4Q>.
16. Чотиривірш Олександра Коноваленка. – Перець. Весела республіка. – № 11, листопад 2017. – с. 10.

REFERENCES

1. Bergson, H. (1992). *Smekh*. [Laughter]. Moscow: Iskusstvo. [in Russian].
2. Borev, Yu. B. (1970). *Komicheskoye*. [Comical]. Moscow: Iskusstvo. [in Russian].
3. Gumenyuk, L. (07 marta 2017). *KRYMskiy banderovets: Krym – slishkom tyazhelyy kamen na sheye utoplennika*. [CRIMEAn Banderite: Crimea is too heavy stone around the neck of the drowned man]. Retrieved from: www.obozrevatel.com/society/08972-kryimskij-banderovets-kryim-slishkom-tyazhelyiy-kamen-na-shee-utoplennika.htm. [in Russian].
4. Krymnash [Krymnash]. (4 lystopada 2017). Retrieved from : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D1%8B%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D1%88>. [in Ukrainian].
5. *KRYMskiy banderovets*. (z 13 lystopada 2014, shchodenno). *Novosti Krymnasha*. *Informatsionnoye soprotivleniye rossiyskoy okkupatsii Kryma i Donbassa* [CRIMEAn Banderite. The Krymnash News. Information resistance to the Russian occupation of the Crimea and Donbass]. [Weblog]. Retrieved from: <https://crimeaua1.wordpress.com/>. [in Russian].
6. Luk, A. N. (1968). *O chuvstve yumora i ostroumii*. [On the Sense of Humor and Wit]. Moscow: Iskusstvo. [in Russian].
7. *Novosti Krymnasha* [The Krymnash News]. (30 travnya 2017). Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8_%D0%9A%D1%80%D1%8B%D0%BC%D0%BD%D0%B0%D1%88%D0%B0. [in Ukrainian].

8. Propp, V. Ya. (1976). Problemy komizma i smekha. [Issues of Comic and Laughter]. Moscow: Iskusstvo. [in Russian].
9. Ryumina, M. T. (2003). Estetika smekha. Smekh kak virtualnaya realnost. [Aesthetics of Laughter. Laughter as Virtual Reality]. Moscow : Editorial URSS. [in Russian].
10. Slovnyk stylistychnykh terminiv (povnyi tekst slovnyka). [Dictionary of stylistic terms]. (14 lystopada 2006). Retrieved from: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-16A71B8740040#141>. [in Ukrainian].
11. Smadja, Éric. (2017). Smikh. Bioloĥiia, psykhika, kultura. [Laughter. Biology, Psyche, Culture]. Kyiv : Nika-Tsentr ; Lviv : Vydavnytstvo Anetty Antonenko. [in Ukrainian].
12. Stilisticheskiye i semanticheskiye priemy v leksike i frazeologii (polnyy tekst stati). [Stylistic and semantic devices in vocabulary and phraseology]. Rozentel D. E. i dr. Spravochnik po pravopisaniyu. proiznosheniyu i literaturnomu redaktirovaniyu. [Resource guide to spelling, pronunciation and literary editing]. Retrieved from: https://www.e-reading.club/chapter.php/1015483/184/Rozental_-_Spravochnik_po_pravopisaniyu%2C_proiznosheniyu%2C_literaturnomu_redaktirovaniyu.html. [in Russian].
13. Freud, S. (1998). Ostroumiye i ego otnosheniye k bessoznatelnomu. [Jokes and Their Relation to the Unconscious]. Saint Petersburg : Aleteyya. [in Russian].
14. Effekt obmanutogo ozhidaniya (polnyy tekst stati) [Defeated expectancy]. (19 avgusta 2019). Retrieved from: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D1%84%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82_%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%83%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%BE%D0%B6%D0%B8%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F. [in Russian].

REFERENCES TO ILLUSTRATIVE MATERIAL

15. Reaktsiya na ukrainskiy yazyk v Krymu [Reaction to the Ukrainian language in the Crimea]. Retrieved from: <https://ru.youtube.com/watch?v=HCgi38wUg4Q>. [in Russian].
16. Chotyryvirsh Oleksandra Konovalenka [Oleksandr Konovalenko's quatrain]. (2017). *Perets. Vesela respublika*, lystopad (№ 11), 10.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Коробка – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри іноземних мов Харківської державної академії культури.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, міжкультурна комунікація, лінгвофілософія, філософія культури, дискурсологія, лінгвістика тексту, сміх і гумор в Інтернет-середовищі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Halyna Korobka – Candidate of Philosophical Science (PhD), senior lecturer of the Foreign Languages Department, Kharkiv State Academy of Culture, Ukraine.

Scientific interests: cultural linguistics, intercultural communication, philosophical linguistics, philosophy of culture, discourse study, text linguistics, laughter and humor on the Internet.

УДК 811.161.2'38

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.42>

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Тетяна ЛІШТАБА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6060-0900>

e-mail: tanya@lishtaba.com

Наталія ГАВАЗА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5388-2348>

e-mail: kostenkonatalia89@ukr.net

ЛІШТАБА Тетяна, ГАВАЗА Наталія. ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА. У статті проаналізовано односкладні речення в «Щоденнику» Володимира Винниченка, які засвідчують своєрідність їх використання для вираження позицій, поглядів, настанов автора. Визначено функції вживаних синтаксичних конструкцій. Зазначено, що розглянуті типи односкладних структур,

функціонуючи в тексті, збагачують його стилістичні можливості, створюють виразні напружені контексти, містять глибокий значеннєвий та емоційний потенціал.

Ключові слова: щоденниковий дискурс; контекст; синтаксична конструкція; односкладне речення; стилістична функція.

LISHTABA Tetiana, HAVAZA Natalia. MONOSYLLABIC SENTENCES IN VOLODYMYR VINNYCHENKO'S DISCOURSE. *The peculiarities of diary discourse, which contains peculiar information of social and psychological content are considered in the article. It is noted that this genre of memoir literature captures not so much specific events and situations rather than them being experienced by the author, which determines the specificity of the phrases construction, the choice of communicative types of sentences, their emotional color.*

Monosyllabic sentences, which have become widely used in the language of V. Vinnychenko's diary works, are investigated. These syntactic constructions show the peculiarity of their use to express the positions, views, guidelines of the author. It is emphasized that the types of monosyllabic sentences were used by V. Vinnychenko to a different degree. The most active among the monosyllabic sentences are the impersonal constructions. It is established that by these sentences the author expresses his desire – the will or unwillingness to perform a certain action; depicts the condition of a person or nature. The assignment of nominative sentences in the artist's memoir records is analyzed: the author can note the most vulnerable paintings, hoping then to reproduce their full characteristics with these strokes, understand the thoughts, feelings that he had then, the very atmosphere of that time, the situations that relate to the notice. Much less often does the author use, attributal-personal sentences that focus primarily on actions rather than figures. Unattributal-personal sentences might be used to deliberately eliminate the subject.

It is noted that the considered types of monosyllabic structures, functioning in diary text, enrich its stylistic possibilities, create expressive tense contexts, contain deep meaningful and emotional potential.

Keywords: diary discourse; context; syntactic construction; monosyllabic sentence; stylistic function.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., після опублікування невідомих раніше й часто недоступних широкому читацькому загалу щоденників видатних письменників, художників, політиків, учених, громадських діячів, помітно інтенсифікувався інтерес до вивчення щоденникового дискурсу. Це особливе мовне середовище, яке дає найбільше можливостей для самовираження. Цінність щоденникових записів полягає в тому, що вони містять своєрідну інформацію соціального та психологічного змісту. Така інформація є невичерпним культурно-історичним матеріалом для вивчення історичних подій у динаміці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою вивчення щоденникового жанру є теоретичні постулати вчених-літературознавців (М. М. Бахтіна, О. А. Галича, Г. О. Костюка, В. І. Кузьменка та ін.). У лінгвістичній науці до проблеми щоденника зверталися значно рідше, суперечливими залишаються думки мовознавців щодо визначення його статусу в системі функціональних стилів (Л. І. Мацько, Т. В. Радзівська, Л. Н. Кецаба, М. М. Кожина та ін.). Сучасні вітчизняні філологічні дослідження щоденникових записів зосереджені здебільшого на описові їхньої поетики й жанротвірних параметрів, на констатації специфіки взаємодії внутрішньої, усної та писемної живої мови в щоденникових текстах, на визначенні їх місця в системі інших жанрів, на встановленні стильової своєрідності та характеристики індивідуально-авторського світобачення окремих щоденників (Т. А. Космеда, Т. В. Радзівська, А. В. Кочетов, Л. І. Мацько, Н. М. Момот, Л. М. Остапенко, А. М. Приймак, В. О. Соболев, М. І. Степаненко, С. Я. Єрмоленко та ін.). Актуальним на сьогодні в мовознавчій науці залишається питання особливостей стилістичної організації щоденникового тексту.

Володимир Винниченко – один з найвидатніших майстрів української прози першої половини двадцятого сторіччя, основоположник української модерної драми, видатний публіцист-мемуарист, видатний політичний діяч українського національно-державного відродження й перший голова революційного уряду України. Окреме місце в мовній спадщині В. Винниченка посідає його «Щоденник», який є безцінним джерелом розуміння постаті письменника як митця, політичного діяча й особистості. Роль щоденникових записів для осягнення творчої спадщини В. Винниченка усвідомлюють усі науковці. Та, незважаючи на літературознавчі, текстологічні, мовознавчі розвідки, щоденники В. Винниченка ще не стали предметом комплексного лінгвостилістичного аналізу.

Мета нашого дослідження – проаналізувати односкладні речення в «Щоденнику» Володимира Винниченка, визначити функції вживаних синтаксичних конструкцій.

Виклад основного матеріалу. Будь-який текст, щоб його сприйняв читач, повинен мати чимало якісних властивостей – об'єктивність, актуальність, відповідність запитам аудиторії, популярність. Певною мірою ці властивості забезпечує мовна структура тексту, яка на всіх рівнях, у тому числі й на синтаксичному, є досить динамічною і, безперечно, потребує вивчення в умовах реального функціонування. А. М. Галас зазначила, що «за призначенням, функцією і роллю в житті автора щоденник В. Винниченка кваліфікується як документ самоаналізу і самонавчання. Це накладає свій відбиток на синтаксичну організацію щоденникової оповіді» (Галас, 2011: 171).

Вивчення синтаксичної структури мови «Щоденників» В. Винниченка дало можливість стверджувати, що письменник переважно утримується від уживання складних синтаксичних конструкцій. Зумовлене це самою специфікою стилю мемуарної літератури. Щоденникові записи характеризуються відсутністю єдиного сюжету, центральним об'єднуючим стрижнем є авторський погляд на події. О. А. Галич, аналізуючи щоденник як жанр сучасної мемуаристики, зазначає, що «нормальним у щоденниках є уривчастість, фрагментарність, необробленість оповіді, стилістична незачесаність фрази» (Галич, 2001: 41).

Виразною ознакою щоденникового дискурсу В. Винниченка є використання односкладних речень. З-поміж усіх типів одночленних конструкцій, що характерні щоденниковим записам В. Винниченка, найбільш стилістично навантажені безособові й номінативні речення.

Призначення номінативних речень у мемуарних записах митця різне: автор може нотувати найбільш вразливі картини, сподіваючись потім за цими штрихами відтворити їх повну характеристику, відновити думки, почуття, які виникали в нього тоді, саму атмосферу того часу, тої ситуації, яких стосується запис: *Група грачів у карти* (Винниченко, 1980: 57); *Невелика пристань* (Винниченко, 1980: 58). Називні конструкції в щоденнику виконують пряму функцію – давати назву об'єктів, які трапляються дорогою авторові: *Берег моря* (Винниченко, 1980: 35); *Склея Санта Анна* (Винниченко, 1980: 35). Залучаються не тільки власне номінативні речення, а й вказівні одиниці: *Он водяний, почорнілий млин у широких рукаві Дніпра* (Винниченко, 1980: 59). Окрім того, письменник зазвичай додає атрибутивні характеристики для візуалізації, як-от: *Стовбури пальм як ноги слона (вираз Левка)* (Винниченко, 1980: 36); *Кипариси як наконечники копій* (Винниченко, 1980: 40). Для В. Винниченка специфічним є різновид номінативних речень, які позначають художній жанр «посмішка», у такий спосіб він позначає, що те, що описується далі, трактується автором як гумореска, наприклад: *Посмішка. Кондуктор і робітник* (Винниченко, 1980: 55); *Посмішка. Соромливість, щастя й любови* (Винниченко, 1980: 56). Номінативні речення в «Щоденниках» В. Винниченка мають важливе композиційне значення. Вони вводять у розповідь нових людей, нові події та ін. Особливість їх у тому, що вони начебто безпосередньо відтворюють процес сприймання у всій безпосередності супровідних емоцій, як-от: *Сміх* (Винниченко, 1980: 60). В. Винниченко традиційно вживає номінативні речення для фіксації осіб, предметів, явищ, які трапляються в мандрівці. Однак називної функції недостатньо для письменника, він прагне повно, художньо, яскраво зобразити побачене через опис, тому поширює називні односкладні частини атрибутивними поширювачами – означеннями, цілими означальними підрядними частинами. Наприклад: *М'який чорний капелюх з закругленими крисами. Довге, східнє, смугляве лице з волоссям, що лежить рівно пірізаними крилами на вухах. Студентська чорна тузюрка, з-під якої видно сіру косоворотку, вишиту чорними нитками* (Винниченко, 1980: 61); *Панночка в чесучевій «розпашонці», яка від вітру надувається на спині в пузир для плавання. Кирпичне лице з вусами білими, як колючця. Темне пальто, чоботи і солом'яний капелюх* (Винниченко, 1980: 61); *Дівчинка в білому з м'ячем* (Винниченко, 1980: 61); *Городовики в мундирах і картузах з туго, як дно бубна, натягнутим верхом кольору хакі, м'якозеленого* (Винниченко, 1980: 61); *Висохле, іконописне, довгасте лице з рідкою білявою бородою* (Винниченко, 1980: 65). Особливим різновидом у записниках В. Винниченка є односкладні номінативні речення, що є назвами творів, книг, вистав, що сприймається як коротка точна фіксація того, що автор бачив, чи про

що чув, що хоче занотувати для подальших розмірковувань. Наприклад: *Анрі Бергсон* (Винниченко, 1980: 41); *«Новий вогонь»* (Винниченко, 1980: 42); *«Абсолют душі»* (Винниченко, 1980: 42); *Загальна не відвічальність* (Винниченко, 1980: 42).

У безособових односкладних реченнях головний член «виражає дію, буття, стан дійсності в часі безвідносно або непрямо-відносно до дійової особи чи носія стану» (Чирва, 1974: 22–34). Головна увага зосереджується в таких реченнях не на особі, а на стані, результаті події. В. Винниченко в безособових конструкціях виражає свої волевиявлення – бажання чи небажання виконувати певну дію: *Спеціальної психічної здатності «сили волі» немає* (Винниченко, 1980: 34). Особливе місце в системі односкладних речень посідають безособові речення на *-но, -то*. У таких, на думку Г. М. Чирви, «дієприкметник, виконуючи роль головного предикативного члена безособового речення, набув специфічного оформлення, втративши, власне, зв'язки із системою відмінювання» (Чирва, 1974: 22–34). Традиційною є думка, що в реченнях цього виду головний член виражений незмінною предикативною формою на *-но, -то* й «означає стан як результат дії в минулому» (Шульжук, 2004: 124), підкреслює інтенсивність її здійснення. Наприклад: *І все зруйновано* (Винниченко, 1980: 32). Однак аналіз щоденникових записів засвідчив, що В. Винниченко надає перевагу односкладним безособовим реченням, у яких головний компонент виражений залежним чи незалежним інфінітивом, як-от: *Треба вірити в щось, щоб робити* (Винниченко, 1980: 34); *Не можна одним наказом «волі» бити головою в стінку, або ні з того ні з цього кидатися в смерть* (Винниченко, 1980: 34). Частотним є речення, у яких зображується стан природи, стан особи, а безособові конструкції є головним засобом передачі стану: *Незвично і смішно* (Винниченко, 1980: 39); *Пахне нагрітим чебриком* (Винниченко, 1980: 64); *В лісі тихо й вошко* (Винниченко, 1980: 67); *Тихо. Вітру нема* (Винниченко, 1980: 58); *Тягне вогкістю* (Винниченко, 1980: 67); *Душно, парко, дихати трудно неначе голова обкутана прозорим густим вуалем* (Винниченко, 1980: 66); *Оце мені згадується в цей вечір* (Винниченко, 1980: 68). Позитивні емоції письменник намагався підкреслити рядом однотипних безособових одиниць, наприклад: *Гарно, затишно, любо до того під теплим сильним боком тата, що хотілося тоненько-тоненько, з захватом і щастям запищати* (Винниченко, 1980: 68). Інколи безособове речення виконує роль своєрідного зачину, а далі автор поширює, розвиває думку, залучаючи інші структурні типи речень: *Тихо в нас (далі дивна тиша)* (Винниченко, 1980: 36). Стилiстичне вживання ряду безособових предикативних частин дає можливість авторові передати свої почуття до жінки і свій стан, пов'язаний зі ставленням до неї. З контексту стає зрозумілим, що герой охолов у своїх почуттях і передає це за допомогою інфінітивних безособових конструкцій, які начебто відособлюють його від стосунків: *Мені хочеться записати стан свого відношення до Рози, щоб зрівняти, щоб зрозуміти, що опанувати ним* (Винниченко, 1980: 36). Однак через декілька речень уже натрапляємо на означено-особове речення *Ось думаю про неї* (Винниченко, 1980: 38), яке демонструє читачеві, що автор не може остаточно перебороти в собі певні зобов'язання, які відчуває по відношенню до Рози. Наступний контекст, на відміну від попереднього, насичений двоскладними конструкціями, у яких підмет виражений особовим займенником *я*. Таким чином, від безособовості письменник повертається до свого «я», можливо, виявляючи слабкість через неможливість розриву з Розою.

Відчувається, що запис у щоденнику міг здійснюватися в стані нервового збудження, великого хвилювання, глибоких, болісних переживань. Автор запису гарячково кидається від однієї думки до іншої, від спогадів до сучасності. Такі записи звичайно рясніють номінативними реченнями поряд з неповними й односкладними.

Означено-особові конструкції в записах письменника вживаються не так часто. Автор вдається до них тільки тоді, коли є необхідність уникнути повторів підметів, виражених займенниками. Наприклад: *Сиджу на ст. Fontainebleau, жду Розу з Парижу, куди поїхала по деякі речі. Ось думаю про неї* (Винниченко, 1980: 35).

Рідко вживаються й неозначено-особові речення. Вони сприймаються на фоні особових як такі, що позначають дію, суб'єкт якої відомий співрозмовникам із загального змісту. Вони доречні в щоденниковому тексті тоді, коли основним завданням його є повідомлення про дію,

прагнення звернути увагу на неї, а діяч або взагалі «невідомий мовцеві, і це мало для нього важить, оскільки повідомлення не потребує найменування виконувача дії» (Дудик, 2005: 72), або може бути встановлений із загального контексту. Наприклад, *Балакають у вагоні* (Винниченко, 1980: 56); *Тут більше цікавляться природою, а не кімнатами* (Винниченко, 1980: 59). Отже, автор свідомо вживає неозначено-особові речення непродуктивно, бо для нього важливим є точна, документальна фіксація подій, явищ, тому спостерігається уникання неозначеності.

Висновки. Текст щоденникових записів В. Винниченка засвідчує своєрідність використання мовних засобів для вираження позицій, поглядів, настанов автора. У своїх щоденних нотатках автор переважно утримується від уживання складних синтаксичних конструкцій. Натомість активно послуговується простими, зокрема односкладними реченнями. Функціонуючи в тексті, вони збагачують його стилістичні можливості, створюють виразні напружені контексти. Ці синтаксичні конструкції містять глибокий значеннєвий та емоційний підтекст і є одним з яскравих засобів експресивності мови щоденника.

Функціонально-стилістичні та дискурсивні риси великого масиву текстів щоденникової прози потребують подальшого вивчення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Щоденник. Том 1. 1911–1920. – Едмонтон-Нью-Йорк, 1980. 500 с.
2. Галас А. М. Експресивний синтаксис як домінанта індивідуального стилю В. Винниченка (за матеріалами «Щоденника»). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2011. Випуск 26. С. 170–176.
3. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи. Луганськ, 2001. 246 с.
4. Дудик П. С. Стилістика української мови. Київ, 2005. 368 с.
5. Чирва Г. М. Безособові речення. *Українська мова і література в школі*. 1974. № 3. С. 22–34.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ, 2004. 408 с.

REFERENCES

1. Vynnychenko, V. (1980). *Shchodennyk*. Tom 1. 1911–1920. [Diary. Volume 1. 1911–1920]. Edmonton-New York. 500 p.
2. Halas, A. M. (2011). *Ekspresyvnny syntaksys yak dominanta indyvidualnoho stylu V. Vynnychenka (za materialamy «Shchodennyka»)*. [Expressive syntax as the dominant of the individual style of V. Vinnychenko (based on the materials of the "Diary")]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. Seriya : Filolohiya. Sotsialni komunikatsiyi. Vypusk 26, pp. 170–176.
3. Halych, O. A. (2001). *Ukrayinska dokumentalistyka na zlami tysyacholit : spetsyfika, heneza, perspektyvy*. [Ukrainian documentary at the turn of the millennium : specificity, genesis, perspectives]. Lugansk. 246 p.
4. Dudyk, P. S. (2005). *Stylistyka ukrayinskoyi movy*. [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv. 368 p.
5. Chyrva, H. M. (1974). *Bezособovi rechennya*. [Impersonal sentences]. *Ukrayinska mova i literatura v shkoli*, no 3, pp. 22–34.
6. Shulzhuk, K. F. (2004). *Syntaksys ukrayinskoyi movy*. [Syntax of the Ukrainian language]. Kyiv. 408 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна Ліштаба – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: ономастика, українська антропоніміка, проблеми культури та стилістики української мови.

Наталія Гаваза – студентка II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: стилістика української мови, лінгвостилістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Tetiana Lishtaba – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language Department of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: onomastics, Ukrainian anthroponomy, problems of culture and stylistics of the Ukrainian language.

Natalia Havaza – a second-year student of the second (master's) level of higher education of the Faculty of Philology and Journalism of Volodymyr Vinnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: Ukrainian language stylistics, lingua-stylistics.

УДК 811.111:615.2/.3

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.43>

СТРУКТУРНО-ПРАГМАТИЧНІ ПАТЕРНИ АНГЛОМОВНИХ НОМІНАЦІЙ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Олена МЕДВІДЬ (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0723-5753>

e-mail: o.medvid@gf.sumdu.edu.ua

Катерина ВАШИСТ (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2381-1143>

e-mail: kateryna_medvid@gmail.com

Оксана СТЕЦЕНКО (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8420-7989>

e-mail: stetsenko.stetsenko.oksana@gmail.com

МЕДВІДЬ Олена, ВАШИСТ Катерина, СТЕЦЕНКО Оксана. СТРУКТУРНО-ПРАГМАТИЧНІ ПАТЕРНИ АНГЛОМОВНИХ НОМІНАЦІЙ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ. У статті досліджено особливості англомовних номінацій лікарських засобів відомих фармацевтичних фірм США як актуальних функціональних комунікативних одиниць медичного дискурсу, що виконують не лише номінативно-комунікативну функцію в межах тексту, а і реалізують спектр корелюючих екстралінгвальних функцій, зокрема інформаційну, емотивну, аксіологічну, атракційну та мнемонічну в межах фармацевтичного дискурсу. В епоху глобалізації фармацевтичного ринку лексичний склад фармацевтичного дискурсу невпинно розширюється завдяки появі великої кількості номінацій лікарських засобів – фармаконімів. Структурно-прагматичні особливості цих номінацій виконують роль особливого психолінгвістичного механізму впливу на реципієнтів. Вдало підібрана торгова номінація враховує соціально-психологічні фактори та фармацевтичні потреби реципієнтів. Автори вивчають лінгвопрагматичні специфіки фармацевтичного дискурсу, удосконалюють класифікацію способів словотворення фармацевтичних номінацій, а також здійснюють детальний аналіз структурно-прагматичних параметрів торгових знаків лікарських засобів з урахуванням їх блендингових особливостей.

Ключові слова: фармаконім, патерн, структурно-прагматичні параметри, атракційна функція, мнемонічна функція, блендинг

MEDVID Olena, VASHYST Kateryna, STETSENKO Oksana. STRUCTURAL AND PRAGMATIC PATTERNS OF ENGLISH MEDICINE NOMINATIONS. The article researches the peculiarities of well-known USA pharmaceutical companies medicine nominations as actual functional communicative units of medical discourse. The goal of these linguistic units is not only implementation of the nominative-communicative function within the text, but also the realization of the spectrum of correlating extralinguistic functions – informative, emotional, axiological, and in particular, attractive and mnemonic – within the pharmaceutical discourse, considering a synergistic approach to the study of proper lingual problems. In the era of pharmaceutical market globalization the lexical structure of the pharmaceutical discourse is constantly expanding due to the emergence of innumerable medicine nominations. Pharmaceutical discourse nominations are multifunctional lexical units that provide direct and indirect communication between a pharmaceutical company, members of a socio-professional group, and drug users. Structural and pragmatic features of the nomination consider to be a special psycholinguistic mechanism of influence on the recipients. Successfully selected trade nominations take into account the socio-psychological characteristics and pharmaceutical needs of the recipients.

The authors of the article study the linguopragmatic specifics of pharmaceutical discourse, refine the classification of ways of pharmaceutical nominations formation, and also carry out a detailed analysis of the structural and pragmatic parameters of medicine trade marks, taking into account their blending features.

The comprehensive structural and semantic analysis of medicine nominations features results in identification of seven major patterns of pharmanoms, taking into account their pragmatic functioning in the pharmaceutical discourse. The study also proved that, thanks to its ability to combine multiple semantic meanings into a single structural unit, blending is now one of the most popular means of word formation in the English language, one of the most effective means of creating pharmanoms, concise and effective as to its structure and semantics, performing not only lingual but also marketing functions.

The study suggests the modern classification of pharmaconyms patterns, taking into account their pragmatic-functional parameters and the systematization of blending features, that contributes to further philological research, to the improvement of linguistic knowledge, in particular within terminology, lexicography, etc.

Keywords: *pharmaconym, pattern, structural and pragmatic features, attractive function, mnemonic function, blending*

Постановка проблеми та обґрунтування її актуальності. Лексичний склад фармацевтичного дискурсу щороку поповнюється новими номінаціями лікарських засобів, які виконують роль забезпечення прямої та опосередкованої комунікації між фармацевтичною компанією, членами відповідної професійної групи та споживачами ліків. Процес номінації є складним, що потребує залучення спеціалістів у галузі фармакології, маркетингу, брендингу, психології і зокрема лінгвістики. Роль найменувань фармацевтичних засобів для суспільства стрімко зростає, адже від вдало підібраної назви препарату залежить не лише швидкість реалізації лікарських препаратів на ринку і конкурентоспроможність фармацевтичної компанії, а й здоров'я людини.

Актуальність теми дослідження зумовлена спрямуванням сучасної науки на синергетичний підхід до вивчення лінгвістичних парадигм, зокрема лінгво-прагматичної специфіки фармацевтичного дискурсу, удосконалення класифікації способів словотворення фармацевтичних номінацій, а також здійснення детального аналізу структурно-прагматичних параметрів торгових знаків лікарських засобів з урахуванням їх блендингових особливостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Номінації фармацевтичного дискурсу є предметом науково-дослідницької діяльності лінгвістів, зокрема науковою базою дослідження стали роботи вчених, що займались вивченням лексичного складу та кореляцією лінгвальних і екстралінгвальних факторів розвитку фармацевтичного дискурсу (Т. І. Горпініч), особливостей формування термінів та морфологічних характеристик торгових номінацій (С. Williamson, J. Aronson, Г. П. Хирівська), функціонування власних назв фармацевтичних препаратів у рекламних текстах (С. В. Насакіна) та в галузі маркетингу (Г. П. Громовик), прагматичних особливостей ономастичних одиниць фармацевтичного дискурсу (С. Не, О. А. Чуйко), а також явища блендингу як його складової (О. М. Медвідь, Т. Р. Тимошенко, К. М. Вашист) та ін.

Мета дослідження полягає у виявленні та систематизації патернів сучасних фармаконімів на тлі фармацевтичного дискурсу, детальному аналізі їх структурно-прагматичних особливостей як основи класифікації зазначених одиниць. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: 1) дослідити процес формування онімів в межах фармацевтичного дискурсу; 2) проаналізувати структурно-семантичні та прагматичні характеристики торгових номінацій лікарських засобів; 3) вивчити способи словотворення номінацій ліків, виокремити їх блендингові особливості; 4) систематизувати сучасні фармаконіми за структурно-прагматичними параметрами.

Матеріалом дослідження слугували 250 найпопулярніших торгових номінацій лікарських засобів США відповідно до веб-сайту центру бази даних YouGov.

Методологічну основу дослідження становлять такі **методи**:

1) описовий (дескриптивний) метод, спрямований на виявлення структурно-прагматичних особливостей номінацій лікарських засобів, з використанням прийомів узагальнення та інтерпретації отриманих результатів; 2) компонентний аналіз номінативних одиниць – для структурної їх систематизації; 3) типологічний метод – для класифікації структурно-прагматичних патернів фармаконімів; 4) кількісно-статистичний метод, задача якого полягає у підрахунках, зіставленні та узагальненні результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фармацевтичний дискурс – це вид медичного дискурсу, який має обмежену сферу застосування і являє собою як пряме, так і опосередковане спілкування між представниками соціально-професійної групи, які отримали спеціальну підготовку в галузі фармакології (лікар, фармацевт) і клієнтами (хворий, споживач лікарських засобів), які можуть мати спеціальні знання в даній сфері або не мати їх зовсім. Отже, характерна особливість фармацевтичної лексики полягає у тому, що вона

водночас є загальноживаною і термінологічною (Кравченко, 2014: 49). Ще однією особливістю фармацевтичної лексики є її синтетичність, оскільки основу терміносистеми складають терміни, які використовуються в інших науках, зокрема хімії, медицині, ботаніці, фармакології.

Важливим елементом фармацевтичного дискурсу є власне ім'я або товарний знак, тобто назва лікарського засобу (Насакіна, 2014: 46). Багато мовознавців вважають, що основна відмінність між власним ім'ям і товарним знаком полягає в тому, що «за допомогою імені ми впізнаємо індивіда, а за товарним знаком – продукт» (Насакіна, 2014: 47). В основі формування онімів фармацевтичного дискурсу лежить теорія мотивованості, яка бере початок ще за часів Стародавньої Греції, коли власна назва була тісно пов'язана з річчю, а надання правильного імені надавало предмету магічного значення (Кравченко, 2014: 5).

Подібно до фармацевтичної термінологічної лексики товарний знак медичного препарату є опосередкованим засобом спілкування між лікарем, аптекарем та пацієнтом (Горпініч, 2013: 76). Фармацевтичні компанії перш за все зацікавлені в якнайшвидшому продажі своїх товарів. Для цього залучаються спеціалісти в галузі лінгвістики, реклами та брендингу. Здебільшого семантика номінації лікарського засобу як прагматоніма (номінації з прагматичним навантаженням) ґрунтується на асоціативних зв'язках, що виникають у свідомості людини. Завдання рекламодавця та розробника торгової назви полягає у сформуванні яскравого образу товару, який в подальшому сприяє залученню емоційного запам'ятовування товару. Товарний знак не характеризує продукт, а імпліцитно або експліцитно формує позитивну оцінку товару у споживача (Чуйко, 2015: 125). Таким чином, інформація, закладена в товарний знак, повинна бути не лише легкою для запам'ятовування, а й бути експресивно забарвленою, щоб привабити потенційного покупця.

Фармаконім – це оригінальна, штучно створена назва фармацевтичного препарату, підвид товароніма фармацевтичного дискурсу (Насакіна, 2014: 90), головною метою якого як прагматоніма є привернення уваги адресата і забезпечення зворотного зв'язку.

Структурно-семантичний та прагматичний аналіз відомих сучасних торгових номінацій фармацевтичних засобів приводить до виокремлення таких патернів фармаконімів:

- 1) слова або словосполучення, що містять назву хімічного елемента або походять від МНН (міжнародна непатентована назва);
- 2) слова або словосполучення, що у своєму складі мають назву органа або частини тіла, для лікування яких призначені ліки;
- 3) слова, що містять назву захворювання;
- 4) слова, що своєю назвою вказують на фармацевтичну та фармакологічну дію лікарського засобу;
- 5) слова, що у своєму складі мають антропонім, тобто вказують на науковця, що виготовив лікарський засіб або на споживача ліків;
- 6) слова, що у своєму складі мають топонім, тобто вказують на місце виготовлення лікарського засобу або на місце походження діючої речовини препарату;
- 7) слова, що своєю назвою викликають у реципієнтів другорядні асоціації.

До **першої** групи (11 %) відносяться торгові назви, в основі яких лежить їх хімічна або міжнародна непатентована назва, а також назва діючої речовини, що входить до складу фармацевтичного препарату. Щоб привернути увагу покупців, брендологи активно використовують свій творчий потенціал та креативні здібності. Крім цього, відповідно до правил опублікованих у фармакопеї США (The United States Pharmacopeial Convention, 2007), торгова назва має відрізнятися від зареєстрованих раніше і не бути запозиченою з хімічної або МНН, тобто торгова номінація має бути новою та оригінальною (World Health Organization, 1997: 10). Фахівці в галузі брендингу використовують способи виокремлення, перестановки літер та морфем, керуючись законами милозвучності та лаконічності. До цієї групи належать такі торгові номінації: *Neosporin*, *Tylenol*, *Benadryl*, *Motrin*, *Sudafed*, *Lotrimin*, *Citrucel*, *Glucerna*. Розглянемо детальніше структурно-семантичні особливості деяких з них:

Neosporin – антисептична мазь з потрійним антибіотиком фармацевтичної фірми *Johnson & Johnson*. До складу торгової номінації входять фрагменти назв трьох антибіотиків, що є в складі медикаменту, а саме неоміцину (*Neomycin*), поліміксину (*Polymyxin B Sulfates*) та бацитрацину (*Bacitracin*), а також найменування, що позначає їх суміш – *Zinc Polybactrin*. Під час створення цієї номінації було використано спосіб довільної перестановки та комбінації складових медикаменту.

Sudafed – засіб для зменшення симптомів синуситу, застуди та грипу фармацевтичної фірми *Johnson & Johnson*. До складу номінації входить МНН лікарського засобу (*Pseudoephedrine*) із застосуванням способів довільного комбінування та заміни буквосполучень *oe* на *a* та *ph* на *f* згідно з нормами створення брендів номінацій, зазначених у фармакопеї США (*The United States Pharmacopeial Convention, 2007: 1028*).

Glucerna – засіб для регуляції цукру в крові фармацевтичної фірми *Abbott Laboratories*. Номінація – яскравий представник фармаконіма, утвореного за допомогою блендингу: за допомогою сполучення фрагментів назв основних компонентів, що входять до складу лікарського засобу, а саме *glucose* (від гр. *glucos* – солодкий) – глюкоза (препарат для регуляції глюкози у крові) та *lucerne* – бот. люцерна (лат. *Medicago sativa*) – лікарська рослина, листя, квіти та насіння якої традиційно використовується як протидіабетичний засіб (*Lewis & Elvin-Lewis, 2003: 363*).

До другої групи (6 %) належать торгові номінації лікарських засобів, які прямо чи опосередковано вказують на орган або частину тіла, а також органічні сполуки на клітинному рівні, для лікування яких призначені ліки. Номінації, що належать до цієї групи одразу привертають увагу адресата. Наприклад, *Tums, Clear Eyes, Nasonex*:

Tums – засіб для нейтралізації соляної кислоти у шлунку, вироблений фармацевтичною фірмою *GlaxoSmithKline*. В основі торгового найменування лікарського засобу лежить зменшено-пестлива форма від *stomach* (від англ. *tummy* – черевце), тобто назва позначає орган, на який спрямована фармакологічна дія лікарського засобу.

Nasonex – протинабряковий препарат для місцевого застосування при захворюваннях порожнини носа фармацевтичної компанії *Merck*. В основі лежить назва латинського походження (*Nāsus* – ніс) та суфікс *-ex*, що позначає рух назовні (частково вказує на фармакологічну дію препарату).

До третьої групи (4 %) фармаконімів належать торгові назви, які вказують на захворювання, для лікування якого призначені ліки. Наприклад, *Theraflu, Preparation H, Allegra, Imodium*:

Theraflu – засіб від грипу та застуди фармацевтичної компанії *GSK Consumer Healthcare*. Номінація є телескопічним поєднанням двох слів: *thera* (від гр. *theras* – чудовисько) та *flue* (від англ. *influenza* – грип (*Oxford Learner's Dictionaries, 2020*)).

Preparation H – знеболюючий засіб від геморою фармацевтичної фірми *Pfizer*. *H* – перша літера захворювання (від англ. *hemorrhoid* – геморої). *Preparation* (від англ. *preparation* – препарат, ліки).

Allegra – антигістамінний засіб фармацевтичної фірми *Chattem*. Номінація утворена від терміну латинського походження – *allergia* (алергія) (*Перцев, 2014: 51*). Характерною особливістю цієї номінації є зміна порядку літер *rg* на *gr* та опущенням літери *i* з метою спрощення під час вимови.

До четвертої групи (19 %) належать фармаконіми, що своєю назвою вказують на фармацевтичну та фармакологічну дію лікарського засобу та режим прийому ліків.

Band-Aid – лейкопластир фармацевтичної фірми *Johnson & Johnson*. Номінація утворена за допомогою словоскладання двох компонентів: *band* (від англ. *band* – стрічка, перев'язувати) та *aid* (англ. *aid* – допомога).

Mucinex – муколітичний засіб фармацевтичної компанії *Reckitt Benckiser*. В основі номінації лежить науковий термін латинського походження *mucus* – слиз (*Latinitium, 2020*). Для цієї номінації характерна подвійна суфіксація: *-in* – типовий суфікс лікарських засобів та *-ex* – вказує на рух назовні (*Oxford Learner's Dictionaries, 2020*).

One-A-Day – мультивітаміни фармацевтичної фірми *Bayer*. З англійської мови назву можна перекласти «один раз на день», тобто номінація вказує на режим прийому лікарського засобу.

До п'ятої групи (2 %) належать фармаконіми, що у своєму складі мають антропонім, тобто вказують на науковця, що виготовив лікарський засіб (Хирівська, 2015: 110) або власника фармацевтичної компанії, наприклад, *Ben-Gay*, *Robitussin*:

Ben-Gay – знеболюючий крем фармацевтичної компанії *Ben Gay Inc.* Зрозуміти семантичне значення можливо, лише ознайомившись з історією виготовлення лікарського засобу. В результаті дослідження було виявлено, що ліки вперше були винайдені французьким лікарем на ім'я Жюль Бенгей (Dr. Jules Benguë), згодом ім'я транскрибувалось англійською.

Robitussin – засіб від кашлю фармацевтичної фірми *Pfizer*. Номінація утворена за допомогою блендингу початкового фрагменту антропоніму-топоніму та назви хвороби: *Robi* (скорочена форма від А. Н. Robins, що позначає назву фармацевтичної компанії, де вперше було виготовлено лікарський засіб, яка у свою чергу названа на честь засновника компанії) та *tussi* (від лат. *Pertussis* – коклюш, гостра інфекційна хвороба, що супроводжується кашлем (Oxford Learner's Dictionaries, 2020)). Крім цього, відбувається додавання суфікса латинського походження *-in* для позначення лікарського засобу.

До шостої групи (8 %) належать фармаконіми, що у своєму складі мають топонім, тобто вказують на місце виготовлення лікарського засобу або місце походження основної діючої речовини, або назву фармацевтичної компанії. Наприклад, *Little Fevers*, *Alka-Seltzer*, *Bayer Aspirin*:

Little Fevers – протизапальний, жарознижуючий засіб фармацевтичної компанії *Little Remedies*. Номінація складається з двох компонентів, один з яких є фрагментом фармацевтичної фірми (*Little*), а інший вказує на симптом, який підлягає лікуванню цим медикаментом – *Fevers* (з англ. fever – жар, гарячка).

Alka-Seltzer – протизапальний засіб для нейтралізації соляної кислоти у шлунку фармацевтичної фірми *Bayer*. Номінація складається з двох компонентів: *alka* (від англ. *alkalizer* – засіб для підлужування (Oxford Learner's Dictionaries, 2020)) та *seltzer water* – зельтерська вода – хлоридно-гідрокарбонатно-натрієва природногазована мінеральна вода з німецького джерела Нідерзельтерс в горах Таунус.

До сьомої групи належать фармаконіми, що викликають у адресата позитивні асоціації та емоції, і таким чином спонукають покупця до покупки. До цієї групи належать фармаконіми:

- 1) семантику номінації яких можна легко визначити (*ZzzQuil*);
- 2) визначення семантики викликає труднощі (*Mylanta*);
- 3) семантику номінації неможливо визначити (*Advil*), оскільки під час створення номінації лінгвісти-брендологи максимально використовують свої творчі здібності та фантазію.

Mylanta – засіб для полегшення симптомів печії та здуття кишечника фармацевтичної компанії *Johnson & Johnson*. З англ. *my* – мій, *Lanta* – назва автобусної системи в місті Аллентаун, штат Пенсильванія. Номінація метафорично порівнює автобусну систему доріг з анатомічною будовою кишечника людини.

ZzzQuil – снодійний засіб фармацевтичної фірми *Procter & Gamble*. Номінація утворена за допомогою блендингу звуконаслідування сопіння під час сну (*Zzz*) та усиченого фрагменту *quill* (від лат. *tranquillare* – заспокоювати) (Latinitium, 2020).

Структурно-семантичний аналіз номінацій лікарських засобів останньої групи показав, що серед торгових номінацій фармацевтичного дискурсу переважають змішані типи, їх кількість нараховує 32 %. Водночас варто серед них виокремити маргінальну групу, яка нараховує 9 % фармаконімів, які складно піддаються осмисленню на лінгво-семантичному рівні аналізу (типу *Advil*). Для їх осмислення необхідне залучення додаткових відомостей та

поглиблених знань про особливості номенклатури лікарських засобів або історію номінації тощо.

У результаті проведеного структурно-компонентного аналізу номінаційних одиниць лікарських засобів відомих фармацевтичних фірм США було виявлено, що 48 % фармаконімів утворені за допомогою блендингу – здатності поєднувати декілька семантичних значень в одну одиницю мови, лінгвального явища, характерного для англійської мови як мови аналітичної структуризації, тому цей засіб утворення номінацій є основою для багатьох вищезазначених патернів. З точки зору прагматики, причиною їх появи є привернення уваги покупця та промоції товару на ринку.

Benadryl – антигістамінний лікарський засіб фармацевтичної фірми *Johnson & Johnson*. Під час створення торгової назви було використано довільне комбінування елементів хімічної назви лікарського засобу – (2-(**Benzhydryloxy**)-*N,N*-dimethylethylamine, hydrochloride).

Mederma – крем для зменшення розтягнень та рубців фармацевтичної компанії *Merz Pharmaceuticals*. *Mederma* = *med* (від англ. *medical* – лікувальний) + *derma* (від давньогрецької *derma* – шкіра).

Emergen-C – вітамінна добавка фармацевтичної компанії *Pfizer*. *Emergen-C* = *emergen* (від англ. *emergency* – допоміжний) + вітамін С.

Просування на ринок вдало обраної брендової номінації лікарського засобу є важливим елементом маркетингової політики, адже сприяє зміцненню позиції продукту на ринку – все це потребує відповідних прагматичних характеристик від найменування лікарського засобу фармацевтичних торгових марок:

- 1) лаконічність: назва препарату повинна бути невеликою за обсягом (не більше 8 – 10 літер) (Громовик, 2004: 177);
- 2) зручність вимови: назва ліків повинна бути простою для вимови і запам'ятовування реципієнтом;
- 3) найменування ліків не має бути двозначним, тобто вводити в оману та збивати з пантелику лікарів та покупців;
- 4) асоціативність: назва медпрепарату повинна вказувати на лікувальну дію препарату;
- 5) оригінальність.

Основна роль номінацій лікарських засобів з прагматичної точки зору – привабити споживача, тому брендологи-лінгвісти враховують соціально-психологічні особливості реципієнтів з метою виникнення в їх свідомості позитивної емоційної реакції на певний продукт. Прагматичні особливості торгових номінацій лікарських засобів необхідні для виокремлення продукту серед подібних йому та встановленню «зворотного зв'язку» зі споживачем (Jones, 2012: 224). Структурно-семантичні та прагматичні особливості фармацевтичних номінацій є взаємозалежними, а їх комбінація сприяє успішному просуванню бренду на ринок та його впізнаваності споживачами не лише у країні, де виробляють препарат, а й за її межами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У зв'язку з глобалізацією фармацевтичного ринку лексичний склад фармацевтичного дискурсу невпинно розширюється завдяки появі незліченної кількості номінацій лікарських засобів. Основне завдання номінації полягає у сформуванні яскравого образу товару, який в подальшому сприяє залученню емоційного або асоціативно-образного запам'ятовування. Досягненню реалізації атракційної, інформаційної, ідентифікуючої та мнемонічної функцій номінацій лікарських засобів сприяють їх структурно-прагматичні особливості, які ґрунтуються на асоціативних зв'язках в мозку людини.

Оригінальність номінації передбачає залучення творчих здібностей та фантазії лінгвістів-брендологів. Використання антропонімів та топонімів, які є найбільш прагматично-спрямованими у складі номінації, сприяє не лише полегшенню пошуку препарату на фармацевтичному ринку, а й формуванню довіри реципієнта до певного виробника. Водночас зазначення фірми на лікарському засобі зобов'язує виробника

підтримувати якість вироблених ним препаратів. Таким чином формується «мода» на препарати певної фірми-виробника. Вдало підібрана торгова номінація враховує соціально-психологічні особливості та фармацевтичні потреби реципієнтів. Саме тому фармацевтичний дискурс ХХІ століття, основу якого складає незліченна кількість торгових номінацій, вимагає від маркетологів, лінгвістів та брендологів використання новітніх стратегій, тактик, а також інноваційних способів словотворення з метою виконання прагматичної, атракційної функції номінації лікарського засобу. Завдяки здатності поєднувати кілька семантичних значень в єдину структурну одиницю, блендинг, як доводить дослідження, є одним з найефективніших засобів креативу сучасних фармаконімів, лаконічних і дієвих з точки зору структури і семантичного наповнення, що може слугувати предметом подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горпініч Т. І. Рецепт та інструкція лікарського препарату як основні жанри фармацевтичного дискурсу. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. Ялта: РВВ КГУ, 2013. № 40(1). С. 74–83.
2. Громовик Б. П., Гасюк Г. Д., Левицька О.Р. Фармацевтичний маркетинг: теоретичні та прикладні засади. Вінниця: Нова книга, 2004. 454 с.
3. Кравченко Л. О. Українська ономастика: антропоніміка: навч. посіб. Київ: Знання. 2014. 239 с.
4. Насакіна С. В. Структура та функціональне навантаження власних назв у рекламних текстах фармацевтичних препаратів: дис. ...канд. філ. наук: 10.02.15. Одеса, 2014. 205 с.
5. Перцев І. М., Світлична С. І., Рубан О. А. Енциклопедичний тлумачний словник фармацевтичних термінів: українсько – латинсько – російсько – англійський : навч. посіб. / за ред. В.П. Черниха. Вінниця: Нова книга, 2014. 824 с.
6. Хирівська Г. П. Вивчення української фармацевтичної термінології в іншомовній аудиторії. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. № 11. С. 105–112.
7. Чуйко О. А. Когнітивно-ономасіологічний аспект торгових назв лікарських препаратів. Філологічні трактати. Суми: СумДУ, 2015. № 2. С. 123–128.
8. Jones R. Discourse analysis: A resource book for students. New York: NY, 2012. 267 p.
9. Latinitium – Online Latin Dictionaries. URL: <https://www.latinitium.com/latin-dictionaries>. (access date 08.01.2020)
10. Lewis W. H. & Elvin-Lewis M. P. Medical botany: plants affecting human health. New York: John Wiley & Sons, 2003. 812 p
11. Oxford Learner's Dictionaries: Find definitions, translations, and grammar explanations at Oxford Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>. (access date 08.01.2020)
12. The Most Popular Drug Brands in America: Health: Yougov Ratings. URL: <https://today.yougov.com/ratings/health/popularity/drug-brands/all>. (access date 08.01.2020)
13. The United States Pharmacopeial Convention. USP dictionary of USAN and international drug names. MD: Rockville, 2007. 20852 p.
14. World Health Organization. Guidelines on the use of international nonproprietary names (INNs) for pharmaceutical substances. Geneva, 1997. №1570. 40 p.

REFERENCES

1. Horpinich, T.I. (2013). Retsept ta instruktziia likarskoho preparatu yak osnovni zhanry farmatsevychnoho dyskursu // Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity. Pedahohika i psykholohiia [Prescription and drug instruction as the main genres of pharmaceutical discourse // Problems of modern pedagogical education: pedagogy and psychology]. Yalta: RVV KHU, pp. 74–83.
2. Hromovyk, B.P., Hasiuk, H.D., & Levytska, O.R. (2004). Farmatsevychnyi marketynh: teoretychni ta prykladni zasady [Pharmaceutical marketing: theoretical and applied principles]. Vinnytsia: Nova knyha, 454 p.
3. Kravchenko, L.O. (2014). Ukrainska onomastyka: antroponomika [Ukrainian onomastics: anthroponymy]: navch. posib. Kyiv: Znannia, 239 p.
4. Nasakina, S.V. (2014). Struktura ta funktsionalne navantazhennia vlasnykh nazv u reklamnykh tekstakh farmatsevychnykh preparativ: dys. ...kand. fil. nauk: 10.02.15. [Structure and functional load of proper names in advertising texts of pharmaceutical preparations: PhD Thesis]. Odesa, 205 p.
5. Pertsev, I.M., Svitlychna, Ye.I., & Ruban, O.A. (2014). Entsyklopedychnyi tлумachnyi slovnyk farmatsevychnykh terminiv: ukrainsko – latynsko – rosiisko – anhliiskyi [Encyclopedic explanatory dictionary of pharmaceutical terms: Ukrainian-Latin-Russian-English]: navch. posib. / za red. V.P. Chernykha. Vinnytsia: Nova Knyha, 824 p.
6. Khyrivska, H.P. (2015). Vyvchennia ukrainskoi farmatsevychnoi terminolohii v inshomovnij audytarii // Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi [The study of Ukrainian pharmaceutical terminology for foreign speakers // Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign Language]. Lviv: LNU im. Ivana Franka, pp. 105–112.

7. Chuiko, O.A. (2015). Kohnityvno-onomasiolohichnyi aspekt torhovykh nazv likarskykh preparative // Filolohichni traktaty [Cognitive and onomasiological aspect of drug trade names // Philological Treatises]. Sumy: SumDU, pp. 123–128.
8. Jones, R. H. (2012). Discourse analysis: A resource book for students. New York, NY.
9. Latinitium – Online Latin Dictionaries. (2019). [online] URL: <https://www.latinitium.com/latin-dictionaries> (access date: 08.01.2020).
10. Lewis W.H. & Elvin-Lewis M.P. (2003). Medical botany: plants affecting human health. New York: John Wiley & Sons.
11. Oxford Learner's Dictionaries: Find definitions, translations, and grammar explanations at Oxford Learner's Dictionaries. (2019). [online] URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (access date: 08.01.2020).
12. The Most Popular Drug Brands in America: Health: Yougov Ratings. (2019). [online] URL: <https://today.yougov.com/ratings/health/popularity/drug-brands/all> (access date: 08.01.2020).
13. The United States Pharmacopeial Convention. (1997). USP dictionary of USAN and international drug names. MD: Rockville, US Pharmacopeia.
14. World Health Organization. (1997). Guidelines on the use of international nonproprietary names (INNs) for pharmaceutical substances. № 1570. Geneva: World Health Organization.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олена Медвідь – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, лінгвопрагматика, дискурсологія, перекладознавство.

Катерина Вашист – аспірант кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, лінгвопрагматика, дискурсологія, перекладознавство.

Оксана Стеценко – студентка кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: соціолінгвістика, лінгвопрагматика, дискурсологія, перекладознавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Olena Medvid – PhD in Philology, Ass. Professor at Department of Germanic Philology, Sumy State University.

Scientific interests: sociolinguistics, linguapragmatics, problems of discourse and translation.

Kateryna Vashyst – PhD Student at Department of Germanic Philology, Sumy State University.

Scientific interests: sociolinguistics, linguapragmatics, problems of discourse and translation.

Oksana Stetsenko – Student at Department of Germanic Philology, Sumy State University.

Scientific interests: sociolinguistics, linguapragmatics, problems of discourse and translation.

УДК 811.111

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.44>

НЕГАТИВНА ОЦІНКА СВІТУ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКОМУ БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ: ЛЕКСИКО- СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Ірина ЧЕРНИШОВА (Бахмут, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9553-1781>

e-mail: irinacherr@ukr.net

ЧЕРНИШОВА Ірина. НЕГАТИВНА ОЦІНКА СВІТУ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ В АНГЛІЙСЬКОМУ БІБЛІЙНОМУ ТЕКСТІ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ. У статті розглянуто основні лексико-семантичні різновиди негативної оцінки «чужого» простору, що уособлюється світом третьої особи. Найчастіше вербалізації підлягають негативні якості третьої особи та людей, що належать до її світу, «чужих». Інші різновиди ономазіологічної ознаки (негативний стан, ставлення, статус) характеризуються низькою частотою функціонування; це свідчить про те, що для мовця найважливішими параметрами, які зумовлюють негативну оцінку «чужих», є їх негативно оцінені дії та якості, що не відповідають морально-етичним нормам.

Ключові слова: «свій/чужий» простір, світ третьої особи, дейксіс, оцінка, ономазіологічна ознака.

CHERNYSHOVA Iryna. NEGATIVE EVALUATION OF THE THIRD PERSON WORLD IN THE ENGLISH BIBLE TEXT: LEXICO-SEMANTIC PECULIARITIES. The research sets out to investigate negative evaluation in the English Bible text. We focus on lexico-semantic peculiarities of evaluative sentences with the deictic markers of the third person being used to manifest “alien” space. For this we consider the category of «one’s own /alien», which is closely

related to deixis and evaluation, single out the main features of the phenomenon and determine the rate of third person's positive and negative evaluation in the text.

As a result of the lexico-semantic analysis we can assert that the negative qualities of the «alien» world are in the focus of attention of the speaker in the English Bible text. Other varieties of onomasiological features (negative state, status, attitude) are characterized by a low frequency of manifestation, which suggests the idea that the most important parameters that determine negative evaluation are negative actions and qualities which do not correspond to the universally accepted ethical norms.

*In the Bible text negative evaluation of the third person world is predominant, as it is easier for the speaker to condemn those people who are absent at the time of the communication act. Moreover, the rate of positive and negative evaluation in the singular is almost identical, while in the plural we can observe a significant shift towards negative one. This can be explained by the fact that the singular pronoun **he** is most often used to refer to God, and the plural pronoun **they** in most cases refers to strangers, people of other religions.*

We see prospects for further study in the research of syntactic and communicative-pragmatic characteristics of «one's own/alien» space as well as in the study of local and temporal markers of evaluation. Special consideration can also be given to analyzing this problem in texts of other functional styles, as well as shifting the focus of research to the field of cognitive linguistics.

Key words: «one's own/alien» space, the world of the third person, deixis, evaluation, onomasiological feature.

Вступ. Сьогоднішня парадигма наукових знань про мову складається з лінгвістичних теорій, сформованих на філософській основі неопозитивізму, що намагаються відповісти зокрема і на такі питання: як людська свідомість пізнає світ крізь призму мови, як пізнання й відбиття світу впливають на життя та функціонування індивіда й соціуму, яким чином фундаментальні онтологічні категорії «час», «простір», «людина» усвідомлюються й актуалізуються в мові та мовленні.

Мета дослідження полягає у визначенні лексико-семантичних особливостей негативної оцінки «чужого» простору в англійському тексті Біблії, що визначило необхідність розв'язання таких **завдань**: розглянути категорії «свого/чужого», дейксису та оцінки; виокремити лексико-семантичні характеристики негативної оцінки «чужого» простору та визначити кількісне співвідношення позитивної та негативної оцінок третьої особи з метою встановлення ступеня вираження оцінки «чужого» простору.

Матеріал та методи. Відображення взаємодії людини із середовищем у мові здійснюється за принципом дейктико-семіологічного поділу світів на «свій» та «чужий». Протиставлення «своє/чуже» має аксіологічну природу, що відбивається в опозиції «добрий/поганий», з різкою негативною оцінкою всього того, що належить до чужого світу (Бєлова, 2002; Голубцов, 2002; Гуторов, 1996; Пеньковський, 1989; Сорокін, 1988). Протиставлення «свого» і «чужого» світів має множинну інтерпретацію і реалізується в опозиціях на кшталт: «ми/вони», «я/ти», «позитивний/негативний», «близький/далекий». Виходячи з цього, персональні, присвійні, вказівні займенники та прислівники часу й простору слугують знаками «свого» або «чужого» простору та здатні набувати позитивної або негативної оцінки. У такий спосіб опозиція «своє/чуже» поєднує дейктичні й оцінні маркери, що зумовлює подальший розгляд таких лінгвістичних категорій, як дейксис та оцінка.

Обговорення. На думку багатьох науковців, дейксис – це категорія, за допомогою якої здійснюється вказівка на учасників акту комунікації, її місце та час. Координатами комунікативного акту виступають мовець та слухач («я» / «ми», «ти» / «ви»), місце здійснення комунікації («тут») та її час («зараз»). Імплицитно здійснюється вказівка на особу (або осіб), що не беруть участі в акті комунікації («він», «вона» / «вони»), місце, яке не є безпосереднім місцем комунікації («там»), та час, що не є актуальним часом здійснення комунікації («тоді»). Таким чином, виділяють три основні типи дейксису: персональний (особовий), локальний (просторовий) та темпоральний (часовий) (Апресян, 1986; Бурлакова, 1988; Уфимцева, 1974).

У фокусі нашої уваги постають речення негативної оцінки з дейктичними маркерами – особовими та присвійними займенниками третьої особи, що є маніфестантами «чужого» простору. Займенники третьої особи використовуються на позначення предмета мовлення або особи, що є відсутніми в момент здійснення комунікації. Вони характеризуються підкреслено анафоричною функцією і, як зауважує В. В. Хімік, є найменш пристосованими

для вираження суб'єктивності оповідання, оскільки можуть називати лише неучасників мовленнєвого акту, осіб, що займають позицію об'єктів мовлення (Хімік, 1990: 62–63).

Оцінка витлумачується як мовна категорія, що відображає суспільно-особистісне уявлення про добро і лихо, про цінність, корисність об'єктів, предметів або явищ тощо та відображає позитивне або негативне ставлення суб'єкта оцінки до її об'єкта. Відповідно до цього, головними елементами оцінної структури постають суб'єкт оцінки, її об'єкт та характер (Арутюнова, 1988; Бессонова, 2003; Вольф, 1985; Крисанова, 1999).

Н. Д. Арутюнова виокремлює два основні різновиди оцінки, що співвідносяться з двома різновидами прикметників – загальною та частковою. Загальна оцінка виноситься на підставі низки ознак і виносить аксіологічний підсумок стосовно об'єкта оцінки. Часткова оцінка стосується лише однієї з притаманних об'єкту якостей, що уможлиблює виокремлення трьох груп частковооцінних значень, а саме: сенсорних оцінок (сенсорно-смакових, психологічних), сублімованих (етичних, естетичних) та раціоналістичних оцінок, до яких відносяться утилітарні, нормативні й телеологічні (Арутюнова, 1988: 75–77).

Попри значну увагу дослідників до різноаспектних розвідок біблійного тексту (Сафронова, 1997; Солошенко, 1999; Хостай, 1997 та ін.), англійський текст Біблії дотепер не був об'єктом спеціального дослідження крізь призму оцінки «свого/чужого» простору, що зумовлює певну лакунарність обраної проблематики. **Нагальними для з'ясування залишаються проблеми окреслення лексико-семантичних, синтаксичних і комунікативно-прагматичних характеристик речень позитивної / негативної оцінки «свого/чужого» простору.**

У дослідженні застосовується ономасіологічний підхід, що характеризує мовлення як діяльність породження висловлень з позиції мовця, спрямовану на об'єктивацію думки (Кубрякова, 1986: 6). Застосовуючи цей підхід на рівні речення, ми розглядаємо в ролі ономасіологічного базису (детермінувального компоненту) «чужий» простір, що реалізується за допомогою особових та присвійних займенників третьої особи, а в ролі ономасіологічної ознаки (змінного компоненту) – ту ознаку, що є йому притаманною. Між базисом та ознакою встановлюється зв'язок через значення негативної оцінки. Природно, що в цьому випадку ономасіологічною моделлю виступає саме «чужий» простір та сполучувана з ним оцінка.

Ми використовуємо цей підхід у широкому розумінні та застосовуємо його на рівні речення. Ономасіологічним базисом є «чужий» простір, що реалізується за допомогою особових та присвійних займенників третьої особи, а ономасіологічною ознакою – та ознака, що є йому притаманною. Між базисом та ознакою встановлюється зв'язок через значення негативної оцінки. Природно, що в цьому випадку ономасіологічною моделлю виступає саме «чужий» простір та сполучувана з ним оцінка.

З метою аналізу семантичних різновидів ономасіологічної ознаки вважаємо за доцільне виокремлення лексико-семантичних груп (далі – ЛСГ), які зазвичай визначаються як семантичні класи слів, об'єднані загальними лексико-парадигматичними семами або спільними семантичними множниками (Мостовий, 1993: 126). Доречним також убачається виділення гіперонімів, які виражають найбільш загальне поняття в певному різновиді семантичних відношень. У тому разі, якщо лексема використовується на позначення часткового випадку, вона номінується гіпонімом. Виділення ЛСГ і гіперонімів дає можливість виявити загальні семантичні особливості оцінної лексики, що використовується для реалізації оцінки «свого/чужого» простору.

Виклад основного матеріалу. В англійському тексті Біблії виокремлюються семантичні різновиди негативної оцінки світу третьої особи з такими ономасіологічними ознаками, як: стан об'єкта оцінки, негативні якості об'єкта оцінки, негативні почуття та емоції, викликані об'єктом оцінки в її суб'єкта, незадовільний статус світу третьої особи або її місцеположення в ціннісній картині світу, однак частота їх функціонування є різною.

1. При негативній оцінці світу третьої особи з ономасіологічною ознакою **негативних якостей** (41%) прикметникова форма експлікації (45%) (ЛСГ «розумових здібностей» (*ignorant*), ЛСГ «пороків» (*faulty*)) має середню частоту функціонування; її наслідують іменникова (26%) (ЛСГ «розумових здібностей») у формі негативно оцінних найменувань

особи (*fool*), ЛСГ «пороків» у формі негативно оцінних найменувань особи (*corrupter*), ЛСГ «пороків» у формі абстрактних негативно оцінних іменників, деякі з яких використовуються переважно у множині для вербалізації численності гріхів та їх постійного скоєння (*sin*), та дієслівна (22%) (ЛСГ «пороків» (*sin*)) форми експлікації. Найменш уживаною є прислівникова форма (7%) (ЛСГ «пороків» (*perversely*)). Наприклад: **They are corrupt, and speak wickedly concerning oppression: they speak loftily** [Psalms 073: 008]. Негативну оцінку третьої особи (дейктичний маркер *they*) реалізовано за допомогою прикметника **corrupt** (*having or showing a willingness to act dishonestly in return for money or personal gain* (Oxford Dictionary of English)) на позначення меркантильності та жадоби до грошей і прислівників **wickedly** (*wicked – evil or morally wrong*), **loftily** (*lofty – haughty and aloof*), що маніфестують негативні особистісні характеристики. У такий спосіб мовець повідомляє про незадовільні якості третіх осіб («чужих»), що зумовлюють їх негативну оцінку.

2. Негативна оцінка світу третьої особи з ономасіологічною ознакою **стану об'єкта оцінки** (33%) характеризується середньою частотою використання, основними формами експлікації виступають прикметникова (42%) (ЛСГ «емоційного стану» (*afraid*), ЛСГ «фізичного стану» (*weak*)) та дієслівна (37%) (ЛСГ «емоційного стану» (*mourn*), ЛСГ «фізичного стану» (*die*)), а частота використання іменникової (21%) (ЛСГ «емоційного стану» (*sorrow*), ЛСГ «фізичного стану» (*sickness*)) форми актуалізації є низькою.

3. Негативна оцінка світу третьої особи з ономасіологічною ознакою **негативних почуттів та емоцій, викликаних об'єктом оцінки в її суб'єкта**, експлікується у 23% випадків. Основним засобом вербалізації є дієслівний (69%), при цьому використовуються ЛСГ дієслів «зневаги» (*hate*), ЛСГ «заподіяння лиха» (*sin (against)*); окреме місце посідають ЛСГ «фізичної розправи» (*destroy*). Іменникова (31%) (ЛСГ «зневаги» (*wrath*)) форма експлікації є менш уживаною.

4. Негативна оцінка світу третьої особи з ономасіологічною ознакою **незадовільного статусу світу третьої особи або її місцеположення в ціннісній картині світу** є нечисленною (3%) та має за високочастотну форму експлікації іменникову (68%) (ЛСГ «чужості» на позначення негативних найменувань особи (*enemy*), ЛСГ «нищості» (*nothing*), маніфестантами якої слугують іменники на позначення абстрактних понять). Прикметникова форма (ЛСГ «нищості» (*contemptible*)) складає 32% та характеризується низькою частотою функціонування.

Для маніфестації негативної оцінки світу третьої особи використовуються різноманітні стилістичні прийоми, зокрема, метафора, порівняння, епітет, антитеза, які вносять в актуалізацію негативних якостей яскравість і відповідно мають потужніший вплив на адресата, наприклад: **With him is an arm of flesh; but with us is the LORD our God to help us, and to fight our battles** [2 Chronicles 032: 008]. У цьому прикладі спостерігається протиставлення позитивної оцінки світу першої особи та негативної оцінки світу третьої особи. Експлікантами дейктичних маркерів першої та третьої осіб виступають відповідно займенники **us, our (battles)** та **him**, а оцінка виявляється за допомогою протиставлення значення словосполучень **an arm of flesh** з одного боку та **the LORD our God to help us, and to fight our battles** з іншого. Висловлення **an arm of flesh** (*flesh – the human body and its physical needs and desires, especially as contrasted with the mind or the soul*) не має яскраво вираженої негативної оцінки, але в контексті набуває негативного значення при протиставленні небесного, божественного (**the LORD our God to help us, and to fight our battles**) і земного, плотського (**an arm of flesh**), що уможливується використанням антитези.

У результаті аналізу семантичних різновидів негативної оцінки світу третьої особи доходимо висновку про те, що найчастіше вербалізації підлягають негативні якості третьої особи та людей, що належать до її світу, «чужих» (41%). Інші різновиди ономасіологічної ознаки (негативний стан, ставлення, статус) характеризуються низькою частотою функціонування; це свідчить про те, що для мовця найважливішими параметрами, які зумовлюють негативну оцінку «чужих», є їх негативно оцінні дії та якості, що не відповідають морально-етичним нормам.

Загальна кількість досліджених нами речень, у яких маніфестовано негативну оцінку світу третьої особи, складає 2830 одиниць. Кількісне співвідношення позитивної та негативної оцінок світу третьої особи в англійському тексті Біблії відображено в таблиці:

Оцінка світу третьої особи в англійському тексті Біблії

Світ третьої особи	Позитивна оцінка	Негативна оцінка	Кількісне співвідношення однини та множини, %
Однина	53,1%	46,9%	49,6%
Множина	19,5%	80,5%	50,4%
Кількісне співвідношення позитивної та негативної оцінок, %	36,2%	63,8%	

Висновки. Отримані дані свідчать про те, що найчастіше в англійському тексті Біблії застосовується негативна оцінка світу третьої особи (63,8%), аніж позитивна, тобто мовцю легше засудити осіб, що є відсутніми в момент здійснення акту комунікації. До того ж, однина оцінюється майже рівномірно (53,1% – позитивна оцінка та 46,9% – негативна), а множина – зі значним зрушенням у бік негативної оцінки (80,5%). Це можна пояснити тим, що займенник однини *he* найчастіше використовується на позначення Бога, а займенник множини *they* – у більшості випадків – *їх, чужих, не-своїх*, людей чужого віросповідання.

Як **перспектива подальшого дослідження** убачається доцільним розгляд синтаксичних та комунікативно-прагматичних характеристик «свого» / «чужого» простору, дослідження локальних та темпоральних маркерів оцінності «свого/чужого» простору для отримання більш вірогідних результатів та вивчення категорії «свого/чужого» в повнішому обсязі. Плідним також буде розгляд зазначеної проблеми в текстах інших функціональних стилів, а також переміщення фокусу дослідження до сфери когнітивної лінгвістики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира / Ю. Д. Апресян // Семиотика и информатика: сб. науч. ст. – Вып. 28. – М.: ВИНТИ, 1986. – С. 5–33.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова – М.: Наука, 1988. – 338 с.
3. Белова О. В. «Другие» и «чужие»: представления об этнических соседях в славянской народной культуре / О. В. Белова // Признаковое пространство культуры / отв. ред. С. М. Толстая. – М.: Индрик, 2002. – С. 71–85.
4. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 40 с.
5. Бурлакова В. В. Дейксис / В. В. Бурлакова // Спорные вопросы английской грамматики. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1988. – С. 74–88.
6. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М.: Наука, 1985. – 228 с.
7. Голубцов С. А. Интеркультуральная коммуникация / С. А. Голубцов // Речевая деятельность: содержательные и операциональные аспекты: сб. науч. тр. : часть 1 / отв. ред. С. А. Голубцов. – Краснодар: Кубанский гос. технологический ун-т, 2002. – С. 145–155.
8. Гуторов В. А. К оппозиции «свое/чужое» в языковом сознании / В. А. Гуторов // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення, міжособової та міжкультурної комунікації: міжвуз. зб. наук. праць / відп. ред. І. С. Шевченко. – Харків: Константа, 1996. – С. 47–49.
9. Крысанова Т. А. Высказывания, содержащие отрицательную оценку адресата, в современном английском языке (коммуникативно-прагматический аспект): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Татьяна Анатольевна Крысанова. – Луцк, 1999. – 182 с.
10. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 157 с.
11. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови: підруч. для ін-тів і фак. іноз. мов / М. І. Мостовий. – Х.: Основа, 1993. – 256 с.
12. Пеньковский А. Б. О семантической категории «чуждости» в русском языке / А. Б. Пеньковский // Проблемы структурной лингвистики, 1985 – 1987: сборник / отв. ред. В. П. Григорьев. – М.: Наука, 1989. – С. 54–82.
13. Сафронова О. В. Структура і семантика фразеологічних одиниць біблійного походження у сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Сафронова. – Київ, 1997. – 19 с.

14. Солошенко О. Д. Про визначення і типологію біблеїзмів / О. Д. Солошенко // Іноземна філологія. – Вип. 111. – 1999. – С. 132–137.
15. Сорокин Ю. А. Понятие «чужой» в языковом и культурном контексте / Ю. А. Сорокин, И. Ю. Марковина // Язык: этнокультурный и прагматический аспекты: сб. науч. тр. – Днепропетровск: ДГУ, 1988. – С. 4–10.
16. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М.: Наука, 1974. – 206 с.
17. Химик В. В. Категория субъективности и её выражение в русском языке / В. В. Химик. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1990. – 184 с.
18. Хостай И. С. Системно-функциональные характеристики фразеологических единиц библейского происхождения в английском языке: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. С. Хостай. – М., 1997. – 23 с.
19. Oxford Dictionary (En-En) (для ABBYY Lingvo x3) Oxford Dictionary of English, Revised Edition. – Oxford University Press, 2005. – 355 000 entries.
20. The Holy Bible. King James Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.htmlbible.com>

REFERENCES

1. Apresyan, Yu. D. (1986). Dejksis v leksike i grammatike i naivnaya model' mira // Semiotika i informatika. [Deixis in Lexics and Grammar and Naive Picture of the World // Semiotics and Computer Science]. №28. Moscow: VINITI, pp. 5–33.
2. Arutyunova, N. D. (1988). Tipyazykovykh znacheniy: Otsenka. Sobytiye. Fakt. [Types of Linguistic Meanings: Evaluation. Event. Fact]. Moscow: Nauka, 338p.
3. Byelova, O. V. (2002). Drugiye i chuzhye: predstavleniya ob etnicheskikh sosediakh v slavianskoy narodnoy kul'ture // Priznakovoye prostranstvo kul'tury. [«Others» and «Aliens»: Ideas about Ethnic Neighbors in Slavonic Folk Culture // Characteristic Space of Culture]. Moscow: Indrik, pp. 71–85.
4. Byessonova, O. L. (2003). Otsinnyy tezaurus anhliys'koyi movy: kohnityvnyy i hendernyy aspekty [Evaluative Thesaurus of the English Language: Cognitive and Gender Aspects]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv, Ukraine: Kyiv National University, 40 p.
5. Burlakova, V. V. (1988). Dejksis // Spornye voprosy anglijskoj grammatiki. [Deixis // Disputable Issues of the English Grammar]. Leningrad: LGU, 1988, pp. 74–88.
6. Vol'f, Ye. M. (1985). Funktsional'naya semantika otsenki [Functional Semantics of Evaluation]. Moscow: Nauka, 228 p.
7. Holubtsov, S. A. (2002). Inerkul'tural'naya kommunikatsiya // Rechevaya dejatel'nost': sodержatel'nyye i operatsional'nyye aspekty. [Intercultural Communication // Speech Activity: Content and Operational Aspects]. Part 1. Krasnodar, pp. 145 – 155.
8. Hutorov, V. A. (1996). K oppozitsii «svoyo – chuzhoye» v yazykovom soznanii // Aktual'ni problemy vyvchennia movy ta movlennia, mizhosobovoyi ta mizhkul'turnoyi komunikatsii. [To the Opposition «Own – Alien» in the Language Consciousness // Actual Problems of Language and Speech Studies, Interpersonal and Intercultural Communication]. Kharkiv: Konstanta, pp. 47 – 49.
9. Krysanova, T. A. (1999). Vyskazyvaniya, sodержashchiye otritsatel'nyuy otsenku adresata, v sovremennom angliyskom yazyke (kommunikativno-pragmaticheskiy aspekt). [Utterances Containing Negative Evaluation of the Addressee in Modern English (Communicative and Pragmatic Aspects)]. Candidate Thesis. Lutsk: Volyn' State University, 182 p.
10. Kubryakova, Ye. S. (1986). Nominativnyy aspekt rechevoy deyatel'nosti. [The Nominative Aspect of Speech Activity]. Moscow: Nauka, 157 p.
11. Mostovyy, M. I. (1993). Leksykologiya anhliys'koyi movy. [Lexicology of the English Language]. Kharkiv: Osnova, 256 p.
12. Pyen'kovskiy, A. B. (1989). O semanticheskoy kategorii «chuzhdosti» v russkom yazyke // Problemy strukturnoy lingvistiki, 1985 – 1987. [On the Semantic Category of «Alienation» in Russian // Problems of Structural Linguistics, 1985 – 1987]. Moscow: Nauka, pp. 54 – 82.
13. Safronova, O. V. (1997). Struktura i semantika frazeologicheskikh odinit's' bibliynoh pohodzhennya u suchasniy anhliys'kij movi. [Structure and Semantics of Biblical Phraseological Units in Modern English]. Abstract of Candidate's thesis. Kyiv, 19 p.
14. Soloshenko O. D. (1999). Pro vyznachennya i tipolohiyu biblejizmiv // Inozemna filolohiya. [On the Definition and Typology of Bibleisms // International Philology]. №111. Pp. 132–137.
15. Sorokin, Yu. A. (1988) Ponyatiye «chuzhoy» v yazykovom i kul'turnom kontekste // Yazyk: etnokul'turnyy i pragmaticheskiy aspekty. [The Notion «Alien» in the Linguistic and Cultural Context // Language: Ethno-cultural and Pragmatic Aspects]. Dnepropetrovsk: DSU, pp. 4 – 10.
16. Ufimtseva, A. A. (1974). Tipy slovesnykh znakov. [Types of Verbal Signs]. Moscow: Nauka, 1974, 206 p.
17. Himik V. V. Kategoriya subjektivnosti i eyo vyrazhenie v russkom yazyke. [The Category of Subjectivity and its Explication in the Russian Language]. L.: Izd-vo Leningradskogo un-ta, 1990, 184 p.
18. Hostaj, I. S. (1997). Sistemno-funktsional'nye harakteristiki frazeologicheskikh jedinit's' biblejskogo proiskhozhdeniya v angliyskom yazyke. [Systematic-functional Characteristics of Biblical Phraseological Units in the English Language]. Abstract of Candidate's thesis. Moscow, 23 p.
19. Oxford Dictionary of English (2005). Revised Edition. Oxford University Press, 355 000 entries. Retrieved from <https://en.oxforddictionaries.com>.
20. The Holy Bible. King James Version. Retrieved from <http://www.htmlbible.com>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Чернишова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси – дослідження дейксису, оцінки, «свого» / «чужого» простору.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Iryna Chernyshova – Ph.D. in Philology, Associate Professor of the Germanic Philology Department, Horlivka Institute for Foreign Languages DHEE «Donbass State Pedagogical University».

Scientific interests: studying deixis, evaluation, «one's own» / «alien» space.

УДК 811.111'37:1

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.45>

ДУАЛІСТИЧНІСТЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ІМЕНІ КОНЦЕПТУ DEATH.

Лілія МОЛГАМОВА (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6707-9791>

e-mail: molgamova.lil@gmail.com

МОЛГАМОВА Лілія. ДУАЛІСТИЧНІСТЬ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ІМЕНІ КОНЦЕПТУ DEATH. У статті побудовано лексико-семантичне поле імені концепту DEATH за допомогою концептуального аналізу; аргументовано авторське припущення про фрактальність ЛСП імені концепту DEATH; доведено, що фрактальність лексико-семантичного поля виявляється в його рекурсивності, яка виявляється на рівні змісту (повторюється тема) й на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації).

Ключові слова: компонентний аналіз, концептуальний аналіз, лексико-семантичне поле, фрактальність, ім'я концепту DEATH.

MOLHAMOVA Liliia. DUALISM OF LEXICAL-SEMANTIC FIELD OF THE NAME OF THE CONCEPT "DEATH". The research draws attention to the problem of constructing such a model of the lexical-semantic field of the name of the DEATH concept, which would be able to explain the essence of the phenomenon of death in the English-speaking picture of the world, based on the linguistic facts about the phenomenon under study. In the course of the component analysis of the meaning of the word death in diversified dictionaries, we have concluded that the name of the concept has the following meaningful lexical meaning: total permanent irreversible ultimate cessation of organism's biological functions due to some cause or occasion in time or a fact about it. The lexical-semantic field of the name of the DEATH concept was constructed with the help of conceptual analysis. It was concluded that the content basis of the DEATH concept according to lexicographic sources has the following meaning: end of living associated with absolute conclusion and closure of reality which concerns any being or animal and is accompanied with such attributes of reason, event, moment as irrevocable enduring last final ending closing. The author's assumption about the fractality of the lexical-semantic field of the name of the DEATH concept has been analyzed. The fractality of the lexical-semantic field has been vividly shown in its recursiveness: the lexical-semantic variants in the course of their functioning have the possibility of unlimited thematic growth and complication (or, conversely, collapsing); on the other hand, this complexity is organized. Recursiveness is expressed at the level of content (repeated theme) and at the level of its reflection (repeated form of presentation of information). Each microfractal is able to function autonomously. At the same time, the property of self-similarity, while enforcing the law of unity in diversity, generates a holistic perception of the lexical-semantic field.

Keywords: component analysis, conceptual analysis, lexical-semantic field, fractality, DEATH concept name.

Постановка проблеми. В сучасному науковому співтоваристві поширюються інтегральні дослідження, підґрунття яких – філософський принцип єдності світу. Виникають суміжні наукові підходи, розроблюються міждисциплінарні методи, відбувається пошук об'єднаних теорій, змінюються сам принцип виділення наукових дисциплін. В лінгвістиці це – інтегральна парадигма, основа якого – комплексне, міждисциплінарне дослідження з урахуванням взаємодії різних областей лінгвістики (Кубрякова, 1995). У цьому ракурсі «концепт» вже не повинен розглядатися як кінцева мета концептології чи як самодостатній об'єкт у лінгвістиці загалом (Жаботинська, 2013).

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить, що згідно сучасного наукового погляду на міждисциплінарність «концепту» останній спонтанно функціонує в пізнавальній

та комунікативній діяльності індивіда, реалізується у певному мовленнєвому акті, а отже, повинен описуватись і пояснюватись з урахуванням складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів, пов'язаних із залученням індивіда до екстралінгвального оточення та соціально-культурної взаємодії (Таценко, 2018). Але на думку провідних науковців конкретні процедури виділення базових концептів практично не розроблені (Беляєвська, 2007).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми зумовлює наш інтерес до теорії Н.В. Таценко, яка намагається відтворити модель концепту, яка б пояснювала і систематизувала представлені в семантиці мови і отримані емпіричним шляхом знання про світ в умовах зміни наукової парадигми, коли ми вже просто не маємо права оперувати суто лінгвальними термінами для пояснення мовних явищ і процесів.

Мета нашого дослідження – побудувати таку модель лексико-семантичного поля (ЛСП) імені концепту DEATH, яка була б здатна пояснити сутність феномена смерті в англомовній картині світу, спираючись на мовні факти про досліджуване явище.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання: побудувати лексико-семантичне поле концепту DEATH; проаналізувати його фрактальність; зробити висновок про зміст понятійної основи імені концепту DEATH.

Використовуємо для цього концептуальний аналіз – опис змісту концепту шляхом виокремлення імені концепту, проведення компонентного аналізу та семантичного аналізу вживання засобів вираження концепту – методика якого детально описана С.А. Жаботинською (Жаботинська, 2013: 8).

Об'єктом дослідження постає концепт DEATH, лексикалізований в сучасній англійській мові.

Предметом дослідження є лексико-семантичні аспекти концепту DEATH в англомовних лексикографічних джерелах та англомовному художньому дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. За словами В.І. Шаховського, не можна недооцінювати лексичне значення слова, тому що «людське мислення накопичує, узагальнює і конституює (реконструює) знання, тобто концептуалізує їх і надає їм лексикалізовану або паралінгвістичну символіку (код)» (Шаховський, 2008: 26). С.А. Жаботинська акцентує увагу на тому, що усі школи когнітивної лінгвістики додержуються думки стосовно того, що значення мовного виразу дорівнюється позначуваному ним концепту, і робить висновок стосовно тотожності лексичного значення слова з концептом, активованим у мисленні (Жаботинська, 2013: 3) Таким чином, вважаємо доцільним починати дослідження з аналізу лексичного значення імені концепту DEATH– іменника *death* – оскільки воно притягує всі можливі смисли концепту. Іншими словами, в атракторі розміщена найістотніша інформація й найважливіші смисли, які притягують і структурують смисли навколо себе (Таценко, 2018: 177).

У процесі компонентного аналізу значення лексеми *death* у різнопланових словниках виокремлюємо спільні і відмінні семи лексичного значення імені концепту DEATH: спільні семи – *cessation, organism, biological function*; відмінні семи – *total, permanent, irreversible, ultimate, state, act, fact, cause, occasion, time* і робимо висновок, що ім'я концепту має таке сигніфіковане лексичне значення: *total permanent irreversible ultimate cessation of organism's biological functions due to some cause or occasion in time or a fact about it*.

Згідно з методикою концептуального аналізу наступний етап нашого дослідження носить суто технічний характер і полягає у складанні списків синонімів до кожної семи сигніфікованого значення лексеми *death* з їхнім подальшим зведенням у матрицю. Продемонструємо це на прикладі семи “total”: нами було виокремлено однакові лексеми в кожному із синонімічних рядів і зроблено припущення про те, що узагальнений синонімічний ряд лексеми *total* має такий вигляд: *absolute, full, unconditional*. Проаналізувавши таким чином сигніфіковане лексичне значення слова *death*, ми одержали список синонімів, який складається з 26 лексем. Наступним кроком будемо матрицю і проводимо її аналіз методом семантичних множників для отримання числа збігу сем. Розглянемо це на прикладі лексеми *absolute*, яка згідно з визначеннями “not qualified or

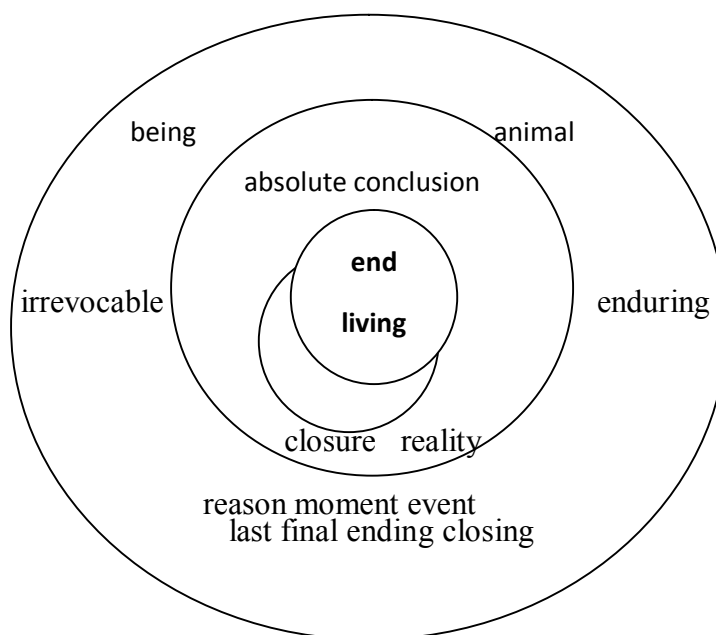
diminished in any way; total"; “ existing in reality or as a matter of fact” має 2 збіги з сигніфікованим значенням лексеми *death*. Зазначимо, що не кожен з поданих в тлумачних словниках лексично-семантичних варіантів є концепуальним, оскільки не кожен з них наділений високим ступенем узагальнення, відзначений лінгвокультурною специфікою, а отже має ціннісну значимість. Результати етапу дослідження подані у таблиці 1.

Таблиця 1. Матриця лексико-семантичних варіантів на ґрунті лексикографічних даних.

семи → синоніми ↓	total	permanent	irreversible	ultimate	state	act	fact	cessation	organism	biological function	cause	occasion	time	збір
absolute	++			+		+	++							2
full														0
unconditional														0
enduring		++												1
lasting													++	1
conclusion						++					++			2
closure					++	++								2
closing						++								1
end					++	++	++	++					+	4
ending								++						1
finish														0
finishing														0
irrevocable			++											1
last													++	1
final				++										1
living					++	++	+		++					3
animal									++					1
creature														0
being										++				1
reality					++		++							2
time														0
moment													++	1
purpose														0
use														0
event												++		1
reason											++			1

Під час систематизації даних таблиці ми базуємось на кількісних показниках і вважаємо, що найбільша кількість лексем є підставою вважати їх ядром. Узагальнено отримані дані у лексико-семантичному полі імені концепту DEATH у вигляді рисунка 1.

Рисунок 1. Лексико-семантичне поле імені концепту DEATH:

Проаналізувавши отримані дані, робимо висновок, що модель мовного вираження імені концепту DEATH має такий вигляд:

Ядро – *end, living*.

Навколоядерна зона – *absolute, conclusion, closure, reality*.

Периферія – *being, animal, reason, moment, event, irrevocable, enduring, lasting, closing, ending*.

Як ми бачимо, носії англійської мови асоціюють ім'я концепту DEATH з закінченням існування. Інтерпретація лексем навколоядерної і периферійних зон, на нашу думку, повинна проводитись з обережністю, щоб уникнути наділення лексем суб'єктивно-оцінним конотативним значенням. Отже, понятійна основа імені концепту DEATH за даними лексикографічних джерел має такий зміст: *end of living* associated with *absolute conclusion* and *closure of reality* which concerns any *being* or *animal* and is accompanied with such attributes of *reason, event, moment* as *irrevocable enduring last final ending closing*.

Ми вважаємо, що така модель лексико-семантичного поля не повністю відбиває всі виміри концепту DEATH, оскільки, на нашу думку, вона, з точки зору виміру простору, є лінійною. Це означає, що вона лежить в одній площині – роз'яснює мовні одиниці і не має нічого спільного з концептуальним аналізом, який звертається до знань про світ (Жаботинська, 2013), в якому концепт функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда та реалізується у певному мовленнєвому акті (Таценко, 2018: 135), а отже повинен бути в полі зору останнього разом з усіма зовнішніми зв'язками, повинен бути чітко локалізований у просторі і часі – таким чином, роз'єднання повинно бути змінено на об'єднання.

Зважаючи на вищевикладене, наступний етап нашого дослідження – продемонструвати фрактальність лексико-семантичного поля імені концепту DEATH, тобто його нелінійність, відкритість, здатність до самоподібності в різних контекстах, оскільки складається з таких фрагментів, структурний мотив яких повторюється у різних масштабах (Таценко, 2018: 182).

Аналіз спільної семи у дефініціях лексеми *death* вказує на різні мікрополя для спільного лексико-семантичного поля у таблиці 2.

Таблиця 2. Лексико-семантичне поле імені концепту DEATH:

reason of cessation of organism's biological functions	something that is the <u>cause</u> of one's ultimate failure or loss of life (Merriam-Webster Dictionary); an <u>occasion</u> when someone <u>dies</u> ; the <u>time</u> when something <u>ends</u> or the <u>fact</u> that it <u>ends</u> (Macmillan dictionary); the <u>end</u> of the life of a person or animal; a particular <u>case</u> when someone <u>dies</u> (Longman dictionary); <u>end of life</u> (Thesaurus.com).
consequence of cessation of organism's biological functions	Old English <i>dea</i> "total cessation of life, <u>act or fact</u> of dying, <u>state</u> of being dead; cause of death", from Proto-Germanic <i>*dauthuz</i> , from verbal stem <i>*dau-</i> , which is perhaps from PIE root <i>*dheu-</i> "to die", with Proto-Germanic <i>*-thuz</i> suffix indicating " <u>act, process, condition</u> " (Online etymology dictionary); the <u>degeneration or disintegration</u> of a biological cell (APA dictionary of psychology); the <u>state</u> of being dead (=of no longer living); the <u>state</u> of being dead (=of no longer living) (TransLegal dictionary); the <u>act</u> of ceasing to exist (Merriam-Webster Dictionary).
attributives of cessation of organism's biological functions	the cessation of <u>all vital</u> functions of the body including the heartbeat, brain activity (including the brain stem), and breathing (Medical dictionary); the <u>permanent</u> cessation of physical and mental processes in an organism (APA dictionary of psychology); the <u>permanent</u> cessation of all <u>biological functions</u> that sustain a living <u>organism</u> (Wikipedia, the free encyclopaedia); the <u>irreversible</u> cessation of all vital functions especially as indicated by permanent stoppage of the heart, respiration, and brain activity, the end of life (Merriam-Webster Dictionary).

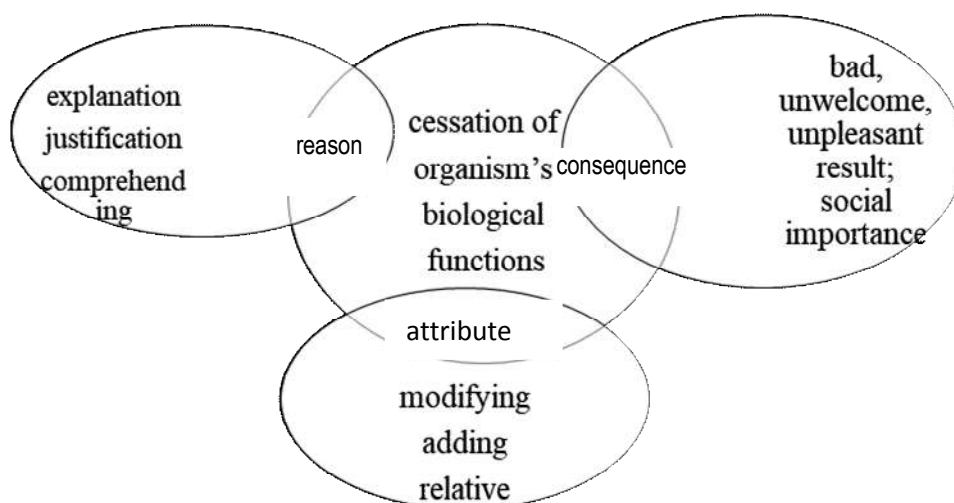
Reason: 1) a fact or situation which explains why it happens or what causes it to happen, 2) evidence for your belief or a definite cause of your feelings (Collins free online dictionary and thesaurus); 3) the thing that makes some thing intelligible, 4) the power of comprehending, inferring, or thinking especially in orderly rational way (Merriam-Webster Dictionary); 5) a cause, explanation or justification for an action or event (Oxford learner's dictionary).

Consequence: 1) the result or effect of smth (Collins free online dictionary and thesaurus); 2) a conclusion derived through logic, 3) following from a set of conditions, 4) social importance (Merriam-Webster Dictionary); 5) unwelcome or unpleasant result or effect, 6) importance or relevance, 7) social distinction (Oxford learner's dictionary); 8) a bad result (Cambridge dictionary).

Attributive: 1) relative to an understood domain, 2) modifying a noun (Collins free online dictionary and thesaurus); 3) from Latin *attribure* "add to" (Oxford learner's dictionary).

Таким чином, ми бачимо, що проведений компонентний аналіз сигніфікованого значення лексеми *death* (значення лексем *reason*, *consequence*, *attributive* із виокремленням низки сем їхніх лексико-семантичних варіантів) наочно ілюструє фрактальність ЛСП імені концепту DEATH на рисунку 2.

Рисунок 2. Фрактальна модель ЛСП імені концепту DEATH

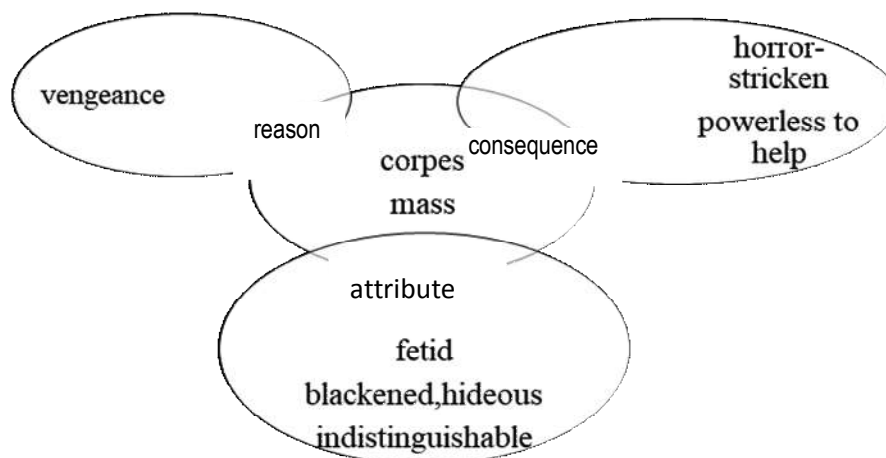

Спробуємо проілюструвати фрактальність ЛСП імені концепту DEATH, яка виявляється в його рекурсивності, на матеріалі художнього англomовного дискурсу. Для аналізу були відібрані три оповідання різних літературних періодів і жанрів як показові з точки зору наявної присутності в них теми смерті – це “Hop Frog” by Edgar Allan Poe (1849) («Жабеня» Едгара По), “The School” by Donald Barthelme (1981) («Школа» Дональда Бартелмі) та “Paper Menagerie” by Ken Liu (2011). («Паперовий звіринець» Кена Лю). Результати етапу дослідження подані у таблицях 3-5 і рисунках 3-5.

Таблиця 3. Лексико-семантичне поле імені концепту DEATH в оповіданні “Hop Frog” by Edgar Allan Poe:

reason of becoming corpses, mass	Owing to the high combustibility of both the flax and the tar to which it adhered, the dwarf had scarcely made an end of his brief speech before the work of <u>vengeance</u> was complete (Poe: 8).
consequences of becoming corpses, mass	...who gazed at them from below, <u>horror-stricken</u> , and <u>without the power</u> to render them the slightest assistance(Poe: 8).
attributive of corpses, mass	The eight corpses swung in their chains, a <u>fetid</u> , <u>blackened</u> , <u>hideous</u> , and <u>indistinguishable</u> mass(Poe: 9).

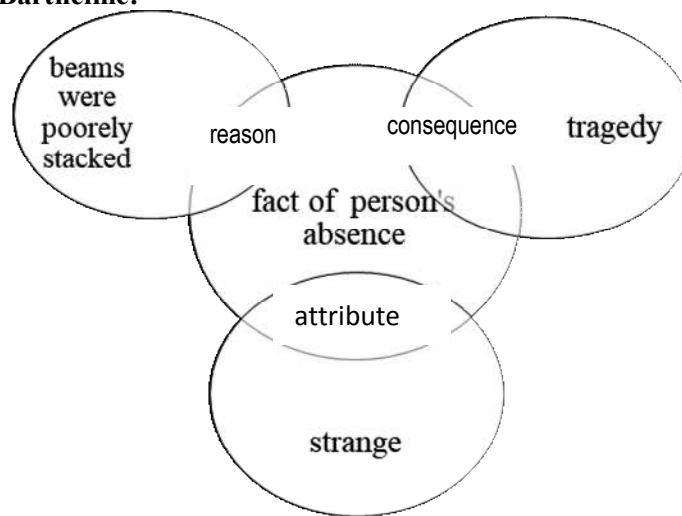
Рисунок 3. Фрактальна модель ЛСП імені концепту DEATH в оповіданні “Hop Frog” by Edgar Allan Poe:

Таблиця 4. Лексико-семантичне поле імені концепту DEATH в оповіданні “The School” by Donald Barthelme:

reason of person's absence	There's a court case coming out of that, the parents are claiming that the <u>beams were poorly stacked</u> (Barthelme:1).
consequences of person's absence	The <u>tragedy</u> occurred when Matthew Wein and Tony Mavrogordo were playing over where they're excavating for the new federal office building (Barthelme:1).
attributive of person's absence	It's been a <u>strange</u> year (Barthelme:1).

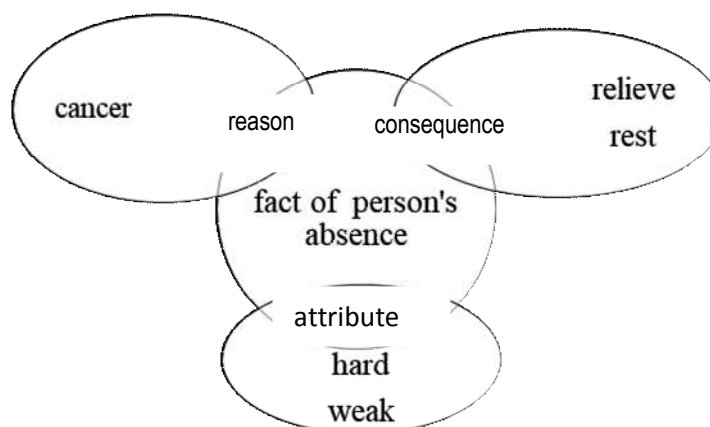
Рисунок 4. Фрактальна модель ЛСП імені концепту DEATH в оповіданні “The School” by Donald Barthelme:

Таблиця 5. Лексико-семантичне поле імені концепту DEATH в оповіданні “Paper Menagerie” by Ken Liu:

reason of person's absence	...the <u>cancer</u> had spread far beyond the limits of surgery (Liu: 1).
consequences of person's absence	I reached out to touch her hand, because I thought that was what I was supposed to do. I <u>was relieved</u> . I was already thinking about the flight back, and the bright California sunshine (Liu: 1). “I don't know anything about the Chinese calendar,” I said. “Just <u>rest</u> , Mom (Liu: 1).” She died when my plane was somewhere over Nevada (Liu: 1).
attributive of person's absence	Her voice was very <u>weak...</u> (Liu: 1). <i>Why won't you talk to me, son? The pain makes it <u>hard</u> to write</i> (Liu: 1).

Рисунок 5. Фрактальна модель ЛСП імені концепту DEATH в оповіданні “Paper Menagerie” by Ken Liu:

Проаналізувавши оповідання, ми знайшли підтвердження рекурсивності ЛСП імені концепту DEATH, що виявляється на рівні змісту (повторюється тема) й на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації). В усіх трьох оповіданнях ми спостерігаємо реалізацію ЛСП імені концепту DEATH: можемо чітко визначити причини смерті, її ознаки та проаналізувати наслідки для оточуючих. Отже, семантичні фрактали угруповують можливі смисли навколо смислового інваріанта, тобто утримують можливі смисли одного концепту в межах певної дискурсивної цілісності.

Висновки з даного дослідження і перспективи. У процесі проведеного дослідження було побудовано лексико-семантичне поле імені концепту DEATH за допомогою концептуального аналізу та зроблено висновок, що понятійна основа імені концепту DEATH за даними лексикографічних джерел має такий зміст: *end of living associated with absolute conclusion and closure of reality which concerns any being or animal and is accompanied with such attributes of reason, event, moment as irrevocable enduring last final ending closing.* Також ми аргументували авторське припущення про фрактальність ЛСП імені концепту DEATH і довели, що фрактальність лексико-семантичного поля виявляється в його рекурсивності: лексико-семантичні варіанти (мікрофрактали) в процесі свого функціонування здатні необмежено зростати тематично й ускладнюватись (або, навпаки, згортатися), залишаючи при цьому організований вигляд. Рекурсивність виявляється на рівні змісту (повторюється тема) й на рівні його відбиття (повторюється форма викладення інформації). Кожен мікрофрактал може функціонувати автономно. Водночас властивість само подібності забезпечує виконання закону єдності в різноманітності та породжує цілісне сприйняття лексико-семантичного поля.

Проведене дослідження не є вичерпним. Подальшу перспективу наукової розвідки вбачаємо у структуризації предметноцентричного фрейму імені концепту DEATH як одного з найефективніших методів сучасних семантичних досліджень лінгвокогнітивних концептів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Беляевская Е.Г. Концептуальный анализ: модифицированная версия методов структурной лингвистики. *Концептуальный анализ языка: современные направления исследования* / Беляевская Е.Г. Калуга, 2007. С. 60–69.
2. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2013. № 6. С. 47–76. DOI: [HTTPS://DOI.ORG./ 10.26565/2218-2926-2013-06-04](https://doi.org/10.26565/2218-2926-2013-06-04)
3. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа). *Язык и наука конца XX века*. РГГУ, 1995. С. 144– 238.
4. Таценко Н.В. Емпатія в сучасному англomовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір: дис...доктора філологічних наук : 10.02.04. Харків, 2018. 472 с.
5. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоции. М.: Гнозис, 2008. 416 с.
6. APA dictionary of psychology. URL: <https://dictionary.apa.org/death> (дата звернення 24.10.2019).

7. Barthelme D. The School. URL: <https://www.npr.org/programs/death/readings/stories/bart.html>
8. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english> (дата звернення 26.11.2019).
9. Collins free online dictionary and thesaurus. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-thesaurus/death> (дата звернення 28.10.2019).
10. Liu K. Paper Menagerie. URL: <https://io9.gizmodo.com/read-ken-lius-amazing-story-that-swept-the-hugo-nebula-5958919>
11. Longman dictionary of contemporary English online. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/death> (дата звернення 25.10.2019).
12. Macmillan dictionary (free English dictionary and thesaurus online). URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/death> (дата звернення 25.10.2019).
13. Medical dictionary. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/death> (дата звернення 24.10.2019).
14. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/death> (дата звернення 26.10.2019).
15. Online etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/death> (дата звернення 27.10.2019).
16. Oxford learner's dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> (дата звернення 21.11.2019).
17. Poe E. Hop Frog. URL: <http://pinkmonkey.com/dl/library1/hop.pdf>
18. Thesaurus.com. URL: <https://www.thesaurus.com/browse/death?s=t> (дата звернення 27.10.2019).
19. TransLegal dictionary. URL: <https://www.translegal.com/legal-english-dictionary/death> (дата звернення 25.10.2019).
20. Wikipedia, the free encyclopaedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Death> (дата звернення 25.10.2019).

REFERENCES

1. APA dictionary of psychology. URL: <https://dictionary.apa.org/death> (accessed 24.10.2019).
2. Barthelme, D. The School. URL: <https://www.npr.org/programs/death/readings/stories/bart.html>
3. Beliaevskaia, E.H. (2007). Kontseptualnyi analiz: modifitsirovannaia versiiia metodov strukturalnoi lnhvistiki // Kontseptualnyi analiz yazyka: sovremennyye napravleniia yissledovaniia. [Conceptual analysis: a modern version of structural linguistics methods // Conceptual analysis of the language: modern branches of investigation]. Kaluha, pp. 60–69.
4. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english> (accessed 26.11.2019).
5. Collins free online dictionary and thesaurus. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english-thesaurus/death> (accessed 28.10.2019). <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/death> (accessed 25.10.2019). <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/death> (accessed 26.10.2019).
6. Kubriakova, E. S. (1995). Evoliutsiia lnhvystycheskykh idei vo vtoroi polovine XX veka (opyt paradimhalnoho analiza) // Yazyk i nauka kontsa XX veka. [The evolution of linguistic ideas in the second half of the twentieth century (the experience of paradigm analysis) // Language and science of the end of the XXth century]. RHHU, pp. 144–238.
7. Liu, K. Paper Menagerie. URL: <https://io9.gizmodo.com/read-ken-lius-amazing-story-that-swept-the-hugo-nebula-5958919>
8. Longman dictionary of contemporary English online. URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/death> (accessed 25.10.2019).
- Macmillan dictionary (free English dictionary and thesaurus online). URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/death> (accessed 25.10.2019).
9. Medical dictionary. URL: <https://medical-dictionary.thefreedictionary.com/death> (accessed 24.10.2019).
- Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/death> (accessed 26.10.2019).
10. Online etymology dictionary. URL: <https://www.etymonline.com/word/death> (accessed 27.10.2019).
11. Oxford learner's dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> (accessed 21.11.2019).
12. Poe, E. Hop Frog. URL: <http://pinkmonkey.com/dl/library1/hop.pdf>
13. Shakhovskiy, V.Y (2008). Lnhvysticheskaia teoriia emotsii [The linguistic theory of emotions]. M.: Hnozys, 416 s.
14. Tacenko, N.V. (2018). Empatiia v suchasnomu anhlomovnomu dyskursi: kohnityvno-synerhetychnyi vymir: dys... doktora filolohichnykh nauk [Empathy in modern English discourse: cognitive-synergetic aspect]. Kharkiv, 472 p.
15. Thesaurus.com. URL: <https://www.thesaurus.com/browse/death?s=t> (accessed 27.10.2019).
16. TransLegal dictionary. URL: <https://www.translegal.com/legal-english-dictionary/death> (accessed 25.10.2019).
17. Wikipedia, the free encyclopaedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Death> (accessed 25.10.2019).
18. Zhabotynskaia, S.A. (2013). Imia kak tekst: kontseptualnaia set leksycheskoho znacheniia (analiz imeni emotsiui) // Kohnitysia, kommunykatsiia, dyskurs. [Name as text: conceptual networks of lexical meaning (analysis of the name of emotion) // Cognition, communication, discourse]. Kharkiv, pp. 47–76. DOI: <https://doi.org/10.26565/2218-2926-2013-06-04>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лілія Молгамова – викладач кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, концептологія, синергетика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Lilia Molhamova – instructor of the Department of the Germanic Philology at Sumy A.S. Makarenko State Pedagogical University.

Scientific interests: cognitive linguistics, conceptology, synergetics.

УДК: 81'37'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.46>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОПРАГМАТИКИ

Альона КУЧЕР (Київ, Україна)

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9056-7697>

e-mail: dehalyuk@gmail.com

КУЧЕР Альона. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОПРАГМАТИКИ. У статті розглянуто багатоаспектність наукових підходів у дослідженні лінгвістичної прагматики (ЛП). Окреслено завдання ЛП, здійснено опис дослідницьких одиниць проблемного поля ЛП. Проаналізовано складність у диференціюванні термінів прагматика та ЛП. Здійснено порівняльний аналіз та розмежування ЛП зі схожими дисциплінами та з'ясовано передумови формування прагматистіки.

Ключові слова: прагматика, лінгвопрагматика, акціональність, мовленнєвий акт, комунікативна лінгвістика, лінгвостилістика, мовленнєвий контекст, прагматистістика.

Alona KUCHER. THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF LINGUOPRAGMATICS. The article deals with the relevance of the study of LP as one of the newest linguistic areas of analysis of the communicative sphere. The development of LP testifies to the current tendencies of consideration of the subjective factor in the language system and beyond. The article lacks a historiographical excursion to the study of LP, but draws attention to the multidimensionality of scientific approaches to the formation of theoretical and methodological foundations and the description of the conceptual toolbox of LP.

An attempt was made to delineate the tasks of the LP, to identify the investigated subject composition of L and to find out the scientific status of the LP. However, the complexity of differentiating the terms pragmatics and linguistic pragmatics is analyzed. A number of their interpretations are considered in the article and their ambiguity is noted. In spite of the cases when these terms are identified by scientists and the idea of anthropocentricity in their content, it has been found that the most consistent is their delineation. The term «pragmatics» has a much wider range of meanings that signal the activation of the subjective principle that is manifested in the scheme of «creation - interpretation – influence» and may indicate aspects or approaches in the study of different phenomena of science. Instead, the term linguistic pragmatics is used to define the progressive direction in linguistics, which is characterized by the study of the linguistic system in the activity aspect, that is, the main thing is to analyze the language from the point of view of communication of communicators taking into account the context of communication.

Comparative analysis and delineation of LP with such disciplines as communicative linguistics, stylistics and the prerequisites for the formation of pragmatististics have been made.

Key words: pragmatics, linguopragmatics, factionality, speech act, communicative linguistics, linguostylistics, speech context, pragmatististics.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична традиція розширює наукові горизонти розвідок про мову. Одним із найпопулярніших у наш час є комунікативний напрям лінгвістики, до кола проблем якого входять прагматичні вияви комунікації. У науковій сфері цей напрям досліджень окреслено як лінгвопрагматика. ЛП як відносно молода наука перебуває на етапі формування, що ускладнює процеси її адекватного опису, утвердження поняттєвого інструментарію та практичного застосування теоретико-методологічних концепцій. Міждисциплінарний характер, виявлюваний у контексті антропологічної складової, та тривале накопичення емпіричної бази інших суміжних наук теж розширює коло питань ЛП. Усі ці передумови й спричинюють поживлений інтерес лінгвістів в упорядкуванні наукових теорій усебічного опрацювання ЛП. Учених цікавить розмежування ЛП від подібних їй наукових галузей знань із наданням їй відповідного наукового статусу, створення концептуальних методологій опрацювання її предметного складу, виявлення особливостей та функцій різнорівневих явищ та елементів у галузі ЛП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері лінгвопрагматичних досліджень помітне посилення наукового потенціалу, який активно збагачується працями як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів, таких як: Н. Д. Аругюнова, Ф. С. Бацевич, Л. Р. Безугла, Т. Г. Винокур, В. В. Богданов, Дж. Бруно, Т. В. Булигіна, М. О. Вінтонів, Т. ван Дейк, А. О. Загнітко, С. Левінсон, Дж. Ліч, Б. Ю. Норман, О. В. Падучева, Г. Г. Почепцов, А. Ребуль, Ю. С. Степанов, Р. С. Столнейкер, І. П. Сусов, Дж. Унді, І. С. Шевченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

У зв'язку з тим, що ЛП перебуває на етапі бурхливого розвитку, постає ряд питань, вирішення яких полягає у визначенні ЛП та особливостей використання самого терміна ЛП, процесів інтегрування ЛП із іншими науками, що й ускладнює формування конкретного предмета дослідження ЛП та її завдань. Із метою наукового окреслення завдань ЛП, виявленні меж її проблемного поля лінгвісти застосовують ряд диференційних критеріїв, які демонструють різноаспектність тлумачень теоретико-методологічного апарату ЛП та наукових підходів у її вивченні. Саме це й слугує передумовою подальшого зацікавлення у комплексному дослідженні ЛП.

Формулювання цілей статті. Метою пропонованої статті є спроба теоретико-методологічного опрацювання окремих аспектів дослідження ЛП. Завданням наукової розвідки є:

- 1) з'ясування обсягу використання терміна прагматика;
- 2) систематизування наукових підходів у визначенні терміна ЛП та окреслення її предмета, завдань дослідження;
- 3) розгляд наукових класифікацій у виявленні сутності ЛП;
- 4) визначення статусу ЛП у загальнонауковій системі;
- 5) розмежування ЛП із подібними науками.

До наукового обігу термін прагматика увійшла лише як розділ семіотики, однак із розвитком наук та суттєвим накопиченням знань прагматика суттєво переросла свої межі опису. У наукових колах немає загальноприйнятої позиції щодо конкретизації самого терміна прагматика, тому деякі дослідники використовують паралельно терміни прагматика, лінгвопрагматика, лінгвістична прагматика, прагматика мови, проте термін прагматика часто вчені використовують у лінгвістичному контексті, але в розумінні аспекта чи плана дослідження мови (Ахманова, 1996: 331; Дж. Ліч, 1966, 139) та ін.

Е. Азнаурова намагається описати різноаспектність визначень ЛП, виявляючи три напрями дослідницьких трактувань: 1) домінанта – людський фактор; 2) функціональний аспект; 3) процесуальний аспект – дослідження ефекту мовної комунікації у плані взаємного впливу комунікантів у процесі спілкування; 4) інтерпретаційний аспект мовленнєвих утворень (Азнаурова, 1988: 10-12).

У зв'язку з широким спектром дослідження ЛП можемо помітити широке окреслення її предмета. Предметом, на думку Е. Азнаурової, є вивчення мови в аспекті людської діяльності в широкому соціальному контексті. Методологічно суперечливою сприймається теза дослідниці, яка до предмета ЛП також відносить «не індивідуальні особливості мислетворення, а загальні закономірності вживання мовних форм у процесі комунікації», що постають як інструмент впливу на адресата (Азнаурова, 1988: 8, 27).

За міркуваннями І. Сусова, прагматика розглядає комунікативний процес із урахуванням контекстуально залежних принципів використання мови, що втілюється у безкінечній кількості мовленнєвих актів. (Сусов, 2009). Попри певну невизначеність в описі предмета ЛП, на наш погляд, найбільш випрацюваним є формулювання Ф. Бацевича, який зазначає, що предметом ЛП є «суб'єктивний чинник у мові, який, крім осіб адресанта, адресата і зв'язків між ними, охоплює й інші фактори, пов'язані з виявом суб'єктивності в мові: конотативні складники лексичних і граматичних засобів, що сформувалися під впливом особистісних чинників спілкування; реєстри, тональність і атмосфера спілкування; умови успішності дискурсів, мовленнєвих жанрів і мовленнєвих актів, точки зору учасників спілкування тощо» (Бацевич, 2011: 12).

На сучасному етапі існує безліч класифікацій, що стосуються вирішення питань дослідження та тлумачення прагматики. Р. Хорн вирізняє три напрями в розумінні прагматики: конвертаційний (мовленневоактовий), функціональний (риторико-стилістичний) та психолінгвістичний (породження та сприймання мовлення), що передбачають різні підходи у дослідженні лінгвопрагматики та відмінності у трактуванні, хоча незмінною є центрова позиція суб'єкта комунікації. В. Карасик подає два визначення прагматики: 1) у вузькому розумінні, коли мають на увазі «особливі, стилістично марковані способи вживання висловлень». Таке тлумачення характерне з позицій структурної моделі мови, побудованої на основі формального синтаксису. 2) у широкому розумінні прагматика трактується як «система правил спілкування, до яких входить і мовне спілкування», що є послідовним із позицій функційних та комунікативних аспектів мови (Карасик, 1992). У дослідженнях Т. Булигіної та у словнику Ж. Мюшлера й А. Ребул подано опис двох типів прагматики: лінгвістичної та нелінгвістичної, між якими досить важко провести чітку межу. На думку Т. Булигіної, основною відмінністю лінгвістичної прагматики є конвенціональність значень, що виявляється в їх експліцитності та регулярності вираження мовних засобів, натомість для нелінгвістичної прагматики є пріоритетними суб'єктивність, неповторюваність, іманентність значень (Булигіна, 1981). У словнику Ж. Мошлера та А. Ребул до ЛП, у межах якої формується теорія компетенції, учені віднесли синтаксис та семантику, до нелінгвістичної – принципи дискурсу та контекст як головних складників формування теорії реалізації (Moeschler, Reboul, 1994: 35).

Постає не менш складне питання щодо статусу самої ЛП. Міркування дослідників різняться, що й спричинює значну варіативність його опису. ЛП окреслюють як: самостійну дисципліну (Ч. Моріс, Б. Норман, Н. Арутюнова та ін.) або як сучасний напрям чи розділ лінгвістики (Ф. Бацевич, Р. Столнейкер, Є. Азнаурова та ін.). Беремо за основу визначення ЛП як «напрямку сучасної лінгвістики, який ґрунтується на виявленні та описі функціонування суб'єктивного чинника в Мові, Мовленні та Комунікації (прим. великі літери – авторські, Бацевич Ф. С.) як модусах існування живої природної людської мови» (Бацевич, 2011: 12).

Утвердження ЛП як науки про мову з антропоцентричним її спрямуванням пов'язують із Міжнародним симпозіумом із прагматики природних мов, який відбувся у 1970 році, інші ж вважають знаковою подією вихід наукової праці «Мовленнєві акти» (1969), автором якої є Дж. Серль. Учасники цього симпозіуму не надали статусу самостійності, а позиціонували як напрям мовознавства. (Pragmatics of Natural Languages, 1971: 5-6).

Причини формування прагматики як відносно самостійної науки, на думку І. Сусова, криються у безперервній взаємодії філософії мови та лінгвістики, внаслідок чого відбулося поєднання контенсивного (змістового, семантичного) та акціонального (суб'єктивного) підходів вивчення мови. Із часом, як зазначає І. Сусов, причиною неоднозначності у баченні статусу ЛП стало формування двох таборів у дослідницькому колі: прихильників надання П статусу самостійності, які критично ставляться до її уподібнення з лінгвістикою, та прихильників її віднесення до складу лінгвістики, оскільки позиціонують мову як один із різновидів соціальної діяльності людини; мова, на їхній погляд, має два рівні: структурний (конструктивний) – р. речення та функційний (прагматичний) – р. висловлення. Тобто П розглядається як один із типів лінгвістичного аналізу на рівні висловлення (Сусов, 2009: 39-40). Аргументом такого бачення є, наприклад, міркування Н. Ліча, який відносить Л до складу лінгвістики, оскільки «прагматика вивчає, як висловлення отримують значення в ситуаціях». (Сусов, 2009: 46). Власна позиція І. Сусова полягає у наданні П статусу самостійної міждисциплінарної галузі знань, що тісно примикає до лінгвістики. (Сусов, 2009). Такий погляд на ЛП поділяє й С. Чапман, який розглядає її як «додаток» лінгвістики (Чапман, 2011: 10-13).

Тісний зв'язок ЛП із іншими дисциплінами, схожість, на перший погляд, їхнього предметного складу, завдань та наявність однакових сфер дослідження призводить до частого їхнього сплутування, зокрема ЛП та комунікативної лінгвістики (КЛ) і ЛП та стилістики. Спробу детального теоретико-методологічного аналізу ЛП та КЛ у своїх роботах

здійснив Ф. Бацевич, який, вказуючи на відсутність «демаркаційних» меж між ними, вважає, що «прагмалінгвістика постає як одна з найважливіших складових комунікативної лінгвістики, а не її термінологічний синонім», оскільки КМ «має набагато більшу дослідницьку сферу, яка, окрім прагматичної, охоплює семантичну й синтаксичну складові засобів мовного коду» (Бацевич, 2004: 13-14). Тобто КЛ бере до уваги не лише суб'єктивну складову спілкування, а й чинники, що є незалежними від учасників комунікації (стан каналів комунікації, їхні особливості, місце, час тощо) (Бацевич, 2011: 14).

Функціонально-прагматична парадигма мовної системи, що регулюється комунікативними установками здійснення мовленнєвої діяльності у вигляді мовленнєвих актах та дискурсах, тісно переплітається із лінгвостилістичною (стилістичною) проблематикою. Ряд лінгвістів, таких як: Л. Безугла, І. Григорян, Л. Лузіна, В. Волков, Е. Азнаурова, І. Гальперін та ін. опрацьовують питання кваліфікаційних характеристик лінгвостилістики (ЛС) та ЛП із метою їх розмежування. Основним завданням ЛС, зазначають дослідники, є виявлення принципів відбору і поєднання мовних одиниць в межах певного функціонального стилю (Азнаурова, 1988: 18); дослідження системи використання мовних засобів у якості виразників тієї чи іншої функції, що стосується системно-структурної парадигми та її функціонального відгалуження (Безугла, 2014: 9); дослідження мовних засобів різних рівнів, їхні стилістичні значення та конотативні відтінки і закономірності використання цих засобів залежно від обставин та сфер спілкування (Кожина, 2008: 28) та ін.

Важливим для адекватного опису завдань стилістики, що дало б змогу чіткіше простежити зв'язки з прагматикою мови, варто звернутися до розгляду історично сформованих аспектів дослідження в галузі стилістики, серед яких виділяють (Кожина, 2008: 35): 1) традиційний – структурний аспект, що виявляє неконтекстуальні ресурси мови (так звана «стилістика ресурсів»); 2) комунікативний, динамічний аспект, осердям розуміння якого є особливості функціонування та вживання мови у різноманітних сферах (так звана «функціональна стилістика»). Саме функціональна стилістика (ФС) є дуже наближеною до ЛП, оскільки головною своєю функціональною репрезентантою виділяють «мову в дії».

Зауважуємо схожість стилістики із ЛП в тому, що застосування принципів дослідження кожної спостерігаємо на усіх мовних рівнях, що знаходять своє втілення в закономірностях функціонування елементів кожного із них. Подібність стилістики та ЛП виражається ще в реалізації комунікативних установок, що мають своє практичне втілення в результаті адекватного добору мовних виражальних засобів. Проте для стилістики є важливим саме елемент мовлення, виявлення мети його використання, стилістичних особливостей та функцій. ЛП провідним принципом дослідження обирає виявлення причинно-наслідкових зв'язків у процесі використання цих засобів, який можна продемонструвати ланцюжком хто-що-як-навіщо-кому. У лінгвопрагматичному аспекті домінуюльну позицію займає саме творець мовлення. (Азнаурова, 1988: 20-21).

У середині ХХ ст. у зв'язку із прагматичним поворотом стилістика підхопила ідеї антропоцентризму, що й призвело до формування нового напрямку як прагматистилістика (ПС), яка демонструє поєднання теоретико-методологічних засад в галузі ЛП та стилістики. На думку Кожини, головною тезою ПС є теза про те, що зміст самого висловлення не обмежується лише виражальними засобами в мовленні, а й існує в досвіді спілкування як складової успішної комунікації (Кожина, 2008: 47). Тобто інформаційне поле кожної мовленнєвої ситуації має значно ширший значеннєвий спектр, що розгортається накладанням апріорного та апостеріорного аспектів спілкування. ПС спеціалізується на тому, яким чином та якою мірою впливає суб'єктивність (світогляд, інтенції, бажання тощо) учасників комунікації у поєднанні з екстралінгвальними чинниками на стилістичне наповнення висловленого (написаного).

У результаті дослідження зауважуємо непослідовність методологій опрацювання термінів прагматика та ЛП. Попри часте паралельне їх використання вченими вважаємо за доречне їхнє розмежування із послідовним окресленням меж їхнього функціонування, опису різних їхніх значеннєвих виражень та сфери використання. ЛП – це термін на позначення

напряму лінгвістики, у центрі якого постає людина як учасник комунікації, реалізатор мовлення та його інтерпретатор. Головною об'єднувальною ознакою цих термінів є наявність суб'єктивного чинника в описі предмета дослідження, однак, на відміну від терміну ЛП, термін прагматика має стосунок не лише до лінгвістики, оскільки суб'єктивізм у діяльнісному контексті може виявлятися і в інших сферах. Різний, що присутній у трактуванні терміну прагматика, призводить до різного контекстного оперування. Попри первинне тлумачення прагматики, в основі якого постає розгляд мови в діяльнісному аспекті, що демонструє своєрідну інтеракцію людини як домінанти та мовної системи у вигляді здійснення мовленнєвих актів, термін прагматика на сучасному етапі розвитку науки має ширше розуміння, що втілює антропоцентричну парадигму знань. Частим також є використання терміну прагматика в значенні дослідницького «аспекту, підходу» в описі та аналізі певних явищ, які мають прагматичну складову, що реалізується в схемі творення – сприйняття (інтерпретування) – вплив.

Із огляду на безперервний розвиток наук про мову та формування нових їхніх напрямів, питання розмежування ЛП із комунікативною лінгвістикою (КЛ) теж залишається відкритим. У зв'язку із тим зауважуємо, що, попри подібність концептуальних схем дослідження ЛП та КЛ важливою для ЛП є саме прагматична складова спілкування, яка полягає у діяльнісному аспекті використання мови, взаємодії комунікантів та наявності відповідної конситуації, а для КЛ – розгляд самого процесу комунікації, особливостей його перебігу, враховуючи всі обставини, навіть не залежні від його учасників.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Пропоноване дослідження є спробою проведення загальнотеоретичного огляду лінгвістичної прагматики, особливостей опрацювання, опису завдань та предметного складу. У зв'язку з тим, що ЛП постає як один із сучасних антропоцентричних напрямів лінгвістики, відбувається взаємопроникнення із іншими науками про мову та її взаємодію з людським фактором, у результаті чого й ускладнюється створення теоретико-методологічної бази у сфері лінгвопрагматичних досліджень. Із огляду на неустатковану дослідницьку парадигму ЛП, перспективним та науково обґрунтованим є подальший комплексний аналіз у контексті загальнонаукового досвіду.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Э. С. Азнаурова; Ташк. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. Ф. Энгельса. – Ташкент : Фан, 1988. – 121 с.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М : УРСС : Советская энциклопедия, 1966. – 606 с.
3. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики [Текст] : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2011. – 304 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 344 с. (Альма-матер)
5. Безугла Л. Р. До питання розмежування прагматики, стилістики та прагмалінгвістики / Л. Р. Безугла // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2014. – № 1102, вип. 77. – С. 6-10.
6. Булыгина Т. В. О границах и содержании прагматики / Т. В. Булыгина // Изв. АН СССР. Серия литературы и языка. 1981. Т. 40, №4. – С. 333–342.
7. Кожина М. Н. Стилистика русского языка : учебник / М. Н. Кожина, Л. Р. Дускаева, В. А. Салимовский. – 4-е изд., стереотип. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2008. – 464 с.
8. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Ин-т языкознания РАН; Волгоград Гос. пед. ин-т, 1992. – 330 с.
9. Моррис Ч. Основания теории знаков / Ч. Моррис // Семиотика / Составитель, вступительная статья и общая редакция Ю. С. Степанова. – М. : Радуга, 1983. – С. 37-90.
10. Норман Б. Ю. Лингвистическая прагматика (на материале русского и других славянских языков) : курс лекций / Б. Ю. Норман. – Минск, 2009. – 183 с.
11. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница: Нова Книга, 2009. – 272 с.
12. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : Большая рос. энцикл., 1998. – 685 с.
13. Chapman S. Pragmatics / S. Chapman. – Palgrave-Macmillan, 2011. – 304 p. (Modern Linguistics Series)
14. Leech G. N. Linguistics and the Figures of Rhetoric / G. N. Leech // Essays on Style and Language. Linguistic and Critical Approaches to Literary Style / Ed. by R. Fowler. London : Routledge and Kegan Paul, 1966. – P. 135-156.

15. Moeschler J., Reboul A. Dictionnere encyclopédique de pragmatique / J. Moeschler, A. Reboul. – Paris : Seéil, 1994. – 562 c.

16. Pragmatics of Natural Languages / Ed. by Bar-Hiller. Y.-Dordrecht: Reidel, 1971.

REFERENCES

1. Aznaurova E. S. (1988). Pragmatika hudozhestvennogo slova. [Pragmatics of the word of art]. Tashkent : Fan, 121 p.
2. Ahmanova O. S. (1966). Slovar lingvisticheskikh terminov. [Dictionary of linguistic terms]. Moscow : URSS : Sovetskaya enciklopediya, 606 p.
3. Bacevich F. S. (2011). Vstup do lingvistichnoyi pragmatiki [Tekst] : pidruchnik [dlya stud. vish. navch. zakl.]. [Introduction to linguistic pragmatics]. Kyiv : Akademiya, 304 p.
4. Bacevich F. S. (2004). Osnovi komunikativnoyi lingvistiki : pidruchnik. [Fundamentals of Communicative Linguistics]. Kyiv : Akademiya, 344 p.
5. Bezugla L. R. (2014). Do pitannya rozmezhuvaniya pragmatiki, stilistiki ta pragmalingvistiki. [The question of the distinction between pragmatics, stylistics and pragmalinguistics]. Kharkiv, pp. 6-10.
6. Bulygina T. V. (1981). O granicah i sodержanii pragmatiki. [On the boundaries and content of pragmatics]. pp. 333–342.
7. Kozhina M. N. (2008). Stilistika russkogo yazyka : uchebnik [Stylistics of the Russian language]. Moscow. : FLINTA : Nauka, 464 p.
8. Karasik V. I. (1992). Yazyk socialnogo statusa. [Social status language]. M. : In-t yazykoznavaniya RAN; Volgograd Gos. ped. in-t, 330 p.
9. Morris Ch. (1983). Osnovaniya teorii znakov. [Grounds for sign theory]. Moscow : Raduga, pp. 37-90.
10. Norman B. Yu. (2009). Lingvisticheskaya pragmatika (na materiale russkogo i drugih slavyanskikh yazykov) : kurs lekcij. [Linguistic pragmatics]. Minsk, 183 p.
11. Susov I. P. (2009). Lingvisticheskaya pragmatika. [Linguistic pragmatics]. Vinnica: Nova Knyga, 272 p.
12. Yazykoznanie. Bolshoj enciklopedicheskij slovar / gl. red. V. N. Yarseva.(1998). [Linguistics. Great Encyclopedic DictionaryM. : Bolshaya ros. encikl., 685 p.
13. Chapman S. Pragmatics / S. Chapman (2011). – Palgrave-Macmillan. – 304 p. (Modern Linguistics Series)
14. Leech G. N. Linguistics and the Figures of Rhetoric / G. N. Leech (1966). // Essays on Style and Language. Linguistic and Critical Approaches to Literary Style / Ed. by R. Fowler. London : Routledge and Kegan Paul. – P. 135-156.
15. Moeschler J., Reboul A. (1994). Dictionnere encyclopédique de pragmatique / J. Moeschler, A. Reboul. – Paris : Seéil. – 562 p.
16. Pragmatics of Natural Languages / Ed. by Bar-Hiller (1971). Y.-Dordrecht: Reidel.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Кучер Альона – аспірант кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка.
Наукові інтереси: дослідження прагматики синтаксичних засобів художнього мовлення І. Франка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kucher Alyona – Postgraduate student of the Department of Ukrainian Language at the Borys-Grinchenko University Kyiv.

Scientific interests: study of the pragmatics of syntactic means of artistic speech by I. Franko.

УДК 811.111'42'37

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.47>

РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ДЕМАГОГІЇ ВИСЛОВЛЕННЯМИ З ІМПЛІКАТУРАМИ В ІНАВГУРАЦІЙНІЙ ПРОМОВІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

Анастасія ХАМАРШЕХ (Кременчук, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-3538>

e-mail: anastasia_ha_92@hotmail.com

ХАМАРШЕХ Анастасія. РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ДЕМАГОГІЇ ВИСЛОВЛЕННЯМИ З ІМПЛІКАТУРАМИ В ІНАВГУРАЦІЙНІЙ ПРОМОВІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА. У статті обґрунтовується доцільність лінгвопрагматичного аналізу імплікатур при розгляді способів реалізації стратегії демагогії. Мовець за допомогою імплікатури завульовано досягає маніпулятивної мети, реалізуючи стратегію демагогії.

Імплікатури характерні для реалізації локальних стратегій суб'єктивізації, популізму, маніпуляції та фасцинації. Переважають конвенціоналізовані імплікатури. Дискурсивні імплікатури є менш частотними.

Ключові слова: стратегія, демагогія, імплікатура, маніпуляція, політична промова, популізм, суб'єктивізація, тригер, фасцинація.

KHAMARSHEKH Anastasia. REALISATION OF THE STRATEGY OF DEMAGOGUERY BY PHRASES WITH IMPLICATURES IN DONALD TRUMP'S INAUGURAL SPEECH. In this article reasoning behind expediency of lingua-pragmatic analysis of implications in terms of consideration of means used for the realization of the global strategy of demagoguery in American political discourse is given. A politician-demagogue, when giving a speech, is aimed to transfer the audience a bigger message than the literal meaning of what he or she said. Due to this fact, there is a wide range of implicit meanings in political speeches which are put in the speech by the speaker intentionally, on purpose. They are implications. Analysis of empirical evidence, Donald Trump's inaugural speech, which was given on the twentieth of January in 2017, let us conclude that a speaker uses implications to covert this or that manipulative goal they are aiming. It gives the speaker an opportunity to implement the strategy of demagoguery in a hidden way.

According to empirical evidence, implications are common for the implementation of several local strategies of demagoguery, such as strategies of subjectivation, populism, manipulation, and fascination. Tactics of an exaggeration, empty promises, lies, accusing, metaphorphizing and pointing out the authorities are typically used in such a case.

Conventional implications were proved to be the most commonly used type of implications. They are connected to the meaning of such triggers as a presupposition, address, metaphorical units, allusions, and quotations. Discursive implications are, on the other hand, less commonly used, due to the fact that the context, required for figuring out implications, is limited by a speaker's expression as the recipient isn't involved into direct communication.

Keywords: strategy, demagoguery, implication, manipulation, political speech, populism, subjectivation, trigger, fascination.

Вступ. У сучасному політичному дискурсі широко використовуються різноманітні стратегії впливу, що застосовуються можновладцями з метою збільшення електорату та для задоволення потреби слухачів у позитивній інформації, що зумовлює інтерес лінгвістів до вивчення мовних (Белова, 1999; Діденко, 2001; Маслова, 2008) і лінгвокогнітивних і лінгвопрагматичних характеристик політичного дискурсу (Горіна, 2008; Каліщук, 2017; Харитоновна, 2019), зокрема його провідних стратегій і тактик – маніпуляції, аргументації, евфемізації (Белякова, 2007; Иванова, 2003; Шейгал, 2000). Однак серед досліджуваних стратегій відсутня стратегія демагогії, хоча в сучасному політичному світі вона є поширеним засобом впливу на думку виборців, на що неодноразово вказували закордонні дослідники (Gustainis, 1990; Logue, 1981). Отже, звернення до засобів реалізації стратегії демагогії у політичному дискурсі виявляється актуальним і своєчасним.

Вивчення політичного дискурсу з лінгвопрагматичних позицій зумовлює залучення теорії імплікатур (Грайс, 1985), адже стратегії мовців-політиків часто спрямовані на прихований вплив на електорат за допомогою вкладання у свої слова певного імпліцитного смислу – імплікатури.

Метою статті є визначення лінгвопрагматичних властивостей висловлень із імплікатурами як засобів реалізації стратегії демагогії в сучасному американському політичному дискурсі. У якості емпіричного матеріалу використано інавгураційну промову президента США Дональда Трампа.

Основні завдання дослідження – 1) встановити, для яких локальних стратегій демагогії характерна актуалізація імплікатур; 2) з'ясувати, за допомогою яких тактик актуалізуються імплікатури; 3) визначити типи актуалізованих імплікатур; 4) виявити типові тригери імплікатур в інавгураційній промові Трампа.

Методи та методики дослідження. Основними лінгвопрагматичними методами, які використано в дослідженні, є аналіз стратегій і тактик дискурсу та метод експлікації та аналізу імплікатур.

Аналіз стратегій дискурсу проведено за Т. А. ван Дейком, який виокремлює три типи стратегій: глобальні, локальні та мовленнєві (Дейк, 1989: 273–274). Глобальна стратегія визначає когнітивний план спілкування, «загальну організацію певної послідовності дій» (Дейк, 1989: 272); на окремих ділянках дискурсу вона втілюється в локальних стратегіях, а на рівні мовленнєвих актів локальна та глобальна стратегії втілюються у мовленнєвій стратегії, яка безпосередньо пов'язана з мовними властивостями висловлень.

Мовленнєва стратегія відповідає поняттю тактики, яка являє собою спосіб реалізації стратегії, що впливає на вибір мовцем засобів здійснення комунікативних дій. Тактика є

спектром прийомів реалізації стратегічного задуму, конкретною реалізацією стратегії на певному етапі комунікації (Іванова, 2003: 6; Иссерс, 2003: 231).

Вибір тієї чи іншої тактики визначається мотивами мовця. Під мотивами розуміємо потреби, інтереси та бажання мовця, які керують їхніми діями і вчинками та, зокрема, спрямовують їхню мовленнєву діяльність (Ейгер, Шевченко, 2000: 11). Основним мотивом політиків-демагогів є розширення електорату та задоволення потреби слухачів у позитивній інформації. Однак ці мотиви є прихованими, а реалізація локальних стратегій і тактик демагогії є завуальованою. Метою мовця є передача більшого смислу, ніж передбачає буквальне значення висловленого. Ця обставина зумовлює наявність у політичних промовах широкого кола імпліцитних смислів, серед яких велика частка належить імплікатурам.

За Г. П. Грайсом, висловлення містить імплікатуру, якщо в процесі мовлення адресант дає можливість адресатові зробити висновок про деякий стан речей, хоча й не говорить прямо, що цей стан речей має місце (Грайс, 1985: 228). У політичному дискурсі адресантом виступає політик-демагог, а адресатом – його аудиторія.

Головною властивістю імплікатури є те, що вона навмисно вкладається автором у висловлення. Це означає, що адресант має намір вплинути на адресата так, щоб той вивів імплікатуру. Виводимість є, таким чином, іншою властивістю імплікатури (Безуглая, 2017: 11).

Імплікатури поділяються на два типи: конвенційні (*conventional implicatures*) і комунікативні (*conversational implicatures*) (Грайс, 1985: 234), інакше – конвенціоналізовану і дискурсивну (Безуглая, 2013). Мовні засоби, до яких прив'язані конвенціоналізовані імплікатури, називають тригерами, оскільки вони викликають активацію імплікатури в свідомості комунікантів (Безуглая, 2017: 11). Метод експлікації імплікатури полягає у реконструкції імплікатури на основі мовних тригерів і дискурсивного контексту та мовне вираження її після знаку +> ('впливає дискурсивно').

Результати та дискусії. До основних комунікативних ознак стратегії демагогії як глобальної стратегії політичного дискурсу відносимо:

- 1) спрямованість на розширення аудиторії, адже основною метою демагогії є розширення електорату власної політичної партії та – як наслідок – укріплення її влади;
- 2) застосування пропаганди з метою маніпулювання масами; під пропагандою розуміють вплив на свідомість людей за допомогою інформації, ідей, точок зору та образів, висвітлюють лише частину доказів певного стану справ (English Cambridge dictionary);
- 3) шоуізацію, розважальний характер, який полягає в тому, що політик-демагог намагається перетворити кожну свою появу на шоу, бути гучнішим, більш захоплюючим і більш агресивним, аби запам'ятатися, виділитися та завоювати серця і розум мас.

Виокремлюємо такі локальні стратегії демагогії, характерні для американського політичного дискурсу, як суб'єктивізація, популізм, маніпуляція фасцинація та спрощення інформації. Як засвідчує емпіричний матеріал, імплікатури в більшій мірі характерні для реалізації локальних стратегій суб'єктивізації, популізму, маніпуляції та фасцинації, а також в меншій мірі – стратегії спрощення інформації. Це пояснюється тим, що наявність імплікатур розширює можливості впливу: 1) на ментальні процеси адресата – адресат замислюється над прихованими смислами і, таким чином, більше уваги приділяє сприйнятому змісту; 2) на емоційну сферу адресата – адресат відчуває позитивні або негативні емоції щодо змісту.

Локальна стратегія суб'єктивізації дозволяє політику-демагогу виокремити себе з-поміж когорти інших політичних діячів, вказати на свою виключність, наприклад:

(1) *Chief Justice Roberts, President Carter, President Clinton, President Bush, President Obama, fellow Americans, and people of the world: thank you. +> All eyes on me, not only americans' eyes, but the eyes of all the people of the world!*

Починаючи свою інавгураційну промову, Трамп звертається до своїх слухачів, серед яких представники попередньої влади, його безпосередній опонент під час виборчої гонки, а також американці, американський народ. Однак Трамп навмисно використовує звертання *people of the world*, яке генерує імплікатуру, що на нього дивляться не лише американці, а усі люди світу. Це звертання виступає тригером імплікатури, оскільки дає слухачам зрозуміти,

що Трамп – винятковий політик, якого слухають із захопленням, з думкою якого будуть рахуватися не лише американці, а й увесь світ. У такий спосіб реалізується тактика перебільшення.

Стратегію суб'єктивності реалізує і тактика пустих обіцянок, наприклад:

(2) ***I will fight for you with every breath in my body – and I will never, ever let you down.***
 +> *I am ready to sacrifice my life for you.* +> *If you don't want to fail, hold on to me, because I will not let you down.*

Трамп наголошує на своїй винятковій відданості виборцю: +> *Я готовий пожертвувати життям заради вас.* +> *Якщо не хочете зазнати поразки, тримайтеся мене, бо Я не підведу.* На відміну від попередньої імплікатури (1), яка є конвенціоналізованою – прив'язаною до звертання, ця імплікатура є дискурсивною, оскільки виникає на основі всього дискурсивного контексту.

Стратегія популізму ґрунтується на апеляції до найпростіших бажань громадян жити у мирі та безпеці, мати при владі того, хто буде забезпечувати задоволення їхніх потреб та встановить справедливість, наприклад:

(3) ***Today's ceremony, however, has very special meaning. Because today we are not merely transferring power from one Administration to another, or from one party to another – but we are transferring power from Washington, D.C. and giving it back to you, the American People.*** +> *The power wasn't in your hands. It's us, who's giving it back to you.*

Політики-популісти стверджують, що борються за права і свободи простих людей. Цю думку Трампу вдається передати за допомогою висловлення *we are transferring power from Washington, D.C. and giving it back to you, the American People*, з якого легко вивести конвенціоналізовану імплікатуру *Влада не була у ваших руках. Ми повертаємо її вам.* Тригером імплікатури є дієслово *to give back*, яке має пресупозиційну сему 'не мати чогось до певного часу', у такий спосіб Трамп стверджує, що американці не мали влади до нього, непрямо звинувачуючи в цьому попередніх президентів. Реалізуються тактики звинувачення і пустих обіцянок.

Для реалізації стратегії популізму Трамп використовує і тактику метафоризації:

(4) ***We share one heart, one home, and one glorious destiny.*** +> *I am one of you, my glorious destiny is your glorious destiny.*

Популісти видають себе за «одного із своїх». Саме цю думку Трамп навіює американцям у імплікатурі: *Я – один з вас, моя слава доля – ваша слава доля.*

Стратегія маніпуляції полягає у перекрученні фактів, а інколи – у використанні відкритої брехні з метою отримання підтримки електорату та можливості очорнити конкурентів. Політики-демагоги застосовують цю стратегію з метою налаштувати аудиторію на потрібний їм лад, наприклад:

(5) ***Their victories have not been your victories; their triumphs have not been your triumphs; and while they celebrated in our nation's Capital, there was little to celebrate for struggling families all across our land.*** +> *The government's interests oppose people's interests.*

Трамп намагається очорнити попередню владу, яка була представлена партією-конкурентом, а також протиставити представників уряду простим сім'ям. Для цього використано висловлення з антитезою, яке генерує імплікатуру *Інтереси представників влади та простого народу протилежні.* Отже, тригером конвенціоналізованої імплікатури є стилістичний прийом антитези. Реалізуються тактики брехні і звинувачення.

Політик-демагог при висвітленні певної теми вихоплює окремих аспект, який є зручним для нього, та випускає з уваги усі інші питання. Стратегія маніпуляції полягає у спрощення інформації, перекрученні фактів:

(6) ***We will no longer accept politicians who are all talk and no action – constantly complaining but never doing anything about it.*** +> *I am nothing like them.*

Дональд Трамп говорить про попередників як про тих, хто лише говорить, та не діє. На основі прямого звинувачення передається дискурсивна імплікатура *Я не такий, як вони.*

(7) ***You will never be ignored again.*** +> *You were ignored by the previous president.* +> *Now I'm your president and I will listen to you.*

Вживаючи прислівник *again*, який має пресупозиційну сему 'предикована діє мала місце в минулому', Трамп стверджує в імплікатурі, що попередня влада ігнорувала інтереси громадян: *Попередній президент ігнорував вас, і висловлює обіцянку цього не робити: Тепер я ваш президент, і я буду дослухатися до вас.* Реалізуються тактики звинувачення і пустих обіцянок.

Стратегію фасцинації пов'язуємо з такою рисою демагогії, як шоунізація. Ю. В. Кнорозов запропонував розглядати фасцинацію «в якості сигналу, який не залишає байдужим, пробиває будь-які фільтри і захоплює мозок, нервову і гормональну системи, породжує миттєву реакцію, паніку, минаючи свідомість, підсилює критичність. Знаки і символи фасцинації спираються на найсильніші емоції: захоплення, переляк, шок тощо. Вони віщують отримання задоволення і насолоди або попереджують про небезпеку» (Кнорозов, 1962: 163). Оскільки американці – дуже релігійна нація, Трамп апелює до релігійних почуттів своєї аудиторії, викликаючи сильний емоційний відгук:

(8) *We will be protected by the great men and women of our military and law enforcement and, most importantly, we are protected by God.* +> *In God we trust.* +> *Nobody can confront us.*

Трамп, стверджуючи, що народ Америки захищений не лише людськими силами, але й божественними, натякає на національний девіз США *In God we trust / Сподіваємося на Бога*, який прийнято Конгресом і затверджено указом президента Дуайта Ейзенгауера від 30 липня 1956 р., з тих пір він розміщений на доларових купюрах. Ця імплікатура виводиться слухачами та досягає своєї мети – не залишає нікого з аудиторії байдужим.

Трамп не тільки прямо посилається на авторитет Бога, але й вдається до цитування Біблії:

(9) *The Bible tells us, "how good and pleasant it is when God's people live together in unity." We must speak our minds openly, debate our disagreements honestly, but always pursue solidarity. When America is united, America is totally unstoppable.* +> *Those, who disagree or those, who had not voted for me, can speak openly. But they should remember that solidarity must be pursued for people's benefits.*

Цитуючи вірш із Біблії, Трамп говорить про єдність. Він показує набожним американцям, що Святе Письмо закликає до єдності, і що це призведе до процвітання: *Ті, хто не погоджується, або голосував проти мене, можуть відкрито виражати свої думки. Але вони повинні пам'ятати, що єдність необхідна для загальної вигоди народу.* Дискурсивна імплікатура передається на основі тактики посилення на авторитет.

Локальні стратегії демагогії часто реалізуються у комплексі. Наступний дискурсивний фрагмент ілюструє реалізацію трьох стратегій – суб'єктивації, маніпуляції та популізму:

(10) *January 20th 2017, will be remembered as the day the people became the rulers of this nation again.* +> *People were not the rulers of this nation. It is me, who brings you power back.*

Тригерами імплікатур є пресупозиційне знання про те, що Трамп став президентом 20 січня 2017 р., та дієслово *to become* з пресупозиційною семою 'не бути кимось до певного часу', у такий спосіб Трамп намагається донести до адресатів думку, що з першого дня його президентства влада повертається в руки простих громадян: *Люди не були правителями цього народу. Саме я повертаю їм владу.*

Висновки. Таким чином, аналіз інавгураційної промови Дональда Трампа дозволяє стверджувати, що реалізація стратегії демагогії супроводжується актуалізацією імплікатур. При цьому використовуються тактики перебільшення, пустих обіцянок, брехні, звинувачення, метафоризації та посилення на авторитет.

Встановлено переважання конвенціоналізованих імплікатур, тобто таких, що прив'язані до значень таких тригерів, як пресупозиції, звертання, метафоричні звороти, алюзії, цитати. Дискурсивні імплікатури є менш частотними з огляду на те, що контекст, необхідний для виведення імплікатур, обмежений висловленням мовця, оскільки адресат не залучений у безпосереднє спілкування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безуглая Л. Р. Види імплікатур // Слово і речення: синтактика, семантика, прагматика. Київ: Київ. ун-т. ім. Б. Гринченка, 2013. С. 13-18.

2. Безуглая Л. Р. Имплицатуры поэтического текста в аспекте перевода. *Конгичия, коммуникация, дискурс. Направление "Филология"*. Харьков, 2017. № 14. С. 8–18.
3. Белова А. Д. Американизм, американский политический дискурс и идиостиль президента Теодора Рузвельта // *Вісник Харківського держ. ун-ту*. 1999. Вип. 430. С. 6–13.
4. Белякова О. В. Особенности аргументативного дискурса в сфере политической полемики (на материале электронных публикаций о выборах в Бундестаг ФРГ 2005 г.): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Самара, 2007. 21 с.
5. Горіна О. В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови“. Харків, 2008. 20 с.
6. Грайс П. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва: Прогресс, 1985. Вып. № 16. С. 217–237.
7. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Москва, 1989. 307с.
8. Діденко М. О. Політичний виступ як тип тексту (на матеріалі виступів німецьких політичних діячів кінця 20 століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2001. 20 с.
9. Ейгер Г. В., Шевченко И. С. Мотивационный потенциал речевых актов // *Вісник Харків. Нац. Ун-т ім. В. Н. Каразіна*. 2000. Вип. 500. С. 10–17.
10. Иванова Ю. М. Стратегии речевого воздействия в жанре предвыборных теледебатов: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2003. 19 с.
11. Иссерс О. С. Тактики выведывния информации (когнитивный аспект). *Непрямая коммуникация*. Саратов: Колледж, 2003. С. 231–239.
12. Калішук Д. М. Концептуальні стилі англомовних політиків (на матеріалі політичного дискурсу президентів Дж. Буша мол., Б. Обама) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Запоріжжя, 2017. 20 с.
13. Кнорозов Ю. В. Об изучении фасцинации // *Вопросы языкознания*. 1962. Вып. 1. С. 163.
14. Маслова В. А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? // *Политическая лингвистика*. Екатеринбург, 2008. Вып. 1(24). С. 43-48.
15. Харитоновна Д. Д. Український політичний дискурс: когнітивно-семантичні та прагмакомунікативні виміри: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2019. 21 с.
16. Шейгал Е. И. Эвфемизация в политическом дискурсе // *Языковая личность: проблемы креативной семантики*. Волгоград, 2000. С. 158–171.
17. English Cambridge dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://dictionary.cambridge.org/>
18. Gustainis J. Demagoguery and Political Rhetoric: A Review of the Literature // *Rhetoric Society Quarterly*. 1990. № 20. P. 155–161.
19. Logue Cal M., Howard Dorgan. "The Demagogue" // *The Oratory of Southern Demagogues*. Louisiana University Press. 1981. P. 1–11.

REFERENCES

1. Bezuglaja, L. R. (2013). Vidy implikatur [Types of implicatures] *Slovo i rechennia: syntaktyka, semantyka, prahmatyka*. Kyiiv: Kyiv. un-t. im. V. Hrynchenka, pp. 13-18.
2. Bezuglaja, L. R. (2017). Implikatury poeticheskogo teksta v aspekte perevoda [Implicatures of poetic text: translation methods]. *Kongicija, kommunikacija, diskurs. Napravlenie "Filologija"*. № 14. Kharkov, pp. 8–18.
3. Belova, A.D. (1999). Amerikanizm, amerikanskij politicheskij diskurs i idiostil' prezidenta Teodora Ruzvel'ta [Americanism, political discourse and Theodore Roosevelt's idiomatic style]. *Visnik Harkivs'kogo derzh. un-tu*, pp. 6–13 (in Russian)
4. Beljakova, O. V. (2007). Osobennosti argumentativnogo diskursa v sfere politicheskoy polemiki (na materiale jelektronnyh publikacij o vyborah v Bundestag FRG 2005 g.) Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Specific features of reasoned discourse in the sphere of political polemics (based on electronic publications about Bundestag elections in Germany in 2005. Cand. philol. sci. diss.]. Samara (in Russian), 21 p.
5. Gorina, O. V. (2008). Kognityvno-komunikatyvni karakterystyky amerykanskoego elektoralnogo dyskursu respublikanciv. Avtoref. dyss. kand. filol. nauk [Cognitive-communicative characteristics of American republican electoral discourse. Cand. philol. sci. diss.]. Xarkiv, 20 p.
6. Grajs, P. (1985). Logika i rechevoe obshhenie [Logic and conversation]. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike*. Moskva: Progress. № 16. Pp. 217–237.
7. Dejk, T. A. (1989). Jazyk. Poznanie. Kommunikacija [Language. Knowledge. Communication]. Moscow: Progress, 307 p.
8. Didenko, M. O. (2001). Politychnyj vystup yak typ tekstu (na materiali vystupiv nimeczkyh politychnyh diyachiv kincy 20 stolittya). Avtoref. dys. kand. filol. nauk [Political speech as a type of text (based on materials of speeches of German politicians of the 20th century. Cand. philol. sci. diss.] Odesa, 20 p.
9. Ejger, G. V., Shevchenko I. S. (2000). Motivacionnyj potencial rechevyh aktov [The motivating potential of speech acts]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina*, 500. Pp. 10–17.
10. Ivanova, Ju. M. (2003). Strategii rechevogo vozdejstvija v zhanre predvybornyh teledbatov. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Strategies of speech impact in the genre of pre-election debate. Cand. philol. sci. diss. synopsis]. Volgograd, 19 p.

11. Issers, O. S. (2003). Taktiki vyvedyvnija informacii (kognitivnyj aspekt) [Tactics of information output (cognitive aspect)]. *Neprijataja komunikacija*. Saratov: Kolledzh, pp. 231–239.
12. Kalishhuk, D. M. (2017). Konceptualni styli anglomovnyh politykiv (na materialy politychnogo dyskursu prezidentiv Dzh. Busha mol., B. Obamy) Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Conceptual styles of English-speaking politicians (based on materials of political discourse of presidents George Bush Jr. and Barak Obama. Cand. Philol. Sci. diss.] Zaporizhzhya, 20 p.
13. Knorozov, Ju. V. (1962). Ob izuchenii fascinacii [About studies on fascination]. *Voprosy jazykoznanija*. Vyp. 1. P. 163.
14. Maslova, V. A. (2008). Politicheskij diskurs: jazykovye igry ili igry v slova? [Political discourse: communicative games or playing with words?]. *Politicheskaja lingvistika*. Ekaterinburg, Vyp. 1(24). Pp. 43-48.
15. Xarytonova, D. D. (2019). Ukrayinskyj politychnyj diskurs: kognityvno-semantychni ta pragmatykomunikatyvni vymiry. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Ukrainian political discourse: cognitive-semantical and pragmatical-communicative dimensions]. Kyiv, 21 p.
16. English Cambridge dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/>
17. Shejgal, E. I. (2000). Jevfemizacija v politicheskom diskurse [Euphemisation in political discourse] *Jazykovaja lichnost': problemy kreativnoj semantiki – Linguistic personality: the problems of creative semantics*. Volgograd: Peremena, pp. 158–171.
18. Gustainis, J. (1990). Demagoguery and Political Rhetoric: *A Review of the Literature*. *Rhetoric Society Quarterly*, 20, pp. 155–161.
19. Logue, C., and Dorgan H. (1981). "The Demagogue". *The Oratory of Southern Demagogues*. Louisiana University Press, pp. 1–11.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Хамаршех – аспірант Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: дослідження реалізації стратегії демагогії в американському політичному дискурсі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Anastasia Khamarshekh – postgraduate student at Kremenchuk Mykhailo Ostrohradsky national university.

Scientific interests: studying means of realization of the strategy of demagoguery in American political discourse.

ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У ПОЛІЛІНГВАЛЬНОМУ, ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ Й ПОЛІЕТНІЧНОМУ СВІТІ

УДК 811.112.2'42'38

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.48>

МОВЛЕННЄВОАКТОВИЙ АНАЛІЗ У ПРАГМАПОЕТИЦІ

Лілія БЕЗУГЛА (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7102-7337>

e-mail: liliia.bezugla@karazin.ua

БЕЗУГЛА Лілія. МОВЛЕННЄВОАКТОВИЙ АНАЛІЗ У ПРАГМАПОЕТИЦІ. У статті на прикладах поезії Р. Рінгелнатца продемонстровано, що поетичне висловлення/текст реалізує два мовленнєвих акти – референтивний і авто-референтивний. Перший є фікціональним, що зумовлено специфічним порушенням умови щирості. Другий становить реалізацію естетичної інтенції, яка складається із іллокутивної цілі автора – виразити позитивне емоційно-оцінне ставлення до створюваної словесної форми, і перлокутивної мети – вплинути на естетичні почуття читача щодо цієї форми.

Ключові слова: авто-референція, естетична інтенція, мовленнєвий акт, поетичний текст, прагмапоетика, фікціональність.

BEZUGLA Liliia. SPEECH ACT ANALYSIS IN PRAGMATIC POETICS. This article explains the advisability of a poetic text analysis in terms of speech act theory. The suggested concept is developed on examples of linguistic pragmatic interpretation of “New objectivity” poetry texts by J. Ringelnatz. The conception is based upon the Jakobsonian notion of self-referentiality, J. Searle’s intentionality concept, T. v. Dijk’s thesis on the author’s intention and A. Merilai’s pragmapoetics. Two kinds of author’s intention in the poetic discourse are distinguished: referential and esthetic. The esthetic intention is the author’s mental direction at the created word form with a positive emotional-evaluative attitude toward it. Thus, a poetic text simultaneously realizes two speech acts – a poetic one (self-referential) and a general one (referential). Referential speech act is fictional, which allows the sincerity rule to be violated, i.e. it is not essential that the author actually experiences the expressed feelings or has the expressed views, nor that the described developments and facts are veracious. Poetic speech act introduces realization of the esthetic intention which is seen in the author’s illocutionary goal – to express true positive emotional-evaluative attitude towards the word form being created, as well as the perlocutionary goal of affecting the reader’s esthetic feelings regarding the word form. The author’s referential and esthetic intentions are reflected both at the level of utterance and the whole text. Lyrical poetic discourse embraces two communication types: vertical communication “author – reader” and horizontal communication “character 1 – character 2”. In vertical communication two subtypes are distinguished: substantial communication and esthetic communication. The substantial vertical communication (as well as horizontal one) is based on reference per se and the author’s referential intention. The esthetic communication is based on self-reference and the author’s esthetic intention.

Key words: aesthetic intention, fictionality, pragmatic poetics, poetic text, self-reference, speech act.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Теорія мовленнєвих актів (далі – МА) як провідна ланка прагматики надала лінгвістам нове бачення мовних явищ, помістивши в центр дослідницького інтересу мовця. Слова й мовні структури почали розглядатися не самі по собі, а як інструмент діяльності людини, виразники його бажань і намірів, переконань і емоцій. Діяльнісний погляд на мову дозволив побачити нові грані в різних мовних явищах, залучених до міжособистісної мовленнєвої комунікації. Не встояв перед прагматикою і найдавніший мовознавчий об’єкт, що бере початок від античної риторики, – художнє мовлення, яке вивчає лінгвопоетика.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Наразі можна виокремити два напрямки інтеграції прагматики й поезики: 1) поширення прагматичних досліджень на художні тексти; 2) збагачення поетичного аналізу прагматичним підходом.

Перший напрямок спочатку обмежувався аналізом діалогів персонажів художніх текстів як зразків живого, розмовного мовлення, базуючись на концепції Р. Оманна про

гіпотетичний (*hypothetical*) (Ohmann, 1971a: 254), наслідувальний (*mimetic*) або квазі-МА (*quasi-speech-act*) – імітацію мовленнєвого акту в художньому тексті. Імітуючи мовленнєві акти персонажів, автор «переключає увагу читача на локутивні акти як такі» (Ohmann, 1971b: 17) (тут і далі – переклад іншомовних цитат мій, Л. Б.), оскільки в мовному відношенні стилізоване розмовне мовлення відображає особливості реального. У художньому дискурсі було виокремлено: два рівня комунікації – горизонтальну (комунікацію персонажів) і вертикальну (комунікацію автора з читачем), і, відповідно, два аспекти аналізу діалогу – аналіз діалогічного розмовного дискурсу, представленого горизонтальною комунікацією, і інтерпретацію тексту художнього твору, що концентрується на вертикальній комунікації (Betten, 1986: 8).

У рамках другого напрямку мовленнєвоактовий аналіз отримав обмежене застосування. Це зумовлено протилежними методологічними установками прагматики й поетики: прагматика досліджує живу комунікацію, а поетика ґрунтується на інтерпретації художніх текстів, зокрема поетичних. Вивчаючи мову, ці дисципліни акцентують різні її функції: прагматику цікавить комунікативна функція мови, а поетику – поетична/естетична, сутність якої визначив Р. Якобсон: «Поетична функція передбачає інтровертивне відношення до вербальних знаків як єдності означального й означуваного та є домінантою в поетичній мові, яка потребує особливо ретельного лінгвістичного аналізу» (Якобсон, 1987: 80). Отже, різні функції мови в реальній комунікації та поезії зумовлюють різні співвідношення змісту й форми (плану вираження): в живій комунікації зміст переважає над формою, а в поезії – форма над змістом.

Загалом, інтегративні процеси прагматики й поетики демонструють дві групи досліджень. Перша група, екстраполюючи інструментарій теорії МА на аналіз літературного твору, передбачає поворот кута зору таким чином, що в центрі опиняється діяльність інтерпретатора, реципієнта – саме він стає суб'єктом комунікативної дії (Lerchner, 1987: 38). Друга група концентрується на авторі твору: в центрі уваги постає поняття авторської інтенції, яка стосується всього літературного твору, утворюючи так звану «макро-іллокуцію» (*macro-illocution*) (Landa, 1992: 92); ідеться про імітацію автором виробництва іллокутивних актів, але без наміру ввести читача в оману, з оперттям на відповідні конвенції (Searle, 1982); аналізується «літературний» мовленнєвий акт ("*literary*" *speech act*), адже в намір автора входить зміна знань і оцінок читача, бажання поділитися знаннями, оцінками й емоціями (Dijk, 1980: 16) – таким чином, фокус уваги переміщується з літературного тексту на процес літературної комунікації (Dijk, 1980: 5).

Найбільш системно інтеграція лінгвістичної прагматики й поетики постає в роботах естонської дослідниці А. Мерілай, яка оголосила становлення нової дисципліни – прагмапоетики (Merilai, 2007). ґрунтуючись на концепції авто-референтивності Р. Якобсона, вона відстоює тезу, що поезія має інгерентною властивістю «авто-референтивність, яка є відносно прихованою в буденному мовленні і повертає висловлення з уявною або дійсною референцією на себе як самоціль, <...> переводячи увагу зі змісту висловлення на мовну природу самого висловлення» (Merilai, 2007: 383).

Як наслідок, А. Мерілай обґрунтовує концепцію двох контекстів: поетичне висловлення відображає реалізацію не одного, а двох МА, яким відповідають два контексти твору: 1) вузький (*narrow*), семантичний контекст, пов'язаний зі змістовим аспектом і референцією, 2) широкий (*broad*) контекст, пов'язаний із аспектом вираження і авто-референцією (*self-reference*). Вузький контекст передбачає уявного автора, внутрішні, вигадані зміст і форму, уявну референцію і віртуальні/не-віртуальні МА, натомість широкий контекст передбачає реального автора, зовнішні/експресивні зміст і форму, авто-референцію, а також актуальні або ж «приречені на провал» МА (Merilai, 2007: 386).

Розвиваючи концепцію двох контекстів, доцільно залучити до аналізу поетичного тексту інтенційний підхід, характерний для лінгвопрагматики в її сучасному – когнітивно-дискурсивному – прояві. Крім того, необхідно враховувати два види комунікації, притаманні вузькому контексту, – горизонтальну й вертикальну, інакше існує небезпека змішання аналізу діалогічного розмовного дискурсу і інтерпретації тексту.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ. У цій статті пропонується концепція мовленнєвоактового аналізу лірико-поетичного дискурсу, що ґрунтується на розрізненні двох видів авторської інтенції – референтивної і естетичної, що корелює з двома видами контексту за А. Мерілай і відповідними двома видами референції за Р. Якобсоном (референції *per se* і авто-референції) з урахуванням рівня комунікації.

Як ілюстративний матеріал слугують поетичні тексти «Нової діловитості» (*Neue Sachlichkeit*) – літературного напрямку Німеччини періоду Веймарської республіки (1918–1933 рр.). Естетика «Нової діловитості» позначена документалізмом, репортажним стилем, прагматичністю, об'єктивністю, рівновагою змісту і форми (Pанкац, 2010: 8), що робить лірико-поетичний дискурс цього напрямку прийнятним для мовленнєвоактового аналізу. Зокрема, аналізуються поетичні тексти Йоахіма Рінгельнатца (1883–1934) – представника так званої споживчої лірики (*Gebrauchslryrik*), цінність якої визначається легкістю сприйняття й корисністю для буденного життя, що зумовлює відносну однозначність інтерпретації та полегшує мовленнєвоактовий аналіз.

Спочатку розглядаються два види МА у лірико-поетичному дискурсі – референтивні й поетичні, які ґрунтуються на двох типах авторської інтенції – референтивній і естетичній, потім висвітлюється специфіка умов успішності поетичного МА.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ. Два види мовленнєвих актів у лірико-поетичному дискурсі. Сучасна лінгвопрагматика передбачає інтенційний підхід до референції: не слово, а мовець навмисно вказує на об'єкт, вживаючи мовні засоби, які співвідносяться з цим об'єктом. Тобто референтивність не є властивістю, притаманною мовному засобу як такому – це людина використовує мовні одиниці, співвідносячи їх із референтною ситуацією, реальним або можливим світом відповідно до своєї інтенції. Відтак, поетичний текст має референцію завдяки авторській інтенції.

Поняття інтенції або інтенційного стану психіки суб'єкта як спрямованості його свідомості на певний ментальний об'єкт розроблено в когнітивній психології (Searle, 1993: 1). Залежно від провідної психічної складової, інтенції поділяються на: 1) асертивні (знання, незнання, сумнів, припущення, віра, впевненість, раціональна оцінка), 2) волітивні (надія, бажання, намір) і 3) емотивні (емоційна оцінка, ставлення до адресата, емоції) (Polenz, 1988: 213–221).

Ці типи інтенцій стосуються станів речей, що представлені планом змісту тексту. Однак план вираження, який є у поезії первинним, зумовлює доцільність виокремлення типу інтенції, специфічного для лірико-поетичного дискурсу. Ідеться про естетичну інтенцію, яка становить спрямованість свідомості автора художнього тексту на створювану словесну форму з позитивним емоційно-оцінним ставленням до неї. Саме форма, а не зміст викликає в автора позитивне емоційно-оцінне ставлення – захоплення, захват, радість тощо, хоча щодо змісту його ставлення може бути і вкрай негативним. Автор намагається створити гармонійний текст з красивими сполуками слів і візерунками смислів. Якщо він вважає вірш завершеним, то він, вочевидь, задоволений способом вираження змісту (яким би той не був). Іншому суб'єкту (читачеві або критику) текст може бути і не до вподоби, але створений він саме завдяки естетичній інтенції автора.

Відтак, у поетичному висловленні/тексті автор виражає: 1) певний зміст, співвідносячи відповідні слова з предметами, явищами й особами зовнішнього світу – здійснюючи референцію у традиційному розумінні, назвемо її референцією *per se*; 2) своє ставлення (*отношение, attitude, Einstellung*) до цього змісту – інтенцію, назвемо її референтивною; 3) своє ставлення до словесної форми, за допомогою якої виражено цей зміст, співвідносячи слова одне з одним (здійснюючи авто-референцію) – це ставлення і є естетичною інтенцією автора.

Відповідно, за допомогою поетичного висловлення/тексту автор реалізує одночасно як мінімум два МА: 1) референтивний МА, який ґрунтується на референції *per se* і референтивній інтенції, що передбачає певну іллокуцію; 2) поетичний МА, який ґрунтується на авто-референції і естетичній інтенції.

Два види авторської інтенції – референтивна і естетична, будучи взаємно пов'язаними й зумовленими, мають прояв і на рівні висловлення, і на рівні тексту. Текстовий рівень інтенції обґрунтував Г. Г. Почепцов: «те, чого можна досягнути використанням речення, можна досягнути (часто навіть більш ефективно) і використанням послідовності речень, текстом» (Почепцов, 2009: 476). При цьому інтенція цілого тексту не є ознакою певної послідовності висловлень, що виноситься за дужки, а виникає як «інтегральна ознака текстової сукупності» висловлень (Почепцов, 2009: 477).

Референтивна авторська інтенція може бути експлікованою в назві твору, це характерно для віршів Й. Рінгельнатца, наприклад, експресивна: „*Vorfreude auf Weihnachten*“, „*Sehnsucht nach zwei Augen*“; директивна: „*Ruf zum Sport*“, „*Psst*“ (вигук із директивним значенням) та ін. Однак усередині вірша можуть бути представлені інші види інтенції і, відповідно, іллокуції, підпорядковані текстовій, як у вірші Й. Рінгельнатца «Радісне передчуття Різдва» (1933):

Joachim Ringelnatz
VORFREUDE AUF WEIHNACHTEN
Ein Kind – von einem Schiefertafel-Schwämmchen
Umhüpft – rennt froh durch mein Gemüt.
Bald ist es Weihnacht! – Wenn der Christbaum blüht,
Dann blüht er Flämmchen.
Und Flämmchen heizen. Und die Wärme stimmt
Uns mild. – Es werden Lieder, Düfte fächeln. –
Wer nicht mehr Flämmchen hat, wem nur noch Fünkchen glimmt,
Wird dann doch gütig lächeln.
Wenn wir im Traume eines ewigen Traumes
Alle unfeindlich sind – einmal im Jahr! –
Uns alle Kinder fühlen eines Baumes.
Wie es sein soll, wie's allen einmal war.

Очікуючи Різдво, автор згадує своє дитинство – ялинку, себе – хлопчика, що тішиться з неї, описує вогники на ялинці, чарівну різдвяну атмосферу та виходить на філософське узагальнення про особливе значення цього свята для всіх християн, що передбачає всепрощення й благодать. Реалізуються МА асертиви (спогади і констатації), але на текстовому рівні має місце емотивна іллокуція, експлікована у назві.

Цьому сприяє загальна лірична тональність вірша, створювана великою кількістю стилістичних прийомів, зокрема метрикою і строфікою (вільним ямбом, перехресною та кільцевою римою), метафорою (*Ein Kind <...> rennt froh durch mein Gemüt; der Christbaum blüht; Lieder, Düfte fächeln*), лексичними повторами (*blüht, Flämmchen, und*), експресивним синтаксисом: анжамбеманами (*Ein Kind – von einem Schiefertafel-Schwämmchen / Umhüpft; Und die Wärme stimmt / Uns mild.*), парентезами (*von einem Schiefertafel-Schwämmchen Umhüpft; einmal im Jahr!*), плеоназмом (*im Traume eines ewigen Traumes*). Ці поетичні мовні засоби – виразники естетичної інтенції автора, саме вони роблять цей текст поезією. Образи, почуття й думки зливаються в красі словесної форми, створеної автором-митцем.

Отже, текст демонструє два МА – референтивний експресив і поетичний МА, в основі яких лежать відповідні авторські інтенції – референтивна й естетична, і дві текстові іллокуції – радість від свята, що наближається, і захват від слів, що виражають цю радість. Це приклад мовленневоактового аналізу на рівні вертикальної комунікації.

Мовленневоактовий аналіз може проводитися і на рівні горизонтальної комунікації – між персонажами, якщо вони наявні у творі. Тож аналіз виходить на інтердискурсивний рівень, залучаючи розмовний діалогічний дискурс як інтегрований у лірико-поетичний. Наприклад, у вірші Й. Рінгельнатца «Лампа і дзеркало» (1924) розмовляють, відповідно, два персонажі – лампа і дзеркало:

Joachim Ringelnatz
LAMPE UND SPIEGEL

„*Sie faule, verbummelte Schlampe!*“
sagte der Spiegel zur Lampe.

„*Sie altes, schmieriges Scherbenstück!*“
gab die Lampe dem Spiegel zurück.

Der Spiegel in seiner Erbitterung
bekam einen ganz gewaltigen Sprung.

Der zornigen Lampe verging die Puste:
Sie fauchte, rauchte, schwelte und ruste.

Das Stubenmädchen ließ beide in Ruhe
und doch – man schob ihr die Schuld in die Schuhe.

Персоніфіковані лампа й дзеркало ображають один одного, реалізуючи референтивні МА інвективи. Їхнє мовлення підпорядковане авторському наративу – читач дізнається про те, що дзеркало в пориві гніву «стригнуло» на лампу, що призвело до її поламки; обох «заспокоїла» покоївка, яка «виявилася» винуватицею того, що сталося. Неконгруентність дій та діячів викликає гумористичний ефект. Гумор і інакомовний змістовий план є проявом естетичної інтенції автора – захоплення формою подання побутової події, це і є поетичний МА.

Горизонтальна комунікація між персонажами підпорядкована вертикальній, оскільки вона використовується автором для передачі певного смислу. Естетична інтенція зумовлює виокремлення у вертикальній комунікації лірико-поетичного дискурсу двох підрівнів – змістової і естетичної. Змістова вертикальна комунікація (як і горизонтальна) ґрунтується на референції *per se* і референтивній інтенції автора, натомість естетична вертикальна комунікація – на авто-референції та естетичній інтенції автора.

Естетична комунікація знаходить найяскравіший прояв у таких віршах, де автор максимально концентрується на поетичній формі. Наприклад, «Вірш на *Bi*-мові» Й. Рінгельнатца (1928), на перший погляд, є нісенітницею:

Joachim Ringelnatz
GEDICHT IN BI-SPRACHE

Ibich habibebi dibich,
Lobittebi, sobi liebib.

Habist aubich dubi mibich
Liebib? Neibin, vebirgibib.

Nabih obidebir febirn,
Gobitt seibi dibir gubit.

Meibin Hebirz habit gebirn
Abin dibir gebirubiht.

Це ніщо інше, як мовна гра – між складами додається *bi*, тож виникає своєрідне кодування тексту *Ich habe dich, / Lotte, so lieb. / Hast auch du mich / Lieb? Nein, vergib. / Nah oder fern, / Gott sei dir gut. / Mein Herz hat gern / An dir geruht.* Ця гра нагадає дитячі лічилки, де зміст не відіграє взагалі ніякої ролі, крім, хіба що, ролі матеріалу, що презентує цікавість словесної форми. І автор, і читач зосереджені на грі словами – це і є поетичний МА. Тому розмова ліричного героя з Лоттою – освідчення в коханні, питання, негативна відповідь, вибачення, побажання, констатація (референтивні МА) – не сприймаються серйозно.

Умови успішності поетичного мовленнєвого акту. Визначення сутності будь-якого типу МА передбачає розгляд умов його успішної реалізації, які дозволяють ідентифікувати конкретний МА як приналежний для певного іллокутивного типу (Searle, 1982: 84). Тому доцільно зупинитися на специфіці умов успішності поетичного МА.

Умова нормального входу – виходу для всіх іллокутивних типів є однаковою: адресант і адресат володіють мовою, діють свідомо, не примусово та не під загрозою, не мають фізичних і психічних перешкод, перебувають у здоровому глузді та тверезій пам'яті, не грають роль, не сплять, не жартують. Таким є і автор поетичного тексту – адресант поетичного МА. Неможливо займатися словесною творчістю, не володіючи відповідною мовою, перебуваючи в несвідомому стані, маючи порушення психіки, в стані сильного

алкогольного сп'яніння, імітуючи творчість на сцені, в маячні або уві сні. Проте тут маємо обмовитися, що натхнення вважається зміненим станом свідомості, що зумовило розвиток методів віршування у зміненому психічному стані (так звана психоделіка). Деякі поети викликають такий стан алкоголем або слабкими наркотиками. Але ці аспекти творчої діяльності потребують спеціального психолінгвістичного вивчення.

Що стосується жарту, то він не нівелює здійснення поетичного МА, оскільки неконгруентність, яка вважається основою гумору, може викликати позитивну емоційну оцінку і стати об'єктом естетичної інтенції.

Адресат поетичного МА – потенційний читач/слухач тексту – це множинний, неомогенний, віддалений в часі й просторі адресат, який відповідає зазначеним умовам.

Підготовча умова визначає ситуацію реалізації іллокуції і характеризує стан і можливості комунікантів до моменту реалізації МА. В поетичному МА вона полягає в тому, що автор має здібності до поетичної творчості та потребу виразити свої думки й почуття у віршованій формі (найвищий прояв цієї потреби – натхнення), а читач має бажання і можливість зрозуміти й оцінити поетичний текст. І автор, і адресат мають належати до категорії *Homo poeticus*, тобто мати потребу в поезії та бути здатними відчувати естетичне задоволення від неї, яке може досягати ступеня катарсису (душевного потрясіння) (Алефиренко, 2008: 69).

Умова пропозиційного змісту характеризує пропозицію, властиву певному іллокутивному типу. Поетичний МА може мати будь-яку пропозицію – експліцитну або імпліцитну (імплікатуру), атомарну (з простою структурою) або комплексну (що відповідає семантичній структурі поширеного речення), просту або складну (утворену з декількох простих), повну або неповну (що містить імпліцитно виражені компоненти, тобто імпліцитну), відкриту (з когнітивним дефіцитом), а також набір взаємопов'язаних пропозицій на рівні тексту. Це означає, що об'єктом естетичної інтенції може бути ментальна проекція будь-якої вербальної форми.

Умова щирості формулює ставлення адресанта до пропозиції (пропозиційну установку – репрезентаційну інтенцію) і передбачає, що ця реальна інтенція відповідає вираженій, тобто бажання, наміри, почуття й переконання адресанта є щирими. У поетичному МА ця умова полягає в тому, що автор дійсно має відчувати позитивне емоційно-оцінне ставлення до створюваної словесної форми, а не фальсифікувати його.

Суттєва умова визначає комунікативно-інтенційну специфіку іллокуції, тобто іллокутивну ціль мовця. У поетичному МА такою є естетична інтенція, яка пов'язана з експресивною іллокуцією, тож поетичний МА належить до експресивного іллокутивного типу.

Перлокутивна умова визначає відповідну перлокутивну мету адресанта, асоційовану з іллокуцією. Перлокутивною метою автора є вплив на естетичні почуття читача щодо словесної форми.

На відміну від поетичного, референтивний МА лірико-поетичного дискурсу має специфіку тільки в аспекті умови щирості: щирість автора є умовною, виражені інтенції можуть бути фальсифіковані, тобто не обов'язково, що він насправді відчуває ті чи інші почуття, має ті чи інші погляди, а описувані події та факти є достовірними. Це – основа такої найважливішої властивості поетичного тексту, як фікціональність – принцип невідповідності слова й реальної дійсності. Тому в поезії використовується термін «ліричний герой» (*das lyrische Ich*) – художній двійник автора-поета, який може повністю збігатися з його особистістю, а може і повністю різнитися з нею; ліричний образ, створений автором і домислений читачем (Lamping, 1993: 61). Вірш Й. Рінгельнатца «Радісне передчуття Різдва» є прикладом збігу ліричного героя з постаттю автора, «Вірш на *Vi*-мові» відображає вигадану жартівливу розмову ліричного героя з коханою, а «Лампа і дзеркало» презентує повністю фікціональний світ. Такі світи характерні для Й. Рінгельнатца – в цих світах лампа може посваритися із дзеркалом, слон може одружитися з медузою, поштова марка може бути чоловічої статі та ще й закохатися у принцесу тощо. Але читачу і в голову не прийде звинувачувати автора у брехні.

Мається на увазі не фіктивність (достовірність), а фікціональність (художність) тексту (*fiktiv vs. fiktional*) (Lamping, 1993: 108). Читач, сприймаючи зміст вірша, допускає, що він може бути вигаданим, – образно висловлюючись, дає індульгенцію фікціональності, оскільки головне для нього в поезії – не те, що сказано, а як це сказано (прерогатива форми).

ВИСНОВКИ. Таким чином, залучення інтенційного підходу дозволило виявити специфіку аналізу лірико-поетичного дискурсу з позицій теорії МА. Такий аналіз має враховувати рівні комунікації у лірико-поетичному дискурсі та розрізняти два МА – поетичний (авто-референтивний) і референтивний, які одночасно реалізуються на ґрунті поетичного висловлення та/або тексту.

Референтивний МА має властивість фікціональності, зумовлену порушенням умови щирості. Поетичний МА є підтипом експресиву та становить прояв естетичної інтенції – іллокутивної мети автора виразити позитивне емоційно-оцінне ставлення до створюваної словесної форми і перлокутивної мети вплинути на естетичні почуття читача щодо цієї словесної форми.

Наявність естетичної інтенції зумовлює доцільність виокремлення у вертикальній комунікації лірико-поетичного дискурсу (автора з читачем) двох підрівнів – змістової і естетичної комунікації. Змістова вертикальна комунікація (як і горизонтальна – комунікація між персонажами) ґрунтується на референції *per se* і референтивній інтенції автора, натомість естетична комунікація – на авто-референції та естетичній інтенції автора.

Мовленневоактовий аналіз у прагмапоетиці є перспективним з огляду на встановлення прагматичних характеристик лірико-поетичного дискурсу окремих авторів, а також літературних напрямків і жанрів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефиренко Н. Ф. Коммуникативная ситуация как когнитивно-прагматический фактор порождения поэтического дискурса / Алефиренко Н. Ф., Чумак-Жунь И. И. // *Auspisia. Recenzovan neimpaktovan asopis zamen na oblast spojeenskikh vd. eske Budjovice: Vysok kola evropskch a regionlnch studi.* – 2008. – № 1. – С. 68–73.
2. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике / Г. Г. Почепцов. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
3. Якобсон Р. Работы по поэтике: Переводы / Р. Якобсон. – М. : Прогресс, 1987. – 461 с.
4. Betten A. Einige grundsätzliche Überlegungen zur Beschreibung alltagssprachlicher und literarischer Dialoge / A. Betten // *Dialoganalyse.* – Tübingen : Niemeyer, 1986. – S. 3–12.
5. Dijk T. van. The pragmatics of literary communication / T. van Dijk // E. Forastieri-Braschi, G. Guinness, H. Lopez-Morales (eds.) *On text and context.* – Rio Piedras, Puerto Rico : Editorial Universitaria, 1980. – P. 3–16.
6. Lamping D. Das lyrische Gedicht. Definitionen zu Theorie und Geschichte der Gattung / D. Lamping. – Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1993. – 183 S.
7. Landa J. Á. G. Speech act theory and the concept of intention in literary criticism / J. Á. G. Landa // *Review of English Studies Canaria.* – 1992. – Vol. 24. – P. 89–104.
8. Lerchner G. Literarischer Text und kommunikatives Handeln / G. Lerchner. – Berlin : Akademie, 1987. – 87 S.
9. Merilai A. Pragmapoetics as literary philosophy / A. Merilai // *Interlitteraria.* – 2007. – No. 12. – P. 379–392.
10. Ohmann R. M. Speech, Action, and Style / R. M. Ohmann // S. Chatman (ed.) *Literary Style: A Symposium.* – London : Oxford Univ. Press, 1971a. – P. 241–259.
11. Ohmann R. M. Speech Acts and the Definition of Literature / R. M. Ohmann // *Philosophy and Rhetoric.* – 1971b. – Vol. 4. – P. 14–19.
12. Pankau J. G. Einführung in die Literatur der Neuen Sachlichkeit / J. G. Pankau. – Darmstadt : WBG, 2010. – 144 S.
13. Polenz P. von. Deutsche Satzsemantik: Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens / P. von Polenz. – Berlin, New York : de Gruyter, 1988. – 389 S.
14. Searle J. R. Der logische Status fiktionalen Diskurses / J. R. Searle // ders. *Ausdruck und Bedeutung.* – Frankfurt/M. : Suhrkamp, 1982. – S. 80–97.
15. Searle J. R. *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind* / J. R. Searle. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 278 p.

REFERENCES

1. Alefirenko, N. F., Chumak-Zhun, I. I. (2008). Kommunikativnaja situatsija kak kognitivno-pragmaticheskij faktor porozhdenija poeticheskogo diskursa [Communication situation as a cognitive and pragmatic factor of poetic discourse generation] // *Auspisia. Recenzovan neimpaktovan asopis zamen na oblast spojeenskikh vd. eske Budjovice: Vysok kola evropskch a regionlnch studi.* № 1, pp. 68–73 [in Russian].
2. Pohepcov, G. G. (2009). *Izbrannye trudy po lingvistike* [Selected papers in linguistics]. Kharkiv: Karazin University Publ., 556 p. [in Russian].

3. Jakobson, R. (1987). *Raboty po poetike: Perevody [Works on poetics: Translations]*. Moskow: Progress Publ., 461 p. [in Russian].
4. Betten, A. (1986). Einige grundsätzliche Überlegungen zur Beschreibung Alltagssprachlicher und literarischer Dialoge // *Dialoganalyse*. Tübingen: Niemeyer, S. 3–12.
5. Dijk, T. van (1980). The pragmatics of literary communication // E. Forastieri-Braschi, G. Guinness & H. Lopez-Morales (eds.) *On text and context*. Rio Piedras, Puerto Rico: Editorial Universitaria, pp. 3–16.
6. Lamping, D. (1993). *Das lyrische Gedicht. Definitionen zu Theorie und Geschichte der Gattung*. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 183 S.
7. Landa, J. Á. G. (1992). Speech act theory and the concept of intention in literary criticism // *Review of English Studies Canaria*, 24, pp. 89–104.
8. Lerchner, G. (1987). *Literarischer Text und kommunikatives Handeln*. Berlin: Akademie, 87 S.
9. Merilai, A. (2007). Pragmapoetics as literary philosophy // *Interlitteraria*, 12, pp. 379–392.
10. Ohmann, R. M. (1971a). Speech, Action, and Style. In: S. Chatman (ed.) *Literary Style: A Symposium*. London: Oxford Univ. Press, pp. 241–259.
11. Ohmann, R. M. (1971b). Speech Acts and the Definition of Literature. *Philosophy and Rhetoric*, 4, pp. 14–19.
12. Pankau, J. G. (2010). *Einführung in die Literatur der Neuen Sachlichkeit*. Darmstadt: WBG, 144 S.
13. Polenz, P. von (1988). *Deutsche Satzsemantik: Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens*. Berlin, New York: de Gruyter, 389 S.
14. Searle, J. R. (1982). *Der logische Status fiktionalen Diskurses* // ders. *Ausdruck und Bedeutung*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, pp. 80–97.
15. Searle, J. R. (1993). *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press, 278 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лілія Безугла – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри німецької філології та перекладу Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: лінгвопрагматика, лінгвопоетика, історична лінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Liliia Bezugla – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department of German Philology and Translation at the V. N. Karazin Kharkiv National University.

Scientific interests: linguistic pragmatics, linguistic poetics, historical linguistics.

УДК 81'243'373.613:001.4]:37

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.49>

АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКА МОВНА ВЗАЄМОДІЯ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ ОСВІТИ

Володимир БОРИСОВ (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7468-727X>

e-mail: borisovl@icloud.com

БОРИСОВ Володимир. АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКА МОВНА ВЗАЄМОДІЯ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ТЕРМІНОСИСТЕМ ОСВІТИ. *Різномірнева інтеракція (політична, економічна, соціальна) Англії та Франції призвела до взаємного мовного впливу як у повсякденному спілкуванні, так і в професійній комунікації, освітньому дискурсі зокрема. Французька мова була джерелом запозичення термінологічних латинського й грецького походження, більшість із яких повністю асимілювалася в англійській мові й зареєстрована в словниках. Незважаючи на значний вплив англійської мови на тезаурус французької освіти в синхронному вимірі, французькі словники не переважані англійськими термінами, а наявні запозичення здебільшого вмотивовані й частково асимільовані.*

Ключові слова: термін, термінологічна система, освітній дискурс, запозичення, словник.

BORYSOV Volodymyr. ENGLISH AND FRENCH LANGUAGE INTERACTION IN THE FORMATION OF NATIONAL TERMINOLOGICAL SYSTEMS OF EDUCATION. *Different types of interaction between countries lead to social, cultural, scientific, economic, linguistic and other types of exchange. Verbal borrowings as an integral part of cross-cultural integration have always been in the focus of many scholars' attention. A number of research are devoted to studying borrowed vocabulary in English and French in different spheres: culture and art, politics, economics, medicine, military affairs, law etc. Borrowings in the sphere of education have not been the subject for special research.*

French influenced English in many spheres, education in particular, because of predominant use of the French language on the territory of England for several centuries. It should be taken into consideration that French was mostly the source of borrowing, as words of Latin and Greek were borrowed via French. Definitely, at the time of borrowing the words under analysis were not terms, but later on they gained terminological value and the thesaurus of educational discourse was formed on the basis of English and borrowed vocabulary.

After the 17th century the trajectory of lingual exchange was shifted. English influenced French in the spheres of politics, technology, sports. Most of lexemes borrowed at this time are assimilated and registered in the dictionary. The 20th century was marked by the development of science and technology, which caused the appearance of new realia in education which needed nomination, which consequently influenced the educational terminological systems of many languages, French in particular. But owing to characteristic features of French education and activities of the Committee on Terminology, French educational terminological system is rather authentic and is not overwhelmed with borrowings. The activities of French Academy and the Committee are directed to preserving authentic French vocabulary in professional communication. Most of English borrowings in education in French either are registered in the dictionary or denote English realia (TOEFL) or belong to international terminology (TIMSS).

Key words: borrowing, term, educational discourse, terminological system, dictionary.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Здійснення інтеракції між представниками різних культур уможливило міжкультурний діалог, обмін інформацією для приватних та суспільних потреб. Комунікативна взаємодія між різними країнами мала своїм наслідком не тільки соціальні, наукові, технічні зміни, але й вербальні. Серед основних лінгвістичних феноменів, що збагачують мови, можна виокремити запозичення як результат культурного перерозподілу, неоднорідності або гібридизації мовного ресурсу. Однак слід визнати й той факт, що ставлення суспільства до іншомовних запозичень доволі неоднозначне.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Запозичення як результат міжкультурної комунікації здавна привертають увагу науковців, проте ступінь їхньої досліджуваності змінюється залежно від галузі інтеграції і застосування. У вимірі діахронії-синхронії в опрацюванні загальних теоретичних і практичних питань англо-французьких мовних контактів відзначились такі лінгвісти, як В. Аракін, О. Ахманова, Ю. Жлуктенко, Ю. Зацний, Б. Ільш, Д. Крістал, Л. Крисін, Ж.-Б. Надо, Ю. Сорокін та інші.

ВИДЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ. Окремі праці в галузі англо-французьких мовних контактів присвячені вивченню фахової лексики. Так, П. Буше дослідив функціонування англійських слів у французькій медицині; Ж.-Ф. Саблайроль проаналізував запозичення з різних мов у французькій спортивній термінології; Г. Сен-П'єр досліджує взаємний вплив між французькою та англійською мовами в різних сферах: спорт, харчування, політичний, технічний та інституційний дискурс; М. Беленя-Граєвська досліджує вплив запозичень на англійську економічну термінологію. Дослідження ж запозичень у сфері освіти має на сьогодні епізодичний характер: до лінгвістичного аналізу потрапляють лише окремі терміни (Л. Генет) або обмежені групи термінів (С. де Кальда.).

МЕТОЮ статті є вивчення впливу англо-французьких мовних контактів на формування, становлення і розвиток національних (англійської та французької) терміносистем дискурсу освіти.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ юПочинаючи від завоювання території сучасної Британії Гійомом Норманським у 1066 р. і до XV сторіччя саме французька мова здійснювала величезний одnobічний вплив на англійську. За цей період до англійської мови перейшли тисячі слів з французької, що належать до сфери політики, феодального устрою, релігії, гастрономії, мистецтва та ін. Згодом терміни, запозичені з французької мови, сприяли розвитку словотвірних процесів в англійській мові в різні періоди її історії.

За часів норманського панування вплив французької мови на англійську в сфері освіти був опосередкованим, оскільки мовою навчання на той час була латина – традиційна мова дипломатії. Перші школи в Англії, як і в інших тогочасних європейських державах, були створені при монастирях, що не могло не позначитися на мові викладання. Католіцизм помітно впливав на систему англійської освіти, тож був значним і вплив латини на формування терміносистеми освіти. Проте поступово Англією ширилася тенденція навчання

рідною мовою з використанням відповідних освітніх термінопонять, а після перекладу Біблії англійською мовою рівень грамотності населення поступово зростає.

Упродовж декількох століть спостерігається процес активного запозичення слів з французької мови до англійської, зокрема й тих, що належать до сфери освіти. При цьому в номінативних значеннях запозичених лексем ядерними залишалися семи, актуальні й у питомих відповідниках. Деякі освітні терміни були запозичені безпосередньо з французької мови, хоча чимало термінолексем давньогрецького й латинського походження також увійшли до англійської через французьку. Звичайно, що на час запозичення означені лексеми не були термінами, а позначали повсякденні реалії, пов'язані з освітою. Проте поступово, із розвитком освіти і науки на території сучасної Великої Британії дискурс освіти стає професійним дискурсом зі своїм тезаурусом, що ґрунтувався на наявних лексемах як власне англійських, так і запозичених. Зокрема, через французьку мову увійшли ті латинські терміни, які повністю або частково асимілювалися в англійській мові й набули словотвірної активності: *education, university, examination, student, campus, college, lesson, master, bachelor* та інших. Так само французька мова була посередником для входження до англійської мови грецьких термінів *technology, pedagogy, academy*. Невелика кількість терміноназв у галузі англійської освіти, за свідченням етимологічних словників, була запозичена безпосередньо з латини, наприклад: *curriculum, syllabus, school, stipend*.

Наприкінці XVII ст. траєкторія впливу змінюється: англійська мова починає значно впливати на французьку. І хоча приплив англійських слів розпочався достатньо пізно, він ніколи не зменшувався. Беззаперечно, що сьогодні англійська є мовою, яка здійснює значний вплив на словниковий склад французької мови (Saint-Pierre, 2010).

Представники офіційних державних інституцій і лінгвісти Франції прагнуть збереження чистоти французької мови (пуризм) та намагаються протистояти її надмірній англіцизації законодавчим і науковим шляхом. Та попри діяльність Французької Академії та інших організацій із захисту французької мови, попри закон Ба-Лоріоля від 31 грудня 1975 р. та навіть закон Тубона про захист і використання французької мови, якому вже більше 25 років (4 серпня 1994 р.), англійські запозичення вживають як у повсякденному спілкуванні, так і у професійній комунікації, дискурсі освіти зокрема.

Дослідники не вважають, що сфера освіти перевантажена запозиченнями з англійської мови, їй більшою мірою властиве явище ретермінологізації – залучення термінів інших площин людського знання до освітнього контексту (терміни психології, фізіології, соціології, математики, спорту, мистецтв, адміністрування та ін.), що, власне, характерне для багатьох європейських мов. Відносна автентичність термінології освіти пов'язана з традиційною, власне французькою системою освіти, що не збігається з інтернаціональним варіантом, а також з активним контролем Комісії з питань термінології в освіті (створеній у 1985 р. та модифікованій у 1990 р.) у тісній співпраці з Комісією зі збагачення французької мови (з 1996 по 2015 р. Комісія з термінології та неології), однією з головних цілей функціонування якої є саме запобігання надмірному поширенню запозичень, принаймні в офіційній та «правильній» мові, утворення нових та модифікація вже наявних французьких термінів.

Комісії надають детальні рекомендації щодо сфер та особливостей вживання термінів та обов'язково позначають англійський аналог, який не варто використовувати. Так, рекомендовано вживати французький термін *plan de cours* замість *syllabus* (Guénette, 2009), *pièce jointe* замість *attachement* (ці терміни хоч і мають латинські корені, але в англійській мові отримали інше значення); *logiciel éducatif* або *logiciel d'enseignement* або *didacticiel* замість англійського *educational software, teachware, courseware* (1992 р., 2000 р., 2007 р.) (Vocabulaire en ligne de l'éducation et de la recherche, 2013: 15); *doctorant, doctorante* замість *PhD student* (2009 р.) (Vocabulaire en ligne de l'éducation et de la recherche, 2013: 9); *formation en ligne* замість *e-learning, e-training, on-line training* (окремо пропонують утримуватися від уживання гібридного терміна *e-formation*) (2005 р.) (Vocabulaire en ligne de l'éducation et de la recherche, 2013: 11).

Префікс *e-*, що позначає *електронний*, взагалі не рекомендують до вживання в будь-яких сферах, а слова, що його містять (*e-commerce*, *e-sport*), класифікуються, як недоречні неологізми (2017) (Сайт Французької Академії).

Інокли англійське слово-запозичення існує паралельно з наявним французьким терміном і може витіснити його з ужитку. У таких випадках офіційні органи також намагаються втрутитися та «врятувати» французький термін. Це стосується, наприклад, вживання французьких слів *place*, *position*, *classement*, *rang* замість англійського *ranking* (запозичення з давньофранцузької *ranc*) (2018); *anciens élèves* замість *alumni*, що вкоренилося в англійській мові (від латинського *alumnus* – *дитина, учень*) (2019).

Окремим різновидом запозичень є синтаксичні запозичення. Так, спостерігаємо тенденцію відкидати артикль перед науковими ступенями та званнями (*professeur*, *docteur*), що є властивим англійському синтаксису. Французька Академія намагається не допустити поширення цього процесу та рекомендує зберігати артикль в усіх випадках, окрім звернення (за правилами граматики англійської мови).

Ті англійські запозичення, що все ж таки існують у французькій термінології освіти, або є давно інтегрованими та зареєстрованими в словниках (наприклад, *discrimination* (семантичне запозичення), *intéraction*) (Caldà, 2002: 347), або позначають англломовний феномен (*Toefl* – Test of English as a foreign language), або є інтернаціональними (міжнародними) й входять до офіційної лексики Європейського простору вищої освіти. До останніх належать, насамперед, назви організацій, програм, певних спеціальностей та ін.: *UNESCO* або *Unesco*, *TIMSS* – Trends in International Mathematics and Science Study, *MBA* – Master of business administration.

В офіційних словниках (наприклад, на сайті Міністерства національної освіти Франції) іноді можна знайти французьке розтлумачення англійських запозичень: *Erasmus* – Programme d'action communautaire en matière de mobilité étudiante (European community action scheme for the mobility of university students), *Eurydice* – Réseau d'information sur l'éducation dans la communauté européenne (European information network in the european community), *Pisa* – Programme for international student assessment (Programme international pour le suivi des acquis des élèves), але вони мають скоріше пояснювальний характер (*Liste des sigles*). На окрему увагу заслуговує термін *ECTS* – European Credits Transfer System (Crédit ECTS), який навіть отримав французьку аббревіатуру (*SECT* – système européen de crédits transférables), але в офіційних документах використовують лише англійський варіант.

У сфері бізнес-освіти, пов'язаній з діловими процесами, активно використовують саме англійську мову й тому надають перевагу англійським запозиченням: *manager* замість *gestionnaire*, *leadership* замість *administration*, *business* замість *affaire* та ін. (Nadeau, 2019). У деяких програмах уживають термін *portfolio* у його педагогічному значенні. Цей термін також є запозиченням з англійської мови, у яку він потрапив з італійської. Комісія зі збагачення французької мови рекомендує вживати французький еквівалент *portefeuille de compétences*, але оскільки *portfolio* давно вже є загальноприйнятим терміном, зафіксованим у словниках, і до того ж, відрізняється за значенням від французького *portefeuille*, то освітяни продовжують активно його вживати.

Провідні французькі словники, такі як *Dictionnaire de l'Académie française*, *Grand dictionnaire terminologique*, *Trésor de la langue française*, включають до свого реєстру запозичення, іноді з проміжком у декілька років. Найбільш активними в реакції на будь-які зміни в мові, в освіті зокрема, можна вважати словники видавництва Le Robert.

ВИСНОВКИ. Отже, процес запозичення є цілком природним наслідком контактів двох країн, а відповідно мов і культур. Запозичення в професійній комунікації, зокрема у сфері освіти, підпорядковані загальним нормам мови-реципієнта, а саме: потребують умотивованості щодо вживання, зазнають асиміляції (повністю, частково) або не зазнають, набувають словотвірної активності. Французька мова значно вплинула на англійську, додавши до вокабуляру сфери освіти запозичення з латини та грецької мови у період становлення освітнього дискурсу на теренах сучасної Британії. Сучасні англійські запозичення в освіті Франції детерміновані загальним впливом англійської мови на інші

мови. Значна кількість англійських запозичень асимілювалася у французькій мові, вони зареєстровані в словниках; проте тенденція до пуризму у французькій мові забезпечує використання питомих французьких термінологем на позначення понять і реалій у дискурсі освіти.

ПЕРСПЕКТИВА ДОСЛІДЖЕННЯ Перспективу подальших досліджень убачаємо у вивченні структурних і семантичних характеристик термінів дискурсу освіти в означених мовах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зацний Ю.А. Развитие словарного состава современной английской лексики. Запорожье, 1998. 432 с.
2. Федорова И.А. Историко-этимологический анализ французских слов с иноязычной графикой. Вестник Челябинского государственного университета. 2010. № 22 (203). Филология. Искусствоведение. С. 125-129.
3. Académie française [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.academie-francaise.fr/>.
4. Bielenia-Grajewska M. Linguistic Borrowing in the English Language of Economics. Journal in English lexicology LEXIS. 14th issue. 2019 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://journals.openedition.org/lexis/643>.
5. Calda de S. Néologie terminologique et emprunt : résultat d'une interculturelité qui défie le temps. Analyse et traitement des emprunts lexicaux en français et en portugais dans un corpus officiel bilingue spécialisé dans le domaine de l'enseignement. Passeurs de mots, passeurs d'espoir : lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité : Actes des Huitièmes Journées scientifiques du Réseau de chercheurs Lexicologie, terminologie, traduction. Lisbonne, 15-17 octobre 2002. P. 341-353.
6. Guénette L. «Syllabus» et «portfolio», des anglicismes bien latins. Correspondance. Volume 14, numéro 3, 2009 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://correspo.ccdmd.qc.ca/index.php/document/sursum-corda/syllabus-et-portfolio-des-anglicismes-bien-latins/>.
7. Liste des sigles [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.education.gouv.fr/pid95/liste-des-sigles.html>.
8. Nadeau J.-B. L'anglais de la France. L'actualité. 5 août 2019 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://lactualite.com/culture/langlais-de-france/>.
9. Online Etymological Dictionary [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.etymonline.com/>.
10. Saint-Pierre G. Les mots anglais: un apport tardif mais considérable. Correspondance. Volume 16, numéro 1, 2010 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://correspo.ccdmd.qc.ca/index.php/document/des-propositions-pour-renforcer-la-maitrise-de-la-langue-par-les-cegepiens/les-mots-anglais-un-apport-tardif-mais-considerable/>.
11. Vocabulaire en ligne de l'éducation et de la recherche. 2013 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.biblioleaders.com/2019/02/vocabulaire-en-ligne-de-leducation-et-de-la-recherche.html>.

REFERENCES

1. Zatsnyi, Yu.A. (1998). Rozvytok slovnkovoho skladu suchasnoyi anhliyskoyi movy [Development of vocabulary of modern English]. Zaporizhzhia. 432 p [in Ukrainian].
2. Fedorova I.A. Istoriko-etimologicheskiiy analiz frantsuzskikh slov s inoyazychnoy grafikoy [Historical Etymological analysis of French words with foreign graphics]. Vestnik Chelabinskogo gosudarstvennogo universiteta. 2010. 22 (203). Filologiya. Iskusstvovedenie. P. 125-129 [in Russian].
3. Académie française. Retrieved from: <http://www.academie-francaise.fr/>.
4. Bielenia-Grajewska M. Linguistic Borrowing in the English Language of Economics. Journal in English lexicology LEXIS. 14th issue. 2019. Retrieved from: <https://journals.openedition.org/lexis/643>.
5. Calda de S. Néologie terminologique et emprunt : résultat d'une interculturelité qui défie le temps. Analyse et traitement des emprunts lexicaux en français et en portugais dans un corpus officiel bilingue spécialisé dans le domaine de l'enseignement. Passeurs de mots, passeurs d'espoir : lexicologie, terminologie et traduction face au défi de la diversité : Actes des Huitièmes Journées scientifiques du Réseau de chercheurs Lexicologie, terminologie, traduction. Lisbonne, 15-17 octobre 2002. P. 341-353.
6. Guénette L. «Syllabus» et «portfolio», des anglicismes bien latins. Correspondance. Volume 14, numéro 3, 2009. Retrieved from: <http://correspo.ccdmd.qc.ca/index.php/document/sursum-corda/syllabus-et-portfolio-des-anglicismes-bien-latins/>.
7. Liste des sigles. Retrieved from: <https://www.education.gouv.fr/pid95/liste-des-sigles.html>.
8. Nadeau J.-B. L'anglais de la France. L'actualité. 5 août 2019. Retrieved from: <https://lactualite.com/culture/langlais-de-france/>.
9. Online Etymological Dictionary. Retrieved from: <https://www.etymonline.com/>.
10. Saint-Pierre G. Les mots anglais: un apport tardif mais considérable. Correspondance. Volume 16, numéro 1, 2010. Retrieved from: <http://correspo.ccdmd.qc.ca/index.php/document/des-propositions-pour-renforcer-la-maitrise-de-la-langue-par-les-cegepiens/les-mots-anglais-un-apport-tardif-mais-considerable/>.
11. Vocabulaire en ligne de l'éducation et de la recherche. 2013. Retrieved from: <https://www.biblioleaders.com/2019/02/vocabulaire-en-ligne-de-leducation-et-de-la-recherche.html>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Володимир Борисов – кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземної філології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Наукові інтереси: термінознавство, зіставне мовознавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Volodymyr Borysov – Candidate of Philology, Associate Professor, Dean of the Faculty of Foreign Philology, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

Scientific interests: terminology studies, comparative linguistics.

УДК 811.111'23

DOI: [https://doi.org/ 10.36550/2522-4077.2020.187.50](https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.50)

**МЕТАТЕКСТОВІ ЗАСОБИ ДОДАТКОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
В ТЕКСТАХ ФОРМ ПОІНФОРМОВАНОЇ ЗГОДИ
НА СТОМАТОЛОГІЧНЕ ЛІКУВАННЯ**

Вікторія КОСТЕНКО (Полтава, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-9077-2191>

e-mail: victoriakost20@gmail.com

Ірина СОЛОГОР (Полтава, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-9899-6552>

e-mail: plantago@ukr.net

КОСТЕНКО Вікторія, СОЛОГОР Ірина. МЕТАТЕКСТОВІ ЗАСОБИ ДОДАТКОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В ТЕКСТАХ ФОРМ ПОІНФОРМОВАНОЇ ЗГОДИ НА СТОМАТОЛОГІЧНЕ ЛІКУВАННЯ. Запропоноване дослідження присвячене визначенню метатекстових засобів додаткової інтерпретації в англомовних текстах інформованої згоди на стоматологічне лікування та з'ясуванню їхніх комунікативно-прагматичних функцій. До групи засобів, що вводять додатковий коментар до основної текстової інформації, входять синонімічні заміни та конкретизація, що є найуживанішими засобами додаткового тлумачення окремих, зазвичай, нових для пацієнта, понять чи складніших фрагментів тексту, а також перифраз та метатекстовий коментар. Виявлені засоби сприяють ефективній реалізації комунікативного наміру адресанта полегшити декодування спеціальної інформації медичного змісту.

Ключові слова: метатекстові засоби, текст, поінформована згода на стоматологічне втручання, синоніми, конкретизація, перифраз, коментар.

KOSTENKO Viktoriia, SOLOHOR Iryna. METATEXTUAL DEVICES FOR ADDITIONAL INTERPRETING IN THE TEXT OF INFORMED CONSENT FOR DENTAL TREATMENT. As professional communication is becoming the most widely spread type of social interaction globally, professional discourses have been recently put in the focus of the complex interdisciplinary study by linguistic and social sciences researchers. Informed consent as a process and a document that records the will and decision of a patient to receive a particular dental treatment is an integral component of overall patient care. Medical text may be difficult to understand for patients due to a frequent occurrence of specialized medical terms. The present article aimed at highlighting the metatextual devices in the templates of informed consent for dental treatment that serve for adequate comprehending the information given, and revealing the communicative and pragmatic functions the devices found out perform. The group of metatextual devices to specify and to provide readers with the explicit and unambiguous perception of the special medical information in the texts includes synonym replacement, word meaning specification (hypernym-hyponym relationship between a generic term and a specific instance of it), periphrases (use of a longer and simpler phrasing in place of a shorter and more complex term or form of expression), and metatextual comments. The word meaning specification has been found as the mostly common metatextual device employed for disambiguation and clear understanding of new special conceptions. Another way to simplify medical text is to use synonym replacement, when medical terms or medical jargons are replaced by lay terms. Periphrasis by its semantic nature is quite close to synonym replacement. Metatextual comments are a less frequently used tool employed rather to add some new details to the pieces of information than to explain. All the devices found are important rhetoric components of informed consent documents and build up their customer-oriented tone.

Key words: metatextual devices, text, informed consent for dental treatment, synonym replacement, word meaning specification, periphrasis, metatextual comments.

Постановка проблеми. Дослідження професійних дискурсів є одним з актуальних напрямків дослідження низки гуманітарних дисциплін, оскільки сприяє глибокому осмисленню та удосконаленню комунікативної поведінки, притаманної конкретній

професійній спільноті, визначенню стереотипів мислення, моделей руху знання та досвіду, професійних та світоглядних цінностей.

Значущість професійної діяльності у контексті соціальних практик зумовила потребу всебічного ретельного дослідження особливостей фахового спілкування, зокрема у тих сферах, які є ключовими як для окремої людини, так і суспільства у цілому. До таких, на думку багатьох сучасних вчених (Bradby, 2012, Farrer, 2017, Stearns et al. 2010, Young, 1982), належить, насамперед, медицина.

Одним з основних компонентів сучасної системи морально-етичного та правового регулювання сфери надання медичних послуг, визнаним в усьому світі, є добровільна інформована згода пацієнта на виконання медичного втручання, тобто на застосування методів діагностики, профілактики або лікування, пов'язаних із суттєвим впливом на організм. Концепція поінформованої згоди та практика її дотримання є яскравим прикладом складної взаємодії наукового знання, професійної практики, права, етики і моралі. Різні аспекти процесу отримання поінформованої згоди щодо лікування чи участі у клінічному дослідженні та письмового фіксування волі пацієнта як в Україні, так і за кордоном висвітлюються переважно з позицій біоетики, медичного права, історії медицини (Дегтярев та співав., 2014, Ліщинська, 2013, Carmen, 2005, Kakar et al., 2014, Mazur, 2013, Nieuwkamp, 2007, Reid, 2017); проте як об'єкт лінгвістичного вивчення, цей документний жанр все ще залишається поза фокусом дослідницької уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поінформована згода на виконання стоматологічного втручання є невід'ємною складовою сучасного професійного дискурсу стоматології (Костенко, 2019, Reid, 2017). У постіндустріальному суспільстві здоров'я, у тому числі і стоматологічне, розглядають як «складну біомедичну, соціальну, філософську та економічну категорію, детермінанту суспільного розвитку та показник ефективності державного урядування» (Семигіна, 2011: 22). Тож сучасна стоматологія, окрім суто медичних і технічних, охоплює низку естетичних, етичних, філософських, психологічних, економічних, деонтологічних, аспектів, які втілюються і закріплюються у дискурсі цієї професійної спільноти. Поінформована добровільна згода на стоматологічне втручання упродовж своєї сторічної історії в США та країнах Західної Європи викристалізувалася в самостійний жанр, що закріпився в певній дискурсивній спільноті, втілюється в умовах соціально-фіксованих ситуацій надання / отримання медичної допомоги, сприяє дотриманню норм, стереотипів та соціальних меж між агентами дискурсу (лікар – пацієнт) (Дегтярев та співав., 2014, Костенко, 2018, Nieuwkamp, 2007).

Поінформована згода – важливий документ, що надає інформацію про характер стоматологічного втручання, фіксує процес спілкування між лікарем і пацієнтом, результатом якого є зважене рішення останнього погодитися на втручання чи відмовитися від нього (Костенко, 2019: 70, Поворознюк, 2016: 68–69). Окрім інформування пацієнта, цей документ двосторонньої дії, з одного боку, спрямований на захист основоположного права людини на недоторканість, на таємницю та конфіденційність інформації щодо стану її здоров'я, з іншого, підтверджує повноваження медичних працівників та слугує їм юридичним захистом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інформована згода як документ використовується для організації, упорядкування та керування соціальними зв'язками між інститутом та суспільством, між агентом дискурсу – лікарем та клієнтом дискурсу – пацієнтом, між агентами всередині інституту та, іноді, між іншими інститутами (Carmen, 2005, Kakar et al, 2014, Mazur, 2013, Nieuwkamp, 2007, Reid, 2017). Прагматична настанова жанру інформованої згоди на стоматологічне лікування полягає в наданні агентом дискурсу необхідної інформації про стоматологічні послуги, узгодженні та регламентації пов'язаних з ними необхідних дій з боку пацієнта з метою спонукати його до ухвалення зваженого рішення погодитися на медичне втручання чи відхилити його (Костенко, 2019, Поворознюк, 2016). Тому адресант (лікар) свідомо вибудовує повідомлення відповідно до концептуальної моделі адресата – пересічного пацієнта з базовою чи повною середньою освітою відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти (Barro, Lee, 2011).

Адекватне розуміння тексту форм інформованої згоди як продукту дискурсу тісно пов'язане з комунікативною ситуацією, і не може бути однобічно схарактеризоване як «ситуація передачі інформації, або як ситуація розуміння/нерозуміння» (Чернявская, 2004: 41); воно є результатом спільної дискурсивної діяльності комунікантів. Тому інформацію в текстах поінформованої згоди подають таким чином, щоб максимально полегшити її декодування. Арсеналу мовних та позамовних засобів, які покликані сприяти найповнішому й безперешкодному сприйняттю пацієнтами інформації щодо лікування, присвячені окремі праці українських та зарубіжних дослідників. Проте метатекст як компонент тексту, що охоплює множину вербальних та невербальних засобів, котрі віддзеркалюють закономірності текстотворчої діяльності мовця (манера, логіка викладу, організація та розподіл інформації відповідно до її значущості та ін.) (Crismorr, 1989, Hyland, 1998, Redeker, 1991, Вежбицкая, 1978, Гаврилова, 2017) та сформувалися під впливом соціокультурних норм, в розвідках, присвячених мовним особливостям текстів поінформованої згоди, залишився за межами дослідницької уваги.

Постановка завдання. Метою запропонованого дослідження є визначення метатекстових засобів додаткової інтерпретації фрагментів англomовних текстів інформованої згоди на стоматологічне лікування та детальне з'ясування їхніх комунікативно-прагматичних функцій. Об'єктом дослідження є сукупність мовних та семіотичних засобів, що виступають сигналами адресованості та регулюють сприйняття тексту. Матеріалом дослідження слугували 60 типових форм-шаблонів поінформованої згоди, що їх використовують у медичних установах США, котрі мають ліцензію на виконання різних видів стоматологічних послуг, а також надають страхові медичні компанії. Корпус досліджуваних форм був складений з використанням онлайн-ресурсів Open Dental Softwear, American Dental Association dental records reference. Методи, використані в дослідженні, включали лінгвістичне спостереження, жанровий аналіз, спрямований на виявлення зв'язку форми і функції, що сприяє розумінню когнітивного структурування інформації; структурно-семантичний аналіз – для виявлення семантико-когнітивної структури досліджуваного жанру; контекстуально-інтерпретаційний та прагматичний аналіз тексту – для виявлення комунікативно-прагматичних інтенцій узагальнених адресантів, чинника їх адресатів, ідеологічного впливу дисциплінарної спільноти; дискурс-аналіз – для дослідження соціального контексту породження досліджуваного документного жанру.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному мовознавстві метатекст визначають як відносно самостійну формалізовану структуру, що слугує «рамкою для основного тексту» (Буров, 2010), як своєрідний комунікативний «дейксис», що вказує на тему повідомлення, організацію та лінійне розгортання тексту, його структурність та зв'язність (Рябцева, 1994: 96), уточнює «семантичний візерунок» основного тексту (Вежбицкая, 1978: 421). Метатекстовий зміст за своєю природою є модальним, оскільки він відображає ставлення суб'єкта до основного змісту його мовлення; він не додає нової інформації до пропозиційного змісту тексту, засоби його втілення неоднорідні та поліфункціональні (Crismorr, 1989, Hyland, 1998, Redeker, 1991).

На думку А. Токарської, «змістова ефективність правової комунікації досягається багатьма складовими, серед яких найважливішим є адекватне смислове сприйняття та адекватна інтерпретація повідомлення з метою досягнення комунікативної раціональності. Еквіполентність правової взаємодії вважається досягнутою, якщо адресат адекватно сприйняв висловлювання, інтерпретував його відповідно до задуму адресанта» (Токарська, 2017: 208 – 209). Зазначене вище у повній мірі стосується і укладення угоди про отримання лікування та її письмової фіксації у вигляді документів.

Створюючи тексти шаблонів поінформованої згоди на стоматологічне лікування з метою надати достатню кількість об'єктивної, правдивої, однозначної інформації у найбільш доступній для пересічного пацієнта формі, адресант добирає метатекстові засоби для додаткової інтерпретації тих фрагментів тексту, що можуть викликати потенційні труднощі при сприйманні, та метатекстові засоби, необхідні для структурування тексту і привертання уваги адресата; важливими при цьому є також засоби невербального оформлення тексту.

Услід за О. Шаповаловою (Шаповалова, 2002), А. Швецовою (Швецова, 2005), А. Гавриловою та К. Nyland, спираючись на критерій співвідношення змісту фрагменту тексту, який, на думку авторів, потребує додаткового тлумачення, та метамовного чи матефразового компоненту, ми виділили групу засобів, що вводять додатковий коментар до основної, власне текстової інформації, тобто виконують семантичну функцію. Це засоби, котрі майже в повній мірі відображають *зміст* фрагменту тексту, – *синонімічні заміни та перифрази*; засоби, що вказують на видові поняття, які входять у родові поняття того фрагменту тексту, котрий потребує додаткового тлумачення, – *конкретизація*.

Виявлено, що у досліджуваних текстах конкретизація, перехід від родового поняття з меншим обсягом і більшим змістом (Золотухин, 2019:51) до видових понять з більшим обсягом і меншим змістом, є найуживанішим засобом додаткового тлумачення окремих, зазвичай, нових для пацієнта, понять чи складніших фрагментів тексту, які потребують чіткого та однозначного їх розуміння; вона складає 53% від усіх виявлених метатекстових засобів додаткової інтерпретації основного тексту. Наприклад: *This may result in **nerve disturbances** such as temporary or permanent numbness, itching, burning, or tingling of the lip, tongue, chin, teeth, and/or mouth tissues.*

*These procedures include, <...>, **restorations** (amalgam or composite fillings and crowns).*

У текстах поінформованої згоди конкретизація може стосуватися не лише окремого поняття, але також вживатися, щоб проілюструвати складніші положення, наприклад: *I realize **the final opportunity to make changes in my new dentures** (including shape, fit, size, placement, and color) will be the “teeth in wax” try-in visit.*

У розглянутих випадках відбувається актуалізація, уточнення змісту загальних родових понять шляхом посилання на видові поняття, які містять додаткові ознаки у порівнянні з родовими. Конкретизація також може бути представлена у вигляді прикладів, котрі вводяться за допомогою вставних слів *such as, for instance, for example, i.e.*: *If you are taking **medications to make your bones stronger** (such as bisphosphonates) or if you have received radiation therapy <https://www.medpro.com/dental-informed-consent...<...>>.*

*I also acknowledge that during treatment **it may be necessary to change or add procedures** because of conditions found <...>. For example, root canal therapy following routine restorative procedures.*

Вдаючись до конкретизації, адресант також виходить із визнаного факту, що «за законами сприйняття, абстрактне поняття, загальне краще сприймається через конкретне, часткове» (Мачай, 2011: 211). Конкретизація певних понять чи складніших фрагментів у досліджуваних текстах часто виділяється графічно за допомогою дужок.

Досить поширеним засобом додаткової інтерпретації тексту є мовні синоніми (28%), що використовуються для тлумачення медичних чи стоматологічних термінів, які можуть викликати труднощі у адресанта, наприклад: *Endodontic (root canal) therapy is performed in order to save a tooth which otherwise might need to be removed.*

These complications may include: blocked canals <...>, curved roots, periodontal disease (gum disease), splits or fractures of teeth.

У розглянутих прикладах відбувається заміна медичних термінів греко-латинського походження чи створених штучно з використанням греко-латинських терміноелементів словами германського походження, котрі є функціонально-семантичними відповідниками (абсолютними синонімами), оскільки демонструють тотожність у повному обсязі референтного значення, не мають емоційно-експресивних, стилістичних чи відтінкових відмінностей, і характеризуються однаковою сполучуваністю. В англійській медичній термінології наявність абсолютних синонімів (дублетів), зокрема, на позначення анатомічних структур організму людини, є типовим явищем, що зумовлене особливостями розвитку та становлення англійської мови та медичної термінології (Костенко, 2013: 43 – 44). Зафіксовані окремі випадки, коли, навпаки, терміни, що містять компоненти германського походження, дублюються синонімами, що мають греко-латинське походження чи утворені з допомогою таких елементів, наприклад: *I understand that occasionally additional surgical procedures may be necessary following root canal treatment (apicoectomy).*

Використання мовних синонімів у досліджуваних текстах сприяє повнішому та максимально однозначному тлумаченню денотата, що є надзвичайно важливим у ситуації ухвалення рішення щодо свого здоров'я.

Близькою до синонімів є перифраза – «мовний зворот, який описово, через характерні ознаки передає зміст іншого слова або виразу» (Селіванова, 2006: 458). На думку більшості лінгвістів, ключовою диференційною ознакою перифрази є описовість. У проаналізованих випадках перифрази – це вторинні оказіональні найменування, в основі яких лежить виділення певної характерної риси, індивідуальної ознаки явища чи предмета, що сприяє легкому розумінню первинного найменування денотата. З допомогою перифрази адресант уточнює значення певного стоматологічного поняття, вказуючи на його істотні чи характерні риси, наприклад: *With regards to any silver fillings that are still in good working condition, I acknowledge that it is my own choice to replace them with composite (tooth colored) fillings.*

Teeth may become impacted (trapped below gums or bone), fail to erupt, or ankylosed (fused to bone), which may require extraction.

У наступних прикладах бачимо, що при перифразуванні поняття у текст вводиться більш чи менш строга наукова дефініція: *I understand that periodontal procedures (treatment involving the gum tissues and other tissues supporting the teeth).*

I understand that antibiotics and analgesics <...> can cause allergic reactions causing redness and swelling of tissues, pain, itching, vomiting, and/or anaphylactic shock (severe allergic reaction).

Отже, перифраз використовують, коли є необхідність уточнити чи пояснити певне поняття, припускаючи недостатнє розуміння пацієнтом термінологічного апарату.

Досить нечисленними є випадки використання метатекстового коментаря у досліджуваних текстах. Цей засіб являє собою фрагмент метатексту, що уточнює зміст основного тексту шляхом доповнень та роз'яснень окремих понять чи положень: *These potential risks and complications, include <...>: changes in how long my teeth appear (due to re-contouring), changes in speech (which are usually temporary).*

Метатекстовий коментар дає можливість додати менш значиму в смисловому плані, проте досить різноманітну за характером інформацію до важливіших фрагментів тексту, а також сприяє структуруванню висловлювання та привертає увагу адресата до ключових для сприйняття фрагментів тексту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головна функція документа інформованої згоди на стоматологічне втручання полягає в наданні достатньої та максимально експліцитно викладеної інформації про стоматологічне лікування, узгодження та регламентацію пов'язаних з ними необхідних дій з метою спонукати пацієнта до ухвалення зваженого рішення погодитися на медичне втручання чи відхилити його. Серед засобів, що сприяють ефективній реалізації комунікативного наміру адресанта полегшити декодування цієї інформації, суттєву роль відіграють метатекстові засоби додаткової інтерпретації тексту. Було виділено група засобів, що вводять додатковий коментар до основної, власне текстової інформації, тобто виконують семантичну функцію. Це *синонімічні заміни та перифрази*, котрі майже в повній мірі відображають зміст фрагменту тексту, *конкретизація*, що вказує на видові поняття, які входять до складу того родового поняття в тексті, котре потребує додаткового тлумачення, та метатекстовий коментар, що доповнює зміст фрагмента основного тексту шляхом уточнень чи тлумачень окремих понять чи положень. Найуживанішими засобами додаткового тлумачення окремих, зазвичай, нових для пацієнта, понять чи складніших фрагментів тексту, які потребують чіткого та однозначного їх розуміння, є конкретизація та синонімічна заміна. Текст поінформованої згоди на стоматологічне лікування – це медичний за своїм змістом документ, тому виявлені метатекстові засоби є не просто комунікативно доцільними: вони вказують на те, що адресант (лікар, медична установа, страхова компанія) дбає про своїх клієнтів, слідкує за доступністю інформації, яку він надає, а отже, демонструє налаштованість на кооперативну взаємодію.

На ретельне вивчення заслуговують допоміжні метатекстові засоби, зокрема ті, визначають логічну послідовність розгортання тексту, різні конектори, та графічні засоби, що сприяють чіткій організації тексту поінформованої згоди та скеровують процес лінійного розгортання інформації.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Буров А. А. Проблема метатекста в сучасній лінгвістиці / А. А. Буров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pglu.ru/upload/iblock/f61/uch_2010_viii_00003.pdf.
2. Вежбицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. – М. 1978. Вып. VIII. – С. 402 – 421.
3. Гаврилова А. А. Метатекстовые элементы в научном тексте / А. А. Гаврилова. – Саратов: Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2017. – 180 с.
4. Дегтярев Ю. Г., Фомин О. Ю., Солтанович А. В. Информированное согласие на медицинское вмешательство: медико-правовые аспекты. [Електронний ресурс] / Ю. Г. Дегтярев, О. Ю. Фомин, А. В. Солтанович // Здоровоохранение. – 2014. – № 2. – С. – 27–38. – Режим доступу: URL: <http://www.zdrav.by/sites/default/files/pdf-all/informirovannoesoglasie-na-medicinskoe-vmeshatelstvo-mediko-pravovye-aspekty.pdf>.
5. Золотухин Д. С. Эволюция лингвистической терминосистемы Фердинанда де Соссюра: лексико – семантический аспект / Д. С. Золотухин. – Litres, 2019. – 193 с.
6. Костенко В. Г. Чи еквівалентними є абсолютні синоніми в медичній термінології? / В. Г. Костенко // Сучасні напрямки викладання гуманітарних дисциплін в середніх та вищих навчальних закладах: мова, література, історія: матеріали III Міжнар. наук. конф., 23 – 24 квітня 2013. – Горлівка: Вид-во ГІМ ДВНЗ «ДДПУ», 2013. – С. 41 – 45.
7. Костенко В. Г. Актуалізація інтердискурсивності в документній комунікації в галузі стоматології / В. Г. Костенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Сер. «Філологія». – Острог: Вид-во НаУОА, 2018. – Т. 1 (69). – С. 219–221.
8. Костенко В. Г., Сологор І. М., Беляєва О. М. Жанрові параметри англomовного документа інформованої згоди на виконання стоматологічного втручання / В. Г. Костенко, І. М. Сологор, О. М. Беляєва // Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2019. – Вип. 6 (74). – С. 69–73.
9. Ліщинська О. І. Цінність життя як аксіологічний орієнтир етико-прикладного знання [Електронний ресурс] / О. І. Ліщинська // Університетська кафедра. – 2013. № 2. – С. 57–73. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukaf_2013_2_7.
10. Мачай Т. О. Текст і дискурс у спілкуванні фахівців: засоби вираження авторської особистості [Електронний ресурс] / Т. О. Мачай // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. – 2011. – Вип. 7. – С. 210 – 215. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_48.
11. Поворознюк Р. В. Інформована згода як об'єкт перекладознавчих студій. [Електронний ресурс] / Р. В. Поворознюк // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Філологічні науки. – 2016. – Кн. 2. – С. 67–75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2016_2_15.
12. Рябцева Н. К. Коммуникативный модус и метаречь / Н.К. Рябцева // Логический анализ языка: Язык речевых действий. – М.: Наука, 1994. – С. 90 – 111.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 718 с.
14. Семигіна Т. В. Охорона здоров'я в суперечливих умовах глобалізації-локалізації / Т. В. Семигіна // Наукові записки НаУКМА. – Том 121. – Політичні науки, 2011. – С. 21 – 25.
15. Токарська А. Еквіполентність метатексту правової комунікації юриста / А. Токарська // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки: збірник наукових праць. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. – № 861. – С. 208 – 212.
16. Чернявская В.Е. Интерпретация научного текста / В. Е. Чернявская. – Санкт-Петербург : Наука, 2004. – 127 с.
17. Шаповалова О.Н. Управление коммуникативным поведением в общении: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / О. Н. Шаповалова. – М., 2002. – 26 с.
18. Швецова А. А. Некоторые средства достижения понимания в научном тексте / А. А. Швецова // Иностранные языки в контексте межкультурной коммуникации. – Саратов: Научная книга, 2005. – Вып.3. – С. 17 – 21.
19. Barro R, Lee J.W. Educational Attainment Dataset / R. Barro, J. W. Lee [17 June 2013]. [Online] Retrieved from: <http://www.barrolee.com/>.
20. Bradby H. Medicine, Health and Society: A Critical Sociology / H. Bradby. – SAGE Publications Ltd, 2012. – 200 p.
21. Carmen M. G., del Joffee S. Informed consent for medical treatment and research: a review / M. G. Carmen, S. del Joffee [Online] // Oncologist. – 2005. Vol. 10 (8). – P. 636–641. Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16177288>.

22. Crismore, A. *Talking with Readers: Metadiscourse as Rhetorical Act* [Text] / A. Crismore. – New York: Peter Lang, 1989. – 210 p.
23. Farrer A., Rapley T. *The New Old (and Old New) Medical Model: Four Decades Navigating the Biomedical and Psychosocial Understandings of Health and Illness* [Online] / A. Farrer, T. Rapley // *Healthcare* (Basel). – 2017 Dec; 5(4): 88. – Retrieved from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5746722/>.
24. Hyland K. *Boosting, hedging and the negotiation of academic knowledge text* [Online] / K. Hyland // *Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. – 1998. 18(3). – P. 349–382. – Retrieved from <https://www.degruyter.com/view/j/text.1.1998.18.issue-3/text.1.1998.18.3.349/text.1.1998.18.3.349.xml>.
25. Kakar H., Gambhir R, Singh S., Kaur A. *Informed Consent: Corner Stone in Ethical Medical and Dental Practice* [Online] / H. Kakar, R. Gambhir, Singh S., A. Kaur // *J Family Med Prim Care* – 2014, Jan-Mar; 3(1) – P. 68–71. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.4103/2249-4863.130284>.
26. Mazur D. J. *Informed Consent in the Twenty First Century: What It Is, What It Isn't, and Future Challenges in Informed Consent and Shared Decision Making* [Online] / D. J. Mazur // *Sociology Compass*. – 2013. – Vol. 7, Iss. 9. – P. 762–774. – Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/soc4.12067>.
27. Nieuwkamp G. A. *The theory of informed consent in medicine: problems and prospects for improvement* (Doctoral thesis, Australian Catholic University). 2007. Retrieved from URL: <https://doi.org/10.4226/66/5a94be1b5e4ed>.
28. Reid K. I. *Informed Consent in Dentistry* / K. I. Reid // *Journal of Law, Medicine and Ethics*. – 2017. Vol. 45, iss. 1. – P. 77-94. – Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1073110517703102?journalCode=lme>.
29. Redeker G. *Discourse markers as attentional cues at discourse transition* / G. Redeker // *Linguistics*. – V. 29, 1991. – P. 1139 – 1172. – Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/292233616_Discourse_markers_as_attentional_cues_at_discourse_transitions.
30. Stearns S., Nesse R., Govindaraju D. *Evolutionary perspectives on health and medicine* / S. Stearns et al // *PNAS* January 26, 2010. – 107 (suppl.1). – P. 1691 – 1695. – Retrieved from: <https://doi.org/10.1073/pnas.0914475107>.
31. Young A. *The Anthropologies of illness and sickness* / A. Young // *Annual Review of Anthropology*. – Vol. 11, 1982. P. 257-285. – Retrieved: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.an.11.100182.001353>.
- ДЖЕРЕЛІА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛІУ
32. *Consent Form for Endodontic Treatment:* URL: <https://www.padental.org/Images/OnlineDocs/ResourcesPrograms/Practice%20Management/ConsentFormEndodontic.pdf>.
33. *Dental treatment consent form:* URL: https://www.myclassicsmile.com/wp-content/uploads/2014/05/894_DENTAL_TREATMENT_CONSENT_FORM.Pdf.
34. *Dentistry Informed Consent for Bone Grafting.* <https://www.medpro.com/dental-informed-consent>.
35. *Informed Consent for amalgam (silver filling) replacement:* URL: <https://dentistsbenefits.com/risk-management/informed-consentform-samples/>.
36. *Informed Consent for Bone Grafting Procedure.* – Retrieved from <https://neworleansdentalcenter.com/consent-forms/>.
37. *Informed Consent for Endodontic Treatment.* URL: <https://www.endoexperience.com/filecabinet/Consent%20Forms%20and%20Printouts/Consent%20Form%20Examples/informed%20consent%20double%2004-20-02.pdf>.
38. *Informed consent for dental procedure:* URL: <https://www.cda.org/MemberLogin/tabid/138/Default.aspx?returnurl>.
39. *Informed Consent for Root Treatment Planning and Scaling* URL: <http://absolutdent.com/wpcontent/themes/biznizz/images/pdf/Informed%20Consent%20For%20Periodontal%20Root%20Planing%20and%20Scaling.pdf>.
40. *Patient Information /Informed Consent Form for Dental Treatment:* URL: <https://www.dentalclinicmanual.com/documents>.

REFERENCES

1. Burov, A. A. (2010). *Problema metateksta v sovremennoy lingvistike*. [Problems of metatext in modern linguistics]: https://pglu.ru/upload/iblock/f61/uch_2010_viii_00003.pdf.
2. Vezhbitskaya, A. (1978). *Metatekst v tekste // Novoe v zarubezhnoy lingvistike*. [Metatext in the text // New in international linguistics]. M. pp. 402 - 421.
3. Gavrilova, A. A. (2017). *Metatekstovyye elementy v nauchnom tekste*. [Metatextual elements in scientific text]. Saratov: Saratovskiy sotsialno-ekonomicheskii institut (filial) REU im. G.V. Plehanova. 180 p.
4. Degtyarev, Yu. G., Fomin, O. Yu., Soltanovich, A. V. (2014). *Informirovannoe soglasie na meditsinskoie vmeshatelstvo: medikopravovyye aspekty // Zdravoohranenie*. [Informed consent for medical intervention: medical and legal issues //Public Health]. №2. pp. 27–38. URL: <http://www.zdrav.by/sites/default/files/pdf-all/informirovannoiesoglasie-na-meditsinskoie-vmeshatelstvo-mediko-pravovyye-aspekty.pdf>.
5. Zolotuhin, D. S. (2019). *Evolutsiya lingvisticheskoy terminosistemyi Ferdinanda de Sossyura: leksiko-semanticheskii aspekt*. [Evolution of linguistic terminological system of Ferdinand de Saussurede]. Litres, 2019. 193 p.
6. Kostenko, V. H. (2013). *Chy ekvivalentnymy ye absolutniy synonimy v medychnii terminolohii? // Suchasni napriamky vykladannia humanitarnykh dystsyplin v serednikh ta vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. [How equivalent are absolute synosyms in medical terminology // Modern approaches in teaching humanitarian sciences in secondary and higher educational institutions]. Horlivka, pp. 41 – 45.
7. Kostenko, V. H. (2019) *Aktualizatsiia interdyskursyvnosti v dokumentnii komunikatsii v haluzi stomatolohii // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. [Implementation of interdiscursivity in document

communication in the dentistry field // Scientific Proceedings of the National University of "Ostroh Academy". "Philology" Series], Ostroh, 1 (69). pp. 219–221.

8. Kostenko, V. H., Solohor, I. M., Bieliaieva, O. M. (2019). Zhanrovi parametry anhlomovnoho dokumenta informovanoi zghody na vykonannya stomatolohichnoho vtruchannya // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». [Genre parameters of documents of informed consent for dental treatment // Scientific Proceedings of the National University of "Ostroh Academy". "Philology" Series], Ostroh. 6 (74), pp. 69–73.

9. Lishchynska, O. I. (2013). Tsinnist zhyttia yak aksiolohichniy oriientyr etyko-prykładnoho znannia // Universytetska kafedra. [The Value of Life as Axiological Orientation of the Applied Ethics Knowledge // University Chair]. № 2. pp. 57–73: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukaf_2013_2_7.

10. Machai, T. O. (2011). Tekst i dyskurs u spilkuvanni fakhivtsiv: zasoby vyrazhennia avtorskoї osobystnosti // Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Vyp. 7 [Text and discourse in professional communication // Scientific journal of National Pedagogical Dragomanov University]. pp. 210 – 215: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_10_2011_7_48.

11. Povoroziuk, R. V. (2016). Informovana zghoda yak ob'iekt perekladoznavchykh studii // Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo universytetu im. Mykoly Hoholia. Filolohichni nauky. [Informed consent as a subject of translation studies // Scientific proceedings of Nizhyn State University]. pp. 67–75. http://nbuv.gov.ua/UJNR/Nzfn_2016_2_15.

12. Ryabtseva, N. K. (1994). Kommunikativniy modus i metarech // Logicheskiy analiz yazyka: Yazyk rechevykh deystviy. [Communication modus and meta-speech // Logical analysis of language]. M.: Nauka, pp. 90 – 111.

13. Selivanova, O. O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia. [Modern linguistic encyclopedia]. Poltava, pp. 718.

14. Semyhina, T. V. (2011). Okhorona zdorovia v superechlyvykh umovakh hlobalizatsii-lokalizatsii // Naukovi zapysky NaUKMA. [Public health in contraversial globalization-localization conditions // Scientific Proceedings NaUKMA. Politic Sciences]. T.121, pp. 21 – 25.

15. Tokarska, A. (2017). Ekvipolentnist metatekstu pravovoi komunikatsii yurysta // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». [Equipolent aspects of legal communication // Proceedings of National University "Lviv Polytechnic"]. Lviv, № 861. pp. 208 – 212.

16. Chernyavskaya, V. E. (2004). Interpretatsiya nauchnogo teksta. [Interpretation of scientific text]. Sankt-Peterburg: Nauka. 127 p.

17. Shapovalova, O. N. (2002). Upravleniye kommunikativnym povedeniyem v obshchenii // Dis. ... kand. filol. nauk. [Verbal Behaviour Management in communication // Abstract of thesis]: M. 26 p.

18. Shvetsova, A. A. (2005). Nekotoryye sredstva dostizheniya ponimaniya v nauchnom tekste // Inostrannyye yazyki v kontekste mezhkulturnoy komunikatsii. [Some tools for reaching an understanding // Foreign Languages in the context of cross-cultural communication]. Saratov, pp. 17 – 21.

19. Barro R, Lee J.W. Educational Attainment Dataset / R. Barro, J. W. Lee [17 June 2013]. [Online] Available at: <http://www.barrolee.com/>

20. Bradby, H. (2012). *Medicine, Health and Society: A Critical Sociology*. SAGE Publications Ltd, 2012. 200 p.

21. Carmen, M. G., del, Joffe, S. (2005). Informed consent for medical treatment and research: a review // *Oncologist*. Vol. 10 (8). P. 636–641: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16177288>.

22. Crismore, A. (1989). *Talking with Readers: Metadiscourse as Rhetorical Act* New York: Peter Lang, 1989. 210 p.

23. Farrer, A., Rapley, T. (2017). The New Old (and Old New) Medical Model: Four Decades Navigating the Biomedical and Psychosocial Understandings of Health and Illness [Online] // *Healthcare (Basel)*. Dec; 5(4): 88.: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5746722/>

24. Hyland, K. (1998). Boosting, hedging and the negotiation of academic knowledge text [Online] // *Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*. 18(3). pp. 349–382: <https://www.degruyter.com/view/j/text.1.1998.18.issue-3/>

25. Kakar, H., Gambhir, R, Singh, S., Kaur, A. (2014). Informed Consent: Corner Stone in Ethical Medical and Dental Practice [Online] // *J Family Med Prim Care*. Jan-Mar; 3(1) pp. 68–71. DOI: [HTTPS://DOI.ORG./10.4103/2249-4863.130284](https://doi.org/10.4103/2249-4863.130284)

26. Mazur, D. J. (2013). Informed Consent in the Twenty First Century: What It Is, What It Isn't, and Future Challenges in Informed Consent and Shared Decision Making [Online] // *Sociology Compass*. Vol. 7, Iss. 9. pp. 762–774.: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/soc4.12067>

27. Nieuwkamp, G. A. (2007). *The theory of informed consent in medicine: problems and prospects for improvement* (Doctoral thesis, Australian Catholic University). 2007. URL: [//doi.org/10.4226/66/5a94be1b5e4ed](https://doi.org/10.4226/66/5a94be1b5e4ed).

28. Reid, K. I. (2017). Informed Consent in Dentistry // *Journal of Law, Medicine and Ethics*. Vol. 45 iss. 1. pp. 77-94.: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1073110517703102?journalCode=lmec>

29. Redeker. G. (1991) Discourse markers as attentional cues at discourse transition // *Linguistics*. V. 29, pp. 1139-1172: https://www.researchgate.net/publication/292233616_Discourse_markers_as_attentional_cues_at_discourse_transitions

30. Stearns, S., Nesse, R., Govindaraju, D. (2010). Evolutionary perspectives on health and medicine // *PNAS* January 26, 107 (suppl.1). pp. 1691 – 1695: <https://doi.org/10.1073/pnas.0914475107>

31. Young, A. (1982). The Anthropologies of illness and sickness // *Annual Review of Anthropology*. Vol. 11, pp. 257-285: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.an.11.100182.001353>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Вікторія Костенко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією Української медичної стоматологічної академії.

Наукові інтереси: дослідження професійного дискурсу стоматології.

Ірина Сологор – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією Української медичної стоматологічної академії.

Наукові інтереси: дослідження дискурсу медицини.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Viktoriia Kostenko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Latin and Medical Terminology, Ukrainian Medical Stomatological Academy.

Scientific interests: investigating professional dentistry discourse.

Iryna Solohor – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Latin and Medical Terminology, Ukrainian Medical Stomatological Academy.

Scientific interests: investigating discourse of medicine.

УДК 821.161.2'373.4

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.51>

КОЛЬОРЕМА ЯК ТРАНСЛЯТОР АВТОРСЬКИХ СМИСЛІВ

Тетяна МИКОЛЕНКО (Тернопіль, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7437-3892>

e-mail: parasin@ukr.net

Лариса ГОЛОВАТА (Тернопіль, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9269-5203>

e-mail: golovaty_i_gp@ukr.net

МИКОЛЕНКО Тетяна, ГОЛОВАТА Лариса. КОЛЬОРЕМА ЯК ТРАНСЛЯТОР АВТОРСЬКИХ СМИСЛІВ. У статті доведено здатність слова реалізувати семантику, позірно не зв'язану із системними значеннями. Визначено смислову сітку лексеми «зелений» у ментальному лексиконі Т. Шевченка. На прикладі розвитку кордоетнічних смислів та смислів абсолютної гармонії лексеми «зелений» поетичної мови Т. Шевченка продемонстровано тенденції розвитку семантики кольорема.

Ключові слова: семантика, смисли, кордоетнічні смисли, смисли міфосвіту абсолютної гармонії, кольорема, поетична мова, Т. Шевченко.

MYKOLENKO Tetyana, GOLOVATA Larysa. COLOUREME AS TRANSLATOR OF AUTHOR'S MEANINGS. The anthropological approach, which united all humanities, formed a new linguistic paradigm in which language acts not as a separate system, but as a factor of existence and activity of a particular person in a particular situation, as a phenomenon of being in the coordinates «here and now». In the realm of semantics, this approach has led to an active study of individual aspects of the word. In the midst of a series of terms, the term «meanings» in the author's interpretation has been chosen to refer to the specificity of the word of an individual. The traditional understanding of the term is that meanings are semantic aspects, not fixed at the systemic level (contextual, situational, individual, etc.). There are specified main characteristics of meaning in comparison with its description: individuality, subjectivity, dynamism, dependence on the situation. As a result of practical analysis, it is revealed that such individual meanings are often directed to specific thematic planes, so it is possible to speak of semantic bundles, semantic vectors of a certain author's word. Thus, we understand meanings as the main vectors for the development of semantics of the author's word.

The article is a part of broader study of T. Shevchenko's poetic language. The object of study is the coloureme «green». As a result of the work, such semantic vectors of poetic author's coloureme «green» as philosophical, greeting, meanings of the myth of absolute harmony, cordo-ethnic, chronotopic, emotional-sensual, transcendental- karmic, axiological, social have been revealed.

The development of meanings of individual colors is shown by the example of the development of cordo-ethnic meanings and meanings of absolute harmony by the lexeme «green» of T. Shevchenko's poetic language. The lexeme «green» in the aspect of cordo-ethnic realization becomes a marker of situations: poeticized landscape of Ukraine as a form of mythic world of absolute harmony; poeticized landscape of Ukraine as a form of realization of the God's design; representations of «native» as a form of mythic world of absolute harmony in the opposition of «own – alien». The lexeme «green» in the aspect of harmonious realization is a marker of situations: harmony of macrocosm as a form of

absolute harmony; harmony of macrocosm as a form of realization of the God's design; family locus as a center of mythic world of absolute harmony; hope as a form of absolute harmony.

Keywords: *semantics, meanings, cordo-ethnic meanings, meanings of the mythology of absolute harmony, color, poetic language, T. Shevchenko.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Невичерпність слова і його можливостей доведено багатовіковим існуванням лінгвістики, що визнає слово основним об'єктом наукового дослідження. Кожен новий етап у розвитку науки, кожна нова парадигма висвітлюють інакші грані слова і відкривають модерні горизонти його вивчення. Антропологічний підхід, що поєднав у своєму руслі всі гуманітарні науки, сформував нову лінгвістичну парадигму, в якій мова виступає не як окрема система, а як фактор існування і діяльності конкретної людини в конкретній ситуації, як явище буття в координатах «тут і зараз». У царині семантики такий підхід зумовив активне вивчення індивідуальних аспектів семантики слова та спричинив виникнення низки термінів на позначення окресленого та дотичних явищ: наносеми (Дудок, 2015), несистемне значення слова (Тимошина, 2014), суб'єктивне значення слова (Бубнова, 2008), індивідуальне значення (Кульгавова, 2013), естетичне значення (Ларин, 1974) та багато інших.

Одним із найчастіше вживаних конструктів у семантиці є термін «смысл», проте тривалий час його використання презентує, з одного боку, наукову апробацію і зрозумілість, а з іншого – зумовлює певну термінологічну розмитість через індивідуальне розуміння терміна дослідниками. Ці тенденції пояснюють вибір терміна як найбільш доцільного засобу аналізу матеріалу, проте виявляють і проблему авторської конкретизації розуміння обсягу і специфіки терміна. Чітка дефініція терміна «смысл», на нашу думку, належить Р. Щедровицькому, який визнає смыслом «загальну співвіднесеність і зв'язок усіх дотичних до ситуації явищ» (Щедровицкий, 1995: 562). За визначенням Р. Дудка та Р. Помірка смысл – «це цілісне уявлення, яке є вираженням завершеного розуміння, у тому сенсі, що охоплює всю структуру контенту, слугує своєрідним його стислим описом і складає з контентом єдине ціле» (Дудок, 2015: 23). Традиційне розуміння терміна полягає у тому, що смысли – це не зафіксовані на системному рівні семантичні аспекти (контекстуальні, ситуативні, індивідуальні тощо). Основоположними характеристиками смыслу як компонента слова є його суб'єктивність, динамічність і залежність від ситуації. У результаті практичного аналізу виявлено, що окремі смысли часто скеровано у певні тематичні площини, відтак можна говорити про смыслові пучки, семантичні вектори певного авторського слова. Отже, смысли розуміємо як основні вектори розвитку семантики авторського слова.

МЕТА запропонованої статті – виявити смысли Шевченкової поетичної кольореми як фактора індивідуального використання глибинної семантики слова або як явища індивідуального творення. Метою роботи визначено конкретні завдання: обґрунтувати доцільність термінологічного використання; виявити основні типи смыслів поетичної кольореми «зелений», на прикладі смыслів абсолютної гармонії та кордоетнічних смыслів довести широкі творчі можливості індивідуального використання слова.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Увагу до спадку Кобзаря позначено розумінням феноменальності мовної особистості Тараса Шевченка. В останні десятиліття з'явилася низка монографій, що презентують різні аспекти Шевченкового слова як явища універсального культурного простору (Л. Генералюк (Генералюк, 2008)), як провідника сакральних ідеалів (Н. Слухай (Слухай, 2011)), як репрезентатора внутрішнього світу автора (Т. Космеда (Космеда, 2012)). Автори окремих публікацій зверталися до теми колірних аспектів поезії Т. Шевченка (Т. Іншакова (Іншакова, 2014), Т. Семашко (Семашко, 2013), Н. Слухай (Слухай, 2011)). Проблемі виявлення глибинної семантики кольоратива «зелений» присвячено статтю Н. Парасін (Парасін, 2013) що, акцентує розвиток семантики слова від сенсорного до ментального напрямків. Усі названі праці засвідчують здатність поетичного слова голографувати певні аспекти, що їх розкодовують реципієнти на підсвідомому (читачі, слухачі) та свідомому (дослідники) рівнях сприйняття. У загальному руслі аналізу семантики авторського слова вважаємо за доцільне використати методику смыслового опрацювання як одну з форм розшифрування підтекстової інформації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. У результаті практичного аналізу нами змодельовано смислову сітку кольореми «зелений» як компонента індивідуального лексикону Т. Шевченка. Основними вузлами цієї сітки є такі смисли: філософські, вітальні, смисли міфосвіту абсолютної гармонії, кордоетнічні, хронотопні, емоційно-чуттєві, трансцендентально-фатумні, аксіологічні, суспільні. Демонструємо семантичне наповнення зазначеної схеми на прикладі смислів міфосвіту абсолютної гармонії та кордоетнічних смислів кольорами «зелений» поетичної мови Т. Шевченка.

Смисли міфосвіту абсолютної гармонії визначають внутрішні ціннісні орієнтири Т. Шевченка, проводять невидимі лінії єднання особистісних характеристик поезії та живопису, виявляють приховані уподобання й еталони. Колір невіддільний від простору, тому для візуально-колірних знаків важливим є просторовий вимір, об'єктивований площинами дому, природи, неба, водної поверхні тощо. Шевченкова просторова візія представлена трьома основними смисловими центрами: етноландшафтом, етносоціумом, екстра- й інтрасоматизмами (Генералюк, 2008: 478). Етноландшафтна проекція побудована на макрообразах неба, води і землі, кожному з яких притаманна одна або кілька колірних домінант, що в гармонійному поєднанні творять візуальні просторові комбінації. Ідеї гармонії, досконалого світового порядку у прийнятій системі опису реалізовано в утіленні семантичного аспекту лексеми «зелений» «маркер ситуації (далі МС – Миколенко Т., Головата Л.) гармонії макрокосму як форми абсолютної гармонії»: *Ой діброво – темний гаю! <...> Багатого Собі батька маєш. Раз укрис тебе рясно Зеленим покровом – Аж сам собі дивується На свою діброву* (Шевченко, 2003, 2: 335); «МС гармонії макрокосму як форми реалізації Божественного задуму»: *Радуйся, земле, не повитая Квітчастим злаком! <...> І процвітеши, позеленіси, Мов Йорданові святис Луги зелені, береги!* (Шевченко, 2003, 2: 283).

Кордоетнічні смисли. У різноманітних образах природи, об'єднаних домінуванням зеленого кольору, смисли абсолютної гармонії трансльовано в кордоетнічну площину. «Україна» є найвагомішим фрагментом концептосфери письменника. Використання семантики абсолютної гармонії під час створення образу рідного краю результативувалось у семантичному аспекті «МС опоетизованого пейзажу України як форми міфосвіту абсолютної гармонії». Без рослинного компонента, що проектує візуалізацію зеленого кольору як обов'язкового елемента природної картини рідної землі, екфразис для Шевченка просто немислимий. Поет застосовував різноманітні тактики для створення пейзажів рідного краю, невід'ємним компонентом яких є зелена барва. Обсяг зеленого кольору в словесних пейзажних полотнах залежить від об'єктів, які беруть участь у пейзажній архітектоніці. Досить часто це розмаїті овиди, на тлі яких локалізовано окремі деталі картини: *Ставок, гребелька, і вітряк З-за гаю крилами махає. І дуб зелений, мов козак, Із гаю вийшов та й гуляє Попід горою* (Шевченко, 2003, 2: 203); інколи техніку малюнка перенесено у поетичні твори, створені на основі гармонійного зіставлення великих, обширних об'єктів: *І темний гайок зелененький, І чорнобривка молоденька, І місяць з зорями сіяв, І соловейко на калині То затихав, то щибетав, Святого Бога вихваляв; І все то, все то в Україні!..* (Шевченко, 2003, 2: 42). Методика пейзажного опису залежить від позиції спостерігача-автора, що дає змогу сконструювати динамічну картину, в якій поєднуються об'єкти різного плану: *А кругом Широколисті тополі, А там і ліс, і ліс, і поле, І сині гори за Дніпром* (Шевченко, 2003, 2: 25) (імпліцитний спосіб вказівки кольору – Миколенко Т., Головата Л.). Максимальну наснагу гармонійно-кордоетнічні смисли отримали в масштабних просторових образах: *І все-то те, вся країна, Повита красою, Зеленіє ...* (Шевченко, 2003, 1: 267). Значущість пейзажних описів із зеленим забарвленням у поезії Т. Шевченка виявляється у їх здатності виступати образами, у яких «зелений» виступає компонентом топос-парафрази України як форми міфосвіту абсолютної гармонії: *Дай дожити, подивитись, О Боже мій милий! На лани тії зелені І тії могили!* (Шевченко, 2003, 2: 209) Л. Генералюк виокремлює спрямованість пейзажів Т. Шевченка, заґрунтованих на зеленому тонуванні, на реабілітацію етнічних первнів душі, самоідентифікацію і спротив руйнівним силам оточення (Генералюк, 2008: 337).

Власне естетичні враження, репрезентовані контекстами з експліцитним чи імпліцитним використанням об'єктів зеленого кольору, із семантичною рефлексією

«гарний» конкретизовано порівняннями з етнічними символами естетичної досконалості: *Село! І серце одпочине: Село на нашій Україні – Неначе писанка, село. Зеленим гаєм поросло* (Шевченко, 2003, 2: 25); близькодистантним розташуванням лексем із семантикою краси: *І барвінком, і рutoю, І рястом квітчає Весна землю, мов дівчину В зеленому гаї; І сонечко серед неба Опинилось-стало, Мов жених той молодюю, Землю оглядало* (Шевченко, 2003, 2: 295); лексемами зі значенням емоційної реакції, спричиненої естетичним враженням: *А як не бачиш того лиха, То скрізь здається любо, тихо, І на Україні добро. Меж горами старий Дніпро, Неначе в молоці дитина, Красується, любується На всю Україну. А понад ним зеленіють Широкої села, А у селах у веселих І люде веселі* (Шевченко, 2003, 2: 120), асоціативами світу сакрального ідеалу: *Бо дивись, Он гай зелений похилився, А он з-за гаю виглядає Ставок, неначе полотно, <...> Правда, рай?* (Шевченко, 2003, 2: 223), алюзіями інокультурних естетичних ідеалів: *Мов оазис, в чистім полі Село зеленіє* (Шевченко, 2003, 2: 157).

Однією з виразних рис Т. Шевченка-поета є сакралізація поетичного топосу України, прирівнювання його до координат раю, священного локусу, всеохопної благодаті, що формує семантичний аспект «МС опoетизованого пейзажу України як форми реалізації Божественного задуму». У векторі божественного плану світу як царства миру і злагоди пейзажні компоненти координовано з семантикою тихого раю: *А верби геть понад ставом Тихесенько собі купають Зелені віти... Правда, рай?* (Шевченко, 2003, 2: 223), Божественної осанни: *І темний гайок зелененький, І чорнобривка молоденька, І місяць з зорями сіяв, І соловейко на калині То затихав, то щебетав, Святого Бога вихваляв; І все то, все то в Україні!..* (Шевченко, 2003, 2: 42), християнськими алюзіями: *Радуйся, земле, не повитая Квітчастим злаком! Розпустися, Рожевим крином процвіти! І процвітеши, позеленієши, Мов Йорданові святіє Луги зелені, береги!* (Шевченко, 2003, 2: 283). Барвінок, рута, весна, сонечко зелений гай, дівчина уособлюють координати «Божого світу», якого не треба шукати деінде, окрім землі.

Незважаючи на позірну простоту і обов'язковість зеленої барви в усіх замальовках весняно-літньої природи, Т. Шевченко зумів відкрити її тональні нюанси насамперед через використання різних об'єктів і їх колірного поєднання в пейзажі. Читацьке сприйняття зеленого кольору залежить від запрограмованої Т. Шевченком структури пейзажу, що визначає візуальну віддачу зображуваних об'єктів зеленого кольору, різне освітлення і, відтак, різні колірні півтони. Часто зелений колір, вербально імпліцитний, в екфразисі заповнює полотно, на якому виявляється багатство інших колірних відтінків, теж не конкретизованих автором. У поемі «Сліпий» (Шевченко, 2003, 1: 305) колір зеленого гаю, освітленого сонцем, є основою, на якій проявляються темно-зелені тони барвінку і його голубих квітів, ясно-зеленого листу рясту, голубуватої рути – і все це розбавлено різноколірним, хоч і не названим у творі, але для будь-якого українця того часу добре відомим кольором цвіту весняного рясту, що має багато відтінків, найбільш поширеним з яких є ясно-пурпурний (червоно-фіолетовий): *І барвінком, і рutoю, І рястом квітчає Весна землю; мов дівчину В зеленому гаї.* (Шевченко, 2003, 1: 305).

Загострене сприйняття художника, зрослого і зрощеного з зеленню саду, левади, поля, гаю, сприяло викристалізуванню семантики кольорами «зелений» як «МС рідного в опозиції «свій – чужий»: *І там степи, і тут степи, Та тут не такі, Руді-руді, аж червоні, А там голубії, Зеленії, мережані Нивами, ланами, Високими могилами, Темними лугами* (Шевченко, 2003, 2: 59). У вірші «Нудно мені, тяжко – що маю робити?» (Шевченко, 2003, 1: 403), який відносять до Шевченкової творчості умовно, образ зеленої діброви використано для опису чужого краю, і саме такий алогізм у використанні зеленого кольору, на нашу думку, вимагає обережності під час зарахування цього твору до Шевченкової спадщини.

Осердям міфосвіту абсолютної гармонії Т. Шевченка є гармонія природного середовища, що її, проте, завжди поєднано зі світом людини у різних формах, найчастіше – у формі паралелізму. Порівняно зі світом природи світ людини підпадає під згармонізовану поетичну проекцію значно рідше, проте тут виділяємо такі семіотичні аспекти зеленого кольору, як «МС людського локусу як ідеалізованого центру міфосвіту абсолютної гармонії»: *Меж горами старий Дніпро, Неначе в молоці дитина, Красується, любується На*

всю Україну. А понад ним зеленіють Широкої села, А у селах у веселих І люде веселі (Шевченко, 2003, 2: 120).

Майбутнє в поезії Т. Шевченка скоординовано з нечіткими, неокресленими надіями, реалізуючись у семантичному аспекті аналізованої лексеми «МС надії як форми абсолютної гармонії» у вербальній низці «зелені (парості) – майбутнє – надія»: *Остались шашелі: гризуть, Ж[е]руть і тлять старого [дуба]... А од коріння тихо, любо Зелені [парості] ростуть.* (Шевченко, 2003, 2: 368). Прикметно, що різні часові проекції об'єктивовано в різних за параметрами рослинах: забуття асоціюється з низькими просторовими об'єктами – травою, житом, водоростями, а надія зіставляється з паростями, що швидко набирають висоти і сили. Проте ця схема не є абсолютною. В алегоричній картині *Отак, буває, в темну яму Святес сонечко загляне, І в темній ямі, як на те, Зелена травка поросте* (Шевченко, 2003, 2: 198) семантику надії розбудовано на акцентуванні компонентів «слабкість», «всупереч усьому» тощо.

ВИСНОВКИ. Детальне текстове прочитання слова дає змогу виявити ті семантичні нюанси, що формують підтекстове полотно твору та сприяють виникненню певних чуттєвих, часто підсвідомих рефлексій реципієнта. Пробний аналіз побудувати сіткову модель смислів окремої лексеми поетичної мови Т. Шевченка доводить пластову структуру кожного Кобзарєвого слова, потверджує можливість семантичного трансформування мовного знака, що здатне виконувати роль репрезентатора лексичного багатства.

ПЕРСПЕКТИВА ДОСЛІДЖЕННЯ. Завданнями найближчої і подальшої перспективи визначаємо створення смислового портрета окремих лексем Т. Шевченка, інших поетів та їх порівняння для сформулювання і практичної апробації методики смислоутворення і багатовимірності художнього слова.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бубнова И. А. Структура субъективного значения слова (психолингвистический аспект): автореф. дисс. ... докт. филол. н.: 10.02.19 / Ирина Александровна Бубнова. – Москва, 2008. – 52 с.
2. Генералюк Леся. Універсалізм Шевченка: взаємодія літератури і мистецтва / Леся Генералюк. – К. : Наукова думка, 2008. – 544 с.
3. Дудок Р. І. Слова та їх смисли / Р. І. Дудок, Р. С. Помірко // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Філологія. Мовознавство. – 2015. – Т. 252. – Вип. 240. – С. 22–25.
4. Іншакова І. О. Колірна палітра в художній спадщині Т. Шевченка / І. О. Іншакова, А. С. Іншаков // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету, 2014. – Вип. 10. – С. 156–162.
5. Космеда Т. А. Ego і alter ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: монографія / Т. А. Космеда. – Дрогобич : Коло, 2012 – 372 с.
6. Кульгавова Л. В. Из истории изучения индивидуального значения слова / Л. В. Кульгавова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2013. – № 4 (22). – Ч. I. – С. 95–99.
7. Ларин Б. А. Эстетика слова и язык писателя: Избранные статьи / Б. А. Ларин. – Ленинград : Художественная литература, 1974. – 285 с.
8. Парасін Н. Д. Когнітивні аспекти дослідження семантики кольоропозначень / Парасін Н. Д. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Мова. Література. Фольклористика. – К. : КНУ, 2013. – С. 35–38.
9. Семашко Т. Ф. Лексико-семантична парадигма кольороназв у поетичному ідіолекті Тараса Шевченка (на матеріалі текстів балад) / Т. Ф. Семашко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. – 2013. – Вип. 10. – С. 63–67.
10. Слухай Н. В. Вербалізація сенсорних прототипів у поетичній творчості Тараса Шевченка: колір і звук // Шевченковзнавчі студії. Збірник наукових праць. – К. : КНУ, 2011 (а). – Вип. 14. – С. 87–96.
11. Слухай Н. Світ сакрального слова Т. Шевченка / Н. Слухай. – К. : Агрармедіагруп, 2011. – 227 с.
12. Тимошина Т. В. Несистемные значения слова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2014. – № 3 (33). – Ч. I. – С. 183–185.
13. Шевченко Тарас. Зібрання творів: у 6 т. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – 784 с.
14. Шевченко Тарас. Зібрання творів: у 6 т. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – 784 с.
15. Щедровицкий Г. П. Смысл и значение / Г. П. Щедровицкий // Избранные труды / Г. П. Щедровицкий. – М. : Школа культурной политики, 1995. – С. 545–577.

REFERENCES

1. Bubnova, I. A. (2008). *Struktura subektivnogo znacheniya slova (psiholingvisticheskiy aspekt)* [Structure of Subjective Meaning of the Word (Psycholinguistic Aspect)]. Moskva.
2. Heneraliuk, Lesya (2008). *Universalizm Shevchenka: vzaiemodiia literatury i mystetstva* [Shevchenko's Universalism: Interaction of Literature and Art]. Kyiv.

3. Dudok, R. I., Pomirko, R. S. (2015). *Slova ta yikh smysly* [Words and Their Meanings]. Mykolayiv.
4. Inshakova, I. O., Inshakov A. Ye. (2014). *Kolirna palitra v khudozhnii spadshchyni T. Shevchenka* [The Color Palette in the Artistic Heritage of Shevchenko]. Kryvyi Rih.
5. Kosmeda, T. A. (2012) *Ego i alter ego Tarasa Shevchenka v komunikatyvnomu prostori shchodennykovoho dyskursu: monohrafiia* [Ego i Alter Ego of Taras Shevchenko in Communicative Space a Diary Discourse: monograph]. Drohobych.
6. Kulgavova, L. V. (2013). *Iz istorii izuchenii individualnogo znachenii slova* [From the history of Studying the Individual Meaning of the Word]. Tambov.
7. Larin, B. A. (1974). *Estetika slova i yazyk pisatelya: Izbrannye stati* [Esthetics of a Word and in the Writer's Language: Chosen Articles]. Leningrad.
8. Parasin, N. D. (2013). *Kohnityvni aspekty doslidzhennia semantyky koloropoznachen* [Cognitive Aspects of Names of Colour]. Kyiv.
9. Semashko, T. F. (2013). *Leksyko-semantychna paradyhma koloronazv u poetychnomu idiolekti Tarasa Shevchenka (na materialii tekstiv balad)* [Leksiko-semantic Paradigm of Colourname in a Poetic Idiolekt of Taras Shevchenko (on the balads material)]. Kyiv.
10. Slukhai, N. V. (2011a). *Verbalizatsiia sensorykh prototypiv u poetychnii tvorchosti Tarasa Shevchenka: kolir i zvuk* [Verbalization of Sensory Prototypes in Taras Shevchenko's Poetic Creativity: Color and Sound]. Kyiv.
11. Slukhai, N. (2011b). *Svit sakralnogo slova T. Shevchenka* [The World of T. Shevchenko's sacral word]. Kyiv.
12. Tymoshina, T. V. (2014). *Nesistemnye znacheniya slova* [Non-systemic values of the word]. Tambov.
13. Shevchenko, Taras. (2003a). *Zibrannia tvoriv: u 6 t. T. 1: Poeziia 1837–1847* [Collected Works: in 6 t. Vol. 1: Poetry 1837–1847]. Kyiv.
14. Shevchenko, Taras. (2003b). *Zibrannia tvoriv: u 6 t. T. 2 : Poeziia 1847–1861* [Collected works: In 6 t. Vol. 2: Poetry 1847–1861]. Kyiv.
15. Shchedrovitskii, G. P. (1995). *Smysl i znachenie* [Meaning and significance]. Moskva.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна Миколенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Наукові інтереси: соціолінгвістика, гендерна лінгвістика, семасіологія.

Лариса Головата – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
Наукові інтереси: методика викладання української мови, українська мова (за професійним спрямуванням), семасіологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Tetyana Mykolenko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language and Methods of Teaching, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.
Scientific interests: semasiology, sociolinguistics, gender linguistics.

Larysa Golovata – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language and Methods of Teaching, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.
Scientific interests: methodology of teaching Ukrainian, ukrainian language (of professional direction), semasiology.

УДК 378.147.091.31: 629.7.07(73)

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.52>

КОМУНІКАТИВНІ НЕПОРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ АВІАЦІЙНОМУ РАДІОТЕЛЕФОННОМУ ДИСКУРСІ

Ольга ПІДЛУБНА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1326-8690>

e-mail: superenglishteacher@ukr.net

ПІДЛУБНА Ольга КОМУНІКАТИВНІ НЕПОРОЗУМІННЯ В АНГЛОМОВНОМУ АВІАЦІЙНОМУ РАДІОТЕЛЕФОННОМУ ДИСКУРСІ. Статтю присвячено мовним непорозумінням, які виникають під час радіотелефонного обміну. Автор розглядає головні причини виникнення проблеми у розумінні: порушення порядку у використанні авіаційної англійської мови, відхилення від стандартної процедури (наприклад, неповне зчитування або відсутність повторення повідомлення), а також інструкції або запити, які є нечіткими або занадто багато інформації та даних у одному повідомленні.

Стаття розкриває питання, що стосується регламенту радіообміну, саме найбільш частими проблемами з відхиленням є те, що пілоти не дотримуються стандартної фразеології та процедури радіообміну, а також коли вони дають лише часткове підтвердження.

Ключові слова: англійський авіаційний радіотелефонний дискурс, вживання лексики, непорозуміння, стандартна фразеологія радіообміну, авіафахівець, процедурні відхилення.

PIDLUBNA Olga. COMMUNICATION MISUNDERSTANDINGS IN THE ENGLISH AVIATION RADIOTELEPHONY DISCOURSE. *The article deals with the communication misunderstandings that can occur during radiotelephony procedures. The article focuses on linguistic aspects of the discourse "Radiotelephony of civil aviation". The relevance of the research is related to the key role that this discourse plays in ensuring flight safety. This discourse is intentional and focused on safe operation of flight; conventional, limited by a set of stereotyped phrases enshrined in regulatory documents and obligatory for radiotelephony participants' use, by strict regulation of radiotelephony procedures at all stages of flight. In the aviation industry, effective communication is vital to ensure expeditious flight operations and safe takeoff and landing. Miscommunication or misunderstanding in pilot-controller communication can lead to loss of human lives. Pilots and controllers should always avoid any linguistic misunderstanding in radiotelephony. Uncertainty and ambiguity in conveying meaning through non-standard phraseology in pilot-controller communication could lead to catastrophe. The article identifies that standard phraseology follows simplified syntactic, lexical, semantic, and phonetic rules. The importance of readback has been identified that has the aim to detect any malfunction. There are analyzed factors that may cause security issues in this article. The author states that there are many cases of misunderstandings in emergencies.*

The author emphasizes that the factors in pilot controller transmission that could create problems in understanding are irregularities in the use of aviation English, deviation from standard procedure (such as incomplete readback or no readback), and instructions or requests that are vague or too dense informationally.

In the article the author discovered that the most common communication problem in aviation occur when the controller's instruction exceeded the capability of the pilot to memorize all the instructions in one cycle of communication. Also, the most frequent problems with pilot deviation is when pilots fail to follow standard phraseology and communication procedure, and also when they give only partial acknowledgement. Another factor leading to miscommunication is unclear instructions or unclear requests. All of the above factors are supported by relevant examples.

Keywords: *English aviation radiotelephony discourse, vocabulary use, misunderstanding, standard radiology phraseology, aviation specialist, procedural deviations.*

Постановка проблеми. Сьогодні новітні технології досягли високого рівня, які забезпечують комфортне та безпечне виконання польотів шляхом автоматизації систем літака, можливість попередження та усунення несправностей і потенційних небезпек. Але питання людського фактора залишається важливим та представляє особливу нішу в забезпеченні безпеки та уникнення нещасних випадків, тому одним із ключових факторів є якісне й ефективне спілкування пілота та авіадиспетчера. Установлено, що єдиний спосіб спілкування між пілотом й авіадиспетчером полягає у радіотелефонному дискурсі. Мова радіообміну має обмежений та стандартний лінгвістичний код, відомий як фразеологія. Стандартні фрази використовують для залучених співрозмовників обмінюватися інформацією про рутинні етапи польоту. Тому, вивчення авіаційної фразеології є невід'ємною складовою підготовки авіафахівців, і функціонує як ефективний засіб передачі необхідних повідомлень, які містять важливі дані та інформують про кожен етап польоту зрозумілим для обох сторін термінами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато вітчизняних та зарубіжних науковців досліджували різні аспекти авіаційного радіотелефонного дискурсу. Авіаційну англійську мову розглядали як один з чинників безпеки польотів (Є. Кміта, С. Кушинг, Д. Макмілан, Н. Мод), докладно вивчали її структуру (Г. Емері, Дж. Мелл, М. Міцутомі, К. О'Брайєн). Сучасний дослідник А. Кириченко вивчала мовні особливості англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу. Проте непорозуміння між авіафахівцями під час радіообміну та їх причини не знайшли достатнього відображення в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених.

Мета статті полягає у дослідженні комунікативних непорозуміннь та їх причин під час радіотелефонного обміну між пілотом та диспетчером.

Виклад основного матеріалу. Питання авіаційної комунікації є актуальною темою дослідження для багатьох сучасних науковців. Важливою є також мовна взаємодія під час авіаційного дискурсу, мета якого забезпечення безпеки авіаційного руху. Під час керування повітряним рухом радіообмін здійснюється за допомогою професійної мови, відомої як фразеологія. Фразеологія – це спеціалізована мова, яку використовують пілоти та

авіадиспетчери для проведення ефективного радіообміну. Для покриття стандартних і звичайних ситуацій, що виникають з метою оптимізації та забезпечення безпеки в радіомовленні (Doc 9835-AN/453, 2010). Фразеологія містить певний код та специфічний набір мовних одиниць, які необхідно дотримуватися під час радіообміну. У стандартних ситуаціях усі учасники, що беруть участь у спілкуванні, як правило, знають, чого очікувати і дотримуються стандартного протоколу.

Під час радіообміну спілкування вимагає правильне і стандартне використання термінології та авіаційних фраз. Зазначимо, що незважаючи на установлені правила радіообміну, між пілотом та авіадиспетчером трапляються нерозуміння. На думку К. Бремера, непорозуміння в розмові стосується будь-яких випадків під час спілкування, коли слухач тлумачить повідомлення, яке має зовсім інше значення для мовця (Бремер, 1996). Науковець А. Моранен дає визначення нерозумінню як «потенційну точку розриву в розмові» (Моранен, 2006: 128). На думку Дж. Сіммонса нерозуміння в авіаційному контексті стосується неправильного тлумачення інструкції пілотом або авіадиспетчером, що демонструється відсутністю зворотного зчитування повідомлення, неповною інструкцією тощо (Сіммонс, 1974). На нерозуміння у радіообміні вказують вербальні або невербальні підказки (наприклад, невідповідна відповідь, запит на повтор, відсутній, неправильний або неповний відгук, нерішучість або мовчання) співрозмовника.

Очевидно, що авіафахівці повинні завжди уникати будь-яких мовних непорозумінь у радіомовленні. Невизначеність і неоднозначність у передачі змісту через нестандартну фразеологію може призвести до катастрофи. Прикладом цього може служити нещасний випадок у 1990 році, коли літак «Boeing 707» колумбійської авіакомпанії Aviana в США. Пілот повинен був чекати своєї посадки більше години через погану погоду. Замість того, щоб застосувати стандартну фразеологію для надзвичайних ситуацій й повідомити диспетчера про нестачу пального, пілот використав фразу «*I think we need priority*» і вважав, що, диспетчер повітряного руху зрозумів проблему, в якій вони перебувають.

Безпека повітряних перевезень часто залежить від ефективності радіообміну пілота-авіадиспетчера, оскільки їхня здатність виконувати складні завдання без будь-яких помилок має вирішальне значення. Хоча авіаційна англійська мова описується як спрощена мова, яка вільна від будь-яких невизначеностей і неточностей, насправді складність авіаційної англійської часто стає проблемою для пілотів і авіадиспетчерів (Красніка, 2016; Сейлер, 2009). Науовець І. Барші виявив, що довжина повідомлення впливає на розуміння, особливо, коли повідомлення переобтяжене даними. Він припускає, що авіадиспетчеру необхідно передавати не більше трьох стандартних фраз із даними, щоб уникнути непорозумінь (Барш, 1997). Дослідження показало, що інформаційне перевантаження повідомлення зменшує можливість пілота успішно повторити інформацію, особливо коли повідомлення було швидко прочитане (Міцутомі, 2003). Завдяки аналізу помилок у відповідях пілота, найбільш поширена проблема виникає, коли інструкція авіадиспетчера перевищує здатність пілота запам'ятати всю інформацію в одному повідомленні. Крім того, найбільш частими проблемами з відхиленням є те, що пілоти не дотримуються стандартної фразеології та процедури радіообміну, а також коли вони дають лише часткове підтвердження. Ще одним фактором непорозумінь є неточні та неоднозначні описи завдань диспетчера (Прінзо, 2002, 2010).

Отже, головні причини виникнення проблеми у розумінні: порушення порядку у використанні авіаційної англійської мови, відхилення від стандартної процедури (наприклад, неповне зчитування або відсутність повторення повідомлення), а також інструкції або запити, які є нечіткими або занадто багато інформації та даних у одному повідомленні.

Найбільша кількість порушень є наслідком процедурного відхилення, це свідчить про те, що пілоти та авіадиспетчери мають труднощі з дотриманням стандартної фразеології та протоколу під час звичайної взаємодії. Типовими сценаріями порушення правил ведення радіозв'язку є такі:

C: are you not trying? Malaysian 743 request your intention

C: approve(.) approve approve

P: I like to make a orbit first before we can come in(.) another one orbit please request an orbit at present position before coming for approach

C: can you go to the right? Malaysian 743 can you accept right turn?

C: Malaysian 743(.) I think we go for runway 32 left better(.) 2 aircraft just landed and runway 33 one arrival is going around now malaysian 743, be advised 2 aircrafts landed at runway 32 left and one going around at runway 33, request intention?

C: I think the weather move to the west be advised the weather appears to be moving to the west

Наведені кілька прикладів нестандартної і стандартної фразеології, яка мала б бути використана: авіадиспетчер запитав пілота: «*are you not trying?*», хоча він повинен був застосувати стандартну фразу «*Malaysian 743 request your intention*». Далі диспетчер запитав: «*can you go to the right?*» замість «*Malaysian 743 can you accept right turn?*».

Авіадиспетчер дає дозвіл, застосовуючи рутинну фразу: «*approve (.) approve*», ймовірно щоб звернути увагу пілота, хоча за регламентом «*approve*» достатньо сказати один раз. Через таке відхилення пілот може неправильно розтлумачити дане повідомлення. У повідомленні авіадиспетчер використовує вираз: «*I think we go for runway 32 left better(.)*», замість того, щоб дати чітку інструкцію. Це стає причиною плутанини, оскільки, фраза не має чіткої вимоги, а викладена у манері припущення або рекомендації, що не є остаточною вказівкою. Також у повідомленні авіадиспетчер спочатку дає свій варіант перед тим, як повідомити про ситуацію на злітно-посадковій смузі. Згодом диспетчер застосовує розмовну фразу для передачі інформації про погоду: «*I think the weather move to the west*». хоча повинен сказати: «*be advised the weather appears to be moving to the west*».

Розглянемо фрази пілота, який робить запит у розмовній формі, кажучи: «*I like to make ...*», хоча повинен заявити: «*request ...*». Він також повторює своє прохання: «*another one orbit please*». Ці помилки виникли через відсутність стандартної авіаційної фразеології, яка може здатися незручною, оскільки вона є більш формальною.

Інший фактор непорозуміння є неоднозначний інструктаж або запит. Більшість таких інструкцій або запитів є неповними, що означає відсутність важливої інформації. Для демонстрації ми розглянемо три приклади. У першому прикладі, пілот затребує інший курс, щоб уникнути поганих погодних умов.

P: Fireflies 3556 request to maintain heading due weather

C: Fireflies 3556 say again?

P: request to maintain heading 290 to avoid weather

C: heading approve

P: Fireflies 3556

У першому повідомленні пілот просить зберегти свій поточний курс. Однак відсутність конкретного курсу в запиті спонукало авіадиспетчера уточнити пілота свій запит. У наступному рядку пілот відповідає, але не повторює позивний літака та повідомляє «*heading 290*». Авіадиспетчер підтверджує, очевидно, що обидва учасника радіомовлення вважають, що повторювати позивний не потрібно, оскільки бесіда безперервна, без будь-яких переривань з боку інших літаків. У цьому випадку передача може бути завершена швидко, якщо в запиті від пілота на початку надається повна інформація. У другому прикладі, літак іде на посадку.

C: malaysian 367(.) continue descend 9,000 feet QNH 1007(.) expedite through flight level 130

P: 9,000 feet(.) expedite Malaysian 367

C: affirm(.) expedite through fl130(.) thanks

P: expedite flight level 130(.) wildo Malaysian 367

У першому рядку авіадиспетчер дає дозвіл на зниження «*9000 feet*» і вимогу для літака прискоритися при проходженні «*flight level 130*». Однак, пілот лише частково повторює повідомлення, що викликало сумнів щодо того, чи пілот зрозумів вимогу прискорення проходження ешалону 130. Отже, у наступному рядку авіадиспетчер підкреслює вимоги, які закінчує словом «*thanks*». У остаточної відповіді, повідомлення пілота є правильним. Цей

приклад ілюструє неповне повторення повідомлення, що створює збій в обміні. Третій приклад, зв'язок між пілотом і авіадиспетчером, який вимагає, щоб повітряне судно трималося на позиції наближення через сильний вітер.

P: Malaysian 711(.) request orbit, right hand orbit present position

C: are you not trying

P: say again?

C: are you coming for: (.) do you want to continue orbit or you want to make a try for 32 left?

P: gusting wind is 32 knots (.) I like to make a orbit first before we can come in(.) another one orbit please

C: ok(.) ok(.) continue

У першому повідомленні пілот просить очікувати поліпшення погоди, маючи намір не робити спробу посадки. Проте, диспетчер відповідає на його прохання, запитуючи, чи хоче він зробити спробу посадки, сказавши: «*are you not trying*». Це питання явно спантеличує пілота, який просить повторити повідомлення. Це може розглядатися як нерозуміння запиту пілота. Однак, авіадиспетчер розуміє, що пілоту, можливо, слід спершу виконати політ по колу, а не намагатися наблизитися, і тому запитує його, що він хоче зробити. У відповіді пілот змушений пояснити, чому літак буде продовжувати чекати (через порив вітру), а не намагатися йти на посадку. Авіадиспетчер закінчує повідомлення нестандартною фразеологією і неповною інструкцією. Проблема, що виникає внаслідок вказівок і запитів, тут, як видається, пояснюється переважно неповною деталізацією та нечіткою інструкцією. Крім того, існують більш неоднозначні інструкції та запити через нестандартні умови (наприклад, непередбачувані умови руху через погану погоду або відмову обладнання) (Естівал, 2011). Крім двох основних причин непорозуміння, існують і інші причини, такі як: неправильний наголос та неправильна вимова (бурмотіння), які спотворюють інструкції або прохання. Четвертий приклад ілюструє непорозуміння через нерозуміння інструкції. Розмова стосується напрямку літака.

C: Singapore 319 (.) request your heading to bobag?

P: present position direct bobag confirm?

C: Singapore 319 (.) request your heading to bobag?

P: Singapore 319?

C: your heading to bobag sir

P: I don't understand your question (.) Singapore 319

C: Singapore 319 (.) request heading to bobag?

P: Heading 200 (.) Singapore 319

C: Singapore 319 (.) roger (.) direct to bobag

Диспетчер звертається з проханням про курс літака для «*bobag*». Пілот неправильно розуміє запит авіадиспетчера і припускає, що повітряне судно було доручено відстежувати «*bobag*» і вимагає підтвердження від диспетчера. Згодом, диспетчер повторює запит, але він наголошує на фразі: «*your heading to bobag?*». Нарешті, пілот розуміє запит та використовує висхідну інтонацію, щоб вказати, що він хоче підтвердити позивний, і авіадиспетчер знову повторює свій запит. Однак пілот все ще не в змозі зрозуміти запит. Диспетчер продовжує запитувати таку ж інформацію, але тепер він не використовує «*your*» і каже: «*request heading to bobag?*». Пілот нарешті розуміє і надає курс і відповідно відповідає. Авіадиспетчер дає дозвіл літаку на «*bobag*». Пілот не може зрозуміти запит диспетчера через невідповідність схеми в інструкції. Пілот незнайомий з терміном «*your heading*», оскільки стандартна фразеологія – «*request heading*». Крім того, приклад ілюструє, як відхилення від стандартної фразеології може створити нерозуміння, її можна також розглядати як приклад нерозуміння інструкції з боку пілота, який не може зрозуміти нестандартне використання термінів, яким би незначним не було.

Також факторами, які іноді траплялися, є неправильна вимова слів, унікальна інтонаційна модель, додавання займенника в повідомленнях та невідповідна поведінка під час радіообміну. Часто незнайомі слова неправильно вимовляються або з акцентом і можуть

бути проблематичними для одержувача повідомлення. Незнайомий шаблон інтонації може створити миттєве нерозуміння. Крім того, існує тенденція до використання займенників під час інструктажу льотного екіпажу, таких як «*your*», «*I*», «*we*», «*you*», які лише рідко використовують у стандартній фразеології. Це додаткове слово в інструкції або запиті, викликає плутанину і змушує співрозмовника вважати, що він міг прослухати повідомлення.

Висновки. Ми розглянули основні проблеми у радіообміні пілота та авіадиспетчера, які показують, що процедурні відхилення часто траплялися в стандартних повідомленнях, що призводило до нечітких і незрозумілих повідомлень. Замість того, щоб дотримуватися авіаційної фразеології, учасник обміну іноді переходять на розмовну мову під час передачі інформації.

Іншим фактором, що призводить до нерозуміння є нечіткі інструкції (як правило, від авіадиспетчера) або нечіткі запити (як правило, від пілота). Однією з причин цього є використання розмовної англійської мови замість стандартної фразеології навіть у випадках, коли немає необхідності. У радіообміні, коли залучені більш довгі або складніші структури, учасники спілкування мають тенденцію використовувати нестандартні фрази, на які часто впливає рідна мова. Було виявлено, що під час інтенсивного руху або поганих погодних умов, виникають непорозуміння між учасниками радіообміну.

Необхідність ефективної мовної взаємодії пілота та авіадиспетчера очевидна, яка досягається за рахунок використання авіаційної фразеології. Непорозуміння рід час радіообміну можуть створити певні труднощі, що обумовлюють необхідністю вивчення лексико-граматичних особливостей таких фразеологічних одиниць та мови радіообміну, в контексті якої вони вживаються. Отже, радіообмін між пілотом та диспетчером потребує особливої уваги, оскільки від нього залежить безпека польотів. Тому, використання стандартної фразеології призводить до уникнення непорозумінь та усунення найменших натяків на непорозуміння у професійному спілкуванні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Barshi I. Effects of linguistic properties and message length on misunderstandings in aviation communication. / I. Barshi / Unpublished doctoral dissertation. University of Colorado, Boulder, CO, USA, 1997. – [Electronic resource]. – Available from: ProQuest Dissertations & Theses Global.
2. Bremer K. Causes of understanding problem. Achieving understanding: Discourse in intercultural encounters. [In K. Bremer, C Roberts, M.-T. Vasseur, M. Simonot and P. Broeder Eds]. – London: Longman, 1996 – P. 37-64
3. Doc 9835-AN/453 Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements. – Second edition. – 2010. – 150 p.
4. Estival D. Radio Miscommunication: EL2 Pilots in the Australian General Aviation Environment / D. Estival, B. Molesworth. – Linguistics and the Human Sciences. – 2011. – Volume 5. – P. 351-379.
5. Krašnicka I. English with Flying Colors: The Aviation English and the International Civil Aviation Organization / I. Krašnicka // Studies in Logic, Grammar and Rhetoric. – 2016. – Volume 45, No 1. – P. 111-124.
6. Mauranen A. Signaling and preventing misunderstanding in English as lingua franca communication / A. Mauranen // International Journal of The Sociology of Language. – 2006. – Volume 177, No 1. – P. 123-150.
7. Mitsutomi M. The critical components of Aviation English / M. Mitsutomi, K. O'Brien. – International Journal of Applied Aviation Studies. – 2003. – Volume 3, No 1. – P. 117-129.
8. Prinzo O. Improving pilot/air traffic control voice communication in general aviation / O. Prinzo, D. Morrow. – International Journal of Aviation Psychology. – 2002 – Volume 12, No 4. – P. 341-357.
9. Prinzo O. U.S. Airline transport pilot international flight language experiences. Non-native English-speaking controllers communicating with native English-speaking pilots. / O. Prinzo, A. Campbell, A. Hendrix, R. Hendrix. – Washington, DC: Federal Aviation Administration. 2010. – P. 2-34.
10. Seiler W. English as a lingua franca in aviation / W. Seiler // English Today. – 2009. – Volume 25. – P. 43-48.
11. Simmons J. Efficient Conversation: The Talk between Pilots and Air Traffic Controllers / James Simmons // U.S. Department of health education & welfare of National institute of education, Department of Sociology, University of Colorado. – 1974. – P. 6-20.

REFERENCES

1. Barshi I. (1997). Effects of linguistic properties and message length on misunderstandings in aviation communication. / I. Barshi / Unpublished doctoral dissertation. University of Colorado, Boulder, CO, USA, 1997. [Electronic resource]. – Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (Dissertation No. 9812849) [in English].
2. Bremer K. (1996). Causes of understanding problem. Achieving understanding: Discourse in intercultural encounters. In K. Bremer, C Roberts, M.-T. Vasseur, M. Simonot and P. Broeder Eds. London: Longman [in English].
3. Doc 9835-AN/453 (2010) Manual on the Implementation of the ICAO Language Proficiency Requirements [in English].

4. Estival D., Molesworth B. (2011). Radio Miscommunication: EL2 Pilots in the Australian General Aviation Environment. *Linguistics and the Human Sciences*. 5 [in English].
5. Krašnicka I. (2016). English with Flying Colors: The Aviation English and the International Civil Aviation Organization. *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric*. 45(1) [in English].
6. Mauranen A. (2006). Signaling and preventing misunderstanding in English as lingua franca communication. *International Journal of the Sociology of Language* [in English].
7. Mitsutomi M., O'Brien, K. (2003). The critical components of aviation English. *International Journal of Applied Aviation Studies*. 3(1). [in English].
8. Prinzo O. V., Morrow D. G. (2002). Improving pilot/air traffic control voice communication in general aviation. *International Journal of Aviation Psychology*. 12(4) [in English].
9. Prinzo O.V., Campbell A., Hendrix A.M., Hendrix R. (2010). U.S. Airline Transport Pilot International Flight Language Experiences, Report 4: Non-Native English-Speaking Controllers Communicating With Native English-Speaking Pilots .DOT/FAA/AM-06/25 [in English].
10. Seiler W. (2009). English as a lingua franca in aviation. *English Today*. 25 [in English].
11. Simmons J. L. (1974). Efficient Conversation: The Talk between Pilots and Air Traffic Controllers. Retrieved January 24, 2016 from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED088296.pdf> [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Підлубна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Львівської академії Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: лінгвістичні особливості авіаційної англійської мови, фахова мова авіації, дослідження англомовного авіаційного радіотелефонного дискурсу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olga Pidlubna – candidate of pedagogical sciences, associate professor at the foreign languages department of Flight Academy of National Aviation University.

Scientific interests: linguistic peculiarities of the aviation English, aviation English, research of the English aviation radiotelephony discourse.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ

УДК 801. 81 + 811. 161.161.2'38

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.53>

КОМПАРАТИВНА ЛІНГВОФОЛЬКЛОРИСТИКА: СПРОБИ ОБГРУНТУВАННЯ ДЕЯКИХ ЗАСАДНИЧИХ ПОЛОЖЕНЬ

Тетяна БЕЦЕНКО (Суми, Україна),

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1936-6673>

e-mail: tpb2016@ukr.net

БЕЦЕНКО Тетяна. КОМПАРАТИВНА ЛІНГВОФОЛЬКЛОРИСТИКА: СПРОБИ ОБГРУНТУВАННЯ ДЕЯКИХ ЗАСАДНИЧИХ ПОЛОЖЕНЬ. У статті засвідчено спробу з'ясувати деякі питання, пов'язані з виділення компаративної лінгвофольклористики в окрему галузь наукових студій. Запропоновано дефініцію компаративної лінгвофольклористики. Окреслено об'єкт, предмет науки про зіставне вивчення мови фольклорних пам'яток різних культур.

Докладно розглянуто завдання компаративної лінгвофольклористики. Визначено її зв'язок з іншими розділами філологічної науки. Компаративну лінгвофольклористику запропоновано вважати науковою і навчальною дисципліною. Вказано на можливі напрями досліджень у сфері компаративної лінгвофольклористики.

Ключові слова: лінгвофольклористика, мова усної народної словесності, мова усної народної творчості, компаративна лінгвофольклористика, зіставна лінгвофольклористика.

BETSENKO Tatiana. COMPARATIVE LINGUOFOLKLORISTICS: ATTEMPTS TO JUSTIFY SOME BASIC PROVISIONS. The article attempts to elucidate some of the issues related to the separation of comparative linguistic folklore into a particular area of scientific studies. The definition of comparative linguofolkloristics is proposed. It has been found out that comparative linguofolkloristics as a branch of scientific knowledge is intended to study, on the basis of comparative studies, common and distinct multilevel linguistic peculiarities of the creation of texts of national creativity of different cultures, their architectonics, specifics of artistic and figurative organization in order to know the nature of national linguistic thinking and peculiarities the environment. The object, the subject of the science of comparative study of the language of folklore monuments of different cultures, is outlined. The object of comparative linguistic folklore is defined linguistic-structural, artistic-figurative organization of folklore texts belonging to genealogically related and unrelated linguistic continuums, their stylistic and stylistic aspects, specifics of linguistic formation in different linguistic styles, different linguistic styles, different linguistic styles. special area of national oriental creativity, folk communication in the aspect of linguistics, verbal-shaped modeling I am a linguistic semiotic system of the folk genre continuum, the subject is multilevel linguistic means (phonetic, verbal, grammatical), linguistic units that form the textual continuum of national literatures of different languages, multilevel ethnic units as a means of folklore communication in different cultures.

The problem of comparative linguofolkloristics is considered in detail. Its relation with other sections of philological science is determined. Comparative linguistic folklore is suggested to be considered as a scientific and educational discipline, which has close links with other sciences: linguistics: dialectology, history of language, stylistics, text theory, linguostylistic analysis of text, ethno-linguistics, linguistics and ethnography, folklore, folklore textology. Possible directions of research in the field of comparative linguofolkloristics are pointed out.

Keywords: linguofolkloristika, language of oral folk literature, language of oral folk art, comparative linguofolkloristics, comparative linguofolkloristics.

Постановка проблеми.

На сучасному етапі розвитку гуманітарної науки, зокрема філологічної, є потреба відмежування в самостійній галузі лінгвофольклористики, а також, на основі останньої – компаративної лінгвофольклористики. Це дасть змогу систематизувати та конкретизувати дослідження та їх результати, чітко орієнтувати на розвій науково-дослідної парадигми.

Аналіз останніх досліджень.

Мові усної народної творчості в україністиці присвячені праці О. Потебні, П. Житецького, І. Огієнка, Л. Булаховського, В. Ващенко, А. Коваль, С. Єрмоленко, К. Шульжука, А. Поповського, В. Чабаненка, В. Жайворонка, Л. Мацько, І. Матвієса, А. Мойсієнка, Н. Данилюк, О. Сімович, Н. Журавльової, Т. Беценко, Н. Колесник та ін. Останніми дослідженнями із лінгвофольклористики стали докторські дисертації Н. Данилюк

(монографія "Поетичне слово в українській народній пісні" (2010)) та Т. Беценко (монографія "Текстово-образні універсалії думового епосу: структура, семантика, функції" (2008)). Термін лінгвофольклористика у науковій обіг О. Хроленко.

Формулювання мети дослідження.

Мета статті – з'ясувати теоретичний блок понять компаративної лінгвофольклористики.

Виклад основного матеріалу.

Лінгвофольклористику вважаємо міждисциплінарною галуззю гуманітарної (філологічної) науки, що вивчає різноманітні особливості мовноструктурної, мовностилістичної, художньо-образної організації текстів усної народної творчості; закономірності фольклорного стилетворення; мовностильову структуру фольклорного різновиду художньої творчості як колективної естетичної інтелектуальної діяльності етномовців.

Відповідно **компаративна лінгвофольклористика** – галузь лінгвофольклористики та фольклористики, що займається зіставним вивченням мовностильової, мовнообразної організації текстів пам'яток уснословесної творчості споріднених і неспоріднених культур.

Компаративну лінгвофольклористику ще можна розглядати як **крос-культурну лінгвофольклористику**. **Крос-культурні дослідження** у галузі лінгвофольклористики – тип наукового пошуку, згідно з яким мовомислення людини та соціальних груп вивчають у контексті їхніх культурних (етнічних) особливостей, реалізованих у фольклорних текстах. У крос-культурному дослідженні з лінгвофольклористики головну увагу акцентують на спільних і відмінних рисах у структурі, функціонуванні та розвитку мовностильових, мовнообразних мовнотекстовірних феноменів у текстах, належних різним культурним групам.

Об'єктом компаративної лінгвофольклористики є мовноструктурна, художньо-образна організація фольклорних текстів, належних до генеалогічно споріднених і неспоріднених мовнокультурних континуумів, їх стильовий та стилістичний аспекти, специфіка мовотворення фольклорного стилю як різновиду художнього у різних культурах, лінгво-естетична, лінгвопоетична колективна діяльність етномовців як особлива царина національної уснословесної творчості, фольклорна комунікація в аспекті мовотворення, словесно-образного моделювання, лінгвосеміотична система різножанрового фольклорного континууму, **предметом** – різноманітні мовні засоби (фонетичні, словотвірні, лексичні, граматичні), мовнообразні одиниці, що формують текстовий континуум творів народної словесності різномовних культур, лінгвосеміотичні знаки фольклорної стилесистеми споріднених і неспоріднених мовно-культурних континуумів, різножанрові та різноманітні етномовні одиниці як засоби фольклорної комунікації в різних культурах.

Основними **завданнями** компаративної лінгвофольклористики вважаємо:

- обґрунтування положення про зв'язок, спорідненість, відносну аналогічність, схожість мови (словесно-образного оформлення) фольклорних пам'яток різних культур; встановлення фактів спорідненості, близькості і відмінності у способах реалізації думки у мові фольклору різних культур; виявлення відмінних текстотвірних, мовнообразних, мовностильових ознак у зіставлявальних уснословесних текстах;

- з'ясування специфіки використання, реалізації, функціонування мови як організму (як системи систем, як універсальної системи передачі інформації) в аспекті різноманітного структуротворення фольклорних зразків в зіставлявальних текстах, належних до різних культур; виявлення спільних та відмінних ознак у плані реалізації національної мови у фольклорних текстах певного жанру (скажімо, веснянках чи весільних піснях);

- розгляд мови фольклорних пам'яток окремої культури (взагалі – фактів мови фольклорної дійсності) як специфічного семіотичного континууму; виявлення спільного та відмінного в способах, засобах, прийомах, підходах та шляхах семіотичного кодування дійсності, засвідченої в зразках усної народної творчості різних культур;

- на основі компаративних студій обґрунтування факту мови фольклорних текстів різних культур як чиннику життєіснування етносу, як ґрунту та засобу для реалізації творчого потенціалу етномовноносіїв ;

- аргументований доказ факту універсальності мови фольклорних пам'яток різних культур; з'ясування специфіки фольклорної мовної універсальності, засвідченої в текстах відмінних культур, механізмів її дії, аналіз лінгвістичних та позалінгвістичних способів, засобів та різновидів реалізації тощо; з'ясування спільних та несхожих ознак у виявленні мовнообразної, мовностильової універсальності, притаманної окремії етнічній культурі.

- різноаспектний опис фольклорної семантики, фольклорного словотвору та фольклорної граматики уснословесних пам'яток народної творчості, властивих певній культурі; зіставлення семантики слів-образів, засвідчених у текстах різних етносів; виявлення спільних та відмінних рис щодо використання означених мовних засобів;

- інтерпретований компаративний мовностильовий та мовностилістичний аналіз фольклорних текстів як національно-естетичних зразків колективного генія - народу; встановлення спільних та відмінних ознак у різнорівневій мовностильовій, мовностилістичній організації порівнюваних фольклорних текстів; обґрунтування своєрідності, унікальності, самобутності фольклорних текстів, їх мовностильової організації як виявів певних національних культур.

Крім основних, визначаємо низку конкретніших завдань, що впливають безпосередньо із вище зазначених, а саме:

- опис архітектоники текстової організації творів усної народної словесності (текстотвірних одиниць зовнішнього – структурно-композиційного рівня) у зіставному аспекті – на прикладі текстів окремого жанру у різних культурах (наприклад, легенд чи, скажімо, весняних пісень або колискових);

- зіставна характеристика поетичного словника текстів усної народної творчості, належних до різних культурних континуумів: опис мовнообразних одиниць (тропів), встановлення закономірностей їх творення та функціонування; виявлення специфіки образотворення, спільного та відмінного у поетизації довколишнього світу, побуту, емоційної сфери етномовців;

- виявлення та аналіз діалектних одиниць, зафіксованих у фольклорних текстах різних жанрів відмінних культур; спостереження за особливостями функціонування діалектних явищ у фольклорних текстах, належних до різних культур; осмислення ролі діалектного континууму в аспекті текстотворення фольклорних зразків; виявлення споріднених діалектних одиниць у текстах усної народної творчості генетично близьких чи віддалених культур;

-зіставне вивчення варіантів фольклорних текстів різних етнічних континуумів в лінгвістичному аспекті;

- встановлення закономірностей текстотворення мовностильового континууму різножанрових фольклорних творів, належних до відмінних культур;

- опис синтаксичних конструкцій, використовуваних для творення фольклорних текстів різних жанрів у відмінних культурах;

- з'ясування специфіки впливу мови фольклору на формування національної літературної мови, її нормативної бази; зіставлення обсягу, особливостей вияву цього впливу на зіставлювані культуромовні континууми;

- встановлення специфічних ознак фольклорного стилю, притаманного визначеній культурі;

- здійснення етимологічного аналізу окремих груп лексики (окремих лексичних одиниць), характерних для фольклорних текстів зіставлювальних культур;

- розробка компаративної лінгвофольклористичної лексикографії;

- опис терміноапарату компаративної лінгвофольклористики;

- дослідження зв'язків компаративної лінгвофольклористики з іншими галузями філологічної та нефілологічної науки;

- з'ясування ролі фольклорного компонента у формуванні ідіолекту письменника, у становленні національно-мовної особистості митця;

- спостереження за специфікою естетики мови фольклорних пам'яток (мовними засобами створення естетики, особливостями реалізації естетичного змісту, можливостями

фольклорної естетики як складника етноестетики) у текстах різних культур; окреслення ваги естетичного потенціалу фольклорного слова як словесно-образного феномену колективної мовотворчості в текстах усної словесної творчості, належних до різних етноконтинумів.

- компаративний опис лінгвосеміотичної системи фольклорного дискурсу окремих культур як специфічного знакового етнокоду; виявлення спільних та відмінних етнокодових одиниць, їх семантики, естетики;

- спостереження за способами та засобами здійснення/реалізації фольклорної комунікації як особливості етномовної, етнокультурної, етноестетичної тощо діяльності.

Отже, **компаративна лінгвофольклористика** як галузь наукових знань покликана вивчати на основі зіставних студій спільні та відмінні різнорівневі мовні особливості побудови текстів народної творчості різних культур, їх архітектоніку, специфіку художньо-образної організації з метою пізнання природи національного мовомислення і особливостей бачення та ословлення реалій довкілля.

Компаративну лінгвофольклористику вже можна вважати науковою і навчальною дисципліною, у якій склалися тісні зв'язки з іншими науками: мовознавчими: діалектологією, історією мови, стилістикою, теорією тексту, лінгвостилістичним аналізом тексту, етнолінгвістикою, лінгвокультурологією, лінгвокраїнознавством, з іншими гуманітарними науками: етнографією, етнологією, фольклористикою, фольклорною текстологією.

Як окрема галузь лінгвофольклористика послуговується низкою термінів, що ще раз підтверджує її незалежний і самобутній статус з-поміж інших наукових напрямів, а саме: *народна фразеологія, народнописеннє символіка, народнописенна традиція, народнописенна формула, народнописенний засіб, народнописенний паралелізм, народнописенні ремінісценції, народнописенність, народнопоетична лексика, народнопоетична номінація, народнопоетичне слово, народнопоетичний елемент, народнопоетичний епос, народнопоетичний символ, засіб, образ, народнофольклорний образ, фольклоризм, фольклорна мовностилістична традиція, фольклорна формула, фольклорна цитата, фольклорний елемент, засіб, колорит, компонент, мотив, образ, символ, фразеологізм, фольклорність, фольклорно-мовний елемент*. До терміноапарату лінгвофольклористики також відносимо терміни *колорит народнописенності, колорит фольклорної ритмомелодійності мови, культурна конотація фольклорного слова, лірично-писенний колорит, мовокраїнознавча інформація, народнописенна мовна естетика, народнописенна поетика та ін., народнописенна норма, писенна парадигма, писенні форми, писенний жанр та ін., традиційний поетичний словник, традиційні поетизми, традиційні образні засоби та ін., усталена фольклорна формула, усталене порівняння та ін.* ключовими одиницями у складі термінів є поняття *фольклорний, народнописенний, народнопоетичний, усталений, традиційний, канонічний*. Основним (стрижневим) вважаємо поняття *фольклоризм*. До фольклоризмів зараховують "народнопоетичні символи, слова-номінації народних обрядів, етнографізми, топоніми, історизми, які виконують вторинну функцію у мові художньої літератури" (Єрмоленко, 1987: 180). Звичайно, ці терміни можуть бути успішно використані у галузі **компаративної лінгвофольклористики**.

Потреба у **компаративній лінгвофольклористиці** (і в лінгвофольклористиці взагалі) як окремій галузі наукової творчості зумовлена власне її об'єктом та предметом дослідження і полягає в необхідності пізнання глибинної специфіки мови народної словесності – споріднених і неспоріднених етносів, що відкріє можливості для осмислення природи фольклорного слова як закономірної реалії етнобуття – духовного і матеріального, слугуватиме джерельною базою для розбудови, розвитку творчої думки, творчої уяви. Пізнання світу взагалі неможливе без пізнання мовної і водночас фольклорної картини світу. Отже, лінгвофольклористика, **компаративна лінгвофольклористика** – когнітивна за своєю сутністю.

Фольклорні тексти спричинюють виникнення великої кількості питань проблемного характеру, кожне з яких може стати окремим напрямом наукового пошуку. Це, зокрема, семантика фольклорного слова-образу, що спостережений у текстах різних етноконтинумів, морфеміка фольклорного слова, фольклорна лексикографія, фольклорна діалектологія,

фольклорна грамати́ка, фольклоризми у ідіолекті митця у зіставному аспекті (на прикладі слововживання у фольклорних текстах різних культур) та ін.

Інтерес викликають зіставні дослідження з фольклорної ономастики (антропоніми казок, пісень, легенд та ін.), зіставної фольклорної діалектології, етимології. Слушними будуть порівняльні ономасіологічні студії, адже в народних найменуваннях закована культура етносу, етносвітогляд мовносіїв (пор.: *душица* (рос.) – *материнка* (укр.), *пастушья сумка* (рос.) – *грички, мисочки, мішечки* (укр.).

Вимагає осмислення проблема мови фольклору як засобу комунікації, з'ясування специфіки фольклорного спілкування у різних культурах. Як відомо, фольклорна комунікація здійснюється шляхом використання певного коду, зокрема, – мови. Тут доволі суттєвим може видатися компаративна різномірнева та різноаспектна характеристика коду – вербальних засобів комунікації та ін. Виникає потреба у проведенні експериментів (наприклад, сприйняття колядок, щедрівок чи інших пісень етнічними етномовцями у різних ситуаціях і континуумах, з'ясування ролі мовного коду у цьому сприйнятті та ін.).

Окремим напрямом лінгвофольклористичних компаративних студій можна вважати фольклорну лінгвосеміотику. Проблему знаковості фольклорного слова в українській лінгвофольклористиці порушили ще О. Потебня, М. Костомаров. На сучасному етапі знакисимволи фольклорного континууму розглянули З. Василько, С. Я. Єрмоленко, Н. Данилюк, Л. Дяченко, В. Жайворонок, В. Кононенко. Слушними будуть спостереження за знаковістю фольклорних текстів різномовних культур.

Розвиток фольклорного текстотворення (фольклорної текстології) теж може слугувати компаративним лінгвофольклористичним студіям. Новітнім підходом до з'ясування специфіки мовнообразної організації фольклорних текстів вважаємо встановлення різномірневих закономірностей мовноструктурної, мовнообразної організації творів усної народної словесності, що знайшло втілення у вченні про **текстово-образні універсалії** як структурні, текстотвірні, мовностильові і жанрово закріплені одиниці фольклорних творів (див.: Беценко, 2008; 2017). На прикладі аналізу мови дум показано принцип дії /використання в усному фольклорному імпровізованому епічному текстотворенні готових, клішованих, традиційно повторюваних різномірневих мовних структур, що слугували для запам'ятовування, ідентифікації, багаторазового відтворення текстів дум, забезпечували максимальне збереження змісту повідомлюваного, форми вираження думки і водночас сприяли дотриманню характерної епічної тональності фольклорного висловлення. Однією з характерних ознак текстово-образних універсалій визначено їхнє ієрархічне підпорядкування та синкретизм, що важливо для осмислення природи імпровізованого фольклорно-епічного мовотекстотворення. Показово, що використання текстово-образних універсалій для конструювання фольклорних текстів - явище закономірне і мотивоване практичними потребами. Дослідження принципів дії цих закономірностей у процесі творення різних жанрів усної словесності може бути невід'ємним складником наукових пошуків, окремим напрямом лінгвофольклористичних досліджень . Адже, скажімо, народні прикмети, загадки, забавлянки та ін. будуються за своєрідними, специфічними схемами, моделями тощо. Ці моделі є почасти універсальними. Суттєвим видається здійснення порівняльних та зіставних студій, які були б спрямовані на те, щоб виявити національне й універсальне у структурній та семантичній організації подібних конструкцій в окремих жанрах тощо.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Беценко Т. П. Мова українських народних дум/ Т. П. Беценко . – Суми: Мрія, 2017. – 124 с.
2. Беценко Т. П. Текстово-образні універсалії думового епосу: структура, семантика, функції/ Т. П. Беценко . – Суми, 2008. – 400 с.
- Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова /С. Я.Єрмоленко. – Київ: Наукова думка, 1987 . – 242 с.
3. Єфремов С. Історія українського письменства/ Сергій Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.
4. Сиваченко М.Є. Сторінки української літератури і фольклористики/ М.Є. Сиваченко. – К.: Наук, думка, 1990. – 301 с.
5. Франко І. Вибрані статті про народну творчість/ Іван Франко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 289 с

REFERENCES

1. Betsenko, T. P. (2017). Mova ukraiyins'kykh narodnykh dum. Sumy: Mriya, 124 p.

2. Betsenko, T. (2008). *Tekstovo-obrazni universalii dumovoho eposu: struktura, semantyka, funktsiyi*, Sumy, 400 p.
3. Yermolenko, S. YA. (1987). *Fol'klor i literaturna mova*. Kyiv: Naukova dumka, 242 p.
4. Yefremov, S. (1995). *Istoriya ukrayins'koho pys'menstva*. K.: Femina, 688 p.
5. Syvachenko, M. YE. (1990). *Storinky ukrayins'koyi literatury i fol'klorystyky*. K.: Nauk, dumka, 301 p.
6. Franko, I. (1955). *Vybrani statti pro narodnu tvorichist'*. K.: Vyd-vo AN URSR, 289 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Беценко - доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: стилістика, філологічний аналіз тексту, лінгвістична герменевтика, лінгвістична фольклористика, топоніміка, лінгвістичне краєзнавство, синтаксис художньої мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetyana Betsenko - Doctor of Philology, professor, professor of the Department of Ukrainian Language and Literature of the Sumy Sovereign Pedagogical University of Im. A. S. Makarenka

Scientific interests: stylistics, philological analysis of the text, linguistic hermeneutics, linguistic folklore, toponymy, linguistic local lore, syntax of artistic language.

УДК 821.161.2.09 -3+ 821.112.2.09-3

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.54>

КРИТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ТАНИ МАЛЯРЧУК)

Світлана ІВАНЕНКО (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1855-2888>

e-mail: swetlaid@ukr.net

ІВАНЕНКО Світлана КРИТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ДІЙНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ТАНИ МАЛЯРЧУК). У статті піднімаються питання про досконалість художньої форми твору, який відображає критичні суб'єктно-об'єктні відносини автора і суспільства. Сучасна австрійська письменниця українського походження Таня Малярчук піддає нищівній критиці життя в Україні і створює дистопічну прозу як українською, так і німецькою мовами.

Ключові слова: критичне мислення, дистопічний, гротескний, сатиричний, іронічний.

IVANENKO, Svitlana CRITICAL ATTITUDE TO REALITY IN THE LITERARY TEXT (ON THE BASE OF THE PROSE BY TANJA MALJARTSCHUK). The article deals with questions about the perfection of the work artistic form, which reflects the critical subject-object relations of the author and society. Contemporary Austrian writer of Ukrainian descent Tanya Malyarchuk criticizes the life in Ukraine and creates dystopic prose in both Ukrainian and German. Tanya Malyarchuk's novel "Biography of a Random Miracle" (2012) describes grotesquely and satirically the democratic and humanistic ideals of the society, in which we live. The hypothesis of the novel dystopia is tested by analyzing the content of the text. For this aim the text was divided into content segments, and it was determined, that there were 536 such segments, including 513 segments with minus and 23 with plus. The positive makes 4.3% in percentage terms, the dystopia is thus fully proved.

Among the negative facts about the reality of local authorities, small business, the intellectuals, high school, domestic violence, the alleged suppression of the Russian language, the alleged racism is clearly traced the negative attitude to nationalists as the nationally conscious Ukrainians. They are portrayed in the character with the nickname "Darwin" as endlessly blunt but as Aryans with blue eyes and blond hair. In this way the nationally conscious forces are demonized as fascists, and the head of the organization is compared with Lenin. In this way, the negative is attached to also. The text gets more negative at the expense of the cowardice of the ideological leader of nationally-conscious citizens. The idea, which is traced in the last works of the author, concerns the destruction of Ukrainian citizenship, the identity of the Ukrainian ethnic group and the destruction of material values in Ukraine (the embodiment of this idea is Petro from the story "Frogs by the Sea" (2014).

Key words: critical thinking, dystopian, grotesque, satirical, ironic

Вступ. Художній текст або твір художньої літератури спрямований насамперед на відображення або зображення суб'єктно-об'єктних та суб'єктно-суб'єктних відносин у

суспільстві. Простіше ці самі зв'язки представлені у формулах: світ у собі або я у світі. Для сучасної літератури більш характерний другий тип відносин.

Для кожного автора у зв'язку з цим постають питання: Який це світ і яке моє місце в ньому? І кожен відповідає своїми творами на ці питання, бо художня творчість – це високоінтелектуальна діяльність, яка вимагає від автора ґрунтовних знань про цей світ, але і формування свого бачення світу. Без критичного ставлення до світу, яке повністю залежить від критичного мислення автора, спрямованого насамперед на предметний рівень мислення, тобто сприйняття проблемної ситуації, її категоризацію і трансформацію у засоби розв'язання проблеми (Щедровицький, 1995: 449-514), неможлива якісна літературно-художня творчість.

Матеріал та методи. На ці структурні одиниці накладаються творчий метод автора, його належність до певної літературної течії, певної епохи. Літератори як сенсори відчують певні процеси в суспільстві і завдяки своєму таланту передають свій месидж про ці процеси і бачення людини в цих процесах широкому загалу людей, які читають художню літературу. Метою цієї публікації розглядаємо визначення месиджу автора, на разі Тані Малярчук, донесеного читачеві у прозі останніх років авторки.

Нашу епоху – початок ХХІ ст. російський науковець Петро Георгійович Щедровицький у 1997 р. визначив як «...час боротьби людських ресурсів – регіонів, культур і релігійних течій, що по-різному вибудовують техніки і технології самоорганізації людини. Ті країни і регіони, які не випрацюють адекватної антропологічної концепції й відповідних гуманітарних технологій можуть перетворитися на «звалище людських відходів». (Щедровицький, 1997: 46). Тобто месидж сучасного автора має розглядатися і в таких координатах існування людей на нашій планеті і в Європі зокрема.

Як на такі виклики сьогодення відповідає своєю творчістю Таня Малярчук (нар. 1983), уродженка Івано-Франківська, випускниця Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника?

У 36 років вона уже постійний гість різних ток-шоу на радіо і телебаченні Австрії та Німеччини, хоча пише до 2014 р. українською, її успіх на початках багато в чому залежав від гарного перекладу. У 2018 р. вона отримала знану літературну премію Інґеборґ Бахманн за оповідання „*Frösche im Meer*“, але до цього були й інші літературні премії.

Її стиль мовлення гротескний, але гомогенний і привабливий. Її романи вирізняються легкою плинністю мови, застосуванням постмодерних елементів подання змісту, які працюють з експресією негативу на тлі гіперболічної метафорики, сарказму й елементів магічного реалізму. Авторка довершено використовує цей інструментарій у своїх творах. Якщо ми говоримо про єдність форми і змісту художнього твору, то можна констатувати, що форма бездоганна.

Авторка крокує в тренді сучасних форм у літературі й деколи запозичує елементи постмодерну і пристосовує їх до ситуацій своїх творів, напр. у книзі «Як я стала святою» застосовується елемент використання човна як транспортного засобу в межах будинка, який затопило розливом річки. Схожий елемент знаходимо у дистопічному романі Доріс Лессінґ «The Memoirs of a Survivor», написаний 1974 р., перекладений на німецьку під назвою «Die Memoiren einer Überlebenden» (1979: 116-117, 184), (Нобелівська премія з літератури 2007 р.). І це гарний зразок зображення негативних процесів нашої цивілізації, коли авторка пророкує наслідки зміни клімату на планеті для людей на півночі, коли з півдня й сходу до них рухаються потоки біженців.

Тема гомосексуалізму та лезбійства також присутня в європейській літературі і в романі лауреатки Нобелівської премії 2009 р. Герти Мюллер «Atemschaukel» (2011) (Гойдалка дихання) – бестселлер за номінацією журналу «Шпіґель»). Ця тема в романі Герти Мюллер висвітлена під кутом зображення інакшості людини, яка в тоталітарному режимі може коштувати їй життя. У книзі «Як я стала святою» (2008) Тані Малярчук лезбійки і гомосексуалісти показані як ізгої нашого, на думку авторки, нетолерантного суспільства. Хоча тут доречно було б згадати слова Богдана Бенюка про те, що в театрі він, як й інші

актори, нормально співпрацює з колегами іншої сексуальної орієнтації, яка жодним чином не впливає на відносини в театральному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Роман «Біографія випадкового чуда», опублікований 2012 р., відповідно написаний ще дещо раніше у складний для нашої країни час намагання правлячої верхушки, здати державницькі позиції на користь РФії. Критика цього відрізка історичного розвитку країни доречна, бо відбувалися події, що суперечили уявленням переважної більшості громадян України. Цей роман, на моє переконання, дистопічний або антиутопічний, у якому гротескно-сатирично зображено демократичні і гуманістичні ідеали суспільства, в якому ми живемо. Головна героїня Лена, а з нею і авторка нещадно критикує сучасне життя у Сан-Франциско (Івано-Франківську).

Гіпотеза щодо дистопії роману перевірена завдяки здійсненому аналізу змісту тексту. З цією метою текст було поділено за змістовними сегментами на відрізки і визначено, чи позитивно або в негативному плані потрактовуються певні тематичні блоки. Аналіз продемонстрував, що таких відрізків у романі 536, з них із знаком «мінус» 513 і 23 із знаком «плюс». У процентному відношенні позитив становить 4,3%, тобто дистопія таким чином повністю доведена.

Якщо проаналізувати ці 4,3% відрізків тексту, щодо яких було висловлено позитивне ставлення, то це буде, по-перше, вихователька – етнічна росіянка, яка героїчно спасає дітей дитсадка від кулькової блискавки. Цей персонаж – уособлення ідеї про позитивних пересічних росіян і негативної Росії. По-друге, любов одного з персонажів твору, Василини, до російської співачки Земфіри, яку вона героїчно спасає від фанів. Позитивно оцінюється також бабуся головної героїні, тому що була доброю, не прагнула нічого, крім здоров'я: «бабця раділа вже тим, що здорова і що не лежить» (Малярчук, 2012: 25). Четверте: авторка словами головної героїні зазначає красу українських дівчат «із довгими світлими косами, в пишних сукенках, із мов намальованими личками» (Малярчук, 2012: 10), але на кінець роману нівелює цей позитив в діалозі з Василиною тим, що всі жінки «проститутки», а тільки Василина ні (Малярчук, 2012: 143-144). Позитив висловлено також щодо місця роботи жінки-інваліда – це теплиця, а все інше – це найбрудніша робота в Сан-Франциско (Івано-Франківську). У позитивному плані згадано деякі зміни щодо європейськості міста: усі почали носити секонд-хенд з Європи і шалики, а центр міста «сяк-так підрихтували» (Малярчук, 2012: 143). Позитивно оцінена боротьба Лени за гуманне поводження з собаками і підтримка однокласниці, яка стала інвалідом.

Серед негативу щодо органів місцевої влади, малого бізнесу, інтелігенції, вищої школи, насильництва в родині, ніби-то пригнічення російської мови, ніби-то расизму чітко прослідковується лінія негативного ставлення до націоналістів, тобто національно свідомих українців. Вони зображені як безмежно тупі, але як арійці з голубими очима і білявим волоссям в особі персонажа на прізвище «Дарвін». Авторка зазначає словами Лени, що її в Дарвіні драгувало те, «що він ніколи не сумнівався. Ні в чому. Як сказав, так зав'язав.» (Малярчук, 2012: 95).

Тема націоналізму – це чутлива тема для німецької нації, і тому цікавою видається робота перекладачки твору Малярчук на німецьку мову. Різниця між націоналізмом українців і німців полягає в тому, що з отриманням незалежності найбільший етнос Європи нарешті отримав свою державність і має розвивати свою національну свідомість, бо вона була віками пригноблена російським царатом, польсько-литовською шляхтою, монголо-татарською навалою. Німецький націоналізм фашистської доби прагнув поневолювати інші народи, тому перекладачка роману стояла перед досить складним завданням – здійснити коректний переклад і не зачепити при цьому культурологічну домінуючу національну свідомість читачів-німців. Наступна порівняльна таблиця ілюструє на одному уривку відповідність перекладу цього роману Тані Малярчук на німецьку мову, наведені приклади свідчать про те, що перекладачка роману Анна Каук «тупість» Дарвіна, яка в тексті Тані Малярчук виражена літотою «не дуже розумний», передає також літотою, але використовує замість оцінного прикметника *klug* фразеологізм *helle sein*, який має позначку «побутове»

Таблиця 1

Відповідність мови оригіналу її перекладу на німецьку мову на основі уривку з роману «Біографія випадкового чуда»

<p>«Він був доволі симпатичний, мав пухкі червоні губи, здорове розвинене тіло, біле волосся, голубі очі – арієць, одним словом, жаль, що не дуже розумний.</p> <p>Лену дратувало в Дарвіні те, що він ніколи не сумнівався. Ні в чому. Як сказав, так зав'язав.</p> <p>- Спорт – це головне в житті, - казав, наприклад, Дарвін, і переконати його в тому, що не спортом єдиним живе людина, було неможливо. Головне – і крапка.</p> <p>І так щодо будь-чого іншого.</p> <p>- Треба їсти буряк, - казав Дарвін. І крапка. Буряк і в жодному разі капусту.</p> <p>- Людина повинна працювати на благо суспільства, в якому вона живе. І крапка.</p> <p>- Не можна сперечатися з батьками, бо вони прожили життя.</p> <p>І крапка.</p> <p>- Російська пропаганда працює на знищення української незалежності. І крапка.» (Малярчук 2012: 95).</p>	<p>„Er sah nicht schlecht aus, hatte volle rote Lippen, einen gesunden, durchtrainierten Körper, blonde Haare, blaue Augen – mit einem Wort: ein Bilderbuch-Arier, aber leider nicht sehr helle.</p> <p>Lena nervte an Darwin, dass er niemals zweifelte. An rein gar nichts. Wenn er etwas sagte, dann war daran nicht zu rütteln.</p> <p>„Sport ist das wichtigste im Leben“, verkündete Darwin etwa, und es war aussichtslos, ihn zu überzeugen, dass der Mensch nicht vom Sport allein lebt. Sport war „zum Wichtigsten“ erhoben und Punkt. Auf diese Weise funktionierte Darwin immer.</p> <p>„Man muss Rote Rüben essen“, sagte Darwin. Kategorisch.</p> <p>Schluss aus. Rote Rüben und nicht Kraut.</p> <p>„Der Mensch muss für das Wohl der Gesellschaft arbeiten, in der er lebt.“</p> <p>Ende der Durchsage.</p> <p>„Man darf seinen Eltern nicht widersprechen, weil sie viel Lebenserfahrung haben.“</p> <p>Erledigt.</p> <p>„Die russische Propaganda ist auf die Zerstörung der ukrainischen Unabhängigkeit ausgerichtet“</p> <p>Keine Diskussion darüber.“ (Maljartschuk 2013: 108)</p>
--	--

і означає метафорично як евфемізм ‘бути розумником’ „*gescheit, klug, aufgeweckt, von rascher Auffassungsgabe*“ (Wahrig, 2000: 616). Авторка називає Дарвіна арійцем, а перекладачка використовує вираз «ein Bilderbuch-Arier» – арієць як на картинці з книжки. Таким чином перекладачка відсторонює уявлення про німецьких або австрійських арійців від українського персонажа, схожого за усіма зовнішніми ознаками на них. Щоб підкреслити так звану «ступість» Дарвіна Таня Малярчук уживає 5 разів вираз «І крапка», а перекладачка варіює цей вираз у своєму тексті чотири рази, але компенсує зображення так званої нацистськості надалі лексичним повтором слова «Jawohl», відомого з екранів кіно.

Таким чином демонізуються національно свідомі сили під фашизм, а керівник організації порівнюється з Леніном завдяки малому зросту, тобто авторкою додається негатив ще й за рахунок цього порівняння, а також наголошується, що він був двічі відсутній саме на акціях громадської організації. Таким чином читач підводиться до думки, що ідейний лідер національно-свідомих громадян ще й боягуз. Далі проводиться паралель із спаленням книжок нацистами в Німеччині в 1933 р. і ідеєю націоналістів Сан-Франциско, спалити книжки російською мовою, тому що вони впливають на свідомість людей на тлі браку книжок українською мовою.

Перекладачка додає негативу щодо ставлення Лени до назви міста як Івано-Франківська: „...*Wobei es mir persönlich wichtiger wäre, unserer Stadt wieder den alten Namen San Francisco zu geben, statt der hässlichen aktuellen Bezeichnung...*“ (Малярчук, 2012: 112). У

тексті Тані Малярчук немає прикметника *hässlich* (огидний, потворний, бридкий) стосовно Івано-Франківська: «Хоч я би, чесно, краще повернула нашому місту попередню назву Сан-Франциско...» (Малярчук 2012: 98).

Якщо узагальнити, то книга Тані Малярчук про Україну 90-х -2010- х років відповідає відомим антиукраїнським пропагандистським ідеям: жінки – проститутки, національно-свідомі – це все фашисти й тупі і їх треба знищити як знищено було Леною за використання коктейля Молотова приміщення осередку підпільної організації націоналістів «Рух опору», українці, щоб бути добрими і щасливими не мають нічого прагнути і задовольнятися малим. Усі чоловіки показані як пияки, гульвіси або насильники. Більшою мірою нейтрально зображено йога Павла і дуже позитивно хлопця-інваліда, прикутого до ліжка, але який добре заробляє в ІТ-секторі і має за дружину медсестру. Він виходить таким собі ідеалом для жінки, фізично – інвалід, але заробляє гроші. Це знову ж таки сатира на відносини в сім'ї, яка спирається на експліцитну лексику вираження позитивної оцінки.

„- Добре, що є кому за Вами доглядати. Батьки найняли медсестру, - сказала вона.

- Найняли. Вона вже п'ять років за мною доглядає. Два роки тому ми одружилися.

Медсестра хіхкнула.

- Я як тільки Антона побачила, зрозуміла, що ми рідні душі. Бачите, жартує постійно, ніколи не падає духом. Мені завжди є про що з ним поговорити. Він, хоч і лежить і буде лежати, найкращий чоловік, якого я тільки зустрічала. Чоловік – це не той, що вміє ходити, а той, що вміє бути чоловіком“ (Малярчук, 2012: 193).

Німецький переклад повністю відповідає тексту оригіналу цього прикладу.

Оповідання „*Frösche im Meer*“, написане Танею Малярчук уже німецькою мовою, теж має досконалу форму, але зміст знову ж таки антиукраїнський. Головний герой оповідання Петро їде за кордон ніби на сезонну роботу збирати трускавки в березні. Але розуміє, що тепер він в іншому світі, і в цьому світі бути з паспортом українця, на його думку, небезпечно, тому що працюватиме нелегально. Він рве паспорт на дрібні шматочки і викидає в Дунай, а першу сторінку для безпеки з'їдає. Тепер він ніхто. Він розчинився у середовищі чужинців і розглядає такий шанс долі як велике надбання. Авторка наводить приклад фігуристки Оксани Баюл, яка ставши чемпіонкою світу з фігурного катання від України, залишилась у США. Петро вважає, а ця думка представлена, ніби як думка всіх українців, що потрапити за кордон – це означає бути надзвичайно кмітливим та ще й мати на те велику вдачу. Його матір вдома помирає одна, і хоронить її сусідка Наталка, а Петро опікується австрійкою, старою 89-літньою жінкою, яка вже не може сама подбати про себе, її племінниця не дуже цікавиться життям своєї тітки. Він варить для пані Гріль борщ, однак авторка зазначає, що сам він борщ не любить. 17 років він у Австрії ніхто, працює нелегально двірником у парку і отримує якісь кошти залежно від настрою роботодавця.

Про це оповідання літературна критика пише, що Таня Малярчук зняла табу на зображення життя похилих людей, до яких у сучасного покоління людей немає цікавості і немає почуття обов'язку. Петра за його душевний порух, допомогти старій пані, вважають збоченцем (сусідка і племінниця), бо він узяв блузку пані Гріль, щоб її випрати.

Вражають думки членів комісії, яка надала Тані Малярчук за це оповідання дуже знану премію імені Інгеборг Бахманн. Усі зазначили високу якість форми, а от про месидж автора були різні думки. Один член комісії, пан Гмюндер Вільке, розмірковував над тим, чи Петро лузер (невдаха, нездара), чи мудра людина, і дійшов висновку, що мудра людина, бо знає, що треба робити. Гільдегард Келлер вважає, що є розумніші за Петра, а він уособлення чоловіка як жертви, але жертви свого власного рішення, знищити своє минуле життя, викреслити все з біографії і не побудувати нового. (Jurydiskussion, 2018)

Використовуючи свій таланти Таня Малярчук створює досконалу літературну форму і змальовує, як австрійцям і німцям здається, типову мудру людину з України - Петра, який по суті є повним невдахою, тому що втік за кордон від Наталки - жінки, яку по-своєму кохав, але не зміг знайти до неї доріжки; виконує за кордоном роботу з прибирання парку, за яку отримує не зарплату, а подаяння, бо не має паспорта і відповідно громадянства; не став у іншому світі частиною цього світу, а розчинився у середовищі чужинців.

Успіх прози Тані Малярчук побудований на експресії негативу. Людям приємніше усвідомлювати, що вони не такі, як у творах Тані Малярчук, а набагато кращі, і їм ведеться добре, бо іншим живеться гірше. Відбувається своєрідна переоцінка цінностей. І якщо дистопічні твори Оруела (викривання згубності тоталітарності держави) або Доріс Лесінг (наслідки зміни клімату з-за необдуманого діяльності урядів країн і бізнесу) спрямовані на негативні явища всього світу, то останні твори Тані Малярчук – дистопічні твори насамперед про Україну, націлені проти існування українців як нації з своєю державністю і які представляють нас тільки в чорних і сірих тонах. Негативне ставлення авторки спрямоване проти явищ і інституцій нашого суспільства, які можна узагальнено викласти в наступному переліку:

- 1. Органи місцевої влади
- 2. Український малий бізнес
- 3. Українська інтелігенція
- 4. Українська вища школа
- 5. Насильництво в українській родині (особливо серед вірян)
- 6. Ніби- то пригнічення російської мови українцями
- 7. Ніби-то расизм українців
- 8. Українські націоналісти або національно свідомі українці.
- 9. Українські жінки
- 10. Переважна більшість українських чоловіків (пияки, нероби, насильники).

Таня Малярчук критикує не недолугу політичну систему в Україні за часів правління президента Януковича, яка має бути реформована і реформується, а сутнісні засади української нації: мову, віру, культуру, відносини в родині, ставлення до жінок і чоловіків.

Висновки. Підсумовуючи можна констатувати, що творчість Тані Малярчук відзначається надзвичайно високою якістю літературної форми. Свою нішу в царині літератури авторка знайшла у гротескному зображенні негативу нашого життя. Тут доречно навести цитату Мартіни Ожьбот, яку згадує Андрея Радетиц у своїй статті «Літературний переклад та інтеркультурність»: «The influential power of a culture is determined by the quantitative power of a culture and language» («Сила впливу певної культури залежить від кількісного показника стосовно культури і мови» цит. за Radetič, 2019). Тобто певна культура настільки дієва, скільки людей сповідують її засади, і розмовляють мовою цієї культури. Переклади творів знаної в Європі Тані Малярчук на різні європейські мови, а тепер уже німецькомовні твори в кількісному вимірі несуть, на жаль, протиражоване більш як на десятки мільйонів читачів саме негативне враження від нашої культури, держави України і наших людей, а ідея, яка прослідковується в останніх творах авторки, стосується знищення українського громадянства, ідентичності етносу і руйнації матеріальних цінностей в Україні (уособлення цієї ідеї – Петро з оповідання «Жаби біля моря»).

Перспективу подальших досліджень убачаю в розгляді питання переходу конструктивної критики в критиканство у прагматичному, семантичному і когнітивному аспектах тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Jurydiskussion Tanja Maljartschuk – Електронний ресурс. Режим доступу: <https://bachmannpreis.orf.at/stories/2923094/>
2. Lessing, D. Die Memoiren einer Überlebenden. Aus dem Englischen Rudolf Hermstein. / Doris Lessing. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuchverlag, 1981. – 246 S.
3. Малярчук, Т. Біографія випадкового чуда : роман /Таня Малярчук. – Харків: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. – 240 с.
4. Малярчук, Т. Як я стала святою./ Таня Малярчук. – Харків: Фоліо, 2008. – 190 с.
5. Maljartschuk, T. Biografie eines zufälligen Wunders. /Tanja Maljartschuk. – St. Pölten, Salzburg, Wien: Residenz Verlag, 2013. – 268 S.
6. Maljartschuk, T. Frösche im Meer. Internetressource, Zugang unter: https://files.orf.at/vietnam2/files/bachmannpreis/201822/maljartschuk_frösche_600487.pdf
7. Müller, H. Atemschaukel. / Herta Müller. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2011. – 303 S.

8. Radetič, A. Literary Translation and Interculturality // International Journal of English Literature and Social Sciences (IJELS) Vol-4, Issue-3, May - Jun, 2019. – Internetressource, Zugang unter: <https://dx.doi.org/10.22161/ijels.4.3.7>
9. Щедровицкий Г. П. Мышление. Понимание. Рефлексия / Щедровицкий Г. П. // Щедровицкий Г. П. Избранные труды. – М. : Шк. Культ. Полит., 1995. – С. 449-514.
10. Щедровицкий П. Пространство свободы / Щедровицкий П. // Народное образование. – 1997. – № 1. – С. 46
11. Wahrig, G. Deutsches Wörterbuch. / Gerhard Wahrig. – Gütersloh/München: Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH. – 2000. – 1451 S.

REFERENCES

1. Jurydiskussion Tanja Maljartschuk – Internetressource, Zugang unter: <https://bachmannpreis.orf.at/stories/2923094/>
2. Lessing, D. (1981). Die Memoiren einer Überlebenden. Aus dem Englischen Rudolf Hermstein. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuchverlag. – 246 S.
3. Maliarchuk, T. (2012). Biohrafii vypadkovoho chuda : roman [Biography of a Random Miracle]. – Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozwillia». – 240 p.
4. Maliarchuk, T. (2008). Yak ya stala sviatoiu [How I became a saint]. – Kharkiv: Folio. – 190 p.
5. Maljartschuk, T. (2013). Biografie eines zufälligen Wunders. – St. Pölten, Salzburg, Wien: Residenz Verlag. – 268 S.
6. Maljartschuk, T. (2018). Frösche im Meer. Internetressource, Zugang unter: https://files.orf.at/vietnam2/files/bachmannpreis/201822/maljartschuk_frösche_600487.pdf
7. Müller, H. (2011). Atemschaukel. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag. – 303 S.
8. Radetič, A. (2019) Literary Translation and Interculturality // International Journal of English Literature and Social Sciences (IJELS) Vol-4, Issue-3, May - Jun. – Internetressource: <https://dx.doi.org/10.22161/ijels.4.3.7>
9. Shchedrovitskii G. P. (1995). Myshlenie. Ponimanie. Refleksiiia [Thinking. Understanding. Reflection] // Shchedrovitskii G. P. Izbrannye trudy[Selected Works.]. – М. Shk. Kult. Polit.- pp. 449-514.
10. Shchedrovitskii P. (1997). Prostranstvo svobody. [Space of freedom] // Narodnoe obrazovanie. – № 1. – P. 46.
11. Wahrig, G. (2000). Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh/München: Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH. – 1451 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Іваненко – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Наукові інтереси: дослідження в галузі стилістики тексту, комунікативної прагматики, порівняльної стилістики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Svitlana Ivanenko – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of the Department for Foreign Languages at the National Pedagogical Mykhajlo-Drahomanov-University Kyiv.

Scientific interests: studying problems of Stylistics, Communicative Pragmatics, Comparative Stylistics.

УДК 811.112.2'38'42-11:82-92

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.55>

СТРУКТУРА ПЕРЕЛІЧЕННЯ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ ЕСКІЗНОСТІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ

Тетяна БУЙНИЦЬКА (Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2450-0769>

e-mail: tetyana.buynytska@lnu.edu.ua

БУЙНИЦЬКА Тетяна **СТРУКТУРА ПЕРЕЛІЧЕННЯ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ ЕСКІЗНОСТІ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТЕКСТУ.** *Стаття присвячена аналізу функціонування синтактико-стилістичної фігури перелічення в тексті подорожнього репортажу як засобу створення ескізності мови. Прикладом є твір відомого німецького письменника-мандрівника Горста Крюгера «Ескаріал» («El Escorial»), в якому він знайомить читача з відвіданим іспанським замком XVI-го століття. Досліджено різноманітні форми перелічення, які структурують текст, передаючи як констатацію побаченого автором, так і його суб'єктивну оцінку. Крім структурування тексту, перелічення виконують інші стилістичні функції, нерідко поєднуючись з різними лінгвостилістичними*

засобами: експресивну, характеристики особи, предмету, акцентування думки, статички або динаміки оповіді та інші.

Ключові слова: перелічення; ескізність; подорожній репортаж; панорамність; експресивність.

BUINYTSKA Tetiana. THE STRUCTURE OF ENUMERATION AS A MEANS OF THE PUBLICISTIC TEXT SKETCHINESS. The article is dedicated to the analysis of functioning of the syntactic-stylistic figure of enumeration in the text of the travel report as a means of creating language sketchiness. The work by the famous German writer-traveller Horst Krüger «Escorial» («El Escorial») serves as an example of the travel report. The author introduces the Spanish castle of the XVI th century he visited. Different forms of enumeration structuring the text are investigated in this article. They are employed to focus on the factual as well as to convey his subjective evaluation in format. A part from structuring the text the enumeration performs other stylistic functions, often combined with other linguostylistic devices. These are the expressive function and the function of characterizing a person.

Key words: enumeration, sketchiness; travel report; expressiveness; accentuating ones thought; statics and dynamics of the narration.

Вступ

Для подорожнього репортажу, як і для інших видів цього жанру, характерні дві тенденції його стилю: точність, документальність викладу теми та вираження автором емоційного, оцінного ставлення до неї, що викликає необхідність широкого використання образно-зображальних засобів. Ці особливості та ще й застосування методу безпосереднього спостереження споріднюють репортаж з художньо-публіцистичними жанрами. Проте слід зауважити, що в ньому наочність виконує функцію повідомлення про конкретні речі, а в художній публіцистиці має на меті узагальнення, типізацію або сприяє поживленню, полегшенню сприйняття серйозних тем.

Матеріали і методи

Подорожній репортаж має, звичайно, ті самі жанрові особливості, що й інші типи репортажів, проте для нього особливо характерні три риси, які вирізняють його в цьому жанрі від інших: панорамність зображення теми, мозаїчна структура тексту та ескізність мовного вираження.

Панорамність зображення – характерна риса тільки для творів про подорожі, тому що на обраному маршруті автор зустрічається з великою кількістю відомих та невідомих йому явищ природи, соціального та культурного життя людей. Всю масу побачених об'єктів і одержаних вражень він повинен проаналізувати відповідно до своїх ідей, оцінок, художніх намірів, створюючи єдину композицію. Панорамна композиція різноманітна за своїми елементами: пейзажні замальовки, портрети людей, короткі діалоги, побутові картини, уривки з політичного чи економічного життя країни. Ця мозаїчність частин композиції, підкорена внутрішній підсистемності, створює жанровість твору.

Звичайно, панорамність і мозаїчність тексту спостерігаються в основному в творах більших розмірів. Що торкається ескізності, то вона, за твердженням вчених, характерна для більшості жанрів публіцистики. Відома дослідниця стилю, М. Н. Кожина, зауважує, що ескізність особливо помітна при вживанні образних засобів і саме в цьому виражається публіцистичність тексту (Кожина, 1983: 198).

Метою представленої розвідки є аналіз функціонування синтактико-стилістичної фігури перелічення як засобу створення ескізності тексту подорожнього репортажу.

Перелічення як стилістичний засіб широко вживається у художніх та публіцистичних творах у зв'язку з тим, що він дозволяє автору ефективно використовувати його структурні та стилістичні потенції. Так Е. Косеріу, відносячи перелічення (крім терміну *Aufzählung*, він вживає також терміни *Reihung* або *Anreihung*) до синтагматичного рівня тексту, наголошує на його широких структурних можливостях (Coseiriu, 1994: 27).

Структура перелічення відзначається синтаксичною експансією, поширюючи свій склад за рахунок лінійного збільшення кількості компонентів, які поєднуються асиндетичним та полісиндетичним зв'язком. Ці два види сурядного зв'язку дають автору можливість створювати різні структурні ланцюжки, які мають багату стилістичну функціональність. Усі науковці відзначають у першу чергу дві функції перелічення в тексті: мовної економії та унаочнення, створення загальної картини того, про що йде мова. М. Брандес відзначає різноманітність виражальних можливостей перелічення і звертає увагу на те, що воно є засобом акцентування, підкреслення найбільш значущого практично у будь-

яких видах тексту (Брандекс, 2004: 307). Перелічення виконує також функції: інтенсифікації змісту, характеристики людей та подій, експресивності, емоційності. Асиндетичний або полісиндетичний зв'язок компонентів може стати засобом статички або динаміки оповіді. Відзначається також важлива функція, яка часто спостерігається при застосуванні перелічення у публіцистичному тексті – суб'єктивної оцінки, тому що вибір компонентів, що створюють ланцюжок, виявляє відношення автора до теми.

Отже, цей синтактико-стилістичний засіб виконує два основні завдання публіцистичного тексту: наочне подання фактів та їх емоційна оцінка автором у лапідарній ескізній мовній формі.

Результати

Для аналізу обрано художній репортаж німецького «письменника-мандрівника» Горста Крюгера, в якому він виклав свої враження від відвідання всесвітньо відомого замку-монастиря «Ескоріал», що є величним пам'ятником іспанського Середньовіччя. Збудований королем Філіпом II як вираз його мрії про «царство Боже на землі», він вражає відвідувачів своєю величною та суворою красою.

Замок розташований високо в горах Каталонії і твір починається саме описом суворой, але своєрідної природи, що його оточує.

Оскільки гориста місцевість, де розташований замок, і сам він, характеризуються контрастами, Г. Крюгер обрав для свого зображення антитезну побудову тексту, в якій перелічення відіграють чи не найважливішу стилістичну роль: «Natur ist hier nicht maßvoll und sanft wie bei uns. Sie ist hart, ist Urgewalt, archaische Kraft. Sie sagt: So ist es immer gewesen. So wird es immer sein: Stein, Fels, Eisen, Granitschotter, Eichen, Ölbäume...»

«Und doch lebt diese Natur, kraftvoll und wild... Im Sommer kriecht ein buntleuchtender Blütensaum über die verkarstete Erde: Mimosen, Flechten, Farne, Oleanderbüsche und Ginster, Disteln und Zwergpalmen stehen» (Krüger, 1991: 120).

Короткі та довгі ланцюжки іменникових та прикметникових перелічень створюють виразну контрастну картину природи, акцентуючи найголовніші її сторони.

Подібним чином автор передає своє перше враження від самого замку, де антитезу створюють погляд здалеку і погляд зблизка:

«Tatsächlich wirkt der Escorial ganz von weitem wie eine märchenhafte Verlockung. Man fühlt sich an eine Feenburg, an Kinderträume, an Phantasieschlösser erinnert. Spaniens tiefer Traum in Stein...

Je näher man kommt, um so mehr zerfällt der schöne Traum; der Augenzauber erlischt. Der Escorial ist anders. Er ist Fels vom Felsen hier. Er ist Stein vom Stein des Guadarrama-Massivs... Steht man plötzlich vor dem gewaltigen Bau, spürt man wieder Kastiliens eiserne Kraft: also Majestät, Kälte, Wucht» (Krüger, 1991: 121).

Відзначивши, що Ескоріал не подібний до інших відомих пишних феодальних замків, автор відповідає на питання, чим же є він, що він виражає, подаючи свою оцінку структурою перелічення: «Denn der Escorial ist in seiner geschichtlichen Wahrheit das ganz andere, das, was quer zur feudalen Tradition steht. Es ist zunächst nur ein eiserner Wille, eine imperiale Idee, die steinerne Gebärde der Macht zu spüren. Sagen wir es im Voraus: Hier hat sich das spanische Mittelalter sein vollkommenes Denkmal gesetzt. Es ist der uralte Traum vom Königreich Gottes auf Erden» (Krüger, 1991: 123).

Цим завершується вступна частина твору, в тексті якої Г. Крюгер широко вживає структури перелічення, фіксуючи ними найбільш визначальні особливості предмету зображення та свої думки про них. Що торкається мовної форми цих виражальних засобів, то в основному це акумуляційні ланцюжки іменників, прикметників у короткій формі або означальних словосполучень іменника з прикметником. Перелічення створюють безсполучникові ланцюжки, в окремих випадках компоненти поєднуються сполучником або прийменником. У тексті є велика кількість двочленних перелічень, які переважно виконують функцію констатації.

Далі автор переходить до опису будівлі Ескоріалу, вживаючи також багато перелічень, які звичайно створюють документальну достовірність. Тому в їхньому складі знаходимо

цифри, назви побутових речей. Таким прикладом може служити опис величезного розміру замку:

«Äußere Daten: Der Bau bildet in seinem Grundriß ein Rechteck. Es ist 206 Meter breit, 161 Meter lang, mit den vier Ecktürmen 56 Meter hoch...

Die innere Räume sind um 16 Innenhöfe herumgebaut 86 Freitreppen wären zu nehmen, 89 Springbrunnen wären zu bewundern, 1200 Türen müßten sie öffnen, aus 2700 Fenstern könnte man blicken. Allein auf den Korridoren müßte man 16 Kilometer laufen» (Krüger, 1991: 123-124).

Звертаючись до фігури творця Ескоріалу, Філіпа II, Крюгер подає короткий екскурс в історію періоду могутності Іспанії 16-ого століття під час правління Карла V та його сина Філіпа II. Завдяки широкому вживанню перелічень йому вдалося ескізно, проте інформативно і акцентовано, передати суть далекої епохи:

«Ein ungeheures Imperium war von der großen Krone erkämpft, erobert, erheiratet, auch erschwindelt worden. Das Zeitalter der Entdecker, Eroberer, der Seefahrer begann sich auszuzahlen. Für ein Jahrhundert ging über dem spanischen Weltreich die Sonne nicht unter. Es wuchs dauernd von Mexiko bis Peru, von Brasilien bis zu den Azoren. Bis nach Kalkutta, bis Birma, Siam, Sumatra, ja bis an die Grenzen Chinas reichten die neuen Handelswege... Danach zerbrach die Macht. Das Weltreich war nicht zu halten. Geblieben aus dieser stolzen, heroischen, grausamen Stunde Spaniens ist eigentlich nur der Escorial: Philipps steinerner Traum » (Krüger, 1991: 125).

У будові перелічень знаходимо іменники, прикметники, дієслова. Звертає на себе увагу перше речення, в якому дієслова виражають динаміку, яка підсилена повтором префікса *er-*. Це перелічення вказує на те, яким чином країна здобувала свої багатства. Наступний іменниковий ланцюжок називає тих, хто їх завойовував, а перелічення країн дає уяву про широту земель. І останнє перелічення прикметників визначає цю епоху Іспанії, як горду, героїчну, жорстоку.

Обговорення

Ескізна картина історичної епохи, створена в основному структурами перелічення і, не входячи в деталі, представляє її основні характеристики. Звичайно, їх вибір – це точка зору автора, що підтверджує його емоційна характеристика епохи, яка завершує цей короткий історичний ескіз. Без сумніву, цей текст чітко виявляє репортажний стиль.

Перелічення структурують також текст, в якому автор визначає причини занепаду іспанської імперії:

«Der Geist des Humanismus, der Aufklärung, des bürgerlichen Zeitalters kündigte sich im Norden wetterleuchtend an. Große politische Ideen, wenn sie politisch reif und fällig geworden sind, haben eine unaufhaltsame innere Dynamik. Sie sind auch nicht mit Blut, auch nicht mit Waffen, schon gar nicht mit Scheiterhaufen aufzuhalten» (Krüger, 1991: 126).

Перелічення-оцінка, що завершує текст, має форму градації, яка акцентує думку автора.

Наступ нового часу вже відчував Філіп II, тому поспішав збудувати пам'ятник своїй епосі, яка вже хиталася:

«Es entsprach seinem bedächtigen, zaudernden, konservativen Charakter, daß er auf diese Verunsicherung mit Verinnerlichung reagierte. Er riegelte sich ab. ... Seine Antwort auf die ferne, neue Bedrohung hieß: El Escorial» (Krüger, 1991: 126). Ланцюжок означень створює внутрішній портрет короля, який характеризує його як людину консервативну, обачну, що не сприймає змін.

Описуючи двадцятирічне будівництво Ескоріалу, Крюгер постійно звертається до фігури Філіпа II, який вклав мільйони в цей пам'ятник іспанського Середньовіччя і неухильно стежив за ходом будівельних робіт.

Структурно характеристика Філіпа II найчастіше виражена ланцюжками перелічень різноманітного типу, як, наприклад, :

«Der König als Schwert Gottes, der Mächtige als Tyrann und Büßer, als Richter und Mönch zugleich» (Krüger, 1991: 132).

Антитезні словосполучення в цьому ланцюжку підкреслюють двояку натуру короля «тирана і монаха».

Зовнішня портретна характеристика виражена ампліфікацією, де ланцюжок завершується висновком:

«Müdigkeit, Altersresignation, spanische Erstarrung: der Mann mit der eisernen Maske, wie die Welt ihn bis heute kennt» (Krüger, 1991: 131).

Полісиндетичне перелічення, в якому повтор сполучника «und» підкреслює найважливіші слова:

«Er... war jetzt alt und einsam und mißtrauisch geworden, wie alle großen Politiker» (Krüger, 1991: 131-132).

За два з половиною місяці до своєї смерті (13 вересня 1598 року) Філіп II в останнє залишив свою резиденцію в Мадриді і виїхав до Ескоріалу, який став його саркофагом.

Як вже відзначалося, структури перелічення здатні виконувати різноманітні стилістичні функції. В аналізованому творі спостерігається широке використання акцентуації, посилення уваги до думки автора шляхом поєднання перелічень з фонетичними, лексичними, синтаксичними засобами.

Так, наприклад, автор створює звуковий ефект, будуючи ланцюжок зі слів, що починаються з тої ж літери:

«Die besten Kenner der Antike, der Archeologie, der Alchimie, der Astronomie wurden an den Escorial verpflichtet» (Krüger, 1991: 127).

Описуючи будову замку, Крюгер підкреслює її раціональність дієприслівниковим зворотом, в якому всі основні слова починаються складом «*ge-*», а двочленне перелічення ще акцентовано своїм місцеположенням:

«Bei aller Wucht merkwürdig rational, vom Geist der Geometrie geplant und gegliedert» (Krüger, 1991: 121).

Взагалі короткі двочленні перелічення майже завжди мають додаткові засоби, що надає їм семантичної значимості, як у наступному прикладі завдяки синонімії дієслів та їх однаковому префіксу:

«Der Traum ist vollendet. Er wird verwehen, vergehen» (Krüger, 1991: 135).

Вони нерідко створюють антитезу:

«Er hat Spanien in eine glorreiche und grausame Höhe geführt» (Krüger, 1991: 131).

За допомогою додаткових засобів різного мовного рівня автор створює багатоманітні поширені структури перелічення. Це можуть бути прикметникові атрибути до одного іменника, який одержує детальну оцінку:

«Es klärt sich etwas die Frage, warum von diesem reichen, kraftvollen, leidenschaftlichen Land nie eine revolutionäre Idee, nie ein Anstoß der Erneuerung ausging» (Krüger, 1991: 128).

Крім атрибутивного прикметникового ланцюжка, речення містить перелічення двох атрибутивних груп, що поєднуються повтором, який наголошує думку. Перелічення, які входять до опису картини природи, звичайно мають своїм складом кольорові прикметники, що сприяють зоровому ефекту:

«An Frühlingstagen kommt immer eine Stunde, da die Sonne wie eine Phiole voll Gold an den Zacken der Sierra zerbricht und ein weiches, blaues, veilchenblaues und karminrotes Licht über die Hänge ins Tal niederflutet» (Krüger, 1991: 125).

Компонентні перелічення доволі часто поєднуються повтором. У наступному прикладі це порівняльні структури:

«So etwas wie Respekt, wie Staunen, wie kalte Fastination stellt sich ein» (Krüger, 1991: 122).

Текст структурують також синтаксичні повтори, які сприяють експресивності перелічення.

Два номінальні речення з переліченнями, що в тексті стоять поряд, маючи однакову структуру, зразу звертають на себе увагу. Крім того, анафоричне вживання артикля посилює звуковий ефект. Речення описують природу після страшної грози в горах, де стоїть замок:

«Es ist, als wäre nie etwas gewesen. Ein blanker, strahlender Himmel, Velazquez-Blau. Eine scharfe, gleißende Sonne» (Krüger, 1991: 121).

Завершуючи свій твір, Горст Крюгер висловлює своє враження про країну, історія якої нерідко була неоднозначною, чому є свідком замок Ескоріал, а навіть трагічною, формуючи свою думку теж ланцюжком перелічень:

«Spanien, das heißt immer: Verspätung bei hohem Stil. Ein hartes, ein schwieriges, ein fremdes Land, das nur unter Qualen wird – bis heute» (Krüger, 1991: 135).

Висновки

Проведений аналіз вживання структури перелічення в подорожньому репортажі свідчить про те, що цей синтактико-стилістичний засіб є невід’ємною частиною мовної структури публіцистичного тексту, надаючи їй ескізності вираження. Разом з тим він дає можливість автору уточнити опис побаченого та висловити свої суб’єктивні оцінки.

Горст Крюгер використав різноманітні форми ланцюжків перелічення, часто поєднуючи їх з іншими мовностилістичними засобами, що сприяло емоційності його оцінок та переконливості його наведених фактів.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс / М. П. Брандес. – М., 2004. – 416 с.
2. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М., 1983. – 223 с.
3. Coseriu Eugenio. Textlinguistik / Eugenio Coseriu. – Franke Verlag Tübingen u. Basel. – 1994 – 252 S.
4. Krüger, Horst. Poetische Erdkunde. Reise-Erzählungen / Horst Krüger. Deutscher Taschenbuch Verlag. – München, 1991. – 216 S.

REFERENCES

1. Branders M.P. (2004). Stilistika teksta. Teoreticheskij kurs. [Text stylistics. A theoretical course]. Moscow, 416 p.
2. Kozhina M.N. (1983). Stilistika russkogo yazyka [Stylistics of the Russian Language]. Moscow, 223 p.
3. Coseriu, E. (1994). Textlinguistik. Franke Verlag Tübingen u. Basel.
4. Krüger, H. (1991). Poetische Erdkunde. Reise-Erzählungen. Deutscher Taschenbuch Verlag München.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Буйницька Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: лінгвостилістика, лінгвістика тексту, генеологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Buinytska Tetyana – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of German Philology, Ivan Franko University of Lviv.

Scientific interests: Linguostylistics, Textlinguistics, Geneology.

УДК 821.112.2(436)-32.09(092)

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.56>

НОВЕЛА «МЕРТВІ МОВЧАТЬ» АРТУРА ЩНІЦЛЕРА: СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Оксана БРОДСЬКА (Дрогобич, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4786-7317>

e-mail: obrodska@ukr.net

Василь ЛОПУШАНСЬКИЙ (Дрогобич, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1935-4565>

e-mail: w_lopuschanskyj@yahoo.de

БРОДСЬКА Оксана, ЛОПУШАНСЬКИЙ Василь. НОВЕЛА «МЕРТВІ МОВЧАТЬ» АРТУРА ЩНІЦЛЕРА: СПЕЦИФІКА ЛІТЕРАТУРНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ. У статті осмислюється специфіка

літературного експерименту, який втілюється художніми засобами у новелістиці Артура Шніцлера. На матеріалі новели «Мертві мовчать» виокремлено технічну вправність австрійського автора, його орієнтацію на відкриття, пошук оригінальних художніх форм, а відтак, модернізацію новелістичного жанру. З'ясовано, що рання проза автора носить експериментальний характер. Розвиток сюжету обумовлюється особливостями психічного складу протагоністів. Акцент поступово зміщується від зовнішнього розвитку дії до внутрішньої логіки самосвідомості персонажів.

Ключові слова: Артур Шніцлер, літературний експеримент, новелістика, оповідь, манера оповіді, індивідуум.

BRODSKA Oksana, LOPUSHANSKY Y Vasyly. ARTHUR SCHNITZLER'S NOVELLA "THE DEAD KEEP SILENT": SPECIFICITY OF THE LITERARY EXPERIMENT. The article deals with the specificity of the literary experiment realized by artistic means in Arthur Schnitzler's novella. The material of the novella "The Dead Keep Silent" highlights the Austrian author's technical skills, his orientation to discovery, search for original art forms resulting in the novella genre modernization. It has been found out that the author's early prose has experimental character ("Three Elixirs", "A Spring Night in the Dissecting Room", "Bride", "Son"). The plot development is determined by the mental peculiarities of the protagonists. The emphasis gradually shifts from the external action development to the internal logic of the characters' self-consciousness. The narration of the researched novella "The Dead Keep Silent" has a situational beginning. The author does not comment anything, he makes no judgments, depicting the characters or developing the action. The hidden narrator demonstrates the situations which end openly and remain almost incomplete. The novella does not form a whole unity, but it is composed of segments. At the same time, the novella structure is broken by personages and changing personal perspectives. The narration style and the thematic content, including such motives as love, adultery and morality violation, do not fall apart. All the "hows" and "whats" are connected by means of the narration experimental composition. The experimental narrator no longer refers to the "individual" (i.e., a separate character); it is more typical of the author's early works. Now the experimental narrative is focused on the link between the individual "I" and historical structures. It is obvious that the internal "I" conflict is caused socially. However, the author repeats his experiments on various social strata to better identify these links. Despite the fact that the experiment results completely correspond to the experimental and scientific approach, the author is not satisfied with them. Schnitzler's narrative experiments can be further observed in the following novellas "Benefit", "Dying", "Little Comedy", and "Lieutenant Gustl".

Keywords: Arthur Schnitzler, literary experiment, novella genre, narration, narration style, individual.

Постановка проблеми. Артур Шніцлер (1862 – 1931) – автор зламу століть, традиційний і сучасний водночас. Основу модерності його творів складає науковий експеримент, який новеліст втілює засобами літератури, роблячи його при цьому невпізнаваним. У той же час він вносить свій вклад у предметно-об'єктну проблематику сучасного мислення і критикує втрату життєвої практики за рахунок одностороннього переважаючого теорії. Запропонована розвідка продовжує низку досліджень експериментального письма А. Шніцлера, творчість якого суголосна актуальним векторам доби модернізму. Під кутом зору цілеспрямованого експериментування спробуємо виокремити технічну вправність австрійського автора, його орієнтацію на відкриття, пошук оригінальних художніх форм, а відтак, модернізацію новелістичного жанру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На експериментальному характері новелістики А. Шніцлера наголошує Р. Гайслер. Як провідний метод творчості письменника критик виокремлює натуралізм, підкреслюючи при цьому, що «Шніцлерові вдалося зробити крок за межі натуралістичної концепції» (Гайслер, 1986: 55). Дослідник зазначає, що «проводячи експеримент над центральним персонажем художнього твору, Шніцлер повторює життєво-реальні процеси, а засобами літературного експерименту шукає нові об'єктивні знання» (Гайслер, 1986: 55). У подібному ключі написана і стаття Т. Баришевої «Експериментальний характер ранньої новелістики Артура Шніцлера» (Баришева, 2000).

Схожу ситуацію у творах А. Шніцлера виокремлює Б. Матіас у монографії «Маски життя – обличчя смерті: Про співвідношення смерті та гри в оповіданнях Артура Шніцлера» (Матіас, 1999). Дослідницю зацікавило те, як автор зобразив смерть у художньому тексті: «смерть для Шніцлера у мистецтві стає переважаючим фактом у будь-якому з багатьох літературних експериментів» (Матіас, 1999: 171).

Г. Кнорр у праці «Експеримент і гра – структури суб'єктивності в новелах Артура Шніцлера» подає докладний аналіз цілого ряду ранніх новел, написаних упродовж 1880 – 1892 рр. Літературознавець наголошує, що «для ранньої новелістики Шніцлера важливим є те, щоб питання про людське «Я» і його індивідуальність поставало експериментальним

шляхом. Експеримент проводиться за допомогою штучної зміни або повного усунення заданих умов, або за допомогою додавання чинників, які не мали місця раніше, так створюється ситуація з метою отримання потрібного результату» (Кнорр, 1988: 65). Названі дослідники сприяли багатогранному прочитанню спадщини австрійського письменника, однак, що стосується специфіки його літературного експериментування, то тут і надалі залишається широкий простір для розвідок.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Прагнення письменника до поетологічних експериментів і оригінальної композиції спробуємо з'ясувати на матеріалі новели «Мертві мовчать» (1897).

Виклад основного матеріалу. А. Шніцлер постійно експериментував з формою та композицією своїх творів, однак у центрі оповіді незмінно перебувала свідомість героя у кризові моменти його життя. Ранні прозові твори автора «Три еліксири», «Весняна ніч в анатомічному залі», «Наречена», «Син» носять експериментальний характер. Розвиток сюжету обумовлюється особливостями психічного складу протагоністів. Акцент поступово зміщується від зовнішнього розвитку дії до внутрішньої логіки самосвідомості персонажів.

Р. Гайслер вважає, що «письменник піддавав героїв експерименту без теоретичних передумов, з метою отримати об'єктивні знання» (Гайслер, 1986: 55). Суть такого експерименту полягала, за словами критика, у розірванні рамок повсякденності, у тому, щоб людина дізналася правду про саму себе. Прикладом є повість «Вмирання», де зображено рік життя, приреченого на смерть героя; новела «Мертві мовчать», у центрі якої теж загибель протагоніста і новела «Лейтенант Густль», де йдеться про майбутнє самогубство офіцера. Літературознавець підкреслює, що «Шніцлер вводив читача в світ своїх творів, змушував відчувати цей світ своїм, а згодом закривав його від читача» (Гайслер, 1986: 76). У такій манері оповіді – спочатку привернути, а потім відвернути увагу читача – Р. Гайслер вбачає найважливішу характерну рису творчості А. Шніцлера.

Новела «Мертві мовчать» сприяє критичному експериментальному аналізу. У порівнянні з повістю «Вмирання», де з'ясовується, беззмістовність експериментально перевіреного індивідуума, досліджувана новела «Мертві мовчать» включає в себе вже отримані висновки. Але цей експеримент в особливий спосіб підкреслюють питання: Що відбувається? Чи позбавляється беззмістовне «Я» можливості грати свою роль?

На перший погляд здається, що ця невелика за обсягом новела є лише історією кохання і подружньої зради. Головна героїня Емма зраджує чоловікові зі своїм коханцем Францом. Однак під час їхньої зустрічі Франц гине. Емма рятується із цієї ситуації тим, що поспіхом повертається додому. Її соціальне становище було б під загрозою, якщо б її викрили. І хоча згодом героїня у силу обставин себе цілком викаже, на якийсь момент складатиметься враження, що вона уникла скандалу. Вдома чоловік хоче поговорити з Еммою, вона ж прагне лише спокою. Фінал новели відкритий, автор не повідомляє, що трапиться далі.

Як бачимо, змістовне наповнення твору уводить читача в оману. Жодна історія не розповідається, яка б показувала початок і кінець. Оповідь починається ситуативно, автор не коментує, не висловлює жодних суджень, представляючи персонажів і розгортаючи дію. Натуралістичний спосіб зображення дійсності передбачає також скорочення ілюстрованого часу подій до декількох годин. Таким чином А. Шніцлер як автор і оповідач зникає, або за словами Г. Кнорра «трансформується» у персонального оповідача (Кнорр, 1988: 94). Прихований оповідач показує ситуації, які закінчуються відкрито, майже не завершено. Напрошується зауваження М. Перльман про наративну стратегію новели: «читача спонукають до посиленої співпраці через безособовість оповідної форми» (Перльман, 1986: 117). Хоча ця новела і має реалістичне відношення до обивательської дійсності Відня на рубежі століть, навіть назви вулиць і місць відповідають дійсності (Praterstraße, Reichsstraße, Tegetthoff-Monument, Prater, Reichsbrücke, Karltheater, Franz Josefsland), але вона не постає як цілісність, а лише у сегментах, при цьому розривається фігурами і мінливими особистими перспективами. Від Франца ми нічого не дізнаємося про його соціальний статус, від Емми лише те, що вона є дружиною професора, який кожної п'ятниці перебуває на засіданнях.

Розказане має певне сценічне обрамлення. Вже на початку новели читач перебуває у ситуації, яка передається з точки зору Франца і поступово розвивається: «Спокійно сидіти в колясці не було більше сил; він вийшов і походжав неподалік то туди, то сюди. Вже стемніло, вогні, рідкісних у цьому глухому провулку ліхтарів, тріпотіли під вітром. Дощ припинився; тротуари майже висохли, але немощені вулиці були ще вологі, і де-не-де стояли невеликі калюжі» (Шніцлер, 2002: 212).

Г. Кнорр ставить доречне у даному контексті запитання: «Але яка логіка криється за оповіддю без коментарів та безпосередньої оцінки, без керування читачем, і, нарешті, без деталізованої реальності подій? Який сенс оповідання, яке в натуралістичній манері дистанціює подію і відтворює її майже похвилинно?» (Кнорр, 1988: 84). Відповідь наступна: якщо оповідь розглядати як експериментальну композицію, то зрозумілим стає функціональний характер цієї наративної техніки. Манера оповіді, а також тематично-змістове наповнення такими мотивами як любов, порушення подружньої вірності та моралі розпадаються. Усі «як» і «що» поєднуються за рахунок експериментальної композиції оповіді, утворюючи при цьому естетичну єдність. За окремими частинами оповідання приховується «експериментуючий монтер», який для усвідомлення дійсності пропонує конкретні життєві фрагменти.

Доходимо висновку – любовна зустріч Франца і Емми, з якої починається новела, може слугувати експериментальною вихідною ситуацією. Франц знову вкотре чекає на Емму. Коли ж ця нарешті з'являється, то зосереджує свою увагу не на коханому, а на оточуючих обставинах. У кожному перехожому, у п'яному візникові і у кожній кареті вона відчуває потенційну загрозу: «Я ще перед театром відіслала карету. Я думаю, що я вже одного разу їхала з тим самим візником» (Шніцлер, 2002: 213). Однак незрозуміло, у чому ж тоді полягає її любов до Франца. Зрештою її перебільшені запобіжні заходи все частіше висміюються нетерплячим коханцем. Втопившись від нестерпної ситуації, він висуває Еммі класичну альтернативу: чоловік або коханець. Жінка звісно ж не робить жодного вибору, лише звинувачує Франца в тому, що він завжди псує ті кілька годин, які вони проводять разом.

Конфлікт між закоханими поступово слабшає, жодних хвилювань чи дій. Так само як і не передбачено справжньої суперечки обох, оскільки обидва герої є лише виразниками стереотипних формул. Центральний контраст сцени виявляється лише видимістю ігрової, до нічого не зобов'язуючої любові Емми з одного боку і жертвенної любові Франца – з другого. Обоє надають перевагу однаковому ритуалові, який у мовному плані складається з банальних любовних фраз. Вони вітаються дещо нестримано з раптовою спонтанністю, але лише після того як Емма упевниться у цілковитій безпеці з усіх сторін. А банальність її слів викривають тривіальні ознаки лише удаваної елементарної любові: «Я нарешті з тобою!», – сказала вона. – Знаєш, коли ми бачилися востаннє!, – вигукнув він. – У неділю. – Так, і то лише здалеку» (Шніцлер, 2002: 214).

Незворушно, глузливо і байдуже реагує Емма на вимогу Франца поговорити серйозно. Холодно і апатично вона відповідає: «Тобі слід починати, бо о дев'ятій я мушу бути вдома» (Шніцлер, 2002: 215). З іншого боку Франц не робить жодних зусиль, аби реалізувати свій намір покинути Емму, особливо, коли вона не реагує на його заклики зробити вибір між ним і чоловіком. Подібна суперечка повторюватиметься і надалі.

Можливо Франц надто слабкий, а Емма не хоче відмовлятися від Status quo їхніх відносин, тому що чітко усвідомлює рамки своєї гри. Її репертуар різноманітний: далеко від людних вулиць вона – коханка, вдома – світська дама, господиня і мати. Кожна роль гарантує героїні нові і різноманітні можливості: Франц – пристрасть, гра у світську даму – соціальну репрезентацію, а з дитиною вона може насолоджуватися материнськими почуттями. Чоловік її забезпечує, до того ж створює соціальний престиж. Звідси – Емма не є сама собою, вона живе, представляючи лише різні моделі поведінки. Слушним видається зауваження У. Вайнцірля: «Ці перші результати, які показують основний зв'язок між безпредметною «самобутністю», суб'єктивною інструменталізацією, страхом і гетерономією теж відповідають розумінню оповідача (Вайнцірль, 1998: 87).

У новелі «Мертві мовчать» автор не може обійтися без символічних роз'яснень розвитку подій, які опосередковано оцінюють сцену і готують до прийдешніх подій. У такий спосіб легковажна історія про подружню зраду з самого початку постає в іронічному ключі. Шторм, дощ і п'яний кучер – це не просто випадкові несприятливі обставини, які створюють напружену атмосферу; вони необхідні для зовнішньої мотивації нещасного випадку, для того, щоб приховати відсутність справжніх почуттів. Певною мірою ці іронічні ефекти відбивають естетично-грайливий аналог пустотливої соціальної ситуації.

На мосту, який переходять Емма та Франц порожнеча між ними стає ще більш відчутною. На момент невирішеної ситуації на мосту та біля нього існує невизначена пустка: «Густа п'яма обступила їх. Під ними котила свої води ріка – сіра і безмежна» (Шніцлер, 2002: 216). Дещо згодом читаємо: «Міст тепер полого спускався до протилежного берега. Вони бачили, як губиться в мороці між деревами дорога. Внизу праворуч і ліворуч від них стелилися луки; вони дивилися туди, як у провалля» (Шніцлер, 2002: 217). У кінцевому результаті ці розмиті враження не відображають нічого іншого окрім нестабільного кохання, безцільного буття. Єдине, що обох тримає – міст. З одного боку, належачи до міста, він символізує суттєву ознаку обох: міське ігрове суспільство, яке розкриває зміст їхнього життя. Осторонь від цього є лише п'яма.

Наступне нещастя – експериментальна провокація – розпочинається саме з цих зв'язків. Розбита коляска і смерть Франца – це не нещасний випадок і не зловісний фатум. Нещастя сплановано радше як експеримент. К. Шліхт стверджує, що «у всіх своїх літературних діагнозах Шніцлер проявляє себе як песиміст. Його головні герої часто помирають або бездіяльно продовжують своє існування» (Шліхт, 2013: 65). Структурне місце і час події стають більш важливими, оскільки вони точно демонструють експериментальне зацікавлення оповідача. Оповідна ситуація повністю змінюється у той момент, коли маленька любовна сцена між Еммою і Францом закінчується як така, а Емма хоче ще трохи насолодитися вечором, спокійно продовжуючи свою гру: «Хіба в цьому немає своєї принади? – шепотіла Емма, майже торкаючись його губ. В цю мить їй раптом здалося, ніби коляска летить вгору, – вона відчула, як її підкинуло, хотіла за щось ухопитися, але навколо була порожнеча; їй здалося, що її закрутив якийсь скажений вихор; вона мимоволі заплющила очі – і раптом відчула, що лежить на землі; наступила моторошна, тяжка тиша, немов весь світ кудись зник і вона залишилася абсолютно одна» (Шніцлер, 2002: 218).

Автор скеровує гру Емми в екзистенціальну межову ситуацію. Самотня, покинута, несподівано охоплена нещастям, Емма постає перед читачем не як безформна фігура, а як людина. Вона діє і мислить конкретно, прямо, неприховано і жодним чином не егоїстично. Після шоку її перша думка була спрямована не на себе, а на Франца. Вона просто не вірить у смерть коханого, відправляє кучера за допомогою, не зважаючи на його заперечення. На якусь мить виникає щось на кшталт конкретної реальності, еталонного мислення і поведінки, яких її колишня абстрактна суб'єктивність не знає. Вперше Емма не грає.

Але цей гуманний імпульс до дії гасне з ліхтарем, який спочатку дає Еммі втішне світло, згодом вона перекидає його, щоб заховатися від людей, які проходять повз неї. За К. Флідль «безпосередня ситуативна поведінка замінюється соціальною посередністю мислення та дії» [Флідль, 1997: 311]. У центрі думок героїні тепер лише одна загроза, щоб ніхто її не побачив і не викрив: «Хоч би її не помітили. Господи, тільки це ж зараз і важливо, тільки це – все інше не має ніякого значення, вона ж загине, якщо хто-небудь дізнається, що вона коханка ...» (Шніцлер, 2002: 222).

Якщо раніше Емма і Франц навмисно ховалися у нічній темряві, усамітнювалися на околиці міста, щоб не бути викритими, то зараз вона рефлексивно мчить назад у місто, через міст, до світла. Символічна взаємодія світла і темряви, яка постійно домінує в новелі, пояснює найістотніші стани Емми і її «самоіснування». Темрява і світло змінюють своє значення в залежності від ситуації. Коли повз жінку проходять люди, втішне світло раптово загрожує їй. Однак вона мусить покинути цю захисну темряву, щоб врешті решт врятуватися. Коли ж Емма нарешті дістається вулиці, тамтешнє світло сигналізує їй

трансцендентний порятунок: «Назустріч їй трапляються люди; вона вже не боїться їх – найважче позаду. Виразно чується шум міста, попереду стає все світліше» (Шніцлер, 2002: 224). Якщо поза межами міста Емма ухиляється від соціальних умовностей, то тут вона мусить знову відповідати вимогам суспільства. Такі дії у свою чергу руйнують її як особистість, так само як і у місті, «яке неодмінно буде заповнене величезним натопвом, і в якому вона зможе безслідно загубитися» (Шніцлер, 2002: 224). Її соціальне відчуження є абсолютним.

Іншим чином постає її зрада, яка несвідомо зринає раз у раз у її думках: «мертві мовчать». Ця думка про коханого і померлого виникає все частіше, як тільки но вона почувается у безпеці. Уже вдома, знову виступаючи в ролі господині, вона вимовляє це словосполучення не тільки тому, що у неї виникає невизначений страх, що Франц все ще живий і може вимагати визнання її провини, а тому що вона його зрадила і втекла. Слушною видається думка М. Перльман про те, що «якщо людина постійно ухиляється від усвідомлення чогось, то на протигагу цьому виникає моральна вина» (Шніцлер, 2002: 185). Нещастя та його наслідки, які поставили Емму в екзистенціальну ситуацію, вивільняють її раніше приховану реальність, і ця інша реальність рветься назовні: «З стінного дзеркала навпроти їй посміхається страшене, перекошене обличчя. Емма бачить його і, хоча знає, що це її власне обличчя, здригається від жаху ... Вона відчуває, що воно ніби застигло, і нічого не може зробити з своїм ротом; вона знає: ця посмішка буде грати навколо її губ, поки вона жива. Вона намагається кричати» (Шніцлер, 2002: 228).

Її соціальна оправа вже настільки сильна, що вона не може по-справжньому прорватися через неї самотійно. Неспокійна Емма розмовляє сама з собою, цим привертає увагу чоловіка, який стає між нею і дзеркалом і, таким чином, символічно знищує постійне самовідображення дружини. Він на мить піднімає егоцентричну тему Емми, і тільки зараз вона себе видає. Як і за межами міста, з експериментальною провокацією, руйнівна ситуація, прорив через фіксовані і встановлені ролі, вивільняє інші можливості і реалії. Обміркувавши її поведінку, чоловік приходиться до висновку: «... тобі, здається, потрібно ще чимось поділитися зі мною ...» (Шніцлер, 2002: 229). Скандал вичерпаний. Професор не ставить жодних часових рамок, а його практично діалогічне відношення, звернення до дружини, надання можливості розповісти, створюють нові відносини з її чоловіком, який приймає її всім своїм еством. Експериментально-естетична і соціально-практична поведінка відповідають одна одній і доповнюють одна одну. Як там у темряві, так і тут у стосунках з чоловіком, для Емми створюється людська ситуація, де спокій і правда замінюють гру і страх: «І коли вона, весь час відчуваючи на собі очі чоловіка, повільно проходить з хлопчиком через двері, у неї робиться на диво спокійно на душі, немов тепер багато чого могло б знову стати на своє місце» (Шніцлер, 2002: 229). Можливо, на цьому рівні, зможуть розвинути нові, постійні відносини.

У новелі «Мертві мовчать» автор не дає жодних роз'яснень подій, які б опосередковано давали оцінку сценічності і готували до того, що має трапитися. Проте, твір чітко показує, що експериментальному оповідачеві вже не йдеться про «індивідуум як такий» (тобто сам по собі), як це було в основному на ранньому етапі творчості. Тепер експериментальний наратив спрямований все більше на зв'язок індивідуального «Я» з історичними структурами. Стає все більш очевидним, що внутрішній конфлікт «Я» соціально обумовлений. Однак, щоб краще розпізнати ці зв'язки, автор повторює свої експерименти на різних соціальних прошарках. І хоча результати цих експериментів повністю відповідають експериментально-науковій позиції, автора вони не задовольняють. Шніцлерові експерименти з оповіддю продовжуються у наступних новелах «Бенефіс», «Вмирання», «Маленька комедія», «Лейтенант Густль».

Висновки з даного дослідження і перспективи: У новелі «Мертві мовчать» А. Шніцлер сконцентрував увагу на психології головної героїні. Момент смерті в даному творі став не стільки переломною точкою, скільки вихідним пунктом для подальшого розвитку подій. Поступова заміна аукторіального оповідача на суб'єктивний погляд головної

героїні створила в новелі експериментальну ситуацію. Автору вдалося показати, як Франц з живої людини в ході розповіді стає мертвим тілом, і цей перехід полягав тільки в єдиній фразі: «Мертві мовчать». Шніцлер продовжує далі свій шлях опанування найменшими соціальними одиницями, індивідуумами, які він піддає науково-експериментальному аналізу.

Подальше осмислення літературного експерименту передбачає висвітлення такого аспекту як розуміння поняття загадки у новелістиці А. Шніцлера та його вплив на модернізацію новелістичного жанру.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барышева Т.Г. Экспериментальный характер ранней новеллистики Артура Шнитцлера. *Ученые записки факультета экономики и архитектуры*. Иваново : ИГ АСА, 2000. С. 4 – 6.
2. Fliedl K. Arthur Schnitzler. Poetik der Erinnerung. Wien, Köln, Weimar : Böhlau, 1997. 567 S.
3. Geissler R. Experiment und Erkenntnis Überlegungen zum geistesgeschichtlichen Ort des Schnitzlerschen Erzählens. *Modern Austrian Literature*. 1986. Vol. 19, Nr. 1, S. 49 – 62.
4. Knorr H. Experiment und Spiel. Subjektivitätsstrukturen im Erzählen A. Schnitzlers. Frankfurt/Main : Lang, 1988. 300 S.
5. Matthias B. Masken des Lebens, Gesichter des Todes : zum Verhältnis von Tod und Darstellung im erzählerischen Werk Arthur Schnitzlers. Würzburg : Königshausen & Neumann, 1999. 198 S.
6. Perlmann M.L. Arthur Schnitzler. Stuttgart : Metzler, 1986. 239 S.
7. Schlicht C. Arthur Schnitzler / Herausgegeben von Gunter E. Grimm. Marburg : Tectum Wissenschaftsverlag, 2003. 240 S.
8. Schnitzler A. Erzählungen / Herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von Hartmut Scheible. Düsseldorf und Zürich : Artemis & Winkler, 2002. 928 S.
9. Weinzierl U. Arthur Schnitzler : Lieben, Träumen, Sterben. Frankfurt am Main : Fischer-Taschenbuch-Verl., 1998. 288 S.

REFERENCES

1. Barysheva T.G. (2000). Eksperimentalnyi kharakter rannei novellistiki Artura Shnitclera. [The experimental nature of Arthur Schnitzler's early novellas]. *Uchenye zapiski fakulteta ekonomiki i arkhitektury*. Ivanovo, p. 4-6.
2. Fliedl K. (1997). Arthur Schnitzler. Poetik der Erinnerung. Wien, Köln, Weimar : Böhlau, 567 S.
3. Geissler R. (1986). Experiment und Erkenntnis Überlegungen zum geistesgeschichtlichen Ort des Schnitzlerschen Erzählens. *Modern Austrian Literature*. Vol. 19, Nr. 1, S. 49 – 62.
4. Knorr H. (1988). Experiment und Spiel. Subjektivitätsstrukturen im Erzählen A. Schnitzlers. Frankfurt/Main : Lang, 300 S.
5. Matthias B. (1999). Masken des Lebens, Gesichter des Todes : zum Verhältnis von Tod und Darstellung im erzählerischen Werk Arthur Schnitzlers. Würzburg : Königshausen & Neumann, 198 S.
6. Perlmann M.L. (1986). Arthur Schnitzler. Stuttgart : Metzler. 239 S.
7. Schlicht C. (2003). Arthur Schnitzler / Herausgegeben von Gunter E. Grimm. Marburg : Tectum Wissenschaftsverlag. 240 S.
8. Schnitzler A. (2002). Erzählungen / Herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von Hartmut Scheible. Düsseldorf und Zürich : Artemis & Winkler, 928 S.
9. Weinzierl U. (1998). Arthur Schnitzler : Lieben, Träumen, Sterben. Frankfurt am Main : Fischer-Taschenbuch-Verl., 288 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Оксана Бродська – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: творчість Артура Шніцлера, взаємодія української та австрійської літературних систем.

Василь Лопушанський – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: лексикологія, німецькі запозичення у говорах Західної України, українсько-австрійсько-німецькі мовні та літературні взаємини.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Oksana Brodska – Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of the Department of German Language Practice, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Scientific interests: Arthur Schnitzler's creative work, interaction of Ukrainian and Austrian literary systems.

Vasyl Lopushanskyi – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor, Head of the Department of German Language Practice, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Scientific interests: lexicology, German borrowings in the dialects of Western Ukraine, Ukrainian-Austrian-German linguistic and literary relations.

УДК 821.112.2(430).09(092)

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.57>

DEUTSCHSPRACHIGE AUTOREN AUS DROHOBYCZ IM KONTEXT DES MULTIKULTURELLEN ERBES GALIZIENS

*Jaroslav LOPUSCHANSKYJ (Drohobytch, Ukraine)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8872-1982>e-mail: jaro.lopuschanskyj@gmail.com

ЛОПУШАНСЬКИЙ Ярослав. НІМЕЦЬКОМОВНІ АВТОРИ З ДРОГОБИЧА В КОНТЕКСТІ МУЛЬТИКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ГАЛИЧИНИ. До німецькомовних письменників Галичини періоду XIX – початку XX ст. належить цілий пласт відомих і забутих поетів та прозаїків різних національностей. У статті висвітлюється життєвий і творчий шлях письменників єврейського походження з Дрогобича як складова галицького літературного ландшафту окресленого періоду. Зокрема йдеться про художню спадщину таких представників, як Йонас Креппель, Германи Штернбах та Артур Ернст Рутра. Їхня літературна, науково-публіцистична і видавнича діяльність відіграла важливу роль у розвитку мультинаціональної й багатомовної літератури і єврейського просвітництва в Галичині.

Ключові слова: Галичина, німецькомовна література, єврейське просвітництво, мультикультурний ландшафт, переклад, міжлітературні взаємини.

LOPUSHANSKYI Jaroslav. GERMAN-SPEAKING AUTHORS FROM DROHOBYCH IN THE CONTEXT OF GALICIA'S MULTICULTURAL LANDSCAPE. The German-speaking writers of Galicia in the 19th - early 20th centuries include a great number of famous and forgotten poets and prose writers of different nationalities. The article highlights the life and creative path of the writers of the Jewish origin from Drohobych as a component of the Galician literary landscape of the investigated period. In particular, it is about the artistic heritage of such representatives as Jonas Kreppel, Hermann Sternbach and Arthur Ernst Rutra. Their literary, non-fiction and publishing activities have played an important role in the development of multilingual and multilingual literature and Jewish enlightenment in Galicia. The multifaceted work of these writers is distinguished by artistic issues and genre features. Although they were representative of several cultures at the same time, they still managed to preserve their Ukrainian identity and actively used Ukrainian subjects in their artistic works. Unfortunately, the creativity of the authors presented in the research is little known to the Ukrainian reader, and their works have not yet been translated into Ukrainian. This, in the end, is the prospect of the study, namely, in a thorough analysis of the subject matter of the works of the above-mentioned writers and the artistic and scientific-critical interpretation in the Ukrainian language.

Keywords: Halychyna, German-speaking literature, Jewish enlightenment, multicultural landscape, translation, inter-literary relations.

Einleitung. Im Laufe des 19. Jahrhunderts bildete sich in Galizien, nachdem hier Schulen mit Deutschunterricht und eine deutschsprachige Universität errichtet wurden, ein deutschsprachiges Pressewesen und zahlreiche kulturelle Einrichtungen entstanden waren, eine neue Generation deutschschreibender Dichter, Schriftsteller und Publizisten heraus. In dieser multikulturellen Kulturlandschaft setzten sich nach 1772 zumindest fünf Literatursprachen (Deutsch, Hebräisch, Jiddisch, Polnisch und Ukrainisch) durch. Es hat jedoch, wie Kłafńska betont, „an die siebzig bis achtzig Jahre gedauert, bis sich in den von der Habsburgermonarchie annektierten Gebieten einheimische Literaturen in der deutschen Sprache entwickeln konnten“ (Kłafńska, 2002: 380). Die Überschreitung der Grenzen zwischen diesen Sprachen war dann eine über hundert Jahre lang geübte Praxis, die sich anhand von mehreren Beispielen literarischer Mehrsprachigkeit nachzeichnen lässt (Woldan, 2008: 57).

Zu den bedeutendsten Autoren zählen Karl Emil Franzos (1848–1904), Leopold von Sacher-Masoch (1836–1895), Joseph Rot (1894–1939), Thaddäus Rittner (1873–1921), Soma Morgenstern (1890–1976), Nathan Samuely (1846–1921), Hermann Blumenthal (1880–1942), Martin Buber (1878–1965) etc. (Gauß/Pollack, 1992; Simonek/Woldan, 1998; Cybenko, 2008). Sie sind heute keine unbekannteren Schriftsteller mehr, vieles von ihrem Schaffen wurde bzw. wird neu aufgelegt, in andere Sprachen übersetzt und die Zahl der über ihr Leben und Werk verfassten Studien nimmt ständig zu.

Forschungsmaterial und Methoden. Ein hervorragendes Forschungsmaterial zu deutschsprachiger Literatur Galiziens bieten aber auch zwei- bzw. mehrsprachige jüdische Autoren,

die sowohl deutsch als auch polnisch und hebräisch schrieben und ihre Heimat und vor allem das Leben des galizischen Judentums thematisierten. Eine Reihe von bekannten und wenig bekannten Autoren wie Moritz Rappaport (1808–1880), Leo Herzberg-Fränkell (1827–1915), Jonas Kreppel (1874–1940), Efraim Frisch (1873–1942), Arthur Ernst Rutra (1892–1942), Hermann Sternbach (1880–1942) etc. haben eine besondere literarhistorische Bedeutung. In zahlreichen deutsch- und englischsprachigen Studien, Nachschlagewerken und Anthologien sind die erwähnten Schriftsteller und Publizisten ziemlich umfassend erforscht, jedoch bleibt ihr Schaffen dem ukrainischsprachigen Publikum wenig bekannt.

Zu den aus Drohobycz stammenden Autoren zählen vor allem drei wichtige Vertreter der deutschsprachigen Literatur Galiziens, nämlich: Jonas Kreppel, Hermann Sternbach und Arthur Ernst Rutra.

Mit dem vorliegenden bio-bibliographischen Überblick wird versucht, eine gebührende Aufmerksamkeit von Forschern und Interpreten auf die vielfältige Tätigkeit dieser Vertreter der deutschsprachigen Literatur Galiziens zu wecken und sie zu literaturwissenschaftlichen Studien und Übersetzungsarbeiten anzuregen.

Jonas Kreppel (geb. am 25. Dezember 1874 in Drohobycz, Galizien; gest. am 21. Juni 1940 im Konzentrationslager Buchenwald) war ein österreichisch-jüdischer Schriftsteller und Publizist, dessen Werke in deutscher, jiddischer, hebräischer und polnischer Sprache erschienen sind. Jonas Kreppel wuchs mit sechs weiteren Geschwistern in Drohobycz mehrsprachig auf. Nach einer Ausbildung zum Buchdrucker bildete er sich als Autodidakt weiter zum Redakteur und Publizisten deutschsprachiger, jiddischer, polnischer und hebräischer Zeitungen und Zeitschriften in Drohobycz, Lemberg, Krakau und schließlich in Wien.

1890 trat Kreppel als Schriftsetzerlehrling in die Buchdruckerei A. H. Zupnik in Drohobycz ein. Nach Beendigung der Lehrzeit übernahm er 1895 die Leitung der hebräischen Abteilung dieser Druckerei sowie die Redaktion der von Zupnik herausgegebenen Wochenschrift *Drohobyczer Zeitung* (Москалець, 2014: 209–216) und der hebräischen Monatsbeilage *Zijon*. 1899 wurde er Leiter der hebräischen Druckerei seines Schwiegervaters Josef Fischer in Krakau. 1903 gründete er eine eigene hebräische Druckerei in Lemberg.

Zu Beginn des Ersten Weltkrieges trat Kreppel in den österreichischen Staatsdienst als Pressesprecher des Auswärtigen Amtes in Wien. Seit 1919 war er Wiener Korrespondent des New Yorker *Jiddischen Tagblatts*, in dem er einige historische Erzählungen aus dem jüdischen Leben veröffentlichte. 1921–1923 redigierte er die deutschsprachige literarisch-bibliographische Zeitschrift *Das Buch*. 1924 wechselte er in den staatlichen Pressedienst des österreichischen Bundeskanzleramtes, wo er als Autodidakt eine erstaunliche Karriere des höheren Beamtenstandes (Ministerialsekretär, Regierungsrat) einschlug (Hödl, 1994; Kreppel, 2017).

Nach der Annexion Österreichs durch Deutschland wurde Jonas Kreppel im Mai 1938 verhaftet und zunächst ins Konzentrationslager Dachau (Juli 1938) und dann nach Buchenwald (September 1938) überführt, wo er am 21. Juli 1940 nach zweijähriger Zwangsarbeit an Erschöpfung starb. Seine Asche wurde auf dem Wiener Zentralfriedhof (Israelitische Abteilung) beigesetzt.

Kreppels politischer Freund und Förderer war der Drohobyczer Reichsrats-Abgeordnete Nathan Löwenstein von Opoka (1859–1929) (Strzelecka, 1972: 292), der seine politische Tätigkeit hauptsächlich in Galizien ausübte. Neben seinen Aufgaben als Beamter wirkte Jonas Kreppel ab 1914 als Schriftsteller und politischer Publizist. Am Anfang seiner Karriere wurde er Redakteur der deutschsprachigen *Drohobyczer Zeitung*, die auf Deutsch in hebräischen Buchstaben gedruckt wurde. 1900–1914 gab er eine Reihe von Zeitschriften in deutscher, hebräischer und jiddischer Sprache heraus wie *Zijon* (Drohobycz, hebräisch), *Jüdische Volksstimme* und *Jerusalem* (Krakau, deutschsprachig), *Jerusalajim* (Krakau, hebräisch) etc. Zudem redigierte Jonas Kreppel ab 1904 die hebräische Tageszeitung *Ha Yom* in Lemberg und ab 1909 die jiddische Tageszeitung *Der Tog* in Krakau (Toury, 1983: 171).

Kreppels hauptsächliches Sprachrohr war die Wiener Wochenzeitung *Jüdische Korrespondenz*, die von 1915 bis 1920 erschien und ab 1920 in die *Jüdische Presse. Organ für Interessen des orthodoxen Judentums* (1920–1938) integriert wurde. Hier war er lange Zeit Herausgeber und verantwortlicher Redakteur und betreute einen eigenen Teil von Buchbesprechungen. Außerdem publizierte der Autor als österreichischer kaisertreuer Patriot

politische und literarische Einzelwerke in Form von Büchern und Broschüren (*Österreich-Ungarn nach dem Friedensschlusse. Eine Fantasie?* Wien 1915; *Der Weltkrieg und die Judenfrage*. Krakau 1915; *Das Ende des Dardanellen-Abenteuers und Rumänien. Eine deutsche Beurteilung der Situation*. Wien 1916; *Ins vierte Kriegsjahr*. Wien 1917; *Der Kampf für und wider den Frieden. Noten, Manifeste ... etc. zur Friedensfrage seit dem Friedensangebote der Mittelmächte. Mit Einleitung und Anmerkungen von J. Kreppel*. Wien 1917; *Der Friede im Osten: Noten, Manifeste, Botschaften, Reden, Erklärungen, Verhandlungsprotokolle und Friedensverträge mit der Ukraine, Russland und Rumänien. Mit Einleitung und Anmerkungen von J. Kreppel*. Wien 1918; *Bruder und Schwester*. Przemyśl 1924; *Juden und Judentum von heute. Ein Handbuch*. Zürich-Wien-Leipzig 1925; *Ostjüdische Legenden*. Wien 1926; *Rabbi Jakob Aschkenazy. (Die Heimkehr des Totgeglaubten). Historische Erzählung aus den Tagen Bogdan Chmielnitzkys (1648–49)*. Wien 1927; *Wie der Jude lacht. Anthologie jüdischer Witze, Satiren, Anekdoten, Humoresken, Aphorismen. Ein Beitrag zur Psychologie des jüdischen Witzes und zur jüdischen Volkskunde*. Wien 1933; 1935 – *das Schicksalsjahr Europas. Deutschland und Österreich im Brennpunkte der Weltpolitik*. Wien 1935), von denen auf Deutsch in Kreppels eigenem Verlag drei belletristische Werke, nämlich *Ostjüdische Legenden* (1926), die historische Erzählung *Rabbi Jakob Aschkenazy...* (zuerst als Fortsetzungsroman in der *Jüdischen Presse* und im *New Yorker Yiddischem Tageblatt*, 1927 als Buch) und die Anthologie *Der Jude lacht* (1933), erschienen sind. Als sein Hauptwerk gilt das sachlich umfassende und umfangreiche Handbuch *Juden und Judentum von heute* (1925).

In seinen erzählenden Schriften, vor allem in ostjüdischen Geschichten und Legenden in jiddischer und deutscher Sprache, blieb Kreppel stets der ostjüdischen Kultur verbunden. Über hundert jiddische Erzählungen soll er verfasst haben: Krimis, Zeitromane, chassidische Legenden und historische Stoffe. Trotz der gründlichen Nachforschungen von Th. Soxberger und E. Adunka bleibt sehr vieles in seiner Zuschreibung zu Kreppel unklar oder ist einfach verschollen. Auch in seiner Wiener Zeit ließ Kreppel all seine jiddischen Schriften verlegen – meist als gedruckte Hefte in Fortsetzungsform. Den größten Erfolg hatte Kreppel mit seinen jiddischen Kriminalromanen. Er gab vom Jahre 1908 an die Serie *Max Spitzkopf – der Wiener Sherlock Holmes* heraus, die in ganz Galizien Verbreitung fand. Es waren eskapistische Jugendromane, die der Flucht aus der tristen Lebenswirklichkeit der galizischen Juden dienten (Patka, 2010).

Durch seine enzyklopädischen Forschungen für seine Sammlungen und Editionen ostjüdischer Legenden in deutscher und jiddischer Sprache erlangte Kreppel literaturgeschichtliche Bedeutung. Der Wiener Anwalt, jiddische Dichter und Literaturkritiker Max Neugröschel würdigte Kreppels Verdienste als einen „der aussergewöhnlichsten Journalisten, die Galizien jemals hervorgebracht hat“ (Soxberger, 2018).

Zu den wichtigen Autoren der deutschsprachigen Literatur um die Jahrhundertewende zählt ferner *Hermann Sternbach* (geb. am 20. Mai 1880 in Drohobycz, Galizien; gest. am 16. August 1942 in Lwiw, Ukraine), ein österreichischer Schriftsteller, Literaturwissenschaftler und Lehrer (Brümmer, 1913: 86; Röskau-Ryde, 2002: 432). Nach dem Besuch des Gymnasiums in seiner Heimatstadt studierte Sternbach in Lemberg (1900–1904), Wien (1902–1903) und Berlin Philosophie und Literatur. 1904 kehrte er als Deutschlehrer nach Galizien zurück und war bis 1928 Gymnasialprofessor in Sambir (Galizien), danach in Lemberg, wo er 1931–1941 als Dozent an der Universität tätig war. Nach der Besetzung Lwiws durch die deutschen Truppen 1941 wurde Sternbach mit seiner Familie in das Ghetto eingewiesen, wo er 1942, wie auch seine Frau, sehr wahrscheinlich ermordet wurde.

Neben seiner Lehrtätigkeit wirkte Sternbach als Schriftsteller, Publizist und Übersetzer. Bereits im Gymnasium veröffentlichte er seine ersten Dichtungen in der *Drohobyczer Zeitung* (Häusler, 1979: 35-38) und gab infolge drei Gedichtsammlungen heraus: *Dunkle Stunden* (1904), *Ein Erntelied der Liebe und des Lebens* (1906), *Sommerfeier* (1918) und *Adam der Mensch* (1925). Es sind neuromantische-impressionistische Gedichte wie z. B. *Heimkehr (Ost und West)*, 1905, 5. Jahrgang, 3. Heft, S. 179-180), Weltanschauungs-, Liebes- und Naturlyrik, „die von wehmütigen Dekadenzstimmungen gekennzeichnet sind“ (Kłańska, 2007–2010: 231). Seine beiden Prosawerke wurden durch die Geschehnisse des Ersten Weltkrieges angeregt: Der Erzählband *Wenn die Schakale feiern. Skizzen aus der Russenzeit in Galizien* (Sternbach, 1917), der die Skizzen *Erwartung*, *Man wußte nicht, wessen das Morgen war*, *Welwale singt*, *Wenn die Schakale feiern*,

Jewrejski Kozak, Ich bin es dem Semen Andrejewitsch schuldig, Die Deutschen kommen enthält, thematisiert das Schicksal der jüdischen Bevölkerung unter der russischen Okkupation in einem galizischen Dorf und schildert die exzessive Gewalt, die dabei vonseiten der Kosaken („Schakale“) gegen die jüdische Bevölkerung ausgeübt wurde (Edelmann-Ohler, 2014: 174; 2016: 158-159). Eindrücklich wird im Text „jene [...] Nacht, die die Kinder um ihre Jugend betrogen und Elternherzen zermalmt hatte“ (Sternbach 1917, S. 16), geschildert. Der Erzählband Sternbachs hält also die katastrophalen Dimensionen des Krieges für die Nachwelt fest und beschreibt den Kriegsalltag, „der aus jüdischer Perspektive zu einem großen Teil davon abhängt, unter welcher Besatzung das Heimatdorf sich befindet – dies deutet der Text mit der Schilderung des Einmarschs der deutschen Truppen an seinem Ende an“ (Edelmann-Ohler, 2016: 159). Auch das dramatische Triptychon *Tag der Mütter* (1929) zeigt die Gräueltaten des Krieges und die Heuchelei derjenigen, die ihn entfesselten.

Sternbach publizierte zudem literaturwissenschaftliche Untersuchungen und literarische Kritiken in deutschsprachigen und polnischen Zeitungen wie *Das literarische Echo*, *Deutsche Literaturzeitung*, *Die Literatur*, *Literarisches Zentralblatt*, *Wiadomości Literackie* [Literaturnachrichten], *Przegląd Humanistyczny* [Geisteswissenschaftliche Rundschau] etc. Er veröffentlichte die Einleitung zu einer Übersetzung von Novalis' *Geistlichen Liedern* ins Polnische (1933) sowie für die Zeitschrift *Germanoslavica* den Aufsatz *Goethes Faust im polnischen Gewande* (1937) und im selben Jahr im *Neofilolog* die kritische Abhandlung *Stefan George. Ein Versuch*. In den *Ostdeutschen Monatsheften für Kunst und Geistesleben* (1926/27) erschien sein populärwissenschaftlicher Aufsatz *Galizien und Galizier in der deutschen Literatur*. Daneben übersetzte er Elegien von Tibull (Berlin 1920) und Properz (Berlin 1920) sowie Epigramme von Martial (Berlin 1922) und Gedichte von Catull (München 1927) ins Deutsche und gab auch didaktische Bearbeitungen deutschsprachiger Dramen für den Schulgebrauch heraus.

Arthur Ernst Rutra (geb. am 18. September 1892 in Drohobycz; gest. am 9. Oktober 1942 im Vernichtungslager Malyj Trostjanez bei Minsk) war ein österreichischer expressionistischer Dramatiker, Schriftsteller, Journalist, Lektor und Übersetzer. Nach der Scheidung seiner Eltern siedelt Rutra 1903 mit seiner Mutter nach Wien über, wo er seine Schulausbildung absolviert. Er studierte an der Universität Wien zunächst Jura 1911-1913, dann Germanistik und Slawistik 1913-1915 und promoviert 1917 mit einer Dissertation über den deutschen Journalisten, Literatur- und Theaterkritiker Ludwig Börne (1786–1837). 1912 bis 1914 war er Mitglied des *Akademischen Verbandes für Literatur und Musik*, der die expressionistische Zeitschrift *Der Ruf* herausgab und Rutra den Weg an die Volksbühne ebnete. In dieser Umgebung lernte er Schriftsteller und Kritiker kennen wie z. B. Erhard Buschbeck, Ludwig Ullmann, Emil A. Rheinhardt und vor allem Robert Müller (1887–1924), den Wiener Expressionisten und Aktivisten. Rutras Denkrede an ihn wurde am 7. Juni 1925 bei der Gedächtnisfeier im Wiener Raimundtheater gehalten. 1915 meldet er sich als Freiwilliger und verfasst unter dem Eindruck der Karpaten-Schlachten patriotische Gedichte.

Nach dem Ersten Weltkrieg zog er nach München und lebte dort bis 1933 als freier Schriftsteller, Übersetzer und Publizist. 1918 wird er Verlagssekretär beim Verlag Georg Müller, arbeitet aber auch für andere Verlage. Seit 1920 war Rutra Mitglied des *Verbandes Deutscher Bühnenschriftsteller*, gehörte auch dem Schutzverband Deutscher Schriftsteller an und war Mitarbeiter der literarischen Zeitschrift *Moment*.

Nach der Machtergreifung durch die Nationalsozialisten emigrierte Rutra nach Österreich, wo er seit 1934 Mitglied der Vaterländischen Front war, den Ständestaat propagandistisch unterstützte und dessen Eigenständigkeit gegen deutsche Presseangriffe verteidigte. Ab 1936 war er auch Mitarbeiter der von dem 1933 nach Österreich geflüchteten Münchner Philosophen Dietrich von Hildebrand begründeten Wochenschrift für katholische Emigranten *Der Christliche Ständestaat* (1933–1938) (Egger, 1988: 339). Nach dem Anschluss Österreichs 1938 wurde Rutra verhaftet und am 2. April 1938 zusammen mit anderen Repräsentanten des Ständestaates ins Konzentrationslager Dachau deportiert und am 9. Oktober 1939 nach Buchenwald überstellt. 1941 wurde er vom Volksgerichtshof zu 15 Jahren Kerker verurteilt. Am 5. Oktober 1942 wurde er durch die Gestapo Wien nach Minsk verschleppt, wo er am 9. Oktober 1942 im nahegelegenen Vernichtungslager Malyj Trostjanez ermordet wurde.

Schlussfolgerungen. Rutras literarisches Werk umfasst sowohl expressionistische Kriegsliteratur (Raabe, 1992: 1049; Kreuzer/Helmes, 1981: 344) und Kurzprosa als auch dramatische

und essayistische Arbeiten wie *Russensturm* (1915), *Aus Österreich. Kriegslieder* (1915), *Golgatha. Ein Spiel in neun Bildern* (München 1918), *Der fremde Mann* (München, um 1926), *Herr Titan trägt Zinsen* (1925), *Robert Müller. Denkrede* (München 1925), *Der Kronprinz* (Stuttgart 1928), *Zoo – Menschliche Geschichten* (München 1927), *Spiel am Abgrund. Eine Streitschrift um das Theater* (München 1931), *Einsamer Weg. Gedichte* (1937), *Das fünfte Rad. Episode aus dem Leben eines Niemand's in 4 Akten* (Wien, um 1941) etc. (Blaulich, 2015: 93-110). Sein Schaffen steht stark unter dem Einfluss Müllers, dessen Kritik an Militarismus und geistloser Zivilisation der Gegenwart und dessen Streben nach einem neuen, idealistisch-autonomen Menschentum er sich anschließt (Egger, 1988: 339). Daneben trat Rutra auch als Herausgeber (*Der Anbruch. Ein Jahrbuch neuer Jugend* (München 1920, gemeinsam mit Otto Schneider)) und Übersetzer, meist aus dem Polnischen (Adam Mickiewicz) und Französischen (Emile Zola), hervor.

Sein erstes dramatisches Werk *Golgatha* (1918) spiegelt die Wandlung vom einstigen Kriegsbefürworter zu einem Zweifler und Skeptiker. Mehrere Schauspiele befassen sich mit Fragen der Zeit, insbesondere mit Phänomenen des habituellen Wandels wie z. B. *Herr Titan trägt Zinsen* (1925), eine Komödie, die vor dem Hintergrund der Inflation die Macht des Kapitals thematisiert, oder *Genosse Geld* (1929), das von der Korruptierbarkeit und Käuflichkeit der Menschen handelt. Einen großen Bühnenerfolg verzeichnete Rutra mit seinem Stück *Der Kronprinz. Eine Tragödie* (1928), das von Max Reinhardt für das Deutsche Theater in Berlin erworben wurde. Neben dem Burgtheater wurde es auch in München, Hamburg, Frankfurt und Bochum gespielt. Einige nachfolgende Stücke wie z. B. *Werkspionage* oder *Amokläufer* (1931) wurden zwar noch auf kleinen Bühnen aufgeführt, konnten sich aber vor dem Hintergrund des erstarkenden Nationalsozialismus nicht behaupten. „In seinen von schwerem Pathos und obskurer Symbolik verdunkelten Tragödien stellt er dem modernen Menschen große und eigenwillige Charaktere gegenüber, die jedoch zum Untergang bestimmt sind“ (Egger, 1988: 339), - so Egger über Rutras dramatische Werke.

Perspektive. Es gab selbstverständlich auch viele weitere Autoren wie Samuel Bredetzky (1772–1812), Joseph Ruben Ehrlich (1842–1899), Moritz Friedländer (1842/44–1919), Julie Thenen (1834–1919), Joseph Samuel Bloch (1850–1923), Saul Raphael Landau (1870–1943) etc., die ebenfalls Deutsch schrieben und erfolgreiche Vertreter der Haskala in Galizien waren.

BIBLIOGRAPHIE

1. Blaulich, Max (2015). Arthur Ernst Rutra (1892-1942). In: Literatur und Kritik, 491/92, März 2015, S. 93-110.
2. Brümmer, Franz (1913). Sternbach, Hermann. In: Lexikon der deutschen Dichter und Prosaisten vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart, Band 7. Leipzig, S. 86.
3. Cybenko, Larissa (2008). Galicia miserabilis und/oder Galicia felix? Ostgalizien in der österreichischen Literatur. Lwiw, 220 S.
4. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild (1898). Band 19: Galizien. Wien, 890 S.
5. Edelmann-Ohler, Eva (2014). Sprache des Krieges: Deutungen des Ersten Weltkriegs in zionistischer Publizistik und Literatur (1914-1918). Berlin/Boston, 303 S.
6. Edelmann-Ohler, Eva (2016). Deutsch-jüdische Literatur und Erster Weltkrieg. In: Handbuch der deutsch-jüdischen Literatur. Berlin/Boston, S. 151-171.
7. Egger, Irmtraud (1988). Rutra Arthur Ernst. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Band 9. Wien, S. 339.
8. Gauß, Karl-Markus/Martin Pollack (Hgg.) (1992). Das reiche Land der armen Leute. Literarischen Wanderungen durch Galizien. Wien, 262 S.
9. Heuer, Renate (Hg.) (1992–1999). Lexikon deutsch-jüdischer Autoren. 7 Bde. München [u.a.].
10. Hödl, Klaus (1994). Als Bettler in die Leopoldstadt: Galizische Juden auf dem Weg nach Wien. Wien-Köln-Weimar, 331 S.
11. Kaszyński, Stefan (Hg.) (1987). Galizien – eine literarische Heimat. Poznań, 254 S.
12. Kłańska, Maria (1991). Problemfeld Galizien in deutschsprachiger Prosa 1846–1914. Wien [u.a.], 231 S.
13. Kłańska, Maria (2002). Die deutschsprachige Literatur Galiziens und der Bukowina von 1772 bis 1945. In: Deutsche Geschichte im Osten Europas. Galizien, Bukowina, Moldau. Berlin, S. 379-502.
14. Kłańska, Maria (2007–2010). Sternbach, Hermann (Hersch.). In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Band 13. Wien, S. 231.
15. Kreppel, Klaus (2017). Jonas Kreppel - glaubenstreu und vaterländisch. Biographische Skizze über einen österreichisch-jüdischen Schriftsteller. Wien, 308 S.
16. Kreuzer, Helmut/Günter Helmes (Hgg.) (1981). Expressionismus – Aktivismus – Exotismus. Studien zum literarischen Werk Robert Müllers 1887-1924. Mit zeitgenössischen Rezeptionsdokumenten und einer Bibliographie. Göttingen, 344 S.

17. Москалець, Владислава (2014). Газета “Дрогобичер Цайтунг” та переосмислення економічного потенціалу євреїв у Галичині [Moskalez, Vladyslava: Die Zeitung „Drohobytzer Zeitung“ und die Umdeutung des ökonomischen Potenzials von Juden in Galizien]. In: Дрогобицький краєзнавчий збірник. Випуск XVII–XVIII. [Drohobytzer heimatkundlicher Sammelband. Heft XVII–XVIII]. Drohobytsch, S. 209–216.
18. Ober, Kenneth H. (2001). Die Ghettoesgeschichte. Entstehung und Entwicklung einer Gattung. Göttingen, 160 S.
19. Patka, Marcus G. (2010). Wege des Lachens. Jüdischer Witz und Humor aus Wien. Enzyklopädie des Wiener Wissens, Band 13. Wien, 192 S.
20. Raabe, Paul (1992). Die Autoren und Bücher des literarischen Expressionismus. Ein bibliographisches Handbuch in Zusammenarbeit mit Ingrid Hannich-Bode. Stuttgart, 1049 S.
21. Röska-Ryde, Isabel (Hg.) (2002). Deutsche Geschichte im Osten Europas: Galizien, Bukowina, Moldau. Berlin, 544 S.
22. Simonek, Stefan/Alois Woldan (Hgg.) (1998). Europa erlesen. Galizien. Klagenfurt, 212 S.
23. Soxberger, Thomas (2018). Der vielseitige Jonas Kreppel. In: DAVID - Jüdische Kulturzeitschrift, Heft 117, 07/2018.
24. Sternbach, Hermann (1917). Wenn die Schakale feiern. Skizzen aus der Russenzeit in Galizien. Weimar.
25. Strzelecka, A. (1972). Löwenstein von Opoka Nathan. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, Band 5. Wien, S. 292.
26. Tóury, Jacob (1983). Die Jüdische Presse im Österreichischen Kaiserreich. Ein Beitrag zur Problematik der Akkulturation 1802–1918. Schriftenreihe wissenschaftlicher Abhandlungen des Leo Baeck Instituts, Band 41. Tübingen, 171 S.
27. Woldan, Alois (2008). Grenzdialoge in den Literaturen Galiziens. In: Procopan, Norina/René Schepper (Hgg.): Dialoge über Grenzen. Beiträge zum 4. Konstanzer Europa-Kolloquium. Klagenfurt [u.a.], S. 56-83.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ярослав Лопушанський – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: українсько-австрійські та українсько-німецькі літературні взаємини, компаративістика, історія німецькомовної літератури.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yaroslav Lopushanskyi – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Germanic Languages and Translation Studies of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Scientific interests: Ukrainian-Austrian and Ukrainian-German literary relations, comparative studies, history of German-speaking literature.

УДК 81'42:070:82-92

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.58>

ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА ЗАГОЛОВКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА

Ірина МАРИНЕНКО (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2836-758X>

e-mail: imarynen@gmail.com

Владислав МИХАЙЛЕНКО (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9645-9307>

e-mail: mykhajlenko@gmail.com

МАРИНЕНКО Ірина, МИХАЙЛЕНКО Владислав. ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА ЗАГОЛОВКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ МЕДІА. Стаття присвячена дослідженню граматичної структури заголовків сучасних українських медіа. Зазначається, що друковані ЗМІ здебільшого продовжують традиції коротких заголовків у вигляді непоширених простих речень, часто одно- або двослівних, які інтригують і зацікавлюють читача. Водночас крос-медійні видання активно послуговуються довгими назвами матеріалів у формі поширених, ускладнених простих або складних речень, що може бути перешкодою до розуміння загального смислу подальшої інформації.

Ключові слова: заголовок, граматична структура, двоскладне речення, односкладне речення, складне речення.

MARYNENKO Iryna, MYKHAILENKO Vladyslav. GRAMMATICAL STRUCTURE OF THE TITLE IN MODERN UKRAINIAN MASS MEDIA. *The grammatical structure of titles in modern Ukrainian mass media is analyzed in the given article. It is underlined, there are sufficient differences among printed newspapers and magazines, which have been published for more than one decade, and which continue following the traditions of pre-convergent journalism, and Internet media, which implement new regularities of creating modern publications. In traditional printed media the requirements of a few-word title, which discloses the main idea of the article, is still typical. Thus, the titles in the form of simple sentences are the most widely used in the printed media. They can be of the following types: two-member non extended sentences, or a sentence extended by one or two secondary parts; one-member nominative, indefinite personal, impersonal, and infinitive sentences; contextually incomplete or elliptical sentences. Instead, cross media editions try to include in the title the whole essence of the news, and often it is made with excessive detailing. The titles in the form of simple complicated sentences and different types of complex sentences are typical for Ukrainian Internet publications of the latest decade. Simple sentences are complicated mostly by detached and homogeneous parts of the sentence, sometimes by addressing. The special type of cross media titles is so called title-presentations and double titles, which allow to present the whole information about the news without turning to its text. Such tendency to too much extended title, on the one hand, provides the user the idea of the material, and, on the other hand, it saves the reader from the necessity to download the webpage and read the whole text. It results into lessening of the rate of the web-site's attendance and the rate of "reading" the material of the given author. That is why: first of all, rather short, less than six-word titles very often contain omissions or intrigue, so they force the user to download the page of the whole text of publication. Secondly, they go in the specialists' defined measures for memorizing and understanding.*

Keywords: title, grammatical structure, two-member sentence, one-member sentence, compound sentence.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Сучасне суспільство живе в перенасиченому інформаційному просторі, де основним матеріалом для читання стають мас-медіа: згідно із соціологічними дослідженнями, публіцистичні тексти частково витісняють із кола зацікавлень аудиторії художні твори (Скокова, 2013: 178). Суттєве збільшення джерел інформації пов'язане з появою Інтернету і розгалуженої мережі крос-медіа, а доступ до них з різних мобільних пристроїв спростив і полегшив отримання новин у будь-якому місці перебування реципієнта. Однак брак часу на читання об'ємних матеріалів призводить до того, що людина не встигає перечитувати весь пропонований спектр новин як у друкованих, так і в інтернет-медіа, здебільшого задовольняючись ознайомленням із назвами публікацій. Тому **проблема** створення цікавого заголовка досить актуальна для сучасних медіа.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. Питання заголовка як структурної частини будь-якого завершеного тексту досліджується вже не одне десятиліття представниками багатьох галузей знань: літературознавства, лінгвістики, психології, журналістикознавства та ін. Фахівці із соціальних комунікацій останнім часом досить активно вивчають заголовки як важливий складник публікацій. Різні аспекти медійного заголовкового комплексу й заголовка зокрема аналізували такі представники української журналістикознавчої науки, як Л. Грицюк, В. Різун, Д. Прилюк, В. Іванов, В. Карпенко, В. Здоровега, І. Михайлин, О. Мелешенко, В. Тарасюк, О. Безсонов, А. Євграфова, К. Сізова, Л. Павлюк та ін.

Дослідники зазначають, що зв'язок назви матеріалу з текстом підкреслює основні функції заголовка: називну, інформативну, апелятивну (встановлення контакту між автором і адресатом), емотивну (відображення ставлення автора до повідомлення), рекламно-атракативну (привертання уваги реципієнта) (Доценко, 2009). За твердженням В. Іванова, «гарний газетний заголовок має впливати на читача, і тому в його основі завжди лежать відповідність змістові, ясність, точність, яскравість, виразність» (Іванов, 2000: 110). Основними вимогами до заголовків друкованих видань традиційно називалися лаконічність, економність, однозначність, адекватність, оцінність, експресивність, рекламність, поєднуваність елементів заголовного комплексу (Куценко, 2004), однак у текстах крос-медіа формування назв матеріалів відбувається за іншими правилами, аніж у друкованих медіа. Це пояснюється значною мірою тим, що під час перегляду інтернет-видань читач бачить тільки заголовки, а тому саме від них і залежить, чи продовжить користувач детальніше ознайомлення з новиною. Із цієї метою автори намагаються якнайбільше інформації вкласти в заголовок, порушуючи зазначену науковцями оптимальну для сприймання його довжину:

на 100 % запам'ятовується текст із 12 слів, а з більших обсягів речення залишається в пам'яті лише перші сім (Потятиник, 2010: 98). Отже, оптимальним для сприйняття вважається заголовок до 12 слів, хоча сучасні інтернет-журналісти часто нехтують цим правилом, намагаючись втиснути в назву матеріалу весь короткий його зміст, пор.: *Доживемо до неділі: з якими обіцянками партії йдуть на вибори і на чму побудовані їхні кампанії* (УМ, 16.07.19), *«Майже половина опитаних українців задоволена своїм здоров'ям, займається спортом і не страждає від самотності»* (ІФ, 25.01.17) і под.

Усебічне дослідження заголовка зумовило появу різних їх класифікацій, залежно від критеріїв аналізу. Так, І. Гальперін диференціює заголовки на підставі вміщеної в них інформації (Гальперін, 1981: 134); М. Тимошик пропонує класифікувати заголовки за ознаками змісту, форми зображення, місця розташування (Тимошик, 2006: 252-256); В. Іванов класифікує за способом поліграфічного виконання і за призначенням (Іванов, 2000: 114); В. Здоровега поділяє заголовки відповідно до їхнього змістового наповнення (Здоровега, 2004: 108-109); О. Тертичний виокремлює різновиди заголовків залежно від мети емоційного впливу на реципієнта (Тертичний, 2004: 82); Г. Почепцов виділяє види заголовка, виходячи із семантико-сміслового його аналізу (Почепцов, 1981: 271) та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ПРОБЛЕМИ. Попри те, що журналістикознавці й філологи пропонують таке розмаїття класифікацій заголовків, саме структурно-граматичний аналіз сучасних найменувань публіцистичних матеріалів здійснювався фрагментарно й несистемно. Тому наше дослідження має такі цілі: розглянути синтаксичну будову назв публікацій інтернет-медіа останніх років (2017-2019), визначити особливості структури сучасних заголовків і чинники, які спричинили певні зміни в називанні журналістських текстів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ. Заголовок будь-якої структури й довжини ми розглядаємо як речення. Відповідно до структурної класифікації речень, усі заголовки поділяються на прості й складні речення. Прості синтаксичні структури складають переважну більшість іменувань публіцистичних текстів як у друкованих ЗМІ, так і в інтернет-медіа. Такі назви несуть у собі основну інформацію матеріалу, здебільшого в нейтральній тональності декларують зміст публікації. Найпоширенішим видом простого речення-заголовка є двоскладне неускладнене речення, поширене незначною кількістю другорядних членів, наприклад: *Молодь не хоче працювати у селі* (СВ, 21.02.17); *Лукашенка обурило скасування реп-концерту в Білорусі* (УНІАН, 14.12.18). Відсутність другорядних членів – поширювачів предикативного центру практично завжди зберігає певну інтригу, залишає запитання щодо змісту повідомлення без відповіді до ознайомлення з повним текстом публікації, пор.: *Німеччина зосереджується* (ДТ, 14.02.19); *Університет лихоманить* (День, 07.09.18); *Хай запанує мир* (СВ, 21.12.18). Так, у статті «Університет лихоманить» мова йшла про затяжний конфлікт між Національним медичним університетом імені Олександра Богомольця (м. Київ) і Міністерством охорони здоров'я, у зв'язку з чим була порушена усталена робота навчального закладу. Отже, короткі заголовки у вигляді непоширеного двоскладного речення виконують функцію інтригуювальну, атрактивну, зацікавлюючи реципієнта ознайомитися з усім текстом публікації. Проте такі найменування властиві переважно деяким друкованим виданням, що видаються протягом багатьох десятиліть і частково продовжують певні позитивні традиції ще радянської епохи. Інтернет-медіа взагалі не використовують непоширені речення для іменування матеріалів.

Найчастіше двоскладне речення містить такі другорядні члени, як обставина й додаток, рідше використовуються означення через свою меншу інформативність: *СБУ Черкащини блокувала контрабанду наркотиків із ЄС на мільйон* (УМ, 27.11.18); *Wizz Air у 2020 році збільшить кількість українських рейсів* (УП, 17.09.19). Другорядні члени речення локалізують подію в часі просторі, зазначають спрямованість дії на об'єкт, і в такий спосіб розкриваються основні відомості, що деталізуються текстом публікації.

Частотністю використання у ролі заголовка двоскладним неускладненим реченням несуттєво поступаються односкладні речення різних видів. Серед найбільш активно

вживаних – неозначено-особові й номінативні конструкції, які традиційно для українських ЗМІ застосовуються як назва публіцистичного твору. За статистикою, серед заголовків, зібраних протягом однієї доби в різних виданнях, найпопулярнішими односкладними реченнями-заголовками є номінативні (55 одиниць), від них суттєво відстають за кількісними показниками використання неозначено-особові (22), потім безособові (8), інфінітивні (4), означено-особові (3). Популярність номінативних заголовків має глибокі традиції в українській публіцистиці ще з радянських часів, і нині короткі, часто однослівні, найменування поширені переважно в друкованих виданнях і їхніх онлайн-версіях (48 із 55), натомість поточні стрічки новин використовують номінативні речення у функції заголовків тільки журналісти «Дзеркала тижня», хоча й досить поширені другорядними членами речення, наприклад: *Реакції з ЄС на рішення Трампа про виведення військ з Сирії; Аварія з поїздом у Сербії; Стрільянина в ресторані у Відні* (ДТ, 21-27.12.18). Використання коротких номінативних заголовків часто дезорієнтує читача в змістовому наповненні матеріалу через семантичну невизначеність або лексичну багатозначність слова, винесеного в заголовок. Саме тому однослівні назви частіше трапляються в газетах із давніми традиціями, наприклад, у «Сільських вістях», заснованих у 1920 році: *Учителька* (СВ, 21.12.18); *Заморожування* (СВ, 09.08.19), *Землепродавці* (СВ, 29.11.19); *Журавель* (СВ, 05.05.17). Більш поширені номінативні заголовки, що складаються з двох і більше слів, наприклад: *Лікування оборонки* (УТ, 26.04.17); *Тролейбусна диверсифікація* (ДТ, 15.02.19); *Робота на чверть мільярда* (День, 12.12.18). Проте й такі заголовки властиві друкованим виданням, тоді як онлайн-медіа їх практично не використовують, віддаючи перевагу поширеним двоскладним реченням, які чітко окреслюють суть публікації.

Особливість неозначено-особових речень полягає у відсутності вказівки на активного виконавця дії. Причини для уникнення прямого називання суб'єкта дії в заголовку можуть бути різні: задля дотримання інтриги; діяч точно не відомий або не важливий для розповіді про подію; також вказівка на виконавця може опосередковано міститися в другорядних членах речення (переважно обставинах місця) тощо, пор.: 1) *Назвали ім'я найбагатшого американця* (gazeta.ua, 01.10.19); 2) *Восени у кийівському метрополітені демонтують усі автомати з продажу жетонів* (УМ, 30.05.19). У першому прикладі суб'єкт дії не настільки важливий, як сама дія, а в другому наявна опосередкована вказівка на виконавців дії в обставині місця. Значна популярність неозначено-особових речень, очевидно, пов'язана з можливістю уникнути точного іменування активних діячів описуваних подій.

Безособові односкладні речення вказують на дію, що виконується без суб'єкта, якого або неможливо визначити, або автор не вважає за потрібне зазначати, наприклад: 1) *Українцям потрібно готуватися до масованої інформаційної атаки* (ДТ, 04-10.02.17); 2) *На Об'єднавчому соборі у Софії Київській утворено нову Українську православну церкву* (Ес., 15.12.18). Так, у прикладі 1) встановити суб'єкта дії неможливо через формально-граматичні чинники (форма головного члена речення не передбачає наявності підмета), а в прикладі 2) автор використав безособову конструкції цілеспрямовано, для акцентування уваги на дії.

Із семантичного погляду заголовки у формі безособових речень можна розділити на такі смислові назви: на позначення стану довкілля (*Теплиці приморозило податками* (УМ, 31.08.18), *Знову затрусило* (СВ, 07.03.18) – про землетрус в Ірані) або психофізичного чи емоційного стану людини (*Якщо у школі незатишно* (СВ, 17.04.18), *Файно в Краматорську* (УТ, 04.08.18)); констатація завершеної дії (*Скаргу «Газпрому» відхилено* (СВ, 24.02.17)); різних модальних відтінків, як-от можливості / неможливості, необхідності, вимушеності виконання дії (*Цими технологіями можна «підняти» нашу країну* (УМ., 15.05.19), *Доведеться змиритися?* (СВ, 18.05.18), *Варто наважитися* (УТ, 15.06.18)) та ін.

Близькими за граматичними й семантичними властивостями до безособових є інфінітивні речення, предикативний центр яких складається з незалежного інфінітива. Семантичними особливостями таких заголовків є те, що вони передають неминучість, необхідність певних дій (*Державній мові бути* (СВ, 09.06.17), *Пережити Армагеддон* (ДТ, 03.02.19)), бажаність (*Вийти за межі можливого* (УТ, 21.06.18), *Піймати МВФ за бороду*

(ДТ, 28.04-11.05.18)), пораду або настанову до дії (*Як протидіяти суспільству видовищ?* (УТ, 19.07.18), *Щоб «розвантажити» державні* (День, 16.02.17) – йдеться про дитячі садки, *Як «наростити м'язи»?* (День, 26.07.19) – про становлення Кароліни Аштон як ведучої інформаційного телеканалу). Як безособові, так і інфінітивні речення переважно використовуються друкованими ЗМІ, яким властиві небагатослівні чіткі заголовки.

З-поміж односкладних речень найменш популярними для називання публіцистичних текстів виявилися означено-особові речення, які за своєю семантикою мають чітку вказівку на виконавця дії за допомогою закінчення особового дієслова. ЗМІ віддають перевагу формам І особи множини, що залучає читача до спільної дії, пор.: *Позбуваємося старої фарби* (СВ, 24.02.17); *Освіжаємо шкіряні вироби* (СВ, 10.02.17). Для передавання особистих почуттів, думок, індивідуальних дій залучається також і форма І особи однини (*Не хочу бути своїм* (СВ, 21.12.18)) або при звертанні до співрозмовника – II особи однини або множини (*«Спадицно, тримайся!»* (День, 20.12.18)). Такі форми дієслова вносять у текст компонент співучасті, неофіційності спілкування, а тому не часто використовуються в заголовках інформаційних жанрів, особливо в інтернет-виданнях.

Усунення неважливих для сприймання інформації компонентів речення породжує структурну неповноту, яка на рівні заголовка реалізується за допомогою контекстуально неповних або еліптичних речень. Перший із зазначених видів розкриває свій зміст у тексті, тобто сам заголовок виконує інтригувально-атрактивну функцію, заохочуючи читача до з'ясування не зрозумілих із назви деталей повідомлення, наприклад: *Покерувала і пішла* (СВ, 12.05.17) – про колишню Голову НБУ Валерію Гонтареву; *Наввипередки з міжнародним правом* (ДТ, 21-27.12.18) – про російську агресію проти України в Керченській протоці. У контекстуально неповних заголовках може бути пропущеним будь-який член речення чи навіть група членів, весь предикативний центр. Еліптичні речення відрізняються від контекстуальних тим, що в них завжди відсутній присудок, який не є обов'язковим для розуміння суті заголовка, пор.: *За цькування – штраф* (СВ, 12.21.18); *Контроль за гратами* (УТ, 20.12.18); *Варшава під тиском* (ДТ, 15.04.19). Зазвичай може пропускатися предикат на позначення наявності певного явища (*На Полтавщині – новий спалах африканської чуми свиней* (УМ, 16.07.19)), перебування чого-небудь у певному місці або часі (*Весняна посівна – під загрозою зриву* (День, 16.02.17)). Окрім того, відсутній присудок може позначати можливість якоїсь дії або явища (*Перепланування – на власний розсуд* (СВ, 21.12.18)), рух, переміщення (*3 окопів у бізнес* (УТ, 22.03.17)), процес говоріння (*Жебрівський про ситуацію в Авдіївці* (ІФ, 04.02.17)) і под. Еліптичні заголовки часто використовуються в ролі закликів до дії: *Агресора – до відповіді* (СВ, 07.03.17); *За сокири, лісоруби!* (СВ, 14.02.17). Неповними реченнями активно послуговуються друковані ЗМІ, на відміну від онлайн-медіа, які віддають перевагу розгорненим синтаксичним конструкціям.

У назвах публікацій, переважно в інтернет-ЗМІ, прості речення часто ускладнюються додатковою інформацією, що подається як однорідні, відокремлені члени речення та звертання. Ці компоненти здатні суттєво збільшити обсяг речення, що небажано для заголовка. Проте українські крос-медіа досить часто послуговуються різного роду ускладненнями, подеколи без вагомості для того потреби.

Ускладнення однорідними членами речення виправдане в тому разі, якщо без одного з них інформація матиме спотворений вигляд, пор.: *ЄС та США закликали Росію звільнити кримськотатарського політв'язня Бекірова* (Єс., 21.12.18). Водночас журналісти іноді поміщають у заголовок надмірну деталізацію пропонованого повідомлення, що призводить до зайвого багатослів'я в назві: *За тиждень в Авдіївці були пошкоджені або зруйновані 144 будинки і 22 квартири* (ІФ, 04.02.17) – однорідні присудки варто було замінити на «зазнали руйнувань», а підмети – на «166 помешкань», що не змінило б суті повідомлення, проте скоротило б його обсяг. У заголовках сучасних мас-медіа використовуються всі види однорідних членів речення – як головних, так і другорядних: *Татарстан мовчить, терпить, чекає слушної нагоди* (ДТ., 12.04.19) – однорідні присудки; *Французькі і англійські рибалки побилися у Ла-Манші через морських гребінців* (УМ, 31.08.18) – однорідні означення;

Зеленський зібрався в Туреччину до Ердогана та патріарха Варфоломія (ДТ, 05.08.19) – однорідні додатки тощо.

Відокремлення вносить у зміст речення додаткові смисли, що сприяють глибшому розумінню суті пропонованої інформації. Для традиційного медійного заголовка таке ускладнення не характерне, оскільки журналісти дотримувались обмежень у довжині назв матеріалів. Але інтернет-журналістика покликана давати чітке розуміння своїм реципієнтам, про що йтиметься в тексті, а тому обсяг заголовка суттєво збільшився. Це уможливило включати в його структуру відокремлення. Найчастіше речення-заголовки містять відокремлені означення (*NASA знашло планети, схожі на Землю* (СВ, 28.02.17), *Естонія не визнаватиме російські паспорти, видані жителям Донбасу* (УП, 05.08.19)), обставини (*Британські дипломати привітали українців зі святами, заспівавши колядку* (День, 21.12.18)), значно рідше – уточнювальні й пояснювальні члени речення, оскільки уточнення / пояснення варто подавати в самому тексті публікації (*Що сталося того «чорного четверга» – 20 лютого 2014 року?* (День, 14.09.18), *Книгу про добровольців АТО розширили – додали фотографії і карти* (РС, 27.01.17)).

Ще одним ускладнювальним компонентом в заголовках є звертання. Назви журналістських текстів із звертанням завжди містять у собі емоційно-експресивний елемент, оскільки адресування публікації – нетипова форма подавання матеріалів, пор.: *Коли вже ви, хапуги, наїстесь?* (СВ, 14.04.17) – про злочинне керівництво одного із сільськогосподарських господарств; *«Спадщину, тримайся!»* (День, 20.12.18) – про ухвалення програми з охорони культурної спадщини м. Києва на 2019-2021 роки. Такі публікації передають емоційний складник не лише в назві, а й у самому тексті публікацій.

Особливу групу поміж простих речень утворюють питальні речення (квеситиви), які в ролі заголовка виконують дещо інші функції, ніж питання всередині тексту: «їхня інформативна функція стає другорядною, виводячи на перший план оцінно-експресивну, прогностичну, спонукальну функції з метою залучення аудиторії до ознайомлення з матеріалом, забезпечення інтерактивності» (Ревенко, 2018: 127), напр.: *Чого ж сумують солов'ї?* (про мораторій на продаж землі в Україні) (СВ, 10.02.17); *У сусіда краще?* (ДТ, 15.02.19). Такі заголовки-запитання вміщують інтригуювальний компонент, привертаючи увагу читача до пропонованої публікації. До того ж, квеситиви передають модальність сумніву, який у тексті знаходить підтвердження або спростування, пор.: *Залізничні тарифи заморозять?* (СВ, 10.02.17); *Чи потребують обрізки колоноподібні яблуни?* (СВ, 17.02.17); питальні заголовки покликані пом'якшити негативну інформацію, закладену в їхній зміст: *Чому зростає товарообіг з РФ?* (УТ, 02.11.17); *Що не так із цінностями?* (УТ, 28.08.18). Заголовок-квеситив «блокує, пом'якшує вплив негативної інформації... Запитальна формула у назві тексту залишає надію на можливість позитивного варіанту відповіді, альтернативного розв'язання проблеми» (Павлюк, 2010: 289).

Складне речення у функції заголовка властиве переважно інтернет-медіа і практично не використовуються для іменування текстів у друкованих виданнях. Конвергентні ЗМІ через складне речення подають основний зміст дальшого повідомлення, виносячи в заголовок навіть певні важливі деталі, пор.: *Український вчений винайшов біопаке́т, який протягом місяця розкладається у землі* (Ес., 29.12.18); *У Миколаєві в найближчі години зіпсується погода, очікуються снігопади та сильний вітер* (УНІАН, 11.12.18) і под. З-поміж складних речень найчастіше використовуються в ролі заголовка складнопідрядні й безсполучникові, натомість складносурядні вживаються досить рідко (10 % від усіх складних речень), до того ж, із характерними для заголовка особливостями – номінативними предикативними частинами, пор.: *Історична спадщина і тактичні кроки* (День, 20.12.18); *Податки і «жовті жилети»* (ДТ, 21-27.12.18). У складнопідрядних реченнях залежна частина розширює, уточнює інформацію, подану в головній частині, а тому такі заголовки завжди складаються з багатьох слів, що йде врозріз із вимогою до стислості і влучності в найменуваннях, пор.: *«Не робіть те, що вам кажуть робити американці, а робіть те, що американці робили самі...»* (ДТ, 04-10.03.17). Найбільш уживаними з-поміж складнопідрядних є речення з підрядними

частинами означальними та з'ясувальними (*У США шторм зламав 227-річне дерево, яке посадив Джордж Вашингтон* (Гр., 04.03.18); *Стало відомо, який продукт в Україні рекордно подорожчав за рік* (УНІАН, 15.01.19)), значно рідше трапляються речення з підрядними часу, способу дії або мети (*Поки поліція розшукує серійного вбивцю у Флориді, число його жертв зросло* (УНІАН, 15.11.17); *Летять роки, мов чайки над водою* (СВ, 21.12.18); *Герашенко каже, що бореться за «слуг», щоб вони не були «зеленими кнопками»* (УП, 12.09.19)).

Поєднання частин складного речення без сполучників зменшує довжину заголовка, чітко акцентує увагу на дії. Найактивніше журналісти використовують безсполучникові синтаксичні конструкції з єднальними (констатація перерахованих подій і явищ) і пояснювальними відношеннями між частинами: *НАБУ оголосило Насірову підозру у правопорушенні, лікарі – підозру на інфаркт* (РС, 03.03.17); *Як живуть будинки й заводи в окупованій Горлівці: вибиті вікна, усе розграбовано* (Ес., 15.12.18), однак трапляються серед заголовків і причиново-наслідкові (*У Барселоні акції протесту: є затримані і поранені* (День, 20.12.18)) та умовно-наслідкові відношення (*Менше працював – менше отримуватимеш* (СВ, 13.06.17)). Водночас такі назви часто містять смислову надлишковість, яка повинна розкриватися в тексті публікації, а не виноситися в заголовок.

До безсполучникових речень мовознавці зараховують і речення з прямою мовою, які останнім часом активно функціонують як заголовки в ЗМІ: *Клаудія Ландсбергер: «Те, що ми в себе вважаємо найкращим кіно, не обов'язково є таким на американський смак»* (УТ, 18.08.18); *Після мого поранення інформація про війну на Донбасі з'явилась у британських новинах – фотограф Крістофер Нанн* (РС, 15.02.17). У таких заголовках одна частина містить пряму мову з інформацією, а друга – зазначає автора цитованих слів.

Особливим різновидом заголовків, що структурно належать до безсполучникових речень, вважаємо назви-презентації, у яких перша частина являє собою номінативне речення, яке задає загальну тему публікації, а друга частина звужує, локалізує її. За такої структурної особливості заголовок чітко визначає основну ідею інформації, використовуючи мінімальну кількість слів, наприклад: *Головний адвокат України Даля Грибаускайте йде: хто може далі очолити Литву* (УМ, 14.05.19); *Як відкривати світ з Ruapai: поради українських мандрівників* (РС, 23.03.18). Цей різновид заголовків набуває все більшої популярності не лише в інтернет-медіа, а і в друкованих виданнях.

Подібним до заголовка-презентації можна вважати подвійний заголовок, який поєднує в собі дві назви одного матеріалу за допомогою розділового сполучника «або». У такий спосіб автори подають два різних погляди на пропоновану інформацію: *Про неподільну свободу, або яку Польщу ми любимо?* (День, 16.02.17); *Кури не винні, або Як очистити нашу науку від плагіаторів та фальсифікаторів* (ДТ, 12.04.19). Ці заголовки і графічно оформлюються як два самостійні речення, оскільки перше слово другої частини зазвичай пишеться з великої літери.

Сучасні онлайн-медіа, намагаючись привабити до себе читача, вдаються до розширення заголовка до двох, подеколи й до трьох речень, вміщаючи в нього практично всю суть матеріалу, пор.: *В Україні запустили електронний кабінет водія. Що тепер можна буде зробити онлайн* (Ес., 21.12.18); *Сімейний лікар. Як його вибрати?* (ДТ, 18-24.02.17). Такий різновид заголовка може використовуватися в будь-якому виді медіа за умови дотримання автором вимог до обсягу, довжини назви.

ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ. Проведений аналіз медійних заголовків як друкованих, так і інтернет-ЗМІ засвідчив, що найбільш частотним структурно-граматичним видом речення є двоскладне поширене, яке активно вживається в усіх досліджуваних виданнях. Водночас короткі номінативні заголовки не властиві онлайн-медіа, оскільки не розкривають суті новини, її основної ідеї. Поширення конвергентних медіа спричинило появу занадто довгих і багатослівних назв публікацій, які містять у собі надмірну деталізацію анонсованої події. Це, своєю чергою, свідчить про непрофесійність авторів, про незнання ними основних вимог до заголовка, властивостей людської пам'яті.

Уміння створити атрактивний, цікавий і разом із тим лаконічний заголовок – це свідчення фаховості, досвіду й майстерності. Результати проведеного дослідження стануть у пригоді журналістам-практикам у процесі вдосконалення вміння створювати креативні й лаконічні назви публікацій.

Список умовних скорочень назв медіа

- Гр. – Громадське телебачення: <http://hromadske.ua/>
 День – щоденна всеукраїнська газета: <https://day.kyiv.ua/>
 ДТ – Дзеркало тижня: <https://dt.ua/>
 Ес. – Еспресо TV: <https://espreso.tv/>
 ІФ – Інтерфакс-Україна: <https://interfax.com.ua/>
 РС – Радіо Свобода: <https://www.radiosvoboda.org/>
 СВ – Сільські вісті: <http://www.silskivisti.kiev.ua/>
 УМ – Україна молода: <http://umoloda.kiev.ua/>
 УНІАН – інформаційна агенція УНІАН: <https://www.unian.ua/>
 УП – Українська правда: <https://www.prawda.com.ua/>
 УТ – Український тиждень: <https://tyzhden.ua/>

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гальперин И. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 140 с.
2. Доценко М. Ю. Синтаксис газетного заголовка: структура, семантика, прогнозирование смыслового развития текста: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. филол. наук: 10.02.01 / Доценко Мария Юрьевна; Санкт-Петербургский гос. ун-т. – СПб., 2009. – 17 с.
3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості. – 2-ге вид., перероб. і допов. / В. Й. Здоровега. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
4. Иванов В. Ф. Техніка оформлення газети: навч. посіб. / В. Ф. Иванов. – К.: Знання, 2000. – 222 с.
5. Кущенко Л. Умови формування вдалого заголовка // Стиль і текст : зб. наук. ст. / Ін-т журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – Вип. 3. – С. 228–231.
6. Павлюк Л. Заголовок у дискурсі мас-медіа: семантико-змістові риси і функціонально-структурні типи // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. Ч. 2. – С. 285-293.
7. Потятиник Б. В. Інтернет-журналістика: навч. посіб. / Б. В. Потятиник. – Львів: ПАІС, 2010. – 244 с.
8. Почепцов Г. Г. Предложение // И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. Теоретическая грамматика современного английского языка. – Москва: Высш. шк., 1981. – С. 64–281.
9. Ревенко В. Прагматичні особливості заголовків сучасних британських і американських видань // Південний архів (філологічні науки). – 2018. – Вип. 73. – С. 125–129.
10. Скокова Л. Г. Практики читання в умовах інформатизації повсякденного середовища // Український інформаційний простір. – Київ : КНУКіМ, 2013. – Число 1. – У 2 ч. Ч.2. – С. 177–182.
11. Тертычный А. Заголовок – самое главное / А. Тертычный // Журналист. – 2004. – №1. – С.80–82.
12. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця / М. Тимошик. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 560 с.

REFERENCES

1. Halperyn, I. (1981). Tekst kak objekt lynchvystycheskogo yssledovanyja [Text as an Object of the Linguistic Research]. Moskow: Nauka, 140 p.
2. Dotsenko, M. Yu. (2009). Syntaksys gazetnogo zagolovka: struktura, semantika, prognozyrovanye smyslovogo razvytyja teksta [Syntax of Newspaper Headline: Structure, Semantics, Prediction of Semantic Development of the Text] : Abstract of the PhD diss. (philol. sci.). St. Petersburg state. un-ty, 17 p.
3. Zdoroveha, V. Y. (2004). Teorija i metodyka zhurnalistsjkoji tvorhosti [The Theory and Methodology of Journalistic Creativity]. Lviv: PAIS, 268 p.
4. Ivanov, V. F. (2000). Tekhnika oformlennja gazety [Newspaper Design Technique]. Kyiv: Znannja, 222 p.
5. Kutsenko, L. (2004). Umovy formuvannja vdalogo zagholovka [Conditions for Forming a Successful Header]. Stylj i tekst. Kyiv, 2004, no 3, pp. 228–231.
6. Pavliuk, L. (2010). Zagolovok u dyskursi mas-media: semantyko-zmistovi rysy i funkcionaljno-strukturni typy [Title in Mass Media Discourse: Semantic-Semantic Features and Functional-Structural Types]// Tele- ta radiozhurnalistyka, 2010, no 9, part 2, pp. 285-293.
7. Potiatynyk, B.V. (2010). Internet-zhurnalistyka [Internet Journalism]. Lviv: PAIS, 244 p.
8. Pocheptsov, H.H. (1981) Predlozhenie [Sentence]: in Ivanova, I.P., Burlakova, V.V., Pocheptsov, H.H., Teoretycheskaja ghrammatyka sovremennogo anghlyjskogho jazyka [Theoretical Grammar of Modern English]. Moscow: Vysshaja shkola, pp. 64–281.
9. Revenko, V. (2018). Pragmatychni osoblyvosti zagolovkiv suchasnykh brytansjkykh i amerykansjkykh vydanj [Pragmatic Features of Titles of Contemporary British and American Publications]. Pivdenyj arkhiv (philological sciences), no. 73, pp.125–129.

10. Skokova, L.H. (2013). *Praktyky chytannja v umovakh informatyzaciji povsjakdennogho seredovyshha* [Practices of Reading in the Conditions of Informatization of Everyday Environment]. *Ukrajinsjkyj informacijnyj prostir*. – Kyiv: KNUKiM, 2013, no. 1, part 2, pp.177–182.

11. Tertychnyi, A. (2004). *Zagholovok – самое ghlavnoe* [The Title is the Main Word]. *Zhurnalyst*, 2004, no.1, pp.80–82.

12. Tymoshyk, M. (2006). *Knyga dlja avtora, redaktora, vydavcja* [A Book for the Author, Editor, Publisher]. – Kyiv: Nasha kuljtura i nauka, 2006, 560 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ірина Мариненко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мови та стилістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: культура медійного мовлення, стилістико-граматичні особливості публіцистичного тексту.

Владислав Михайленко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мови та стилістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: мовознавство, теорія й практика журналістики.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Iryna Marynenko – Candidate of Philological Sciences, Docent, Associate Professor at the Language and Stylistics Department, Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: culture of media texts, stylistic and grammatical peculiarities of journalists' text.

Vladyslav Mykhailenko – Candidate of Philological Sciences, Docent, Associate Professor at the Language and Stylistics Department, Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific interests: linguistics, theory and practice of journalism.

УДК 821.521–14.09“16”:244.82

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.59>

ПІДТЕКСТОВА ПРИРОДА ХАЙКУ

Марія ФОКА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9172-4642>

e-mail: glamorousmail@meta.ua

ФОКА Марія. ПІДТЕКСТОВА ПРИРОДА ХАЙКУ. У статті досліджуються особливості підтекстової природи хайку. Авторка детально розкриває механізм вираження та сугестування прихованих смислів та встановлює значення кодів дзен-буддизму для їхнього осягнення на прикладі творів МацуоБасьо.

Ключові слова: підтекст, хайку, МацуоБасьо, дзен-буддизм, саторі.

FOKA Mariia. SUBTEXTUAL NATURE OF HAIKU. Japanese haiku is characterized by a powerful subtext. The main artistic meaning of the work is unspoken, and by guesswork, through hints, the recipients imagine, feel, and discover the real sense of the text. The purpose of the paper is to consider the peculiarities of the subtextual nature of haiku on the example of Matsuo Bashō's works. The love of nature, the chanting of its beauty, to which the Japanese have always been particularly sensitive, become the main theme of most haiku. Through the images of nature, the poet reveals inner experiences, and the reader is charged with these inner experiences. The appeal to nature represents special worldviews, the origins of which must be sought in religious specifics. The first manifestations of a special attitude to nature are noted in the original religion of the Japanese—Shintoism, where the apotheosis of nature was vital and significant. This approach is greatly reinforced by the basic principles of Zen Buddhism, according to which contemplation and empathy of nature help the recipients to know the truth. Landscape sketches of haiku generate different emotions and feelings that are fully revealed in the heart of the reader beyond the poetic text and after its perception. It is the hint that becomes the defining technique, which gives rise to associative overtones. Despite the fact that the haiku are filled with signs that carry primarily information related to Japanese culture, poetic works do not lose their relevance beyond their homeland. This can be explained by the extraordinary depth of the subtext and the semantic richness of the haiku images that each reader can interpret in his/her own way. The author has proved that haikus marked with a deep subtext, because the main and true meanings are implicit, and through subtle hints, symbolic images or precise impulses, the reader thinks or imagines what remains outside the text, in particular beyond verbal vivid pictures, and at the same time receives an incredible emotional and semantic charge, reaching the Satori.

Key words: subtext, haiku, Matsuo Bashō, Zen Buddhism, Satori.

Постановка проблеми. Як відомо, японське мистецтво характеризується потужною підтекстовістю. Зокрема, професор буддійської філософії Д. Т. Судзукі зазначав, що саме в здогадці та натяку полягає секрет японських мистецтв (Судзукі, 1993: 409). Головний художній смисл твору, як правило, є недомовленим, тож шляхом здогадок, через натяки реципієнти домислюють, уявляють і відчують те, що висловлене в ньому навіть поза текстом. Повною мірою глибини підтексту відчуються в хайку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, незважаючи на те, що проблеми особливостей вираження та сугестування прихованих смислів у японській літературі в цілому та в хайку зокрема більшою чи меншою мірою висвітлюється в ґрунтовних дослідженнях учених (І. Бондаренко, А. Глускіна, Т. Григор'єва, В. Маркова, М. Конрад, Т. Соколова-Делюсіна, St. Addiss, W. G. Aston, R. H. Bluth, G. Bonneau, B. H. Chamberlain, Asatarō Miyamori, Graf K. Dürkheim, IzutsuToshihiko, IzutsuToyo, D. Keene, J. A. Konishi, T. S. Lebra, M. D. McGee, LéondeRosny, J.-J. Tschudin, D. Struve, M. Ueda, K. Yasuda та ін.), питання підтексту в хайку залишається не вповні розкритим, що можна пояснити складністю феномену. **Метою** нашої статті є розглянути особливості підтекстової природи хайку на прикладі творів МацуоБасьо.

Виклад основного матеріалу дослідження. В есе «Розкадровка хайку» Р. Д. Бредбері зазначає: «У великих віршів і великих сценаріїв є одна спільна властивість: вони оперують компактними образами. Якщо ти добереш правильну метафору, відповідний образ та уведеш його в епізод, він один може замінити чотири сторінки діалогу» (Бредбері, 2017: 148).

Ця ж думка є провідною в іншому есе письменника «Дзен в мистецтві написання книг»: «Будь-яке мистецтво, мале чи велике, є усуненням зайвого заради стислої й виразної заяви.

[...] Часто його талант (*талант письменника. – М.Ф.*) проявляється саме в тому, про що він змовчав, що залишив невисловленим, у його здатності до простого вираження ясних почуттів, у прямому русі до тієї точки, де йому хочеться опинитися» (Бредбері, 2017: 165).

На нашу думку, коли йдеться про мистецтво залишати головне поза словами, про компактні образи, про правильні метафори чи відповідні образи, насамперед маємо говорити про хайку, один з головних жанрів японської класичної поезії.

Дослівно *хайку* перекладається як «комічні рядки» через те, що спочатку хайку, які тоді називалися хайкай, мали гумористичний характер. Першу згадку про хайкай знаходимо в давній поетичній антології «Кокінвакасю», або «Кокінсю» («Збірка старих і нових японських пісень», X ст.), де було виділено окремий розділ «хайкай-ка» («комічні пісні»).

Пізніше, у XIII–XVI ст., особливою популярністю користувалися хайкай-но ренга, або скорочено хайкай («комічні нанизані рядки»). Ренга – оригінальна колективна поема, яку складали кілька поетів, вона налічувала 2, 5, 10, 12, 16, 20, 30, 36, 50, 100 та більше віршів-танка. Важливу роль у створенні цієї оригінальної поеми виконувало хокку, адже саме «початковий» тривірш (5–7–5 складів) визначав тональність і настрій усього твору, пробуджував цілу низку образів, асоціацій та настроїв, які втілювались іншим поетом у наступних двох рядках (7–7 складів), що мали назву агеку.

З часом хокку, виокремившись у самостійний жанр, стало найкращою поетичною формою для пейзажної лірики й філософсько-ліричних роздумів. З кінця XIX століття МасаокаСікі (1867–1902) для називання жанру використав термін «хайку», уживши його у своєму маніфесті «Хайкайтайю» («Про сутність поезії хайкай», 1895).

І все ж розквіт поезії хайку, яка, утративши свій гумористичний характер та елементи словесної гри, набула статусу високого мистецтва, традиційно пов'язують з творчістю МацуоБасьо (1644–1694). Проте, як влучно зауважує І. Бондаренко, не зовсім правильно вважати основоположником жанру хайку МацуоБасьо, який, безумовно, створив та обґрунтував його поетично-філософську й естетичні концепції. Так, перші ознаки відокремлення жанру хайку від жанру ренга відзначаються ще на початку XVI ст.: японський поет ЯмадзакіСокан (1464–1552) склав поетичну збірку «Іну-цукуба-сю» (1523–1532/?), до якої увійшли найкращі приклади хокку з різних на той час відомих ренга. У 1619 р. поет МацунагаТейтоку (1571–1653) засновує в Кіото першу в історії японської поезії школу

хайкай, що пізніше отримала назву «Теймон», висвітлює теоретичні засади жанру хайку й разом з учнями друкує збірку хайку «Еноко-сю» (1633) [див.: 10, с. 107]. Незважаючи на ці факти, хайкай високого мистецтва насамперед асоціюється з творчістю Мацуобасьо.

У формі хайку поет майстерно виражав свої найглибші думки та найтонші почуття. Про особливо виважений підхід до хайку, зокрема до його змісту й форми, свідчать слова Мацуобасьо, адресовані одному зі своїх учнів: «Та людина, котра за все своє життя створила всього три–п'ять чудових віршів, – справжній поет. Та ж, яка створила десять, – визначний майстер» (Басє, 1999: 12). Вислів Мацуобасьо наводить на думку, що написання хайку вимагає особливої майстерності й таланту.

Тож простота хайку є ілюзорною. На цю особливість свого часу звернув увагу Р. Барт: «У хайку є одна дешофантазмагорична особливість: постійно здається, щойого легко написати самому» (Барт, 2004: 87). За уявною простотою постають глибина й повнота, породжені точним вибором образів. Як влучно зазначає О. Геніс: «Слова в хокку повинні приголомшувати точністю – неначе встромив руку в окріп» (Геніс, 1998: 135). Ця точність образу повинна стати імпульсом для виникнення цілої низки асоціацій, викликати в читачів різноманітні думки та почуття. Лише в декількох образах автор може закодувати цілісну картину й навіяти її читачеві.

Ця особливість робить унікальною поезію хайку, японську літературу та східну поетику загалом. «...У східній поетичній, що розвивалась абсолютно незалежно від західної, мета поезії полягає в тому, щоб бути зовнішнім вираженням внутрішнього світу, – зауважує О. Геніс. – Зв'язок між ними зовсім не прямий: зовнішнє не розповідає про внутрішнє, а лише промовляє про нього. Завдання мудреця, як його розумів Конфуцій, розпізнати через зовнішнє внутрішнє... Твір має на меті не стільки розповісти про підсумки поетичних роздумів, скільки зберегти первісний, ще неусвідомлений імпульс, з якого він розпочався й до якого повертає читача. Головне в ньому – здатність зафіксувати душевний стан автора в усій його повноті» (Геніс, 2001: 268–269).

Якщо звернутися до хайку, то цим *зовнішнім*, яке передає *внутрішнє*, насамперед виступають пейзажні картини, чи, скоріше, замальовки, адже не випадково основна тема хайку звучить так: «поет і його пейзаж». Т. Соколова-Делюсіна констатує, що для поезії хайкай характерний рух від природи до серця (Соколова-Делюсіна, 2000: 31), адже через образи природи поет розкриває внутрішні переживання, а читач заряджається цими внутрішніми переживаннями.

У зверненні до природи відчувається особливі світосприймання й своєрідне світовідчуття, витоки яких потрібно шукати в релігійних світобаченнях. Так, перші вияви особливого ставлення до природи відзначаємо в первісній релігії японців – синтоїзмі, де важливу роль відіграло обожнювання природи. Відомий американський дослідник японської міфології Е. Дейл Сондерс зазначає: «Ця всеосяжна злагода з природою як основа японського світогляду привела їх до одухотвореного погляду на всесвіт. І до явищ природи, і до людських істот японці ставились як до сповнених життєвої сили; усе в них було наділено своєрідним власним життям. Ця життєвість речей, що відрізняються від звичайних кольором, формою або чим-небудь подібним, сприймалась як «найвище». [...] Усе, що мало незвичну силу, чи красу, чи форму, було предметом їхнього поклоніння...» (Сондерс, 1977: 406).

Такий підхід значно увиразнився й посилювався основними положеннями дзен-буддизму, згідно з яким споглядання природи, співпереживання їй допомагає пізнати істину. Так, у слові *дзен* – «споглядання» (Гегель, 1999: 283) – сконцентровано головну сутність цієї філософії. У процесі глибокого, навіть медитативного споглядання світу, уважного його спостереження, інтуїтивного проникнення в природу речей людина відкриває для себе істину, що не може бути виражена словом, а лише відчувається (*саторі*). Читаючи хайку, візуалізуючи світ природи, представлений в трьох рядках чи 17 складах, реципієнт наближується й відкриває для себе істину, що залишається поза словами. Та, очевидно, уповні чи, точніше, в усіх тонких нюансах осягнути цю істину може лише той, хто добре розуміється на філософії *дзен*.

Саме любов до природи, оспівування її краси, до якої японці завжди були особливо чутливі, стають основною темою більшості хайку. Показовим, скажімо, є такий епізод з життя поета: «Одного разу восени Басьо й Кікаку йшли через рисове поле. Кікаку склав хайку про червоного метелика, що привернув його увагу:

Відірви пару крил

У метелика –

І вийде стручок перцю.

– Ні, – сказав Басьо, – це не хайку. Ти вбив бабку. Якщо хочеш створити хайку й дати йому життя, ти маєш сказати:

Додай пару крил

До стручка перця –

І ти зробиш метелика» (Бреславец, 1981: 57).

Своєю чергою, для того щоб оспівувати природу, потрібно володіти особливим умінням *бачити* і *відчувати* красу природи. Т. Соколова-Делюсіна зауважує, що «...для поета, який пише в жанрі хайкай [...] важливо було подорожувати, він потребує постійної зміни та новизни відчуттів, він повинен невинно розвивати в собі вміння «бачити». [...] Фіксує у своєму вірші побачене в момент [...] поетичного осяяння, поет передає цей імпульс читачеві, змушуючи й того «побачити» та відчувати те, що раптом відкрилося йому» (Соколова-Делюсіна, 2000: 31). Пейзажні замальовки хайку навіюють різні емоції, почуття й відчуття, що до кінця розкриваються в серці читача вже за межами поетичного тексту та після його сприймання. Саме натяк стає визначальним прийомом, який і породжує асоціативний підтекст. «Система поетичних засобів хайку базувалася на особливій увазі до культури естетичного натяку – йодзьо, що визначав крайню економію їх і високу семантичну місткість, – зазначає Т. Бреславец. – Крайня простота несла глибоку виразність» (Бреславец, 1981: 142).

Саме через деталь читач відкриває всеосяжне. Так, Танеда Сантока занотував у «Щоденнику із хижки самотньої стеблини» («Іссоан-ніккі»): «Усе суще й одне-єдине – вічність віддзеркалюється в тлінному, а проявляється в усьому і в одному-єдиному. Через щось одне виразити все. Символічна експресія неможлива, якщо не переходиш до царини символів...

Через одне-єдине дерево, одну-єдину травинку якомога виразніше й повніше осягати розумом життя всесвіту, жити життям, переповненим вдячності, сприймати життя як Благодать...» (Японська поезика, 2013: 182).

Пригляньмося уважніше до поетичного світу хайку Мацуо Басьо, де в кількох рядках ескізу закодовано цілу картину.

Гора Джерельна!

Тут безсила мова.

І тільки сльози зрошують рукав (Антологія японської поезії, 2002: 78) (тут і далі переклад І. Бондаренка).

У першому рядку поет згадує гору Джерельну (Юдоносан), а в уяві читача відразу ж візуалізуються її лінії, обриси, форма. Особливого значення гора набуває, коли врахувати, що вона є однією з трьох гір хребта Дева (дві інші – Хагурояма й Цукінояма), які є священними для буддистів. З огляду на це рядок набуває аурі святості.

Сила почуттів і багатство вражень ліричного героя передаються словами «Тут безсила мова», які, залишаючи ще більше простору для фантазії читача, лише посилюють стан захоплення й піднесеності. На це образне уявлення накладається естетична емоція – сльози, що стають відгуком на переживання побаченої краси: «І тільки сльози зрошують рукав». Образ сліз стає виявом саторі, миттю просвітління.

Глибокою філософічністю вирізняється також це хайку: «Гірська стежина, / Сливи аромат. / І раптом з нього сонце виринає!» (Антологія японської поезії, 2002: 113).

Образ «гірської стежини» породжує в уяві гористий красвид, і раптом на тлі зорового з'являється нюховий образ – аромат сливи, традиційний та багатозначний для японців. Згадаймо відоме японське прислів'я: «Слива цвіте – запах добрий, вишня цвіте – очей не

відірвати» (Федоренко, 1966: 252). Аромат сливи асоціюється із сонцем, що є символом життя, сили й енергії. Саторі породжується з появою сонця: «І раптом з нього сонце виринає!».

Зв'язок людини з природою, що набуває глибинного значення, постає в такому творі: «Осінь паморозь! / Рукою доторкнешся, / І на долоні сльози палахтять (Антологія японської поезії, 2002: 42).

Слова «осінь паморозь» викликають низку асоціацій: осінь, перші холодні ночі, малохмарне небо, слабкий вітер тощо – саме за цих погодних умов і з'являється паморозь. Через дотик – «Рукою доторкнешся...» – читач відчуває свій зв'язок з природою, переживає момент відкриття й споглядання краси, іншими словами, просвітління – «І на долоні сльози палахтять».

Ще інший настрій постає в такому хайку: «Гей, друже! / Повертай свого коня через поля, / Туди – на крик зозулі! (Гегель, 1999: 74).

Відомо, що спів зозулі японці вважають украй поетичним, проте з криком зозулі, що сповнений ефектом саторі, у свідомості зринають не лише неповторний спів птаха, а й візуальні картини, пов'язані з весняними чи літніми красвидами (ми вже згадували, що зозуля – передвісник саме цих сезонів року), а також виникають позитивні емоції, які навіюються образами весни та літа.

Незважаючи на те, що хайку наповнені знаками, що насамперед несуть інформацію, пов'язану з Японією чи японською культурою, поетичні твори не втрачають своєї актуальності й за межами своєї батьківщини. Це можна пояснити надзвичайною глибиною підтексту та смисловим багатством образів хайку. Зокрема, І. Бондаренко зазначає: «...кожен із читачів сприймає й розуміє цю поезію (навіть один і той же вірш!) по-різному, відкриваючи в ній те, що асоціюється лише з його власним життєвим досвідом, його долею, тими потаємними почуттями душі, що народжуються лише в його серці, що живуть і помирають разом з окремою неповторною людиною» (Бондаренко, 2010: 114).

Висновки. Хайку, як і японська література загалом, відзначається особливою підтекстовістю, адже головне й істинне є імпліцитними, і через тонкі натяки, знакові образи чи точні імпульси читач домислює або уявляє те, що залишається за межами тексту, зокрема поза словесними пейзажними замальовками, відчуває до кінця нав'яне текстом йодзьо та отримує при цьому неймовірний емоційно-смисловий заряд, досягаючи саторі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антологія японської поезії: хайку XVII – XXст. / Передм., пер., комент. І. Бондаренка. К.: Дніпро, 2002. 368 с.
2. Барт Р. Империя знаков / Пер. с фр. Я. Г. Бражниковой. М.: Праксис, 2004. 144 с.
3. Бондаренко І. П. Розкоші і злидні японської поезії: японська класична поезія в контексті світової та української літератури. К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2010. 568 с.
4. Бресславец Т. И. Поэзия МацуБасё. М.: Наука, 1981. 152 с.
5. БрэдбериРэй. Дзэн в искусстве написания книг / Пер. с англ. Т. Ю. Покидаевой. М.: Эксмо, 2017. 192 с.
6. Гегель Г. В. Ф. Эстетика: в 2 т. / Редкол.: В.М. Камнев, Ю. В. Петров. СПб.: Наука, 1999. Т. 2. 603 с.
7. Генис А. Довлатов и окрестности // Новый мир. 1998. № 7. С. 109–136.
8. Генис А. Фотография души: Восточные стратегии в сегодняшней словесности // Русская культура на пороге нового века: сб. ст. / Под ред. ТэцуоМотидзуки. Саппоро (Япония): Центр славянских исследований Хоккайдского ун-та, 2001. С. 261–270.
9. МацуБасё. Великое в малом. СПб.: Терция, Кристалл, 1999. 512 с.
10. Соколова-Делюсина Т. От сердца к сердцу сквозь столетия // Японская поэзия / Гл. ред. сер. Г. Чхартишвили. СПб.: СЕВЕРО-ЗАПАД, 2000. С. 5–42.
11. Сондерс Дейл Э. Японская мифология / Пер. Л. Н. Меньшикова // Мифологии древнего мира / Пер. с англ.; Предисл. И. М. Дьяконова. М.: Наука, 1977. С. 405–431.
12. Судзуки Д. Т. Дзэн-Буддизм // Дзэн-Буддизм: Судзуки Д. Т. Основы Дзэн-Буддизма. Кацуки С. Практика Дзэн / Пер. с англ.; Сост. и науч. ред. В. А. Шериев. Бишкек: МП «Одиссей», Гл. ред. Кыргызской Энциклопедии, 1993. С. 3–468.
13. Федоренко Н. Т. Японские записи. М.: Сов. писатель, 1966. 416 с.
14. Японська поетика: хрестоматія / Упорядкув., передм., комент. І. П. Бондаренко, Ю. В. Осадча. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 260 с.

REFERENCES

1. Bondarenko, I. (ed.) (2002). *Antolohiiiaipons'koipoezii: khajku XVII – XX st.* [Anthology of Japanese poetry: haiku of 17 – 20 cent.]. Kyiv, Dnipro, 368 p. (In Ukrainian).
2. Bart, R. (2004). *Imperijaznakov* [Empire of signs]. Moscow, Praksis, 144 p. (In Russian).
3. Bondarenko, I.P. (2010). *Rozkoshiiizlydnuiaipons'koipoezii: iapons'kaklasychnapoeziia v kontekstisvitovoi ta ukrains'koiliteratury* [Magnificence and destitution of Japanese poetry: Japanese poetry in the context of world and Ukrainian literature]. Kyiv, DmytroBuraho Publ., 568 p. (In Ukrainian).
4. Breslavets, T.I. (1981). *PojezijaMacuoBasjo* [Matsuo Bashō's poetry]. Moscow, Nauka, 152 p. (In Russian).
5. Bradbury, R. *Dzjen v iskusstvenapisaniyaknig* [Zen in the art of writing]. Moscow: Jeksmo, 2017. 192 p.
6. Hegel, G.W.F. *Jestetika* [Aesthetics]. St. Petersburg: Nauka, 1999. Vol. 2. 603 p.
7. Genis, A. (1998). *Dovlatovokrestnosti* [Dovlatov and suburb]. *Novyjmir* [New world], no 7, pp. 109–136. (In Russian).
8. Genis, A. (2001). *Fotografijadushi: Vostochnyestrategii v segodnjashnejslovesnosti* [Photograph of soul: East strategies in today's philology]. *Russkajakul'turanaporogenovogoveka* [Russian culture on the edge of new century]. Sapporo (Japan): Center for Slavic Studies of Hokkaido University, pp. 261–270. (In Russian).
9. Basjo, M. (1999). *Velikoe v malom* [Great in little]. St. Petersburg, Tercija, Kristall, 512 p. (In Russian).
10. Sokolova-Deljusina, T. (2000). *Otserdeca k serdcuskvoz' stoletija* [From heart to heart through centuries]. *Japonskajapojezija* [Japanese poetry]. St. Petersburg, SEVERO-ZAPAD, pp. 5–42. (In Russian).
11. Sonders, Dejl Je. (1977). *Japonskajamifologija* [Japanese mythology]. *Mifologiidrevnegomira* [Mythologies of the ancient world]. Moscow, Nauka, pp. 405–431.
12. Sheriev, V.A. (ed.) (1993). *Dzjen-Buddizm: Sudzuki D. T. OsnovyDzjen-Buddizma. Kacuki S. PraktikaDzjen* [Zen Buddhism: Suzuki D.T. Zen Buddhism Principles. Katsuki S. Zen practice]. Bishkek, Odissej, pp. 3–468 (In Russian).
13. Fedorenko, N.T. (1966). *Japonskiezapisi* [Japanese notes]. Moscow, Sovetskijpisatel', 416 p. (In Russian).
14. Bondarenko, I.P., Osadcha, Yu.V. (ed.) *Yapons'kapoetyka: khrestomatia* [Japanese poetics: anthology] Kyiv: DmytroBuraho Publ., 2013. 260 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Фока – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: підтекст літературно-художнього твору, переклад імпліцитних смислів художнього твору, синтез мистецтв у літературі, переклад синтетичних художніх образів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Mariia Foka – Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of Linguodidactics and Foreign Languages Department at VolodymyrVyunnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: subtext of literary work, translation of implicit meanings of literary work, synthesis of arts in literature, translation of synthetic literary images.

УДК 821.161.1.09 Бродський

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.60>

ПРИРОЩЕННЯ ІМПЛІЦИТНОГО ХАРАКТЕРУ В ПОЕЗІЇ Й. БРОДСЬКОГО

Інна ПЕРЦОВА (Україна, Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6236-430X>

e-mail: ipercova@mail.ru

ПЕРЦОВА Інна. ПРИРОЩЕННЯ ІМПЛІЦИТНОГО ХАРАКТЕРУ В ПОЕЗІЇ Й. БРОДСЬКОГО. *Нашу статтю ми пропонуємо розглядати під знаком безкінечної варіативності семантичного спектру поетичного слова. З усього реального художнього процесу функціонування слова в поетичному просторі Бродського нас будуть цікавити природа і механізми смислових змін у процесі перетворень імпліцитного характеру. У центрі уваги в статті є семантичне дослідження слова у взаємодії його мовного та позамовного змістів.*

Кожне слово має невичерпну кількість граней, але автор виділяє ту, яка найбільш адекватно відображає його інтерпретацію об'єкта через образні асоціації, пов'язані з цим словом, а через нього і з певним об'єктом або явищем, що називає дане слово. Отже, особливі умови функціонування, що створюються поетичним текстом, формують складні асоціативно-образні зв'язки та є одними з найважливіших принципів висунення з точки зору автора найбільш значущої інформації.

Ключові слова: слово, кольоропозначення, семантика, семантична структура слова, семантичні трансформації, імпліцитні прироцнення, прироцнення смислу, індивідуально-авторський зміст, семантична інтенсифікація.

PERTSOVA Inna. AUGMENTATION OF IMPLICITNESS IN POEMS BY I. BRODSKYI. *We propose to read our article bearing the infinite variability of the semantic spectrum of poetic words in mind. In the whole real artistic process of word functioning in the Brodskyi's poetic world, we are particularly interested in the nature and mechanisms of semantic changes in the augmentation of implicitness. The article is focused on studying a word semantically within the interaction of its linguistic and non-linguistic meanings.*

Each word has an inexhaustible number of subtle meanings, but an author identifies the one that most adequately reflects his interpretation of the object through figurative associations of the word, and through it – of a specific object or phenomenon that the word names. The special conditions of functioning created by a poetic text form complex associative and figurative connections and are one of the most important principles for presenting the most significant information from the author's point of view. The result of such a combination of meanings is that the word often neutralizes its direct nominative meaning, acquires a new, contextual one, and carries expressive emotional tones.

The semantic transformations associated with implicit augmentations of the meaning show a well-known word from a completely unexpected side, as if in the second dimension of its existence. Implicit augmentations are not only based on the hidden or apparent similarity of the objects and phenomena being described, but also the perceived analogy between them, the identity allowed between different denotative fields ("a cloth of the color of forgiven souls"). In this respect, a special place in the Brodskyi's individual style is held by words of color designation.

The semantic transformations presented in the examples of the article are conditioned by the poetic worldview: words acquire meanings that are not provided for by the context but are related to the author's worldview, his associative view of usual objects. New imaginative meanings are a means of materializing the author's attitude towards reality. The nature of semantic transformations is based on specific selectivity: verbs, specific words, characteristic words are most likely to undergo implicit augmentations in Brodskyi's poetry. In abstract words, the implicitness is less common.

Keywords: word, color designation, semantics, semantic structure of a word, semantic transformations, implicit augmentation, meaning augmentation, individual author content, semantic intensification.

Постановка проблеми. Рухливість, «еластичність» мови відображають різного роду семантичні перетворення слів у літературно-художньому тексті. Їх вивчення в мовленнєвій системі твору словесного мистецтва є важливою частиною загальної семантичної інтерпретації художнього тексту.

Вивчення закономірностей семантичних трансформацій лексичних одиниць в художньому мовленні входить у коло актуальних проблем, адже дозволяє простежити тенденції і способи розвитку семантики слова як в індивідуально-авторському стилі письменника, так і в художньому мовленні в цілому. Функціонування слова в контексті художнього твору пов'язано із змінами його семантичної структури, розширенням його семантичної валентності, реалізацією закладених потенцій. Різного роду семантичні перетворення, що виникають в літературно-художньому творі, відбивають прагматичну авторську установку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз особливостей семантичних трансформацій при дослідженні різних аспектів мови є в колі актуальних проблем лінгвістики. Для семасіологів важливість аналізу смислового навантаження слова в умовах художнього тексту є безспірною і всіма визнаною. Проблема семантичних зрушень словесних одиниць знайшла відбиття в працях багатьох дослідників, як класиків радянського мовознавства та літературознавства: В.В. Виноградова, Л.В. Щерби, так і сучасних вчених: В.М. Манакіна, О.А. Семенюка, Є.В. Капащинської та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Праць, присвячених вивченню змін семантики слова внаслідок імпліцитних прироцень смислу, небагато. Із останніх хотілося б виділити статтю Л. Невідомської (Невідомська, 2009), яка демонструє різні типи імпліцитної семантики, притаманні поетичним текстам, та дослідження Должикової Т. (Должикова, 2016) про способи декодування імпліцитної концептуальної інформації, закладеної письменником у поетичний твір.

Багатий і надзвичайно цікавий матеріал для вивчення явища імпліцитних прироцень смислу лексичних одиниць дає поезія Йосифа Бродського, який з надзвичайною майстерністю використовував виразний потенціал російської мови. Поезія російського поета Йосифа Бродського виявляє невичерпні можливості мови, її приховані потенції. Відхилення від віршованих норм свого часу, від стилістичних традицій, образно-асоціативних

стереотипів стало законом художнього мислення поета, характерною рисою його творчого методу. Вибір слів у поета не буває випадковим. Вони з'єднуються так, щоб кожне єдине слово ожило у всьому діапазоні значень, щоб його семантична вертикаль була насичена.

Мета статті полягає в аналізі особливостей семантичних трансформацій слова у процесі імпліцитних прирощень слова в поезії Бродського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією із особливостей художнього мовлення поета варто вважати імпліцитні прирощення смислу слова як засіб перетворення його семантичної структури. В основі імпліцитних прирощень значень слова лежить не тільки прихована або явна схожість описуваних предметів і явищ, але і передбачувана аналогія між ними, тотожність, що допускається між різними денотативними сферами. Імпліцитне прирощення значення – це семантичний процес, що полягає в імпліцитній умотивованості ознак лексичного значення, яке відображає один об'єкт через ознаки іншого об'єкта на основі їх системно-асоціативного нашарування. Імпліцитне прирощення, отже, виникає на основі семантичних зв'язків, що встановлюються в контексті, в яких і міститься семантичний показник, що спрямовує сприйняття імпліцитних прирощувань значення мовної одиниці в художньому тексті. «Чим більше в тексті формальних показників імпліцитності, тим обов'язковішими і більш визначеними стають імпліцитні прирощення» (Хованская, 1983: 53).

Аналіз імпліцитного змісту художнього твору передбачає побудову комунікативного процесу, в ході якого це сполучення формується. Звернемося до прикладу: «Рождает тот полет, которого // душа, // как в девках, заждалась, // **готовая озлиться!**» (Бродский, 1990: 260). Інтерпретація змісту слова «заждалась» виникає на ґрунті семантичних зв'язків із фразеологізмом «как в девках» (засидеться в девках – довго не виходити заміж (Словарь русского языка, 1983, IV:519) сем, що вказують на напруженість, тривалість очікування. В основі імпліцитних прирощень, які можна в цьому випадку кваліфікувати як прирощення емоційного характеру, перебувають авторські асоціації; їх реалізація й зумовлює появу в семантичній структурі слова «заждалась» емоційних компонентів значення, що істотно посилюють семантичний і експресивний потенціал цієї лексеми.

Інтерес являє і наступний поетичний фрагмент: «**Сильно пахнут подмышками брусья на физкультуре**» (Бродский, 1990:275). Слово «**подмышки**», наперший погляд, не реалізує жодного семантичного компонента, пов'язаного із запахом. У словнику зафіксоване тільки одне значення цього слова – внутрішня частина плечового суглоба (Словарь русского языка, 1983, III:250)). В основі можливості створення такої сполучуваності слів – «пахнут подмышками» – перебувають семи, репрезентовані тільки образними асоціаціями, пов'язаними зі словом «подмышки» – “запах”, “спітнілого”, “тіла”, які увійшли до семантичної структури мовної одиниці «подмышки» у цьому контексті, збільшили її смисловий обсяг і надали слову нової, індивідуально-авторської проєкції.

Цілий арсенал імпліцитних прирощень значення можна простежити на рівні слів-номінантів колірної символіки. Слова, що передають кольори імпліцитно, – це іменники, семантичний склад яких найчастіше у віддаленій периферії має семи кольору.

Відповідно ознака кольору передається не прямо, а шляхом посилення на об'єкт певним чином пов'язаним з конкретним кольором: «**Ропот листьев цвета денег, комариный ровный зуммер**» (Бродский, 1990:476). Під впливом контексту в семантичній структурі слова «**деньги**» (деньги – металеві і паперові знаки, що є мірою вартості (Словарь русского языка, 1983, II:187) відбувається вихід за межі об'єктивного змісту речення. У результаті спостерігаємо затемнення основного значення слова «**деньги**» і розвиток семи якнайвіддаленішої периферії, що несе інформацію про зеленуватий колір грошей, у цьому випадку – долара, закладеної тільки в асоціативних уявленнях.

Подібний семантичний процес, заснований на затемненні головних семантичних ознак, спостерігаємо у фрагменті: «**В этих широтах цвета дурных дрожжей**» (Бродский, 1990:116). У значенні слова «**дрожжи**» спостерігаємо процес актуалізації потенційних сем, що вказують на колір дріжджів – темно-сірий.

Так само в поетичному контексті: «*Коньяк в графине – цвета янтаря*»(Сочинения Иосифа Бродского, 1998, II: 195) слово «*янтарь*»(янтар –закам’яніла смола хвойних дерев жовтого кольору різних відтінків (Словарь русского языка, 1983, IV:783) репрезентує не ядерні семи свого значення, а периферійну – “жёлтый”. Як бачимо, у вірші, хоч і не присутнє безпосередньо слово «*жёлтый*», однак його значення подане імпліцитно в *сполученні «цвета янтаря»*.

Іноді подібних семантичних перетворень зазнають мовні одиниці, в яких закладені уявлення про зовнішність людини: «*Вот откуда твои // щёк мучнистость, безадресность глаз //, шепелявость и волосы цвета спитой, // услой чайной струи*»(Бродский, 1990:328). Вживання слова «*мучнистость*» для характеристики кольору обличчя пояснюється, вочевидь, наявністю семи, що міститься в смисловій структурі слова «*мучнистый*»(мучнистый – нагадує кольором борошно, білий)(Сочинения Иосифа Бродского, 1998, II: 315) – *белый*.

Слово «*чайная*» актуалізує в даному контексті асоціативну для її смислового комплексу сему – “коричневий”, необхідну для узгодження з семантикою словесного оточення. Семантичній інтенсифікації значення слова «*чайная*» сприяють епітети «*спитый*», «*тусклый*», що несуть на асоціативному рівні негативні, оцінні семи, завдяки актуалізації яких семантика вказаного кольору набуває додаткових смислових конотацій.

Для аналогії наведемо ще декілька прикладів, у яких простежуються подібні семантичні перетворення слів, пов’язані з імпліцитною передачею кольору, що свідчить про певні закономірності індивідуального стилю поета, як от: «*запах хвои, обрывы // цвета охры; жара, наплывы // облаков; и цвета мелкой рыбы волны*»(Сочинения Иосифа Бродского, 1998, III: 222); «*плюс эта шляпа типа лопуха // в провинции и цвета мха*»(Сочинения Иосифа Бродского, 1997, IV: 462); «*бежит из города к теленку и корове // через поля омытой цвета крови*»(Сочинения Иосифа Бродского, 1998, IV: 65); «*небо серого цвета кровельного железа*»(Бродский, 1992:277).

Часто в поезії Й. Бродського використовується “приём пропущенной ланки” (Лазебник, 1996: 222), коли очевидні для поета підстави для передачі кольору за допомогою певного об’єкта опускаються, а саме: «*Местность цвета сапог, цвета сырой портянки*»(Бродский, 1992:195). В індивідуальних асоціаціях автора непривабливий колір місцевості уподібнюється **темному кольору сапог та онуч**. І як наслідок такого своєрідного поєднання значень – «*цвета сапог*», «*цвета сырой портянки*» – затемнення ядерних сем значень слів «*сапоги*» (сапоги – різновид взуття з високою халявою (Словарь русского языка, 1983, IV:18) і «*портянка*» (портянка –шматки тканини для обмотування ніг замість або поверх шкарпеток під (Словарь русского языка, 1983, IV: 517) деяке взуття (переважно) під чоботи (Словарь русского языка, 1983, IV:307) і набуття ними нехарактерних для загальнонародного вжитку семантичних ознак кольору.

Подібне перетворення відбувається і в поетичних рядках: «*Полночь в лиственном крае, // в губернии цвета пальто*»(Бродский, 1990:331). Слово «*пальто*» (пальто –різновид верхнього одягу, нижче колін, що одягається на плаття, костюм (Словарь русского языка, 1983, III: 15) в індивідуально-авторському вживанні актуалізує сему кольору, невластиву йому поза даним контекстом.

Незвичайне зближення слів простежуємо в такому прикладі: «*Там подарка ждет милосердный, но мускулистый брат, // пеленая глушь // в полотнище цвета прощённых душ*»(Сочинения Иосифа Бродского, 1998, IV: 95]. Образ **прощённых душ** використовується для передачі авторських відчуттів. Слово «*душа*» (душа –у релігійних уявленнях: безсмертна нематеріальна основа в людині, що відрізняє її від тварин і єднає її з Богом (Словарь русского языка, 1983, I: 456), семантично розгортаючись у тексті, репрезентує ознаку кольору.

Взаємодія зі значенням слова «*прощённый*»(прощённый – пас. дієпр., мин. від простить; простить –зняти яку-небудь провину з будь-кого; не поставити чого-небудь в провину будь-кому; вибачити (Словарь русского языка, 1983, III: 525) поглиблює смислову структуру образу. У людській свідомості прощення душі пов’язане з очищенням, відродженням, що традиційно асоціюються зі світлими тонами. Саме це уявлення лежить в основі контекстуального компонента, який актуалізує ознаку кольору.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, імпліцитні прирошення в поезії Бродського – результат особливих взаємовідносин зі словом. Базою для них служать асоціації, які виникають в людській свідомості в результаті співвіднесеності поетичних образів з певними об'єктами реального або уявного світу. Імпліцитна інформація – це наслідок об'єднання на асоціативній основі слів, що часто відображають не співвідносні на рівні нормативної мови поняття. Фактичний матеріал, переконує, що характер семантичних перетворень пов'язаний зі специфічною вибірковістю: найбільш активно до прирощувань імпліцитного характеру в поезії Бродського схильні дієслова, конкретна лексика, ознакові слова. На рівні абстрактної лексики імпліцитність прирощень є менш регулярною.

Перспективи подальшого дослідження бачимо у аналізі різних способів імпліцитних прирощень, як в художньому тексті в цілому, так і в поезії Бродського зокрема.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бродский И. А. Часть речи. Избранные стихи 1962-1989. – М.: Художественная литература, 1990. – 527 с.
2. Бродский И. А. Форма времени: Стихотворения, эссе, пьесы. В 2 т. Т.2. – Минск: Эридан, 1992. – 480 с.
3. Должикова Т. Лінгвістичний аналіз тексту як шлях до популяризації читання художньої літератури / Т. Должикова // У координатах мови : зб. наук. праць на пошану проф. Лідії Коць-Григорчук. – Львів : Паіс, 2016. – С. 463 – 472.
4. Лазебник Ю.С. Поэзия как модель мира: Лингвистический аспект: Дис. ... д-ра филол. наук. – К., 1996. – 334 с.
5. Невідомська Л. Проблеми мовознавчої класифікації імпліцитності // Науковий вісник Чернівецького університету. –2009.–Випуск 475 – 477.
6. Словарь русского языка в четырех томах. Изд. второе исправл. и дополн. – М.: Русский языка, 1983.
7. Сочинения Иосифа Бродского. Том II. – Санкт-Петербург: МСМХСУШ, 1998. – 435 с.
8. Сочинения Иосифа Бродского. Том III. – Санкт-Петербург: МСМХСУШ, 1998. – 310 с.
9. Сочинения Иосифа Бродского. Том IV. – Санкт-Петербург: МСМХСУШ, 1998. – 431 с.
10. Хованская З.И. Лексическая актуализация // Филологические науки. – 1983. – №1. – С.46-54.

REFERENCES

1. Brodskiy I.A. (1990). Chast Rechi. Izbrannye stikhi 1962-1989. [A Part of Speech. Selected poems]. Moscow: Khudozhestvennaya Literatura.
2. Brodskiy I.A. (1992). Forma Vremeni: Stikhi, esse, pyesy. V dvukh tomakh. [Forms of Time: Poems, essays, plays. In 2 Volumes]. Minsk: Eridan.
3. Dolzhikova T. (2016). Ligvistychnyi analiz tekstu yak shliakh do populiaryzatsii chytannia khudozhnioi literatury// U koordynatakh movy: zb. nakovykh prats na poshanu prof. Lidii Kots-Hryhorchuk. [Linguistic analysis of the text as a way to promote the reading of fiction // In the language coordinates: collected scientific works in honor of prof. Lidiia Kots-Hryhorchuk]. Lviv: Pais.
4. Lazebnyk Yu.S. (1996). Poeziya kak model mira: lingvisticheskiy aspekt: Dis. ... d-ra filol. nauk. [Poetry as a world model: Linguistic aspect: Thesis ... of Doctor of Philology]. Kyiv.
5. Nevidomska L. (2009). Problemy movoznavchoi klasyfikatsii implitsynosti // Naukovyi Visnyk Chernivetskoho Universytetu. [Problems of the linguistic classification of implicitness // Scientific Bulletin of the Chernivtsi University].
6. Slovar russkogo yazyka v chetyrekh tomakh. Izd. vtoroe ispravl. i dopoln. [Russian Dictionary in 4 Volumes. Second ed., revised]. 1983. Moscow: Russky Yazyk.
7. Sochineniya Iosifa Brodskogo. Tom 2. [Works by Iosif Brodsky. Volume 2.]. 1998. Saint-Petersburg: MCMXCVIII.
8. Sochineniya Iosifa Brodskogo. Tom 3. [Works by Iosif Brodsky. Volume 3.]. 1998. Saint-Petersburg: MCMXCVIII.
9. Sochineniya Iosifa Brodskogo. Tom 4. [Works by Iosif Brodsky. Volume 4.]. 1998. Saint-Petersburg: MCMXCVIII.
10. Khovanskaya Z.I. (1983). Leksicheskaya aktualizatsiya // Filologicheskie nauki. [Lexical actualization // Philological sciences.].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Перцова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та російської мови Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: семасіологія, стилістика, семантичні аспекти перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Inna Pertsova – Candidate of Philology, Assistant Professor of the Department of Ukrainian and Russian Languages of the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: semasiology, stylistics, semantic aspects of translation.

УДК 811.161.2'367

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.61>

ОЗНАЧЕННЯ ЯК ДРУГОРЯДНИЙ ПОШИРЮВАЧ У ТВОРІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА «ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ»

Тетяна ОГАРЄНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8400-1670>

e-mail: tetogarenko@gmail.com

ОГАРЄНКО Тетяна. ОЗНАЧЕННЯ ЯК ДРУГОРЯДНИЙ ПОШИРЮВАЧ У ТВОРІ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА «ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ». У статті вивчено функції атрибутивних поширювачів у творі Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном». Простежено розвиток поглядів на систему членів речення, зокрема на поділ другорядних компонентів. Визначено типи означень та морфологічні способи їх вираження. Проаналізовано структурні, семантичні, функціональні особливості атрибутивних поширювачів у визначеній новелі Григора Тютюнника.

Ключові слова: синтаксис, члени речення, другорядні поширювачі, атрибутивна характеристика, означення.

OHARIENKO Tetiana. ATTRIBUTE AS MINOR EXTENSION IN THE WORK OF G. TYUTYUNNIK «TRY ZOZULI Z POKLONOM». The article explores the functions of attributive extensions in the work of Grigor Tyutyunnik "Try zozuli z poklonom". It is recognized that the writer is a master of artistic, in particular verbal detail, his works are characterized by a wealth of vocabulary (synonyms, phraseologisms, apt and witty expressions). The syntactic level of the works of Grigor Tyutyunnik has not been the subject of detailed consideration, so the study of individual structural and semantic features of his texts, namely the role of minor extensions of definitions in the novel "Try zozuli z poklonom", is actual.

With the development of a syntactic approach to the analysis of linguistic phenomena, the problem of determining the members of a sentence arises. The components of a sentence are distinguished from it as building components characterized by a certain semantics.

The evolution of views on the system of members of the sentence, in particular on the separation of minor components, has been studied. It is noted that both structural and semantic indicators are important for the qualification of the sentence members, in particular minor ones. It was emphasized that the most complete classification of the sentence members was developed by M. Grech. It has been found that formal principles, namely the type of communication, are crucial for the analysis of minor clauses. In this regard, the issue of minor terms is directly related to the phrase. Secondary terms such as attributes, cases, objects are defined. Types of attributes and morphological ways of their expression are described. In terms of expression, attributes are divided into agreed and disagreed. Agreed are attributes that are expressed in words that can agree in the case, gender and number. Disagreed attributes do not relate to the matching word. The semantic and functional features of the novel's attributes are analyzed. It is proved that Grigor Tyutyunnik productively uses the agreed attributes expressed by adjectives. It has been proved that attributes as minor extensions perform not only informative, but also emotionally-evaluative, aesthetic, so no artistic text can do without such syntactic components. The use of attributes helps the author to create the necessary emotional mood, convey feelings, express the linguistic aesthetics of the work.

Keywords: syntax, members of the sentence, minor extensions, attribute characteristic, attribute.

Постановка проблеми. Григор Тютюнник відомий як майстер художньої, зокрема словесної деталі, тому його твори характеризуються багатством лексики (синонімів, фразеологізмів, влучних і дотепних висловів). Дослідження, присвячені творам митця, переважно зосереджені на літературознавчих проблемах художнього світосприйняття, у той час як на увагу заслуговує і багатство словесної спадщини письменника. Недостатньо вивченим залишається лінгвопростір текстів автора, хоча, без сумніву, з погляду рівнів мовної системи, стилістичного багатства, художньої деталізації оповіді він не менш цікавий. Творчий доробок письменника, безперечно, заслуговує на окреме дослідження з питань використання другорядних поширювачів, зокрема означень для вираження портретних деталей, передачі емоційно-психологічних станів героїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчості Григора Тютюнника присвячено багато наукових праць. Так, загальна проблематика прози автора розглядається в працях Т. Аврахова (Аврахов, 1992; Аврахов, 1990), Р. Мовчан (Мовчан, 2001). До проблеми психологізму у творах Григора Тютюнника звертаються Г. Бійчук (Бійчук, 2005) та

Н. Тульчинська (Тульчинська, 2002). Особливості написання творів «малих» жанрів досліджуються в працях О. Лихачової (Лихачова, 2002), І. Захарчук (Захарчук, 1998).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У значній частині цих робіт ґрунтовно досліджено літературні особливості творів письменника. Синтаксичний рівень творів Григора Тютюнника не був предметом детального розгляду, тому вивчення окремих структурно-семантичних особливостей його текстів, а саме ролі другорядних поширювачів означень у новелі «Три зозулі з поклоном», є **актуальним**.

Формулювання цілей статті. Метою наукової розвідки є комплексний опис другорядного члена речення означення в новелі Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном».

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) простежити історію становлення поглядів на другорядні поширювачі;
- 2) окреслити підходи до означення як другорядного поширювача;
- 3) проаналізувати структурні, семантичні, функціональні особливості атрибутивних поширювачів у визначеній новелі Григора Тютюнника.

Виклад основного матеріалу дослідження. З розвитком синтаксичного підходу до аналізу лінгвістичних явищ постає проблема визначення членів речення. Компоненти речення виокремлюються з нього як будівельні компоненти, яким характерна певна семантика. Члени речення вивчалися в різні періоди і з різних поглядів, однак усі визначені ознаки можна розкласифікувати на структурні та семантичні.

До структурних ознак членів речення можна віднести такі: 1) яку участь беруть у формуванні структурної схеми речення; 2) спосіб вираження членів речення; 3) якою формою синтаксичного підрядного прислівного зв'язку (узгодження, кореляція, керування, прилягання) поєднані з означуваним словом; 4) яку синтаксичну позицію посідають. Семантичними властивостями членів речення є: 1) їхні логічні значення; 2) категорійні значення; 3) лексичні значення; 4) комунікативне навантаження; 5) семантико-синтаксичні відношення членів речення (атрибутивні, об'єктні, обставинні, суб'єктні, комплетивні).

В українському мовознавстві до початку ХХ ст. нормалізувалось уживання термінів на позначення понять «головні», «другорядні члени речення», сформувались погляди щодо їх співвідношення. Цей період позначається виходом українських ґраматик, наукового й науково-практичного характеру.

Найбільшого поширення набула класифікація членів речення, підґрунтя якої заклав ще Ф. І. Буслаєв. Науковець кваліфікував члени речення за двома критеріями: 1) за синтаксичним вжитком і 2) за значенням. Класифікація Ф. І. Буслаєва має такий вигляд: «І. Означальні приєднуються до інших слів для окреслення ознак за питаннями: який? чий? котрий? скільки? Ці слова або узгоджуються зі своїми означальними, або не узгоджуються... ІІ. Додатковими словами окреслюється відношення дії до предмета, який підлягає дії, і до особи діяльної... ІІІ. Слова обставинні вживаються в реченні для окреслення обставин місця, часу, способу дії або якості, міри і ступеня, причини» (Буслаєв, 1959: 26-29).

Для синтаксису української мови визначним став вихід монографії «Сучасна українська літературна мова. Синтаксис» (Сучасна українська літературна мова, 1972), у якій комплексно розглядаються всі члени речення.

У сучасній лінгвістиці мають місце три тенденції щодо кваліфікації членів речення: 1) одні вчені відстоюють традиційний погляд на систему головних і другорядних членів речення; 2) другі повністю заперечують традиційний підхід до визначення членів речення; 3) треті доповнюють, уточнюють окремі поняття, конкретизують їх, тим самим деякою мірою згладжують суперечливі місця. Найчастіше традиційна класифікація (підмет, присудок, додаток, означення, обставина) доповнюється іншими членами речення (детермінант, дуплексив, предикативне означення тощо).

Для повнішої кваліфікації другорядних членів речення слід враховувати: 1) семантико-синтаксичні функції конкретного другорядного члена речення; 2) входження / невходження до структурного мінімуму речення; 3) морфологічне вираження другорядного члена речення й ґраматичні засоби зв'язку з означуваним членом речення; 4) синтаксичну роль; 5) лексичне

значення означального й означувального членів речення; б) позиційну закріпленість / незакріпленість при актуальному членуванні речення.

Для аналізу другорядних членів речення визначальним виступають формальні принципи, а саме тип зв'язку. Так, слова, що приєднуються до головних членів речення узгодженням, називаються означальними; компоненти, які поєднані керуванням, називають додатковими; обставинами є слова, які не узгоджуються і не керуються. У зв'язку з цим питання про другорядні члени речення пов'язується безпосередньо з питанням про словосполучення. На основі представлення різних відношень між компонентами підрядних словосполучень (атрибутивних (означальних), об'єктних (додаткових), часових, просторових, причинових та інші обставинних) базується традиційне виділення трьох типів другорядних членів речення: означення, додатка та обставини.

Означенням називається синтаксично залежний від іменника, займенника чи будь-якого субстантивованого слова або виразу другорядний член речення, який узгоджується з означуваним словом у відмінку, а також, здебільшого, у числі й роді або пов'язується синтаксичним зв'язком керування чи прилягання (Сучасна українська літературна мова, 1972: 199). За способом вираження означення поділяються на узгоджені та неузгоджені.

Узгодженими називаються означення, які виражені словами, здатними узгоджуватися у відмінку, роді та числі. З погляду частиномовного вираження функція узгоджених означень закріплена за: 1) прикметниками будь-якого семантичного розряду; 2) дієприкметниками; 3) займенниками прикметникового типу; 4) порядковими числівниками; 5) кількісними числівниками в непрямих відмінках, крім знахідного.

Узгоджене означення може бути поширеним, тобто мати при собі залежні слова.

Неузгоджені означення не пов'язуються з означуваним словом зв'язком узгодження. З погляду семантики вони багатші, оскільки через нетипове морфологічне вираження мають, окрім атрибутивного, додаткові семантичні нашарування.

У творі Григора Тютюнника «Три зозулі з поклоном» другорядні поширювачі-означення відіграють важливу роль для характеристики внутрішнього стану героїв, для зовнішньої (портретної) характеристики, що, у свою чергу, впливає на емоційний стан читача.

У творі продуктивно використовуються узгоджені означення, виражені прикметниками.

Перше таке означення спостерігаємо ще в епіграфі до новели: «*Любові **всевишній** присвячується*». Письменник закликає читача вклонитися не людині, а почуттю. Якщо пізнав любов у житті, то будеш вдячний, якщо любов оминула, відчуєш потаємний щем у душі. Слово *всевишній* в українській традиції асоціюється зі словом *Бог*, і автор у такий спосіб підкреслює велич найсвятішого людського почуття – кохання.

Григор Тютюнник продуктивно вживає узгоджені означення, виражені прикметниками, як-от: *А перед нею – рівними рядочками на жовтому піску **молоденькі** сосни* (Тютюнник, 2013: 310); *Дома мене стрічає мама, радіє, плаче і підставляє для поцілунку **сині** губи* (Тютюнник, 2013: 311); *Очі **мамині** сухі, голос не здригається, і я чую за ним: спогади її не щемлять, її не болять – вони закам'яніли* (Тютюнник, 2013: 315); *Дерево тут хороше, а у нашій стороні з нього **білі** палати робили б* (Тютюнник, 2013: 315); *Коли повернуся, на **новий** (інструмент) розживемось* (Тютюнник, 2013: 315); *...я чую щодня, що десь тут коло мене ходить **Марфина** душа **нещасна**...* (Тютюнник, 2013: 316). У деяких випадках означення, виражені прикметниками і займенниками, мають гумористичне забарвлення, наприклад: *Годують **такою смачною** юшкою, що навіть Карпо Ярковий п'ятнадцять мисок умолотив би, ще й добавки попросив!* (Тютюнник, 2013: 315). Досить часто трапляються означальні одиниці, які морфологічно виражені займенниками. Зазвичай це присвійні займенники: *Косиль **її** коси сяяли проти сонця золотом, тепер не сяють* (Тютюнник, 2013: 311); *Вона любила **твого** тата* (Тютюнник, 2013: 311); *Коли з пошти виходив **наш** поштар* (Тютюнник, 2013: 311); *А **Марфа** біжить на роботу, птахою летить, щоб дов'язати до вечора **свої** шість кіп* (Тютюнник, 2013: 313); *Два годочки прожила з **Карпом своїм** і*

нажилася на сто (Тютюнник, 2013: 313); Часто сниться мені *моя* робота (Тютюнник, 2013: 315); Сю ніч снилася мені *моя* сосна (Тютюнник, 2013: 315); Може, вона покличе *свою* душу назад, і тоді до мене хоч на хвильку прийде забуття (Тютюнник, 2013: 316). Означення, виражені займенниками інших розрядів, не так часто трапляються, наприклад, означальні: *Не тільки голова вся, а й брови посивіли* (Тютюнник, 2013: 315); вказівні: *Вона чула його, мабуть, ще здалеку, той лист; мабуть ще з півдороги* (Тютюнник, 2013: 311).

Дієприкметники в ролі узгоджених означень несуть відчутний динамічний відтінок, як-от: *Вона дістає з-за пазухи пожмаканого карбованця і вкладає Левкові у долоню* (Тютюнник, 2013: 313); а порядкові числівники разом з атрибутивною характеристикою мають числове забарвлення, важливе для автора, коли він зазначає наступність: *Вона щораз перша вгадувала, коли тато обізветься* (Тютюнник, 2013: 313); *Тато баритоном, а я другим йому помагаю, а Марфа першу веде* (Тютюнник, 2013: 314).

Атрибутиви-кольороназви дозволяють письменникові дати яскраву портретну характеристику персонажів. Особливого навантаження такі означення набувають при описі очей героїв, бо саме очі відображають внутрішній стан. Так, для передачі кольору очей Марфи Григор Тютюнник обирає форму вищого ступеня порівняння прикметника: *Сині Марфині очі запливають слізьми і сяють угору на дядька Левка – ще синіші»* (Тютюнник, 2013: 312). Така форма виступає засобом експресивізації, передає глибину почуттів.

Висновки з даного дослідження і перспективи. На сьогодні в українському синтаксисі закріпився традиційний поділ членів речення на головні й другорядні. Конструкції з атрибутивним значенням, зокрема означення, виконують важливу роль у тексті. Повідомлення про події, явища не завжди достатньо інформативне й потребує додаткових характеристик, що дозволяють розширити уявлення про описуване. Означення як другорядні поширювачі виконують не тільки інформативну, а й емоційно-оцінну, естетичну, тому жоден художній текст не може обійтися без таких синтаксичних компонентів. Уживання означень допомагає авторові створити необхідний емоційний настрій, передати почуття, увиразнити мовну естетику твору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аврахов Т. Екзистенція в художньому слові Григора Тютюнника. *Українська мова і література в школі*. 1992. № 9. С. 46-48.
2. Аврахов Т. Художня спадщина Григора Тютюнника: спроба наукового осмислення й оцінки. *Українська мова і література в школі*. 1990. № 3. С. 13-17.
3. Бійчук Г. Актуалізація архетипів національного підсвідомого засобами художнього слова: на матеріалі творчості Григора Тютюнника. *Дивослово*. 2005. № 11. С. 9-13.
4. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва: Учпедгиз, 1959. 623 с.
5. Захарчук І. В. Культурологічно-естетичні функції малої прози Григора Тютюнника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Київ, 1998. 14 с.
6. Лихачова О. А. Поетика новелістичної творчості Григора Тютюнника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Запоріжжя, 2002. 16 с.
7. Мовчан Р. Сильові тенденції творчої манери Григора Тютюнника. *Українська мова та література*. 2001. № 45. С. 1-3.
8. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1972. 516 с.
9. Тульчинська Н. М. Своєрідність художнього вираження психологізму в творчості Григора Тютюнника: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Дніпропетровськ, 2002. 16 с.
10. Тютюнник Г. Климко: Повісті та оповідання. Київ: Країна мрій, 2013. 320 с.

REFERENCES

1. Avrakhov T. (1992). Ekzystentsiya v khudozhnomu slovi Hryhora Tyutyunnyka. [Existence in the artistic word of Grigor Tyutyunnik]. *Ukrayinska mova i literatura v shkoli*, 9, pp. 46-48.
2. Avrakhov T. (1990). Khudozhnya spadshchyna Hryhora Tyutyunnyka: sprobа nauk. osmyslennya y otsinky. [Artistic heritage of Grigor Tyutyunnik: an attempt of the sciences. reflection and evaluation]. *Ukrayinska mova i literatura v shkoli*, 3, pp. 13-17.
3. Biychuk H. (2005). Aktualizatsiya arkhetyviv natsionalnogo pidsvidomoho zasobamy khudozhnogo slova: na materialy tvorchosti Hryhora Tyutyunnyka. [Actualization of the archetypes of the national subconscious by means of the artistic word: on the material of Grigor Tyutyunnik]. *Dyvoslovo*, 11, pp. 9-13.

4. Buslayev F. I. (1959). Istoricheskaya grammatika russkogo yazyka. [Historical grammar of the Russian language]. Moscow : Uchpedgiz. 623 p.
5. Zakharchuk I. V. (1998). Kulturolohichno-estetychni funktsiyi maloyi prozy Hryhora Tyutyunnyka. [Cultural and aesthetic functions of small prose by Grigor Tyutyunnik]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.01.01. Kyiv. 14 p.
6. Lykhachova O. A. (2002). Poetyka novelistychnoyi tvorchosti Hryhora Tyutyunnyka. [Poetics of Grigor Tyutyunnik's Novelty Creativity]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.01.01. Zaporizhzhya. 16 p.
7. Movchan R. (2001). Stylovi tendentsiyi tvorchoyi manery Hryhora Tyutyunnyka. [Stylistic tendencies of Grigor Tyutyunnik's creative manner]. *Ukrayinska mova ta literature*, 45, pp. 1-3.
8. Suchasna ukrayinska literaturna mova. Syntaksys (1972). [Modern Ukrainian literary language. Syntax]. Kyiv: Naukova dumka. 516 p.
9. Tulchynska N. M. (2002). Svoyeridnist khudozhnoho vyrazhennya psykholohizmu v tvorchosti Hryhora Tyutyunnyka. [The peculiarity of the artistic expression of psychology in the work of Grigor Tyutyunnik]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.01.01. Dnipropetrovsk. 16 p.
10. Tyutyunnyk H. (2013). Klymko: Povisti ta opovidannya. [Klimko: Tales and Stories]. Kyiv: Krayina mriy. 320 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Огаренко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: структурно-семантичний аспект вивчення синтаксичних одиниць.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Oharienko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language of the Central Ukrainian State Pedagogical University named after Volodymyr Vynnychenko.

Scientific interests: structural-semantic aspects of the study of syntactic units.

УДК 811.112.2:81'38

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.62>

АВТОРСЬКА ПОЗИЦІЯ У РОМАНІ М. ВІГГЕ «НА КРАЙ СВІТУ БЕЗ ГРОШЕЙ. АВАНТЮРНА ПОДОРОЖ»

Юлія БОГДАН (Херсон, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8534-5072>

e-mail: yuliabogdantpp@gmail.com

БОГДАН Юлія. АВТОРСЬКА ПОЗИЦІЯ У РОМАНІ М. ВІГГЕ «НА КРАЙ СВІТУ БЕЗ ГРОШЕЙ. АВАНТЮРНА ПОДОРОЖ». У представленій статті розкриваються актуальні питання у дослідженні німецького роману-подорожі та ролі авторської оповіді в ньому. Визначено місце та стан вивчення сучасного мандрівного роману в німецькій літературі XXI ст. Досліджується авторська позиція в сучасному німецькому романі-подорожі, як окремому виду мандрівної прози, аналізуються та визначаються основні функції оповідача та прагматичні настанови від автора. Наведені основні класифікації образу автора та розглянуто основні лексичні та стилістичні особливості мови оповідача у романі-подорожі.

Ключові слова: образ автора, оповідач, авторська позиція, роман-подорож, мандрівна література.

BOHDAN Yuliia. THE AUTHOR'S POSITION IN M. VIGGE'S NOVEL "AT THE END OF THE WORLD WITHOUT MONEY. ADVENTURE TRAVEL". The presented article focuses on the current research issues of the modern German travel novel and the role of author's narrative in it. The place and degree of the study of the novel in 21st century German literature is defined and changes that occurred in this kind of literature in connection of travel prose are revealed. It is stated, that this kind of prose at the present stage includes elements of other varieties of travel prose and create new combinations, that need further analysis and study. It is stressed, that not landscapes and new places are the most important, but author's emotional message, reflection of what was seen and what the author tries to convey to the reader. Focusing on his reader, the author creates a dialogue "narrator - reader". The author's position is investigated in a modern travel novel as a separate kind of travel prose. The study presents main approaches to the qualification of the author's image. The main functions of the narrator and authors pragmatic attitude are analyzed and stated. The article discusses the main lexical and stylistic features of the narrator's language in the novel. From the results, the following conclusions are made: travel novel represents the most common in early 21th – century German documentary- narrative prose, in which a narrator relays events from their own point of view using the first person. The author combines the functions of the narrator and the protagonist. Using the experience gained during reporting, the author draws the reader

into the dialogue. Autobiographical narrative as one of the most important elements of travel prose is used for pragmatic author's setting and maximum impact on the reader. Narrator's speech is characterized by a wide palette of lexical stylish ways. A distinctive feature of the work is a positive author's perception of the world.

Keywords: *image of the author, narrator, author's position, novel-journey, travel literature.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. На початку ХХІ ст. більшість дослідників визнавали, що роман як великий епічний твір знаходиться у кризовому стані. У 90-ті роки ХХ ст. німецький дослідник мандрівної прози П. Бреннер зазначив у праці «Подорожний нарис у німецькій літературі: Науковий огляд як попередній етюд до історії жанру», що мандрівна література у своєму традиційному вигляді також перебуває у своєрідній кризі (Brenner, 1990: 660). Проте початок ХХІ ст. відзначився, на думку німецької дослідниці У. Шафферс, тим, щосама подорож стає найактуальнішою тенденцією сучасного роману (Schaffer). *Ichreise, alsobloggeich* – стає лозунгом сучасної мандрівної літератури.

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ СТАТТІ. Модерна німецькомовна мандрівна література являє собою дуже цікаве поле для дослідження, а саме: форми вираження авторської свідомості, світосприйняття та засоби впливу на читача в сучасному мандрівному романі. Це і є основною метою пропонованої розвідки. Матеріалом для дослідження було обрано роман німецького письменника-мандрівника Міхаеля Вігге «На край світу без грошей. Авантюрна подорож», опублікований у 2010 році.

На думку С. Соколовської «у зв'язку з особливостями сучасної лінгвістичної парадигми: її діалогічністю й опорою на теорію мовленнєвої діяльності, антропоцентризмом і текстоцентризмом» (Соколовська, 2013: 222) відкриваються нові аспекти у вивченні образу автора. Тільки образ автора саме в мандрівному романі є мало дослідженим питанням, то саме в цьому полягає актуальність пропонованої роботи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. У Німеччині дослідженням форми та ролі оповідача в сучасному романі займалися У. Бірнат (Biernat, 2004), А. Пфістер (Pffister, 2005), Й. Петерсон (Peterson, 2010), С. Сістіг (Sistig, 2003) та ін. Але це були переважно детальні студії творчості окремих письменників або поодиноких творів, як наприклад, Н. Мозер «Оповідь після (спірної) кризи оповіді. На прикладі анти-регіонального твору Йозефа Хаслінгера „fionaundferdinand» (Moser, 2006) або А. Пфістер «Автор у постмодерні. На прикладі Патріка Зюскінда» (Pffister, 2005). Втім досліджень, присвячених вивченню авторської позиції у сучасному німецькому мандрівному романі на теперішній час нами виявлено не було.

Більшість дослідників жанру мандрівної літератури (П. Бреннер, У. Бірнат, А. Пфістер, У. Шафферс, С. Іваненко та ін.) визначають, що розквіт та становлення мандрівного роману припадають на ХІХ ст. Проаналізувавши твори німецьких авторів жанру мандрівної літератури ХХ ст. П. Бреннер пропонує слідом за Р. Шеффером розрізняти мандрівну літературу цього періоду за наступними критеріями, а саме: на туристичну, науково-географічну та документально-художню (Brenner, 1990: 662). Врешті решт на планеті майже не залишилося недосліджених людиною місць, і подорожі змінили акцент з пізнавально-дослідницької сфери на порівняльно-пізнавальну. У Бірнат зазначає, що мандрівна література в епоху масового туризму перенесла акцент з самої подорожі на відчуття подорожуючого та ті зміни, що відбулися під час подорожі з ним (Biernat, 2004: 9-10), тобто актуальність дослідження структури оповідача підсилюється ще й цим аспектом мандрівної літератури, яка стала найбільш розвиненим напрямком прозової творчості ХХІ ст.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ. Кожний епічний твір може відрізнитися за будовою, тематикою, часовими чи просторовими критеріями, за стилістичним навантаженням, по-різному відкривається і авторська присутність. Тому одне із завдань нашого дослідження полягає у встановленні типу оповідача в романі німецького письменника, блогера, репортера та мандрівника М. Вігге «На край світу без грошей. Авантюрна подорож».

Під мандрівним романом у нашому дослідженні ми розуміємо роман, як складник мандрівної літератури, в якому автором оцінюються події власної подорожі, при цьому подорож (від'їзд, маршрут подорожі та повернення) становить вихідний пункт для літературних рефлексій і пов'язує реальний та вигаданий світи між собою.

Формоутворюючими критеріями розглядаємо саме від'їзд, власне подорож, повернення, а також враження від подорожі (Ivanenko, 2018: 122).

Однією з особливостей оповідача в мандрівному романі є велика частка суб'єктивного світосприйняття. Свого часу Ф. Штанцель підкреслював: "*Wo ein Ich erzählt, ist immer Fiktion*" (Stanzel, 2011: 325). Л. Джигунзазначає, що оповідач є «чисто символічним образом», (Джигун, 2017: 45) читач мандрує власне світом твору, саме тим світом, що створив реальний автор. Літературна рефлексія автора віддалена певним відрізком часу від самої подорожі, саме тому у творі є місце не лише авторському світобаченню відповідно до його погляду на життя, але й авторським почуттям, думкам та переживанням тощо.

Більшість дослідників, які звертаються до вивчення образу оповідача у творі, відштовхуються у своєму пошуку від розробленої В. Виноградовим концепції образу автора, згідно котрій це поняття є синтезуючою основою художнього тексту, так звану концентрованою «суттю твору». Це поняття об'єднує всю систему мовних структур персонажів у їхньому співвідношенні з оповідачем або оповідачами й таким чином утворюючи ідейно-стилістичну єдність. Автор з його життєвою позицією та досвідом є рушійною силою, яка створює систему будь-якого тексту (Болотнова, 2009: 50). Він створює текст виходячи зі своєї системи оцінювання подій, власних знань, мовного лексику, певних асоціацій та вподобань. Він орієнтується на потенційного читача (адресата), уявляючи собі його реакції та смаки. Читач отримує певну картину, утворену автором за допомогою наявних у нього комунікативних стратегій.

За М. Брандес образ автора є цементуючою силою, котра зв'язує всі стилістичні засоби у єдину словесно-художню систему, це внутрішній стержень, навколо якого групується вся художньо-стилістична система твору (Брандес, 2004: 242).

У німецькомовній лінгвістиці традиційно спираються на теорію оповіді, яку запропонував австрійський мовознавець Ф. Штанцель, й виокремлюють чотири основних типи оповідача: аукторіальний, (тобто оповідач у формі третьої особи однини, *Er-Erzähler*), персональний, (це або діюча особа твору, або оповідач, позначений ім'ям), нейтральний та оповідач у формі першої особи однини, так званий *Ich-Erzähler*. Остання форма, на думку Н. Кароусса, зберігає ілюзію максимального занурення оповідача в події, він стає головним протагоністом подій (Kagoussa, 1983: 24-29). Різниця між ними полягала лише у побудові багаторівневої системи поєднання цих форм з різними факторами.

М. Брандеснаголошує, що образ автора може виступати у творів однієї з трьох варіацій (Брандес, 2004: 253): 1) він являє в собі єдину форму та не змінюється протягом всього твору; 2) образ автора може поєднувати декількох оповідачів, кожен з яких висловлює своє ставлення до зображуваного; та 3) образ автора у творі один, проте він у процесі оповіді розділяється на різні постаті.

У дослідженому романі автор та головний герой оповіді передає читачам враження від власної подорожі, подій та людей, котрі особисто вразили його, а також ті відмінності, які він спостерігав та відзначав протягом шляху від Німеччини до Антарктики. Оповідач знаходиться безпосередньо у вирії подій, до того ж завжди може описати власні почуття чи думки. А ось думки інших героїв твору для нього недосяжні. Читач отримує можливість пережити всі події очима головного героя.

У дослідженому нами творі «я»-оповідач тяжіє більше до третьої варіації з класифікації М. Брандес: зміна оповіді від «я» на «він» або на нейтрального оповідача в решті решт моделює цілісний образ автора – веселий, дуже обізнаний чоловік з неординарним мисленням та чітким усвідомленням своєї мети. У читацькій свідомості він потужно асоціюється з автором роману завдяки оповіді саме від 1-ої особи.

Роман М. Вігге складається з 16 розділів, кожен з яких описує певну частину автобіографічної подорожі головного героя з Берліну через океан та обидві Америки до Антарктики. Головна мета подорожі – власне мандрівка, обмежена часом та ще однією умовою – готівку на всі витрати автор і головний герой твору мав знайти або заробити безпосередньо на місці. Вийшла ретельно продумана авантюра, сповнена певної долі ризику та дуже великої кількості кумедних ситуацій.

Ідея роману «На край світу без грошей. Авантюрна подорож» (2010) не нова. Схожа була описана в 2004 році у німецького письменника-мандрівника А. Альтмана в романі «34

дні/33 ночі». Проте подорож А. Альтмана була обмежена, на відміну від мандрівки М. Вігге, 1000 км та всього лише 5 країнами. Пізніше схожі ідеї лягають в основу багатьох творів як німецьких авторів, (наприклад, Т. Перко «1000 днів весни: Як я майже без грошей об'їздив пів світу» (2016), Х. Шахта «З 50 євро навколо світу: Як я з невеликою сумою поїхав та повернувся багатою людиною» (2018), «Без грошей навколо світу: Малобюджетнийпутівник: Відкрий свої мрії під час безкоштовної навколосвітньої подорожі» (2018), так і в українських романах, як наприклад у Л. Кантера та П. Солодько «З табуретом до океану» (2014) або у М. Кідрука «На Зеландію!» (2014).

Твір має всі елементи, притаманні мандрівній прозі: початок подорожі, опис самої мандрівки, карти та фотографії з місць, довідкову інформацію, перелік та опис визначних пам'яток та особливих місць, духовне переродження головного героя тощо. Особливою родзинкою цього твору є можливість побачити на власній сторінці автора, в проекті «OhneGeldumdieWelt» (ZDFneo) на каналі ZDF відео-сюжети та фото-звіти зі всього маршруту, відтвореного у книзі. І хоча книга є самостійним проектом, проте можливість ще й побачити відео-звернення автора під час подорожі з найактуальнішими коментарями та краєвидами лише додає їй цікавинки та відображає сутність письменника-блогера з одного боку, з іншого додає образу автора більшої реалістичності, майже ідентифікуючи та поєднуючи головного героя та постать автора.

М. Вігге як досвідчений репортер та мандрівник створює світ авантурної пригоди, застосовуючи власний досвід, власні погляди, знання та систему оцінювання. Оповідь в романі ведеться переважно від першої особи однини в теперішньому часі, що створює атмосферу певного діалогу з читачем. Автор в даному випадку поєднує у собі постаті автора-письменника, всезнаючого «я» та головного героя. Він застосовує певний набір стилістичних засобів, завдяки якому вже з перших рядків головний герой починає викликати у читача співчуття та позитивне сприйняття. Головним чином оповідь ведеться крізь призму авторського «я», однак протягом усього твору «я»-оповідач змінює перспективу оповіді або на «ми», тобто «я та хтось інший», або на оповідь від «він», переважно передаючи перебіг дій, котрі головний герой спостерігає з середини, у вирію подій. Таких переходів відбувається 76 разів, з котрих 21 – це нейтральна оповідь про історичні події у країні/ місті або географічна довідка; 10 разів – це оповідь від «ми». Перехід на «він»-оповідь відбувався задля пришвидшення відображення подій або переказу того, що, на думку автора, мало надати реалізму та об'єктивності фактам, котрі він опрацьовує у романі. Зміна кута оповіді на «він» найчастіше пов'язується з бажанням автора змінити роль оповідача на роль репортера чи на роль спостерігача. Така незначна та короткочасна зміна перспективи дозволяє підтримувати інтерес читача та позмінно надавати інформацію.

Для М. Вігге є типовим перехід від емоційно забарвленої «я»-оповіді до нейтральної оповіді, коли потрібно надати якусь історичну довідку, опис природи чи географічне пояснення. При цьому задля ще більшого залучення читача до подій автор дуже вміло поєднує різні функціональні можливості мандрівних текстів (опис, довідка, порада тощо (Іваненко, 2018: 119), влітаючи їх у тло оповіді: *VondenAmerikanernwirdKanadaals „LandoftheFree“ bezeichnet. Wohl etwas neidisch blicken viele Bürger aus den benachbarten USA auf die Rechte, die die Kanadier besitzen. Es gibt eine gesetzliche Krankenversicherung, die gleichgeschlechtliche Ehe ist erlaubt, das Recht auf Abtreibung ist nicht umstritten. Die Armuts- und Kriminalitätsquoten sind niedrig, die Todesstrafe ist abgeschafft<...> In der Stadt treffe ich Raphaelleund Jessie, bei denen ich in den folgenden Tagen kostenlos übernachten kann. Möglich macht es www.couchsurfing.com, eine Community ähnlich wie MySpace oder Facebook* (Wigge, 2010: 26). Подекуди оповідач уточнює деякі моменти, підкреслюючи, що певний час відділяє вже автора від тієї мандрівки, й він мав час це переосмислити. Кут оповіді неістотно змінюється і перед нами постає всезнаючий оповідач, але також від 1-ої особи однини: *«Zu dem Zeitpunkt weiß ich noch nicht, dass er mich Monate später, ich bin längst wieder in Berlin, anrufen wird – mit guten Nachrichten: Er hat wieder eine Wohnung und einen Job gefunden»* (Wigge, 2010: 57).

Заміна перспективи авторського погляду на «ми»-оповідь з'являється наприкінці роману, коли самотня подорож головного героя обидвома Америками закінчується завершальною поїздкою кораблем до Антарктики. Тим самим оповідач підкреслює, що він

дістався своєї мети не сам, а з групою людей: «*Wir fahren durch den Lemaire-Kanal, der geradema lwenige 100 Meterbreitist und auf beiden Seiten von Bergen eingeschlossen ist. Meine Vorfreude, nach allen Anstrengungen der letzten fünf Monaten endlich die Antarktis zu betreten, verwandelt sich in äußerste Euphorie – bis ich Paulo treffe...*» (Wigge, 2010: 189). На нашу думку, ці зміни в манері оповіді – авторська стратегія, автор за репортерською звичкою створює динамічну «образну перспективу тексту» (Болотнова, 2009: 135), швидко змінюючи ракурс, щоб читач, з одного боку, не нудьгував, а з іншого, щоб додати якусь довідкову інформацію або збільшити кут огляду подій.

Слід зазначити, що робота журналіста вплинула не лише на манеру оповіді, але й на власне мову оповідача. Вона дуже виразна та жива, максимально наближена до розмовної. Автор використовує форму оповіді від 1-ої особи однини, тому що саме вона найповніше розкриває його наміри та, за висловом М. Брандес, є такою, що «розфарбовує оповідь у суб'єктивні тони» (Брандес, 2004: 68). Описуючи події автор поряд з розмовними виразами, фразеологізмами, епітетами та метафорами використовує типові для газетного стилю прийоми. Так, наприклад, під час спроби спіймати попутну машину головний герой з любов'ю до найменших подробиць іронізує: «*Irgendwann rauscht das 2420. Auto an mir vorbei. Ich habe nachgezählt, dass jede Minute circa elf Autos an mir vorbeifahren. Macht bei 220 Minuten 2420 Autos. Glaubt man dem „Lonely Planet“-Reiseführer, gilt Deutschland als „trampferfreundliches“ Land. Ein Druckfehler, da bin ich mir sicher*» (Wigge, 2010: 10). Оповідач демонструє звичну для репортерів манеру все порівнювати та наводити факти в цифрах задля більшого враження: «*Die „MS Valentina“ hat eine Länge von 178 Metern und ist mit 1800 Containern beladen, was ungefähr 86 400 Kubikmetern oder 86 Millionen Liter Bier oder 365 Millionen Tassen Kaffee oder 7,1 Millionen Löffeln Zucker entspricht*» (Wigge, 2010: 20).

Створюючи враження невимушеної бесіди давніх друзів М. Вігге переважно використовує велику кількість стилістично забарвленої лексики, зокрема розмовних одиниць, сталих виразів: *bester Kumpel; schnauzter mich an, bekifft* (Wigge, 2010: 52); *Ich werde rausgeschmissen; Da ich kapiert habe, dass Trampen nicht funktioniert...* (Wigge, 2010: 68); *Sie flippen vollkommen aus ...* (Wigge, 2010: 50); *stehe ich mir die Bein ein den Bauch* (Wigge, 2010: 77); *ich krame in meiner Tasche herum* (Wigge, 2010: 87). Підсилюючи власні почуття та емоції під час мандрівки оповідач залучає також графічне оформлення: «*...der es ziemlich unmöglich macht, ein kostenloses Zimmer zu finden: DIE VERDAMMTE SCHUHMESSE DER WELT! Warum muss sie...*» (Wigge, 2010: 63).

Читач немов би слідкує за оповіддю по фотографіям, тим самим оповідач створює яскраву візуалізовану картинку присутності у подорожі. За Д. Корвін-Петровською візуалізація – «це одвічна мета подорожніх нотаток, природний відповідник авторської наочності, опосередкований доказ здійснення подорожі, свідчення реалізованої позитивної селекції (зображені речі гідні того, щоб їх побачити), а отже, одночасно й формою утримання контакту з потенційним читачем і нав'язування йому визначеного способу розуміння нового» (Корвін-Пйотровська, 2009: 161).

Яскравою візитівкою автора є іронія та чудове почуття гумору. Завдяки останньому роман залишає дуже позитивне враження, читається легко, на одному диханні. Гумористичне ставлення автора до своєї ролі мандрівника-безхатченка виявляється в оригінальних способах заробітку грошей, необхідних для подорожі. Тут повною мірою проявляється неординарність його мислення, як, наприклад, у виборі незвичних засобів заробляння грошей (*HumanSofaforoneDollar!; hillhelper; Kissen-fight*) (Wigge, 2010: 68; 85; 86), так і в створенні авторських неологізмів (*einRobert-De-Niro-Lookalike* або *Kaffeeausschenker = dieServicekraft*) (Wigge, 2010: 63; 17). Оскільки «іронія є одним із основних елементів вираження безпосередньо авторської точки зору, засобом реалізації суб'єктивно-оцінної модальності, і, таким чином, засобом реалізації авторської позиції» (Походня, 1989: 38), чисельні іронічні нотки та пасажі, переважно у вигляді самоглузування, відображають, на нашу думку, критичне ставлення автора як до себе самого, так і до подій, свідком яких він став.

Активно вживаними є також чисельні порівняння: *Am Straßenrand hängen junge Männer in latino- und afroamerikanischen Gangs herum. Vom Amishsch nur stracks ins Gangsta's Paradise. Unterhemden, weite Hosen, Goldketten und Tücher über dem Kopf – dagegen wirkt Sido wie ein*

Schöneberger Sängerknabe (Wigge, 2010: 48). Така велика кількість влучних порівнянь з додаванням добрячої порції гумору, підкреслюють бажання автора підсилити атмосферу оповіді, викликати у читача певні емоції, співчуття, радість, захоплення чи то втому або розпач: ...ich fühle mich wieder See Genezareth: Wasser fließt rein, und nichts fließt wieder raus, obwohl der Wasserspiegel ständig sinkt (Wigge, 2010: 62).

Слід зазначити, щомова роману дещо перевантажена запозиченнями, переважно англіцизмами: *Couchsurfing*, *Netbook*, *einloggen*, *surfen*, *Community*, *MySpace*, *Facebook*, *Onlinedating* (Wigge, 2010: 45), *MacBook*, *Starbucks-Cafe* (Wigge, 2010: 75), *Wi-Fi-Hardware* (Wigge, 2010: 27) замість типово німецького WLAN. Забагато англіцизмів на нашу думку – це в першу чергу адресованість автора до свого читача. За Н. Чепелевою «адресованість – це спрямованість на ту чи іншу групу реципієнтів, прагнення автора (відповідними засобами зафіксоване у тексті) враховувати інтереси, потреби, наявний рівень знань та інші характеристики реципієнта» (Чепелева, 2015: 24). З іншого боку, запозичення можна також пояснити бажанням підкреслити важливість знання іноземної мови для мандрівника. Автор дуже добре володіє англійською мовою, завдяки навчанню в Лондоні, а потім й роботі репортером по всьому світі для провідних компаній, зокрема для VIVA, National Geographic, Deutsche Welle, ARD, GEO. Можливо саме тому автор майже не перекладає англомовні фрази, бо це надає правдивості оповіді та демонструє умови, в які потрапляє мандрівник. А ось фрази іспанською потребують тлумачення. Їх у романі небагато, сам автор визнає, що цю мову знає не дуже добре, тому вони перекладаються або пояснюються, на відміну від англійських фраз.

Оповідач виявився гарно підготованим знавцем місцевих звичаїв та досвідченим мандрівником. Він постійно проводить паралелі з європейськими, звичними цінностями, як наприклад у розповіді про жінку, яка харчувалася йогуртами зі смітника та отримала за це покарання у вигляді соціальних робіт, оскільки в Німеччині навіть сміття має свого власника, і тому її вчинок уважався злочином, крадіжкою (Wigge, 2010: 12). Такі порівняння «своєчуже» є типовими для роману-подорожі, оповідач згадує також і традиційні кліше: «*Vonden Amerikanern wird Kanada als „Land of the Free“ bezeichnet*» (Wigge, 2010: 26); «*Deutschland als „trampferfreundliches“ Land*» (Wigge, 2010: 10) та ін. При цьому він гарно орієнтується також у місцевих реаліях (*Couchsurfer*; *Starbuckswriter*; *Amish-Gemeinschaft* (Wigge, 2010: 75; 41), які стисло або з гумором пояснює для читача: «*Sugarmamas*» = *American Gigolo für die Generation 50 plus* (Wigge, 2010: 58).

Основною відмінністю сучасного мандрівного твору є духовне зростання головного героя під час подорожі, що також має місце і в романі М. Вігге (Wigge, 2010: 196). Описуючи власні втрати від подорожі на кшталт суттєвого схуднення, перевтоми, проблем зі здоров'ям, він зазначає, що життя без багатьох звичних речей ще не означає нещасливе життя, і ця подорож не зробила його менш щасливою людиною, а зовсім навпаки, змінила його світосприйняття. Підсумки цієї подорожі здивували й самого оповідача, він навіть не уявляв, скільки у світі простих та великодушних людей з широким серцем, готових допомагати ближньому (Wigge, 2010: 197). І тому найголовнішим посилом твору стає твердження, що людина незважаючи на всі економічні труднощі, релігійні чи політичні уподобання та відмінності, все ж таки залишається людиною: «*Nicht alles im Leben muss sein. „Geben anstatt investieren“ ist die andere Formel, die ich mir merken will*» (Wigge, 2010: 196). Автор закликає більше вірити в доброту інших людей та мандрувати і отримувати задоволення від подорожі.

ВИСНОВКИ. Отже, досліджений нами роман-подорож М. Вігге «На край світу без грошей. Авантюрна подорож» являє собою приклад сучасної німецької документально-художньої мандрівної літератури, в якому автор репрезентує себе як головного героя та водночас оповідача. Протягом 150 днів головний герой подолав 35 тисяч кілометрів, перетнув кордони 11 країн та відвідав 4 континенти. Ця подорож істотно змінила його ставлення як до людей, так і до власних світоглядних засад: заробляючи гроші та їжу він зіткнувся як з багатими, так і з дуже бідними людьми, чії духовні цінності та бажання дуже істотно різняться. Більш того, під час подорожі він виходив за межі уявлень того соціального середовища, в якому він перебував у Німеччині, та отримав досвід, можливий на чужині, де тебе ніхто не знає. Як діючий репортер наприкінці роману він закликає не вірити у створений

мас-медіа негативний образ людей, а подорожувати й пізнавати світ у всьому його розмаїтті. Образ автора у цьому творі відображає особистісне ставлення письменника до зображеного предмета чи явища, він є віддзеркаленням як ментального завдання автора, так і світобачення та світосприйняття письменника.

ПЕРСПЕКТИВА ДОСЛІДЖЕННЯ. Підсумовуючи розмаїття лінгвостилістичних засобів, що використав автор у проаналізованому нами творі, можна зазначити, що створений образ автораналежить за всіма ознаками до типової «я»-оповіді. Саме така форма оповіді є найбільш розповсюдженою в сучасному мандрівному романі, оскільки вона запрошує читача увійти у твір і довіряти авторові та оповідачеві. Саме їй, на думку М. Брандес, притаманне бажання найповніше передати власні відчуття, стан, враження, настрої та задум автора. Саме ця форма оповіді найвлучніше доводить до читача найголовніший посыл автора та твору, тому вбачаємо доцільним у подальшому дослідити та порівняти особливості авторської позиції в сучасній німецькій та в українській мандрівній літературі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс (на материале немецкого языка) / М.П. Брандес. – 3-е изд., перераб., и доп. – М.: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
2. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н.С. Болотнова. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 384с.
3. Джигун Л. Жанр літературного тревелогу в структурі мемуарів українських еміграційних письменників / Людмила Джигун // Філологічний дискурс. – Вип. 5. – 2017. – С. 35 - 48.
4. Корвін-Пйотровська Д. Проблеми поетики прозового опису [Пер. з польської З. Рибчинської] / Дорота Корвін-Пйотровська. – Львів: Літопис, 2009. – 206с.
5. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / София Ивановна Походня. – К. : Наукова думка, 1989. – 123 с.
6. Соколовська С.Ф. Образ автора у художньому творі / С.Ф. Соколовська. // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 5 (71). Філологічні науки, 2013. – С. 222- 226.
7. Чепелева Н. В. Текст і читач: посібник / Н.В. Чепелева. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – 124с.
8. Biernat U. „Ich bin nicht der erste Fremde hier: „Zur deutschsprachigen Reiseliteratur nach 1945. / Ulla Biernat. – Königshausen & Neumann, Würzburg, 2004. – 248 S.
9. Brenner P. J. Der Reisebericht in der deutschen Literatur: Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte / Peter J. Brenner. – Tübingen: Niemeyer Verlag, 1990. – 731 S.
10. Ivanenko S. Der Textsortentyp Reiseroman in der modernen deutschen und ukrainischen Literatur aus interkultureller Perspektive / Svitlana Ivanenko // Csaba Földes (Hrsg.) Sprach- und Textkulturen – interkulturelle und vergleichende Konzepte. – Narr Francke Attempto Verlag GmbH Co. KG Dischingerweg, Tübingen, 2018. – S. 117 -137.
11. Karoussa N. Entstehung und Ausbildung des personalen Erzählens in der Mitte des 19. Jahrhunderts. Grundfrage einer Narrativik deutschsprachiger fiktionaler Texte unter besonderer Berücksichtigung der Erzähltechnik Theodor Storms. (Germanistische Texte und Studien 17) / N. Karoussa. – Hildesheim, 1983. – 237 S.
12. Moser N. Erzählen nach der (fraglichen) Krise des Erzählens Zu Josef Haslingers Anti-Heimat-Text „fiona und ferdinand“ / Natalie Moser. Basel/ Berlin, 2006.
13. Petersen J.H. Die Erzählformen. Er, Ich, Du und andere Varianten. / J.H. Petersen. – Erich Schmidt Verlag, 2010. – 230 S.
14. Pfister A. Der Autor in der Postmoderne. Mit einer Fallstudie zu Patrick Süskind / Andreas Pfister. – Universität Fribourg, 2005. – 207 S.
15. Schaffers U. Reisen in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur / Uta Schaffers – [Електр. джерело] – Режим доступу:
16. <https://reisekulturen.wordpress.com/reflexionen/reiseliteratur/>
17. Sistig S. Wandel der Ich-Identität in der Postmoderne?: Zeit und Erzählen in Wolfgang Hilbigs „Ich“ und Peter Kurzecks Keiner stirbt / Sabine Sistig. – Würzburg: Königshausen & Neumann, 2003. – 147 S.
18. Stanzel F.K. Welt als Text: Grundbegriffe der Interpretation / F.K. Stanzel. – Königshausen u. Neumann, 2011. – 416 S.
19. Wigge M. Ohne Geld bis ans Ende der Welt. Eine Abenteuerreise. / Michael Wigge. – Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH & Co. KG, Köln, 2010. – 198 S.

REFERENCES

1. Brandes, M. P. (2004). *Stilistika teksta. Teoreticheskiy kurs (na materiale nemeckoho yazyka)*. [Stylistics of the text. theoretical course (based on German material)]. Moscow: Progress-Tradiciya; INFRA-M, 416 p.
2. Bolotnova, N. S. (2009). *Kommunikativnayastilistika teksta: slovar-tezaurus*. [Communicative stylistics of text: thesaurus vocabulary]. Moscow: Flinta: Nauka, 384 p.
3. Dzhyhun, L. (2017). *Zhanrliteraturnohotravelohuvstrukturimemuarivukrainskykhemihratsiynykhpysmennykiv*. [The genre of literary travelogue in the structure of the memoirs of Ukrainian emigrant writers // Filolohichnyidyskurs (5)]. Khmelnytskyi. pp. 35 - 48.

4. Korvin-Piotrowska, D.(2009). Problemy poetyki prozovoho opysu. [Problems of prose poetics]. Lviv: Litopys, 206 p.
5. Pokhodnia S.Y.(1989). Yazykovye vidy isredstv realizatsii ironii. []. Kyiv: Naukovadumka, 123 p.
6. Sokolovska, S. F.(2013). Obrazavtoraukhudozhnomutvori. [Image of the author in a work of art// Visnyk Zhytomyrskohoderzhavnoho universytetu, Filolohichna nauka, 5 (71)]. Zhytomyr, pp. 222- 226.
7. Chepelieva, N. V. (2015). Tekstichytach: posibnyk. [Textandreader: textbook]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 124p.
8. Biernat, U. (2004). „Ich bin nicht der erste Fremde hier: „Zur deutschsprachigen Reiseliteratur nach 1945. Königshausen & Neumann, Würzburg, 248 p.
9. Brenner, P. J.(1990). Der Reisebericht in der deutschen Literatur: Ein Forschungsüberblick als Vorstudie zu einer Gattungsgeschichte. Tübingen: Niemeyer Verlag, 731 p.
10. Ivanenko, S.(2018). Der Textsortentyp Reiseroman in der modernen deutschen und ukrainischen Literatur aus interkultureller Perspektive.[Csaba Földes (Hrsg.) Sprach- und Textkulturen – interkulturelle und vergleichende Konzepte]. Tübingen, Narr Francke Attempto Verlag GmbH Co. KG Dischingerweg, pp. 117 -137.
11. Karoussa, N. (1983). Entstehung und Ausbildung des personalen Erzählens in der Mitte des 19. Jahrhunderts. Grundfrage einer Narrativik deutschsprachiger fiktionaler Texte unter besonderer Berücksichtigung der Erzähltechnik Theodor Storms. Germanistische Texte und Studien 17. Hildesheim, 237 p.
12. Moser, N. (2006). Erzählen nach der (fraglichen) Krise des Erzählens Zu Josef Haslingers Anti-Heimat-Text „fiona und ferdinand“. Basel/ Berlin.
13. Petersen, J. H. (2010). Die Erzählformen. Er, Ich, Du und andere Varianten. Erich Schmidt Verlag, 230 p.
14. Pfister, A. (2005). Der Autor in der Postmoderne. Mit einer Fallstudie zu Patrick Süskind. Universität Fribourg, 207 p.
15. Schaffers, U. (2012). Reisen in der deutschsprachigen Gegenwartsliteratur. Retrieved from <https://reisekulturen.wordpress.com/reflexionen/reiseliteratur/>
16. Sistig, S. (2003). Wandel der Ich-Identität in der Postmoderne?: Zeit und Erzählen in Wolfgang Hilbig's „Ich“ und Peter Kurzeck's Keiner stirbt / Sabine Sistig. Würzburg: Königshausen & Neumann, 147 p.
17. Stanzel, F. K. (2011). Welt als Text: Grundbegriffe der Interpretation. Königshausen u. Neumann, 416 p.
18. Wigge, M. (2010). Ohne Geld bis ans Ende der Welt. Eine Abenteuerreise. Köln: Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH & Co. KG, 198 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Богдан – старший викладач кафедри теорії та практики галузевого перекладу Херсонського національного технічного університету.

Наукові інтереси: сучасний німецький мандрівний роман, українська мандрівна література/ стилістика німецької та української мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yuliia Bohdan – Senior Lecturer at the Department of Theory and Practice of Industrial Translation by National technical university of Kherson.

Scientific interests: contemporary German travel novel, Ukrainian travel literature / stylistics of German and Ukrainian languages.

УДК821.161.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.63>

СЦЕНІЧНА ІСТОРІЯ ТА КІНОІНТЕРПРЕТАЦІЯ П'ЄСИ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ»

Олена ГУЦАЛО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1959-3219>

e-mail: alena_mailkr@ukr.net

ГУЦАЛО Олена. СЦЕНІЧНА ІСТОРІЯ ТА КІНОІНТЕРПРЕТАЦІЯ П'ЄСИ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ». У статті зроблено спробу простежити історію екранізації п'єси Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Привідкрити завісу таємничості символіки кольору та художніх деталей використаних авторами п'єси та фільму «Чорна пантера та Білий ведмідь» (за п'єсою «Чорна Пантера і Білий Медвідь») – сценаристом фільму Тамарою Бойко та режисером Олегом Біймою. Розглянути трактування художніх деталей через які світ кінематографу має вплив на глядача.

Ключові слова: кінотекст, екранізація, художня деталь, аудіовізуальні прийоми, синтез мистецтв, кольористика, символіка кольору.

GUTSALO Olena. STAGE HISTORY AND CINEMA INTERPRETATION OF VOLODYMYR VYNNYCHENKO'S PLAY "BLACK PANTHER AND WHITE BEAR". The article attempts to trace the story of the screen adaptations of Vladimir Vynnychenko's play *Black Panther and the White Bear*. To unlock the mystery of the symbolism of color and the artistic details used by the authors of the play *Black Panther and the White Bear* (by *Black Panther and the White Bear*), written by Tamara Boyko and directed by Oleg Boima. Consider the interpretation of artistic details through which the world of cinema has an impact on the viewer.

In the course of our search, we find out that a festival of silent films and contemporary music, "Silent Nights," is held every year in Odessa. Its organizers have carried out a number of measures to restore the names of actors, directors and artists of Ukrainian descent.

The symbolism of the title of the artistic text and the cinema text has been considered and analyzed. After all, in our opinion, V. Vinnichenko accidentally gives the following names to the main characters of his work: Kornii - Bear, Rita - Panther, Snowflake.

After all, the black and white colors used by Vladimir Vynnychenko in the title of the work together, absorb each other and no longer carry their original information, do not put pressure on the psyche of the reader.

Analyzing the sacred meaning of the colors that have a definite meaning in the work of art, we conclude that the title thus encodes information about the struggle of parental feelings and principles of the artist, life and death, male and female, good and evil.

During the study, a number of symbolic meanings of artistic details of ancient origin were considered. For example, the amphora, which the ancient Greeks with a feminine soul. It was also a symbol of life and death.

So we came to the conclusion that an analysis of the film adaptation of *Black Panther and the Bear* is worthy of more substantive study and analysis. In future studios we hope to continue our exploration of the artistic details used by the author's tandem while working on the film adaptation of Volodymyr Vynnychenko's play *Black Panther and the White Bear*.

Keywords: film text, film adaptation, artistic detail, audiovisual techniques, art synthesis, coloring, color symbolism.

Із моменту повернення творчого доробку й епістолярію Володимира Винниченка до українського читача, цей скарб не перестає бути об'єктом досліджень літературознавців, театральних критиків, мистецтвознавців.

Захищено ряд наукових робіт (В. Гуменюк, М. Ковалик, С. Михида, Л. Мороз), видано монографії та статті, присвячені драматургії письменника (О. Кирилова, В. Панченко, В. Хархун).

Однією з найбільш читабельних та цікавих не тільки для літературних критиків, а й для театральних режисерів, була п'єса «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Про її популярність свідчить той факт, що драму було перекладено російською («Черная пантера», Москва, 1917 р.) (Стельмашенко, 1989: 66), німецькою («Der weisse Bar und die schwarze Pantherkatze», Постдам, 1922 р.) (Стельмашенко, 1989: 70) та чеською мовами («Cerna Pantera a Bily Medved», Прага, 1922 р.) (Стельмашенко, 1989: 72).

За словами українського вченого-літературознавця Григорія Костюка: «Ні одна п'єса ні одного українського драматурга за всю історію української літератури не може похвалитися такою сценічною біографією» (Костюк, 1980: 135).

Уперше п'єсу Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» було опубліковано в «Літературно-науковому віснику» (1911 р.). Дебют на театральних підмостках відбувся на сцені театру товариства «Руська бесіда» у Станіславові 1914 року. Слід зазначити, що у головних ролях були задіяні видатні українські актори Лесь Курбас (Корній) та Катерина Рубчакова (Рита). Того ж року український критик Ярослав Веселовський висловив позитивне враження про виставу, назвавши її «цікавою та надзвичайно сильною в драматичні ефекти модерною п'єсою» (Стельмашенко, 1989: 123).

Наступну постановку драми Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» 24 вересня 1917 року здійснив Молодий театр у Київському театрі мініатюр. У головних ролях були задіяні Лесь Курбас (Корній), Поліна Самійленко (Рита), Олімпія Добровольська (Сніжинка).

Критики дали позитивну рецензію п'єсі. Зокрема, український режисер Василь Василько зазначав, що Лесь Курбас «різко виділявся серед учасників своєю професійною досконалістю» (Історія українського театру, 2009: 227). Згодом п'єса В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» увійшла до репертуару театрів Німеччини (Берлін), Польщі (Каліш) та Австралії (Вінніпег).

На початку ХХ століття кінематограф почав конкурентну боротьбу з українським театром за свого глядача. Український кінознавець Володимир Миславський у монографії

«Історія українського кіно 1896–1930: факти і документи» зазначає, що «У серпні 1918 року на хвилі своєї нової політичної ініціативи гетьман Павло Скоропадський видає указ про українізацію кінематографу» (Миславський, 2018: 177).

Унаслідок дії указу було створено кінокомпанію «Українфільм». Метою новоствореного творчого об'єднання було «широке виробництво та розповсюдження ідейних і національних фільмів, головним чином патріотичного та історично-героїчного напрямків» (Росляк, 2001: 24).

З 20-х років ХХ ст. починається доба українського кіно – Лесь Курбас, відомий театральний режисер, дебютує як кінорежисер, захоплюється кіномистецтвом і Олександр Довженко.

Упродовж наступних років виникає ряд кінофабрик: 1922 – Київська, яка пізніше названа на честь Олександра Довженка; потім з'являється Одеська кіностудія. Починається робота над сценаріями та зйомками ряду фільмів за мотивами творів відомих українських письменників: «Микола Джеря» (за повістю Івана Нечуя-Левицького), «Борислав сміється» (за романом Івана Франка), «Богдан Хмельницький» (за п'єсою Михайла Старицького) і, нарешті, «Сходи диявола» (за п'єсою Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь»).

Отож, ставимо перед собою завдання продовжити розвідку історії екранізацій п'єси «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Також цікаво привідкрити завісу таємничості символіки використаної драматургом та сценаристом фільму, через які світ кінематографу має вплив на глядача.

Сучасна культуролог Ольга Кирилова у статті «Кінодекадент у вишиванці» проаналізувала перші екранізації творів Володимира Винниченка й стверджує, що 19 лютого 1918 року відбулася прем'єра німого фільму «Сходи диявола» режисера Георгія Азагарова, знятого за винниченковою п'єсою «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Дослідниця зазначає, що екранізація «Сходи диявола» являє собою «доволі вільний парафраз «Чорної Пантери...» (Кирилова, 2017: 60). Сценарист стрічки, Олександр Аркатов, визначає жанр як драму «з залаштункового життя цирку на сюжет п'єси В. Винниченка...» (Кирилова, 2017: 60). Порівняно з текстом драми Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь», у фільмі змінено імена головних героїв: Андрієнна (Рита), Брандес (Корній), Маттен (Мулен).

Найбільш вірогідно, що у процесі роботи над сценарієм до фільму «Сходи диявола» було змінено суть конфлікту, його моральний стрижень. Та підтвердити це ми не можемо, оскільки до нашого часу фільм «Сходи диявола» не зберігся.

Для Володимира Винниченка, прогресивної людини свого часу, можливість екранізації творів стала радісною новиною, адже «за допомогою українських фільмів можна «завоювати Європу», зробити відомими українське мистецтво, українську націю» (Миرونєць, 1996: 28). Компанією «Українфільм» було запущено ряд кінопроектів за творами письменника – «Брехня», «Чорна пантера». Як стверджує мистецтвознавець Роман Росляк, зйомки були успішно завершені, оскільки, на той період фільми «продукувалися за досить таки короткий термін» (Росляк, 2001: 24).

Володимир Винниченко не залишався осторонь прогресивних культурних надбань та кіномистецтва. За авторським сценарієм до «Чорної Пантери» режисером Йоганнесом Гуттером у Німеччині було знято ще один німий фільм «Die Schwarze Pantherin». Його прем'єра відбулася 14 жовтня 1921 року в кінотеатрі «Декла». У головних ролях знімалися Євген Бург (Корній), Олена Полевицька (Рита), Ксенія Десні (Сніжинка). Зауважимо, що Ксенія Десні (справжнє прізвище Десницька), актриса українського походження.

У ході пошукової роботи ми з'ясували те, що в Одесі щороку проходить фестиваль німого кіно та сучасної музики «Німі ночі». Його організатори ставлять за мету повернути в Україну забуті імена акторів, режисерів, художників українського походження.

Нами було надіслано запит організаторам фестивалю щодо долі стрічки «Die Schwarze Pantherin» 1921 року. З отриманої відповіді нам стало відомо, що у жодному архіві цю стрічку знайдено не було.

1990 року студією Укртелефільм (заснована 1965 р.) було екранізовано п'єсу В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Телефільм має дещо відмінну назву «Чорна пантера та Білий ведмідь». У фільмі зіграли Сергій Кучеренко (Корній), Ірина Дорошенко (Рита) та Людмила Смородіна (Сніжинка).

Насамперед варто з'ясувати символіку назви художнього тексту та кінотексту. Адже, на нашу думку, В. Винниченко не випадково дає саме такі імена головним героям свого твору: Корній – Ведмідь, Рита – Пантера, Сніжинка.

Розглянемо їх символічне значення:

Ведмідь – символ сили, вайлуватості, незграбності (Енциклопедичний словник символів культури України, 2015: 104). Автор подає таку портретну характеристику героя «великий, трохи незграбний» (Винниченко, 2001: 374).

Пантера завдяки граційності та красі символізує жіночність. Ця характеристика нагадує Риту «...тонка, гнучка...лице жагуче, майже дике і грубе, але гарне» (Винниченко, 2001: 374).

Сніжинка – «...ясно-біла...любується собою й почуває владу своєї краси і привабливості» (Винниченко, 2001: 378). Жінка, що з легкістю впливає на думки Корнія про самовіддачу мистецтву. Символ холодного розрахунку.

Щодо кольору, то у художньому творі він набуває певного смислового значення. У позитивному значенні білий колір символізує чистоту, невинність. Білий колір характеризується досконалістю і завершеністю, демонструє абсолютне і остаточне рішення, повну свободу для можливостей і зняття перешкод. Його фундаментальна якість – рівність, так як він містить в собі всі кольори, вони в ньому рівні. Він завжди надихає, допомагає, вселяє певну віру (дає свободу). У народів Сходу, зокрема в японців, білий колір має негативне навантаження – смерть.

Чорний, на противагу білому, поглинає всі кольори навколо і ніколи їх не випускає. Чорний завжди приховує в собі все, що несе, тобто він "загадковий" (часто використовується у фільмах жахів). Чорний колір пов'язаний з цікавістю, він притягує до себе. Лякає (страх через загадковість). Чорний колір завжди кидає виклик, щоб людина спробувала звільнити свою суть, тобто людина повинна пройти через чорне, щоб пізнати, як багато в ньому білого.

Чорний дає шанс відпочити, містить у собі обіцянку – «все буде нормально», надію, але при цьому треба пам'ятати, що він не випустить вас таким, яким ви були раніше - він затягує, але не змушує що-небудь робити. Коли настає депресія, то залишаються тільки негативні характеристики чорного кольору. Він завжди, як і смерть, говорить про тишу і спокій, означає закінчення. Однак стародавні єгиптяни вважали, що чорний колір символізує життя і відродження.

У поєднанні ці кольори «...символізують протистояння двох світів, двох першооснов у людській істоті, двох духовних іпостасей» (Енциклопедичний словник символів культури України, 2015: 70). Чорний і білий кольори разом гасять один одного і вже не несуть своєї первісної інформації, не чинять тиск на психіку. Слід звертати увагу на вік, в якому відкидається чорний колір. Як правило, чорний колір обирається, коли настає депресія і відкидаються оточуючі.

Таким чином у назві твору закодовано інформацію про боротьбу батьківських почуттів та принципів митця, життя і смерті, чоловічого та жіночого начал, добра і зла.

Створюючи екранізацію, режисеру як творцю екранної версії драми важливо за допомогою аудіовізуальних прийомів налаштувати глядачів на збагачення побаченого власною уявою. З цією ж метою автори фільму «Чорна пантера та Білий ведмідь» досить ретельно опрацювали усі складові візуального та психологічного впливу на реципієнта, тому можна стверджувати, що екранізація драми Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» насичена образами-символами.

Наприклад, за задумом режисера помноженому на майстерність оператора, наш погляд впродовж фільму раз у раз наштовхується на амфору. Якщо згадати історію Стародавньої Греції, то амфора була не тільки предметом для господарських потреб, – першопочатково, вона символізувала жіночу душу. Прадавні греки називали частини амфори відповідно до

частин людського тіла – горло, тулуб, ніжка, ручки. Крім того, вона була символом життя та смерті. У древньому некрополі Херсонес були знайдені амфори з похованими в них дітьми. При похованні дорослих жителів греки ставили амфори зверху на курган. Отож, для древніх греків амфора, що своєю формою нагадує жінку та має жіночу душу, була уособленням утроби матері (діти в позі ембріону) і у той же час, виконуючи роль могильного каменя, символізувала домовину душі.

У фільмі «Чорна пантера і Білий ведмідь» увагу глядача привертає маска Венери. За давньогрецькою міфологією маска Венери, яка ще й прикута ланцюгом й омиа дощем, теж має свій символічний смисл – Венеру вважали берегинею благочестя та моралі. Їй приписувалося пробудження кохання між людьми, сприяння шлюбом і їх збереження.

Символізм дощу – багатозначний. З одного боку, дощові хмари закривають Сонце, зменшують світло, гасять фарби, тому дощ асоціюється із сумом, досадою, самотністю, затяжний дощ – навіть з депресією, фрустрацією. У релігійному сенсі дощ ллється з небес, тому несе істину, духовну дію. Очікування дощу вважається схожим з очікуванням милості від Бога.

В екранізації збережено основну частину тексту п'єси Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» з незначними змінами та доповненнями. Але є й ряд вилучень. Наприклад, розмова Корнія з Ритою про критика Мулена, дискусія Сніжинки та Мулена про теорію мистецтва.

Зроблено ряд «мистецьких» змін – за текстом драми в кабаре Рита танцювала танок апашів, а в екранізації Чорна Пантера танцює звабливий східний танець. Він призводить до масового збудження гостей кабаре і визнаний як такий, що гідний самої Саломеї. Символічним є перегук із біблійними оповідями про першу виконавицю спокусливого східного танцю, пасербицю царя Ірода – Саломею. Вона виконувала танець для свого вітчима. І за винагороду зажадала голову Іоанна Хрестителя. Цей праобраз рокової жінки асоціюється з головною героїнею фільму – Ритою.

Окремо хотілося б звернути увагу на подвійну символіку ножа подану в екранізації. В епізоді, коли головний герой Корній вмовляє свою дружину Риту продатися критику Мулену, вона з жахом підбігає до картини, намагається порізати її ножом. Нож, у негативному значенні, символізує помсту, смерть. У позитивному – силу, справедливу боротьбу. У цьому вбачається прагнення жінки боротися за те, щоб урятувати свого маленького сина від неминучої смерті.

Не обійшли увагою творці фільму «Чорна пантера та Білий ведмідь» символіку дохристиянського періоду: наприклад, у одному з епізодів фільму перед глядачем постає образ жінки, яка здійснює руки догори, чутно грім і жіночий крик. Аналізуючи цю сцену, можна стверджувати, що тут проведено паралелі з образом Оранти – дохристиянської Богоматері, заступниці людей. Оранта зображувалася з піднятими вгору руками – жест адорації (молитви). Це один із найдавніших жестів, що звернений до Бога, що означає благання, прохання.

Що стосується фінальної частини екранізації, то вона значно відрізняється від тексту драми – Рита отрує свого чоловіка, потім себе та полотно залишається цілим. Про те, що сім'я Каневичів загинула ми дізнаємося тільки з наступної сцени: морські хвилі омивають тіла Рити, Корнія та їх маленького сина Лесика.

Якщо розглядати символіку моря, то в уявленнях «...індоевропейців (у т.ч. й українців) воно представлене як символ невідомого, чужого сакрального простору, пристанища душ померлих, потойбічного світу» (Енциклопедичний словник символів культури України, 2015: 515).

Останні кадри картини – схід сонця, на морському узбережжі спить жінка. Прокинувшись, вона звертає увагу на мушлю, що лежить на камені й омивається морськими хвилями. Приклавши мушлю до вуха жінка чує пісню моря.

Морська мушля – символізує сексуальну пристрасть, кохання, шлюб, зачаття, процвітання. Для християн відкрита мушля є сподіванням на відродження.

Звісно, це далеко не всі образи з яких буквально зіткане кінополотно. Це лише ті, що найбільш яскраво висвітлені.

Отож, на нашу думку аналіз екранізації фільму «Чорна пантера та Білий ведмідь» заслуговує більш предметного вивчення і аналізу. У майбутніх студіях ми сподіваємось продовжити наші дослідження художніх деталей використаних авторським тандемом під час роботи над екранізацією п'єси Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий Медвідь». К.: Наук. думка, 2001. 440 с.
2. Володимир Винниченко. Анотована бібліографія/ [упоряд. В. Стельмашенко]. Едмонт, Альберта: Канадський інститут українських студій Альбертський університет, 1989. – 772 с.
3. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. – 5-е вид. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В.М., 2015. – 912 с.
4. Історія українського театру: у 3 т./ НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського. — Київ, 2009. — Т.2. — С. 227.
5. Кирилова О. О. Володимир Винниченко: "кінодекадент у вишиванці" (культурна історія екранізацій – 1917–2014 рр.) // Магістеріум. Культурологія. - 2017. - Вип. 68. - С. 58-66.
6. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба : дослідження, критика, полеміка / Г. Костюк. – Нью-Йорк : УВАН, 1980. – С. 135.
7. Миронець Н. І. «Українфільм»: нездійснена мрія Володимира Винниченка / Н. Миронець // Кіно-Театр. – 1996. – № 2. – С. 28–29.
8. Миславський В. Н. Історія українського кіно 1896–1930: факти і документи. Т. 1. X. : вид-во «Дім Рекламу», 2018. 680 с.
9. Росляк Р. Українфільма / Роман Росляк. // Кіно-Театр. – 2001. – №3. – С. 24-25.

REFERENCES

1. Vynnychenko V. (2001). Opovidannia. Roman «Slovo za toboiu, Staline!», piesa «Chorna Pantera i Bilyi Medvid». [Short Stories. Novel "Have a say, Stalin!", play "Black Panther and White Bear"]. K.: Nauk. Dumka, 440 p.
2. (1989). Volodymyr Vynnychenko. Anotovana bibliohrafiia/ [uporiad. V. Stelmashenko]. [Volodymyr Vynnychenko. Concise bibliography. (edited by Stelmachenko)].Edmont, Alberta: Kanadskiy instytut ukrainskykh studii Albertskiy universytet, 772 p.
3. (2015). Entsyclopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy / za zah. red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenko, V.V. Kuibidy. – 5-e vyd. [Encyclopedic dictionary of culture symbols of Ukraine/ edit.board. V.P.Kotsura, O.I. Potapenko, V.V.Kuibida]. Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Havryshenko V.M., 912 p.
4. (2009). Istoriia ukrainskoho teatru: u 3 t./ NAN Ukrainy, In-t mystetstvoznnavstva, folklorystyky ta etnolohii im. M.T.Rylskoho. [History of Ukrainian theater: 3 volumes/ NAN Ukraine, M.T.Rylskyy Institute of Art, Folklore and Ethnology studies]. Kyiv, 227 p.
5. Kyrylova O. O. (2017). Volodymyr Vynnychenko: "kinodekadent u vyshyvantsi" (kulturna istoriia ekranizatsii – 1917–2014 rr.) // Mahisterium. Kulturolohiia. [Volodymyr Vynnychenko: "a decadent in an embroidered shirt" (cultural history of screen adaptation – 1917-2014] Issue 68. PP. 58-66.
6. Kostyuk H. (1980). Volodymyr Vynnychenko ta yoho doba : doslidzhennia, krytyka, polemika. [Volodymyr Vynnychenko and his era: studies, critics, polemics]. New York: UVAN, 135 p.
7. Myronets N. I. (1996). «Ukrainfilm»: nezdiisnena mriia Volodymyra Vynnychenka // Kino-Teatr. [“Ukrainfilm” – unrealized dream of Volodymyr Vynnychenko]. Movie-Theater, № 2. PP. 28–29.
8. Myslavskiy V. (2001). N.Istoriia ukrainskoho kino 1896–1930: fakty i dokumenty. T. 1. [New History of Ukrainian Movies 1896 – 1930: facts and documents]. Kh.: «Dim Reklamy», 680 p.
9. Rosliak R. (2001). Ukrainfilma / Roman Rosliak. // Kino-Teatr. [Ukrainian cinema]. Movie-Theater, PP. 24-25.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гуцало - аспірантка кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: кінопоетика, аудіовізуальні прийоми.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Gutsalo - postgraduate student of the department of Ukrainian and foreign literature of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: film poetics, audiovisual techniques.

УДК 821.161.2-32.09

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.64>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОБРАЗУ БАТЬКА-МИТЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ М. КОЦЮБИНСЬКОГО «ЦВІТ ЯБЛУНІ» ТА ДРАМИ В. ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ»)

Ксенія СОШНИКОВА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2556-5545>

e-mail: kseniyatroyanska@gmail.com

СОШНИКОВА Ксенія. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОБРАЗУ БАТЬКА-МИТЦЯ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ М. КОЦЮБИНСЬКОГО «ЦВІТ ЯБЛУНІ» ТА ДРАМИ В. ВИННИЧЕНКА «ЧОРНА ПАНТЕРА І БІЛИЙ МЕДВІДЬ»). Статтю присвячено аналізу особливостей використання художніх прийомів письменників-модерністів М. Коцюбинського та В. Винниченка при творенні психологічного портрету батька-митця. Дослідження ґрунтується на компаративному методі, а саме порівнюються особливості зображення внутрішнього світу ліричного героя психологічної новели «Цвіт яблуні» та Корнія Каневича, дійової особи символістської драми «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Особливу увагу приділено вивченню застосованих авторами художніх засобів та прийомів для зображення емоційних станів та поведінки персонажів у межовій ситуації.

Ключові слова: модернізм, психологізм, художній прийом, імпресіоністична новела (етюд), символістська драма, психологія творчості, потік свідомості, внутрішній конфлікт, художня деталь, символізм.

SOSHNIKOVA Kseniya. PSYCHOLOGICAL PORTRAIT OF THE IMAGE OF FATHER-ARTIST (ON THE MATERIAL OF THE STORY BY M. KOTSUBINSKY «APPLE BLOSSOM» AND THE DRAMA BY V. VYNYCHENKO «THE BLACK PANTHER AND THE WHITE BEAR»). The article is devoted to the analysis of peculiarities of the use of artistic techniques of modernist writers M. Kotsyubynsky and V. Vynnychenko in the creation of a psychological portrait of a father-artist. The research is based on a comparative method, namely the features of the image of the inner world of the lyrical hero of the psychological novel «Apple blossom» and Korniy Kanevich, the protagonist of the symbolic drama «Black Panther and the White Bear» are compared. Particular attention is paid to the study of the artistic means and techniques applied by the authors to depict the emotional states and behavior of the characters in the critical situation.

The analysis of the texts allows us to make the conclusion that for the comparison of the art tools and techniques used by the authors in the creation of a psychological portrait of the characters, the genre specificity of the work and its affiliation to the literary current should be also taken into account

Having carried out the research we have found out that M. Kotsyubynsky uses the following methods to reveal the psychological image of the lyrical hero of the story «Apple blossom»: self-characterization; character's internal speech; retrospection; reflections; descriptions of interiors and landscapes; attraction of artistic details; symbolism. The psychological image of Korniy Kanevich in V. Vynnychenko's symbolist drama «Black Panther and the White Bear» is revealed through the psychological motivation of the hero's behavior; his movements, gestures and speech; the flow of consciousness; due to the drama and high emotional tension.

Keywords: modernism, psychology, artistic reception, impressionistic short story (sketch), symbolist drama, psychology of creativity, flow of consciousness, internal conflict, artistic detail, symbolism.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. На межі XIX-XX століття українське письменство все частіше зосереджується на психологічних проблемах. У літературі з'являються нові способи зображення життєвих явищ, нова авторська концепція сприйняття людини і світу, що й спричиняє зміну літературного напрямку від реалізму до модернізму. Визначальними рисами художніх творів стали інтерес до внутрішнього світу людини, розкриття характеру персонажа в процесі руху та змін, зображення психологічних станів героя, показ діалектики його душі, висока емоційність, настроєва єдність автора і персонажа, тяжіння до лаконізму, інтелектуалізм тощо.

Усе більшої популярності серед письменників набуває психологізм, який дає їм можливість відійти від традиційного художнього мислення, правдиво зображувати характери, розпалювати суперечки, порушувати актуальні проблеми, створювати напружений сюжет. Як правило, у центрі уваги модерністичного твору перебуває особливий психологічний конфлікт, який мусить справити на читача яскраве враження. Із часом

психологізм в літературі став функціонувати як образотворчий, смислоутворюючий та емоційно-чуттєвий чинник. При цьому кожен письменник мав свій «набір інструментів» його втілення. Серед найпопулярніших прийомів були: внутрішній монолог-коментар, «фотографічне», або фіксує мислення, сни, марення, сповідь, «потік свідомості», паралельне відтворення думок і дій героя, психологічний портрет (жести, рухи, пози, міміка, мовлення, інтонація тощо), психологічний пейзаж, психологічний інтер'єр, екстер'єр, психологічна деталь, символ та інше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед видатних письменників-модерністів кінця XIX – початку XX ст. особливе місце в українській літературі посідає творчість Михайла Коцюбинського та Володимира Винниченка. Багатогранна та неординарна спадщина митців неодноразово ставала предметом дослідження літературознавців.

Дослідженню творчого доробку М. Коцюбинського присвячені праці В. Агеєвої, С. Павличко, Я. Поліщука, М. Слабошпицького та інших. У наукових працях цих дослідників заявлено про імпресіоністичну поетику майстра, осмислено творчу манеру письменника, розкрито елементи модернізму в його творах тощо.

У працях Л. Мороз, С. Михиди, С. Нісевич, В. Гуменюка, В. Панченка, Є. Лохіної, Н. Ганіч розкриваються аспекти дослідження особистості В. Винниченка та еволюція його творчості.

Незважаючи на велику кількість публікацій, у яких розглядається художній доробок М. Коцюбинського та В. Винниченка, окремого дослідження щодо питання засобів творення митцями психологічного портрету персонажа на сьогодні немає. **Мета статті:** проаналізувати особливості художніх прийомів М. Коцюбинського та В. Винниченка, порівнявши зображення психологічного портрету людини, в якій одночасно борються митець і батько.

Об'єкт дослідження – новела М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» та драма В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь».

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єднуючим фактором цих двох творів є суперечливі почуття батька-митця («Цвіт яблуні» – письменника, «Чорна Пантера і Білий Медвідь» – художника), якому доводиться бути свідком того, як помирає власна дитина. Це призводить до протистояння двох протилежностей: люблячого батька, який страждає, спостерігаючи за останніми хвилинами життя дитини, та холоднокровного творця, для якого подібна ситуація є лише чудовим підґрунтям для створення майбутнього шедевуру. Таким чином, М. Коцюбинський та В. Винниченко будують сюжет твору переважно на внутрішньому конфлікті, що породжений суперечливістю митця як особистості.

У психологічній новелі «Цвіт яблуні» М. Коцюбинський формує образ батька-митця вдаючись до художніх прийомів імпресіоністичного зображення дійсності. За допомогою внутрішніх монологів та плину свідомості, автор поступово розкриває емоційний стан та душевні переживання свого героя, тим самим компенсуючи малорухливість подієвого сюжету.

Л. Богуславська зазначає, що «...характерним для імпресіонізму в етюді «Цвіт яблуні» є й те, що в полі зору не вся множинність зв'язків індивіда і суспільства. Герой не має «передісторії», позбавлений не тільки біографічних чи соціальних характеристик, але навіть імені. Така узагальненість при всій максимальній суб'єктивізації оповіді (невласне пряме діалогізоване мовлення, розподіл роздумів між різними іпостасями «я», різними голосами, які висловлюють те, що проноситься в свідомості) перетворює особистісне переживання в надчасову проблему істинності і сенсу буття» (Богуславська, 2018: 188).

Попри видиму відсутність загальних характеристик образу ліричного героя, художні засоби, використані М. Коцюбинським, дозволяють нам зробити припущення про мистецьку спрямованість персонажа. Письменник зображує чоловіка, який ходить по своєму кабінету «вже третю безсонну ніч, чуткий, як настроєна арфа...» (Коцюбинський, 1989: 274). Він боїться будь-якого шелесту, адже це дарує йому передчуття того, що цей звук може стати передвісником найстрашнішого. Герой підсвідомо намагається приховати своє хвилювання, роблячи рівні та розмірені кроки. Проте тривога повністю заволоділа ним, страх і відчай не дають сил навіть просто зазирнути в кімнату, а в голові засіла страшна й нав'язлива думка

«коли б швидше кінець!..». Розгубленість і розпач провокують зосередженість на власних відчуттях і емоціях, а пам'ять перетворюється на «нерозлучного секретаря», який фіксує все до найдрібніших деталей. Ось тут батько починає боротьбу з письменником-митцем. Дзвін нічного калатала породжує несподівану думку: «Чому б мені не взяти такої ночі до того епізоду розпочатого мною роману, де Христина, покинувши свого чоловіка, опинилась раптом із великого міста у глухому містечку?» (Коцюбинський, 1989: 275). Герой стрепенувся, ніби прокинувшись від моторошного сну. Тепер його лякає вже не смерть власної дитини, його страшать власні думки і почуття: «Що зо мною? Чи я забув, що у мене вмирає дитина?» (Коцюбинський, 1989: 275). Відчуваючи себе винним, він хоче взяти біль доньки на себе: «Свистить... Як їй трудно дихати, як вона мучиться, бідна пташка... Мені самому сперло віддих у грудях од того свисту, і я починаю глибоко втягати повітря, дихати за неї, наче їй від того легше буде...» (Коцюбинський, 1989: 275). Проте відчуженого від світу холоднокровного митця, який із жадністю хватається за кожну деталь, вже неможливо зупинити: «Я роблюсь занадто чутким, мої очі помічають те, чого раніш не бачили. Я бачу навіть себе, як я ходжу з кутка в куток поміж непотрібними мені й наче не моїми меблями; бачу своє серце, в якому нема найменшого горя. Що ж, смерть – то й смерть, життя – то й життя!..» (Коцюбинський, 1989: 277). У цей момент героєві притаманна зосередженість на власних відчуттях, умикається «фотографічна» пам'ять, яка фіксує все до найменших деталей.

О. Ковальчук у своїй статті «Візуальне у конфлікті ролей (етюд М. Коцюбинського «Цвіт яблуні»)» зазначає, що «Візуальні стратегії батька і митця принципово відмінні: для митця побачена трагедія передусім матеріал – це «заготовки» для майбутнього твору, які ретельно занотовуються, ... для батька візуальне – це передусім розчулена пам'ять, батьківський сентимент і жорстоке, незглибиме у своїй бездонності горе, яке трагічно візуалізується перед його очима» (Ковальчук, 2013: 89), окрім того дослідник зауважує: «та частина психіки, яка відповідає за професійну сферу, діє, незважаючи ні на що, діє холодно, зважено, професійно. Її не зупиняє нічого – ні складна психологічна ситуація, ні горе, ні мораль, ні душевний дискомфорт» (Ковальчук, 2013: 88). Це свідчить про те, що герой новели орієнтується на почуття, а не на розум, ставлячи перед собою завдання зафіксувати реальні моменти, перетворюється на «колекціонера» вражень, які допоможуть йому написати геніальний правдивий роман.

Однією з характерних рис імпресіонізму є широке використання натяків, асоціацій, символів, художніх деталей. Вони створюють певний настрій твору, посилюють емоційність почуттів і вражень. Так, на нашу думку, яскравою деталлю етюд «Цвіт яблуні» є лампа, яка стоїть на столі в кабінеті. Вона є дуже важливим предметом саме для батька-письменника, адже, коли на творця надходить натхнення, то під її штучним світлом народжуються нові рядки омріяного роману. Коли герой глянув на лампу, у нього виникли такі думки: «Моя лампа під широким картоновим абажуром ділить хату на два поверхи – вгорі темний, похмурий, важкий; під ним – залитий світлом, із ясними блисками і з сіткою тіней» (Коцюбинський, 1989: 274). Виходить, що світло від лампи ділить кімнату на два світи: темний і похмурий – світ нещасного батька, в якого помирає дитина, і залитий світлом – світ письменника, для якого часопростір стає предметом мистецької зацікавленості і він подумки будує сюжет свого роману. Цікавим є те, що у «Словнику символів» культурознавець Джек Трессидер зазначає, що в буддизмі та індуїзмі лампа являє собою не лише символ життя, а й символізує стан особистості при переході з одного буття в інше (Джек Трессидер, 2016). Вважаємо таке трактування символу доречним, адже герой новели подумки постійно здійснює перехід із реального буття в творчий вимір.

У спогадах героя досить детально представлено парадигму стосунків дитина-батько: «... мої комірчики прозвала обручами, не вимовляла літери «р», а замість «стидно» казала «стиндо»; ... роздягшись на ніч, приходила до мене сказати на добраніч, у коротенькій сорочечці, вся тепла й рожева, з голими рученятами і з пухкими ніжками;... Я не забуду щастя дотику до її шовкових кучерів, не забуду її душі...» (Коцюбинський, 1989: 279-280). Це дає нам підстави говорити, що він був небайдужим до своєї доньки. Проте драма

ліричного героя етюду полягає в роздвоєності його почуттів, і в боротьбі двох «Я» все ж перемагає митець, який сприймає смерть як природний процес.

Драматизм посилюється тим, що батько усвідомлює свою поразку («Я знаю, що то він (митець – К. С.) дивиться моїми очима, що то він ненажерливою пам'яттю письменника всичує в себе всю сю картину смерті на світанні життя... Ох, як мені гидко, як мені страшно, як ся свідомість ранить моє батьківське серце...») (Коцюбинський, 1989: 279). У душі героя сплітаються страх, розпач, лють, сором, його мучать докори сумління. Михайло Коцюбинський надзвичайно детально і точно описує психологічний стан персонажа: «... я кидаюсь по хаті, як зранений звір, і в непогамованій злобі розпихаю меблі й хочу все знищити...», «З моїх уст готові зірватися грубі слова лайки, і я говорю їх, говорю уголос, і сам лякаюсь свого голосу. Щелепи мені ізводять, холодний піт вмиває чоло... Я падаю в крісло, закриваю очі долонею... А-а!» (Коцюбинський, 1989: 278). Але, на жаль, нічого змінити неможливо, психіка не витримує такої напруги і батько хоче втекти якнайдалі від свого горя. Він виходить із хати й бачить надзвичайно красиву квітучу яблуню. Герой відчуває жорстоку несправедливість: природа оживає, оновлюється, а його бідна маленька донечка вже ніколи не буде радіти життю. Як наслідок, в момент безнадійного стану і відчаю, з'являється цілком природний процес, який допомагає зменшити емоційну напругу, – плач («І чого не змогла зробити картина горя, те викликала радість природи. Я плачу. Сльози полегкості капають услід за платочками...») (Коцюбинський, 1989: 279).

Принципово іншим постає образ батька-митця у психологічній, із відверто символістською поетикою драмі Володимира Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь». С. Михида зазначає, що письменник досягає драматичної напруги за рахунок накладання декількох конфліктів: перший – побутовий (ревності Корнія й Рити), другий – ґрунтується на питанні про сутність мистецтва, «третій – найгостріший: «полотно – Лесик». Саме він викликає у читача вищезазначене відчуття неприродності, жорстокості, аномальності його учасників, а надто Корнія» (Михида, 2002: 101). Художник Корній Каневич так самовіддано служить мистецтву, що навіть готовий пожертвувати життям власного сина Лесика, аби тільки дописати своє найгеніальніше полотно.

В. Винниченко досить осмислено розкриває образи своїх героїв. Окрім вдалої портретної характеристики дійових осіб, окресленої в авторських ремарках, письменник витворює ще й психологічний портрет персонажів, який простежується на рівні підтексту.

Звернемо увагу на художні прийоми, якими користується В. Винниченко, творючи образ Білого Медведя. Внутрішні психічні стани персонажа відбиваються в його міміці, рухах, в динаміці мовлення тощо, чим допомагають глибше зрозуміти внутрішній світ героя. Показовим засобом при творенні психологічного портрету Корнія є зображення його рухів. Вони динамічні, імпульсивні, швидкі й незграбні. Художник любить куйовдити волосся, постійно тре носа, знижує плечима, розмахує руками та клацає пальцями. Така поведінка говорить про Корнія як про людину емоційно збуджену, вразливу та експресивну, адже інколи підсвідомо йому простіше висловити свої почуття через міміку, жести та рухи.

На думку Л. Кардаш «у мовленні надзвичайно різнобічно виявляється людська сутність – психічні особливості, інтелект, світосприймання, спосіб мислення, виховання, здатність називати, оцінювати, контактувати з іншими та впливати на них. Це особливий і надзвичайно складний вид діяльності людини» (Кардаш, 2015: 54). Помітну роль у творенні психологічного портрету Білого Медведя відіграє мовлення. Корній рідко говорить повними, завершеними реченнями, часто його думки плутаються, він здійснює нелогічні переходи із однієї теми до іншої, активно використовує слова-паразити та вигуки («...а, маєш... От єсть... Уже... Ха... Як же, розуміється, до всякого французика. А, дай мені спокій. Тільки я от тобі скажу: коли я тобі вже нелюбий, ти вперед мені скажи, а потім уже що хочеш. От. А інакше... негарно. І месьє Мулен може полетіти догори ногами от туди на вулицю. От і вже...») (Винниченко, 1999: 375); «Господи Боже мій! Та де ж я дістану? От єсть. Що я, не хочу, чи що? Ну, маєш собі... «Мушиш»... Розуміється, мушу... Гм! «Цими днями»... Я не можу цими днями... От єсть: я не можу тепер із Парижа їхати...») (Винниченко,

1999: 385). Це дає нам підставу говорити, що герой часто почувається невпевненим і роздратованим.

Проте коли Білий Медвідь починає писати свою картину, то він радикально змінюється, стає зосередженим та уважним («*Підходить до полотна, дивиться на нього, видно, як помалу заглиблюється і забуває все*») (Винниченко, 1999: 384).

Здається, ніби Корнію не комфортно жити в реальній дійсності, адже тут його все відволікає від творчого процесу, і тим самим породжує тривогу, злість, схвильованість та розгубленість. Цим неодноразово дорікає йому дружина («*Якби я на його очах цілувалась з другим, а йому підставили його полотна, він би й забув про мене*») (Винниченко, 1999: 377); «*Лесику, скажи татові, що він тебе не любить... Скажи йому, що він безсердечний, жорстокий...*» (Винниченко, 1999: 387); «*Слухай, от тобі заявляю: ти не хочеш піддержувати сім'ї, і я не хочу. Ти живеш для себе, і я буду. Хай Лесик помирає, мені все одно*» (Винниченко, 1999: 390)).

Дитині стає все гірше, муки малюють на обличчі маленького Лесика та Рити «нові рисочки», і тільки цей фактор змушує Корнія стати уважнішим до сина і дружини. Проте у такі моменти його зацікавленість спричинена не переживаннями за фізичний стан дитини, загострена увага до деталей, спостережливість та емоційна напруга з'являються, тому що «прокидається» інше «Я» – батько-художник. Натхненний та засліплений бажанням вихопити ідеальний момент, Корній оживає, стає радісним та ласкавим: («*...Мій Лесик не помре, ні-ні, тато не дасть. Правда? Тато такий великий, його Медведем звать... От мами... причепилась до мого хлопчика... Вимучила його, малюсінького, беззахисного... Он рисочки нові йому намалювала... Зовсім нові... (Пильно вдивляється й далі говорить уже неухважніше, майже машинально). Рисочки цілком інші. От одна... І губки... І носик... Бідного хлопчика. (Озирає схилена Риту й Лесика). І у мами... Зовсім нові рисочки... І не такі... не такі... Гм! Зовсім не такі... а... Ну да... От тут... Безумовної (Схоплюється й біжить до полотна, піднімає покривало й дивиться)...*») (Винниченко, 1999: 387). Раптовий перехід у мовленні («*майже машинально*») від батьківського ласкавого звернення до коротких, рваних фраз художника, який починає занурюватися у свій власний світ мистецтва, дає нам підстави говорити про цю репліку як про потік свідомості, що слугує художнім прийомом для зображення психологічного портрету Корнія. Спочатку Білий Медвідь дійсно, чи не вперше за весь час, звертає увагу на сина і бачить, як хвороба вимучила дитину. Це ненадовго пробуджує в Корнієві батьківські почуття, про що свідчить непритаманне для героя вживання зменшено пестливої лексики.

Уважний та спостережливий погляд художника помічає нові риси на обличчю Лесика й Рити, і Корній подумки вже стоїть біля картини й старанно домальовує необхідні деталі. Перебуваючи у стані творчого екстазу, думки Білого Медведя випереджають його дії. Він боїться не втратити момент, і тому намагається якомога швидше відтворити його на полотні. Корній повністю переключається на творчий процес і його розмова із дружиною й матір'ю перетворюється кидання механічних фраз і відповідей: «*Зараз, зараз... Я одну хвилиночку. Одну хвилиночку... Моментально... Так-так... (Хапливо бере з столу палітру й щіточку). Зовсім не так... Зараз, голубко, зараз... Ми все це зробимо... я тільки... Все буде добре... (Поспішно мішає фарби)*» (Винниченко, 1999: 388). Показовим є й те, що спонтанні обриви фраз у середині речення або ж не до кінця висловлені думки, спричинені небажанням Корнія продовжувати непотрібну для нього розмову, яка відволікає від малювання. У зв'язку з цим відбувається різка зміна в емоційному забарвленні слів. Зменшено пестливі слова («*хвилиночку*», «*голубко*») набувають нової конотації: тепер вони звучать не як вияв ніжності й лагідності, а як автоматичні, завчасно підготовні репліки. Подібний тип висловлювання у структурі художнього тексту є своєрідним способом саморозкриття героя й презентацією його внутрішнього світу, що допомагає зрозуміти причину зазначеної поведінки.

А. Рудаченко зауважує, що саме в цьому епізоді відбувається перехід результатів несвідомої роботи в сферу свідомості, де формується ідея винаходу (Рудаченко, 2019: 191). Коли верх бере митець, Корнія неможливо зупинити. Він не чує і не хоче чути вмовлянь дружини і матері, їхні аргументи зовсім не переконують його. Своїми діями Білий Медвідь

свідомо прирікає дитину на страждання, адже це позитивно вплине на результат його творчої роботи.

І. Франко у своїй фундаментальній роботі «Із секретів поетичної творчості» говорить, що давні греки часто процес творчості пов'язували зі станом божевілля, із душевою хворобою, що в тих часах уважалася опануванням людської душі демоном (Франко, 2017). Це можна пояснити тим, що пересічній людині важко зрозуміти світобачення митця. Тому ні Рита, ні Ганна Семенівна не можуть знайти виправдання вчинкам Корнія. Показовою є сцена, коли Білий Медвідь, дрижачи від емоційної напруги, вириває Лесика з рук своєї матері, і, не піддаючись на будь-які вмовляння й аргументи, хоче намалювати одну, «найважливішу рисочку». На що Ганна Семенівна говорить: *«Господи! Збожеволів. Це ж божевілля! Та заспокойся... Та, сину, що з тобою?!»* (Винниченко, 1999: 413).

Відмінність між героєм М. Коцюбинського і В. Винниченка полягає ще й у ставленні до дружини і сім'ї. У «Цвітові яблуні» письменник співпереживає своїй дружині, розуміє її материнський біль та страждання. Він всіляко намагається заспокоїти Катерину, обіймає її та підставляє своє мужнє плече. У цей час у ньому на хвилину прокидається чоловік, що помічає привабливі риси у своїй заплаканій та змученій дружині, і тут же він сам себе зупиняє, розуміючи недоречність моменту. Героєві стає соромно за такі думки. Корній Каневич же, не лише не намагається підтримати дружину і розділити з нею горе, він навіть не помічає мук Рити. Більше того, він наскільки одержимий своїм полотном, що ладен продати Муленові дружину, але ніяк не картину. Білий Ведмідь вважає, що й так занадто багато робить для сім'ї, і це вбиває в ньому митця (*«Сім'я мені головне? Та з якої речі?.. А тепер сім'я хай служить... Одну річ хотів зробити і от тобі – давай її сім'ї. Але вибачайте, я її не дам. А, того не буде! Хочеш сім'ю рятувати, то рятуй сама! А хочеш бути мені дійсним товаришем, то мусиш все віддати для мистецтва»*) (Винниченко, 1999: 419). Забрати в Корнія можливість малювати – це рівноцінно його вбивству.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз даних текстів дає нам підстави дійти до висновків, що для порівняння художніх засобів і прийомів, які використовуються авторами при творенні психологічного портрету персонажів, слід також урахувувати жанрову специфіку твору та його приналежність до певної течії.

«Цвіт яблуні» – це імпресіоністична новела (етюд), а, отже, їй має бути притаманний динамізм, емоційність, залучення кольорових, звукових та зорових вражень, зосередженість на враженнях, відчуттях, емоціях, почуттях, філософська наповненість, відтворення яскравими художніми деталями найтонших змін у настроях і в природі, лаконізм прози. «Чорна Пантера й Білий Ведмідь» – це символістська драма, якій притаманне зображення трагедії особистості у суспільстві, духовні пошуки, осмислення проблеми, зіткнення різних світоглядів, дискусії, пошук істини, драматичний символізм.

Для розкриття психологічного образу ліричного героя етюду «Цвіт яблуні» М. Коцюбинський використовує такі прийоми: самохарактеристики; внутрішнє мовлення персонажа; ретроспекції; роздуми; описи інтер'єрів та пейзажів; залучення художньої деталі; символізм.

Психологічний образ Корнія Каневича в символістській драмі В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь» розкривається через психологічну мотивацію поведінки героя; його рухи, жести й мовлення; потік свідомості; завдяки драматизму та високому емоційному напруженню.

Не дивлячись на те, що кожен письменник використовує свій індивідуальний «набір творчих інструментів», як М. Коцюбинському, так і В. Винниченку вдалося передати психологічні стани батька-митця, його емоції, настрої й переживання. Обидва персонажі конфліктують в першу чергу із своїм «Я», поставши перед надзвичайно складним вибором: людяність або творчість.

У своїй розвідці ми визначили особливості художніх прийомів М. Коцюбинського й В. Винниченка, а також з'ясували ті аспекти, що потребують в подальшому глибинного наукового вивчення: систему художніх засобів і прийомів для розкриття психологічного портрета героя, їх функції у творі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Богуславська Л. Г. Концепція людини-артиста у творчості Михайла Коцюбинського. / Л. Г. Богуславська. // Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки. – 2018. – №2. – С. 187–194.
2. Винниченко В. Оповідання. Роман «Слово за тобою, Сталіне!», п'єса «Чорна Пантера і Білий Медвідь». / В. Винниченко. – Київ: «Наукова думка», 1999. – 400 с.
3. Джек Трессидер. Словарь символов [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.booksite.ru/localtxt/tre/sid/der/tresidder_d/slovar_sim/index.htm.
4. Кардаш Л. В. Специфіка монологічного мовлення: психологічний та монологічний аспекти. / Л. В. Кардаш. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2015. – №57. – С. 54–58.
5. Ковальчук О. Г. Візуальне в конфлікті ролей (етюд М. Коцюбинського «Цвіт яблуні»). / О. Г. Ковальчук. // Література та культура Полісся. Сер.: Філологічні науки. – 2013. – №74. – С. 86–94.
6. Коцюбинський М. Цвіт яблуні. Повісті, новели, оповідання / М. Коцюбинський. – Київ: Радянська школа, 1989. – 600 с.
7. Михіда С. П. У пошуках нової моралі. / С. П. Михіда // Слідами його експериментів: Змістові доміанти та поетика конфлікту в драматургії Володимира Винниченка / С. П. Михіда. – Кіровоград: Центральньо-Українське видавництво, 2002. – С. 100–109.
8. Рудаченко А. С. Психологія творчості: художня інтерпретація В. Винниченка (за п'єсою «Чорна Пантера і Білий Ведмідь») / А. С. Рудаченко. // Молодий вчений. – 2019. – №4. – С. 189–193.
9. Франко І. Я. «Із секретів поетичної творчості» [Електронний ресурс] / І. Я. Франко – Режим доступу до ресурсу: <https://www.i-franko.name/uk/LitCriticism/1898/IzSekretivPoetTvorchosti.html>.

REFERENCES

1. Bohuslavska L. H. (2018). Kontsepsiia liudyny-artysta u tvorchosti Mykhaila Kotsiubynskoho. [Concept of human artist in the work of Mikhail Kotsyubynsky]. Visnyk universytetu imeni Alfreda Nobelia. Serii: Filolohichni nauky, pp. 187-194
2. V. Vynnychenko (1999). Opovidannia. Roman «Slovo za toboiu, Staline!», piesa «Chorna Pantera i Bilyi Medvid» [Storys. The novel «The Word is After You, Stalin!», The play «Black Panther and the White Bear»]. Kyiv: Naukova dumka, 400 p.
3. Dzhek Tressyder Slovar symbolov. Retrieved from https://www.booksite.ru/localtxt/tre/sid/der/tresidder_d/slovar_sim/index.htm
4. Kardash L. V. (2015). Spetsyfyka monolohichnoho movlennia: psyholohichni ta monolohichni aspekty [Specificity of monologue speech: psychological and monological aspects]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», pp. 54-58
5. Kovalchuk O. H. (2013). Vizualne v konflikti rolei (etiud M. Kotsiubynskoho «Tsvit yabluni») [Visual in the conflict of role (sketch by M. Kotsyubynsky «Apple Blossom»)]. Literatura ta kultura Polissia. Ser.: Filolohichni nauky, pp. 86-94.
6. M. Kotsiubynskiy (1989). Tsvit yabluni. Povisti, novely, opovidannia [Apple blossom. Tales, short stories, stories]. Kyiv: Radianska shkola, 600 p.
7. Mykhyda S. P. (2002). Slidamy yoho eksperymentiv: Zmistovi dominanty ta poetyka konfliktu v dramaturhii Volodymyra Vynnychenka. U poshukakh novoi morali [Following his experiments: Content dominants and poetics of conflict in the playwrights of Vladimir Vynnychenko. In search of a new morality]. Kirovohrad: Tsenralno-Ukrainske vydavnytstvo, pp. 100-109
8. Rudachenko A. S. (2019). Psyholohiia tvorchosti: khudozhnia interpretatsiia V. Vynnychenka (za piesoiu «Chorna Pantera i Bilyi Vedmid») [The psychology of creativity: an artistic interpretation of V. Vynnychenko (based on the play «Black Panther and the White Bear»)]. «Molodyi vchenyi», pp. 189-193
9. Franko I. «Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti» [«From the Secrets of Poetic Creativity»]. Retrieved from <https://www.i-franko.name/uk/LitCriticism/1898/IzSekretivPoetTvorchosti.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ксенія Сошнікова – аспірантка кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: динаміка творення психологізму в новій та новітній літературі.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Kseniya Soshnikova – Postgraduate student of the Department of Ukrainian and Foreign Literature of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: dynamics of creation of psychologism in new and up-to-date literature.

КАРТИНИ СВІТУ В АСПЕКТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ, ЛІНГВОКОГНІТИВІСТИКИ Й ЕТНОЛІНГВІСТИКИ

УДК 81'1 : 81'22 : 81'374 +008

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.65>

ВЕРБАЛІКА ПЕКЛА : МІФОСЕМІОТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ

Олександр КОЛЕСНИК (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1618-3804>

e-mail: axli@i.ua

КОЛЕСНИК Олександр. ВЕРБАЛІКА ПЕКЛА: МІФОСЕМІОТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІРИ. У статті здійснено аналіз та міждисциплінарні інтерпретації мовних засобів, що вербалізують концепт ПЕКЛО. Проаналізовано етимологічні особливості імен концепту у різних європейських мовах. Реконструйовано лінгвокогнітивне підґрунтя та визначено основні функціонально-семантичні характеристики номінації пекла в англомовному пісенному дискурсі, дотичному до субкультурної картини світу рок-виконавців.

Ключові слова: система, основа, значення, пекло, альтернативний світ, субкультура

KOLESNYK Olexandr. VERBAL REPRESENTATION OF HELL: MYTH-SEMIOTIC AND LINGUOCULTURAL DIMENSIONS. The article analyzes language means verbalizing the mythic concept of Hell. The paper employs the methodology of M-logic that encompasses a number of assumptions concerning the eco-centric (rather than anthropocentric) focus of interpretations, irrational premises of cognition and rationalization of reality, fuzzy nature of objects and phenomena involved in multidimensional interactions, non-linear causative correlations of the said phenomena and respective generic systems, quantum peculiarities of verbally conveyed informational clusters, enigmatic nature of systems' development at bifurcation points as well as systems' inverse fluctuations. The basic ideas of the employed methodology is the recognition of the world's images' plurality and, in the broader sense, the recognition of systems' multidimensional existence and variability of shapes organized as a multiverse. The article suggests a multidisciplinary universalia-oriented interpretation of the concept names' etymology. HELL is identified as a mythic concept that reflects the idea of the "other world" i.e. a reality comprising systemically organized objects and phenomena whose etiology and principles of interaction make it empirically inaccessible. Language units denoting HELL reflect the diachronic loss of ethnic ideas of the "other world". Respective meanings are merged with the content of the mythic concepts provided by the secondary Christian mythology. Further analysis allows identifying linguo-cognitive premises, semantic and functional characteristics of the language units denoting HELL in the English lyrics authored by the present-day rock musicians. Specific conceptual network verbalized in rock-discourse contributes to the creation of a respective subculture and a worldview. The analyzed language signs manifest axiological inversions and metaphorical interpretations of the concept's content implying the worlds' proximity, hierarchical re-orientation, qualitative interpretation etc.

Key words: system, stem, semantics, hell, alternative world, subculture

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні лінгвістичні розвідки, орієнтовані на міждисциплінарні інтерпретації явищ мови та мовлення й виявлення екстралінгвальної інформації (Жихарева, 2018; Петлюченко, 2017), стимулюють увагу до реконструкцій лінгвокультурних і лінгвокогнітивних властивостей мовних знаків, дотичних до творення альтернативних світів та специфічних картин світу, співвіднесених з певними лінгвокультурами. Зокрема, оскільки в межах моно-дисциплінарних розвідок (Bailey, 1986; Павленко, 2001) висвітлюються окремі аспекти феномену ПОТОЙБІЧЧЯ, **невирішеним** залишається питання універсальних механізмів концептуалізації та вербалізації емпірично недосяжного простору з відмінним станом речей відносно "первинної реальності". Відповідно, **метою** статті є аналіз міфо-концептуального та універсологічного підґрунтя номінацій концепту-міфологеми ПЕКЛО у європейських мовах у порівнянні з його англомовними вербалізаціями у пісенному дискурсі рок-виконавців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використана у дослідженні методологія М-логіки орієнтована на нео-антропоцентризм (у сенсі еко-центризму), визнає

ірраціональність будь-яких раціоналістичних побудов (теорія міфологічно орієнтованого семіозису), нечіткий характер об'єктів різної етіології, включених до багатомірних взаємодій, квантові властивості вербально опосередкованих інформаційних взаємодій, нелінійний характер каузативних відносин між елементами систем, енігматичну природу поступу відкритих систем у точках біфуркацій, а також інверсивну специфіку їхніх флуктуацій (Колесник, 2017). Принциповим у застосованій методології є визнання плюралістичності варіантів світу, а в широкому сенсі - багатомірності й варіативності форм буття, організованого як поліверсум. Світ і його можливі конфігурації з позиції М-логіки постають наступним чином:

$$\forall W = \sum p|a^n b^n c^n d^n| / q^n; x|a^n b^n c^n d^n| / y^n; s^n; t^n$$

$$\text{IN (1) } W / \zeta$$

$$\text{IN (2) } W / \text{trans}(\Delta\epsilon)$$

$$\text{IN (3) } W / (\text{scen } \Delta n)$$

$$\exists W' = \sum p|a^{\Delta n} b^{\Delta n} c^{\Delta n} d^{\Delta n}| / q^{\Delta n}; x'|a^{\Delta n} b^{\Delta n} c^{\Delta n} d^{\Delta n}| / y^{\Delta n}; s'^{\Delta n}; t'^{\Delta n}$$

- для будь-якого світу (W) мірності (n), що охоплює сукупність живих істот (p) з онтологічними (a), функційними (b), аксіологічними (c) та локативними (d) ознаками, проявленими у ступені / мірності (n), котрі виконують дії (q), дозволені виміром (n), а також неживих предметів (x), з відповідними онтологічними (a), функційними (b), аксіологічними (c) та локативними (d) ознаками, проявленими у ступені / мірності (n), що функціонують як (y) за нормами виміру (n) у просторі (s) та часі (t), організованими за закономірностями виміру (n) за умови використання базового міфологічного інтерпретаційного оператора (ζ), здійснення впливу енерго-інформаційного імпульсу певної сили ($\Delta\epsilon$), що трансформує систему (*trans*), або розгортання низки варіативних сценаріїв (*scen* Δn) існує світ W', у якому відбувається зміна станів речей, а конфігурація світу змінюється: усі складники проявляють відмінні характеристики, залежно від ступені зрушень (Δn) у базових "налаштуваннях" світу. Будь-яка з можливих конфігурацій світу надає йому статусу альтернативного (фізичного, ментального, семантичного, математичного, концептуального тощо), кожен з яких може ідентифікуватись як ПОТОЙБІЧЧЯ. З огляду на антропність сприйняття і категоризації світу, альтернативний світ не обов'язково є "реальним", оскільки має власну мірність, відзначається відмінною етіологією складників, локалізований відокремлено від антропного локусу і тому недоступний для емпіричного спостереження.

Унаслідок того, що у так званий "ревербераційний" період існування європейських мов і лінгвокультур міфологічний простір (системно організований енерго-інформаційний континуум, контейнер базових смислотворчих аксіоматичних операторів) співіснує з, або накладається на простір вторинної християнської міфології, а протягом "периферійного" періоду витісняється до периферії християнської теоцентричної картини світу (Колесник, 2011: 75-76), уявлення про ПОТОЙБІЧЧЯ у переважній кількості європейських лінгвокультур переосмислюються, уніфікуються і перетворюються на зміст концепту-міфологеми ПЕКЛО. При цьому етноспецифічні уявлення про ПОТОЙБІЧЧЯ "підлаштовуються" під зміст базових операторів-міфологем іудо-християнства. Зокрема у біблійних текстах реалізовано три концептуалізовані іпостасі ПЕКЛА. Так, першим є уявлення про "вогненний простір" або "місце покарання" відоме як "геєнна": грец. *γέεννα* (фонетична транскрипція одиниці іудео-арамейської мови, пор. івр. גֵּהֶנוֹם "ge hinnom" "долина Еннома", локація спалення сміття чи покарання, або ж локація проведення язичницьких ритуалів, пов'язаних з вогнем (Bailey, 1986), пор. *Qui autem dixerit, fatue: reus erit gehennae ignis* "а хто скаже дурний, підпадає геєнні огненній" (Vulgate: Mat. 5-22). Другим концептом є "містилице мертвих", що схоже на давньогрецьке царство мертвих Аїд (можливо, дгр. *αιδης* * < *ἀφιδας* "невидимий" (іє. *a-* "заперечення" + **u(e)di-* "бачити" (Pokorny, 1959: 1125), що зумовило використання в Септуагінті гр. *αιδης*, яке при перекладі латиною у Вульгаті вже постає узагальненим *infernum* ("нижнім світом" = d01), пор. *Et tu Capharnaum, numquid usque in caelum exaltaberis? usque in infernum descendes* "А ти, Капернауме, що до неба піднісся, аж до аду ти зійдеш". (Vulgate: Mat. 11:23).

Нарешті, івр. לִישׁוֹן шеол "яма, могила, провалля" також перекладена одиницею *infernum* у Вульгаті: *Convertantur peccatores in infernum, omnes gentes quae obliviscuntur Deum*. «Попрямують безбожні в пекло, всі народи, що Бога забули,» (Vulgate: Ps. 9-18), *αδης* у Септуагінті: *αποστραφητωσαν οι αμαρτωλοι εκ τον αδης*... (Septuagint: Ps. 9:18). "Імпортовані" до картин світу європейських етносів значення "вогнений" (=a02), "місце покарання" (=b01^d), "контейнер мертвих" (=b02), "могила" (=b03) становлять "сильний імплікаціонал" з негативним забарвленням (-с) номінацій пекла, реалізованих національними мовами. У внутрішній формі імен вказаного концепту закодовано низку ознак (інхотативний міфологічний оператор), що характеризують уявлення європейських етносів про ПЕКЛЮ як специфічний простір / світ. Зокрема, в германських мовах ПЕКЛЮ постає передовсім "прихованим світом" (=a01):

a. *hell*, да. *hel, helle*, норв. *helvete*, дан. *helvede*, ісл. *helvítis*, шв. *helvete*, дісл. *hel* "Хель, один зі світів", "Хель, богиня смерті, володарка світу Niflheimr", люкс. *häll*, нід. *hel*, нім. *Hölle*, гот. *halja*, дфриз. *helle*, дсакс. *hellia*, двн. *hella* < герм. **haljo-* "пекло, підземний світ" (Kroonen, 2013: 204), що ймовірно співвідноситься з герм. *hal-/ hel- / hul-* "закривати, ховати" (Левицкий, 2010: 241), пор. герм. **helan-* "приховувати, ховати" (да. *helan*, дфриз. *hela*, дсакс. *helan*, снід. *helen* "приховувати, ховати", н. *hehlen*, нід. *helen* "захищати", двн. *helan* "захищати", дпівн. *hellir* "печера" < іє. *kél-e-* "закривати, приховувати, захищати" (Pokorny, 1959: 553). За альтернативною версією, герм. *hal-/ hel- / hul-* пов'язується з протогерм. **xall-* < прото іє. **kaln-* "вузьке місце, вузький прохід" і може співвідноситься із лат. *callis* "гірська стежина, лісова стежка", болг. *klánik* "простір між пічкою та стіною", серб. *klánac* "вузький прохід", словен. *klánec* "ущелина, рівчак", чес. *klanec* "сідловина гори, стежка", що інтенсифікує ознаку "важкодоступний", і здійснює відсилку до когнітивної структури, що ототожнює ПЕКЛЮ і "отвір, діру", "провалля", гіпотетично, "канал переходу" між світами різної природи.

На спорідненість з іє. *kél-* вказують номінації пекла кельтськими мовами, що містять ознаку "таємний, прихований, темний": гел. *ceil* "приховувати", ірл. *ceilim*, дірл. *celim*, вал. *celu*, пор. також лат. *cēlo* "ховати", лат. *occulo* "приховувати", гр. *καλυπτω* "ховатись", санскр. *kála* "темрява" < іє. *kél-e-* (McBain, 1911: 78).

Виявлені семантичні паралелі, детерміновані полісемантизмом вихідних "код-онів" (іє. першооснов), дозволяють виокремити певні алюзивні ланцюжки, що віддзеркалюють закономірності існування паралельного світу, уявлення про котрий концептуалізовано як ПЕКЛЮ.

Так, нетипове, втім, можливе семантичне зрушення герм. **helan-* > зах. герм. **heli-* "оманливий, підступний": снн. *hāl* "прихований", двн. *hāli* "рівний, слизький, слабкий", свн. *hæl(e)* "прихований", а також дпівн. *háll*, фарер. *hállur* "слизький" < **hela-*, гіпотетично як дериваційна паралель до **weta-* "вогкий" (Kroonen, 2013: 218- 219). У германській міфологічній традиції "вогкий" є типологічною ознакою одного з нижніх світів, що співвідноситься з енергіями, міфопоетично співвіднесеними зі стихією ВОДИ.

Відзначимо, що утворені від близької першооснови іє. *kél-* з розширювачем *s-* мовні одиниці на позначення інших референтів містять імпліцитну ознаку "прихований, закритий" (іє. *s-kél-* > протогерм. **skalō*, **skaljō*, **skiljō(n)*, **skēlō*, **skullēn* "мушля, шкаралупа, прикриття": дпівн. *skel* "шкаралупа", *skāl* "чаша", *skalli* "череп", а. *shell* та ін. (Pokorny, 1959: 550), що, свідчить про омонімію першооснов ("матерії" первинного міфу) й імпліцитно підтверджує ознаки "замкнений, важкодоступний, відмінний, захищений, контейнер" у номінаціях ПЕКЛІА як світу.

Діалектична сутність об'єктів і феноменів, включених до взаємодії відкритих систем, проявляється у поєднанні у внутрішній формі мовних одиниць контрарних ознак. Так, "темний" (=a03) гіпотетично здатен бути й "світлим" (=a05), якщо взяти до уваги полісемантизм іє. *kel* - > герм. *hal-/ hel- / hul-* "дзвінкий, дзвін, шум" > "яскравий" (за механізмом синестезії) (Левицкий, 2010: 255): свн. "гучний, світлий, блискучий", люкс., нім. *hell*, африк., нід, фриз. *helder* "яскравий" (слабкий імплікаціонал номінацій).

Нарешті, іє. *kel-* дозволяє наступні інтерпретації. А. *hield* "схил" < са. *heelden, helden* < да. *hieldan, heldan* ("спиратись, схилитись, нахилитись, згинатись < протогерм. **halbijana* "згинатись, вилити", "порожній") < іє. **kel-* "схилити, нахилити" (нід., снн. *hellen*, свн. *helden* "схилити"), дан. *hælde* "схилитись, спиратись, схил"), шв. *hälla* "схилитись, вилити", ісл. *halla* "нахилитись убік, схилитись", ісл. *hella* "вилити", дісл. *hella* "вилити"; а також а. *hield, yield* (н. *Halde*, дан. *hæld* "схил") < са. *held* < да. *hiede* "схил, укіс, скат" < протогерм. **halbijōn, *halbijō* "нахил, схил") < іє. **kel-* "схилитись"). Ця версія етимологічної спорідненості акцентує зв'язок уявлення про ПЕКЛЮ як прірву зі схилами, якими об'єкт падає або ковзає ("слизький" < **hela-*) до потойбіччя. Ознака "лити, вилити" може метафорично співвідноситись з певними енергіями, випромінюваними / проєктованими з одного світу в інший.

Якщо у германських лінгвокультурах реалізовані онтологічні характеристики ПЕКЛА, то у романських мовах відповідні імена концепту акцентують базову локативну ознаку "нижній" (=d01): фр. *enfer*, іт. *inferno*, ісп. *infierno*, порт. *inferno* < лат. *infernalis* "приналежний до нижнього регіону" < лат. *infernum* "потойбіччя, нижній світ", *infernus* "нижній" < *infra* "під" (EDME). Під впливом латини подібні назви з'явилися у кельтських мовах: гел. *ifrinn*, вал. *uffern*, ірл. *ifrionn, ifreann*, дірл. *ifurnn* < лат. *infernum*, а також потрапили до інших європейських мов: а. *infernal*, албан. *ferr*, баск. *infernu* тощо (McBain, 1911: 211).

У слов'янських номінаціях реалізується функціональна ознака "горіти, палати" (=b03^{a02}): укр. *пекло*, блр. *пекла*, мак. *пекол*, пол. *piekło*, чес., слц. *peklo*, хорв. *пакло*, влуж. *рјекло*, нлуж. *рјакло*, болг. *пѣкло*, слн. *pekel*, стсл. *пѣкъль* "пекло", *пѣцьль* "смола" < *рѣк-л* "смола" (лит. *pikis*, лтс. *piķis*, лат. *pix*, гр. *πισσα* "смола") < іє. **rǵ-* "сік" є результатом смислового впливу гр. *ῥέεσσα* і відсилки до сценарію "покарання грішників за допомогою спалення у смолі" (ЕСУМ: 4-328-329). Запозиченнями є також укр., болг., мак., рос. *ад* < стсл. *адъ* < дгр. *αἰδης* "Аїд, підземне царство" < дгр. *αἰδης* < **αἰδας* "невидимий" (1125; ЕСУМ: 1 - 48).

Отже, концепт-міфологема ПЕКЛЮ виявляється своєрідною універсалією, що віддзеркалює стирання етноспецифічних уявлень про ПОТОЙБІЧЧЯ. Його імена європейськими мовами засвідчують узагальнені уявлення про нього як "віддалений", "важкодоступний", "невідомий", "нижній" простір, а успадковані імпліцитні смисли "покарання", "страждання", "вогонь" протягом кількох століть становлять імплікатури, використовувані в ідеологічному, релігійному, пропагандистському, дидактичному та ін. видах дискурсу. Наприклад, у згаданий "ревербераційний" період функціонування лінгвокультур давньоанглійські номінації ПЕКЛА демонстрували переосмислення християнських міфологем: *feond on helle* "пекельна потвора" (Beowulf: 101) (контейнер), *helle gemundon in modsefan* "пекельним були їхні думки" (досл. "пекло було у них на думці") (Beowulf: 179-180) (родова ознака), *helrunan* "пекельні істоти" (досл. "пекельні руни", родова ознака, що свідчить про енігматичну природу об'єктів, метафорично позначених як "руни, знаки" (Beowulf: 163), *þæs þu in helle scealt werhðo dreogan* "так тебе до пекла прокляття потягне" (Beowulf: 588-589) (контейнер / об'єкт просторової трансформації), *helle hæfton* "бранець пекла" (Beowulf: 788), *þær him hel onfeng* "його забрало пекло" (Beowulf: 852), *hellbendum fæst* "у міцних "обіймах" пекла" (Beowulf: 3072) (агенс) тощо.

Протягом "лінвокреативного періоду" функціонування мов і культур (хронологічно – інформаційна доба "постмодерну") відбувається "деміфологізація" вторинних міфів і доктрин та "реміфологізація" культур у сенсі відродження етноспецифічних дохристиянських фрагментів міфологічного простору як основи свідомого моделювання картин альтернативних світів. Основою вказаних процесів є низка концептуальних інверсій, а наслідком – формування субкультур і лінгвокультур, у яких зміст фокусних концептів переосмислюється, а мовні засоби їхнього втілення демонструють відмінні від попередніх епох смисли.

Так, у англomовному пісенному дискурсі рок-виконавців кінця ХХ - початку ХХІ ст., навколо якого розбудований специфічний субкультурний варіант світу, номінації ПЕКЛА

проявляють наступні функціонально-семантичні характеристики і реалізують такі когнітивні моделі:

ПЕКЛЮ - ПРОСТІР S1 (Локус-1, інший світ з набором сильних імплітакур "темний" (a03), "глибокий" (a04^{d01}), "вогненний" (a02) і специфічною конфігурацією, вербалізований знаками-синсигнумами): *Across the gates of Heaven beyond the gates of Hell* (констататор, дескриптор) (Manowar: K), *Don't look for me in Heaven Don't look for me in Hell* (індекс-орієнтир) (Manowar: Gr), *The seven bloody Gates of Hell* (номінатор, дескриптор) (Slayer: HA), *I have seen the darkened depths of Hell* (Slayer: CE), *Ride up on hell's hot wind* (дескриптор) (Manowar: BrD).

Одиниці, що реалізують цю когнітивну модель, індексально вказують на накладання, асоціювання, зближення ПЕКЛІА з іншим простором (=d02), проявляють риси легісигнумів: *Hear our cry, save us from the Hell in which we live* (констататор, "людський простір") (Slayer: DS), *Don't go to heaven // 'Cause it's really only hell* (Dio: DTS), *Dreams turn to nightmares* *Heaven turns to hell* (Black Sabbath: SBS), *Heaven is there where hell is and hell is down on Earth* (дескриптор локації) (Accept: HИH), *Stricken to live, Hell on Earth* (Slayer: PD), а за певних умов отримує позитивну оцінку: *Hell ain't a bad place... hell is from here to eternity* (Iron Maiden: FHE)

У цій іпостасі ПЕКЛЮ співвідноситься з евентивним концептом ПОДОРОЖ (=b05^d, реалізується "перехресна" функція ПЕКЛІА у взаємодії між світами): *Seven holy paths to Hell - and your trip begins....* (Iron Maiden: MC), *The Gates of Hell* (номінатор, дескриптор) *lie waiting as you see* (Slayer: HA), *Down to the fiery pits of Hell* (констататор) (Slayer: N), *The road you're on goes straight to hell* (констататор) (Slayer: AP), або метафорично, на позначення подолання труднощів: *We have been to hell and back* (Judas Priest: HB), набуття бажаного стану і порушення конвенційних норм: *I'm on the highway to hell... I'm on the way to the promised land* (AC-DC: HH), а також концептом СМЕРТЬ (=b06^{a(lim→0)}): *All gone to hell* (Motorhead: AH), *With a story to tell How we took them to hell* (Manowar: E). Останній смисловий кластер каузативно-компліментарно пов'язаний із моделлю:

ПЕКЛЮ - КОНТЕЙНЕР (енергій, істот, як об'єктів з "потойбічною етіологією", МІФІЧНИХ ІСТОТ, так і неживих об'єктів, що також демонструють певну ієрархію, =b02): *The gates of hell are open! Let me in! /* (Manowar: RD), *Taste the sins of Hell* (Slayer: ADTS), *Army of the heavens, my army waits in hell To battle on the earth, for all the souls who fell* (Manowar: HD), *Black knights of Hell's domain Walk upon the dead* (Slayer: DS), *Heaven's golden chorus sings, Hell's angels flap their wings* (Black Sabbath: EF), *He is the master of hell, riding again* (Black Sabbath: DD), *Their souls are damned to rot in Hell* (Slayer: HA).

При взаємодії з іншими світами реалізується модель ПЕКЛЮ - ДЖЕРЕЛЮ (енергій, сутностей, впливу, що забезпечують "проривну" функцію ПЕКЛІА у поліверсумі, =b04): *She was straight from hell* (Dio: G), *They rode up from Hell* (Manowar: DA), *Ride, Ride, Ride, Ride Up From Hell, Armed with magic sons of demons and men* (Manowar: MR), *Soldiers of Hell veterans of death arise* (Slayer: Fight Till Death), *Lords at night we ride From the depths of Hell's domain* (Slayer: SNM), *Warriors from the gates of Hell In Lord Satan we trust* (Slayer: SNM); *Blasting our way through the boundaries of Hell* (Slayer: EHNB), *Summon your fears from hell* (Black Sabbath: CW), *An angel of hell is rising, heaven's no friend of mine* (Black Sabbath: BM), *Warriors from Hell's Domain Will bring you to your Death* (Slayer: HA), *Apparitions from the pits of Hell* (Slayer: ADTS), *The Hell-filled need to kill... kill... kill... kill...* (Slayer: ADTS), *Lost souls of the dead Form legions that burst through Hell's Gates* (Slayer: N); пор. також згадану вище діалектичну оксиморонну структуру "темрява-світло", що співвідноситься з уявленням про ПЕКЛЮ як джерело енергетичного впливу: *Lights - blinding your mind Like a flash out of hell* (Accept: DN).

ПЕКЛЮ - ПРОСТІР S2 (локус-2 місце покарання (=b05^d), страждань (=b06^d) як аберация християнського міфу з аксіологічними інверсіями): *Dark Lord, I summon thee Demanding the sacred right to burn in hell* (Manowar: BrD), *Feeling the hatred of all damned in Hell* (Slayer: AS), *Evil souls fall to Hell, ever trapped in burning cells!* (Black Sabbath: EF).

ПЕКЛЮ - СИМВОЛІ (Знаки-квалісигнуми індексальної та символічної етіології є позитивним аксіологічним маркером (c+) як власне антихристиянських так і соціально-

девіантних концептів), що алюзивно вказує на такі концепти як ВЛАДА: *Rule in hell or serve in heaven choose an altar or throne* (Manowar: RD), ПЕРЕМОГА (або СЛАВНА СМЕРТЬ як переосмислена давньогерманська міфологема): *No road back, I never will return - Into the fire of hell I will burn ... And die, die, die into the fire of hell* (Manowar: HD), *Into the West a gun by your side Hell and glory honor and pride* (Manowar: O), СИЛА: *I'm the lord of the day and the night I've nothing to sell but the power of hell* (Manowar: KK), *In the name of hell Who are you?* (Black Sabbath: WAY) Пор. також відсилку до "компетитивної життєвої стратегії", при вербалізації котрої *hell* у складі першої ідіоматичної одиниці вказує на безкомпромісність життєвої позиції, а у складі другої - на агресивну поведінку відносно супротивника: *Come hell or high water, come hell or high water ... Hell, hell, hell, give em hell* (AC-DC: HHW).

ПЕКЛО → ДОЛЯ: *We who die in battle are born Not for heaven, not for hell* (Manowar: Swords In The Wind 2002, *It goes on and on and on, Heaven and Hell* (циклічність фаз поступу системи), *Hell awaits...* (Slayer HA).

ПЕКЛО → ЯКІСТЬ Q1 (Квалітативний маркер надмірного ступеня (ϕ) чогось): *Through seas of blood, fighting with hell bent rage* (кваліфікатор-квантифікатор) (Manowar: MR), намірів: *He burns like hell, he wants you dead* (Accept: B), *They said to play it louder than Hell We promised that we would* (Manowar: GMHM), *Deep inside you're as guilty as Hell*. (Black Sabbath: GH).

ПЕКЛО → ЯКІСТЬ Q2 (маркер негативної якості (c -); будь-яка система, що спричиняє шкідливий вплив): *Now he knew well, this life was hell* (кваліфікатор-дескриптор) (Black Sabbath: JE), *You're the one they turn to when hell screams* (Black Sabbath: CW), *Know the bright lights of Hollywood... Seen a few nights of hell* (Accept: S), *The last few days have been pure hell* (Accept: CSN), *He's hell on earth and he's alive* (номінатор-символ ВОРОГА) (Accept: RYC).

ПЕКЛО - СУБ'ЄКТ (агентивна, сапієнтна сутність): *hell awaits* (Slayer: HA), *Hell's evil spell takes a soul* (Slayer: LU), *Hell is calling! We cannot be denied fly to the blackness of the storm* (Manowar: RD).

У картині світу англomовної субкультури рок-виконавців концепт ПЕКЛО має структуру (у лінійному записі):

$$M = \{ [(\Leftrightarrow a01^{(d01 \rightarrow X00)} \wedge |b02^{c+} \rightarrow b04^{c+/c-}; |d01 \vee d02^{c-/ \phi} | \rightarrow |b05^d \vee b06^a^{(lim \rightarrow 0); c-} |) \wedge |a02 \rightarrow b03^{a02} | \wedge |a03 \vee a05 | \wedge |a04^{d01} |] b05^d, b06^d \rightarrow n^c \}$$

де пропозитивно закодовані семи / компоненти змісту концепту поєднуються шляхом ад'юнкції (\wedge), диз'юнкції (\vee), предикації (\Leftrightarrow), імплікації (\rightarrow), заперечення (\neg); $|*|$ - кластер компліментарних ознак.

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, як базовий концепт інвертованої реальності, що є альтернативною відносно застарілих, неефективних або шкідливих патернів системних взаємодій у звичному світі, у субкультурній картині світу ПЕКЛО демонструє результати аксіологічних інверсій та переаранжування складників змісту. Так, ПЕКЛО з ПОТОЙБІЧЧЯ і СВІТУ ПОКАРАННЯ перетворюється на світ первинної реальності (зберігаються традиційні негативні оцінки), сферу можливостей для реалізації власних інтересів та сферу символізації буття й екзистенційних практик, у яких функції та специфіка "небесної ієрархії" перебирає на себе "пекельна" (оцінки амбівалентні або позитивні). Низка соціальних практик і видів професійної діяльності (від масштабних сценаріїв до автоматизованих скриптів). Ознаки "глибокий", "вогненний" з ядерної зони змісту концепту переходять до медіальної. "Горіння" співвідноситься не з покаранням і стражданнями а з випробуванням, енергетичністю, набуттям бажаного статусу, домінуванням тощо, а традиційні асоціації з болем, страхом і смертю уявляються як частина трансформації та "апгрейду системи".

Перспективним є зіставний аналіз мовних засобів репрезентації ПОТОЙБІЧЧЯ у різножанровому дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жихарева О. Екопоетика англomовного біблійного дискурсу: концепти, образи, нарації / О. Жихарева. – Київ: КНЛУ, 2018. – 312 с.
2. (ЕСУМ) Етимологічний словник української мови: В 7 томах. Укл. Болдирев Р. В. та ін. – К.: Наукова думка, 1982 – 2006.

3. Колесник О.С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури : Монографія / О. С. Колесник. – Чернівці : ЧНПУ, 2011. – 312 с.
4. Колесник О.С. Introducing M-logic: basic remarks on key concepts. Теоретична і дидактична філологія. Серія "Філологія". Серія "Педагогіка". – Вип. 25. – Переяслав-Хмельницький: ПП Щербатих О.В., 2017. – С. 159-169.
5. Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков. / В. В. Левицкий. – Винница: Нова книга, 2010. – Т.1. – 610 с.
6. Павленко П. До питання про ад і пекло / П. Павленко // Українське релігієзнавство. – 2001. – № 20. – С. 24-31.
7. Петлюченко Н.В., ред. Концепты и контрасты : монография / под. ред. Н. В. Петлюченко. – Одесса : "Гельветика", 2017. – 632 с.
8. Accept. (B) Breaker, (S) Starlight, (CSN) Can't Stand The Night, (RYC) Run If You Can // Breaker. 1981; (DN) Demon's Night. Restless and Wild. 1982; (HH) Heaven Is Hell // Russian Roulette. 1986. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/a/accept.html>.
9. AC-DC. (HH) Highway to hell // Highway to hell. 1979; (HHW) Hell or high Water. 1985. – режим доступу : <https://www.azlyrics.com/a/acdc.html>.
10. Bailey, L. R. Gehenna: The Topography of Hell. Biblical Archaeologist / L. R. Bailey. – no. 39. – 1986. – PP. 187-191.
11. Beowulf. – режим доступу : http://www.sacred-texts.com/neu/ascp/a04_01.htm.
12. Black Sabbath. (EF) Electric Funeral // Paranoid. 1970; (SBS) Sabbath Bloody Sabbath, (WAY) Who are you? // Sabbath Bloody Sabbath. 1973; (JE) Junior's Eyes // Never Say Die! 1978; (DD) Devil And Daughter, (CW) Call Of The Wild, (BM) Black Moon // Headless Cross. 1989; (GH) Guilty As Hell // Forbidden. 1995. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/b/blacksabbath.html>.
13. Dio. (DTS) Don't Talk To Strangers, (G) Gypsy // Holy Diver. 1983. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/d/dio.html>.
14. (EDME) Etymological Dictionary of Modern English. / Ed. by D. Harper. – режим доступу : <http://www.etymonline.com>.
15. Iron Maiden: (MC) Moon Child // Seventh Son Of A Seventh Son. 1988; (FHE) From Here to Eternity // Fear Of The Dark. 1992. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/i/ironmaiden.html>.
16. Judas Priest. (HB) Hell & Back // Redeemer Of Souls. 2014. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/j/judaspriest.html>.
17. Kroonen G. Etymological Dictionary of Proto-Germanic. / Ed. by A. Lubotsky. – Leiden-Boston: Brill, 2013. – 794 p.
18. Manowar. (DA) Dark Avenger // battle Hymns. 1982; (MR) March For Revenge // Into Glory Ride. 1983; (BrD) Bridge Of Death // Hail to England. 1984; (RD) Ride The Dragon // Triumph of Steel. 1992; (K) King, (O) Outlaw, (GMHM) The Gods Made Heavy Metal // Louder Than Hell. 1996; (HD) House Of Death // Warriors Of The World. 2002; (KK) King of Kings // Gods of War. 2007; (Gr) El Gringo, (E) Expendable // Lord of Steel. 2012. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/m/manowar.html>.
19. McBain A. An Etymological Dictionary of the Gaelic Language / A. McBain. – Stirling: Eneas MacKay, 1911. – 426 p.
20. Motorhead. (AH) All gone to hell // Sacrifice. 1995. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/m/motorhead.html>.
21. Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch / J. Pokorny. – Bd. 1–2. Bern: Francke, 1959. – 1183 S.
22. Septuagint Bible. – режим доступу : <https://www.sacred-texts.com/bib/sep/index.htm>.
23. Slayer. (DS) Die By The Sword, (SNM) Show no Mercy, (EHN) Evil Has No Boundaries // Show no Mercy. 1983; (HA) Hell Awaits, (CE) Crypts Of Eternity, (PD) Praise of Death, (N) Necrophiliac, (ADTS) At Dawn They Sleep // Hell Awaits. 1985; (AP) Aggressive Perfecter, (AS) Altar Of Sacrifice // Reign In Blood. 1986; (LU) Live Undead // South of Heaven. 1988. – режим доступу : <http://www.darklyrics.com/s/slayer.html>.
24. Vulgate Bible. – режим доступу : <https://www.sacred-texts.com/bib/vul/index.htm>.

REFERENCES

1. Zhyhareva, O. (2018). Eco-poetyka anhlomovnoho biblijnoho dyskursu: kontsepty, obrazy, naratsiyi [Eco-poetics of English biblical discourse: concepts, images, narrations]. Kyiv: KNLU, 312 p.
2. (ESUM) (1982 – 2006). Etymolohichnyi slovnyk ukrajynskiyi movy [Etymological dictionary of the Ukrainian language]. Boldyrev R.B., ed. In 7 vol. Kyiv: Naukova dumka.
3. Kolesnyk, O.S. (2011). Mifolohichnyi prostir kriz pryizmu movy ta kultury [Mythic space in the scope of language and culture]. Chernihiv : ChNPU, 312 p.
4. Kolesnyk, O.S. (2017). Introducing M-logic: basic remarks on key concepts. // Teoretychna I dydaktychna filologiya. "Filologiya". "pedagogika". Issue. 25. Pereyaslav-Hmelnytskyi: Shcherbatyh O.V. PP. ,159-169.
5. Levitskiy, V.V. (2010). Etimologicheskij slovar germanskijh yazykov [Etymological dictionary of Germanic languages]. Vinnitsa: Nova Knuha. V.1, 610 p.
6. Pavlenko P. Do pytannia pro ad i peklo [On hell and inferno]. Ukrayinske relihiyeznavstvo [Ukrainian religious studies]. 2001. no 20. PP. 24-31.
7. Petliuchenko, N.V. ed. (2017). Kontsepty i Kontrasty. [Concepts and Contrasts]. Odesa: "Helvetyka", 632 p.

8. Accept. (B) Breaker, (S) Starlight, (CSN) Can't Stand The Night, (RYC) Run If You Can // Breaker. 1981; (DN) Demon's Night. Restless and Wild. 1982; (HH) Heaven Is Hell // Russian Roulette. 1986. URL : <http://www.darklyrics.com/a/accept.html>.
9. AC-DC. (HH) Highway to hell // Highway to hell. 1979; (HHW) Hell or high Water. 1985. URL: <https://www.azlyrics.com/a/acdc.html>.
10. Bailey, L. R. (1986). Gehenna: The Topography of Hell. Biblical Archaeologist. no. 39. PP. 187-191.
11. Beowulf. URL: http://www.sacred-texts.com/neu/ascp/a04_01.htm.
12. Black Sabbath. (EF) Electric Funeral // Paranoid. 1970; (SBS) Sabbath Bloody Sabbath, (WAY) Who are you? // Sabbath Bloody Sabbath. 1973; (JE) Junior's Eyes // Never Say Die! 1978; (DD) Devil And Daughter, (CW) Call Of The Wild, (BM) Black Moon // Headless Cross. 1989; (GH) Guilty As Hell // Forbidden. 1995. URL: <http://www.darklyrics.com/b/blacksabbath.html>.
13. Dio. (DTS) Don't Talk To Strangers, (G) Gypsy // Holy Diver. 1983. URL: <http://www.darklyrics.com/d/dio.html>
14. (EDME) Etymological Dictionary of Modern English. Ed. by D. Harper. URL: <http://www.etymonline.com>.
15. Iron Maiden: (MC) Moon Child // Seventh Son Of A Seventh Son. 1988; (FHE) From Here to Eternity // Fear Of The Dark. 1992. URL: <http://www.darklyrics.com/i/ironmaiden.html>.
16. Judas Priest. (HB) Hell & Back // Redeemer Of Souls. 2014. URL: <http://www.darklyrics.com/j/judaspriest.html>.
17. Kroonen G. (2013). Etymological Dictionary of Proto-Germanic. Ed. by A. Lubotsky. Leiden-Boston: Brill, 794 p.
18. Manowar. (DA) Dark Avenger // battle Hymns. 1982; (MR) March For Revenge // Into Glory Ride. 1983; (BrD) Bridge Of Death // Hail to England. 1984; (RD) Ride The Dragon // Triumph of Steel. 1992; (K) King, (O) Outlaw, (GMHM) The Gods Made Heavy Metal // Louder Than Hell. 1996; (HD) House Of Death // Warriors Of The World. 2002; (KK) King of Kings // Gods of War. 2007; (Gr) El Gringo, (E) Expendable // Lord of Steel. 2012. URL: <http://www.darklyrics.com/m/manowar.html>.
19. McBain A. (1911). An Etymological Dictionary of the Gaelic Language. Stirling: Eneas MacKay, 426 p.
20. Motorhead. (AH) All gone to hell // Sacrifice. 1995. URL: <http://www.darklyrics.com/m/motorhead.html>
21. Pokorny J. (1959). Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Bd. 1–2. Bern: Francke, 1183 S.
22. Septuagint Bible. URL : <https://www.sacred-texts.com/bib/sep/index.htm>.
23. Slayer. (DS) Die By The Sword, (SNM) Show no Mercy, (EHN) Evil Has No Boundaries // Show no Mercy. 1983; (HA) Hell Awaits, (CE) Crypts Of Eternity, (PD) Praise of Death, (N) Necrophiliac, (ADTS) At Dawn They Sleep // Hell Awaits. 1985; (AP) Aggressive Perfector, (AS) Altar Of Sacrifice // Reign In Blood. 1986; (LU) Live Undead // South of Heaven. 1988. URL : <http://www.darklyrics.com/s/slayer.html>.
24. Vulgate Bible. URL : <https://www.sacred-texts.com/bib/vul/index.htm>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Колесник – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри германської філології Київського університету ім. Б. Грінченка.

Наукові інтереси: лінгвoseміотика, лінгвокультурологія, когнітивні студії, міфологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oleksandr Kolesnyk – Doctor of Philology, Professor of Germanic philology chair, Kyiv Borys Grinchenko university.

Scientific interests: semiotics, linguo-cultural studies, cognitive sciences, mythology.

УДК 81'27'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.66>

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ КОНТАМИНАЦИИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО И РЕКЛАМНО- ТУРИСТИЧЕСКОГО ДИСКУРСОВ

Елена ПАНЧЕНКО (Днепр, Украина)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2217-5613>

e-mail: epanchenko2017@gmail.com

ПАНЧЕНКО Елена. ЛИНГВОПРАГМАТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ КОНТАМІНАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ТА РЕКЛАМНО-ТУРИСТИЧНОГО ДИСКУРСІВ. У статті розглядаються поняття дискурсу, рекламно-туристичного та художнього дискурсів та їх взаємодія. Теоретичні положення ілюстровано прикладами з текстів, пов'язаних з відвідуванням Таорміни, Баден-Бадена та Бродстейрса. Показано, що художній текст в різних мінімізованих формах інстальовується в рекламний, зокрема туристичний дискурс в рекламних його жанрах. Ці форми можна звести до таких варіантів: згадка прізвища автора, згадка назви твору з посиланням на

автора або без такої; згадка деталі, пов'язаної з художнім твором; скорочена цитата художнього тексту; розгорнута цитата.

Ключові слова: дискурс, контамінація, туристичний дискурс, рекламний дискурс, художній дискурс.

PANCHENKO Olena. LINGUOPRAGMATIC POSSIBILITIES OF CONTAMINATION OF ARTISTIC AND ADVERTISING-TOURISTIC DISCOURSE. This article deals with the problem of contamination in discourses. This problem is in line with the most important studies, since the modern period of development of any language is characterized by the emergence of new discourses as special units of the language, which by their nature cannot be isolated and to some extent intersect and mutually enrich. The problems of the discursive linguistic matrix and the linguo-pragmatic load of various types of discourses are considered in the works of V. V. Zirka, T. V. Matveeva and others. N. V. Kulibina, T. B. Samarskaya, E. Martirosyan pay attention to problems of artistic discourse. Tourist discourse has become the object of scientific interest of L.P. Tarnayeva, V.V. Datsyuk, N.V. Filatova. However, as far as we know, the problem of advertising-oriented interaction of art and touristic discourses has not yet become the subject of special research. The purpose of this article is to analyze the role of artistic discourse installed in advertising touristic discourse. Like any discourse, advertising discourse has its own specific features, linguistic and extralinguistic factors. Our study is based on the study of tourist materials related to such objects as Taormina (Sicily), Baden-Baden (Germany), Broadstairs (Great Britain) These objects are associated in the perception of many potential consumers with art or cinematographic works, the names of various figures of literature and art, therefore they are often advertised via art discourse elements.

Literary text in various minimized forms is installed in advertising, in particular tourism discourse in its advertising genres. These forms are as follows: mentioning the name of the author, mentioning the name of the work with or without reference to the author; reference to details related to a work of art; abridged quotation from one or another literary text; detailed quotation. The listed options are arranged in decreasing order of frequency of their use.

Key words: discourse, contamination, touristic discourse, advertisement discourse, artistic discourse.

Постановка проблемы в общем виде. В данной статье в общем виде ставится проблема контаминации дискурсов. Эта проблема находится в русле важнейших исследований, поскольку современный период развития любого языка характеризуется возникновением новых дискурсов как особых подразделений языка, которые по своей природе не могут быть изолированными и в той или иной мере пересекаются и взаимообогащаются.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы дискурсивной лингвальной матрицы и лингвопрагматической нагрузки различных видов дискурсов рассматриваются в трудах В. В. Зирки, Т. В. Матвеевой и др. Проблемам художественного дискурса уделяют внимание Н. В. Кулибина, Т. Б. Самарская, Е. Мартиросьян. Туристический дискурс стал объектом научного интереса Л.П. Тарнаевой, В. В. Дацюк, Н. В. Филатовой.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Однако, насколько нам известно, проблема рекламно ориентированного взаимодействия художественного и туристического дискурсов еще не становилась предметом специального исследования.

Целью настоящей статьи является анализ роли художественного дискурса, инсталлированного в рекламных произведениях дискурса туристического. Для достижения указанной цели нам представляется целесообразным выполнить следующие задачи: 1) принять рабочие определения ключевых понятий статьи: художественный дискурс, рекламный дискурс, контаминация; 2) аккумулировать фрагменты художественного текста, реально или потенциально способные стать составной частью туристического дискурса а; 3) описать рекламную роль художественного текста в составе жанров туристического дискурса.

Изложение основного материала исследования. В современной лингвистике и стилистике в широком смысле контаминацией называют разные виды взаимодействия близких по значению, структуре, ассоциативно или функционально языковых единиц или их частей, приводящего к семантическому или формальному изменению этих единиц, а также к образованию их базе нового слова или выражения, называемого контаминантом (Ахманова : 206; Бельчиков : 238; Кулибина : 197; Силина : 159]. Принимая это широкое определение, в данной статье мы рассматриваем контаминацию таких объемных лингвальных единиц, как дискурсы.

Дискурс, как указывают А.А. Кибрик и его соавторы, – «более широкое понятие, чем текст. Дискурс – это одновременно и процесс языковой деятельности, и ее результат – а результат и есть текст» (Кибрик, 1992). Существует огромное количество классификаций видов дискурса, но практически все они включают рекламный и художественный дискурсы.

Мы согласны, что рекламный дискурс представляет собой частный институциональный дискурс, цель которого, сбыт товара, а участники – аудитория с доступом к рекламному тексту. Так же, как и любой дискурс, рекламный дискурс обладает своими специфическими особенностями, лингвистическими и экстралингвистическими факторами (Карасик, 2011). Товар в современном мире также является неоднозначной категорией, и все больше людей вкладывают свои деньги в путешествия, благодаря чему возникает туристический дискурс, который в значительной мере пересекается по своим особенностям с дискурсом рекламным, поскольку ставит своей целью так проинформировать потенциального путешественника, чтобы он захотел посетить то или иное место.

Н. В. Филатова отмечает, что «туристический дискурс, несомненно, является институциональной категорией, поскольку он используется по преимуществу в ситуациях общения, в которых, по крайней мере, одна из сторон представляет социальный и/или экономический институт, осуществляющий свою деятельность в рамках туристического бизнеса (менеджмент, маркетинг, финансовые потоки, кадровая политика, связи с общественностью, медийные ресурсы, институты культуры и искусства разных стран, государственные, юридические, социальные, природоохранные организации)» (Филатова, 2012).

В процессе своего развития туристический дискурс приобретает новые черты, и, по нашим наблюдениям, одной из возможностей его прагматического обогащения, является инсталлирование в него элементов художественного дискурса. Под художественным дискурсом понимают социокультурное взаимодействие между писателем и читателем, вовлекающее в свою сферу культурные, эстетические, социальные ценности, личные знания, знания о мире и отношении к действительности, систему убеждений, представлений, верований, чувств и представляющее собой попытку изменить «духовное пространство» человека и вызвать у него определенную эмоциональную реакцию (Кулибина, 2001).

Наше исследование базируется на изучении туристических материалов, связанных с такими объектами, как Таормина (Сицилия), Баден-Баден (Германия), Бродстейрс (Великобритания). При подготовке статьи использовались такие методы, как метод выборки, описательный и сравнительный, были проанализированы около ста различных образцов туристического дискурса (рекламные буклеты, сайты, отзывы туристов и т.п.). Указанные объекты связаны в восприятии многих потенциальных потребителей с художественными или кинематографическими произведениями, именами тех или иных деятелей литературы и искусства, поэтому именно они часто рекламируются с помощью элементов художественного дискурса.

Таормина, как известно, – это курортный город на острове Сицилия, имеющий давнюю историю и значительную популярность среди туристов, как проживающих там в течение определенного периода, так и посещающих Таормину в ходе однодневных туров из Италии, Мальты или других близлежащих мест.

В рекламном тексте, размещенном на сайте [latuaitalia.ru › where-to-go › taormina-zhem], указывается: *Гёте в своём «Путешествии в Италию» (1787) называл Таормину «преддверием рая на земле». Таормина более знаменита, чем многие её знаменитости: германский император Вильгельм II, писатели Джордж Байрон и Ги де Мопассан («Если меня спросят, что посмотреть на Сицилии, если есть всего один день, я без раздумий скажу: Таормина»); «Бродячая жизнь», 1885), а также Д. Лоуренс, А. Франс, Оскар Уайльд и И. Брамс, французский стилист Диор и немецкий художник Геленг. Таормина запечатлена в 43 кинолентах, первой из которых стал немой фильм «Зов крови» Луиса Каркантона, вышедший на экран в 1919 году; позднее Таормина появилась в «Авантюре» Микеланджело Антониони, а из недавних фильмов можно назвать «Голубую бездну» Люка Бессона, «Чертёнка» Роберто Бениньи, «Крёстного отца-III» Фрэнсиса Форда Coppола, «Великую Афродиту» Вуди Аллена.*

В этом отрывке мы встречаем такие способы включения элементов художественного текста: имя художника, название произведения, сокращенная цитата, полная цитата.

Перечисленные варианты контаминации дискурсов наблюдаются и в англоязычном тексте: *There is a reason for that: Taormina is one of the most famous places in Italy -and definitely the pearl of Sicily. It actually owes a part of its fame to Goethe. When Goethe arrived in Taormina in the 18th century, he felt stunned. The small city on the rock found a place instantly among his favorite ones, and he wrote about it in the Italian Journey. Goethe was fascinated in general so much with Sicily that even said: "To have seen Italy without having seen Sicily is not to have seen Italy at all, for Sicily is the clue to everything."* He definitely referred directly to Taormina <https://letterstobarbara.com/taormina-guide/>.

В следующем отрывке внимание сосредоточено на фильме «Крестный отец и его локациях»: *Overview Visit the real-life locations in those iconic scenes from 'The Godfather' during this coach tour of filming locations from Taormina or the province of Messina. There is a Sicilian town called Corleone, but the movies weren't filmed there. Instead, the towns of Savoca and Forzà d'Agro set the scene. Half-day movie sites tour of The Godfather filming locations in Sicily* [<https://www.viator.com/tours/Taormina/The-Godfather-Movie-Tour-from-Taormina/d4237-6552TFCGODFATHER?mcid=56757>].

Для русскоязычного читателя рекламы одним из самых знаковых мест является Баден-Баден. Эта туристическая аттракция связана с именами Ф. Достоевского, Н. Гоголя, Льва Толстого и многих других, говоря современным языком, сеebritиз. С иронией пишут об этом на сайте <https://focus.ua/beautiful/323462>:

История Баден-Бадена полна сюжетов, достойных романов, – написанных и тех, которые ждут своего часа. Наследница знатного рода Татьяна фон Гайдт делится с Фокусом некоторыми из них. В русской церкви здесь тайно венчался Гоголь. Здесь проигрался Лев Толстой. Так и не смог побороть страсть к рулетке Фёдор Достоевский. Между прочим, попивая целебную водичку из местных источников, он спустил всё в 1863 году, написал роман "Игрок", вернулся в 1867 году и снова проиграл всё.

Сходная информация подана на рекламном англоязычном сайте [faculty.virginia.edu](http://faculty.virginia.edu/connolly) [connolly](http://faculty.virginia.edu/connolly): *Dostoevsky's Baden-Baden. Below are scenes taken from Baden-Baden, Germany. This is the town where Dostoevsky spent much time losing his money and is consequently referenced in The Gambler.*

Личное мнение о посещенном месте пишет в отзыве путешественник: *По следам Ф.М. Достоевского. Отзыв о Kurhaus Baden-Baden. Отзыв написан 6 января 2016 г. Красивое здание, от которого отходят зеленые аллеи. Внутри ресторан, казино и еще какие-то помещения. В холле висит доска, информирующая, что здесь в казино играл Ф.М. Достоевский.* https://www.tripadvisor.ru/ShowUserReviews-g187278-d8533487-r337974215-Kurhaus_Baden_Baden.1

И еще одно достойное внимания место, которое менее известно во всем мире, однако для английских путешественником привлекательно благодаря своеобразной рекламе, которую еще в XIX веке создал Бродстейрс Чарльз Диккенс.

Charles Dickens visited Broadstairs in Kent regularly from 1837 until 1859 and immortalised the town as "Our English Watering Place". In 1937, to commemorate the centenary of the author's first visit, Gladys Waterer, the then resident of Dickens House, conceived the idea of putting on a production of David Copperfield and of having people about the town in Victorian dress to publicise it. Thus the festival was born and, with the exception of the years of World War 2, has been held annually in the third week of June ever since." <https://www.visitbroadstairs.co.uk/attractions/82-broadstairs-dickens-festival>.

В другом тексте, кроме фамилии и названия, приводится цитата из произведения Диккенса и имена его знаменитых персонажей, связанных с Бродстейрсом. *Take time to explore this picture postcard seaside town, of which Dickens declared "You cannot think how delightful and fresh the place is and how good the walks". Sit as Dickens did in Bleak House overlooking Viking Bay; where he took inspiration for his work, David Copperfield. Explore Dickens House Museum, with its wealth of memorabilia and prints - once the home of Miss Mary Pearson Strong, the inspiration for Miss Betsey Trotwood in David Copperfield. References to the resort's most famous visitor and his novels around town - Charles Dickens and Barnaby Rudge*

pubs, *Copperfields B&B and The Old Curiosity Shop*. <https://www.visitengland.com/experience/discover-charles-dickens-broadstairs>.

Выводы из данного исследования и перспективы. Художественный текст в разных минимизированных формах инсталлируется в рекламный, в частности туристический дискурс в рекламных его жанрах. Эти формы можно свести к следующим вариантам: упоминание фамилии автора, упоминание названия произведения со ссылкой на автора или без таковой; упоминание детали, связанной с художественным произведением; сокращенная цитата из того или иного художественного текста; развернутая цитата. Перечисленные варианты расположены в порядке убывания частоты их использования. Перспективу дальнейшего исследования мы видим в анализе стилистического оформления рекламно-туристического дискурса.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1969. – 608 с.
2. Бельчиков Ю. А. Контаминация / Ю. А. Бельчиков // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 238.
3. Ефанова Л.Г. Контаминация (материалы к словарю лингвистических терминов). Часть 1. Широкое и узкое понимание термина «контаминация». Вестник Томского государственного университета. Филология. – 2015. С. 25-29.
4. Зирка В. В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Вера Васильевна Зирка. – Д., 2005. – 242 с.
5. Кибрик А.Е. Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания. Гл. 19. Эскиз лингвистической модели текстообразования / А. Е. Кибрик. – М., 1992. – С. 287–301.
6. Кулибина Н.В. Художественный дискурс как актуализация художественного текста в сознании читателя, Н. В. Кулибина // Мир русского слова. – 2001. No 1 – [http : // diplstud . ru /09/ dok . php ? id =010](http://diplstud.ru/09/dok.php?id=010)
7. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н / Д : Феникс, 2010. – 562 с.
8. Рекламный дискурс и рекламный текст (2-е изд.) : колл. монография / Карасик В.И., Олянич А.В., Красавский Н.А., Жирков А.В. и др. / науч. ред. Т.Н. Колокольцева. – М.: ФЛИНТА : Наука, 2011. – 296 с.
9. Самарская Т.Б., Мартиросьян Е. Художественный дискурс: специфика составляющих и особенности организации художественного текста <https://docplayer.ru/46587740-Hudozhestvennyy-diskurs-specifika-sostavlyayushchih-i-osobennosti-organizacii-hudozhestvennogo-teksta.html>
10. Силина В. Б. Контаминация // Русский язык : энцикл. – М., 1997. С. 197–198. 7.
11. Тарнаева Л. П. Туристический дискурс: лингвопрагматические характеристики / Л. П. Тарнаева, В. В. Дацюк // Вестник СПбГУ. – Сер. 9. – 2013. – Вып. 3. URL: <https://www.ft.com/content/0125aa18-408d-11e3-8775-00144feabdc0?mhq5j=e1>
12. Филатова Н. В. Жанровое пространство туристического дискурса / Н. В. Филатова // Филологические науки. – М., 2012. – № 2. – С. 76-82.
13. Филатова Н. В. Туристический дискурс в ряду смежных дискурсов: гибридизация или полифония / Н. В. Филатова // Вестник МГОУ. Серия «Лингвистика». – 2012. – Вып. 3. – С. 41-46.

REFERENCES

1. Ahmanova, O. S. (1969). Slovar' lingvisticheskikh terminov. [Linguistic Terminology Dictionary]. Moscow : Sov. jencikl., 608 p.
2. Bel'chikov, Ju. A. (1990). Kontaminacija. [Contamination]// Lingvisticheskij jenciklopedicheskij slovar. Moscow, 238 p.
3. Efanova, L.G. (2015). Kontaminacija (materialy k slovarju lingvisticheskikh terminov). Chast' 1. Shirokoe i uzkoje ponimanie termina «kontaminacija». [Contamination (materials to linguistic terminology dictionary)] // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Filologija, p. 25-29.
4. Zirka, V. V. (2005). Jazykovaja paradigma manipuljativnoj igry v reklame : dis. ... d-ra filol. nauk : spec. 10.02.02 «Russkij jazyk» [Language paradigm of manipulation game in advertisement]. Dnepr, 242 p.
5. Kibrik, A. E. (1992). Oчерки po obshhim i prikladnym voprosam jazykoznanija. Gl. 19. Jeskiz lingvisticheskoj modeli tekstoobrazovanija. [Sketches on general and applied linguistic issues]. Moscow, pp. 287–301.
6. Kulibina, N.V. (2001). Hudozhestvennyj diskurs kak aktualizacija hudozhestvennogo teksta v soznanii chitatelja. [Artistic discourse as artistic text actualization in reader's consciousness] // Mir russkogo slova. No 1 <http://diplstud.ru/09/dok.php?id=010>.
7. Matveeva, T. V. (2010). Polnyj slovar' lingvisticheskikh terminov. [Complete dictionary of linguistic terminology]. Rostov n / D : Feniks, 562 p.
8. Reklamnyj diskurs i reklamnyj tekst (2011). [Advertisement discourse and advertisement text]: koll. monografija / Karasik, V.I., Oljanich, A.V., Krasavskij, N.A., Zhirkov, A.V. i dr. / nauch. red. T.N. Kolokol'ceva. Moscow : FLINTA : Nauka, 296 p.

9. Samarskaja, T. B., Martiros'jan, E. Hudozhestvennyj diskurs: specifika sostavljajushhih i osobennosti organizacii hudozhestvennogo teksta. [Artistic discourse]. <https://docplayer.ru/46587740-Hudozhestvennyy-diskurs-specifika-sostavlyayushchih-i-osobennosti-organizacii-hudozhestvennogo-teksta.html>.
10. Silina, V. B. (1997). Kontaminacija. [Contamination]. Russkij jazyk : jencikl. Moscow, pp. 197–198.
11. Tarnaeva, L. P., Dacjuk, V. V. (2013). Turisticheskij diskurs: lingvopragmaticheskie harakteristiki. [Touristic discourse: linguopragmatic characteristics] // Vestnik SPbGU. Ser. 9. Vyp. 3. URL: <https://www.ft.com/content/0125aa18-408d-11e3-8775-00144feabdc0?mhq5j=e1>.
12. Filatova, N. V. (2012). Zhanrovoe prostranstvo turisticheskogo diskursa [Gene space of touristic discourse] // Filologicheskie nauki, № 2, pp. 76-82.
13. Filatova, N. V. (2012). Turisticheskij diskurs v rjadu smezhnyh diskursov: gibridizacija ili polifonija. [Touristic discourse among neighbouring discourses] // Vestnik MGOU. Serija «Lingvistika», vyp. 3, pp. 41-46.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Панченко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Panchenko – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners, Oles Honchar Dnipro National University.

Scientific interests: text linguistic.

УДК 81'22:81'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.67>

**КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ПАРАМЕТРИ
(ЛІНГВО)КОНЦЕПТУ**

Анатолій ПРИХОДЬКО (Запоріжжя, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5051-8711>

e-mail: aprykhod777@gmail.com

ПРИХОДЬКО Анатолій. КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНІ ПАРАМЕТРИ (ЛІНГВО)КОНЦЕПТУ. У статті розглядаються питання онтологічної та культурологічної сутності концепту, що виводять дослідника на широкий шлях когнітивно-комунікативних узагальнень щодо його природи, системного устрою та дискурсивно набутих особливостей.

Ключові слова: концепт, дискурс, когнітивно-комунікативна парадигма, концептуальна домінанта, об'єктивізація.

PRYKHODKO Anatoli. COGNITIVE AND DISCOURSIIVE PARAMETERS OF THE (LINGVO)CONCEPT. The article presents the urgent problem of linguo-conceptology. It deals with problems of culturological essence of the concept, which put a researcher on the broad way of cognitive-discursive communication concerning its nature, systematic organization and discourse gained peculiarities. The terms “concept” and “discourse” are correlated. Further, it grounds discourse-centric and concept-centric research directions and focuses on the latter. The author correlates this direction with the model “from the concept to discourse”. Two synergetic factors constitute the ground for the research. On the one hand, the concept is always richer than those features and properties, revealed by the concept-appealing subject. On the other hand, the concept is the object of constant reflection of discourse agents thus contributing to its regular comprehension and rethinking in various communicative practices. The field structure of the conceptual sphere is described in terms of the hierarchical structures, which are kept in the memory in the form of prototypical standards and elements subordinate to them. The discourse configuration of concepts is a way of situational sorting of concepts on the basis of cognitive and communicative reasonability.

Key words: concept, discourse, cognitive-communicative paradigm, conceptual dominant, objectification.

ВСТУП

Об'єктом цієї статті є концепт – ментальний феномен, у якому поняттєве начало, проходячи через сито етнопсихологічної оцінки, органічно сполучується з лінгвокультурним (Воркачев, 2011; Карасик, 2010; Мартинюк, 2009; Ніконова, 2007; Приходько, 2013 та ін.). **Предметом** розгляду є такі аспекти, як концептивна семантика, їх культурологічні начала, межі та витoki, механізми і техніки об'єктивізації. Основною **метою** пропонованої статті є вивчення одного з актуальних питань лінгвокогнітології – онтологічній сутності

(лінгво)концептів і їх системній організації в ракурсі когнітивно-дискурсивної парадигми знання.

Матеріали та методи

На зламі тисячоліть чітко окреслилася орієнтація наукової думки на конвергентне вивчення когнітивних і комунікативних аспектів людської діяльності (Бацевич, 2010; Токарев, 2003; Чернявская, 2011; Шевченко, 2004). Синтез цих двох головних функцій з позицій лінгвофілософських поглядів на структуру і функції мови визначає в основних своїх рисах інтегральну когнітивно-дискурсивну (когнітивно-комунікативну) парадигму сучасної лінгвістики, яка розглядає мовленнєву діяльність на тлі внутрішніх ментальних процесів і визнає мову універсальною формою первинної концептуалізації довкілля та раціоналізації досвіду, скарбницею і виразником апріорного знання про світ.

Це, у свою чергу, зумовлює підвищений інтерес до вивчення мовних одиниць не лише в єдності їхніх когнітивних властивостей і дискурсивних параметрів, але й під кутом зору нових мовознавчих дисциплін, що розвинулися в лоні когнітивно-комунікативної парадигми, – лінгвосеміотики, лінгвофілософії, лінгвокультурології, лінгвосинергетики тощо.

На сучасному етапі наукового розвитку стає зрозумілим, що жодна з цих галузей не може претендувати на абсолютну автономність: кожна наукова дисципліна виконує свої завдання, залучаючи надбання суміжних областей та, у свою чергу, постачаючи корисний матеріал для інших сфер знання. Інтенсивними темпами розвиваються міждисциплінарні студії, що характеризуються комплексним розглядом об'єкта, систематизуючи та узагальнюючи дані різних наук про нього, встановлюючи його специфічність у певній науці та загальнонауковий статус у цілому.

За рахунок такої кооперації виграє і вся лінгвістика: вона розширює свій епістемічний кругозір, збагачується новим знанням, прирощується новими ідеями, процедурами і техніками аналізу. У результаті цього на її передові позиції висувається вивчення таких моделей репрезентації знань, як картина світу, фрейм, стереотип, концепт тощо, серед яких найбільш спірним на сьогоднішній день є центральне поняття лінгвокогнітології – концепт. "Концептуальний бум" (Сусов, 2006: 15) останніх десятиліть робить нас свідками виникнення зовсім нової області мовознавства – лінгвоконцептології, що прагне переосмислити структуру й семантику мовних одиниць у вимірах етно-, соціо- і (суб)культурних категорій.

Лінгвоконцептологія – це відносно нова галузь міждисциплінарного знання, яка виникла наприкінці ХХ ст. і вже зарекомендувала себе як цілком життєздатна наукова дисципліна з чітко окресленими об'єктом і предметом, прозорою телеологією та усталеним методологічним апаратом. У своїх розвідках вона намагається по-новому поглянути й на такі одвічно значущі проблеми, як система і структура мови, мова та її користувач, мова і знання, мова і мислення.

Методологічним фундаментом лінгвоконцептології залишається усталена тріада "форма – зміст – функція", але на відміну від традиційної лінгвістики вона інтерпретує її в інтер- і мультидисциплінарній перспективі. Це означає, що лінгвоконцептологія повертається до кожного складника цієї тріади різними гранями, знайшовши свій власний і оригінальний спосіб перекинути місток між формою і лінгвосеміотикою, між змістом і лінгвокогнітологією / лінгвокультурологією, між функцією і лінгвопрагматикою / лінгводискурсологією. Радіальні вектори, що розходяться в різні сторони від цього центру наукової рефлексії, штовхають поперед себе концентричні кола знання, які і є живильною силою та двигуном лінгвоконцептології. Але найтісніше вона кооперується з лінгвістичною семантикою, а точніше – з лексичною.

Глобальною метою лексичної семантики був і залишається доказ системного характеру лексичного корпусу мови. Шляхи її здійснення пролягають через вирішення конкретних дослідницьких завдань: ідеографічне вивчення тематичних і лексико-семантичних груп слів (ЛСГ), з'ясування загальних і специфічних властивостей лексичних одиниць у складі цих груп, встановлення взаємозв'язків як між окремими одиницями усередині групи, так і між самими ЛСГ, визначення контекстуального впливу на семантику мовних одиниць тощо.

Результати

Одним із важливих завдань когнітивної лінгвістики є проблема реалізації / онтологізації концептів – виведення їх внутрішнього змісту назовні ("овнешнение"), тобто їх екстеріоризації. Ця проблема стоїть особливо гостро у зв'язку з тим, що серед лінгвістичного загалу іноді виникає сумнів стосовно наукової релевантності концепту взагалі. Так, Ю.А. Сорокін вважає його "квазіметодологічною категорією" (Сорокін, 2003: 292), а В.В. Левицкий – "фантомною категорією", що, будучи створеною фантазією дослідника, позбавлена більш-менш чітко окреслених меж і не піддається об'єктивним вимірам (Левицкий, 2005: 114). Приблизно також ж рішуче виступають проти концептів І.Б. Левонтіна (2008) та З.А. Харитончик (2007) (див. відповідь І.А. Стерніна та В.І. Карасика на критику (2008)).

Попри всю категоричність такої точки зору, у ній є й доля істини: концептуальна палітра мови є явищем ідеальним, до якого навряд чи можна застосувати те, що в точних науках заведено називати мірою. Однак принциповим моментом, що спричиняє наукову дискусію, є логічна конкретність поняття і метафізична розмитість концепту, а точніше – прив'язаність поняття до слова і неприв'язаність до нього концепту, оскільки "концепт є розсіяним у мовних знаках" (Пименова, 2007: 12), тобто семіотично дисперсним. Отож, відстоювання об'єкта дискусії одними лінгвістами і заперечення його іншими є добрим способом стимулювання дослідницької ініціативи.

Не маючи чітких меж і жорсткої структури, концепт існує в ментальному світі людини як деяка ідея, що оволодіває масовою свідомістю в межах певної етно- та лінгвокультури на певному етапі її соціоісторичного розвитку. Тому нерідко концепти розглядають як індикатори культури, а культура – як середовище їх побутування. Концепти – це ніби згустки культури у свідомості людини, у вигляді яких вона входить у ментальний світ людини, а людина – у своє етнокультурне середовище.

Обговорення

Час від часу в лінгвістичному загалі лунає думка й про те, що лінгвоконцептологія дублює об'єкт і предмет лінгвосеміотики з використанням нової термінології – зокрема, того ж терміна "концепт", який ніби позначає те ж саме – архісему, або прототипове ім'я тієї чи іншої ЛСГ (наприклад, концепти ДОБРО, ЧАС, ЩАСТЯ, ПРАЦЯ). Насправді ж лінгвоконцептологія не є зміною вивіски на лабораторії лінгвістичної семантики, а є новим поворотом в її науковому осмисленні, у якому відбивається процес пізнання на новому витку еволюційної спіралі мовознавства.

Порівняно з традиційною семантикою лінгвоконцептологічний підхід до вивчення, аналізу, інтерпретації та систематизації матеріалу вирізняється:

- спрямованістю на розширення й поглиблення загальногуманітарного знання, а тому володіє значно більшою пояснювальною силою щодо універсальних і етноспецифічних характеристик культури, мовної свідомості, сценаріїв комунікативної поведінки, шляхів і способів трансферу знання;
- залученням до сфери опису методологічного потенціалу і банку даних різних наукових галузей, що сприяє інтегративному розумінню структури і системи мови в діалектичній єдності аналізу і синтезу;
- розглядом семантики мовних одиниць під кутом зору етно-, соціо- і (суб)культурної перспективи, що розширює горизонти наукових пошуків і творчих знахідок;
- фреймовим моделюванням когнітивних конструктів, що сприяє підвищенню експланаторності результатів виконаних досліджень;
- поповнює методологічний апарат мовознавства інновативними методами, прийомами і процедурами та збагачує його новим емпіричним матеріалом, який можна використовувати далі в лінгвокогнітивних, лінгвокультурологічних, лінгвопрагматичних та інших дослідницьких напрямках.

Однак будучи відносно молодою галуззю мовознавства, лінгвоконцептологія все ще перебуває у стадії становлення. Попри свою визначеність з метою, об'єктом, предметом і методами, що вже зарекомендували себе у безлічі спеціальних праць, присвячених

теоретичним питанням напряму та прикладному опису окремих концептів, лінгвоконцептологія має ще чимало білих плям, поставлених, але не розв'язаних завдань, спірних і навіть гостро дискусійних проблем.

Між ідеальною суттю концепту та його матеріально-семіотичним втіленням немає ізоморфізму: мовна реалізація певного концепту не має однозначної прив'язки до певного слова. У цьому сенсі концепт є дисперсним ментальним утворенням: будучи "розсіяним" серед мовних знаків, він може втілюватися в цілу низку вербальних і невербальних засобів і поставати як кодово варіативне явище, яке в кожному акті реалізації зберігає своє тіло, але міняє вбрання.

Кодова варіативність концепту спирається на два типи його відношень зі знаком – апеляцію і презентацію. З точки зору техніки кодування інформації мовцем концепт постає як акт апеляції до знака і в цьому сенсі він є принципово відкритим для альтернативних засобів своєї реалізації (патерн "концепт → знак(и)"). З декодувальної перспективи адресата концепт є результатом своєї знакової презентації (патерн "знак(и) → концепт"). Між обома патернами існують відношення взаємодетермінованості: концепт апелює до знака, знак презентує концепт, а процес "опредмечування" концепту є процесом пошуку входу в нього і виходу із нього.

Зверненість концепту до знака, а знака до концепту свідчить про симбіоз процесу і результату трьох когнітивно-дискурсивних властивостей цієї ментальної одиниці: концепт як результат процесу пізнання, концепт як результат процесу мовного асоціювання, концепт у своєму русі від лінгвокультурної потенції до текстової реалізації. В алгоритмі мовної реалізації концептів відбита діалектика загального і часткового, особливого і специфічного, можливого і дійсного, а їх системний опис уможливорюється шляхом аналізу всього потенціалу засобів їх семіотичної презентації.

Семіотична презентація концепту уможливорюється завдяки розлоговому аранжувальному ресурсу, що його пропонують мовна система і мовленнєва практика. Концепт може апелювати до цілої низки синонімів, тематичних рядів і лексико-семантичних полів, паремій, прецедентних (фольклорних, літературних) імен, символів, творів мистецтва, ритуалів, об'єктів матеріальної та духовної культури тощо. Широка семіотична гама концепту прямо пов'язана з його значущістю для певного лінгвокультурного колективу, а також із аксіологічною або теоретичною цінністю того позамовного явища, що втілено у всьому його когнітивно-семантичному обсязі.

Проте не всі концепти мають вербальну оболонку, але тією чи іншою мірою завжди можуть бути верифікованими в дискурсі, коли в цьому виникає потреба. Оскільки слова сигналізують у спілкуванні актуальні ознаки концептів, то жодне слово, використане в комунікативному акті, не може виразити весь зміст концепту, та й сам цей зміст у силу свого глобального обсягу навряд чи буває затребуваним повною мірою. Для лінгвіста це означає, що вичерпного й остаточного опису концепту не буває, а буває лише більш-менш максимальне наближення суб'єктивної дослідницької думки до нього (аналіз словникових дефініцій, паремійних текстів (прислів'я, афоризми, анекдоти, загадки), опис індивідуально-авторських розширень змісту з урахуванням етимології слів – носіїв концепту, ейдетичних засобів (тропів, метафор, алюзій, асоціативних експериментувань тощо), які базуються на етнічному менталітеті.

Етнічний менталітет базується на системі вироблених віками національних цінностей, які інтеріоризуються мовною свідомістю у вигляді концептуальних доміант – ціннісних орієнтирів етно-лінгвокультури, що стають пріоритетними для кожного її представника. Сукупність концептуальних доміант являє собою систему, у якій можуть бути встановлені основні та другорядні характеристики. Фіксуючись у мові, вони набувають статусу своєрідного оцінного коду і визначають поведінку носіїв відповідної етнокультури, їхню самооцінку та оцінку з боку інших етносів. Культура продукує й акумулює концепти, а концепти (насамперед, концептуальні доміанти) – репрезентують культуру.

Попри те, що концептуальний референт корелює зазвичай з високоабстрактним поняттям, ціннісні доміанти вирізняються емоційністю змісту, насиченістю асоціативного

ряду, глибиною свого валоративного освоєння. Вони зумовлюються як етнічним менталітетом (національною психологією), так і особливостями соціокультурної еволюції етносу.

Конвенціональна природа концептуальних домінант пов'язана з кодексом життєвих установок людини, що упорядковують її вчинки і дії у світі та зумовлюють їх прескриптивно-регулятивний характер (орієнтир на певний шаблон, припис, правило, норму). Будучи регулятивно-нормативно-оцінними концептами з цільовою основою, вони випромінюють своєрідні дидактично-виховні імпульси, які визначають життєвий світ людини і тим самим сприяють виробленню культурних і фреймових сценаріїв її поведінки в соціумі. Засновані на системі установок і очікуваних поведінкових реакцій, концептуальні домінанти корелюють із певними архетиповими образами, укоріненими в колективному підсвідомому, де вони наділяються великою психічною енергією, а тому здатні набувати символічних рис і розростатися до масштабів ідеалу. Визначаючи ціннісні орієнтири народу, концептуальні домінанти окреслюють специфічні особливості етнічного менталітету і дозволяють судити про параметричні ознаки відповідного типу культури з його специфічними уявленнями про устрій світу і правила поведінки в ньому.

Мовна картина / модель світу, створювана лінгвокультурою, є завжди суб'єктивним образом об'єктивної дійсності. Вона має риси як загальнолюдського (наднаціонального), так і етноспецифічного (національного) світосприйняття і світорозуміння. Невід'ємною частиною цієї моделі є концептуальна картина світу, створювана ментальними одиницями різного ціннісного статусу. Концепти, відрізняючись один від одного ступенем абстрактності, асоціативної гами і валоративної насиченості, існують у картині світу не хаотично і не ізольовано, а лише через взаємозв'язки з іншими концептами – через патерн організації, у якому вони перетинаються, комбінуються і взаємодіють. Вони побутують і функціонують у соціокультурному просторі комунікації в чітко визначених рамках системи, алгоритм якої базується на засадах множинності, зв'язку, цілісності та структурованості, а механізм – на принципах лінійності та ієрархічності, ізо- та поліморфізму, симетрії та асиметрії, статичності і динаміки.

Будучи ознаменованою когнітивно-комунікативним підходом до мисленнєво-мовленнєвої діяльності, сучасна парадигма мовознавства припускає інтегративне вивчення одиниць мови і мовлення. Розуміння того, що концептологія, яка вивчає етно-психо-лінгвокультурну надбудову природних мов, не може існувати ізольовано від дискурсології, яка вивчає соціо-лінгво-культурне середовище людського спілкування, є провідним принципом сучасного мовознавства. Дискурс немислимий поза концептосферою з її стабільними концептополями і ситуативно мінливими концептосистемами, а концептосфера, що безперервно постачає йому лінгвоетнокультурний матеріал, – без дискурсу.

Висновок. Представлений погляд на місце і роль концептивних одиниць у логосфері етносу – це одна із можливих проєкцій концептосфери на комунікацію. Системний підхід до вивчення концептуальних цінностей лінгвокультури дозволяє одержати досить переконливі дані про когнітивні схеми національно специфічного мислення й узгоджені з ними комунікативні патерни поведінки того чи іншого етнолінгвокультурного співтовариства.

Основна **перспектива** лінгвістичних розвідок у рамках когнітивно-дискурсивної парадигми саме в тому й полягає, щоб наблизитися до рішення проблеми людського світосприйняття і світорозуміння, усвідомити алгоритми категоризації, стереотипізації та концептуалізації дійсності засобами природних мов, осягнути шляхи і способи репрезентації знання. Все це, у свою чергу, дозволяє глибше проникнути в таємниці устрою, функціонування і взаємодії механізмів лого-, концепто- і ноосфери.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів: АІС. 2010. 336 с.
2. Воркачев С.Г. Российская лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития // Известия РАН. СЛЯ. 2011. Т. 70. № 5. С. 64-74.
3. Карасик В.И. Языковая кристаллизация смысла. Волгоград: Парадигма. 2010. 422 с.

4. Левицкий В.В. Опыт использования количественных методов на кафедре германского, общего и сравнительного языкознания Черновицкого университета // Проблемы количественной лингвистики. Чернівці: Рута. 2005. С. 111-133.
5. Левонтина И.Б. Антология концептологии: Рецензия на книгу "Антология концептов" под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. Вопросы языкознания, 2008. № 4. С. 122-126.
6. Мартинюк А.П. Перспективи дискурсивного напрямку дослідження концептів // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. 2009. № 837. С. 14-18.
7. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра. Дніпропетровськ: ДУЕП, 2007. 364 с.
8. Пименова М.В. Концепт сердце: Образ. Понятие. Символ. – Кемерово: КемГУ, 2007. 500 с.
9. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск: Белая Е.А. 2013. 307 с.
10. Сорокин Ю.А. Две дискуссионные реплики по поводу когнитивного «бума» // Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста. Волгоград: Перемена, 2003. Ч. 1. С. 283–294.
11. Стернин И.А., Карасик В.И. Как описывать концепты // Антология концептов. Т. 6. Волгоград: Парадигма. 2008. С. 26-35.
12. Сусов А.А. Размышления о концептах // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна, 2006. Вип. 726. С. 14-20.
13. Токарев Г. А. Дискурсивные лики концепта. – Тула: ТГПУ, 2003. 109 с
14. Харитончик З.А. К методологии когнитивных исследований в лингвистике // Одиниці та категорії сучасної лінгвістики. Донецьк: ТОВ "Юго-Восток Ltd". 2007. С. 284-296.
15. Чернявская В. Е. Дискурс как фантомный объект : от текста к дискурсу и обратно? // Когниция, коммуникация, дискурс. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина. 2011. С. 85–95.
16. Шевченко И.С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике // Вісник Харківського нац. ун-ту. 2004. № 635. С. 202-205.

REFERENCES

1. Batsevych F. S. (2010). Narysy z lnhvistychnoyi prahmatyky. L'viv: AIS. 336 s.
2. Vorkachev S.H. (2011). Rossyyskaya lnhvokul'turnaya kontseptolohyya: sovremennoe sostoyanye, problemy, vektor razvytyaya // Yzvestyya RAN. SLYa. T. 70. 5. S. 64-74.
3. Karasyk V.Y. (2010). Yazykovaya krystallyzatsyya smysla. Volhohrad: Paradyhma. 422 s.
4. Levitsky V.V. (2005). Opyt yspol'zovanyya kvantytatyvnykh metodov na kafedre hermanskoho, obshcheho y sravnytel'nogo yazykoznanyya Chernovyt'skoho unyversyteta // Problemy kvantytatyvnoyi lnhvistyky. Chernivtsi: Ruta. S. 111-133.
5. Levontyna Y.B. (2008). Antolohyya kontseptolohyy: Retsenzyya na knyhu "Antolohyya kontseptov" pod red. V.Y. Karasyka, Y.A. Sternyna. Voprosy yazykoznanyya, № 4. S. 122-126.
6. Martynyuk A.P. (2009). Perspektivy diskursyvnoho napryamu doslidzhennya kontseptiv // Visnyk Kharkivs'koho nats. un-tu im. V.N. Karazina. №837. S. 14-18.
7. Nikonova V.H. (2007). Trahediyna kartyna svitu v poetytsi Shekspira. Dnipropetrovs'k: DUEP, 364 s.
8. Pymenova M.V. (2007). Kontsept serdtse: Obraz. Ponyatyie. Symvol. – Kemerovo: KemHU, 500 s.
9. Prykhod'ko A.N. (2013). Kontsepty y kontseptosystemy. Dnepropetrovsk: Belaya. 307 s.
10. Sorokyn Yu.A. (2003). Dve diskussyonnye replyky po povodu kohnytyvnoho «buma» // Problemy verbalizatsyy kontseptov v semantike yazyka y teksta. Volhohrad: Peremena, Ch. 1. S. 283–294.
11. Sternyn Y.A., Karasyk V.Y. (2008). Kak opysyvat' kontsepty // Antolohyya kontseptov. T. 6. Volhohrad: Paradyhma. S. 26-35.
12. Susov A.A. (2006). Razmyshlenyya o kontseptakh // Visnyk Kharkivs'koho nats. un-tu im. V.N. Karazina, Vyp. 726. S. 14-20.
13. Tokarev H. A. (2003). Diskursyvnyie lyky kontseptu. – Tula: THPU, 109 s
14. Kharytonchuk Z.A. (.2007). K metodolohyy kohnytyvnykh yssledovanyy v lnhvystyke // Odyntsi ta katehoriyi suchasnoyi lnhvistyky. Donets'k: TOV "Yugo-Vostok LtdS". S. 284-296.
15. Chernyavskaya V. E. (2011). Diskurs kak fantomnyy ob'ekt : ot teksta k diskursu y obratno? // Kohnytsyya, kommunykatsyya, diskurs. – Khar'kov: KhNU im. V.N. Karazyna. S. 85–95.
16. Shevchenko Y.S. (2004). Stanovlenyye kohnytyvno-kommunikatyvnoy paradyhmy v lnhvystyke // Visnyk Kharkivs'koho nats. un-tu. № 635. S. 202-205.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анатолій Приходько – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу національного університету "Запорізька політехніка".

Наукові інтереси: лінгвокогнітологія, лінгводискурсологія, лінгвістика тексту, лінгвопрагматика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Anatoli Prykhodko – Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Practice of Translation of Zaporizhzhya Polytechnic National University.

Scientific interests: linguocognitology, linguodiscursology, text linguistics, linguopragmatics.

УДК 811.112.2'07

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.68>

ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З ПОЗИЦІЇ ДІАХРОНІЧНОГО АСПЕКТУ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Віра ШКОЛЯРЕНКО (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3564-4378>

e-mail: vera.shkolyarenko@gmail.com

ШКОЛЯРЕНКО Віра. ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З ПОЗИЦІЇ ДІАХРОНІЧНОГО АСПЕКТУ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ. Статтю присвячено лінгвокультурологічному вивченню становлення фразеологічної картини світу німецької мови протягом VIII-XVII століть. Визначено критерії встановлення національно-культурної специфіки фразеологізмів, описано досвід систематизації фразеологічних одиниць у діячронії, заснований на системі образів і цінностей певного історичного періоду.

Ключові слова: діячронічний аспект лінгвокультурології, фразеологічна картина світу, національно-культурні чинники.

SHKOLYARENKO Vira. STUDY OF PHRASEOLOGICAL WORLD REPRESENTATION OF GERMAN FROM DIACHRONIC ASPECT OF LINGUOCULTUROLOGY. The thesis is devoted to the linguocultural study of the formation of German phraseological units during VIII-XVII centuries. The paper suggests a new approach to the study of German phraseology from diachronic aspect of linguoculturology, which consists in identification of national-cultural factors relevant for the formation of phraseological world representation of Old High German, Middle High German and Early High German periods. The criteria for establishing the national-cultural specificity of phraseology have been defined. The experience of systematization of phraseological units in diachrony based on a system of images and values of a certain historical period have been described. Historical and genetic analyses of phraseological units have been determined. The article is closely connected with the definition of peculiarities of moral, social-historical and spiritual-cultural experience of the speakers of Old High German, Middle High German and Early High German languages as one of the most important extralingual fragment of reality. The usage of this approach can give a complete picture of national-cultural peculiarities of phraseological system of German of VIII-XVII centuries. National-cultural factors relevant for formation of phraseological world representation of Old High German, Middle High German and Early High German periods have been determined.

Key words: diachronic aspect of linguoculturology, phraseological world representation, national-cultural factors.

Постановка проблеми. Ідея виділення діячронічної лінгвокультурології поряд із синхронічною виникла за аналогією з поділом загальної лінгвістики на синхронічну й діячронічну. Діячронічне мовознавство – дітище останніх сторіч в історії лінгвістики. XIX ст. і початок XX ст. пройшли під знаком майже безроздільного панування історичного (порівняльно-історичного) мовознавства. У цей період мова вивчається як явище історичне, причому тісно пов'язане з народом, його матеріальною й духовною культурою, хоча конкретного обліку культурно-історичних факторів в еволюції мови очевидно бракувало.

Вже в XIX ст. зароджуються елементи науки, яка потім розів'ється в самостійний напрямок – лінгвокультурологію. Ще наприкінці 60-х років XIX ст. І.А. Бодуен де Куртене в роботі «Про давньопольську мову до XIV-го століття» в історії мови розмежував дві сторони – зовнішню та внутрішню – і відзначав зв'язок зовнішньої історії з історією суспільства й історією літератури (культури). Історія мови є двосторонньою: зовнішньою (географічно-етнологічною) та внутрішньою (граматичною). Матеріал для зовнішньої історії мови збігається значною мірою з матеріалом для історії та історії літератури. Для внутрішньої історії мови матеріалом служить сама мова, як предмет дослідження (Бодуэн де-Куртенэ, 1870: 45).

Оскільки історичне мовознавство в період свого розквіту не відривало мову від її соціально-культурної основи, більш того – саме мовознавство усвідомлювалася як складова частина історії, а мова як джерело і засіб вивчення окремих епох історії народу й у першу чергу – історії його духовної культури, то в історичному мовознавстві, в його зовнішньому і

внутрішньому розділах, можна знайти чимало матеріалу, спостережень і висновків, корисних для побудови історичної лінгвокультурології.

Внутрішня лінгвістика поглибилася у вивчення системно-структурного устрою мови, зовнішня – у вивчення проблем культурної природи мови і оформилася в лінгвокультурологію з метою дослідження культурно зумовлених закономірностей функціонування, розвитку і взаємодії мов. Сама лінгвокультурологія в процесі її подальшого розщеплення породжує лінгвокультурологію синхронічну та діахронічну. Діахронічна лінгвокультурологія покликана досліджувати зміни лінгвокультурологічного стану етносу за певний проміжок часу, тобто еволюцію лінгвокультурологічного стану етносу (Селіванова, 2008: 252).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що в останні десятиліття з'явилося чимало праць лінгвокультурологічного характеру (Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров, Н.М. Кириллова, В.М. Телія, С. Altmayer, Н. Burger, S.N. Denysenko, D. Dobrovolskij, W. Mieder, V. Mokijenko, E. Piirainen, F. Thielert), проблема діахронічного дослідження фразеологічного складу з позиції лінгвокультурологічного аспекту ще досить широко не висвітлена.

Застосування нових підходів до з'ясування національно-культурних особливостей фразеологізмів здійснюється під антропологічним кутом зору, зокрема в межах лінгвокультурології. Лінгвокультурологічна орієнтація у вивченні фразеологізмів спрямована, головним чином, на історико-реконструктивний план виявлення культурних аспектів у формуванні фразеологічної системи (Dobrovo l'skij, 2009: 125).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальними залишаються певні теоретичні й практичні проблеми в цій сфері: недостатня розробленість діахронічного аспекту лінгвокультурологічних досліджень; недостатньо повне дослідження фразеологізмів давньоверхньонімецького (двн.), середньовісньонімецького (свн.) і ранньоновісньонімецького (рвнв.) періодів і опрацювання текстового матеріалу; відсутність спеціальних робіт, присвячених розвитку фразеологічних одиниць (ФО) давніх періодів формування німецької мови в діахронії; відсутність спеціальних праць з історичного аналізу національних фразеологічних картин світу для встановлення динаміки лінгвокультурологічної сфери в діахронії, а також недостатня теоретична розробленість проблематики екстралінгвального фрагмента дійсності щодо тенденцій мовного розвитку.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у висвітленні нового підходу до вивчення фразеологічного складу з позиції діахронічного аспекту лінгвокультурології, який націлений на виявлення національно-культурних чинників, релевантних для становлення фразеологічної картини світу двн., свн. і рвнв. періодів німецької мови, визначенні критеріїв встановлення національно-культурної специфіки ФО, а також описі досвіду систематизації ФО у діахронії з урахуванням системи образів і цінностей певного історичного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Національну фразеологічну картину світу розуміємо як виражене фразеологізмами певної мови світовідчуття і світорозуміння етносу, вербалізовану інтерпретацію мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі. Розвиток нових підходів до з'ясування національно-культурних особливостей фразеологізмів відбувається, як було зазначено вище, у руслі антропологічної парадигми мовознавства, зокрема в межах лінгвокультурології. Розвиток лінгвокультурологічного підходу до аналізу фразеології орієнтує дослідника на вивчення співвідношення фразеологізмів і знаків культури й актуалізує значення системи еталонів, стереотипів, символів для опису культурно-національної специфіки фразеологічної системи (Кириллова, 2002: 18).

У рамках цього підходу В.М. Телія відзначає наявність фразеології в системі будь-якої мови як здатність фразеологізмів виступати в ролі експонентів культурних знаків, здатних не тільки синхронно входити до наявної системи культурно-національного світорозуміння, а й передавати її фрагменти з покоління в покоління, беручи участь у формуванні світорозуміння як окремої мовної особистості, так і всього мовного колективу (Телія, 1993: 308).

На думку В.М. Телія, основною метою лінгвокультурологічного аналізу фразеологічних одиниць є виявлення й опис культурно-національних конотацій, що узуально супроводжують значення у формі образних асоціацій з еталонами, стереотипами та іншими культурними знаками й співвідносяться один з одним за допомогою когнітивних процедур, які додають цим конотаціям осмислення (Телія, 1993: 310). Отже, у рамках лінгвокультурологічного підходу національно-культурна своєрідність фразеологізмів убачається в тому, що вони містять у собі комплекс наївних уявлень носіїв мови про той чи інший еталон, стереотип, концепт національної культури. Аналіз фразеологізму, що вказує на певне поняття духовної культури, виявляє національно-культурну конотацію аналізованого поняття, а аналіз сукупності подібних фразеологізмів дає повну картину концепту, що розглядається у фразеологічній картині світу.

Очевидним є те, що для подібного дослідження недостатньо методу компонентного аналізу, типового для лінгвокраєзнавчого підходу. Щоб виявити лінгвокультурологічні конотації понять духовної культури, необхідний не просто більш глибокий рівень вивчення фразеологізму, а й інший методологічний підхід, інше розуміння фразеології (Burger, 2012: 2).

З огляду на це виникає потреба необхідності встановлення на їхньому підґрунті чинників, що вплинули на процес формування фразеологічного складу німецької мови VIII-XVII століть. Доцільним виявився підхід до кожного етапу розвитку мови як до процесу, невіддільного від історії цього періоду і водночас як такого, що не збігається з кожним із цих періодів, тобто виправданим стала необхідність дотримання принципу збереження семантичної наступності в історії фразеотворення, а не міряння однієї епохи міркою інших (Thielert, 2016: 23).

Для певного періоду мовного розвитку визначено свій набір національно-культурних показників, релевантних для виникнення фразеологізмів. Вони допомагають окреслити тенденції й напрямки в зміні світовідчуття й світосприймання людини певної історичної епохи і, як наслідок, – властивих їй цінностей і образів. Подібна систематизація досліджуваних ФО здійснюється із залученням широкого екстралінгвального контексту для виявлення так званого «культурного» компонента значення (Верещагин, Костомаров, 2005: 6). Адекватність у системному дослідженні досягається лише за умови визначення як універсальних чинників, спільних для формування фразеологічного складу дvn., свн. і рнvn. періодів, так і специфічних, які залежать від рис конкретної мови, а також особливих умов її історичного існування.

Оскільки у роботі ми маємо справу з фразеологічною системою дvn., свн. і рнvn. періодів, саме цей підхід дозволяє дістати необхідну інформацію з історичного мовного матеріалу, тлумачити тексти історично віддалених епох і відкривати нові способи систематизації мовних одиниць у їхній історичній динаміці. Найважливішими аспектами й одночасно об'єктами дослідження фразеологічного складу німецької мови VIII-XVII століть є: 1) аспекти, пов'язані з культурною традицією: особливості світогляду, звичаї, обряди, побут, вірування, духовне життя, наука, мистецтво; 2) аспекти, пов'язані з соціальними чинниками: різновиди суспільного устрою, соціальні норми, цінності, соціально значущі риси особистості, професійна діяльність, орієнтація людини в часі й просторі; 3) аспекти, пов'язані з етнопсихологією: результати оволодіння людиною психічним світом, емоційні стани, риси характеру і т. ін.; 4) аспекти, пов'язані зі специфікою тезаурусної організації культурно-мовної спільноти: система традиційних образів, порівнянь, символічне вживання певних денотатів; 5) аспекти, які визначаються специфікою мови певної культурно-мовної спільноти: система стереотипів; система символів, еталонів; етикетні форми.

Розглянуті вище аспекти дослідження фразеологічної системи є базовими в процесі визначення національно-культурної своєрідності фразеологізмів дvn., свн. і рнvn. періодів: 1) виявлення екстралінгвальних чинників, відбитих у безеквівалентних фразеологізмах; 2) визначення стереотипів, символів, властивих для певного етапу розвитку ФО; 3) дослідження національно-культурних конотацій ключових слів і концептів культури, закладених у фразеологізмах; 4) з'ясування особливостей національного членування мовної картини світу й особливостей функціонування національного менталітету як лінгвокреативного

мислення. Застосування цього підходу може дати повну картину національно-культурних особливостей фразеологічної системи німецької мови VIII-XVII століть.

Проведений аналіз дозволив визначити національно-культурні чинники, які є універсальними у дослідженні становлення фразеологічної картини світу німецької мови VIII-XVII століть. Вони актуальні для кожного з досліджуваних періодів. До них належать: міфологія, релігія, соціальна орієнтованість, професійна діяльність, психічний стан, художня література, система стереотипів і символів, пов'язана з компонентами-соматизмами, позначеннями тварин.

Фразеологічна картина світу досліджуваних періодів має фрагментарний характер, оскільки ФО відображають здебільшого фрагменти дійсності, пов'язані з людською оцінкою реалій. Тому вони є найпоширенішими в тих сферах, де йдеться про почуття, особисту зацікавленість або емоційне переживання особи. Не випадково до високофразеологічних сфер належать всі аспекти психічної діяльності людини, міжособистісні стосунки, соціальні відносини. Низькофразеологічними виявляються назви суто денотативного характеру, пов'язані з реальною дійсністю, які відображаються в людській свідомості з максимальною об'єктивністю і не викликають диференційованого суб'єктивного ставлення. Адже основна відмінність ФО від слів полягає в тому, що фразеологізми, обслуговуючи передусім емоційну сферу, є вибірковими (Мокіjenko, 2002: 233).

Формування картини світу відбувається також під впливом контактів між представниками різних етносів. У фразеологічному складі досліджуваних періодів можна визначити хронологічні пласти лексики – слова спільноіндоєвропейські, спільногерманські, слова часів виділення окремих германських мов, запозичення з латинської, французької, італійської, англійської мов, слова слов'янського походження.

У діахронії приналежність того чи іншого фразеологізму до конкретного класу не є постійною. З огляду на це адекватним уявляється принцип систематизації, заснований на системі образів і цінностей певного історичного періоду (Мокіjenko, 2002: 232). Тематико-ідеографічні групи фразеологізмів, сформовані на матеріалі нашого дослідження, є, з одного боку, універсальними, тому що характеризують життя людини на будь-якому етапі історії. До них належать ФО на позначення часу, простору, права та інших визначних реалій. З іншого боку, за своїм змістом вони культурно зумовлені, що, у свою чергу, визначається специфікою світовідчуття і світосприймання давньої й середньовічної людини.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Проведене дослідження відкриває нові перспективи вивчення ФО як у синхронії на більш ранніх етапах, так і в діахронії німецької мови. Цей досвід може бути використаний під час аналізу текстів різної тематики, різних жанрів, а також різних епох. Студіювання способів вербалізації як універсальних (позачасових), так і історично зумовлених понять будь-якої культури у комплексних знаках доцільно проводити на основі текстового матеріалу відповідних періодів і вивчати розвиток системи комплексних знаків, зокрема і їхні семантичні трансформації, у зв'язку зі зміною культурного фону (Altmaier, 2004: 23). Результати дослідження можуть послужити складовою повнішого й ґрунтовнішого аналізу німецького фразеологічного складу як системи в розвитку. Щодо історичної фразеології німецької мови маємо на увазі подальше обсервування закономірностей, властивих фразеологізмам як комплексним номінативним знакам із позицій лінгвокультурологічного підходу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бодуэн де-Куртенэ И.А. О древнепольском языке до XIV-го столетия / И.А. Бодуэн де-Куртенэ. – Лейпциг: тип. Бера и Германа, 1870. – 196 с.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – Москва: Индрик, 2005. – 1038 с.
3. Кириллова Н.Н. Предмет и методы исследования идиоэтнической фразеологии / Н.Н. Кириллова // Проблемы идиоэтнической фразеологии. – СПб., 2002. – Вып. 4. – 38 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.

5. Телия В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов / В.Н. Телия // Славянское языкознание. – М., 1993. – С. 303-315.
6. Altmayer C. Kultur als Hypertext. Zur Theorie und Praxis der Kulturwissenschaft im Fach Deutsch als Fremdsprache / C. Altmayer. – München: Iudicium, 2004. – 511 S.
7. Burger H. Alte und neue Fragen, alte und neue Methoden der historischen Phraseologie / H. Burger // Aspekte der historischen Phraseologie und Phraseographie. – Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2012. – S. 1-20.
8. Denysenko S.N. Stilistische und kommunikativ – pragmatische Aspekte der Phraseologie / S.N. Denysenko // Sprache und Kultur. – Kyjiw, 2013. – S. 27-28.
9. Dobrovolskij D. Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome / D. Dobrovolskij. – 2. Auflage. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2016. – 272 S.
10. Dobrovolskij, D., Piirainen, E. Zur Theorie der Phraseologie. Kognitive und kulturelle Aspekte / D. Dobrovolskij, E. Piirainen. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2009. – 212 S.
11. Mieder W. Andere Zeiten, andere Lehren. Zur Sprach- und Kulturgeschichte des Sprichwortes / W. Mieder // Sprichwörter zwischen Tradition und Innovation. – Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2006. – S. 40-64.
12. Mokijenko V. Prinzipien einer historisch-etymologischen Analyse der Phraseologie / V. Mokijenko // Wer A sagt, muss auch B sagen. Beiträge zur Phraseologie und Sprichwortforschung aus dem Westfälischen Arbeitskreis. – Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2002 – S. 231–254.
13. Piirainen E. Lexicon of Common Figurative Units: Widespread Idioms in Europe and Beyond. Volume II (International Folkloristics) / E. Piirainen. – New York: Peter Lang, 2016. 778 p.
14. Thielert F. Paarformeln in mittelalterlichen Stadtrechtstexten / F. Thielert. – New York: Peter Lang, 2016. – 342 S.

REFERENCES

1. Boduen de-Kurtene, I. A. (1870). O drevnepol'skom yazyke do XIV-go stoletiya. [About the Old Polish until the XIV-century]. Leipzig: type. Bera and Herman, 196 p.
2. Vereshchagin, Y. M., Kostomarov, V. G. (2005). Yazyk i kul'tura. [Language and culture]. Moscow: Indrik, 1038 p.
3. Kirillova, N. N. (2002). Predmet i metody issledovaniya idioetnicheskoy frazeologii // Problemy idioetnicheskoy frazeologii. [The subject and research methods of idioethnic phraseology // Problems of idioethnic phraseology]. Moscow, 38 p.
4. Selivanova, O. O. (2008). Suchasna linhvistyka: napryamy ta problemy: pidruchnyk. [Modern linguistics: directions and problems: textbook]. Poltava: Dovkillya-K, 712 p.
5. Teliya, V. N. (1993). Kul'turno-natsional'nyye konnotatsii frazeologizmov // Slavyanskoye yazykoznanie. [Cultural-national connotations of phraseological units // Slavonic linguistics]. Moscow, pp. 303-315.
6. Altmayer, C. (2004). Kultur als Hypertext. Zur Theorie und der Kulturwissenschaft im Fach Deutsch als Fremdsprache. München: Iudicium, 511 S.
7. Burger, H. (2012). Alte und neue Fragen, alte und neue Methoden der historischen Phraseologie // Aspekte der historischen Phraseologie und Phraseographie. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, S. 1-20.
8. Denysenko, S. N. (2013). Stilistische und kommunikativ-pragmatische Aspekte der Phraseologie // Sprache und Kultur. Kyjiw, S. 27-28
9. Dobrovolskij, D. (2016). Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 272 S.
10. Dobrovolskij, D., Piirainen, E. (2009) Zur Theorie der Phraseologie. Kognitive und kulturelle Aspekte. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 212 S.
11. Mieder, W. (2006). Andere Zeiten, andere Lehren. Zur Sprach- und Kulturgeschichte des Sprichwortes // Sprichwörter zwischen Tradition und Innovation. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, S. 40-64.
12. Mokijenko, V. (2002). Prinzipien einer historisch-etymologischen Analyse der Phraseologie. Wer A sagt, muss auch B sagen // Beiträge zur Phraseologie und Sprichwortforschung aus dem Westfälischen Arbeitskreis. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, S. 231–254.
13. Piirainen, E. (2016). Lexicon of Common Figurative Units: Widespread Idioms in Europe and Beyond. Volume II (International Folkloristics). New York: Peter Lang, 778 p.
14. Thielert, F. (2016). Paarformeln in mittelalterlichen Stadtrechtstexten. New York: Peter Lang, 342 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Школяренко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Сумського державного педагогічного університету ім. А.С.Макаренка
Наукові інтереси: лінгвокультурологічне дослідження становлення фразеологічної системи німецької мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Vira Shkolyarenko – Habilitated Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Germanic Philology at Sumy A.S. Makarenko State Teachers' Training University.
Scientific interests: linguocultural study of the formation of phraseological system of German.

УДК 811.161.2+398

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.69>

ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ФАУНОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ)

Світлана ШУЛЯК (Умань, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3669-852X>

e-mail: shulyak_svitlana@ukr.net

ШУЛЯК Світлана. ЛЕКСИКА НА ПОЗНАЧЕННЯ ФАУНОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ). У статті досліджено функціонування лексико-тематичної групи фаунонімів у текстах українських замовлянь. Визначено підгрупи, якими представлена лексико-тематична група фаунонімів, що номінує ссавців. Проаналізовано емоційно-експресивне забарвлення лексем на позначення назв свійських тварин, звірів, гризунів. Охарактеризовано символічні значення лексики на позначення назв ссавців у текстах українських народних замовлянь.

Ключові слова: лексика, лексема, текст, українські замовляння, фауноніми, символічне значення, контекст, емоційно-експресивне забарвлення.

SHULIAK Svitlana. VOCABULARY FOR DENOTING FAUNA NAMES (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN SPELLS). The object of our research is the texts of Ukrainian folk spells, and the subject is the fauna names used in them.

The purpose of the article is to research the functioning of a lexico-thematic group of mammal-nominated fauna names in the texts of Ukrainian spells.

Achieving this goal becomes possible provided that the following tasks are fulfilled: to identify the subgroups representing the lexically thematic group of mammal-nominated faunal names; to analyze the emotional-expressive coloring of tokens for the designation of names of domestic animals, beasts, rodents; to characterize the symbolic meanings of the vocabulary for the designation of mammal names in the texts of Ukrainian spells.

The mammalian group of fauna names is divided into three subgroups: 1) the names of domestic animals: ox, horse, mare, cow, pig, dog, cat, ram, boog, goat, sheep; 2) the names of the beasts: wolf, bear, fox, hare, lion, tiger, elephant, hyena; 3) rodent names: mouse, hare. Wild animals are clearly symbolized in spells, such as: the wolf is a symbol of predation, speed; the bear is a symbol of strength, clumsiness. We also find the symbolization of domestic animals, for example: the ox is a symbol of hard work, patience; the horse is a symbol of loyalty, endurance; the cow is a symbol of prosperity and wealth. In the spells we also come across a collective definition of pets (livestock) and predatory animals (beast). Among other factors, domestic and wild animals can be either the cause of the disease or a cure. According to the textual environment and the semantic load, the studied fauna names have different (negative or positive) emotional and expressive colors.

Further studies will deal with vocabulary on the designation of ornithonyms in the texts of Ukrainian folk spells.

Keywords: vocabulary, tokens, text, Ukrainian spells, fauna names, symbolic meaning, context, emotional-expressive coloring.

Постановка проблеми.

Лексика українських замовлянь є виразником ментальності нашого народу, допомагає пізнати минуле та забезпечує зв'язок поколінь. Багаті на образи-символи природи, кольорову й числову символіку, замовляння й сьогодні зберігають чимало таємничого чару народного слова, спонукають поміркувати над тим, як наші прашури із хаосу творили космос, досягали ладу в душі й навколо себе (Замовляння, 2007: 3).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лексикографічний опис мовних одиниць, семантика яких має глибинні етнокультурні нашарування, здійснив В.В. Жайворонок, зазначаючи, що анімістична віра предків сповідувала культ одухотвореної природи, що й став основою первісного релігійного світогляду (Жайворонок, 2006: 3).

На структурно-семантичні особливості фаунонімів звертає увагу О.І. Голубовська (Голубовська, 2003, 2004).

Символізацію фаунонімів в українському фольклорному мовленні (на матеріалі фауноназв у казках, піснях і пареміях) вивчає З.С. Василько (Василько, 2003).

Типологію фразеологізмів з компонентом-фаунонімом досліджує А.В. Гребенюк, зазначаючи, що тваринний світ завжди був водночас близьким і загадковим для людини, він

збагачував спектр найменувань власних ознак, якостей, дій, станів за рахунок знакових ресурсів тваринного світу з огляду на свої уявлення, його оцінки, стереотипи (Гребенюк, с. 130). Спочатку людські якості приписували тваринам (*собаці – відданість, зайцю – боязливість, лису – хитрість, бджолі – працьовитість, змії – підступність, обачність, павичу – гордовитість, курці – нерозумність, свині – нахабство, баранові – упертість, дурість, рибі – мовчазність* і т. ін.), а далі ці фіксовані ознаки, можливо, підкріплені фольклором як символи, усталювалися за певним видом тварин, знаки яких використовували на позначення людини на підставі наведених стереотипів (Гребенюк, с. 132).

Лексеми, що експлікують фаунонімний субфрейм, Н.В. Бондар класифікує за такими родо-видовими відношеннями: 1) теріоніми: 1.1. Оніми свійських тварин та їхні похідні утворення: бик (бугай), вівця (овечка), воли (волики) тощо; 1.2. Оніми диких тварин: бабак, борсук, вовк (вовчиця), дикий кабан та ін.; 2) орнітоніми: 2.1. Оніми свійських птахів: гуси (гусаки, гусятко), качки (вутята (утята), селезень), кури тощо; 2.2. Оніми диких птахів: бушля, дятел, жайвір, зозуля, ластівка, сова тощо; 3) етноніми: бджола, блохи, комар, муха та ін.; 4) іхтіоніми: в'юн, карась, сом та ін. (Бондар, 2018: 163).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Лексика на позначення тварин середнього земного світу потребує подальшого дослідження. У цій статті розглянемо функціонування у текстах українських народних замовлянь лексико-тематичної групи фаунонімів, що номінує ссавців.

Формулювання цілей статті.

Мета статті – дослідити функціонування лексико-тематичної групи фаунонімів, що номінує ссавців, у текстах українських замовлянь.

Досягнення поставленої мети стає можливим за умови виконання таких завдань: визначити підгрупи, якими представлена лексико-тематична група фаунонімів, що номінує ссавців; проаналізувати емоційно-експресивне забарвлення лексем на позначення назв свійських тварин, звірів, гризунів; охарактеризувати символічні значення лексики на позначення назв ссавців у текстах українських замовлянь.

Приклади подаємо в тих формах і мікроконтекстах, у яких вони зафіксовані в досліджуваних текстах українських замовлянь.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Групу фаунонімів, що номінує ссавців, поділяємо на три підгрупи: 1) назви свійських тварин, 2) назви звірів; 3) назви гризунів.

Назви свійських тварин у текстах українських замовлянь представлені такими номінаціями: *віл, кінь, кобила, корова, свиня, собака, пес, кіт, баран, бугай, коза, козенята, вівця*. Підгрупа назв звірів включає такі лексеми: *вовк, ведмідь, лисиця, засць, лев, тигр, слон, гієна*. Назви гризунів представлені так: *мишка, засць*.

Воли опоетизовані в народній творчості, символізують важку працю, покору, терпіння (Жайворонок, 2006: 95) та зустрічаються в замовляннях кровотечі, як-от: *Було собі красне море. Їхав чоловік красним возом, красними волами, красні колеса. Красне ярмо, красна війя, красні притики, красне море рубати, хрещеному, народженному, молитвенному Іванові кров замовляти* (Замовляння, 2007: 39).

Кінь – символ вірності, відданості, швидкості, витривалості (Войтович, 2005: 524). З надзвичайною любов'ю скіфи прикрашали своїх коней: від вуздечки до сідла все було оздоблено неймовірно щедро і багато, і вершник на такому коні відчував себе мужнім і непереможним (Войтович, 2005: 525). Вершники замовлянь – Христос, Господь, Петро, Павло, святий Юрій, Ілля, Самсон, як-от: *Ішов Христос золотим конем і ізстрітив дев'ять поганих дівчищів, а в тих дівчищ погані очища* (Ви, зорі-зориці, 1991: 58); *Їхали три брати: Петро, Павло і святий Юрій, ще їде сам Господь на сивій кобилі. Бог кобилу мечем січе, кров не тече, – так і ти, руда, не йди* (Замовляння, 2007: 40); *Бо їхав святий Юрій на червоному коні, кінь червоний, сідло червоне, стремена червоні, червоний меч, та зняв народженій, благословенній корові пристрїт з плеч та в ноги, а з ніг та в хвіст, возьми пристрїт від народженої, благословенної рябої корови* (Ви, зорі-зориці, 1991: 255); *Їхав Ілля на коні, тяг ноги по землі, ноги підняв, кров уняв* (Замовляння, 2007: 38); *Їхав Самсон / на*

сивом коні, / на золотому сідлі, / золотою палочкою попирався (Ви, зорі-зоричі, 1991: 50-51). Як бачимо з вище зазначених текстів – у замовляннях *кінь сивий, золотий, червоний*.

Корова – джерело добробуту та багатства; найбільш ушановувана домашня тварина, яка потребує особливого захисту від нечистої сили, що намагається відібрати в неї молоко (Войтович, 2005: 528). Корову, щоб ніхто не пристрів, як вперше виганяють пасти, замовляли: *Виганяю я свою корову, / Переходить сам Господь дорогу. / Так як летіла пчола – не закривалася / Не рукою, не полою, / Щоб так у мої корови не було уроков / Ні ззаду, ні спереду, ні збоку* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 253). Корова була важливою в господарстві, її дуже цінували, тому в замовляннях часто зустрічаємо вираз *моя корова*, наприклад: *Іди, моя корово, на гору, на шовкову траву, / шовкової трави накоси, відро молока принеси* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 258); *Ви, зорі-зоряниці, ви Божі помішниці, одна Захара, друга Варвара, третя Марина, з роси, з води потягніть, моїй рябій корові молоко приверніть* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 254). Фаунонім *корова* має незмінне позитивне емоційно-експресивне забарвлення. Цікавим є замовляння з лексемою *регуля*, як-от: *Гей, регуля, іди пасись, напасайся, / Іди манну собирай* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 254).

Фауноніми *баран, бугай, козенята, вовк* часто у замовляльних текстах функціонують як елементи порівняльних конструкцій, наприклад: *Не коли, як баран, / Не реви, як бугай* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 106); *Чужі діти як козенята, а (Кирило) як вовк...* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 204). Словосполучення *сіра вівця* зустрічається у текстах на кшталт: *Не йду я, не йду ні на козі, ні на коні, а на сірій вівці. Зорями підпережуся, раба Божого (ім'я) до раби Божої (ім'я) золотом покажуся* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 223).

Образ *свині* набуває негативного емоційно-експресивного забарвлення у замовлянні від лишаю: *Лишай, лишай, лишай! / Я тебе замовляю, / До чорної свині посилаю. / Що чорна свиня тобі мати...* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 176).

Собака (пес) в замовляннях – не «добрий» і не «злий», не «корисний» і не «шкідливий» в абсолютному вигляді, а мінливо амбівалентний (Українські замовляння, 1993: 228), як-от: *Біг собака через міст, / Чотири лапи, п'ятий хвіст, / Схопив вавку та й поніс* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 214). А от у замовлянні від недуги фауноніми *бик, пес, кіт* виступають засобом «покарання» хвороби: *Буду тебе карати / Дев'ятьма птахами-перваками, / Дев'ятьма індиками-перваками, / Дев'ятьма гусаками-перваками, / Дев'ятьма качурами-перваками, / Дев'ятьма півнями-перваками, / Дев'ятьма курами-перваками, / Дев'ятьма звірами-перваками, / Дев'ятьма биками-перваками, / Дев'ятьма псами-перваками, / Дев'ятьма котами-перваками...* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 24).

Серед назв звірів у текстах замовлянь найчастіше зустрічаємо фауноніми *ведмідь і вовк*.

Ведмідь – великий хижий ссавець з незграбним масивним тілом; тварину наділено різноманітною народною символікою: сили, незграбності, невдоволення, відлюдності, ненажерливості (Жайворонок, 2006: 68). У давнину імена *Вовк, Ведмідь* та подібні до них символізували довге життя і нарікалися людині як побажання (Войтович, 2005: 518). Саме набуття людиною *ведмежої сили* й виступає в замовляльних текстах засобом боротьби з хворобами та страхами, як-от у замовлянні пристріту: *Твоя стретуха, / Моя незнесуха. / У моєї незнесухи / Соколині очі, / А орлові крила, / Ведмедяча сила, / Сім, п'ять день між очима. / Крильми одмахуюсь, / очима оддивлюсь, / Силою одіб'юсь / Та нічого не боюсь* (Ви, зорі-зоричі, 1991: 44-45).

Фаунонім *ведмідь* входить у систему світобудови, функціонуючи у текстах українських замовлянь поряд з лексемами на позначення верхнього та нижнього водно-підземного царств, наприклад: *Первий княжич місяць на небі Адав'евич, другий черв'як у дубі, третій медвідь у лігві, четвертий камінь у полі, п'ятий щука у воді. Коли тії п'ять братів, докупи зійшовишиє, будуть за одним столом сидіти, пити, їсти, гуляти, добрії мислі мати, суди судити, пересуди брати, тоді і в раба Божого Івана зубная кость, жовтая і білая, буде боліти, і моєму слову ключ і замок. Амін, амін, амін!* (Замовляння, 2007: 46).

Вовк – символ хижакства, невгамовного голоду, швидкості; вважається їздовою твариною відьом і чорнокнижників; з вовками пов'язаний особливий тип людей – чаклуни,

які могли змінювати свою зовнішність, отримуючи здатність творити те, що роблять боги і герої; такі люди могли ставати не тільки вовком, а й будь-якою твариною чи птахом, навіть перевтілювалися в дерево, камінь тощо; предки, наприклад, вірили, що вовки – не що інше, як вовкулаки, вурдалаки, тобто люди, перетворені у вовків за допомогою ворожіння (Войтович, 2005: 519). Так у замовлянні пристрігу *Господи, іду я між чужих християн з ведмежою силою, з залізними зубами, з вовчими лапами. Ведмежою силою одідмусь, а залізними зубами одгризусь, ні пристріту, ані вроків не боюсь! Амінь!* (Ви, зорі-зориці, 1991: 56), «переймаючи» важливі характеристики хижих тварин, а саме їх силу, людина перемагає свій страх і може чинити супротив чужій волі. Недарма на Поліссі біля колиски дитини ставили зроблені з дерева фігурки тварин, яких вважали охоронцями від злих духів; найчастіше зображали вовка (Войтович, 2005: 519).

Поряд фаунонімом *вовк* у текстах українських замовлянь функціонують лексеми *тигр, слон, гієна*, як-от: *У вовка біль, у тигра біль, у слона біль, у гієни біль. Тільки у раба Божого (ім'я) зуби не боліли, ні одні, ні два, ні три, ні чотири, ні п'ять і не всі, які єсть і які будуть* (Замовляння, 2007: 50).

Назви гризунів у замовляннях представлені лексемами *мишка, заєць*.

Незважаючи на те, що *миша* «нечиста» тварина, створена дияволом (Жайворонок, 2006: 366), у замовляльних текстах має позитивне емоційно-експресивне забарвлення, наприклад: *Мишко, мишко, сидиши на горішці, / забери в мене зуб кістяний і гнилий, / а дай мені дужий і молодий. / Як не даси дужого й молодого, / то дай мені золотого!* (Ви, зорі-зориці, 1991: 214). Коли в дитини випадає молочний зуб, їй треба кинути його туди, де часто буває миша і сказати: «Мишка, мишка, на тобі зуба кістяного, дай мені золотого!» (Войтович, 2005: 530).

Заєць – невеликий полохливий звірок родини гризунів; в усіх народів символ боягузтва; магічну силу, за повір'ями, мають косі очі зайця, вони можуть зурочити, наслати безсоння або сонливість, викликати пожежу (Жайворонок, 2006: 232). У замовляннях фаунонім *заєць* часто функціонує у текстах з формулою обміну, як-от: *Не йду я лісом, а чистим полем. Наперед мене біжить заєць: «Сірій зайцю! Де твої зуби? Візьми мої, а дай свої!»* (Замовляння, 2007: 46).

Поряд з іншими чинниками, свійські та дикі тварини можуть бути причиною хвороби, як-от у замовлянні: *Вийдіть, всякі хвороби, / Які не є захворовані. / Вийдіть – задумані, зачаровані, / Заспані, наслані, / З охоти, з роботи. / Вийдіть – котячі, собачі, / Вовчі, курячі, овечі, / Дівочі, парубочі* (Ви, зорі-зориці, 1991: 18).

Переполах (хвороба) може бути *скотячий, собачий, звірячий*: *Ти переполах зляканий, ти переполах переляканий, вітряний, водяний-вогненний, чоловічий, жіночий, дівочий, парубочий, хлоп'ячий, скотячий, собачий, гадючий, звірячий, птичачий, насланий, присланий, примовлений, приговорений* (Ви, зорі-зориці, 1991: 35), а також: *...овечий, скотячий, кінський, / Козячий, собачий, заячий, / Лисячий, вовчий, ведмежий, / Яцуриний, жаб'ячий, черепаховий, / Гадючий, сорочий, воронячий, / Курячий, утячий, гусячий...* (Ви, зорі-зориці, 1991: 38).

У текстах українських народних замовлянь від усього злого знаходимо лексему *звір*, яка характеризує всіх хижих тварин: *Хто буде мою молитву сповняти, / Не буде у вогні погоряти, / Не буде у воді потопати, / Не буде звір поїдати, / Не буде наглою смертю помирати* (Ви, зорі-зориці, 1991: 21); *В путі-дорозі, де йтимете і їхатимете, / Від наглої смерті охоронятиме! / Від меча, від огня, від потопу. / Від змія, від звіра. / Від вішалниці, від в'язниці, / Від мимоходів, від переходів, / Від глухоти, від німоти, / від сліпоти, від паралічу* (Ви, зорі-зориці, 1991: 21); *Звір у полі, риба в морі, гробак у землі. Оце їх три брати як зйдуться всі до міста, будуть їсти, пити, до місяця говорити, тоді в народженої, молитвеної (ім'я) будуть зуби боліти* (Замовляння, 2007: 49).

У замовляннях натрапляємо і на збірне визначення домашніх тварин (*скот*): *Господу Богу помолюся, і Матері Божій, і святому Харлампію Власію, і пречистій Богородиці. Пречистая Богородиця, як оцей хліб родиця, який той хліб вкусний, такий щоб у мене був скот тушиний* (Ви, зорі-зориці, 1991: 269).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Групу фаунонімів, що номінує ссавців, поділяємо на три підгрупи: 1) назви свійських тварин: *віл, кінь, кобила, корова, свиня, собака, пес, кіт, баран, бугай, коза, козенята, віця*; 2) назви звірів: *вовк, ведмідь, лисиця, заць, лев, тигр, слон, гієна*; 3) назви гризунів: *мишка, заць*. У замовляннях виразно символізуються дикі тварини, як-от: *вовк* – символ хижацтва, швидкості; *ведмідь* – символ сили, незграбності. Зустрічаємо також символізацію свійських тварин, наприклад: *віл* – символ важкої праці, терпіння; *кінь* – символ вірності, витривалості; *корова* – символ добробуту та багатства. У замовляннях натрапляємо і на збірне визначення домашніх тварин (*скот*) та хижих тварин (*звір*). Поряд з іншими чинниками, свійські та дикі тварини можуть бути або причиною хвороби, або засобом лікування. Відповідно до текстуального оточення та семантичного навантаження досліджувані фауноніми мають різне (негативне чи позитивне) емоційно-експресивне забарвлення.

Подальші дослідження стосуватимуться лексики на позначення орнітонімів у текстах українських народних замовлянь.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондар Н. В. Базові компоненти української ментальності у творчості братів Тютюнників : дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Полтава, Запоріжжя, 2018. 224 с.
2. Василюк З. С. Символізація значення слова в українському фольклорному мовленні (на матеріалі фауноназв у казках, піснях і пареміях) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2003. 20 с.
3. Ви, зорі-зоричі ...Українська народна магічна поезія: (Замовляння) / упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук; передм. М. Г. Василенка. Київ : Молодь, 1991. 336 с.
4. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2005. 664 с.
5. Голубовська О. І. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин» (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). Мовознавство. 2003. № 6. С. 61–68.
6. Голубовська О. І. «Свійські тварини» як фрагмент національно-мовних картин світу. Актуальні проблеми української лінгвістики: Теорія і практика. 2004. Вип. 9. С. 36–46.
7. Гребенюк А. В. Типологія фразеологізмів з компонентом-фаунонімом. Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2011. Вип. 6 (1). С. 128–133.
8. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
9. Замовляння / упоряд., передмова, примітки М. К. Дмитренко. Київ : Видавець Микола Дмитренко, 2007. 124 с.
10. Українські замовляння / упоряд. Н. М. Москаленко ; автор передмови та коментаря М. О. Новикова. Київ : Дніпро, 1993. 309 с.

REFERENCES

1. Bondar N. V. (2018). Bazovi komponenty ukrayinskoyi mentalnosti u tvorchosti brativ Tyutyunnykiv. [Basic components of Ukrainian mentality in brothers Tyutyunnyk creativity]. Poltava, Zaporizhzhia, 224 p.
2. Vasylo Z. S. (2003). Symvolizatsiya znachennya slova v ukrayinskomu folklorному movlenni (na materialy faunonazv u kazkah, pisniakh I paremiyah). [Symbolism of the meaning of the word in Ukrainian folk speech (on the material of fauna names in fairy-tales, songs and paremiyas)]. Kyiv, 20 p.
3. Vasylenko M. H. (1991). Vy, zori-zorytsi...Ukrayinska narodna mahichna poeziya (Zamovlyannya). [You, stars... Ukrainian folk magic poetry]. Kyiv: Molod, 336 p.
4. Vojtovych V. M. (2005). Ukrajins'ka mifolohiia. [Ukrainian mythology]. Kyiv, Lybid', 664 p.
5. Holubovska O.I. (2003). Metaforyko-symvolichni ipostasi zoonimiv u ramach frahmenta movnoyi kartyny svitu "tsarstvo tvaryn" (na materialy ukrayinskoyi, rosiiskoyi, anhliiskoyi ta kytajskoyi mov). [Metaphoric and symbolic hypostasis of zoo names in the frame of the fragment of linguistic picture of the world "kingdom of animals"] // Movoznavstvo, № 6, pp. 61-68.
6. Holubovska O.I. (2004). "Sviiski tvaryny" yak frahment natsionalno-movnyh kartyn svitu. ["Domestic animals" as a fragment of national linguistic pictures of the world]. // Aktualni problem ukrayinskoyi lnhvistyky: teoriia I praktyka, #9, pp.36-46.
7. Hrebenyuk A.V. (2011). Typolohiia frazeolohizmiv z komponentom-faunonimom. [Typology of phraseologisms with fauna name component]. // Phololohichni studii. Naukovi visnyk Kryvorizkoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu, Vol. 6 (1), pp.128-133.
8. Zhajvoronok V. V. (2006) Znaky ukrajinskoji etnokul'tury: Slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian Ethnoculture: Manual]. Kyiv, Dovira, p. 703.
9. Dmytrenko M. K. (2007). Zamovliannia. [Spells]. Kyiv, Vydavets Mykola Dmytrenko, p. 124.
10. Moskalenko N. M. (1993). Ukrajynski zamovlyannya. [Ukrainian spells]. Kyiv, Dnipro, p. 309.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Шуляк – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри практичного мовознавства Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
Наукові інтереси: стилістика, семантика, мова українського фольклору.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Svitlana Shuliak – Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of Practical Linguistics Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.
Scientific interests: stylistics, semantics, language of Ukrainian folklore.

УДК 811.111'276.6:001.4

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.70>

**ОТРАЖЕНИЕ ЭВРИСТИЧЕСКОЙ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЗЕРКАЛЕ КОГНИТИВНО-
КОММУНИКАТИВНОЙ ПАРАДИГМЫ (НА МАТЕРИАЛЕ
РУССКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ)**

Раїса СТЕВАНОВИЧ (Николаев, Украина)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5658-762X>

e-mail: stevanovich77@gmail.com

СТЕВАНОВИЧ Раїса. ВІДОБРАЖЕННЯ ЕВРИСТИЧНОЇ МИСЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДЗЕРКАЛІ КОГНИТИВНО-КОММУНИКАТИВНОЇ ПАРАДИГМИ (НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ). У даній статті представлена евристична мисленнєва діяльність в світлі когнітивно-комунікативної парадигми, що отримала широкий розвиток в мовознавстві. Поява когнітивно-комунікативної парадигми викликало розвиток когнітивної науки її галузі – когнітивної лінгвістики. У статті доводиться, що принцип антропоцентризму ріднить когнітивну лінгвістику з молодшою наукою – евристикою – наукою про творче мислення. Методом лінгвістичних досліджень виступає концептуальний аналіз. Мовою опису є метамова, заснована на «здоровому глузді», який представляє складні ментальні процеси повсякденною мовою, зрозумілою кожній людині. Метамова широко використовує метафору для опису ментального світу людини, виділяючи в ментальній сфері ряд парадигм.

Ключові слова: парадигма; евристика; мисленнєва діяльність; когнітивно-комунікативна парадигма; антропоцентричний.

STEVANOVICH Raisa. HEURISTIC THINKING ACTIVITY IN THE LIGHT OF COGNITIVE-COMMUNICATIVE PARADIGM (BASED ON ENGLISH AND RUSSIAN SCIENTIFIC TEXTS). The given article deals with the description of heuristic mental activity in the light of cognitive-communicative paradigm. The article investigates the language of heuristic science. It is proved that the anthropocentric method combines the investigation in the field of modern linguistics and heuristic. The language used to describe complicated mental phenomena is meta-language based on «common sense». Meta-language uses metaphors to represent heuristic thinking process. As a result, some paradigms, simplifying the description of the mental sphere, are singled out.

Key words: mental sphere; meta-language; heuristic; cognitive-communicative paradigm; anthropocentric.

Постановка проблеми. В розвитку любой науки, в том числе языкознания, происходит смена научных парадигм. На смену сравнительно-исторической и сменившей ее системно-структурной парадигмы приходит когнитивно-коммуникативная парадигма, возникшая в 90-х годах XX века, которая вызвала признание принципа антропоцентризма как основного принципа лингвистических исследований, учитывающего роль человеческого фактора в языке.

Анализ публикаций. «Человек запечатлел в языке свой физический облик, свои внутренние состояния, свои эмоции, свой интеллект, свои отношения к коллективу людей и другому человеку» (Арутюнова, 1990: 3). Сущность лингвистики антропоцентризма проявляется в текстах. Текст стал ключевым понятием для антропоцентризма. В языке все направлено на осуществление коммуникации, единицей которой является текст. «Все языковые реалии обретают свой подлинный смысл только в тексте» (Попова, 2002: 73).

Как следствие, когнитивно-коммуникативная парадигма привела к развитию когнитивной науки, которая, по выражению Н.Н. Болдырева, «является одним из самых современных и перспективных направлений лингвистических исследований, которая изучает язык в его взаимодействии с различными мыслительными структурами и процессами» (Болдырев, 1988: 2).

В ногу с когнитивной наукой, ее задачами исследования человеческого мышления идет молодая наука о творческом мышлении – эвристика. Эвристика родилась на перекрестке психологии, социологии, физиологии, кибернетики и, будучи не сводима к каждой из них в отдельности, имеет свой предмет, цель. Предметом эвристики является процесс научного творчества, подразумевающий диалектический синтез логики, интуиции и догадки.

Цель эвристики – «исследовать правила и методы, ведущие к открытиям» (Пушкин, 1967: 14). Когнитивная наука имеет много общего с эвристикой. Обе науки междисциплинальны. Общим для когнитивной науки и эвристики является «создание образцов мыслительной деятельности, управление творчеством» (Рябцева, 2005: 47).

Цель данной статьи – показать как представлен творческий мыслительный процесс в свете когнитивно-коммуникативной парадигмы. Исследование проводилось на основе текстовой выборки из научной английской и американской литературы, связанной с научным творчеством в форме книг, монографий, статей. Иногда к анализу с целью сопоставления привлекаются факты русского языка. Объем текстовой выборки составляет около 30 тысяч страниц.

Изложение основного материала. Мышление – слабо изученный психологический феномен в связи с его сложностью и ненаблюдаемостью, которое протекает в основном на подсознательном уровне. Ментальная сфера – сфера рационального, основой которого является мыслительный процесс, «осмысляется в языке как ментальное пространство» (Рябцева, 2005: 32). Ментальная сфера человека – область абстракции, составляющие этой области – явления метафорические. Ментальная сфера человека – один из аспектов его внутреннего мира. Понятиям внутреннего мира свойственно выражение в языке через признаки мира внешнего. Человеку не нужно придумывать новые слова для обозначения новых реалий, он пользуется теми ресурсами, которые существуют в языке. «Важнейшим ментальным инструментом познания выступает аналогия: новое неизвестное сравнивается с известным и осмысляется, интерпретируется по аналогии с ним» (Рябцева, 2005: 282).

Когда ученые сталкивались с возникновением новых понятий, искали средства для их выражения, рождались яркие метафорические образы: *idea comes like a foreign guest* «идея приходит как чужестранец», *to welcome a new idea* «приветствовать новую идею», *dim cloud of an idea* – «неясное облако идеи». Философский энциклопедический словарь отражает мышление как «высшую форму отражения объективной реальности» (ФЭС, 1983: 382). Мышление в английском языке выражается термином *thinking*. Этот психологический термин включает следующие концептуальные признаки: *exercise of the mind; revolving of ideas in the mind* (Ch20thD, 1985). Данная интерпретация понятия «мышление» представлена не в полном объеме, но отражает «наивное» представление о мышлении в виде: 1) упражнение, гимнастика мозга; 2) «вращение» идей в голове. Близким к определению мышления как упражнение мозга является выражение *business of the brain* – работа мозга. Эта мысль прослеживается в следующем контексте: *The conception of thinking as the business of the brain is close to one of the dictionary definition of thinking – the exercise of the brain* (De Bono, 1986: 220).

В эвристических научных текстах широко используется язык «здравого смысла», который основан на аналогии и характеризуется яркой метафоричностью. Метафорический способ концептуализации ментальных явлений приводит к формированию парадигм, в рамках которых мыслительная деятельность представлена: а) как механические действия; б) как строительство; в) как военные действия; г) как биологическое развитие. Механическая (динамическая) метафора воплощается в ряде представлений об активной мыслительной деятельности.

Механическая метафора базируется на представлении о том, что механическая работа, деятельность приводит к созданию материальных ценностей. Уподобляя умственный труд физическому, эта метафора представляет плоды мыслительных усилий как материальный продукт, что воплощается в лексемах *proof* «доказательность», *solution* «решение», *conclusion* «вывод», *theory* «теория». Представление о том, что познание – построение здания науки, проявляется в выражениях *to build a theory* «построить теорию», *to lay the foundation to conclusion* «заложить основы конструкции», *partial solutions serve as building blocks* «частичные решения выполняют роль строительных блоков» (Chaplin, 1974: 56).

В ментальной сфере признаки растительного мира ассоциируются с ментальными и с эмоциональными характеристиками человека: цветение ассоциируется с мыслями и идеям (*idea is blossoming* «идея цветет», *conclusion is jading* «вывод увядает»); рост ассоциируется с умственным развитием (*problem is riping* «проблема зреет»); плоды ассоциируются с результатом умственной деятельности (*fruitful hypothesis* «плодотворная гипотеза»). Представление о познании как о борьбе, «военных действиях» проступает в метафорических выражениях *to attack a problem* «начать решение проблемы», *to fight with a problem* «бороться с проблемой», *front of solution* «фронт решений». Мышление концептуализируется в природных явлениях, ассоциируемых с течением воды, потоком реки: *Flow or stream are metaphors by which thinking is described* (Smith, 1992: 24). «Поток или ручей – метафоры, которыми описывается мышление» (*the stream of thought* «поток мысли»).

В процессе решения проблем отражаются особенности человеческого мышления, что связано со специфической функцией левого и правого полушарий. В связи с этим различают два типа мышления: правополушарное (наглядно-образное) и левополушарное (словесно-логическое) в зависимости от того, какая часть коры головного мозга более активна – правая или левая, что находит отражение в соответствующей терминологии: *right-brain thinking*, *left-brain thinking*. При правополушарном типе в мышлении участвуют сознание, подсознание, память, интуиция. Данный тип мышления является художественным, образным, он связан с положительными и отрицательными эмоциями в процессе познания. Всем известно восклицание Архимеда «Eureka!», связанное с открытием основного закона гидростатики. Это абстрактное, аналитическое мышление. Левополушарный тип мышления представляет собой рациональный тип. В наивной картине мира правополушарный тип мышления представлен как *soft thinking*, что означает «мягкое мышление», подчеркивая эмоциональное отношение носителя языка к обозначению правополушарного мышления. Левополушарное мышление воспринимается обыденным сознанием как *hard thinking* «твердое, жесткое мышление», что подразумевает его сложность (по аналогии с выражением «твердый орешек», то есть труднодоступный). Левополушарный тип мышления включает два подтипа, которые прямо противоположны и их номинации ярко метафоричны: *lateral thinking* «боковое мышление» и *vertical thinking* «вертикальное мышление». Боковое мышление по аналогии с боковым зрением Де Боно определяет как «способность увидеть путь к решению, используя «постороннюю информацию» (De Bono, 1986: 371). Это своего рода сопутствующее мышление, которое может помочь решению главной задачи. В наивной картине мира англичан «боковое мышление» (*lateral thinking*) концептуализируется как счастливый случай: *With lateral thinking you may not know what you are looking for until you have found it* (De Bono, 1986: 238). «В боковом мышлении вы не знаете, что вы ищете, пока не найдете то, что вас интересует».

Вертикальное мышление представляет собой прямой процесс решения задачи, в нем превалирует логика. Англичане представляют «вертикальное» мышление как движение, которое имеет направление: *With vertical thinking one moves only if there is direction to move* (Chaplin, 1974: 238). Основное различие между «боковым» и «вертикальным» мышлением заключается в том, что в «боковом» мышлении может быть допущена ошибка на пути к решению, а в «вертикальном» мышлении нельзя ошибиться.

Мыслительная деятельность, для которой необходим переход от одного звена в цепи рассуждений к другому, характеризуется присущей ей терминологией, большая часть которой опережает свою регистрацию в словарях. Например, в английском языке появился

термин *PO*. *PO* – это юмористический психологический прием, который позволяет перейти к новым идеям, не ущемляя автора «неудачной» идеи, а, наоборот, ободряет его, давая новый шанс к размышлениям. В мыслительной деятельности есть и такой термин, как *Porridge Words* «кашеобразные слова», не отраженный в словарях. По своей форме он метафоричен (ассоциируется с кашей) и включает в себя слова типа: *something* «что-то», *object* «предмет», *device* «устройство». Ср.: *Porridge words are ignorance tools. If there were no such words thinking would be dead* (Chaplin, 1974: 65). «Кашеобразные слова – это «несведущие инструменты», но если бы их не было, то мышление выглядело бы «мертвым». Парадокс заключается в том, что эти «окказиональные» слова сами по себе ничего не обозначают, но, тем не менее, оказываются очень полезными при мышлении. В мыслительном процессе также используется метафорическое выражение *leap frog*, что означает «скачок жабы», например: *to leap frog over the details* «перескочить через все детали».

В мыслительной деятельности употребляется своя «рабочая» терминология, которая представляет собой обычный «рабочий инвентарь», который используется в практической жизни, например *carry on* «продолжай», *connect up* «соедини», *close the gap* «закрой пробел», *link up* «соедини». Таким образом, «рабочий механизм» мыслительной творческой деятельности представлен обычной лексикой, выражающей здравый смысл носителей языка и является мощным экспрессивным орудием в мыслительном процессе.

Внутренняя речь сопровождает все процессы умственной деятельности: «Даже в процессе внутреннего озарения мышление опирается на внутреннюю речь» (Коршунов, 1984: 47). Но в то же время «процесс мышления опережает структуру предложения для его выражения» (Жинкин, 1998: 146).

Приводимый ниже контекст отражает «отставание» языкового выражения от полета мысли: *I have to translate my thoughts into language that does not run evenly with them. I therefore waste a vast deal of time in seeking for appropriate words and phrases* (Chaplin, 1974: 78). «Я должен переводить свои мысли на язык, который не идет в ногу с моим мышлением. Поэтому я трачу много времени в поисках подходящих слов и выражений».

Выводы. Таким образом, можно сказать, что в эвристическом научном тексте ярко отражается принцип антропоцентризма, человек-субъект оказывается в центре всех событий. Это отражается на формировании и функционировании языковых средств. Когнитивно-коммуникативная парадигма накладывает отпечаток на организацию научного эвристического изложения, которое использует метафору для формирования научной картины мира.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М., 1990. – с. 64-381.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии. – Тамбов: ТГУ, 2002. – 123 с.
3. Жинкин Н. Н. Язык. Речь. Творчество / Н. Н. Жинкин. – М.: Лабиринт, 1998.
4. Коршунов А. М. Познание и деятельность / А.М. Коршунов. – М.: Политическая литература, 1984.
5. Попова В.А. Человек как основополагающая величина современного языкознания / В.А. Попова // Филологические науки. – № 3. – 2002. – С. 69-77.
6. Пушкин В.Н. Эвристика – наука о творческом мышлении / В.Н. Пушкин. – М, 1967. – 271 с.
7. Рябцева Н.К. Язык и естественный интеллект / Н.К. Рябцева. – Москва: Академия, 2001. – 630 с.
8. Философский энциклопедический словарь / Отв. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев. – М., 1983. – 826 с.
9. Chambers 20th Century Dictionary / Ed. by Kirpatrick. – Edinburg, 1983. – 183 p.
10. Chaplin T.P. Dictionary of Psychology / T.P. Chaplin. – NY, 1974.
11. De Bono E. Practical thinking / E. De Bono. – N.Y. Harmondsworth. England, 1986.
12. Smith F. To think / F. Smith // Language, learning and education. – London, 1992.

REFERENCES

1. Arutyunova, N. D. (1990). Metafora i diskurs [Metaphor and discourse] In: *Teoriya metafory*. – Moscow.
2. Boldyrev, N. N. (2002). *Kognitivnaya semantika: kurs lektsij po anglijskoj filologii* [Cognitive semantics: a course of lectures in English philology]. Tambov: TGU.
3. Zhinkin, N. N. (1998). *Yazyk. Rech. Tvorchestvo* [Language. Speech. Creativity]. Moscow: Labirint.
4. Korshunov A. M. (1984). *Poznanie i deyatel'nost'* [Cognition and activity]. Moscow: Po-liticheskaya literatura.
5. Popova, V.A. *Chelovek kak osnovopolagayushchaya velichina sovremennogo yazykoznanija* [Man as the fundamental value of modern linguistics]. Filologicheskie nauki. № 3.

6. Pushkin, V.N. (1967). *Evristika – nauka o tvorcheskom myshlenii* [Heuristics – the science of creative thinking]. Moscow.
7. Ryabtseva, N.K. (2001). *Yazyk i estestvennyj intellekt* [Language and natural intelligence]. Moscow: Akademiya.
8. *Filosofskij encziklopedicheskij slovar* [Philosophical Encyclopedic Dictionary] (1983). Otv. red. L.F. Ilichev, P.N. Fedoseev. – Moscow.
9. *Chambers 20th Century Dictionary* (1983). Ed. by Kirpatrick. Edinburg.
10. Chaplin, T.P. (1974). *Dictionary of Psychology*. NY.
11. De Bono, E. (1986). *Practical thinking*. N.Y. Harmondsworth. England.
12. Smith, F. (1992). To think. In: *Language, learning and education*. London.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Раїса Стеванович – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика».

Наукові інтереси: дослідження в області евристики, яка пов'язана з науковою творчістю.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Raisa Stevanovich – candidate of philological sciences, associate professor, associate professor of the department of journalism at the Private Higher Educational Institution «International Classical University named after Philip Orlic».

Scientific interests: investigation in the field of heuristics, connected with scientific creativity.

УДК 811.11'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.71>

ЕМОТИВНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЖА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Р. ГЕЛБРЕЙТА)

Яна БОНДАРЕНКО (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4898-7444>

e-mail: iana_bondarenko@ukr.net

БОНДАРЕНКО Яна. ЕМОТИВНИЙ АСПЕКТ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЖА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Р. ГЕЛБРЕЙТА). У статті розглядається емотивний аспект вербалізації когнітивної діяльності персонажа в детективних романах Р. Гелбрейта. Аналізується емоційний фон вербалізації когнітивної активності персонажа, емоційні реакції персонажа на різноманітні зовнішні стимули, а також вербалізація емпатії в персонажному дискурсі. Відстежується зв'язок емотивних і когнітивних маркерів у персонажному дискурсі.

Ключові слова: когнітивна діяльність, персональний дискурс, когнітивні маркери, емотивні маркери, когнітивний дисонанс.

BONDARENKO Yana. EMOTIVE ASPECT OF THE PERSONAGE'S COGNITIVE ACTIVITY VERBALIZATION (A STUDY OF R. GALBRAITH'S NOVELS). The article deals with emotive aspect of personage's cognitive activity verbalization in R. Galbraith's detective novels "The Cuckoo's Calling", "The Silkworm" and "Career of Evil". The discourse of the detective series' protagonist Cormoran Strike was chosen for the analysis. Such emotive parameters of the personage's cognitive activity verbalization are analyzed as emotional background of cognitive activity and the personage's emotional reactions to different external stimuli, as well as verbalization of empathy in personage's discourse. The analysis conducted shows that the emotional background of Strike's cognitive activity verbalization varies from novel to novel. In the novel "The Cuckoo's calling" the key background emotive dominants of the personage are FEAR and DEPRESSION. In the novel "The Silkworm" these are CURIOSITY and INTEREST, while in the novel "Career of Evil" they are replaced by GUILT and ANGER. The personage's emotional reactions to external stimuli range from surprise, typical of cognitive dissonance, to REPULSION, heavily manifested in the novel "The Silkworm" due to the peculiarity of its plot. Emotions can exercise both positive and negative influence on the personage's cognitive activity. The dominant emotions of the character are usually intensified in his discourse via imagery, mostly metaphors and similes. Another important emotive parameter of personage's cognitive activity verbalization is empathy as a manifestation of emotional intellect. Empathy is naturally built-in in Strike's cognitive activity, enabling him to read and categorize other people, as well as maintain a favorable emotional climate in discourse interaction.

Complex correlations between Strike's emotions and cognitive activity can be confirmed by intertwining of emotive and cognitive markers in his discourse. One of the prospects of further research is analyzing correlations between language personality's emotional sphere and cognitive styles.

Key words: cognitive activity, personage discourse, cognitive markers, emotive markers, cognitive dissonance.

Вступ. Організуючим центром сучасної антропоцентричної лінгвістичної парадигми є мовна особистість в усьому комплексі її концептуальних та комунікативних параметрів (див., напр., Караулов, Филлипович, 2009; Петлюченко, 2009; Соломина, 2008). Дослідження мовної особистості як вияву психологічної особистості в мові і дискурсі передбачає використання міждисциплінарного підходу, насамперед, перетин лінгвістики і психології. Залучення міждисциплінарного підходу вбачається особливо плідним при дослідженні когнітивних і емотивних параметрів мовної особистості (Шаховский, 2001; Шаховский, 2012).

Попри велику кількість наукових робіт у галузі лінгвістичної персонології, такий цікавий аспект дискурсивного вияву мовної особистості, як вербалізація її когнітивної діяльності в дискурсі залишається мало дослідженим. У попередніх публікаціях на матеріалі кінодискурсу було досліджено, зокрема, концептуальний і ціннісний аспекти вербалізації когнітивної діяльності кіноперсонажа (Бондаренко, 2013 (2); Бондаренко, 2014). **Об'єктом цієї статті** є емотивний аспект вербалізації когнітивної діяльності персонажа в художньому дискурсі, **предметом** – емотивні параметри вербалізації когнітивної діяльності в персонажному мовленні.

Матеріалом дослідження слугували три романи Роберта Гелбрейта (творчий псевдонім Джоан К. Роулінг) – «Кувала зозуля», «Шовкопряд» та «Кар'єра лиходія», головним героєм яких є приватний детектив Корморан Страйк. Саме його дискурс було обрано для аналізу.

Метою дослідження є вивчення емотивних параметрів вербалізації когнітивної діяльності персонажа в художньому дискурсі, а також аналіз перетину когнітивних та емотивних маркерів у персонажному дискурсі.

Під час дослідження було виділено такі емотивні параметри вербалізації когнітивної діяльності персонажа, як емоційний фон когнітивної діяльності, емоційні реакції персонажа на різноманітні зовнішні стимули, а також вербалізація емпатії в персонажному дискурсі.

Матеріали і методи. Проведений аналіз показує, що емоційний фон когнітивної діяльності Страйка є різним в усіх трьох аналізованих романах. У першому романі детективної серії домінуючими є почуття страху і депресії, викликані низкою невдач у професійному та особистому житті героя:

*And now the impossibility of paying off his mountainous debts, the **appalling** consequences that would attend the imminent failure of this business, the looming, unknown but inevitably **horrible** sequel to his leaving Charlotte; in Strike's exhaustion, **the misery of it all** seemed to rear up in front of him in a kind of **kaleidoscope of horror** (The Cuckoo's, 18); **Hope, so briefly re-erected** at the news that he might have a client, **fell slowly forwards like a granite tombstone and landed with an agonizing blow in Strike's gut** (The Cuckoo's, 23); *His notes from the Wilson and Kolovas-Jones interviews were soon completed, but a sense of frustration persisted [...] With a faint sense of impotence, and with almost as much contempt for the occupation as Robin's fiancé felt for it, Strike fought off his lowering sense of gloom by resorting to more internet searches connected with the case* (The Cuckoo's, 109)*

У наведених уривках страх персонажа вербалізується через лексеми 'appalling', 'horrible', 'horror'. Депресія і споріднені негативні почуття зневаги і безсилля вербалізуються через лексеми 'misery', 'frustration', 'gloom', 'contempt', 'impotence', які інтенсифікуються в дискурсі через метафори й художнє порівняння, а також негативно-оцінні лексеми 'impossibility', 'failure', 'tombstone', 'lowering'. Останній приклад показує, що негативні емоції персонажа здатні слугувати його емоційною мотивацією, оскільки він рятується від депресії через занурення в роботу.

У другому романі серії, коли детективний бізнес Страйка вже набирає обертів, емоційний фон його когнітивної діяльності суттєво змінюється. Тепер він може дозволити собі взятися за справу, керуючись передусім інтересом і допитливістю:

*Now that she was not in front of him, it was hard to remember **the mixture of pity and curiosity that had made him take her case on** (The Silkworm, 24); **And why was he wasting time***

on Owen Quine? He asked himself, head bowed against the biting rain. Curiosity, he answered inwardly after a few moments' thought, and perhaps something more elusive. [...] There would be satisfaction in restoring the run-away Quine to his family (The Silkworm, 43); The richness and strangeness of the language and imagery were familiar to Strike from his perusal of The Balzac Brothers, but his interest in the subject matter drove him on (The Silkworm, 102); Only one subject had ever matched Chalotte for the fascination it exercised over him: unnatural death (The Silkworm, 196)

У наведених прикладах спорідненні почуття інтересу і допитливості вербалізуються в дискурсі через лексеми *interest, curious, curiosity, fascination*. Додатковими мотиваційними емоціями Страйка є жалість (лексема *'pity'*) і задоволення (лексема *'satisfaction'*).

Нарешті, у третьому з аналізованих романів серії фоновими емотивними домінантами Страйка є гнів і почуття провини:

'Could Brockbank have tracked Brittany down and killed her after all this time? Or am I barking up the wrong tree because I feel so fucking guilty?' (Career, 246); She could feel him becoming angry again beside her in the small space. He reacted consistently at every mention of each of the tree suspects: Brockbank made him guilty, Whittaker angry. Laing was the only one he discussed with anything like objectivity (Career, 248); Strike's relief was stupendous. [...] Brittany must, after all, be alive somewhere. This was not his fault. The leg had not been hers (Career, 266); The fact that the killer was indeed one of the men whom he had suspected from the first was cold comfort. Strike could not remember ever being in such agony of mind over an investigation as he was now (Career, 520)

У наведених вище прикладах гнів вербалізується через лексему *'angry'*, провини – лексеми *'guilty'* і *'fault'*. Разом ця суміш негативних почуттів концептуалізується персонажем через негативно-забарвлену метафору *in such agony of mind*, яка є концептуальним поєднанням емоції (лексема *'agony'*) і когніції (лексема *'mind'*).

Щодо емоційних реакцій персонажа, викликаних зовнішніми стимулами, найбільш типовою є подив у поширеній у дискурсі розслідування ситуації когнітивного дисонансу (див. Бондаренко, 2013 (1)).

The lenses on his glasses gave his eyes a concentrated, beady look. Though giving no outward sign, Strike was taken aback. Michael Fancourt was a very famous writer who had recently won a major literary prize. Why exactly would he be interested in the missing Quine? (The Silkworm, 32); Strike had thought that Simpson's-in-the Strand was an odd place for Jerry Waldergrave to want to meet for lunch and his curiosity increased as he approached the imposing stone façade, with its revolving wooden doors, its brass plaques and hanging lantern (The Silkworm, 308)

Маркерами когнітивного дисонансу в наведених прикладах є лексеми *'taken aback'*, *'odd'* (подив), вже згадувана вище лексема *'curiosity'* і квеситив *Why exactly would he be interested in the missing Quine?*

Крім того, у романі «Шовкопряд» специфіка сюжету обумовлює відразу як одну з ключових емоційних реакцій Страйка:

Strike set the manuscript down, feeling as though he had been trapped for a long time inside a dark, grubby basement, away from natural light and air (The Silkworm, 103); It lay beneath the high arched beams, bathed in light from that gigantic Romanesque window, and though it was a private house and the traffic sloshed still beyond the glass, Strike felt that he stood retching in a temple, witness to sacrificial slaughter, to an act of unholy desecration (The Silkworm, 124); Strike scowled over the image. Not only was Quine's style starting to seem parodic, giving Strike a sense of sickened surfeit, the scene read like an explosion of malice, an eruption of pent-up sadism (The Silkworm, 141); And with a feeling that he was diving again into contaminated water, he re-immersed himself in the grotesque world of Bombix Mori (The Silkworm, 142)

Відразу вербалізується в персонажному дискурсі через низку розгорнутих метафор і художніх порівнянь *as though he had been trapped for a long time inside a dark, grubby*

basement, away from natural light and air, felt that he stood retching in a temple, witness to sacrificial slaughter, to an act of unholy desecration, a sense of sickened surfeit, with a feeling that he was diving again into contaminated water. Лексеми 'retching', 'sickened' 'contaminated' є прямою вербалізацією відрази, а негативно-забарвлені лексеми 'trapped', 'dark', 'grubby', 'unholy', 'desecration' інтенсифікують це почуття.

Ще одним цікавим виявом емоційних реакцій персонажа в дискурсі є їхній вплив на індивідуальні когнітивні процеси:

One of the insane thoughts that had propelled him after her had been fear that she would throw herself on the tracks (The Cuckoo's, 17); **In the blinding relief that the leg had not been Brittany Brockbank's, he had given less thought to the victim than he would ordinarily have done** (Career, 285); **He began to run. The phone connection to Robin was still open, but he could hear nothing. Panic sharpened his mental processes and obliterated all perception of pain as he sprinted down a darkening street in the direction of the nearest station** (Career, 488)

У першому з наведених прикладів хворобливий вплив страху на когнітивну діяльність Страйка вербалізується через словосполучення 'one of the insane thoughts', яке ототожнює емоцію (лексема 'fear') і когнітивну діяльність (когнітивний маркер 'thoughts'). У другому прикладі начебто позитивна емоція полегшення (лексема 'relief') призводить до професійної неухважності Страйка – негативно-забарвлена тілесна метафора 'blinding relief'. Лише у третьому прикладі вплив негативної емоції страху (лексема 'panic') на когнітивну діяльність персонажа виявляється позитивним – паніка загострює його ментальні процеси і глушить фізичний біль – метафори 'sharpened his mental processes' і 'obliterated all perception of pain'.

Нарешті, дискурс Корморана Страйка є цікавим з точки зору вербалізації емоційного інтелекту, оскільки Страйк широко використовує свою здатність до емпатії в процесі спостереження за іншими, а також ретельно аналізує власні почуття й емоції:

Smoking in silence as she concentrated on navigating through the increasingly heavy morning traffic, Strike noted how much he liked making her laugh. He also recognized that he felt much happier, much more comfortable, sitting here in this ramshackle Land Rover talking inconsequential nonsense with Robin than he had felt last night at dinner with Elin (Career, 205); **Strike was immune to such intimidation. For one thing, his own mother, whatever her faults, had been young and openly adoring; for another, he sensed vulnerability in this apparent dragon** (The Silkworm, 45-46); **It was borne in on Strike that Robin's tone was frosty. After a second or two, he thought he might know why** (The Cuckoo's, 125)

Наведені приклади демонструють переплетення емоційних маркерів 'felt', 'sensed' та когнітивних маркерів – ментальні предикати 'noted', 'recognized', 'borne in', 'thought'. У першому прикладі аналіз власних емоцій слугує основою для когнітивної операції порівняння, у другому емоційний інтелект сприяє процесу категоризації – імпліковане заперечення особистісного конструкту 'apparent dragon', у третьому зчитування емоцій партнерки допомагає Страйку підтримувати сприятливий психологічний клімат під час їхньої професійної взаємодії.

Таким чином, в аналізованому матеріалі спостерігається яскраве емоційне забарвлення когнітивної діяльності персонажа. Основними емотивними параметрами вербалізації когнітивної діяльності в персонажному дискурсі є емоційний фон когнітивної діяльності, емоційні реакції персонажа на зовнішні стимули та емпатія при спостереженні за іншими. Емоції не лише супроводжують, а й впливають на когнітивну діяльність персонажа, а перетин емотивних та когнітивних маркерів у дискурсі підтверджує складні кореляції між ними. У подальших дослідженнях планується дослідити кореляції між емоційними параметрами мовної особистості та її когнітивними стилями.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бондаренко Я. О. Вербалізація когнітивного дисонансу в сучасних американських кінотекстах // Мовні і концептуальні картини світу. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2013. Вип. 43. Ч. 1. С. 147–153.

2. Бондаренко Я. О. Інтерпретація гіпертрофованих концептів злочинців як вияв когнітивної діяльності профайлера в дискурсі (на матеріалі сучасних американських кінотекстів) // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка: Філологічні науки. Кам'янець-Подільський : «Аксиома», 2013. Вип. 32. С. 63–66.
3. Бондаренко Я. О. Оцінні висловлювання як вияв когнітивної діяльності мовної особистості в дискурсі (на матеріалі сучасних англомовних кінотекстів) // Наукові записки Луганського національного університету. Серія «Філологічні науки». Дискурсологія: мова, культура, суспільство. Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2014. № 1 (39). С. 16–26.
4. Караулов Ю. Н., Филиппович Ю. Н. Лингвокультурное сознание языковой личности. Моделирование состояния и функционирования. Москва : Азбуковник, 2009. 336 с.
5. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс. Одеса : «Астропринт», 2009. 464 с.
6. Соломина Н. В. Интертекстуальный тезаурус современной языковой личности: на материале письменных текстов СМИ, КВН и интеллектуальных игр : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01. Омск, 2008. 249 с.
7. Шаховский В. И. Когнитивные ресурсы эмоциональной языковой личности // Языковая личность: проблемы когниции и коммуникации / под ред. Н.А. Красавского. Волгоград : «Колледж», 2001. С. 11–16.
8. Шаховский В. И. Голос эмоций в языковом круге HOMO SENTIENS. Москва : КНИЖ. ДОМ «ЛИБРОКОМ», 2012. 144 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Robert Galbraith. The Cuckoo's Calling. London : Sphere, 2013. 449 p.
2. Robert Galbraith. The Silkworm. London : Sphere, 2014. 455 p.
3. Robert Galbraith. Career of Evil. London : Sphere, 2018. 579 p.

REFERENCES

1. Bondarenko, Ya. O. (2013). Verbalizatsiia kohnityvnoho dysonansu v suchasnykh amerykans'kykh kinotekstakh. [Verbalization of cognitive dissonance in modern American movie texts]. *Movni i kontseptual'ni kartyny svitu*. Kyiv : KNU im. T. Shevchenka, 2013. Vyp. 43. Ch. 1. S. 147–153.
2. Bondarenko Ya. O. Interpretatsiia hipertrofovanykh kontseptiv zlochyntsviv iak vyjav kohnityvnoi diial'nosti profajlera v dyskursi (na materiali suchasnykh amerykans'kykh kinotekstiv). [Interpretation of criminals' hypertrophied concepts as a manifestation of profiler's cognitive activity in discourse]. // *Naukovi pratsi Kam'ianets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu im. Ivana Ohienka: Filolohichni nauky. Kam'ianets'-Podil's'kij* : «Аксиома», 2013. Vyp. 32. S. 63–66.
3. Bondarenko Ya. O. Otsinni vyslovliuvannia iak vyjav kohnityvnoi diial'nosti movnoi osobystosti v dyskursi (na materiali suchasnykh anhlomovnykh kinotekstiv). [Evaluative utterances as a manifestation of language personality's cognitive activity in discourse (a study of modern English movie texts)]. // *Naukovi zapysky Luhans'koho natsional'noho universytetu. Seria «Filolohichni nauky»*. *Dyskursolohiia: mova, kul'tura, suspil'stvo. Luhans'k* : Vydavnytstvo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2014. № 1 (39). S. 16–26.
4. Karaulov, Yu. N., & Fyllypovykh, Yu. N. (2009). Linyhvol'kul'turnoe soznanye iazykovoy lichnosti. Modelirovaniye sostoiannya y funktsionirovaniya. [Linguo-cultural consciousness of language personality. Modelling of state and functioning]. Moskva: Azbukovnyk, 2009. 336 s.
5. Petliuchenko, N. V. (2009). Kharyzmatyka : movna osobystist' i dyskurs. [Charismatics : Language personality and discourse]. Odessa : «Astroprynt». 464 s.
6. Solomina, N. V. (2008). Intertekstual'nyj tezaurus sovremennoj jazykovoj lichnosti: na materiale pis'mennykh tekstov SMI, KVN i intellektual'nykh igr [Intellectual thesaurus of language personality : A study of mass media, KVN and intellectual games written texts] : dis. ... kandidata filol. nauk : 10.02.01. Omsk. 249 s.
7. Shahovskij, V. I. (2001). Kognitivnye resursy jemocional'noj jazykovoj lichnosti. [Cognitive resources of emotional language personality]. // *Jazykovaja lichnost': problemy kognicii i kommunikacii / pod red. N.A. Krasavskogo*. Volgograd : «Kollidzh», 2001. S. 11–16.
8. Shahovskij, V. I. (2012). Golos jemocij v jazykovom krugе HOMO SENTIENS. [The voice of emotions in HOMO SENTIENS “Language Circle”]. Moskva: KNIZh. DOM «LIBROKOM». 144 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яна Бондаренко – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германських мов Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, дискурсологія, мовна особистість, вербальна поведінка.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yana Bondarenko – Candidate of Sciences, Philology, Associate Professor, Head of the Department of Germanic Languages of Kyiv National Linguistic University.

Scientific interests: cognitive linguistics, discourse studies, language personality, verbal behavior.

УДК 811.161.2'282

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.72>

УВИРАЗНЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ ГОВІРКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

Тетяна ГРОМКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4661-4302>

e-mail: phd.hromkot.v@gmail.com

ГРОМКО Тетяна. УВИРАЗНЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ ГОВІРКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ. У статті викладені позиції для увиразнення визначення говірки в сучасній українській діалектології, зокрема: установлення її походження (з урахуванням історичних свідчень), урахування матеріальної та духовної культури; виявлення ядерних та периферійних мовних рис, визначення діахроній та синхроній аспектів її функціонування, установлення традиційних диференційних та релевантних рис говірки як мовного портрета населеного пункту, вивчення говіркового складу міста як конгломерату навколишніх говірок тощо. Це не лише перспективна ділянка наукової роботи у плані мовознавчого термінологічного апарату, а й уніфікації опису та стратиграфії дослідження говірок в Україні, узагальнення сучасного наукового пізнання, створення наукової картини світу.

Ключові слова: говірка, діалектна одиниця, дескрипція говірки, словник говірки, діалектне мовлення, діалектологічне дослідження.

HROMKO Tatiana. EMPHASIZING OF SPEECH DEFINITION IN MODERN UKRAINIAN DIALECTOLOGY. Expressing the definition of speech in the paradigm of modern Ukrainian dialectological studies is not only a promising area of scientific work in terms of linguistic terminology apparatus, but also the unification of the description and stratigraphy of the study of dialects in Ukraine, generalization of modern scientific knowledge, creation of scientific picture of the world, etc. The general scientific definition of speech as "a functioning linguistic system that may differ from other words by the features of phonetic, grammatical, word-forming and lexical features" has changed somewhat in modern conditions. To express the definition of speech in this plan, according to the author, the following positions should be added: establishment of its origin (taking historical evidence into account); material and spiritual culture taking into account; detection of nuclear and peripheral features of speech; definition of diachronic and synchronous aspects of speech functioning; establishment of traditional differential and relevant features of speech as a linguistic portrait of a settlement; study of the composition of the city as a conglomerate of surrounding dialects, etc. Modern theoretical substantiation of speech implies unification of the differential system of dialect units "idiom – dialect – subdialect". Today, the three-stage system of dialect units in the direction of multilevel is required to be refined. Retrospective and modern studies of speech as a linguistic system show that the process of forming a dialectological base in terms of expressing its definition by virtue of the philosophical laws of stability and variability is not absolutely complete, since in this compulsory component of dialectological research is taken into account as constant information and so constant information that there is in a state of dynamic development and need constant updating with new data, which is seen in the perspective of the methodology of Ukrainian dialectology.

Key words: subdialect, dialect unit, speech descriptor, dialect dictionary, dialect speech, dialectological study.

Постановка проблеми. Актуальні в наш час глобалізаційні процеси в сукупальному розвитку потребують усебічно обґрунтованих і чітко сформульованих позицій, методологічних принципів парадигми наукового пізнання. Глобалізація як процес інтеграційний передбачає включення об'єкта до певної спільноти на основі схожих характеристик. Засади загального й часткового в мовній системі визначаються диференційними ознаками. Щодо існування говіркового мовлення, то «досягненням такого об'єднання є не розчинення цього об'єкта у такій спільноті, а його співіснування серед рівних у всій пишноті його відмінності» (Сірук, 2014: 276). Відтак визначення місця говірки як діалектної одиниці в парадигмі сучасних українських діалектологічних студій і є поставленою нами проблемою для вирішення.

Як об'єкт лінгвістичних студій в наш час українськими діалектологами говірка (субдіалект) розглядається в комплексі питань, пов'язаних, по-перше, з визначенням теоретичних положень, на яких базується рішення дослідницьких завдань, по-друге, з місцем

говірки в системі діалектного членування українського мовного ландшафту, історією формування і станом її вивченості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дескрипції основних діалектних рис говірки, засновані на диференційному принципі аналізу, визначення місця досліджуваної говірки в типологічній класифікації сучасних українських говірок, лексикографічні студії говірки одного населеного пункту – усі ці підходи актуальні в українському мовознавстві. Такі типи лінгвістичного вивчення говірки як мови одного населеного пункту вже приваблювали увагу й частково був проаналізованими у вітчизняній науці (Я. Рудницький, М. Астаф'єва, Д. Бандрівський; Бевзенко, М. Голянич, О. Горбач, Л. Дика, Ю. Бідношия, М. Лесюк, М. Негрич, Л. Рябець, Г. Гримашевич та ін.), у славистиці (В. В. Колесов, Т. Бояджиев, О. В. Ветухов, Й. А. Оссовецький). Історію описів говірок в українській мові з другої половини XIX ст. до кінця XX ст. подає К. Д. Глуховцева у статті «Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень» (Глуховцева, 2004). За спостереженнями вчених, у діалектології як галузі мовознавства «*унпродовж останніх десятиріч* (виділення наше – Т.Г.) найбільших змін зазнав термін говірка» (Гримашевич, 2013: 48). Однак досі усебічного визначення говірки ще не одержано, адже, на наш погляд, лише фіксації лексики та окремих граматичних рис не сприяють цілковитому відображенню суті говірки як явища й уже перестають бути актуальними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інтерпретація поняття «говірка» і методологія її вивчення – проблеми взаємопов'язані. Хоча традиція вивчати окремі говірки в Україні є досить давньою (напр.: Горбач, 1993; 7)), на початку XXI ст. спостерігається її відновлення, продовження, активний розвиток. Взірцева дескрипція говірки у лексикографічній формі «Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району» І. В. Сабадоша (Сабадош, 2008) є фрагментом синхронного монографічного опису говірки як системи.

Формулювання цілей статті. За висловленням І. Огієнка, «Усі інтелігенти вільних професій мусять дбати про добрий розвиток своєї фахової термінології» (Огієнко, 1936: 134). Розвиток наукової термінології кожної галузі знань, зокрема й діалектології вбачається в новому її осмисленні з теоретичним обґрунтуванням. Оскільки діалектологія (а за запропонованим П. Лизанцем терміном – «говіркознавство» (Лизанець, 2003: 248)) – це наука зафіксованого факту, а діалектні факти через різні чинники можуть змінюватися, то й діалектний термін повинен реагувати на ці зміни й відображати їх, відповідаючи за всіма показниками нормам української мови (Гримашевич, 2013: 50).

Увиразнення дефініції говірки в парадигмі сучасних українських діалектологічних студій, на наше переконання, є не лише перспективною ділянкою наукової роботи у плані мовознавчого термінологічного апарату, а й уніфікації опису (Глуховцева, 2005) та стратиграфії дослідження говірок в Україні (Осташ, 2013: 79), узагальнення сучасного наукового пізнання, створення наукової картини світу тощо.

В українській діалектології традиційно зазначають, що говірка – найменша одиниця територіальної диференціації діалектної мови; є реальною комунікативною системою, засобом спілкування мешканців одного, рідше кількох населених пунктів (УМ Енциклопедія, 2004: 102). Говірка – це функціонуюча мовна система, яка може відрізнитися від інших говірок особливостями фонетичних, граматичних, словотвірних та лексичних рис. Частини одного населеного пункту, у якому живуть вихідці з різних територій, можуть бути представлені різними говірками.

Таке поняття говірки в сучасних умовах дещо змінилося. Це зумовлено різними чинниками, одним із яких є міграційні процеси, пов'язані з переселенням людності:

1. іміграція – із забруднених територій, уражених наслідками аварії на ЧАЕС, переїзд з іншої місцевості України за направленням на роботу, масові переселення як історичний фактор ідеологічних переконань;

2. еміграція – тривале перебування або й тимчасове проживання на заробітках у місті чи за кордоном, переїзд в інший населений пункт у зв'язку із закриттям шкіл і лікарень;

3. відчуження – компактне проживання старожилів на кінці населеного пункту, «на хуторі» тощо.

При першому типові міграційних процесів переселенці, потрапляючи в нове мовне оточення, певний період ще послуговуються своєю рідною говіркою, що призводить до функціонування в одному населеному пункті кількох говірок, але з часом діалектні особливості привнесеної говірки згасають, поступаючись аборигенному мовленню, хоча все ж на деяких мовних рівнях подекуди зберігають свої особливості (переважно на фонетичному та лексичному).

Щодо інших типів – тут йдеться про актуальність поняття «редуктивна говірка». Це своєрідний тип діалектної системи, яка зазнала (зазнає) структурних змін унаслідок а) звуження сфери функціонування через її заступлення в комунікативних ситуаціях, у яких раніше використовувалась, іншими говірками, літературною мовою, чужими мовами чи їхніми говірками; б) відчутного руйнування цілісного мікросоціуму носіїв говірки, найчастіше через дозаселення чи переселення (Гримашевич, 2013: 49). Про формування редуктивної говірки можна говорити, коли вона функціонує у відриві від основного ареалу поширення відповідного діалекту або в оточенні інших мов (діалектів) за відсутності тісної взаємодії з іншими гомогенними говірками. Прикладом можуть бути говірки сіл Бутківське, Несваткове Олександрівського та Голубієвичі Компаніївського районів Кіровоградської області (її носії після аварії на ЧАЕС були свого часу переселені), болгарські говірки на теренах Вільшанського району Кіровоградської області або після відселення молдаван і гагаузів та дозаселення населених пунктів південної частини Кіровоградщини носіями інших мов.

Одним із ключових питань у дефініції говірки є визначення її диференційних ознак, що наближає українську діалектологію до її аналізу як системи. В історії української діалектології синхронні описи деяких діалектних систем ґрунтувалися на визначенні індивідуальних рис фонетичного, морфологічного, синтаксичного, лексичного рівнів, які розглядали на діалектному тлі української мови чи кількох слов'янських мов, переважно білоруської, російської, польської (Глуховцева, 2004: 262).

Описи говірок визначаються завданнями, які дослідники ставлять перед собою. До сьогодні це, за спостереженнями К.Д.Глуховцевої, 1) праці з діалектології, автори яких описували диференційні риси одного населеного пункту (н.п.), щоб краще вивчити місцеве мовлення говірок регіону, бо вважали обрані для аналізу говірки типовими для досліджуваного мовного простору; 2) описи особливостей говірки, що й виділяє їх із-поміж інших (Глуховцева, 2004: 262–263).

Опис українських говірок за характером подання матеріалу переважно диференційний щодо структури літературної мови (Сабадош, 2008: 5). Звертає на себе увагу добір явищ, спрямований на використання свідчень народного мовлення для глотогенетичних досліджень, усе ж дали змогу охопити системним описом фонетичний рівень деяких говірок (УМ Енциклопедія, 2004: 239). На морфологічному рівні опис зводиться до встановлення локальних типів парадигм відмінювання, на лексичному – до укладання словників, до виділення локалізмів (Хібеба, 2019).

Відтак на сьогодні можна сформулювати напрямки зміни визначення говірки на основі описів, зроблених українськими науковцями.

Важливим фактором у визначенні говірки є історія її постання. Саме екстралінгвістичні дані суміжних з діалектологією наук – географії, історії, етнографії, соціології – можуть прояснити ряд важливих питань, що стосуються умов формування і сучасного побутування говірки.

Увиразно визначення говірки також прив'язки до знакової для даної місцевості видів діяльності, наприклад, вівчарство, лісосплав у гірських районах, рибальство в гирлі Дністра, городництво і тваринництво в зоні Степу України тощо.

У процесі складання субетносу відбувається одночасно і формування його культури. В основі говірки як елемента традиційно-побутової культури села лежать метропольні традиції, тобто локальні варіанти української та інших культур, звідки відбувалося дозаселення. У нових природних і етносоціальних умовах ці традиції трансформувалися, набули нових елементів. Підсумком таких змін може стати навіть оригінальний локальний варіант традиційно-побутової культури субетносу.

До типологічних особливостей говірки належить її місце в системі діалектного членування української мови. Так, лінгвогеографічні параметри дозволяють на основі виявлення ядерних та периферійних рис говірок, які були покладені в основу новостворених і які були властиві їм на якомусь етапі функціонування, віднести їх, наприклад, до ядерних чи латеральних. Таким чином, територіальна локалізованість – це лише одна з релевантних характеристик сучасних говірок.

Говірка включає системні риси одного населеного пункту. Мовна система – ієрархічна побудова, у якій кожен рівень (фонетичний, лексичний, морфемно- словотвірний та граматичний) має свою самодостатню значущість. Слово як основна мовна одиниця реалізує фонетичні закономірності мови, виступає „будівельним” матеріалом для граматичного рівня, формує особливості текстової організації мови.

Так, для фонології говірки важливе ще визначене К. Михальчуком відображення «точного, тонкого й всебічного спостереження над антропофонічним (фізіологічно-акустичним) характером звукового складу й побудови виучуваного мовлення» (Михальчук, 1901: 1), а також намагання в описі говірок «за допомогою аналізу діалектних даних дослідити походження української мови та головні стадії її фонологічного розвитку» (Шевельов, 2002: 67).

Порівняльно-історичний аналіз різночасових свідчень фонетичних явищ говірок сс. Улянівка і Максимівка Пирятинського р-ну Полтавської обл. здійснив І. Варченко з погляду еволюції, стативи та визначення чинників змін у говірках і, порівнявши за їхньою етимологічною і лексико-морфологічною широтою та послідовністю (Глуховцева, 2004), констатував: факти зміни в говірці виразно поступаються фактам сталості (Варченко, 1964: 24-250).

Динаміка фонетичних процесів, що розглядалася К.Д.Глуховцевою на матеріалі української східнословобожанської говірки с. Олексіївки (Глуховцева, 2005: 154-269), показує необхідність складової опису говірки у світлі різночасових свідчень.

Досвід зіставного аналізу морфологічних особливостей мови вийтівських книг XVI-XVII ст. с. Одрехова зі сучасними лемківськими говірками свідчить (Керницький, 1962), що такий сегмент вивчення говірки може доповнити і уточнити хронологію появи говірки, визначити сутність багатьох явищ.

У численних працях О.Горбача з описами говірок (наприклад (Горбач, 1993)) міститься докладний матеріал, укладений в тематичні ряди – діалектні лексеми на їхнє позначення предметів побуту, житла, одягу, рослинного світу, що, на наш погляд, спонукало б науковців до створення комплексного ідеографічного словника говірки. Дослідник удався до характеристики онімів, визначаючи варіативність мікротопонімів, детально проаналізував прізвища та визначив їхнє походження. Така «підказка» О.Горбача орієнтує дослідників на ономастичний сегмент як обов'язковий у визначенні складу говіркової лексики.

Говірка – це системна одиниця. Відтак, відзначаючи її «системність як суму протиставлень та співвідношень, які яскраво виявляються лише в мовленні носіїв однієї говірки, діалектологи часто за об'єкт дослідження беруть говірки, мовні явища яких розглядають на тлі інших говірок регіону» (Глуховцева, 2004: 267).

Для увиразнення визначення говірки у цьому плані, на наш погляд, слід додати наступні позиції:

- установлення її походження (з урахуванням історичних свідчень);
- урахування матеріальної та духовної культури;

- виявлення ядерних та периферійних рис говірки;
- визначення діахроний та синхронний аспектів функціонування говірки;
- встановлення традиційних диференційних та релевантних рис говірки як мовного портрета населеного пункту;
- вивчення говіркового складу міста як конгломерату навколишніх говірок тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Сучасне теоретичне обґрунтування говірки передбачає уніфікацію диференційної системи діалектних одиниць «наріччя – діалект – говірка». На сьогодні удокладнення потребує триступенева система діалектних одиниць в напрямку багаторівневості, яка визначається сучасною специфікою мовної ситуації, диференціацією та співіснуванням типів мовлення, впливом на мовлення не лише давніх, а й сучасних видів міграцій, визначенням місця ідіолектів у її складі, віковим цензом респондентів тощо.

Ретроспективні та сучасні дослідження говірки як мовної системи показують, що процес формування діалектологічної бази у плані увиразнення її дефініції в силу дії філософських законів стійкості і мінливості не є остаточно завершеним, оскільки в цій обов'язковою складовою діалектологічне дослідження враховуються як постійні відомості, так і змінні, що знаходяться в стані динамічного розвитку і потребують постійного поповнення новими даними, що вбачається у перспективі методології української діалектології.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Варченко І. О. Фонетичні зміни в одній західнополтавській говірці // Українська діалектологія і ономастика. – Київ, 1964. – С. 14–28.
2. Глуховцева К. Д. Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень // Діалектологічні студії. 4: Школи, постаті, проблеми / відп. ред. П. Грищенко, Н. Хобзей. – Львів, 2004. – С. 262–274.
3. Глуховцева К. Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок. Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 592 с.
4. Горбач О. Південноволинська говірка й діалектний словник с. Ступно кол. Пов. Здовбунів // О. Горбач. Зібрані статті. V. Діалектологія. – Мюнхен, 1993. – С. 403–426.
5. Гримашевич Г. І. Сучасна діалектологічна термінологія. Матеріали Міжвузівської науково-практичної конференції «Проблеми комплексного підходу до вивчення термінологічної лексики у спеціалізованому вищому навчальному закладі (термінологічне словотворення)». pp. 46–50. – URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/15100> (дата звернення: 19.12.2019)
6. Керницький І. М. Морфологічні особливості війтівських книг XVI-XVII ст. с. Одрехови колишнього Сяноцького повіту на Лемківщині // Дослідження і матеріали з української мови. – Т. V. – Київ, 1962. – С. 90–95.
7. Курило О. Фонетичні та деякі морфологічні особливості села Хоробричів давніше Городенського повіту, тепер Сновської округи на Чернігівщині. – Київ, 1924. – 111 с.
8. Лизанець П. Діалектологія як наука сучасного модерного мовознавства // Діалектологічні студії. 3. Збірник пам'яті Ярослави Закревської. – Львів, 2003. – С. 247–256.
9. Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області) // Лексикографічний бюлетень Інституту мовознавства АН УРСР. – Вип. 2. – Київ, 1932. – С. 67–98.
10. Михальчук К., Богородицький В. А. Говор села Сушки Золотоношського уезда Полтавской губернии (Казань, 1901). – Київ, 1901. – 9 с.
11. Огієнко Іван. Наука про рідномовні обов'язки. – Жовква: друкарня оо. Василян, 1936. – 246 с.
12. Осташ Л., Осташ Р. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Д. 1 (ДАВАТИ – ДВІЙНИЙ). – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufm_2013_1_20 (дата звернення: 19.12.2019)
13. Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород, 2008. – 480 с.
14. Сірук О. Фонетичні особливості говірки села Угів: до проблеми визначення міждіалектних меж. – Українське мовознавство: міжвідомчий науковий збірник. – Вип 44/1. – Київ, 2014. – С. 276–282.
15. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ, 2004. – 824 с.: іл.
16. Хібеба Н. Матеріали до словника говірки села Росохи Старосамбірського району Львівської області // Лінгвістика. № 2(41) (2019). – URL: <http://ling.luguniv.edu.ua/index.php/ling/article/view/56/59>. DOI: <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-83-103> (дата звернення: 19.12.2019)
17. Шевельов Ю. Портрети українських мовознавців. – Київ, 2002. – 131 с.

REFERENCES

1. Varchenko, I. O. (1964). Fonetychni zminy v odnii zakhidnopoltavs'kyi hovirtsi // Ukrayins'ka dialektolohiya i onomastyka. [Phonetic changes in one West Poltava dialect // Ukrainian dialectology and onomastics]. Kyiv, pp. 14-28.
2. Hlukhovtseva, K.D. (2004). Hovirka yak obyekt dialektolohichnykh doslidzhen // Dialektolohichni studiyi. 4: Shkoly, postati, problemy. [Dialectic as an object of dialectological research // Dialectical Studies. 4: Schools, figures, problems]. Lviv, pp. 262-274.
3. Hlukhovtseva, K.D. (2005). Dynamika ukrayins'kykh skhidnoslobozhans'kykh hovirok. Monohrafiya. [Dynamics of Ukrainian East Slavic dialects. Monography]. Luhansk: Alma-mater, 2005. – 592 p.
4. Horbach, O. (1993). Pivdenovolyns'ka hovirka y dialektnyy slovnyk s. Stupno kol. Pov. Zdovbuniv // O. Horbach. Zibrani statii. V. Diyalektolohiya. [South Volyn dialect and dialect dictionary of Stupno village of Zdovbuniv district// O. Gorbach. Collected articles. V. Dialectology]. Myunkhen, pp. 403–426.
5. Hrymashevych, H. I. Suchasna dialektolohichna terminolohiya. Materialy Mizhvuziv's'koyi naukovopraktychnoyi konferentsiyi «Problemy kompleksnoho pidkhotu do vyvchennya terminolohichnoyi leksyky u spetsializovanomu vyshchomu navchal'nomu zakladi (terminolohichne slovotvorennya)». [Modern dialectological terminology. Proceedings of the Inter-University Scientific-Practical Conference "Problems of a Comprehensive Approach to the Study of Terminological Vocabulary in a Specialized Higher Educational Institution]. pp. 46-50. – URL: <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/15100>
6. Kernys't'kyy, I.M. (1962). Morfolohichni osoblyvosti vyitvskykh knyh XVI-XVII st. s. Odrekhovoy kolysn'oho Syanots'koho povitu na Lemkivshchyni // Doslidzhennya i materialy z ukrayins'koyi movy. [Morphological peculiarities of the books of the XVI-XVII centuries with. Disposals of the former Sianotskiy county in Lemkivshchyna // Studies and materials on the Ukrainian language]. Kyiv, pp. 90-95.
7. Kurylo, O. (1924). Fonetychni ta deyaki morfolohichni osoblyvosti sela Khorobrychiv davnishe Horodens'koho povitu, teper Snovs'koyi okruhy na Chernihivshchyni. [Phonetic and some morphological features of the village of Khorobrychiv earlier than Gorodensky county, now Snovsky district in Chernihiv region]. Kyiv, 111 p.
8. Lyzanets, P. (2003). Dialektolohiya yak nauka suchasnoho modernoho movoznavstva // Dialektolohichni studiyi. 3. Zbirnyk pamyati Yaroslavy Zakrevskoyi. [Dialectology as a science of modern modern linguistics // Dialectological studios. 3. Collection of memory of Yaroslava Zakrevskaya]. Lviv, pp. 247-256.
9. Melnychuk, O.S. (1932). Slovnyk spetsyficchnoyi leksyky hovirky sela Pysarivky (Kodymskoho rayonu Odeskoyi oblasti) // Leksykohrafichnyy byuletyn Instytutu movoznavstva AN URSR. – Vyp. 2. [Vocabulary of a specific lexicon of speech in the village of Pysarivka (Kodimsky district, Odessa region) // Lexicographic Bulletin of the Institute of Linguistics, Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Kyiv, 1932. – pp. 67-98.
10. Mikhals'chuk, K., Bogoroditskiy, V.A. (1901). Govor sela Sushki Zolotonoshkogo uyezda Poltavskoy gubernii (Kazan', 1901). [The talk of the village of Sushki in the Zolotonosha district of the Poltava province (Kazan, 1901)]. Kyiv, 9 p.
11. Ohiyenko, I. (1936) Nauka pro ridnomovni obovyazky. [The science of mother tongue duties]. Zhovkva: drukarnya oo. Vasyliyan, 246 p.
12. Ostash, L., Ostash, R. Leksyka sela Stryhantsi yak obyekt leksykohrafichnoho opratsyuvannya. D. 1 (DAVATY – DVIYNYI). [Lexicon of the village of Strygancy as object of lexicographic elaboration. D. 1 (GIVE – DOUBLE)]. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnuflm_2013_1_20 (data zvernennya: 19.12.2019)
13. Sabadosh, I. V. (2008). Slovnyk zakarpatskoyi hovirky sela Sokyrnytsya Khustskoho rayonu. [Vocabulary of the Transcarpathian dialect of the village Sokyrnytsia of Khust district]. Uzhhorod, 480 p.
14. Siruk, O. (2014). Fonetychni osoblyvosti hovirky sela Uhiv: do problemy vyznachennya mizhdialektnykh mezh. // Ukrayins'ke movoznavstvo : mizhvidomchyy naukovyy zbirnyk. [Phonetic peculiarities of the dialect of the village of Ugov: to the problem of determination of inter-dialect boundaries. // Ukrainian Linguistics: An Interagency Scientific Collection]. Kiev, pp. 276–282.
15. Rusanivskyy, V. M., Taranenko, O. O., Zyablyuk M. P. (2004). Ukrayinska mova: Entsyklopediya. [Ukrainian language: Encyclopedia]. Kyiv, 824 p.
16. Khibeba, N. Materialy do slovnyka hovirky sela Rosokhy Starosambirs'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti // Linhivystyka. № 2(41) (2019). [Materials to the dialect dictionary of the village of Rosochy, Starosambirsky district, Lviv region // Linguistics. No. 2 (41) (2019).] URL: <http://ling.luguniv.edu.ua/index.php/ling/article/view/56/59>. DOI: [HTTPS://DOI.ORG./https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-83-103](https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-83-103) (data zvernennya: 19.12.2019).
17. Shevelyov, Y. (2002). Portrety ukrayinskykh movoznavtsiv. [Portraits of Ukrainian linguists] Kyiv, 131 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Громко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: дослідження говірок Центральної України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetiana Hromko – candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Language at the Volodymyr-Vynnychenko-State-Pedagogical University.
Scientific interests: studying Central Ukraine subdialects.

УДК 811.161.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.73>

НАРОДНІ ГЕОГРАФІЧНІ ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ БЕРЕГА У ВОЛИНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Оксана ДАНИЛЮК (Луцьк, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4661-4302>

e-mail: oxana.danyliuk@gmail.com

ДАНИЛЮК Оксана. НАРОДНІ ГЕОГРАФІЧНІ ТЕРМІНИ НА ПОЗНАЧЕННЯ БЕРЕГА У ВОЛИНСЬКИХ ГОВІРКАХ. У статті аналізуються народні географічні терміни на позначення берега, зафіксовані на Волині. Діалектні особливості зумовлюють значну варіативність назв на позначення берега за фонетичним та словотвірним оформленням, що спричиняється до їх синонімічного використання та увіраження місцевого мовлення тощо. У волинських говірках у межах цієї групи поширені утворення й однозначні, позбавлені переносно-образних значень і емоційно-експресивної функції, і ті, що мають специфіку, зумовлену тісним зв'язком з реаліями географічного середовища, що динамічно змінюються.

Ключові слова: народна географічна термінологія, географічний об'єкт, лексико-семантична група, семантика, сема, діалект, говірка.

DANYLUK Oksana. FOLK GEOGRAPHICAL TERMS ON THE DESIGNATION OF THE COAST IN SUBDIALECTS OF VOLYN. The article analyzes folk geographical terms for the designation of the coast, recorded in Volyn. A study shows that these names are widely represented. According to the tradition of analyzing folk geographical terminology, the author combines them etymologically and semantically. It is proved that dialectal features cause considerable variability of the people's geographical terms for the designation of the shore by phonetic and word-forming design, which results in their synonymous use, expression of local language, etc. In view of the comprehensive description of the structures of the semantics of geographical vocabulary in Ukrainian dialects, we set out to provide an analysis of folk geographical terms to mark the coast in the Volyn dialects. The names for the shoreline have a motley representation. The names of the analyzed group were due to the influence of intralingual and extralingual factors. Within the group of folk geographic terms analyzed, structural and semantic features are defined, which, on the one hand, are typical for geographical vocabulary, and on the other – for the Western Polish dialect of the Ukrainian language. The study of their genesis and semantic nuances showed both common and different material from other Ukrainian dialects. The analyzed group of coast names gives the names that arose due to the influence of intralingual and extralingual factors. Within this group there are, both unambiguous, devoid of figurative values and emotionally expressive functions, as well as those that have their specificity, caused by close connection with the realities of geographical environment which is changing. The study of their origin and semantic nuances showed both common and different material of other Ukrainian dialects and other Slavic languages. Ukrainian folk geographical terminology has been studied in the same way to the Slavic languages in terms of the relation between Ukrainian and borrowed vocabulary and in etymological and systemic aspects. Therefore, the prospect of analyzing this group of vocabulary is visible to us in the comprehensive collection of material from all over the Ukrainian linguistic space and in the comprehensive linguistic study of the national geographical terminology of Ukraine.

Keywords: folk geographical terminology, geographical object, lexico-semantic group, semantics, sema, dialect, subdialect.

Постановка проблеми. Дослідження семантики, структури та етимології української народної географічної термінології завжди актуальне у багатьох аспектах. Це – укладання емпіричного матеріалу для подальших досліджень з етимології, лексики, словотвору тощо не лише української мови, а й слов'янського діалектного фонду, а також поповнення корпусу «Словника народних географічних термінів України», який планується у перспективі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Історія дослідження народних географічних термінів представлена значною кількістю праць слов'янських дослідників (Е.А.Григорян (Григорян, 1975), Р.Н.Малько (Малько, 1974), М.І.Гостой (Толстой, 1969), І.Яшкін (Яшкін, 2005) та ін.). Вітчизняні розвідки такого типу, на жаль, не охоплюють усього загальноукраїнського простору, тобто не репрезентують усі регіони України: це *регіональні словники* С. Грабця «Географічні назви Гуцульщини» (1950), Я. Рудницького «Географічні назви Бойківщини» (1962), Є. О. Черепанової «Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья» (Черепанова, 1984), Т. В. Громко, В. В. Лучика, Т. І. Поляруш «Словник народних географічних термінів Кіровоградщини» (Громко, 2000

дисертація), О. К. Данилюк «Словник народних географічних термінів Волині» (Данилюк, 2013), дисертаційні праці І. М. Потапчук «Народна географічна термінологія в західноподільських говірках» (Данилюк, 2000) та С. В. Шийки (народна географічна термінологія Ровенщини) (Шийка, 2013), Н. Сокіл (Гуцульщини й Бойківщини) (Сокіл, 2008), Сіденко Н. П. (Центральної Донеччини) (Сіденко, 2003) О. Слободян (Луганщини) (Слободян, 2017) або фактичний матеріал до статей Є. О. Черепанової (Чернігівщина і Сумщина) (Черепанова, 1983), Т. А. Марусенко (уся Україна) (Марусенко, 1968).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проведене нами дослідження народної географічної термінології Волині (Данилюк, 2000) показало її структурно-семантичні особливості як частини західнополіського діалектного масиву, актуального фрагменту народної географічної лексики, а також сегменту загальнонародної мови.

Формулювання цілей статті. З огляду на всебічний опис структурної семантики географічної лексики в українських діалектах нами поставлена ціль – подати аналіз народних географічних термінів на позначення берега у волинських говірках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вираження окресленого значення найбільшого поширення на території Волині набув загальноволинський географічний термін *берег*, що етимологічно зводиться до псл. **bergъ* (ЕСУМ, I: 170). М. І. Толстой відзначає його поширеність в усіх слов'янських мовах: зі значенням 'берег' і 'горб, підвищення' він виступає в західнослов'янських мовах, зі значенням 'берег, берег річки чи водойми' – у східнослов'янських, зі значенням 'берег' – південнослов'янських (Толстой, 1968: 12). У говірках досліджуваної місцевості номен *берег* відзначається розгалуженою системою значень, яка налічує близько десяти компонентів. Для низовини, зокрема, простежуються такі різновиди: 'низина біля річки' (м. Володимир-Волинський, сс. Березовичі, Микуличі, П'ятидні В.-Вол. р-ну, сс. Галичани, Лобачівка, Мерва, Озерці, Рачин Горох. р-ну, смт Іваничі: Заболотці, Литовеж Іванич. р-ну, сс. Воєгоща, Ворокомле К.-Каш. р-ну: Човниця Ківерц. р-ну, сс. Підріжжя, Поворськ Ков. р-ну, смт Локачі, сс. Затурці, Маньків, Шельвів Локач. р-ну, сс. Боратин, Гірка Полонка, Городище-2, Підгайці Луцьк. р-ну: Старий Чорторійськ, смт Маневичі Манев. р-ну, сс. Копачівка, Любче, Оленівка, Сокіл, Тристеня Рожич. р-ну, сс. Буцинь, Нова Вижва Старовиж. р-ну), 'низина, поросла травом' (с. Суходоли В.-Вол. р-ну: Гряди Іванич. р-ну, смт Локачі Локач. р-ну, сс. Городище-2, Підгайці Луцьк. р-ну), 'низина на місці колишньої річкової долини, поросла травом' (с. Радомишль Луцьк. р-ну), 'мокра заболочена низовина' (с. Старий Загорів Локач. р-ну) (наведені народні географічні терміни Волині див. за виданням «Словник народних географічних термінів Волині» (Данилюк, 2013)). У лінгвогеографічному плані аналіз цієї лексеми дозволяє помітити її поширення в усіх діалектних групах України, а також варіативність її значень: укр. *берег* 'край землі, що межує з поверхнею річки, озера, моря та ін.', 'суходіл, територія, що прилягає до річки, озера, моря та ін.', 'край, узбіччя, обочина (шляху, провалля, ущелина та ін.)' (СУМ, 1970, I: 158), укр. діал. 'низовина біля річки', 'сухе місце на болоті' (Черпанова, 1984: 28), 'підвищення; гора, схил гори', 'схил яру, долини', 'високий урвистий берег, прірва' (Марусенко, 1972: 216).

Синонімічний ряд географічного апелятива *низ* 'низина біля річки' (засвідчений лише в говірках Турійського р-ну), а також суфіксального утворення *низина* (с. Рудка-Козинська Рожич. р-ну) продовжує укр. *низ* 'низька місцевість; низина', 'нижня течія річки, а також прилегла до неї територія' (СУМ, 1970, V: 410), *низина* 'низька місцевість, рівнинна частина суходолу' (СУМ, 1970, V: 411), укр. діал. 'низьке місце, підніжжя гори' (Черпанова, 1984: 141), 'низьке місце', 'долина', 'рівнина, заросла травом', 'рівнина на березі річки' (Марусенко, 1968: 237-238), 'низовина, залита весняною водою' (Черпанова, 1984: 142), пол. *nizina* 'низовина' (Karłowicz, 1900: 9).

Зі значенням 'низина біля річки' в досліджуваному масиві вживається загальновідома назва *болото* (с. Луковичі Іванич. р-ну, сс. Бихів, Бучин Любешів. р-ну: Штунь Любом. р-ну, сс. Буцинь, Любохине Старовиж. р-ну). Слово *болото* фіксується послідовно в усіх окреслених говірках і є узагальнюючим гідрографічним терміном, подібно до лімнологічного

озеро, потамологічного річка, орографічного гора (Толстой, 1969: 144). У процесі семантичного розвитку цей апелятив набув широких семантичних можливостей, як-от: укр. *болото* ‘грузьке місце з надмірно зволеним ґрунтом, часто з стоячою водою та вологолюбною рослинністю’, ‘багно, трясовина’, ‘розріджена внаслідок дощів, танення снігу та ін. земля на шляхах, стежках і т. д., грязюка’ (СУМ, 1970, I: 215), укр. діал. ‘розріджений водою чорний донний ґрунт’, ‘невелике місце із стоячою, прогнилою водою і гряззю’, ‘колишне русло річки’ (Никончук, 1979: 44, 48-49), ‘заглибина на місці водойми’, ‘мокре місце між узгір’ями’ (Марусенко, 1968: 218), хорв. *blato* ‘болото, ставок, озеро’ (Schütz, 1957: 63), чес. *blato, bloto* ‘болото’ (Малько, 1974: 8), пол. *bloto* ‘т.с.’ (Karłowicz, 1900: 73).

Для апелятива *вигар* значення ‘низина біля річки’ відоме лише в с. Штунь Любом. р-ну. У говірках досліджуваного масиву, як і в інших слов’янських говорах, для наведеного номена здебільшого властиве значення ‘вигоріле місце на болоті чи в лісі’, пор.: укр. діал. *вигар* ‘випалене місце в лісі’, ‘яма в болоті, що утворилася внаслідок вигорання торфу’, ‘яма в болоті, наповнена водою’, ‘заглибина на місці водойми’, ‘широке русло річки’ (Черепанова, 1984: 43), блр. *vigar* ‘глибоке місце на болоті; яма, наповнена мулом, водою; озерина’ (Яшкін, 2005: 34).

Полісемантичний термін *грива* < псл. **griva* (ЕСУМ, I: 593), що засвідчує семантичну видозміну загальновоживаної лексеми *грива*, широко відомий у ряді українських говорів, найчастіше використовується на позначення продовгуватої форми географічного об’єкта, пор.: укр. *грива* ‘довгасте підвищення, гірське пасмо’, ‘смуга трави, хлібних рослин, що залишається нескошеною’ (СУМ, 1970, II: 165), укр. діал. ‘невелике продовгувате підвищення’, ‘вузька суха смуга серед болота’, ‘місце, до якого підходить річка при розливі’, ‘вузька смужка лісу на підвищенні’, ‘сінокіс між лісом і болотом’, ‘луг на підвищенні’ (Черепанова, 1984: 65), *грива* ‘підвищене сухе місце серед болота’ (Никончук, 1979: 31), блр. *грыва* ‘міль, яка розділяє воду при злитті двох рік; купка кущів, кущі на лузі; недокошений покіс, недожата ділянка; довгий, витягнутої форми, згірок; гористе, продовгувате підвищення на заливних лугах, яке ніколи не заливається водою; підвищення високе, продовгувате; грядя, згірок, грудок серед болота, луку або низинного лісу; курган на підвищеному місці серед болота, який поріс лісом’ (Яшкін, 2005: 114). У говірці с. Сокіл Рожищ. р-ну аналізований апелятив, крім значення ‘низина біля річки’, може мати ще одне – ‘луг, що заливається водою’.

Ізоглоса *лонка* (м. Володимир-Волинський, м. Устилуг В.-Вол. р-ну) продовжується в інших українських діалектах, пор. укр. діал. *лонка* ‘невелика заглибина, наповнена водою і гряззю’ (Никончук, 1979: 49), ‘лука’ (Марусенко, 1968: 235). Для позначення окресленого поняття вказана лексема фіксується поодинокими вкрапленнями також в інших говірках, наприклад, у говірці с. Одереди Луцьк. р-ну. У частині західноволинських говірок номен *лонка* використовується ще зі значенням ‘луг, де випасають корів’ (м. Володимир-Волинський В.-Вол. р-ну) та ‘луку, що заливається водою’ (с. Маркелівка В.-Вол. р-ну). Генетичний аналіз лексеми *лонка* дає підстави віднести її до полонізмів: наявність звукосполюки [он] на місці польського носового *е* результатом фонетичної адаптації, і континуанти польських носових [Q], [e] у західнополіських говірках трапляються часто.

Лука на території Волині вживається з наголосом як на першому, так і на другому складі й оформляє такі значення: *лука* ‘низина біля річки’ (с. Маркелівка В.-Вол. р-ну), ‘низина, поросла травою’ (с. Новостав Луцьк. р-ну; Кукли Манев. р-ну; Топільне Рожищ. р-ну; Світязь Шацького р-ну), *лука* ‘поворот річки’ (с. Підгайці Луцьк. р-ну), ‘низина, поросла травою’ (м. Горохів Горох. р-ну; Заболотці Іванич. р-ну, смт Олика Ківерц. р-ну, смт Голоби Ков. р-ну; Кукли Манев. р-ну, смт Шацьк Шацьк. р-ну). Семантичні властивості цього слова в інших слов’янських говорах істотно не відрізняються від вище наведених волинських, пор.: укр. *лука* ‘дугоподібний вигин русла річки або берега річки, моря’, ‘рівна місцевість, вкрита трав’янистою рослинністю, що розвивається протягом усього вегетаційного періоду’ (СУМ, 1970, IV: 553), укр. діал. ‘протічний рукав річки’, ‘крута зміна напрямку річки’ (Никончук, 1979: 35-36). У південно-східних говірках Волинської області, а

саме в с. Липини Луцьк. р-ну та в с. Човниця Ківерц. р-ну, зі значенням ‘низина, поросла травою’ побутує апелятив *лук*, який є відповідником ч.р. до *лука* і має ідентичну структурну паралель у центральноукраїнських і північно-східних українських діалектах, пор.: укр. діал. *лук* ‘мокра низовина, поросла травою’ (Марусенко, 1968: 236). Семантику ‘низина біля річки’ оформляє множинне утворення *луки*, вживане в с. Шепель Луцьк. р-ну. Ця ж лексема спорадично фіксується в досліджуваних говірках на позначення мікрополя ‘низина, поросла травою’ (м. Горохів Горох. р-ну: Заболотці Іванич. р-ну, смт Олика Ківерц. р-ну, смт Голоби Ков. р-ну: Кукли Манев. р-ну, смт Шацьк Шацьк. р-ну).

Дериват *пастовень* (с. Литовеж Іванич. р-ну), мотивований дієсловом *пастити*, є семантично близьким до більшості його структурних варіантів в інших українських говорах: укр. *пастовень* ‘пасовище’ (СУМ, 1970, VI: 91), укр. діал. ‘мокра низовина, поросла травою’, ‘луг’, ‘луг біля річки зарослий хащами’ (Черепанова, 1984: 158), *пастовник* ‘вигін для худоби, пасовище’, ‘луг за городами’, ‘заболочений луг’, ‘заплавний луг’ (Черепанова, 1984: 158), *пастувінь* ‘низовина, заросла травою’ (Марусенко, 1968: 240). Пор. ще пол. *pastewnik* ‘пасовище’ (Nitsche, 1964: 114).

Для множинного утворення *помірки*, що є територіально обмеженим, оскільки зафіксоване лише в говірці с. Боратин Луцьк. р-ну, структурно-семантичними відповідниками є українське загальноновживане *помірок* ‘шмат городу, поля, що є додатковим наділом; прирізок’ (СУМ, 1970, VI: 125), укр. діал. *помірки* ‘земельні ділянки’ (Черепанова, 1984: 177), *помірка*, *помірок* ‘присадибна земля’ (ЕСУМ, III: 482). З семантикою ‘низина біля річки’ це слово в проаналізованих матеріалах не фіксується.

До семантичних діалектизмів можна віднести також географічний термін *став* (с. Гуца Любом. р-ну), оскільки паралелі з таким значенням у проаналізованих джерелах відсутні; цей апелятив здебільшого використовується на позначення гідрографічних реалій, пор.: укр. *став* ‘водоймище (у природному чи штучному заглибленні) з непроточною водою’, ‘місце розлиття річки, струмка перед загатою’ (СУМ, 1970, IX: 624), укр. діал. ‘став’, блр. *став* ‘озерце, сажавка’ (Яшкін, 2005: 178), чес. *staw* ‘загачена водойма’ (Малько, 1974: 67), пол., н.-луж. *staw* ‘ставок, озеро’ (Nitsche, 1964: 209).

Ряд семантичних діалектизмів відбиває лексема *купина*, яка в говірках досліджуваного масиву в межах мікрополя ‘низовина’ є рідковживаною: зі значенням ‘мокра заболочена низовина’ вона відома в північно-західній частині окресленої місцевості, а зі значенням ‘низина, поросла травою’ – в с. Овлочин Тур. р-ну. Взагалі *купина* як географічний термін здебільшого використовується на позначення орографічних і тельмографічних об’єктів, про що свідчать паралелі: укр. діал. *купина* ‘невеличкий земляний насип’, ‘штучно насипана гірка’ (Марусенко, 1968: 234), блр. *купіна* ‘один згірочок на сухому або вологому лузі, в болоті; моховий болотний пагірок’ (Яшкін, 2005: 101).

Префіксальний дериват *виямка* (с. Любитів Ков. р-ну) на позначення низини біля річки в діалектологічних джерелах не фіксується, однак з іншим значенням зустрічається в центральноукраїнських говірках: *виямка* ‘невеликий рівчак’ (Марусенко, 1968: 222).

Поодинокий апелятив *потреб*, мотивований дієсловом *потеребити*, виявлений лише в с. Згорани Любом. р-ну, в більшості східнослов’янських говорів він відомий як термін підсічного землеробства, пор. укр. діал. *потреб* ‘викорчуване від лісу місце’, блр. діал. *пацяроб* ‘сіножать на місці вирубаного лісу або викорчуваних кущів’ (Яшкін, 2005: 140).

Паралеллю для префіксального віддієслівного утворення *заплава* (с. Хмелівка В.-Вол. р-ну) є укр. *заплава* ‘частина річкової долини, що заповнюється водою під час весняної повені’ (СУМ, 1970, III: 261), укр. діал. ‘заболочена низовина біля річки’, ‘заплавний луг’ (Черепанова, 1984: 83) та ін.

Добре відомий географічний термін-метафора *корито* є базовим для волинського апелятива *коритина*, зафіксованого в с. Буяни зі значенням ‘низина, поросла травою’. Лексема *корито* також відома в досліджуваному регіоні, однак вона репрезентує іншу семантику: ‘пологий берег’ (м. Володимир-Волинський В.-Вол. р-ну). Указані номени фіксуються в українських говорах, а також говорах інших слов’янських мов: укр. *корито* ‘похилий берег’, ‘те саме, що й річище’ (СУМ, 1970, IV: 291), діал. ‘невеликий рівчак (у полі)

з похилими схилами' (Черепанова, 1984: 105), 'долина між двома горами чи підвищеннями', 'русло річки' (Марусенко, 1968: 232), хорв. *korito* 'русло річки' (Schütz, 1957: 69), чес. *koryto* 'жолоб для стоку води', 'русло річки' (Малько, 1974: 29; Громко, 2018: 310), пол. *koryto* 'т.с.' (Nitsche, 1964: 187).

Зі значенням 'низина, поросла травою' тільки в одній говірці (с. Берестяни Ківерц. р-ну) записано лексему **лакот** (пор.: рос. *локоть* 'лікоть (старовинна міра довжини)', болг. *лакът, лакот*, серб. *лакат*, слц. *laket* (ЕСУМ, III: 260), пол. *lokiec* 'суглоб, який сполучає плече з передпліччям'; 'згин річки' (Karłowicz, 1900, II: 811)). Вказаний географічний термін перенесений у географічну термінологію з анатомічної. Паралельне вживання термінів у двох термінологічних сферах – анатомічній і географічній, як зазначає М. І. Толстой, є універсальним явищем (Толстой, 1969: 52). Цілком можливо, що вказане значення через деетимологізацію номена могло розвинутися з іншого – 'старовинна міра довжини, приблизно в півметра' (СУМ, 1970, IV: 514).

До цієї лексико-семантичної групи входять також два вузьколокальні регіоналізми, що не мають паралелей в інших говорах. Так, у говірці с. Маркелівка В.-Вол. р-ну відзначено побутування лексеми **силниця**, яка, можливо, є діалектним варіантом до деривата **сільниця*, що міг постати з прикметника *сільний* < *сіль*. Наявність звука [и] пояснюється у такому разі звичним для досліджуваних говірок рефлексуванням давнього [о] як [и]: *силь* 'сіль', *кит* 'кіт'.

У с. Любче Рожищ. р-ну нами виявлено номен **куповатень**, який, крім семантики 'низина біля річки', позначає ще 'велике болото'. Наведений термін, можливо, є дериватом від лексеми *купа*, ускладненої суфіксом *-оват-*, який виражає неповноту якості, і суфіксом *-ень-*, наявним у структурно подібній формі *закрутень*.

У західноволинських говірках виявлено одиничний апелятив **оболонь** (с. Льотиче В.-Вол. р-ну). Ареал цього терміна охоплює білоруські, суміжні з ними російські, західно- й центральноукраїнські, польські й лужицькі говірки (Толстой, 1969: 76), пор. укр. *оболонь* 'заплавні луки' (СУМ, 1970, V: 550), укр. діал. 'луг, що заливається водою' (Черепанова, 1984: 145), блр. *абалонь* 'низинні місця, луг звичайно в низькій частині біля річки, який під час повені заливається водою; простір між двома валами, які оточували старожитнє місто' (Яшкін, 2005: 5).

Одиничною фіксацією відзначається апелятив **моква** (с. Клепачів Ківерц. р-ну), мотивований основою *мок-*(*моч-*), яка генетично співвідноситься з псл. **mositi* з давньою тельмографічною семантикою (ЕСУМ, III: 499). Відповідники до цієї лексеми, за спостереженнями М. І. Толстого, широко відомі в західнослов'янських мовах (Толстой, 1969: 150-152), а також у говірках Чернігівсько-Сумського Полісся, до того ж з таким значенням, як і на Волині, пор.: 'заболочена низовина' (Черепанова, 1984: 135). З близькою семантикою вказаний номен виявлений в інших говорах укр. мови: 'низьке місце, залите водою', 'мокра, болотиста місцевість' (Громко, 2000: 170), пор. ще укр. *моква* 'низовина, залита водою' (СУМ, 1970, IV: 781).

Множинне утворення **мочари** (с. Ситниця Манев. р-ну) < *мочар* < псл. **močarъ* (ЕСУМ, III: 499), в основі якого закладена ознака вологості, має відповідники, щоправда, у формі однини, в українській літературній мові, українських говорах, а також у західнослов'янських діалектах, пор.: укр. *мочар* 'драговина, трясовина' (СУМ, 1970, IV: 814), укр. діал. 'невелике місце із прогнилою, стоячою водою і гряззю' (Никончук, 1979: 50), 'мокра заболочена низовина' (Громко, 2000: 171), 'трясовина', 'низьке місце з підґрунтовими водами', 'мокре місце між узгір'ями' (Марусенко, 1968: 237), чес. *močar* 'трясовина, болото', 'калюжа' (Малько, 1974: 36).

З-поміж проаналізованих термінів особливої уваги заслуговує також вузьколокалізм **смоча** (с. Овадне В.-Вол. р-ну), споріднений з лексемою *смоч* 'болотиста місцевість', виявленою в цій же говірковій групі. Структурно обидва деривати розкладаються на сегменти: *с-* (очевидно, префікс) та *-моч-* (основа, мотивована дієсловом *мочити*). У доступних нам джерелах відповідників не виявлено.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Назви на позначення берега мають строкату репрезентацію. До складу аналізованої групи увійшли найменування, що виникли

внаслідок впливу інтралінгвальних і екстралінгвальних чинників. У межах проаналізованої групи народних географічних термінів визначаються структурно-семантичні особливості, що, з одного боку, типові для географічної лексики, з іншого – для західнополіського діалекту української мови. Дослідження їхньої генези та семантичних відтінків показало як спільне, так і відмінне на матеріалі інших українських діалектів.

Ї українські народні географічні терміни, і слов'янські допоки вивчені в аспекті співвідношення споконвічної і запозиченої лексики, етимологічному та системному. Відтак перспектива аналізу цієї групи лексики бачиться нами у повсюдному збиранні матеріалу з усього українського мовного простору та у всебічному лінгвістичному дослідженні народної географічної термінології України.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Григорян Э. А. Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков. Ереван : Айтастан, 1975. – 260 с.
2. Громко Т.В. Народні географічні терміни на позначення річки та її частин у центральноукраїнських говірках // Наукові записки. – Випуск 165. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький : Видавництво «КОД», 2018. – С. 309–317.
3. Громко Т.В. Народні географічні терміни, похідні від *мок-//мокр-* (на матеріалі говірок Кіровоградщини) // Наукові записки. – Вип.22. Ч.І. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2000. – С. 168-172.
4. Громко Т.В. Семантичні особливості народних географічних термінів Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова / Тетяна Василівна Громко ; кер. роб. В. В. Лучик ; КДПУ. – Кіровоград, 2000. – 194 с.
5. Громко Т.В., Лучик В.В., Поляруш Т.І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Відп. ред. В.В.Лучик. – Київ-Кіровоград: РВГЦ КДПУ, 1999. – 224 с.
6. Данилюк О. К. Географічна термінологія Волині : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Данилюк Оксана Климівна. – Луцьк, 2000. – 222 с.
7. Данилюк О. К. Словник народної географічної термінології Волині / Оксана Климівна Данилюк. – Вид. друге, доп. і виправл. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 148 с.
8. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982-2012 – т. 1-7.
9. Малько Р. Н. Географическая терминология чешского и словацкого языков (на общеславянском фоне) / Р. Н. Малько; ред. Р. В. Кравчук. – Минск : Наука и техника, 1974. – 144 с.
10. Марусенко Т. А. Из наблюдений над украинскими названиями рельефов / Т. А. Марусенко // *Studia Slavica*. – Budapest, 1972. – Т. XVIII. – S. 197–234.
11. Марусенко Т. А. Материали к словарю украинских географических апеллятивов (названия рельефов) / Т.А. Марусенко // *Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика)*. – М. : Наука, 1968. – С. 206–255.
12. Мурзаев Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М. : Мысль, 1984. – 653 с.
13. Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови. (Правобережне Полісся). – К.: Наукова думка, 1979. – 313 с.
14. Потапчук І. М. Народна географічна термінологія в західноподільських говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Потапчук Ірина Михайлівна. – Кам'янець-Подільський, 2012. – 356 с.
15. Сіденко Н. П. Географічна апелятивна лексика східноспівнічних говірок Центральної Донеччини: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Сіденко Надія Петрівна. – Донецьк, 2003. – 261 с.
16. Слободян О. В. Географічна народна термінологія східнослов'янських говірок Луганщини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Слободян Олена Вікторівна ; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2017. – 468 с.
17. Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. I–XI.
18. Сокіл Н. Народна географічна термінологія Гуцульщини та Бойківщини / Н. Сокіл // *Вісн. Прикарпат. ун-ту. Філологія (мовознавство)*. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. XIX–XX. – С. 43–46.
19. Словник української мови: В 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. I-XI.
20. Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н. И. Толстой ; отв. ред. С. Б. Бернштейн. – М. : Наука, 1969. – 260 с.
21. Черепанова Е. А. Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья. (Опыт семантической классификации) / Е. А. Черепанова // *Полесский этнолингвистический сборник : материалы и исслед.* / отв. ред. Н. И. Толстой. – М. : Наука, 1983. – С. 173–189.
22. Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья : словарь / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 274 с.
23. Шийка С. В. Народна географічна термінологія Ровенщини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Шийка Світлана Володимирівна. – К., 2013. – 451 с.
24. Яшкін І. Я. Слоўнік беларускіх мясцовых геаграфічных тэрмінаў : Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск : Беларус. навука, 2005. – 808 с.
25. Karłowicz J. Słownik gwar polskich. – Т. 1-6. – Kraków. – 1900-1911.
26. Nitsche P. Die geographische Terminologie des Polnischen. – Köln-Graz: Böhlau, 1964. – 339 s.

27. Schütz I. Die geographische Terminologie des Serbokroatischen. – Berlin: Akademie-Verlag, 1957. – 113 s.

REFERENCES

1. Grigoryan, E. A. (1975). Slovar mestnykh geograficheskikh terminov bolgarskogo i makedonskogo yazykov. [Dictionary of local geographical terms of the Bulgarian and Macedonian languages]. Yerevan: Ayastan, 260 p.
2. Hromko, T.V. (2018). Narodni heohrafichni terminy na poznachennya richky ta yiyi chastyn u tsentral'noukrayins'kykh hovirkakh // Naukovi zapysky. [Folk geographical terms for the designation of a river and its parts in Central Ukrainian dialects // Scientific notes]. Kropyvnytskyi: pp. 309-317
3. Hromko, T.V. (2000). Narodni heohrafichni terminy, pokhidni vid mok-//mokr- (na materialy hovirok Kirovohradshchyny) // Naukovi zapysky. [National geographical terms derived from *mok-//mokr* (on the material of the Kirovohrad region dialects) // Scientific Notes]. Kropyvnytskyi: pp. 168-172
4. Hromko, T.V. (2000). Semantychni osoblyvosti narodnykh heohrafichnykh terminiv Tsentral'noyi Ukrayiny (na materialy Kirovohradshchyny). [Semantic features of folk geographical terms of Central Ukraine (based on material of Kirovohrad region)] Kirovohrad: KSPU, 194 p.
5. Hromko, T.V., Luchyk, V.V., Polyarush, T.I. (1999). Slovnyk narodnykh heohrafichnykh terminiv Kirovohradshchyny. [Dictionary of folk geographical terms of Kirovograd region]. Kyiv-Kirovohrad: RVHITS KDPU, 224 p.
6. Danylyuk, O. K. (2000). Heohrafichna terminolohiya Volyni. [Geographical terminology of Volyn]. Luts'k, 222 p.
7. Danylyuk, O. K. (2013). Slovnyk narodnoyi heohrafichnoyi terminolohiyi Volyni [Dictionary of Volyn Folk Geographical Terminology]. Luts'k: Vezha-Druk, 148 p.
8. Etymolohichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy : u 7 t. / za red. O. S. Mel'nychuka (1982-2012). [The etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 volumes]. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 1-7.
9. Malko, R. N. (1974). Geograficheskaya terminologiya cheshskogo i slovatskogo yazykov (na obshcheslavianskom fone) [Geographical terminology of the Czech and Slovak languages (on the common Slavic background)]. Minsk: Nauka i tekhnika, 144 p.
10. Marusenko, T. A. (1972). Iz nablyudeniy nad ukrainskimi nazvaniyami relyefov // Studia Slavica. [From observations of the Ukrainian names of reliefs // Studia Slavica]. Budapest, pp. 197–234.
11. Marusenko, T. A. (1968). Materialy k slovaryu ukrainskikh geograficheskikh apellyativov (nazvaniya relyefov) // Poles'ye (Lingvistika. Arkheologiya. Toponimika). [Materials for the dictionary of Ukrainian geographical appellations (names of reliefs) / T.A. Marusenko // Polesie (Linguistics. Archeology. Toponymy)]. Moscow: Nauka, pp. 206-255.
12. Murzayev, E. M. (1984). Slovar narodnykh geograficheskikh terminov. [Dictionary of folk geographical terms]. Moscow: Mysl, 653 p.
13. Nykonchuk, M. V. (1979). Materialy do leksychnoho atlasu ukrayins'koyi movy. (Pravoberezhne Polissya). [Materials to the lexical atlas of the Ukrainian language. (Right-bank Polesie)]. Kyiv: Naukova dumka, 313 p.
14. Potapchuk, I. M. (2012). Narodna heohrafichna terminolohiya v zakhidnopodil's'kykh hovirkakh. [Folk geographical terminology in the West Podillian dialects]. Kamyanets-Podil's'kyi, 356 p.
15. Sidenko, N. P. (2003). Heohrafichna apelyatyvna leksyka skhidnostepovykh hovirok Tsentralnoyi Donechchyny. [The geographical appeal vocabulary of the Eastern steppes of Central Donetsk region]. Donets'k, 261 p.
16. Slobodyan, O. V. (2017). Heohrafichna narodna terminolohiya skhidnoslobozhans'kykh hovirok Luhanshchyny. [Geographical folk terminology of East Slavic dialects of Lugansk region]. Zaporizhzhya, 468 p.
17. Slovnyk ukrayins'koyi movy: v 11 t. / hol. red. I. K. Bilodid. (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language: 11 tons / volume. Edition by I. K. Bilodid]. Kyiv: Naukova dumka, Vol. I – XI.
18. Sokil, N. (2008). Narodna heohrafichna terminolohiya Hutsul'shchyny ta Boykivshchyny / N. Sokil // Visn. Prykarp. un-tu. Filolohiya (movoznavstvo). [Folk geographical terminology of Hutsulschyna and Boykivshchyna // Bulletin of the Carpathian University. Philology (Linguistics)]. Ivano-Frankivsk, pp. 43-46.
19. Slovnyk ukrayins'koyi movy: V 11-ty t. (1970-1980). [DUL Dictionary of the Ukrainian Language: In Volume 11]. Kyiv: Naukova Dumka, Vol. I-XI.
20. Tolstoy, N. I. (1969). Slavyanskaya geograficheskaya terminologiya. Semasiologicheskiye etyudy. [Slavic geographical terminology. Semasiological studies]. Moscow: Nauka, 260 p.
21. Cherepanova, Y. A. (1983). Geograficheskaya terminologiya Chernigovsko-Sumskogo Poles'ya. (Opyt semanticheskoy klassifikatsii) // Poleskiy etnolingvisticheskiy sbornik : materialy i issled. [Geographical terminology of Chernihiv-Sumy Polesie. (Experience of semantic classification) // Polesky ethnolinguistic collection: materials and research.]. Moscow: pp. 173–189.
22. Cherepanova, Y. A. (1984) Narodnaya geograficheskaya terminologiya Chernigovsko-Sumskogo Poles'ya: slovar. [Folk geographical terminology of Chernihiv-Sumy Polesie: Dictionary]. Sumy, 274 p.
23. Shyyka, S. V. (2013) Narodna heohrafichna terminolohiya Rovenshchyny. [Folk geographical terminology of Rovne region]. Kyiv, 451 p.
24. Yashkin, I. Y. (2005) Slovník bieloruskich miastovych heohrafichnykh terminau. [Dictionary of Belarusian local geographical terms]. Minsk : Belarus. Navuka, 808 p.
25. Karłowicz J. Słownik gwar polskich. – T. 1-6. – Kraków. – 1900-1911.
26. Nitsche P. Die geographische Terminologie des Polnischen. – Köln-Graz: Böhlau, 1964. – 339 p.
27. Schütz I. Die geographische Terminologie des Serbokroatischen. – Berlin: Akademie-Verlag, 1957. – 113 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Данилюк – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології та методики початкової освіти Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: дослідження народної географічної термінології Волині.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oksana Danyliuk – candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Philology and Methodology of Primary Education at the Lesia-Ukrainka-Eastern-European National University.

Scientific interests: studying folk geographical terminology of Volyn.

УДК 81'373.612.2 / 7: 811.112.2 / 161.1: 796. 332

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.74>

**ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ И ОБРАЗНО-МЕТАФОРИЧЕСКАЯ
РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ФУТБОЛ В РУССКОЙ И
НЕМЕЦКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ**

Галина КОЗУБ (Полтава, Украина)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3895-1621>

e-mail: gkozub51@gmail.com

Мария ОЛЬХОВИК (Москва, Россия)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2911-5656>

e-mail: mashaolhovik93@gmail.com

КОЗУБ Галина, ОЛЬХОВИК Мария. ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКАЯ И ОБРАЗНО-МЕТАФОРИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ФУТБОЛ В РУССКОЙ И НЕМЕЦКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ. У статті досліджується проблема фразеологічної та образно-метафоричної репрезентації концепту ФУТБОЛ у російській та німецькій лінгвокультурах. Авторами визначаються роль футболу, його значення як супердискурсу, даються фразеологічні та метафоричні варіанти ядерної лексики ФУТБОЛ, аналізуються фразеологічні групи та метафоричні моделі концепту ФУТБОЛ у російській та німецькій мовах, робляться висновки щодо національної специфіки футбольного дискурсу.

Ключові слова: мовна картина світу, когнітивна лінгвістика, концепт, концептосфера, дискурс, конотація, комунікація.

KOZUB Galina, OLKHOVIK Maria. PHRASEOLOGICAL AND METAPHORICAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT OF FOOTBALL IN RUSSIAN AND GERMAN LINGUISTIC CULTURES. The authors of this article are trying to solve one of the modern problems of cognitive linguistics - the linguistic picture of the world and functioning in the different concept languages. The authors believe that each language functions in the circle of a certain picture of the world, which is a system of reflection in the language semantics of images, which conveys the experience of people who speaks the same language. The linguistic picture of the world is one of the ways of accumulating, transmitting the information and reproducing it. The authors consider the concept much wider, it embodies human experience, is the highest value in the culture of the people. 1) A concept is a minimal unit of a human experience in its ideal representation, which is verbalized with the word and has a field structure; 2) is the basic unit of knowledge processing, storage and transfer; 3) a concept has rolling borders and specific features; 4) a concept is social, its associative field determines its pragmatics; 5) a concept is the main focus of culture. Consequently, concepts represent the world in the mind of man, forming a conceptual system, and the signs of human language encode in the word the meaning of this system. The authors believe that the concept of FOOTBALL is interesting not only in lexical terms, but also in terms of phraseological units and metaphorical symbolism. The article deals with the problem of phraseological and metaphorical representation of the concept of FOOTBALL in Russian and German linguistic cultures. The authors define the role of football in the cultural life of people living in different countries, but have the same values, its importance as a superdiscourse, determine the phraseological and metaphorical groups of the football token, mark two levels of verbalization of the concept of football - official and colloquial, analyze the main and phraseological groups metaphorical models of the FOOTBALL concept in Russian and German, draw conclusions about the national specificity of football discourse.

Keywords: linguistic picture of the world, cognitive linguistics, concept, conceptual sphere, discourse, connotation, communication.

Актуальность исследования. В последнее время стали актуальными исследования в области лингвокультурологии. В результате взаимодействия человека с окружающим миром

формируется некая модель, которая в философии и лингвистике называется картиной мира. Поскольку язык служит основным способом формирования и существования знаний человека о мире, то именно язык – важнейший объект исследования лингвистов. Совокупность этих знаний, запечатленных в языковой форме, представляет собой «языковую модель мира» или «языковую картину мира».

Анализ последних достижений и публикаций. Итак, понятие языковой картины мира включает две взаимосвязанные между собой, но различные идеи: 1) картина мира, предлагаемая языком, отличается от «научной» и 2) каждый язык рисует свою картину, изображающую действительность несколько иначе, чем это делают другие языки. Реконструкция языковой картины мира составляет одну из важнейших задач современной лингвистической семантики (Арутюнова, 1999; Кубрякова, 2004; Лихачев, 1993).

Выявить специфические национально-культурные и универсальные черты того или иного народа помогают концепты – единицы культуры, составляющие языковую картину мира и представляющие собой некоторые сгустки жизненного опыта людей. В настоящее время лингвистами проанализировано множество концептов, имеющих национальную специфику (Лихачев, 1993).

Постановка проблемы. Одним из интересных и неисследованных концептов, в которых вербализуется фрагмент картины мира, является концепт *ФУТБОЛ*, функционирующий во многих национальных лингвокультурах. Это связано с тем, что игра в футбол завоевала популярность во всем мире и понимание футбола часто выходит за рамки обыденного сознания, фокусируя внимание на вторичных номинациях данного понятия (Кудрин, 2011, Рылов, 1998).

Не решенные ранее аспекты проблемы. Ранее нами уже рассматривалась лексическая репрезентация концепта *ФУТБОЛ* (Козуб, 2018). Не менее интересной и неизученной проблемой мы считаем фразеологическую и образно-метафорическую составляющую этого концепта.

Цель исследования. Целью настоящей статьи было проанализировать фразеологизмы и метафорические выражения, включающие концепт *ФУТБОЛ*.

Изложение основного материала. Исследователи отмечают, что «фразеологический состав любого языка является наиболее самобытным, с точки зрения национально-культурного и национально-исторического своеобразия, пластом его номинативного запаса» (Никулина, 2004:34). Фразеологическая единица является порождением экспрессивной функции любого языка и «выполняет вторичную номинацию, осуществляющуюся через перенос значения на основе образного представления о предметах и явлениях действительности» (Никулина, 2004: 43).

Характерной особенностью футбольных фразеологических единиц является то, что в их составе присутствует слово, являющееся «своеобразным «маркером» данного вида спорта» (Никулина, 2004:149), т.е. футбольный (общеспортивный) термин или жаргонизм. В концепт *ФУТБОЛ* входят фразеологические словосочетания, которые придают изложению образность и эмоциональность, часто имеют эмоциональную оценочность. Фразеологизмы позволяют уйти от нейтрального и обыденного обозначения соответствующих явлений.

Все фразеологизмы концепта *ФУТБОЛ* можно подразделить на две подгруппы: 1) заимствованные из общеразговорной лексики и сохранившие своё значение в концепте *ФУТБОЛ*; 2) «чисто» футбольные ФЕ (узуальные и окказиональные).

В немецком языке часто встречаются популярные общеразговорные фразеологизмы, которые служат для эмоционально-оценочной характеристики различных специальных (футбольных) явлений. Они могут образно описывать:

1. Плохое качество игры в нападении – *tote Hose*;
2. Срыв какого-либо плана – *Es geht in die Hose*;
3. Критику – *(sein) Fett weg bekommen*;
4. Нервный срыв игрока – *die Sicherungen knallen (total) durch*;
5. Достижение победы любой ценой – *auf Biegen und Brechen*;
6. Поражение – *den Kürzeren ziehen*;
7. Наведение порядка в команде – *den Saustall ausmisten*

Большинство заимствованных из разговорной речи лексем обозначают абстрактные понятия (*Es geht in die Hose, den Saustall ausmisten* и т.п.), значения которых в концепте ФУТБОЛ подвергается минимальной специализации значения – они характеризуют специальные понятия, мало отличающиеся от соответствующих общих понятий.

Реже встречаются фразеологические сочетания, заимствованные из общеразговорной лексики и подвергшиеся переосмыслению значения, например, *aus der Tiefe* (организовывать атаку из глубины обороны, почти от собственных ворот). Здесь произошло переосмысление за счёт изменения направления: вертикальное (из глубины озера - по отношению ко дну) → горизонтальное (часть футбольного поля - по отношению к своим воротам).

Можно отметить и группу футбольных узуальных фразеологизмов. Их ядром, самым главным компонентом, является футбольный термин. В качестве примера рассмотрим ФЕ с термином *Elfmeter*.

einen Elfmeter herausholen = добиться пенальти;

einen Elfmeter parieren = отразить (отбить) пенальти;

einen Elfmeter pfeifen - дать, назначить пенальти (о судьбе).

Частотными являются и фразеологические сочетания, образованные с помощью другого футбольного (заимствованного из военной лексики) термина *Konter*: *Konter fahren* (контратаковать, проводить контратаки); *einen Konter kassieren* ~ *in einen Konter laufen* (попасться на контратаку (противника); пропустить, прозевать контратаку); *auf Konter lauern* (ждать благоприятной возможности для проведения контратаки); *auf Konter spielen* (играть от обороны, делая ставку на контратаку).

Популярны и многие другие фразеологические единицы: *auf einem falschen Fuß erwischen* (поймать на противоходе, обычно о вратаре, который делает движение в одну сторону, а мяч, посланный противником, летит в другую); *den Ball flach halten* (*узграти низом, избегая передач мяча по воздуху*); *auf die Zeit spielen* (тянуть время, обычно в ситуации, когда команда довольна счётом встречи на данный момент и пытается сохранить его до конца поединка). Рассмотренные выше ФЕ являются глаголами.

Вторая группа «футбольных» ФЕ – субстантивы. В качестве основы (ядра) субстантивных сочетаний выступают существительные, обозначающие специальные понятия. Как правило, в сочетании используется соответствующее определение, которое усиливает «специализированность значения» существительного: *kurze Ecke* (= *kurzes Eck*) (ближний по отношению к бьющему по воротам угол); *lange Ecke* (= *langes Eck*) (дальний по отношению к бьющему по воротам угол); *freier Raum* (место на поле, где в данный момент можно получить мяч без помех со стороны игроков противника); *tödlicher Pass* (голевой, последний, т.е. перед ударом по воротам, пас); *schnelles Tor* (гол, забитый в самом начале игры).

Следует выделить и группу футбольных окказиональных фразеологизмов. Окказиональные фразеологические сочетания, относящиеся к футбольной тематике, не фиксируются специальными словарями, вероятно, по причине их многочисленности и нередко относительно быстрой потери употребительности вплоть до замены на новые, более неожиданные и «свежие». Как и среди узуальных фразеологизмов, здесь преобладают фразеологические сочетания, ядром которых является глагол. Фразеологические сочетания с центром-глаголом служат образному обозначению различных футбольных действий, например: *den Punkt retten* (сравнять счёт и таким «образом спасти очко»); *Stürmer explodieren* (нападающие «взрываются», то есть резко прибавляют в игре и забивают голы); *auf der (Ersatz) Bank schmoren* (сидеть, торчать на скамье запасных); *Aluminium treffen* (попасть в штангу ворот).

В русском языке «чисто» футбольных фразеологических единиц намного меньше, но тем не менее, они есть. Их можно разделить на две группы:

1. Характеристика процесса игры

Сюда входят такие ФЕ: *играть в вышке* (играть в высшем дивизионе страны), *насытить середину поля* (увеличивать количество полузащитников в центре поля за счет уменьшения количества нападающих или защитников), *отбор мяча* (техничко-тактический прием, заключающийся в выполнении действий, после которых соперник теряет контроль над мячом: его перехватывает отбирающий игрок, или мяч выходит за пределы поля).

2. Характеристика игроков

Блуждающий форвард (нападающий, действующий на различных участках атаки команды), *грозный форвард* (нападающий игрок, производящий много голов), *бомбардир*, *бросать в прорыв* (делать передачу мяча игроку своей команды в зоне атаки в случае, если этот игрок оказывается в выгодном положении для атаки ворот соперника и др.

В концепт *ФУТБОЛ* входят также фразеологические единицы, которые используются для характеристики и других областей человеческого социума. Однако они широко применяются и в футболе. Особенно часто их используют футбольные комментаторы. Эти фразеологизмы, как правило, дают оценку игре или игрокам (позитивную или негативную).

Для позитивной оценки игры и ее участников используются следующие ФЕ: *брать с места в карьер* (начинать выигрывать матчи с первых туров турнира), *взять вверх*, *выводить вперед (команду)*, *восстановить равновесие* (выровнять счет в матче), *футбольный шедевр* (технически красивый гол, произведенный в ворота соперника) и др.

Неудачи команды и ее игроков представлены в следующих ФЕ: *неполадки с прицелом* (неточный удар мячом по воротам соперника), *отсидеться в окопе* (игровая тактика с установкой на действия в обороне), *сидеть на лавке* (быть запасным игроком команды), *спустить (за борт)* (исключить игрока из основного состава команды и др.

Наряду с фразеологизмами в концепте *ФУТБОЛ* большую роль играет образная составляющая. Язык футбольных фанатов, спортивных репортеров, освещающих футбольные матчи, да и язык тренеров и футболистов невозможно представить без ярких, полных красок метафорических «картинок». Кроме того, непринужденность и раскованность этой игры дает свободу воображению человека в процессе переосмысления окружающего его мира.

Рассмотрим концептуальную метафорику футбола. В процессе исследования лексических единиц концепта *ФУТБОЛ* в русском языке мы выявили, что многие из них пришли из военной сферы. В результате этого можно сделать вывод, что в русском языке шире всего представлена метафора *ФУТБОЛ – ВОЙНА*. Появление этой метафоры связано, с одной стороны, с тем, что военное сражение тоже часто называют игрой. А с другой стороны, в спорте, как и на войне, разгорается конфликт, он основан на споре, в процессе которого одна из сторон начинает превалировать.

С.А. Кудрин пишет: «Футбол в настоящее время в определенной степени становится сублимацией военных действий. Метафора «футбол – это война» является ключевой для вербальной организации подготовленного футбольного репортажа и для спортивного дискурса в целом» (Кудрин, 2011:72).

Футбол – это война, битва, поединок, дуэль между противниками за право считаться лучшими, сильнейшими, за абсолютное первенство. Само развитие футбольной игры проходит по модели противостояния двух сил, при этом соотношение сил обычно бывает в пользу одного из участников. Особенностью данного вида спорта можно считать бесспорное стремление быть лучшим, равенство в данном виде спорта не поощряется. Как и любое спортивное состязание, футбольное противостояние представляет собой состязание в мастерстве, скорости и результативности. Выявление лучшего из лучших, умение одержать победу – вот главная цель всех проводимых матчей в рамках данной игры.

Метафорическая модель *футбол – битва* вербализуется в русском национальном сознании двумя ядерными группами: нападение и защита. В целом действия игроков на футбольном поле можно рассматривать как военные действия, в основе которых лежат определенные технико-тактические приемы, ориентированные или на оборону, или на атаку (нападение).

Метафорическая модель *ФУТБОЛ – ВОЙНА* представлена следующими метафорами:

1. Соперник – враг

Под «соперничеством» подразумевается противостояние команд в конкретном матче, и это неизбежная, базовая ситуация для спортивного дискурса, тогда как «вражда» формируется в процессе длительного противостояния команд. Метафора актуализируется в сочетаниях: *не сдаваться врагу*, *враг не дремлет* и т.п.

2. Футбол – битва, сражение

В этой метафоре игроки представлены как бойцы, солдаты, задача которых – провести успешную военную операцию. Метафора актуализируется в сочетаниях *терять бойцов, проиграть дуэль, битва на поле* и т.п.

3. Команда – армия, войско

Метафора актуализируется в сочетаниях *кадровый состав, армия противника, бросить в бой последний резерв* и т.п.

4. Выиграть – одержать победу, уничтожить противника

Проиграть – потерпеть поражение в бою.

Выигравшая команда в русском футбольном дискурсе *разбивает соперника, наносит ему поражение, разносит оборону в пух и прах*

5. Игра в атаке – наступление.

Игра в защите – отступление/оборона

Действия игроков на футбольном поле можно рассматривать как военные действия, в основе которых лежат определенные технико-тактические приемы, ориентированные или на оборону, или на атаку (нападение).

Очевидно, сегодня игра в футбол ориентирована в большей степени на активное, стремительное действие в нападении, поэтому и лексико-фразеологическое наполнение этой группы значительно ярче и образнее, чем группы защиты. Игрок, производящий большое количество попаданий в ворота соперника, к примеру, номинируется как бомбардир. Лексема *бомбардир* указывает на такие качества игрока на поле, как меткость прицела при ударе по мячу и дальность удара.

Метафора актуализируется в сочетаниях *на острие атаки, голевой рейд, атакующая мощь, защитный бастион* и т.д.

6. Футбольное поле – поле боя.

Территория футбольного поля – объект для захвата.

Метафора актуализируется в сочетаниях *овладеть территорией, владеть центром поля* и др.

7. Тренер – главнокомандующий, полководец

Тренер формирует состав команды, разрабатывает тактику, стратегию действий, проводит «учения», т.е. тренировки.

Метафора актуализируется в сочетании *под предводительством*, лексеме *главнокомандующий*.

Метафора **ФУТБОЛ – ВОЙНА** представлена и в немецком языке. Можно выделить следующие метафорические модели:

1. Команда – война

Действия команды на футбольном поле – война на поле битвы

Например, *das letzten Aufgebot, sich verschanzen*

2. Игрок – боец

Модель актуализируется в лексемах *sich werfen, die Bombe, befehligte Abwehr, verteidigen*

Приведенные выше примеры из немецкого и русского языков позволяют отметить широкую распространенность метафоры войны и ее значительную роль в процессе языковой объективации лексем, примыкающих к концептуальному полю «Спорт».

В русском языке дно из базовых метафорических представлений в рамках спортивного дискурса базируется на использовании потенциалов сферы-источника «искусство». Репортаж о футбольном матче может включать в себя музыкальные, кинематографические, театральные, литературные понятия, метафорически спроецированные на некоторые элементы игры. Основа отражения спортивных событий через понятийную сферу «искусство» – их зрелищная, эстетическая составляющая. Состязания должны удовлетворять интересам и ожиданиям зрителей.

В метафоре **ФУТБОЛ – ТЕАТР** можно выделить следующие модели:

1. Игра – театральное действие.

Игроки – актеры

Действительно, красивый, содержательный матч – это представление, спектакль, участниками которого являются зрители. В качестве спектакля или представления может

быть метафорически выражена и зрелищная игра отдельного футболиста на поле. Его мастерство может привести к тому, что игру признают *спектаклем одного актера*.

Различные позиции футболистов на поле и их разнообразные функции

в организации игры – их *амплуа*. Первый матч команды на чемпионате – *премьера, дебют*. Следует отметить, что театральная метафора в футбольном дискурсе является основным средством трансляции положительных эстетических и психологических оценок.

В немецком концепте футбола метафора *ФУТБОЛ – ТЕАТР* не представлена. Но зато в нем функционирует зооморфная метафора, которой нет в русском языке. Например, *Angsthasen-Fußball* – трусливая манера (тактика) игры, при которой команда как бы «отбивается» от атак противника, не пытаясь наладить атакующие созидательные действия.

В общеразговорной лексике сложное образование *Angsthase(n)* (*трусливый заяц*) выступает, как правило, изолированно, символизируя такие качества, как нерешительность и трусость, являясь более «мягким» обозначением *nomina agentis* и «мягким» синонимом к прямолинейному и категоричному *Feigling* (трус). Эту образно-негативную характеристику анализируемое сложное существительное привнесло с собой и в концепт *ФУТБОЛ*, выступая в качестве определительного компонента сложного образования и обозначая «трусливый футбол» или более конкретно «трусливую тактику игры».

Hühnerhaufen-Abwehr – бессистемная защита (сравнивается со стаей кур). Основную отрицательную коннотацию данное негативно окрашенное существительное получает в основном за счёт первого компонента *Hühner* (куры), символизирующего в немецком языковом ареале такие качества, как бессмысленность и неорганизованность.

Schwalbe – картинное падение с целью спровоцировать таким образом назначение судьёй пенальти. В общеязыковой лексике существительное *Schwalbe* (ласточка) для создания образно-негативной характеристики не применяется. Негативную оценочность оно приобретает лишь при вхождении в концепт в качестве обозначения понятия «картинное падение в штрафной площадке противника с целью «заработать» с помощью обмана судьи пенальти».

Выводы и предложения. Думается, в рамках настоящего исследования невозможно рассмотреть и проанализировать все метафоры, представляющие футбол как образ. На наш взгляд, это может послужить предметом дальнейших исследований, поскольку метафорика спорта очень яркая и захватывающая, и это возможно проследить в телевизионных и радиорепортажах. Мы считаем, что фразеологические и образно-метафорические сочетания концепта *ФУТБОЛ* свидетельствуют о яркой национальной символике в обоих языках, а также говорят о специфических национальных чертах, отличающих идиоматические выражения столь разных языков.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова // Языки русской культуры. – М., 1999. – 895 с.
2. Козуб Г.Н. Лексическая репрезентация концепта *ФУТБОЛ* в русской и немецкой лингвокультурах / Г.Н. Козуб, М.Ю. Ольховик // Наукові записки. – Випуск 164. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький: Видавництво «Код», 2018. – С. 94-99.
3. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. РАН ИЯ. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 556 с.
4. Кудрин С.А. Базовые метафоры спортивного дискурса как текстопорождающие модели: Дисс. ... канд. филол. наук / С.А. Кудрин. – М., 2011. – 212 с.
5. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Изв. РАН. Сер. лит. и яз. 93. Т.52, №1. – С. 3-9.
6. Никулина Е.А. Взаимодействие и взаимовлияние терминологии и фразеологии современного английского языка / Е.А. Никулина. – М.: Прометей, 2004. – 225 с.
7. Рылов А.С. Терминологическая система «Футбол» в русском языке: Автореф. ... дисс. канд. филол. наук / А.С. Рылов. – Нижний Новгород, 1998. – 20с.

REFERENCES

1. Arutyunova N.D. (1999). Yazyk i mir cheloveka / N.D. Arutyunova [Language and world of person. M.: Languages of Russian culture]. – 895 p.
2. Kozub G.N. (2018). Leksicheskaya reprezentaciya koncepta FUTBOL v russkoj i nemeczkoj lingvokulturakh / G.N. Kozub, M.Yu. Olkhovik [Lexical representation of the concept of *Football* in Russian and German linguistic culture] // Scientific notes. – Release philological science series 164]. – Kropivniczkij: Vidavnicztvo «Kod». – pp. 94-99.

3. Kubryakova E.S.(2004). Yazyk i znanie: Na puti polucheniya znanij o yazyke: Chasti rechi s kognitivnoj točki zreniya. Rol yazyka v poznanii mira / E. S. Kubryakova [Language and knowledge: On the way to gain knowledge of the language: Parts of speech from a cognitive point of view. The role of language in cognition of the world / Russian Academy of Sciences. – M.: Languages of Slavic culture]. – 556 p.
4. Kudrin S.A. (2011) Bazovye metafory sportivnogo diskursa kak tekstoporozhdayushhie modeli [Basic metaphors of sports as text-making models]: Diss. ... kand. filol. nauk / S.A. Kudrin . - M. - 212 p.
5. Likhachev D.S. (1993) Konceptosfera ruscckogo yazyka / D.S. Likhachev [Concept sphere of the Russian language] // Izv. RAN. Ser. lit. i yaz. 93. T.52, №1. – pp. 3-9.
6. Nikulina E.A. (2004) Vzaimodejstvie i vzaimovliyanie terminologii i frazeologii sovremennogo anglijskogo yazyka.[Interactions and mutual influence of the terminology and phraseology of modern English] / E.A. Nikulina. – M.: Prometej. – 225 p.
7. Rylov A.S. (1998) Terminologicheskaya sistema «Futbol» v russkom yazyke [Terminological system Football in Russian language]: Avtoref. ... diss. kand. filolog. nauk / A.S. Rylov. – Nizhnij Novgorod. – 20 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Галина Козуб – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та гуманітарної підготовки Української медичної стоматологічної академії.

Наукові інтереси: мова художнього твору, семантичний словотвір, когнітивна лінгвістика.

Марія Ольховик – провідний спеціаліст німецької мови видавництва «Просвещение» (Москва).

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвокультурні проблеми перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Halyna Kozub – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian Studies and Humanitarian Training of the Ukrainian Medical Dental Academy.

Scientific interests: language of artwork, semantic word-formation, cognitive linguistics.

Maria Olkhovik – a leading specialist of the German language publishing house "Enlightenment" (Moscow).

Scientific interests: cognitive linguistics, linguistic and cultural problems of translation.

УДК 811'37: (801.7+801.08)

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.75>

STEREOTYPE OF CALIFORNIA. CULTURAL ASPECT

Світлана ЛЮБИМОВА (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7102-370x>

e-mail: elurus2006@gmail.com

ЛЮБИМОВА Світлана. СТЕРЕОТИП КАЛІФОРНІЇ. КУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ. Робота присвячена лінгвальному аналізу соціокультурного стереотипа Каліфорнії. Пов'язаний з Каліфорнією, термін «Каліфорнікація» викликає образи та сцени з голлівудських фільмів, які зображують комфортне та щасливе життя в Каліфорнії. Поширення каліфорнійського способу життя сприймається в Європі як занепад моральних норм. Асоційована з розкішню гламурного Голлівуду, Каліфорнія сприймається як осередок розпусти. Соціокультурний стереотип у роботі розглядається як спрощений образ фрагменту соціальної картини світу, який репрезентований словом. У комунікації закодована у слові інформація розгортається у висновках, асоціаціях, прецедентних ситуаціях і іменах, добре відомих у культурі. Якісний аналіз спрямований на опис культурних та етичних аспектів стереотипу Каліфорнії. Впливаючи на громадську думку, мас-медіа створює і поширює стереотипи. Мовний матеріал представлений всесвітньо відомими піснями американської рок-групи «Red Hot Chili Peppers». Метою даної роботи є виявлення висновків та асоціативних характеристик, представлених у піснях каліфорнійського рок-гурту, які складають значення стереотипу Каліфорнії. Аналіз показав, що стереотип Каліфорнії в наші дні позначає прекрасне життя, а також згубну гонитву за славою та багатством.

Ключові слова: соціокультурний стереотип, Каліфорнія, каліфорнікація, культурний аспект, аксіологічний аспект, медіа-дискурс.

LYUBIMOVA Svitlana. STEREOTYPE OF CALIFORNIA. CULTURAL ASPECT. The work presents the analysis of a sociocultural stereotype of California made on the language data. Associated with California, the term "Californication" evokes images and scenes of Hollywood films that depict a comfortable and happy life in California. Commonly interpreted in Europe, as the decay of moral standards of the Western World, the spread of California life style is seen in close relation to fornication and exposition of sex and nudity. California is not only place of glamorous Hollywood, but also a liberal state with the largest sub-national economy in the world. Associated with Los Angeles beaches and Hollywood, the state has become a stereotype of American life for the rest of the world. A sociocultural stereotype in the work is considered as a oversimplified image of the fragment of a social world, which is represented by a

word. In communication, a codified by a word information unfolds in inferences, implications, and allusions well-known in the culture. A qualitative analysis is directed to describe cultural and ethical aspects of the stereotype of California. Affecting public opinion, Mass Media create and propagate stereotypes. Interpretative domain is studied on the Mass Media products, represented by globally famous songs of American rock group the Red Hot Chili Peppers. The aim of this work is to discover conclusions, inferences, implications, and associative characteristics that constitute the meaning of the stereotype of California revealed in the songs of Californian rock band. The paper presents a descriptive study in connection with extra-linguistic factors influencing the stereotype's interpretation. The analysis has shown the stereotype of California nowadays implies a beautiful life, as well as detrimental pursuit for fame and riches.

Key words: sociocultural stereotype, California, Californication, cultural aspect, axiological aspect, Mass Media.

*And tidal waves couldn't save the world from Californication...
(Red Hot Chili Peppers, "Californication")*

Introduction. Stereotype in Mass Media

Unlikely in 1999 the Red Hot Chili Peppers knew that the name of their song "Californication" would become a term for a sociocultural stereotype of California that enjoys global fame. Though the term had appeared much earlier the universally known song, the popularity it gained came directly from this song. Now the catchy word is used to denote various aspects of California, and even more – American life.

Associated with California, the term *Californication* evokes images and scenes of Hollywood films that depict a blasé life of loose morals. Commonly interpreted in Europe, as the decay of moral standards of the Western World, the spread of California life style is seen in close relation to fornication and exposition of sex and nudity. The book "Californication" (2016) by M. Kita could serve as the exemplary record of such opinion. Supported by choreographed performances with fitness models, this work of a feminist intends to create tension around identity and sexuality represented in painted beach towels, drawings, and television advertisements. California is presented in this work "as a symbol and a stereotype, a place where notions of sunniness and freedom coincide with reputation of debauchery. Debauchery is often sexist...". Stereotype of California in the book is a bulwark of lechery, bad taste, superficiality of "impervious to shame" people (Wagley, 2016: 12). Represented by the word *Californication*, a sociocultural stereotype of California conveys mostly negative meaning that is interpreted in this work in the view of its cultural aspect.

Acknowledged as simplified and reduced information about a fragment of social environment, sociocultural stereotypes are realized in symbols, heroes, and rituals (Hofstede et al., 2010: 7). Stereotypes are oversimplified notions of social world, represented by a compressed and codified form of a word or a word combination. In cognitive linguistics perspective, a sociocultural stereotype is considered a verbalized unit of mental activity aimed to identify and store cumulative information about mental categories, the properties of which are easily recognizable (Geeraerts, 2006). Maintained and changed through language and communication, sociocultural stereotypes are represented in discourse in the form of pragmatic predispositions and attitudes.

Affecting public opinion, Mass Media create and propagate stereotypes. Thus media presentation of sociocultural stereotypes is of current importance in cognitive and cultural linguistics. The aim of this work is to describe cultural and axiological meaning of a sociocultural stereotype California, largely represented by the term *Californication*.

Methodology

With the aim to investigate the phenomenon of stereotyping California, discourse analysis (Gee, 1999; Anderson, 2012) is applied in the work. Value judgments, conclusions, and mental sets implied by the term *Californication* are explicated from Media discourse. Implemented pragmatic analysis is aimed at disclosing emotional perception of the phenomenon in the form of inferences, implications, and associative characteristics. The word is studied descriptively in connection with extra-linguistic factors influencing its representation and perception. Thus, various procedures directed at decomposition and explication of characteristics facilitate the record of a cultural profile of *Californication*.

Cultural Aspect of the Stereotype of California

The cultural meaning of a stereotypic California is determined by cosmopolitan and liberal ideas of Californian groovers that seem mad, strange, and eccentric for philistine traditionalists.

California is not only place of glamorous Hollywood, but also a refuge of Bohemia enjoying life “among the loony luminaries, surfing sages, and misfits grooving on “the Coast” (Elingham, 2013: 398). Representing relaxed bohemian atmosphere of the state, *Californication* indicates indie surf-meets, art hangouts, fashion scene, and Hollywood stars on vacation. Symbolizing happiness and comfort, the word is applied to other places of the world, such as Biarritz. Ever since the American screenwriter Peter Viertel arrived on the beach of Biarritz during the filming of “The Sun Also Rises” in 1956, a breezy surfing capital of France has come to be called “the French California” (Murphy, 2013). Noticeable impact of Californian culture on the world is typically associated with the the songs by the Red Hot Chili Peppers that embody a stereotypic opinion of California.

Californication of Red Hot Chili Peppers: temptation and sin

The genuine Los Angeles rock band, the Red Hot Chili Peppers (R.H.C.P.), often depicted the erratic culture and lifestyle of the city. The song “Californication” (Smith, Peter 1999) appeared in 2000 as the fourth single of the album by the same name released a year earlier. The album includes other songs (“Around the World”, “Emmit Rammus”, “Purple Stain”, “Parallel Universe”) describing California and Los Angeles with catchphrases of pop culture that create negative metaphors for the American dream. “Californication” is “the album’s most distinct song about the dark side of California culture and its propagation through Hollywood and its movie industry – and maybe the most critical R.H.C.P. song on this subject altogether” (Klug, 2017: 175).

California by the R.H.C.P. is a dream about a luxurious, but a bogus world of “silver screen” attracting people by fame, sex, ever-lasting youth, and beauty. Ironically, the R.H.C.P. is arguably as much part of *Californication* as the entertainment industry that this rock band denounces (Pulkowski, 2014: 4). The lyrics of the song represent encryption of Californian “paradox of self-determination and heteronomy” (Klug, 2017: 175). The dream of Hollywood incites young girls from all over the world to crave for fame. Objectives set by them are trite and imposed by Hollywood standards. Hollywood needs ideal bodies, “Celebrity skin”, and blond hair of “little girls from Sweden”. A well-paid plastic surgeon can help to achieve the desired ever-lasting beauty: “Pay your surgeon very well to break the spell of aging”. Hollywood dream in the song is metaphorically described as “First born unicorn”, something which is unique, unattainable and imaginary. However, striving to catch incredible fortune in the fairy place like Hollywood ingenuous girls can find themselves in “Hardcore, soft porn” made in “a Hollywood basement”. In “Around the World” the R.H.C.P. warn about girls from California, who are eager to achieve success and riches.

In the R.H.C.P.’s verdict, “It’s understood that Hollywood sells “Californication”, the term *Californication* stands for illusion of Hollywood heavenly life. Hyperbole “Space may be the final frontier” strengthens the opinion about the spread of Hollywood highly commercialized culture that goes beyond all possible limits.

The reference to Kurt Cobain shows the destructive power of *Californication*, faulty temptations of which are unsurmountable for vulnerable people. Apparently depressed by drugs, the leader of the successful Seattle band Nirvana committed suicide in 1994. Nevertheless, the R.H.C.P. are optimistic, expressing the quintessence of the song in words “Destruction leads to a very rough road but it also breeds creation”. There will be other people to come to California in pursuit of fame and glory. They will live through noxious power of *Californication* that may lead them either to destruction, or to attainment of aims through constructive endeavours.

Dani California is the name of the hit of the group released in 2006. It is the story of a broken-hearted starlet that ran from home to Los Angeles to become an actress, but got “chewed up” by California that is full of temptations. A girl was born in the state of Mississippi, which is known as high in measures of poverty, ranking low among states in health service, education, and development. Her father “was a copper and her mom was a hippie”. “She never knew that there was anything more than poor”. Raised in atmosphere of poverty and neglect, she committed a crime robbing a bank. Dani changed her name to California and ran away to the state that seemed to her “a little brighter”. “She’s a runner, rebel and a stunner”, but this did not guarantee her success in California.

The R.H.C.P.’s song “Purple Stain” is irony of Hollywood as blessed life in California:

“Knock on wood we all stay good
‘Cause we all live in Hollywood

With Dracula and Darla Hood.”

“Knock on wood” is said in order to avoid bad luck, when you mention hopes you have for the future. Hollywood is the Mecca of creative people, and if they achieve success there, it is regarded a real acknowledgement. It is the place, where fame is reached whatever you do – playing Dracula or starting your career as a child like Darla Hood. However, the irony is the fame in Hollywood could not save the life of celebrated actors. Thus, mentioned in the song Farley (Farley Christopher Crosby) was a comedy actor, who died of an overdose of cocaine and morphine. Darla Hood, who got her fame being a child, died suddenly of a heart failure at the age of 47.

“Parallel Universe” is not only the name of the R.H.C.P.’s song, but a metaphor to describe an alternate reality, is a hypothetical self-contained plane of existence in a rich and warm, but deceitful state of California. It is a universe where the very laws of nature are different. It is the space between both fantasy world and reality.

Ethics of California

The film industry spreads the highly sexualized, consumer driven, version of American culture that heavily emphasizes sensual pleasures, youth, and Hollywood beauty standards as the precious goals to be achieved. This refers to rampant hedonism, the pursuit of happiness as the sole and chief stimulus in person’s life. A quotation from Horace: “Carpe diem, quam minimum credula postero”, which means “Make the most of today and do not trust in tomorrow”, concerns the firm belief that people should not miss available for today pleasures. *Carpe diem* is the very nature of some pleasures that, if not obtained now, will not be available ever.

Pleasures are fleeting and momentary. Gaiety and youth became cherished properties of success. Hollywood burst into the popular consciousness all around the world with stars flaunting their fabulous life to the public. American celebrities spend their wealth throwing into extravagancy of indulgence and intense pleasures. Instantaneous wish fulfilment and surfeit with comforts compel hedonists to seek for more exciting pleasures, irrespective of their cost or unlawful and morally wrong character, as in the case of many Hollywood celebrities mentioned in the songs of the R.H.C.P.

Beauty became the life pursuit. *Californication* promotes looking young and beautiful as a way of being healthy, successful, and morally right. Conformity with beauty standards is essential for gaining success. Thus, there is the close relation between gender, production and consumption of food and cultural questions of power and control. Female identities are embodied in food practices. Thinness is dominant in Western discourse, as it is promoted as a symbol of self-control and power (Wolputte, 2004: 259).

Shapely figure, regular features of the face, youthful look make up generally accepted pattern of beauty, popularized by celebrities. “Classic Californication Girls” looks exactly the same way: “tanned and blond, uplifted in the right places” (Clements, 2007: 75). This exaggerated catch up with beauty trends is attributed to *Californication*. “It’s what’s happening to the whole country: *Californication*...It’s this gloss. Everybody has become a youth impersonator”. People are “doing” movie stars, trying to look like them (Sherrill, 1991).

Californication is the feature that contrasts Los Angeles, or other urban community, with a rural one. Rural Americans feel the obligation to one another, uphold the local ways of being and community morals.

Conclusion.

The US influence on the world’s culture has been obvious since the beginning of the 20th century. The vast lands and opportunities for success have always attracted immigrants to the country. Expansion of American dominance in the international scene brings opposing views on American ideals. The word has acquired negative connotation of enforcement American values that are connected with comforts of Californian life.

American impact on the world culture and life in the whole is not done only via Hollywood production, but also Google, Tweeter, Facebook, American journalism and television. *Californication* is one of manifestations of globalization processes, enabled by the cross-border trade of cultural products and trends of commoditization of culture.

Sprung from the word California, the term *Californication* refers to a stereotypic description of different aspects of life in California. *Californication* nowadays implies a beautiful life, as well as detrimental pursuit for fame and riches. *Californication* is a process that affects America as well

as the rest of the world. *Californication* has become a new term of American influence on the world that “globalizes a recipe for personal happiness and creates the world through its artefacts” (Pulkowski, 2014: 4). The reason for this is that cosmopolitan culture attracts by “the common thirst for leisure and excitement” (Dyreson, 2015: 174). The consequences of this detrimental process are described in the songs of the R.H.C.P.

REFERENCES

1. Anderson, J. (2012). *The atomic components of thought*, Psychology Press, NY
2. Clements, M. (2007). *Copper Thunderbird*, Talonbooks, Vancouver.
3. Ellingham, I. (2013). Book reviews: The life of things: therapy and soul of the world in Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 12, 4, pp. 398-400 doi.org/10.1080/14779757.2013.869506.
4. Gee, J. (1999). *An introduction to discourse analysis: theory and method*, Routledge, London.
5. Geeraerts, J. (2006). *Cognitive Linguistics Basic Readings*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
6. Dyreson, M. (2015). *Crafting patriotism for global dominance. America at the Olympics*. NY: Routledge.
7. Hofstede, G., Hofstede, G.J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind: Intercultural Cooperation and its Importance for Survival*. New York: McGraw Hill.
8. Klug, D. (2017). These kind of dreams. Dystopian depictions of California in the music video. K. Nowak-McNeice & A. Zarzycka (eds). *A dark California. Essays on dystopian depictions in popular culture*. North Carolina: McFarland, 174–182.
9. Murphy, T. (2013). The californication of Biarritz <https://tmagazine.blogs.nytimes.com/2013/03/15/the-californication-of-biarritz/>
10. Pulkowski, D. (2014). The law and politics of international regime conflict, Oxford University Press, NY, DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199689330.001.0001>.
11. Sherrill, M. (1991). The man from “BAD”, Washington Post, viewed from https://www.washingtonpost.com/archive/lifestyle/1991/12/17/the-man-from-bad/e84849b3-1ff2-4e39-b31f-dd29164a1d04/?utm_term=.4ab23e1e52ae.
12. Smith, Ch., Peter, G. (1999). “Californication” Balzary <https://songmeanings.com/songs/view/1372/>.
13. Wagley, C. (2016). Forward in M Kita (ed) *Californication*, Snoeck, Gent, pp. 11-15.
14. Van Wolputte, S. (2004). Hang on to your self. Of bodies, embodiment and selves, *Annual Review of Anthropology* 33, pp. 251-69, DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.33.070203.143749>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Любимова – кандидат філологічних наук, доцент, докторант Київського лінгвістичного університету, кафедра англійської філології, перекладу і філософії мови ім. проф. О.М. Мороховського.
Наукові інтереси: дослідження соціокультурних стереотипів у американському медіа-дискурсі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Svitlana Lyubymiva – Philosophy Doctor (Philology), Associate Professor, Postdoctoral student of the Department of English Philology, Translation and Philosophy of Language, National Linguistic University, Kyiv, Ukraine.
Scientific interests: studying sociocultural stereotypes in American Media discourse.

УДК: 811.163.2'282.4:39

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.76>

СИМВОЛІКА СВЯТ: ЕТНІЧНА ТОЖСАМІСТЬ БОЛГАР УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛЕКСИКИ

Олександра МАЛАШ (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5726-5646>

e-mail: darmodej@ukr.net

МАЛАШ Олександра. СИМВОЛІКА СВЯТ: ЕТНІЧНА ТОЖСАМІСТЬ БОЛГАР УКРАЇНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЛЕКСИКИ. Статтю присвячено лінгвокультурній символіці свят, що відзначаються болгарською етнічною меншиною в Україні. Об'єктом зацікавлення стали найменування календарних свят – Різдва (Коледа), Трифонов день (Трифунувден, Трифун Зарязан), день св. Георгія (Гергьовден), Іванова дня (Еньовден), свята весни Лазаровден та їхніх атрибутів як болгарських лінгвокультурем.

Ключові слова: болгарська мова, болгари в Україні, лексика, лінгвокультурологія, лінгвокультурема.

MALASH Oleksandra. HOLIDAY SYMBOLICS: THE ETHNIC IDENTITY OF THE BULGARIANS IN UKRAINE THROUGH THE LENS OF THE VOCABULARY. The article deals with the linguocultural symbols of the folk festivals being kept by the Bulgarian ethnic minority in Ukraine. The names of these festivals and their attributes have

become the object of our interest. The Bulgarian ethnic societies have been existing in Ukraine since the 18 c. Mass migrations of the Bulgarians to the Ukrainian lands were occasioned by the authority restrictions (Bulgaria has been being occupied by the Ottoman Empire). The Bulgarian migrants found lodgment in prairies by the Black Sea and the Sea of Azov (Odessa, Mykolaiv, Zaporizhia regions today) and on the Crimean Peninsula. Integrated naturally to the Ukrainian society, Bulgarian ethnic minority is still preserving its lingual and cultural identity. It is keeping in touch its mother country. The Bulgarians hold their traditions inherited from the historical motherland. The Ukrainian Bulgarians have been preserving such linguoculturemes as Ignazhden, Christmas (Koleda), Gergiovdn, summer folk holiday Eniovdn, spring folk fest Lazarovden that they celebrate in response to the national traditions. It allows to the researchers to highlight some verbal symbols and to reconstruct particularly their linguocultural semantics – survakane as a New Year ritual, Trifon as a patron of all winemakers, Lazar as a character of the Christian mythology but successfully included to the system of the pagan beliefs etc. Linguoculturally engaged lexemes related to the holidays are the chrononyms, characters names, as well as names of rituals and their attributes – special meals, natural and made talismans, decorations, clothes etc. Some linguocultural symbols can be highlighted in the folk songs being performed on the respective date on the calendar.

Keywords: Bulgarian language, Bulgarians in Ukraine, vocabulary, scientific publications, linguoculturology, linguocultureme.

Постановка проблеми. Всебічна підтримка й розвиток мов та культур національних меншин – одна з надважливих засад державної політики. Право на етнічне самовизначення, на вивчення рідної мови й популяризацію культури гарантовано громадянам Конституцією України (Ст. 10 та 11), Законом про національні меншини України від 25 червня 1992 р. Україна, як держава, що обрала європейський вектор розвитку та дотримується міжнародних зобов'язань щодо національних меншин, враховує й засади Європейської хартії регіональних мов від 5 листопада 1992 р.

Болгарською мовою в нашій державі спілкується як рідною приблизно 0,4% населення. Тож болгарська етноспільнота, що проживає на території України, викликала зацікавлення фахівців, зокрема з гуманітарних дисциплін.

В Україні болгарська громада формувалася від початку XIX ст., хоча перше селище Вільшанка, засноване мігрантами з Північно-Східної Болгарії, створено на території теперішньої Кропивницької області. Нині болгари проживають на Одещині, в Запорізькій та Миколаївській областях, у Криму й на Закарпатті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом усієї історії розвитку болгаристики на українських теренах дослідники фокусувалися на найрізноманітніших питаннях, що стосуються мови та культури болгар України. Результатами наукових пошуків ще до здобуття Незалежності стали збірники «Статті та матеріали з болгарської діалектології СРСР» (1950–1962 рр.), де в центрі уваги мовознавців перебували болгарські говірки Одеської, Миколаївської та Кропивницької (колишньої Кіровоградської) областей. В незалежній Україні вийшли друком праці «Болгарські говірки України» (перший випуск – 1998 р.).

У 40-х рр. XX ст. матеріали (здебільшого польові записи), присвячені болгарській етноспільноті в Україні (тодішній УРСР), було зосереджено довкола лексичного складу та граматичної будови переселенських говірок українського Півдня й Центру з погляду їхньої відмінності від материкової мови. В 90-х рр. панівною стала тенденція опису окремої болгарської говірки (переважно в Одеській області), в колі наукових зацікавлень болгаристів перебували й мовні контакти болгар із носіями інших мов на територіях компактного проживання переселенців (Л. Ф. Баранник, Л. П. Зеленко).

2000-і рр. відзначають стрімке посилення інтересу до окремих граматичних явищ в одній говірці або кількох, до походження й функціонування специфічних лексико-семантичних груп (В. О. Колесник, С. І. Георгієва, З. Барболова, Л. П. Зеленко та ін).

Наприкінці XX – на початку XXI ст. у розвідках, присвячених мовам етнічних меншин України, зокрема болгарських, чітко окреслилося прагнення на основі мовного матеріалу (зокрема лексичного) досліджувати етнокультурні константи, збережені в ньому. Нагадаємо, що 29–31 жовтня 1998, символічно на честь визволення Болгарії від османського іга, в Одесі відбулася міжнародна конференція, на якій В. О. Колесник виступила з пропозицією створення етнолінгвістичного атласу болгарської діаспори в Україні (Колесник, 1999).

Постановка завдання. Хоча розроблення раніше порушених питань (запозичення, архаїзми, міжмовні лексико-семантичні паралелі) в другому десятиріччі ХХІ ст. продовжилися у працях В. О. Колесник, С. Д. Топалової, С. І. Георгієвої, Е. П. Стоянової, Н. М. Гончар та ін., 2010-ті рр. принесли до української болгаристики давно виплекану ідею вивчення болгарської етнічної самобутності крізь призму лексики болгар за межами метрополії.

Метою цього дослідження є аналіз поточного стану лінгвокультурно маркованої лексики, пов'язаної з відзначенням народних свят. Матеріалами розвідки стали публікації в українських періодичних виданнях, присвячені мові болгар-переселенців, які проживають в Одеській, Запорізькій, Миколаївській областях та в Автономній Республіці Крим, словники говірок болгар України, збірки народних пісень, записаних у ХХ – перші десятиріччя ХХІ ст. **Основне завдання** цієї праці – показати, як лінгвокультурна семантика й символіка свят реалізується на сучасному зрізі та які лінгвокультуреми збереглися в них дотепер.

Виклад основного матеріалу.

Автори праць з етнолінгвістики й лінгвокультурології, зокрема лінгвокраїнознавчих монографій та словників, одноставні в тому, що національне свято – важливий складник ментальності народу, тож потребує детального аналізу всіх атрибутів як семантичного коду.

Матеріали публікацій з української болгаристики показують, що їхні автори чітко бачать цінність свята в його сукупності лінгвокультурем. С. І. Георгієва цілком слушно називає календарні свята чинником, який сприяє збереженню етнокультурної ідентичності болгар, що мешкають на Півдні України, та підкреслює важливість святкового ритуалу для етнолінгвістичних досліджень (Георгиева, 2017: 252).

Народний календар болгар України, які сповідують переважно християнство, закономірно пов'язаний з церковним. Велику частину в ньому посідають дні, присвячені святым: *Андреевден, Андрей Первувзанийя, Арангел, Арханг'ел, Рангелувден, Богуродица, Гол'ема Богородица, Мъничката Бугуродица, Васильовден, Г'ергевден (Г'ергьовд'ен), Зимен Никулай, Летан Никулай, Трифон Зарезан (Трифанофд'ен)* та багато інших. Проте язичницькі назви, як *Бабинден, Вълчи празници «Вовчі свята», русали, Баба Марта, Змийски ден «Зміїний день»* тощо теж не лишаються поза увагою (Георгиева, 2017: 255–257). Об'єктом нашого дослідження стали ті свята, які продукують найбільше лінгвокультурно забарвленого мовного матеріалу і є вербальними маркерами болгарської культури за межами Болгарії.

Один із найвідоміших та найпоширеніших слов'янських лінгвокультурних символів – *Колада* (Різдво, Коляда), що має також назви *Божик, Божич*. Адже це – час народження *Млада Бога* (Немовляти-Бога, Сонця), на образ якого після прийняття християнства наклалася постать Ісуса Христа. Але навіть у колядках, записаних на початку 2010-х рр., фігурує загадкова *ранна зура калесничка «вранішня зоря-дарувальниця»* – посланниця Сонця, відряджена на землю, аби обдарувати найкращу дівчину – родоначальницю (Червенко, 2012: 24).

В. Я. Диханов, реконструюючи культ Божої Матері в болгар, підкреслює, що Марія була наділена всіма рисами, притаманними Богу. До того ж саме *Бугуродица, Божя майка* визначала для болгар (надто болгарок) режим праці й відпочинку. Так, із вірою в те, що *«ут Игнажден до Колада се мъчила Божата майка»* («від Ігнатова дня до Різдва тужилася Божа Мати»), тобто 5 діб – з 19 до 24 грудня) пов'язана заборона на рукоділля в цей період; порушення каралося важкими пологами (Диханов, 2000: 162–163). Поняття *мъка* «страждання» в болгарській лінгвокультурі фокусується довкола дітонародження: дохристиянське Різдво (Коляда) – народження сонця після тривалого темного періоду сонцестояння) поєднується з християнським народженням Господа внаслідок тривалих потуг Марії.

Віншування – колядування в болгар має назву *коледарска благословія*. І це не випадково, адже болгарські колядки – це переважно побажання щастя, здоров'я, доброго врожаю – тобто *благо слово*. Наприклад: *«хабер носят (...) кобили са разкончили, крави ти са разтелили, ювце ти са разягнили»* («звістку принесли [колядники. – О. М.] (...) кобили

ожеребилися, корови твої розтелилися, вівці твої покотилися») (с. Кубанка) (Кауфман 1, 1982: 438), «чи ви носят мед и маслу (...) за дичица» («принесли вам мед і масло (...) для діточок») (Кауфман 1, 1982: 443). *Коледари луди млади* («колядники буйні молодці») збираються цілими ватагами (*коледарски дружини*) на чолі з найсильнішим та найвправнішим – *стънник*; їх усюди зустрічають як бажаних, *добри гости*, адже сказані ними слова мають магічну силу й неминуче мають здійснитися.

У вербально-семантичному кодї Різдва-Коляди виявляємо сповнені святкової символіки обрядові страви: *пита* «бездріжджовий хліб», яким починають пісню передріздвяну вечерю та перший шматок якого обов'язково відламують для Божої Матері (Колесник, 2019: 659); *вит превит кравай* «плетений-переплетений коровай», що ним господиня частує гостей (Георгиева, 2005: 40), а колядники його благословляють піснями та примовками (Кауфман 1: 454). Колядникам відчиняють *чимшир порти* «самшитові ворота», адже самшит – вічнозелена рослина, символ незнищеного життя.

В болгарських селищах України, як і в самій Болгарії, зберігся ритуал під назвою *сурвакане*. У примовках, які його супроводжують, центральним поняттям є *сурвакница* – прикрашена кизилова гілка; слово *сурвакница* походить від *суров* «сирий, зелений», а побажання, які виголошує учасник – *сурвакар* – починаються з «*сур(о)ва годїна*», тобто «сирого року», що ймовірно означає «міцного, здорового року» (Мороз, 2006: 27). Сирість, свіжість у таких побажаннях ототожнено зі здоров'ям, життєвою силою, недарма й саму гілку вирізували саме з кизилу, вічнозеленого та гнучкого дерева, щоб передати зібрану в ньому життєву енергію тому, кого ця *сурвакница* торкнулася. Кизиліві бруньки – *дрянови пьлки*, – крім того, запікаються в обрядовому пирогові – *милина* (*бóговица*, тобто божий пиріг) (Колев, 1993: 252).

День святого Афанасія – *Танасувден* сигналізував про те, що настала середина зими (*сред зима; Свети Танас вика лятуту* «Святий Танас гукає літо») і потрібно починати посилено годувати худобу, аби принесла добрий приплід і була працездатною в полі (Диханов, 2000: 160). Саме ім'я *Танас* (повне *Атанас*, укр. *Опанас, Афанасій*, грец. *Ἀθανάσιος*) означає «безсмертний» та пов'язане з циклічністю, невмирущистю природи, життя взагалі.

Семантика безсмертя (точніше, порятунку від смерті), закладена в *Танасувден*, має тісний зв'язок із іншою назвою, відомою в метрополії, але втраченою на переселенських територіях – *Чуминден*. Це так званий день чуми – її народження. Чума також має й день смерті, відомий і нащадкам болгар-мігрантів в Україні – *Харалампиев ден* (6 лютого), та важливо, що обидва *чумни дни* мають спільну лінгвокультуру, що фігурує в багатьох народних піснях – *чёрна кукóшка* «чорна курка». Вона символізує перемогу над чумою – страву з неї приносять у жертву разом з іншими наїдками (Шабашов, 2003: 419).

Як і в самій Болгарії, за її межами 14 лютого шанують свято виноградарів *Трифун*, *Трифун Зарязан*, *Трифоновд'ен*. Ключові символи цього дня – *лузь* «виноградна лоза» та *віну* «вино». Звичай зрізувати гілку винограду й поливати вином – «*на Трифун тр'абъ дъ съ утр'ежи иднь в'еткъ ут лузьтъ, дъ съ нулей с вину тва м'асту, д'ету ий ср'азану*» («на Трифона потрібно відрізати одну гілку від виноградника, полити вином те місце, де її зрізали») (Колесник, 2019: 553) – пов'язаний, імовірно, з тим, що вино є символом життя, й через поливання ним зрізів на виноградникові відбувається символічне повернення життєдайної енергії до тимчасово мертвої лози. Також у символіці свята збережено традиційне ототожнення вина та крові: «*Трифун си утр'азъл нусъ*» («Трифон відрізав собі носа») (Колесник, 2019: 553).

Народне свято весняного розквіту природи збігається з днем воскресіння християнського персонажа Лазаря – *Лазаровден*, відзначається в суботу за тиждень до Великодня. «*Лазар ведньж в година, като ружа в градина*» («Лазар – раз на рік, як ружа в саду»), – співають болгари в с. Гірсівка Запорізької області (Кауфман 1, 1982: 660). За два тижні до Христового Воскресіння болгари на Одещині, як і в метрополії, вшановують *Сюрмах Лазар* (вбогого Лазаря, як його називають у с. Главани), *Бедния Лазар* (бідного Лазаря, с. Нові Трояни), *Мъртвия Лазар* (мертвого Лазаря, с. Главани), а власне напередодні

Вербної неділі – *Богатия Лазар* (Багатого Лазаря, с. Задунаївка) (Стрезева, 2000: 94), що відсилає до біблійної історії про злиденне земне життя Лазаря та щасливе – після смерті. У вербальному семантичному коді цього свята переплетено поняття *Лазар* и *пролет* «весна», саме воскреслому Лазареві учасниці дійства *лазаруване* сповіщають піснями про прихід весни: «*Лазар'е, драгу ли ѝе т'е, чи иди прол'ет в'ес'ела*» («Лазарю, чи радий ти, що приходить весна весела», с. Городне Одеської обл.) (Колесник, 2019: 297). Дівчата, названі *лазарки*, з кошиками в руках обходять оселі. Вважається, що дівчина, яка брала участь у лазарюванні, готова й до шлюбу. Ось чому деякі лазарські пісні мають і мінорну ноту, як, наприклад, історія про дівчину, що її не пожаліла мати: «*чи ма млада ожени, лазар ни лазарувах*» («що мене молодію віддала заміж, я Лазаря не святкувала») (Кауфман 1, 1982: 664).

Ще одне весняне свято, що має виражену лінгвокультурну символіку, відзначається на честь св. Георгія Змієборця 6 травня та має назви *Гергьовден*, *Г'ергьовд'ен*. Центральна лінгвокультурема – святкова страва *курб'ан* «жертва» – запечене з пшеницею ціле ягня. Звичай *коля курб'ан* («різати ягня для жертвоприношення») пов'язаний не так із самою постаттю св. Георгія, як із біблійною легендою про Авраама та Ісаака – як Бог відрадив батька приносити в жертву дитину й заповів замість цього різати *младу ягньче* («молоде ягнятко») (Добрев, 2009 : 96–97).

На 7-й тиждень після Великодня болгари відзначають *лус'ари*, *рус'али* – дні, в які людина особливо потребує захисту від русалок. Саме тому частиною вербального семантичного коду «зелених свят» є *лус'арскайа тр'єва* – трава, що відганяє русалок від оселі, нейтралізує їх: *пил'ін* «полин», *ор'яф* (гілки молодого горіха), *син'о* (трава сенни, *Cassia acutifolia Delile*), *с'іничка тр'єва* (різні рослини з синіми й фіолетовими квітками) та *бус'ілки* (васильки) (Шабашов, 2003: 451).

Ім'я міфорелігійного персонажа *дяду Йеньо* «дід Еньо, дід Іван» та назва свята *Йеньовден* «Іванів день», пов'язані з літнім сонцестоянням, згадуються часом разом із ім'ям персонажа *Йеньова бу'лка* «Іванова наречена», – що містить, на думку дослідників, відголоски дохристиянського жертвоприношення богові Сонця (Дыханов, 2000: 165). Дівчинка, що виконувала роль *Йеньова (Еньова, Янова) бу'лка*, ставала ніби акумулятором усіх побажань громади на цей календарний рік: її добре годували, запитуючи щоразу, чи наїлася (для того, щоб рік був щедрим), її купали у водоймах, щоб не було посухи, вона переступала через цілющі трави, щоб вони набули магічної сили тощо (Узенева, 1999: 186–188).

Висновки. Болгари, що проживають на території України – насамперед в Одеській, Запорізькій областях, – знають традиції своїх предків і дотримуються найвідоміших ритуалів, що дає можливість дослідникам виокремити пов'язані з цими ритуалами вербальні символи та частково реконструювати їхню лінгвокультурну семантику. До лінгвокультурно маркованих лексем, що стосуються свят, належать власне хрононіми, імена персонажів, якими ці хрононіми мотивуються, назви обрядодій та їхніх атрибутів – страв, природних та штучних оберегів, прикрас, убрання та інших предметів. Деякі лінгвокультурні символи розкриваються в народнопісенних текстах, приурочених до відповідних дат народного календаря.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Георгиева Св. Календарната обредно-празнична лексика на бесарабския българин: формална структура и генезис на хрононимите /С. Георгиева // Слов'янський збірник. – 2017. – Вип. 21. – С. 252–262.
2. Георгиева Св. Обичаят «коледуване» и обредният текст «коледарска благословия» в село Заря, Одесска област /С. Георгиева // Българска Бесарабия. – 2005. – Вип. 3. – С. 39–43.
3. Добрев В. Д. Чухмелій. Наукова серія «Болгари Північного Приазов'я: історія, мова та культура» /В. Д. Добрев. – Мелітополь–Велико Тирново: Інтер–М., 2009. – 310 с.
4. Дыханов В. Я. Традиционные системы календарных дат болгар и гагаузов/В. Я. Дыханов // Археологія та етнологія Східної Європи: матеріали і дослідження. – Одеса: АстроПринт, 2000. – С. 155–168.
5. Кауфман Н. Народни песни на българите от Украинска и Молдавска ССР: в 2 т /Н. Кауфман. – Т. 1–2. – София: БАН, 1982.
6. Колев Н. Календарни празници и обичаи у българите в Бесарабия и Южна Русия /Н. Колев // Българите в Северното Причерноморие. Изследования и материали. – Т.2. – Велико Търново, 1993. – С. 247–264.

7. Колесник В. Говірка болгар с. Городнього (Чийшія), Бессарабія/В. Колесник. – Одеса: Астропринт, 2019. – 684 с.: іл.
8. Мороз І. О. Архетипи у зимових календарних обрядах болгар Бессарабії: традиційна культура та сучасність /І. О. Мороз // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Збірник наукових праць. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. – 21–29.
9. Седакова І. А., Узенева Е. С. Еньова буля /І. А. Седакова, Е. С. Узенева // *Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого; Институт славяноведения РАН. – М.: Межд. отношения, 1999. – Т. 2: Д (Давать) – К (Крошки). – С. 186–189.*
10. Стрезева Н. Пролетни момински обичаи от села в Оdesка област, Южна Украйна /Н. Стрезева //Епохи. – 2000. – Т. 8. – Вип. 2. – С. 93–104.
11. Шабашов А. В., Червенков Н. Н., Субботин Л. В. Чийшія: очерки истории и этнографии болгарского села Городнее в Бессарабии /А. В. Шабашов, Н. Н. Червенков, Л. В. Субботин. – Одесса: Астропринт, 2003. – 792 с.; 8 л. цв. ил.
12. Червенко О. Б. Болгарський фольклор Північного Приазов'я /О. Б. Червенко. – Бердянськ [б.в.], 2012. – 125 [12] с.: іл.

REFERENCES

1. Chervenko O. B. (2012). Bolharskyi folklore Pivnichnoho Pryazovia. Berdiansk. [In Ukrainian].
2. Dobrev V. D. (2009). Chushmelii. Naukova seriiia “Bolhary Pivnichnoho Pryazovia: istoriia, mova ta kul'tura” [Chushmelii. Research serie “The Bulgarians if the Nothern Pryazovie: history, language and culture”]. Melitopol – Veliko Turnovo: Inter – M. [In Ukrainian].
3. Dyhanov V. Ya. Tradicionnye sistemy kalendarnykh dat bolgar i gagauzov [Traditional systems of the calendar dates of Bulgarians and Gagauz]. *Arkheolohiia ta etnolohiia Skhidnoi Yevropy: materialy i doslidzhennia*. Odessa: Astroprint, 155–168. [In Russian].
4. Georgieva Sv. (2005). Obichaiat “koleduvane” i obredniiat tekst “koledarska blagosloviia” v selo Zaria, Odeska oblast [The tradition of “koledunave” and the ritual text “Christmas blessing” in the village of Zaria, Odesa region]. *Balgarska Besarabiia* (3), 39–43. [In Bulgarian].
5. Georgieva Sv. (2017). Kalendarnata obredno-praznichna leksika na besarabskiia balgarin: formalna struktura i genesis na hrononimite [Calendar ritual and holiday lexis of the Bulgarians in Bessarabia: formal structure and genesis of chrononyms]. *Slovianskii zbirnyk* (21), 252–262. [In Bulgarian].
6. Kaufman N. (1982). Narodni pesni na balgarite ot Ukrainaska i Moldavska SSR [Folk songs of the Bulgarians from the Ukrainian and Moldavian SSR]: in 2 vols. (Vol. 1–2). Sofia: BAN. [In Bulgarian].
7. Kolesnyk V. (2019). Hovirka bolhar s. Horodnioho (Chijshiiia), Besarabiia [The dialect of the Bulgarians in the village of Horodnie (Chijshiiia), Bessarabia]. Odessa: Astroprint. [In Ukrainian and Bulgarian].
8. Kolev N. (1993). Kalendarni praznici i obichai u balgarite v Besarabiia i Yuzhna Rusiia [Calendar feasts and traditions by the Bulgarians in Bessarabia and the South Russia]. *Balgarite v Severnoto Prichernomorie. Izsledvaniia i materialy*, vol. 2. Veliko Tarnovo, 247–264. [In Bulgarian].
9. Moroz I. O. (2006). Arkhetypy u zymovykh kalendarnykh obriadakh bolhar Besarabii: tradytsiina kultura i suchasnist [Architypes in winter calendar rituals by the Bulgarians in Bessarabia]. *Aktualni problem vitchyznianoii ta vsesvitnioii istorii: Zbirnyk naukovykh prats*. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 21–29. [In Ukrainian].
10. Sedakova I. A, Uzeneva E. S. (1999). Eniova bulia [Enio's bride]. *Slavianskie drevnost. Etnolingvisticheski slovar: in 5 vols. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia* (Vol. 2: D (Davat) – K (Kroshki), 186–189. [In Russian].
11. Shabashov A. V, Chervenkov N. N. & Subbotin L. V. (2003). Chijshiiia: ocherki istorii i etnografi bolgarskogo sela Gorodnee v Besarabii [Chijshiiia: sketches on history and ethnography of the Bulgarian village Goridnee]. Odessa: Astroprint, 2003. [In Russian].
12. Strezeva N. (2000). Proletni mominski obichai ot sela v Odeska oblast, Yuzhna Ukrainia [Spring maiden traditions in some villages of Odessa region, South Russia]. *Epoхи*, vol. 8 (2), 93–104. [In Bulgarian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександра Малаш – кандидат філологічних наук, молодша наукова співробітниця відділу мов України Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.
Наукові інтереси: болгарська мова в Україні, лінгвокультурологія.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oleksandra Malash – Candidate of Philological Sciences, junior researcher, Department for languages of Ukraine at O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the Science Academy of Ukraine.
Scientific interests: Bulgarian language in Ukraine, linguoculturology.

УДК 811.111 – 811.161

DOI: [HTTPS://DOI.ORG./ 10.36550/2522-4077.2020.187.77](https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.77)

ІНДИВІДУАЛЬНА АВТОРСЬКА ТЕКСТОВА СЕМАНТИКА (ЗА АНГЛОМОВНОЮ ПАРАДИГМОЮ) ВІДНОСНО ПСИХОАНАЛІТИЧНИХ ЗМІСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ОПОВІДАННЯ «ЛЮБОВ ТА АРОМАТ ЛАВАНДИ /LOVE AND LAVENDER» Г. МОРТОНА / H. MORTON)

Тетяна МИРОНОВА (Дніпро, Україна)

ORCID: [https://orcid.org/ 0000-0001-8163-5515](https://orcid.org/0000-0001-8163-5515)

e-mail: tmkaffl@gmail.com

МИРОНОВА Тетяна. «ІНДИВІДУАЛЬНА АВТОРСЬКА ТЕКСТОВА СЕМАНТИКА (ЗА АНГЛОМОВНОЮ ПАРАДИГМОЮ) ВІДНОСНО ПСИХОАНАЛІТИЧНИХ ЗМІСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ОПОВІДАННЯ «ЛЮБОВ ТА АРОМАТ ЛАВАНДИ /LOVE AND LAVENDER» Г. МОРТОНА / H. MORTON)». Пропонується глибинний смисловий аналіз англомовного тексту, який охоплює, з одного боку, а) мовні форми, першорядно дієслівні, б) внутрішньо/зовнішньо текстові знаки, та з другого боку, в) плинні індивідуальних авторських смислів, а також г) культурно-коректне налаштування на текстотворення англомовного майстра пера, яке є культурно своєрідним порівняно із текстотворенням людини, зрослої за іншої культури. Всі етапи аналізу британського оповідання «Любов та аромат лаванди / Love and Lavender» Г. Мортонна свідчать про особливу роль текстових смислів, які можна локалізувати у діапазоні «свідомого/несвідомого». Так виникає гіпотеза, що концептуальні інструменти для виявлення індивідуальних текстових смислів, так звані нами «7-м» текстових категорій, а також концептуальні інструменти урахування культурних особливостей англомовного текстотворення, так звані нами «XII-ть» мета-змістових категорій, є ширшими, дієвішими та гуманнішими засобами текстового аналізу, аніж фрейдівські «ID», «EGO», «SUPEREGO», отож охоплюють останні та додають до того, що міг би сказати про текст патріарх психоаналізу. Дослідження дістається текстової багатшаровості, яку відкрила особлива конфігурація «7-ми», що пов'язується із низкою смислів – колись «малого хлопчика, що полюбляє коней», «закоханого молодика» та власне «зрілого оповідача, упевненого британця-лондонця» – як іпостасей розгортання індивідуальних змістів. Особливо цікавим виглядає момент «закоханого молодика», коли письменник, як джентльмен, наблизившись до приватного почуття, раптово не дозволяє своєму перові оприлюднювати особисто пережиті змісти, натомість шляхетно підмінює їх штучно синтезованою картинкою вікторіанського припадання. Тим самим, у тексті з'являється «затишчання», протилежне тому, що фрейдизм прагнув розкривати. Практиковані «7-м» та «XII-ть» категорій текстового аналізу додатковий раз постають як ті, що відповідають текстовій та особистісній природі смислотворення, а також є культурно-коректними щодо англомовного авторства.

Ключові слова: цілісний текст, дієслівні форми, інтертекстуальність, індивідуальна семантика, особистість текстотворця, англомовне текстотворення, свідомі/несвідомі текстові смисли, прикладний психоаналіз.

MYRONOVA Tetyana. «AUTHOR'S PERSONALITY AS BEING REFLECTED IN THE TEXTUAL SEMANTICS (BY ENGLISH PENMANSHIP PARADIGM) VERSUS ITS PSYCHOANALYTIC MEANING (IN A BRITISH STORY «LOVE AND LAVENDER» BY H. MORTON)». The text meaningfulness is considered in its possible depth, whatever involves the text «outside» survey of a) the linguistic, mainly the verbal forms because of their greatest investment into the development of any English text, and b) textual semiotic features (intro-textual and extra-textual). Then, there follows the «inside» survey of c) the dynamic flows of individual textual semantics: the writer's «voice», «point of view», «tone», «diction», «dynamics», «stance», and «taste» (see the abbreviation «7»). Besides, the study is carried out with a constant idea that the text comes from a different culture of writing, and this awareness is supported by a set of XII meta-textual categories that are culturally essential for writing English (see thereafter «XII»). These two sets of categories representing traditional features English penmanship have been studied and collected by the author of the current article from a variety of authentic literature. Now they are tested on a story (one of the many by different writers) that has revealed an interesting configuration of «7» and a certain variation of «XII». Evidently, the text has a string of «mysterious moods» with the meanings worthy being regarded in a kind of psychoanalytic perspective. This finding awakes the supposition that the collection of two sets of categories «7» and «XII» is a wider and more comprehensive tool of getting into the meaningfulness of human communication than the Freudian categories of «ID», «EGO», and «SUPEREGO». «7» and «XII» give more insight into the deepest textual layers of meaning than, as it seems, the patriarch of psychoanalysis could have done. Some areas of writer's personal content dominate in the text: «a little boy who loves horses so much», «an amorous young gentleman», and «a mature devoted Londoner». The most remarkable is the «amorous young gentleman». It is not the personal experience, however. It is a sudden writer's shift – from a moment of private feeling to a traditional pattern; it looks nice, charmingly disclosing: it is as if a gentleman suddenly realizes that there are some intimate things that he must never reveal. So, instead, the writer's pen draws a typical picture of a proper Victorian-style complimenting and playfulness. The text documents, as if to S. Freud's disappointment, some «emotionally charged situation» and shows the so called «repression» or the writer's «defense mechanisms»

learned through family and culture, which S. Freud ambitiously used to break down. Thus, it is possible to tentatively accept that «7» and «XII» textual categories are correct and effective in several dimensions: textual, personality, and cultural.

Key words: *text as a unity, verbal forms, inter-textuality, author's textual semantic presence, XII meta-textual categories, 7 intra-textual individual semantic categories, English culture of writing, conscious/unconscious individual meanings, applied psychoanalysis.*

Вступ. Національна культура англомовного текстотворення дозволяє виявити два види смислотворчих орієнтирів стосовних цілісного тексту, які віддзеркалюють а) мета-змістові настрої англомовного автора, зрощені відповідною багатовіковою культурою письма (*див. далі «XII-ть»*) та б) індивідуальну смислову присутність текстотворця у своєму тексті (*див. далі «7-м»*). Ці дві групи англомовних текстотворчих категорій відрізняються мірою свого наближення до власне текстової матерії: «XII-ть» – є глибинними пожиттєвими рисами людини, що пише рідною англійською мовою, засвоєваними від співвітчизників-текстотворців; а «7-м» – стосуються смислів конкретного тексту, в якому його автор «проживає своє життя», щоб надалі ще багато разів «поново жити» в інших текстах. Усвідомлення цих вимірів дозволяє досліднику натрапити на авторську смислову присутність у тексті, від якої, як від точки відліку, вдається долучитися до багато-яких супровідних глибинних змістів індивідуального письма, досягаючи багатства спілкування із автором через його текст.

Постановка проблеми. Наразі, за допомогою зазначених концептуальних інструментів ми маємо намір показати авторську смислову присутність в одному із британських текстів, написаному до другої світової війни, втім зрелим у значенні у її роки. Розгортання багатшарових змістів цього оповідання отримує особливу конфігурацію, що також спонукає його розгляд у ракурсі «свідомого-несвідомого». Останнє підказане зіставленням а) масивів дієслівних форм, характерних для різних ділянок цього тексту, б) розподілення декількох специфічних накопичень текстових знаків, першорядно «інтертекстуальності / понять у загальному користуванні сучасників та співвітчизників». Така дослідницька підготовка щодо зовнішньої текстової форми закладає ґрунт для користування названими двома видами текстотворчих категорій, отож надалі, в) визначається плин «7-ми» на рівні текстового змісту та г) міра здійснення та співвідношення між собою «XII-ми». У таких об'ємних текстових студіях, що натурально відповідають складній текстовій природі та текстотворчим засадам британського письменника, із оповідання живо-чарівно «спливає» авторська особистість та своєю смисловою присутністю «підказує» найглибше сприйняття своєї роботи.

Важко стверджувати, наскільки письменник Г. Мортон цікавився фрейдизмом, зокрема коли створювалося оповідання. Вірогідність велика, бо у той час патріарх цього вчення знаходився на Британських островах, рятуючись від німецького нацизму. Загалом, на світовій мапі, британці напевно останні та навряд чи охоче теоретично зауважили на його науку: дещо визнавши, та багато чого відкинувши, маючи завжди готовим суто класично-психологічне зауваження до фрейдизму стосовно його непіддатливості для експериментування: «*Although much of the theory has found its way into accepted doctrine, psychoanalysis cannot claim a body of experimentally tested evidence*» (Holzman, 2010: 7).

Однак, попри тогочасні теоретичні сперечання, зосередимося на конкретних текстових проявах, що спонукають припущення про психоаналітичний інтерес чи хоча би відповідну обізнаність вибраного британського автора. Відомо, що багато які англомовні автори-сучасники-співвітчизники Г. Мортон не оминали психоаналітичних приймалень, як-то: Дж. Джойс (1882-1941) / *James Joyce*, В. Вульф (1882-1941) / *Virginia Woolf*, англійський поет та перекладач Ф.С. Флінт (1885-1960) / *F.S. Flint*, Р. Олдінгтон / *Richard Aldington*, Т. Драйзер (1871-1945) / *Theodore Dreiser*, В. Фолкнер (1897-1962) / *William Faulkner*, В. Набоков (1899-1977) / *Vladimir Nabokov* та багато інших.

А також відомо, що англійська психоаналітикиня М. Кляйн (1882-1960) / *Melanie Klein* своєю практикою ствердила факт існування психоаналізу на Британських островах, відвівши, «етизуючи», його від фрейдівських акцентів на сексуальності (Klein, 2010: 1). М. Кляйн прагнула «гармонізації внутрішнього світу людини та її зв'язків із оточенням» (Левчук, 2002: 97-98). Однак, за свідченням сучасного французького психоаналітика та письменника Ж.-Б. Понталі (автора паризької публікації «Наші початки в житті за Мелані Кляйн» (1968),

соціальний тиск на людську особистість навряд чи цікавив М. Кляйн, вона студіювала приватну здатність людини поринати в уяву, тобто у «фантазми», що вирують у людському внутрішньому світові, скеровуючи його та взаємодіючи зі свідомим (Pontalis, 2001:403-407). Ж.-Б. Понталі в іншій роботі пояснює, що:

«... М. Кляйн безсумнівно поціновує майже виключно світ фантазій / «...valoriserait quasi exclusivement un monde fantasmatique», тобто сферу «уявного»; звісно, жоден психоаналітик не здатний відкинути дієвість, міцність і впливовість непринципальних уявних змістів, які насичують нашу найсвідомішу та «найпристосованішу до оточення» активність / «...l'influence de ce courant imaginaire capable d'imprégner nos activités les plus conscientes et les plus 'adaptées'». Через те, що унікальна внутрішня будова несвідомих утворень переважно дуже важко визначається, залишаються побоювання, як би фантазми, розчинюючись у внутрішньому світові, не ставали підкладкою для зовнішньої поведінки / «...il peut craindre que la dissolution du fantasme ... au sein d'un univers interne ne conduise à simplement doubler tous nos comportements d'un corrélat, d'un envers fantasmatique» (Pontalis, 2001: 403-407).

Тим не менш, М. Кляйн по суті підтримувала – тогочасною модною мовою психоаналізу – серед англомовної спільноти те розуміння, що людина зростає, переборює у собі сплетіння прихованих сил й творить сама себе. За таких упевнених гуманістичних настроїв (що відлунували поцінуванням того самого покоління лондонців вибраного нами оповідання за його людяність) – коли Британія вже страждала від бомбардувань у другій світовій війні – М. Кляйн опікувалась внутрішнім світом людей. Вона, спілкуючись із дітьми й дорослими, обмірковувала все почуте від них та відтворювала для себе їхні особистості, що пізніше увійшло в її посмертну книгу «*Narrative of a Child Analysis*» (Klein, 2010: 2).

Принагідно, відмітимо у М. Кляйн – як цікаві для нашого дослідження – такі положення: вона прокреслює людську творчість із щонайменшого віку та за натуральної вікової трансформації творчості разом зі зміною «бачення» (а ми працюємо із «авторським поглядом» як одним із «7-ми» динамічних текстових смислів): від окремих речей до цілісності (до прикладу, немовлятко сприймає мати не як цілісну особу, а за частинами її тіла). М. Кляйн спостерігала матеріальні прояви внутрішнього стану, нехай, як у дітей, за діями із речами, чи, значно пізніше – у дорослих, за висловлюваннями, що разом називалося кляйнівським прикладним психоаналізом / «*la psychanalyse appliquée*» (Hargman, 2008: 50-51). Таке змалювання людської особистості за її висловлюванням стоїть близько до цікавого для нас розпізнання зрілого авторського смислового перебування у своєму текстові.

Британський прикладний психоаналіз у душі М. Кляйн прихилив людей, бо захоплював мрійливість, моральну чистоту та віру у людину. Психоаналіз на британському ґрунті не залишався прихованим пізнанням ще й за іншими проявами: розверзлися запеклі концептуальні баталії відокремлення «кляйнівців», «анти-кляйнівців» та «чистих фрейдистів» (Pontalis, 2001:404). Отож, у добу написання Г. Мортонем аналізованого нами оповідання психоаналіз витав у лондонському повітрі / «*was in the air*» та серед письменників та поетів (Fausonnier, 2008 : 41; Hargman, 2008: 51; Shrimpton, 2010:110), до такої міри, що журналіст та письменник Г. Мортон не міг про нього нічого не знати.

Незалежно від ставлення Г. Мортон до психоаналізу, його оповідання показує певні смислові речі, що розгортаються неначе за М. Кляйн, а саме: маленькі зовнішньо спостережувані речі розбурхали глибинні приватні спогади не стільки у оповідача, бо він є лише текстовою упаковкою для особистісних письменницьких змістів, скільки у внутрішньому світові текстотворця. Так, пробудився «маленький хлопчик» у дорослому оповідачеві; того, кому подобалися коні, та їзда позаду кінської спини із розкішним розвіяним хвостом. Цей хлопчик колись пережив потрясіння, бо на його власні очі кінь підковзнувся на засніженому пагорбі, сів, безпомічний, на задні ноги та так, на щастя, й з'їхав до рівної поверхні. Із іншого часу, вже «доросліша» пам'ять, затьмарила переймання «хлопчика». Тоді ж, упродовж тої самої – зрілих літ – нічної подорожі та під стукотіння тих самих копит, прокинувся, розтурбований запахом лаванди (аромат вишуканих вікторіанських дам у горностаєвому хустрі), «закоханий молодик із тростинкою», якому хотілося бути шляхетним, пристрасним та чесним. А навколо всіх цих перетворень був дорогий письменницькому серцеві Лондон, того, якого вже немає, як немає стукотіння копит та

кружіння коліс його вулицями. В оповіданні густо рясніють звуки, сполохи світла, запахи, відчуття руху, виміри та силуети лондонської топографії, а головне – дія якихось прихованих сил, про які ніхто не думав та не закликав, а вони робили із людиною дивні речі, нагадуючи те, що перебувало десь у душі та вже майже забулося. Навіть Горацио Нельсон, однаково блискучий герой нації та герой-коханець, пам'ятникомим обличчям посміхався, співчуваючи дивному оживанню невпинно зникаючих лондонських вікторіанських речей.

Методи та методики дослідження. Варто зауважити, що запропоновані нами концептуальні інструменти у вигляді двох груп із «XII-ми» та «7-ми» текстотворчих категорій (Миронова, 2015) не визначалися із урахуванням психоаналітичних вимірів «несвідомого». Навпаки, вони віддалені від людської покірності перед несвідомим та стверджують віру у активну людську думку, творчість та самоздійснення / «*self-actualizing peak-experiences personality*», сповідувані А.Г. Маслоу (1908-1970) / *Abraham Harold Maslow* як «пікові діяльності». Отож, «XII-ть» та «7-м» текстотворчих категорій не дотикаються до чистого фрейдизму та солідарні із несхваленням його із боку К. Рожерса (1902-1987) / *Carl Rogers* та А.Г. Маслоу (Maslow, 1966:104; Sprinthall, 1990:332-335; Unpublished...,1996:7-8). Категорії нашого аналізу спрямовані до смислової «пікові» самореалізації англомовного текстотворця, що споконвічно заохочувалося багатовіковою англомовною культурою письма.

Гіпотеза. Перебуваючи поза концептуальної ділянки нашого дослідження, психоаналітичні елементи англомовного оповідання охоплюються, ми вважаємо, зібраними нами двома групами англомовних текстотворчих категорій («XII-ть» та «7-м»). Ці категорії відповідають англомовній текстотворчій парадигмі, а відносно фрейдизму – у прикладанні до текстотворення – є ширшими та об'ємнішими, а водночас конкретнішими інструментами дослідження авторських текстових смислів. Отож, практиковані нами інструменти мають потенціал дещо прояснити стосовно текстових явищ, які проявляють прикмети психоаналітичних змістів. Спільним для такого зіставлення є визнання унікальності людини у її позитивному смислотворенні та її волі самовираження.

Перебіг текстового дослідження. Сповідуючи присутність індивідуальних авторських смислів у тексті (*див.* більше (Миронова, 2017:199-199), ми нещодавно всебічно розглянули (описується у за аспектами у двох статтях) британський текст Г. Мортон / *Morton H.V.* «Любов та аромат лаванди / *Love and Lavender*» (Morton, 1940: 176-178). Оповідання аналізувалося за вимірами: (а) за текстовими знаками (це не буквені символи, а елементи текстової семантики) (*див.* більше (Миронова, 2018: 19-24); (б) за мовними дієслівними формами як найзначущими для англійського письма та особливо для індивідуальних смислів; (в) за англомовними «7-ми» текстовими категоріями; та (г) врешті загальне враження виважувалося за «XII-ма» англомовними мета-змістовими категоріями як культурно коректним ставленням до авторського письма. Знайдене цілісне авторське смислове перебування у аналізованому тексті, як ми це обмірковували у нещодавній публікації, є смисловим явищем, спорідненим із життєвою «цілісною особистістю», досліджуваною за рождерсівсько-маслоуською парадигмою. Остання охоплює «піковий життєвий момент самоздійснення особистості» (А.Г. Маслоу). Текстова смислова присутність автора в рядках та поміж ними не тільки постає перед читачем чіткою смисловою присутністю, але ж надалі живе у рядках та на сторінках тексту, щойно є гуманістично повноцінними смислами. Наявність такої семантики є головною відмінністю між психоаналізом та аналізом за «XII-ть» та «7-м»: психоаналітичний розбір тексту нездатний пояснити живу притягальність тексту крізь століття.

Специфікою ново-опрацьованого оповідання Г. Мортон є його унікальна конфігурація текстових характеристик: За «XII-ма...» відповідно до англомовних культурних очікувань щодо авторського письма (*див.* Рис. 2), ми налаштовуємося на особистісно насичені та життєствердуючі змісти, щиро спрямовані до спілкувального партнера. Такий автор свідомий того, що текстову порожнину співвітчизники легко розпізнають.

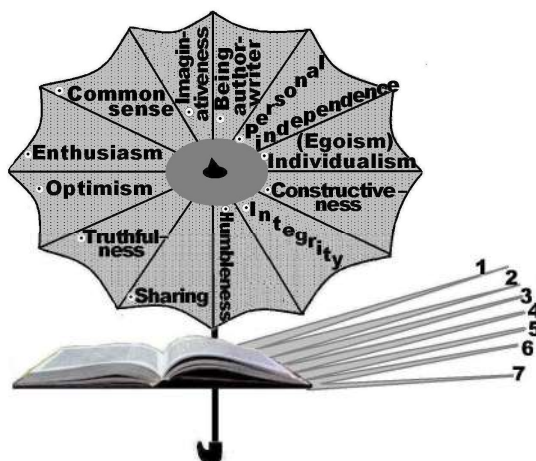

Рис.1. Образ парасольки подає XII мета-змістових авторських уявлень як національно-культурну атмосферу, що огортає англomовне авторство. 7 вимірів авторської семантики окремого тексту плинами (не лінійними!) перетікають від автора до читача: авторські «погляд», «голос», «тон», «дикція», «динаміка», «позиція» та «смак» гармонійно поєднуються та взаємодіють, коли авторська особистість, що втілилась у написаних рядках та поміж ними, є цілісною. «Egoism» наводиться у історичному використанні, яке потребує перекладу в позитивному сенсі (Миронова, 2015:657).

За «7-ма...» ми знаходимо авторську присутність у названому тексті. Сприймаючи «людину, що пише» в рядках та поміж ними цілісно, помічаємо, що оповідь Г. Мортонa розгортається не стільки за його рішучого бажання, скільки якось «само-собою», з'являється окремими виплесками пам'яті на вулицях нічного Лондона. Текстотворець свідомо «вимикає» свою цілеспрямованість і волю, натомість дозволяє дивним речам траплятися їхнім власним порядком. Так це оповідання вільно «струмениться» із глибин душі текстотворця.

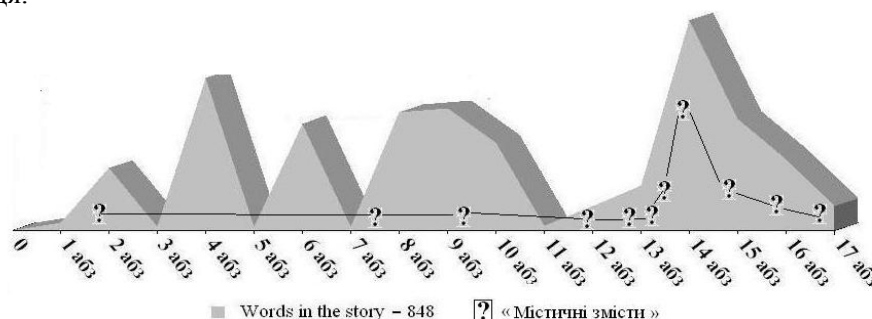

Рис. 2. Наскрізь текстову тканину проблискує «загадковість», висловлена різними способами – від лексики, фразеології та граматики – до образності. «Дивується» письменник щонайбільше на ділянці згущення смислів «закоханого молодика», які є найцікавішими із огляду на психоаналіз.

Помітно, що «авторська позиція» наразі складається нехарактерно для цього автора – звичайно активного шукача безпосередніх вражень. Він проглядає зі сторінок повністю розслабленим та піддатливим перед некерованим потоком картин, почуттів та відчуттів. Але серед такого привільного змісту дещо залишається міцним та непорушним: це усвідомлення себе закоренилим лондонцем. При цьому, що дуже цікаво, текстотворець вимальовується поміж рядків неначе на кушетці психоаналітика: із нього струмениться його приватний внутрішній світ, пробуджений картинами лондонської ночі. Таке враження було варте повної перевірки за рештою із «7-ми...» із супровідною увагою до мовних та текстових форм, бо ці елементи оповідання відгукуються один на одний. Зокрема, «авторський погляд», який навмисно неначе нікуди не дивиться: втім, все-таки, бачить споконвічно знайомий простір під темним небом, незмінний місяць, безлюддя тощо. Ці спостереження спонукають

відчуття самотності, ночі, відсутності обов'язків, що надалі загострюють зір до низки окремих фрагментів міста та близького оточення, які стають ілюстраціями до давніх приватних спогадів, як-то «посмішка» пам'ятникового Нельсона, що додалася до відчуття себе «закоханим молодиком».

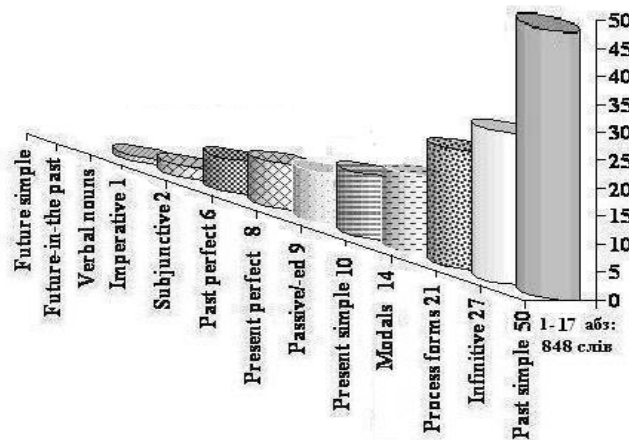

Рис. 3. Текст є спокійним оповідальним плином домінуючих простих минулих форм. Всього нараховано 148 дієслівних вживань, 17,45 % дієслівність, є типовою для даного письменника. Провідними є форми The Past Simple (50), Infinitives (27), Ing-forms (21), Modals (14), а також The Present Simple (10) і т.д. Зі смисловими можливостями The Present Simple щодо «стабільності», «правильності» та «традиційності», вона з'являється масивом власне на ділянці «закоханого молодика». Отож, раптовий зсув письменницької уваги від «приватності» до «правильної поведінки», що стає таким цікавим у психоаналітичному сенсі, наочно спостерігається також у граматичний спосіб.

Те, про що сповістив «авторський голос», також дивує, бо відчутним є регулярне «пульсування» загадковості (див. Рис. 2), а крізь текстову тканину пролягає ланцюг неначе невисловленого дивування «як це так?...».

Текстовий зміст у ракурсі «авторської дикції», яка є, по суті, роботою мовних форм під авторським пером, першорядно вибудовується плином дієслівності (див. Рис. 3). Домінуючим є масив форм The Past Simple, що безсумнівно налаштовує на казку чи бувальщину, що розтікається неспішними словами. Це така оповідь, що розслабляє – в ній немає настирного наміру вражати, переконувати чи впливати – натомість гладко-плинно передаються життєві речі «жили-були...».

«Авторський тон» натурально спокійний та простий. Це – легка мелодійність мрійливого, дрімотного коментування (уві сні люди не користуються стилістичними прикрасами, а З. Фрейд ще й стверджує, що у такому стані не сперечаються із собою, не намагаються вплинути на когось та не вміють брехати). Втім, авторський тон слабко модулюється в залежності від «спогаду». Отож, зміна іпостасі оповідача дещо інакше забарвлена: «маленький хлопчик» у думках про коня звучить просто, щиро та зворушливо навіть тоді, коли – вже давно не хлопчик – співчутливо спостерігає коня зрілий оповідач. Але «закоханий молодик» звучить штучно, етикетно «правильно». «Зрілий оповідач» про свої пригоди кружляння опівночі тим самим маршрутом центрального Лондона звучить м'яко-іронічно. В цьому оповіданні не варто шукати якісь особливі стилістичні прикраси: оповідання прихилиє не стільки красивими словами чи складними граматичними оборотами, скільки небагатослівною простотою смислового розгортання «картин» (див. Рис. 1: «Imaginativeness», «Humbleness», «Common sense»).

«Авторська динаміка» є стрімкістю розгортання ціліснотекстових змістів, визначеною власне автором, бо він може поспішати-затримуватися на тій чи іншій текстовій ділянці: неначе Платон, гуляючи садом, мисленнево розташовує та його обширі ті чи інші змісти своєї розмови із учнями, одні змісти – варті однієї чарівної доріжки, інші – доречні на зовсім іншій залитій сонцем галявині, а решта – стрімголов викладаються, а ще якісь –

щойно цікаві та важливі – розгортаються обережно та із любованням. Тоді для древнього Платона, прогулятися садом значило усіяко «пройтись» по певному змісту.

Повертаючись до британського оповідання Г. Мортонна, автор нікуди не поспішає, він нічого не прагне. А вийшло, що зачарований сонним Лондоном, йде вслід тим змістам, які нічне місто зворушує та витягає зовні ниткою міркувань.

«Авторський смак» є повністю джентльменський, письменнику подобається бути лондонцем, надто на той кшталт, що складався ще дитяче-юнацькими захопленими враженнями, які пізніше йменувалися вікторіанськими. Судячи за іншими оповіданнями цього письменника, він ніколи не забував, що передусім він є британець та вщерть належить чудовій столиці. Те саме спостерігається у поточно обміркованому оповіданні. Однак, новиною є те, що автор дозволив «британцю у собі самом» трохи відходити, поступаючись, спершу перед маленьким хлопчиком, а надалі – перед закоханим, «таким шляхетним» джентльменом. Крізь всі ці свої іпостасі, автор проглядає як сповідувальник елегантних та красивих речей.

Отож, фрейдівські «ID», «EGO», «SUPEREGO», напевно, можна не залучати для аналізу взятого оповідання: ми все це – без наведених термінів – помітили крізь призму «7-ми...»: Британськість та прихильність до культурної вишуканості текстотворця, що прозвучали завдяки спільній роботі «позиції» та «смаку» – це, звісно, фрейдівське «SUPEREGO», тобто те, що текстотворець отримав від своєї спільноти, освіти, читання, театру тощо, та що разом поєдналося із такими шанованими Г. Мортонном якостями, як «совість», «честь» та «гідність».

«EGO», хоча й контрольоване із боку «SUPEREGO», тим не менш, у цікавому для нас оповіданні вислизає з-під його влади, зворушливими смислами, бо кровно ближче до текстотворця (як «сорочка, що ближче до власного тіла»). «EGO» дозволяє собі слабкість спогадів, розслабленість любовання, дозволяє бути самим собою. «Дикція», «голос», «погляд», «динаміка», та «тон» семантичними плинами через текст вимальовують людину, що пише. Завдяки витонченому сплетінню їхніх сукупних смислів – і переважно силами дієслівних форм – автор живо постає зі сторінок тексту.

Як фрейдівське «EGO» дисциплінується із боку «SUPEREGO», так авторські «позиція», «погляд» та «смак» найпотужніше скеровують письменницьке перо у виписуванні текстових смислів «дикції», «тону», «голосу» та «динаміки». Принаймні це так, у оповіданні Г. Мортонна «Любов та аромат лаванди / *Love and Lavender*», бо в іншому оповіданні «7-м...» можуть скласти іншу конфігурацію, тим самим показуючи, що «авторське життя» у кожному конкретному текстові є знов та знов унікальним, хоча особистість того самого текстотворця проглядає все тим самим, власним текстовим обличчям – щойно автор, пишучи, залишається самим собою.

«ID» аналізованого оповідання не виходить у конкретні слова, а тим більш у речення, але присутнє віддаленою тінню. Разом із автором, сприймаючи текст, спілкувальний партнер своєю власною фізичною природою, так само «фоново» відчуває і їзду, і кроки, і нічну прохолоду, і безлюдний простір серед величних будівель та пам'ятників.

«ID» у «Любові та ароматі лаванди / *Love and Lavender*» підштовхує та переспрямовує «EGO» (але не абсолютно, а ситуативно, бо особистість текстотворця розслаблено «дозволила» проявляти силу давно забутих, витонченими відчуттями врослим в його особистість). Розгортання лондонського простору, майже забуте відчуття руху екіпажу, сяйво місяця, нічна пустельність міста, затишна самотність – дають повну волю для «EGO» у його нагадуванні про себе. Отож, за ритмічним стукотінням копит спливає не лише любов та співчуття до коня, але ж пам'ять про жіночу красу, огорнену ароматом лаванди. В міру того, як «ID» із глибини ества безсловесно нашіптувало про себе, пробуджуючи «EGO» письменника, яке здатне щось розповісти, наскрізь оповідання вкладається мереживо «загадкових» смислів (див. Рис. 4): тобто «щось якимось з'являлося», «щось згадувалось», «якимось таємниче виглядало» тощо.

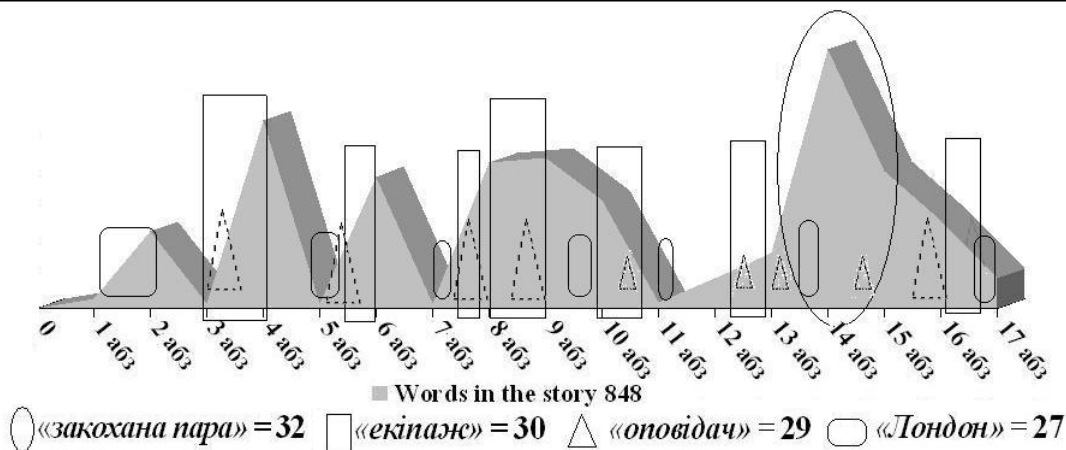

Рис. 4 Змісти «пари» є типовими, і для лондонців є очевидною фантазійність, може легка іронічність накопичення «понять у загальному користуванні»: пара показує вікторіанське джентльменське припадання та очікувану сором'язність дівчини. Про штучне синтезування фрагменту говорить часовий незбіг: молодик описаний як із 1850-х рр. (Кибалова, 1966: 272) (неначе батько чи дідусь автора), а прегарна супутниця – із 1890-х рр. (Journal 1892, 1966: 295) (неначе дитяча пам'ять про старшу гарну дівчину). Також їхати у описаному виді екіпажа персонажі можуть не раніше 1882 р. За текстом, оповідач згадує, що востаннє пересувався у екіпажі «hansom» у шкільному віці. Ця ситуація додає до неначе неухважного перебирання милих серцю лондонця речей, а індивідуальні авторські смисли Г. Мортон проглядають інакше.

Мовні форми (див. Рис. 3) та «поняття у загальному користуванні» (див. Рис. 4) допомогли помітити в текстовій тканині «мереживо загадковості» (див. Рис. 2) та «вибух смислів «пари» (див. Рис. 4), а «7-м...» відкрили багатозначність приватних смислів: британця, молодої закоханої людини та маленького хлопчика на тлі затятого британця-лондонця. Тим самим, завдяки багаторівневому ціліснотекстовому аналізу авторської смислової присутності, ніякі смислові нюанси не залишилися без уваги.

Загалом, ми особливо оцінили кульмінацію індивідуальної смислової присутності в тексті, коли автор, ненавмисно (потужністю «ID») натрапивши на спогади про аромат лаванди та жіночу красу, зупинив себе, як джентльмен («SUPEREGO»), і не став передавати власні спогади про закоханість та припадання перед чарівною та шляхетною супутницею. Він, натомість, замінив приватні переживання синтезованою картиною люб'язного спілкування типової вікторіанської пари, штучність якої відкрита та описана в нашій попередній статті. Таке змістове заміщення виглядає навіть цікавішим, аніж повна приватна відкритість текстотворця: джентльменське «SUPEREGO» у письменникові одержало перемогу над «EGO» і залишило прикритими те, що належало справжньому джентльмену зберігати недоторканим; такі смисли, напевно, для «EGO» були особливо близькими, отож останнє не чинило ніякого супротиву захисному приховуванню. Хоча, уявімо, що З. Фрейд при цьому би обов'язково невдоволено зітхнув, бо він вважав своєю місією не захоплюватися стриманим джентльменством, а розкривати, витягуючи із людей, подібні «затискування», щоб ті «не мучилися».

Висновки. Запропонований ціліснотекстовий аналіз за «7-ма» виявився достатнім для виявлення авторської особистісної семантики загалом, а також її психоаналітичних смислів. Останні також кумулятивно проявилися на рівні мовних форм. Не залежно від того, як Г. Мортон ставився до психоаналізу, те, що ми спостерігали в його письмі навряд чи можна навмисно «виписувати» у психоаналітичному дусі. Навіть якщо письменник був свідомий відповідних теорій, то, напевно, щонайбільше, що він міг зробити – «відпустити» свої думки, не стримувати їх до такої міри, до якої його виховання йому дозволяло. Від того, що автор був натурально людяним, оповідання лише виграло. Воно, як й інші у десятки разів перевиданій збірці, вважалося співвітчизниками письменника прямо-таки «чарівним». У чому його зачарування, британські читачі питома відчували за англійською культурою

текстотворення: там здавна сповідувалась шана до індивідуальних авторських смислів. Англomовне виховане перо та читаюче око «відшукувало» особистість текстотворця у рядках та поміж ними, а така текстова присутність, огорнена у неначе давно забуті змісти, м'яко досягала співчуття. Попри м'якості слів – оповідання разом зі своєю збіркою – виконувало свою геройську роботу в роки бомбардування Лондона у другій світовій війні: автор був серед цивільних захисників столиці, а книжка, наповнена любові до Лондона, перевидавалася в Америці. Отож, жива теплота письма зовсім не значить слабкість. І після війни оповідання Г. Мортонa все так само із великим задоволенням читалося співвітчизниками письменника.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кибалова Л., Гербенова О., Ламарова М. Иллюстрированная энциклопедия моды (Из английского модного журнала 1849 г.) / Л. Кибалова, О. Гербенова, М. Ламарова // Пер. на русский язык И.М. Ильинской и А.А. Лосевой. – Прага: Изд-во Артия, 1966 (Из-во на русском языке 1986; 1987). – 608 с. – С. 272.
2. Левчук Л.Т. Психологія: історія, теорія, мистецька практика / Л.Т. Левчук. – К.: Либідь, 2002. – 255 с. – С. 97-98.
3. Миронова Т.Ю. Комунікативна перспектива англomовного авторського тексту / Т.Ю. Миронова. – Д.: ДДФА – Вид-во ДДФА – «Свідлер А.Л.», 2015. – 1056 с.
4. Миронова Т.Ю. Дієслівність одного із британських текстів відносно його текстових знаків та параметрів індивідуального авторського смислу (оповідання Г.В. Мортонa «Жінки та чай / Women and Tea») // Наукові записки: Кременецькі компаративні студії. Вип. VII. т. 2. – Кременець, 2017. – С. 194-207.
5. Миронова Т.Ю. Текстові знаки відносно авторського смислу одного із британських текстів (оповідання Г.В. Мортонa «Жінки та чай / Women and Tea») / Т.Ю. Миронова // Наукові записки: Збірник наукових праць Національного університету «Острозька академія». Серія : філологічна. – Острог, 2018. – Випуск 1. № 69. ч.2. – С. 19-24.
6. Fauconnier Bernard. Un divan en Amerique / Bernard Fauconnier // Le Magazine Littéraire. – № 474. – Mars 2008. – Paris, 2008. – PP. 41-42.
7. Harpman Jacqueline. D'un sujet à l'autre / Jacqueline Harpman // Le Magazine Littéraire. – № 474. Mars 2008. – Paris, 2008. – PP. 50-51.
8. Holzman Philip S. Personality: The impact of psychoanalysis / Philip S. Holzman // Encyclopedia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopedia Britannica, 2010. – 15 p.
9. Journal des demoiselles, 1892. Иллюстрированная энциклопедия моды // Пер. на русский язык И.М. Ильинской и А.А. Лосевой. – Прага: Изд-во Артия, 1966 (Из-во на русском языке 1986; 1987). – 608 с. – С. 295.
10. Klein Melanie (1882-1960), Austrian-born British psychoanalyst known for observations of free play and insights into the child's unconscious fantasy life // Encyclopedia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopedia Britannica, 2010. – 2p.
11. Maslow A.H. The Psychology of Science: A Reconnaissance / A.H. Maslow. – South Bend, Indiana: Gateway Editions, LTD, 1966. – 168 p.
12. Morton H.V. H.V. Morton's London / H.V. Morton. – London: Methuen & Co. LTD, 1940. – 436 p. – P. 176-178.
13. Pontalis J.-B. Melanie Klein / Pontalis J.-B. // Psychanalyse. Nouvelle édition augmentée. Ed. Michel Albin. – Paris: Encyclopedia Universalis, 2001. – 923 p. – PP. 403-407.
14. Shrimpton N., Davis H.A., Kemp P. and others. English literature / Nicholas Shrimpton, Hugh Alistair Davis, Peter Kemp and others // Encyclopedia Britannica Ultimate Reference Suite. Chicago: Encyclopedia Britannica, 2010. – 125 p.
15. Sprinthall N. A., Sprinthall R. C. Educational Psychology. A Developmental Approach / Norman A. Sprinthall, Richard C. Sprinthall // 5th edition. – New-York: McGraw-Hill, Inc., 1990. – 668 p.
16. The Unpublished Papers of Abraham Maslow: Future Vision // ed. Edward Hoffman. – London: SAGE Publications, 1996. – 221 p.

REFERENCES

1. Kybalova L., Herbenova L., Lamarova M. (1966, na russkom yasyke 1986; 1987). *Illyustrirovannaya entsyklopediya mody [Illustrated encyclopedia of fashion (From English magazine of fashion, 1849)]*. Perevod na russkiy yasyk I.M. Ilyinska, A.A. Losieva. – Praha: Artia.
2. Levchuk L.T. (2002). *Psykhoanaliz: istoria, teoria, mystets'ka practyka [Psychoanalysis: history, theory, artistic practice]*. – Kyjyv: Lybid'.
3. Myronova T.Y. (2015). *Komyunikatyvna perspektiva anglomovnogo avtorskogo tekstu [The Communicative Perspective of English Creative Writing Text]*. Dnipro: vydavnytstvo DDFA- Svidler A.L.
4. Myronova T.Y. (2017). *Dijeslivnist' odnogo iz brytans'kyh tekstiv vidnosno joho tekstovoyh znakov ta parametriv indyvidual'noho avtors'koho smyslu (opovidannja H.V. Mortona «Zhinky ta tchaj»)* [The verbal forms of a British text vs its textual semiotic elements and author's semantics (in H.V. Morton's «Women and Tea»)]. *Kremenets'ki komparatyvni studiji*. Vyp. VII. t. 2. – Kremenets'. – PP. 194-207.
5. Myronova T.Y. (2018). *Tekstovi znaky vidnosno avtors'koho smyslu odnogo iz brytans'kyh tekstiv (opovidannja H.V. Mortona «Zhinky ta tchaj»)* [The textual semiotic elements vs author's semantics in a British text (in H.V. Morton's «Women and Tea»)].

- Morton's «Women and Tea»]. Ostroh: Naukovi zapysky: Zbirnyk naukovykh prats' universytetu «Ostroz'ka Akademia». Vyp. I, № 69. tch. 2. – PP. 19-24.
6. Fauconnier Bernard. (2008). Un divan en Amerique. *Le Magazine Littéraire*. – № 474. Mars 2008. – Paris. – PP. 41-42.
7. Harpman Jacqueline. (2008). D'un sujet à l'autre. *Le Magazine Littéraire*. – № 474. Mars 2008. – Paris. – PP. 50-51.
8. Holzman Philip S. (2010). Personality: The impact of psychoanalysis. *Encyclopedia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopedia Britannica.
9. Journal des demoiselles, 1892. *Иллюстрированная энциклопедия моды* (1966, на русском языке 1986; 1987) [Illustrated encyclopedia of fashion (From English magazine of fashion, 1849)]. Pervod na russkiy yasyk I.M.Ilyinska, A.A. Losieva. – Praha: Artia.
10. Klein Melanie (2010) (1882-1960), Austrian-born British psychoanalyst known for observations of free play and insights into the child's unconscious fantasy life. *Encyclopedia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopedia Britannica.
11. Maslow A.H. (1966) *The Psychology of Science: A Reconnaissance*. – South Bend, Indiana: Gateway Editions, LTD.
12. Morton H.V. (1940) *H.V.Morton's London*. – London: Methuen & Co. LTD.
13. Pontalis J.-B. (2001). Melanie Klein. *Psychanalyse*. Nouvelle édition augmentée. (éd.) Michel Albin. – Paris: Encyclopedia Universalis. – PP. 403-407.
14. Shrimpton Nicholas, Davis Hugh Alistair, Kemp Peter and others (2010). English literature. *Encyclopedia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopedia Britannica.
15. Sprinthall Norman A., Sprinthall Richard C. (1990). *Educational Psychology. A Developmental Approach*. 5th edition. – New-York: McGraw-Hill, Inc.
16. *The Unpublished Papers of Abraham Maslow: Future Vision* (ed. Edward Hoffman) (1996). – London: SAGE Publications.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Миронова – кандидат педагогічних наук з методики викладання іноземних мов, доцент кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро).

Наукові інтереси: лінгво-семантичні аспекти індивідуальних та національно-культурних змістів в англійських текстах

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetyana Myronova – Candidate of Science in Teaching Foreign Languages, Dotsent at The Ukrainian Language and Culture and Foreign Languages Department of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ukraine, Dnipro.

Scientific Interests: linguistic and semantic presence of the writer's personality in his text.

УДК 801-2.804

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.78>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ЦІЛІСНІСТЬ ДРАМАТУРГІЧНОГО ТЕКСТУ

Світлана СОКОЛОВСЬКА (Житомир, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2335-1765>

e-mail: asok@ukr.net

СОКОЛОВСЬКА Світлана. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ЦІЛІСНІСТЬ ДРАМАТУРГІЧНОГО ТЕКСТУ. Стаття присвячена комплексному дослідженню елементів драматургічного тексту з орієнтацією на його системні якості, серед яких важливе місце займають інтегративність і структурність. Аналіз п'єси Б. Брехта «Барабани вночі» дає можливість виявити типи смислових відношень лексичних елементів у драматургічному тексті, вивчити особливості його семантико-структурної організації, а також визначити домінуючі концепти в індивідуально-авторській картині світу. Дослідження зосереджено на виявленні асоціативно-смислових полів ключових лексичних одиниць, співвіднесених з елементами образної будови твору, і встановленні характеру їх взаємодії, що має значення для формування художнього смислу тексту.

Ключові слова: цілісність, індивідуально-авторська картина світу, смислові відношення лексичних одиниць, смислова структура тексту.

SOKOLOVSKA Svitlana. STRUCTURAL AND SEMANTIC INTEGRITY OF THE DRAMA TEXT. The article is devoted to the complex research of drama text elements with the special focus on its systemic characteristics where integrity and structurality are especially important. The analysis of Bertolt Brecht's play "Trommeln in der Nacht" makes it possible to reveal the types of semantic relationships of lexical elements in the drama text, study the peculiarities of its

semantic and structural formation as well as identify dominant concepts in the author's personal view of the world. The research is centered on revealing the associative and semantic fields of the key lexical units, which are related to the elements of the figurative construction of the work; it is also focused on determining the way of their interaction, that plays an important role in the formation of artistic sense of the text. B. Brecht's artistic model of reality offers a new perspective on man and their being, on the meaning of time, which appear in his works in their truth and deep essence. The peculiarity of the elements of the artistic text is that they capture not real situations, but models based on the aesthetic concept of the author. Thus, the model of the artistic world, figuratively embodied in the text of the comedy "Trommeln in der Nacht", is the events of one night in November 1918 in Berlin. Represented verbally semantic features reflect orientation to the textual concepts "Bourgeoisie", "Business", "War", "Profit", "Violence", "Enslavement", which are objectified by the author through metaphorical expressions, they also become conceptual formations of the reader's understanding via the textual embodiment of a communicative concept and a cognitive product. According to the analysis, the verbally expressed semantic features of different realities of the art world can be linked by relations of complementarity, augmentation and contrast.

Key words: *integrity, the author's personal view of the world, semantic features of lexical units, semantic structure of the text.*

Постановка проблеми. Визначальним для сучасних лінгвістичних розвідок є комунікативне вивчення художнього тексту. Шлях до цілісності у дослідженні такого складного об'єкта, яким є текст, лежить через аналіз його складових до наступної інтеграції і узагальнення одержаних даних в аспекті цілеспрямованої текстової діяльності, орієнтованої на діалог автора і читача (Болотнова, 2009: 226). Орієнтація на цілісність у дослідженні тексту як форми комунікації простежується за умови комплексного розгляду його структури, семантики і прагматики у комунікативно-діяльнісному аспекті з урахуванням своєрідності мовної особистості, яка стоїть за текстом.

Аналіз досліджень і публікацій. Певні аксіоми аналізу художнього тексту як етапу наукового пізнання літературного твору ґрунтуються на уявленні про художній текст як «складно побудований смисл» (Лотман, 2000: 24). У працях Ю. М. Лотмана було розроблено концепцію художнього тексту як окремого, самодостатнього предмета дослідження, що виявляє естетичну природу літературного твору. У філософії тексту М. М. Бахтіна йдеться про два полюси: один пов'язаний з повторюваним і відтворюваним, з тим, що виступає в ролі матеріалу та засобу, виробляється мовою як знаковою системою; другий визначає сутність тексту як індивідуального, неповторного висловлення, проявляє задум, його смисл і мету (Бахтин, 1986: 299). На тісний зв'язок теорії аналізу художнього тексту з практикою вказує Н. І. Астрахан. Цей зв'язок зумовлений проблемністю і теоретичністю уявлення про сутність художнього тексту, його роль у побутуванні літературного твору. Проблема художнього тексту, на думку Н. І. Астрахан, – це передусім проблема його рівності, структури (Астрахан, 2014: 154). Крім того, «в межах літературного твору художній текст сприймається як певний рівень, головною ознакою якого є матеріальність» (Астрахан, 2014: 154).

Невирішені частини загальної проблеми. Актуалізація когнітивістської парадигми і сучасне комунікативне вивчення художнього тексту передбачають комплексність дослідження його елементів і орієнтацію на його системні якості, серед яких важливе місце займають інтегративність і структурність (Болотнова, 2009: 361). Розглядаючи текст як комунікативну систему мовленнєвих знаків і знакових послідовностей, яка втілює «сполучену модель діяльності адресата і відправника» (Сидоров, 1987: 5), необхідно аналізувати його лексичну організацію комплексно, з урахуванням концептуальності і прагматичності твору. Системні якості окремих лексичних одиниць, релевантних у репрезентації смислу тексту, їх естетичну значимість і роль, а також лексичний аспект смислового розгортання тексту в цілому потребують розгляду в ієрархії контекстів, які розширюються, в образній перспективі цілого (Болотнова, 2009: 350).

Цілі статті. Намагання осягнути природу художнього тексту зумовлює звернення до творів видатного драматурга ХХ століття Бертольта Брехта. Його художня модель дійсності пропонує новий погляд на людину та її буття, на сутність часу, які постають в його творах у своїй істинності і глибинній суті. Б. Брехт створив власну теорію, а також модель театру, назвавши першу – «епічною», другу – «Берлінським ансамблем». Аналіз елементів комунікативно-когнітивного простору п'єси «Барабани вночі» (1919) дає можливість виявити когнітивно-дискурсивні характеристики драматургічного тексту, вивчити особливості його

семантико-структурної організації, а також визначити домінуючі концепти в індивідуально-авторській картині світу. Дослідження зосереджено на виявленні асоціативно-сміслових полів ключових лексичних одиниць, співвіднесених з елементами образної будови твору, і встановленні характеру їх взаємодії, що має значення для формування художнього смислу тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методика смислової інтерпретації художнього тексту, розроблена Н. С. Болотновою, передбачає аналіз його смислового розгортання на основі лексичної макроструктури і виокремлення лексичних мікроструктур «по вертикалі» (текстових парадигм) і «по горизонталі» (на рівні текстової синтагматики) (Болотнова, 2009: 358). Текст драматургічного твору розглядається як графічно зафіксоване мовне ціле, яке має індивідуальне комунікативно-інформативне спрямування. Таке розуміння тексту дозволяє проводити послідовне розмежування плану змісту і плану вираження тексту, розглядаючи кожен план як єдність субстанції і форми. Те, що складає специфіку мислення автора в конкретному тексті (план змісту), сприймається і оцінюється при безпосередньому вивченні унікального плану вираження. За законами логіки одна сема слугує поштовхом для породження іншої, однак у конкретному досліджуваному тексті група сем – це не лише чисто логічна структура, а семантична єдність. Взаємодія контекстуальних одиниць може передавати специфіку загального і окремого в планах тексту, бути способом його пізнання зсередини через контекст і контекстуальні одиниці, а також засобом вивчення індивідуально-авторської картини світу.

Своєрідність елементів художнього тексту полягає в тому, що вони фіксують не реальні ситуації, а художньо модельовані відповідно до естетичної концепції автора. Так, моделлю художнього світу, образно втіленому у тексті комедії «Барабани вночі», є події однієї ночі у листопаді 1918 року в Берліні. Карл Баліке, власник фабрики з виготовлення ящиків для снарядів, блискуче заробив на Першій світовій:

„BALICKE: *Der Krieg hat mich auf den berühmten grünen Zweig gebracht! Es lag ja auf der Straße, warum's nicht nehmen, wäre zu irrsinnig. Nähm's eben ein anderer. Der Sau Ende ist der Wurst Anfang! Richtig betrachtet, war der Krieg ein Glück für uns! Wir haben das unsere in Sicherheit, rund, voll, behaglich*” (Brecht, 1997: 91).

Репрезентовані вербально семантичні ознаки відображають орієнтацію на текстові концепти «Буржуазія», «Бізнес», «Війна», «Нажива», «Насильство», «Поневолення», які об'єктивуються автором у наведеному уривку за допомогою метафоричних виразів, стають концептуальними утвореннями також і читачької свідомості через текстове втілення комунікативного задуму і когнітивного продукту. Йдеться про вдалу комерцію з війною, а також про перебудову підприємства відповідно до нових потреб і виготовлення дитячих візків. Подружжя Баліке наполягає на зарученні доньки Анни з Мурком, майбутнім компаньйоном, заради зміцнення ділових стосунків. Мурк пишається своєю наполегливістю, метафоричним позначенням якої слугують підбиті цвяхами чоботи:

„MURK: *Was ein Mann ist, kommt durch. Ellenbögen muß man haben, genagelte Stiefel muß man haben und ein Gesicht nicht hinabschauen*” (Brecht, 1997: 90).

Для Баліке листопад 1918 року є часом ненадійним і небезпечним, але не тому, що війна програє і спекулянтам, які нажилися на загальному розоренні, доведеться відповідати за свої вчинки. Баліке непокоїть демобілізація і повернення на батьківщину солдат. Наступне розгортання тексту відображає ряд асоціатів, які втілюють небезпеку і посягання на «оази мирної праці»:

„BALICKE: *Die Zeiten sind unsicher. Der Krieg zu Ende. Das Schweinefleisch ist zu fett [...]! Die Demobilisation schwemmt Unordnung, Gier, viehische Entmenschlichung in die Oasen friedlicher Arbeit*” (Brecht, 1997: 90).

Основою асоціативного ряду є контраст: Unordnung, Gier, viehische Entmenschlichung, Oasen friedlicher Arbeit, unsichere Existenzen Ideale, verwilderte, verlotterte, der Arbeit entwöhnte Abenteurer, ein Mann, der Goldes wert ist (Brecht, 1997: 90). Цей послідовно організований ланцюг асоціатів об'єднаний ідеєю бюргерського уявлення про респектабельність. У п'єсі людина діє в запропонованих історію обставинах, з їх незавершеною смутою, результат якої

ще неясний, а герой вже покликаний до вибору. Семантичні опозиції визначають комунікативно-когнітивний задум автора: аналіз механізму суспільно-економічних взаємин, що породжує і підтримує війну. Увагу зосереджено не стільки на моральному боці ситуації «спекуляції на війні», скільки на мотивах, що спонукають «мирних людей» з власної волі втягуватися у воєнний вихор, а також на ставленні до військових, які билися за кайзера і рейх:

„BALICKE: *Es ist Ihnen also schlecht gegangen? Sie haben für Kaiser und Reich gekämpft? Es tut mir leid um Sie. Wollen Sie was?*” (Brecht, 1997: 104).

„BALICKE *trinkend, eindringlich: Sie sind im Granatenhagel gestanden? Wie Eisen? Das ist brav. Unsere Armee hat Gewaltiges geleistet. Sie ist lachend in den Tod gezogen. Trinken Sie! Was wollen Sie?*” (Brecht, 1997: 104).

Для ділових людей не війна робить час небезпечним, а її кінець і пов'язана з цим небезпека того, що відповідний порядок може похитнутися. Війна триває в іншому розумінні, вона повинна продовжуватися, адже йдеться про збагачення, яке досягається за рахунок отримання прибутку. Таку перспективу зображено у першому акті п'єси, у наступних актах повтор акцентує головні мотиви поведінки обивателів, їх намагання зберегти статус-кво:

„BALICKE: *Ich habe keine Zeit, müde zu sein*” (Brecht, 1997: 98).

„BALICKE: *Zeit ist Geld [...]*” (Brecht, 1997: 98).

На особливу увагу під час аналізу тексту заслуговує розмежування смислових центрів за ступенем їх значущості. Обов'язкові смислові елементи включаються в смислову структуру тексту як її специфічні характеристики, зумовлені метою інформації, тобто екстралінгвістичними факторами. Бізнесмен Баліке як загрозу сприймає повернення Краглера, який зник безвісті на початку війни, але через чотири роки несподівано з'явився у будинку своєї нареченої. Таким чином і потенційна революція, яку у ділових колах досить тривалий час не сприймали серйозно, раптом стає реальною небезпекою з появою Краглера. Про це свідчать вербально виражені семантичні ознаки реалій художнього світу, зв'язані відношеннями підсилення:

„BALICKE *etwas ernüchtert, läuft herein: Setzen Sie sich! Er zieht die Gardine zu, es gibt ein eisernes Geräusch. Sie haben einen roten Mond bei sich und Gewehre hinter sich in Babs Zeitungsvierteln. Man muß mit Ihnen rechnen. Er zündet wieder alle Kerzen an. Setzen Sie sich!*” (Brecht, 1997: 102).

„BALICKE: *Sehen Sie, das ist es, worauf's ankommt. Hier liegt der Hase im Pfeffer. Das ist keine Oper. Das ist Realpolitik [...]*” (Brecht, 1997: 105).

„BALICKE: *Kellner! Was ist das für Gesindel? Soll man hier zwischen Wanzen Wein saufen? Zu Kragler hin: Haben Sie es jetzt gehört? Sind Sie befriedigt? Halten Sie Ihren Rand! Die Sonne war heiß, wie? Dafür war's Afrika. Steht im Geographiebuch. Und Sie waren ein Held? Wird im Geschichtsbuch stehen. Im Hauptbuch steht aber nichts. Deshalb wird der Held wieder nach Afrika gehen. Punktum. Kellner: Führen Sie das da hinaus!*” (Brecht, 1997: 111).

Ці відношення комунікативно значущі на різних етапах смислового розгортання твору від висловлювання до цілого тексту і реалізуються у неоднорідних лексичних структурах конвергентно-підсилювального типу. Всі вони зумовлені концептуально і відображають взаємозв'язок концептів «Бізнес», «Війна», «Нажива» відповідно до комунікативної стратегії автора і його інтенції. У процесі інтерпретації на лінгвістичній основі відбувається усвідомлення концептуальної сутності тексту. Інтерпретація тексту включає долучення до різної інформації, яка у ньому міститься: мовної, комунікативної, естетичної, відповідно до концепції В. А. Кухаренко (Кухаренко, 2004: 8). Вторинна комунікативна діяльність читача, у такий спосіб, передбачає його вміння вступати у діалог з текстом, з іншими текстами, з автором, із самим собою, з епохою, яка відображена у творі, з культурою взагалі, одиницею якої є текст (Болотнова, 2009: 355). На думку Н. С. Болотнової, «діалог з текстом» означає долучення до інформативно-смислового і прагматичного рівнів тексту і формування реакції-відповіді (Болотнова, 2009: 355). Аналіз смислового розгортання тексту дає підстави стверджувати, що Баліке не хоче ставити під загрозу ділові взаємини з Мурком, які

цементуються зарученням, і тим самим ускладнює реінтеграцію Краглера в громадянське суспільство. Також на вечірці з приводу заручин у барі «Пікаділі» (другий акт) Баліке продовжує не лише ображати Краглера як соціального аутсайдера, але й заперечувати його право на існування, посилаючись на царину примарного та нереального:

„BALICKE: Sind Sie besoffen? **Habenichts! Anarchist! Frontsoldat! Sie Seeräuber! Sie Zibebengespenst! Wo haben Sie Ihr Bettlaken?**” (Brecht, 1997: 100).

Водночас діалог з текстом включає не лише формування адекватних тексту уявлень про його смисл, але й його прагматику – характер емоційно-оціночного впливу на адресата (Болотнова, 2009: 356). Так, невід’ємним елементом смислової структури драматургічного тексту виступає балада «Легенда про мертвого солдата», яку виконує власник трактиру Глубб на початку четвертого акту. «Легенду про мертвого солдата» Брехт написав у 1917 році, під час Першої світової війни, яка стала початком краху колишніх суспільних підвалин, звичного порядку речей. Балада містить потужний потенціал пізнання художньої моделі дійсності, розкриття і актуалізація якого визначає параметри інтерпретації літературного твору. Вражає послідовність зображених подій: не від умирання до воскресіння, а навпаки: від воскресіння до загибелі, адже катастрофа відбулась не лише в умах, а й спіткала саму світобудову. Така послідовність акцентує смерть і поховання загиблого солдата. Коли Мурк отримує від Бабуша перше повідомлення про те, що вовк Краглер прийшов з місяцем, він вимагає запнути гардину. Це жест відмежування від потойбічного:

„MURK: *Er ist glatt begraben. Ziehen Sie die Gardine vor!*” (Brecht, 1997: 98).

У контексті п’єси Краглер загинув героїчною смертю для усталеного буржуазного суспільства, і воно робить усе можливе, щоб залишити його мертвим (Кнопф, 2000: 96). Для ділових людей війна закінчена, нові герої більше не потрібні. Парадоксальним чином виявляється, що Краглер може довести своє існування лише в тому випадку, якщо приєднається до революційного руху і загине героїчною смертю за новий світ. У цьому сенсі драма виступає як своєрідний діалог між окремою особистістю з її переживаннями, які є мотивами її дій, й людським загалом, на тлі якого й намагається усвідомити себе особистість. Змушений зробити вибір між героїчною смертю і обивательським затишком, Краглер віддає перевагу життю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Буття окремої людини в умовах запущеного механізму руйнування-оновлення стає у Брехта приводом для естетичної рефлексії. Соціальну втому і політичну апатію митець долає шляхами поезії, драми й театру. В дії брехтівських п’єс виявляються важливими не так характери, як позиції, не так повороти долі, як життєві ситуації, що перевіряють міцність тих чи тих життєвих позицій. У запропонованій драматургом інтерпретаційній моделі літературного твору людина набуває самодостатньої цінності. Ця модель встановлює смислові кордони твору й водночас намічає можливі напрями виходу за її межі (Астрахан, 2014: 310).

Шлях до художнього змісту тексту лежить через систему його смислів, які особливим чином структуровані, формуються на основі семантики текстових одиниць і тексту в цілому і знаходять відображення у свідомості читача. Подальший аналіз художнього тексту передбачає розкриття таких аспектів художньої реальності: різноманітність асоціативно-семантичних, логічних, зв’язків і відношень структурних елементів у перспективі цілого тексту відповідно до концептуальної заданості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Астрахан Н. І. Буття літературного твору. Аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія. Київ : Академвидав, 2014. 432 с.
2. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. *Эстетика словесного творчества* : сборник избранных трудов. Москва : Искусство, 1986. С. 297-325.
3. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста : учебное пособие. Москва : Флинта : Наука, 2009. 520 с.
4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста : навчальний посібник. Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. 272 с.
5. Лотман Ю. М. Структура художественного текста. *Об искусстве* : монография. СПб. : Искусство, 2000. С. 14-287.
6. Сидоров Е. В. Проблемы речевой системности : учебное пособие. Москва : Наука, 1987. 138 с.
7. Brecht B. *Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Stücke. Erster Band.* Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1997. 700 S.

8. Knopf J. Bertolt Brecht. Monographie. Stuttgart : Reclam, 2000. 320 S.

REFERENCES

1. Astrahan N. I. (2014). Buttia literaturnogo tvor. Analytychne ta interpretacyjne modeliuvannia : monographiya [The essence of a literary work. The analytical and interpretive modeling: monograph]. Kyiv : Akademydav, 432 s.
2. Bahtin M. M. (1986). Problema teksta v lingvistike, filologii i drugih gumanitarnykh naukah. *Estetika slovesnogo tvorchestva* : sbornik izbranykh trudov [The text problem in linguistics, philology, and other humanities. *Aesthetics of verbal creativity*]. Moscow : Iskustvo, S. 297-325.
3. Bolotnova N. S. (2009). Filologicheskii analiz teksta : uchebnoye posobiie [Philological analysis of the text]. Moscow : Flinta : Nauka, 520 s.
4. Kuharenko V. A. (2004). Interpretaciya tekstu : navchalnyi posibnyk [The interpretation of text]. Vinnytsia : NOVA KNYGA, 272 s.
5. Lotman Y. M. (2000). Struktura hudozhestvenogo teksta. *Ob iskusve* : monographiya [The structure of the fiction text : About art]. SPB. : Iskustvo, S. 14-287.
6. Sidorov E. V. (1987). Problemy recevoi systemnosti : uchebnoye posobiye [The problems of speech system]. Moscow : Nauka, 138 s.
7. Brecht B. (1997). Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Stücke. Erster Band. Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 700 S.
8. Knopf J. (2000). Bertolt Brecht : Monographie. Stuttgart : Reclam, 320 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Соколовська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: проблеми теорії та історії драми, комунікативно-когнітивні стратегії інтерпретації художнього тексту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Svitlana Sokolovska - Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of German Philology and Foreign Literature of the Institute of Foreign Languages of the Zhytomyr State University after Ivan Franko.

Scientific interests: aspects of the theory and history of drama, communicative-cognitive strategies applied for artistic text interpretation.

УДК 316.77

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.79>

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ДАВНІХ ГЕРМАНЦІВ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Тетяна ХОМЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7871-1940>

e-mail: tat04jana24@gmail.com

ХОМЕНКО Тетяна. МОВНА КАРТИНА СВІТУ ДАВНІХ ГЕРМАНЦІВ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ. У статті розглядаються питання лексико-семантичних особливостей мовної картини світу давніх германців. Вона містить витоки мовних картин світу в культурі багатьох народів сучасності. Мовну картину світу створюють вербалізовані культурні смисли. Мовна картина світу є зображенням в мові цілісного світу, людини в ньому та видів її діяльності. Античні автори вказують, що центральною діяльністю давніх германців була військова справа. Докази цього можна знайти і в мові. В усіх сегментах мовної картини світу германців наявні лексико-семантичні одиниці, пов'язані з воєнними діями та їх наслідками.

Ключові слова: давні германці; картина світу; мовна картина світу; культура; культурні смисли.

KHOMENKO Tetyana. LANGUAGE WORLD VIEW OF ANCIENT GERMANS: LEXICAL-SEMANTIC ASPECT. In this paper the questions of lexical-semantic world view of ancient Germans are examined. Language world view of ancient Germans contains the origin of language world view of many modern nations. Everything that is important in culture is reflected in the language world view, possesses the notions about the cultural phenomena, cultural meanings and brings them to the next generation. Cultural meanings are basic for creation of world view, and articulated cultural meanings form language world view. Language world view usually is identified in relation with the naive or semantic world view, with mental processes, which are essential to different nations. For reaching the understanding among the representatives of different nations and cultures it is important to realize not only modern culture phenomena

but also the source of creation of different cultures. World view is studied as the complete world image, which is resulted in people activity, people contacts with the world. Language world view is an image made with the help of language means of the whole world, a person in it and everything, which surrounds him and everything a person contacts with in all spheres of his activity during all his life. This article analyses the influence of the main social ancient Germans activity upon the semantic element of the ancient Germans vocabulary. Information about main social activities of ancient Germans could be found in the works of ancient authors. They are military activity, agriculture, cattle breeding, crafts, jurisprudence. It is representative that all kinds of social activities supplied military activity. Agriculture supplied with the food, cattle breeding supplied with horses, crafts prepared weapon, tribunal judged deserters, double-dealers, who were punished very severely. Childrearing, especially youth, was directed to the development of fighter characteristics. The evidences of military activity priority in the society of ancient Germans could be seen in the language. In all segments of language world view are presented lexical-semantic unities, connected with military actions and their consequences, with death and weapon. The great part of lexical unities with the hidden military meaning is preserved till nowadays.

Key words: ancient Germans; world view. language world view; culture; cultural meanings.

Постановка проблеми. Багато наукових галузей, таких як філологія, культурологія, психологія, соціологія, антропологія, спрямовують дослідження на вивчення особливостей комунікації між представниками різних народів та культур. Комунікація завжди припускає наявність двох або більше партнерів, які комунікативно взаємодіють. Міжкультурна комунікація має на увазі взаєморозуміння учасників комунікації, які належать до різних національних культур (Верещагин, 1990: 14). Як вказує Р.М. Фрумкіна, в культурі немає нічого, що не може бути виражено в мові, яка обслуговує цю культуру (Фрумкіна, 2003: 198). Мова зберігає поняття про культурні феномени, культурні смисли і передає їх наступному поколінню. Культурні смисли є базовими для утворення картини світу, а вербалізовані культурні смисли створюють мовну картину світу. Для досягнення взаєморозуміння необхідно усвідомлювати не тільки сучасні культурні феномени, але й витoki становлення різних культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публікації останніх років розглядають мовну картину світу у зв'язку з мовномисленнєвими, ментальними процесами (Анохіна, 2017), у співвідношенні з концептуальною картиною світу (Качмар, 2014), аналізують відмінності між мовною та концептуальною картиною світу (Середницька, 2016). Низка публікацій присвячена загальним проблемам формування картини світу (Беткенова, 2019; Девдариани, 2019). Окрему групу утворюють публікації, що розглядають окремі частини мовної картини світу у різних мовах (Прощенкова, 2019; Дем'янова, 2019).

В. І. Постовалова стверджує, що картина світу – це цілісний глобальний образ світу, який є результатом усієї духовної активності людини, а не окремої сфери; картина світу як глобальний образ виникає у людини в ході всіх її контактів із світом (Постовалова, 1988: 19).

Мовна картина світу, за словами Н. Ю. Шведової, це вироблене багатовіковим досвідом та створене засобами мовних номінацій зображення всього існуючого як цілісного та багатоскладового світу, що усвідомлений мовою, воно репрезентує людину, її матеріальну та духовну життєдіяльність та все те, що людину оточує: простір, час, живу та неживу природу, сферу створених людиною міфів та соціумів; тобто саму людину, її життєдіяльність, плоди цієї життєдіяльності та оточення людини, сферу її існування (Шведова, 1999: 15).

Стаття присвячується таким **невирішеним** раніше проблемам, як дослідження впливу основної діяльності давніх германців на формування їх мовної картини світу. Мовна картина світу давніх германців представляє інтерес як базис багатьох мовних картин світу народів сучасності.

Мета статті – проаналізувати відбиток основної діяльності давніх германців на склад семантичного шару лексичної системи германських мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свідчення про основні види діяльності германців можна знайти у творах античних авторів. Германці з'явилися на історичній арені як племена, що боролися проти Римської імперії. Грецький письменник Плутарх (46-127 рр. н.е.) описує стародавніх германців як диких кочівників, які займаються не мирними видами діяльності, на кшталт землеробства або скотарства, а лише війною. За його словами германські племена служили найманцями в військах македонського царя Персея на початку 2 ст. до н.е. (Арсеньєва, 1980). Більш детальну інформацію про спосіб життя германців ми

отримуємо із Записок Юлія Цезаря про галльську війну (50 р. до н.е.) та з «Германії» Корнелія Тацита (I ст. н.е.).

Германці активно вели війни з Римською імперією, часто самі їх ініціювали. Римляни стикнулися з германцями у 113-101 рр. до н.е., коли кимври та тевтони, переселяючись з Ютландії, спустошили приальпійську Італію та Галлію. Війни з римлянами не припинялися, у 251 році загинув римський імператор Децій в битві з готами північного Причорномор'я. Готи послідовно спустошували Грецію, Фракію, Малу Азію. Германські племена загрожували самому існуванню Римської імперії. У 270 році імперія віддала Дакію варварам і пересунула свої кордони південніше, але залишилася існувати до Великого переселення народів та аж до 476 року, коли Одоакр скинув з престолу останнього римського імператора Ромула Августа, що і вважається кінцем Римської імперії. У 493 році Одоакра переміг правитель остготів Теодоріх та оселив в Італії своє плем'я. У 552 році Візантійські війська винищили всіх остготів, але на це місце прийшли лангобарди, чим і закінчилася епоха Великого переселення народів (Жирмунский, 1956).

Германські племена воювали і між собою. Бруктери були знищені сусідніми германськими племенами, лангобарди, семнони, херуски на чолі з Армінієм воювали з маркоманнами, дани витіснили герулів із Ютландії на південь, вестготи воювали з вандалами в Іспанії, вандала - із свемами, бургунди розгромили свевів тощо.

Германці організовували військові походи проти інших народів: убії захопили землі Галлії на лівому березі Рейну, маркоманни підкорили кельтів-бойів, готи покорили суовенів та борусків, воювали з сарматами в Банаті, а також з гунами до падіння Готського королівства, розгромили венеців на Середньому Дніпрі (Колосовская, 2000).

Звичаї германців описав римський історик Корнелій Тацит у своїй праці «Про походження германців та місцезнаходження Германії». Скільки германці увесь час воювали, то варто вяснити, наскільки побут германців був пов'язаний з воєнними діями. Їхнє життя, як і життя усіх племен, що жили суспільно-родовим ладом, охоплює такі сфери: землеробство, скотарство, ремісництво, релігію, правові інститути суду, шлюбу, наслідування майна, відпочинок, власне воєнні дії.

Цезар розповів про організацію землеробського циклу германців I ст. до н. е. За його словами, рід посилав частину своїх родичів на війну. Інша частина обробляла вдома землю, забезпечуючи запаси харчування. Через рік члени роду мінялися діяльністю. Таким чином забезпечувалася безперервність обох діяльнісних циклів: воєнних дій та землеробства (Цезарь).

Якщо звернемося до свідчень Тацита (I ст. н.е.), то помітимо, що землеробством займалися вже тільки жінки та слабосильні члени родини та племені. Чоловіки ж вважали: працювати на землі, тобто пітом здобувати те, що можна взяти кров'ю, є лінь та малодушність. Про плем'я хаттів Тацит писав: «У них немає ні поля, ні дому, і ні про що вони не піклуються» (Тацит). Зате це плем'я славилося найорганізованішою піхотою.

Германці були знайомі з виробництвом металів та виготовляли з них зброю. Матеріалами для її виробництва були також дерево, камінь, кістка. Вони вміли видобувати фарбу та яскраво розмальовували щити, також оздоблювали їх іншими матеріалами.

Усі справи племені, мирні та воєнні, вирішувалися на тінгах – зборах усіх повнолітніх чоловіків, які вже користувалися зброєю. На зібрання вони приходили озброєними, голосували колиханням списів. Тут відбувалися обряди ініціації, суд, заручини. При ініціації юнакам певного віку, які довели свою хоробрість, вручали зброю старші члени роду. Суд особливо суворим був до зрадників та перебіжчиків. Їх вішали на деревах, боягузів топили в багні, закидаючи зверху віттям. Під час заручин жених та наречена обмінювалися подарунками. Жених дарував нареченій биків, коня з усією зброєю, щит, спис, меч. Дружина теж дарувала чоловіку зброю. З моменту об'яви шлюбу жінка слідувала за чоловіком не тільки у мирний час, але й на війну, де перев'язувала йому рани, підтримувала морально, забезпечувала їжею (Тацит).

Майно наслідувалося старшим сином. Але, наприклад, в племені тенктерів, що славилася серед германців своєю боєздатною кіннотою, бойового коня отримував найхоробріший із синів.

Відпочивали германці також озброєними, були популярними «танці» оголених юнаків серед вкопаних в землю мечів та смертоносних списів.

У боях германці застосовували піхотинців та кінноту, племена свіонів, окрім цього, мали також флот. Воїни були озброєні списами (фрамеями) з вузькими та короткими наконечниками, щитами, піхотинці також кількома дротиками. Мечі, пики великого розміру, панцири та шоломи були у небагатьох з вояків. Піхотинців виставляли від кожного округу по сотні. Вони вважалися відбірними військами, брали участь і у піших сутичках, і у кінному бою. Кінні та піші загони склалися із родичів. Германці військовий порядок будували клином. Вони застосовували також воєнні хитрощі, роблячи вигляд, ніби відступають, а потім кидалися на ворога з новою силою (Тацит).

Будь-який повнолітній чоловік племені міг організувати свою дружину та стати вождем. Вождь повинен був своїм прикладом надихати дружинників у бою, забезпечити їх провіантом, виділити частину здобичі сукупно із конем та мечем. Якщо плем'я не воювало, дружина шукала племена, що вели воєнні дії, та матеріально збагачувалася таким способом. Ганьбою для воїна вважалося кинути щит на полі бою, такі воїни ставали ізгоями і, зазвичай, накладали на себе руки; або вийти живим з бою, коли вождь загинув; або дозволити ворогу забрати в рабство мати, жінку, дітей.

Перед битвою та під час неї здійснювалися певні ритуали, щоб настрахати ворогів та забезпечити собі перемогу. Широко застосовувалися ворожіння по рунах; по іржанню та фирканню білих коней, запряжених у колісницю, які утримувалися в священних гаях, присвячених різним богам (до речі, германці брали як оплату римські монети тільки з зображенням колісниці з парною упряжкою), по результату поєдинку германського воїна та полоненого іноплеменника; по польоту птахів.

Перед боєм військо відтворювало спеціальний пісенний мотив, вірогідно, щоб увійти у стан трансу та викликати в себе більше агресії. Германці вірили, що боги присутні серед військових дій, та брали з собою в битву святині (знамена) із священних гаїв. Хатти, досягнув певного віку, відрощували бороди та волосся на голові і зрізали їх лише над своїм першим ворожим трупом, вважаючи, що повністю заплатили за своє народження та стали достойними вітчизни та батьків. При похоронному обряді разом із небіжчиком спалювалися його земні супутники: зброя, іноді кінь, човен (Тацит).

Як відмічають деякі автори (напр. Павлюк М.В.), за германськими племенами закріпився етнонім «германці», значення якого зберігає, можливо, ім'я Герман: двн. *Heriman/Hariman* «військова людина, завойовник». Ім'я утворено від основи іменника *hari/heri* «орда», «(вороже) військо», «загін вояків», нвн. *Heer* «військо» // лит. *kārė* «війна», ст. *karis* «війна»; та іменника *man* (нвн. *Mann*) «чоловік, людина» // ді. *mānuh* «людина, чоловік», псл. *možь*. Тобто «германці» - «вояки загону» (Павлюк).

Походження слова *Volk*, н. "народ", теж пов'язане з війною: двн. *folc* «військовий загін, юрба», да. *folc* «загін, військо», дісл. *folk* «загін, військо, народ»; < герм. **fulka* - «юрба, загін» (< іє. **pele* - «наповнити»).

Свідчення істориків про войовничість давніх германців знаходять своє підтвердження й у мові. Про престижність понять «війна», «битва», «бій» свідчить наявність у германських мовах безлічі синонімів для позначення цих понять: да. *wīg*, дісл. *vīg* «війна»; двн. *hadu* «бій, битва», да. *headu*, дісл. *hođ* «боротьба»; да. *beadu* (у власних іменах), дісл. *hildr*, да. *hild* «битва», двн. *gund*, дісл. *gunnr*, *guđr* «війна» (Левицький, 2008: 55).

Лексичні одиниці, пов'язані з військовими діями, ранами, каліцтвом, смертю присутні у всіх сегментах мовної картини світу давніх германців.

Побут, знаряддя праці: *Sense* «коса» двн. *segansa* «коса», дісл. *Sigđr* «коса, меч», да. *sigde*, снн. *segede* «серп» < герм. **seg-* < іє. **sek-* «різати, сікти»; *Dechsel* «інструмент для обробки дерева», двн. *dehsala* «сокира», дісл. *Flexla* «теслярська сокира», гот. *timrjan*

«тесловати»; *Messer* «ніж» двн. mezzisach (герм. *matiz + sachsa > двн. mezzi-sachs, да. mete-seax «меч для їжі»); *Hacken* «гак, гачок», ісл., фар. haki, норв., шв., адіал. hake, дат. hage, шетл. hagi – «заступ, лопата», да. hako – «засув», дс. hāko – «гак», с.нідерл. hoek, honk, лит. kenge – «гачок, вішак», ірл. ail-cheng – «основна зброя», лтш. hegis – «костиль, ціпок», норм. Hague – «загострювати», іс. * keg – «гак, кілок»; *Kleid(ung)* «одяг» герм. *klaiƀ, да. clīda «пластир на рану», двн. Kletta «тканина, сукно», свн. kleit «одяг, тканина, покрив», да. clād «покрив, одяння, тканина», а. cloth «одяг» (Левицький, 2010).

Металообробка: *malm* шв. «руди» - / málm- < málmr – «метал, зброя», ісл., фар. málmur, норв., шв., дат. malm – «руда», лапл. malmba, malma, гот. malma – «руда», да. mealm(-stan) – «пісковик»; *Kessel* «казан, рос. котел» -kell < ketill – «горщик, казан», ісл. ketill, фар. ketil, норв. kjetel, шв. kittel, kettel, дат. kedel, да. cietel, з.фриз. zetel, дс. hetil, двн. chezzil, ім'я Ketill, д.шв. Kætel, д.дат. Ketil > да. Ketel, Cytel, Cattil, Caetil. В особистих іменах має значення «шолом». У деяких іменах скорочується до *kell* (у значенні «шолом») (Левицький, 2010).

Шлюб, сім'я: *Braut* «наречена» - «та, яку викрали» (< іс. Bher / bhreç - «ламати» > «бити, грабувати»); *Bruder* «брат» походить від іс. *bhrāter: а. brother «брат», да. brōðor, н. Bruder, двн. bruoðer, дс. brōðar, дісл. brōðir, гот. brōþar; < герм. *brōþær «брат» // лат. frāter «член фратрії» (фратрія як суспільне об'єднання грала значну роль у військових діях) < іс. *bhrātēr (Левицький, 2010).

Рослини, тварини: *oak* а. «дуб», да. āc, «дуб; судно з дубу», де. ēk, н. Eiche «дуб», двн. eih, дісл. eik «дуб; човен, судно»; < герм. *aik-/ō «дуб»; *ash* а. «ясен», да. asse, н. Esche «ясен», двн. asc, де. ask, дісл. Askr «ясен, стис, судно»; < герм. *ask-iz «ясен» < іс. *os-/os(en) - «ясен»; *yew* а. «тис», да. īw, ēow, н. Eibe «тис», двн. īwa, īha, дісл. yu; < герм. *īwō / īhwō- / īgwō- / īhwa- «тис»; свн. iwe «лук», дісл. Ivart «лучник, стрілець із лука»; *Bär* н. «ведмідь» björn – ведмідь прагерм.*bernu, ісл., фар., шв. björn, да. Beorn – «воїн, ватаг», бера, двн., снн. bero, шв. biarr, іс. *bher (Левицький, 2010).

Час: *Zeit* н, да. tīd «час, період, пора року, година», двн. zīt «час, пора року», дс. tīd, шв. tid «час», дісл. tīd «час, година»; < герм. *tīdiz «час», «відрізок часу» < іс. *dī-to - «відділене»; іс. *dāi-/dī - «різати, розривати, відокремлювати», дірл. dām «загин»; *Woche* н. «тиждень», а. week «тиждень», да. wice, wuce двн. wecha, wehha, дс. wika, дісл. vika «тиждень; морська миля - зміна веслярів, коли пройдений відрізок шляху», гот. wīkō «черговість»; < герм. *wīkōn- «зміна днів», «зміна обов'язків»; *kveld* норв. «вечір», дісл. kveld (< *kwalīda-) «вечір», «кінець дня», «смерть дня», да. swield «смерть, руйнування», дісл. kvol «борошно», шв. kväll, да. swield tīd «вечірній час», двн. quilti-werk «вечірня робота» (Левицький, 2010).

Простір: «лівий» гот. Hleiduma (< іс. *klei- «згинати») «лівий» (< «кривий») (Левицький); nord «північ» < іс. *ne-r-/nē-r- «поринати», «області, позбавлені сонця», «пекло» (дінд. nāraka, гр. nerteroi "нижні, підземні") (Бадер, 1988).

Розмір: В.В. Левицький вважає, що lē(i)- / lē(ц)- могло означати не тільки «гнути», але й «різати», а тому герм. *līt- / lut- може походити від кореня зі значенням «різати», що типологічно більшою мірою відповідає розвитку значення «маленький». У результаті цілого ряду фонетичних перетворень (умлаут, делябіалізація) герм. [u] > а. [i]. Звук [i], за даними психолінгвістів, має символічне значення «маленький». Аналогічним символічним значенням володіє звук [l]. Підтримка звукової форми з [i] та [l] дозволила, очевидно, слову little витримати конкурентну боротьбу зі словом small («вузький, дрібний», «маленький») (Левицький, 2008: 442).

Сучасна німецька мова має значну кількість лексичних одиниць з прихованим «воєнним» значенням або, навіть, з підсиленним «воєнним» смислом. Наприклад, слово «die Waffe» означає «зброя», а раніше мало значення «спір, змагання». Слово «der Raub» означає «розбій», rauben «грабувати», а його початкове значення «відбирати силою, виривати», «спустошувати», тобто «der Raub» – здобич, що відбирається у ворога, зброя та одяг. Слово «die Rache» мало значення «переслідування, покарання (ворога)», потім змінилося на «помста». Спорідненими з ним словами є «der Recke», «das Wrack». Значення першого слова

було «вигнанець», а зараз – «сміливий, досвідчений воїн». «Wrack» в англійській мові означає «розорення, руйнування», а в німецькій – «уламки (корабля)» (Розен, 1991).

Своє значення слово «frech» змінило із «шалений, жадібний, корисливий (ворог)» на «зухвалий, нахабний». Спочатку слово «der Mut» означало «лють», зараз – «мужність». Слово «die Herberg» зараз означає «постоялий двір», а раніше «військовий табір». «Der Streit» - «спір» звузило своє значення від «боротьба, поєдинок; змагання сторін у судовому розгляді». Слово «der Hader» означає «показ свого невдоволення (богом)», походить від германського «hadu» - «боротьба, бій» (Розен, 1991).

Висновки. Отже, воєнні дії були центральною діяльністю, навколо якої будувався побут германців. Вони охоплювали всі сфери життя окремого індивіда та племені в цілому, Війна та її наслідки визначали основні напрямки суспільної та особистої діяльності германців, що формувало психологію воїна та завойовника. Виниклі особливості відобразилися у мовній картині світу давніх германців, причому у кожному її сегменті. **Подальші дослідження** у цьому напрямку можуть стосуватися теонімів, антропонімів, етнонімів як вираження самосвідомості та суспільної свідомості давніх германців.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Анохина С.З. Восприятие языковой картины мира в русском и английском менталитетах / С.З. Анохина // Международный научно-исследовательский журнал. Серия: Филологические науки. – 2017. - Вып. 12. - ч. 1. - С. 16 – 18.
2. Бадер Ф. Области индоевропейской реконструкции / Ф. Бадер // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. - Вып. 21. – С. 202 - 224.
3. Беткенова М. С. Проблема формирования языковой картины мира / М.С. Беткенова // Наука и общество: проблемы современных исследований: Сборник статей XIII научно-практической конференции. – Омск, 2019. - С.16-27.
4. Введение в германскую филологию/[Арсеньева М.Г., Балашова С.П., Берков В.П., Соловьева Л.Н.]. - М.: Высшая школа, 1980. – 319 с.
5. Верещагин Е.М. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В. Г. Костомаров. - М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
6. Девдариани Н.В. Культурно-национальные и личностные особенности носителей языка и их демонстрация в языковой картине мира / Н.В. Девдариани, Е.В. Рубцова // Балтийский гуманитарный журнал. - 2019. - Т.8, № 1. - С. 139 – 141.
7. Демьянова Т.В. Роль небылиц-перевертышей в создании языковой картины мира / Т.В. Демьянова // Лингвистика, лингводидактика, переводоведение: актуальные вопросы и перспективы исследования: Сборник материалов Международной научно-практической конференции, - Чебоксары., 2019. - С. 48 – 53.
8. Жирмунский В.М. История немецкого языка / В.М. Жирмунский. – М.: из-во лит-ры на иностр. языках, 1956. – 386.
9. Качмар О. Проблема співвіднесення концептуальної та мовної картин світу / О. Качмар // Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Мовознавство. Літературознавство. - 2014. - Вип. 9. – С. 173 – 178.
10. Колосовская Ю.К. Рим и мир племен на Дунае I – IV в н.э. / Ю.К. Колосовская. – М.: Наука, 2000. – 288 с.
11. Левицкий В.В. Этимологический словарь германских языков: в 2 т./ В.В. Левицкий. - Винница: Нова книга, 2010. - Т. 1. – 2010. - 614 с. Т. 2. – 2010. - 367 с.
12. Левицкий В.В. Основы германистики / В.В. Левицкий. – Винница: Нова книга, 2008.- 528 с.
13. Павлюк М.В. Германські гілкові етноніми [Електронний ресурс]/ Режим доступу: www.rusnauka.com
14. Постовалова В.И. Картина мира в жизнедеятельности человека /В.И. Постовалова//Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. - М.: Наука, 1988. – С. 8 - 69.
15. Проценкова Н.В. Феномен «еда» как фрагмент языковой картины мира / Н.В. Проценкова // Россия и Китай: история и перспективы сотрудничества: Материалы IX международной научно-практической конференции. – Благовещенск, 2019. - С. 95 – 98.
16. Розен Е.В. Немецкая лексика: история и современность /Е. В. Розен. – М.: Высшая школа, 1991. – 96 с.
17. Середницька А.Я. Відмінності між мовною та концептуальною картиною світу з погляду сучасного мовознавства / А.Я. Середницька // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. - 2016. - Т.1, №21 - С. 69 -71.
18. Тацит Корнелий. О происхождении германцев и местоположении Германии [Електронний ресурс]/ Режим доступу: www.hist.msu.ru
19. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Р.М. Фрумкина. - М.: Академия, 2003. – 320 с.
20. Цезарь Гай Юлий. Записки о Галльской войне [Електронний ресурс]/ Режим доступу: www.hist.msu.ru
21. Шведова Н.Ю. Теоретические результаты, полученные в работе над «Русским синтаксическим словарем» // Вопросы языкознания. – 1999. - №1. – С. 3 – 16.

REFERENCES

1. Anohina S.Z. (2017). Vospriyatiye yazykovoy kartiny mira v russkom i angliyskom mentalitetah //Mezhdunarodnyy nauchno-issledovatel'skiy zhurnal. Seriya: Filologicheskiye nauki. [Perception of the language world view in the russian and english mentalities // International scientific-research journal. Series: Philological sciences]. Issue 12. Part 1. Pp. 16 – 18.
2. Bader F. (1988). Oblasti indoevropeyskoy rekonstruktsiyi //Novoye v zarubezhnoy lingvistike [Areal of indoeuropean reconstruction // New in the foreign linguistics]. Issue 21. Pp. 202 – 224.
3. Betkenova M.S. (2019). Problema formirovaniya yazykovoy kartiny mira // Nauka i obschestvo: problemy sovrenennykh issledovaniy [The problem of the formation of a language world view // Science and society: problems of modern researches]. Omsk, pp. 16 – 27.
4. Vvedeniye v germanskuyu filologiyu (1980) / Arsyenyeva M.G., Balashova S.P., Berkov V.P., Solovyeva L. N. [Introduction into German philology / Arsyenyeva M.G., Balashova S.P., Berkov V.P., Solovyeva L. N.]. Moscow, 319 p.
5. Vereschagin E.M., Kostomarov V.G. (1990). Yazyk i kultura. [The language and the culture]. Moscow, 246 p.
6. Devdariani N.V., Rubtsova E.V. (2019). Kulturno-natsionalnyye i lichnostnyye osobennosti nositeley yazyka i ih demonstratsii v yazykovoy kartine mira //Baltiyskiy gumanitarniy zhurnal. [Cultural-national and personal features of native speakers and their demonstration in the language world view// Baltic humanity journal]. Vol. 8, issue 1. Pp. 139 - 141.
7. Demyanova T.V. (2019). Rol nebylits-perevyertyshey v sozdaniy yazykovoy kartiny mira // Lingvistika, lingvodidaktika, perevodovedeniye: aktualnye voprosy i perspektivy issledovaniya. [Role of the fiction-changelings in the language world view// Linguistics, Linguistic didactics, Translation: actual questions and perspectives of research]. Tcheboksary, pp. 48 -53.
8. Zhirmunskiy V.M. (1956). Istoriya nemetskogo yazyka. [History of German language]. Moscow, 386 p.
9. Kachmar O. (2014). Problema spivvidnesennya konseptualnoy ta movnoy kartyn svitu // Aktualni pytannya gumanitarnykh nauk. Seriya: Movoznavstvo. Literaturoznavstvo. [The problem of ratio of the conceptual and language world view //Actually questions of humanity sciences. Series: Linguistics. Literature sciences]. Issue 9. Pp. 173 -178.
10. Kolosovskaya J.K. (2000). Rim i mir plemen na Dunaye I – IV v n. e. [Rome and the tribal world on the Danube in the I – IVcentury AD]. Moscow, 288 p.
11. Levizkiy V.V. (2010). Etimologicheskii slovar germanskikh yazykov: v 2 t. [Etymological dictionary of German languages: 2 Volumes]. Vinnitsa. Vol. 1. 614 p. Vol. 2. 367 p.
12. Levitskiy V.V. (2008) Osnovy germanistyky. [The basics of Germanistics]. Vinnitsya, 528 p.
13. Pavlyuk M.V. Germanski gil'kovi etnomy. [German branch etnonyms]. [Electronic resource]. Access mode: www.rusnauka.com
14. Postovalova V.I. (1988). Kartina mira v zhiznedeatelnosti cheloveka/// Rol chelovecheskogo faktora v yazyke: yazyk i kartina mira. [The world view in the human life activity // Role of human factor in the language: language and the world view]. Moscow, pp. 8 – 69.
15. Proscenkova N.V. (2019). Fenomen «yeda» kak fragment yazykovoy kartiny mira // Rossiya i Kitay: istoriya i perspektivy sotrudnichestva. [Phenomenon «food» as a fragment of the language world view // Russia and China: history and perspectives of cooperation]. Blagoveschensk, pp. 95 – 98.
16. Rozen E.V. (1991). Nemetskaya leksika: istoriya i sovremennost. [German vocabulary: history and modernity]. Moscow, 96 p.
17. Serednytska A.J. (2016). Vidminnosti mizh movnoyu ta kontseptualnoyu kartynoyu svitu z poglyadu suchasnogo movoznavstva // Naukovyy visnyk mizhnarodnogo gumanitarnogo universytetu. Seriya: Filologiya. [Differences between the language and conceptual world view from point of view of modern Linguistic // Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Linguistics]. Vol. 1. Issue 21. Pp. 69 -71.
18. Tacitus Publius Cornelius. De origine et situ Germanorum. [Electronic resource]. Access mode: www.hist.msu.ru
19. Frumkina R.M. (2003). Psiholingvistika. [Psycholinguistics]. Moscow, 320 p.
20. Caesar Julii. Commentari de Bello Gallico. [Electronic resource]. Access mode: www.hist.msu.ru
21. Shvedova N.J. (1999). Teoreticheskiye rezultaty, poluchennyye v rabote nad «Russkim sintaksicheskim slovaryom» // Voprosy yazykoznavniya. [Theoretical results received while the «Russian syntactic dictionary» creation // The questions of linguistics]. Issue 1. Pp. 3 – 16.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Хоменко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: історія німецької мови.

INFORMATON ABOUT THE AUTHOR

Tetyana Khomenko – associate professor of German language at Central Ukrainian State Pedagogical Vinnitcheno-University.
Scientific interests: History of German language.

УДК 821.162.1.09:159.922.7

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.80>

ОСОБЛИВОСТІ КАРТИНИ СВІТУ ПІДЛІТКА У ТВОРІ ЙОАННИ ЯГЕЛЛО «КАВА З КАРДАМОНОМ»

Вікторія ЧЕРЕВЧЕНКО (Умань, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3196-8201>

e-mail: peremoga3006@gmail.com

ЧЕРЕВЧЕНКО Вікторія. *Особливості картини світу підлітка у творі Йоанни Ягелло «Кава з кардамоном».* У статті розглядаються особливості розвитку і становлення підліткової літератури як явища ХХ століття. Її ключовими ознаками є зображення специфічного головного героя-підлітка, розкриття його досвіду, інтересів, проблем, погляду на світ. Важливою рисою підліткової літератури є голос наратора (у художньому творі той, від особи якого ведеться оповідь; оповідач) або персонажів, що відображає внутрішній світ та мову підлітків. Виділяти підлітків в окрему вікову групу почали у ХІХ столітті, адже тоді відбулися кардинальні зміни в системі освіти: сформувалося уявлення про підлітковий вік як окремий етап розвитку дітей. Підлітковим вважається вік з 14 до 19 років. Своєрідною спробою художнього осмислення підліткової картини світу став твір польської письменниці Йоанни Ягелло «Кава з кардамоном». На тлі розповіді про життя дівчинки-підлітка авторка порушує актуальні проблеми сучасного світу: прірва відчуження й незрозуміння між батьками та дітьми, прагнення підлітків знайти себе у непростому вирі життєвих проблем та любовних переживань, тема сімейних таємниць, які руйнують родинний затишок.

Ключові слова: картина світу, підліток, підлітковий вік, підліткова література, наратор, реалістичне, фантастичне, детективне, соціальне, психологічне.

CHEREVCHENKO Victoria. *Peculiarities of the picture of the world of a teenager in the work of Joanna Jagello «Coffee with cardamom».* The article deals with the features of the development and formation of adolescent literature as a phenomenon of the twentieth century. Its key features are images of a specific main character—a teenager, revealing his experience, interests, problems, and his view on the world. An important feature of adolescent literature is the voice of the narrator (in a work of fiction, the one who narrates the story; the narrator) or characters, which reflects the inner world and language of teenagers. Teenagers were separated into a different age group in the XIX century, because then there were drastic changes in the education system: the idea of adolescence as a separate stage of children's development was formed. This stage is characterized by features that researcher Hall called "storm and stress": conflicts with parents, mood changes, and risky behavior. The theory of adolescence was developed by Eric Erickson, Jean Piaget, and Lorenz Kohlberg. Adolescence is considered to be the age from 14 to 19 years. A kind of attempt at artistic interpretation of the teenage picture of the world was the work of the Polish writer Joanna Jagiello "Coffee with cardamom". On the background of the story about the life of a teenage girl, the author touches on the current issues of the modern world: the gap of alienation and misunderstanding between parents and children, the desire of teenagers to find themselves in a difficult whirlpool of life problems and love experiences, the theme of family secrets that destroy family comfort. The characteristic feature of the work is a stylistic syncretism, which organically combines the features of the objective and subjective, real and fantastic, social and psychological, naturalistic and sentimental, detective and mystical character. The work corresponds to the best examples of realistic literature, as the author deals with current problems of modernity, making the subject of analysis the events of modern life.

Keywords: picture of the world, teenager, adolescence, teen literature, narrator, realistic, fantastic, detective, social, psychological.

Постановка проблеми. ХХ ст. – один із ключових періодів становлення так званої підліткової літератури, тобто літератури, написаної для підлітків з урахуванням їхнього когнітивного, фізичного, емоційного та мовного розвитку. Головним героєм такої літератури є підліток, а теми та сюжети відображають його досвід, інтереси, проблеми та погляд на світ (Луцевська, 2015). Важливою ознакою підліткової літератури є голос наратора (у художньому творі той, від особи якого ведеться оповідь; оповідач (Словник, 2012: 601) або персонажів, що відображає внутрішній світ та мову підлітка. Підліткова література охоплює цілий спектр жанрів та піджанрів, серед яких – реалістична проза, психологічна проза, фантастика, фентезі, готичний роман, графічний роман, роман у віршах, історичний роман, пригодницький детектив, романізована казка, любовний роман, роман-щоденник тощо.

Виділяти підлітків в окрему вікову групу почали у ХІХ столітті, адже тоді відбулися кардинальні зміни в системі освіти: сформувалося уявлення про підлітковий вік як окремий етап розвитку дітей, їх почали розподіляти по класах за віком, також відбулося чітке

розмежування початкової, середньої та вищої освіти. 1904 року у праці «Юність» (англ. Adolescence) американський психолог та педагог Стенлі Холл уперше в англomовній літературі розробляє теорію підліткового віку (англ. young adult) як окремого етапу. За словами науковця, цьому етапові притаманні риси, які він назвав «шторм і стрес» (storm and stress): конфлікти з батьками, перемини настрою та ризикована поведінка (Давиденко, Чайка, 2007). Однак у наукових студіях II половини ХХ ст. цю думку було спростовано. Відтак теорію підліткового та юнацького віку розвивали такі дослідники, як Ерік Еріксон, Жан Піаже, Лоренц Кольберг та інші. Згідно з термінологією Фонду народонаселення ООН, підлітками вважаються особи у віці 14-19 років (Луцевська, 2015).

У світовій літературі задовго до появи терміну «підліткова література» з'явилися твори, адресовані юним читачам. Згадаймо популярну ще за ренесансної доби повість «Життя Ласарильо з Тормеса» (1554 р.), головним героєм якої став хлопець-підліток, або відому трагедію Шекспіра «Ромео і Джульєтта» (1594 р.). Однією з перших виокремилася підлітків британська письменниця та літературний критик Сара Тріммер (1741–1810). У періодичному виданні The Guardian of Education вона ввела поняття «книжки для дітей» (до 14 років) та «книжки для підлітків» (14-21 рік). В першій половині ХХ століття було написано найбільш відомі твори такого спрямування: «Енн із Зелених Дахів» (1908) Люсі Мод Монтгомері, «Тасмний сад» (1909) Френсіс Бернетт, «Еміль і детективи» (1929), «Витівки близнюків» (1949) Еріха Кестнера тощо (Луцевська, 2015).

Однією з яскравих представниць сучасної літератури для дітей є польська письменниця Йоанна Ягелло. Більшість її книг відразу стають хітами – улюбленими книгами молодого покоління людей. Авторка неодноразово ставала лауреатом престижних літературних нагород та премій як у Польщі, так і в Західній Європі. Проте наукова література, присвячена аналізу творчого доробку Йоанни Ягелло, носить здебільшого довідковий характер, оскільки практично не передбачає аналізу. Лише окремі праці Ігоря Зінчука, Вікторії Туряниці торкаються аналітичних аспектів творчості письменниці. З'ясування причин популярності її творів серед читачів, витоків творчої майстерності, вміння розкрити психологічний стан, внутрішній світ та мову підлітка зумовлюють **актуальність** дослідження.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розглянути характерні риси творчості письменниці в контексті сучасних літературознавчих досліджень і наявного критичного матеріалу, визначити особливості відображення підліткової картини світу у романі Й. Ягелло „Кава з кардамоном“, розкрити синкретичний характер її твору.

Відповідно до поставленої мети у роботі окреслено такі завдання: розкрити сутність поняття «підліткова література»; визначити особливості відображення підліткової картини світу у романі Й. Ягелло «Кава з кардамоном» та теоретичні засади стильового синкретизму твору.

Об'єкт дослідження – підліткова література.

Предмет дослідження – особливості підліткової картини світу у романі Й. Ягелло „Кава з кардамоном“.

Матеріал дослідження – роман Й. Ягелло «Кава з кардамоном».

Виклад матеріалу. Виокремленню феномену підліткової літератури передувало формування підліткової культури. З 1922 року такі американські журнали, як «Scholastic», започаткували колонки, присвячені підлітковим інтересам, зокрема побаченням та танцям. 1941 року вперше було вжито слово «тинейджер». Популярності це слово набуло з 1956 року завдяки пісні Гейл Сторм (Gale Storm) «Молитва тинейджера» (Teenage prayer) (Луцевська, 2015).

В США першими книжками, написаними спеціально для підлітків, вважаються «Суперник» (The Contender) Р. Липсайта (R. Lipsyte) та «Аутсайтери» (The Outsiders) С. Е. Хінтона (S. E. Hinton) (обидві – 1967 рік). 1970–1980 роки називають золотим віком підліткової літератури в англomовних країнах. Увагу авторів реалістичної підліткової прози починають привертати складні теми: смерть батьків, убивства, звалтування, самогубство тощо. Дослідники починають говорити про «ультрареалізм» або ж «гіперреалізм» як один із напрямів реалістичної прози для підлітків. З кінця 1960-х і до початку 2000-х досить активно живається термін «проблемна проза», «проблемний роман» на позначення соціально чи

психологічно гострої підліткової прози (Давиденко, Чайка, 2007). Паралельно досить активно публікуються історії про щоденне життя та любовні романи для підлітків.

У 1990-2000-х діапазон складних тем у підлітковій прозі стає ще різноманітнішим: піднімаються питання алкоголю, статевого життя, вживання наркотиків, ранньої вагітності, ідентичності та ін. 1997 року виходить друком роман Джоан Ролінг «Гаррі Поттер і філософський камінь» – перша книжка із семи про пригоди юного чарівника. Шалений успіх усієї серії в цілому світі стає поштовхом до ще більшого розквіту ринку підліткової літератури в країнах Заходу. Відтак велику популярність здобувають серії «Голодні ігри» Сюзанни Коллінз, «Сутінки» Стефені Маєр та подібні. Нерідко підліткові книжки стають кросоверами – їх читають не лише підлітки, а й дорослі, що стає приводом для численних дискусій у ЗМІ на теми «здитиніння» дорослих читачів, феномену кідалтів.

У книжці «Підліткова література: від романтики до реалізму» (Young Adult Literature: From Romance to Realism) дослідник Майкл Карт (Michael Cart) зазначає, що підліткова література здобула незалежність та остаточно відокремила від дорослої чи дитячої літератури в середині 90-х років ХХ століття. В США розвиток підліткової літератури стимулюється, зокрема, літературними преміями, найвідомішою з яких є Премія імені Майкла Л. Принтза (The Michael L. Printz Award). Вперше медаль було вручено 2000 року Лорі Холс Андерсон (L. H. Anderson) за роман «Говори» (Speak), про психологічну травму в результаті насильства (Луцєвська, 2015).

Книга Йоанни Ягелло «Кава з кардамоном» (2011 р.) посідає одне з центральних місць у творчому доробку письменниці, за неї авторка була номінована до нагороди «Книжка року–2011» польської секції ІВВУ. Також твір отримав номінацію на нагороду Donga 2011 і потрапив у «Список скарбів» Музею дитячої книги (продовженням першого твору стали книги «Шоколад із чилі», «Тирамісу з полуницею» та «Зелені мартенси»).

Характерною ознакою твору стає стильовий синкретизм, у якому органічно поєднуються риси об'єктивного і суб'єктивного, реального і фантастичного, соціального і психологічного, натуралістичного і сентиментального, детективного і містичного характеру. Твір відповідає кращим зразкам реалістичної літератури, адже автор торкається актуальних проблем сьогодення, роблячи предметом аналізу саме події сучасного життя.

«Кава з кардамоном» – розповідь про 15-річну гімназистку Халіну Барську, що живе з матір'ю, вітчимою Адамом та молодшим братом Казимиром у одній із варшавських квартир. Батько дівчинки загинув у автомобільній аварії, коли вона була ще зовсім малою. Як це часто буває у пригодницьких творах, досі спокійне життя Лінки раптом несподівано змінюється, сім'я невпинно наближається до катастрофи. Дівчинка ніколи не відчувала підтримки та взаєморозуміння в сім'ї, оскільки, як і вітчим, мама завжди була зайнята важливою роботою, щоб, як казала вона, забезпечити добробут Лінки та її молодшого брата Кая. Мама дедалі більше нервує й дратується, зовсім не приділяючи часу й уваги дітям та господарству, вітчим чимраз довше затримується на роботі, вони часто сваряться. Лінці доводиться піклуватися про молодшого братика, хоча не за горами випускні іспити, вступ до вишу, і треба більше зусиль віддавати навчанню...

Як бачимо, сюжет цілком реалістичний, адже в його основі – правдиві історії людей: як дорослих, так і дітей. У творі авторка торкається актуальних життєвих проблем, прагматизму сучасного світу, у якому нерідко навіть рідні люди залишаються байдужими до прагнень та проблем найближчих, найрідніших для них людей. Проблема сучасної сім'ї постає надзвичайно гостро, бо головні герої твору майже не цікавляться особистими переживаннями одне одного. Це стосується не лише дорослих, яким не вистачає часу на дітей, але й підлітків, яких у своєрідному дитячому споживацькому егоїзмі часто не обходять переживання й проблеми батьків і рідних. Письменниця наголошує, що в підлітковому віці складно знайти спільну мову з батьками й однолітками, бо через зміни, які відбуваються в організмі дитини, важко зрозуміти й саму себе. Власні проблеми здаються особливими, унікальними й вічними. Тіло набуває інших форм, світ – також.

Авторка відтворює психологічний портрет героїні твору. Зосереджена на своїх проблемах, Лінка не підозрювала, з яким тягарем на душі живе її мама, не замислювалася, як ставиться до них усіх і що переживає її вітчим Адам, не цікавилася, з чим у собі змагається

Наталія, не знала, що молодший братик має в садочку серйозні проблеми, не здогадувалася, чому раптово змінився Адріан і що його тривожить. Однак, знайшовши дивну стару фотографію, дівчина зуміла розплутати й побачити багато чого та розібратися в усьому, адже це головне – вчасно помітити, підтримати, допомогти. Звичайно ж, Лінка вражена таємницею, яку розкрила, вчинками дорослих, які її оточують, їхніми аморальністю, нещирістю, відвертою брехнею, боягузством, байдужістю, протестує проти них. Саме на знак протесту вона не кидає розпочаті пошуки сестри, а незважаючи на погрози, йде до кінця. Чиста, незіпсована душа дівчини знаходить у собі сили розібратися, зрозуміти й пробачити все. Отже, спостерігаємо у творі певні тенденції «нонконформізму», що були внесені у літературу англійським письменником Джеромом Девідом Селінджером (роман «Над прірвою у житті»), адже, по суті, Лінка Йоанни Ягелло, як і Голден Коліфілд Селінджера бунтує і висловлює власний протест проти аморального і бездушного світу дорослих.

Однією з ключових у творі постає проблема сирітства, життя покинутих у дитбудинках дітей. Кася Печериця, ніби кинувши виклик долі, завдяки велетенським зусиллям волі й заняттям плаванням зуміла перемогти важку хворобу й стати повноцінною, розвиненою особистістю. Її історія має щасливий фінал. Проте для більшості покинутих дітей життя сповнене драматизму. В одному з інтерв'ю Й. Ягелло сказала: «Не знаю, чи змогла б я написати книжку про сиротинець. Хоча в дитячому будинку зростав мій батько. Інформацію про сучасні дитбудинки я здобувала від моєї подруги, вона волонтер і навчас дітей англійської мови. Але про те, що діється всередині, мені відомо небагато... Більше знаю про емоції тамтешніх вихованців. Про те, що воно буває, коли не маєш кому сказати «мамо». Або не маєш у кого попросити грошей на нові штани... Ці діти прагнуть дружби, турботи й любові. І водночас вони часто рішучі й амбітні. І багато чого досягають, як Кася. Вони знають, що можуть сподіватися тільки на себе» (Ягелло, 2018).

На тлі розповіді про життя дівчинки-підлітка авторка ніби запрошує читача стати безпосереднім учасником подій і замислитися над проблемами, що ніколи не втраять актуальності в сучасному світі: прірва відчуження й нерозуміння між батьками та дітьми, прагнення підлітків знайти себе у непростому вирі життєвих проблем та любовних переживань, тема сімейних таємниць, які руйнують родинний затишок. Й. Ягелло пише: «У мене взагалі був задум показати, що світ дорослих – дуже недосконалий. Дорослі роблять помилки й не завжди добре чинять. Часто не тому, що вони погані, а через те, що по-іншому не вміють. Кожна доросла людина має право бути слабкою, а діти й поготів! Кожна людина має право (а може, обов'язок) намагатися ці помилки виправити» (Ягелло, 2018). Письменниця дає читачам багато слушних порад, але не моралізуючи, а дружньо, зрозуміло, доступно, голосами й словами своїх персонажів.

У творі йдеться й про перші почуття, про відкриття й становлення підліткової сексуальності, але знову ж таки – по-юнацьки чисто, без вульгарності. Письменниця не випадково називає твір «Кава з кардамоном»: назва символізує емоційний стан закоханого, але несміливого у виявленні своїх перших почуттів підлітка.

Першою особливістю твору Й. Ягелло «Кава з кардамоном», як підліткового, стала своєрідна композиція, адже назвами розділів книги стали місяці року, коли відбувалися певні події в житті 15-річної учениці гімназії Ліни. Така хронологія подій не випадкова, вона допомагає читачеві відчувати часові параметри твору. Слід наголосити, що реалістичні тенденції дійсно посідають помітне місце у творі, проте увагу письменника зосереджено на інших аспектах буття: «Лінка сумувала за такою родиною, як у її подружок. Звичайною родиною, з мамою, татом, братами й сестрами. Сумувала за мамою, котра була бозна-де, і ніхто не хотів сказати Лінці, куди й навіщо вона поїхала» (Ягелло, 2018: 56), тобто психології підліткового віку дитини.

Художній психологізм складає основу естетики твору і дає простір для самореалізації письменника, для мистецького декларування власної філософсько-світоглядної концепції. Митець заглиблюється у приховані обставини внутрішнього життя людини, поряд з фактичною біографією створює своєрідну і духовну (емоційно-настрояву) біографію, часто не обтяжену ідеологічною, суспільною чи громадською значущістю. Проте винятковість обраного героя полягає у неповторності його індивідуального характеру. Крім цього,

художній психологізм відкриває широке поле для інтерпретації дійсності, адже предметний світ постає через сприйняття окремої особистості.

Запровадження новітніх технік реалістичного малюнка спричиняє синтез форм традиційного мистецтва. Цілком очевидним є й те, що роман написано на основі детективного сюжету. Основна ознака детектива як жанру – наявність у творі певної загадкової події, обставини якої невідомі і мають бути з'ясовані. Найчастіше описується подія – це злочин. Характерною у цьому відношенні є перша згадка про світліну, на якій зображено вагітну маму Лінки. Читач справді стає свідком народження позашлюбної дитини та її гіркої сирітської долі.

Не випадково, в Халіні постійно виникає відчуття, що дорослі мають певну родинну таємницю, яку прагнуть ретельно приховати і бояться її викриття. І хоч вітчим та бабусі доволі прихильно ставляться до Халіни, їй бракує уваги та тепла. Лінка у всьому почувається винною і, щоб відволіктися від суперечливих думок, вирішує поїхати в село до бабусі, адже так давно не провідувала її. Саме там дівчина випадково знайшла мамину фотографію, а отже в Халіні десь є сестра чи брат, з яким дівчина так давно мріє поговорити, поділитися власними радощами і печалю.

Суттєвою особливістю цієї детективної історії є те, що справжні обставини події не повідомляються читачеві, принаймні, в повному обсязі, до закінчення розслідування. Замість цього, читач проводиться автором через процес розслідування, отримуючи можливість на кожному його етапі будувати власні версії і оцінювати вже відомі факти. Саме тому розкрити причину злочину вдається не відразу.

Як бачимо, важливою рисою класичного детектива – є повнота фактів. Розкриття таємниці у фіналі твору будується на відомостях, які не були представлені раніше. Лише особисте розслідування Лінки дозволяє дійти істини. Ознаками цього роману як твору детективного характеру стають буденність обстановки, де відбувається злочин, та типовість поведінки персонажів. Умови, в яких відбуваються події детективної історії, в цілому звичні і добре відомі читачеві, (в будь-якому випадку, сам читач вважає, що впевнено в них орієнтується). Завдяки цьому, цілком очевидним стає все дивне, незвичне. Персонажі значною мірою позбавлені своєрідності, їх психологія і поведінкові моделі достатньо прозорі, передбачувані, а якщо і мають які-небудь особливі якості, то вони одразу кидаються в око читачеві. Стереотипними стають і мотиви вчинків (в тому числі – мотиви злочинів) персонажів. Крім детективних історій, Лінка постійно бачить «віщі» сни з маминого життя, що значною мірою посилює ефект розкриття таємниці.

Висновки та перспектива дослідження. Таким чином, фантастичне з'являється у творі із самої реальності, і це надає роману фантастичного звучання, але водночас не позбавляє реалістичного змісту. Це твір про події дивовижні і одночасно буденні. Для автора незвичайне не стільки виокремлюється зі звичайного, скільки є його часткою. Саме цей синтез – від проблематики до прийомів, від своєрідного поєднання традицій класики до спрощеної мови, зрозумілої сучасним молодим читачам, обумовлюють необхідність вивчення творчості популярної польської письменниці.

Однією із найяскравіших прикметних ознак прози Й. Ягелло є настанова на поєднання в межах одного твору стильових рис різноманітних, часто протилежних за характером естетичної спрямованості, жанрів: реалістичного, детективного, містичного, філософського, що, зрештою, надає їм ознак оригінальності та неповторності. Несправедливо було б не помічати у творах письменниці важливості порушених проблем і злободенної актуальності досліджуваних нею конфліктів, навіть за умови прагнення авторки до вишуканої побудови інтриги та сюжету, які забезпечують книгам престижне місце в списку бестселерів. На тлі розповіді про життєві проблеми дівчинки-підлітка, авторка ніби запрошує читача стати безпосереднім учасником подій і замислитися над проблемами, що ніколи не втратять актуальності у сучасному світі: прірва відчуження і нерозуміння між батьками та дітьми, прагнення підлітків знайти себе у непростому вирі життєвих проблем та амурних переживань, проблема сімейних таємниць, які руйнують родинний затишок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Голосова Т. М. Темпоральна структура художнього тексту / Т. М. Голосова. – Монографія. – Черкаси: «РВВ ЧДУ», 2001. – 268 с.
2. Давиденко Г. Й., Чайка О. М. Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX століття: Навчальний посібник / Г. Й. Давиденко, О. М. Чайка. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
3. Луцкевська Оксана. Від припущення до визначення: підліткова література // Оксана Луцкевська / Казкарка. – Київ, 2015. – 368 с.
4. Пахаренко В. І. Українська поетика / В. І. Пахаренко. – Черкаси, «Відлуння-Плю», 2009. – 416 с.
5. Словник української мови / Кер. В. В. Німчук та ін. / Відп. ред. В. В. Жайворонок. – К. ВЦ «Просвіта», 2012. – 1320 с.
6. Ягелло Йоанна. Кава з кардамоном: роман / Йоанна Ягелло; пер. з пол. Божени Антоняк. – Львів: Урбіно, 2018. – 240 с.
7. <https://dovidka.biz.ua/ioanna-iahello-biohrafia-ta-tsikavi-fakty/> / Довідник цікавих фактів та корисних знань © dovidka.biz.ua (1.1)
8. <https://zl.kiev.ua/nova-programa-dlya-10-klasu-suchasna-literatura-v-yunatskomu--chytanni-joanna-yagello-kava-z-kardamonom/> (2.1)
9. https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty_Igor_Zinychuk (2.1).
10. <https://julliastoryblog.wordpress.com/2013/05/17/kava-z-kardamonom-joanny-yahello/>.

REFERENCES

1. Golosova T. M. (2001). Temporalna struktura hudozhnogo tekstu. [Temporal structure a literary text]. – Monografya. – Cherkasi: «RVV ChDU». – 268 s.
2. Davidenko G. Y., Chayka O. M. (2007). Istoriya zarubizhnoyi literaturi XIX – pochatku XX stolittya: Navchalnyi posibnik. [History of foreign literature of the XIX – the beginning of the XX centuru]. – K.: Tsentr uchbovoyo literaturi. – 400 s.
3. Lushevska Oksana. (2015). Vid pripuschennya do viznachennya: pidlitkova literatura // Kazkarka. [From supposition to definition: young adult]. – Kiyiv. – 368 s.
4. Paharenko V. I. (2009). Ukrayinska poetika. [Ukrainian poetics]. – Cherkasi, «Vidlunnya-Plyu». – 416 s.
5. Slovník ukrajinskoyi movi (1997). / Ker. V. V. Nimchuk ta in. / Vidp. red. V. V. Zhajvoronok. – K. Vcz «Prosvita», 2012. – 1320 s. [Dictionary of the Ukrainian language]. – K.: Vikar. – 326 s.
6. Yagello Yoanna. (2018). Kava z kardamonom: roman / Yoanna Yagello; per. z pol. Bozheni Antonyak. [Cardamom Coffee: a Novel]. – Lviv: UrbIno. – 240 s.
7. <https://dovidka.biz.ua/ioanna-iahello-biohrafia-ta-tsikavi-fakty/> / Довідник цікавих фактів та корисних знань © dovidka.biz.ua (1.1).
8. <https://zl.kiev.ua/nova-programa-dlya-10-klasu-suchasna-literatura-v-yunatskomu--chytanni-joanna-yagello-kava-z-kardamonom/> (2.1).
9. https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty_Igor_Zinychuk (2.1).
10. <https://julliastoryblog.wordpress.com/2013/05/17/kava-z-kardamonom-joanny-yahello/>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Черевченко – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
Наукові інтереси: етнолінгвістика, аналіз художнього тексту, стилістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Victoria Cherevchenko – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Department of Slavic languages and foreign literature of the Uman state pedagogical University named after Pavel Tychnya.
Scientific interests: ethnolinguistics, analysis of literary text, stylistics.

УДК 81'0:[316.347:001.12]

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.81>

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ МОВИ ЯК ЕТНІЧНОГО ФЕНОМЕНА

Олександр ЧЕРЕВЧЕНКО (Умань, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9495-6967>

e-mail: olexa777zevs@gmail.com

ЧЕРЕВЧЕНКО Олександр. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ МОВИ ЯК ЕТНІЧНОГО ФЕНОМЕНА. У статті розглядаються ключові фактори формування мови як етнічного феномена. Сучасне мовознавство визначає поняття мовного етноцентризму. Він стає тлом розвитку етносу як самобутнього явища, виступає об'єднувачим першопочатком кожного окремого народу, маркером національної мови, традицій, культури.

Етнічну самобутність будь-якої мови генетично визначають найрізноманітніші чинники: умови географічно-кліматичного оточення (природний ландшафт, підсоння, стихійні явища, флора, фауна), історико-соціальні фактори (господарська діяльність, рід занять, стосунки з сусідами, суспільно-політичні форми), ментально неповторні риси національного характеру.

Ключові слова: мовознавство, етнос, природний ландшафт, підсоння, флора, фауна, господарська діяльність, лексична система, етнокультура, етнічні мовні картини світу.

CHEREVCHENKO Olexandr. FACTORS OF LANGUAGE FORMATION AS AN ETHNIC PHENOMENON. The article considers the key factors of language formation as an ethnic phenomenon. Modern linguistics defines the concept of linguistic ethnocentrism. It becomes the background for the development of an ethnic group as an original phenomenon, acts as a uniting beginning of each individual nation, a marker of the national language, traditions, and culture. The history of its formation is dynamic. The philosophical origins are hidolen in the idea of anthropocentrism. Human being is regarded as an organic part of nature, and its surrounding animals, birds, trees, plants, rivers, rocks – as living beings endowed with a human soul. The formation of linguistic ethnocentrism was significantly affected by the geographical and climatic features of the ethnic group's residence (natural landscape, climate, natural phenomena, flora and fauna). The natural origin caused the occurrence of a system of cult concepts associated with phyto- and dendrological symbols. It is expedient to analyze the historical and social conditions of the formation of an ethnic group and its culture (economic activity, occupation, relations with neighbors, social and political forms). The distinctive features of any ethnic group affect its psychological behavior and mental traits. Among the most characteristic features of Ukrainians, it is appropriate to name humanity, individualism, emotionality, sentimentalism, receptivity, hospitality, a kind of sincerity, lyricism. Formation of national-marked language units (epithets, metaphors, comparisons, proper names, compound words, associative language relations, specific vocabulary and phraseology) becomes the background of individualization of any ethnic culture, and Ukrainian especially. Ethnic language pictures of the world, which all members of society are involved in, affect the way people think and behave.

Key words: linguistics, ethnos, natural landscape, climate, flora, fauna, economic activity, lexical system, ethnocultural, ethnic language pictures of the world.

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство ставить на перше місце проблеми, пов'язані із живим функціонуванням мови, її значенням у розбудові концептуальної картини світу, нагромадженні досвіду етносу та символізації реалій на етнокультурному тлі. З огляду на означені аспекти, етнолінгвістичні та лінгвокультурологічні дослідження покликані проаналізувати та дослідити, яким чином людина-мовець сприймає та осмислює реальний світ через призму своєї мови, яка є відображенням реального світу у свідомості та почуттях, тобто в ірреальному, внутрішньому світі індивіда. Відповідним чином відбувається концептуалізація довкілля у мові та свідомості мовця. Оскільки будь-яка мова має власну концептуальну картину світу, то індивід організовує свою мовну та мислительну діяльність у відповідності з нею, що, в свою чергу, відображається у специфічних варіантах світосприйняття, зафіксованих у мові у вигляді тих чи тих концептів, стереотипів, лінгвокультурем.

Методологія етнолінгвістичного та лінгвокультурологічного спрямування базується на ідеях О. Потебні, Л. Вайсгербера, Е. Сепіра. Протягом останніх десятиліть відбулося переосмислення їхньої наукової спадщини, що, безперечно, свідчить про зацікавленість сучасних науковців у дослідженні мовних явищ на тлі широкого екстралінгвального контексту. Питаннями лінгвософського характеру осмислення мовних явищ займалися В. фон Гумбольдт, Г. Штейнталь, М. Лацарус, В. Вундт, Г. Шпет, О. Лосев, О. Афанасьєв, Ф. Боас, Б. Уорф, Ф. де Соссюр. Лінгвокультурний та етнолінгвістичний напрями мовознавчої науки представлено у працях Ф. Буслєва, Н. Арутюнової, Ю. Апресяна, Є. Бартмінського, А. Вежбицької, Г. Брутяна, В. Жайворонка, О. Падучевої, В. Маслової, Д. Мацумото, М. Новікової, Н. Слухай, Ю. Степанова, М. Толстого. Однак питання співвідношення мови та реального світу потребує ґрунтовного прочитання в аспекті визначення природних факторів формування мови як етнічного феномена. Саме цим і зумовлена **актуальність** нашої розвідки.

Мета дослідження. Метою статті є аналіз природно-кліматичних, географічних умов, господарницької діяльності як факторів впливу на самобутній характер мови, культури та ментальності етносу.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань: з'ясування специфіки поняття «мовний етноцентризм», визначення природних факторів впливу на формування етнічних особливостей мови, культури та поведінки людини.

Об'єктом дослідження є мова як етнічний феномен. Предметом дослідження – природні фактори формування мови етносу.

Виклад матеріалу. Невід'ємною частиною повсякденного життя людини в її етнічному оточенні є мовний етноцентризм. Він стає тлом розвитку етносу як самобутнього феномена, виступає об'єднавчим першопочатком кожного окремого народу, маркером національної мови, традицій, культури, який визначає пов'язані з досвідом попередніх поколінь норми поведінки окремої особистості. Історія його становлення потребує ґрунтового осмислення, оскільки носить еволюційний характер. Як зазначав О. Афанасьєв, «перші спостереження людини, перший досвід розуму належали світу фізичному, до якого потім тяжіють і її релігійні вірування, і її початкове пізнання; і ті й інші утворили одне ціле і були просякнуті одним пластичним духом поезії, або пряміше: релігія була поезією і зосереджувала у собі всю мудрість, всю масу відомостей первісної людини про природу» (Афанасьєв, 2006: 24). Власне кажучи, ідея природного першопочатку і, сформованого на цьому тлі духу природопоклонства, стала концептуальною ознакою давньої віри.

Це анімістична риса, коли людина на давніх стадіях духовного розвитку, живучи у безпосередньому контакті з природою, вважала себе її частиною, дивилася на ціле своє оточення – звірів, птахів, дерева, рослини, ріки, скелі – як на ества з людською душею, що беруть живу участь у її долі, сприяючи в щасті й нещасті, допомагаючи або шкодячи. «Все, від чого залежала людина в своєму щоденному житті, – наголошує В. Жайворонок, – продовжувало залишатися об'єктом якщо не поклоніння, то пошанування – небесні світила, земля, природні стихії, а також основні світи – рослинний, тваринний, мінеральний» (Жайворонок, 2006: 3]. Це антропоцентрична філософія примітивного пантеїзму, для якого людина є осередком животворної природи. Саме на її тлі сформувалася культурно-світоглядна надбудова як окремої людини, так і етносу в цілому.

Обстоюючи цю натурфілософську ідею, І. Денисюк спробував визначити певні закономірності її народного відображення. З його слів, «природа у фольклорі служить основою багатьох високопоетичних образів, у яких чуття природи, любов до неї як до краси метафоризовано й символізовано в дусі етноестетики. В еволюції народної натурфілософії можна виокремити три етапи: 1) персоніфікація природи (анімізм); 2) обожнювання її; 3) естетизація природи, оспівування її краси» (Денисюк, 2005: 36). Ідея природного першопочатку антропоцентрична за змістом, адже «народна поезія не знає картин природи заради самих себе» (Потебня, 1993: 127), її змістом є не природа, а «те, що є найважливішим у світі для людини» (Потебня, 1985: 148). Тому будь-яке природне явище ставало зрозумілим і доступним людині «лише через зближення зі своїми власними відчуттями і діями» (Афанасьєв, 2006: 24]. У цьому контексті доцільно говорити навіть про антропометризм, тобто можливість вимірювання світу через суб'єктивний досвід окремих особистостей чи, більше того, етносів.

На формуванні мовного етноцентризму значною мірою позначилися природно-кліматичні особливості проживання етносу. О. Шпенглер зазначав, що «кожній культурі притаманний уже повністю індивідуальний спосіб бачення і пізнання світу – як природи, або – іншими словами, у кожної є своя власна, самобутня природа, якою у точно такому ж вигляді не володіє ні одна людина іншого складу (Шпенглер, 1993: 289). На цій підставі Г. Гачев зробив цікаве припущення, що «національний образ світу є диктатом національної природи в культурі. Природні національні мови трактуються як голоси місцевої природи в людині. У звуків мови – прямий зв'язок із простором природної акустики, яка в горах є іншою, ніж у лісах чи в степу. І як тіла людей різних рас і народів є адекватними до місцевої природи, як етнос – до космосу, так і звуки, що утворюють тіло мови, в резонансі знаходяться зі складом національної природи-батьківщини» (Гачев, 1988: 431). Отже, ті чи ті фонічні риси, притаманні певній етнічній спільноті, значною мірою носять природно вмотивований характер.

У цьому контексті цікавих висновків дійшов японський вчений Т. Цунода. Вивчаючи сприйняття окремих типів звуків представниками інших мовних колективів (японців, китайців, корейців, в'єтнамців, з одного боку, та англійців, французів, іспанців, італійців, з другого), побачив різний характер домінантності півкуль головного мозку при сприйнятті голосних звуків. Носії східних мов виявили домінантність лівої півкулі на голосні звуки, водночас як носії західноєвропейських мов – правої (Яцків, 1998). Очевидним стає той факт,

що мова кожного окремого етносу має свій особливий набір фонем, характерні акустичні властивості, специфічну мелодику, темп та тембр голосу.

Онтологічний зв'язок між звуком і поняттям, на думку О. Потебні, полягає в тому, що «нові поняття, входячи в мислення і мову народу, позначалися звуками, які вже до того мали смисл, і основою при цьому була єдність основних ознак у нових і раніше відомих поняттях. Оскільки в природі немає повної подібності, то відома ознака в кожному новому слові отримувала особливі відтінки, не залежні від тих, що вносили суфікси; звук, зживаючись із новим поняттям, теж змінював початкове значення» (Потебня, 1989: 285).

Слушною є точка зору М. Костомарова, який свого часу наголошував на доцільності аналізу географічних умов формування етносу та його культури, адже цей фактор був «першою причиною відмінностей народностей взагалі» (Костомаров, 1914: 438). Географічне положення України (між Європою та Азією) позначилося на характерних рисах етносу, масу якого «складали не лише племена слов'янські, але й інші європейці, а ще більше, здається, азіяти» (Максимович, 1962: 8), однак особливості місцевого населення залишилися домінуючими. Як зазначав о. Ксенофонт Сосенко, «український нарід був на своїх теперішніх землях аборігеном і автохтоном та жив на них від найдавніших діб людського життя», що сприяло «витворенню в народі культурного консерватизму та відпорності на чужі культурні впливи» (Сосенко, 1994: 10).

Досить переконливо спробував охарактеризувати фольклор слов'янських народів О. Бодяньський. У своєму дисертаційному дослідженні «О народной поэзии славянских племен» (1827) учений дійшов висновку, що пісні чехів і морав'ян – ліричні, словаків – ідилічні, сербів – героїчні, епічні, росіян – розповідно-описові, українців – драматичні (Бодяньський, 1837: 122-123). Досліджуючи специфіку слов'янської поезії, він порівнював її з грецькою та германською. У грецькій вбачав превалювання форми над змістом і пояснював це різноманітністю форм природи, у германській – перевагу ідеї над формою як наслідок мисливського способу життя стародавніх германців у північних пушах, що створювало умови для усамітнення людини й нагоду для роздумів. «Помірний же рельєф, клімат і природа, не щедрі на надмірності, сприяли витворенню слов'янської поезії, де є гармонійне поєднання змісту і форми» (Гарасим, 2010: 178-179). Можливо, висновки О. Бодяньського носять дещо прямолінійний характер, однак вони є спробою з'ясування механізму такої взаємодії. На особливо інтимний зв'язок слов'янської людини з природою звернув увагу Ф. Колесса: «Найбільш характерною прикметою людської поезії східноєвропейських народів треба уважати животворення природи, живе сполучення з природою, що так яскраво проглядає в слов'янських і особливо українських народних піснях» (Колесса, 1938: 21).

Природній першопочаток зумовив виникнення системи культових понять, пов'язаних з фіто- та дендрологічною символікою. У картині світу народу неабияка увага приділяється рослинам, що застосовувалися у повсякденному житті, лікувальній практиці, а також ворожінні. Окремі рослини вживалися як приправи (м'ята, хрін) або використовувалися при приготуванні напоїв (хміль). З праслов'янських часів почали формуватися концепти м'ята, полин, кропива, лобода тощо. Такий широкий спектр фітосимволів набуває важливого значення в етносвідомості українців, своєрідно маркує національний культуропростір, визначаючи у ньому традиційні реалії природного довкілля.

Домінування ідеї одухотвореної природи стало причиною зародження культу дерев, лісу. Праукраїнці вирізняли окремі дерева серед інших і наділяли їх магичними властивостями. Вірили, що боги й духи живуть у деревах та їхніх кронах біля цілющих джерел. Священними деревами переважно були дуб, ясен, береза, тополя, верба, липа, вишня (Войтович, 2002: 140). У народній уяві – дерево – жива істота, ознаки якого спроектовано на життя людини; серед його традиційних ознак названо криве (про зіпсовану людину), круте (про тверду, свавільну людину), похиле (про безборонну, слабодуху людину), скрипливе (про хворобливу або стару людину); на будівлю хати ніколи не брали косоного дерева, що хилиться нібито завжди на захід сонця, тобто до смерті, бо відвертається від сонця; з деревами пов'язано цілий ряд народних прикмет (Жайворонок, 2006: 175-176). Як бачимо, це свого роду народна дендрософія, витоки якої губляться у глибині віків.

Мовний етноцентризм не залишався осторожним і зооморфним впливів. Образи звірів та птахів (за вдалим висловом О. Сліпушко «звірослов», «давньоукраїнський бестіарій»

(Сліпушко, 2001: 16-17) до сьогодні залишаються одними з найчастотніших у цій системі. Усні оповіді про тварин зародилися у праслов'янських племен у період зародження мисливства та рибальства. В цю ж добу люди почали приручати диких тварин, тотемних предків, вважаючи їх священними. В. Гнатюк називає тотемом «той клас звірів, від котрого первісний чоловік, на його думку, походить, оточуючи їх часто релігійними почитаннями» (Гнатюк, 1986: 45). Такі оповіді спершу мали магічний та практичний характер, оскільки їх мета замовити, заворожити тварину, заманити її у свої сіті чи пастку. Тварину спочатку обожнювали, поклонялися їй, але згодом, зі зміною світоглядних уявлень, із набуттям навичок захищатися від хижаків, у зв'язку з прирученням диких тварин, із розвитком суспільних відносин, ставлення людини до колишнього об'єкта обожнювання та пошани змінювалося, в міру того як тотемістичні уявлення поступалися місцем новим формам релігії, а визначальними у процесі розвитку мовно-культурної системи ставали конкретні умови матеріального життя народу, реальні, повсякденні практичні запити людини.

Торкаючись ранньої стадії формування характерних рис української етнічної спільноти, дослідники зазначають, що «в епоху розкладу первіснообщинного ладу створюється характерний образ богатиря-мисливця, чий героїчні подвиги відображають спосіб життя племен, які живуть в основному ловецьким промыслом» (Гусев, 1967: 274). Можливо, саме цією особливістю зумовлена широка представленість у поетичній свідомості українців зооморфної символіки, наприклад, образів *коня, оленя, сокола* тощо. Пояснення цьому явищу знаходимо у О. Потебні, який зазначав, що означені символи «переносять нас у віддалені часи, коли влучність стріли, швидкість у погоні за дичиною, спритність були головними достоїнствами чоловіків, запорукою розуму, бо його діяльність спрямовувалася переважно на полювання. Саме до тих часів належать і символи молодця: сокіл ясний, кінь борзий, баский; олень швидкий. Основа для таких зближень: як сокіл, кінь, олень швидкі, так і молодець швидкий (пруткий), тобто спритний і розумний» (Потебня, 1985: 65-66).

Найбільш поширені у національному, переважно селянському, баченні, образи диких і свійських тварин стали носіями певної домінуючої риси характеру чи вдачі людини і в цьому плані алегоріями: вовк – кровожерливості; лисиця – хитрощів, підступності, улесливості; ведмідь – вайлуватості, незграбності, тугодумності; овечка – беззахисності; осел – впертості; заєць – боягузтва; орел – сили, інколи пихатості; черепаха і рак – повільності; кінь і віл – працьовитості, покірності. Саме на основі традиційних поглядів на тварин як уособлення людських якостей і властивостей, розвинулися символічні значення слів – назв тварин, як правило, досить широкого семантичного спектру. На думку О. Сліпушко, домінантними в давньоукраїнському бестіарії протягом усього його генезису залишаються «образи бика (вола, тура), коня та кози. Саме вони представляють загальну структуру національного характеру: любов до праці й землі та потяг до волі й незалежності» (Сліпушко, 2001: 16-17). На ґрунті переосмисленого, трансформованого через народне бачення місця і ролі тварин у житті людини, у відносинах із природою, зрештою, розвинулася літературна традиція.образи-символи тварин активно увійшли в усне народне мовлення; багатий світ української фауни здобув нові образні втілення.

Слід звернути увагу й на домінуючі форми господарювання українців, зокрема хліборобство, що позначилося на особливостях характеру нашого етносу та його концептуально-мовній картині світу. Як зазначав О. Найден, «розірваний час мисливця поступився місцем «системному» часові хлібороба, який сприймався як низка повторюваних з року в рік метаморфічних змін рослини, як опозиційно-симетрична система зв'язків народження і смерті, землі і неба, світла і темряви тощо» (Найден, 1991: 57). Ця система етнософських уявлень про світ сягає давніх часів, зокрема відомої в історії Трипільської доби. «Однаковий уклад життя, єдиний спосіб господарювання – хліборобсько-скотарський, – наголошує В. Мицик, – та ж суспільна організація, космогонічний світогляд і вірування об'єднали людей у певну етнічну спільність» (Мицик, 2006: 16).

Духовним тлом трипільської хліборобської культури, що репрезентувала осілу культуру села, став генотип «жіночості», оскільки центральною постаттю у ньому є «жінка-мати, істота, що єднає коло себе родину» (Липа, 1992: 148). Ця обставина зафіксована в генетичній пам'яті українця, адже «в екстремальних ситуаціях він до кінця життя звертається до матері (як і до Бога)» (Жайворонок, 2006: 356), тому фундаментальними прикметами його

духовності стають глибока релігійність та почуття вселюдського братерства, що виявляється у безмежній любові до ближнього (Етнолінгвістика, 1998: 159). Звідси – витоки українських звичаїв і обрядів, культ пшениці й меду як одні з ключових в українській культурній свідомості.

Зміна господарського устрою як доміантної форми побутування етносу привела до формування нових світоглядних орієнтацій. Життя хлібороба характеризується ознаками громадянськості, осілості, «тісним спілкуванням, порядком у способі життя, найточнішим розподілом *мого-твого*, законністю, пом'якшенням дикості, вдачею тихою, прив'язаністю до місця проживання, до свого попелища, домашнього вогнища, побуту сімейного, дитячою нелицемірною любов'ю до природи» (Бодянский, 1837: 35). Чітку хліборобську спрямованість в українському фольклорі мають міфологічні мотиви творення світу, де першорядність належить образу землі (небо – земля – вода – вогонь – атмосфера), до того ж землі не як космічного тіла, а як ґрунту (Гримич, 2000: 35). Саме архетип *землі* «символізував аграрні цикли відродження врожаю, а, отже, перевагу життя над смертю, тобто семіотику вічного в бутті, знаменував онтологічний оптимізм народу», саме він «інтегрував в українському менталітеті аграрно-виробничий та духовно-культурний атрибути національного життя, звичаїв та обрядів» (Кримський, 2003: 277).

Розгорнуту характеристику національного характеру дав Д. Чижевський, який серед найбільш очевидних рис психічної конституції українців назвав емоційність, сентименталізм, сприйнятливість та ліризм. Із звичайних рис впадають в око естетизм народного українського життя і народні звичаї. Виявом емоційності є своєрідний український гумор, що досить глибоко торкається української душі. Слідом за цими рисами йдуть індивідуалізм і потяг до «свободи». Індивідуалізм може привести до самоізоляції, до конфлікту з усім і всіма, до руйнування будь-яких форм життя і водночас може спричинитися до глибоких позитивних форм творчості та активності (Чижевський, 2005: 39-40). Обстоюючи ідею унікальності українського етносу, окремі дослідники розглядають українство як своєрідний етноментальний феномен. Його основні риси: селянськість, гуманність, індивідуалізм, кордоцентризм.

Отже, етнічну самобутність будь-якої мови генетично визначають найрізноманітніші чинники: умови географічно-кліматичного оточення (природний ландшафт, підсоння, стихійні явища, флора, фауна), історико-соціальні фактори (господарська діяльність, рід занять, стосунки з сусідами, суспільно-політичні форми), ментально неповторні риси національного характеру. Саме утворення національно-маркованих мовних одиниць (епітетів, метафор, порівнянь, власних назв, композитів, асоціативних мовних зв'язків, питомої лексики та фразеології) стає тлом індивідуалізації будь-якої етнокультури, і української зокрема.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Афанасьев А. Н. Мифология Древней Руси / А. Н. Афанасьев. – М.: Изд-во Эксмо, 2006. – 608 с., ил.
2. Бодянский О. О народной поэзии славянских племен / О. Бодянский. – М.: Б.и., 1837. – 158 с.
3. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
4. Гарасим Я. І. Етностетика українського пісенного фольклору [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.01.07 «Фольклористика» / Ярослав Іванович Гарасим. – Львів, 2010. – 417 с.
5. Гачев Г. Национальные образы мира / Г. Гачев. – М.: Советский писатель, 1988. – 484 с.
6. Гнатюк В. Деякі уваги над байкою / В. Гнатюк // Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. – К.: Наук. думка, 1986. – 236 с.
7. Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія) / Марина Гримич. – К.: Б.в., 2000. – 379 с.
8. Гусев В. С. Эстетическое отношение фольклора к действительности // Эстетика фольклора / В. С. Гусев. – Л.: Наука, 1967. – С. 267–313.
9. Денисюк І. Національна специфіка українського фольклору (матеріали до лекції) // Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т. / Іван Денисюк. – Львів, 2005. – Т.3. – С. 15–43.
10. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
11. Зан М. Етноментальні чинники історичного буття українського народу / М. Зан // Carpatica–Карпатика: науково-педагогічна діяльність та літературна творчість Федора Потушняка (до 90-річчя від дня народження). – Ужгород: Б.в., 2001. – Вип. 9. – С. 141–148.
12. Колесса Ф. Українська усна словесність / Філарет Колесса. – Львів, Друкарня Наук. т-ва ім. Шевченка, 1938. – 644 с.

13. Костомаров М. Дві руські народності / М. Костомаров // Твори А. Метлинського і М. Костомарова. – Львів, 1914. – С.425–490.
14. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / М. І. Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 210 с.
15. Кримський С. Запити філософських смислів / Сергій Кримський. – К.: Парапан, 2003. – 240 с.
16. Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа. – Львів: Просвіта, 1992. – 270 с.
17. Максимович М. А. Українські пісні, видані М. Максимовичем: Фотокопія видання 1827 р. / М. А. Максимович. – К.: Наук. думка, 1962. – 182 с.
18. Мицик В. Ф. Священна країна хліборобів: Міста й селища Трипільської цивілізації у міжріччі Південного Бугу і Дніпра та околиць / В. Ф. Мицик. – К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2006. – 264 с.: іл.
19. Найден О. С. Мотиви походження та функції мистецтва в українському фольклорі / О. С. Найден // Мистецтво та етнос: культурологічний аспект. – К.: Наук. думка, 1991. – с. 35–72.
20. Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М.: Правда, 1989. – 623 с.
21. Потебня А. А. Поэзия. Проза. Сгущение мысли // Мысль и язык / А. А. Потебня. – К.: СИНТО, 1993. – С.124–158.
22. Потебня О. О. Эстетика і поетика слова / О. О. Потебня. – К.: Мистецтво, 1985. – 316 с.
23. Сліпущко О. Таємнича мова тваринних символів // Давньоукраїнський бестіарій / Оксана Сліпущко. – К.: Дніпро, 2001. – с. 6–26.
24. Сосенко К. Гіпотеза походження українців та староукраїнської культури й релігії // Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечера: репринтне видання / Ксенофонт Сосенко. – К.: СИНТО, 1994. – С.4–16.
25. Толстой Н. И. Избранные труды / Н. И. Толстой. – М.: Индрик, 2003. – 630 с.
26. Чижевський Д. До характерології слов'ян. Українці // Філософські твори: у 4 т. / Дмитро Чижевський; під заг. ред. В. Лісового. – К.: Смолоскип, 2005. – Т.2. – С.36–43.
27. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / Освальд Шпенглер. – М.: Мысль, 1993. – Т.1. – 592 с.
28. Этнолингвистика текста: Семиотика малых форм фольклора. – М.: ИТСБ, 1998. – 203 с.

REFERENCES

1. Afanasev A. N. (2006). Mifologiya Drevney Rusi / A. N. Afanasev. [The mythology of ancient Rus]. – М.: Izdvo Eksmo. – 608 s., il.
2. Bodyanskiy O. (1837). O narodnoy poezii slavyanskikh plemen / O. Bodyanskiy. [On Slavic folk poetry]. – М.: В.і. – 158 s.
3. Voytovich V. (2002). Ukrayinska mifologiya / V. Voytovich. [Ukrainian mythology]. – К.: LibId. – 664 s.
4. Garasim ya. I. (2010). Etnoestetika ukrayinskogo plsenного folkloru [Tekst]: dis. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. filoi. nauk: spets. 10.01.07 «Folkloristika» / Yaroslav Ivanovich Garasim. [Ethnoaesthetics of Ukrainian song folklore]. – Lviv. – 417 s.
5. Gachev G.(1988). Natsionalnyie obrazyi mira / G. Gachev. [National images of the world]. – М.: Sovetskiy pisatel. – 484 s.
6. Gnatyuk V. (1986). Deyaki uvagi nad baykoyu / V. Gnatyuk // Gnatyuk V. Vibrani statti pro narodnu tvorchi. [The attention on the fable]. – К.: Nauk. dumka. – 236 s.
7. Grimich M. (2000). Traditsiyniy svitoglyad ta etnopsihologichni konstanti ukrayintsiiv (Kognitivna antropologiya) / Marina Grimich. [Traditional worldview and ethno-psychological constants of Ukrainians (Cognitive anthropology)]. – К.: В.в. – 379 s.
8. Gusev V. S. (1967). Esteticheskoe otnoshenie folkloru k deystviteimosti // Estetika folkloru / V. S. Gusev. [Aesthetic attitude of folklore to reality]. – L.: Nauka. – S. 267–313.
9. Denisyuk I. (2005). Natsionaina spetsifika ukrayinskogo folkloru (materiali do lektsiyi) // Literaturoznavchi ta folkloristichni pratsi: u 3 t. / Ivan Denisyuk. [National specificity of Ukrainian folklore (lecture materials)]. – Lviv. – Т.3. – S. 15–43.
10. Zhayvoronok V. V. (2006). Znaki ukrayinskoyi etnokulturi: Slovník-dovidnik / V. V. Zhayvoronok. [Signs of Ukrainian ethnoculture: reference dictionary]. – К.: Dovira. – 703 s.
11. Zan M. (2001). Etnomentaini chinniki istorichного buttya ukrayinskogo narodu / M. Zan // Carpatica–Karpatika: naukovopedagogichna diyainist ta literaturna tvorchi Fedora Potushnyaka (do 90-richchya vid dnya narodzhennya). [Ethnic and mental factors of the historical existence of the Ukrainian people]. – Uzhgorod: B.v. – Vip. 9. – S. 141–148.
12. Kolessa F. (1938). Ukrayinska usna slovesnist / Fliaret Kolessa. [Ukrainian oral literature]. – Lviv, Drukarnya Nauk. t-va im. Shevchenka. – 644 s.
13. Kostomarov M. (1914). Dvi ruski narodnosti / M. Kostomarov // Tвори Amvrosiya Metlinskogo I Mikoli Kostomarov. [Two Rus nationalities]. – Lviv. – S.425–490.
14. Kostomarov M. I. (1994). Slovyanska mifologiya / M. I. Kostomarov. [Slavic mythology]. – К.: Libid. – 210 s.
15. Krimskiy S. (2003). Zapiti filosofskih smisliv / Sergiy Krimskiy. [Inquiries of philosophical meanings]. – К.: Parapan. – 240 s.
16. Lipa Yu. (1992). Priznachennya Ukrayini / Yurly Lipa. [The role of Ukraine]. – Lviv: Prosvita. – 270 s.
17. Maksimovich M. A. (1962). Ukrayinski pisni, vidani M. Maksimovicheм: Fotokopiya vidannya 1827 r. / M. A. Maksimovich. [Ukrainian songs, published by M. Maksymovych: Photocopy of 1827 edition]. – К.: Nauk. dumka. – 182 s.

18. Mitsik V. F. (»2006). Svyaschenna krayina hliborobiv: Mista y selischa Tripilskoyi tsivilizatsiyi u mizhrichchi Pivdennoho Bugu i Dnipra ta okolits / V. F. Mitsik. [A Sacred land of Farmers: Cities and villages of Trypillia civilization in the interfluvium between the Southern Bug and the Dnieper and the suburbs]. – K.: Univ. vid-vo «Pulsari». – 264 s.: Il.
19. Nayden O. S. (1991). Motivi pohodzhennya ta funktsiyi mistetstva v ukrayinskomu folklori / O. S. Nayden // Mistetstvo ta etnos: kulturologichniy aspekt. [Motives of origin and function of art in Ukrainian folklore]. – K.: Nauk. dumka. – s. 35–72.
20. Potebnya A. A. (1989). Slovo i mif / A. A. Potebnya. [Word and myth]. – M.: Pravda. – 623 c.
21. Potebnya A. A. (1993). Poeziya. Proza. Sguschenie myisli // Myisl i yazik / A. A. Potebnya. [Poetry. Prose. Concentration of thought // Thought and language]. – K.: SINTO. – S.124–158.
22. Potebnya O. O. (1985). Estetika i poetika slova / O. O. Potebnya. [Aesthetics and poetics of the word]. – K.: Mistetstvo. – 316 s.
23. Slipushko O. (2001). Taemnichna mova tvarinnih simvoliv // Davnoukrayinskiy bestiariy / Oksana Slipushko. [A mysterious language of animal symbols]. – K.: Dnipro. – s. 6–26.
24. Sosenko K. (1994). Gipoteza pohodzhennya ukrayintsiv ta staroukrayinskoyi kulturi y religiyi // Kulturno-Istorična postat staroukrayinskih svyat Rizdva I Schedrogo Vechera: reprintne vidannya / Ksenofont Sosenko. [The hypothesis of the origin of Ukrainians and Old Ukrainian culture and religion // Cultural and historical figure of the Old Ukrainian holidays Christmas and Epiphany Eve: reprint edition]. – K.: SINTO. – S.4–16.
25. Tolstoy N. I. (2003). Izbrannyye trudy / N. I. Tolstoy. [Selected works]. – M.: Indrik. – 630 s.
26. Chizhevskiy D. (2005). Do harakterologiyi slovyan. Ukrayintsi // Filosofski tvori: u 4 t. / Dmitro Chizhevskiy; pid zag. red. V. Lisovogo. [To the characterology of the Slavs. Ukrainians // Philosophical works: in 4 volumes]. – K.: Smoloskip. – T.2. – S.36–43.
27. Shpengler O. (1993). Zakat Evropyi. Ocherki morfologii mirovoy istorii / Osvald Shpengler. [The down fall of Europe. Essays on the morphology of world history]. – M.: Myisl. – T.1. – 592 s.
28. Etnolingvistika teksta (1998): Semiotika malyih form folkloru. [Ethnolinguistics of the text: semiotics of small forms of folklore]. – M.: ITSB. – 203 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Черевченко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: етнолінгвістика, аналіз художнього тексту, стилістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oleksandr Cherevchenko – Candidate of Philological Sciences, associate Professor, associate Professor of the Department of Slavic languages and foreign literature of the Uman state pedagogical University named after Pavel Tychyna.

Scientific interests: ethnolinguistics, analysis of literary text, stylistics.

УДК 811.161.1'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.82>

COLLOCATIONAL MEANS OF VERBALIZATION OF THE LINGUACULTURAL CHARACTER TYPE “AMERICAN LAWYER”

Oksana OLIINYK (Kropyvnytskyi, Ukraine)

ORCID: [HTTPS: https://orcid.org/0000-0002-5701-7132](https://orcid.org/0000-0002-5701-7132)

e-mail: roxyletters@gmail.com

Laryssa YAROVA (Kropyvnytskyi, Ukraine)

ORCID: [HTTPS: https://orcid.org/0000-0001-6817-1787](https://orcid.org/0000-0001-6817-1787)

e-mail: yar.larisa.kdpu@gmail.com

ОЛІЙНИК Оксана, ЯРОВА Лариса. КОЛОКАЦІЙНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖУ “АМЕРИКАНСЬКИЙ ЮРИСТ”. У статті описано колокаційні засоби вербалізації лінгвокультурного типажу “американський юрист”, які структуровано на шість тематичних груп. Установлено, що найбільш рекурентними в текстах корпусу СОСА є колокації, які вербалізують спеціалізацію американського юриста та його позитивні й негативні якості. Множинність колокацій свідчить про важливість дослідженого ментального утворення для носіїв американської лінгвокультури.

OLIINYK Oksana, YAROVA Laryssa. COLLOCATIONAL MEANS OF VERBALIZATION OF THE LINGUACULTURAL CHARACTER TYPE “AMERICAN LAWYER”. *The study presents the description of collocational means of verbalization of the linguacultural character type “American lawyer” that is interpreted as a kind of culture-specific concept of a typified image of an American lawyer as a member of a professional group. LCT as a concept consists of notional, perceptual-image, and value components (aspects). Collocations of the syntactic pattern “Adjective/Noun/Adjective+Noun complex” in the attributive position to the lexeme “lawyer” were selected from the Corpus of Contemporary American English (COCA) with the help of collocation-via concordance technique. Using componential and contextual kinds of analysis, the listed inventory of collocations was structured into six thematic groups according to the following cognitive features: 1) lawyers defined by a branch of law or legal issues they specialize in; 2) lawyers’ positive, negative or ambivalent features; 3) lawyers defined by names of people/legal bodies/ organizations hiring them; 4) lawyers’ residence, nationality /ethnicity; 5) lawyers specified by temporal and locational characteristics of their professional position; 6) lawyers defined by their anthropological characteristics, appearance and also clothes. The most recurrent collocations verbalize information about the legal issues lawyers deal with and also about their personal characteristics. Collocations featuring lawyers’ positive qualities outnumber the negative qualities. Collocational means of verbalization of the LCT “American lawyer” give evidence for the conclusion that American linguaculture attaches a great importance to the legal profession.*

Introduction

The linguacultural character type (henceforth is LCT) “American lawyer”, is an American culture-specific concept significant for American linguaculture, finding its multiple reinterpretations in various types of institutional discourses, fiction and cinematography. Given that culture-loaded concepts are not only part of the nation’s mindset, but also an important factor regulating native culture members’ behaviour (Horodetska, 2003), a comprehensive description of LCT “American lawyer” is a topical research issue. While general features of LCT “American lawyer” have been explored (Gulyayeva, 2009), these have been based on a variety of spoken and written genres and are thus only a starting point for the exploration of the said LCT. The **purpose** of this study, therefore, is to describe multilevel lingual and discursive means of representation of the linguacultural character type “American lawyer” featuring notional and image (perceptual) characteristics of this concept actualized in collocations of the structural type “attribute + lawyer”. As such, this study provides information of importance to American linguacultural studies, and also establishes a technique through which similar future research for linguacultural character types of a particular ethnic culture can be conducted.

Theoretical background

Key theoretical provisions of linguacultural character type modelling have been worked out in research papers by Russian scholars V. Karasik (Karasik, 2005; 2007) and O. Dmitriyeva (Dmitriyeva, 2007) who define the LCT as a kind of linguacultural concept the content of which represents a typified image of an individual as a member of a particular social/professional group within a linguaculture (Karasik & Yarmakhova, 2006: 60). Karasik & Yarmakhova claim that it is possible to define such type of a concept (LCT notional aspect), to describe it (LCT perceptual-image aspect) and to explain it (LCT value aspect) (Karasik & Yarmakhova, 2006). Dmitriyeva expresses an opinion that the term “linguacultural character type” is a more specific epistemic unit as compared with “concept” that is of a more general character, since it focuses attention on the culture-diagnostic importance of a typified personality for the understanding of the corresponding ethnic culture, and also on the exploration of the said typified personality from the lingual aspect (Dmitriyeva, 2007: 22).

A set of LCTs have already been researched and depicted on the basis of American linguaculture, e.g. “American cowboy” (Mishchenko, 2005), “American superman” (Radvan, 2005), “Hollywood star” (Seliverstova, 2007), “American lawyer” (Gulyayeva, 2009), “First Lady of the United States” (Ushchyna, 2012), “Flapper” (Lyubymova, 2013), “American gangster” (Meshcheryakova, 2014), linguacultural character types of American presidents (Shustrova et al., 2016), “American tourist” (Ryzhykova, 2018), etc.

V. Karasik claims that the study of LCTs should incorporate the following research procedures: 1) the definition of their notional content by way of analysis of the names /nominations of their verbalization in their systemic relations, including genus and ; 2) the depiction of associative features of LCTs in individual-lingual consciousness; 3) the identification of evaluative

characteristics of LCT both in self-presentations and presentations by other social groups on the basis of analysis of their evaluative judgements in oral or written discourse (Karasik, 2005: 27).

O. Dmitriyeva remarks that the above given model should be complemented with the socio-cultural reference, incorporating LCT *social class*, i.e. LCT belonging to a certain social group, *territorial characteristics* or LCT localization, *event characteristics*, i.e. the event on the basis of which a certain LCT is singled out, LCT *ethnic culture uniqueness/endemicity*, i.e. the LCT's belonging to an idioethnic culture, and LCT *transformativity*, i.e. the LCT's belonging to a particular time period (Dmitriyeva, 2007: 7).

Based on the current LCT models described in research sources, V. Parashchuk synthesized its following structure that we have applied in our description of the LCT "American lawyer": 1) the LCT notional content that can be depicted by way of componential analysis of the meaning of the word "lawyer" into combinations of semantic features; 2) the LCT image characteristics that correlate with a) physical parameters (age, gender; appearance); b) social and psychological parameters correlating with features of mentality, character, professional activities; c) communicative and pragmatic parameters correlating with typical speech peculiarities (quantity, quality, relation, manner) and models of interpersonal interaction in communication; d) material parameters correlating with clothes and food habits, other artefacts that create a natural environment of a definite LCT's existence; 3) the LCT evaluative characteristics. At this stage of our research, the notional and image characteristics of the LCT "American lawyer" are in the focus of research (Parashchuk, 2013).

LCTs have various means of verbalization, among which we have selected *collocations*. Lewis advocates that among different types of lexical 'chunks' as part of the native speaker's mother tongue, collocation is the "single most important kind of chunk" (Lewis, 2000: 8). The term *collocation* is interpreted as a relatively free word-combination that is recurrent in a language and is built on a definite grammatical pattern (Nesselhauf, 2005:25). Being conventional lexical units, collocations are stored in the native language users' memory as ready-made structures, and are recognized as familiar by them (Howarth, 1996:6). Schmitt (2000) believes that because the mind has limited short-term capacity, lexical chunks are stored and processed not as combinations of single words, but as individual wholes.

For our study it is of primary importance that collocations are stored in the linguaculture members' mind in the form of fixed structures with implicit "connotation" that is not derived from the semantics of the collocation constituents, but is based on the background knowledge of the native speakers (Muchkina, 2012:13). Thus, by analyzing collocations relating to the LCT "American lawyer", it is possible to elicit culture-specific knowledge of the native speakers of American culture about American lawyers.

Methodology

This research is done from the perspectives of lexical semantics, text linguistics, and linguacultural studies due to ethnocultural representation of the LCT "American lawyer".

In the focus of research analysis, there is a corpus of collocations with the name *lawyer* together with its attribute, according to the syntactic model: "Adj/N in the attributive function + *lawyer*" selected by way of survey of the examples from the Corpus of Contemporary American English (henceforth is COCA).

A mixed methods research methodology was adopted in this study. McEnery, & Hardie claim that one of the most reliable ways to identify the collocates of a word is to explore patterns of its co-occurrence in a text corpus (McEnery, & Hardie, 2011: 122). Thus, in our study we used the non-statistical technique called *collocation-via concordance* by McEnery, & Hardie (2011:125), when scanning of the concordance lines with the lexeme "lawyer" yielded up notable examples built according to the syntactic pattern "Adj/N in the attributive function + *lawyer*". The use of such 'hand and eye' techniques in the analysis of corpus data can be justified on the ground that "such raw frequencies require no further statistical manipulation to show a semantic pattern" (op. cit., 2011:126), when counting and listing items may be sufficient at some particular level of study.

Componential analysis was used as a method of structural semantics which analyzes the components of a word's meaning. Thus, it reveals the culturally important features by which

speakers of the language distinguish different words in a semantic field or domain (Ottenheimer, 2006:20). *Contextual analysis* helped identify the meaning of a certain collocation within the stretch of a text information structure. A *descriptive method* was used for a comprehensive depiction of collected factual data on the subject of research. *Quantitative analysis* was used for finding the frequency of occurrence of collocations verbalizing the LCT “American lawyer”.

Results and discussion

With the purpose of depicting the notional content of the LCT “American lawyer”, dictionary definitions of the lexeme “lawyer” presented in the authoritative American English dictionaries – The American Heritage Dictionary of the English Language (henceforth is AHD) and The Merriam-Webster’s Dictionary (henceforth is MWD) – were studied by way of componential analysis.

AHD presents the following definition for “lawyer”: *One whose profession is to give legal advice and assistance to clients and represent them in court or in other legal matters* (AHD). MWD defines it as: *one whose profession is to conduct lawsuits for clients or to advise as to legal rights and obligations in other matters* (MWD). Following from the above given definitions, the notional content of LCT “American lawyer” in its dictionary representation is made up with the following cognitive features: 1) an individual belonging to a legal profession; 2) involved in relations with clients; 3) dealing with various legal issues.

Online Collocation Dictionary (henceforth is OCD) presents the following list of collocates that are used in the attributive position to the word “lawyer”: *clever, competent, good, successful, leading, senior, experienced, qualified, practicing, academic, defence, prosecuting, prosecution, corporate, government, foreign, international, local, civil, civil rights, commercial, constitutional, criminal, divorce, human rights, libel, personal injury* (OCD).

Our scanning of the concordance lines with the lexeme “lawyer” from the COCA corpus has yielded “Adj + lawyer” and “N+ lawyer” collocations that we have classified into six thematic groups: 1) lawyers defined by a branch of law or legal issues they specialize in; 2) lawyers’ positive, negative or ambivalent features; 3) lawyers defined by names of people/legal bodies/organizations hiring them; 4) lawyers’ residence, nationality /ethnicity; 5) lawyers specified by temporal and locational characteristics of their professional position; 6) lawyers defined by their anthropological characteristics, e.g. appearance, age, gender, and also clothes. Being part of discursive (textual) constituents, collocations of these groups verbalize culture-specific knowledge on the legal issues American lawyers deal with, their positive and negative qualities, the particulars of their legal career, relations with clients and their anthropological features.

The most numerical thematic group in our corpus is made up with collocations featuring American lawyers’ specialization, i.e. the legal issues they deal with, e.g. *appellate lawyer, civil rights lawyer, media and reputation lawyer, property tax appeals lawyer*, etc. The following adjectives, nouns, adjective + noun complexes can be used in the attributive function before the noun *lawyer*: *adoption, advertising, ambulance-chasing, asset protection, bankruptcy, car accidents, career, children’s rights, civil, civil rights, collaborative, consumer financial services, contracts, copyright, courtroom, criminal (defense), criminal-case, constitutional (voting rights), custody, cybersecurity, data privacy, death-penalty, (capital) defense, divorce, duty, ecological, education, election, employment, entertainment, environmental, estate-planning, ethics, family, food-borne illness, health-care, human rights, immigration, indigenous rights, insolvency, intellectual property, labor, libel, litigation, litigator and appellate, malpractice, matrimonial, medical negligence, mental health, military, national security, nursing home abuse, online marketing, personal injury, patent, pensions, plea, prosecution, product liability, project finance, public health, securities, sexual abuse, sexual harassment, spinal cord injury, startup, tax, trade representatives, trial, sports, white-collar defense, workers’ compensation, wrongful termination*.

Russian scholar V. Karasik claims that the availability of numerous nominations of one and the same segment of reality, its detailed representation (Karasik, 2004: 112) means that the relating concept is of extremely high importance to the members of that particular culture. Thus, due to the principle of the *nominative density* (term by V. Karasik), American lawyers’ specialization by the legal issues they deal with is of great relevance for American linguaculture. The nomenclature of legal issues American lawyers specialize in incorporates accidents and injuries; bankruptcy and

debt; business law; civil and human rights; consumer rights; criminal defense; divorce and family law; employees' rights; estate planning; health care; migration; insurance; intellectual property; lawsuits and disputes; real estate; social security and retirement; education; election campaign and political law; entertainment; sports and leisure law; environmental law; gaming; military; science and technology law; state, local and municipal law, etc. (Find Your Lawyer). Each of the above given legal issue, in its turn, can embrace relating subtypes that lawyers can specialize in, e.g. accidents and injuries are dealt with by such lawyers: *disability lawyers, medical malpractice lawyers, medical marijuana lawyers, medical negligence lawyers, mental health lawyers, personal injury lawyers, slip and fall injury lawyers, spinal cord injury lawyers, lawyers with a specialty in asbestos diseases, asbestos and mesothelioma lawyers*, etc.

The second thematic group according to the frequency of collocations occurrence in our observation corpus consists of word combinations characterizing lawyers in the positive or negative way, e.g.:

(+) *able, amazing, ambitious, accomplished, appropriate, big-name, big-shot, bombastic, brilliant, careful, compassionate, competent, cold-blooded, crusading, damn good, decent, dedicated, distinguished, effective, eloquent, entrepreneurial, excellent, experienced, expert, famed, fancy, fantastic, fearless, first-rate, good, high flying, high-powered, high-priced, high-profile, highly intelligent, highly polished, honest, honorable, hotshot, knowledgeable, lawyer's lawyer, lead(ing), (very) learned, legendary, no-nonsense, noted, outstanding, personable, pre-eminent, professional, prominent, powerful, public glamorous, real, reputable, (most) respected, righteous, rising, seasoned, senior, sharp, sharp-witted hero of a lawyer, (eminently) smart, suave and cool, successful, superstar, talented, tough, trained, trusted, (state's) top, top canon, top notch, top-rated, (fully-) qualified, wealthy, well-committed, well-educated, well-respected, wise, witty, world's greatest, wonderful;*

(-) *amateur, asshat, asshole, awful, calculating, candy-ass, cocky, cookie-cutter, corrupt, crappy, crazy, creepy porn, crooked, crummy, damn, disbarred, dope, down-to-earth, drunk, fiery, greedy, haughty, inexperienced, insecure, insignificant rookie, manipulative, mean, mediocre, miserable, moron, low-priced, oily, overzealous, pretty bad, rascally, rouge, ruthless, self-deprecating, scandal-scarred, shady, skeptical, sleazy, sleaze bag, slickest, slimy, slippery, stupid, surly, thick-skinned, timid, third rate, unassuming, unscrupulous, weary, wishy-washy wannabe, whistleblower.*

Some of the attributes of the lexeme *lawyer* are, in our opinion, ambivalent, they can denote both positive and negative connotations, according to the context, e.g. *money-making, typical, opposing, cross-examining, specific, workaholic lawyer*.

It is of interest that our observation corpus consists of more collocations with a positive connotation than of a negative one that can be interpreted that American linguaculture displays a more positive than negative attitude to the lawyer's profession. The most recurrent positive attributes / attributive complexes of the word *lawyer* include the formants *top, high, and well*, e.g. *(state's) top, top canon, top notch, top-rated, high-powered, high-priced, high-profile, highly polished, well-committed, well-educated, well-respected*. The lawyer is perceived as an experienced, ambitious, highly paid professional who is loyal to their firm and does not often change their workplace.

At the same time, there are a few typical disgusting qualities of this profession representatives verbalized by the adjectives *corrupt, crooked, greedy, manipulative, mean, ruthless, sleazy, unscrupulous*. On the negative side, the lawyer is typically perceived as the one who is *corrupt, manipulative, unscrupulous* for motives of gain, he or she can be considered ruthless and insensitive to human troubles.

The highest positive evaluation is expressed with the collocation *sharp-witted hero of a lawyer*, while the strongest negative assessment is expressed with the phrase *one hell of a lawyer*.

Collocations indicating lawyers' affiliation /place of work, names of individuals/groups or organizations hiring them make the third numerous thematic group in our observation corpus, e.g., *American Civil Liberties Union lawyer, municipal lawyer, widow's lawyer*, etc. The collocations of this group are built according to the following two syntactic patterns:

a) Adj/N or Adj/N complex in the attributive function + *lawyer*, e.g. *administration, American Media, The Army, appointed, big-firm, bosses', claimant's, company, consumer, corporate, court-appointed, Chicago-area, Epstein's /Martin's, establishment's, family's, feminist, freelance, the Green Fund, the Gwinnett County DUI, FBI, government, husband's, Hennessey's, independent, jailhouse, Justice Department, LGBT, management-side employment, mob, New York Dispute Resolution, New York Times's First Amendment, plaintiff's, pro bono, refugee, respondent's, riot victims', Social Security disability, Southern Poverty Law Center, staff, Trump administration, The Pentagon, Tesla's, tenants' rights*;

b) lawyer+ for +corporate body/ individual, e.g. *lawyer for Standard Chartered, lawyer for Ms. Davis, lawyer for the couples, lawyer for a group of death-row inmates, lawyer for the Electronic Frontier Foundation, lawyer for a former police chief, lawyer for the United Food*.

Collocations specifying lawyers by the place of their residence and nationality /ethnicity consist of a proper name (typically a state / city or an ethnic name) in the attributive position before the noun *lawyer*, e.g. *African-American, Arab American, Atlanta /Dallas/Miami/Florida/ Washington D.C., big city, local, Indian American, white + lawyer*. In case of a lawyer's residence, another type of collocation is widely used that is built according to the pattern: a name of a city/town/state+ *-based+ lawyer*, e.g. *the New York City-based lawyer*.

Our observation corpus includes collocations specifying the temporal and locational characteristics of the lawyer's position, e.g., *current lawyer, full-time lawyer, onetime lawyer, outside lawyer*, etc. Though such collocations are quite recurrent in various types of discourse, they are built with a limited number of formants that are in synonymous – antonymous relations, e.g. *domestic vs. foreign lawyer, practicing vs. (now-)disbarred lawyer, earlier/ former/previous vs. current lawyer, full-time vs. part-time lawyer, in-house vs. outside lawyer*. Many years of a lawyer's loyal professional service can be expressed by the adjective *longtime*, e.g. *a longtime election lawyer*.

Appearance and gender alongside with pronunciation belong to the markers a person's instant audio-visual identification. Collocations characterizing the lawyer's appearance, age, gender, and clothes are not so numerous in our observation corpus. Lawyers' age is typically marked by the attributes *young, middle-aged, elderly, veteran*. The lexeme *young* is frequently used in a combination with *aspiring, promising*.

Gender specification markers incorporate the words *female, male, and lady*. It is interesting to note that our corpus includes the collocation *a lady lawyer*, but not *a gentleman lawyer*.

Lawyers as the representatives of the professional group have definite features concerning their appearance and dress code that serve markers of their professional group identification. Lawyers are expected to be well-groomed when arriving at the office or the courtroom, and they are traditionally known to wear tailored suits to look professional for their daily responsibilities. The following collocations from our corpus illustrate the above said: *impeccably-dressed, bow tie-wearing*.

Conclusion

The study aimed to explore collocational means of verbalization of the linguacultural character type “American lawyer” as a culture-specific concept significant for American linguaculture.

Using componential analysis of the word “lawyer” as the node in the collocations under study, we have defined that in the dictionary presentation the notion “lawyer is depicted as an individual belonging to a legal profession who is involved in relations with clients, dealing with various legal issues.

Using *collocation-via concordance* technique, we have listed collocations with the adjective/noun/adjective + noun complex in the attributive position before the noun “*lawyer*” represented in the Corpus of Contemporary American English. The collocations under study can be structured into six thematic groups, thus featuring the following culture specific particulars about the LCT “American lawyer”: types of legal issues American lawyers specialize in; their positive, negative or ambivalent features; their relations with clients; the information about their residence, nationality /ethnicity; temporal and locational characteristics of their legal position; their

anthropological characteristics. The most recurrent collocations in our observation corpus are those verbalizing legal issues American lawyers deal with and the lawyers' positive characteristics. Collocational means of verbalization of the LCT "American lawyer" support the conclusion that American linguaculture attaches a great importance to the legal profession.

Perspectives for future research of the linguacultural character type "American lawyer" involve depicting its means of verbalization in other types of discourse, mainly in American mass media and movie discourse, and also a comparative study of this LCT verbalization in other linguacultures.

REFERENCES

1. Dmitriyeva, O. A. (2007). Lihvokulturnye tipazhy Rossii i Frantsii XIX veka : Avtoref. dis ... doktora filol. nauk: 10.02.20. [Linguacultural images of Russia and France of XIX century]. Volgogr. gos. ped. un-t. Volhohrad. 34 p.
2. Find Your Lawyer. URL: <https://lawyers.findlaw.com/>
3. Horodetska, O. V. (2003). Natsional'no-markovani kontsepty v brytans'kii movnii kartyni svitu XX stolittia: avtoref. dys.... kand. filol. nauk: 10.02.04. [Nationally narked concepts in British language picture of the world in XX century]. Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka. Kyiv. 21 p.
4. Gulyayeva, E. V. (2009). Lingvokulturnyi tipazh "American lawyer". [Lingua cultural typical image of an "American Lawyer"]. *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*, (2), pp.49-53. (in Russian).
5. Howarth, P. A. (1996). *Phraseology in English academic writing: Lexicographica Series Major*, 75. Tübingen: Max Niemeyer.
6. Karasik, V. I. (2004). *Yazykovoii krug: lichnost, kontsepty, diskurs*. [Language circle: personality, concepts, discourse]. Moscow: Gnosis. 390 p. (in Russian).
7. Karasik, V. I. (2005). Lihvokulturnyi tipazh "russkii intellihent". [Lingua cultural typical image of "Russian intelligent"]. *Aksiolohicheskaia linhvistika: linhvokulturnye tipazhi: Sb. nauch. tr. / pod red. V. Y. Karasika*. Volhohrad: Paradihma. pp. 25 - 61. (in Russian).
8. Karasik, V. I., & Dmitrieva, O. A. (2005). Lihvokulturnyi tipazh: k opredeleniiu poniatia. [Lingua cultural typical image: on defining the notion]. *Aksiolohicheskaia linhvistika: linhvokulturnye tipazhi: Sb. nauch. tr. Pod red. V. Y. Karasika*. Volgohrad: Paradihma. S. 5-25. (in Russian).
9. Karasik, V. I., & Yarmakhova, E. A. (2006). Lihvokulturnyi tipazh "angliiskii chudak". [Lingua cultural typical image of "English odd person"]. Moscow: Gnozis. 240 p. (in Russian).
10. Lewis, M. (2000). *Teaching Collocation: Further Development in the Lexical Approach*. Hove: Language Teaching Publications.
11. Lyubimova, S. A. (2013). Semantiko-kohnityvni ta prahmatyeni aspektu representatsii linhvokul'turnoho tipazhy "Flapper" v amerykans'komu dyskursi: avtoref. dys. ... kand. filoloh. nauk : spets. 10.02.04 - herm. Movy. [Semantic – cognitive and pragmatic aspects of representing lingua cultural typical image of Flapper in American discourse]. Kyiv. nats. linhvst. un-t. Kyiv. 19 c. (in Ukrainian).
12. McEnery, T., & Hardie, A. (2011). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
13. Meshcheriakova, Yu. V. (2014). Lihvokulturnyi tipazh "amerikanskii gangster". [Lingua cultural typical image of "American gangster"]. *Humanitarnye i sotzialnyye nauki*, No 2: 612-617. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=21689781> (in Russian).
14. Mishchenko, M. V. (2005). Lihvokulturnyi tipazh "Amerikanskii kovboi". [Lingua cultural typical image of "an American cowboy"]. *Aksiolohicheskaia linhvistika: linhvokulturnye tipazhi : Sbornik nauchnykh trudov. Volgohrad: Volgogradskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet*. P.166-173. (in Russian).
15. Muchkina, E. S. (2012). Kognitivno-diskursivnye osobennosti angliiskikh etnonimov i ikh rol' v reprezentatsii etnicheskikh stereotipov : avtoref. dis. kand. filol. nauk : 10.02.04 /Altaiskaia gosudarstvennaia pedagogicheskaiia akademiia. [Cognitive discursive specific features of English etnonyms and their role in representing ethnical stereotypes]. Barnaul. 20 p. (in Russian).
16. Nesselhauf, Nadja. (2005). *Collocations in a Learner Corpus*. Amsterdam: John Benjamins Publishing. 331 p.
17. Ottenheimer, Harriete. (2006). *The Anthropology of Language: An Introduction to Linguistic Anthropology*. Virginia: Thomson, Wadsworth.
18. Parashchuk, V.Yu. (2013). Etnolinhvokul'turnii tipazh Irish person: notion and image. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. Vyp. 116. Kirovohrad: RVV KDPU. S. 474-479. (in Ukrainian).
19. Radvan, V. M. (2005). Lihvokulturnyi tipazh "amerikanskii supermen". *Aksiolohicheskaia lingvistika: Lihvokulturnye tipazhi*. [Lingua cultural typical images of "American superman"]. Volgograd: Paradigma. S. 155-166. (in Russian).
20. Ryzhykova, M. D. (2018). Tsennostnyye kharakteristiki lingvokul'turnogo tipazha "American tourist". [Evaluative characteristics of lingua cultural typical image of "American tourist"]. *Baltiyskiy gumanitarnyi zhurnal*, 7 (1(22)), 132-135. (in Russian).
21. Seliverstova, L. P. (2007). Lihvokulturnyi tipazh "Zvezda Gollivuda": Avtoref. dis ... kand. filol. nauk : 10.02.04. [Lingua cultural typical image of a "Hollywood Star"]. Volgogr. gos. un-t. Volhohrad. 18 p. (in Russian).

22. Shustrova, E.V., Yu. V. Kuzina, M. I. Devyatkova, & A. V. Kurennaia, (2016). *Linhvokulturnye tipazhy amerikanskikh presidentov: Monografiya*. [Lingua cultural typical image of American presidents]. Ekateringurg: Ural. gos. ped.un-t., 2016. 276 p. (in Russian).
23. Schmitt, Norbert. (2000). *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge University Press. 224 p.
24. Ushchyna, V.A. (2012).). *Linhvokulturnyi ty pazh "First lady of the US"*. *Naukovyi Visnyk Volyns'koho Natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainku. Seria: Filolohichni nauky. Movoznavstvo*. [Lingua cultural typical image of "First Lady of the US"]. Lutsk, 6:198–202. (in Ukrainian)
25. Valiaibob, A. V. (2012). *Lingvokulturnyi ty pazh "amerikanskii pervprokhodets"*. [Lingua cultural typical image of "American pioneers"]. Astrakhan. 212 p. URL: <http://www.dissercat.com/content/lingvokulturnyi-tipazh-amerikanskii-pervprokhodets> (in Russian).

WEB REFERENCE RESOURCES

1. COCA – Davies, Mark. (2008). *The Corpus of Contemporary American English: 450 million words, 1990-present*. URL: <http://corpus.byu.edu/coca/x.asp?w=819&h=614>
2. Online Collocation Dictionary. URL: <http://www.freecollocation.com/>
3. The American Heritage Dictionary of the English Language. – Boston, N.Y.: Houghton Mifflin, 2000. URL: <https://ahdictionary.com/>
4. The Merriam-Webster Online Dictionary, 2009. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/punishment>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Оксана Олійник – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу, прикладної і загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.

Наукові інтереси: юридична лінгвістика, лінгвоконцептологія.

Лариса Ярова – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри перекладу, прикладної і загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, юридична лінгвістика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Oksana Oliinyk – PhD in philology, senior instructor, Department of Translation, Applied and General Linguistics of Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, Kropyvnytskyi.

Research interests: legal linguistics, linguistic conceptology.

Laryssa Yarova – PhD in pedagogy, associate professor, head of Department of Translation, Applied and General Linguistics of Volodymyr Vynnychenko State Pedagogical University, Kropyvnytskyi.

Research interests: linguacultural studies, legal linguistics.

УДК 82.09: 82-311.3/6:821.161.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.83>

ІСТОРИЧНІ РЕАЛІЇ КІНЦЯ XVI СТОЛІТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ «БІЛИХ БЛАНКЕТІВ» МИКОЛИ СМОЛЕНЧУКА

Богдана БАБЕНКО (Кропивницький, Україна)

<https://orcid.org/0000-0001-6247-8710>

e-mail: babenko_box@ukr.net

БАБЕНКО Богдана. ІСТОРИЧНІ РЕАЛІЇ КІНЦЯ XVI СТОЛІТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ «БІЛИХ БЛАНКЕТІВ» МИКОЛИ СМОЛЕНЧУКА. У статті досліджено особливості презентації історичних реалій кінця XVI століття на українських землях (передусім говоримо про запровадження унії греко-католицького віросповідання та козацько-селянські повстання під проводом Криштофа Косинського) шляхом їх творчого опрацювання і створення художнього світу роману «Білі бланкети» Миколи Смоленчука.

Ключові слова: історичний роман, пригодницький роман, історичні реалії, художній світ, Микола Смоленчук, «Білі бланкети», український радянський письменник, Кіровоградщина.

BABENKO Bohdana. THE HISTORICAL REALITIES OF THE END OF THE XVI CENTURY THROUGH THE PRISM OF "BILI BLANKETY" BY MYKOLA SMOLENCHUK. The article explores the peculiarities of the presentation of the historical realities of the end of the 16th century on the Ukrainian lands (first of all, the inception of

implementation of the Union of Greek-Catholic religion and Cossack-peasant uprising led by Christopher Kosinsky) through their creative elaboration and creation of the artistic world of the novel "Bili blankety" ("The White blanks").

These "white blanks", that means blank sheets of paper, that gave the name to the novel of the Smolenchuk are not the product of the author's imagination, but real historical fact. In 1590, at the Brest Cathedral, Orthodox bishops hand bishops of Lutsk and Ostroh Cyrylo Terletskyi blank forms with signatures and seals to state complaints about the Orthodox Church's oppression. But he decides to use them at his own discretion and fills in the forms as if the Orthodox Church in the territory of the Commonwealth wants to unite with the Catholic one.

Using this fact the author created the artistic world of the novel, where several power parties want to take possession of these documents. So it seems interesting to investigate how historical facts and atmosphere of the end of the 16th century on the Ukrainian lands are presenting through the artistic world of the "Bili blankety".

The novel is based on two conflicts: the confrontation of Orthodoxy with Catholicism and the so-called grassroots Cossacks and peasants with the arbitrariness of the nobility. At the same time, on the territory of the Commonwealth, starting with the Ukrainian that were included as part of this country in that historical period, a horde attacks. Only the resistance of the Cossacks, which are perceived as enemies of the Commonwealth, becomes a serious obstacle in their path and does not allow them to move deep into the state.

Taking into account these factors and painstaking research, Mykola Smolenchuk allowed creating a multifaceted artistic world, living characters with complex temperaments, whose actions could rarely be understood unequivocally. In the pages of the novel, we see the confrontation of forces struggling to expand their sphere of influence.

Key-words: historical novel, adventure novel, historical realities, artistic world, Mykola Smolenchuk, "The White blankets", "Bili blankety", a Ukrainian Soviet writer, Kirovohrad region.

З початком нового тисячоліття й подальшим розвитком України як незалежної суверенної держави зростає інтерес до вивчення творчості українських письменників, недооцінених чи замовчуваних у радянський час з причини підпорядкування літератури, як у будь-якої іншої мистецької сфери, фактору ідеологічної доцільності. Серед таких митців слова – уродженець Кіровоградщини Микола Кузьмович Смоленчук – педагог, кандидат філологічних наук, член Спілки письменників України, також знаний як літературознавець, краєзнавець, учений-корифеєзнавець та фольклорист. Хоча фольклорні записи М. Смоленчука побачили світ двома виданнями аж у 2002-му та 2006-му роках²⁴, вже після його смерті.

Свого часу літературний талант Смоленчука було позитивно оцінено Максимом Рильським²⁵, проте творча доля митця, як це бувало за умов підпорядкування постулатам партійності в літературі, що домінували над власне мистецькими критеріями сприйняття художності, не склалася в повній мірі.

Спершу оцінку окремих творів письменника знаходимо у вигляді рецензій на шпальтах місцевої періодики²⁶ («Молодий комунар», «Кіровоградська правда» тощо) та в деяких літературно-мистецьких часописах, де, власне, публікують і художні твори та краєзнавчі розвідки Миколи Смоленчука. У 60-х роках праці автора регулярно виходять окремим друком²⁷, проте з початком 70-х він йде у вимушену мовчанку, яка переривається лише в 1985-му році першою частиною історичної диалогії – романом «Білі бланкети». Ґрунтовний відгук на нього, написаний В. Марком, було опубліковано у львівському літературному часописі «Жовтень»²⁸.

Подальші згадки про Смоленчука знаходимо лише після його смерті у публікаціях Л. Куценка, О. Бондаренка, В. Бондаря, Г. Бакатнюка, О. Клочека, О. Бабенка тощо. Спроби наукового осмислення творчої постаті митця знаходимо у Наукових записках (Кіровоградський державний педагогічний університет, 2002 р.) (Випуск 47) та книзі «Із сивого покоління: М. Смоленчук – Людина, письменник, вчений» (Бабенко : 2003).

²⁴ Із степів полинових: фольклорні записи Миколи Смоленчука / Кіровоградська обласна організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури; укл. Олег Бабенко. – Кіровоград: Центрально-Українське вид-во, 2002. – 109 с.: портр.

²⁵ Див. Смоленчук М. Незабутній Максим Тадейович.

²⁶ Чечот М. Новий твір земляка // Кіровоградська правда. — 1965. — 28 липня; Гончаренко В. Черлене крило минулого // Молодий комунар. — 1968. — 30 липня; Киричок П. На живих струмках // Молодий комунар. — 1970. — 14 червня; Железняков С. Степи його любові // Кіровоградська правда. — 1987. — 3 липня. Марко В. Бланкети підступу і зради // Жовтень. — 1987. — № 2. — С. 120-124.

²⁷ Детальніше див. Бабенко Б. Про деякі аспекти творчості Миколи Смоленчука. Наукові записки – Випуск 162. – Серія: Філологічні науки. – Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2017. – С.34–50.

²⁸ Марко В. Бланкети підступу і зради // Жовтень. — 1987. — № 2. — С. 120-124.

Нині художня творчість письменника стає більш відомою широкому загалу: у 2015-му році видавництвом «Імекс-ЛТД» здійснено перевидання його роману «Білі бланкети», у травні 2017 р. – презентовано 2-гу частину дилогії – роман «Смутна доба», що так і не був опублікований за життя письменника; у червні цього ж року – роман «Степи полинові». Проте літературознавчих розвідок, які б вивчали творчість автора, досі обмаль у фахових виданнях навіть в межах України. Зокрема й таких, що стосуються історичної прози Миколи Смоленчука.

Розглядаючи жанр історичного роману в руслі функціонального підходу до літератури, М. О. Дудніков (Дудніков : 2008), серед інших, виділяє підхід до вивчення історичного роману А. В. Мезієром, який виокремлює дві його функції – виховну та освітню, і вважає його джерелом «історичних знань», «критичного мислення та розуміння навколишнього суспільного життя» (Мезієр, 1902 : 25). «Історичні знання втілюються в історичному романі в таку форму, яка робить їх доступними широкому колу читачів, про що не може і мріяти ні підручник, ні науково-популярна, ні тим більш наукова книга» (Мезієр, 1902 : 26).

З огляду на це цікавим видається завдання дослідити особливості втілення історичних знань у історико-пригодницькій прозі Миколи Смоленчука, зокрема на матеріалі роману «Білі бланкети», надрукованому через майже півтори десятиліття перебування митця у «чорних списках» видавництв. Тож **метою** нашої розвідки є вивчення особливостей презентації історичних знань шляхом створення художнього полотна роману «Білі бланкети» Миколи Смоленчука. **Об'єктом** дослідження виступатиме текст роману, **предметом** – переплетення історичних відомостей та художньої дійсності твору.

Роман «Білі бланкети» присвячено подіям зародження унії греко-католицького віросповідання на українських землях, які в той час, у 90-х роках XVI століття, входили до складу Речі Посполитої, та козацько-селянським повстанням під проводом Криштофа Косинського, які є менш відомим широкому загалу історичним фактом, порівняно з іншими повстаннями того часу, очолюваними Северином Наливайком та Григорієм Лободою.

У «Білих банкетах» представлено інформацію про непрості шляхи запровадження унії в Україні, починаючи з подій, що їй передували. Так, у 1590 р. на черговому Брестському соборі православні єпископи вручають єпископові Луцькому і Острозькому Кирилу Терлецькому чисті бланки з підписами та печатками для викладу скарг про утиски православної церкви. Але той вирішує скористатися ними на власний розсуд й заповнює бланки так, ніби православна церква на теренах Речі Посполитої прагне об'єднання з католицькою. Таким чином він та декілька інших єпископів, серед яких менш одіозною за Терлецького, але не менш відомою своїми злочинами (за Іваном Вишенським²⁹) постаттю є єпископ Володимирський і Берестейський Іпатій Потій, які прагнули урівнятися у своїх правах з католицькими єпископами. На одному з таких бланків й було складено соборний документ, котрий повезли 1595 року папі Клименту VIII Кирило Терлецький та Іпатій Потій.

Взявши за основу твору ці події, Микола Смоленчук створює художнє полотно роману, у якому так звані бланкети стають цінним скарбом, за можливість володіння яким точиться боротьба між Кирилом Терлецьким, Іпатієм Потієм та їхніми поплічниками, які прагнуть втілити свій корисливий, на думку автора роману, передусім радянського письменника, намір попри шкоду усьому православ'ю, та силами, про діяльність яких Луцький єпископ може лише підозрювати. Так, у найкращих традиціях шпигунської історії із яскравим пригодницьким відтінком, це протистояння стає однією з головних сюжетних ліній твору.

Зрозумівши, що Кирило Терлецький не збирається використати бланки з печатками та підписами єпископів за довіреном йому призначенням, православні церковнослужителі, серед яких єпископ Галицький, Львівський і Кам'янець-Подільський Гедеон Балабан, намагаються запобігти біді та доручають козакам-побратимам Тимошу Таранусі й Карпові Розтопчі з'ясувати місцезнаходження заповітних бланкетів.

²⁹ Див. «Послання до єпископів»

Проте організована православними церковниками система з протидії запровадженню унії містила всі ознаки таємного угруповання: приховані, секретні канали фінансування, власна мережа інформаторів, наявність керівників спецоперацій та виконавців різного рангу, від якого залежав ступінь поінформованості про мету діяльності та структуру організації. Тож протягом довгого часу Тимко з Карпом й самі не знають, куди прямують, кожен раз під час зупинки отримуючи нові вказівки про подальший шлях та завдання, і лише з часом дізнаються про головну мету їхньої подорожі – бланкети, які потрібно здобути за всяку ціну. Саме подорож побратимів об'єднує численні події у творі у єдине ціле.

Таким чином поряд із персонажами, які є втіленням реальних історичних персоналій (вже згаданий Кирило Терлецький та його брат Ярош, Іпатій Потій, єпископ Гедеон Балабан, князь Острозький, Криштоф Косинський, Михайло Хмельницький, – батько ще ненародженого Богдана Хмельницького тощо), у «Білих бланкетах» перед нами постають і ті, що є витвором авторської фантазії в повній мірі. Передусім говоримо про навченого життям мудрого Тимка Тарануху, мужнього Карпа Розтопчу, метикуватого Яцка, вірну Устинку, сміливу та ніжну Милешку.

Їхні дії органічно вплітаються в історичну канву й не лише запускають ланцюгові реакції подій, що впливають на розгортання сюжету, але й сприяють більш повному осягненню читачем описуваних історичних реалій: разом з ними зустрічаємо представників найрізноманітніших верств населення, дізнаємося, які настрої панують у суспільстві. Окремі персонажі втаємничують читача у перипетії, що розгортаються довкола бланкетів.

Клопіткі дослідження особливостей історичної епохи дозволили Миколі Смоленчуку оживити художній світ роману: автор сумлінно вималював красевиди, які герої твору, що були постійно в дорозі, бачили безліч, і кожен з яких викликав у їхніх серцях особливі почуття: *«Збараж об'їхали стороною, Вишнівець бачили здалеку – палац над озером, якісь високі господарські будівлі між дерев. Пересікли Чорний шлях. Такий невеселий, як і на виходах у степи, де догниває їхнє поруйноване замчище. Тимко знав його до перекопських озер – цю жахливу жилу, по якій спливла кров його народу»* (Смоленчук, 2015 : 55).

Особливу атмосферу створюють побіжні коментарі автора щодо суспільні явищ того часу: *«... грабунок купців вважався у короні звичайним ділом»* (Смоленчук, 2015 : 116); *«Повставали в ті роки майже всі королівські міста, правда, кожне осібно»* (Смоленчук, 2015 : 9) (останнім автор, між іншим, опосередковано підкреслює проблему, що завжди стояла на заваді утвердженню української державності).

Загальне ставлення шляхти до простого люду вимальовується із діалогів персонажів. Промовистим з цієї точки зору є сказане Тимкові Таранусі паном Бронекком, який належав до свити Яроша Терлецького: *«Пане Тимоше, майте гонор! То є бидло, і все нами вчинене вони мусять сприймати як належне. Поколошкати холопа – навіть вбити – що вбити собаку!»* (Смоленчук, 2015 : 107). Сам Тимко на той момент перебував «під прикриттям», і начепив личину польського пана, тож адресовані йому слова прозвучали з усією щирістю звертання до рівні.

Що стосується зображення героїв, які є втіленням історичних персоналій, загалом спосіб їхнього змалювання не відрізняються від інших персонажів (уявлення про дійових осіб отримуємо не монолітно, а спорадично доповнюються протягом твору), та особливий інтерес викликають особливості переплетення інформації, відомої з історичних документів, із перебігом подій твору.

Так, бажаючи роздивитися з середини покої Терлецького (оскільки є ймовірність, що владику переховує бланкети саме там), Тимко під прикриттям приходять до єпископа з проханням про позику.

Взявши за основу зроблені у «Пересторозі»³⁰ записи про злодіяння Терлецького «О двоежонстве, о забитью Филиппа-маяра, о мешканью в чужеложестве з братовою роженою и

³⁰ «Пересторога» - антиуніатський публіцистичний анонімний твір, написаний 1605 року або на початку 1606 р. під впливом праць Івана Вишенського та інших полемічних творів

о інших сквернодействіях. О обцованію с злодеями, што ему воли до кухне воживали, о еденню мяса, о кованью фальшивых червоных злотых и проч.» автор органічно вводить у твір сцену, що оживляє образ Терлецького як людини – «пан Тиміш», буцімто не маючи при собі грошей, приносить владиці Кирилу на обмін під заставу коштовний (завбачливо підготована фальшивка) браслет. Терлецький не відмовляє собі в задоволенні заволодіти ним: «Владика, як гендляр, довго перекидав у руках браслет: він йому сподобався. – Три проценти, і не більше!.. (Смоленчук, 2015 : 91). При цьому «удома Тарануха виявив, що владика розрахувався з ним фальшивими грішми» (Смоленчук, 2015 : 93).

Посеред оповіді автор зазначає, що генделював і попередник Терлецького Йона Борзобагатий, «та владика Кирило його перевершив. Документи свідчать, що лише 1952 року він мав розписки від боржників на 1604 копи литовських грошей, 200 польських злотих і 50 червоних злотих. Останніми він розрахувався із Таранухою» (Смоленчук, 2015 : 91). Так, авторським коментарем Микола Смоленчук немов замикає коло, де в романі переплітаються правда історична та правда художня.

В основі роману закладено два конфлікти: конфронтації православ'я з католицизмом, який був чужим для українців, оскільки разом з процесами полонізації працював на знищення руської (української) національної ідентичності в Речі Посполитій, та, так званого, низового козацтва й селян зі свавіллям шляхти. Взаємодія цих двох аспектів – соціального та національно-духовного (суть українського православ'я) зумовили формування сповненого протиріч суспільства, що було прямим продовженням складних геополітичних умов, у яких перебували на той час українські землі у складі Речі Посполитої. На сторінках роману ми бачимо протистояння сил, що борються за розширення сфер свого впливу.

Так, король польський, великий князь литовський, руський, пруський, жемайтійський, мазовецький Сигізмунд III прагне укріпити й поширити свою владу завдяки підтримці Папи Римського, тож сприяє активному окатоличенню підвладних йому земель.

У цей же час на землі Речі Посполитої, починаючи з українських, наступає орда, і лише опір козаків стає серйозною перепорою на їхньому шляху й не дозволяє просунутися вглиб держави. Це, однак, не знімає з них статус ворогів корони: опір шляхетській сваволі з точки зору закону робить їх злочинцями, простий же люд більше не може терпіти надмірних утисків шляхти, тому козацькі загони поповнюються регулярно.

Урахуваннях цих факторів та клопіткі дослідження дозволили Миколі Смоленчуку створити багатогранний художній світ, живих персонажів зі складними характерами – в умовах, коли національна чи соціальна приналежність та віросповідання могли не співпадати, зрозуміти де друг, а де ворог, було дуже важко. Нерідко побратими за вірою ставали лютими ворогами щодо свого суспільного становища (або навпаки).

Показовим з цієї точки зору персонажем «Білих бланкетів» є князь Василь-Костянтин Острозький. Приналежний до найближчого кола короля Сигізмунда III, зятятого католика, він, разом з тим, виступає вірним поборником православ'я, на захист якого кидає всі наявні ресурси – фінансові та воєнні, – у тому числі козаків, яких зневажає як звичайне бидло, ненавидить за відстоювання інтересів черні й посягання на шляхетські вольності.

Прихильність князя Острозького до православної віри серед його пріоритетів стоїть навіть вище, ніж родинні зв'язки, – він так і не зміг прийняти віровідступництва свого сина Януша: «Де нема віри, там нема місця ні прощенню, ні любові» (Смоленчук, 2015 : 72).

Як визначні лідери, які ведуть за собою на бій проти утисків, Криштоф Косинський (ватажок козаків, бореться з панським розбоєм) та Василь Острозький (покровитель православних церков, захищає свої землі від орди), – люті вороги, – знаходять однаково сильний відгук у серцях одних і тих самих людей: «Косинський виступає проти князя Острозького, опори православної церкви, і тим немилій нам, – пробурмотів монах. – Косинський своїм бунтом підриває Річ Посполиту і тим допомагає нам. Чим слабша Річ Посполита, тим легше боротися з унією» (Смоленчук, 2015 : 29); «– Заплуталось у нас, Карпе. Не розбереш, за кого йдемо?! – похитав головою Тарануха. – За Косинського чи за його першого ворога? – Правду кажеш. кивнув на знак згоди Розтопча. – За Косинського я

голову покладу, але й Острозький мені до душі! Те, за що він бореться, не повинно обходити і нас!» (Смоленчук, 2015 : 76).

Та, зрештою, час розставляє все по своїм місцям, принаймні для побратимів: відряджені у Київ зі скаргою на воєводу Вишневецького послі від козаків опиняються в катівні Острозького за його ж наказом: «...Відповідальності за образу послів він не боявся. Які там послі із сіроми запорожної?» (Смоленчук, 2015 : 230).

Коли Тарануха дізнався про наругу над послами та смерть одного з них від побоїв, «гнів имагонує Тимка, як батіг. І це отак чинить Острозький, котрим він так захоплювався? Прокляття на ваші голови, магнати!», – прирівнює він Острозького до інших пригноблювачів (Смоленчук, 2015 : 237).

Таким чином Микола Смоленчук наповнив життям давноминулі події 90-х років XVI століття на українських землях, презентувавши їх крізь долі персонажів свого роману «Білі бланкети». Дослідивши мотиви їхніх вчинків та наповнивши їх почуттями, змалював складний калейдоскоп суспільно-політичних процесів того часу (разом з тим певною мірою узгоджуючи оцінку подій із офіційним радянським тлумаченням).

Багатогранність цього історичного роману зумовлює потребу в подальшому вивченні як трансформації історичних реалій в художнє полотно «Білих бланкетів» (зокрема сюжетна лінія козацько-селянських повстань на чолі із Криштофом Косинським; лінія протистояння козаків і селянства ординським наступам), так і особливостей альтруїстичного спрямування твору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дудніков М. О. Основні функції історичного роману // Вісник Запорізького національного університету: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – №2. – С. 63–67.
2. Из сивого покоління: М. Смоленчук – людина, письменник, вчений / Підготовка текстів, упорядкування та передмова О. О. Бабенка. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2003. – 216 с.
3. Наукові записки. – Випуск 47 – Серія: Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВГ ІІ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2002. – 312 с.
4. Смоленчук М. К. Білі Бланкети: історичний роман. – К: Рад. Письменник, 1985. – 327 с.
5. Смоленчук Микола. Білі Бланкети: історичний роман / Микола Смоленчук. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2015. – 452 с.
6. Мезиер А. В. Указатель исторических романов, оригинальных и переводных, расположенных по странам и эпохам / А. Мезиер – СПб.: Типография И. Н. Скороходова, 1902. – 119 с.

REFERENCES

1. Dudnikov M. O. (2008). Osnovni funktsii istorychnoho romanu. [Basic functions of historic novel]. Zaporizhzhia: ZNU, №2., pp. 63–67.
2. (2003) Iz syvoho pokolinnia: M. Smolenchuk – liudyna, pysmennyk, vchenyi / Pidhotovka tekstiv, uporiadkuvannya ta peredmova O. O. Babenka. [M. Smolenchuk – a person, a writer, a scientist]. Kirovohrad: Tsentralno-Ukrainske vydavnytstvo, 216 p.
3. (2002). Naukovi zapysky. – Vypusk 47 – Serii: Filolohichni nauky (literaturoznavstvo). [Research bulletin – Issue 47 – Series: Philological Sciences (literature studies)]. Kirovohrad, 312 p.
4. Smolenchuk M. K. (1985). Bili Blankety: istorychnyi roman. [White blankets: historic novel]. K: Rad. Pysmennyk, 327 p.
5. Smolenchuk Mykola. (2015). Bili Blankety: istorychnyi roman [White blankets: historic novel]. Kirovohrad: Imeks-LTD, 452 p.
6. Mezier A. V. (1902). Ukazatel istorycheskih romanov, originalnyh i perevodnyh, raspolozhennyh po stranam i epoham. [Directory of historic novels, original and translator, arrangement by countries and epochs]. SPb.: Tipografya I. N. Skorohodova, 119 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Бабенко Богдана – аспірантка кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: особливості перебігу літературного процесу на Кіровоградщині другої половини XX століття.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Babenko Bohdana – postgraduate student of the department of Ukrainian and foreign literature of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: peculiarities of the course of the literary process in the Kirovograd region of the second half of the twentieth century.

УДК 811.161.2'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.84>

ВЕРБАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЯВИЩ ПРИРОДИ В ПОЕЗІЇ А. КИЧИНСЬКОГО ТА П. ПЕРЕБИЙНОСА: КОНОТАЦІЙНІ ВИЯВИ

Валерія БЕЛІНСЬКА (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7276-0426>

e-mail: valerybelinska@gmail.com

БЕЛІНСЬКА Валерія. ВЕРБАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЯВИЩ ПРИРОДИ В ПОЕЗІЇ А. КИЧИНСЬКОГО ТА П. ПЕРЕБИЙНОСА: КОНОТАЦІЙНІ ВИЯВИ. У статті досліджено вербальні репрезентації окремих явищ природи у творах українських поетів А. Кичинського та П. Перебийноса. Проаналізовано особливості маніфестації концептів «гроза», «вітер», «сніг», «дощ». Виявлено корелятивні площини їх зумовленості авторськими інтенціями. Здійснено порівняння конотаційних виявів у кожного з поетів. Зроблено висновок про домінування суперконцепту «оновлення природи» в мистецькій стратегії поетів.

Ключові слова: А. Кичинський, П. Перебийніс, явища природи, концепти «гроза», «вітер», «сніг», «дощ», суперконцепт «оновлення природи».

BIELINSKA Valeriia. VERBAL REPRESENTATIONS OF NATURAL PHENOMENA IN THE POETRY OF A. KYCHYNYSKYI AND P. PEREBYINIS: CONNOTATION VIEWS. The article investigates the verbal representations of individual phenomena of nature in the works of Ukrainian poets A. Kychynskiy and P. Perebyinis. Each poet in his own way interprets certain natural images, giving them positive or negative signs. This, of course, requires not only life experience, but also an appropriate philosophical worldview. Compared to the elements of winter, which are marked mainly by a negative connotation as signs of age, the relentlessness of time, the cruel inevitability of fate, the signs of renewal are made by thunder, rain and rainbow in P. Perebyinis's poetry. In the poetry of P. Perebyinis the image of snow reveals several metaphorical features, among which we note the temporal (in particular, belonging to the winter period), age (the sign of the end of life, greying) and physical (the sign of purity, freshness). At the same time, the concept of "winter" is also metaphorized with the help of these features directly through the token of snow and other units of this semantic field. In the context of the author's phraseology of A. Kychynskiy we note the image of the wind, which is a situational element of a set of metaphors that do not reveal a contextual connection. Natural phenomena are represented in the language of poetry by A. Kychynskiy and P. Perebyinis through images (concepts) of thunder, wind, snow, rain, reveal anthropomorphic features in the composition of metaphorical and epithetical constructions, manifesting authorial intentions. The peculiarities of the manifestation of the concepts of «Storm», «Wind», «Snow», «Rain» are analyzed. Correlation planes of their predetermination by authorial intentions are revealed. The connotative manifestations of each poet are compared. The conclusion is made about the dominance of the superconcept «Nature renewal» in the artistic strategy of poets.

Key words: A. Kychynskiy, P. Perebyinis, concepts «Storm», «Wind», «Snow», «Rain», superconcept «Renewal of nature».

Постановка проблеми

У поетичному мовомисленні явища природи пов'язані не лише із власне описом ландшафту чи залученням його елементів у метафоричні зіставлення з інтенціями автора (ліричного героя). Вони можуть виявляти ознаки соціальних зрушень і катаклізмів, набуваючи відповідних позитивних або негативних рис. Тому дослідження таких конотацій і особливостей мовної їх реалізації в поетичних текстах мають не лише суто дослідницьке значення, але й соціальне. При тому це отримує додаткове мистецьке навантаження ще в умовах України, де впродовж не одного століття політичні конотації нашаровувалися на етнічні, що було зумовлено прагненням до власної державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Українські дослідники слушно зазначають, що елементи концептосфери «природа» у поетичних текстах виявляють антропоморфні ознаки – маніфестанти авторських інтенцій. Зокрема, це виявляється в зіставленнях з явищами та стихіями природи. Н. Бондар, О. Єфименко, Л. Лисиченко, Т. Радзівська, І. Ткаченко, О. Юрченко та ін. простежують зв'язок природних елементів з антропоморфними ознаками через лексичну, когнітивну й стильову парадигму відповідних концептів (наприклад, «степ», «вода», «вогонь» та ін.).

О. Слюніна в дисертаційному дослідженні, присвяченому аналізу елементів природних стихій у поезії, зазначає, що зв'язок атрибутів природи й антропоморфізму був предметом досліджень ще античних учених, які цікавилися природою людської душі, що через внутрішні переживання виявляє свій первинний зв'язок із довколишньою природою, оскільки художня картина світу переважно залежить від вироблених символічних образів: «Анаксимен, Геракліт, Парменід, Емпедокл розглядали класичну тетраду – землю, воду, вогонь та повітря (вітер) – як генетичний початок Всесвіту» (Слюніна, 2011: 10). Додамо до цього списку Анаксимандра та Фалеса, які також ставили природу з її законами на перше місце у світобудові.

Формулювання цілей статті

Відповідно до вищенаведеного у статті ставимо за мету дослідити особливості вербальної репрезентації окремих явищ природи у творах українських поетів А. Кичинського та П. Перебийноса, зокрема: проаналізувати маніфестацію концептів «гроза», «вітер», «сніг», «дощ», виявити корелятивні площини їх зумовленості авторськими інтенціями, здійснити порівняння конотаційних виявів у кожного з поетів. Для цього використано такі методи дослідження: описовий (узагальнення фактичного матеріалу), контекстного аналізу (дослідження метафор), функціональний (використання мовних одиниць у реалізації авторського замислу), компонентного аналізу (виявлення концептуальних ознак), компаративістики (зіставлення мови двох поетів).

Виклад основного матеріалу дослідження

Поети кожен по-своєму трактують певні природні образи, надаючи їм позитивних чи негативних ознак. Це, звичайно, потребує не лише життєвого досвіду, але й відповідного філософського світосприйняття. Такі риси властиві П. Перебийносу, про якого В. Базилевський зазначив, що той «од природи чоловік серйозний... ця серйозність – серйозність селянина, який знає, що ніщо йому задарма не дається, що до всього треба докласти труду й за все треба заплатити» (Базилевський, 2011: 564). Саме тому будь-який природний образ у поета конотований антропоморфічними ознаками, які розширюють його семантичне поле. Так, автор образ *грози* трактує як позитивний, як ознаку оновлення природи, висуваючи цю характеристику в опозиції з посухою.

Порівняно з елементами зими, які в поета марковані переважно негативною конотацією – як ознаки віку, невмолимості часу, жорстокої невідворотності долі, ознаками оновлення постають грім, злива й, відповідно, веселка. Наприклад, у строфі «*А серед німоти // небес – послухай! – // спасення гримотить. // Кінець посухи...*» (Перебийніс, 2005: 88), де виділяємо ознаку грози, ключовим словом є іменник *спасення*, що вказує на опозиційність *посухи* та свіжості – оновлення. Візуальним же результатом цього атмосферного явища є веселка (радуга), що асоціюється поетом з оновленням України: «*Йде веселка по Вкраїні – // по пшениці і траві. // У косі її чарівній // грають грози світові*» (Перебийніс, 2005: 49) (при цьому словосполучення *грають грози світові* позначає кольорову гаму народів світу – через дієслово *грають* зі значенням «блищати, відбиваючись у чому-небудь» (Словник української мови, 1971: 15)).

Грім може виявляти лише основну семантику – без значення очищення, однак усе одно створений поетом контекст є позитивним: «*Розбудив мене грім на світанку // грозовою луною вітанку. // В небі хмара пролітала, // з теплим дощиком вітала*» (Перебийніс, 2005: 101) (окрім виділених ознак грози та дощу, безпосередню позитивну ознаку репрезентують означення *теплий* та дієслово *вітала*, що загалом створюють атмосферу добра).

Семантика ж очищення виявляється в протиставленні спеки та зливи з відчутним результатом – *озоном*, що традиційно асоціюється зі свіжим повітрям («алотропічна видозміна кисню, що має окислювальні і знезаражувальні властивості» (Словник української мови, 1971: 657)). У поезії «Спека» П. Перебийніс протиставляє засушливу спеку та живлющу вологу через відповідні ознаки: спека – «*густа і задушлива*», що нависа «*брзентом сухим*», а тому поля – «*зачахлі від спраги*», а небо – «*застигле і сонне*»; волога – «*живлюща ранкова роса*» (Перебийніс, 2005: 89). Поет закликає: «*Вертайтесь, хмари,*

скоріше, // ударте грозою здала! // Хай радісна злива періщить», використовуючи наказову форму виділених словосполучень.

Символіка очищення людей, оновлення світу виявляється в рядках «Озону, хмільного озону // жадають **воскреслі серця**», де виділена ознака позначає відродження людей, які відчували свободу в часи перебудови. У цьому розумінні поезія викликає аналогії з відомим твором І. Франка «Гримить!», у якому гроза іменується «**благодатною порою**», коли «природу **розкішна дрозж пронимає**, // **Жде спрагла земля плодотворної зливи**», але більш конкретно визначає джерело такого оновлення – «**І з заходу темная хмара летить**» (Франко, 1880). Знаменно, що ця духовна ремінісценція відбулася через сто років, і авторів об'єднує прагнення до відродження України.

Зрідка П. Перебийніс використовує як символ (або засіб) очищення суспільства не зливу, а снігову лавину, що також має семантику неможливого зрушення: «**Сталося! Одна лише краплина // покотилась тихо, неквапливо – // і зненацька рушили сніги**» (Перебийніс, 2005: 293). Цей процес відображено через дієслівну послідовність *покотилась – рушили*, особисте ставлення автора – через окличне речення (*Сталося!*), однак нас у цьому фрагменті найбільше зацікавив образ *краплини*, що зрушила потужну снігову силу. Це може бути якась подія або й особа, яка виконує роль детонатора суспільних процесів.

У поезії «Час грози» автор асоціює з грозою квітневі події 1989 року – «*квітневу музику*», що закінчила «*добу великої посухи*», «*злу спеку*». Тобто вводить семантичну опозицію «гроза – посуха / спека», де перший елемент не описується взагалі, несучи семантику очищення априорі (лише заклик «*Не бійся, друже мій, грози!*» підтверджує позитивну конотацію), а другий – *посуха / спека* – докладно описується автором через фрази «*ми в лукавій німоті // від злої спеки знемагали*», «*страшна посуха нас пекла, // в'їдалась попелом у жили. // Вона спалила нас дотла*» (Перебийніс, 1990: 48). Можна зробити висновок, що концепт часу, який наповнює семантичний обсяг збірки «Точний час», конкретизується в поезії «Час грози» як довгоочікуване протистояння з довгим періодом спеки / посухи / пекла: «*лине час грози над пересохлою землею*».

Натомість А. Кичинський образ *грому* вживає в його традиційному концептуальному виразі, маркованому негативною конотацією: «*Довічний серіал щоденних пантомім, // де спалахи грімниць – лише яскравий доказ // того, що в це життя не проникає грім. // Ні шелесту листви, ні свисту завірюхи, // ні щебету птахів, ні гавкоту собак*» (Кичинський, 2003: 22). Разом із виділеними словосполученнями з відповідним складником негативну конотацію виявляють також сполуки *свист завірюхи* та *гавкіт собак*, які протиставляються тиші й сталості, вираженим сполукою *щоденні пантоміми*.

Звукова сила грому більш конкретно сприймається на контрасті: «*Стихає грім – і синя злива тиші // нас полонить*» (Кичинський, 1976: 29), де *тиша* отримує підсилювальні елементи – іменник *злива*, що характеризується семантикою потужності й всеохоплюваності, та дієслово *полонить*, що позначає невідворотний вплив тиші на людей. При цьому прикметник *синя* позначає не суцільну воду, що була б у разі справжньої зливи, а чисте небо, що буде в разі негрозової погоди. Метафоричними конструкціями з елементом *гроза* описуються й незвукові контрасти – наприклад, повітряний: «*Пройшла гроза. Прийшов озонний вечір*» (Кичинський, 1976: 34). Виділяємо часові ознаки, за якими після грози відчувається чисте озонове повітря.

Одоратологічна ознака присутня у фрагменті «*Пахне кропом ще й туманом // давня стежка на город*» (Кичинський, 2010: 38), де виділеними одиницями характеризується стежка – із запахом городньої рослини *кріп* («використовують як ароматичну приправу для страв» (Вел. тлум. словник, 2001: 589)) та свіжості (*туману*). Отже, ця характеристика має позитивну рису, відповідно й гроза – як джерело свіжості та чистоти.

Безпосередньо в часовому вимірі гроза пов'язується з весною, тобто є її часовим маркером. У П. Перебийніса: «*У черешневій вишині // бринить веселка семиструнна. // Минають грози весняні – // приходять літо многотрудне*» (Перебийніс, 1990: 37) (при цьому означення *многотрудне*, на нашу думку, позначає сільськогосподарську наповненість літнього періоду як часу визрівання й збирання врожаю). Окрім того, гроза виявляє й

відчутний звуковий компонент, що зіставляється поетом із ковальською справою: «Гроза виковує громи. // Гуде невидиме ковадло. // По цинку неба цокітливо // **перемігають молоточки**» (Перебийніс, 2011: 427-428) (виділені дієслівні словосполучення містять компоненти, що безпосередньо мають семантику кування, – дієслово *виковує*, іменники *ковадло*, *молоточки*, ознаку дії *цокітливо*, а також семантику звучання – дієслово *гуде*).

Поет використовує антитезу природних ознак, зокрема із залученням елементів грози, також для вираження гострих почуттів. У поезії «Єдиній» автор висловлює почуття кохання через антитезне протиставлення «грим у лютому» та «сніг у травні»: «**І лютневим громом загриміло, // і травневим снігом зацвіло. // Я погладив ніжно і несміло // молоде, сполохане крило**» (Перебийніс, 1990: 82). Зіставлення дівчини з пташкою через орнітонімний іменник *крило* конкретизується означальним словосполученням *чорнява ластівка*. Такі гострі почуття, пов'язані з коханням, виявляються й у конструкціях, де до зіставлення плину життя з ознаками періодів року, що традиційно асоціюються з людським віком, додаються й ознаки дівочості, що у свою чергу зіставляються з бджолиними. Тобто відбувається багатопланове метафоричне зіставлення: «**Завесніла, зазиміла, // карим вогником зійшла. // Карим сміхом задзвеніла, // мов на квіточці бджола**» (Перебийніс, 1990: 84), де виділені дієслова позначають закінчені вікові проміжки, а епітет *карий* – ознаку жінки (ще далі – «*карий сміх завереснів*»). Далі постає вже традиційне порівняння жінки з птахом – через метафори «**забриніло біле пір'я**» та «**сіла паморозь на крила**» з часовою ознакою похилого віку «*біле – паморозь*», а ще далі – знову з бджілкою в тому ж часовому вимірі: «*Біла бджілка. // Пізній мед*» (Перебийніс, 1990: 84) з відповідними за семантикою епітетами *біла*, *пізній*.

Природа має мінливий характер, і потепління, розквіт можуть бути враз зупинені швидкоплинною примороззю. Назва поезії «Квітневий перевал» саме й свідчить про це – у квітні раптом «**повертаються морози на повітряних стовпах**», і виявляє вже опозиційні пробудженню ознаки та дії: «**стигне сонце**», «**посріблене пагіння**», «**с'яйво крижане**», «**земля у злих оковах**», «**небо хмуриється суворо**») (Перебийніс, 1990: 92). Загальна семантика застигlosti, що виявляється у виділених лексемах і сполуках, викликає залучення й іншого птаха з орнітологічної бази – ворона з відповідним негативним колористичним супроводом: «**Тільки ворон, чорний ворон // чорно криче на мороз**».

Тобто різка зміна пори року асоціюється зі зміною настрою ліричного героя, що зумовлює відповідне його ставлення до неживих об'єктів і явищ природи, які А. Кичинський метафорично уособлює – наприклад, через особисте звернення до них («**Рідне поле моє, // мій чорнозем круточолій, // я до тебе іду // з твоїм серцем зв'язати своє...**») (Кичинський, 1976: 11)) та зворотне їх звернення до ліричного героя («**і запитує осінь: // – Рукавиці купив?**») (Кичинський, 1976: 20)). При цьому якщо в першому фрагменті герой безпосередньо пов'язує себе з полем через присвійні займенники, то в другому осінь сприймається як рівна особа-співбесідник.

У П. Перебийноса *сніг* є репрезентантом зими, вміщуючи в собі кілька значень:

1) сніг як ознака зими – безпосередня пов'язаність із зимою як порою року – з використанням протиставлення з осінню: «**А сніги навскоси – // на поля, на ліси. // Перекреслюють осінь**» (Перебийніс, 2005: 7) (поет використовує метафору з конкретним значенням заперечення в дієслові *перекреслюють*);

2) сніг як атмосферні опади – констатація засніженості певної місцевості чи ознака часового періоду – з використанням відповідного компонента в метафоричній конструкції: «**Під ковдрою засніженого вечора**» (Перебийніс, 2005: 276) (у цьому випадку сполучення іменника *ковдра* і ядерного компонента *сніг* утворює стерту метафору);

3) сніг як загроза – семантика негативного впливу та невідворотності небезпеки – через використання дієслів із відповідним значенням: «**Замели сніги у квітні яблуневий цвіт надій**» (Перебийніс, 2005: 299) (автор наголошує тут на раптовості негативної події за допомогою антитези *сніги у квітні* та на загрозі життєдайності через дієслівне словосполучення *замели цвіт надій*, де іменники *цвіт* і *надії* репрезентують головні атрибути життя);

4) сніг як фізичне явище (сипучий і чистий) і символ специфічного кольору (сліпучо-білий). Так, у поезії «Січневий сад – мов храм сліпучий...» автор описує засніжений сад,

залучаючи до опису ще й ознаки снігу. Наприклад, як ознаку зимового саду автор позначає його храмовість, що сполучена з кольором снігу – *білим* і *сліпучим*, а також із храмовою чистотою та тишею: «*земна хвилина чистоти*», «*ї знову тиша поміж нами*», «*у білім храм – тільки ми*». До фізичної ознаки (*сніг сліпучий*) та метафоричної (*у білі дзвони б'ють снігу*) долучається також орнітологічний образ, безпосередньо пов'язаний зі снігом своїм орнітонімом: «*А світить нам у білім храмі снігур червоними грудьми*» (Перебийніс, 1990: 112);

5) сніг як ознака похилого віку, що розподіляється на дві складові:

– часова обставина – з елементами конкретизації («*Поспішають роки // по снігах навпрошки*») та елементами руху («*За стогами стоги, // за снігами сніги – // несподівані гості...*») (Перебийніс, 2005: 7)) (означальне словосполучення *несподівані гості* сприймаємо як ознаку невмолимості часу);

– атрибутивна – у порівнянні із сивиною, коли поет використовує семантичну пару «сніг» – «сивина» для метафоричного опису будь-якого об'єкта («*снігасті брови старого*» (Перебийніс, 1979: 80) або для опису власних почуттів («*Білим снігом квітне моя крона*» (Перебийніс, 1979: 47)), які виявляють ще й сему суму й невідворотності часу.

У деяких поезіях, що присвячені виключно снігу, ми виявляємо декілька з аналізованих вище значень, і не завжди вони містять негативну семантику. Такою є, наприклад, поезія «Сніжна задума»: «*Вишиває сніг черешню, // двір і нашу хату. // Біла хмаро, де береш ти // пряжі так багато? // Брате яворовий, // пряжі в мене досить – // батькові на брови, // матері на коси*» (Перебийніс 2005: 282). Тут цілком позитивний настрій створюється дієсловом із національної української МКС *вишиває*, переліком атрибутів родинної пам'яті – іменниками *черешня, двір, хата*, а також діалогічною формою поезії зі зверненням до снігової хмари та зворотньою відповіддю. Метафоричне зіставлення *снігу* з *пряжею* передає значення власне атмосферних опадів, а зіставлення *пряжі* / *снігу* з віковими ознаками позначає сивину в батькових бровах і материних косах.

Часто іменник *сніг* виконує нейтральну семантичну функцію, позначаючи зимові об'єкти та явища, пов'язані зі снігом. Так, у поезії «Сніжний лист» – це «*роздмухане сніжне кадило*», що «*припорошує перші стежки*», заклик до адресата «*ти прилинь у засніжений дим, у просвічене інеєм чудо*», «*прилети із лютневих завій, // обійми ці сніги волохаті*». // «*У сріблестій хустині своїй // виглядає тебе наша хата*» (Перебийніс, 1990: 115). Виділені нами ознаки снігу хоча й беруть участь у творенні метафоричних конструкцій, однак поділяються на безпосередні (*сніжне, засніжений, сніги волохаті, просвічене інеєм*) та опосередковані (*припорошує стежки, лютневі завій, сріблиста хустина*).

В інших випадках *сніг* у поета – негативна сила, що загрожує життєвим проявам (наприклад: «*Я вірю, що ніколи не поглине // красу твою холодна заметіль*»), або віковий маркер, у якому головною ознакою снігу є його сивина – як опосередкована (*білий*), так і безпосередня (*сивий*). Наприклад: «*Коли снігами сивими завія // над нашими літами нависа...*» (Перебийніс, 1990: 113).

Таким чином, образ снігу виявляє кілька метафоричних ознак, серед яких відзначаємо часові (зокрема належність до періоду зими), вікові (ознака кінця життя, посивіння) та фізичні (ознака чистоти, свіжості). При цьому сам концепт «зима» метафоризується також за допомогою цих ознак – безпосередньо через лексему *сніг* й інші одиниці цього семантичного поля: «*Посипає голову // інеєм зима*» (Перебийніс, 2011: 477) (указівка на вік людини); «*Нависає шапкою // сніжна кушпела. // І ялинка чапає // з лісу до села*» (Перебийніс, 2011: 478) (окрім виділених зимових ознак, речення «*І ялинка чапає з лісу до села*» позначає просторово-часову семантичну площину, що маніфестується як настання свята Нового року, коли ялинки везуть з лісу до населеного пункту); «*прохолодну синю шибку м'якою лапою торкає липкий, повільний снігопад...*» (Перебийніс, 2011: 478) (виділене метафоричне ядро зіставляє елементи конфетосфер «людина» та «природа»); «*дивись: пелюстка і сніжинка цілуються...*» (Перебийніс, 2011: 478) (указівка на ранню зиму, коли раптовий сніг падає на осінні квіти чи зелене листя; можна згадати ще відому пісню на вірші М. Ткача «*Раптом сніг, раптом сніг // ранній сніг на зеленому листі*»).

Інший вид природних опадів – дощ («атмосферні опади, що випадають із хмар у вигляді краплин води» (Вел. тлум. словник, 2001: 325)) частіше описується А. Кичинським. Дощ у поета падає чи стоїть, що в обох ситуаціях позначає вертикальну його природу. Так, у строфі «Стояв у лісі дощ. // Стояв у лісі я. // Текла вода зелом, // немов сльоза щокою» (Кичинський, 1991: 14) дієслово *стояв* має в обох мікроконтекстах різне значення (позначення щільного дощу та поза перебування в лісі ліричного героя), збігаючись лише щодо вертикальності обох позицій. При цьому якщо це дієслово не виявляє динамічності, то наступне – *текла (вода)* – уже більш динамічне.

В описі дощу також присутня звукова ознака, що метафорично зіставлена з часом: «Вкраплений в дощ // час прошумить // з неба – в безодню» (Кичинський, 2010: 199). Звуковий елемент – дієслово *прошумить*, формальний – прикметник *вкраплений*. Визначаємо також просторову ознаку, що вказує на напрямок падання дощу – зверху вниз (з неба – в безодню).

У межах авторської фразеології А. Кичинського відзначаємо образ *вітру*, що є ситуативним елементом комплексу метафор, які не виявляють між собою контентуального зв'язку. Наприклад, у фрагменті «І Лувр. І Лавра. І лавровий лист // у хащах терну. І зіркові сфери. // І вітер, що вертається. І свист. // Слоїстий свист летючої фанери» (Кичинський, 2010: 197) виділений фразеологізм позначає зв'язок із Францією (перифразований «пролетів, як фанера над Парижем»), представленою тут мікротопонімом *Лувр* (назва паризького музею). Ще один фразеологізм представлено в цьому фрагменті його окремими елементами у *хащах терну* та *зіркові сфери*, що репрезентують відомий вислів «через терни до зірок». Однак відзначаємо все одно певну його невідповідність загальному контенту. При цьому в поетичній грі фіксуємо параномазійну послідовність одиниць *Лувр, Лавра, лавровий лист*, а також елементи звукової парадигми – приядерний *свист* (з технічною ознакою фанери *слоїстий*) і периферійний *вітер*, що загалом маніфестує в цьому фрагменті плин часу та неосяжний простір від земних *хащ* до небесних *зірок*.

Висновки з даного дослідження і перспективи

Таким чином, природні явища, вербально представлені в мові поезії А. Кичинського й П. Перебийноса через образи (концепти) грози, вітру, снігу, дощу, виявляють антропоморфні ознаки у складі метафоричних і епітетних конструкцій, маніфестуючи авторські інтенції. Проте вони репрезентують і соціальну конотованість у межах суперконцепту «оновлення природи», що виявляє позитивні ознаки й загалом мажорність настрою авторів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Базилевський В. Де шукати універсальний зміст. П. Перебийніс. Цивілізація дерев. Поезія. Драматургія. К.: Український письменник, 2011. С. 564-577.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
3. Кичинський А. Бджола на піску: вірші, поеми. Херсон: Айлант, 2003. 123 с.
4. Кичинський А. В гості до мами. Вірші, поема. Київ: Веселка. 1991. 94 с.
5. Кичинський А. Вулиця закоханих дерев. Поезії. Київ: Молодь. 1976. 40 с.
6. Кичинський А. Срібна голка і нить золота: вірші та поеми. Херсон, 2010. 300 с.
7. Перебийніс П. Небо твоє і земля: Поезії. Київ : Молодь, 1979. 112 с.
8. Перебийніс П. Пшеничний годинник. Київ : ВІК, 2005. 352 с.
9. Перебийніс П. Точний час: поезії. Київ : Радянський письменник, 1990. 135 с.
10. Перебийніс П. Цивілізація дерев. Київ: Український письменник, 2011. 392 с.
11. Словник української мови / Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда, А.А. Бурячок та ін. К.: Наукова думка, 1971. Т. 2. 550 с.
12. Словник української мови / Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда, А.А. Бурячок та ін. К.: Наукова думка, 1974. Т.5. 840 с.
13. Слюніна О. В. Вербалізація природних стихій в українській поезії 80-х – 90-х років ХХ століття. Дис... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2011. 266 с.
14. Франко І. Я. Гримить. 1880. УкрЛіб. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=640>.

REFERENCES

1. Bazylevskiy V. (2011). De shukaty universalnyi zmist. P. Perebyinis. Tsyvilizatsiia derev. Poeziia. Dramaturhiia. [Where to look for universal content. P. Perebinis. Tree civilization. Poetry. Drama]. Kyiv: Ukrainskiy pismennyk, pp. 564-577.

2. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (2001). / uklad. i holov. red. V.T. Busel. [A great explanatory dictionary of modern Ukrainian]. Kyiv: Irpin : VTF «Perun», 1440 p.
3. Kychynskiy A. (2003). Bdzholo na pisku: virshi, poemu.[A bee on the sand: poems]. Kherson: Ailant, 123 p.
4. Kychynskiy A. (1991). V hosti do mamy. Virshi, poema. [Visiting mother. Poems]. Kyiv: Veselka, 94 p.
5. Kychynskiy A. (1976). Vulytsia zakokhanykh derev. Poezii. [Street of love trees. Poetry.] Kyiv: Molod, 40 p.
6. Kychynskiy A. (2010). Sribna holka i nyt zolota: virshi ta poemu. [Silver needle and gold thread: poems.] Kherson, 300 p.
7. Perebyinis P. (1979). Nebo tvoie i zemlia: Poezii. [Heaven and earth: Poetry]. Kyiv: Molod, 112 p.
8. Perebyinis, P. (2005). Pshenychnyi hodynnyk. [Wheat clock]. Kyiv: VIK, 352 p.
9. Perebyinis, P. M. (1990). Tochnyi chas: Poezii. [Exact time: Poetry.]. Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 135 p.
10. Perebyinis, P. M. (2011). Tsyvilizatsiia derev. [Tree civilization]. Kyiv: Ukrainyskyi pysmennyk, 392 s.
11. Slovnyk ukrainskoi movy (1971). / Instytut movoznavstva ; za red. I.K. Bilodida, A.A. Buriachok ta in. [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, T. 2. 550 p.
12. Slovnyk ukrainskoi movy (1974). / Instytut movoznavstva ; za red. I.K. Bilodida, A.A. Buriachok ta in. [Dictionary of the Ukrainian language] Kyiv: Naukova dumka, T.5. 840 p.
13. Sliunina O. V.(2011). Verbalizatsiia pryrodnykh stykhii v ukrainskii poezii 80-kh – 90-kh rokiv KhKh stolittia.[Verbalization of natural elements in Ukrainian poetry of the 80's - 90's of the XX century.] Dys. kand. filol. nauk : 10.02.01. Kharkiv, 266 p.
14. Franko I. Ya. (1880). Hrymyt. [Thunders] UkrLib. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=640>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерія Белінська – аспірант кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди.

Наукові інтереси: дослідження концептосфери «природа» у поетичних словниках.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Valeriia Bielinska – a postgraduate at the Department of Ukrainian language of Kharkiv National Pedagogical G.S. Skovoroda University.

Scientific interests: studying the conceptual sphere of nature in the poetic dictionaries.

УДК: 81'42:821.133.1-312.9

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.85>

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ БЕРНАРА ВЕРБЕРА «TROISIÈME HUMANITÉ» ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ СИСТЕМИ АВТОРА

Ірина КРИВЕНЕЦЬ (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6959-3911>

e-mail: irene_85@bigmir.net

КРИВЕНЕЦЬ Ірина. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР РОМАНУ БЕРНАРА ВЕРБЕРА «TROISIÈME HUMANITÉ» ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ КОГНІТИВНОЇ СИСТЕМИ АВТОРА. У статті розглянуто зв'язок концептуального простору прози сучасного французького письменника-фантаста Бернара Вербера із його когнітивною системою, тобто ментальним простором, який відображає світогляд автора. На прикладі роману «Troisième humanité» проаналізовано реалізацію найбільш значимих текстових концептів, мовні засоби їх імплікації у творі та комунікативно-прагматичне навантаження, що відзеркалює частину когнітивної системи письменника.

Ключові слова: концептуальний простір, текстовий концепт, імплікація концепту, когнітивна система.

KRYVENETS Iryna. THE CONCEPTUAL SPACE OF BERNARD WEBER'S NOVEL «THIRD HUMANITY» AS A REPRESENTATION OF THE AUTHOR'S COGNITIVE SYSTEM. The article deals with the connection between the conceptual space of prose of the modern French fiction writer Bernard Weber and his cognitive system, which we understand as a mental space, based on the experience of individual knowledge and understanding of the world, the processes of formation of worldview. The interpretation of reality and the individual outlook of the writer are the primary link in the formation of the communicative function of the literary work, the writer's illocutionary purpose, and accordingly play a significant role in the creation of ideological and plot design and, as a consequence, in the implication of conceptual-meaning. Analysis of the artistic text in which the object of study is the concepts and categories of cognitive linguistics makes it possible to understand the linguistic reality of the work, the cognitive system of its author. The basic unit of cognitive linguistics and poetics is the concept. In the textual plane of literary work, concepts

can be implemented by verbal and non-verbal means. the author's comprehension of reality is reflected in the realization of the conceptual space of his works, which will have a unique specifics of the deployment of text concepts, their ordered totality depending on the semantic organization of the text. the study of the conceptual space of the B. Werber novel "Third Humanity" and the means of realization in the text of each conceptual component revealed that B. Weber's aspiration for science, new knowledge, self-development appears in his work as the main idea, the communicative purpose of artistic interaction between the author and the reader, which is embodied in the conceptual space of the work and unfolded by many textual concepts.

Keywords: *conceptual space, text concept, concept implication, cognitive system.*

Постановка проблеми. У домені сучасних розвідок когнітивно-дискурсивної парадигми актуалізується науковий інтерес до з'ясування принципів, способів, специфіки відображення у тексті індивідуально-авторського світобачення, концептуальної картини світу письменника, його ментального простору. У цьому напрямку наукові пошуки реалізують Л.І. Белєхова, В.В. Виноградов, О.П. Воробйова, А.В. Головня, О.М. Кагановська, В.Г. Ніконова, А.М. Приходько та ін.

Невпинний дослідницький інтерес до художньої семантики, інтерпретації художнього тексту через призму мовної репрезентації авторського світогляду обумовлює **актуальність** нашої роботи.

Мета статті полягає у виявленні специфіки розбудови концептуального простору роману Бернара Вербера «Troisième humanité», як частини когнітивної системи письменника.

Об'єктом дослідження виступають текстові концепти, що реалізовані у тексті роману Б. Вербера «Troisième humanité», та сукупність яких моделює загальний концептуальний простір твору, що, в свою чергу, є відображенням когнітивної системи письменника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Усталеною є думка про те, що мова – дзеркало народу, тож маємо припущення, що мова літературного твору, виступаючи вербалізатором концептуального простору художнього доробку письменника, відображає авторську когнітивну систему. Спираючись на роботи М.М. Алефіренко, Л.С. Виготського, О.С. Кубрякової та ін., під когнітивною системою людини, ми розуміємо ментальний простір, в основу якого покладено досвід індивідуального пізнання та осмислення світу, процесів формування світогляду. Інтерпретація дійсності та індивідуальний світогляд письменника становлять первинну ланку у формуванні комунікативної функції художнього твору, ілюкативної мети письменника, а відповідно відіграють вагомую роль у створенні ідейно-сюжетного задуму і, як наслідок, в імплікації концептуально-значущих елементів твору. Аналіз художнього тексту, у якому об'єктом вивчення виступають поняття та категорії когнітивної лінгвістики уможливує осмислення позамовної дійсності твору, когнітивної системи його автора (Карасик В. И., Ніконова В.Г., Приходько А.М.).

На думку А.М. Приходько, у межах когнітивно-дискурсивної парадигми, мовленнєва діяльність розглядається «на фоні внутрішніх ментальних процесів» та постає «універсальною формою концептуалізації дійсності і раціоналізації досвіду, виразником апріорного знання про світ» (Приходько, 2008: 7). Таким чином, основною одиницею лінгвокогнітології та когнітивної поезики виступає концепт, який ми услід за вченим розуміємо як "багатомірне ментальне утворення у єдності його понятійного, перцептивно-образного та ціннісного складників" (там само). У текстовій площині літературного твору концепти можуть бути реалізовані вербальними та невербальними засобами. Вивчення семантики мовних одиниць, що об'єктивують концепти, як одиниці мисленнєвої діяльності, дозволяє дістатися їхньої змістової сутності. Дослідження лексико-семантичних особливостей художнього простору творів певного автора із застосуванням концептуального аналізу, передбачає «звернення до сенсів, які можуть фокусуватися як окремими словами, так і словосполученнями, типовими пропозиціями, конкретними висловлюваннями, окремими текстами і навіть циклами текстів» (Бовсунівська, 2010: 14). На нашу думку, саме ці «сенси» виступають ядрами текстових концептів, вербалізованих у літературному творі та відображають головні ідеї, тематичний напрямок, комунікативну мету письменника. Дотримуючись структури концепту, яка включає в себе його ядро та периферію (Селіванова, 2006: 256), припускаємо, що в межах останньої лежать абстрактні ознаки, які, в свою чергу, демонструють індивідуальне, не уніфіковане бачення особистістю того чи іншого поняття, її

власного світовідчуття. Таким чином, авторське осмислення дійсності відображається у реалізації концептуального простору його творів, що матиме унікальну специфіку розгортання текстових концептів, їх упорядковану сукупність залежно від семантичної організації тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення когнітивної системи письменника передбачає звернення до його біографії, зупиняючись на певних життєвих відрізках, що мали особливий вплив на формування його концептуальної картини світу, ментального простору. Сучасний французький письменник Бернар Вербер відкрив для себе жанр фантастики у роки навчання в ліцеї, коли приєднався до редакції місцевої газети. Відтоді його захоплення фантастикою почало втілюватись у чисельних науково-фантастичних романах, зокрема творі «Troisième humanité» (2012 р.). У ньому розповідається про створення групою науковців, маленьких за розміром людей, які уособлюють собою наступний після людини еволюційний вид істот із розвинутим інтелектом. Роман «Troisième humanité» починається із глави виокремленої з роботи письменника, що має назву «L'Encyclopédie du savoir relatif et absolu»:

Tout est en évolution permanente. Mais il arrive un temps où le changement devient soudain plus rapide, plus brusque, plus spectaculaire. Le bourgeon compact se transforme en fleur épanouie. La chenille s'extirpe de son épaisse gangue sombre et se mue en papillon léger et multicolore. L'adolescent devient un adulte. Une peuplade ne vivant que dans la peur, l'égoïsme et la violence, se transforme en civilisation consciente et solidaire. Cette métamorphose s'effectue souvent par spasmes, contractions, douleurs (Werber, 2012: 4).

У наведеному прикладі Б. Вербер пропонує власні міркування про еволюцію, роздумує про складнощі, що супроводжують будь-який розвиток, перепони, які доводиться долати усім живим створінням заради змін. У виділеному фрагменті спостерігається частотне вживання лексичних одиниць, які позначають зміни, трансформації та мають спільне значення – рух: *changement* n.m. – «зміна», *se transformer* v.pr. – перетворюватись, *s'extirper* v.pr. – «виплутуватись», *se muer* v.pr. – «плинати», *devenir* v.i. – «ставати», *s'effectuer* v.pr. – «здійснюватись», *métamorphose* n.f. – «перевтілення», *métamorphose*. Семантична єдність цих лексем дозволяє нам розглядати її як ядро текстового концепту (далі – ТК) **РОЗВИТОК**. Водночас, засобами стилістики, а саме фігурою контрасту, автор демонструє переваги процесу розвинення, тим самим мотивуючи до нього. Так, антонімічні пари складають лексеми: *compact – épanouie*; *chenille* n.f. – *papillon* n.m.; *épaisse* adj. – *léger* adj.; *sombre* adj. – *multicolore* adj.; *adolescent* n.m. – *adulte* n.m.; *peuplade* n.m. – *civilisation* n.f.; *la peur* n.f., *l'égoïsme* n.m., *la violence* n.f. – *consciente* adj., *solidaire* adj. Проте, шлях до кращого життя, особистісний розквіт часто сповнений перепон та труднощів. Ця авторська думка, його бачення процесу позитивного видозмінення закладена у периферії ТК **РОЗВИТОК**, який, таким чином, розкриває розгалужену систему семантичної організації та розгортається у ТК **СКЛАДНИЙ ШЛЯХ**. Іменники *spasmes* n.m.pl. («Contraction pathologique des muscles et spécialement des muscles lisses» (Larousse)), *contractions* n.f.pl. («Diminution de la longueur ou du volume d'un muscle ou d'un organe, entraînant un mouvement ou une mise sous tension» (Larousse)), *douleurs* n.f.pl. («Sensation pénible, désagréable, ressentie dans une partie du corps» (Larousse)) мають спільне семантичне навантаження, що позначає болісні відчуття, а поєднані в одному реченні викликають асоціацію із появою нового життя та розгортання ТК **СКЛАДНИЙ ШЛЯХ** у ТК **НАРОДЖЕННЯ**.

Недарма саме з такої концептуальної ідеї розпочато твір, адже вона перетинає й інші сюжетні лінії роману. Так, першою з них виступає розповідь про наукову експедицію відомого палеонтолога Шарля Уелса у супроводі із помічником та журналістом до озера Восток в Антарктиді, де вони знаходять рештки двох людських скелетів розміром у сімнадцять метрів. Проте науковець та його команда гинуть так і не оприлюднивши світові своє відкриття. Враховуючи головну ідею цієї розповіді – наукові пошуки, текст насичено термінами з палеонтології, він характеризується поступовим розкриттям головної ідеї, йому притаманна деталізація дій та роздумів персонажів.

La tête en carbure de tungstène incrustée de diamant vient de transpercer une couche dure de la croûte terrestre. L'extrémité du trépan de la foreuse, ne rencontrant plus de résistance, s'enfoncé d'un coup comme un tournevis dans du bois tendre. ... Une poche d'air a été détectée à exactement 3 623 mètres de profondeur. Sous les regards indifférents d'un groupe de manchots, les trois humains démontent un par un les palans de la foreuse, dégagent l'appareil et se penchent audessus du trou béant. La tête de carbure a ouvert un orifice d'un mètre de diamètre, suffisant pour laisser passer les scientifiques (Werber, 2012: 7).

У наведеному прикладі яскраво відчувається наукове підґрунтя, на якому побудовано сюжет і завдяки якому створюється уявлення достовірності подій, що в ньому розвиваються. Прагматичний ефект правдивості та імплікацію ТК НАУКА забезпечують лексико-семантичні маркери, насамперед наукові терміни та поняття: *la tête en carbure, tungstène n.m., la croûte terrestre, trépan de la foreuse, démonter, les palans de la foreuse, l'appareil, un orifice, les scientifiques*, а також чисельні показники (*3 623 mètres de profondeur, un mètre de diamètre*), які слугують для уточнення та чіткого представлення читачеві усіх деталей цих пошуків. Автор вміло поєднує науковий дискурс із художнім, вплітаючи в опис палеонтологічної розвідки стилістичні засоби, які додають невимушеності та певної легкості сприйняття складних наукових подробиць. Так, Б. Вербер використовує стилістичну фігуру порівняння, розповідаючи про складнощі у подоланні свердлом твердого прошарку земної кори, які врешті-решт скінчилися і воно занурюється «неначе викрутка у м'яку деревину» (*s'enfoncé d'un coup comme un tournevis dans du bois tendre*). Комічного ефекту надає персоніфікація пінгвінів: *Sous les regards indifférents d'un groupe de manchots*, адже автор наділяє їх якістю байдужості та об'єднує у групу замість зграї. Застосовані письменником стилістичні прийоми, що демонструють творчу уяву, почуття гумору, дотепність Б. Вербера, влучно поєднані із науковою лексикою важливого сюжетотворчого текстового фрагменту, демонструють прагнення художника слова викликати у читача цікавість як до своєї творчості, так і до пізнання нового в цілому, до саморозвитку.

У романі «Troisième Humanité» Б. Вербер щільно переплітає тематико-ідейні лінії в усіх складниках архітекtonіки та композиції. Кожна із сюжетних ліній в тій чи іншій мірі та послідовності імплікує один і той самий концептуальний набір, який у своїй множинності формує єдиний концептуальний простір для всього твору. Так, історія про наукові пошуки палеонтолога Шарля Уелса занурює читача у давні часи, коли на планеті жили люди-велетні, але згодом проти них повстали люди невеликого зросту та винищили їх. Ці сюжетні ланки імплікують в оповіді ТК РОЗВИТОК, ТК СКЛАДНИЙ ШЛЯХ та ТК СМЕРТЬ. У монологіях Землі згадується її зародження, появу перших людей та тих, що прийшли їм на зміну, описано її страждання від жорстокої людської діяльності, її сумніви у людській здатності до прогресивної та гуманної еволюції та страх своєї загибелі. До прикладу фрагмент внутрішнього мовлення нашої планети:

Les humains peuvent-ils évoluer?

Parfois ils m'inquiètent. ...

Et puis, si je me trompe, si je tombe sur des maladroits... Je connais leur capacité de nuisance.

Rien que ce matin, des inconscients ont fait exploser une de leurs bombes atomiques expérimentales sous ma peau! ...

Ils ne se rendent pas compte des dégâts que cela provoque en moi.

Et après, ils s'étonnent que je réagisse (Werber, 2012: 5).

Перше речення є питальним, а враховуючи одноосібне мовлення планети, це питання є риторичним. Земля має великі сумніви щодо здатності людей до еволюції, щодо їхніх розумових здібностей (*des inconscients, des maladroits, Ils ne se rendent pas compte, ils s'étonnent*), вона згадує їхню жорстокість (*capacité de nuisance, exploser une de leurs bombes atomiques expérimentales sous ma peau*). Лише одне запитання про здатність людей до розвитку імпліцитно реалізує у тексті ТК СТАГНАЦІЯ. Цей ТК не має вербальних маркерів, проте він символізує ідею автора та висновок читача, який він зробить вкінці цього фрагменту, адже лексичні одиниці на позначення невисоких розумових здібностей людей та

їхнього тяжіння до руйнації, немов доводять неможливість землян еволюціонувати інтелектуально та духовно. Припускаємо, що реалізований у творі ТК *СТАГНЦІЯ* відображає переживання Б. Вербера за долю сучасного людства, яке впродовж усього часу свого існування керується виключно метою власного збагачення та не зважає на руйнівні наслідки своєї діяльності для навколишнього середовища. Ця тема є однією з найгостріших для письменника і відображена у більшості його творів, зокрема й у «Troisième Humanité». Ідея захисту довкілля, поваги до природи втілюється у чисельних ТК роману. Автор намагається розвіяти уявлення сучасної людини про те, що вона є домінуючим і найрозумнішим видом на планеті. У романі «Troisième Humanité» письменник наділяє нашу планету здатністю до мислення, аналізу, спостереження, вона має широке коло емоцій та рис характеру. Ретроспективне прочитання твору виявило, що персоніфікація Землі у романі має три концептуальні вектори актуалізації:

Наприклад, у своїх роздумах про людей, Земля вагається чи потрібно їм допомагати: *Dois-je les aider ou les laisser livrés à leur sort* (Werber, 2012: 5)? Після того як були проведені випробування чергової атомної бомби, планета вважає доцільним покарати своїх жителів: *Il fallait frapper bien plus au nord-ouest, la ou a eu lieu leur dernière explosion atomique souterraine* (Werber, 2012: 6). Вона виражає зацікавлення людською діяльністю, спостерігає за ними: *Ils sont bien a trois kilomètres sous ma peau. Que vont-ils faire maintenant* (Werber, 2012: 10)? Цікавим та оригінальним є одночасне втілення ТК *МАТИ*, *БОГ* та *ДОСЛІДНИК*, адже наміри планети допомогти, покарати або споглядати, що мають своє лексичне втілення у її мовленні, можуть бути маркерами кожного з окреслених ТК. Зближення поняттєвих складників ТК *МАТИ*, *БОГ*, *ДОСЛІДНИК* має когнітивні підстави, а саме відображають бажання письменника змалювати планету як таку, що дає життя, піклується, має досвід і мудрість, проте дає можливість діяти самостійно й не втручається. Персоніфікація Землі та розкриття її образу через імплікацію трьох поняттєво зближених ТК *МАТИ*, *БОГ*, *ДОСЛІДНИК*, говорить про надзвичайну повагу письменника до навколишнього середовища, його прагнення, через свою творчість, донести до читача любов до Землі та дбайливе до неї ставлення.

Висновки. Отже, дослідження концептуального простору роману Б. Вербера «Troisième humanité» та засобів реалізації у тексті кожного концептуального складника виявило відображення у творчості письменника його світогляду, його ментального простору. Було встановлено, що тяжіння Б. Вербера до науки, нових знань, саморозвитку постає у його творчості головною ідеєю, комунікативною метою художньої інтеракції між автором та читачем, яка втілена у концептуальному просторі твору та розгортається чисельними ТК. Через призму своєї літературної творчості, Б. Вербер закликає своїх шанувальників шанувати навколишнє середовище та одне одного задля гармонійного співіснування та збереження планети для майбутніх поколінь.

Перспективним для подальшого вивчення вважаємо комунікативно-прагматичний аспект реалізації текстових концептів у художній площині творів Б. Вербера.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бовсунівська Т. Когнітивна жанрологія та поезика: Монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. 180с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
3. Ніконова В. Г. Концепт – концептуальний простір – картина світу: досвід поетико-когнітивного аналізу художнього тексту. Київ: Вісник КНЛУ, Сер. Філологія, Вип. 15, №2, 2012. с. 117-123.
4. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем’ер, 2008. 332с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.

6. Larousse [Електронний ресурс]. Словник. Режим доступу: <http://www.larousse.fr>
7. Werber Bernard. Troisième humanité. Paris: Albin Michel, 2012. 587 p.

REFERENCES

1. Bovsunivska, T. (2010). Kognityvna zhanrologiya ta poetyka [Cognitive Genre and Poetry]. Kyiv: Vydavnychyj centr "Kyivskyj universytet", 180 p.
2. Karasik, V.I. (2002). Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse]. Volgograd: Peremena, 477 p.
3. Nikonova, V.G. (2012). Koncept – konceptualnyj prostir – kartyna svitu: dosvid poetyko-kognityvnoho analiz khudozhnogo tekstu [Concept – conceptual space – picture of the world: experience of poetic-cognitive analysis of artistic text]. Article. Kyiv: Visnyk KNLU, pp. 117-123.
4. Prikhodko, A.M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kognityvno-dyskursyvnij paradymi linhvistyky [Concepts and concept systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. Zaporizhzhia: Premier, 332 p.
5. Selivanova, O.O. (2006). Suchasna linhvistyka: Terminolohichna entsyklopediya [Modern Linguistics: A Terminological Encyclopedia]. Poltava: Dovkillya, 717 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Кривенець – здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії (PhD), викладач кафедри теорії, практики та перекладу французької мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Наукові інтереси: когнітивна поетика, лінгвокогнітологія, творчість Б. Вербера.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Iryna Kryvenets – graduate student, professor at the Department of Theory, Practice and Translation of the French Language of the Linguistics Faculty at the National Technical University National of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute".

Scientific interests: cognitive poetics and linguistics, literary work of B. Werber.

УДК: 004.81

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.86>

РОЛЬ КОГНІТИВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В МАТРИЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ КОНЦЕПТУ *ПОЛІТИКА* (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ)

Віталій СТЕПАНОВ (Запоріжжя, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8169-7908>

e-mail: vitalii.stepanov94@gmail.com

СТЕПАНОВ Віталій. РОЛЬ КОГНІТИВНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В МАТРИЧНОМУ МОДЕЛЮВАННІ КОНЦЕПТУ *ПОЛІТИКА* (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ). У статті описаний механізм матричного моделювання концепту *ПОЛІТИКА* за методикою компонентного аналізу, на який екстраполюється когнітивна інтерпретація як абстрагування прагматично акцентованих контекстуальних компонентів (результатів опису *ПОЛІТИКИ*) до сем-доменів (елементів змісту концепту), компактно організованих за принципом ЛСП. Наукова розвідка виконана на базі дібраного корпусу висловлювань американських президентів та знаменитостей про досліджуваний концепт.

Ключові слова: концепт, матрична модель концепту, корпус, дискурс, компонентний аналіз, когнітивна інтерпретація.

STEPANOV Vitalii. ROLE OF COGNITIVE INTERPRETATION IN RECONSTRUCTING THE MATRIX MODEL OF THE POLITICS CONCEPT (ON THE BASIS OF THE ENGLISH-LANGUAGE DISCOURSE). The article represents the mechanism of reconstructing the matrix model of the *POLITICS* concept on the basis of American English. In particular, a corpus sample of contexts of American presidents and celebrities is used to generate the domain nomenclature of *POLITICS* as structured information that is activated in mind of United States residents. The research is conducted via the methodology of component analysis whose essence consists in identifying 1 implicit integral seme (*COORDINATION*) and 6 explicit differential semes (*FORM, SUBJECT, CIRCUMSTANCES, TOOL, RESULT, ASSESSMENT OF COORDINATION PARAMETERS*) where the former is equated to the profiled concept while the latter is understood as the base. All semes are thematically arranged as lexical-semantic fields providing a full hierarchical domain division within the *POLITICS* concept itself. The implemented component analysis is combined with the cognitive

interpretation by Z.D. Popova and I.A. Sternin (mental generalization of results in describing concept names, which is done to produce cognitive features as elements of concept content). Such a blend gives the author's own idea to regard cognitive interpretation in matrix modelling as abstracting of pragmatically emphasized context components (results in describing the POLITICS concept) to semes-domains (elements of the POLITICS content) that are further sorted by lexical-semantic fields. A detailed explanation how this extrapolation works is shown by the author as typical cases when cognitive interpretation proved to be relevant to identify POLITICS domains. Firstly, interpretation of utterances was helpful in defining a true stated domain when there were several doubtful ones. Secondly, it was relevant for compact arranging of lexical-semantic fields as concept subdomains. Thirdly, cognitive interpretation contributed to define the inner organization of the ASSESSMENT domain. A visual macrostructure of the POLITICS matrix is revealed in the article as well.

Key words: *concept, matrix concept model, corpus, discourse, component analysis, cognitive interpretation.*

ВСТУП

Пізнання продукує концепти. Тотожний інформації, яка активована мовним знаком, концепт будується в мережевому або матричному форматі (Жаботинська, 2009). Методики «семантика лінгвальних мереж» (Жаботинська, 2013: 58–62) для мережі, компонентний аналіз (Бондаренко, 2017: 81) для матриці сприяли структуризації концептів. У мережевому ракурсі вивчалися РАДІСТЬ (Жаботинська, 2013), ЕМПАТІЯ (Таценко, 2018: 190–202), БІЗНЕСМЕН (Старцева, Сапун, 2017), ТАЄМНИЦЯ (Стрельченко, 2016) тощо; у матричному – ЧАС (Бондаренко, 2014), ПСУВАННЯ (Морозова, 2009), ОБРЯД (Кречетова, 2015) і т.д..

Інтерес виявляє і реконструкція концепту ПОЛІТИКА. Вивчивши його матричну організацію в словниковому вимірі (Степанов, 2019), ми плануємо побудувати матрицю ПОЛІТИКИ в дискурсивній сфері США, зокрема через когнітивну інтерпретацію висловлювань. Піонерність такого підходу до матричних розвідок обумовлює **актуальність дослідження**.

Об'єкт дослідження – концепт ПОЛІТИКА, **предмет** – репродукція його матричної моделі за **методикою компонентного аналізу** (крізь призму когнітивної інтерпретації) на релевантному **матеріалі** – корпусі цитат американських президентів і знаменитостей про ПОЛІТИКУ (480: 300 і 180), дібраних з сайтів www.brainyquote.com, www.goodreads.com/quotes, www.wiseoldsayings.com, www.aphorism4all.com. Корпус за посиланням: <https://drive.google.com/open?id=1yXximPt450Z9znXR0WCKHvPsRVa9LpD4>.

Мета дослідження – графічне відтворення доменної макроструктури ПОЛІТИКИ, що передбачає виконання таких **завдань (етапів)**:

1) описати методикою компонентного аналізу в матричній реконструкції концепту ПОЛІТИКА та пояснити, яким чином екстраполюється на неї когнітивна інтерпретація комунікативних контекстів;

2) проаналізувати корпус цитат, визначити макродомени ПОЛІТИКИ;

3) репрезентувати роль, яку відіграла когнітивна інтерпретація для встановлення матричної макроструктури концепту;

4) сконструювати графічну форму матриці концепту ПОЛІТИКА.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ. Хід імплементації дослідження.

Перший етап. Суть компонентного аналізу в матричному моделюванні описана нами в попередньому дослідженні (Степанов, 2019: 635): на базі матеріалу визначаються інтегральна й диференційні семи, де перша постає концептом-профілем, а останні – доменами-базами, що продукують нові домени. Так вибудовується низхідна ієрархія доменів, де інформація тематично згрупована як лексико-семантичні поля (ЛСП).

Під час компонентного аналізу трапляються труднощі, зокрема коли одна сема в контексті потенційно активує кілька доменів. На наш погляд, виходом є розгляд прагматичної інтенції автора – що саме він має на увазі в контексті, – і цю інтенцію можна визначити через когнітивну інтерпретацію.

Класично когнітивна інтерпретація є узагальненням результатів опису значень імен концепту на вищому рівні з формуванням когнітивних ознак як елементів змісту концепту (Попова, Стернін, 2007: 200). Ми розглядаємо когнітивну інтерпретацію як абстрагування

прагматично акцентованих контекстуальних компонентів (результатів опису ПОЛІТИКИ) до сем-доменів (елементів змісту концепту), організованих за принципом ЛСП.

Другий етап. Аналіз цитат політичного та публіцистичного дискурсів продукує 1 імпліцитно інтегральну сему (УПРАВЛІННЯ) та 6 експліцитно диференційних сем (ФОРМА, СУБ'ЄКТ, ОБСТАВИНИ, ІНСТРУМЕНТ, РЕЗУЛЬТАТ, ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ УПРАВЛІННЯ). Вони ідентичні аналогічно названим макродоменам ПОЛІТИКИ (УПРАВЛІННЯ – профіль, решта – база), у вимірі яких семи тематично згруповані як ЛСП.

Повна деталізація виконаного компонентного аналізу за посиланням: <https://drive.google.com/open?id=1yXximPt450Z9znXR0WCKHvPsRVa9LpD4>.

Третій етап. Когнітивна інтерпретація прагматично акцентованих компонентів мала багатовекторний характер, і її типова роль відігралася найбільш яскраво для організації доменів:

- 1) ІНСТРУМЕНТ, ФОРМА, ОБСТАВИНИ УПРАВЛІННЯ;
- 2) РЕЗУЛЬТАТ УПРАВЛІННЯ;
- 3) ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ УПРАВЛІННЯ.

Траплялися неоднозначні контексти з потенційно різною авторсько-прагматичною інтенцією, що могли активувати не один домен, а декілька:

*I have never advocated **war** except as a means of peace (Ulysses S. Grant).*

*No nation could preserve its freedom by continual **warfare** (James Madison).*

War should only be declared by the authority of the people whose toils and treasures are to support its burdens, instead of the government which is to reap its fruits (James Madison).

War (разом з варіантом *warfare*) може відноситися до доменів ФОРМА (ВІЙНА як ПРОЦЕСИ / ПОДІЇ) або ІНСТРУМЕНТ (ВІЙНА як СИЛОВІ ДІЇ І ПРИМУС). Утім, у перших двох контекстах військові дії здійснені з вказівкою на результат (*peace; no preserving freedom*) – звідси, *war (warfare)* активує ІНСТРУМЕНТ, націлений на РЕЗУЛЬТАТ. У третьому контексті військові дії відтворені не з позиції їх імплементації на результат, а з точки зору того, що війна є ПРОЦЕСАМИ / ПОДІЯМИ, які розгортаються завдяки дії інших ІНСТРУМЕНТІВ *people, government* – отже, *war* активує ФОРМУ.

Інший приклад – *politics* активує або ФОРМУ, або ОБСТАВИНИ:

Politics determines who has power, not who has truth (Paul Krugman).

Politics потенційно активує ФОРМУ як ПОДІЇ, де розгортається УПРАВЛІННЯ. Утім, інтерпретується СУБ'ЄКТ *who*, котрий через ІНСТРУМЕНТ *power rather than truth* діє в СФЕРІ *politics* як ОБСТАВИНИ. Відтак, для УПРАВЛІННЯ реалізована ОБСТАВИНА, а не ФОРМА.

Водночас, *politics* може активувати і ФОРМУ, і ОБСТАВИНУ:

*Practical **politics** consists in ignoring facts, but education and **politics** are two different and often contradictory things (Henry Adams).*

Перша частина: описана РОБОТА як ФОРМА (із ІНСТРУМЕНТОМ *ignoring facts*).

Друга частина: *politics* репрезентує ПОЛІТИКУ-СФЕРУ (ОБСТАВИНА), котра порівнюється з *education* як ОСВІТОЮ-СФЕРОЮ.

Крім того, траплялися випадки, коли один і той самий компонент міг відтворювати декілька доменів у матриці ПОЛІТИКИ:

*War should only be declared by the authority of the **people** whose toils and treasures are to support its burdens, instead of the **government** which is to reap its fruits (James Madison).*

People, government активують не лише ІНСТРУМЕНТ (ВЛАДА, ЇЇ СУБ'ЄКТИ І ЗАХОДИ), що діє в ФОРМІ (ПРОЦЕСИ / ПОДІЇ) *war*, але й СУБ'ЄКТ (КІЛЬКІСНИЙ І СОЦІАЛЬНО-ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТИ – *people*; ВЛАДНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ – *government*), діючий заради РЕЗУЛЬТАТУ (*to support its burdens, to reap its fruits*).

Інтерпретація виконувалася й для ущільнення ЛСП як доменного мікропростору: визначені компонентним аналізом семантично схожі елементи узагальнювалися до ідентичної номінації одного з членів ЛСП, що компактно вносився в мікроструктуру домену. Такий принцип сортування мав сенс для організації внутрішньої будови домену РЕЗУЛЬТАТ:

War is an act of violence whose object is to constrain enemies, to accomplish our will (George Washington).

Leadership to me means duty, honor, country. It means character and it means listening from time to time (George W. Bush).

There's no bigger task than protecting the homeland of our country (George W. Bush).

Описана схожа МЕТА-СУСПІЛЬНИЙ ПРОГРЕС, а тому *to constrain enemies, country, protecting the homeland* зводяться до *protection of homeland*.

Когнітивна інтерпретація комплектувала й мікропростір субдомени НАСЛІДОК у домені РЕЗУЛЬТАТ:

As long as we're tied to Middle Eastern oil, we're tied to Middle Eastern politics. We're hostages to the terrorists and nutcases who want to wipe out Israel and the United States because we support Israel (Ben Bova).

Music is the most powerful form of communication in the world. It brings us all together. Even religion separates us, but a hit record unites us across religious beliefs, race, politics (Sean Combs).

Identity politics preaches a splintering of one large collaborative group into competing vindictive ones – resulting in new, angry tribes whose central thesis is not to cooperate (Greg Gutfeld).

РЕЗУЛЬТАТ-НАСЛІДОК поданий як ПОГІРШЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ, а тому *we're tied to, we're hostages, separates us, splintering of one large collaborative group* узагальнюються до *weakening social units*.

Когнітивна інтерпретація аплікабельна для цілісної організації домену РЕЗУЛЬТАТ (поділ на МЕТУ і НАСЛІДОК). Така диференціація доцільна, оскільки траплялися випадки, коли імплементація УПРАВЛІННЯ могла розцінюватися і в якості МЕТИ, для якої використовується ІНСТРУМЕНТ, і в якості НАСЛІДКУ, до якого призводить його застосування:

I have never advocated war except as a means of peace (Ulysses S. Grant).

Hold fast to the Bible. To the influence of this Book we are indebted for all the progress made in true civilization and to this we must look as our guide in the future (Ulysses S. Grant).

Politics is never about the people. It's about money. And wars. And how many heads you can step on and bodies you can step over. And I'm just not that kind of person (Gary Coleman).

The flood of money that gushes into politics today is a pollution of democracy (Theodore H. White).

Цитати 1 і 2: ІНСТРУМЕНТИ (*war* – СИЛОВІ ДІЇ І ПРИМУС; *Bible* – ДОТРИМАННЯ МОРАЛІ) націлені на МЕТУ-СУСПІЛЬНИЙ ПРОГРЕС (*peace*) і ведуть до НАСЛІДКУ-ПОКРАЩЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ (*progress made in true civilization*, абстрагований до *providing social progress*).

Цитати 3 і 4: ІНСТРУМЕНТИ (*war* – СИЛОВІ ДІЇ І ПРИМУС; *step on heads, step over bodies, money* – НЕХТУВАННЯ МОРАЛІЮ) залучені для МЕТИ-ЗИСКУ (*money*) і спричиняють НАСЛІДОК-ПОГІРШЕННЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ (*pollution of democracy*, зведений до *providing no social and political progress*).

Когнітивна інтерпретація упорядкувала й ЛСП домену ІНСТРУМЕНТ, зокрема субдомени НАПОЛЕГЛИВІСТЬ:

I am a slow walker, but I never walk back (Abraham Lincoln).

My great concern is not whether you have failed, but whether you are content with your failure (Abraham Lincoln).

Take a method and try it. If it fails, admit it frankly and try another. But try something by all means (Franklin D. Roosevelt).

Ідеться про НАПОЛЕГЛИВІСТЬ як ІНСТРУМЕНТ із закликком діяти попри невдачу, а тому виводиться спільне ім'я *proceeding in spite of fails*.

Схожим чином для ІНСТРУМЕНТУ виводяться інші ЛСП-субдомени:

If politics were a musical, it would be "Promises, Promises" (R. Reagan).

Promising too much can be as cruel as caring too little (William J. Clinton).

СУБ'ЄКТ реалізує НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ як ІНСТРУМЕНТ, а тому *musical "Promises, Promises", promising too much* узагальнюються до *no keeping promises*.

Інколи заперечна цитата несла протилежний підтекст, тому мала місце стверджувальна інтерпретація. Приклад – лексема *always*, до якої зводилися компоненти, активуючі ЧАС / УМОВУ в домені ОБСТАВИНИ:

***Always** bear in mind that your own resolution to succeed is more important than any other (Abraham Lincoln).*

*I am a slow walker, but I **never** walk back (Abraham Lincoln).*

Перша цитата стверджувальна, і *always* не змінюється. Друга цитата заперечна, але решта доменів (НАПОЛЕГЛИВІСТЬ як ІНСТРУМЕНТ – інтерпретація *never walk back do proceeding in spite of fails*) описані з вказівкою на перманентний час, а тому *never* інтерпретується до *always*.

Заперечно-стверджувальна інтерпретація могла реалізовуватися й у комбінованому режимі, коли переосмислювалися декілька доменів:

***Never** stir up **litigation**. A worse man can scarcely be found than one who does this (Abraham Lincoln).*

Варто утримуватися від судових спорів, тобто *never* переосмислюється як *always* (ЧАС / УМОВА домену ОБСТАВИНА), а *litigation* – як *no litigation* (РОЗСУДЛИВІСТЬ І КМІТЛИВІСТЬ домену ІНСТРУМЕНТ).

Когнітивна інтерпретація визначала імпліцитно виражені узагальнено-особові СУБ'ЄКТИ в контекстах-порадах з дієсловами наказового способу, апелюючих до залучення ІНСТРУМЕНТУ при реалізації УПРАВЛІННЯ:

***Take** a method and **try** it. If it fails, **admit** it frankly and **try** another. But **try** something by all means (Franklin D. Roosevelt).*

***Be** sincere, **be** brief, **be** seated (Franklin D. Roosevelt).*

Використано ІНСТРУМЕНТИ (НАПОЛЕГЛИВІСТЬ для цитати 1 – інтерпретація компонентів до *proceeding in spite of fails*; ДИПЛОМАТІЯ для цитати 2 – *being sincere, brief and seated*), і автор закликає кожну людину діяти в такий спосіб. Виводиться СУБ'ЄКТ як ЛЮДИ в ОСОБИСТІСНО-АБСТРАГОВАНОМУ АСПЕКТІ, що іменується займенником *you*.

Останнім випадком когнітивної інтерпретації виявилася ідентифікація ЛСП-наповнень домену ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ УПРАВЛІННЯ. Вона визначалася опрацюванням авторської інтенції (про що йдеться у цитаті) з емоційним виділенням компонента-домена, який інтерпретувався когнітивно крізь призму оцінки. Засобами такої емоції виступали:

- 1) Метафоричні образи із позитивною або негативною семантикою;
- 2) Частки *only, very, just, too*;
- 3) Прислівники *always, ever, forever, rarely, never, once, inseparably, unquestionably, really, once in a while, by definition, at all, by all means, even*;
- 4) Слова *whenever, whoever*;
- 5) Прикметники типу *only, main, great, important, fundamental, leading, supreme, better, pure, complete*;
- 6) Прикметники у найвищому ступені порівняння;
- 7) Прикметники зниженої ознаки типу *worse, ugly, sinful, shameful, no*;
- 8) Порядковий числівник *first*;
- 9) Дробові числівники з емоційним підтекстом типу *four-fifth*;
- 10) Модальні дієслова та прикметник *necessary*;
- 11) Дієслова наказового способу з емоційним підтекстом;
- 12) Займенники типу *nothing, anything, everything, all, none, both, such*;
- 13) Заперечні конструкції зі стверджувальним відтінком типу *nobody but, not bad, not opposing, without it something is impossible*;
- 14) Зіставні конструкції;
- 15) Складнопідрядні, -сурядні речення зі зв'язком причини й наслідку;

- 16) Підрядні речення нереальної умови (включно з *I wish*);
 17) Складнопідрядні речення типу *can never... until...*;
 18) Стилистичні засоби (інверсія, тема-рематичне членування, риторичні запитання, конструкція з *to do*, *It is ... who (that)...*, відокремлені члени, градація, тавтологія, перерахування, допоміжне емпатичне речення).

Такі засоби з акцентованим ними компонентом інтерпретувалися і підводилися під номінацію, яка вносилася в ЛСП-субдомен у домені ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ: ВИСОКА, ПОМІРНА / КРИТИЧНА, НИЗЬКА. Розглянемо емпатизацію ІНСТРУМЕНТУ:

Discipline is the ***soul of an army***. *It makes small numbers formidable, procures success to the weak and esteem to all (George Washington).*

The ***supreme*** quality for leadership is ***unquestionably integrity***. ***Without it no real success is possible***, no matter whether it is on a section gang, a football field, in an army or in an office (Dwight D. Eisenhower).

My position has ***always*** been, along with many other people, that any differences ***must be resolved in a non-violent way*** (Jimmy Carter).

Plans are ***nothing***; ***planning*** is ***everything*** (Dwight D. Eisenhower).

Цитата 1: дисципліна як засіб управління армією акцентується семантично позитивною метафорою *soul of an army*. ДИСЦИПЛІНА ТА ПИЛЬНІСТЬ (*discipline*) як ІНСТРУМЕНТ когнітивно інтерпретується до виразу *discipline as army soul* і реєструється як член ЛСП у субдомени ВИСОКА ОЦІНКА домену ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ.

Цитати 2 і 3: визначено ВИСОКУ ОЦІНКУ для ІНСТРУМЕНТІВ після їх інтерпретації, що продукує *integrity as a supreme productive tool for success* (СОЦІАЛЬНА РІВНІСТЬ), *no violence as the main tool* (ДИПЛОМАТІЯ), які вносяться до ЛСП у домені ОЦІНКИ.

Цитата 4: СЛАБОХАРАКТЕРНІСТЬ (*plans*), НАПОЛЕГЛИВІСТЬ (*planning*) емпазовані як негативно (*nothing*), так і позитивно (*everything*). Маємо *planning as the most important tool* (НАПОЛЕГЛИВІСТЬ з ВИСОКОЮ ОЦІНКОЮ) та *plans as the most unimportant tool* (СЛАБОХАРАКТЕРНІСТЬ з НИЗЬКОЮ ОЦІНКОЮ).

Інші цитати з інтерпретацією ІНСТРУМЕНТА до ВИСОКОЇ ОЦІНКИ:

Peace and friendship with all mankind is ***our wisest policy***, and ***I wish we may be permitted to pursue it*** (Thomas Jefferson).

Four-fifths of all our troubles would ***disappear*** if we would ***only sit down and keep still*** (Calvin Coolidge).

The civil service ***can never*** be placed on a satisfactory basis ***until*** it is regulated by ***law*** (James A. Garfield).

It is only through labor and painful ***effort***, by grim ***energy*** and resolute ***courage that*** we move on to better things (Theodore Roosevelt).

Interest does not tie nations together; it sometimes separates them. But ***sympathy*** and ***understanding*** does ***unite*** them (Woodrow Wilson).

Do I not destroy my enemies when I make them my friends (A. Lincoln)?

Цитата 1: ДИПЛОМАТІЯ *peace, friendship* акцентована до ВИСОКОЇ ОЦІНКИ прикметником *wisest* та реченням з *I wish*. Цитати 2 і 3: до ВИСОКОЇ ОЦІНКИ акцентовані ДИСЦИПЛІНА І ПИЛЬНІСТЬ (дробовим числівником та реченням з причиною і наслідком), а також ДОТРИМАННЯ ЗАКОНУ (реченням *can never... until...*).

Решта цитат: у першому випадку НАПОЛЕГЛИВІСТЬ (*labor, effort, energy, courage*) акцентована конструкцією *It is ... that...*; у другому – ДОТРИМАННЯ МОРАЛІ (*sympathy, understanding*) виділене дієсловом *to do* з інфінітивом; у третьому – РОЗСУДЛИВІСТЬ І КМІТЛИВІСТЬ (*making enemies one's friends*) підкреслюється риторичним запитанням.

Аналогічно інтерпретується ЗИСК як МЕТА з НИЗЬКОЮ ОЦІНКОЮ:

The rich control our politics to a huge extend. In return they get ***tax cuts*** and ***deregulation***. ***It's been and is an amazing ride for the rich*** (Jeffrey Sachs).

Sometimes we are playing the politics ***too much*** and forget who we are ***just to win*** (Kanye West).

Politics determines ***who has power, not who has truth*** (Paul Krugman).

If you think Hollywood is corrupt, politics is really corrupt – and fueled more than Hollywood by money – if that's possible (Ben Affleck).

Описується ЗИСК з пунктирно підкресленими засобами емфази. Інтерпретація продукує номінації з НИЗЬКОЮ ОЦІНКОЮ: виводяться *tax cuts and deregulation as ride for the rich always, just winning as the main purpose, power rather than truth as a leading purpose, money as an inherent purpose of politics*, фіксовані в списку ЛСП домену ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ.

У президентських цитатах, на відміну від публіцистичних, МЕТА нерідко інтерпретувалася позитивно, зокрема в аспекті СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ. Емфатизаторами ВИСОКОЇ ОЦІНКИ часто виступали стилістичні засоби (тема-рема-тичне членування, градація, тавтологія):

The goal to strive for is poor government but rich people (Andrew Johnson).

We have an opportunity to move not only toward the rich society and the powerful society but upward to the Great Society (Lyndon B. Johnson).

Let us build bridges, my friends, build bridges to human dignity across that gulf that separates black America from white America (Richard M. Nixon).

СУСПІЛЬНИЙ ПРОГРЕС у першому контексті (*poor government but rich people*) акцентується тема-рема-тичним членуванням; у другому (*the Great Society*) – порівнянням з іншими аспектами СУСПІЛЬНОГО ПРОГРЕСУ (*rich society, powerful society*) через градацію; у третьому – *human dignity* інтерпретується до *human dignity as an important purpose* через тавтологію *build bridges*.

Інколи відбувалася позитивна емфаза семантично негативних лексем або навпаки. Така ситуація викликала суперечність: компонент недоречно віднести і до ВИСОКОЇ, і до НИЗЬКОЇ ОЦІНКИ. Стало очевидним виділити проміжний субдомен – ПОМІРНА / КРИТИЧНА ОЦІНКА.

I have never advocated war except as a means of peace (Ulysses S. Grant).

If you ever injected truth into politics, you have no politics (Will Rogers).

Контекст 1: семантично негативний компонент *war* емпатизований позитивно, що продукує *war as means of peace* для ПОМІРНОЇ / КРИТИЧНОЇ ОЦІНКИ у ІНСТРУМЕНТІ (СИЛОВІ ДІЇ І ПРИМУС). Контекст 2: ІНСТРУМЕНТ з позитивною семантикою ДОТРИМАННЯ МОРАЛІ (*truth*) акцентований негативно, даючи *truth as an unproductive tool* у ПОМІРНИЙ / КРИТИЧНИЙ ОЦІНЦІ.

Інший приклад – інтерпретація семантично негативної лексеми *Cold War* (ІДЕОЛОГІЯ І ПРОПАГАНДА як ІНСТРУМЕНТ) з позитивного боку, коли засобом емфази виступило перерахування:

For Americans of the Greatest Generation that fought World War II and of the Silent Generation that came of age in the 1950s, the great moral and ideological cause was the Cold War. It gave purpose and clarity to our politics, our foreign policy and our lives (Pat Buchanan).

ПОМІРНА / КРИТИЧНА ОЦІНКА включала й компоненти з дистинктивним зіставленням або метафорично-помірним описом як один із аспектів критичної когнітивної інтерпретації:

It is the duty of the President to propose and it is the privilege of the Congress to dispose (Franklin D. Roosevelt).

Politics is like football; if you see daylight, go through the hole (J. Kennedy).

Цитата 1: дистинктивно зіставлені компоненти зводяться до *proposing as president's duty while disposing as Congress's privilege* (ВЛАДА, ЇЇ СУБ'ЄКТИ І ЗАХОДИ як ІНСТРУМЕНТ) для ПОМІРНОЇ / КРИТИЧНОЇ ОЦІНКИ. Останній контекст нейтральний, і його помірна метафоризація виводить *politics as football* (ПОЛІТИКА як СФЕРА-ОБСТАВИНА), що належить до ПОМІРНОЇ / КРИТИЧНОЇ ОЦІНКИ.

Не всі контексти мали засоби емфази, а тому субдомени могли бути не акцентовані. Утім, відсутність емфази говорить не про відсутність оцінки як такої, а про приписування НЕЙТРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ субдоменам. Відтак, домен ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ загалом

охоплює 4 ЛСП-субелементи (ВИСОКА, ПОМІРНА / КРИТИЧНА, НИЗЬКА, НЕЙТРАЛЬНА ОЦІНКА).

Четвертий етап. Сім доменів зображені на рисунку 1, котрий подає матричну макроструктуру ПОЛІТИКИ:

Рисунок 1. Матрична макроструктура концепту ПОЛІТИКА (на матеріалі політичного та публіцистичного дискурсів США)

Повна доменна ієрархія концепту ПОЛІТИКА (разом із поділом макродоменів на ЛСП-субдомени) подається на рисунках за посиланням: <https://drive.google.com/open?id=13jk807ICLBdEGkJuUFzTtuP7BkfyBaBU>.

ВИСНОВКИ

Результати дозволяють дійти **висновку**, що в досліджених дискурсах фіксується 7-компонентна макроструктура матриці, що збігається з реконструкцією ПОЛІТИКИ за тлумачними словниками (Степанов, 2019: 638). Звідси, матриці потенційно виявляють структурну самоорганізацію за польовим принципом «ядро (словник) – периферія (дискурс)». Такі синергетичні припущення є **перспективою** нових наукових розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко Е.В. Картина мира и матричное моделирование как базовый метод ее анализа. *Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-коммуникативного анализа языка*: кол. монографія / под ред. И.С. Шевченко. Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2017. 246 с.
2. Бондаренко Е.В. Матричное моделирование. Дуальность времени в англоязычной картине мира: монографія. Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2014. 304 с.
3. Жаботинская С.А. Имя как текст: концептуальная сеть лексического значения (анализ имени эмоции). *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2013. № 6. С. 47–76.
4. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели. *Культура народов Причерноморья*. 2009. № 168. Том 1. С. 254–259.
5. Кречетова О.В. Когнитивно-матричный анализ в исследовании обряда. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2015. № 4 (13). С. 30–32.
6. Морозова Е.Н. Матрично-сетевая организация концепта ПОРЧА в рамках ценностно-оценочной категоризации. *Вестник Московского государственного областного университета. Серия «Лингвистика»*. 2009. № 4. С. 14–17.
7. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с.
8. Старцева Н.Н., Сапрун И.Р. Концепт БИЗНЕСМЕН в лингвальных сетях (на материале английского языка). *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2017. Випуск 86. С. 95–102.
9. Степанов В.В. Матрична модель концепту ПОЛІТИКА (на базі англomовного дискурсу). *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2019. № 175. С. 634–641.
10. Стрельченко К.С. Концептуальний простір ТАЄМНИЦЯ: фреймова модель (на матеріалі англomовних художніх творів). *Studia Philologica*. 2016. Випуск 6. С. 56–62.

11. Таценко Н.В. Емпатія в сучасному англомовному дискурсі: когнітивно-синергетичний вимір: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. Харків, 2018. 460 с.
12. Ієрархія доменів ПОЛІТИКИ на базі політичного та публіцистичного дискурсів США. URL: <https://drive.google.com/open?id=13jk807ICLBdEGkJuUFzTtuP7BkfyBaBU>.
13. Корпус висловлювань американських президентів і знаменитостей про ПОЛІТИКУ (компонентний аналіз і виведення матричних доменів). URL: <https://drive.google.com/open?id=1yXximPt450Z9znXR0WCKHvPsRVa9LpD4>.
14. Цитатна база *Aphorisms, Thoughts, Sayings, Quotes*. URL: www.aphorism4all.com.
15. Цитатна база *BrainyQuote*. URL: www.brainyquote.com.
16. Цитатна база *Goodreads*. URL: www.goodreads.com/quotes.
17. Цитатна база *Wise Old Sayings*. URL: www.wiseoldsayings.com.

REFERENCES

1. Bondarenko, E.V. (2017). Kartina mira i matrichnoe modelirovanie kak bazovyy metod ee analiza [World picture and matrix modeling as a basic method of its analysis]. In I.S. Shevchenko (Ed.), *Kak narisovat' portret pticy: metodologija kognitivno-kommunikativnogo analiza jazyka* [How to draw a bird's portrait: the methodology of the language cognitive-communicative analysis] (pp. 59–105). Kharkiv, Ukraine: V.N. Karazin Kharkiv National University.
2. Bondarenko, E.V. (2014). *Matrichnoe modelirovanie. Dual'nost' vremeni v anglojazychnoj kartine mira* [Matrix modeling. Time duality in the English world picture]. Kharkiv, Ukraine: V.N. Karazin Kharkiv National University.
3. Zhabotinskaja, S.A. (2013). Imja kak tekst: konceptual'naja set' leksicheskogo znachenija (analiz imeni jemocii) [Name as a text: conceptual network of lexical meaning (analysis of the name of emotion)]. *Kognicija, komunikacija, diskurs*, 6, 47–76.
4. Zhabotinskaja, S.A. (2009). Koncept / domen: matrichnaja i setevaja modeli [Concept / domain: the matrix and network models]. *Kul'tura narodov Prichernomor'ja*, 1 (168), 254–259.
5. Krechetova, O.V. (2015). Kognitivno-matrichnyj analiz v issledovanii obrjada [Cognitive-matrix analysis in researching rites]. *Baltiyskij gumanitarnyj zhurnal*, 4 (13), 30–32.
6. Morozova, E.N. (2009). Matrichno-setevaja organizacija koncepta PORCHA v ramkah cennostno-ocenocnoj kategorizacii [The matrix-network organization of the DAMAGE concept within value categorization]. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Serija «Lingvistika»*, 4, 14–17.
7. Popova, Z.D., & Sternin, I.A. (2007). *Kognitivnaja lingvistika* [Cognitive linguistics]. Moscow, Russia: AST: Vostok – Zapad.
8. Starceva, N.N., & Saprun, I.R. (2017). Koncept BIZNESMEN v lingval'nyh setjah (na materiale anglijskogo jazyka) [The BUSINESSMAN concept in lingual networks (on the basis of the English language)]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina. Inozemna filologija*, 86, 95–102.
9. Stepanov, V.V. (2019). Matrychna model kontseptu POLITYKA (na bazi anhlomovnoho dyskursu) [Matrix model of the POLITICS concept (on the basis of English-language discourse)]. *Naukovi zapysky. Serija: Filolohichni nauky*, 175, 634–641.
10. Strelchenko, K.S. (2016). Kontseptualnyi prostir TAIEMNYTSIA: freimova model (na materialih anhlomovnykh khudozhnykh tvoriv) [Conceptual space MYSTERY: the frame model (on the basis of English fiction)]. *Studia Philologica*, 6, 56–62.
11. Tatsenko, N.V. (2018). Empatiia v suchasnomu anhlomovnomu dyskursi: kohnityvno-synerhetychnyi vymir [Empathy in English discourse: the cognitive-synergetic dimension]. Doctoral thesis, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.
12. Hierarchy of POLITICS domains within political and journalistic discourses of the USA. URL: <https://drive.google.com/open?id=13jk807ICLBdEGkJuUFzTtuP7BkfyBaBU>.
13. Corpus of American presidents and celebrities' utterances about POLITICS (component analysis and identification of matrix domains). URL: <https://drive.google.com/open?id=1yXximPt450Z9znXR0WCKHvPsRVa9LpD4>.
14. Quote base *Aphorisms, Thoughts, Sayings, Quotes*. URL: www.aphorism4all.com.
15. Quote base *BrainyQuote*. URL: www.brainyquote.com.
16. Quote base *Goodreads*. URL: www.goodreads.com/quotes.
17. Quote base *Wise Old Sayings*. URL: www.wiseoldsayings.com.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віталій Степанов – аспірант 3-го року навчання кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, корпусна лінгвістика, синергетика, переклад.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Vitalii Stepanov – the third-academic-year PhD student of Zaporizhzhia National University (Department for Theory and Practice of Translation from the English Language).

Scientific interests: cognitive linguistics, corpus linguistics, synergetics, translation.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ, СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТА МІЖКУЛЬТУРНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ

УДК 378.147:811.111

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.87>

УСНИЙ ДВОСТОРОННІЙ ПЕРЕКЛАД: ШЛЯХИ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ТА ПРАГМАТИЧНОГО АНАЛІЗІВ (НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ НАПРЯМИ)

Олександр БІЛОУС (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9574-4402>

Scopus Author ID: 57211910793

e-mail: obilous1955@gmail.com

Ольга БІЛОУС (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6762-3673>

Scopus Author ID: 57211910792

e-mail: olga_bilous@yahoo.com

БІЛОУС Олександр, БІЛОУС Ольга. УСНИЙ ДВОСТОРОННІЙ ПЕРЕКЛАД: ШЛЯХИ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО ТА ПРАГМАТИЧНОГО АНАЛІЗІВ (НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИЙ НАПРЯМИ). У статті зроблено короткий історичний екскурс в історію становлення видів усного перекладу в західноєвропейській перекладацькій традиції. Завданням нашої розвідки є більш детальне розкриття специфіки такого підвиду усного перекладу як усний двосторонній переклад з лінгвістичної, психологічної та прагматичної точок зору. Адже залежно від вказаних завдань усний послідовний переклад може бути за часом його виконання як синхронним, так і послідовним. На сьогодні усному двосторонньому перекладу з точки зору перекладознавства, психолінгвістики та прагматики приділено недостатньо уваги під час навчання студентів саме усних видів перекладу, що і складає актуальність нашої розвідки. Релевантним є і той факт, що аналіз усного двостороннього перекладу українсько-німецького та німецько-українського напрямів майже не досліджено в Україні, на противагу українсько-англійському та англійсько-українському напрямках. У розвідці наведено результати експерименту щодо застосування студентами перекладознавчого відділення усного двостороннього перекладу на практиці.

Ключові слова: перекладознавство, усний переклад, технологія усного перекладу, усний двосторонній переклад, психолінгвістика, прагматика, українсько-німецький та німецько-український напрями, експеримент.

BILOUS Oleksandr, BILOUS Olga. BILATERAL INTERPRETING: WAYS OF PSYCHOLINGUISTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS (GERMAN-UKRAINIAN AND UKRAINIAN-GERMAN DIRECTIONS). The paper provides a brief historical insight into the formation history of the types of interpreting in the translation tradition of Western Europe. The objective of our study is to reveal in detail the specifics of such subspecies of interpreting as bilateral interpreting from the linguistic, psychological and pragmatic points of view. Depending on the requirements, consecutive interpreting can be both simultaneous and consecutive proper. The topicality of our research consists in the fact that bilateral interpreting receives insufficient attention from the point of view of translation studies, psycholinguistics and pragmatics, when it comes to teaching interpreting to students. Relevant is also the fact that the analysis of Ukrainian-German and German-Ukrainian bilateral interpreting has hardly been investigated in Ukraine as opposed to Ukrainian-English and English-Ukrainian interpreting. The paper contains the results of the experiment focused on the practical application of bilateral interpreting by the students of the translation department.

Keywords: translation studies, interpreting, technology of interpreting, bilateral interpreting, psycholinguistics, pragmatics, Ukrainian-German and German-Ukrainian interpreting, experiment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Усний переклад практикувався як єдиний вид перекладу до того часу, доки люди не почали писати та здійснювати поряд з усним письмовий переклад.

До сьогоднішнього дня найдревнішими пам'ятками, які свідчать про існування усного перекладу в стародавні часи, є тексти з Єгипетських пірамід, датовані близько 3000 роками до Різдва Христового. У ті часи всі культурні, економічні, політичні та військові зв'язки на Близньому Сході велися за посередництва навчених іноземних мов дипломатів, так званих **драгоманів**. Слово **драгоман** (*толмач, посол, перекладач*) походить з арабської мови, вживається з XII ст. та запозичене з ділового лексикону часів імперії Великого Війська Степового і Османської імперії. Термін вживався в діловодстві Війська Запорізького, держави Війська Запорізького, Російської імперії тощо.

У ті далекі часи звичною формою усного перекладу був тільки **усний переклад перемовин (Verhandlungsdolmetschen)** між представниками різних мовних культур. Усний переклад здійснювався в той час за короткий часовий проміжок, як правило, речення в речення.

З часом, а саме з виникненням необхідності налагодження більш інтенсивних контактів між країнами і народами, розвинулася така форма усного перекладу, як **усний переклад доповідей (Vortragdolmetschen)**. Усний переклад доповідей передбачав переклад довших за часовим звучанням та об'ємніших за змістом промов/бесід.

Переклад здійснювали аматори, які володіли декількома іноземними мовами. Така форма усного перекладу не мала ніякого теоретичного підґрунтя, у порівнянні з уже існуючою формою письмового перекладу, та не належала до окремо виділеної посередницької діяльності перекладача, проте вона поклала початок подальшому розвитку професійної діяльності усного перекладача. Уже в 1000 році після Різдва Христового в Азії почали здійснювати підготовку усних перекладачів.

На початку XII ст. Французькому Імператору надійшла пропозиція **заснувати школу з підготовки усних перекладачів**, випусники якої мали виконувати функції усних перекладачів під час хрестових походів до Святої Землі (im Heiligen Land).

Одну з **перших європейських шкіл з підготовки драгоманів** у той час було засновано в Константинополі. Її випускники вступали на військову службу (Best, Kalina, 2002: 30-32).

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ. Усний переклад на рівні перемовин (*Verhandlungsdolmetschen*), або іншими словами (комунікативний) **переклад на рівні ведення бесід (Gesprächsdolmetschen)** широко практикується в міжнародній практиці і сьогодні. Слід зазначити, що існують певні розбіжності за сферами **застосування конкретної технології усного перекладу**, і при застосуванні однієї з технологій використовують **різні норми**. Під **нормою перекладу** слід розуміти сукупність вимог до якості та адекватності усного перекладу. Якщо, наприклад, перемовини ведуть між собою політики чи бізнесмени, то в основному тут діють **норми послідовного перекладу (Konferenzdolmetschen/конференц-переклад)**. Щодо **різних норм перекладу**, то слід зазначити, що при усному перекладі, наприклад, у **сфері медицини**, застосовується **послідовний переклад**, але його **норми** відрізняються від перекладу в інших галузях науки. Адже головним при перекладі у сфері медицини є вже **не текст (Wortlauf)**, а **усвідомлення/розуміння** того, про що йдеться, тобто передача **інтенції** мовця. Це означає, що основним завданням (нормою) перекладу у сфері медицини є донести повноцінно до реципієнта інформацію про рецепти, поради, дотримання кваліфікованих фахових вказівок та здійснення правильних заходів щодо їх виконання. Для наочності звернемося ще до одного прикладу, а саме до **норм усного перекладу в правовій сфері**: при допиті підозрюваних чи опитуванні свідків, при здійсненні судових процесів тощо **особливий акцент** робиться на **дослівному перекладі**, адже **кожне слово** може нести важливу інформацію, а відтак від рівня перекладу в правовій сфері залежать рішення слідчих органів, рішення судів та долі людей. Слід зауважити, що у кожній німецькомовній країні чинні правові та судочинні

законодавства суттєво різняться одне від одного, а отже різняться і термінологічні поняття у цих сферах.

Тож, як бачимо, **дієві норми** при послідовному перекладі в різних сферах людської діяльності суттєво відрізняються.

На основі відповідних наукових напрацювань щодо застосування **норм усного перекладу** в цілій низці сфер людської діяльності досить дотичних одна до одної, але з різним статусом задіяних у цих сферах фахівців та технологій, постало поняття **усного перекладу для потреб громади / усного перекладу в соціальній сфері (Kommunaldolmetschen)** (Röchhacker, 2000: 33).

Австрійський теоретик перекладу **Франц Пьоххакер (Franz Röchhacker)** висвітлює усі інші названі вище види усного перекладу (**Community Interpreting**) залежно від сфери діяльності (**settings**) та відносить до поняття **усний переклад у соціальній сфері – Kommunaldolmetschen vs. Konferenzdolmetschen** – види усного перекладу на рівні бесіди (**Gesprächs-**), на рівні перемовин (**Verhandlungs-**) та усний судовий переклад (**Gerichtsdolmetschen**) (Röchhacker, 2004). Майже до першої половини ХХ-го ст. усі види усного перекладу коротких та довгих за звучанням сегментів мовлення здійснювалися **послідовно**.

З вищеназваними видами усного перекладу існував і так званий **Flüsterdolmetschen – шептало–переклад**. Слово «шептало» походить від французького слова «**chuchotage**», яке означає «нашіптувати».

Прототипом технічних засобів для шептало-перекладу був «**Hushaphone**» (варіанти: Hush-a-Phone, Hush a Phone) – пристрій, який слугував для підключення до передавача телефону з метою зменшення шумів при телефонній розмові та підвищення конфіденційності. **Шептало–переклад (професійний сленг)** – це вид усного перекладу з використанням спеціальних технічних засобів: невеликого портативного пристрою (**передавач**) із вмонтованим мікрофоном, так званим «шептало» – для перекладача, у комплексі з портативним пристроєм з навушниками (**приймач**) – для адресатів перекладу. Завдяки **шепталу** перекладач має змогу знаходитися поруч з промовцем або ж сидіти збоку від учасників *конференції, семінару, презентації* тощо. Учасники отримують приймачі з навушниками і перекладач **неголосно нашіптує переклад** у мікрофон. Цей вид перекладу став проміжним між послідовним та синхронним перекладом та вважається «зародком» синхронного перекладу. Він застосовується в певних ситуаціях і сьогодні, коли переклад здійснюється для невеликої кількості слухачів та коли в аудиторії відсутні технічні засоби для синхронного перекладу: на прес-конференціях, прес-релізах, під час інтерв'ю тощо.

Найпоширенішим видом усного перекладу на міжнародних конференціях, світових симпозиумах, у європарламенті, на засідах ООН тощо є **синхронний переклад**, який здійснюється (майже) одночасно з мовленням промовця, та його невід'ємними атрибутами є **шумоізолюючі кабінки, оснащені мікрофонами, навушниками, динаміками** тощо. Оскільки цей вид усного перекладу є фізично напруженим та виснажливим, його, як правило, здійснюють, змінюючись, декілька фахово підготовлених для такого виду перекладу синхроністів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ. У зв'язку з інтенсивним застосуванням усних форм перекладацького посередництва в першій половині ХХ-го ст. у зарубіжних виданнях почали з'являтися перші наукові публікації (Wirl, 1958:34 ff) щодо питань усного перекладу та його впливу на ситуацію міжмовного опосередкованого спілкування. У цих розвідках у першу чергу було порушено такі питання, як мовні фактори, які обтяжують процес усного перекладу. Наприклад, висловлено думки, що послідовний переклад на конференціях, симпозиумах тощо, **по-перше**, постійно порушує мовлення доповідачів, перериваючи його для перекладу, **по-друге**, часова тривалість перекладу збільшується, особливо коли послідовний переклад здійснюється по-чергово декількома мовами. Цей фактор значно вплинув на подальше застосування саме послідовного перекладу на міжнародних конференціях, форумах тощо та поклав початок широкого застосування синхронного перекладу в міжнародній практиці («справжнім хрещенням» синхронного

перекладу прийнято вважати Нюрнберзький трибунал над нацистами) – «Вдалиий досвід синхрону в Нюрнберзі став запорукою його подальшого поширення в міжнародному житті» (Саприкін, Чужакін, 2011: 12). Перевагою синхронного перекладу є те, що він може здійснюватися багатьма мовами одночасно. Відразу слід наголосити на тому факті, що перекладачам-синхроністам, як правило, надають тексти доповідей або ж тези до них.

Завдяки широкому застосуванню усного перекладу та усіх його вище названих підвидів у 60-х роках ХХ-го ст. його виділено в провідних зарубіжних університетах в окрему навчальну дисципліну. Усний переклад став у перекладацькій традиції західноєвропейських країн **предметом дослідження усного перекладознавства – Dolmetschwissenschaft– та психолінгвістики – Psycholinguistik –**, адже наукове дослідження шляхів та явищ, завдяки яким люди спілкуються та знаходять порозуміння між собою через посередництво мови, можливе лише шляхом міждисциплінарних зв'язків лінгвістики (у даному випадку усного перекладу) з іншими науковими галузями, особливо з **психологією та прагматикою. Психолінгвістика** досліджує зв'язок між застосуванням мови у взаємозв'язку з психологічними процесами, такими, як пам'ять, увага, розуміння, та основними складниками цих процесів (Snell-Hornby et al., 2006: 64-65). З цього постає і **предмет дослідження психолінгвістики – це, перш за все, – носій мови/мов та його здатність оволодіти мовою/мовами, розуміти мову/мови, продукувати мовою/мовами словесні вирази.** З іншого боку, усне перекладознавство та психолінгвістика тісно пов'язані з **прагматикою, предметом** вивчення якої є людські виміри комунікації, у нашому випадку щонайменше двомовної комунікації, та їх взаємозв'язок з мовними структурами спілкування. А тому прагматичний аналіз мовних комунікацій є, на наш погляд, також вагомим у вивченні всіх видів усного перекладу, адже він емпірично піддає аналізу, як діє перекладач у практичному використанні рідної та іноземних мов.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ

У сучасному перекладознавстві усний переклад підрозділено на три основні види: «...послідовний, з аркуша та синхронний» (Черноватий 2013: 252), «...послідовний переклад та двосторонній усний переклад, синхронний переклад та нашіптування» (Зінукова, 2018: 19). Ці види поділено на цілу низку підвидів залежно від сфер комунікації. Нагадаємо визначення основних двох видів усного перекладу: якщо мовлення перекладача слідує за мовленням учасника комунікації, то в даному випадку усний переклад називається **ПОСЛІДОВНИМ**, якщо ж мовлення учасника комунікації (майже) збігається за часом з мовленням перекладача, то такий вид усного перекладу називається **СИНХРОННИМ**. Подібна класифікація характеризує види усного перекладу лише в часі здійснення перекладу, **завданням нашої розвідки** є більш детальне розкриття специфіки такого підвиду усного перекладу як усний **двосторонній переклад (надалі – УДП) з лінгвістичної, психологічної та прагматичної точок зору.** Адже залежно від поставлених вимог **УДП** може бути за часом його виконання як **синхронним**, так і **послідовним**. Проте дослідники усного перекладу «...не мають єдиної думки щодо виділення основних характеристик усного перекладу, які зумовлюють його специфіку» (Зінукова, 2018: 19). Саме **УДП** з точки зору усного перекладознавства, психолінгвістики та прагматики, на нашу думку, приділено сьогодні недостатньо уваги при навчанні студентів саме усного перекладу, що і складає **актуальність** нашої розвідки. **Актуальним** є і той факт, що аналіз **УДП** саме українсько-німецького та німецько-українських напрямів майже не досліджений в Україні, на противагу українсько-англійському та англійсько-українському напрямах, де за роки незалежності було опубліковано численну кількість наукових статей, як, наприклад: (Демецька, 2019; Зінукова, 2018; Кобуакова, 2016), чотири навчальні посібники з усних видів перекладу (Швачко, 2004; Нестеренко, 2004; Максимов, 2007; Саприкін, Чужакін, 2011) та один підручник з методики викладання перекладу як спеціальності, у якому VI-й розділ присвячений питанням навчання усного перекладу (Черноватий, 2013).

Сучасними навчальними посібниками з німецько-українського перекладу є фундаментальне видання авторського колективу під керівництвом видатного українського лінгвіста та перекладознавця *Тараса Кияка* (Кияк 2014) та навчальний посібник *Світлани*

Синегуб (Синегуб, 2018), але в цих навчальних посібниках широко висвітлено тільки питання письмових видів перекладу.

Усний двосторонній переклад (*об'єкт дослідження*) поділено на **шість підвидів**: 1) **абзацно-фразовий переклад (АФП)**, коли промовець висловлюється невеликими фразами, не більше кількох речень; 2) **неофіційний двосторонній переклад без запису** – переклад розмов, інтерв'ю, чи просто обміну репліками, коли ситуація дозволяє обходитися без запису (або робити якісь мінімальні нотатки); 3) **офіційний двосторонній переклад без запису** – переклад ділової розмови чи інтерв'ю за участі двох чи більше осіб з відносно короткими висловлюваннями різними мовами на спеціальну тематику; 4) **двосторонній переклад (під запис)** – переклад офіційної розмови, інтерв'ю, виступів на прес-конференціях і т. ін. з міжнародної (загальнополітичної) тематики, де висловлювання відносно довгі (до 3-5 хв.); 5) **переклад монологічного мовлення під запис** – передача монологічного мовлення (виступ, заява для друку, промова, лекція, звернення, прес-конференція, брифінг, тост тощо) на публіці, у закритому приміщенні або надворі (іноді в непристосованих умовах, без підсилення звуку, при сильному шумі та шумових перешкодах; 6) **переклад з аркушу** – цей вид поєднує в собі характеристики як письмового, так і усного перекладу. Інформація при даному підвиді усного перекладу зчитується з певного носія (папір, дисплей тощо), але перекладається усно (Саприкін, Чужакін, 2011: 47-51).

Якщо за умовами здійснення перекладу важливим є, аби мовлення перекладача не збігалось з мовленням учасників діалогу, то в цьому випадку **двосторонній** переклад стає **послідовним**. Якщо ж ця умова зникає, то перекладач може перекладати мовлення учасників діалогу одночасно з їхнім мовленням, тобто **синхронно**. Разом з тим мовлення учасників діалогу та його переклад залишається **двостороннім**.

Необхідно постійно враховувати той факт, що незалежно від того, як здійснюється процес УДП, послідовно чи синхронно, він (процес) наділений певними характеристиками, які і створюють його специфіку, а саме **вирізняють його від інших видів усного перекладу**.

І насправді це так, адже для характеристики УДП недостатньо враховувати тільки часовий фактор здійснення перекладу. Адже як перекладачеві в процесі УДП, так і викладачеві при розробці методики навчання видам усного перекладу потрібно мати на увазі й інші фактори, які впливають на характер слухання (аудіювання) та здійснення перекладу (*предмет розвідки*), фактично виділяючи його – усний двосторонній переклад – в особливий вид усного перекладу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ. У професійній діяльності перекладача місце УДП визначається його метою. Ця мета – переклад мовлення партнерів діалогу у випадках, коли учасники діалогу послуговуються різними мовними кодами.

На сьогодні УДП здійснюється під час переговорів, зустрічей, бесід тощо, а також під час опитування свідків, які застосовують при відповідях іноземні мови. Нерідко без такого виду усного перекладу не обходяться такі композиційні форми сучасного усного спілкування, як прес-конференції (прес-релізи) або дискусії, які як правило базуються на різноманітті чергувань або зміщень, взаємопроникненні елементів розмовної та літературної мов, адже, як зазначає всесвітньовідома лінгвіст і психолог *Ревека Фрумкіна*, те, як ми говоримо, певним чином відображає наш внутрішній світ. Про багато аспектів особистості можна дізнатися судячи з її мовлення. Так, освічена та добре вихована людина може розуміти *блатний жаргон*, але вона або не буде послуговуватися ним, або ж за необхідності буде робити це обережно. Незважаючи на те, що в неофіційному мовленні ми говоримо досить спонтанно, така людина навряд чи буде вживати слова типу *воділа, западло, стрьомний*. На них накладена підсвідома заборона.

Що ж слід розуміти під поняттям розмовна мова? **Розмовна мова** – це не просторіччя, не розмови людей на лавочці. Це й не та розмовна мова, яка представлена в літературних творах у вигляді «прямої мови» персонажів. Це і не мова вчителя біля дошки, доповідача чи телеведучого. Тут йдеться про спонтанне, невимушене усне мовлення освічених носіїв сучасної літературної мови. Це мовлення позбавлене рис просторіччя та вільне від «вуличного» жаргону та діалектизмів.

Розвиваючи далі свою думку, дослідниця виділяє три особливості позамовної ситуації, які спонукають вжиток розмовної мови: 1) невідповідність, спонтанність мовленнєвого акту; 2) невимушеність висловлення; 3) безпосередня участь мовців у мовленнєвому акті.

Щодо *невимушеності*, то вона визначається наявністю між учасниками мовленнєвого акту неофіційних відносин. Мовлення теле- чи радіоведучого може, а іноді і має, сприйматися як невимушене. Насправді ж воно завжди обдумане та за стилем і манерою мовлення ближче до мовлення освічених людей.

Особливості розмовної мови, на думку вченої, полягають у тому, що значна частина інформації знаходиться не в тексті самого висловлення, а в ситуації спілкування загалом (так звана **конституативність**, тобто **визначальність** розмовної мови). Коли мовець (несвідомо, але неухильно) орієнтується на те, що слухач без проблем зможе виокремити необхідну йому (хоча і не наявну) інформацію: адже слухачеві тією ж мірою доступний багатшаровий контекст ситуації спілкування

Які складові цього контексту? Це перш за все, час та місце комунікації, які є спільними для учасників; міміка та жести учасників комунікації, особливості стилю спілкування, тобто мовленнєвий етикет, типовий для даного середовища тощо (Фрумкіна, 2008: 194-210).

УДП являє собою своєрідну форму спілкування з опосередкованою (з'єднувальною) ланкою – перекладачем. Наявність цієї ланки має певний вплив на мовлення партнера по комунікації. Так, мова партнерів по комунікації може бути менш спонтанною, ніж діалогічне мовлення у сфері повсякденно-побутового спілкування. З іншого боку, партнери по комунікації, як правило, прагнуть пристосуватися до опосередкованої ланки, тобто до перекладача. Ця обставина також певною мірою відображається на їхньому мовленні, проте їхнє мовлення не перестає бути діалогічним. Ось чому УДП слід розглядати, перш за все, як переклад такого мовленнєвого матеріалу, який притаманний характеристикам діалогічного мовлення (Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах, 2010: 147-152). До таких характеристик слід віднести: **а)** обмеження в часі для оформлення мовлення; **б)** спонтанність; **в)** широке вживання розмовних форм мовлення; **г)** часте використання недосконалої зовнішньої форми. У діалозі гостро настає швидка зміна інтонації, строкате чергування різних форм мелодики мовлення, широко розгорнутою є палітра позамовних **засобів спілкування**, таких, як міміка, жестикуляція, пластика (рухів), контакт очей, пози співрозмовників тощо. Безпосередній усний переклад здійснюється в звучанні соціально-звичних мовленнєвих формул. Окрім того, діалогічне мовлення вирізняє також і той факт, що воно є процесом мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування» (Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах, 2002: 146-147).

Всесвітньовідомий психолінгвіст *Олексій Леонт'єв* зазначає, що діалогічне мовлення будується за тим же спільним принципом, що і «образне запам'ятовування» мовлення. Іншими словами, діалогічне мовлення не запрограмоване. Воно не обов'язково витікає із задумки та думки, яка внутрішньо формується суб'єктом, найчастіше воно ситуативне і незрозуміле без знання даної реальної ситуації або уявної ситуації. При цьому діалогічне мовлення (ланцюжок реакцій) типово реактивне, репліка–відповідь співрозмовника являє собою звичайну перефразу або ж повтор питання або зауваження. На думку вченого, діалогічне мовлення будується за схемою «стимул – реакція». Репліка першого співрозмовника частіше за все допускає порівняльно невелике число можливих відповідей, у всякому разі за змістом. Мовленнєва «функція» другого співрозмовника зводиться до вибору найбільш вірогідного з цих можливих відповідей – у даній ситуації та для даного суб'єкта. Таким чином, зв'язок реплік першого та другого співрозмовників простіше за все інтегрувати за допомогою звичайного умовнорефлекторного зв'язку. Це дозволяє, між іншим, «не дослуховувати» співрозмовника, який говорить про те, що завідомо має певну відповідь, та що дає можливість взаємонашарування реплік, тобто коли один співрозмовник ще не закінчив говорити, а інший почав говорити, перебиваючи першого. (Леонт'єв, 2005: 168).

На основі вище викладеного, можна констатувати, що до діалогічного мовлення досить дотичним з психологічної та прагматичної точок зору є **синхронний переклад**, підвидом якого, як зазначалося вище, є усний двосторонній переклад.

Саме синхронний переклад є **найменш дослідженим в Україні**, особливо щодо психологічних та прагматичних питань. А отже, короткий огляд суджень щодо цього виду перекладу з точок зору психолоінгвістики та прагматики буде в цій розвідці, на нашу думку, доречним.

Олексій Леонт'єв намагається подати найбільш загальну психологічну характеристику синхронного перекладу. В оптимальному випадку, тобто коли в кабіні (для синхронного перекладу) знаходиться висококваліфікований перекладач з високим рівнем автоматизації, багато автоматизмів, яким ми не приділяємо уваги, ґрунтуються саме на достатньо точному прогнозі вірогідностей тих чи тих подій. Як далі зазначає вчений, здатність людини вносити «смысл» та структуру в апіорі «неосмысленный» мовний матеріал стала перешкодою для психологічних експериментів із запам'ятовування неосмыслених складів. Але ця ж обставина спонукала вчених досліджувати, якими ж є наші неявні знання про наше мовлення, тобто про ті знання мовленнєвих навичок, які тяжко навіть уявити, то це являє собою такий вид монологічного мовлення, де мова-посередник перекладу (програма) запрограмована ззовні.

Цю характеристику поряд з синхронним перекладом мають й усі інші види (усного) перекладу. **Загальною для декількох видів (але не для всіх) усного перекладу є така риса, яку можна охарактеризувати як опору на ізольовані мовні одиниці**, тобто, якщо при звичайному мовленні достатньо мови-посередника (людина добре розуміє сама себе і їй не потрібно ніяких додаткових засобів, аби уточнити та закріпити зміст програми, тобто мови-посередника), то при «синхронному мовленні» перекладач, як правило, окрім роботи, пов'язаної з програмуванням висловлювань в цілому, виконує роботу з безпосереднього перекодування деяких лінгвістичних компонентів висловлення (як правило записуючи їх «для запам'ятовування» на папері).

Розвиваючи далі свою думку, вчений констатує, що синхронний переклад має одну специфічну особливість, яка відрізняє його від усіх інших видів усного перекладу. Це «розривність» мови-посередника, інакше кажучи, синхронний перекладач не «втискає» всю прослухану фразу в програму (мову-посередник), аби потім знову «розгорнути» цю програму (мову-посередник) у фразі іншою мовою, а виконує цю дію з окремими компонентами фрази, а саме з такими (компонентами), які в певному сенсі є універсальними для висловлення будь-якою мовою незалежно від її структури.

Як наочний приклад *Олексій Леонт'єв* наводить переклад фрази «*Навички одночасного слухання та мовлення слід виробляти паралельно з вивченням іноземної мови, а не після оволодіння нею*». Перекладач дочекається слова «мовлення» та здійснить переклад цього компонента. Розрив. «*Слід виробляти*». Переклад, розрив. «*Паралельно з вивченням іноземної мови*». Переклад. Розрив і т. д.»

Уже з наведеного прикладу ми бачимо, як залежить переклад від **актуального членування (тема-рема)** висловлення та взагалі від його логічної структури. Якщо слово «*паралельно*» чітко протиставляється в мовленні «*після*», то перед ним слід очікувати паузу і «розрив», якщо ж таке виділення відсутнє (і для перекладача слова «*а не після...*» будуть несподіванкою), то можливо, що в якості «мінімальної одиниці перекладу» виступить відрізок «*слід виробляти паралельно з вивченням іноземної мови*» (Леонт'єв, 2005: 170).

Очевидно, що при **синхронному перекладі** відомий «збурюючий» вплив здійснює порядок компонентів у фразі мови оригіналу та «мови перекладу». Усі чули, як посередні синхронні перекладачі породжують рідною мовою фрази із завідомо нерідною синтаксичною організацією, віддавши при цьому перевагу ризику забути якісь суттєві компоненти висловлювання при збільшенні «мінімальної одиниці перекладу». У термінах цю проблему, на думку вченого, можна охарактеризувати як проблему групування компонентів мови-посередника (тобто програми).

Це вказує на заданість вжитку мови-посередника (програми) іззовні як на рису, яка є характерною для всіх видів перекладу. Учений зазначає, що цю думку можна виразити інакше: при здійсненні перекладу, як відомо, наявний певний інваріант, який є константним при перетворенні висловлення мовою I у висловлення мовою II. (тут йдеться не про художній переклад, де інваріантом виступає домінанта художньої структури твору). Що ж слугує інваріантом при усному перекладі? Він (інваріант) визначається як «спільність проголошеного ...семантичного змісту», як тотожність «елементарних смислових одиниць мови-посередника, які поставлені у відповідність з даним висловлюванням», як ...«безпосереднє, інтуїтивне відображення» зв'язків та відносин, на кінець, як «ті ж самі думки, відчуття, бажання». Ці визначення, на думку вченого, досить чітко розпадаються на дві групи залежно від того, виголошують їх лінгвісти чи психологи...Перші два визначення витікають з уявлення про об'єктивну, предметно-логічну тотожність одиниць перекладу... Інші два визначення більш близько відображають істинний стан справ. Проте обидва вони – не зовсім коректні. Адже зрозуміло, що «одні і ті ж думки, почуття, бажання» не являють собою в повній мірі вичерпне та конкретне формулювання, навіть якщо перефразувати його (формулювання) та говорити про той самий предметно-логічний та емоційний зміст та про ту саму мотивацію». Що ж (все-таки) являє собою інваріант при усному перекладі? *Олексій Леонт'єв* вважає (Леонт'єв, 2005: 170-172), що таким інваріантом є якраз внутрішня програма (мова-посередник) мовленнєвого висловлення – система функціонально «ненавантажених» смислами елементів предметно-образотворчого кола або ж певних дій, які направлені на ці елементи. А оскільки смисл є функцією співвіднесеності мотивації та цілеспрямованості діяльності, то і вибір програми обумовлений попереднім досвідом людського організму (вірогідного прогнозування), а структура програми (мови-посередника), – факторами ситуації та контексту, оскільки усі ці фактори є релевантними при перекладі та мають бути задіяними при психологічному та прагматичному аналізах (хоча в типових для перекладу випадках деякі із цих факторів нейтралізуються – наприклад, фактор досвіду та фактор ситуації).

ОБГОВОРЕННЯ. У процесі усного двостороннього перекладу перекладачеві необхідно зрозуміти та перекласти всі ті мовленнєві формули, штампи, еліпси і навіть арготичні вирази, якими пістрявіє жвавий діалог та які трапляються незалежно від теми спілкування і в розмові, і в перемовинах, чудове знання яких має бути абсолютно необхідним для усіх тих, хто задіяний у сфері усного перекладу діалогічного мовлення.

Уміння перекладати розповсюджені формули-кліше, вирази розмовної мови, екзотизми, діалектизми, гру слів тощо (Баран т.і., 2008: 195-234) свідчить про те, що перекладач обізнаний в істинно діалогічному мовленні, у тих його виразах, які не засвоюються через книжку чи то через шкільну освіту, а які передаються по-життєво з уст в уста.

Як відомо, норми поведінки людини мають свої мовні відповідники, які не обов'язково збігаються в різних народів. Звідси постає і **завдання усного перекладача**: не просто перекладати, а навчитися в процесі УДП використовувати розмовні вирази, які б найбільшою мірою відповідали певній ситуації спілкування. Знання різного роду виразів-стереотипів, які є характерними для діалогічного мовлення, та вміння їх правильно вживати в процесі перекладу, втілять впевненість у перекладача та допоможуть найбільшою мірою емоційно вплинути на реципієнта, оскільки адресований йому (реципієнту) мовленнєвий матеріал сформульований згідно мовленнєвого узусу правильно, тобто тими ж словами та виразами, які сам слухач звик вживати в подібних ситуаціях.

Окрім того, знання виразів, притаманних діалогічному мовленню, знайомство з мовленнєвою поведінкою носіїв мови, дозволяють зрозуміти їх (носіїв) на півслові, що в свою чергу, створює кращі умови для перекладацької діяльності та здебільшого спонукає до більш швидкого та якісного перекладу.

Таким чином, у діалогічному мовленні застосовується ціла низка таких синтаксичних конструкцій, які є повністю не властивими для монологічного мовлення (Васьківська т. ін., 2019). Тут слід також наголосити на тій обставині, що, як правило, діалогічному мовленню

притаманні досить часті граматичні помилки та відхилення від мовної норми, що не є характерним для монологічного мовлення, адже воно, як правило, є організованим видом усного мовлення та більш підготовленим (Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах, 2002: 167).

Щодо відхилень від мовної норми, то тут слід наголосити, що навіть культурно освічена частина суспільства припускається помилок у мовленні, тому усному перекладачеві з української німецькою і навпаки з німецької українською не слід «втрачати голову» та губити темп/ритм перекладу через граматичні помилки (*порядок слів у підрядних реченнях, вживання артиклів, часових форм тощо*). Проте безграмотний УДП не має стати постійним «виправданням» перекладача. Здійснювати граматично та лексично адекватний переклад – «переклад, який викликає в іншомовного одержувача реакцію, відповідну комунікативній настанові відправника» (Чередниченко, 2017: 17) – має стати основною метою та завданням усного перекладача. Для досягнення цієї мети та ефективного виконання поставленого завдання потрібно завжди знаходити час та по «свіжих слідах» ретельно вивчати кожен здійснений переклад та ґрунтовно проаналізувати помилки, та/аби в подальшому їх не допускати (Чужакин, 2002: 7).

Тоді ж постає питання, а чи так просто розуміти діалогічне мовлення з «граматичними помилками»? На це питання не просто відповісти стверджувально, оскільки в процесі професійної підготовки у вищій майбутній перекладач знайомиться, як правило, лише з правильним мовленням. Його викладачі вже через необхідність просто приречені говорити тільки правильно. У навчальних звукозаписах студентам перекладознавчих відділень також пропонується, як правило, лише правильне мовлення. Наразі слід зазначити, що правильне мовлення – це в певному сенсі мовлення-еталон, а воно є великою рідкістю. Більшість людей говорить набагато гірше і розуміти їх, особливо на слух, буває значно складніше. Всесвітньо відомий драматург і великий учитель акторській професії *Костянтин Станіславський* писав щодо цього: «...я вивчав як себе, так і інших і в результаті остаточно впевнився в тому, що людям потрібно знову йти до школи і починати все з азів. Ми не відчуваємо своєї мови, фраз, складів, букв, а тому легко перекручуємо їх... Додайте до цього окання, акання, шепелявість, гаркавість, гугнявість, вищання, писки, скрипи та всякого роду недорікуватість» (Станіславський, 2017). Відразу ж слід зауважити, що така невтішна характеристика відноситься не тільки до носіїв російської мови (адже саме її мав на увазі геній сцени), це торкається всіх мов світу, не кажучи вже про «суржик» в Україні (Bilous, 2015).

Ось чому ми вважаємо, що для успішної реалізації УДП необхідним є попереднє ознайомлення (попередня проінформованість) з мовленням найрізноманітніших носіїв мови, як, наприклад, німецької (Білоус, Пянковська, 2019), а не тільки з мовленням тих, хто є, так би мовити, мовною елітою того чи того етносу.

Говорячи про неправильне мовлення, ми хотіли б зупинитися на експерименті, який постійно проводиться на четвертому бакалаврському та першому магістерському курсах перекладацького відділення факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка у місті Кропивницькому. Експеримент дозволив нам виявити, що сприйняття неправильного мовлення рідною мовою суттєво відрізняється від сприйняття неправильного мовлення іноземними мовами, у нашому випадку німецькою.

І це насправді так, сприймаючи інформацію рідною мовою, наші студенти мають тенденцію, нібито «пропускати повз вуха» усі повтори (тавтологія), слова-паразити та інші мовленнєві явища. Причому це відбувається навіть тоді, коли студентам конкретно поставлено завдання фіксувати такого типу мовні явища, а самі слухачі мали можливість багаторазово прослухати кожний проголошений вираз. При сприйнятті неправильного мовлення німецькою (*а до цього слід додати ще й традиційну насиченість німецької різного роду діалектизмами, адже кожна федеральна земля чи кантон німецькомовних країн має свій діалект*) ми спостерігали іншу картину: помилки в мовленні доповідача (промовця) призводили до помилок в розумінні прослуханого мовленнєвого матеріалу, або ж навіть до повного (часткового) несприйняття прослуханого.

Наявні в аудіо- відеозаписах студентам приклади німецького спонтанного діалогічного/монологічного мовлення містили в собі не тільки певні думки (світоглядні умовиводи, особисте ставлення до певних подій, вчинків тощо) учасника комунікації, але й являли у певному сенсі пошук найбільш адекватної форми вираження. Невміння (некомпетентність) виявити в цих пошуках особливу функцію діалогічного мовлення, призводило до того, що майбутні перекладачі втрачали суть перекладу, не могли осмислити/зрозуміти логіку викладу промовця (*наприклад, при вживанні німецького кон'юнктиву при заміні прямої мови непрямою тощо*). Це стало наслідком того, що вони (студенти) звикли до добре підготовленого монологічного мовлення, яке відрізняється завершеністю виразів, чіткістю означень/визначень та часто відсутністю спонтанності.

ВИСНОВКИ. На основі вищенаведеного можна зробити висновок: у процесі УДП перекладач мусить розуміти мовлення не тільки на рівні різного роду граматично правильно вжитих синтаксичних конструкцій та еліптичних зворотів, які притаманні діалогічному мовленню, але й розуміти це мовлення з тими типовими мовними помилками, які гіпотетично можуть допускати носії мови як учасники комунікативно акту.

У процесі діалогічного мовлення його учасники можуть здійснювати певні мовленнєві дієства, які можуть змінити попередньо заплановану ситуацію спілкування. Завдання ж перекладача полягає в тому, аби адекватно передати засобами мови реципієнта суть мовленнєвого акту промовця. Оскільки партнери по комунікації постійно міняються ролями, то і перекладачеві доводиться постійно змінювати напрям перекладу. Ця обставина вже сама по собі являє додаткову складність для перекладача. Виходячи з цього, слід зазначити, що, якщо перекладач часто здійснює переклад у двох напрямках, то йому загрожує небезпека «поступово втратити здатність розрізняти **медіаційні** процеси (Черноватий, 2013: 43), тобто процеси посередницької діяльності перекладача (від *англ. mediation – посередництво*), які притаманні кожній мові, та все більше змішувати особливості двох мов при кодуванні. Іншими словами процес УДП має тенденцію перетворювати систему співвіднесеності між мовою, буттям та свідомістю, що відображаються у мовній картині світу однієї мови, у систему комбінування споріднених, але не тотожних мовленнєвих понять двох і більше мов.

Цю «підступність» УДП обов'язково потрібно мати на увазі методистам при розробці дидактичних рекомендацій щодо навчання усному двосторонньому перекладу. І справді, процес УДП являє собою своєрідне «шкідливе виробництво», у ході якого навички переключення перекладача з однієї мови на іншу запроваджуються в складних умовах, коли перекладачеві необхідно нейтралізувати інтерференцію двох мов (від *лат. inter – між, взаємно* та *ferens, ferentis – який несе, переносить – взаємодія мовних систем в умовах білінгвізму, яка виникає у процесі мовних контактів тощо*). Як зазначають дослідники усного перекладу, постійні зміни напрямку переключення передбачають спеціальну роботу над нейтралізацією впливу двох мов, який проявляється в мовних буквализмах, штучних конструкціях, фрагментарному мовленні (Черноватий, 2013: 2634-266; Чужакин, 2002: 16-19; Максимов, 2007:89-9).

Підводячи підсумки до вище викладеного, ми можемо резюмувати наступне: УДП як вид професійної діяльності перекладача слід вирізняти від інших видів усного перекладу, зважаючи на його специфіку. Ця специфіка УДП визначається передусім двома обставинами: по-перше, на відміну від інших видів усного перекладу, які мають справу з монологічним мовленням, яке, як правило, попередньо підготовлене, УДП – це переклад спонтанного діалогічного мовлення з усіма можливими наслідками; по-друге, постійні зміни напрямку переключення вимагають від перекладача умінь та навичок нейтралізувати вплив не однієї, а двох мов при кодуванні.

Студентам перекладацьких відділень (при вивченні всіх видів усного перекладу) слушною порадою має слугувати таке: у навчальному та реальному усних перекладах необхідно постійно піклуватися про наявність хоча б якихось матеріалів з теми перекладу, старатися зібрати якомога більше інформації про учасників перемовин, доповідачів: персональні дані, звання, титули, посади, назви фірм/підприємств та їхні сфери діяльності

тощо. Адже попередня проінформованість завжди була, є і буде запорокою якісного та повноцінного усного перекладу.

На превеликий жаль, в українських вишах, де вивчається фаховий переклад, усним видам перекладу, на наш погляд, приділяється недостатньо уваги. Причиною тому є той факт, що при вступі на спеціальність «035 Філологія» зі спеціалізаціями «035.043 Германські мови та літератури (переклад включно), перша німецька; 035.041 Германські мови та літератури (переклад включно)», перша англійська» абітурієнти в Україні не мають права вибору, ким бути по закінченню вишу – усним чи письмовим перекладачем. В Україні, на противагу прогресивній світовій практиці, усі випускники перекладацьких відділень отримують загальну кваліфікацію – «Перекладач» із зазначенням мови чи декількох мов, а тому і навчальні та робочі плани з підготовки перекладачів є більш загальними, а не предметно-фахово направленними, що суттєво впливає на якість підготовки фахівців саме з усного перекладу.

Перспектива дослідження. На нашу думку, для українських вишів давно назріла потреба у виокремленні **усного перекладознавства** як окремого фаху та в укладанні та публікації підручників з теорії та практики **усного двостороннього перекладу українсько-німецького та німецько-українського напрямів.**

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баран Я.А., Зимомря М.І., Білоус О.М., Зимомря І.М. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. –Вінниця: Нова Книга, 2008. – 256 с.
2. Білоус О.М., Пянківська І.В. Національні варіанти німецької мови (у лінгвогеографічному, соціолінгвістичному, лінгвістичному та лінгвокультурному аспектах): Навч. посіб./ О.М.Білоус, І.В. Пянківська. – Київ: «Центр учбової літератури», 2019. – 314 с.
3. Білоус О.М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій: доопрацьований та доповнений. Навчальний посібник для студентів перекладацьких відділень. – Кіровоград: РВК КДПУ ім. В.Винниченка, 2013. – 200 с.
4. Васківська Г., Паламар С., Порядченко Л. Психолінгвістичні аспекти формування культури діалогічного спілкування //Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistic.– Том 26(2): Психолінгвістика. Серія: Філологія. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2019. – С.11–26.
5. Демецька В. Адаптивна модель перекладу в психолінгвістичному вимірі //Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistic.– Том 26(2): Психолінгвістика. Серія: Філологія. – Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2019. – С. 70–90.
6. Зінукова Н.В. Навчання студентів магістратури усного послідовного перекладу // Danish Scientific Journal.– Vol. 2. – No 10,2018. – С. 18–23.
7. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Перекладознавство (німецько-український напрям): підручник для студентів вищ. навч. закл. /Т.Р.Кияк, А.М.Науменко, О.Д.Огуй. – 3-е вид., доп. і перероб. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2014. – 640 с.
8. Леонтьев А.А. Психолінгвістические единицы и порождение речевого высказывания. Изд. 3-е, стереотипное. – Москва: КомКнига, 2005. – 312 с.
9. Максимов С.Е. Усний двосторонній переклад (англійська та українська мови): Навчальний посібник. Видання друге, виправлене та доповнене / Сергій Максимов – Київ: Ленвіт, 2007. – 416 с.
10. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник/ Л.С.Панова, І.Ф.Андрійко, С.В. Тезікова та ін.. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 328 с.
11. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. Вид. 2-ге, випр. і перероб. /Кол. авторів під керівн. С.Ю.Ніколаєвої.– К.: Ленвіт, 2002. – 328 с.
12. Нестеренко Н.М. A Course in Interpreting and Translation. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 240 с.
13. Саприкін С.С., Чужакін А.П. Світ усного перекладу; навчальний посібник / Сергій Саприкін, Андрій Чужакін. – Вінниця: Нова книга, 2011. – 224 с.
14. Синегуб С.В. Theorie und Praxis der Übersetzung: Deutsch – Ukrainisch. Теорія та практика перекладу з німецької мови.: Навч. посібник / С.В.Синегуб – К.: Вид. центр КНЛУ, 2018. – 272 с.
15. Станиславский К. Работа актера над собой в творческом процессе переживания.– Москва: Махаон, 2017. – 512.
16. Фрумкина Р.М. Психолінгвістика: учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений/ Р.М.Фрумкина. – 4-е изд.б стер.– М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 320 с.
17. Чередниченко О. Переклад – Культура – Ідентичність. – Київ: Видавець Заславський О.Ю., 2017. – 224 с.
18. Черноватий Л.М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. Освіти за спеціальністю «Переклад»/Л.М.Черноватий. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с.с. 252)
19. Чужакін А. Мир перевода. Устный перевод XXI. Seguel: практика+теория. Синхрон / Андрей Чужакін. – М.: Р.Валент, 2002. – 232 с.
20. Швачко С.О. Проблеми синхронного перекладу: Навчальний посібник / Світлана Швачко. – Вінниця: Фоліант, 2004. – 112 с.

21. Best, J., Kalina, S. (Hrsg.). *Übersetzen und Dolmetschen: eine Orientierungshilfe.* –Tübingen: Basel: Francke, 2002. – 341 S.
22. Bilous, O. *Surzhyk und Streben nach geistiger Wiedergeburt der ukrainischen Sprache: aus der Sicht westlicher Forscher // Наукові записки. – Серія: філологічні науки (мовознавство).– Випуск 137. – Кіровоград: Видавель Лисенко В.Ф., 2015. – С. 336–343.*
23. Kobyakova I. *Teaching Translation: Objective and Methods / I. Kobyakova, S. Shvachko // Advanced Education. - N 5 . – Kyiv: Kyiv Polytechnic Institute, 2016. – P. 9-13.*
24. Pöchhacker, F. *Introducing Interpreting Studies.* – London: Routledge, 2004.– 252 p.
25. Pöchhacker, F. *Dolmetschen. Konzeptuelle Grundlagen und deskriptive Untersuchungen.– Tübingen: Stauffenburg Verlag 2000. – 336 p.*
26. Snell-Hornby, M., Höning , H.G., Kussmaul, P., Schmitt, P.A. (Hrsg.). *Handbuch Translation// Zweite, verbesserte Auflage., 2006. – Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH. – 434 S.*
27. Wirl, J. (1958). *Grundsätze zur Problematik des Dolmetschens und des Übersetzens. – Wien; Stuttgart: Braumüller, 1958. – 79 S.*

REFERENCES

1. Baran, Ya., Zymomria, M., Bilous, O., Zymomria, I. (2008). *Phraseology: significant values. A textbook for students of foreign language departments. Vinnytsia: Nova Knyha, 256 s.*
2. Bilous, O., Piankovska, I. (2019). *National variants of the German language (in linguistic and geographic, sociolinguistic, linguistic and linguacultural aspects): A textbook. Kyiv: Centr ucbovovii literatury, 314 s.*
3. Bilous, O. (2013). *Translation theory and technology. A course of lectures: modified and supplemented. A textbook for students of translation departments. Kirovograd: RVK V.Vynnychenko-KSPU, 200 s.*
4. Vaskivska, H., Palamar, S., Poriadchenko, L. (2019). *Psycholinguistic Aspects of Formation of Culture of Dialogical Communication . Psycholinguistic.– Vol. 26(2): Psycholinguistic. Series: Philology. Pereiaslav-Chmelnytskii: FOP Dombrovska J.M., s. 11–26.*
5. Demetska, V. (2019). *Adaptive Model in Translation: Psycholinguistic Dimension. Psycholinguistic.– Vol. 26(2): Psycholinguistic. Series: Philology. Pereiaslav-Chmelnytskii: FOP Dombrovska J.M., s. 70–90.*
6. Zinukova, N. (2018). *Teaching consecutive interpreting to graduate students, Danish Scientific Journal, Vol. 2, No. 10, pp. 18–23.*
7. Kyiak, T., Naumenko, A., Ohui, O. (2014). *Translation studies (German-Ukrainian): A textbook for university students. 3rd edition, supplemented and modified. Chernivci: Bukrek, 640 s.*
8. Leontiev, A. (2005). *Psycholinguistic units and speech utterance generation. 3rd ed., stereotyped. Moscow: KomKnyha, 312 s.*
9. Maksimov, S. (2007). *Bilateral interpreting (English and Ukrainian): A textbook. Second edition, corrected and supplemented. Kyiv: Lenvit, 416 s.*
10. Panova, L., Andriyko, I., Tezikova, S., et al. (2010). *Methods of teaching foreign languages in general educational institutions: A textbook. Kyiv: Akademia, 328 s.*
11. Nikolaeva, S., et al. (2002). *Methods of teaching foreign languages in secondary schools: A textbook. 2nd edition, corrected and modified. Kyiv: Lenvit, 328 c.*
12. Nesterenko, N. (2004). *A Course in Interpreting and Translation. A guide for students and teachers of higher educational institutions. A Course in Interpreting and Translation. Vinnytsia: Nova Knyha, 240 s.*
13. Saprykin, S., Chuzhakin, A. (2011). *The world of interpretation. A textbook. Vinnytsia: Nova Knyha, 224 s.*
14. Syniehub, S. (2018) *Theorie und Praxis der Übersetzung: Deutsch – Ukrainisch. Kyiv: KNLU, 272 s.*
15. Stanislavsky, K. (2017). *The work of an actor at improving himself in the creative process of experiencing. Moscow: Machaon, 512 s.*
16. Frumkina, R. (2008). *Psycholinguistics: A textbook for students of higher educational institutions. 4th edition, stereotyped. Moscow: Akademia, 320 s.*
17. Cherednichenko, O. (2017). *Translation – Culture – Identity. Kyiv: Saslavskii O.Y., 224 s.*
18. Chernovaty, L. (2013). *Methods of teaching translation as a specialty: A textbook for students of higher educational institutions in the “Translation” specialty area. Vinnytsia: Nova Knyha, 376 s.*
19. Chuzhakin, A. (2002). *The world of translation. Interpretation XXI. Seguel: practice+theory. Synchronous. Moscow: R.Valent, 232 s.*
20. Shvachko, S. (2004). *Simultaneous interpretation problems: A textbook. Vinnytsia: Foliant, 112 s.*
21. Best, J., Kalina, S. (Hrsg.) (2002). *Übersetzen und Dolmetschen: eine Orientierungshilfe. Tübingen: Basel: Francke, 341 S.*
22. Bilous, O. (2016). *Surzhyk und Streben nach geistiger Wiedergeburt der ukrainischen Sprache: aus der Sicht westlicher Forscher. Naukovi zapysky, Series: Philological Sciences, Issue 137. Kirovograd: Lysenko V.F., s. 336–343.*
23. Kobyakova, I. (2016). *Teaching Translation: Objective and Methods / I. Kobyakova, S. Shvachko // Advanced Education. – N 5 . Kyiv: Kyiv Polytechnic Institute, p. 9–13.*
24. Pöchhacker, F. (2004). *Introducing Interpreting Studies. London: Routledge, 252 p.*
25. Pöchhacker, F. (2000). *Dolmetschen. Konzeptuelle Grundlagen und deskriptive Untersuchungen. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 336 p.*
26. Snell-Hornby, M., Höning , H.G., Kussmaul, P., Schmitt, P.A. (Hrsg.). (2006). *Handbuch Translation// Zweite, verbesserte Auflage. Tübingen: Stauffenburg Verlag Brigitte Narr GmbH, 434 S.*

27. Wirl, J. (1958). Grundsätze zur Problematik des Dolmetschens und des Übersetzens. Wien; Stuttgart: Braumüller, 79 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олександр Білоус – кандидат філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики, декан факультету іноземних мов Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, місто Кропивницький. Заслужений працівник освіти України.

Наукові інтереси: семантико-стилістичний аналіз художніх творів, теорія і практика перекладу германських мов.

Ольга Білоус – старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, місто Кропивницький.

Наукові інтереси: українсько-німецькі міжлітературні зв'язки, теорія і практика перекладу германських мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Oleksandr Bilous – Doktor of Philosophy (Ph.D.), Full-Professor, Professor of the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Dean of the School of Foreign Languages, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi, Honoured Educator of Ukraine.

Scientific interests: semantic and stylistic analysis of fiction texts, theory and practice of translation of Germanic languages.

Olha Bilous – Master teacher of the Department of Translation, Applied and General Linguistics, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University in Kropyvnytskyi.

Scientific interests: German-Ukrainian interliterary relations, theory and practice of translation of Germanic languages.

УДК 811. 161. 1'373.23

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.88>

ФЕНОМЕН ЛАКУНАРНОСТІ В ІБЕРО-РОМАНСЬКІЙ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕВОДІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕВОДА КОМІКСА «СУДЬБА НУМАНСІЇ» С ІСПАНСЬКОГО НА РУССКИЙ)

Анна ХОДОРЕНКО (Днепр, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2086-8881>

e-mail: Khodorenko_anna@ua.fm

ХОДОРЕНКО Г.В. ЯВИЩЕ ЛАКУНАРНОСТІ В ІБЕРО-РОМАНСЬКІЙ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ «ДОЛЯ НУМАНСІЇ» З ІСПАНСЬКОЇ НА РОСІЙСЬКУ). В статті в загальному вигляді розглядаються проблеми перекладу лакунарних одиниць при перекладі твору "Доля Нумансії" з іспанської в російську, пов'язані з явищем лакунарності, використовуються функціональний, та порівняльний методи, а також метод контекстологічного аналізу міжмовного та структурно-семантичного. Наведено приклади, розглянуто основні трансформації при перекладі, проаналізовано проблеми невідповідностей. Охарактеризовано явище культурно-мовної лакунарності як джерела невідповідностей при перекладі, пропонуються шляхи вирішення.

Ключові слова: лакунарність, номінація, семантика, трансформації, переклад

KHODORENKO Anna. LACUNARITY PHENOMENON IN IBERO-ROMANCE PHILOLOGY ON THE MATERIAL OF THE COMICS «THE FATE OF THE NUMANTIA» TRANSLATION FROM SPANISH INTO RUSSIAN. The article makes an attempt analyze general and specific problems of the translation of lacunar units in the translation of the modern Spanish literature work, «The Fate of the Numantia». The material of the analysis is original translation from Spanish into Russian made by the author of the present article. The problem being discussed in the article deals with the phenomenon of lacunarity. Methods used are both functional and comparative approaches, as well as the method of contextual analysis of inter-language and structural-semantic comparison of lacunar units. The paper contributes the study of the inter-semiotic translation of comic books by means of a descriptive analysis of the translation of the comic "Numantia" and peculiar characteristics of Spanish-Russian translation with pragmatic functions focused. The study is carried out through an effective analysis of the two languages and their relations while translating the comic book into Russian. This work deals with the peculiarities of intersemiotic translation. It is proving to facilitate the clarification of the concepts given in the target original text considering other kinds of translation such as interlinguistic or intralinguistic types of translation. The intention of the work is, therefore, to study the main characteristics of the comic

with the help and by means of corpus, of the two main languages and the relations between them. Main translation transformations have been identified and classified with the examples shown. The concepts of onomatopoeia, lacunarity, metaphor have been discussed.

Keywords: lacunarity, nomination, semantics, transformation, translation.

Постановка проблемы. Статья посвящена проблемам перевода произведения «Судьба Нумансии» с испанского на русский, и, в частности проблемам, связанными с явлением лакунарности.

Анализ достижений и публикаций. Теоретической базой настоящего исследования аспектов современного перевода послужили работы (Плеухова, 2017; Вежбицкая, 1996). Методологической основой разработки ключевых понятий когнитивного перевода взяты работы (Лакофф, 2000; Кронгауз, 1987 и др.). Лексическое значение (далее ЛЗ), формирование и особенности ЛЗ рассмотрены в работе (Лайонз, 2003). Аспекты межкультурной коммуникации, приобретающие особую важность в процессе перевода, проанализированы в работе (Анисимова, 2003). Особенности когнитивного преломления в лингвистических науках посвящены в частности, работы (Зильберт, 1886; Апресян, 1993; Болдырев, 2003). Используются функциональный, сопоставительный методы, а также метод контекстологического анализа межъязыкового и структурно-семантического сопоставления лакунарных единиц.

Целью статьи является в общих чертах охарактеризовать комикс «Судьба Нумансии» и в общем виде показать линии решения проблем перевода. Практическая значимость состоит в совершенствовании приемов и методов перевода с испанского языка на русский и с русского языка на испанский, в теории и практике лексикографии, переводоведении. Материалом исследования послужило произведение-комикс «Судьба Нумансии», основанное на реальных событиях, которые имели место в Нумансии (в настоящее время Гаррай, провинция Сория, Испания) более двух тысяч лет назад и повествует о пострадавших от врагов защитниках древней Нумансии, с одной стороны, и тех, кто напал на нее, с другой. Айус, один из немногих оставшихся в живых после падения, рабов, который боролся в течение двух десятилетий и претерпел мученическую смерть, повествует о 20-летнем сопротивлении Риму. Авторы комикса «Нумансия» Р. Гарсия и Э. Торрес размышляют над своей первой работой (одной из самых эпических историй в мире) со страстью и сожалением о том, что это одна из самых игнорируемых и неизвестных историй. Последствия сопротивления заключались не только в падении Рима, но и в том, что до сегодняшнего дня напоминают о себе давно минувшие события сопротивления Нумансии. Значимость работы предусматривает соответственно важность выполняемого перевода.

В работе (Плеухова, 2017: 13) есть упоминание О. Гассет, что «читателям какой-либо страны не доставляет удовольствия перевод, сделанный в стиле их собственного языка. Для этого им с излишком хватает произведений своих писателей. Им нравится обратное: чтобы, доведя возможности языка до предела понимания, в нем просвечивала манера говорить, свойственная переводимому автору».

Перевод призван донести идею оригинала без искажения, что затруднено достаточно часто отсутствием определенных понятий в языке-цели. Это отсутствие называют «лакунарностью» (Плеухова, 2017: 13). Донести идею до реципиента становится сложной задачей, поскольку переводчик неизменно прибегает к трансформациям, где замена иногда целого понятия становится неизбежной.

Таким образом, задача переводчика, становится еще сложнее, ведь переводчик находится под *Damoclis gladius* критиков, авторов, как и между двумя языками, двумя национальными сознаниями, историями, культурами, восприятиями. Как показывает практика перевода фактического материала статьи, а именно комикса «Нумансия», не представляется возможным следовать одной из упомянутых выше стратегий перевода. Сохраняя оригинал переводчик достигает чистоты мысли и четкости ее передачи читателю. В примере ниже можно видеть сохранение стиля с единственной лексической заменой *daba raso* (дословно «дать ход») на *уступил место*.

...*De haber matado a su abuelo Balor con su honda, daba paso a la oscuridad de la noche...*
 → ... *Убив свого дєда Балора, он уступил место темноте ночи ...*

Систематизация явления лакунарности в языках, в целом, и выделения русских лакунарных единиц (ЛЕ) и лакунарных испанизмов, выделение этнографических лакунарных единиц в сопоставляемых языках, а также условий эквивалентности и адекватности переводов на уровне лакунарных единиц сопоставляемых языков дает возможность осуществлять перевод в соответствии с теоретическими обоснованиями для достижения конечной цели успешного переводческого результата («продукта»).

Изучение проблемы лакунарности на примере комикса «Нумансия» позволило установить, что семантическое расхождение между языками связано со спецификой языка, культуры и истории наций. Лакунарность рассматривается как языково-культурная категория (Плеухова, 2017: 13). Вопрос безэквивалентности в языке перевода лакунарных образований определило необходимость их прямого перевода и появление заимствований.

Согласно классификаций, предложенных различными исследователями, на примере нашего материала, было выделено несколько видов ЛЕ:

1. Лексико-семантические лакунарные единицы.

1.1. Исторические лакунарные единицы (имена собственные, географические названия). Примеры: *Нумансия, Айус, Сегедейцы*.

2. Лексико-стилистические лакунарные единицы. Фразеологизмы, без-эквивалентные сочетания.

Например, ...*El augur golpeó una y otra vez las vísceras del cobarde con su mano derecha y el mensaje de los dioses era claro...* → ... *снова и снова бил по рукам труса правой рукой... послание богов было ясно ...*

Исследование этнографической лакунарности позволяет сделать вывод, что она, находясь в непосредственной связи с внеязыковой реальностью, является динамичной категорией: лакуны могут появляться или исчезать, заполняться в языке, вместе с возникновением явлений и понятий, их порождающих, или когда средства компенсации лакунарности становятся эквивалентами. Анализируя тематические группы, выделенные в рамках этого вида лакунарности, на материале нашего фактического материала, можно дать заключение, что, что общее в русском и испанском языках проявляется на «гиперонимическом» уровне (совпадение названий тематических групп, рассмотренных на материале этих произведений, а специфическое, особое, на более конкретном, «гипоонимическом» уровне таких тематических групп, как предметы одежды, профессии, транспорт, жилье, мебель.

На лексико-семантическом уровне лакунарные единицы являются семантическими архаизмами, фоновыми лакунарными единицами, эмотивными лакунарными единицами, такими, например, как *восклицания героев*. Структурный анализ типов исследуемых единиц и их перевода показал, что с нарастанием денотативной насыщенности значения ЛЕ, растет частотность возникновения межъязыковой лексической лакунарности, также, в силу обладания эмотивной функцией (анализ сделан на примере комикса, учтены восклицания героев), составляющие лакунарности также связаны с категорией коннотативности.

Исторические ЛЕ включают: 1) реалии (предметы одежды, профессии, транспорт, жилье, ЛЕ со значением еды, посуды, домашней утвари, игр, музыкальных инструментов, денежных единиц, мер длины и веса); 2) ЛЕ (географические реалии; исторические имена; культурологические реалии);

Приведем примеры. Для наглядности, ЛЕ выделены подчеркиванием.

Sabiendo que los aniquilarían, abandonaron su ciudad y huyeron hasta aquí. → *Зная, что они будут уничтожены, они покинули свой город и скрылись здесь.*

Gracias a su caudillo, Caros, el más belicoso de los guerreros, con buenas dotes de mando y famoso por su valor, los numantinos acogimos a su pueblo. Y no sólo sus almas, sino también sus problemas con Roma. → *Благодаря своему лидеру, Каросу, самому агрессивному из воинов, с*

хорошими лидерскими качествами известному своей храбростью, нумантинцы приветствовали его в своей деревне. И не только народ, но и борьбу с Римом.

Así, nos convertimos en su objetivo. → Таким образом, мы стали их целью.

Ante esta rebelión, el senado tomó una decisión sin precedentes. → Столкнувшись с сопротивлением, сенат принял беспрецедентное решение.

Decidieron cambiar el inicio del año de los idus de marzo... → Они решили изменить начало года ...

Перспективы. Лакунарные единицы, без-эквивалентные участки текстов, как современных, так и исторических представляют перспективу для дальнейших исследований, выделение концептуальных областей, тематик и инструментов для снятия проблемы лакунарности в переводе разных языковых пар..

Рассмотрение средств перевода лакунарных единиц при переводе художественной литературы позволяет признать калькирование, описательный метод и создание корреляционных контекстов удачными.

Выводы. Из испанской лакунарной лексики из фактического материала исследования, были выделены и определены: 1. Устаревшая лакунарная лексика: архаизмы, историзмы; 2.Испанизмы: ЛЕ, обозначающие обычаи и традиции; профессии, титулы; денежные единицы; наименование построек, помещений; наименование бытовых предметов; пищи, напитков; одежды и ее деталей; географические названия; наименование песен, танцев, музыкальных инструментов; прозвища. Лакунарные единицы, как указывалось, усложняют задачу перевода. С одной стороны, переводчик должен раскрыть значение лакунарной единицы и передать смысл, предполагаемый игрой слов. Цель, которую, преследует переводчик, восполнить семантическую потерю смысла, передаваемого игрой слов в тех случаях, где, по нашему мнению, это трудно сделать.

БИБЛИОГРАФИЯ

- 1.Анисимова, Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация / Е. Е. Анисимова. М. : Флинта, 2003. – 245 с.
- 2.Апресян В. Ю. Метафора в семантическом представлении эмоций / В. Ю. Апресян, Д. Ю. Апресян // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 3 – 28.
- 3.Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : ТГУ, 2001. – 316 с.
- 4.Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
- 5.Зильберт Б.А. Социопсихолингвистическое исследование текстов радио, телевидения, газеты / Б.А.Зильберт. – Саратов: Изд-во СГУ, 1986. – 210 с.
- 6.Кронгауз М. А. «Воплощенное» и «невоплощенное» имя собственное: некоторые аспекты референции / М. А. Кронгауз // Экспериментальные методы в психолингвистике. – М. : Наука, 1987. – С. 118 –135.
- 7.Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая. К теории частей речи /Е. Курилович // Очерки по лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1962. – С. 57-70.
- 8.Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи. Что категории языка говорят нам о мышлении / Дж. Лакофф. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 876 с.
- 9.Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение / Дж. Лайонз // Язык. Значение. Контекст. – М. : Языки славянской культуры, – 2003. – 400 с.
10. Мельчук И. А. Толково-комбинаторный словарь современного русского языка: Опыт семантико-синтаксического описания русской лексики / Мельчук И. А., Жолковский А. К., Апресян Ю. Д. и др. –Wien : Wiener Slavistischer Almanach, 1984. – 636 с.
11. Плеухова Е. А. Лексическая лакунарность и ее отражение в переводе: На материале русского и испанского языков Эл.ресурс: <http://dspace.kpfu.ru/xmlui/handle/net/116653>

REFERENCES

1. Anisimova, Y. Y. (2003). Lingvistika teksta i mezhkul'turnaya kommunikatsiya. [Text linguistics and intercultural communication] M. : Flinta.
2. Apresyanyan V. Y. (1993). Metafora v semanticheskom predstavlenii emotsiy//Voprosy yazykoznaneya [Metaphor in emotional expression of semantics//Questions of linguistics]. M. : Flinta.
3. Boldyrev N. N. (2001). Kognitivnaya semantika [Cognitive semantics]. Tambov : TGU.
4. Vezhbitskaya A. (1996). Yazyk. Kul'tura. Poznaniye [Language. Culture/ Cognition] M. : Russkiye slovari.
5. Zil'bert B.A. (1986). Sotsiopsikholingvisticheskoye issledovaniye tekstov radio, televideniya, gazety [Social,psychological and lingvistic investigation of the texts over radio and television] Saratov: Izd-vo SGU.

6. Krongauz M. A. (1987). «Voploshchennoye» i «nevoploshchennoye» imya sobstvennoye: nekotoryye aspekty referentsii // Eksperimental'nyye metody v psikholingvistike. ["Implied" and "not implied" proper name: some aspects of referent meaning]. M. : Nauka.
7. Kurilovich Y. (1962). Derivatsiya leksicheskaya i derivatsiya sintaksicheskaya. K teorii chastey rechi // Ocherki po lingvistike [Derivation and syntactic derivation. To the theory of parts of speech]. M.: Izd-vo inostr. lit-ry .
8. Lakoff J. (2004). Zhenshchiny, ogon' i opasnyye veshchi. Chto kategorii yazyka govoryat nam o myshlenii [Women. Fire. Dangerous things. What categories reveal about the mind]. M. : YAzyki slavyanskoj kul'tury.
9. Layonz J. (2003). Lingvisticheskaya semantika. Vvedeniye. [Linguistic semantics/ Languages of Slavic culture] – M. : YAzyki slavyanskoj kul'tury.
10. Mel'chuk I. A. (1984). Tolkovo-kombinatornyy slovar' sovremennogo russkogo yazyka: Opyty semantiko-sintaksicheskogo opisaniya russkoj leksiki [Explanatory dictionary of modern Russian: experiments of semantic and syntactic description of Russian lexics] Wien : Wiener Slavistischer Almanach,– 636 s.
11. Pleukhova Y. A. Leksicheskaya lakunarnost' i yeye otrazheniye v perevode: Na materiale russkogo i ispanskogo yazykov [Lexical lacunarity and its reflection in translation and interpretation: on the material of Russian and Spanish] El.resurs: <http://dSPACE.kpfu.ru/xmlui/handle/net/116653>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Ходоренко – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Научні інтереси: лінгвістика, когнітивна лінгвістика, переклад.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Anna Khodorenko - Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners of the Oles Honchar National University of Dnipro.

Scientific interests: linguistics, cognitive linguistics, translation.

УДК 378:81'255.2:6:[811.161.2+811.111]

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.89>

ПОРІВНЯЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДУ СКЛАДНИХ АНГЛОМОВНИХ ГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Леонід ЧЕРНОВАТИЙ (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3411-9408>

e-mail: leonid.m.chernovaty@meta.ua

Ірина ЛИПКО (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5021-8126>

e-mail: inozemni2@gmail.com

Світлана РОМАНЮК (Харків, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6208-6047>

e-mail: romanukcactus2504@gmail.com

ЧЕРНОВАТИЙ Леонід, ЛИПКО Ірина, РОМАНЮК Світлана. ПОРІВНЯЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ГАЛУЗЕВИХ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ. На основі аналізу оригінальних репрезентативних паралельних текстів подано результати дослідження порівняльного співвідношення способів перекладу українською мовою складних англomовних термінів в юридичній, фармакологічній та лінгводидактичній галузях. Встановлено залежність співвідношення способів перекладу складних термінів від сфери, до якої вони відносяться.

Ключові слова: галузевий переклад українською мовою, лінгводидактична сфера, складні англomовні терміни, співвідношення способів перекладу, фармакологічна сфера, юридична сфера.

CHERNOVATY Leonid, LYPKO Iryna, ROMANIUK Svitlana. COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF RENDERING ENGLISH TERMINOLOGICAL COMPOUNDS INTO UKRAINIAN. The article describes a research into a comparative correlation of translation techniques in rendering English legal (cyber law), linguodidactic and pharmacological compound terminology into Ukrainian. The results corroborated the authors' hypothesis: the said correlation is not permanent and depends on the domain the terms belong to. The share of transcoding is the highest (88%) in rendering pharmacological compounds, and then go the linguodidactic (68%) and legal terms (16%). The overwhelming transcoding advantage of the first two domains over the latter may be explained by a considerable share of lexemes of Latin and Old Greek origin used in the term-formation process within those spheres. The advantage of the first domain over the second one, in its turn, may be accounted for by a significant amount of terms indicating medicines labels, which are exclusively based on the words of the said origin. Linguodidactic terms, borrowed from linguistics, have a clear inclination towards adaptive transcoding, whose share is tenfold greater than the transliteration share, while the correlation of those types of transcoding in rendering pharmacological compounds is much more balanced (1,4 : 1,0). A relatively small share of transcoding in rendering the cyber law terminology may be attributed to a relative novelty of that domain, which resulted in using a greater proportion of native lexemes in coining the new terminology. It contributes to a more uniform distribution among various translation techniques – roughly similar shares of dictionary equivalents, copying the source term structure and contextual substitution (from 21% to 24%). The terms directly related to educational methods and techniques are also often formed on the basis of native lexemes and subsequently their structure is frequently copied as well. Word deletion is extremely rare in rendering linguodidactic and pharmacological terms, but this technique has a limited application in the domain of cyber law (7%), which may be related to the specifics of legal terminology characterized by a certain degree of redundancy. The shares of other translation techniques in all domains are negligible and may be accidental

Keywords: correlation of translation techniques, cyber law, English compounds, linguodidactics, non-fiction translation into Ukrainian, pharmacology.

Вступ

Останні роки засвідчили різке зростання глобальної зацікавленості питаннями термінології та її перекладу, включаючи й навчання останнього. Розглядалися загальні питання співвідношення термінології й перекладу (Maia 2005; Білозерська та ін., 2010) та її особливості в різних галузях людської діяльності. Зокрема, вивчалися особливості перекладу в галузі юриспруденції (Harvey, 2002), розбиралися способи поповнення термінологічного складу й термінотворчі процеси в українській мові на матеріалі терміносистеми міжнародного права, (Разбегіна, 2014), на основі експериментального дослідження перекладів юридичних текстів перекладачами-початківцями, досліджувалися їхні перекладацькі стратегії стосовно імплікатур тексту оригіналу (Hjort-Pedersen & Faber, 2010) тощо.

Дослідження проводилися і в інших галузях. Приміром, в медичній сфері вивчалася відповідна термінологія як засіб лексичного вираження текстової категорії «інформативність» (Єщенко, 2018), аналізувалася специфіка перекладу та тлумачення клінічної термінології (Запорожець, Сидора, 2016), розглядалася термінологія англійських текстів інструкцій до медичних препаратів та її переклад українською мовою (Снітовська, 2017), розбиралася проблема передачі епонімів в українській фармацевтичній термінології (Хирівська, 2015), порівнювалися методи навчання медичних термінів (Wakabayashi, 1996) тощо. Досліджувалося й співвідношення способів перекладу фахової лексики. Зокрема, аналіз згаданого співвідношення при перекладі медичної термінології в усному дискурсі (на матеріалі художнього фільму) (Шепітько, Тарапатов, 2019) показав домінування транскодування (транслітерування і транскрибування) та калькування, однак дослідження у сфері фармакології (Сирота, Черноватий, 2018), проведені на матеріалі письмових текстів, не виявили суттєвої ролі калькування, принаймні при перекладі однослівних термінів, а випадків транскрибування взагалі не виявлено. Це дозволяє припустити, що згадане співвідношення може бути різним у різних галузях, однак це припущення потребує спеціальної перевірки.

Вивчення співвідношення способів перекладу в процесі передачі фахової лексики різними мовами в різних сферах є важливим не тільки для термінознавства і перекладознавства, але й для навчання галузевого перекладу, що й пояснює **актуальність** згаданої проблеми. **Об'єктом** її дослідження є особливості передачі англійської галузевої термінології українською мовою, а **предметом** – порівняльне співвідношення способів її перекладу в різних сферах. **Метою** даної праці є встановлення наявності чи відсутності відмінностей у згаданому співвідношенні при перекладі текстів різної фахової

спрямованості. Досягнення згаданої мети передбачало вирішення низки завдань: формулювання гіпотези, вибір сфер аналізу, підбір автентичних текстів як джерел матеріалу дослідження, вибір корпусу термінологічних одиниць у кожній сфері, визначення змісту способів перекладу, порівняльний аналіз співвідношення способів перекладу в кожній із обраних сфер та формулювання висновків. Послідовне вирішення цих завдань і визначило зміст подальшого викладу.

Підґрунтя дослідження

Дослідження ґрунтувалося на такій гіпотезі: співвідношення способів перекладу структурно однотипної термінології не є постійним, а залежить від сфери, до якої вона відноситься. Для дослідження було вибрано три достатньо віддалені одна від одної сфери: Інтернет-право, методика навчання іноземних мов та фармакологія. У кожній сфері було обрано репрезентативні автентичні тексти (Declaration, 2003; Richards et al., 1992; Samura et al., 2010), з яких було вибрано корпус термінів для аналізу. Зважаючи на рамки статті, в ній ми обмежимося аналізом лише складних термінів (слів, утворених складанням основ, що пишуться разом або через дефіс (Ющук, 2003: 281)), способи перекладу яких раніше практично не вивчалися. Кількість складних термінів, відібраних для аналізу, склала 62 одиниці в галузі Інтернет-права, 90 – у фармакології та 170 – у лінгводидактиці.

Зважаючи на неоднакове тлумачення змісту способів перекладу в різних класифікаціях (Комиссаров, 1990; Molina & Hurtado Albir, 2002; Карабан, 2004; Корунець, 2008), наша робоча типологія ґрунтувалася на запропонованій В.І.Карабаном (Карабан, 2004), за винятком калькування, яке тут тлумачиться як копіювання структури складного слова (наприклад, *homework* – домашнє завдання) (Черноватий, 2016)). Інші можливі способи передачі складних термінів, зокрема, включали вибір словникового відповідника та різні види транскодування (транскрибування – передається вимова слова); транслітерування – передається написання слова), змішане транскодування передається частково написання, а частково – вимова, адаптивне транскодування – друга частина слова адаптується до мови перекладу). При контекстуальній заміні відповідником вибирається слово, відсутнє в словнику, яке, проте, підходить за контекстом. Видами такої заміни є конкретизація (слово ширшої семантики передається словом вужчої), генералізація (зворотній процес), антонімічний та описовий переклад, а також смисловий розвиток. Можливі також додавання слів, перестановка основ або навіть вилучення однієї з них.

На наступному етапі було проведено аналіз способів перекладу, застосованих для передачі кожного терміна в межах кожної із згаданих раніше сфер, результати якого (див. також Денчик, Черноватий, 2018; Богданова, Черноватий, 2019; Двойніков, Черноватий, 2019) подано далі.

Результати і обговорення

Сфера Інтернет-права. Кожен п'ятий термін (21,5%) перекладався за допомогою вибору словникового відповідника у формі слова з однією основою. Ці лексеми включали, по-перше, загальноживані слова, які введено до сфери, що розглядається, ситуативно: *bedrock* – основа, *network* – мережа, *outdated* – застарілий, *safeguard* – захищати, *shortfall* – дефіцит. По-друге, сюди відносяться власне комп'ютерні терміни: *front-end* – зовнішній інтерфейс, *hardware* – апаратні засоби, *software* – програмне забезпечення. Два терміни стосуються порушень Інтернет-права: *eavesdropping (equipment)* – (пристрої) підслуховування, *wiretapping* – прослуховування, а ще у двох випадках спостерігалось вживання терміна *framework* у словникових значеннях “структура” (*Framework on Protecting Privacy* – структура захисту особистої інформації) та “рамки” (*terminological framework* – рамки).

Кілька термінів, незважаючи на перебування серед словникових відповідників, утворено шляхом калькування, тобто передано складними лексемами (*broadband* – широкопasmовий) або двома окремими словами (*copyright* – авторські права). Що стосується інших термінів, то хоча вони й можуть бути відсутніми серед словникових відповідників, але їхнє значення, у більшості випадків, легко виводиться із значення їхніх складових елементів, а сам термін легко калькується, наприклад, *cybersecurity* – кібербезпека. Цей спосіб залишається

ефективним навіть у випадках, коли значення терміна є менш прозорим: *multistakeholder* – багатосторонній, *notice-and-choice (system)* – “повідомлення та вибір” (система). Загальна частка калькування виявилася досить високою (21%).

Проте не завжди відповідники, запропоновані в словнику, підходили за контекстом. В таких випадках застосовувались інші шляхи передачі термінів тексту оригіналу, переважно контекстуальна заміна, частка якої є найбільшою серед інших способів перекладу (24%). В усіх випадках відповідником англomовного складного терміна вибирається українська лексема з однією основою: (*media outlets* – засоби (масової інформації), *patchwork* – збірник (федеральних законів), *streamlined* – налагоджений, *top-down* – ієрархічний (режим регулювання). Зафіксовано й використання антонімічного перекладу (*non-military* – цивільний) та генералізації (*peer-to-peer* – взаємний). Контекстуальну заміну фахових лексем в аналізованій галузі добре ілюструє варіативність терміна *framework*, два словникових відповідника якого вже розглядалися вище. Крім них, його значення передавалося, залежно від контексту, й іншими лексемами, такими як “концепція” (*privacy framework* – концепція конфіденційності) або “база” (*regulatory framework* – нормативно-правова база”). Спостерігався навіть випадок вилучення цього терміну, що ніяк не вплинуло на контекст: *key framework of challenges* – ключові проблеми.

Наявність серед термінів у сфері Інтернет-права лексем латинського та давньогрецького походження створює сприятливі умови для їх транскодування, частка якого є досить помітною (16%). При цьому половина з них (8%) передається за допомогою адаптивного його виду: *infrastructure* – інфраструктура, *nondiscriminatory* – недискримінаційний, *telecommunications* – телекомунікації. Решта термінів згаданого типу передається шляхом транслітерування (5%) (*HyperText* – гіпертекст, *kilobit* – кілобіт, *telegraph* – телеграф) або транскрибування (3%) (*Craigslist* – Крейгслист, *online* – онлайн).

Решта випадків припадає на трансформації, частка яких є незначною. Вилучення слів (7%), крім уже згаданого *framework*, трапилося ще лише тричі: *government-run* – державний, *web-based (content)* – веб-(контент), *website* – сайт. На випадки додавання слів припадає 3% і завжди йдеться про похідні від терміна *copyright*: *copyrightable* – що охороняється авторським правом, *copyrighted* – захищений авторським правом. Таку саму частку (по 3%) займають і перестановка слів як самостійний спосіб перекладу (*user-friendly* – зрозумілий користувачу) та її застосування разом із додаванням слів (*control-free* – вільний від контролю). Одночасне використання додавання і вилучення слів трапилося лише одного разу: *cease-and-desist (order)* – (наказ про) припинення протиправних дій.

Лінгводидактична сфера. Аналіз 170 термінів у цій сфері засвідчив, що, на відміну від юридичних термінів, головним способом їх передачі є транскодування, питома вага якого сягає 68%. В межах цього способу переважає адаптивний його вид (62%), а решта (6%) припадає на транслітерування, в той час як інші його види (транскрибування та змішане транскодування) взагалі не застосовуються. Причинами такої переваги транскодування можуть бути джерела запозичення лексики до сфери методики навчання мов. Головним її джерелом, за даними досліджень (Богданова, Черноватий, 2019), є мовознавство (44,6%), терміни якого утворювалися переважно в досить віддаленому минулому, ґрунтуючись на латинських та давньогрецьких основах, які, як уже згадувалося, є сприятливими для транскодування. Головними розділами мовознавства, що послужили джерелом для утворення лінгводидактичної термінології, послужили фонетика (наприклад, *homorganic* – гоморганний), орфографія (*orthographic* – орфографічний), граматики (*holophrase* – голофраза), лексика (*lexicology* – лексикологія), назви лінгвістичних теорій (*psycholinguistics* – психолінгвістика), лінгвістичні категорії (*paradigmatic* – парадигматичний) тощо.

Інші галузі, з яких походять міжгалузеві інтернаціональні терміни, транскодовані й запозичені методикою навчання іноземних мов, включають семіотику (наприклад, *ideogram* – ідеограма), фізику (*scalogram* – шкалограма), теорію пізнання (*ontogenesis* – онтогенез), математичну статистику (*percentile* – процентиль), соціолінгвістику (*macro-sociolinguistics* – макросоціолінгвістика) тощо.

Транслітерування обмежено (6%) застосовується стосовно лексем, форма яких не потребує адаптації до норм української мови, наприклад, певних лінгвістичних термінів (*homograph* – омограф), назв варіантів мов чи мовлення (*acrolect* – акролект, *basilect* – базілект, *idiolect* – ідіолект, *mesolect* – мезолект), деяких термінів у сфері інформаційних технологій (*microprocessor* – мікропроцесор).

Другим за порядком, але з великим відставанням від транскодування, йде калькування (18%). Тут ми також бачимо мовознавчі терміни, однак їхня частка є суттєво меншою (лише кожне десяте слово серед усіх калькованих), порівняно із попередньою категорією: *monosyllabic* – односкладовий, *meta-language* – метамова. Натомість значно зросла частка термінів, що відносяться до процесу навчання, зокрема, до контролю його результатів (*post-test* – заключний тест), психологічних операцій, що входять до змісту навчання (*overgeneralization* – надгенералізація, *self-esteem* – самооцінка), безпосередньо змісту навчання (*microteaching* – мікрОВикладання, *self-corrections* – самовиправлення), його керування (*over-regularization* – надрегулювання) та дослідження (*meanscore* – середня величина), структурних частин (*sub-topic* – підтема, *paragraph* – абзац), формування білінгвізму в процесі навчання (*monolingual* – одномовний, *multilingual* – поліглот) тощо.

Інші способи перекладу мають незначні частки. Додавання слова (6%) потребували деякі запозичення із загальної (*mainstreaming* – навчання за загальною програмою) або сурдопедагогіки (*lip-reading* – читання з губ), а також адаптована до лінгводидактики лексика загального вживання (*jigsaw* – методика мозаїчного навчання). Інколи додавання слова застосовувалося одночасно з перестановкою (наприклад, *pre-writing* – етап, який передє письму). Контекстуальна заміна застосовувалася рідко (2%), наприклад, *membership* – класифікація, а випадки застосування словникового відповідника (3%) обмежувалися комп'ютерною термінологією, яка вживається практично в усіх галузях, і яка вже згадувалася раніше (*software* – програмне забезпечення), а також загальноновживаною лексикою (*outline* – план).

Фармакологічна сфера. Тут спостерігається більше поширення складних термінів, порівняно із попередніми двома галузями. Це пояснюється, перш за все, значною часткою назв медичних препаратів у загальному корпусі термінів, які зазвичай утворюються шляхом складання двох або навіть трьох чи більше основ, наприклад, *chlorpromazine* – хлорпромазин, *cimetidine* – циметидин, *clarithromycin* – кларитроміцин.

Оскільки для утворення таких складних термінів використовуються основи латинського чи давньогрецького походження, то природно, що тут спостерігається висока питома вага транскодування, сукупна частка якого в загальному обсязі способів перекладу становить 89%. При цьому 33% припадає на транслітерування, яке поширюється не тільки на назви препаратів, наприклад, *hyperbilirubinemia* – гіпербілірубінемія.

Однак при передачі терміна українською мовою не завжди вдається зберегти усі літери терміна мови оригіналу в мові перекладу. Це трапляється з кількох причин. Якщо йдеться про назви медичних препаратів, то їх пристосування до норм мови перекладу, тобто застосування адаптивного транскодування, потребують терміни, що закінчуються на німу англійську літеру *e* (наприклад, *azathioprine* – азатіоприн) або ті, що мають форму множини в англійській мові і вимагають відповідного маркування в українській мові: *antacids* – антациди, *diuretics* – діуретики тощо.

Ця особливість стосується не тільки назв медичних препаратів, а й інших фармакологічних термінів (наприклад, *macromolecules* – макромолекули, *mitochondria* – мітохондрії), навіть якщо відповідником формальної множини англійської мови є українськомовна лексема в однині: *pharmacodynamics* – фармакодинаміка.

Адаптивне транскодування застосовується і щодо інших (поза межами назв препаратів) фармакологічних термінів латинського чи давньогрецького походження, і в цьому відношенні вони не відрізняються від термінів інших сфер. Серед них – лексеми на позначення процесів (*glucuronidation* – глюкуронування), ознак (*idiosyncratic* – ідіосинкразичний), симптомів (*arrhythmias* – аритмія) тощо.

Інші способи перекладу мають незначну частку. У 4% випадків знадобилося додавання слів (*self-administration* – самостійний прийом лікарських препаратів), а ще в одному – додавання застосовувалося разом із їх перестановкою (*half-life* – період напіврозпаду).

Словниковий відповідник (2%) використовувався лише раз для передачі загальноживаного слова (*outcomes* – результат) і ще раз – для перекладу загальнонаукового терміна (*equilibrium* – рівновага).

Таку саму частку має й калькування – структура терміна мови оригіналу копіювалася у мові перекладу лише в двох випадках: *blood-brain* – “гематоенцефалічний” та *blood-testis* – “гематотестикулярний”. При цьому звертає на себе увагу той факт, що в цих випадках англійські терміни утворено переважно за допомогою питомих лексем (три слова з чотирьох, за винятком слова латинського походження *testis*), в той час як їхні українські відповідники ґрунтуються виключно на давньогрецьких (гемато – кров, енцефалічний – що стосується головного мозку) та латинських (тестикулярний). Таке співвідношення є незвичним, оскільки зазвичай англійські терміни ґрунтуються на запозичених лексемах, тоді як українські – здебільшого на питомих. На вилучення слів та їх перестановку припадає лише по 1%, при цьому у першому випадку йдеться про загальноживане слово (*pathway* – шлях), а в другому – про вузькогалузеве (*hepatocarcinomas* – злоякісна гепатома).

Висновки

За результатами проведеного аналізу, можна сформулювати попередній висновок, що гіпотеза дослідження загалом підтвердилась – співвідношення способів перекладу українською мовою складних англійських термінів не є постійним, а залежить від сфери, до якої вони належать.

Питома вага транскодування є найвищою (88%) при передачі фармакологічних термінів, далі йдуть лінгводидактичні лексеми (68%) та термінологія Інтернет-права (16%). Відчутна перевага перших двох сфер над останньою пояснюється значною питомою вагою основ латинського і давньогрецького походження в процесі термінотворення, а перевага першої сфери над другою – великою часткою назв медичних препаратів, що ґрунтуються виключно на згаданих основах. Лінгводидактичні терміни, запозичені з мовознавства, мають яскраво виражену тенденцію до адаптивного транскодування, частка якої в десять разів перевищує транслітерування, тоді як співвідношення цих видів транскодування щодо фармакологічних термінів є більш врівноваженим (1,4 : 1). Невисоку частку транскодування у сфері Інтернет-права можна пояснити її відносною новизною, внаслідок чого ця галузь містить більшу кількість питомих слів, що спричинює рівномірніший розподіл між різними способами перекладу – приблизно порівну між словниковим відповідником, калькуванням та контекстуальною заміною (від 21% до 24%). Терміни, що відносяться безпосередньо до методів і прийомів навчання, також нерідко утворюються на основі питомої лексики, а тому й частіше калькуються. Додавання слів застосовується обмежено, головним чином, для розгортання імплікатур терміна мови оригіналу. Вилучення слів майже не застосовується у фармакологічній і лінгводидактичній сферах, однак має незначне застосування (7%) в галузі Інтернет-права, що може бути пов’язано з особливостями юридичної термінології, яка характеризується певним ступенем надлишковості. Частки інших способів перекладу в усіх сферах є незначними, а тому можуть бути випадковими.

Запропоновані в цій статті висновки є попередніми і потребують подальшого вивчення на матеріалі більшого корпусу термінів та інших сфер людської діяльності, в чому і вбачаємо перспективу подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білозерська Л.П., Возненко Н.В., Радецька С.В. Термінологія та переклад. Вінниця : Нова Книга, 2010. 232 с.
2. Богданова Т.В., Черноватий Л.М. Переклад англійських галузевих термінів українською мовою. In *Statu Nascendi*. 2019. Вип.19. С. 15-21.
3. Двойніков С.Ю., Черноватий Л. М. Особливості перекладу складних англійських галузевих термінів і термінів-аббревіатур. In *Statu Nascendi*. 2019. Вип.19. С. 46-52.
4. Денчик О.О., Черноватий Л.М. Переклад українською мовою англійських термінів у галузі кіберправа. In *Statu Nascendi*. 2018. Вип.18. С. 77-83.

5. Єщенко Т. Медичний термін як засіб лексичного вираження текстової категорії інформативність. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Проблеми української термінології. 2018. № 890. С. 42-45.
6. Запорожець О.С., Сидора М.Ю. Особливості перекладу та тлумачення клінічної термінології. Дерматовенерологія. Косметологія. Сексопатологія. 2016. №1-4. С. 252-254.
7. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Вінниця : Нова Книга, 2004. 576 с.
8. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учеб. пособие. Москва : ЭТС, 2002. 424 с.
9. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова Книга, 2008. 512 с.
10. Разбегіна Н.В. Сучасні способи поповнення термінології й термінотворчі процеси в українській мові (на прикладі терміносистеми міжнародного права). Харків : лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2014. №38. С. 219-224.
11. Сирота С.О., Черноватий Л.М. Вплив структури англійських фармакологічних термінів на вибір способу їх перекладу українською мовою. In Statu Nascendi. 2018. №18. С. 223-228.
12. Снітовська О.Й. Медична термінологія англійських текстів інструкцій медичних препаратів та відтворення її в українських перекладах. Записки з романо-германської філології. 2017. Том 2. №39. С. 108-117.
13. Хирівська Г. П. Епоніми в українській фармацевтичній термінології. Термінологічний вісник: Збірник наукових праць. 2015. Том 3. №2. С. 110-116.
14. Черноватий Л.М. Зміст стратегій калькування і трансформації у перекладознавчому аналізі. Актуальні проблеми філології і професійної підготовки фахівців у полікультурному просторі. Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського. 2016. С.124-126.
15. Шепітько С.В., Тарапатов М.М. Особливості перекладу сучасної медичної термінології. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2019. Том 30. №1. Ч.1. С.175-179.
16. Ющук І. П. Українська мова. Київ : Либідь, 2003. 640 с.
17. Declaration of Principles on Information Society Structure (2003) – 03/GENEVA/DOC/4-R. – [Electronic resource]. Access at : <http://www.wsis.org> (Accessed 12.12.2019).
18. Harvey M. What's so special about legal translation? Meta. 2002. Vol. 47. N 2. P. 177–185. <https://doi.org/10.7202/008007ar>.
19. Hjort-Pedersen M., Faber D. Explicitation and implicitation in legal translation: A process study of trainee translators. Meta. 2010. Vol. 55. N 2. P. 237–250. <https://doi.org/10.7202/044237ar>.
20. Maia B. Terminology and Translation – bringing research and professional training together through technology. Meta. 2005. Vol. 50. N 4. <https://doi.org/10.7202/019921ar>.
21. Molina L., Hurtado Albir A. (). Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. Meta. 2002. Vol. 47. N 4. P.498-512. <https://doi.org/10.7202/003940ar>.
22. Richards J. C., Platt J., Platt H. Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Bungay : Longman, 1992. 423 p.
23. Samura B.B., Kraydashenko O.V., Samura I.B., Kovalchuk N.M. Clinical pharmacology. Vinnytsia : Nova Knyha. 2010. 120 p.
24. Wakabayashi J. Teaching medical translation. Meta. 1996. Vol. 41. N 3. P.356–365. <https://doi.org/10.7202/004584ar>.

REFERENCES

1. Bilozerska, L.P., Voznenko, N.V., Radetska, S.V. (2010). Terminolohiia ta pereklad [Terminology and Translation]. Vinnytsia: Nova Knyha.
2. Bohdanova T. V., Chernovaty L. M. (2019). Pereklad anhlomovnykh haluzevykh terminiv ukrainskoiu movoiu [Translation of English terminology into Ukrainian]. In Statu Nascendi, 19. 15-21.
3. Dvoynikov S.Iu., Chernovaty L. M. (2019). Osoblyvosti perekladu skladnykh anhlomovnykh haluzevykh terminiv i terminiv-abreviatur [Specifics of translating English terminological compounds and abbreviations]. In Statu Nascendi, 19. 46-52.
4. Denchyk O.O., Chernovaty L.M. (2018). Pereklad ukrainskoiu movoiu anhlomovnykh terminiv u haluzi kiberprava [Translating English cyber law terminology into Ukrainian]. In Statu Nascendi, 18. S. 77-83.
5. Yeshchenko T. (2018). Medychnyi termin yak zasib leksychnoho vyrazhennia tekstovoi katehorii informatyvnyist [Medical term as a means of expressing textual category of informativeness]. Visnyk Natsionalnoho universytetu Lvivska politekhnika. Seriya Problemy ukrainskoi terminolohii, 890. 42-45.
6. Zaporozhets O. S., Sydora M. Yu. (2016). Osoblyvosti perekladu ta tлумachennia klinichnoi terminolohii [Specifics of translating and interpreting clinical terminology]. Dermatovenerolohiia. Kosmetolohiia. Seksopatolohiia. 1-4. 252-254.
7. Karaban V. I. (2004). Pereklad anhliskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury [Translation of English Scientific and Technical Literature]. Vinnytsia: Nova Knyha.
8. Komissarov V.N. (1990). Sovremennoie perevodovedenie [Modern Translation Studies]. Moskva: Vysshaia shkola.
9. Korunets I.V. (2008). Vstup do perekladoznavstva [Introduction to Translation Studies]. Vinnytsia: Nova Knyha.
10. Razbiehina N. V. (2014). Suchasni sposoby popovnennia terminolohii y terminotvorchi protsesy v ukrainskii movi (na prykladi terminosystemy mizhnarodnoho prava) [Modern ways of creating terminology in the term-formation

process in Ukrainian (on the material of the International Law terminology)]. Kharkiv : lnhvistychni doslidzhennia: zb. nauk. prats KhNPU im. H.S. Skovorody, 38. 219-224.

11. Syrota Ye.O., Chernovaty L.M. (2018). Vplyv struktury anhlo-movnykh farmakolohichnykh terminiv na vybir sposobu yikh perekladu ukrainskoiu movoiu [Impact of English pharmacological terms structure on the choice of techniques of translating them into Ukrainian]. In *Statu Nascendi*, 18. 223-228.

12. Snitovska O.I. (2017). Medychna terminolohiia anhlo-movnykh tekstiv instrukttsii medychnykh preparativ ta vidtvorennia yii v ukrainskykh perekladakh [Medical terminology of English medicine instructions and its translation into Ukrainian]. *Zapysky z romano-hermanskoï filolohii*, 2(39). 108-117.

13. Khyrivska H.P. (2015). Eponimy v ukrainskii farmatsevtichnii terminolohii [Eponyms in Ukrainian pharmaceutical terminology]. *Terminolohichnyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats*, 3(2). 110-116.

14. Chernovaty L.M. (2016). Zmist stratehii kalkuvannia i transformatsii u perekladoznavchomu analizi [Strategies of calquing and transformation in the translation analysis]. *Aktualni problemy filolohii i profesiinoï pidhotovky fakhivtsiv u polikulturnomu prostori*. Odesa: Pivdenoukraiïnskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K.D. Ushynskoho. 124-126.

15. Shepitko S.V., Tarapatov M.M. (2019). Osoblyvosti perekladu suchasnoi medychnoi terminolohii [Specifics of translating modern English terminology]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 30 (1). Part. 1. 175-179.

16. Yushchuk, I. P. (2003). *Ukrainska mova [The Ukrainian Language]*. Kyiv : Lybid.

17. Declaration of Principles on Information Society Structure (2003) – 03/GENEVA/DOC/4-R. – [Electronic resource]. Access at : <http://www.wsis.org> (Accessed 12.12.2019).

18. Harvey, M. (2002). What's so Special about Legal Translation? *Meta*, 47 (2), 177–185. <https://doi.org/10.7202/008007ar>

19. Hjort-Pedersen, M. & Faber, D. (2010). Explicitation and Implication in Legal Translation – A Process Study of Trainee Translators. *Meta*, 55 (2), 237–250. <https://doi.org/10.7202/044237ar>.

20. Maia, B. (2005). Terminology and Translation – bringing research and professional training together through technology. *Meta*, 50 (4). <https://doi.org/10.7202/019921ar>

21. Molina, L., Hurtado Albir, A. (2002). Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta*, 47(4). 498-512. <https://doi.org/10.7202/003940ar>

22. Richards J. C., Platt J., Platt H. (1992). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. Bungay : Longman.

23. Samura, B.B., Kraydashenko, O.V., Samura, I.B. & Kovalchuk, N.M. (2010). *Clinical pharmacology*. Vinnytsia: Nova Knyha.

24. Wakabayashi, J. (1996). Teaching medical translation. *Meta*, 41(3). 356–365. <https://doi.org/10.7202/004584ar>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Леонід Черноватий – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна.

Наукові інтереси: Методика навчання іноземних мов та перекладу, психолінгвістика, перекладознавство.

Ірина Липко – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Наукові інтереси: Германська філологія, Методика навчання іноземних мов та перекладу, перекладознавство.

Світлана Романюк – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов №2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Наукові інтереси: Германська філологія, Методика навчання іноземних мов та перекладу, перекладознавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Leonid Chernovaty – Doctor of Sciences (Pedagogics), Full Professor, Professor at the Mykola Lukash Translation Studies Department, V.N.Karazin Kharkiv National University.

Scientific interests: Teaching Foreign Languages, Translator/Interpreter Training, Psycholinguistics, Translation Studies.

Iryna Lypko – PhD (Philology), Associate Professor, Head, Department of Foreign Languages №2, Yaroslav Mudryi National Law University.

Scientific interests: Germanic Philology, Teaching English for Specific Purposes, Translator/Interpreter Training

Svitlana Romaniuk– PhD (Philosophy), Associate Professor, Department of Foreign Languages №2, Yaroslav Mudryi National Law University.

Scientific interests: Teaching English for Specific Purposes.

УДК: 811.111'25-051

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.90>

КРАУД-ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ

Катерина БОНДАРЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2964-5123>

e-mail: katerinabond@gmail.com

Олександр БОНДАРЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3148-8753>

e-mail: abondarenko@translatel.com

БОНДАРЕНКО Катерина, БОНДАРЕНКО Олександр. “КРАУД-ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ ПИСЬМОВОГО ПЕРЕКЛАДУ”. Сучасний письмовий переклад – багатогранна професія, що потребує багатьох навичок та компетенцій, відтак конкурентоспроможні випускники перекладацьких відділень повинні мати комплексне уявлення про етапи та процеси перекладу як надання перекладацької послуги. Оптимальним засобом формування такого уявлення є симуляція виконання перекладацьких проєктів у навчальних університетських курсах. У статті проаналізовано досвід впровадження практики “крауд-перекладу” на заняттях з основ локалізації та технологій перекладу і перекладацького менеджменту.

Ключові слова: письмовий переклад, локалізація, технологічні компетенції, крауд-переклад, проєктний підхід

BONDARENKO Kateryna, BONDARENKO Oleksandr. “CROWD TECHNOLOGIES IN TRANSLATOR TRAINING PROGRAMS”. Translation nowadays is a multi-faceted profession that covers many skills required and many different roles performed by participants of the translation market. Consequently, graduates must not only show a thorough understanding of the steps and procedures involved into producing translation, but be able to act in line with existing industry standards.

Authentic (or simulated) translation projects are recommended in the translation literature as an efficient translator training tool. The article discusses some of the first results of an industry-oriented approach applied for training BA and MA students.

A general idea of crowd translation environment and implementation of necessary technology at university courses is discussed. The objective of this study is to report the first-year results of a crowd translation performed by BA and MA students of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian Pedagogical University in 2019 (March-May). The participants (38 BA and MA students) were engaged in crowd translation on a CrowdIn – a cloud localization management platform for translation, managing and organization localization projects. The volume of work equaled 26000 words.

The project started with pre-translation phase with a brief introduction on translation project management, project specifications, reference search and glossary review. The participants were provided with the requirements to avoid over-editing and start from scratch if the quality of translation memory was too low. Each student was assigned 630-650 words to be translated and revised.

Crowd translation approach on a specialized platform is beneficial for teachers since they can view and assess progress in real time and get detailed reports on students' activity. Crowd translation is highly beneficial for students since it turns them into active members of translation community who can contribute to the common work not only as translators or editors, but as managers, terminologists, technicians etc. Crowd translation emphasizes the importance of a team-work and so-called “soft skills”: plan and manage time and efforts, use social media responsibly, comply with deadlines, instructions and specifications.

Key words: written translation, localization, technological competence, crowd translation, project approach

Постановка проблеми. Світ сучасної індустрії лінгвістичних послуг дуже динамічний. Переклади стають технологічнішими, автоматизація виконання частини робіт (у тому числі й лінгвістичних) безпосередньо впливає на кошториси, що виділяються на переклад продукту. При цьому обсяг перекладацької роботи все ще значно перевищує можливості професіоналів, кваліфікованих у виконанні цієї роботи (Gambier, 2012).

Зважаючи на прагматизацію підходів до освіти і розширення поглядів на переклад як надання лінгвістичної послуги, традиційна парадигма підготовка перекладачів має зазнавати концептуальних змін (Király, 2003; Gile, 2009). Сучасна дидактична парадигма навчання перекладачів передбачає створення оптимальних умов для симуляції майбутньої професійної

діяльності, існування якої без використання технологій наразі не можливе (Massey, 2005). Методика викладання має враховувати дослідження когнітивістів, які описують перекладацьку компетентність як динамічний процес (Shreve, 1997). Отже, традиційні умови класу з кумулятивним накопиченням навичок мають трансформуватися в облаштоване навчальне середовище, в якому формуються не лише власне перекладацькі компетенції (які, в принципі, можуть формуватися і за традиційних умов), але й інші, докладно описані в рекомендаціях до підготовки магістрів з перекладу в Європейському Союзі (European Master's in Translation: Competence Framework): галузеві, технологічні, пошукові (довідкові та термінологічні), професійні тощо (Board, 2017).

При цьому не слід нехтувати такою тенденцією як соціальний аспект перекладу як виробництва особливого гуманітарного продукту. Одним із сучасних трендів індустрії є так званий крауд-переклад (*crowd translation*) – виконання великого обсягу перекладацької роботи колом осіб (часто не професіоналів), зазвичай на волонтерських засадах і з залученням призначеного для цього програмного забезпечення. В основі ідеї крауд-перекладу – концепція Джеймса Суrowецькі: “the many are smarter than the few” (Surowiecki, 2004).

Зростання інтересу до крауд-перекладу пояснюють загальною демократизацією суспільства, коли інтелектуальний обмін може відбуватися онлайн, а долучення до спільної роботи визначається виключно бажанням приділити час та зусилля. Головними рушіями, на відміну від традиційної професійної діяльності, є особиста мотивація та залученість до спільної дії. Компенсацією замість матеріальної винагороди може бути суспільне визнання, а також відчуття свободи дії за відсутності контролюючих чи регулюючих органів. Співпраця, що ґрунтується на шануванні особистої ініціативи, принципах взаємоконтролю та сприянні інтелектуального обміну між учасниками спільноти, дозволяє знаходити оптимальні рішення за мінімальний проміжок часу. Останнім, однак надзвичайно важливим фактором, який відрізняє крауд-переклад від традиційних підходів перекладацької індустрії – арсенал нових рішень, пропорованих не-фахівцями, які дозволяють удосконалювати традиційні підходи до виконання перекладів (Jiménez-Crespo, 2017). Термін *crowd translation* на позначення особливого виду перекладацької діяльності, вочевидь, можна вважати гіпонімом до *crowdsourcing* (*краудсорсинг*), а дотичними, наприклад, *crowdfunding* (*спільнокошт*) та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Краудсорсинг тлумачиться як онлайн-діяльність, в якій людина чи організація (часто – недержавна) пропонує безоплатне виконання роботи достатнього обсягу. Внеском у виконання спільної роботи можуть бути час, гроші, інтелектуальні зусилля або досвід. Винагородою, в залежності від статусу в проєкті, може бути суспільне визнання, набуття досвіду в певних сферах, підвищення самооцінки (Gonzales-Ladron, 2012). Умовами, за яких виконання будь-яких крауд-проєктів можливе й успішне, є: коло виконавців, завдання з чітко визначенню метою, компенсація в будь-якому вигляді окрім безпосередньо грошової, чітке позиціонування ініціатора як вартого довіри та зусиль, можливість виконання роботи онлайн (Jiménez-Crespo, 2017).

Прикладами успішного застосування крауд-перекладу може вважатися ініціатива розробників соціальної мережі Facebook (Mesiruu, 2012). Використання спеціального застосунка дозволяє пропонувати користувачу коментарі мовою, вказаною у профілі користувача як рідна. Перекладене машиною може покращуватися або редагуватися користувачем, а, за умови отримання позитивних відгуків, машинний переклад може бути змінений на пропорований користувачем. У соціальній мережі Twitter схожий проєкт закінчився, зрештою, відкриттям *Twitter Translation Center*. Досвід використання застосунку *Google Translator Toolkit*, запущеного в 2009 році, а також оброблений ним обсяг інформації мали неабиякий вплив на якість нейронного машинного перекладу цієї компанії. Слід, однак, зауважити, що схожа ініціатива запропорована у 2019 році перекладачам-користувачам професійної соціальної мережі *LinkedIn*, зазначала поразки, в тому числі через створення чисельної групи “*Translators against Crowdsourcing by commercial business*”, що виступала категорично проти такої ініціативи (Directorate General for Translation (European Commission), 2012).

Серед найбільших недержавних установ, що пропонують крауд-переклад науково-популярних та публіцистичних текстів, в тому числі й українською мовою, – “Global Voices”. За словами ініціаторів, “Global Voices є волонтерським проектом, і сайти Lingua також існують завдяки ширій роботі сотень волонтерів, які приділяють свій вільний час перекладам і, таким чином, будують мости між різними мовами і культурами. Наші перекладачі відчувають свою цінність та отримують задоволення, яке не може принести фінансова винагорода: вони відчувають причетність до глобальної спільноти людей, що роблять свій внесок у позитивні перетворення в світі. Перекладачі також багато дізнаються зі своєї роботи – та передають ці знання людям у своїй країні” (<https://globalvoices.org/about/>).

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи зазначені особливості, вважаємо, що крауд-переклад може активно використовуватися також і в підготовці фахівців з перекладу. За нашою гіпотезою, реальна, а не симульована колаборація у виконанні певного перекладацького проекту сприяє усвідомленню місця і ролі перекладача в виконанні перекладацького проекту; виконання проектів на платформах, функційно дотичних до автоматизованих систем перекладу (CAT-tools) – звичних інструментів сучасного письмового перекладача – дозволяє підвищити рівень технологічних компетенцій; можливість зміну амплуа в проекті – розширює уявлення про перспективи лінгвіста на сучасному ринку лінгвістичних послуг.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є визначення цінності крауд-перекладу як методики навчання письмовому перекладу, зокрема, покращення технологічних та професійних компетенцій майбутніх фахівців.

Завдання:

- визначення особливостей крауд-перекладу як особливого виду перекладацької діяльності;
- окреслення технологічних можливостей для виконання крауд-перекладу;
- встановлення етапів крауд-перекладу в умовах навчальної перекладацької діяльності;
- аналіз реального проекту, виконаного в форматі крауд-перекладу протягом 2019 року в Центральноукраїнському державному педагогічному університеті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом дослідження став проект, який виконувався студентами кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету у співпраці з виробниками програмного забезпечення для крауд-перекладу та локалізації *Crowdin*. Проект виконувався студентами 3 курсу кваліфікаційного рівня “бакалавр” у межах дисципліни “Письмовий переклад (основи локалізації)” та студентами 2 курсу кваліфікаційного рівня “магістр” у межах дисципліни “Технології перекладу та перекладацький менеджмент”. Загальна кількість студентів, залучених до крауд-перекладу, становила 38 осіб. Обсяг перекладеного тексту – 26000 слів. Приблизна кількість слів, оброблених одним студентом, становила 630-650. Час виконання – березень-травень 2019 року.

За вже згадуваними європейськими рекомендаціями щодо підготовки письмових перекладачів неабиякої уваги заслуговує формування інших, аніж лінгвістичних чи перекладацьких компетенцій (Board, 2017). Згідно з освітньою професійною програмою внаслідок прослуховування курсів “Практика перекладу (основи локалізації) та “Технології перекладу та перекладацький менеджмент” у студентів мають сформуватися наступні професійні компетенції: розуміння специфіки структури та діяльності перекладацьких компаній на ринку лінгвістичних послуг; усвідомлення впливу галузевих та зовнішніх факторів на організацію перекладацького менеджменту; обізнаність з основними поняттями та професійними стандартами перекладацького менеджменту; обізнаність з загальними принципами систем оцінки якості перекладу, що використовуються на ринку лінгвістичних послуг; усвідомлення важливості особистісних, міжособистісних та інструментальних навичок в професії перекладача; обізнаність з основними технологіями перекладацького ринку; розуміння принципів маркетингу та орієнтованості на замовника.

Отже, відповідно до мети оволодіння зазначеними компетенціями, а також з урахуванням тенденцій щодо професійної орієнтованості навчання, структура курсу, в

цілому, відтворювала стандартну обробку перекладацького проекту в індустрії. Зокрема, доперекладацький етап передбачав ознайомлення зі специфікою виконання перекладацьких проєктів; ознайомлення з типологією помилок задля виконання оцінювання перекладів партнерів; ознайомлення з функціоналом програми Crowdin, створення перекладацького профілю, реєстрація на платформі. На цьому ж етапі здійснювався огляд проєкту в цілому, аналіз наданого глосарія та виконання тестового перекладу задля визначення потенціалу для виконання фінального редагування. Власне перекладацький етап передбачав виконання перекладу призначеної частини, виконання редагування призначеної частини, голосування за пропонувані переклади та фінальне редагування. На постперекладацькому етапі було проаналізовано відгуки розробника платформи та цільової аудиторії, для якої призначено продукт.

Основним інструментом стала створена в Україні веб-орієнтована платформа для управління перекладами та локалізацією для програмних продуктів та документації для них. Функції, що пропонуються платформою, передбачають послідовне виконання наступних кроків: реєстрації в системі та налаштування сторінки профайлу; завантаження файлів для перекладу вручну або автоматизовано за допомогою інтеграцій; створення проєкту; запрошення перекладачів (вибір стратегії локалізації); переклад; редагування перекладів (не є обов'язковим); завантаження перекладених файлів вручну через веб-інтерфейс або автоматично за допомогою інтеграцій (<http://crowdin.net>). На платформі наявні опції голосування за переклади інших учасників, коментування стрічок для перекладу і надсилання запитів на роз'яснення контексту, що є додатковим аргументом для використання з дидактичною метою (MIIS, 2019)

Зупинимось на найбільш значущих з точки зору методології етапах. Зважаючи на особливе місце, яке посідають технології в професійній діяльності письмових перекладачів, ознайомлення з інструментом, завдяки якому здійснювався крауд-переклад, передбачало кілька кроків: ознайомлення з функціоналом програми Crowdin; створення перекладацького профілю; реєстрація на платформі.

Відзначимо, що створення професійного профілю потребувало окремої уваги, адже, за відсутності професійного досвіду, інформація, подана в студентських профілях, була або надлишковою, або недостатньою. Серед найрозповсюдженіших помилок – вказування псевдонімів замість реальних імен; неврахування всіх робочих пар мов тощо.

Профіль виконавця проєкту на платформі Crowdin

The screenshot displays the 'Activity' tab of a user profile on Crowdin. The user's name is 'Olena_'. The profile includes a 'Contact' button and a list of 'Preferred Languages': Ukrainian (native), English, German, and Russian. The activity log shows the following entries:

Date	Action	Time
May 26, 2019	suggested 2 translations in the [project]	12:20
May 26, 2019	approved 2 translations in the [project]	12:20
May 24, 2019	approved 172 translations in the [project]	18:31
May 24, 2019	suggested 71 translations in the [project]	18:51
May 24, 2019	disapproved 7 translations in the [project]	18:56
May 24, 2019	deleted 3 translations from the [project]	17:44
May 23, 2019	suggested 5 translations in the [project]	04:03
May 23, 2019	approved 6 translations in the [project]	03:57

Мал. 1

Платформа дозволяє визначати фазу проекту, доповнювати завдання коментарями. Обравши для себе функцію менеджера проекту, викладач має змогу повністю контролювати процес виконання роботи: визначати кількість та статус учасників, відстежувати час та види діяльності на платформі, відстежувати якість виконання перекладу та відповідність наданим інструкціям.

Організаційні можливості платформи *Crowdin*

Name	Project role	Joined	Actions
alicewu	Owner	13 Feb 2019	Details
Crowdin Success Team (Crowdin-Support)	Manager	04 Sep 2019	Details
Kateryna_Bondarenko	Manager	13 May 2019	Details
	Manager	09 Apr 2019	Details
	Manager	09 Oct 2019	Details
OleksandrIond	Manager	11 Sep 2019	Details
	Manager	25 Feb 2019	Details
	Manager	09 Oct 2019	Details
	Manager	09 Oct 2019	Details
	Proofreader (Final ...	12 Apr 2019	Details
	Proofreader (Final ...	09 Apr 2019	Details
	Proofreader (Final ...	10 Apr 2019	Details
	Proofreader (Final ...	12 Apr 2019	Details
	Proofreader (Final ...	12 Apr 2019	Details
	Proofreader (Final ...	14 Apr 2019	Details
	Proofreader (Final ...	12 Apr 2019	Details
	Proofreader (Final ...	18 Apr 2019	Details
	Proofreader (Final ...	12 Apr 2019	Details

Мал.2

Завдяки організаційним можливостям платформи, зокрема, опції *details* можна відстежити діяльність кожного виконавця за конкретний проміжок часу, що, в цілому, дозволяє об'єктивно оцінювати як власне перекладацькі, так і професійні та технологічні компетенції студентів.

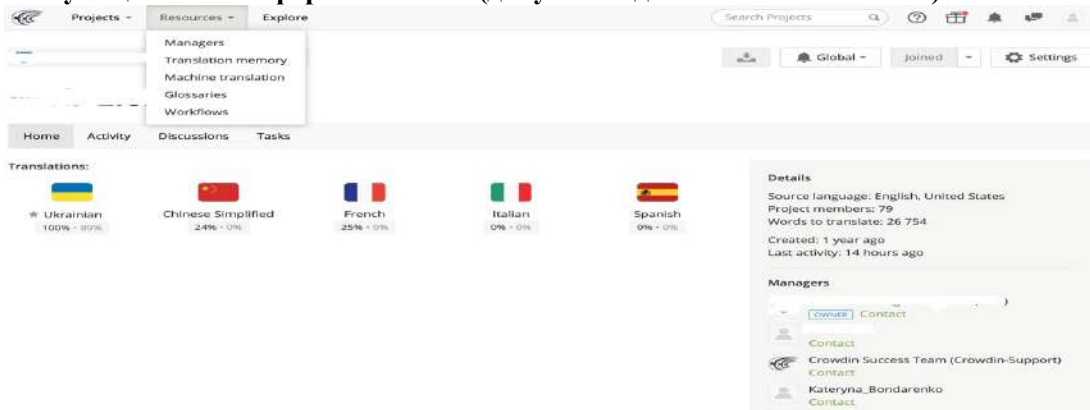
Відображення діяльності виконавця проекту на платформі *Crowdin*

User	Action	Time
Daria_	suggested 18 translations into Ukrainian	UNDO 15:05
Daria_	approved 18 translations in Ukrainian • (Step: Final Revision)	UNDO 15:05
Daria_	deleted 8 translations into Ukrainian	UNDO 15:04
Daria_	commented on the string "<h1>Our Advice</h1> In general, simply treat the Google panel ("one true answer") as you would any other top search result." in the file ...xml. Comment: "("one true answer") Уагодуємо з попереднім контекстом."	14:49
May 25, 2019		
Daria_	approved 162 translations in Ukrainian • (Step: Final Revision)	UNDO 20:55
Daria_	suggested 112 translations into Ukrainian	UNDO 20:55
Daria_	disapproved 3 translations in Ukrainian • (Step: Final Revision)	UNDO 20:54
Daria_	deleted 10 translations into Ukrainian	UNDO 20:40

Мал. 3

Наступний етап передбачав огляд проекту в цілому, аналіз наданого глосарія та виконання тестового перекладу задля визначення потенціалу для виконання фінального редагування. Вкладка *Resources* передбачає долучення пам'яті перекладів, глосаріїв з можливістю їх коментування та вдосконалення.

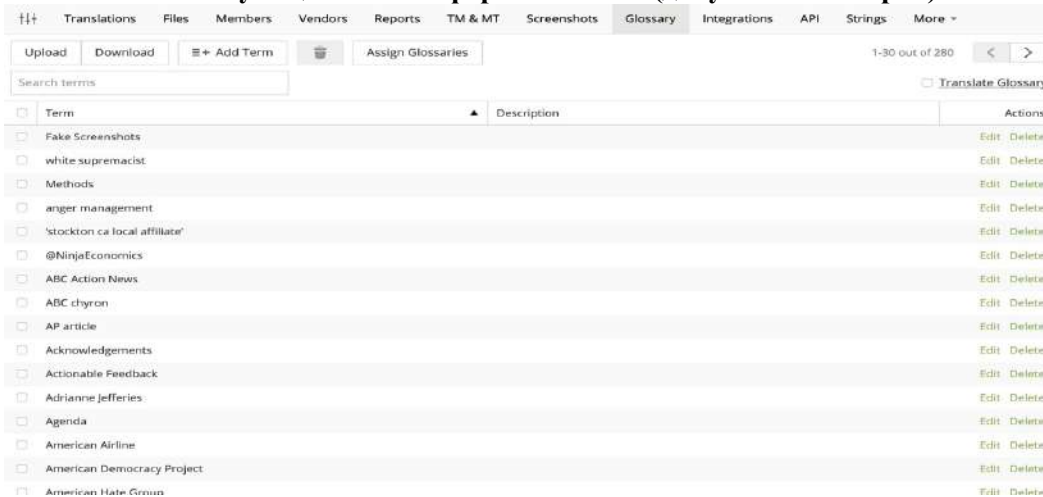
Функціонал платформи Crowdin (додолучення допоміжних елементів)

Мал. 4

Використання можливостей редагування глосаріїв та надання відповідників українською мовою розвиває усвідомлене ставлення до термінології та термінів, посилює відповідальність за кінцевий продукт. Групове опрацювання та обговорення глосарію в контексті проекту та – ширше – в контексті дискурсу, до якого належить проект, дозволяє поглибити власне лінгвістичні компетенції студентів.

Функціонал платформи Crowdin (додолучення глосарію)

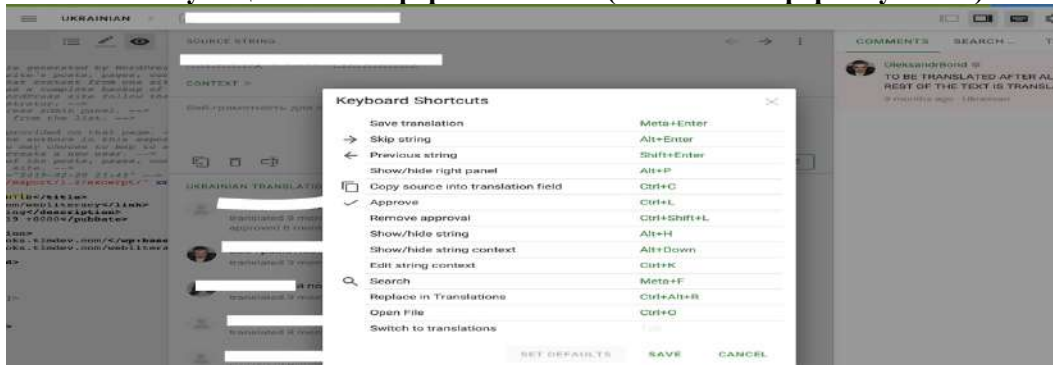

Мал. 5

Як видно на малюнку, пропозиції щодо удосконалення глосарію, уточнення та примітки для команди перекладачів, у тому числі, при локалізації багатьма мовами, можна вносити в призначені для цього поля (опції *Screenshots*, *Integrations* тощо).

На етапі безпосередньо перекладу студенти знайомились із додатковими можливостями форматування, збереження чи виправлення пропонованих варіантів.

Функціонал платформи Crowdin (можливості форматування)

Мал. 6

Власне перекладацький етап передбачав виконання тестового перекладу задля визначення кола редакторів, які мали б виконувати фінальну вичитку роботи. Слід, однак, відзначити, що задля забезпечення освітніх прав всіх без виключення студентів, можливість редагування (proofreading) була надана усім Співвідношення перекладачів та редакторів при здійсненні фінального редагування (editing), в цілому, відповідало загальним практикам в професійному середовищі і становило 5:1.

Кількість слів для кожного виконавця була невеликою – 630-650 слів. Варто зважати на те, що з наповненням ТМ (пам'яті перекладів) відсоток сегментів, які треба було перекласти “вручну”, а не просто підтвердити валідність запропонованого програмою варіанту або відредагувати закінчення при неповному збігу, міг змінюватися. З одного боку, в абсолютних цифрах це зменшувало формальну кількість, з іншого – дозволяло учасникам повніше оцінити допомогу програмного забезпечення в виконанні завдання.

Найскладнішим та водночас найцікавішим етапом стало редагування та оцінка перекладів партнерів по проєкту. Редагування та виправлення помилок відбувалося відповідно до принципів категоризації помилок, прийнятих у професійному перекладацькому середовищі (Бондаренко, 2018).

На цьому етапі виконавець визначав тип помилки, коментував та пропонував виправлення; ставив питання (функція *issue*) або робив уточнення, що впливають на загальну якість роботи та призначені для всього колективу виконавців.

Редагування перекладу на платформі Crowdin (визначення типів помилок)

	S - Readability	..	Ukrainian	07:45
"Risk fact- stitute.	S - Readability	..	Ukrainian	07:42
	S - Readability	.	Ukrainian	07:41
int to have to al research.	S - Readability	.	Ukrainian	07:40
nage-222" webliteracy/ age33.png" <a s.com/chapt *Figure i random	L - Punctuation Extra space before/after tag	.	Ukrainian	07:38
	S - Readability	.	Ukrainian	07:36
nary from a th these	S - Readability	.	Ukrainian	07:25
ssely he last	S - Readability	.	Ukrainian	07:24
'ces	S - Readability	.	Ukrainian	07:22
: on the ugh about it	S - Readability	.	Ukrainian	07:21
out the	T - Industry-Standard Terminology When we are talking about research papers "abstract" is not "реферат" but "анотація" S - Readability	.	Ukrainian	07:20
ind therefore ponse to	L - Punctuation Hyphen was used instead of dash	.	Ukrainian	07:19
rimarily a if the newer	T - Industry-Standard Terminology When we are talking about research papers "abstract" is not "реферат" but "анотація" S - Readability	.	Ukrainian	07:15
s was either of research.	S - Readability	.	Ukrainian	07:12
icle this is.	S - Readability	..	Ukrainian	07:10

Мал. 7

Опція Discussions дозволяє обговорювати часті питання в форматі чату. Слід, відзначити, що peer-review колег та можливість коментувати переклади або редактуру чи голосувати за кращий варіант – достатньо потужні стратегії покращення професійних компетенцій, однак, зважаючи на те, що процес редагування є одним з найсуб'єктивніших етапів виконання проєктів, викладачеві часто доводилося ініціювати загальну дискусію і виступати в ролі арбітра.

Редагування перекладу на платформі Crowdin (опція Discussions)

Home Activity Discussions Tasks

← Back

Inconsistency and Other Issues

 OleksandrBond: May 23 (9 months ago)
Guys, alternatively you can discuss the issues here as well.

 Dec 24 (2 months ago) [Delete](#)
13:51
1. ст 145, 148 - "Chapter 41/42", у сегментах такого немає;
2. "<O>Facebook </O>and <O>Twitter</O>" замість "feeds in Facebook and Twitter";
3. Також де-не-де була інша пунктуація (кома замість крапки, тощо).

 Dec 24 (2 months ago) [Delete](#)
Crowdin_source: President Trump claimed the investigation to see if his campaign had colluded with Russia was a "witch hunt."
Книга: The other day, President Trump claimed the investigation to see if his campaign had colluded with Russia was a "witch hunt."

 Dec 24 (2 months ago) [Delete](#)
І ось ще одна: Crowdin_source: While none of these means the claims of the organization claims are wrong or false, it is a worthwhile perspective to have before you decide to retweet the tweet or not. Книга: "While none of these means the site, tweet, or its claims are wrong it is worthwhile perspective to have before you decide to retweet the tweet or not".

Мал. 8

Власне лінгвістичні аспекти виконання перекладацького проекту потребують окремих наукових розвідок, адже демонструють системні проблеми підготовки фахівців, властивих не лише українським, а й європейським вишам: низький рівень володіння рідною мовою, слабкий рівень пошукових компетенцій тощо.

Слід відзначити, що, в цілому, зважаючи на достатньо високий рівень технологічної обізнаності студентів, проблем з роботою на платформі не фіксувалося. Лише у двох осіб (5,6% від загальної кількості залучених до проекту) виникли складності з реєстрацією чи функціоналом платформи. Було зафіксовано 13 звернень до служби підтримки, здебільшого з приводу збереження чи відхилення варіантів перекладу. Останнє слід розглядати в позитивному ключі, адже, за словами розробників, активні звернення користувачів дозволяють удосконалювати перекладацькі інструменти і підлаштовувати їх максимально ефективно. Стратегія кооперації з доопрацювання перекладацького інструментарію має неабиякий потенціал, що неодноразово відзначалося на провідних професійних форумах та конференціях

На наш погляд, в цілому, ситуацію крауд-перекладу цілком можна змоделювати в умовах традиційних навчальних курсів підготовки перекладачів. У порівнянні з відкритою мережею, як правило, кількість учасників обмежена академічними групами, що, з одного боку, полегшує підбір виконавців, з іншого – послаблює фактор добровільності. За замовчуванням ініціатором діяльності виступає викладач. Виконання роботи онлайн (безпосередньо під час практичних занять або вдома) цілком можливо, а можливості платформ дозволяють відслідковувати прогрес в режимі реального часу. Слабким місцем, безумовно, є компенсація, оскільки нею виступає академічна оцінка, однак в подальшому досвід крауд-перекладу може бути долучений до професійного резюме.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Крауд-переклад як методика навчання перекладу – новітній підхід, що дозволяє наблизити сприйняття перекладу студентами до професійних реалій. Максимальний рівень симуляції реальної перекладацької діяльності, що передбачає послідовне виконання лінгвістичних та екстралінгвістичних робіт, дозволяє значно підвищити рівень перекладацьких, професійних та технологічних компетенцій майбутніх перекладачів. Окрім прагматичних цілей, зазначених вище, виконання крауд-перекладу дозволяє удосконалювати так звані гнучкі навички (soft skills) через взаємодію у межах контрольованої, але цілком реальної перекладацької спільноти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко О.С. Оцінка якості перекладу: дидактичний та галузевий підходи. Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики. 2018. № 1. С. 47-49.

2. Board E.M.T. European Master's in Translation: Competence Framework. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fwk_2017_en_web.pdf
3. Directorate General for Translation (European Commission). Crowdsourcing translation. Studies on translation and multilingualism. URL: <https://termcoord.eu/wp-content/uploads/2013/08/Crowdsourcing-translation.pdf>
4. Gao M., Xu, W., Callison-Burch C. Cost optimization in crowdsourcing translation: Low cost translations made even cheaper. Proceedings of the 2015 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies. 2015. p. 705-713.
5. Gile D. Basic concepts and models for interpreter and translator training John Benjamins Publishing, 2009. 283 p.
6. Gonzales-Ladron-de E. A. E., Guevara F. Towards an integrated crowdsourcing definition. Journal of Information science, 2012. 38(2). P.189-200.
7. <https://globalvoices.org/about/>
8. Jiménez-Crespo M. A. Crowdsourcing and online collaborative translations: Expanding the limits of translation studies. John Benjamins Publishing Company, 2017. 304 p.
9. Kiraly D. From teacher-centred to learning-centred classrooms in translator education: Control, chaos or collaboration?. Innovation and E-Learning in Translator Training: Reports on Online Symposia, Tarragona: Universitat Rovira I Virgili. 2003. P. 27-31.
10. Massey G. Process-oriented Translator Training and the Challenge for E-learning. Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal. 2005. 50(2). P. 626-633.
11. Mesipuu, M. Translation crowdsourcing and user-translator motivation at Facebook and Skype. Translation Spaces. 2012. 1(1). P. 33-53.
12. MIIS. Middlebury Institute Translation and Localization Management Program and CrowdIn Announce Technology Partnership. URL: <https://www.gala-global.org/publications/middlebury-institute-translation-and-localization-management-program-and-crowdin>
13. Shreve G.M. Cognition and the evolution of translation competence. Applied Psychology. 1997. 3. P.120-136.
14. Surowiecki J. The Wisdom of Crowds. London: Abacus, 2004. 320 p.

REFERENCES

1. Bondarenko, O. (2018). Otsinka yakosti perekladu: dydaktychnyi ta halusevyi pidkhody // Aktualni problem romano-hermanskoyi filologiyi ta prykladnoyi linhvistyky. [Translation Quality: Didactic and Industry approaches // Current issues of Romance-Germanic philology and applied linguistics], pp. 47-49.
2. Board, E.M.T. (2017). European Master's in Translation: Competence Framework. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fwk_2017_en_web.pdf
3. Directorate General for Translation (European Commission). (2012). Crowdsourcing translation. Studies on translation and multilingualism. <https://termcoord.eu/wp-content/uploads/2013/08/Crowdsourcing-translation.pdf>
4. Gao, M., Xu, W., & Callison-Burch, C. (2015). Cost optimization in crowdsourcing translation: Low cost translations made even cheaper. Proceedings of the 2015 Conference of the North American Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies, 705-713.
5. Gile, D. (2009). Basic concepts and models for interpreter and translator training (Vol. 8). John Benjamins Publishing.
6. Gonzales-Ladron-de, E. A. E., Guevara, F. (2012). Towards an integrated crowdsourcing definition. Journal of Information science, 38(2), 189-200.
7. <https://globalvoices.org/about/>
8. Jiménez-Crespo, M. A. (2017). Crowdsourcing and online collaborative translations: Expanding the limits of translation studies (Vol. 131). John Benjamins Publishing Company.
9. Kiraly, D. (2003). From teacher-centred to learning-centred classrooms in translator education: Control, chaos or collaboration?. In Innovation and E-Learning in Translator Training: Reports on Online Symposia, Tarragona: Universitat Rovira I Virgili, 27-31.
10. Massey, G. (2005). Process-oriented Translator Training and the Challenge for E-learning. Meta: journal des traducteurs/Meta: Translators' Journal, 50(2), 626-633.
11. Mesipuu, M. (2012). Translation crowdsourcing and user-translator motivation at Facebook and Skype. Translation Spaces, 1(1), 33-53.
12. MIIS. (17 april 2019) Middlebury Institute Translation and Localization Management Program and CrowdIn Announce Technology Partnership <https://www.gala-global.org/publications/middlebury-institute-translation-and-localization-management-program-and-crowdin>
13. Shreve, G. M. (1997). Cognition and the evolution of translation competence. Applied Psychology, 3, 120-136.
14. Surowiecki, J. (2004). The Wisdom of Crowds. London: Abacus.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Катерина Бондаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: зіставна лексикологія, соціолінгвістика, лексикографія, методика викладання перекладу.

Олександр Бондаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка; директор перекладацької команди Translatel.

Наукові інтереси: перекладацькі технології, проектний підхід, машинний переклад, методика викладання перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Kateryna Bondarenko – Doctor of Philosophy, Associate professor at Foreign Languages Department of the CUSPU.

Scientific interests: contrastive lexicology, sociolinguistics, lexicography, didactics of translation.

Oleksandr Bondarenko – Doctor of Philosophy, Associate professor at Foreign Languages Department of the CUSPU.

Scientific interests: translation technologies, project approach, machine translation, didactics of translation.

УДК 81.25=161.2=111

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.91>

MOST RECENT VOLODYMYR VYNNYCHENKO IN ENGLISH: REVIEW OF THE *BLACK PANTHER AND POLAR BEAR'S* FIRST TRANSLATION

Bohdan STASIUK (Kropyvnytskyi, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7573-244X>

e-mail: qverist@gmail.com

СТАСЮК Богдан. НАЙНОВІШИЙ ТВІР ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ: ПЕРШИЙ ПЕРЕКЛАД «ЧОРНОЇ ПАНТЕРИ І БІЛОГО МЕДВЕДЯ»

Статтю присвячено перекладу п'єси В. Винниченка «Чорна Пантера і Білий Медвідь». Це найновіший текст у фрагментарному корпусі англomовних перекладів письменника і важлива ланка в історії українсько-англійського художнього перекладу, яка сприятиме його зміцненню та розвитку.

Перекладач успішно опрацьовує реалії та культурну специфіку тексту, а також фахово нейтралізує часову відстань між вихідним та цільовим творами. Проте Ю. Ткач зазнає труднощів, розв'язуючи задачі на ґрунті типологічних відмінностей мов, що в авторському мовленні стають засобами виразності, зокрема застосування форм звертання та вжиток зменшувально-пестливих форм.

Ключові слова: українська література, англійський переклад, культурно-специфічна інформація, реалії, типологічні відмінності.

STASIUK Bohdan. MOST RECENT VOLODYMYR VYNNYCHENKO IN ENGLISH: REVIEW OF THE *BLACK PANTHER AND POLAR BEAR'S* FIRST TRANSLATION

The current paper deals with Yuri Tkacz's complete translation of the play *Black Panther and Polar Bear* (2020) by Volodymyr Vynnychenko, an outstanding Ukrainian Modernism literary figure, which was originally written in 1911 and gained considerable artistic and commercial success to its author, bringing up three foreign translations, numerous stage performances on a national and international levels including three screen adaptations. It is the most recent translation of Volodymyr Vynnychenko's fragmented, poorly marketed, distributed and generally belated English corpus which still serves an important constituent of the Ukrainian–English literary translation history to undoubtedly facilitate its sustainability as well as further development. Also, the prior Ukrainian and international research on Volodymyr Vynnychenko's works other translations is scarce being limited to one monograph, few reviews and essays.

The author claims that in the situation of the total lack of the modern Ukrainian academic editions its translator successfully deals with culture-specific information in most cases and professionally closes the chronological gap between the source and target texts although faces some difficulties when dealing with the typological differences of the Ukrainian and English languages which are employed as stylistic means of expressiveness, namely pronominal T-V distinction and abundance of diminutive word-forms.

The paper has the annex to provide a complete bibliography of the English translations of Volodymyr Vynnychenko's oeuvre as of January 2020.

Keywords: Ukrainian literature, English translation, culture-specific information, typological differences.

The biennale of 2020–2021 will see the double anniversary of Volodymyr Vynnychenko, an outstanding social, political, and literary figure, who was born 140 years ago in 1880 and died, a forlorn émigré, 70 years later in 1951. His endeavour in Modernism became a bright and prominent cultural phenomenon which equally belonged to high literary standards and mass culture in Ukraine. However, in other languages his *oeuvre* is **totally fragmented** and constitutes a huge blind spot in the landscape of European literature. A prolific American scholar and Ukrainian literature

bibliographer Marta Tarnawsky points out, “[i]t is a pity that Vynnychenko’s writings had not been translated into English decades ago. This provocative Ukrainian novelist and playwright dealt with such topics as sexual morality, prostitution, marital infidelity and mendacity, unwanted parenthood and infanticide, artificial insemination and surrogate motherhood, and kidnapping of children by separated parents long before these questions became common and popular in world literature.” (Tarnawsky, 2003: 141).

Overall there are eighteen Volodymyr Vynnychenko’s short stories, two plays, and two novels translated into English as of January 2020 (see the *Annex*), nearly all of them poorly marketed and distributed, the first one among his English-language versions being the story “*Moderation*” and “*Sincerity*” (1942) published when the author was already living his final and reclusive decade in Mougins (France), a literary and literal province. The highly eclectic, patchwork English portrait of Volodymyr Vynnychenko is but a tiny portion of his truly massive Ukrainian heritage encompassing fourteen novels, twenty-two plays, over one hundred short stories, numerous essays, historical, political, and philosophical treatises.

Previous research of the translations under discussion is **scarce and insufficient**. Apart from the aforementioned review by Marta Tarnawsky, which covered translations by Theodore S. Prokopov, and the only English-language book on general issues of Volodymyr Vynnychenko studies by Mykola Soroka (Soroka, 2012) there are just few specialised papers among which Leonid Rudnytzkyi’s article on the connection of Volodymyr Vynnychenko’s dramaturgic creative work and the German-speaking cultural space (Rudnytzkyi, 2019), the research of Volodymyr Vynnychenko’s early screenings by Olha Kyrylova (Kyrylova, 2017; Kyrylova, 2018), Bohdana Pliushch’s article on some aspects of Volodymyr Vynnychenko’s stories³¹ translations by Theodore S. Prokopov (Pliushch, 2012), and Mykhailo Nazarenko’s research of Vynnychenko–Nabokov mediated allusions (Nazarenko, 2004) which deal with various aspects of Volodymyr Vynnychenko’s works international perception including translations and adaptations abroad.

Thus, when **articulating the urgent issues** of Volodymyr Vynnychenko’s global reception in English his researcher deals with a) hugely asymmetric representation of his works in original and translation which is “unfair” in respect of the place the writer occupies in European Modernism, b) lack of the international scholarly feedback even on those few fragments of the writer’s heritage available in English, and c) literal impossibility of constructing a relevant “English” (and basically international) idea of Volodymyr Vynnychenko’s creative personality on the grounds of his under-reviewed translations performed by different translators in different time and employing different approaches to translation.

So this paper **aims** to facilitate the sustainability and further development of the Vynnychenko studies on international level by analysis of his most recent English translation which is luckily also one of his most important texts, a play *Black Panther and Polar Bear* (Bayda Books) translated by an Australian national Yuri Tkacz (b. 1954) who has had an impressive track-record of Ukrainian classic and modern literature translating since late 1970s.

Black Panther and Polar Bear was written in 1911 and staged for the first time in 1914. Its English version is the fourth translation of the play into other languages. Much earlier it was delivered a) in Russian probably by the author himself (1917), b) in authorised German translation by Gustav Specht (1922), and c) in Czech by some K. Král (1922)³². The play was massively staged locally, in Ukraine, and abroad as well as had two early screen versions by Georg Asagaroff (Russia, 1918) and Johannes Guter (1921, Germany) (Kyrylova, 2017). So it is clear even at the plain sight that contemporary English readers face a challenge not a single foreign recipient of this drama has occurred before, i.e. a considerable chronological and cultural gap between the events taking place in *Black Panther and Polar Bear* and contemporary readers’ background information. To the advantage of the latter I should acknowledge that having localised the action and characters

³¹ Namely, *Contrasts, A Zealous Friend, Zina, and The Moment*.

³² Винниченко, Владимир. Черная пантера / Владимир Винниченко // Собрание сочинений. Т. 9 ; Перевод с украинского. – Москва: Московское кн-во, 1917. – 271 с. (*Reprinted by the same publisher in 1918.*)

Wynnytschenko, Wolodymyr. Der weisse Bär und die schwarze Pantherkatze. Schauspiel in 4 Akten von Wolodymyr Wynnytschenko. Einzig autorisierte Übersetzung aus dem Ukrainischen von Gustav Specht – Potsdam: Gustav Kiepenheuer Verlag, [1922]), – 69 S.

Vynnyčenko, Volodymyr. Černá Panthera a Bílý medvěd / Volodymyr Vynnyčenko ; přel. K. Král. – Praha : Všeslovanská expedice B. Havlíček, [1922]. – 73 s.

of the play in a bohemian multinational Paris of the 1910s Volodymyr Vynnychenko managed to simplify the translator's task of drawing bridges between source and target cultures separated not only by space, but time as well. Nevertheless, a number of issues arise when source and target texts are compared.

Despite limited resource, editorial and academic support Yuri Tkacz supplies his edition with *sine qua non* prerequisites for the translation of the play for it to be considerate to the needs of an English reader. The *Black Panther and Polar Bear* publication can boast of foreign texts representation basics: a very brief introduction to Volodymyr Vynnychenko's work with the nearly complete list of his English translations, a translator's note on the history of the target text creation, and a set of twenty-three translator's footnotes accompanying it. All these elements of the publication constitute its paratext, a "consciously crafted threshold" (Batchelor, 2018: 142, 178) for the source culture perception in a different, foreign environment.

What does Yuri Tkacz take for additional explaining in the footnotes? This is a question capable of giving you quite an idea which aspects the source text and/or culture make some difficulty for an average contemporary English reader as opposed to a hundred-year old Ukrainian (and, I may say, overall European) recipient of both text and drama in the eyes of a proficient bilingual literature specialist. Two thirds of the footnotes in *Black Panther and Polar Bear* cover translations provided for the non-Ukrainian and non-English phrases pronounced by polycultural characters in the play. The other portion of them illustrates cross-cultural elements none of which is strictly related to Ukrainian-specific topics. It means that if there were anything in the text of the play rooted in the Ukrainian-language lingual environment and society of the early 20th century Yuri Tkacz believed it self-sufficient or self-explanatory. More interesting is that early readers and publishers of the text didn't need a single footnote for the text of Volodymyr Vynnychenko to be complete. None of the first three publications of the *Black Panther and Polar Bear*'s originals³³ produced in author's lifetime and thus representing his final will utilised a single commentary, which certainly presupposes not only previous editorial principles, but also Vynnychenko's view of an "ideal reader / spectator" who should have been able to understand rather simple foreign language inclusions and cultural references.

On the other hand, the translator of the play followed modern Ukrainian editions of the play by the academic Naukova Dumka Publishing House with no regard to preliminary textological work or any publication history whatsoever. This fact has backfired on the English translation unexpectedly. In the most prominent case Yuri Tkacz has to translate a phrase of artist Migueles "Ти подивись: ну що варті всі ваші казочки, голі тіла, фантасмагорії перед цим великим"³⁴ (Vynnychenko, 1991: 281), obviously describing mainstream fine arts clichés, which actually has a misprint (contextually illogical "казочки" instead of proper "вазочки" [little bowls]) mechanically reproduced in all modern editions³⁵ of the play including those by Naukova Dumka as well as another specialised publishing house Mystetstvo. So, in English version we have "Just look: what are all your *fairy tales* worth, your naked bodies and phantasmagoria before this great..." (Vynnychenko, 2019: 24).

Interestingly, Yuri Tkacz has chosen the same items for additional commenting in footnotes as his counterparts, modern Ukrainian editors, did, although interpreted them differently. In two cases Yuri Tkacz has been mistaken:

³³ Винниченко, Володимир. Чорна Пантера і Білий Медвідь. П'єса на 4 дії / Володимир Винниченко // Літературно-науковий вісник. – 1911 (річник XIV, т. LIV). – кн. VI (за червень). – С. 385-431.

Винниченко, Володимир. Чорна Пантера і Білий Медвідь. П'єса на 4 дії / Володимир Винниченко. – Київ: «Дзвін», 1918. – 56 с.
Винниченко, Володимир. Чорна Пантера і Білий Медвідь. П'єса на 4 дії / Володимир Винниченко // Твори. Т. 13. Драматичні твори. До друку зібрав Т. Черкаський. – Київ: «Рух», 1927. – 202 с.

³⁴ Here and below I quote the source text from its contemporary Ukrainian editions as the translator used only them, most often the Naukova Dumka Publishing House versions (1999, 2001).

³⁵ Винниченко В. К. Вибрані п'єси / Упоряд.: М. Г. Жулинський, В. А. Бурбела; Авт. вступ. ст. М. Г. Жулинський. – К.: Мистецтво, 1991. – 605 с.

Винниченко, В. Оповідання: Слово за тобою, Сталіне!: Роман, Чорна Пантера і Білий Медвідь: П'єса. – К.: Наукова думка, 1999. – 440 с.

Винниченко, В. Вибрані п'єси: у 2 т. / Володимир Винниченко. – Київ: Мистецтво, 2008.

Т. І. Мemento; Базар; Брехня; Співочі товариства; Чорна Пантера і Білий Медвідь / вступ. ст. М. Жулинського. – 336 с.: портр.

Винниченко В. К. Записки Кирпатого Мефістофеля: роман, повість, оповідання, п'єса / В. К. Винниченко. – Х.: Фоліо, 2008. – 384 с.

1) Ukr. “Штіф. Bonjour, messieurs – dames! A! Servus! Два Аякси!.. Ся маєте? Servus, Кардинал!” (Vynnychenko, 1991: 288) – Eng. “STEVE³⁶. Bonjour, messieurs, mesdames! Ah! Servus! Two Ajaxes...! So, how are we? Servus, Cardinal!” (Vynnychenko, 2020: 37) Apart from greetings translated in other languages the English paratext provides an explanation for “Ajaxes”, misinterpreting it for a “brand of cognac” though it is a much more probable reference to fellow artists Migueles and Black compared by “Штіф / Steve” with epic heroes and brothers-in-arms Ajax the Great and Ajax the Lesser from the ancient Greek myths. A good example when no commenting at all should have served intuitively better than such one.

2) Ukr. “Рита. Твоя, твоя, милий, вся твоя. Ми всі троє – одно... Пам’ятаєш у Кіплінга? Пам’ятаєш: «ми всі троє – одно»” (Vynnychenko, 1991: 306) – Eng. “RITA. I’m yours, I’m yours, my love, all yours. We three are one. Remember that line from Kipling? Remember? ‘The three in one.’” (Vynnychenko, 2020: 70). The intertextual reference to Rudyard Kipling was lost both on modern Ukrainian editors and Yuri Tkacz. The former claimed this to be an allusion of an unnamed *Jungle Books* character; the latter pinpointed it as a specific quote from *Lispeth* (1886), “The Three in One, the One in Three”. That’s why Yuri Tkacz uses the variations of the phrase anytime the refrain is used by the main characters of the play in all eight cases. The exact origin of the original words by Volodymyr Vynnychenko is a **different** story by Rudyard Kipling, *Dray Wara Yow Dee* (1888), so that “ми всі троє – одно” had to be rendered as quite literal “all three are one” whose subtext of “the three, wife, husband, and lover, bound together by the wife’s infidelity” (McGivering, 2007) is quite different from the Christian background of the “The Three in One” and totally lost on the reader / spectator. In the 1910s Ukrainian and Russian readers were in a **different situation** because brand-new versions of the aforementioned Kipling’s story, an anonymous Russian translation and the Ukrainian translation by Nataliia Romanovych-Tkachenko (who seems to have used Russian text as the intermediary for her work)³⁷, were just published in 1908 and 1910 respectively.

Concluding the aspect of paratexting the translation one should not fail to mention a truly “dark spot” which had to be covered by modern Vynnychenko editors and researchers. Twice in a play some cabaret visitors use otherwise non-existent word “вос”: 1) “Гарсон! **Вос!** Раз-два” (Vynnychenko, 1991: 288), 2) “Корній (гарсону, що підійшов). **Вос!**” (Vynnychenko, 1991: 290). This anywhere unexplained “dark spot” turns into a blind one for the translator who has to improvise and interpret the phrase contextually: “Garçon! **Hurry up!** Hur-two!” (Vynnychenko, 2020: 37), and totally omits it in the second case due to the loss of this line in the Naukova Dumka editions. I have discussed the possible word origins with Ukrainian Francophone translators and Ukrainian literature scholars who provided a number of its viable explanations. The most interesting one claims that “вос” is actually a Cyrillic misprint of what should have been typed in Latin script as “[un] boc(k)”, i.e. “a glass of beer”.

The overall approach of Yuri Tkacz to translating of the play seems to be a kind of domestication and even internationalisation. With due respect to the earlier statement on purposeful “cosmopolitanism” of the plot, entourage, and characterisation of dramatis personae it is still emphatically devoid of nearly all Ukrainian trivial cultural markers or signatures of its time, both lingual and extralingual. If one removes a couple of biased words / phrases (“машинка спиртова / spirit burner”, “касторка / castor oil”) or infinitesimal references to the then historical background (“теорія мистецтва Гюйо / Guyau’s theory of art”, cabaret Le Chat Noir, or “танок апачів / Apache Dance”) the play can be easily seen as a contemporary piece of drama. Even the multinational dramatis personae list is simply called a “Cast” in the translation and adapted to simplify a hypothetical English-language production Yuri Tkacz had in mind when he started his translation. The characters’ descriptions were reworked by him and are more detailed than in the text proper. E.g. “MOULIN – an art critic & journalist; no longer a young man, he is ruddy-faced, with a paunch, with eyes that are intelligent, cunning, passionate and lascivious. His golden beard

³⁶ Obviously, some “Штіф” of German origin was acceptably turned by the translator into English “Steve” to avoid any confusion with Eng. adjective *stiff* which could have been treated then by the reader as a nickname rather than a name.

³⁷ Кіплінг Р. Избранные рассказы : Кн. 1 / [Р. Кіплінг]. – Москва : Моск. кн-во, 1908. – XXIV, 320, 6 стр.
Кіплінг, Р. Всі ми троє – одно / З індійських оповідань, переклала Н. Романович // Літературно-науковий вістник. – 1910 (річник XIII, т. L). – кн. VI (за червень). – С. 534-540.

Кіплінг Р. Оповідання / Переклала Н. Романович-[Ткаченко]. – К.: Друк. 1-ої Київ. Друк. Спілки, 1910. – 112 с.

is combed in a fan” (Vynnychenko, 2020: 7) vs. «Мул ен – критик, журналіст» (Vynnychenko, 1991: 272); partially they are taken from stage instructions within the text itself. Thus, the translator’s intention to make his version more convenient for staging is self-explanatory.

Certainly, a much bigger challenge for a translator was the strategy to represent characters’ speech features which some hundred years ago made the polylogues within *Black Panther and Polar Bear* natural, expressive, and fluent (Hromko, Stetsiuk, 2010: 299). Interestingly, Volodymyr Vynnychenko’s proper idiolect is much reflected in them. A vanishing point from the perspective of today it is still palpable for a contemporary Ukrainian reader, though obviously excessive for an imaginary English reader. Vynnychenko’s characters are often switching into vernacular Ukrainian and even *surzhyk* (a macaronic Ukrainian–Russian sociolect), as the author himself, which provides specific lingual characterisation of his times, render inner monologues, describe sociolinguistic situations and often specify the origin of characters from the central and south-eastern regions of Ukraine. Intuitively or not, Yuri Tkacz mostly ignores this, and I may say there is some rationale for such a strategy. Firstly, from the textological research of the prominent Vynnychenko scholar and textologist Tetiana Maslianchuk we know that the playwright acknowledged faultiness of his style due to the Russicisms and proactively edited later editions of his works to get rid of them (Maslianchuk, 2008). The *Black Panther and Polar Bear* original text was published three times in author’s lifetime and never saw any considerable changes; moreover, the methodology of later fiction and drama editing by Volodymyr Vynnychenko himself proves that no specific characterisation of characters’ speech, especially regional one, could be reasonably expressed in this particular play by considerate application of Ukrainian vernacular elements. Moreover, if you try and imagine that prototypical language of communication between the cast of the play represented by Ukrainians, French, and obviously Spanish, English, German, and Dutch characters (according to their names) it becomes clear that Ukrainian vernacular and *surzhyk* features have no additional stylistic value here at all. E.g. (Ukr.) “Сніжинка. Мужчині це дуже трудно зрозуміти, але жєницина зразу бачить” (Vynnychenko, 1991: 277) – (Eng.) “SNOWFLAKE. It’s hard for a man to understand, but a **woman** can see straight away” (Vynnychenko, 2020: 16). Even when the dialogue occurs with Ukrainians only these non/sub-standard features can hardly stand for the **intended** effect of the characters’ speech stylistic marking as there is no systemic distinction between Ukrainian and non-Ukrainian cast in respect of lexical and grammatical expressive means, cf. (Ukr.) “Безчестя тоді, коли сім’я вище цього. Тоді жєницина не сміє нарушати її наказів, бо сім’я руйнується. От. А коли сім’я **середство**, тоді безчестя нема” (Vynnychenko, 1991: 314) – (Eng.) “Disgrace occurs when the family is put a rung above all this. Then the **woman** does not dare **transgress** family values, otherwise the family will be destroyed. There. But when the family is the **means**, there is no disgrace involved” (Vynnychenko, 2020: 85).

So, as we see that the “lexical portrait of the age” supplied by the playwright cannot and, actually, should not be reproduced by his translator quite a different situation arises when we deal with typological features of the Ukrainian language which are present in text on a nearly subliminal level and could not be interpreted as those which belong to the idiolect of Volodymyr Vynnychenko proper. I mean the so called T-V distinction (pronominal differentiation of formality and familiarity among speakers) and abundance of diminutive word-forms which surely serve as expressive stylistic means, but in no way suggest anything specific of Volodymyr Vynnychenko in contrast to any other Ukrainian-language author. A prominent Ukrainian translation scholar and translator Ilko Korunets provides a descriptive and detailed explanation, “[t]he number of [evaluative] diminutive only noun-forming suffixes in Ukrainian is as many as 53, which goes in no comparison with the English 14 suffixes, not all of which are productive. Besides, there exist adjective-, pronoun-, numeral-, adverb-, verb- and even interjections forming diminutive suffixes in Ukrainian” (Korunets, 2003: 149).

Facing the problem Yuri Tkacz has chosen to deliver diminutive forms descriptively or ignore them, which certainly influences the stylistic effect: 1) (Eng.) “Ганна Семенівна. Та що ви, **Ритонько**?! Він вас не любить?” (Vynnychenko, 1991: 276) – “HANNA SEMENIVNA. **Rita dear**?! Doesn’t he love you?” (Vynnychenko, 2020: 13);

2) (Ukr.) “А я думала, що Лєсика мого вже одняли... Одняли кров мого серця. Лєсю, **Лєсюню**, **Лєсику** мій, який же ти став! [...] О, моє єдине щастя, єдине сонце, моя радість, біль мій солодкий, пекучий. **Лєсику!** Лєсю! **Лєсику!** Посміхнись до мамі...” (Vynnychenko,

1991: 303) – (Eng.) “*The blood of my heart wrenched away from me. **Lesyk, my darling, my little baby, just look at you!** [...] Oh, my bundle of joy, my only ray of sunshine, my sweetness, my burning pain. **Lesyk! Lesyk darling! Lesyk!** Give tummy a smile” (Vynnychenko, 2020: 65);*

3) (Ukr.) “*Сама в колиску покладу, сама **нічку** просиджу над ним. Сама, сама!.. **Дитиночка спатоньки** хоче? Моя **біленька**? Хоче, моя **зіронька** бліда? Зараз, зараз...” (Vynnychenko, 1991: 304) – (Eng.) “*I’ll put him in the cradle and sit by his side all **night** long. Just me...! My **little baby** wants to go to **sleep**? My **pale little baby**. Does my pale **little star** want to sleep? Now, now...” (Vynnychenko, 2020: 67);**

4) (Ukr.) “*Р и т а. Зараз, зараз... Втомлені, втомлені **оченятка** мої, втомлені бідні мої, **пелюсточки** мої бліді, ніжні... Зараз **спатоньки**...” (Vynnychenko, 1991: 306) – (Eng.) “*RITA. In a moment... My tired, tired **little eyes**, my poor tired eyes, my pale **little petals**, so delicate... We’ll **go beddy-byes** in a moment...” (Vynnychenko, 2020: 71);**

5) (Ukr.) “*Він цілий день нічого не їсть, дивиться на **труник**, ходить по хаті, щось думає і знов дивиться... А вона он вже співає над ним... Хотіла, щоб обмити ж, поховати... Ну, горе, нещастя, – та якось же треба порядок дати. **Тільки** ж хоч сховати, воно ж дух почне давати...” (Vynnychenko, 1991: 315–316) – (Eng.) “*The whole day long he won’t eat a thing, staring at the **small corpse** and then pacing about the room, thinking his thoughts and then staring at the little corpse again... And she stands by the body singing lullabies... I wanted to wash it, to bury it... What grief and misery – we need to bring some order here. His **small body** needs to be buried, otherwise it will start to smell...” (Vynnychenko, 2020: 89).**

From these striking examples one can see that nearly always the whole variety of Ukrainian morphological expressive means covering various parts of speech is rendered either by means of omission (“*Лесуку! Лесю! Лесуку!* / *Lesyk! Lesyk darling! Lesyk!*”), or technical addition of adjectives “*dear*”, “*little*” or “*small*” to any modified word. The rendering of diminutive verbal form “*спатоньки*” as baby-talk “*beddy-eyes*” turns to be the only successfully creative way of compensation for the loss of expressiveness in the target text. According to the Oxford English Dictionary “*beddy-eyes*” was first used in 1906³⁸, so it makes the timing for the use in the play translation just perfect.

In Ukrainian-English literary translation the T-V distinction usually provides stylistic impact on a recipient to a much lesser degree, and *Black Panther and Polar Bear* is not an exception in this respect. Nevertheless, there also interesting cases which illustrate an intriguing combination of neutral lexico-grammatical features of the Ukrainian language combined with author’s intention to deliver distinct nuances for the lines of key characters. E.g. (Ukr.) “*Р и т а (саркастично). Так? Аби **синкові** жінка вірна була? Ха-ха-ха! Може, і з тим **скажете** помиритись, що він на Сніжинку задивляється?” (Vynnychenko, 1991: 276) – (Eng.) “*RITA. [sarcastically] Yes? So long as your **son’s** wife is faithful to him? Ha-ha-ha! Next, **you’ll say** that I should accept the fact that he makes eyes at Snowflake?” (Vynnychenko, 2020: 14). In this instance an English reader fails to see the ironic undertones in communication between the lead cast and her mother-in-law whom she snubs (by means of derogatory “*синок*”) and still keeps a ritualistic distance by addressing her in V-form (“*скажете*”). Interestingly, nowadays Ukrainian readers would also feel this V-form in addressing parents and/or parents-in-law more acutely as it is currently falling into disuse with even older generations of Ukrainians who would believe it to be an archaic lingual artefact. Overall, the characters in the play mostly use V-forms, so the T-form is a marker of familiarity degree. Some of these cases are quite obvious (like T-forms in mother’s lines addressed to her son or between fellow artists Black and Migueles), but some are **not**; e.g. otherwise bold and imperious minx Snowflake uses **only V-forms** when she speaks to her silent and obedient follower Jansson (“*С н і ж и н к а . **Станьте** на вікно і **стрибайте** вниз” / “**SNOWFLAKE. Then stand on the windowsill and jump down**”) or her unrequited love and passion Korniy Kanevych / Polar Bear (“*С н і ж и н к а . А я хочу з **вас** сміятись! Хочу сміятись до... сліз. Медведю! **Чуєте**, до сліз!” / “**SNOWFLAKE. But I want to make fun of you!** I want to roar with laughter until there are tears in my eyes, Bear! **Do you hear, until there are tears!**”).****

The main character, often verbose Polar Bear (Korniy Kanevych), is also a specific issue within the play and one of its biggest challenges for a translator due to his idiosyncratic manner of

³⁸ Oxford English Dictionary Second Edition on CD-ROM (Version 4.0; Oxford University Press, 2009).

speech with huge amount of hesitation pauses, ellipses, repetitions and phatic phrases which makes him distinct in comparison to other cast:

1) (Ukr.) “Корній [...] Зовсім не втік... Я втік? **Ом маєш**... [...] *Напе вам, я втік... Ха! Ом єсть*...” (Vynnychenko, 1991: 273–274) – “KORNIY. [...] *I didn't run away at all... Me, run away? Come on*...” (Vynnychenko, 2020: 9).

2) (Ukr.) “Корній. Господи боже мій! Та де ж я дістану? **Ом єсть**. Що я, не хочу, чи що? **Ну, маєш собі**... «Мушиш»... Розуміється, мушу... Гм! «Цими днями»... Я не можу цими днями... **Ом єсть**: я не можу тепер із Парижа їхати” (Vynnychenko, 1991: 282) – “KORNIY. Lord Almighty! Where the hell can I get it? **There you go**. You think I don't want to? **Stop this**... “You must”... Of course, I must... Hm! “As soon as possible”... I can't do that... **There you go**: I can't leave Paris now” (Vynnychenko, 2020: 26).

3) (Ukr.) “Корній. Ага... **Ом то і єсть**, що «як»! Як? Я знаю? Ми перенесли це, а нового не маємо... **Форми нові треба**... Це – вічне, Сніжинко... Вічне. **Тут уже... годі**... А форми не ті... **Ом і єсть**. Ом і душать, ом і стискають... А як інакше? (Ніби до себе). Ну як, ом так просто: як? Чи Рита ж зможе якось інакше? Чи схоче? Ні... А Рита й не схоче, і не зможе. **Ом і єсть... І вже**...” (Vynnychenko, 1991: 322) – “KORNIY. Aha... **That's exactly the point**: what! What? How do I know? We've been through all this, but we have nothing new as a result. We need new types of relationships... This is something eternal, Snowflake. Eternal. **All this... it's already passé**... The types of relationships we have are wrong... **That's just it**. They make you feel stifled, and hemmed in... But what other way is there? [As if to himself] Quite simply, what's the way out? Can Rita react any other way? Will she want to? No... Rita won't want to and won't be able to. **So, there you have it... That's just it**...” (Vynnychenko, 2020: 103).

Yuri Tkacz attempts to render this type of verbosity without forgetting numerous identical refrains “Ом маєш... Ом єсть” although there is no single equivalent for all its Ukrainian counterpart cases which makes Korniy's lines in English more variegated: “Really”, “Come on”, “There you go”, “It's there” etc.

The general review of the most recent Yuri Tkacz's translation *Black Panther and Polar Bear* (2020) by an outstanding Ukrainian playwright Volodymyr Vynnychenko provides enough material to consider the **urgent issues** of the Ukrainian–English literary translation of texts with a considerable chronological and cultural gap between the source and contemporary readers' background knowledge. The primary aim of the translator to prepare the play for an English-language production in the early 1990s has well predefined the overall strategy and methods of translation which justifiably neglected idiosyncratic features of Volodymyr Vynnychenko's writing related to his time and period of life in the result. To the advantage of the English readers the original play action and characters localisation in a multinational Paris of the 1910s simplifies the translator's task of culture-specific features diligent and professional neutralising. On the contrary, features of the Ukrainian language, which are typologically different from the English, such as T-V distinction and abundance of diminutive word-forms that serve as expressive stylistic means, and constitute a topical issue of the translator's utmost attention, remain partially unresolved in the target text under consideration and deliver interesting cases for further linguistic and translation analysis.

Black Panther and Polar Bear is the most recent complete translation of Volodymyr Vynnychenko, an outstanding Ukrainian Modernism literary figure, and just a twenty-second item in his fragmented, poorly marketed, distributed and generally belated English corpus, so undoubtedly the play is a worthy element of the writer's patchwork portrait for the foreign reader. Its translation is a profound modern contribution to the Ukrainian–English literary translation history and facilitates its sustainability to develop further on.

In my opinion, **further research** of Volodymyr Vynnychenko's translations should aim to proceed and deliver main divergent as well as similar strategies, approaches, and methods to render the writer's idiosyncrasy in a comprehensive way, encompassing all existing translations, highlighting peculiar features of the translations performed in one and the same time and verify if earlier translators of the writer used the same or different techniques when compared to contemporary ones and dealing with similar phenomena both on the expressive and typological levels. Thus, the researchers will be able to establish objective grounds for the foreign perception of the author (his

“literary portrait”), revitalise his *oeuvre* studies globally and bring him also to the light of local scholars once again.

ANNEX

Bibliography of Volodymyr Vynnychenko's Translations in English

(as of January 2020)

1. “Moderation” and “Sincerity” // *Ukrainian Life. A Monthly for Americans of Ukrainian Descent* – 1942. – Volume III, Number 6, June 1942.
2. Moments // “Svoboda”, Jersey City (The Ukrainian Weekly Supplement). – 1950. – Nos. 32-35, August 7, 14, 21, 28. – P. 3, 3, 2, 2.
3. Hunger ; Translated by * * * // *Their land: an anthology of Ukrainian short stories*. – Jersey City: Svoboda Press, 1964. PP. 167–176.
4. A strange episode ; Translated by L. Hirna and D. Struk // *Modern Ukrainian short stories. Parallel text edition*. [Edited by George S. N. Lucky]. – Littleton: Ukrainian Academic Press, 1973. – P. 60–77.
5. The Prophet ; Translated from Ukrainian by Christine Oshchudlak Stavnycha. Edited by Larissa M. L. Onyshkevych. – [s. l.] c 1987. Larissa Onyshkevych. 88 p.
6. The Student / a short story by Volodimir Vinnichenko ; Tr. by Oles Kovalenko ; Ill. by Olexandr Bychko // *Ukraine*. – 1988. – No. 5 (141) (May 1988). – P. 40–41.; illus.
7. Selected Short Stories [Contents: Acknowledgements. Translator's foreword. Honor. First love. The moment. Kooz and Hrytsoon. The purchase. Illusion and reality. Zina. A zealous friend. Contrasts] ; Tr. from the Ukrainian by Theodore S. Prokopov. – Wakefield, N. H.: Longwood Academic [1991]. – x, 120 p. port.
8. A new commandment [edited and published by Dimitry Jakovenko ; translated by Frances Jakovenko-(Novak)]. – Melbourne: D. Jakovenko, 1991-1992. – vi, 270 p. ; 21 cm.
9. A strange episode. Translated by L. Hirna and D. Struk // *Modern Ukrainian short stories. Parallel text edition* [Edited by George S. N. Lucky]. – Englewood, Co: Ukrainian Academic Press, 1995. – P. 61-78.
10. Selected Short Stories [Contents: Acknowledgements. Translator's foreword. Honor. First love. The moment. Kooz and Hrytsoon. The purchase. Illusion and reality. Zina. A zealous friend. Contrasts] ; Tr. from the Ukrainian by Theodore S. Prokopov. – Wakefield, N. H.: Longwood Academic [2001]. – x, 120 p. port.
11. Notes of a Pug-Nosed Mephistopheles ; Tr. by Theodore S. Prokopov. – Godeffrey, N. Y.: Guymard Press [2001]. – viii, 170 p. illus., port.
12. The chain. Derision // *Passion's Bitter Cup. Selected prose fiction by Mykola Chernyavsky, Ivan Franko, Hnat Khotkevych, Yevhen Mandychevsky, Mykhaylo Mohylyansky, Stepan Vasylychenko, Volodymyr Vynnychenko, Sylvester Yarychevsky, Mykhaylo Zhuk* ; Tr. by Roma Franko. Ed. by Sonia Morris. – [Saskatoon, SK]: Language Lanterns, 2004. – P. 259–73, 274–90. – (Ukrainian short fiction in English).
13. The clandestine affair // *Riddles of the Heart. Selected prose fiction by Mykola Chernyavsky, Ivan Franko, Hnat Khotkevych, Mykhaylo Kotsyubynsky, Osyp Makovey, Mykhaylo Mohylyansky, Panas Myrny, Leonyd Pakharvetsky [sic], Valeriy Pidmohylny, Stepan Vasylychenko, Volodymyr Vynnychenko* ; Tr. by Roma Franko. Ed. by Sonia Morris. – [Saskatoon, SK]: Language Lanterns, 2004. – P. 325–39. (Ukrainian short fiction in English).
14. A Curious Scene. Kost'. Beauty and Strength // *Down Country Lanes: Selected Prose Fiction* ; Trans. by Roma Franko. – Toronto: Language Lanterns Publications, 2008. – P. 334–45; 346–99.
15. Dear Soldiers! The sun's first ray // *Desperate times; a trilogy. Selected prose fiction* ; Translated by Roma Franko. Edited by Sonia Morris. – Toronto: Language Lanterns Publications, 2010. 3 v. – (Ukrainian short fiction in English).
- V. 2. Between the Trenches. – P. 376–88, 389–99.
16. The Prophet (1929) ; Tr. Christine Oshchudlak-Stavnychy // *An Anthology of Modern Ukrainian Drama ; Comp. & edited by Larissa M. L. Zaleska Onyshkevych*. – Edmonton/Toronto : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2012. – P. 189–244.
17. The Solar Machine. A Fragment ; Tr. by Yuri Tkacz // *Ukrainian Literature in English*, 2013. https://www.facebook.com/Ukralit/posts/459263057466631?__tn__=-R
18. The “Moderate” One and the “Earnest” One. A Husband's Letter to His Wife ; Translated by Patrick John Corness and Oksana Bunio // *Ukrainian Literature. A Journal of Translations*. – Volume 4. – 2014. – P. 109–117.
19. Black Panther and Polar Bear ; Tr. by Yuri Tkacz. – Melbourne: Bayda Books, 2020. – 117 p.
20. The Eternal Imperative. A Fragment ; Tr. by Yuri Tkacz // *Ukrainian Literature in English*, 2020. https://www.facebook.com/Ukralit/posts/2759555600770687?__tn__=-R

REFERENCES

1. Batchelor, K. (2018). *Translation and Paratexts*. London : Routledge.
2. Hromko, T., Stetsiuk, R. (2010). Rosiianizmy u tvorchosti Vynnychenka [Russicisms in Vynnychenko's Writings]. *Naukovi zapysky*, 92, 299–305.
3. Korunets, I. (2003). Porivnialna typolohiia anhliiskoi ta ukrainskoi mov [The Comparative Typology of the English and Ukrainian Languages]. Vinnytsia: Nova Knyha.
4. Kyrylova, O. (2017). Volodymyr Vynnychenko: “kinodekadent u vyshyvantsi” (kulturna istoriia ekranizatsii – 1917–2014 rr.) [Volodymyr Vynnychenko: Cinematic Decadent Wearing Embroidered Shirt (Cultural History of Screenings from 1917 to 2014)]. *Mahisterium*, 68. 58–66.

5. Kyrylova, O. (2018). Dva kinosiuzhety dekadansu: 1921 rik ("Korabel" G. d'Annunzio ta "Chorna Pantera" V. Vynnychenka) [Two Film Plots of Decadence: 1921 (La Nave by G. D'Annunzio and Die schwarze Pantherin by V. Vynnychenko)]. *Mahisterium*, 71. 61–66.
6. Maslianchuk, T. (2008). Proza Volodymyra Vynnychenka: problema tekstolohii [Fiction of Volodymyr Vynnychenko: Issues of Textology]. Kyiv: Stylos.
7. McGivering, J. "Dray Wara Yow Dee". Notes on the text. (2007, December 2). The New Readers' Guide to the works of Rudyard Kipling. http://www.kiplingsociety.co.uk/rg_draywara_notes.htm
8. Nazarenko, M. (2004). Okhota na chernuyu panteru (Nabokov i Vinnichenko) [Hunt for a Black Panther (Nabokov and Vynnychenko)]. *Russkaya literature. Issledovaniya*, V. 192–201.
9. Pliushch, B. (2012). Osoblyvosti vidtvorennia v anhlomovnykh perekladakh kontrastnosti yak providnoi rysy idiosyliu V. Vynnychenka [Translation Peculiarities of the Contrast as the Primary V. Vynnychenko's Idiostyle Feature in English]. *Filolohichni traktaty*, 4, 2. 65–70.
10. Rudnytsky, L. (2019). The disinherited dramatist on the reception of Vynnychenko's plays in Germany. *Precarpathian bulletin of the Shevchenko scientific society*, 2(54). 175–187.
11. Soroka, M. (2012). *Faces of Displacement: The Writings of Volodymyr Vynnychenko*. Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press.
12. Tarnawsky, M. (2003). Book Review. Volodymyr K. Vynnychenko, *Notes of a Pug-Nosed Mephistopheles*, trans. Theodore S. Prokopov; Volodymyr Vynnychenko, *Selected Short Stories*, trans. Theodore S. Prokopov *Journal of Ukrainian Studies*, 28(1), 141–142.
13. Vynnychenko, V. (1991). *Vybrani piesy [Selected Plays]*. Kyiv: Mystetstvo.
14. Vynnychenko, V. (2020). *Black Panther and Polar Bear*. Melbourne: Bayda Books.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Богдан Стасюк – кандидат філологічних наук, обраний доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, історія художнього перекладу в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Bohdan Stasiuk – Candidate of Sciences (Philology), elected Associate Professor at the Chair of Translation, Applied and General Linguistics of the V. Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: linguistic models of translation, problems of the translation equivalence and adequacy, history of literary translation in Ukraine.

УДК 81'25

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.92>

ПЕРЕКЛАД СУЧАСНОЇ ПОЕЗІЇ: МОЖЛИВИЙ ЧИ НІ?

Ірина ЧЕРНИШЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6927-4470>

e-mail: chernyshenko.iryana@gmail.com

Наталія ГРЕЧИХІНА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1859-9624>

e-mail: Grechikhina@gmail.com

ЧЕРНИШЕНКО Ірина, ГРЕЧИХІНА Наталія «ПЕРЕКЛАД СУЧАСНОЇ ПОЕЗІЇ: МОЖЛИВИЙ ЧИ НІ?». Стаття присвячена труднощам перекладу поетичних текстів, які містять в собі «неперекладні елементи». Мова, зокрема, йде про можливість адекватного перекладу сучасного вірша англійської мови, який повністю складається з віддієслівних іменників з суфіксами – *er* та *-or*, на кшталт *teacher, talker, corrector*. Постає питання, чи можливо передати це у перекладі. Автори доводять думку, що головне у перекладі вірша – це збереження образу, який у свою чергу, складається із змістовних сем. Повторюваність форм можна передати за допомогою перекладацької трансформації компенсації. У статті надаються та аналізуються декілька варіантів перекладу, виконаних авторами та студентами. Вказано на основні завдання перекладача, та типові помилки, допущені у перекладі.

Ключові слова: поетичний переклад, образ, намір автора, сема, віддієслівний іменник, суфікси –er та –or, трансформація компенсації, повтори, помилки.

CHERNYSHENKO Iryna, GRECHYKHINA Natalia “TRANSLATION OF MODERN POETRY: POSSIBLE OR NOT?”. The article deals with the difficulties and problems of adequate translation of the modern poetic text. Traditional aspects of translation are described and analyzed. The main perspective of the authors is that the rendering of the image in poetry is the most important task of a translator. Image means the thoughts and aims of the author. It consists of the semes which can be described, counted and analyzed. The more semes translator can render, the more adequate the target text is. Thus, the proposed translations have been analyzed from the point of view of the number of rendered semes.

One more difficulty is the translation of lexical and grammatical forms which do not exist in the target language. The original text under analysis consists completely of verbal nouns with suffixes –er and –or. The total number of them in the verse is 54. There were practically no other parts of speech used. The question for the investigation was – how to render and preserve them in translation?. The authors have analyzed the ways of rendering of these lexical and grammatical forms and have come to the conclusion that translation is possible. Such forms can be translated either by nouns or by verbs.

Another problem under analysis was a task of rendering the grammatical repetition of forms. As we have mentioned, in the original text the whole verse consists of the nouns with suffixes –er and –or. In Ukrainian it is impossible. But the authors tried to use the transformation of compensation. We tried to compensate repetition by other forms of repetitions – phonetical, morphological, lexical, grammatical and syntactical. As a result the text of translation is also full of repetitions and it makes it interesting and unusual.

The proposed original text was translated by us – teachers and students. It was actually their first attempt in poetic translation. They were thrilled. All the aspects were analyzed in class, all mistakes were discussed, but we have presented (by their consent) some versions of translation. This gives the article the practical character and lots of material for further analysis.

Some typical mistakes are also analyzed in the article. And they provide the reason for further thinking, experimenting and translating.

Key words: poetic translation, image, author’s aim, seme, verbal nouns, suffixes –er, –or, compensation, repetitions, mistakes.

Актуальність проблеми. Питання, пов’язані із різними особливостями та проблемами поетичного перекладу, звісно не є новими як в вітчизняній так і в зарубіжних теоріях перекладу. Неодноразово перекладачі та перекладознавці зверталися до тих або інших питань поетичного перекладу. Але усі погоджуються, що ця тема є практично невичерпаною, оскільки саме поетичний переклад і сьогодні вважається одним із найскладніших видів перекладу. Деякі скептики від перекладу взагалі стверджують, що адекватний переклад поезії є неможливим. Ми вважаємо, що вітчизняна теорія та практика перекладу вже не раз довели, що такий переклад можливий. І використання трансформації компенсації під час поетичного перекладу відіграє ключову роль.

Отже, **метою статті** є спроба здійснити адекватний переклад поетичного тексту, зробити його аналіз та довести, що за допомогою трансформацій граматичної заміни та компенсації, такий переклад є можливим, не дивлячись на неперекладність окремих елементів тексту. **З невіршених раніше частин загальної проблеми** ми хочемо зазначити проблему перекладу віддієслівних іменників із суфіксами –er, –or та способи їх перекладу з англійської мови українською. Не остаточно вирішеною є також проблема перенесення та збереження образу вірша. Ми доводимо у статті, що образ складається в низки сем, більшість яких і треба зберегти у перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перерахувати усіх авторів, які зверталися до питань поетичного перекладу є майже неможливим завданням через велику їх кількість. Але ми згадаємо загальні витоки поетики та теорії поетичного перекладу та нещодавні роботи. Поетика, як розділ теорії літератури, ставала об’єктом дослідження таких теоретиків літератури та перекладу як О.О. Потебні, Р.О. Якобсона, М.М. Бахтіна, Б.М. Ейхенбаума, О.М. Веселовського, В.Н. Комісарова, В.В. Коптілова, Я.Й. Рецкера та інших. Серед статей, які виходили в останні роки можна зазначити наступні: М.В. Адаменко "Особливості перекладу сучасної англійської поезії", В.М. Єрмоленко "Стилістичні особливості перекладу поетичних текстів українською мовою", К. Яблуновська "До питання відтворення жанру в поетичному перекладі", С. Ревуцька, Т. Жужгіна-Аллахвердян, В. Введенська,

С. Остапенко, Г. Удовіченко "Особливості художнього перекладу: граматичний аспект : монографія", Л.В. Губа "Основні проблеми поетичного перекладу".

Постановка проблеми.

Якось на День вчителя цього навчального року нам у привітання прийшов лист із чудовим і досить відомим в Інтернеті віршем англійською мовою про вчителя. По-перше, нам сподобався сам зміст твору, який вичерпно описує важливість, складність і різноманітні аспекти цієї професії. Але головне, що привернуло нашу увагу як філологів, – це краса форми. Вірш повністю складається з віддієслівних іменників за відсутності дієслів та інших частин мови. І ми відразу поставили собі питання – чи можливо взагалі перекласти цей твір і зберегти красу його будови? Першою відповіддю було – ні. Але ж ми навчаємо своїх студентів, що адекватний віршований переклад будь-якого віршованого тексту є можливим. Отже, ми із студентами проаналізували цей вірш з точки зору різних аспектів і здійснили спробу перекладу. Результати цього експерименту і подаються у статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розгляду можливості перекладу та для аналізу запропонованого вірша, слід викласти деякі теоретичні положення стосовно питань особливостей поетичного перекладу.

Почнемо з питання адекватності перекладу. Одним з найширше вживаних визначень адекватного перекладу є визначення В.Н. Комісарова "Адекватним називається переклад, який забезпечує прагматичні задачі перекладацького акту на максимально можливому для досягнення цієї мети рівні еквівалентності, не припускаючи порушень норм чи узусу МП, дотримуючись жанрово-стилістичних вимог до текстів даного типу і відповідаючи суспільно-визнаній конвенційній нормі перекладу" (Комісаров, 1990: 35). У нежорсткому вживанні "адекватний переклад" – це "гарний" переклад, який виправдовує очікування й надії комунікантів та осіб, що оцінюють якість перекладу (Там само).

Компонентами цього визначення є: 1) збереження прагматики тексту (вплив тексту та задум автора); 2) еквівалентність перекладу; 3) не порушення норми та узусу мови перекладу (сюди ми б включили зміст та форму тексту); 4) збереження жанру та стилю; 5) відповідність конвенційній нормі (сьогодні – це адекватний переклад). Отже, необхідно зберегти й передати ці компоненти тексту. Саме за ними ми і аналізувати текст перекладу.

Почнемо з одиниці перекладу. У переважній більшості писемного перекладу одиницею виступає слово або словосполучення. Але, загально відомо, що одиницею поетичного перекладу є образ вірша, тобто цілий текст. Поетичні твори передають почуття автора, що потім сприймаються читачем. Передача почуттів можлива шляхом створення образу. Образність – це відмінна риса поезії, створеної будь-якою мовою. "Дієвість образу ґрунтується на тому, що він відтворює у свідомості читача минулі відчуття, пожвавлюючи спогади про зорові, слухові та інші чуттєві переживання. Сприйняття стає живим і конкретним. Образи, створенні текстом художнього твору, є вторинними по відношенню до образів реальної дійсності. Такий образ можна визначити як відрізок тексту, що відтворює у свідомості читача відчуття, емоції й почуття, які закодував у тексті поет. Отже, правильно відтворений у перекладі образ не спотворює зміст цілого поетичного твору (Адаменко, 2012: 251).

Першочерговим завданням для перекладача стає аналіз образу, який створює автор у ньому. Для такого аналізу надаємо (нарешті) оригінал тексту, що став предметом вивчення та перекладу:

What is a Teacher?

*A walker, a talker, a corridor stalker
A leader, director & tactful corrector
A role-model, tutor, a whiz with computer
A natural persuader, a daily first-aider
A reader, a writer, reports all-nighter
A printer, protector, a problem deflector
A marker, a setter, a sender of letter
A natural orator, a known confiscator*

*A divider, decider, a spare pen provider
 A cutter, a sticker, a fair-minded picker
 A debater, relater & smile reinstater
 A pairer, a carer, a lesson preparer
 A defender, a lender, a broker & mender
 A creator, inventor, inspiring mentor
 A smiler, a filer, a stay back a while
 A parent reminder, lost property finder
 A keen finder-outer, & sometimes a shouter
 A describer, reviser, a trip organizer
 A thinker, a winker, a covered in inker
 An on your sider & staff-room resider*

That's what makes a Teacher!

(Copyright Joanna Miller 2012).

Постає питання – з чого складається образ вірша? На нашу думку він складається з окремих сем, які і треба спробувати передати в перекладі. Загальний образ пропонованого вірша – "хто такий вчитель?" (зазначено у заголовку та в останньому рядку) та "що саме він робить" (оскільки усі віддієслівні іменники позначають дію).

Тут одразу постає питання і форми, оскільки вірш саме і характерний тим, що складається лише з віддієслівних іменників (у кількості 54 віддієслівних іменника, 2 дієслів та ще декількох прикметників). Віддієслівні іменники майже відсутні в українській мові. Вони можуть перекладатися або іменниками або дієсловами. Пор.: *a swimmer – плавець, a walker – той, хто прогулюється, a packer – той, хто пакує, a singer – співак, a teacher – вчитель*. Але, відразу видно, що в перекладі не відбувається повторення форми. В англійській мові усі іменники у цьому вірші мають суфікс **-er** або **-or**. Як ми зазначали, саме в цьому і полягає краса та особливість цього вірша.

Ми спробували скласти список сем вірша. Це практично дослівний та підрядковий переклад оригіналу:

- Сема 1: хто такий вчитель?.
- Сема 2: той, хто багато ходить.
- Сема 3: той, хто говорить.
- Сема 4: той, хто зупинить вас у коридорі.
- Сема 5: лідер.
- Сема 6: керівник.
- Сема 7: той, хто тактовно вас виправить.
- Сема 8: рольова модель для інших.
- Сема 9: репетитор.
- Сема 10: той, хто майстерно вправляєтсья із комп'ютером.
- Сема 11: той, хто легко і природно може вас переконати.
- Сема 12: той, хто може надати першу невідкладну допомогу.
- Сема 13: той, хто читає.
- Сема 14: той, хто пише усю ніч пише звіти.
- Сема 15: той, хто роздруковує.
- Сема 16: захисник.
- Сема 17: той, хто вирішує проблеми.
- Сема 18: той, хто робить щось своїми руками.
- Сема 19: той, хто розміщує когось або щось у певні місця.
- Сема 20: відправник листів.
- Сема 21: природній оратор.
- Сема 22: конфіскатор речей, владу якого визнають.
- Сема 23: той, хто щось ділить або розділяє на групи.
- Сема 24: той, хто приймає рішення.
- Сема 25: той, хто дає запасну ручку.

- Сема 26: той, хто щось вирізає.
Сема 27: той, хто клеїть стікери.
Сема 28: той, хто збирає чесні думки.
Сема 29: той, хто організовує та бере участь у дебатах.
Сема 30: той, хто спілкується.
Сема 31: той, хто поверне вам посмішку.
Сема 32: той, хто буде вам парою на уроці.
Сема 33: той, хто піклується.
Сема 34: той, хто готує заняття.
Сема 35: захисник.
Сема 36: той, хто позичить вам речі.
Сема 37: той, хто знайде вам житло.
Сема 38: той, хто відремонтує.
Сема 39: той, хто створює.
Сема 40: винахідник.
Сема 41: той, хто надихає.
Сема 42: той, хто посміхається.
Сема 43: той, хто складає папки.
Сема 44: той, хто на деякий час вас затримує.
Сема 45: той, хто нагадує щось вашим батькам.
Сема 46: той, хто знаходить загублені речі.
Сема 47: той, хто шукає майстерно назовні.
Сема 48: той, хто іноді кричить.
Сема 49: той, хто описує.
Сема 50: той, хто перевіряє.
Сема 51: той, хто організовує подорожі.
Сема 52: той, хто думає.
Сема 53: той, хто підморгне вам.
Сема 54: той, хто вкритий чорнилами.
Сема 55: той, хто на вашому боці.
Сема 56: той, хто "живе" в учительській.
Сема 57: все це робить вас учителем.

Усі ці семи і складають образ вірша та створюють ті почуття, які заклав автор. Але у даному випадку англійська мова дозволяє викласти це все лаконічно і навіть із ритмом та римою. Умістити усі семи у формі «той хто...» в один вірш українською мовою неможливо. То що ж робити?

М.В. Адаменко зазначає, що "адекватність (вірність, точність) треба розуміти діалектично, а не з позицій буквалізму. Крім того, залежно від цільової настанови перекладача співвідношення значеннєвої, стилістичної та прагматичної адекватності може варіюватися" (Адаменко, 2012: 249).

Під час поетичного перекладу неминучі істотні перетворення багатьох аспектів оригіналу. "Для того, щоб передати правильно інший образ або фразу, у перекладі їх іноді необхідно зовсім змінити. Відповідний образ, так само, як і відповідна фраза складаються не завжди у видимій відповідності слів" (Белинский, 1953 – 1959: 18).

Перекладач показує прості ідеї автора, дещо видозмінюючи їх, використовуючи такі прийоми перекладацької трансформації як, генералізація, модуляція, експлікація, граматичні заміни, компенсація.

Можливість перекладу з однієї мови на іншу розуміється як можливість вираження тих самих думок засобами різних мов. Коли ми здійснювали переклад, то поставили завдання зберегти максимальну кількість сем, а головне – прагматику. Прагматичний потенціал тексту – це той вплив, який здійснює текст на читача. Очевидно, що автор мав за мету описати багатогранність та важливість професії вчителя, і ті почуття, які вчитель викликає у нього. У кожного з нас є власний портрет вчителя. Ця особистість завжди важлива у житті всіх людей.

Отже, перекладач, маючи на меті бути прагматично нейтральним і не додавати зайвих особистісних конотацій, повинен передати те, що є спільним для більшості у національній свідомості.

Саме на такі аспекти ми спиралися, коли робили переклад вірша:

(Переклад №1)

То хто ж він – учитель?

Це той, хто говорить,
 А в коридорі –
 Він вчасно і спритно вас заспокоїть.
 Він – лідер, і лікар,
 Модель він, і спікер.
 Друкує і пише,
 Весь час спонукає,
 Він мріє і марить,
 І вихід шукає
 Будь-де, будь-коли,
 Будь із ким і повсюди.
 Він думає думи
 Й не піде нікуди.
 Ночами не спить,
 Гадаючи як ви.
 А вранці приходить,
 Зібравши всі краплі –
 Всі краплі терпіння,
 Всі краплі любові,
 С бажанням спасіння,
 Не завжди суворий.
 Це той, хто подзвонить батькам, коли треба.
 І вам, якщо буде у тому потреба.
 Це той, хто у мандри вас забере,
 І той, хто наснагу вам принесе.
 Він ручку вам дасть,
 Спитає: «Ти краще?».
 Останнє віддасть,
 Крім надії на щастя.
 Він вам підморгне,
 Він вам допоможе
 Він вас захистить,
 І зробить, що може.
 Та хто ж він? – Правитель?
 Та ні, і не схоже.
 Ми – діти, допоки
 У нас є учитель.

(переклад наш – Чернишенко І.А.).

Спробуємо підрахувати скільки змістовних сем було збережено. Загальна кількість – 27 сем (семи 1, 3, 4, 5, 6, 8, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 20, 21, 25, 30, 31, 33, 35, 36, 39, 40, 41, 45, 48, 51, 52, 53 – збереженні). Це майже вдвічі менше, ніж в оригіналі. Але деякі семи про діяльність вчителя були додані (напр. – "надія на щастя", "правитель", "ночами не спить", "краплі терпіння та любові", "спасіння", "ми відчуваємо себе дітьми, поки у нас є учитель"). Таким чином, ми вважаємо, що цілісний образ (33 семи) та почуття й емоції (прагматика) були збереженні.

Повертаємося до питання збереження форми. Як ми зазначали, віддієслівні іменники можуть перекладатися українською мовою дієсловами та іменниками (що відображається у

перекладі сем). В оригіналі було використано 54 віддієслівних іменника, 2 дієслова та деякі прикметники. У запропонованому перекладі використано 27 дієслів, 24 іменника та деякі прикметники. Разом 53 форми, що є абсолютно адекватною передачею форми вірша.

Але що робити з питанням повторюваності форм із суфіксами -eg та -og. Звісно, що в українській мові цього зберегти неможливо. Тут можна використати перекладацьку трансформацію компенсації. Ми поставили собі за мету "погратися" та повторити деякі форми, що могло б додати особливості віршу. Були здійснені повторення на різних рівнях – фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному. Наприклад, *«лідер і лікар»*, *«мріє і марить»*, *«думає думи»* – фонетичний, *«будь-де, будь-коли, будь із ким»*, *«він вам, він вас...»* – морфологічний, *«всі краплі, всі краплі терпіння, всі краплі любові...»* – лексичний, *«це той, хто...»* – синтаксичний.

Стосовно аспекту збереження жанру та стилю. Загальною тенденцією при перекладі віршів можна вважати намагання перекладачів відтворити ритм першотвору, зберігати кількість складів та розташування акцентів відповідно до розміру вірша. Але з іншого боку, сучасна англійська поезія характеризується відсутністю рими, що може стати додатковою проблемою перекладу. У перекладі ми однозначно зберегли жанр – вірш. А саме, була використана рима, як основна ознака вірша. Однак, зазначимо, що ми не ставили за мету поглиблюватися в аналіз та збереження ритму та розміру, як складових форми вірша, оскільки це взагалі була наша перша спроба віршованого перекладу. Таку ж саму задачу ми не ставили перед студентами, які брали участь в експерименті. Завданням було зосередитися на перенесенні образу та можливої компенсації форми.

Залишається аспект еквівалентності перекладу. В.Н. Комісаров розрізняє три види еквівалентності: потенційно досягну еквівалентність, перекладацьку еквівалентність та повну еквівалентність (Комісаров, 1990: 45). За його визначеннями, потенційно досяжна еквівалентність – це максимальна спільність змістів двох рівнозначних текстів, яка допускається відмінністю мов, якими створено ці тексти. Перекладацька еквівалентність – це реальна змістова близькість текстів оригіналу та перекладу. Межею такої еквівалентності є максимально можливий ступінь збереження оригіналу у перекладі, проте в кожному окремому перекладі змістова близькість до оригіналу в різному ступені та різними способами наближується до максимальної. Під повною еквівалентністю В.Н. Комісаров розуміє передачу в перекладі змісту оригіналу, який розглядається як уся сукупність інформації, що міститься у тексті, включно з емотивними, образними, естетичними та іншими функціями мовних і мовленнєвих одиниць [там само].

Таким чином, у нашому перекладі ми досягли перекладацької еквівалентності, оскільки змістова, тобто образна близькість оригіналу та перекладу була досягнута. Не збереглися граматичні форми, оскільки вони не існують у мові перекладу, але за допомогою трансформацій граматичної заміни та компенсації цілісний образ вірша вдалося зберегти.

Хочемо звернути увагу на ще одну думку М.В. Адаменко, яку ми повністю поділяємо. Він зазначає, що проблема художнього перекладу – це співвідношення того, що хотів донести читачу автор і того, що зберіг перекладач. Художній переклад обумовлений не лише об'єктивними факторами, але й суб'єктивними. Жоден переклад не може бути абсолютно точним, тому що кожна мова відрізняється своїм складом, в ній просто може не бути таких слів, які би точно відобразили те, що хотів виразити автор, тому і не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче призводить до втрати певного об'єму інформації. Тут головним фактором є особистість перекладача, який при перекладі тексту обов'язково випустить щось із змісту, а також його бажання показати чи не показати всі особливості оригіналу. Закономірністю є те, що при перекладі твору на іншу мову, в силу мовних розбіжностей, асоціативні зв'язки руйнуються. Щоб твір продовжував «жити» в новому мовному середовищі, перекладач повинен прийняти на себе функції автора і відтворити творчий процес його створення і заповнити новими асоціаціями, які викликали б нові образи, властиві даній мові (Адаменко, 2012: 250).

Це доводить той факт, що переклади різних перекладачів будуть різнитися. На нашу думку, головне, щоб вони передавали образ вірша, почуття автора та деякі лексичні,

стилістичні та граматичні особливості. У нашому експерименті ми запропонували студентам на добровільній основі зробити переклад запропонованого вірша. В результаті отримали 27 перекладів. Вірш перекладали студенти 2 курсу факультету іноземних мов Центральноукраїнського педагогічного університету імені Володимира Винниченка та студенти 2 курсу Центральноукраїнського національного технічного університету. Усі вони різні, але їх так само можна проаналізувати з точки зору збереження аспектів адекватного перекладу. На жаль межі статті не дозволяють представити усі переклади, тож ми проаналізуємо ще один переклад та надамо лише декілька цікавих з нашої точки зору, перекладів. Зазначимо, що для усіх студентів це був перший досвід поетичного перекладу.

(Переклад №2)

Так хто такий вчитель?

Учитель – це складна робота.
 А ви замисліться на мить –
 Хто завжди вам допомагає,
 І хто помилки виправляє,
 Хто ручку дасть, коли нема,
 Та підбадьорить жартома?
 Хто в коридорі завжди зловить
 Та гулю вам не дасть набить?
 Це той, хто мамі не подзвонить,
 Аби ваш спокій зборонить.
 Ще він за вами і догляне,
 Проблеми вирішить складні.
 А потім лагідно погляне,
 Забувши біди вам усі.
 А інколи, і накричать він може,
 Суворо дивлячись на вас,
 Але ніколи він не зможе
 В біді покинути весь клас.
 Він й репетитором побуде,
 Та ще й оратором на мить,
 Він бездоганно допоможе
 Усі задачі зрозуміть.
 Він винайде для вас, ну будь що,
 Аби ви слухали його,
 І розуміли, що без нього
 Не пам'ятали б ви всього.
 Він – захисник для нас, опора
 І в дні веселі і сумні
 Учитель буде з нами поряд
 І дасть пораду залюбки.
 Не дивлячись на негаразди,
 Які бувають у житті,
 Учитель завжди посміхнеться
 І не покине в самоті.

(переклад виконала студентка 2 курсу спеціальності «Переклад» Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка **Студенецька Маргарита**).

Кількість рядків у перекладі – 35 (в оригіналі – 20). Зазначимо, що в оригіналі в одному рядку вжито про 3-4 семи саме завдяки віддієслівним іменникам. Тому, допустимо, що у перекладі кількість рядків більше, оскільки один рядок передає лише одну сему.

У перекладі збереженні 22 наступні семи (з 56 в оригіналі): сема 1, сема 4, сема 7, сема 9, сема 16, сема 17, сема 21, сема 25, сема 26, сема 27, сема 30, сема 31, сема 33, сема 35, сема 36, сема 39, сема 40, сема 41, сема 42, сема 45, сема 48, сема 55. Отже, майже половина усіх сем збережена. Переклад має риму, ознаки ритму, хоча слід зазначити використання розмовних лексичних одиниць – *набить, зрозуміть*. У перекладі використано 23 іменники, 26 дієслів та 3 дієприслівника. В цілому це покриває 56 віддієслівних іменників в оригіналі. Не дивлячись на те, що сем відтворено трохи менше, ніж у першому перекладі, на нашу думку, образ вірша збережений – хто є вчитель і що він робить, а отже переклад відбувся.

Наводимо ще декілька перекладів. Ми подаємо їх в авторській редакції. Звісно, що в них є досить багато недоліків з точки зору професійного перекладу і вони не претендують на друк в поетичних виданнях. Студенти лише тільки навчаються перекладу, або взагалі робили першу спробу написання віршів. Ми аналізували помилки на заняттях. Хочемо зазначити, що тут спостерігається певна тенденція. Намагаючись відтворити віддієслівні іменники, студенти створювали форми, які не існують в літературній українській мові, але можуть пояснюватися інтерференцією мов (англійської та російської): *оберігатель, в приміщенні перебуватель, речей відшукатель, в займи даватель, обиватель, поїздок влаштуватель, писець, складач звітів, установник, дільник, сперечальник, позикодавець, посмішок постачальник, розбивач і відновник, посміхач, крикун, моргун*. Крім того, наявні випадки вживання розмовних діалектичних граматичних форм: *наставля, задава, захища, виріша, віддава, виставля, вспіва, присмиря, слугува, відправля*. Також, наявні помилки використання русизмів та відсутній ритм і рима. Деякі з перекладів можна назвати білим віршем. Але така тенденція так само існує в сучасній поезії, зокрема в англійській. Усі ці приклади є порушенням одного з аспектів адекватного перекладу, а саме – порушення норми та узусу мови перекладу.

Отже, з одного боку, переклади не досконалі, але вони передають образ вірша та задум автора, з іншого – це можна назвати творчістю та митецькими спробами молодих поетів. Усе залежить від суб'єктивної оцінки кожного. Але чи не є поетичний переклад, як такий, та його оцінка досить суб'єктивними явищами? Особисто ми вважаємо, що усі переклади (включно з нашим) є досить цікавими з точки зору філології, але з точки зору поезики вони є досить «сирими» та потребують доробки.

Переклад № 3	Переклад № 4	Переклад №5
Хто такий вчитель?	Хто ж такий вчитель?	То хто ж він - учитель?
Він ходить, говорить, коридором простує, Веде, направляє і редагує, Виступає зразком, додатково навчас, З комп'ютером управлятися хист має. Майстерно вмовляє, щодня виручає, Пише, читає, листи надсилає. До пізньої ночі звіти складає, Друкує, боронить, від проблем укриває. Ставить оцінки, на шлях наставляє. Заборонені речі він вилучає. З промовами вмів він виступає. Ділить, вирішує, олівця позичає. Ріже, приклеює, і опікає.	Ходить, говорить й коридори пильнує. Він лідер, який і не тільки керує, А також тактовно усе скорегує. Для когось зразок, а для когось наставник. В комп'ютерах також мастак незвичайний. Запевнить захистить, удень допоможе. А згодом вночі безліч звітів напише. Налагодить працю, відправить він лист, Також дуже чесно відзначить ваш хист. Для нього то легко – позичити ручку, Й забрати із парти ту зайву дрібничку.	Це той, хто уроки цікаво проводить, І, коли треба, залюбки підбадьорить, Все виправить, на помилки вкаже, Виручить завжди і як краще підкаже. Це той, хто порадить й завжди захистить. Він той, хто допоможе та прихистить, Весь час буде поруч і дасть настанови. Скаже він також натхненні промови, Спитає як справи і настрій підніме, Повчатиме завжди і тепло обніме. Це приклад наслідування, справжній взірць,

<p>Дискутує він, переказує, ділить на пари, Завжди за справедливість він виступає. До уроків готується, настрої здіймає. Учнів своїх повсякчас захищає. Руйнує і лагодить і позичає, Творить, вигадує, до мистецтва привчає. Посміхається він і справи зшиває. Проблеми вирішує, загублені речі шукає. І неодмінно батькам він про все докладає. Іноді гримає і виправляє, Опис дає, екскурсії виряджає. Мандрує, прощає, у чорнилі втопає. До учнів прихильний, у вчительський проживає. Ось яким вчитель буває!</p> <p>(переклад Чорної Яни, 2 курс ЦДПУ ім. В. Винниченка)</p>	<p>Розділить, поріже та стікер приклеїть, На пари поділить, відхилить проблеми. Влаштує дебати, урок приготує, Розкаже цікаво та учнів згуртує. Як сильно потрібно, то винайде прилад! Завжди посміхнеться, і цим нагадає, Як добре, що вчитель також надихає! Загублені речі знайти допоможе, І будь-яку подорож організувати зможе. Якщо ти правий, він тобі повірить. Усе він опише й усе перевірить. Учитель подумає і підморгне, А потім в учительську гордо піде.</p> <p>(переклад Прокопчук Юлії, 2 курс ЦДПУ ім. В. Винниченка)</p>	<p>Помічник, винахідник, а також творець. Учитель – це лідер, наставник, мудрець, Письменник, мислитель, і ще він – митець. Учитель – це той, хто завжди допоможе, той, хто в біді залишить не спроможний. Завжди він поруч, як ангел-хранитель. Така ж його доля, такий він – учитель.</p> <p>(переклад Болгуновської Карини, 2 курс ЦДПУ ім. В. Винниченка)</p>
--	--	--

Переклад № 6	Переклад № 7	Переклад № 8
<p>Хто такий вчитель?</p> <p>Він лідер, директор, репетитор та лектор. Він вам посміхнеться й тактично підправе, Для вас співрозмовником й приятелем стане. Про вас він піклується, вас захищає, Проблеми вирішає, батькам нагадає. Зламає та виправить, В коридорі спіймає. Він ручку надасть, та вас перевіре, Підморгне, нагадає, Іноді прикрикне, посперечається з вами. Він проблеми вирішує, на вашу сторону стане, Примір для наслідування, пише, друкує, Всю ніч він звітує. Він вправний з комп'ютером, до пар він готовий, Листи надсилає, маркує,</p>	<p>Хто такий вчитель?</p> <p>Любитель прогулянок, розмов й чергування, Зразок для наслідування, репетитор й геній програмування. Той, хто майстер умовляти й щоденно першу допомогу надавати, Чудовий читач, пишець й складач усю ніч звітів. Той, хто малює, захищає й уміє проблеми відбивати, Взірець, установник й відправник листів. Той, хто гарно розмовляє й знаний щось конфіскувати, Дільник, рішучий і поділиться ручкою із запасів. Той, хто змонтує, зліпить й справедливо зможе обрати. Сперечальник, позикодавець й посмішок постачальник. Той, хто з'єднає, догляне й допоможе урок підготувати. Захисник, компромісний,</p>	<p>Хто такий вчитель?</p> <p>Приходить він рано, говорить він гарно, Бешкетників спинить, на путь наставля. Він виправить справно, запевнить спокійно, І цілі він учням щодня задава. Він пише й читає завжди бездоганно, Та й учнів від всього і всіх захища. І лист він відправить, і рішення прийме, Він швидше за всіх все завжди виріша. І всім він чим зможе давно допоможе, Все краще він учням своїм віддава, Все добре пояснить, д/р перевірить, Оцінки він чесно усім виставля. Він посмішку учням усім завжди дарить,</p>

<p>розділяє. Він кожен день допоможе, Перекаже, опише, набире, обріже. Затримає в класі, і висновки зробить. Він пари підбирає та вас переконає. Ваш оберігатель, в штатному приміщенні перебувателю, Речей відшукатель, коли треба в займи даватель, Обиратель, поїздок влаштувателю. Для вас він і стікер, й з трибуни оратор, Речей конфіскатор, надихач та творитель, В шухляді хранитель та навіть мислитель. Й це все робить вчитель. (переклад Сичової Валерії, 2 курс ЦДПУ ім. В. Винниченка)</p>	<p>розбивач і відновник. Той, хто створює, відкриває і наставник, що надихає. Посміхач, хранитель і на деякий час провідник. Той, хто піклується й втрачене добро зуміє віднайти. Чуйний, але іноді крикун. Той, хто описує, перевіряє й уміє захоплені подорожі організувати. Мислитель, моргун і покритий в чорнилі. Той, хто завжди на вашій стороні, але у кімнаті персоналу проживає. То ж хто такий вчитель? (переклад Шумило Аліни, 2 курс ЦДПУ ім. В. Винниченка)</p>	<p>Батькам все весь час нагадать він в співа. І втрачені речі завжди познаходить, І всіх заспокоїть, слабких захища. Урок підготує, і вихід знаходить, І між собою він всіх примиря. Комп'ютер він включить, і друку научить, І прикладом учням своїм слугував. Та злити не треба, бо може і гримнуть, К директору він забіжак відправля...</p> <p>(переклад Назаренко Анастасії, 2 курс ЦДПУ ім. В. Винниченка)</p>
--	--	--

Висновки. Основною метою статті була спроба відповісти на питання – чи є адекватний переклад поетичних текстів, які містять неперекладні форми, можливим. Наша відповідь – так. Ми вважаємо основною метою поетичного перекладу – збереження образу, тобто задуму автора. На нашу думку, образ складається з окремих змістовних сем, які, у свою чергу, створюють ті почуття та відчуття, які хотів передати автор. Отже, максимальна передача таких сем – є завданням перекладача. Поетичний текст перекладу не може бути повним лексичним та граматичним відповідником тексту оригіналу. Досягнення перекладацької еквівалентності у цьому випадку є достатнім. Якщо у творі зустрічаються неперекладні форми (граматичні, лексичні), то на допомогу перекладачу може стати трансформація компенсації та лексичних і граматичних замінів. Однак, слід зазначити, що збереження рими і чіткого розміру вірша є бажаним. Крім того, кожен перекладач має право на творчість і свої знахідки, але це не повинно спотворювати текст та порушувати норму та узус мови перекладу, оскільки цей аспект є складовою адекватного перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адаменко М.В. Особливості перекладу сучасної англомовної поезії / М. В. Адаменко // Лінгвістичні дослідження. – 2012. – Вип. 34. – С. 248-253. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > cgiirbis_64
2. Белинский В.Г. Полное собрание сочинений. Тт. 1 – 13. / В.Г. Белинский. – М.: «Искусство», 1953 – 1959, с. 18.
3. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Я.И. Рецкер. – 3-е изд., стер. – М.: Р. Валент, 2007 (Калуга : Калужская типография стандартов). – 241 с.
4. Комисаров В.Н. Теория перевода. – М.: «Высшая школа». – 1990. – 253 с.

REFERENCES

1. Adamenko M.V. (2012). Osoblyvosti pereklady suchasnoi anglomovnoi poezii / M.V. Adamenko // Lingvistychni doslidzennya. Vypusk 34, p. 248-253, [Elektroni resurs]. Access: www.irbis-nbuv.gov.ua > cgi-bin > cgiirbis_64

2. Belinskii V.G. (1953-1959). *Polnoye sobraniye sochinenii*. Vv. 1-13. / V.G. Belinskii. – М.: „Iskusstvo“, p. 18.
3. Retsker Ya. Jo. (2007). *Teoriya perevoda i perevodcheskaya praktika. Ocherki lingvisticheskoi teorii perevoda / Ya. Jo. Retsker. – 3 izd., ster., М.: R. Valent, (Kaluga: Kaluzskaya tipografiya standartov).*, 241 p.
4. Komisarov V.N. (1990). *Teoriya perevoda*. М.: Vysch. Shkola, 253 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ірина Чернишенко – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика.

Наталія Гречихіна – викладач кафедри іноземних мов Центральноукраїнського національного технічного університету.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, специфіка термінологічної лексики в науково-навчальних текстах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Iryna Chernyshenko – Candidate of Sciences (in Pedagogy), Associate Professor of the Translation, Applied and General Linguistics Department in Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University (Kropyvnytskyi).

Scientific interests: theory and practice of translation, psycholinguistics, and cognitive linguistics.

Natalia Grechykhina – the lecturer of the Foreign Language Department of the Central Ukrainian National Technical University (Kropyvnytskyi).

Scientific interests: theory and practice of translation, the specific features of terminological lexis in academic texts.

УДК 81-115:[811.112.2:811.161.2]

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.93>

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ У ГАЛУЗІ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Микола ВЕРЕЗУБЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3533-8525>

e-mail: verezubenko@ukr.net

ВЕРЕЗУБЕНКО Микола. ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ У ГАЛУЗІ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ. У роботі розглянуто та проаналізовано особливості юридичних текстів німецькою та українською мовами. Висвітлено лексико-граматичні особливості німецьких юридичних текстів та способи їх перекладу українською мовою. Окреслено поняття, види та роль юридичного перекладу, охарактеризовано етапи та принципи перекладу юридичних текстів та їх особливості, які повинен знати професійний перекладач; визначено особливості цих етапів у перекладі юридичних текстів. Юридичний переклад – це мовно-юридична процедура, а отже знання перекладача текстів в галузі права мають бути не лише мовні та перекладацькі, а й юридичні.

Ключові слова: юридичний текст, лексико-граматичні особливості, види юридичного перекладу, принцип перекладу, етапи перекладу, галузь права.

VEREZUBENKO Mykola. LEXICAL AND GRAMMATICAL PECULIARITIES OF TRANSLATION OF GERMAN TEXTS IN THE FIELD OF LAW. The peculiarities of legal texts in German and Ukrainian are considered and analyzed in the paper. Lexical and grammatical peculiarities of German legal texts and ways of their translation into Ukrainian are explained. The concept, types and role of legal translation are outlined, the stages and principles of translation of legal texts and their peculiarities, which a professional translator should know, the features of these stages in the translation of legal texts are identified. Legal translation is a linguistic and legal process, so the knowledge of a translator in the field of law must be not only linguistic and translational but also legal. The types of legal systems of the world and their impact on legal translation have been clarified, the legal systems of Germany and Ukraine are described, they belong to one Romano-German legal system, but still have many distinctive features. The author outlines necessary background knowledge for a translator of legal texts. The peculiarities of legal translation are outlined, the lexical and grammatical features of German legal texts and the lexical and grammatical transformations used for their translation are specified. Lexical peculiarities are first and foremost the use of terms, clichés and abbreviations, while grammatical ones are the use of means of expression of duty, condition. A special structure of sentences of legal texts is revealed - frequent use of complex common sentences. These peculiarities are often combined and demand the usage of lexical-grammatical transformations for proper translation: antonymic, descriptive translation and compensation. The features of

legal text within the official business style have been clarified. Legal translation must meet the requirements of official business style: compliance with certain mandatory means and ways of expressing information and constructing a text; preservation of formality (strict, clear, emotionless, not figurative presentation of information.); impersonality (the text appeals to everyone, not one person).

Key words: legal text, lexical and grammatical peculiarities, types of legal translations, translation principles, stages of translation, field of translation.

Постановка проблеми. Україна незважаючи на всі незгоди росте і розвивається, вступає в міжнародні відносини, заключає угоди з компаніями і організаціями з усього світу. Домовленості такого рівня зазвичай фіксуються певними юридичними документами. А так як це домовленості між країнами з різними мовами, виникає необхідність виконання перекладів. До таких перекладів зазвичай висуваються найвищі вимоги, адже мова йде про домовленості, від яких залежать питання війни і миру, життя і благополуччя людей, фінансовий стан великих компаній і навіть цілих країн. В Україні, на відміну від країн Західної Європи, теоретичні засади юридичного перекладу досі перебувають на початковій стадії розробки. Відповідно необхідним є глибоке вивчення юридичного перекладу та його особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча в сучасному перекладознавстві можна виділити велику кількість лінгвістів, перекладачів, що досліджують проблеми перекладу юридичних текстів (С. В. Власенко, В. І. Карабан, Л. М. Черноватий, О. А. Шаблій та ін.), особливості перекладу юридичного тексту все ще не повністю розкрито, адже питання, не пов'язані з юридичною термінологією, зазвичай залишаються відкритими.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність вивчення лексико-граматичних особливостей текстів в галузі права та їх перекладу зумовлена необхідністю виконання максимально точного юридичного перекладу, а відповідно перекладач мусить знати, як правильно перекласти особливості вихідного тексту іншою мовою з мінімальним вживанням трансформацій.

Формулювання цілей статті. Мета статті передбачає з'ясувати особливості німецькомовних юридичних текстів, зокрема лексико-граматичні особливості та розглянути, як їх перекладати українською мовою.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) проаналізувати німецькомовні юридичні тексти та їх особливості;
- 2) виділити знання та вміння, необхідні перекладачу юридичних текстів;
- 3) охарактеризувати лексико-граматичні особливості німецькомовних юридичних текстів;
- 4) проаналізувати переклад німецького юридичного тексту українською мовою задля виявлення використаних лексико-граматичних трансформацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні існує кілька визначень перекладу з лінгвістичної точки зору. Вони засновуються на положенні С. В. Власенкова про те, що "переклад – це передача тексту письмового чи усного мовлення засобами іншої мови". На основі цього формулювання, яке визначає переклад як процес, можна дати визначення перекладу як результату діяльності перекладача: переклад - це вихідний текст, переданий засобами іншої мови (Власенко, 2005)

Юридичний переклад – це мовно-юридична процедура відтворення правового змісту юридичного тексту вихідної правової системи засобами фахової мови правової системи-реципієнта задля збереження відповідних юридичних функцій та/або виконання інших прагматичних функцій тексту перекладу, що діють на час виконання перекладу (Карабан, 2009).

Загалом, юридичний переклад розглядається як трансдисциплінарний напрям, в ньому переплетені методи та здобутки таких галузей, як мовознавство, правознавство, термінознавство, юридична лінгвістика та загальне перекладознавство (Білозерська, 2012).

Юридична лінгвістика (з французької *Linguis-tique* – мовознавство, від лат. *lingua* – мова) – це міждисциплінарна галузь знань про взаємозв'язок мови і права, мовні засоби вираження прав, понять і категорій, мовностилістичні ресурси у сфері правової комунікації.

Термін «юридична лінгвістика» вперше ввів у науковий обіг німецький вчений А. Подлех у своїй праці «Юридична лінгвістика» (1976). Предметом цієї галузі є мова сфери правотворення, правозастосування і судочинства, а також юридичної науки та освіти. Юридична лінгвістика сприяє правильному вживанню юридичних термінів і понять, оптимальному використанню мовних ресурсів в юриспруденції залежно від ситуації та професійно-комунікативних потреб, а отже, є важливим засобом ефективності права і важливим допоміжним засобом для юридичного перекладу (Артикуца, 2003).

За типом юридичних документів, що перекладаються, юридичний переклад можна поділити на переклад:

- законів і нормативно-правових актів і їх проектів;
- договорів;
- юридичних висновків і меморандумів;
- апостилів і нотаріальних свідоцтв;
- установчих документів юридичних осіб;
- довіреностей.

До кожного з цих видів перекладу висуваються високі вимоги, так як помилки у перекладі юридичного тексту можуть призвести до спричинення матеріальних збитків, пред'явлення судових позовів, за що несе відповідальність перекладач.

Також необхідно брати до уваги такі основні принципи техніки складання юридичних текстів:

- принципи точності та визначеності юридичної форми: адекватність вираження мовними засобами концепції правового рішення, забезпечення точної інтерпретації положень правового акта усіма суб'єктами правовідносин;
- оформлення акта як офіційного юридичного документу згідно діючих правил;
- точність використання внутрішніх і зовнішніх посилань;
- слідування законам і правилам формальної логіки - тотожність, несуперечливість тощо використовуються у правотворчості для побудови як правових актів у цілому, так і їх окремих частин і положень;
- дотримання вимог до термінології: єдність, смислова однозначність, стилістична нейтральність, системність термінології, поширеність, доступність, коректність;
- використання юридичної мови та офіційно-ділового стилю, відповідність загальним нормам сучасної мови. А також дотримуватись притаманним юридичному тексту офіційному, безособовому характеру, документальності, максимальній точності, експресивній нейтральності, ясності і простоті мовного вираження; економічності використання мовних засобів;
- застосування юридичних конструкцій, стійких схем і моделей, що відповідають даному виду юридичного документа;
- дотримання правил написання реквізитів та оформлення правового акта в цілому, а також його структурних частин, використання додаткових структурно-смислових елементів, таких як примітки, таблиці тощо.

Порушення принципів і правил юридичної техніки кваліфікуються як законотворчі помилки, саме тому всі ці особливості мають бути адекватно відтворені при перекладі юридичних текстів.

Як область практичної мовної діяльності юридичний переклад є одним з видів спеціального перекладу, його об'єктом є передача юридичних документів засобами іншої мови. Як і будь-який інший вид спеціального перекладу, він має ряд особливостей, які потрібно знати перекладачу юридичних текстів. Ми можемо виділити такі основні особливості юридичного тексту:

1. Насиченість спеціальною юридичною лексикою, основну частину якої складають юридичні терміни та реалії (*der Rechtsanwalt, das Gericht, die Urkunde*).
2. Вживання загальноновживаної лексики у її звичному значенні (*das Dokument, der Brief*) та вживання загальноновживаної лексики зі спеціальним, а не звичним значенням (*der Titel, der Schein*).

3. Наявність скорочень, які переважно зустрічаються тільки в текстах галузі права (a. d. D. = an diesem Datum цього числа, s. a. – siehe auch – дивись також).

4. Тексти міжнародних угод характеризуються запозиченнями з латинської (de lege lata, de lege ferenda, corpus delicti), які часто не перекладаються.

5. Часто використовуються дієслова у пасивному стані (Der Täter wird vernommen. Die Festnahme wurde blitzschnell durchgeführt. Neue Beweise seiner Schuld werden dem Beschuldigten vorgelegt.)

Лексичні особливості юридичних документів досить значні. Перш за все тут можна відзначити використання термінів і професіоналізмів відповідно до тематики і змісту документа. Так, наприклад, в Угоді про Асоціацію між Україною та Європейським союзом (Assoziierungsabkommen zwischen der Europäischen Union und der Ukraine) можна зустріти такі терміни: bill of Geltungsbereich (дія), Protokoll (протокол), Vertragsparteien (Договірні Сторони), Präambel (преамбула) тощо.

В процесі аналізу було також виявлено, що в юридичних документах типово використання скорочень і абревіатур. Вони застосовуються, головним чином, для позначення найменувань організацій, підприємств і їх форми власності, а також термінів і професіоналізмів. В Угоді про Асоціацію найчастіше зустрічаються абревіатури назв міжнародних організацій та домовленостей

- EU (die Europäische Union - Європейський Союз - ЄС)
- EAG (die Europäische Atomgemeinschaft - Європейське співтовариство з атомної енергії – ЄВРАТОМ)
- OSZE (Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa - Організація з безпеки та співробітництва в Європі - ОБСЄ)
- VN (Vereinten Nationen - Організація Об'єднаних Націй - ООН)
- GASP (Gemeinsamen Außen- und Sicherheitspolitik - Спільна зовнішня та безпекова політика - СЗБП)
- WTO (Welthandelsorganisation - Світова організація торгівлі - СОТ)

Також в юридичних текстах, зокрема і в Угоді про Асоціацію, зустрічаються скорочені назви

підприємств, організацій, угод тощо та збірні назви сторін:

*Die Europäische Union, im Folgenden "Union" oder "EU",
und*

*Die Europäische Atomgemeinschaft, im Folgenden "EAG",
einerseits und*

Die Ukraine

andererseits,

im Folgenden zusammen "Vertragsparteien"

Європейський Союз (далі – Союз або ЄС) і

Європейське співтовариство з атомної енергії (далі – ЄВРАТОМ),

з одної сторони

та Україна

з іншої сторони,

далі разом – Сторони.

Ще однією важливою складовою юридичного документа є часте застосування стандартних виразів або кліше. На перших сторінках Угоди вказані умови, які передували її підписанню, всі вони вводяться в текст наступним рядом кліше:

unter Berücksichtigung – беручи до уваги

in der Erkenntnis – визнаючи, що

in Anbetracht – відзначаючи

in Bekräftigung – підтверджуючи, що

in Anerkennung – визнаючи, що

in dem Wunsch – бажаючи.

Крім того, нами були відзначені кліше і стандартні вирази, за допомогою яких вводяться посилання на інші документи чи їх частини:

nach Artikel - відповідно до статті;

im Anhang der Verträge – (положення), що додаються до Договорів

im Einklang mit Protokoll Nr - відповідно до Протоколу №

Широке використання кліше в мові договорів і контрактів можна визнати цілком обґрунтованим явищем, так як це дозволяє зручно і оперативно обмінюватися інформацією щоразу, коли на підготовку текстів відводиться мало часу. Крім того, мовні формули є юридично значущими компонентами тексту, без яких документ не володіє достатньою юридичною силою.

Міжнародні угоди представляють великий інтерес і з граматичної точки зору. Головна функція будь-якої угоди полягає у визначенні взаємних прав і обов'язків сторін. У зв'язку з цим, серед граматичних особливостей перекладу договорів і контрактів насамперед були виділені способи вираження повинності, наприклад:

sind gebunden – повинні

sicherstellen – гарантувати

verpflichten sich – зобов'язуватись

(Die Vertragsparteien) bekräftigen ihre Pflichten – (Сторони) підтверджують свої обов'язки

(Die natürlichen Personen) müssen erbringen - (Фізичні особи) повинні бути залучені

В ході дослідження юридичних текстів було також виявлено багато способів вираження умови. Умовні підрядні речення можуть вводитися за допомогою wenn, im Falle von, falls, наприклад:

Die Marke gewährt ihrem Inhaber nicht das Recht, einem Dritten zu verbieten, im geschäftlichen Verkehr Folgendes zu benutzen: ...

c) die Marke, falls dies als Hinweis auf die Bestimmung einer Ware ... notwendig ist.

Реєстрація торговельної марки не надає власнику право забороняти третій особі використовувати в торговельній діяльності: ...

c) торговельну марку, якщо необхідно зазначити призначення продукту або послуги

...

Велика увага при перекладі договорів і контрактів важливо також приділяти і структурі речень. При аналізі оригінального тексту Угоди про Асоціацію і його перекладу, в першу чергу, було відзначено широке застосування складних поширених речень.

Wird die Annäherung der Rechtsvorschriften infolge der in Artikel 64 Absatz 3 genannten Überwachung erreicht, gilt diese Tatsache als Ersuchen der Ukraine um Einleitung des Verfahrens zur Anerkennung der Gleichwertigkeit der einschlägigen Maßnahmen nach Absatz 3.

Коли наближення законодавства досягається в результаті моніторингу згідно зі статтею 64(3) цієї Угоди, це розглядається як запит України щодо порушення процесу визнання еквівалентності відповідних заходів, як зазначено у пункті 3 цієї статті.

Як показав наш аналіз, прості речення в договорах і контрактах зустрічаються досить часто, однак вони, як правило, ускладнені вступними словами і виразами, зворотами, переліком однорідних членів.

Die Gleichwertigkeit kann anerkannt werden in Bezug auf:

a) eine einzelne Maßnahme oder eine Gruppe von Maßnahmen oder

b) ein System, das für einen Sektor oder Teilsektor, eine Ware

c) oder eine Gruppe von Waren gilt.

Еквівалентність може бути визнана щодо:

a) індивідуальних заходів; або

b) групи заходів; або

c) системи, яка застосовується до сектору, підсектору, товару або групи товарів.

З цього випливає, що при перекладі юридичного тексту важливо приділяти особливу увагу зв'язкам між членами речень, щоб уникнути неточностей і помилок. Також при зіставленні договорів було помічено переважання пасивних речень як у вихідному

тексті, так і в перекладі, як у прикладі вище (*Die Gleichwertigkeit kann anerkannt werden... – Еквівалентність може бути визнана*).

Більш того, можна відзначити, що в зв'язку з громіздкістю речень юридичних текстів кожна нова думка починається з нового абзацу та являє собою окремий підпункт або навіть цілий параграф. Так, наприклад, в договорах пункти можуть бути представлені лише окремими реченнями, або навіть фразами:

Diese Zusammenarbeit erfolgt insbesondere durch einen Austausch von:

a) Informationen über terroristische Gruppen und die sie unterstützenden Netze,

b) Erfahrung und Informationen über Tendenzen des Terrorismus sowie über Mittel und Methoden zur Bekämpfung des Terrorismus, unter anderem im technischen und im Ausbildungsbereich, und

c) Erfahrung über Terrorismusprävention.

Der gesamte Informationsaustausch erfolgt im Einklang mit dem Völkerrecht und dem einzelstaatlichen Recht.

Зокрема, Сторони реалізують ці домовленості шляхом:

a) обміну інформацією щодо терористичних угруповань та організованих груп, які здійснюють їх підтримку,

b) обміну досвідом та інформацією про тенденції тероризму та стосовно засобів і способів боротьби з тероризмом, зокрема допомогу у технічній галузі та навчанні, та

c) обміну досвідом стосовно запобігання тероризму.

Обмін всією інформацією відбувається відповідно до міжнародного та національного права.

Серед лексико-граматичних трансформацій вирізняють антонімічний переклад, описовий переклад та компенсацію.

Компенсація – прийом, за допомогою якого при перекладі компенсують елементи оригіналу, що не мають еквівалента у мові перекладу: йдеться про заміну безеквівалентних елементів оригіналу (напр., безеквівалентної лексики) іншими, зрозумілими носієві мови перекладу:

Die vor einer Eheschließung stehen – ті, хто збираються одружитися;

Erneut verheiratet – перебуває у повторному шлюбі;

Jahresfrist – термін в один рік;

Die Frist beginnt mit dem Zeitpunkt ... zur Kenntnis gelangt sind – термін починається з моменту дізнання...;

Behinderte Kinder – діти-інваліди;

gerichtlich – у судовому порядку.

Описовий переклад – це введення у текст, що перекладається, додаткової інформації з метою донести до читача те, що у оригіналі зрозуміло без будь-яких уточнень (Комиссаров, 1990).

Familien mit allein erziehenden Müttern und Vätern – неповні сім'ї, сім'ї в яких є лише батько або матір; Vollstreckbarer Form – форма, що підлягає виконанню.

Антонімічний переклад – широко поширена комплексна лексико-граматична заміна, суть якої полягає в трансформації ствердної конструкції на негативну або, навпаки, негативної на ствердну, що супроводжується заміною одного із слів речення вихідної мови, що перекладається, на його антонім в мові перекладу:

oft - не рідко; sollen schweigen - не можуть говорити

Загальне число нарахованих лексико-граматичних трансформацій – 33. Антонімічний переклад - 14, описовий переклад – 10, компенсація – 9.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Проаналізовано переклад німецького юридичного документу Угоди про асоціацію між Україною, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами - *Assoziierungsabkommen zwischen der Europäischen Union und ihren Mitgliedstaaten und der Ukraine*. Виявлено там вживання лексико-граматичних трансформацій для перекладу німецького тексту українською мовою. Всього лексико-граматичних трансформацій – 33 (100%). Найчастіше вживався антонімічний переклад (14 – 42,4%), а описовий переклад (10 – 30,3%) і компенсація (9 – 27,3%) використовувались рідше. Описано особливості німецьких юридичних текстів, які призвели до необхідності використання цих трансформацій. Описовий переклад застосовується здебільшого коли поняття вихідного тексту з якоїсь причини не має еквіваленту в мові перекладу. Антонімічний переклад використовується, коли звичне вживання негативних конструкцій в вихідній і цільовій мовах не співпадають. Прийом компенсації застосовується, коли певне поняття вихідної мови не має прямого еквівалента (тобто є безеквівалентний елемент), проте в мові перекладу є інше, але схоже за функціями поняття, зрозуміле носієві мови перекладу.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Артикуца. Н. В. Юрид. лінгвістика. Тематичний бібліогр. довідник. Сімферополь, 2003. – С. 342.
2. Білозерська Н.П. Термінологія та переклад. / Н.П. Білозерська, Н.В. Возненко, С.В.Радецька. – Вінниця : Нова книга, 2012. – 232с.
3. Власенко С. В. Перевод юридического текста: когнитивные особенности номинации и реалии-профессионализма в языковой паре английский-русский//Филологические науки в МГИМО. Сборник научных трудов. – М.: МГИМО(У), 2005. – №21. – С. 129–140
4. Карабан В.І. До теорії англо-українського юридичного перекладу / В.І. Карабан, І.А. Рудь // Мови та культури у новій Європі: контакти і самобутність: збірник наукових праць. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. – 422 с
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода: лингвистические аспекты. / В.Н. Комиссаров – М. : Высшая Школа, 1990. – 253 с.
6. Черноватий Л. М., Карабан В. І., Іванко Ю. П., Ліпко І. П. Переклад англomовної юридичної літератури: навч. посіб. для студ. ВНЗ юрид. спец. та спец. "Переклад" / Л.М. Черноватий (ред.), В.І. Карабан (ред.). – Вид. 3-тє, випр. і доп. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 655с.
7. Шаблій О. Німецько-український юридичний переклад: методи, проблеми, перспективи: [монографія]. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2012. – 320 с.

REFERENCES

1. 1.Artikucza. N. V. (2003). Yurid. lingvistika. Tematichnij bibliogr. Dovidnik. [Jurid. linguistics. Thematic bibliogr.]. Simferopol, 342 p.
2. Bilozerska N.P. (2012). Terminologiya ta pereklad. [Terminology and translation]. Winnyzia : Nowa Knyha, 232 p.

3. Vlasenko S. V. (2005). *Perevod yuridicheskogo teksta: kognitivny'e osobennosti nominaczii i realii-professionalizmu` v yazy`kovej pare anglijskij-russkij*. [Translation of the legal text: cognitive features of the nomination and realism-professionalism in the English-Russian language pair// Philological sciences at MGIMO. Collection of scientific papers] – М.: MGIMO, №21. – p. 129-140.

4. Karaban V.I (2009). *Do teori`yi anglo-ukrayins`kogo yuridichnogo perekladu*. [Towards a theory of English-Ukrainian legal translation. Languages and Cultures in the New Europe: Contacts and Identity: A Collection of Scientific Papers]. – К.: Vydavnychi dim DmytraBurago, 422 p.

5. Komissarov V.N. (1990) *Teoriya perevoda: lingvisticheskie aspekty*. [Translation Theory: Linguistic Aspects]. – М.: Vyshaja Skola, 253 p.

6. Chernovatiy L. M., Karaban V. G., Gvanko Yu. P., Li`pko G. P. (2006). *Pereklad anglo-movnoyi yuridichnoyi li`teraturi: navch. posi`b. dlya stud. VNZ yurid. specz. ta specz. "Pereklad"*. [Legal English Translation: Tutorial. tool. for students. College of Law. spec. and spec. "Translation"]. Vinnyzia : Nova knyha, 655 p.

7. Shabli`j O. (2012). *Ni`mecz`ko-ukrayins`kij yuridichnij pereklad: metodi, problemi, perspektivi*. [German-Ukrainian legal translation: methods, problems, prospects]. – Nizhyn, 320 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Микола Везубенко - кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, історія художнього перекладу в Україні.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Mykola Verezubenko - Candidate of Philology, Senior Lecturer at the Department of Translation, Applied and General Linguistics in Volodymyr Vynnychenko Central Pedagogical University.

Scientific interests: linguistic models of translation, problems of translational equivalence and adequacy, history of artistic translation in Ukraine.

УДК 811.112.2'25

DOI: [HTTPS://DOI.ORG./ 10.36550/2522-4077.2020.187.94](https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.94)

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Р. ДУТЛІ «ОСТАННЯ ПОДОРОЖ СУТІНА»

Світлана ДРУЖБЯК (Львів, Україна)

ORCID: [https://orcid.org/ 0000-0001-8971-9852](https://orcid.org/0000-0001-8971-9852)

e-mail: svitlana.druzhbyak@gmail.com

Марія МЕЛЬНИК (Львів, Україна)

ORCID: [https://orcid.org/ 0000-0001-8696-7797](https://orcid.org/0000-0001-8696-7797)

e-mail: merymelnik@gmail.com

ДРУЖБЯК Світлана, МЕЛЬНИК Марія. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Р. ДУТЛІ «ОСТАННЯ ПОДОРОЖ СУТІНА». У статті розглянуто синтаксичні трансформації, проаналізовано їх застосування, обчислено частоту їх використання у перекладі українською; досліджено особливості індивідуального стилю автора та перекладача. У перекладі складнопідрядних речень досліджуваного роману виявлено: синтаксичне уподібнення; членування; заміна складного речення простим; заміна підрядного речення дієприкметниковим, дієприслівниковим чи порівняльним зворотом; заміна синтаксичного зв'язку: підрядного – сурядним чи безсполучниковим; заміна одного типу підрядності іншою; об'єднання речень.

Ключові слова: переклад, синтаксис, синтаксичні трансформації, підрядне речення, авторський стиль.

DRUZHBIAK Svitlana, MELNYK Mariia. PECULIARITIES OF RENDERING THE MEANINGS OF COMPLEX SENTENCES IN UKRAINIAN TRANSLATION OF THE NOVEL «SOUTINE'S LAST JOURNEY» BY R. DUTLI. This paper presents the analysis of peculiarities of rendering of complex sentences from German into Ukrainian. The use of different types of syntactic transformation in translation depends usually on the genre of literary work, the author's writing style, the structure of the transformation itself and its features, the differences between the

source language and the target language, and the need to adapt translation to the target audience. It was found that in the novel «Soutine's last journey» by R. Dutli the 923 complex sentences were used, among them 408 attributive clauses. Lots of adverbial clauses of time and object clauses were also used (102 and 97, respectively). At the same time, no predicative clause was found. It has been revealed that the following syntactic transformations were applied to translate complex sentences into Ukrainian: syntactic assimilation («zero» transformation); sentence partitioning; substitution of a complex sentence with a simple one; substitution of the subordinate clause with participial construction or adverbial participial construction; substitution of the type of syntactic relationship (substitution of subordination with coordination); substitution of one type of the subordinate clause with another; sentence integration. Transformations such as addition, omission, and permutation were not distinguished as separate syntactic transformations, since they are usually of secondary significance for translation of complex sentences. Despite the fact that substitution is usually considered to be the most commonly used transformation, the study revealed that syntactic assimilation or «zero» transformation was most often used for translation of complex sentences in the novel. The frequency of using this type of transformation is 70, 3% of all syntactic transformations. At the same time, syntactic assimilation was used to a greater or lesser extent for translating all types of complex sentences in the novel with one or more subordinate clauses. Investigation of the use of different types of complex sentence in the novel and the different types of syntactic transformation for their translation into Ukrainian allowed us to identify the main features of the idiosyle of both the author and the translator of the novel.

Key words: translation, syntax, syntactic transformations, complex sentence, idiosyle.

Постановка проблеми. Як в німецькому, так і в українському синтаксисі кількісно підрядні речення є найчастіше вживаною синтаксичною конструкцією. Проблематика цього різновиду речень досі залишається актуальною темою наукових розвідок. Складність їх, відношень між їхніми частинами, способів зв'язку – це те, що змушує лінгвістів вкотре звертатися до дослідження підрядних речень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні синтаксису наявні різні тлумачення й підходи до класифікацій підрядності, визначення її місця і статусу на текстовому рівні. Аналізом підрядних речень займалися такі українські та зарубіжні вчені, як О. В. Гулига, В. Г. Адмоні, Б. Зовінські, Т. Р. Кияк, О. І. Москальська, Г. Гельбіг, Й. Буша; дослідженням застосувань різного виду синтаксичних трансформацій в перекладі іншою мовою: Л. С. Бархударов, Н. К. Гарбовський, В. І. Карабан, Т. Р. Левицька, А. М. Фітерман, А. Д. Швейцер та інші. Серед відомих мовознавців, які досліджували підрядність в мовознавстві варто відзначити О. В. Гулигу, В. Г. Адмоні, Б. Зовінські та Т. Р. Кияка.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Проблематика складнопідрядних речень і сьогодні залишається актуальною. Адже, незважаючи на значне зацікавлення питанням підрядності, її відповідного відображення засобами іншої мови, вона й досі залишається не до кінця вивченою, особливо в контексті конкретних мов та творів сучасників.

Досліджуваний роман швейцарського есеїста, лірика й перекладача Ральфа Дутлі з'явився в українському перекладі Христини Назаркевич у 2017 році в Чернівцях. Цей реально-уявний біографічний роман поєднує різні роди літератури: мікромонодраму, новели і вірші у прозі (Ємець-Доброносова, 2018), що визначає особливість авторського стилю та є цікавим матеріалом дослідження і в перекладацькому аспекті.

Мета пропонованої статті полягає в дослідженні основних труднощів перекладу складнопідрядних речень з німецької мови на українську та роль трансформацій у цьому процесі.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання низки **завдань**: окреслення поняття складнопідрядного речення; аналіз підходів до класифікації складнопідрядних речень; аналіз трансформації, як основного способу досягнення еквівалентності; обчислення частоти вживання та продуктивності кожної трансформації.

Поставлена мета та завдання зумовили вибір **методів дослідження**: описовий з елементами спостереження, метод контекстологічного аналізу, трансформаційний метод, порівняльний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складнопідрядне речення визначають як складну синтаксичну конструкцію, частини якої є не рівноправними, а взаємозалежними. Одна частина цієї конструкції є головною, інша підпорядковується їй та є підрядною. (Масицька, 2015: 117).

Використання саме складнопідрядних речень уможливує детальніше відображення суті певних понять чи явищ за допомогою різного виду підрядності (Sowinski, 1992: 83).

Складнопідрядні речення можуть також слугувати дериваційною основою для простих та ускладнених конструкцій. При цьому відбуваються різнотипні модифікації, за яких предикативна залежна частина трансформується в дієприслівниковий, дієприкметниковий чи порівняльний зворот або іншу елементарну частину простої реченнєвої конструкції, а сполучники, що вказують на характер відношень в реченні – на прийменники. (Масицька, 2015: 120).

Попри те, що в німецькій мові існує багато досліджень складнопідрядних речень, немає однозначного підходу до питання їх класифікації. Здебільшого всі вони здійснюються за двома критеріями: функціональним та формальним.

Г. Гельбіг та Й. Буш, залежно від того, яку синтаксичну функцію у межах складнопідрядного здійснює підрядне речення, розрізняють підметові, додаткові та обставинні складнопідрядні речення (Helbig, Busch, 2001: 648).

Проте неможливо встановити чіткі межі між різними видами підрядності, оскільки існує поняття перехідності речень.

Формальний критерій поділу складнопідрядних речень передбачає поділ за способом сполучення підрядної та головної частини (відносні, сполучникові, безсполучникові) та за розташуванням підрядного речення в межах складного (початкові, серединні, кінцеві).

У кожній мові є свої структурні особливості, що зумовлюють певні перетворення в процесі перекладу. Тому основною причиною використання перекладацьких трансформацій є відсутність еквівалентних синтаксичних конструкцій в мові перекладу, або вживання їх у іншому значенні ніж у вихідній мові.

У більшості типологій дослідники виокремлюють граматичні, лексичні, інколи ще й стилістичні трансформації. В одних класифікаціях їх виокремлюють як окремий тип, в інших – як підтип певної класифікації.

Прийоми перекладу опущення, додавання та заміна розглядаються в більшості класифікацій. Проте, якщо А. М. Фітерман та Т. Р. Левицька вважають їх граматичними (Левицька, Фітерман, 1976), то Л. С. Бархударов виокремлює їх, як окремий тип перекладацьких трансформацій (Бархударов, 1975). Спільною рисою всіх трансформацій є ігнорування фонетичного рівня. Основною причиною цього є відсутність власного значення у фонетичних одиниць, яке потребує відображення в перекладі.

Причиною відсутності єдиної класифікації трансформацій є різні підходи серед мовознавців щодо того, скільки типів трансформацій має бути виокремлено та за яким принципом їх варто виокремлювати.

Потрібно також врахувати, що неможливо чітко розмежувати різні трансформації між собою. Зазвичай вони відбуваються комплексно і в одному реченні можна прослідкувати одночасне застосування як різних лексичних, так і граматичних трансформацій, що переплітаються в одне ціле.

Це підтверджує і І. Ю. Сіняговська, яка зазначає, що інколи одні й ті ж перетворення можуть бути класифіковані до різних типів, чи навіть підтипів, адже між ними немає бар'єру, який би не дозволяв їм сполучатися чи замінити один одного на різних рівнях мови (Сіняговська, 2014: 90).

В сучасному перекладознавстві синтаксичні трансформації не виокремлюють як окремий тип перекладацьких трансформацій, а розглядають їх як підтип граматичних.

Мовознавець В. І. Карабан виокремлює серед граматичних такі типи трансформацій: заміна, перестановка, додавання, опущення та комплексна трансформація (Карабан, 2004: 20).

Іншу класифікацію пропонує І. В. Нешумаєв. Він розглядає синтаксичні перетворення як окремий тип трансформацій. Дослідник зазначає, що будь-яку зміну в структурі речення вихідного тексту можна розглядати як перекладацьку синтаксичну трансформацію, за умови, що глибинна структура речення не зазнає змін. А дві синтаксичні одиниці, початкову та отриману через застосування трансформації, можна розглядати як синтаксичні синоніми, встановлені як між двома мовами (Нешумаєв, 1991: 120).

Таким чином, всі синтаксичні трансформації можна звести до таких граматичних: заміни, додавання, опущення, перестановки, з тією тільки відмінністю, що вони відбуваються лише на рівні речень.

З іншого боку, використання синтаксичних перетворень можна звести до двох причин: мовних та комунікативно-перекладацьких (Кияк, 2008).

Мовні причини виникають через відмінності двох мов, адже навіть схожим за своєю будовою мовам притаманні певні граматичні особливості, не однакова і частотність використання тієї чи іншої синтаксичної структури. Якщо для однієї мови більш властивим є вживання складних речень, то для іншої – простих чи простих ускладнених.

Комунікативно-перекладацькі перетворення спричинені потребою адаптувати переклад до певної цільової аудиторії.

Дослідження застосувань перекладацьких перетворень у перекладі підрядних речень роману дозволило виокремити такі основні види синтаксичних трансформацій: синтаксичне уподібнення; членування складного речення; заміна складного речення простим; заміна підрядного речення на дієприкметниковий, дієприслівниковий чи порівняльний зворот; заміна синтаксичного зв'язку: заміна підрядного зв'язку сурядним; заміна сполучникового зв'язку безсполучниковим; заміна одного типу підрядності іншою; об'єднання речень.

Такі трансформації як додавання, опущення та перестановка не були виділені як окремі синтаксичні перетворення, оскільки вони не є самостійними та застосовуються разом з іншими синтаксичними трансформаціями.

Розглянемо виявлені наведені вище трансформації детальніше.

1. **Синтаксичне уподібнення** можливе тоді, коли у двох мовах спостерігається існування паралельних конструкцій.

Попри те, що зазвичай найбільш часто вживаною трансформацією вважають саме заміну, проведене дослідження засвідчило велику кількість застосування синтаксичного уподібнення – 649 випадків (70,3%). Трансформація уподібнення так чи інакше була виявлена у перекладі всіх видів складнопідрядних речень, наявних в романі: підрядне речення часу – 97 випадків застосування, підрядне означальне – 288, підрядне додаткове – 86, підрядне часу – 75, підрядне мети – 32, підрядне умови – 22, підрядне порівняльне – 10, підрядне допустове та підрядне місця – 2, підрядне наслідкове – 4, підрядне підметове – 3, підрядне способу дії та підрядне причини – 8; з однорідною підрядністю – 20, з неоднорідною – 34, з послідовною – 55.

Наприклад: *Soutines schwarzer kreischender Engel entscheidet, dass er nicht in diesem Provinzkrankenhaus operiert werden soll, sondern in Paris.* (Ralph, 2013: 33) – *Чорний верескливий ангел Сутіна вирішує, що оперувати його будуть не у цій провінційній лікарні, а в Парижі.* (Дутлі, 2017: 33) Тут спостерігаємо паралелізм синтаксичних конструкцій у двох мовах. Підрядне додаткове речення відтворено в перекладі українським підрядним з'ясувальним реченням. Ці дві синтаксичні конструкції виконують аналогічну функцію – пояснюють присудок головного речення і є взаємозамінними.

Також, паралельно з синтаксичним уподібненням під час перекладу речень можуть бути застосовані і інші трансформації. Наприклад: *Der Maler hat, als die Tür aufgeschlagen wurde, in der Mitte eine Gürtelschnalle gesehen* (Ralph, 2013: 234). – *Коли двері були відчинені, художник встиг зауважити посередині постаті пряжку пояса* (Дутлі, 2017: 235). Складнопідрядне часу відтворене аналогічною структурою в українській мові, однак спостерігаємо зміну порядку розташування елементів складного речення. Таким чином перекладач, застосовуючи перестановку, акцентує увагу читача саме на часових межах події. Наявні також незначні додавання: німецькою вказано лише «*in der Mitte*» (посередині), а в перекладі додано «*посередині постаті*», що уточнює опис.

Особливої уваги заслуговують випадки використання нульової трансформації в перекладі складних синтаксичних конструкцій з кількома підрядними: речення з однорідною, неоднорідною та послідовною підрядністю. Перекладачу не лише вдається замінити кожен підрядність аналогічною конструкцією, а й відтворити послідовність головного та підрядних речень. Наприклад: *Und das Wort Perforation, das der Arzt in Chinon mit solchem Nachdruck ausgesprochen hatte, dringt noch einmal ins Gehirn des Malers, der zuhört, weil er nichts anderes*

tin kann in seinem weißen Laken (Ralph, 2013: 45). – Слово перфорація, яке з таким притиском вимовив лікар у Шиноні, знову зринає в голові художника, який слухає тираду доктора Бога, бо що інше він може робити у тих своїх білих простирадлах (Дутлі, 2017: 46).

2. **Членування складного речення** – це спосіб перекладу, під час якого синтаксичну структуру речення в оригіналі перетворюють у дві або більше предикативні структури мови перекладу.

Виявлено 14 випадків такого вживання, 9 з яких при відтворенні складнопідрядних означальних речень, інші – речень з однорідною, неоднорідною та послідовною підрядністю.

Було виявлено поодинокі випадки перекладу складних конструкцій трьома простими реченнями. Наприклад: *Ich wohnte damals ganz in der Nähe, in einer winzigen, nur ein paar Meter langen, in die Rue Daguerre mündenden Seitengasse, deren Name einen General oder Admiral, irgendeinen hohen Militär ehren sollte* (Ralph, 2013: 254). – Я тоді жив зовсім неподалік, у крихітній бічній вуличці, завдовжки лише кілька метрів. Моя вуличка виходила на вулицю Даргер. Назва самої вулички мала ім'я якогось генерала чи адмірала, в усякому разі – виановувала високий військовий чин (Дутлі, 2017: 254). Перекладач дотримується порядку викладу та не додає нової інформації, чи щось опускає. Такий спосіб трансформації зосереджує увагу читача на окремих деталях розповіді.

3. **Заміна підрядного речення зворотом** є досить поширеним видом компресії речення в перекладі. З метою мовної економії й точності відтворення думки під час перекладу речень українською мовою часто застосовують трансформацію заміни підрядної частини складнопідрядного речення на дієприкметниковий, дієприслівниковий чи порівняльний зворот.

Відтворення підрядних речень дієприкметниковим зворотом урізноманітнює переклад, сприяє уникненню одноманітності синтаксичних структур та надмірного повторення однакових сполучних слів.

Трансформація такої заміни була виявлена у 16 випадках. Тут, зазвичай, вилучають вказівні займенники, а присудок в підрядному реченні замінюють на відповідний йому дієприкметник, наприклад: *Ein Zeigefinger, der sich über ein Lippenpaar legt* (Ralph, 2013: 3). – Вказівний палець, покладений на вуста (Дутлі, 2017: 3).

Синтаксична трансформація заміни підрядного речення на дієприслівниковий зворот зумовлена тим, що дієприслівникові звороти коротші й динамічніші, ніж аналогічні їм значеннєві форми обставинних підрядних речень. Таку трансформацію було застосовано у 14 випадках.

Спостерігаємо певну схожість дієприслівникових зворотів за значенням з підрядними частини часу, причини, умови, мети і порівняльних способу дії. Проте ці значення в дієприслівникових зворотах і підрядних частинах складних речень не тотожні: у дієприслівникових зворотах вони менш виразні, в підрядних частинах – чіткіші, оскільки виражені спеціальними сполучниками в головній частині. Наприклад: *Doktor Tennenbaum hatte also recht gehabt, als er es ihnen im Hotel de la Pa am Boulevard Raspail beschwörend zuraunte* (Ralph, 2013: 235). – Так що доктор Тенненбаум мав рацію, пошепки заклинаючи їх у готелі «Де ла Пе» на бульварі Распай (Дутлі, 2017: 236).

Застосування такого перетворення можливе лише тоді, коли головне та підрядне речення мають спільний підмет. У такому випадку підмет підрядної частини, сполучник підрядної частини і, за наявності, співвідносне слово в головній опускають, а дієслово-присудок підрядної частини замінюють відповідним дієприслівником. За потреби може змінюватися порядок слів.

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що в одному випадку було застосовано заміну підрядного речення порівняльним зворотом: *Der Bock blickte streng und intelligent aus dem Bild hervor, als sei er ein Gott unter den seinen* (Ralph, 2013: 69). – Козел на малюнку дивився строгими і розумними очима, немов би бог якийсь серед собі рівних (Дутлі 2017: 70).

4. **Заміна складного речення простим.** Таке перетворення передбачає заміну складної синтаксичної конструкції вихідного тексту простим реченням у перекладі. Ця трансформація була застосована в романі до 57 речень, наприклад: *Nur als er dem Maler Billroths resezierten Magen gezeigt hatte, schlich ein Lächeln über sein Gesicht* (Ralph, 2013: 217). – Усмішка

промайнула його обличчям тільки під час демонстрації резекції шлунка за методом Більрота (Дутлі, 2017: 217).

Така трансформація передбачає водночас опущення підмета в підрядній частині складнопідрядного речення. У наведеному прикладі відбувається опущення підмета, вираженого займенником *er*.

5. **Об'єднання речень** – це спосіб перекладу, під час якого синтаксична структура в оригіналі перетворюється шляхом поєднання двох простих речень в одне складне. У перекладі роману були виокремлені 2 випадки застосування синтаксичної трансформації об'єднання речень, однак об'єднанню підлягали не прості, а складні речення, наприклад: *Es gab dort einen Beamten, der ihm noch etwas schuldete. Und er hasste die Besatzer, war froh um jeden, den er ihnen mit gefälschten Papieren entreißen konnte* (Ralph, 2013: 250). – У префектурі працював службовець, який радів кожній можливості вирвати з їхніх лап за допомогою фальшивих документів будь-кого (Дутлі, 2017: 251). У цьому прикладі два підрядних означальних речення перекладач відтворює українською за допомогою одного підрядного означального. Водночас, частина інформації зазнає трансформації опущення. Зміст, який передає підрядна частина першого речення «*der ihm noch etwas schuldete*» (який був в боргу перед ним), перекладач повністю упускає. Один з однорідних присудків в другому реченні «*hasste die Besatzer*» (ненавидів окупантів) теж не був перекладений українською. Однак, враховуючи те, що зміст передано вірно, такі зміни є цілком допустимі.

6. **Сполучникові складні речення і безсполучникові складні речення** часто бувають синонімічним, що дає змогу шляхом їх заміни виражати різні відтінки тієї самої думки. Застосування такої трансформації урізноманітнює виклад, робить його гнучким та більш виразним.

Дослідження засвідчило, що в українському перекладі у 76 речень підрядний зв'язок був замінений безсполучниковим. Найчастіше таким способом були перекладені підрядні означальні речення – 52 випадки. Всі інші застосування цієї синтаксичної трансформації є дуже незначними.

Сполучники та сполучні слова, що поєднують частини складного речення, під час заміни сполучникового підрядного речення безсполучниковим опускаються, а зв'язок між окремими частинами встановлюється лише за допомогою інтонації. Наприклад: *Die Gesänge des Maldoror waren seine Bibel, mit der er die steineichenalten, bärtigen italienischen Rabbis in Livorno und in der eigenen Sippe erschreckte* (Ralph, 2013:73). – Його біблією були пісні Мальдорора, ними він жахає старезних бородатих равинів у Діворно і у своїй родині (Дутлі, 2017: 73).

Можливість заміни підрядних речень сурядними дає змогу виразити різні відтінки тієї самої думки. Частини складного речення стають рівноправними, наприклад: *Als es besonders laut knackt in einem der Rohre, zuckt der Maler zusammen, packt den sorgsam sortierten Malmüll hastig zurück in den Schrank, steht rasch auf, blickt sich um.* (Ralph, 2013: 65). – В одній з труб щось гучно клацає і художник опритомнює, поспіхом пакує акуратно посортований малювальний непотріб назад до шафи, швидко встає, озирється (Дутлі, 2017: 65). Перекладач замість підрядного сполучника часу «*als*» поєднує речення сурядним сполучником «*i*», що акцентує увагу на одночасності дії.

7. Синтаксичну трансформацію **заміни одного типу підрядності іншою** зазвичай застосовують з двох причин: відсутність аналогічного виду підрядного речення в цільовій мові, або ж намагання уникнути частого повтору одних і тих самих синтаксичних конструкцій і їх сполучних засобів.

Дослідження засвідчило, що така трансформація була застосована 29 разів. Найбільше випадків заміни підрядності зафіксовано в перекладі підрядних часу – 6, підрядних підметових та додаткових – 5, підрядних способу дії та підрядних означальних – 3, підрядних порівняльних, причини та мети – 2, наслідкових підрядних – 1.

Ця трансформація не змінює ієрархічну структуру речення, змін зазнає лише підрядна частина речення та сполучник чи сполучне слово. Наприклад: *Wer der Kindheit entkommt, darf kein Paradies erwarten* (Ralph, 2013: 247) – Кому волося втекти від дитинства, той нехай не чекає на рай (Дутлі, 2017: 247).

Варто зазначити, що у перекладі багатьох складних синтаксичних конструкцій з кількома підрядними було застосовано поєднання кількох видів синтаксичної трансформації, виокремлених раніше (58 таких випадків).

Комбінація тих чи інших синтаксичних перетворень може бути різною: одночасна заміна одного підрядного означального дієприкметниковим зворотом та синтаксичне уподібнення іншого підрядного означального, або одночасна заміна одного підрядного дієприслівниковим зворотом, а другого – іншим видом підрядності. Наприклад: *Verkauft ein neues Bild nur unter der Bedingung, dass man ihm zwei aus Ceret herbeischafft, damit er sie zerstören kann* (Ralph, 2013: 36). – *Він продає нову роботу лише з умовою: за неї йому роздобудуть дві роботи з Сера, щоб він міг їх знищити* (Дутлі, 2017: 37). У цьому реченні з послідовною підрядністю перше підрядне додаткове відтворене за допомогою синтаксичної трансформації заміни синтаксичного зв'язку – заміни підрядного зв'язку безсполучниковим. При цьому підрядний сполучник «*dass*» вилучено, замість нього з'являється розділовий знак – двокрапка, а підрядне приєднується до головного лише за допомогою інтонації. Друге підрядне речення мети відтворене через нульову трансформацію.

Висновки і перспективи дослідження. Перекладач, використовуючи різні синтаксичні трансформації для відтворення складнопідрядних речень оригіналу, вдало балансує між змістом і формою. Христині Назаркевич вдалося, не зважаючи на певні відхилення від структури вихідного твору, зумовлені як різною будовою української й німецької мов, так і її власними міркуваннями, точно передати особливості індивідуального стилю Ральфа Дутлі, такі як поетичність, мелодійність, експресивність, динамічність.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у виявленні та аналізі перекладацьких методів та прийомів, необхідних для відтворення авторського ідіостилу оригінальних творів й притаманних для сучасних українських перекладів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частичной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
2. Ємель-Доброносова Ю. Ральф Дутлі. Остання подорож Сутіна [Електронний ресурс] / <https://krytyka.com/ua/reviews/ostannya-podorozh-sutina>
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 576 с.
4. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. – 543 с.
5. Левицкая Т. Р. Проблемы перевода / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – М: Международные отношения, 1976. – 205 с.
6. Масицька Т. Є. Складнопідрядні речення як дериваційна база простих ускладнених конструкцій / Т. Є. Масицька // Типологія та функції мовних одиниць : наук. журн. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2015. – № 3. – 115–126 с.
7. Нешумаев И. В. Синтаксические трансформации при переводе английского текста на русский язык / И. В. Нешумаев // Лингвистические и методические проблемы русского языка как неродного: Текст: структура и анализ. – М., 1991. – С. 117-126.
8. Сіягівська І. Ю. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту / І. Ю. Сіягівська. // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Філологія. Мовознавство. – 2014. – № 209. – 89–93 с.
9. Helbig G. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht / G. Helbig, J. Busch. – Berlin und München: Langenscheidt, 2001. – 654 S.
10. Sowinski B. Deutsche Stilistik: Beobachtungen zur Sprachverwendung und Sprachgestaltung im Deutschen / Bernhard Sowinski., 1992. – 345 S.

Джерела ілюстративного матеріалу

11. Дутлі Р. Остання подорож Сутіна. Роман / Ральф Дутлі; переклад з німецької Христини Назаркевич. – Чернівці: Книги – XXI, 2017. – 272 с.
12. Ralph D. Soutines letzte Fahrt. Roman / Dutli Ralph. – Göttingen: Wallstein Verlag, 2013. – 270 S.

REFERENCES

1. Barhudarov, L.S. (1975). Yazyk i perevod: Voprosy obshhej i chastnoj teorii perevoda. [Language and translation: Questions of general and special theory of translation] Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, 240 p.
2. Yemets-Dobronosova, Yu. (2018). Ralf Dutli. Ostannia podorozh Sutina. [Ralf Dutli Soutine's last journey] [Elektronnyi resurs] / <https://krytyka.com/ua/reviews/ostannya-podorozh-sutina>

3. Karaban, V. I. (2004). Pereklad anhliiskoi naukovoï i tekhnichnoi literatury Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy. [The translation of English scientific and technical literature: Grammar difficulties, lexical, terminological, genre and stylistic problems]. Vinnytsia: Nova knyha, 576 p.
4. Kyiak, T. R. (2008) Perekladoznavstvo (nimetsko-ukrainskyi napriam): pidruchnyk. [Translation (German-Ukrainian direction): textbook]. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Kyivskyi universytet", 543 p.
5. Levickaya, T. R. (1976) Problemy perevoda. [Translation problems] Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, 205 p.
6. Masytska, T. Ye. (2015). Skladnopidriadni rechennia yak deryvatsiina baza prostykh uskladnenykh konstrukttsii // Typolohiia ta funktsii movnykh odynyt. [Complex Sentence as the Derivational Base of Simple Complicated Constructions // Typology and functions of linguistic units]. Lutsk: Lesya Ukrainka East European National U, pp. 115-126.
7. Neshumaeu, I. V. (1991). Sintaksicheskie transformacii pri perevode anglijskogo teksta na russkij jazyk // Lingvisticheskie i metodicheskie problemy russkogo yazyka kak nerodnogo. [Syntactic Transformations When Translating English Texts into Russian // Linguistic and Methodological Aspects of Teaching Russian as a Second Language]. Moscow, pp. 117-126.
8. Siniashovska, I. Yu. (2014). Vyznachennia ta klasyfikatsiia perekladatskykh transformatsii u protsesi khudozhnogo perekladu tekstu // Naukovi pratsi. [Determination and classification of the translational transformations within the process of the text's literary translation // Scientific Works]. Mykolaiv, pp. 89-93.
11. Dutli, R. (2017). Ostannia podorozh Sutina. // pereklad z nimetskoï Khrystyny Nazarkevych. [Soutine's Last Journey]. Chernivtsi: Knyhy – XXI, 272 p.
12. Ralph D. (2013). Soutines letzte Fahrt. Roman / Dutli Ralph. – Göttingen: Wallstein Verlag, 270 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Світлана Дружб'як – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: переклад, стилістичні аспекти перекладу.

Марія Мельник – магістр кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: переклад, стилістичні аспекти перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Svitlana Druzhbiak – Candidate of Science in Philology, Associate Professor of the Applied Linguistics Department at the Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: translation, stylistic aspects of translation

Mariia Melnyk – Master of Arts in Philology (Applied Linguistics) at the Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: translation, stylistic aspects of translation

УДК 811.111'42

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.95>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВИСЛОВЛЮВАНЬ САМООЦІНКИ ЯК ЗАСОБУ АКТУАЛІЗАЦІЇ Я-КОНЦЕПТУ НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА

Олена ЄМЕЛЬЯНОВА (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/000-002-3277-1227>

e-mail: yelenayemelyanova@ukr.net

Анна МЕЛАЙ (Суми, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5964-7675>

melay123456@ukr.net

ЄМЕЛЬЯНОВА Олена, МЕЛАЙ Анна. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ВИСЛОВЛЮВАНЬ САМООЦІНКИ ЯК ЗАСОБУ АКТУАЛІЗАЦІЇ Я-КОНЦЕПТУ НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ДОНАЛЬДА ТРАМПА. У статті досліджуються висловлювання 45-го американського президента Дональда Трампа у рамках англомовного політичного дискурсу, де основна увага приділяється висловлюванням самооцінки під час його інавгураційної промови та дописам на соціальній платформі Twitter, у яких безпосередньо

проявляється актуалізація Я-концепту. У центрі даного дослідження знаходяться варіанти перекладу висловлювань самооцінки українською мовою. Окрім того пояснюється, яким чином його висловлювання формують мовну особистість президента.

Ключові слова: політичний дискурс, маніпуляція, Я-концепт, мовна особистість політика, концептуальний стиль політика.

YEMELYANOVA Olena, MELAI Anna. PECULIARITIES OF SELF-ESTEEM STATEMENT TRANSLATION AS A MEANS OF I-CONCEPT ACTUALIZATION (BASED ON DONALD TRUMP'S POLITICAL DISCOURSE). This article explores the statements of the 45th US President Donald Trump in the context of American political discourse, where the focus is on self-esteem statements during his inaugural speech and posts on the social platform Twitter, which reflect the foregrounding of the I-concept. Moreover, it will be explained how his statements form the linguistic personality of the president. The research also comprises methods and ways of self-esteem statements translation. It is really essential to identify how linguistic style of a politician can influence the minds of masses. In this aspect it is important to analyse the ways of preserving the speaker's (the author's) linguistic peculiarities and intentions while transferring the information from the source language into the target language. A specific feature of politics, that makes it different from other areas of human activity, is its mostly discursive nature, because most political actions are linguistic actions. Political discourse is conceptual discourse where main concepts are Power, President, and Folk, and, at the same, such values as Freedom, Patriotism, and Tolerance are of great importance too. In this article we also pay attention to the issue of changes in D. Trump's linguistic personality, observing the period from the beginning of his career as a president and until now. The conducted research shows that the linguistic structure WE + WILL, that is one of D. Trump's favourites, explicitly gives promise and at the same time it unites the president with the citizens, guaranteeing solving the problems altogether. An increasing interest and popularity of social networks make them available for almost all people around the world, so it is a big platform for propaganda and a great method of influencing people's minds.

Key words: political discourse, manipulation, I-concept, linguistic personality of a politician, conceptual style of a politician.

Постановка проблеми

Політичний дискурс, до якого належать різноманітні висловлювання політиків, уже багато років привертає увагу дослідників. Його можна віднести до розділу лінгвопрагматики, оскільки у центрі дослідження стоять мовні засоби, що використовують політичні діячі задля досягнення бажаних цілей. Вивчення політичного дискурсу також безпосередньо пов'язане з когнітивною лінгвістикою, так як існує певний взаємозв'язок між процесами мислення та безпосередньо вербалізацію думок. Проведене дослідження фокусується на аналізі висловлювань, представлених у політичному дискурсі Дональда Трампа, у яких присутній фактор самооцінювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Як питаннями дискурсу загалом, так і дискурсу, безпосередньо в рамках політики, займаються чимало вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них знаходиться австрійський лінгвіст Рут Водак, яка у своєму останньому дослідженні займалася зміною мови у політичному дискурсі, безпосередньо на основі промов Д. Трампа, як реалізується аспект «Брехня-Правда» у його висловлюваннях (Wodak, 2018). Питаннями перекладу висловлювань самооцінки займається Романишин Н. І., яка пов'язує їх безпосередньо із когнітивною лінгвістикою, звертаючи особливу увагу на семантичний потенціал висловлювань самооцінки в умовах інтрасуб'єктної комунікації, як мовець ідеалізує себе у промовах (Романишин, 2003). Горіна О. В. досліджує політичний дискурс вужчому значенні, а саме у рамках англійських електоральних промов, концентрує увагу на концептах ПОЛІТИК, ВЛАДА, досліджує ідиодискурс окремих політиків (Горіна, 2008). Піларчук К. та Ониско А. зосереджують увагу на вивченні метафор у промовах політиків (Піларчук, Ониско, 2018). У свою чергу Роберт Маклей (Mcclay, 2017) займається описативним аналізом промов Трампа, де особливе місце займають патерни *ми/вони*, тим самим ідентифікуючи закладену у його промовах ідеологію.

З огляду на сучасний стан розробки даної проблеми варто зауважити, що досить багато питань є суміжними з нашою роботою, але жодне дослідження не торкалося теми висловлювань самооцінки Д. Трампа, у яких саме реалізується Я-концепт, що становить не вирішену раніше частину загальної проблеми.

З даної проблеми впливають наступні **цїлі**: (1) визначити у яких комунікативних ситуаціях найчастіше з'являються висловлювання самооцінки, що містять Я-концепт; (2)

дослідити особливості адекватного перекладу висловлювань самооцінки; (3) вивчити мовні засоби, які забезпечують реалізацію Я-концепту у висловлюваннях самооцінки.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що сучасні мовознавці все більше заглиблюються у питання зв'язку когнітивних процесів мислення людини із вербалізацією думок, концептуалізацією певних явищ мовцем, як саме політичні діячі можуть самовиражатися за допомогою мови, як концептуальний стиль політика може впливати на його імідж. Концептуальний стиль Д. Трампа та висловлювання самооцінки у його мовленні: під час публічних промов, переговорів, у соціальних мережах викликають особливий інтерес у сучасних лінгвістів, але ці явища в аспекті аналізу висловлювань самооцінки та специфіки їх перекладу ще не є ґрунтовно дослідженими, вони становлять **невирішені раніше частини загальної проблеми**, що підтверджує актуальність даного дослідження.

Об'єктом даного дослідження виступають промови, висловлювання, записи у соціальних мережах американського президента Дональда Трампа, що містять висловлювання самооцінки, та еквіваленти їх перекладу українською мовою.

Предметом даної роботи є вивчення особливостей висловлювань самооцінки, у яких реалізується Я-концепт, на матеріалі висловлювань Дональда Трампа.

Виклад основного матеріалу

Політичний дискурс являє собою вербальну комунікацію в певному соціально-психологічному контексті, в якій відправник і одержувач мають визначені соціальні ролі, відповідно до їх участі в політичному житті, що і є предметом комунікації. Політичному дискурсу властиві системоутворюючі ознаки, такі як: мета комунікації, учасники комунікації, спосіб комунікації. За допомогою політичного дискурсу здійснюється циркуляція політичної інформації, без якої неможливий рух політичних процесів.

З метою впливу на реципієнта політики активно вдаються до методів маніпулювання, проголошуючи промови, надаючи інтерв'ю чи розміщуючи пости у соціальних мережах. Маніпуляція як така є складним і багатоаспектним феноменом. Oxford Dictionary пропонує наступне визначення поняття «маніпуляція»: The action of manipulating someone in a clever or unscrupulous way (Oxford dictionary, 2017).

Варто зазначити, що про маніпуляцію в політиці можна вести мову в тому випадку, коли переконання здійснюється не експліцитними засобами, а імпліцитно, таким чином, що людина, на яку воно спрямоване не помічає, що нею маніпулюють. А те, що поганий рівень обізнаності у політиці та низька політична культура (Доценко, 2000: 42) загалом все частіше характеризують сучасних виборці не тільки в Україні, але й по всьому світі загалом, спрощує завдання маніпуляторів у десятки разів.

Політичний дискурс характеризується особливою системою концептів, ключовим з яких є концепт Влада, і саме від нього розбудовуються інші концепти, такі як суб'єкти політики (Президент, Народ, Політик), концепти політичних систем і форм державності (Імперія, Республіка), концепти політичних цінностей (Свобода, Патріотизм, Толерантність) (Шейгал, 2004: 78).

Аналізуючи мовний портрет політика (Матвеева, 1999: 82), ми можемо визначити рівень його освіти, обізнаності в політиці, рівень культури, соціальний статус. У руслі проведеного дослідження цікавим є мовний портрет американського президента Д. Трампа, та, безпосередньо, реалізація мовних понять I/WE/THEY у його промовах.

Наприклад, у своїй інавгураційній промові Д. Трамп визначає роль президента, відштовхуючись від традиційного суб'єкта влади в Америці – народу: *Today we are transferring power from Washington, D.C. and giving it back to you, the American People* (Donald Trump's Inauguration speech, 2017) (Youtube, retrieved 29.10.2019).

Українською мовою можливий варіант перекладу звучить наступним чином: *Сьогодні ми передаємо владу з Вашингтона, і віддаємо її вам – громадянам Америки*. Таким чином ми не стикаємося з жодною перекладацькою трансформацією у тексті перекладу та передаємо інформацію дослівно, без змін. Якщо ж ми використаємо граматичну трансформацію додавання та перебудови, то кінцевий варіант міг би мати такий вигляд: *Передача влади з*

Вашингтона американському народові, є нашим головним завданням сьогодення. Таким чином ми використовуємо транспозицію, а саме номіналізацію, (transferring – передача), метод додавання: *головне завдання*, а також компресію: у перекладеному варіанті відсутнє слово *giving*. У даному варіанті перекладу Я-концепт реалізується не за допомогою особового займенника Я, а через присвійний займенник Наш.

Наступний вираз (також із інавгураційної промови Трампа) є яскравим прикладом того, як у витоків своєї президентської кар'єри у промовах домінував концепт МІ/WE: *We will face challenges. We will confront hardships. But we will get the job done* (Donald Trump's Inauguration speech, 2017) (Youtube, retrieved 29.10.2019). Прямим, але в той же час адекватним варіантом перекладу даного висловлювання може бути такий: *Ми зіткнемося з труднощами. Ми подолаємо складнощі. Але ми виконаємо наші завдання*. Якщо ж ми вдамося до перекладацьких трансформацій і використаємо, наприклад, описовий, або ж відійдемо у бік художнього перекладу, то це можна представити у наступному вигляді: *На нашому шляху будуть з'являтися труднощі, нам доведеться зіткнутися з неприємностями, але разом, спільними зусиллями, ми зможемо вистояти та перемогти*.

Аналізуючи даний варіант перекладу, перше, на що потрібно звернути увагу, це те, що ми використали інтеграцію та зробили одне неперервне довге висловлювання з трьох коротких у оригіналі, крім того був використаний метод додавання та розширення (*спільними зусиллями*). Як результат, як у вихідному тексті, так і у тексті перекладу складається враження єдності, неподільності президента та народу, це проявляється через використання займенників *наш, нам, ми*, а також прислівника *разом*.

Необхідно відзначити, що в промовах досить часто зустрічається займенник *we* в поєднанні з дієсловом *will*. Дане поєднання виконує певні функції у виступах: допомагає згуртувати націю, об'єднати співгромадян перед лицем прийдешніх труднощів. Крім цього, політик вказує слухачам на те, що він разом з ними, тобто вирішувати проблеми вони будуть згуртовано, на що вказує наступна фраза: *But we will get the job done*. – Але ми виконаємо наші завдання.

Те ж саме можна прослідкувати у його словах, де йдеться про обіцянку, що Америка буде процвітати в майбутньому:

America will start winning again. We will bring back our jobs. We will bring back our borders. We will bring back our wealth. And we will bring back our dreams (Donald Trump's Inauguration speech, 2017) (Youtube, retrieved 29.10.2019). – Америка знову почне перемагати, перемагати, як ніколи раніше. Ми повернемо назад наші робочі місця. Ми повернемо наші кордони. Ми повернемо наш добробут. І ми повернемо нашу здатність мріяти.

Та окрім концепту МІ, який перш за все працює на створення відчуття єдності, Д. Трамп досить часто використовує концепт Я, як от у його дописі на соціальній платформі Твіттер, де він 1 листопада 2019 року написав: *1600 Pennsylvania Avenue, the White House, is the place I have come to love and will stay for, hopefully, another 5 years as we MAKE AMERICA GREAT AGAIN, but my family and I will be making Palm Beach, Florida, our Permanent Residence. I cherish New York, and the people of New York, and always will, but unfortunately, despite the fact that I pay millions of dollars in city, state and local taxes each year, I have been treated very badly by the political leaders of both the city and state. Few have been treated worse. I hated having to make this decision, but in the end it will be best for all concerned. As President, I will always be there to help New York and the great people of New York. It will always have a special place in my heart!* (Youtube, retrieved 01.11.2019).

Неозброєним оком можна помітити, що у цьому твіті домінуючим є концепт Я, який робить логічний наголос, що президент ставить у центр саме себе. В українському перекладі це можна представити наступним чином: 1600 Пенсільванія-авеню, Білий дім, це місце, яке я полюбив, і де я сподіваюся залишитися ще протягом 5 років, поки ми зробимо Америку процвітаючою знову, але **своїм** новим домом та новим домом **моєї** родини стане Палм-Біч, штат Флорида. Я ціную Нью-Йорк і його жителів, і завжди буду це робити, та на жаль, не дивлячись на те, що я сплачую мільйони доларів в міські, державні і місцеві податки

кожного року, **я** зазнав дуже поганого ставлення з боку політичних лідерів як міста, так і штату. Не багато є тих, до кого ставилися гірше. **Я** з важким серцем мав прийняти це рішення, але в результаті воно стане найкращим варіантом для всіх зацікавлених сторін. Як президент, **я** завжди буду поруч, щоб допомогти Нью-Йорку та прекрасним жителям Нью-Йорка. Це місто назавжди залишиться у **моєму** серці!

Як в оригіналі, так і в перекладі вся увага приділяється перш за все персоні Д. Трампа. Більше того, в обох варіантах тексту головним мотивом є те, що саме він є жертвою, так як він сплачує мільйонні податки, але все одно зазнає нищівної критики. Останнє речення промови є яскравим прикладом маніпуляції у політичному дискурсі, так як президент ніби грає на почуттях громадян, таким чином викликаючи у них співчуття, які на психологічному рівні можуть у майбутньому вплинути на їх рішення, за кого віддати свій голос на виборах.

Про ставлення американського президента до самого себе можна побачити у його дописі від 7 жовтня 2019 року, який стосується турецько-курдського конфлікту: *As I have stated strongly before, and just to reiterate, if Turkey does anything that I, in my great and unmatched wisdom, consider to be off limits, I will totally destroy and obliterate the Economy of Turkey (I've done before!)* (Trump's Twitter Page, 2019).

Яскравим прикладом реалізації **Я**-концепту виступають слова "...**I, in my great and unmatched wisdom...**", що передають самооцінку Дональда Трампа, яку за шкалою від 1 до 10, де 10 – найбільший показник, можна визначити, як 10+, власноруч характеризуючи себе як людину «великої та виняткової мудрості».

Видавництво BBC News Україна не змогло обійти таку заяву Трампа і тому дослівно використало цю цитату у одній зі статей: *"Я твердо заявляв про це раніше і кажу зараз: якщо Туреччина зробить що-небудь, що я, при своїй великій і винятковій мудрості, вважатиму недопустимим, я повністю знищу і зруйную економіку Туреччини (як я вже робив це раніше)!"* (BBC News Ukraine, 2019).

Окрім перекладу BBC News Ukraine ми допускаємо використання художнього перекладу, що зміг би зробити текст більш емоційнішим. Наприклад, *Я рішуче заявляв про це раніше і повторю свої слова ще раз: якщо, боронь Боже, Туреччина зробить хоч щось, що не буде відповідати моїм правилам, правилам людини непересічної, виняткової мудрості, то я доценту та назавжди знищу економіку Туреччини, що я зміг зробити і раніше!*

Як бачимо, сенс висловлювання не змінюється, але додавання додаткових елементів, таких як *(мої правила, я доценту та назавжди знищу)* надають висловлюванню емоційнішого забарвлення.

Дане висловлювання є повною протиположністю до тих, які Трамп говорив на початку свого президентства, коли основними об'єктами промов виступали народ, держава, він як частина цілого. З вище ж наведеного прикладу видно, що на передньому плані стоїть саме Трамп та його «виняткова мудрість» і він буде робити те, що він вважає за потрібне. Таке висловлювання самооцінки показує його як самовпевнену особистість, яка не завжди буде та не завжди повинна рахуватися з думками та інтересами інших політиків та політичних партій.

Висновки. Аналіз фактичного матеріалу свідчить, що мовний портрет політика як особистості можна визначити з його промов, інтерв'ю, коротких висловлювань, дописів у соціальних мережах, де можна побачити як він презентує себе як особистість, яку самооцінку він має, асоціює себе з концептом **Я** чи з концептом **МИ**. На основі проаналізованих висловлювань самооцінки американського президента Д. Трампа можна прослідкувати перехід від репрезентації себе як частини цілого, тобто частини американського народу, до виключної одноосібної репрезентації себе, та можна стверджувати, що в недавніх висловлюваннях Д. Трампа домінуючим концептом є **Я**-концепт, а його промови та дописи можна охарактеризувати як центрично-орієнтовані. Проведене дослідження свідчить, що метод художнього перекладу є дієвим та ефективним інструментом перекладу політичного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Горіна О. В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців. Автореф. дис. канд. філол. Наук / Горіна Олена Володимирівна – Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна – Харків, 2008. – 23 с.
2. Дональд Трамп пригрозив знищити економіку турецьчини. Що сталося? BBC News Ukraine. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49969407>. (01.11.2019).
3. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. / Е. Л. Доценко – М. : ЧеРо; Юрайт, 2000. – 175 с.
4. Матвеева Г. Г. Диагностирование личностных свойств автора по его речевому поведению / Г. Г. Матвеева – Ростов-на-Дону : Изд-во Донского юридического ин-та, 1999. – 82 с.
5. Романишин Н. І. Структурні, семантичні та комунікативно-прагматичні особливості інтрасуб'єктивних мовленнєвих актів (на матеріалі англійської мови). автореф. дис. канд. філол. Наук / Романишин наталія Іванівна – Львівський національний університет ім. Івана Франка – Львів, 2003. – 25 с.
6. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: монография. / Е. И. Шейгал //Волгоград: Перемена, 2004. – 367 с.
7. America will start winning again Donald Trump's Inauguration speech [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=xNRe0uW1fZc>. (29.10.2019).
8. I have been treated very badly by the political leaders. Donald Trump. [Electronic recourse]. Access mode : <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1190079191355670529>. (29.10.2019).
9. I will totally destroy and obliterate the Economy of Turkey. [Electronic recourse]. Access mode : <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1181232249821388801>. (01.11.2019).
10. McClay R. Us and Them: a descriptive analysis of Donald Trump's campaign speeches. Dissertation. University of Birmingham, 2017. [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-arts-law/cels/essays/appliedlinguistics/McClay2017.Trump-Speech-Discourse-Analysis.pdf> (18.11.2019).
11. Oxford dictionary [Electronic resource] / Oxford University Press, 2017. – Access mode : <https://en.oxforddictionaries.com/>. (29.10.2019).
12. Pilyarchuk K., Onysko A. Conceptual Metaphors in Donald Trump's Political Speeches: Framing his Topics and (Self-)Constructing his Persona. Alpen-Adria-Universität Klagenfurt, 2018. [Electronic recourse]. Access mode : https://www.researchgate.net/publication/330528204_Conceptual_Metaphors_in_Donald_Trump's_Political_Speeches_Framing_his_Topics_and_Self-Constructing_his_Persona (18.11.2019).
13. Pons Wörterbuch. [Electronic recourse]. Access mode : <https://de.pons.com/%C3%BCbersetzung/franz%C3%B6sisch-deutsch/discours>. (30.10.2019).
14. Today we are transferring power from Washington, D.C. Donald Trump's Inauguration speech [Electronic recourse]. Access mode : https://www.youtube.com/watch?v=o1FPra6JK_M. (29.10.2019).
15. We will face challenges. D.C. Donald Trump's Inauguration speech [Electronic recourse]. Access mode : <https://www.youtube.com/watch?v=viTjeWIPdWU>. (29.10.2019).
16. Wodak R. "Versatzstücke": Wandel der Sprache im politischen Diskurs. Wien, 2018. [Electronic recourse]. Access mode : https://science.apa.at/dossier/Versatzstuecke_Wandel_der_Sprache_im_politischen_Diskurs/SCI_20180802_SCI79355174443647696 (18.11.2019).

REFERENCES

1. Donald Trump pryhrozyv znyshchyty ekonomiku turechchyny. Shcho stalosia? BBC News Ukraine [Donald Trump has threatened to destroy the Turkish economy. What happened? BBC News Ukraine]. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49969407>. (01.11.2019)ю
2. Dotsenko E.L.(2000). Psykholohyia manipuliatsyy: fenomeny, mekhanizmy i zashchyta. [Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection]. Moscow: CheRo, Yurayt, 175 p.
3. Horina O. V. (2008). Kohnityvno-komunikatyvni kharakterystyky amerykanskoho eλεκtoralnoho dyskursu respublikantsiv. [Cognitive-Communicative Characteristics of American Electoral Discourse of Republicans] V. N. Karazin Kharkiv National University – Kharkiv, 23 p.
4. Matveyeva G. G. (1999) Diagnostirovaniye lichnostnykh svoystv avtora po ego rechevomu povedeniyu [Diagnosis of personal properties of the author by his speech behavior]. Rostov-na-Donu : Law University of Donsk, 82 p.
5. Romanyshyn N. I.(2003). Strukturni, semantychni ta komunikatyvno-prahmatychni osoblyvosti intrasubiektyvnykh movlennievnykh aktiv (na materialii anhliiskoi movy).[Structural, semantic and communicative-pragmatic features of intersubjective speech acts (based on English language)]– Lviv University– Lviv, 2003. – 25 p.
6. Sheygal E. I. (2004). Semiotika politicheskogo diskursa: monografiya. [Semiotics of political discourse: a monograph]. Volgograd: Peremena, 367 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Олена Ємельянова – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текство-дискурсіві категорії, лінгвістика тексту.

Анна Мелай – студентка 6-го курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету.

Наукові інтереси: дискурсознавство, текст-дискурсні категорії, лінгвістика тексту.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Olena Yemelyanova – Associate Professor, Ph.D. in Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Germanic Philology of Sumy State University.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text.

Anna Melai – 6th year student of the Faculty of Foreign Philology and Social Communications of Sumy State University.

Scientific interests: discourse studies, text-discourse categories, linguistics of the text.

УДК 821.112.2'25=112.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.96>

ПОЕТИКА СИМВОЛІЧНОЇ ДЕТАЛІ В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Г. ГАРАСИМОВИЧА (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ М.КОЦЮБІНСЬКОГО «ЦВІТ ЯБЛУНІ»)

Оксана МАТВІЙШИН (Дрогобич, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6679-3782>

e-mail: oxana-tu@ukr.net

МАТВІЙШИН Оксана. ПОЕТИКА СИМВОЛІЧНОЇ ДЕТАЛІ В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Г. ГАРАСИМОВИЧА (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛИ М. КОЦЮБІНСЬКОГО «ЦВІТ ЯБЛУНІ»). Стаття присвячена феномену художньої деталі як одного із ключових засобів створення художнього образу. Встановлено, що у структурі художнього твору художня деталь виступає мікрообразом, який вирізняється своєю значущістю та способом авторського акцентування на ньому. Підкреслено, що символічна деталь експлікує контекст, сприяє посиленню зв'язності тексту, його цілісності та системності. Узагальнено, що перекладач повинен врахувати стилеві особливості оригіналу і можливості цільової мови задля відтворення образу, складовою частиною якого є художня деталь.

Ключові слова: новела, поетика, символ, художня деталь, мікрообраз

MATVIYISHYN Oksana. POETICS OF SYMBOLIC DETAILS IN GERMAN INTERPRETATION OF G. HARASYMOVYCH (BASED ON THE MATERIAL OF M. KOTSIUBYNSKYI'S NOVEL «APPLE BLOSSOMS»). The article deals with the phenomenon of artistic detail as one of the key means of creating artistic image. The subject for this was the novel by M. Kotsiubynskyi «Apple Blossoms». It is proved that the study of the novel of M. Kotsiubynskyi gives the peculiarity of the skill of the image of details in his work in general. It is found that in the structure of the artistic work it is a microimage that is different in its importance and manner of the author's emphasis on it. Considering views of a number of modern scholars, special attention is paid to classification of artistic details and highlighted in particular a symbolic detail that has its own structure and figurative specificity. It is emphasized that the symbolic detail explicates confidentiality, supports enhanced texture breadth, integrity and systematic. Symbolic details are divided into all groups: visual and auditory, and the ways of their reproduction in German are traced. It is justified, that the translator's primary task is to determine the importance of details, order them to the whole and convey the whole in such a way that it did not miss any of the semantic units. It is generalized that the translator must take into account the original style and features of target language to reproduce an image where an integral part is an artistic detail. Based on a comparative analysis of primordial and translation the ways to reproduce symbolic details in German are demonstrated, which determine the level of adequacy of translations of G. Harasymovych. The dominant method is to find a direct German equivalent. For G. Harasymovych's translation method the following features are characteristic: selection of the best translation option, tendency to minimizing translation losses, propensity to use various lexico-stylistic transformations, omissions, achieving an equivalent artistic impression of the translated work that produces original to the reader.

Keywords: novel, poetics, symbol, artistic detail, microimage

Постановка проблеми. Художній твір виступає певною цілісністю, системою, яка складається з окремих частин, з елементів, з деталей і кожна деталь посідає своє, чітко визначене місце у схемі побудови образу. Художня деталь виступає експресивним засобом, що суттєво підсилює важливі елементи тексту, зокрема це стосується символічної деталі, яка несе значне смислове та ідейно-емоційне навантаження і характеризується підвищеною асоціативністю. Представники української класики, серед них і М. Коцюбинський, неодноразово зверталися до символічної деталі як засобу творення художнього образу, як важливого чинника композиційної побудови твору. Вміння визначити сукупність вжитих

автором першотвору художніх деталей із символічними характеристиками, а також адекватно відтворити їх мовою перекладу є однією із стрижневих проблем сучасної перекладознавчої науки, зокрема в українсько-німецькому зіставному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні принципи аналізу та класифікації художньої деталі в прозовому творі загалом закладено в працях З. Гузара, В. Кухаренко, А. Чернякова та ін. Низка наукових розвідок присвячена дослідженню деталі у художній структурі новелістики М. Коцюбинського. Вартою уваги є публікація Ю. Кузнецова «Феномен художньої деталі: методологічні виміри пізнання». Символічні компоненти однак із творчого доробку В. Стефаніка в українсько-німецькому бінарному зіставленні висвітлюють публікації О. Матвіїшин.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Результати проведених досліджень дозволяють високо оцінити теоретичні і практичні здобутки науковців. Зазначені вище та інші наукові розвідки окреслюють основні види і функції художніх деталей в тексті першотвору, аналізують цей елемент образності в текстовому полотні М. Коцюбинського, обґрунтовують вплив деталі, зокрема і символічної, на активізацію сприйняття читача. Однак з погляду перекладацької практики це питання залишається малодослідженим, зокрема в українсько-німецькій мовній площині відсутній ґрунтовний аналіз символічних образних деталей новели М. Коцюбинського «Цвіт яблуні», що й зумовлює актуальність статті.

Мета статті. Головна мета статті полягає у виявленні особливостей відтворення символічних характеристик першотвору в перекладі німецькою мовою. **Об'єктом** дослідження виступає текстова фактура новели М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» в німецькомовній інтерпретації Г. Гарасимовича, **предметом** аналізу – символічні деталі оригіналу та способи їх відтворення цільовою мовою. Мета наукової розвідки передбачає розв'язання низки **завдань**: 1) провести зіставний перекладознавчий аналіз оригінального та перекладного варіантів новели «Цвіт яблуні»; 2) визначити особливості відтворення німецькою мовою художніх деталей та символів першоджерела; 3) окреслити основні риси перекладацького методу Г. Гарасимовича.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художня деталь виступає засобом словесного мистецтва, якому властива експресивна насиченість, символічне нашарування і особливе змістове наповнення. Слушно з цього приводу зауважує В. Кухаренко, що «художня деталь – це потужний сигнал образності, що пробуджує у читача не тільки співпереживання з автором, але власні творчі прагнення... Це суттєвий компонент художньої системи тексту, що актуалізує цілий ряд текстових категорій» (Кухаренко, 2004: 116-117). Як особливий чинник авторської ідеї художня деталь може виступати у тексті символом чи просто штрихом, вона може бути наскрізною (повторюваною) у творі і одно миттєвою, проте у кожному конкретному випадку містить свій підтекст, прихований смисл, може викликати широкий спектр асоціацій, здатна замінити собою розлогий опис, авторську характеристику, міркування чи цілий епізод (Літературознавчий словник, 1997: 731). Різноманітні підходи до тлумачення художньої деталі та її функції в тексті зумовлюють наявність широкого спектру її типів. Так, у літературознавчому словнику окреслені речові, портретні, пейзажні, інтер'єрні деталі; В. Гузар зазначає, що «деталь може бути рельєфною, пластичною, картинною або «необразною» (Гузар, 1970: 21). Виходячи із класифікації В. Кухаренко, виділяють зображальну, уточнюючу, характерологічну, імплікуючу і символічну деталі. Остання виступає так званим текстовим актуалізатором, вона впливає на цілісність і зв'язність тексту.

Символічна деталь закладена вже у самій назві новели «Цвіт яблуні», яка розкриває всю повноту величі та окраси людського життя. В заголовку першотвору розкривається оптимістична життєлюбна авторська ідея: жага до життя, його духовне багатство й оздоба втілені в природній красі – в яблуневому цвіті, яка не руйнується навіть перед близьким подихом смерті. Найкращий весняний час – час цвітіння яблуневих дерев – відображено і німецькомовним аналогом – «Apfelblüten». З-під перекладацького пера Г. Гарасимовича озаглавлена новела розкриває чужомовному читачеві концептуальну інформацію, до того ж

відповідник цільової мови несе більший заряд експресії через вжиту перекладачем множинну форму іменника.

Загалом розглянуті символічні деталі новели можна диференціювати на дві групи: слухові та зорові символічні образи. До першої категорії слід віднести наскрізну символічну деталь свисту, яким переткане текстове полотно новели від початку і до завершального передсмертного приглушеного його акорду: «*Свистить? Свистить...* Як їй трудно дихати, як вона мучиться, бідна пташка... Мені самому сперло віддих у грудях од того *свисту*, і я починаю глибоко втягати повітря, дихати за неї, наче їй від того легше буде... Х-ху!» (Коцюбинський, 1979: 111) – «*Röchelt? Röchelt...* Wie es schwer atmet, wie es sich plagt, das arme Vögelchen... Mir selbst stockt der Atem beim Hören dieses *Röchelns* und ich hebe tief die Brust, als ob dies ihm Erleichterung bringen würde....» (Harasymowysch, 1905: 379). Виражений у формі монологу німецькомовний варіант відтворює мікрообраз, який є деталлю художнього цілого, передає складні переживання героя-батька, його неспокій про смерть єдиної дитини. Перекладацька майстерність Г. Гарасимовича проглядається у збереженні звукової градації свисту не тільки в наведеному, а й в інших прикладах: «Я рішуче не можу чути того здушеного, з *присвистом* віддиху... А *свист* не вгаває» (Коцюбинський, 1979:110) – «Ich kann absolute dieses gedrückte, röchelnde Atmen nicht hören... Und das Röcheln hört nicht auf» (Harasymowysch, 1905: 378).

Символічним слуховим образом виступає *калатало* – інструмент, яким користувалися вартові для сповіщення певних сигналів. У новелі М. Коцюбинського звук і ритм калатала символізують людське життя, для якого смерть неминуча. Для героя новели ця художня деталь є уособленням із минулими подіями: «Деся далеко стукає калатало нічного сторожа. Скільки віків будить воно нічну тишу своїм дерев'яним язиком, скільки людей, поколінь пережило» (Коцюбинський, 1979: 112). Яскраво вимальовує художню картину оригіналу Г. Гарасимович німецькою мовою: «Weit, irgendwo in der Ferne, pocht der Hammer des Nachtwächters. Wie viele Jahre schon unterbricht dieser Hammer mit seinem hölzernen Schlägel die Stille der Nacht, wie viele Menschen überlebte er» (Harasymowysch, 1905: 379). Автор перекладу відповідно до оригінального тексту зберігає періодичне вживання символічної одиниці, семантична значущість якої змушує героя повернутися в реальне життя і нагадати про існування життя за межами кімнати, в якій помирала донька. Виходячи із контексту, німецькомовний читач має змогу достовірно зрозуміти художню канву першотвору, проте відповідник «*der Hammer*» не передає всього стилістичного багатства символічної деталі. Лексема цільової мови менш експресивна і носить не ідентичне денотативне значення, а конотативні нашарування втрачаються, разом із ними символічні характеристики та образність. Достовірнішим варіантом слугувала б лексична одиниця «*die Klepper*».

Символічними особливостями наділений слуховий образ *годинника*, який визначає цей невпинний час, що наближує смерть доньки. В цій художній деталі закладений образ плинності людського життя, його недовготривалості, здатності до свого завершення на землі. В новелі «Цвіт яблуні» образність годинника вбачаємо в наступних рядках: «Годинник у столовій пробив другу. Голосно, різко. Сі два дзвінки впали мені на голову, як грім із неба, як ніж гільйотини. Вони мене мало не забили» (Коцюбинський, 1979: 112). Німецькомовний варіант Г. Гарасимовича нагадує читачу про горе: «Die Uhr im Esszimmer schlug zwei. Laut, scharf. Die zwei Schläge schlugen unverhofft, wie ein Blitz aus lichtem Himmel, wie ein Guillotinenmesser. Bald hätten sie mich erschlagen» (Harasymowysch, 1905: 380). Уважне прочитання й глибоке розуміння оригіналу, а також ґрунтовні культурознавчі знання перекладача сприяли адекватному відтворенню не лише символічної одиниці, а й цілого стилістичного забарвлення наведеного уривка. В німецькомовному варіанті спостерігаємо повноцінне збереження приєднувальних і порівняльних конструкцій; усталений фразеологізований порівняльний зворот «як грім із неба» у перекладі Г. Гарасимовича знаходить своє вираження фразеологічним наближенням до аналога цільової мови зворотом, якому сприяло введення додаткової лексичної одиниці «*licht*» (ідеальним в цьому випадку слід вважати лексему «*heiter*»).

Художньою деталлю, що належить до зорових образів, виступає *лампа*, зокрема її блимання. Метафоричне багатство та насиченість епітетними конструкціями слугує для виділення символічної ознаки життя і смерті, яким відповідають світлі і темні кольори: «Моя лампа під широким картоновим абажуром ділить хату на два поверхи – вгорі темний, похмурий, важкий, під ним – залитий світлом, із ясними блисками і з сіткою тіней» (Коцюбинський, 1979: 111). Перекладацька техніка Г. Гарасимовича дозволяє розгледіти в німецькомовній інтерпретації глибоку і чітку протилежність: «Meine Lampe, überdeckt von einem grünen Schirme, teilt das Zimmer in zwei Teile: oben ist es dunkel, finster, unten vom Lichte überstrahlt, mit hellen Streifen und dunklem Netz» (Harasymowysch, 1905: 378). Уривок цільової мови є яскравим прикладом відображення протистояння: світла і темряви, чорного і білого, життя і смерті. Символічна деталь лампа адекватно втілилась в текстову канву перекладного твору через вдало використані епітети контрастності: *dunkel, finster – hell, vom Lichte überstrahlt*. Ґрунтовний перекладознавчий аналіз новели засвідчив низку опущень лексичних одиниць та часті невинуваті трансформації, наприклад: «під широким картоновим абажуром» – «überdeckt von einem grünen Schirme». Однак такого роду лексико-стилістичні видозміни не порушують ідейного змісту оригінального твору. Блимання лампи є своєрідною деталлю, що символізує груди дитини, яка незабаром помре. Цей епізод новели знаходить свій яскравий відбиток і в перекладі Г. Гарасимовича: «Die Lampe beginnt zu rauchen und zu verlöschen. Ich höre, wie der Docht prickelt, und sehe, wie das Licht flackert – bald erhebt es sich, bald fällt es, wie die Brust meines Kindes» (Harasymowysch, 1905: 380). Збережені порівняльні звороти чітко відображають протиставлення подиху дитини із миготінням лампи.

Висновки і перспективи дослідження. Наведені вище приклади із новели М. Коцюбинського «Цвіт яблуні» наводять на думку, що будь-яка деталь посідає своє місце у побудові образу і без їх аналізу уявлення про твір не може бути всестороннім. Завдання перекладача полягає в тому, щоб не просто відтворити текст, а уважно простежити діалектику побудови образу, визначити роль кожної деталі як його складової частини, і лише тоді, враховуючи стильові особливості оригіналу та можливості рідної мови, шукати в перекладі способи побудови образу, діалектично адекватного оригіналу. Виходячи із перекладацького аналізу символічних деталей, можна підсумувати основні риси перекладацької майстерності Г. Гарасимовича: вибір оптимального варіанту перекладу, схильність до використання різноманітних лексико-стилістичних трансформацій, опущень, досягнення рівноцінного художнього враження від перекладного твору, яке справляє оригінал на читача.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі інших експресивних одиниць першотвору, наприклад, символіки кольору, звукопису, синтактико-стилістичних фігур в перекладах німецькою мовою.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гузар З. Художественная деталь в произведениях Ивана Франко Бориславского цикла // автореф. дис. канд. филол. наук / З. Гузар. – Львов : ГУ, 1970 – 28 с.
2. Коцюбинський М. Твори в трьох томах / М. Коцюбинський. – Київ: Дніпро, 1979. – Т. 2. – 288 с.
3. Кузнецов Ю. Феномен художньої деталі: методологічні виміри пізнання / Ю.Кузнецов // Психологія і суспільство. – 2017. – №3. – С. 7-29.
4. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 272 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Громяк. – К., 1997. – 752с.
6. Матвіїшин О.М. Символ хреста в німецькомовній інтерпретації О. Роздольського (на матеріалі новели В. Стефаніка «Камінний хрест») / О.М.Матвіїшин // Молодий вчений. – №3.1.(55.1.), 2018. – С. 114-118.
7. Kotsjubynskij M. Apfelblüten // Ruthenische Revue. – 1905. – Jg.3. – S.378–383.

REFERENCES

1. Huzar, Z. (1970). Hudozhestvennaya detal v proizvedeniyah Ivana Franko Borislavskogo cikla // avtoref. dis. kand. filol. nauk. [Artistic Detail in the Works of Ivan Franko Borislavsky Cycle]. Lvov: Gu. 28p. [In Russian].
2. Kuznetsov, Yu. (2017). Fenomen khudozhnoi detali: metodolohichni vymiry piznannia. [The Phenomenon of Artistic Detail: Methodological Dimensions of Cognition]. *Psychology and Society*. no.3. pp.7-29. [In Ukrainian].
3. Kotsiubynskiy, M. (1979). Tvory v trokh tomakh: T.2. [Works in three Volumes: Vol.2]. Kyiv: Dnipro, 288p. [In Ukrainian].

4. Kukhareenko, V. A. (2004). Interpretatsiia tekstu [Interpretation of the Text]. Vinnytsia: Nova Knyha, 272p. [In Ukrainian].
5. Hromiak, R. (1997). Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Dictionary of Literary Terms]. Kyiv, 752p. [In Ukrainian].
6. Matviishyn, O.M. (2018). Symvol khresta v nimetskomovnii interpretatsii O. Rozdolskoho (na materialy novely V. Stefanyka «Kaminnyi khrest»). [The Symbol of Cross in the German Speaking Interpretation of O. Rozdolskyj (based on the short-story by V. Stefanyk «The Stone Cross»)]. *Molodyi vchenyi*, no. 3.1.(55.1.). pp. 114-118. [In Ukrainian].
7. Kocjubynskij, M. (1905). Apfelblüten. *Ruthenische Revue*. Jg. 3, pp.378-383. [In German].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Матвійшин - кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та міжкультурної комунікації Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: художній переклад

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oksana Matviyshyn - Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Language and Intercultural Communication Department, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University.

Scientific interests: literary translation

УДК 821. 161. 1. 09

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.97>

**ЕТНОМЕНТАЛЬНА ПАРАДИГМА РОСІЇ В ПОЕЗІЇ
М. ВОЛОШИНА «СЕВЕРОВОСТОК»: ДІАЛОГ ОРИГІНАЛУ
ТА ПЕРЕКЛАДУ**

Валентина РИБАЛЬЧЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-000-3585-1174>

e-mail: valentina31071962@gmail.com

РИБАЛЬЧЕНКО Валентина. ЕТНОМЕНТАЛЬНА ПАРАДИГМА РОСІЇ В ПОЕЗІЇ М.ВОЛОШИНА «СЕВЕРОВОСТОК»: ДІАЛОГ ОРИГІНАЛУ ТА ПЕРЕКЛАДУ. У статті розкривається сутність історіософської концепції Волошина у поезії «Северовосток», досліджується її ідейно-художня своєрідність у фокусі ментальних та етнічних первнів. Компаративний аналіз першоджерела та українського перекладу М. Фішбейна сприяє осмисленню етноментального феномена Росії. У процесі аналізу семантичних полів простору, часу, суспільства, влади, стихії у першоджерелі та перекладі автор приходиться до висновку про емоційну та мисленеву близькість автора оригіналу та перекладацької версії. У статті стверджується думка, що хронотоп твору сприяє розкриттю сутності російської історії, а ширше – долі країни.

Ключові слова: історіософія, компаративний, хронотоп, етноментальність, версія, трансформація, розуміння.

RYBALCHENKO Valentyna. THE ETHNO-MENTAL PARADIGM OF RUSSIA IN M.VOLOSHYN'S POEM "NORTHEAST" THE DIALOGUE BETWEEN THE ORIGINAL AND ITS TRANSLATION. The work of M. Voloshyn to the maximum extent characterizes the main paths of aesthetic search of Russian literature of the late XIX - early XX centuries and mirrors the originality of the ideological and artistic paradigm of the era, contributes to the understanding of the ethno-mental phenomenon of Russia. The article reveals the essence of M. Voloshyn's historiosophical concept in the poem "Northeast", explores its ideological and artistic originality in the focus of mental and ethnic principles. A comparative analysis of the source poem and its Ukrainian translation by M. Fishbein deepens the understanding of the specifics of the national worldview. The author analyzes the role of the poem "Northeast" in M. Voloshyn's work, finds out the factors that influenced the evolution of his art world. The work determines the dominants of the artist's creative manner: intellectual and emotional tension, deep interest to the history of Russia, the priority of moral values, tragic optimism and ethical maximalism. While analyzing the semantic fields of space, time, society, power, the elements in the source poem and the translation, the author of the article comes to the conclusion that the authors of both the original poem and the translation version are emotionally and mentally close. Disharmony, apocalypticism, and infernality of the space in the poem "Northeast" are emphasized, and space is known to be an important marker of ethnomentality. Particular attention is given to the name of the poem, because the "northern east" locus in the world literary tradition is also burdened with ideological, worldview content associated with the civilizational confrontation between the East and the West. The coloristics of space is analyzed in detail; the predominance of black and white with bloody glints is emphasized. The author points out the idea that color expression is an important element in the manifestation of M. Voloshyn's individual emotional tempo. The author explores the role of tropes in both the poem and the translation, and concludes that images that portend destruction and death are promoted. The article asserts the

opinion that the chronotope of the work contributes to the disclosure of the essence of the Russian history, and more broadly - the fate of the country. Particular attention is given to the comparative analysis of the final part of poem and its translation version, since it contains the quintessence of the historiography of M. Voloshyn.

Key words: *historiosophy, comparative, chronotope, ethnicity, version, transformation, understanding.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження історіософії та художнього світу М. Волошина зумовлена не тільки тим, що його творчість в максимальній мірі характеризує основні шляхи естетичних пошуків російської літератури кінця XIX – початку XX століття. Спадщина митця віддзеркалює своєрідність світоглядної та художньої парадигми епохи, сприяє моделюванню стосунків митця та тоталітарної державної машини та осмисленню етноментального феномена Росії.

Постать Волошина і в особистісному, і в митецькому плані посідає особливе місце у російському срібному столітті. Почавши творчий шлях у річищі символістської естетики, у підсумковій книзі «Шляхами Каїна. Трагедія матеріальної культури» поет вивисується до глибоких історичних та філософських узагальнень, пророцтв, що сьогодні набувають не просто актуальності, а навіть злободенності. Російська література устами своїх кращих поетів та письменників попереджала сучасників про небезпеку культу сили, знеособлення людини.

За словами М. Гумільова, щоб зрозуміти поета, треба прочитати його перекладеним на всі мови світу. Лірика М. Волошина ніколи не знаходилася у центрі уваги українських перекладачів, та й проблема перекладу з близькоспоріднених мов, зокрема з російської на українську, на перший погляд, не є гостро актуальною, особливо сьогодні. Та все ж поетичні роздуми про долю і провину Росії, ввергнутої у безодню революції та громадянської війни, виявилися суголосними М. Фішбейну, адже «вибір текстів для перекладу в українських письменників ніколи не був випадковим. Він завжди відштовхувався від певної мистецької й навіть політичної концепції» (Павличко, 1999: 44). Доля Мойсея Фішбейна є унікальною і водночас типовою для українського поета, перекладача та націоналіста. Майбутній письменник народився у Чернівцях, де ще відчувався дух Австро-Угорщини, що змінювався подихом радянської імперії. Євреї за походженням, Фішбейн свідомо обрав сферою своєї творчості не російську, а українську літературу. Мовний пуризм митця був своєрідним протестом проти тоталітарної ідеологічної машини, яка опікувалася насамперед формуванням єдиного денационалізованого радянського народу. Для Фішбейна українська мова на теренах колоніальної держави стає мірилом морального смислу. Логічним продовженням такої позиції була відмова від співробітництва з відповідними органами та еміграція у 1979 році (повернувся в Україну 2003р.). Враховуючи, що переклад вірша «Северовосток» вперше був опублікований у «Збірці без назви» (1984 р.) у Нью-Йорку, можна вважати його своєрідним документом, що демонструє здатність поета та перекладача Фішбейна до опору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У центрі уваги дослідників творчості Волошина у кінці XX – початку XXI століття – аналіз поетичної системи митця, який засвідчує множинність точок зору на визначення його творчого методу та чинники еволюції. Нам близька позиція Адамантової В., Брєєвої Т., Менделевича Е. щодо універсальності поетичного світу М. Волошина.

Практично всі дослідники творчості Волошина схиляються до думки про пріоритет морального у поглядах поета на зміст історії та культури. Ю. Еткінд вважає його першим історичним поетом у російській літературі та відзначає, що подібну роль у Франції відіграли В. Гюго, Леконт де Ліль, Ередіа, А. де Вінї. Не втрачають своєї актуальності та глибини розвідки І. Качуровського, який вбачає у поглядах та ліриці Волошина «наріжний камінь вісниківства»: «Ставлення знаку рівності між царизмом та більшовизмом, цілковите ототожнення цих двох явищ і є підвалиною ідеології українського крайнього націоналізму, насадженого свого часу журналом «Вісник»» (Качуровський, 2008: 344, 345).

Перекладацький доробок М. Фішбейна досліджували М. Стріха, І. Качуровський. Ю. Шевельов у передмові до «Збірки без назви» вважає «захоплення барокковістю...у душі Бажана і його школи» однією з тенденцій стилю Фішбейна-перекладача, що «найяскравіше може бути спостережена в перекладах з Волошина» (Шевельов, 1984: 10 – 11).

Формулювання цілей статті. Ми ставимо за мету розкрити сутність історіософської концепції Волошина у поезії «Северовосток», дослідити її ідейно-художню своєрідність у фокусі ментальних та етнічних первнів. Компаративний аналіз першоджерела та українського перекладу М. Фішбейна дасть можливість наблизитися до глибинного розуміння образу Росії у зображенні та сприйнятті автора та перекладача, адже на думку М. Бахтіна, «у результаті аналізу прототексту та перекладу, у точці контакту двох текстів спалахує світло, що опромінює ретроспективу і перспективу, залучаючи дані тексти до діалогу» (Бахтін, 1979: 384). Створене взаємодією оригіналу та перекладу нове силове поле ніби просвічує та доповнює кожну складову національної ментальності.

Виклад основного матеріалу статті. Поезія «Северовосток» (1920) належить до книги «Віршів про війну та революцію» «Неопалима Купина» (цикл «Усобиця»). У цих творах зникає притаманна ранній ліриці Волошина співучість, мелодійність, рафінованість образів. Вірш «Северовосток» вражає інтелектуальною та емоційною напругою, оголеною думкою та гострим болем за все, що коїться у Росії. Знаковою є сама назва поезії. На відміну від автора, перекладач використовує велику літеру («Північний Схід»), ніби підкреслюючи таким чином, що йдеться не про сторону світу, а про край, країну чи народ.

В епіграфі Волошин цитує слова, звернені до Аттіли, образ якого у європейській цивілізації сприймається як «Бич Божий», покарання за гріхи язичників-римлян, як найстрашніший ворог, символ жорстокості. У фінальних рядках думка про благословення Божого Бича повторюється вже від імені ліричного героя, наголошуючи небажання примножувати насильство, відсутність ненависті у його серці.

У першоджерелі та перекладі можна виокремити такі взаємопроникні семантичні поля: простір, час, суспільство, влада, стихія. Уже в перших рядках вірша поет акцентує інфернальність простору. У читача виникають асоціації і з «Бісами» Достоевського, і з поемою Блока «Дванадцять». Відтворюючи архетип вітру, який у міфопоетичній традиції в основному пов'язаний з хаосом, Волошин розкриває драматичне усвідомлення дисгармонійного часу, жахливу історію Батьківщини, трагедію народу: «В этом ветре вся судьба России – страшная, безумная судьба» (Волошин, 2007: 264–265). Поет підкреслює притаманну Росії горизонтальну структуру простору (плато, тундри, полесья, рівнини), організовану локусом дороги (лихої!). Волошинська модель російського Космосу практично тотожна баченню дослідника національних менталітетів Г. Гачева: «Внизу Матисира земля, над нею Народ-Світер (Світ+ Вітер) і Держава-Кесарь; а між ними Путь-Дорога, спрямована у безкінечність» (Гачев, 2007: 456). Апокаліптичні асоціації викликають і звукові образи: разгуделись бесы, вейте, жгучий свист, пьяный гик. Перекладач також наповнює твір дисгармонійною фонікою, навіть перебільшуючи, нагнітаючи негативну конотацію: чортівня завила, вітер свище, стугонів, шаленіє гураган, хвища, п'яні крики. Увиразнює атмосферу жаху і сама звукова інструментовка оригіналу та перекладу, майстерне використання алітерації та асонансу, своєрідний звуко символізм.

Простір твору має чітку географічну локалізацію – північний схід, але ця детермінанта у світовій літературній традиції обтяжена ще й ідеологічним, світоглядним змістом. Одвічне протистояння Сходу та Заходу у ХХ столітті набуло політичного забарвлення. У віршованих рядках Є. Маланюка: («А потяг ридав: «На Захід... На Захід... На Захід...» / І услід – реготався Схід. Роззявляв закривавлену пащу», «Хижі птиці летять зі Сходу / На червоному тлі пожеж» (Маланюк, 1997: 52, 54), – це непримиренний цивілізаційний конфлікт. У щоденниковому записі О. Блока про Гумільова і Горького (22 грудня 1920 року) також підкреслюється особливе – не географічне, а світоглядне значення: «Хоч як вони один одного не люблять, у них є спільне. Вони не відають про трагедію – про дві правди. Обидва (північно)-східні» (Басинський, 2011: 275).

Просторові характеристики не обмежуються констатацією географічних ознак, це насамперед конденсоване вираження авторського сприйняття сучасної йому дійсності, вияв його емоцій. У поезії переважають еспресивні епітети з домінантою «холод, «хаос», «дикість», «ворожість»: «выстуженный северовосток, обнаженные плоскогорья, ледяные равнины,

снежные стихии, лихие дороги, які знаходять адекватне, майже дослівне віддзеркалення у майстерному перекладі М. Фішбейна.

На зміну розмаїттю відтінків ранньої лірики Волошина приходить чорно-біла графіка з кривавими відблисками, які тривожать уяву читача, викликаючи асоціації з пекельними картинами: снежные завесы, медные зори, черный ветер, багровые окоёмы, красные тучи. Перекладачеві вдається максимально зберегти колористику першоджерела.

Хронотоп твору сприяє розкриттю сутності російської історії, а ширше – ментальності, адже «історія – реалізація потенцій національного Космосу у шлюбі з Соціумом народу, у породженні-творенні матеріальної та духовної Культури» (Гачев, 2007: 11). У поезії «Северовосток» поєднується міфічний та історичний час, наголошується його циклічність, незмінність: «Тот же хмель и та же трын-трава. / Нынель, давель – Всё одно и то же» (Волошин, 2007: 265). Підкреслюючи взаємозв'язок історії та сьогодення, Волошин акцентує на погранні законів природи як домінанті російської політики: «И швырнуть вперед через столетья / Вопреки законам естества» (Волошин, 2007: 265). Українська перекладацька версія, на наш погляд, сповнена ще більшої акцентації негативу за рахунок використання форми дієслова «швыргонуть», що посилює семантику зневаги, та відсутнього в оригіналі слова «божевілля»: «Всупереч природі швыргонуть / Кризь віки майбутніх божевіль» (Фішбейн, 1984: 104). Рушійною силою історичного поступу в Росії, на думку Волошина, є вибух. У поемі «Росія» він із гіркотою констатує: «Европа шла культурою огня, / А мы в себе несем культуру взрыва», «И в мире нет истории страшней, / Безумней, чем история России» (Волошин, 2007: 304). У поезії «Северовосток», як і в інших творах книги «Неопалима Купина», стверджується думка про стихійність російської ментальності, яка нічого не змінює у підвалинах життя: «Что менялось? Знаки и возглавья. / Тот же ураган на всех путях: / В комиссарах – дурь самодержавья, / Взрывы революции в царях» (Волошин, 2007: 265). Цікаво, що перекладач дещо «українізує» першоджерело, а з ним і російську історію, використавши замість нейтральних «знаки и возглавья» слова «клейна і клейноди», що мають стосунок перш за все до атрибутів українських козаків. Не в повній мірі співпадають концептосфери оригіналу та тексту М. Фішбейна, який ототожнив свободу та революцію: «У тиранах – вибухи свободы, / В комиссарах – приспаний тиран». До речі, перекладацька версія І. Качуровського значно ближча до розуміння Волошина: «В комиссарах – дух самодержавства, / Спалах революции в царях...» (Качуровський, 2008: 204). Сюрреалістичне поєднання різночасових прикмет, реального та ірреального формує атмосферу абсурду, де неможливо розрізнити сон, маячню та дійсність, яка інколи перевершує найжахливіші видіння.

Семантичне поле «влада» у вірші Волошина максимально пов'язане з поняттям «терор, насилля» та практично співпадає з характеристиками тоталітарної держави Є. Маланюка у статті «До проблеми большевизму»: «...нелюдські методи большевиків...Чека, терор, як система, презирство до людини, нечуване кровожерство влади, безприкладний цинізм, нелюдські жорстокості... неунікальні пароксизми «соціальної», мовляв, ненависті, хвилеве божевілля» (Маланюк, 2007: 478). Лексичний ряд оригіналу та перекладу у змалюванні владного Олімпу, його методів та засобів відзначається граничною емоційністю, навіть пристрасністю, в'їдливим сарказмом, лексикою однозначно негативною конотації: хищники, опричники, стрельцы, свежеватели живого мяса, волчьи морды, машкеры, рожи, одичалый мозг, осатанелые твари, жгучий свист шпицрутенов и розг, неистовые хирурги, заплечные мастера, тупые и зверские пытки, вздеть на виску, выбить из подклетья, бред разведок, ужас Чрезвычайек – хижакы, опричники, стрільці, люті білувальники людини, горлоризи, вовчі морди, машкари, мармизи, вчаділі тварюки, ненажерливі хірурги, шалені замахи катів, розгул звіроти навісної, дика праця нишпорки й жандарма, зашморги, катівні, ґрати, ярма, каторга, шпіцрутени, канчук, вбить на палю, маячня й страхіття чрезвычайок.

Історія Росії, за Волошином, – це список її катів: Малюта, Іван (Грозний), Годунов, Павло, Аракчєєв, Петро. Власні імена, відомі всій країні, поет вживає у множині, підкреслюючи їх типовість, знаковість для російського соціуму. Звернутий сувій (свиток) у Біблії віщує кінець світу. Але у вірші «Северовосток», викриваючи сучасне та історичне зло,

поет пророкує ще страшнішу сваволлю та варварство: «И ещё не весь развёрнут свиток, / И не замкнут список палачей» (Волошин, 2007: 266). Творчості Волошина притаманний профетизм, що незбагненно поєднується зі своєрідним трагічним оптимізмом (до кінця світу ще далеко, але далі буде ще гірше).

Хронотоп поезії «Северовосток», крім символічних, міфопоетичних маркерів, включає в себе назви реальних географічних об'єктів, які одночасно репрезентують простір і час, поступ історії. Це дві російські столиці: Москва і страшний Петербург; жахлива Гатчина, також пов'язана з вінценосними особами, і милі радянській історіографії Астрахань та Яік, що асоціювалися у середньостатистичного радянського школяра з бунтарями, цареборцями Разіним та Пугачовим. Для Волошина немає різниці між царями та їх потенційними ворогами, всі вони носії зла, жорстокості, ненависті. Серед чільних ознак російського політикуму поет виокремлює мілітаристську любов до парадів, шикунів, своєрідного декору сили та звитяги.

Актуалізація історії, осмислення російської минушини і усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків приводить Волошина до висновку, що вибух усобиць у сучасній Росії – це логічне продовження її історії, духовно-ментальні основи імперського буття; злочини сьогодення сягають корінням у давнину.

Барокове нагромодження жахливих візій, натуралістичних картин тортур, реалізоване у нанизванні називних речень, в останніх строфах змінюється заклик до ще страшніших випробувань, який трансформується риторичним питанням про пошуки храму, кардинально змінюючи емоційний реєстр твору. Використання у перекладі інфінітиву замість особової форми дієслова, на нашу думку дещо зміщує акценти, знімає причетність ліричного героя до апокаліптичних подій: «Не дойдём и в снежной вьюге сгинем, / Иль найдём поруганный наш храм?», «Не дійти і згинути в хурделі / Чи знайти сплюндрований наш храм», таким чином знижуючи трагедійність першоджерела. Важко також пояснити труднощами перекладу відсутність питального знаку у цитованих рядках при збереженні питальної інтонації. Якраз зосередження двох риторичних питань у фіналі твору надає першоджерелу пронизливої зворушливості, інтимності, смиренності, що відповідає і громадянській, і людській, і митецькій позиції Волошина, його ідеалу. М'яка роздумливість останньої строфи оригіналу, що контрастує з гнівною інтонацією всього вірша, у перекладацькій версії М. Фішбейна звучить бравурно-виклично, безапеляційно спрощено. Появу особового займенника «я» (на початку рядка) замість означено-особового речення можна розглядати як сваволлю перекладача, який не відчув, що і в порядку слів, і в синтаксичних конструкціях втілюється авторська позиція. Але найголовнішою втратою є відсутність у перекладі ключового для Волошина слова – «любя»:

Нам ли весить замысел Господний?	Над усе нам – задуми
Господні, –	
Всё поймём, всё вынесем, любя, –	Підемо і приймемо – поклич!
Жгучий ветр полярной преисподней,	Вихоре полярної безодні –
Божий бич, приветствую тебя!»	Я тебе вітаю, Божий Бич!
(Волошин, 2007: 266).	(Фішбейн, 1984: 104).

І. Качуровський наголошує, що «прийняття всієї цієї огиді, як нібито Божої кари» (Качуровський, 2008: 345) типове для Волошина. На нашу думку, дуже важливо диференціювати – не просто прийняття, а привітання Божого бича, відмова оцінювати, судити «замисел Господній». Ми вбачаємо у цих рядках скоріше усвідомлення невіддільності власної долі від трагедії Батьківщини, спільну спокуту несправедного шляху, прийняття відповідальності на себе. Адже не випадковою є зміна ліричного суб'єкта вірша від «ми» (для яких вітер був вірним другом «на распутьях всех лихих дорог», а в останніх рядках «навстречу всем ветрам мы идём по ледяным пустыням») до «я». Поема «Росія» (1924) завершується визнанням саме особистої відповідальності: «И чувствую безмерную вину / Всея Руси – пред всеми и пред каждым» (Волошин, 2007: 305). Страждання вивищують душу, у болю поразки просвітлюється дух, шлях до істини торується через страждання і біль. У центрі волошинського космосу найвища цінність – людина, яка несе свій хрест, щоб здобути вічне

життя. Хоча людина долає свій земний шлях на самоті, все ж вона з'єднана з усіма: з предками, сучасниками, нащадками, тож має відповідати за всіх. Світосприйняття поета виходить за конфесійні межі християнства; космополітизм, що коригує погляд на Батьківщину, коли вона творить зло, органічно поєднується з патріотизмом, стаючи своєрідним щепленням від шовінізму. Критерієм історичної правоти для письменника є загальнолюдська мораль.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку. М. Фішбейну при перекладі поезії «Северовосток» вдалося не просто «перенесення тексту з мови у мову, а насамперед з культури в культуру» (Стріха, 2007: 10), його інтерпретація засвідчує проникливе розуміння та спів-відчуття художнього світу М. Волошина. Перекладацька версія зберегла не тільки зміст, а й формальні особливості прототексту – метричні, фонічні, строфічні, стилістичні. Але шлях перекладацьких трансформацій не проходить без втрат. Здійснений компаративний аналіз дає можливість дійти до висновку, що у породженні розбіжностей між першоджерелом і перекладом значну роль відіграють почуття, пристрасті перекладача-інтерпретатора. М. Фішбейн, на відміну від М. Волошина, вільний від любові до Росії, для нього вона імперія, завойовниця, тому його погляд на майбутнє країни, втілений у ліричному герої перекладу, позбавлений гріркої смиренності, притаманної російському поетові, смиренності, яка живиться вірою в те, що дорога до храму буде знайдена.

Як висновок зазначимо, що подальшому осмисленню етноментального феномена Росії, як і будь-якого іншого народу, сприяє погляд зі сторони, своєрідне просвічування оригіналу перекладом, діалог чужого та свого, що оприявнює національний Космо-Психо-Логос.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Басинский П. Страсти по Максиму. М.: «Издательство Астрель», 2011. 414с.
2. Бахтин М. Эстетика словесного творчества. М.: Искусство, 1979. 424с.
3. Волошин М. Лирика. – М.: АСТ: АСТ Москва: Хранитель, 2007. 392с.
4. Гачев Г. Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос. М., 2007. 460с.
5. Качуровський І. Променисті силуети. Лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 766с.
6. Маланюк Є. До проблеми большевизму // «Хотинь безсенсовних отрута»: 20 російських поетів «срібного віку» в українських перекладах / Упоряд. Стріха М. К.: Факт, 2007. С.452–527.
7. Маланюк Є. Невичерпальність: Поезії, статті / Упоряд., передмова та приміт. Л. В. Куценка. К.: Веселка, 1997. 318с.
8. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. К.: Либідь, 1999. 447с.
9. Фішбейн М. Збірка без назви: поезії, переклади. Сучасність, ч. 162. 1984. 110с.
10. Шевельов Ю. У спробі назвати // Фішбейн М. Збірка без назви: поезії, переклади. Сучасність, ч. 162. 1984. С.7–14.

REFERENCES

1. Basinskij P. (2011). Strasti po Maksimu. [Maxim's Passions]. M.: «Izdatel'stvo Astrel'», 414 p.
2. Bahtin M. (1979). Èstetika slovesnogo tvorčestva. [Aesthetics of Verbal Creativity]. M.: Iskusstvo, 424 p.
3. Vološin M. (2007). Lirika. [Poems]. M.: AST: AST Moskva: Hranitel, 392 p.
4. Gačev G. (2007). Nacionalnye obrazy mira. [National Images of the World] Kosmo-Psiho-Logos. M., 460 p.
5. Kachurovskiy I. (2008). Promenysti sylvety. Lektzii, dopovidi, statti, esei, rozvidky. [Radiant Silhouettes. Lectures, reports, articles, essays, researches]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 766 p.
6. Malaniuk Ye. (2007). Do problemy bolshevizmu [On the Problem of Bolshevism] // «Khotin bezsensovnykh otruta: 20 rosiiskykh poetiv «sribnoho viku» v ukrainskykh perekkladakh» [Poison of Meaningless Desires: 20 Russian poets of the "Silver Age" in Ukrainian translations] / Uporiad. Strikha M., K.: Fakt, pp.452–527.
7. Malaniuk Ye. (1997). Nevycherpalnist: Poezii, statti [Inexhaustibility: poems, articles] / Uporiad., peredmovta ta prymit. L. V. Kutsenka. K.: Veselka, 318 p.
8. Pavlychko S. (1999). Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi [Discourse of Modernism in Literature]: Monohrafiia. K.: Lybid, 447 p.
9. Fishbein M. (1984). Zbirka bez nazvy: poezii, perekłady. [Collection without a title: poems, translations]. Suchasnist, ch. 162, 110 p.
10. Shevelov Yu. (1984). U sprobi nazvaty [In an Attempt to Name] // Fishbein M. Zbirka bez nazvy: poezii, perekłady. [Collection without a title: poems, translations]. Suchasnist, ch. 162, pp.7–14.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Рибальченко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: компаративістика, психологія творчості, перекладознавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Valentyna Rybalchenko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: comparative studies, psychology of creativity, translation knowledge.

УДК 82.0

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.98>

LITERARY SUBTEXT INTERPRETATION:
THE POWER OF SUGGESTION

Maryna TARNAVSKA (Kropyvnytsky, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5476-911X>

e-mail: tarnavsky@rambler.ru

ТАРНАВСЬКА Марина. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПІДТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: ДЖЕРЕЛО СУГЕСТІЇ. У статті, присвяченій особливостям інтерпретації та перекладу імпліцитних смислів художнього твору, висвітлюється спроба дати визначення емоційному підтексту, дослідити шляхи та засоби його творення, проаналізувати специфіку перекладу художнього тексту, який містить приховані смисли. Такі тексти є надзвичайно складними для перекладу і вимагають від перекладача знань фонові інформації та особливостей літературної рецепції, а також творчих здібностей, оскільки переклад прихованих смислів часто є більш важливим ніж передача поверхневої інформації, адже саме переклад підтексту робить художній текст більш наближеним до оригіналу.

Ключові слова: прихований смисл, емоційний підтекст, імпліцитне значення, принцип айсберга, сугестія, інтерпретація, адекватність.

TARNAVSKA Maryna. LITERARY SUBTEXT INTERPRETATION: THE POWER OF SUGGESTION. The article, concerned with the peculiarities of interpretation and translation of implicit meanings of a literary work, highlights the attempt to define emotional subtext, explore the ways and means of its creation, as well as to analyze the specifics of translating literary text containing hidden meanings. Emotional subtext is quite hard to study, as it is actually a feeling that is indirectly suggested by the text of the work. An additional difficulty in identifying and interpreting such an implicit meaning is that it is often built against the background of other types of subtexts, for example, religious and philosophical, but not with the help of explicit information of the literary text. Various subtexts, present in one and the same literary work, frequently interact building layers of meanings, which should be revealed in turn, one after another, allowing the reader to get deeper into the text. J. D. Salinger's works present highly effective material for the study of implicit meanings, because the latter are consciously created, which means that their presence is in some way objective and amenable to scientific comprehension. Such texts are extremely complicated for translation and require the translator to know the background information, the peculiarities of literary perception as well as possession of creative abilities. After all, the translation of hidden meanings is often far more important than rendering of explicit information, since it is the translation of the subtext that makes the artistic text more adequate. Practically, to identify the subtext, the translator is to find the stylistic means used for its creation. As a rule, these means build the so-called "chains", which intensify each other and work together to create hidden meanings. Those "chains" may exist at various text levels, such as phonological, lexical, and grammatical. Consequently, to successfully and adequately render the implicit meanings is, to a large extent, to be able to detect and to correctly interpret the artistic devices responsible for subtext generation.

Key words: hidden meaning, emotional subtext, implicit meaning, iceberg theory, emotional suggestion, interpretation, adequacy.

The present article is a part of a continuous study into **the issue of literary subtext generation** and ways of its rendering in the process of translation. **The goal** of the present research is to figure out specific ways of emotional subtext creation and shape possible strategies to reproduce similar mood of the hidden meaning during the translation. It is the subtext of a fiction text that is **the object of our study**. **The subject of the research** is a paradigm of artistic means, which create a hidden plane of the artwork, as well as the translation transformations used to render

it in a target text. **The problem topicality** is hard to overestimate, as precision and proximity of text perception, both original and translated, are the most complicated and challenging in the present-day literary and translation studies. Various aspects of interpretation and translation of subtext meanings have been researched by numerous scholars; among them are Haleieva N., Halynska I., Hrintser P.A., Zorivchak R., Kukharenko V., Popovych A., Miller J. Jr. and others.

The basis for the study material is the cycle of J. D. Salinger's short stories known as the "Nine Stories" collection. As Salinger is an acknowledged expert in subtext generation, this choice seems justified. It should be noted that quite a few of his stories are imparted with the emotional subtext. However, there are only a couple of them, where this type of hidden meaning becomes dominant. Thus, in the story "Blue Melody" (that was not included into the cycle) the "leit-motif" is the power of music, which is capable of creating the most vibrant and long-lasting emotions, changing our understanding of the world around us. Among the "Nine Stories", the one, which stands out, is definitely "Teddy". Its plot significantly differs from the other stories of the collection, primarily on the subject. The center of the narration is a ten-year-old boy with extraordinary intellectual and philosophical mindset, unimaginable at his age. He is able to gain an insight into things and events as well as anticipate the future. The story is almost surreal, as it does not tell about the prodigy, but about a person endowed with the qualities of a superman, a prophet.

To begin with, mysticism is a typical feature of many of Salinger's works and it was noticed by the scholars who researched his literary heritage. For instance, John. Miller Jr. calls "Teddy" to be a truly mystical work. He believes that the story hints at a call to do away with material worries in real life (as required by the religious doctrines of the East) and plunge into a "real" spiritual world, the path to which lies through death (Miller, 1965: 26-27). Warren French argues that the main character of the story is a complete work of fiction (French, 1963: 104). Whether or not the assumptions are true, one thing is clear: Salinger involves a strong emotional subtext into his writing to get the message across to the reader and it is the primary assignment of the given article to apprehend (or at least try to) one. The story is complicated for interpretations of any kind, as the implicit meanings of it are multilayered and unfold for the reader only after deep and profound considerations.

We have repeatedly stated that the cycle "Nine Stories" was developed by the writer **in accordance with the canons of the Eastern Indian poetics** and that each of the stories is to "suggest" a certain emotional state over the reader. The story "Teddy" completes the cycle and has to urge the reader to feel the highest and the most subtle, according to the Eastern philosophy, emotion, that is, **a sense of purification, absolutism**, in some way (Галинская, 1975: 70 -77). So **the ultimate aim of the given interpretation analysis** is to distinguish the ways and the means which help to "suggest" the feeling of catharsis.

Traditionally enough, we start with **the composition of the story**, which is (typically of Salinger) similar to the composition of a dramatic work, and contains three distinctive parts. The first one is set in the cabin where Teddy's family is staying on the sea cruise, and consists entirely of dialogues involving parents and Teddy. These are built on the traditional for Salinger "**iceberg theory**"; therefore, comprehension of the part requires a detailed analysis of the dialogues. The latter tell us that the parents are deep into their own world of squabble and zero sum game. The spouses hate each other and they openly wish death on each other. It is quite easy to notice that all their disagreements are solely over the material things. Teddy's parents are generally deprived of the ability to talk about something that is not associated with the material world. So we can conclude that through this passage Salinger was trying create the background for his basic emotion, showing that material passions, which rule over humans, cause nothing but pain and sufferings.

It is a well-known fact that **emotionality** is extremely difficult to render in the translation, because it is not only hidden, but also "secondary"; it occurs as a result of perception and rethinking in the process of the so-called "surface reading" (Guthrie, 2004; Hennings, 1992). Consequently, it is impossible to convey the right mood of the part without adequate translation of the key moments of the subtext. The typical "Salinger" subtext generators found here are **artistic detail** as well as **emotional and evaluative dialogue phrases**. The ones "What the hell", "God damn it", "... kick your goddam head open" (Сэлинджер, 1982: 149-151) are translated like "Долго я буду надрываться?", "Черт возьми" and "... проломил тебе голову" (Сэлинджер, 1997: 409-410). The translator solves the difficult task of conveying the appropriate tone of the dialogue emotions

and uses both synonymous patterns and contextual replacement: Yet negative connotations in the translation fall a bit short for the original that contains ruder, more aggressive expressions, which does not add to the adequacy of the emotional subtext.

The following part of the narrative is devoted almost exclusively to the relationship of Teddy and his sister Booper. Teddy's sister is still just a little girl, but in her movements and words one can feel her inner aggressiveness to the surrounding world. Psychologically, this can be explained by the fact that children aged three to six years old (and this is the period the girl is undergoing now) show certain hostility to the world, as having a lack of social skills in their behavior they are guided by physiological instincts. Booper is not just angry, she shouts out that she hates Teddy and hates the world, and it really feels like the truth. What is the reason for this "adult" rage of the sister? Of course, we can blame the parents, who do not provide enough love and care for the children. However, Booper displays hatred towards everything and everyone around her, even towards those who love her. It seems odd and illogical. Well again, the author leaves a mystery for us. It may have an explanation, if we remember that **each part of the story creates the emotional background necessary for deeper understanding of the whole** work. Booper's character being in stark contrast to Teddy creates the feeling of cruelty of the world and of the person, who dares to oppose it. This emotion enhances the feeling of hostility of materialistic world filled with passions, and at the same time makes the reader feel uneasy concern, some vague imminent peril. If we talk about the translation of this important part, then again, the **emotional remarks** of the conversation come to the fore, as well as **the repetitions** that create tension, and lead to the climax of the episode: "You're the stupidest person I ever met," Booper said to him. "You're the stupidest person in this ocean. Did you know that?"; "–You're a liar.–I'm not a liar. She does," Teddy said."; "I hate you! I hate everybody in this ocean!" Booper called after him" (Сэлинджер, 1982: 157-158).

One might notice that the repetitions are not only lexical, but also syntactic. The translation mostly does not preserve the grammatical structure of the sentences, which is successfully compensated with the inversion, emphatic permutations and adding of emphatic lexemes that end up working for the creation of adequately intense emotional mood of aggression and hatred: "– Я такого дурака еще не видела, сказала Пуппи. – Ты самый большой дурак на всем этом океане. Ты понял?"; "– Врешь ты все. – Ничего не вру."; "–А вдогонку ему неслось: – Ненавижу тебя! Всех ненавижу на этом океане!" (Сэлинджер, 1997: 416-417).

The third part of the narrative is compositionally different from the previous two; although the main style of narration is the dialogue, its form has changed. It is more like an excerpt from a philosophical and religious treatise, where an Eastern philosopher artistically presents the basics of his teachings to his disciple. The most striking is the fact that it is not university lecturer Bob Nicholson, who is the philosopher, but Teddy himself. Teddy talks and talks like an Eastern sage who has learnt the truth – the meaning of life; moreover, he predicts the future and is able to gain an insight into the essence of things.

This time Salinger offers a complicated puzzle to the reader: Can it be true? Why does the author create this hoax? Why, then, does he give a regular boy the traits of the superman? The answer lies in the subtext, but to comprehend it we need to turn to Eastern philosophy. In accordance with the religious and philosophical doctrines of the East, for example, of Buddhism, a man dies and is reborn many times. Man is a ball of fire, a bundle of energy, whose body is just a temporary shell. Through the whole cycle of rebirths, this energy goes from plants and animals to humans, and during the "human" rebirth, it is improved by means of prayer, meditation, abstinence, contemplation. The ultimate goal of every person is the achievement of the highest degree of perfection and liberation. Therefore, he who discovers the divine omnipresent truth reaches the peak of enlightenment and becomes closer to God. The enlightened person regardless of their age and education attains all the truth on Earth and possesses extraordinary abilities, which allow them to arrive at God.

Salinger's character has the ability to see beyond the things, he seeks for their essence, that is, tries to perceive to what degree people and their actions are consistent with the meaning of life how close they are to the Nirvana, to the divine. This proposition can explain the extraordinary peace of mind Teddy shows, lack of any emotion, which contrasts with the passions running high between Teddy's parents, with Booper's emotional anger. Every earthly emotion is mean, far from reality, because it blindfolds a man, depriving of the ability to think clearly, keeps from experiencing true

spiritual feelings. Such emotions lead not only to spiritual death and to the impossibility to arrive at God, they do not even allow one to live their mortal life with pleasure and delight, as the only thing they bring is suffering. In addition, Teddy is endowed with an ability to predict the future. An “enlightened” man, who has discovered the Truth, is able, according to the Eastern philosophy, to foresee the things to come. However, he is not a foreteller; he is just wise enough to clearly understand the essence of other people and phenomena, to observe the cycles of birth and death and at what stage of their spiritual development other people are. That is the reason why Teddy sees his own life in the smallest detail: “For example, I have a swimming lesson in about five minutes. I could go downstairs to the pool, and there might not be any water in it. This might be the day they change the water or something. What might happen, though, I might walk up to the edge of it, just to have a look at the bottom, for instance, and my sister might come up and sort of push me in. I could fracture my skull and die instantaneously.” Teddy looked at Nicholson. “That could happen,” he said. “My sister's only six, and she hasn't been a human being for very many lives, and she doesn't like me very much. That could happen, all right. What would be so tragic about it, though?” (Сэлинджер, 1982: 170). The final episode is **particularly important** for understanding of the hidden meanings of the story. Teddy demonstrates Nicholson his power to predict his own fate as if “for example”. **In the original text it is expressed with the** synonymous modal verbs showing probability: “could”, “might”, “would”. And because of this the reader is convinced that Teddy is really telling the story as an example, to explain that he is not afraid of death, as long as it's only a step to the further self-perfection. In the translation, this idea is emphasized even brighter with the help of the grammatical forms of the conditional mood (“Я мог бы сказать им...”, “А почему бы и нет?”); synonyms (“допустим”, “например”) and empathic constructions (“Так что все возможно. Но разве это такая уж трагедия?”) (Сэлинджер, 1997: 429). Even when Nicholson rushed to catch up with Teddy and began hastily looking for the way to the pool, the reader still does not understand what is to happen the next moment. It took Nicholson long enough and this creates a feeling of suspense, intense expectation of something unknown and sinister. Tension builds sharply at the very end of the narrative, when Nicholson pushes a heavy, metal door (yet another Salinger's riddle: How could a ten-year old boy possibly open it?). There was a narrow, uncarpeted staircase (a philosophical hint at the inevitable!). Suddenly there is a long, piercing scream of a little girl... The ending is exceptionally dramatic, it gives the reader the feeling of terror, almost of agony, largely with the help of **emotionally coloured epithets**: “the all-piercing, sustained scream”, “highly acoustical”, “reverberating within four tiled walls”. The readers ask themselves: What has actually happened? Not until now, they return to the text in search of an answer. This is evidently the episode, in which Teddy talks about his death as if “for example”, where the hidden meaning is. The interpretation of the subtext might be as following: “enlightened” Teddy knows all about his future and about his death. The way he talks about this, as if he were talking about somebody else, proves that he sees death as an inevitable yet another necessary step on his way to God. He does not want to embarrass or shock Nicholson; he just means to convey his thoughts to the other person. Teddy knows that he will die by his sister's hand, who he loves against all the odds, yet quietly walks to meet his fate, as it has been predetermined. He does not make a sacrifice, nor does he become a martyr; this is a step to the Nirvana, the step to catharsis. In this way the ending of the story doesn't have to be hopelessly tragic, because horror, pain and suffering associated with the last scene are nothing more than earthly emotions and passions similar to those experienced by Teddy's parents and sister: rage, hatred, anger. These are unimportant, minor things, the main ones being faith, spirituality and serenity. The latter ones are the things Teddy strives after and the things he gains after all.

What about the translation? How does that effect the perception of the emotional subtext? Let us consider the final passage. “Он уже почти спустился с трапа, как вдруг услышал долгий пронзительный крик, - так могла кричать только маленькая девочка. Он все звучал и звучал, будто метался меж кафельных стен.” (Сэлинджер, 1997: 433). On the surface the translator seems to have carried out his task, as the ending sounds surprising, emotional and tragic, like in the original text. However, if we read deep, we comprehend that, as compared to Salinger, the emotions come out more “human”, understandable to everyone. The translator uses **emphatic adverbs** (“почти”, “только”) and the syntactic repetition (“все звучал и звучал”) as well as contextual substitution “маленькая девочка” instead of the colder “a small, female child”. Such

transformations are fully justified for adequate representation of the surface meaning of the story, but they do not contribute to the creation of emotional connotations of tranquility, maturity, enlightenment, which are more important for conveying emotional hidden meaning.

Let us now draw **some conclusions** about the principles and ways to create emotional subtext in Salinger's writings. First of all, **it is essential to possess certain background knowledge to adequately study and understand the hidden meanings** of the stories; in this case, it is the knowledge of basic philosophical and religious principles of the East as well as **the categories of traditional Eastern poetics** (Гринцер, 1987: 141-202). If this were not the case, perception and understanding of the story subtext would be incomplete, or even distorted. This interpretation shows the most important **hermeneutics principle**, namely, that **adequate perception of a literary work requires an adequate reader** (Smith, 2004; Willis, 2008). One of the Salinger's style peculiarities is the power to **"suggest" a certain emotional state**. In a literary text, the function of the "inspired" emotion is twofold: first, its creation is only possible at a subconscious level, not directly, but through intermediate artistic techniques. In this way, the created emotional state is building up the subtext. Second, the "suggested" emotions allow the reader to better understand hidden meanings of the story, encourage the reader to search for them. Thus, in the story "Teddy", Salinger creates the emotional state of enlightenment, which enhances comprehension of the subtext idea of the spiritual purification importance, the need for understanding the meaning of human existence. Taking into consideration all of the above mentioned, we cannot ignore several points related to the adequacy of subtext rendering in the process of translation. **It is of the utmost importance for the translator to identify the key artistic means, which actually create hidden meanings**. Implicit emotional states are "suggested" primarily through **a system of compositional techniques**, with one of the most prominent being **the principle of contrast**. Salinger intentionally divides the story into three parts, each of them stirring its own specific mood. Thus, the first part creates the mood of despair, mental anguish caused by passions, like anger and hatred. The second part "suggests" the idea of the cruelty of man and the world around and causes anxiety with the reader. The third part contrasts sharply with the previous ones, brings out philosophical mood and this very contrast makes the reader ponder over the hidden ideas of the work. The translator should realize that with each part of the text, the emotional state is changed and **their objective is to approximate the emotional impact of the translated text to the emotions "suggested" in the original**. As the author uses a number of artistic techniques to create subtext, like **artistic details, lexical and syntactic repetitions as well as the dialogue based on the "iceberg principle" and emotive language** (Tarnavska, 2019), special attention of the translator **should be focused on these techniques and on the adequacy of their rendering**.

When it comes to the question of high quality artistic translation, it is impossible to overlook **the aspect of individual interpreting style**. Striving for the stylistic integrity of the text, the translator can sometimes neglect the proximity of the translation to the original. In the case with the texts containing emotional hidden meaning, this technique might be even beneficial for the translated text. However, this may be successful only under the condition that **the translator clearly understands mechanisms of subtext creation and uses adequate compensation techniques**.

Finally, it should be noted that the main features of every highly artistic literary work are its depth and openness, which generate a myriad of hidden meanings; hence, the mechanisms of their creation are varied. Thus, we see further exploration of new subtext creation methods and clarifying the features of their adequate representation in the translation as **the prospect of our future research**.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Галинская И.Л. Философские и эстетические основы поэтики Дж.Д.Сэлинджера. М.: Наука, 1975. 110 с.
2. Гринцер П.А. Основные категории классической индийской поэтики. М.: Наука, 1987. 312 с.
3. Сэлинджер Дж. Избранное. М.: Прогресс, 1982. С. 149-174.
4. Сэлинджер Дж. Над пропастью во ржи; Выше стропила, плотники: Повести. Рассказы. М.: ТЕРРА, 1997. С. 408-433.
5. French W. J.D. Salinger. N.Y., 1963. 187 p.
6. Guthrie John T., Wigfield A., Perencevich Kathleen C. Motivating Reading Comprehension: Concept-Oriented Reading Instruction. Mahwah, NJ. Lawrence Erlbaum Associates, 2004. 355 p.

7. Hennings Dorothy G. Beyond the Read Aloud: Learning to Read through Listening to and Reflecting on Literature. Bloomington, Indiana. Phi Delta Kappa International, 1992. 100 p.
8. Miller J.Jr. J.D. Salinger. Minneapolis, 1965. 388 p.
9. Smith Frank. Understanding Reading: A Psycholinguistic Analysis of Reading and Learning to Read. Mahwah, New Jersey. Lawrence Erlbaum Associates, 2004. 386 p.
10. Tarnavska M. The Crux of the Matter (Mechanisms of the Subtext Creation and the Art of Its Interpretation) *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Вип. 175. Кіровоград, 2019. С. 727-732.
11. Willis J. Teaching the Brain to Read: Strategies for Improving Fluency, Vocabulary, and Comprehension. Alexandria, Virginia. ASCD, 2008. 194 p.

REFERENCES

1. Galinskaya I.L. (1975). Filosofskie i esteticheskie osnovy poetiki Dzh.D.Selindzhera. [Philosophical and Aesthetic Basis of J.D.Salinger's Poetics]. M.: Nauka, 110 p.
2. Grincer P.A. (1987). Osnovnye kategorii klassicheskoy indijskoy poetiki. [Basic Categories of Classical Indian Poetics]. M.: Nauka, 312 p.
3. Selindzher Dzh. (1982). Izbrannoe. [Selected Works]. M.: Progress, pp. 149- 134.
4. Selindzher Dzh. (1997). Nad propastyu vo rzhi; Vyshe stropila, plotniki: Povesti. Rasskazy. [The Catcher in the Rye, Raise High the Roof Beam, Carpenters, Novels. Stories]. M.: TERRA, pp. 408-433.
5. French W. (1963). J.D. Salinger. N.Y., 187 p.
6. Guthrie John T., Wigfield A., Perencevich Kathleen C. (2004) Motivating Reading Comprehension: Concept-Oriented Reading Instruction. Mahwah, NJ. Lawrence Erlbaum Associates, 355 p.
7. Hennings Dorothy G. (1992). Beyond the Read Aloud: Learning to Read through Listening to and Reflecting on Literature. Bloomington, Indiana. Phi Delta Kappa International, 100 p.
8. Miller J.Jr. (1965). J.D. Salinger. Minneapolis, 388 p.
9. Smith Frank. (2004). Understanding Reading: A Psycholinguistic Analysis of Reading and Learning to Read. Mahwah, New Jersey. Lawrence Erlbaum Associates, 386 p.
10. Tarnavska M. (2019). The Crux of the Matter (Mechanisms of the Subtext Creation and the Art of Its Interpretation) // *Naukovi zapysky*. Vyp. 175. Kirovohrad, pp. 727-732.
11. Willis J. (2008). Teaching the Brain to Read: Strategies for Improving Fluency, Vocabulary, and Comprehension. Alexandria, Virginia. ASCD, 194 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Тарнавська – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри перекладу, прикладної та загальної лінгвістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: інтерпретація та переклад художнього тексту, механізми творення підтекстових смислів та їх переклад.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Maryna Tarnavska – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Translation, Applied and General Linguistics of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: interpretation and translation of artistic text, mechanisms of creating subtext meanings and their translation.

УДК 82:821.112.2+821.161.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.99>

ЕМОЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ «ЛІБЕВ»-«ЛЮБОВ» У ПОЕЗІЇ Г. ГЕЙНЕ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАДАХ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Руслана ГОНЧАРУК (Рівне, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6858-1647>

e-mail: Ruslana_box_2@ukr.net

ГОНЧАРУК Руслана. ЕМОЦІЙНИЙ КОНЦЕПТ «ЛІБЕВ»-«ЛЮБОВ» У ПОЕЗІЇ Г. ГЕЙНЕ ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАДАХ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ. Дана наукова розвідка присвячена дослідженню емоційного концепту «любов» та способів його реалізації в німецькомовному поетичному дискурсі та його перекладі на українську. Матеріалом для дослідження послужили тексти поезій Г. Гейне циклу «*Lyrisches Intermezzo*» збірки «*Buch der Lieder*» та їх переклад на українську мову, який виконала Леся Українка. В ході проведеного дослідження автор приходиться до висновків, що культури різних народів можуть по-різному інтерпретувати концепти, та не

зважаючи на даний факт, емоційний концепт «любов» належить як в німецькій так і в українській картинах світу до життєво важливих почуттів, які розкривають сенс життя та даровані людині як благо.

Ключові слова: емоційний концепт; переклад; вербалізація; лексема; поезія.

HONCHARUK Ruslana THE EMOTIONAL CONCEPT OF "LIEBE"-“LOVE” IN THE POETRY OF G. HEINE AND ITS TRANSLATIONS INTO UKRAINIAN. Love is an emotion that is accompanied by feelings and has the ability to influence human desires and actions. Love is, to some extent, a universal emotion that has long been felt by humans, but some philosophy and psychology representatives think that the concept of love as an interpersonal, romantic or sexual phenomenon has emerged recently. This scientific exploration is devoted to the study of the emotional concept of "love" and the ways of its realization in German-speaking poetic discourse and its translation into Ukrainian. The material for the study was the texts of G. Heine's poetry of the cycle "Lyrisches Intermezzo" of the collection "Buch der Lieder" and their translation into Ukrainian, which was performed by Lesja Ukrainka. In the work the author covers the interpretation of the matter of the category of "emotional concept" in modern linguistics, defines the substantive characteristics of the concept of "love", defines the field of tokens for the designation of the emotional concept of "love" poetry G. Heine and their translations into Ukrainian, made by Lesya Ukrainka. In the course of the research, the author concludes that cultures of different peoples can interpret concepts differently, and despite this fact, the emotional concept of "love" belongs in both the German and Ukrainian pictures of the world to vital feelings that reveal meaning of life and the gift of man for good. In the texts of the works of G. Heine of the cycle "Lyrisches Intermezzo" of the collection "Buch der Lieder" the emotional concept of "love" is realized, first of all, in the semantic field of feeling of strong heart attachment, attraction, emotional attraction to the beloved. "When analyzing the ways and means of realizing the emotional concept of "love" in German-language poetry and translating it into Ukrainian, it is found that in both languages the concept is verbalized by lexical units that are part of the semantic field of the concept and are derivatives of the given token or its peripheral series.

Key words: emotional concept; translation; verbalization; lexeme; poetry.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день вивченням та дослідженням емоцій займаються представники цілого ряду наукових галузей, в полі зору яких перебуває людина з її емоціями, світоглядом та світосприйняттям. Серед них такі науки як психологія, соціологія, фізіологія, лінгвістика, культурологія. Емоції потрапили до переліку об'єктів дослідження мовознавства, оскільки вони являють собою один із механізмів пристосування людини до навколишнього середовища та є складовими комунікативної діяльності людини.

В наукових працях, які досліджують мову емоцій, йдеться про вивчення засобів та способів позначення психічних переживань людини та функціонування в мові тих композицій, якими позначені дані емоції в мові. Сюди можна віднести праці В.І. Шаховського (Шаховський, 1998; 2008), Дж. Ейчісон (Філімонова, 2001), Ю.С. Степанова (Степанов, 2004), С.Г. Воркачова (Воркачов, 2003), Н.А. Красавського (Красавський, 2001), Г. Вежбицької (Вежбицька, 1996), Дж. Лакоффа (Лакофф, 2004) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В сучасній науці значна увага приділяється дослідженню окремих концептів та способів їх мовної вербалізації. Концептуальні дослідження частково охоплюють також художній текст, оскільки метою даного аналізу є з'ясування смислів, «які підведені під один знак та визначають буття знаку як відомої когнітивної структури» (Степанов, 2004: 58) На нашу думку, в сучасній лінгвістичній науці на сьогоднішній день недостатньо дослідженими залишаються питання способів реалізації емоційних концептів в тексті художнього твору, та його перекладі, що є дуже важливим для глибокого дослідження та розуміння авторської мовної картини світу та її презентації в мові-перекладі в умовах активної взаємодії світових культур.

Метою наукової розвідки є визначення та дослідження мовних способів та засобів вербалізації емоційного концепту «любов» в творах Г. Гейне та їх україномовних перекладах. Поставлена мета передбачає вирішення певної низки завдань: розкрити зміст поняття «емоційний концепт», визначити змістові характеристики емоційного концепту «любов», визначити лексеми на позначення емоційного концепту «любов» в поетичному дискурсі німецької мови та перекладі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емоції є важливою складовою концептосфери будь-якого народу. Вони характеризуються широким спектром засобів їх вербалізації в мові. Як підтвердження важливості досліджень об'єктивації емоцій в мові виникає та впродовж останнього часу активно розвивається новий напрям у мовознавстві – це етимологія. (Шаховський, 2008) В центрі уваги нашої розвідки знаходиться термін концепт (лат. conceptus – зміст поняття, акт «схоплення» смислів речі (проблеми) в єдності

мовленнєвого висловлювання) (Філософський словник, 1983), який відносно нещодавно з'явився в переліку ключових понять лінгвістики, і до цього часу не має однозначного трактування. Вперше його вживає у 1928 році С.О. Аскольдов: «Концепт есть мысленное образование, которое замещает нам в процессе мысли неопределенное множество предметов одного и того же рода» (Аскольдов, 1997: 268) Д.С. Ліхачов визнає залежність змісту поняття «концепт» від особистості та визначає концепт як узагальнену розумову одиницю, яка «відображує та інтерпретує явища дійсності і залежно від освіти, особистого досвіду, професійного та соціального досвіду носія мови та, будучи певним чином узагальненням різних значень слова в індивідуальній свідомості носіїв мови, дозволяє тим, хто спілкується, долати індивідуальні розбіжності в розумінні слів, що існують між ними» (Ліхачов, 1997: 281) Г.К. Вежицька вважає, що концепт відображає певні культурно-зумовлені уявлення людини про світ «Дійсність» (Фрумкіна, 1992: 3)

Серед дослідників в області етимології слід виділити праці О.Ю. Мягкової, В.І. Шаховського, І.В. Арнольда, Е.С. Азнаурової, С.Б. Берлізон, Г. Гійом, О.Е. Філімонової та ін.

Концепт виступає як узагальнене знання про оточуючий світ і знаходить своє відображення в мові, в якій відтворюються всі змістові характеристики концепту. Відповідно до цього представники науки класифікують концепти. Так С.Г. Воркачов виділяє концепти вищого рівня, до яких відносить, наприклад, любов, совість і т. д., та звичайні. (Воркачов, 2003) С.О. Аскольдов поділяє концепти на пізнавальні та художні. (Аскольдов, 1997) Вчений вважає, що пізнавальні концепти змінюють предмети або конкретні уявлення (Аскольдов, 1997: 269) А художні концепти, на думку автора, відрізняються від пізнавальних психологічною складністю, оскільки «до концептів пізнання не примішують почуття бажання, взагалі ірраціональне. Художній концепт ... є ... поєднання понять, уявлень, почуттів, емоцій, ... вольових проявів» (Аскольдов, 1997: 270) М.В. Піменова відносить емоційні концепти в своїй тричленній класифікації концептів до групи базових концептів (Піменова, 2013: 129) Оскільки емоції, які являються важливою складовою людського буття, вербалізуються в мові, їх розуміння становить основу для емоційного концепту. М.О. Красавський зазначає, що емоційний концепт - «це не лише поняття, не лише набір певних когнітивних елементів, але й оціночні уявлення про саме поняття» (Красавський, 2001: 74) Автор дає визначення емоційного концепту як «етнічно, культурно зумовлене, складне структурно-смісловне, ментальне, як правило, лексично та/чи фразеологічно вербалізоване утворення, яке базується на понятійній основі, включає в себе окрім понять образ, культурну цінність та яке функціонально заміщає людині в процесі рефлексії та комунікації предмети ... світу, які викликають у людини пристрасне до них відношення» (Красавський, 2001: 73) Г. Вежицька вважає, що для пояснення емоційних концептів потрібно визначити їх за допомогою слів, які були б інтуїтивно зрозумілі та не були б іменами емоцій чи емоційних станів. (Вежицька, 1996: 329)

При спробі визначити місце кохання в системі емоцій людини, слід, перш за все, розуміти цю емоцію як психічний процес, який знайшов своє відображення в мові. Психологічний словник дає подвійне тлумачення любові та визначає її як «високий ступінь емоційно-позитивного ставлення, що виділяє його об'єкт серед інших і переміщує його в центр життєвих потреб та інтересів суб'єкта: любов до батьківщини, до матері, до дітей і т. д.; інтенсивне, напружене і відносно стійке почуття суб'єкта, фізіологічно обумовлене сексуальними потребами; виражається в соціально формованому прагненні бути максимально повно представленим своїми особистісно значимими рисами в життєдіяльності іншого» (Шапар, 2007: 235) Отже в значенні любові як емоції та емоційного концепту можна виділити ті ознаки, за допомогою яких можна розрізнити любов як емоційний стан, та ті, в яких зосереджені всі знання про дану емоцію, накопичені впродовж історичного розвитку даного суспільства.

Концепт «кохання» перебував в полі зору таких мовознавців та літературознавців як С.Г. Воркачов, В. Карасик, Т. Рябініна, М. Красавський, Е. Дай, І. Гребе, А. Майнберг, Ж. Мюллерс, Керрол Е. Ізард та інші. Ю.С. Степанов вважає, що внутрішня форма цього концепту розірвана, суперечлива та «місцями ніби зникає з ментального поля концепту»

(Степанов, 2004: 418) Керрол Ізард зауважує, що, на відміну від базових дискретних емоцій, таких як радість, печаль, гнів, страх, які мають власні способи вираження, власні специфічні переживання та власні конкретні паттерни активності нервової системи, любов, хоча і є базовим та фундаментальним почуттям, проте характеристики цієї фундаментальності по відношенню до любові набувають більш комплексного звучання. (Изард, 2012: 411) Автор зауважує, що любов «включає в себе як чуттєвий, так і мислений компонент та ... додатково до основних емоційних переживань певні різновиди любові включають сексуальний потяг, тобто біологічний драйв» (Изард, 2012: 411) Як складові любові автор виокремлює цікавість-збудження та задоволення-радість, та вважає, що дана емоція може включати в себе також і негативні емоційні складові. (Изард, 2012: 412) Говорячи про різновиди любові К. Ізард виділяє наступні типи: романтичне кохання, любов між батьками та дитиною, братську любов, дружнє поєднання, любов до батьківщини та рідного дому, любов до тварин, любов до цінностей та ідеалів та любов до Бога. Також вчений пропонує розрізнити любов як переживання та любов як відношення (Изард, 2012: 413) Словник німецької мови визначає любов як сильне почуття тяжіння, сильну прихильність до близької людини, зв'язок з певною людиною, який базується на основі сильного фізичного, духовного, емоційного потягу, поєднаного з прагненням бути разом, відданістю та ін., статевий контакт, емоційне відношення до речі, ідеї та ін. (Duden, 2019) Отже, на відміну від української дефініції, в якій любов характеризується високим ступенем емоційно-позитивного ставлення до суб'єкта, в німецькій мові любов характеризується сильним почуттям симпатії, прихильності до близької людини. Також для німецької мови характерним для дефініції любові є сексуальний потяг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений аналіз творів Г. Гейне циклу «Lyrisches Intermezzo» збірки «Buch der Lieder» виявив, що емоційний концепт «любов» реалізується в них у семантичному полі «почуття сильної сердечної прихильності, тяжіння, емоційного потягу до коханої». Цей емоційний стан є головним в поезії цього циклу у Г. Гейне, що можна пояснити душевними настроями самого автора у період написання віршів. В цей час юний поет переживав почуття закоханості та страждав від нерозділеного кохання до своєї кузини Амалії.

Кохання в ліриці Г. Гейне багатогранне. Це трепетне почуття юного героя до предмету його зітхання, яке включає в себе позитивну емоційну та естетичну оцінку дійсності: «wenn dich mein Arm gewaltig umschließt - Sterb ich vor **Liebesehnen!**» (Гейне, електронний ресурс) - «Я хочу востаннє тебе обійняти І з жалю-**кохання** загинуть» (Леся Українка, 1975: 134), «Dort wollen wir niedersinken Unter dem Palmenbaum, **Und Liebe und Ruhe trinken** Und träumen seligen Traum» (Гейне, електронний ресурс) - «Там сядемо, **любко**, з тобою де пальми красують ставні. Нап'ємось **кохання** й спокою, Присняться нам сни чарівні» (Леся Українка, 1975: 135), «... **wie süß deine Küsse sind, Und wie sie beseligend brennen**», «**Und wenn du mich lieb hast, Kindchen, Schenk ich dir die Blumen all**» (Гейне, електронний ресурс)

Емоційний концепт «любов» реалізується в поезіях через дитячу закоханість: «**Wir haben viel füreinander gefühlt, ... Wir haben oft "Mann und Frau" gespielt, ... Und zärtlich uns geküßt und gehezt**» (Гейне, електронний ресурс) - «Колись ми з дівчиною **двоє кохались** ... Не раз в «чоловіка та жінку» ми грались, - ... Та все цілувались собі, милувались» (Леся Українка, 1975: 138), «Ein Jüngling liebt ein Mädchen» (Гейне, електронний ресурс) - «Хлопець **кохає** дівчину» (Леся Українка, 1975: 141)

Проте, любов, це також не лише почуття, яке приносить радість та душевну втіху. Це почуття, яке втілюється в негативних переживаннях ліричного героя. Він страждає від нещасного кохання, і ці переживання реалізуються за допомогою лексичних засобів, які наділені певною модальністю: «**Du liebst mich nicht, du liebst mich nicht ...**» (Гейне, електронний ресурс) - «Ти **не любиш мене, ти не любиш мене**» (Леся Українка, 1975: 135), «O schwöre, **Liebchen, immerfort, Ich glaube dir aufs bloße Wort!**» (Гейне, електронний ресурс) - «**Клянись, клянись, кохана, знов! На слово вірить я готов**» (Леся Українка, 1975: 135), «Herz, mein Herz ... Grolle nicht ob dem Verrat» (Гейне, електронний ресурс), «Ich grolle

nicht, und wenn das Herz auch bricht, **Ewig verlorne Lieb!** ich grolle nicht» (Гейне, електронний ресурс) - «Не жаль мені, хай серце розіб'є Загублена любов! Хоч промінь б'є ...» (Леся Українка, 1975: 136), «Nur Eine kennt meinen Schmerz: **Sie hat ja selbst zerrissen, Zerrissen mir das Herz**» (Гейне, електронний ресурс), «**So hast du die Lieb' und das Leid vergessen, Die das Herz mir täten zusammenpressen**» (Гейне, електронний ресурс) - «Забула й **кохання** моє в одну мить? І тугу, що й досі серденько гнітить?» (Леся Українка, 1975: 137)

Ліричний герой переживає у Г. Гейне також тугу за втраченим коханням чи за втраченою коханою: «**Warum bin ich selbst so krank und so trüb, Mein liebes Liebchen, sprich? O sprich, mein herzallerliebstes Lieb, Warum verliebest du mich?**» (Гейне, електронний ресурс) - «Чого мені тяжко, вмираю немов? Скажи, **моє щастя** ясне! О мила, **кохана любка**, промов, Чого покидаєш мене?» (Леся Українка, 1975: 138), «**Ich finde alles miserabel ... Das kömmt, weil man Madame tituliret**» (Гейне, електронний ресурс), «**Und doch möcht ich im Grabe liegen, Und mich an ein totes Liebchen schmiegen**» (Гейне, електронний ресурс) - «А я? ... я хотів би в могилі лежати І мертвую **любку** в обіймах держати!» (Леся Українка, 1975: 139), «**Aus meinen großen Schmerzen** Mach ich die kleinen Lieder» (Гейне, електронний ресурс)

Г. Гейне реалізує ще один напрямок емоційного концепту «любов» - це нерозділене кохання ліричного героя: «Doch sie, **die mich am meisten Gequält, geärgert, betrübt, Die hat mich nie gehasset, Und hat mich nie geliebt**» (Гейне, електронний ресурс) - «Котра ж мені найбільший Жаль серцю завдала, - То тая **не любила** Мене і не кляла! ... (Леся Українка, 1975: 143)

В ході аналізу було виявлено, що лексичне поле емоційного концепту «любов» в німецькомовних текстах найчастіше представлене за допомогою іменника «die Liebe» - «meine Liebe», «mein Lieb» та похідних від нього: зменшувано-пестливий іменник «mein Liebchen», «mein süßes Liebchen»; дієслова «lieben», складеного іменника «Herzallerliebste». До своєї коханої ліричний герой звертається «meine Liebe», «mein Liebchen», «Mein Kind», «mein Lieb», «meine Liebste», «mein Schatz». В своїх перекладах на українську мову Леся Українка при відтворенні німецькомовного емоційного концепту «любов» використовує аналогічні лексичні засоби української мови із семантичного поля концепту: «кохання», «кохати», «любов», «любити»; ліричний герой називає свою дівчину «моя мила», «кохана», «моя любя», «любка мила», «моя любко єдина», «моя кохана».

Значне місце в асоціативному полі емоційного концепту «любов» займає метафоричний спосіб презентації: «Wenn ich in deine Augen seh, So **schwindet all mein Leid und Weh**», «Erlöschen wird das **Himmelslicht, Das aus den frommen Augen bricht**», «Und an mein Herz drück fest dein Herz», «Die **Lilie soll klingend hauchen Ein Lied** von der Liebsten mein», «Mir **diente als Grammatik Der Herzallerliebsten Gesicht**» (Гейне, електронний ресурс)

Висновки. Слід зауважити, що, на жаль, не всі поезії із циклу були перекладені українською, все ж аналіз існуючих віршів дозволяє виявити стильові, ідейні, тематичні та лексичні відповідності між оригіналом та перекладом. В поезіях обох авторів емоційний концепт «любов» вербалізується за допомогою лексичних одиниць, які входять до семантичного поля концепту та являються похідними даної лексеми, або належать до її периферійного ряду. Проте існує певна відмінність у реалізації емоційного концепту «любов» в українській мові, в якій, на відміну від німецької, де даний концепт реалізується за допомогою лексеми «Liebe», цей же концепт може реалізовуватися через лексеми «любов» та «кохання». Хоча культури різних народів можуть по-різному інтерпретувати концепти, проте емоційний концепт «любов» належить як в німецькій так і в українській картинах світу до життєво важливих почуттів, які розкривають сенс життя та даровані людині як благо.

В ході аналізу було з'ясовано також, що характерним для поезії Г. Гейне є також поєднання концепту «любов» із емоціями як позитивного так і негативного ряду, що знайшло майстерне ідентичне відображення в перекладах на українську мову. Серед найбільш поширених засобів вербалізації емоційного концепту «любов» вагоме місце посідає метафора.

Дана розвідка показує, що дослідження в області порівняльного аналізу концептосфер різних мов може сприяти розумінню емоційної та ментальної культур даних народів. Щодо перспектив подальшого дослідження, то актуальним може стати подальше дослідження засобів вербалізації емоційних концептів в художній літературі та їх вплив на сприйняття читачем змісту твору.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Леся Українка. Поезії. /Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. /Редкол.: Шаблійовський С.С. (голов. ред.) [та ін.] – К.: Наук. думка. – 1975.– Т.2: Поеми. Поетичні переклади. – 1975. – 367с.
2. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2007. – 640С., с.235.
3. Аскольдов С. А. Концепт и слово /С. А. Аскольдов// Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / Под общей редакцией д-ра филол. наук проф. В. П. Нерознака. М.: Academia, 1997. С. 267-279.
4. Вежицкая А. Толкование эмоциональных концептов/А. Вежицкая//Язык. Культура. Познание. Пер. с Англ. Отв.ред. М.А.Кронгауз. – М.: Русские словари, 1996. – 416 С., с.329.
5. Воркачев С.Г. Культурный концепт и значение/С.Г. Воркачев//Труды Кубанского государственного технологического университета. Сер. Гуманитарные науки. Т.17, Вып. 2. – Краснодар, 2003. – С.268-276.
6. Изард К. Э. Психология эмоций/К.Э. Изард. – СПб.: Питер, 2012. – 464с.
7. Красавский Н.А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах/Н.А. Красавский. Монография. Волгоград: Перемена, 2001. – 495 С., с.74.
8. Лакофф Джордж, Джонсон Марк. Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
9. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка /Лихачев Д.С.// Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология/Лихачев Д.С. // Под ред. проф. В. П. Нерознака. – М.- 1997. – С. 281.
10. Пименова М.В. Типы концептов и этапы концептуального исследования/М.В. Пименова//Вестник КемГУ – 2013. - №2. – С.127-131.
11. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2004. – 992с.
12. Филимонова О. Е. Язык эмоций в английском тексте (когнитивный и коммуникативный аспекты) / О. Е. Филимонова. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 259 с.
13. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия. Гл. редакция: Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. 1983. [электронный ресурс] Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4425.
14. Фрумкина Р.М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога / Научнотехническая информация/Фрумкина Р.М. – 1992. – Сер. 2. – № 3., С. 1-7.
15. Шаховский В.И. Лингвистическая теория эмоций/В.И. Шаховский. Монография. – М.: Гнозис, 2008. – 416 с. – ISBN 978-5-94244-019-0.
16. Duden. Die deutsche Rechtschreibung. [электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Liebe>.
17. Heinrich Heine. Buch der Lieder. Gedichte/Heinrich Heine//[электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.textlog.de/heine-lieder.html>.

REFERENCES

1. Lesja Ukrainka. (1975). Poesii. Zibrannja tvoriv u 12-ti tomah. T. 2. [Poesy. Collected works in twelve volumes]. Kyjiv: Naukova Dumka, p.367.
2. Shapar V.B. (2007). Suchasnyj tлумachnyj psykholoichnyj slovnyk [Modern interpretive psychological dictionary]. Ch.: Prapor., p.235.
3. Askoldov S.A. (1997). Konzept i slovo //Russkaja slovesnost'. Ot teorii slovesnosti k structure teksta [Concept and word. Antologia// Russian literature. From the theory of literature to the structure of the text. Anthology]. M.:Academia, p. 267-279.
4. Vegbizkaja A. (1996). Tolkovanie emozionalnyh konceptov//Jasik. Kultura. Posnanie [The interpretation of emotional concepts// Language. The culture. Cognition], M.: Russkie slovani., p.329.
5. Vorkachev S.G. (2003). Kulturnyj concept i snachenie//Trudy Kubanskogo gosudarstvennogo tehnologicheskogo universiteta. Ser. Gumanitarnyje nauki. T.17, Vip.2 [Cultural concept and meaning// Transactions of the Kuban State Technological University. Ser. Humanitarian sciences], Krasnodar, p.268-276.
6. Izard Carrol (2012). Psihologia emozij [Psychology of emotions], St. Petersburg.: Piter, p.464 ISBN 978-5-314-00067-0.
7. Krasavskij N.A. (2001). Emozionalnyje koncepty v nemezkoy i russkoj lingvokulturah. Monografija [Emotional concepts in German and Russian linguistic cultures], Volgograd. : Peremena, p. 74.
8. Lakoff Georg, Jonson Mark. (2004). Metafory, kotorymi my zhivem [metaphors that we live], M.: Editorial, p. 256, ISBN 5-354-00222-2.
9. Lihachev D.S. (1997). Konzeptosfera russkogo jasika//Russkaja slovesnost'. Ot teorii slovesnosti k structure teksta. Antologia. [The conceptosphere of the Russian language// Russian literature. From the theory of literature to the structure of the text. Anthology], M., p.281.

10. Pimenova M.V. (2013). Typy konceptov I etapy konceptual'nogo issledovaniya [Types of concepts and stages of conceptual research], Vestnik KemGU, p.127-131.

11. Stepanov Ju.S. (2004). Konstanty:Slovar' russkoj kultury [Constants: Dictionary of Russian Culture], M.: Akademicheskij Proekt, p.418.

12. Filimonova O.Je. (2001). Jasik emozij v anglijskom tekste (kognitivnyj b kommunikativnyj aspekty) [Language of emotions in the English text (cognitive and communicative aspects)], St. Petersburg.: RGPU im. Gerzena, p. 259.

13. Filosofskij enziklopedicheskij slovar'(1983)[Philosophical Encyclopedic Dictionary],[Electronic resource] Access mode:http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/4425/.

14. Frumkina R.M. (1992). Konceptualnyj analiz s točki srenia lingvista I psihologa/Nauchnotekhnicheskaja informacija [Conceptual analysis from the point of view of a linguist and psychologist / Scientific and technical information], Ser. 2. - №3., p. 1-7.

15. Shahovskij V.I. (2008). Lingvisticheskaja teorija emozij. Monografija [Linguistic theory of emotions. Monograph], M.: Gnosis, ISBN 978-5-94244-019-0., p.416.

16. Duden. Die deutsche Rechtschreibung. [Electronic resource] Access mode: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Liebe>.

17. Heinrich Heine. Buch der Lieder. Gedichte/Heinrich Heine//[Electronic resource] Access mode: <https://www.textlog.de/heine-lieder.html>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Руслана Гончарук – старший викладач кафедри практики німецької та французької мов Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: історія художнього перекладу в Україні, перекладацька діяльність Лесі Українки.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ruslana Honcharuk – Senior Lecturer in the Department of Practice of German and French Languages at Rivne State Humanitarian University.

Scientific interests: the story of literary translation in Ukraine, Lesia Ukrainka's translation activities.

УДК 81'25: 811.111

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.100>

СУБТИТРУВАННЯ ЯК ОДИН З ВИДІВ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Володимир КОНКУЛЬОВСЬКИЙ (Тернопіль, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0950-8508>

e-mail: konkulovskyy29@gmail.com

Наталя ВОЗНИК (Тернопіль, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0474-2055>

e-mail: voznynat_16@rambler.ru

КОНКУЛЬОВСЬКИЙ Володимир, ВОЗНИК Наталя. СУБТИТРУВАННЯ ЯК ОДИН З ВИДІВ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ. У статті розглянуто вимоги до створення субтитрів, описано переваги та недоліки субтитрування, а також визначено основні перекладацькі прийоми при субтитруванні. Проаналізовано особливості субтитрування та здійснено порівняння двох видів аудіовізуального перекладу, а саме субтитрування та дублювання. Визначено перекладацькі прийоми, якими найчастіше послуговуються кіноперекладачі при субтитруванні.

Ключові слова: субтитри, субтитрування, дублювання, кінофільм, аудіовізуальний переклад.

KONKULOVSKYY Volodymyr, VOZNYK Natalia. SUBTITLING AS ONE OF THE TYPES OF AUDIOVISUAL TRANSLATION. Subtitling is the representation of translation of original dialogs into a target language in the form of synchronous subtitles. Subtitling allows the target audience to feel the subtleties of a foreign culture. The article considers the requirements for subtitles making, identifies the advantages and disadvantages of subtitling in comparison to dubbing, and determines the main translation methods for subtitling. The realization of the set goal called forth the following tasks: to consider the requirements for subtitles making; analyze the advantages and disadvantages of subtitling and dubbing and illustrate the main translation methods for subtitling using examples of TV series such as Glee, Awkward, Saving Hope and The Fosters. The features of subtitling as a type of audiovisual translation are analyzed and two types of audiovisual translation are compared, namely, subtitling and dubbing. The main technical and linguistic difficulties faced when translating movies using subtitles, as well as ways to overcome them are

defined. It is noted that the choice of translation strategies in terms of subtitling directly depends on the situation, motivation of any translation decision, and the assigned translation tasks. Currently, feature films and TV-show translation using subtitles has several advantages over other types of audiovisual translation, which were also illustrated. However, it was found that this type of translation has not been studied extensively in the aspect of translation theory and practice. The main problem that was encountered during the study was the lack of materials on audiovisual translation in general and film translation in particular.

Keywords: subtitles, subtitling, dubbing, film, audiovisual translation.

Постановка проблеми. Субтитрування – один з найстаріших способів кіноперекладу. Довгий час воно залишалося єдиним доступним видом аудіовізуального перекладу. На сьогоднішній день субтитрування є досить затребуваним видом перекладацької діяльності. Субтитри – найшвидший, найдоступніший та найдешевший спосіб адаптації художніх та документальних картин, а також інших відеоматеріалів. Щорічно з'являються сотні кінофільмів та телепередач з різних країн, які необхідно перекласти та адаптувати для українського глядача. Проте, далеко не кожен перекладач може справитись з цією задачею, адже цьому виду перекладу притаманна певна специфіка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кіноперекладу цікавлять все більше коло вітчизняних перекладознавців. За останні роки в Україні з'явилося багато фахових статей і декілька дисертаційних досліджень (Плетенецька Ю., Конкульовський В., Орехова О., Лукьянова Т., Малкович Т., Мельник А., Полякова О.), в яких розкриваються різні аспекти аудіовізуального перекладу.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Розвиток кіноіндустрії призвів до того, що в даний час крім копії фільму перекладачі також отримують скрипт. Переклад кінофільмів за допомогою субтитрів можна відносити до письмового перекладу. Незважаючи на це, даний вид перекладу відрізняється від традиційного письмового перекладу тим, що перекладачам постійно доводиться враховувати особливості відеоряду кінофільму, а також вимоги до зображення субтитрів на екрані.

Формулювання цілей статті: розглянути вимоги до створення субтитрів, проаналізувати переваги та недоліки субтитрування в порівнянні з дублюванням, проілюструвати основні перекладацькі прийоми при субтитруванні на прикладах серіалів «Хор» (Glee), «Незграбна» (Awkward), «В надії на порятунок» («Saving Hope») та «Фостери» («The Fosters»).

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення субтитрів досить непросте завдання як у смислового, так і в технічному плані. Через ряд фізіологічних особливостей сприйняття глядачем інформації та певних технічних особливостей відтворення аудіо- та відеоматеріалу, створення та розміщення субтитрів на екрані підпорядковується наступним вимогам:

1. Субтитри завжди знаходяться внизу екрану, по центру або ж зліва в деяких випадках;
2. Субтитри повинні містити не більше двох рядків тексту, інакше текст буде перекривати зображення;
3. Кількість символів у рядку не має перевищувати в середньому 40 знаків. Це пояснюється тим, що людина просто не встигає прочитати більше;
4. Субтитри мають бути синхронізованими, тобто з'являтися та зникати разом з реплікою персонажа;
5. При субтитруванні інтонаційно виділені слова прийнято виділяти курсивом.
6. При перекладі за допомогою субтитрів перекладач повинен передати всю інформацію, яка має значення при перегляді фільму глядачем. Яскравим прикладом такої інформації є пісні, які дуже часто не перекладають в дубляжі. Якщо є можливість, перекладач повинен передати фонові голоси, наприклад, на вулиці, в натовпі, з телевізора тощо (Комиссаров, 2002: 55).

Субтитрування та дублювання – це два методи переносу мовних одиниць при перекладі певних типів масового аудіовізуального спілкування, таких як повнометражні та багатосерійні фільми (Демецька, Федорченко, 2010: 240).

Якщо задатися питанням «субтитрування чи дублювання: що краще?», то потрібно сказати, що однозначної відповіді на це питання немає, але можна стверджувати, що надання переваги одному чи іншому підходу залежить від перекладацької традиції, що існує в країні, де випускається нова версія (тобто іншомовна) аудіовізуальної продукції. Однак, на такий вибір, окрім названої традиції, ще впливають «культура, ідеологія та лінгвістика» (Демецька, Федорченко, 2010: 243).

Існує думка, що субтитрування є більш автентичним, бо воно дозволяє почути оригінальний аудіоряд. Цей вид перекладу значно швидший та дешевший для тих, хто працює в сфері кіноадаптації. Однак, перегляд фільму з субтитрами вимагає більшої зосередженості, аніж його дубльована версія.

З одного боку, дублювання не вимагає значної компресії тексту та високої концентрації уваги під час перегляду фільму. З іншого ж, воно може бути до 15 разів дорожчим за субтитрування через його специфічні технічні характеристики, а також значно довшим у виконанні. Варто також зазначити, що дублювання розглядають як спосіб «натуралізації» зарубіжного фільму, бо воно мінімізує можливий вплив іноземної культури на глядачів, повністю приховуючи оригінальні діалоги. Для того, щоб розглянути це питання більш детально, необхідно чітко окреслити переваги та недоліки обох цих видів аудіовізуального перекладу.

Переваги субтитрування:

1. У більшості випадків, субтитрування – більш бюджетний вид аудіовізуального перекладу, адже він вимагає менше коштів на реалізацію.

2. Субтитрування займає значно менше часу на виконання ніж дублювання.

3. Одна з найважливіших переваг субтитрування полягає в тому, що глядач чує оригінальну звукову доріжку і, таким чином, зберігається атмосфера кінофільму або серіалу. Для студій дубляжу, особливо невеликих, інколи досить складно знайти відповідних акторів дубляжу. Неадекватні голоси можуть спотворити враження від головних героїв та навіть зруйнувати враження від усього фільму. Вплинути на враження від фільму може навіть робота недостатньо професійних акторів: їхня робота може бути надмірно награною або ж надто «сухою». При субтитруванні глядач чує оригінальні голоси акторів, їх інтонації тощо.

4. Матеріали, перекладені за допомогою субтитрів, несуть також і освітню функцію, оскільки можуть використовуватись як матеріали для вивчення іноземних мов.

При всіх перевагах субтитрів, виділимо їхні недоліки:

1. При субтитруванні немає «ілюзії», що фільм був знятий на мові перекладу, на відміну від якісно виконаного дубляжу.

2. Більшість глядачів надає перевагу дубляжу. Люди не люблять дивитися фільми та серіали перекладені за допомогою субтитрів, оскільки читання субтитрів з екрану потребує додаткових зусиль. Через це глядач втрачає частину візуальної інформації, оскільки фокусується на субтитрах, а не на відеоряді.

3. Швидкість читання нижче швидкості людської мови, тому для того, щоб глядач встигав прочитати субтитри, перекладачі вимушені використовувати компресію.

4. При субтитруванні досить часто використовується прийом вилучення, наслідком чого є втрата експресивності мови оригіналу (O'Sullivan, 2011: 59).

Переваги дубляжу:

1. Аудиторія, що надає перевагу дубляжу, значно більша: діти, люди зі слабким зором або обмеженими можливостями, неграмотні люди.

2. Для сприйняття дубляжу потрібно менше зусиль.

3. При дубляжі створюється ілюзія, що фільм був знятий мовою перекладу.

4. При дублюванні можлива компенсація діалектних та соціолектних особливостей мови персонажів, що практично неможливо при субтитруванні.

5. За допомогою дубляжу фільм можна адаптувати до вимог цензури, специфічних для кожної країни: оригінальна доріжка замінюється дубляжем, що дозволяє застосувати цензуру до деяких реплік або ж замінити їх на інші. Глядач при цьому не помічає заміни.

Недоліки дубляжу:

1. Дублювання – досить дорогий вид перекладу. Для дубляжу потрібне спеціальне обладнання, оплата роботи перекладача, акторів дубляжу, робітників монтажу, редакторів відео тощо.

2. Дублювання, а саме правка та озвучування тексту займає багато часу.

3. Актори дубляжу не завжди можуть бути достатньо професійними, читати текст недостатньо виразно. Враховуючи, що глядач не чує голосів акторів в оригіналі, переклад та озвучування можуть сильно вплинути на сприйняття фільму або серіалу (O'Sullivan, 2011).

Проаналізувавши переваги та недоліки субтитрування та дублювання, можна прийти до висновку, що відносно недорогим та швидким способом перекладу фільмів та серіалів є субтитрування. Однак, йому надають переваги переважно любительські студії перекладу. Професійні студії надають перевагу дублюванню, оскільки його цільова аудиторія більша.

Спільним є те, що при створенні та редагуванні тексту перекладу досить часто доводиться його скорочувати. Наприклад, як зазначалося раніше, у субтитрів є обмеження за кількістю знаків на екрані, а при озвучуванні необхідно відредагувати текст таким чином, щоб він потрапляв рівно в порухи губ. Об'єм тексту скорочують, використовуючи різні прийоми перекладу, наприклад, вилучення. Воно відбувається за рахунок підбору більш коротких синонімів, вилучення надлишкової інформації або інформації, яка не впливає на розуміння сюжету.

В субтитруванні існує розділення на три типи елементів дискурсу (Anderman, 2009: 30):

1. Необхідні елементи (переклад обов'язковий).
2. Частково необхідні елементи (мають бути викладені у стислій формі).
3. Надлишкові елементи (при перекладі мають вилучатися).

Під необхідними елементами ми розуміємо всі елементи, які несуть в собі інформацію про зміст тексту, без якої глядачі не могли б слідкувати за розвитком сюжету.

Частково необхідні та надлишкові елементи включають в себе: повтори, власні імена в апелятивних конструкціях, інтернаціоналізми, емоційно забарвлені вигуки, вигуки, що супроводжуються жестами, висловлюють привітання, згоду, подив тощо, слова-зв'язки, які не несуть семантичне навантаження.

Більшість з цих елементів можуть вилучатися, оскільки вони вже наявні в звуковій доріжці аудіовізуального тексту, тому їх дублювання в субтитрах було б надлишковим.

При дублюванні ж вилучення всіх вищезгаданих елементів не обов'язкове, а інколи і небажане, оскільки час звучання перекладу обмежений тільки часом звучання оригінальної фрази, відповідно, потрібно підлаштовувати текст перекладу під звучання оригіналу. Для цього існують різні способи:

1. Перекладач використовує прийоми вилучення та компенсації для того, щоб скоротити текст, замінює одні елементи на синонімічні більш короткі.

2. Збільшення тривалості звучання тексту перекладу, якщо текст оригіналу звучить довше ніж сам переклад. У такому випадку перекладач вставляє підходящі за смыслом слова-зв'язки та вигуки, які не суперечать оригіналу. Інколи перекладачі використовують більш довгі формулювання однієї і тієї ж думки.

3. Додаткові правки безпосередньо в процесі озвучування:

3.1. Необхідно уникати звукосполук, які важко вимовляти, а без усної реалізації тексту перекладу виявити і замінити їх досить складно.

3.2. Необхідно редагувати текст таким чином, щоб синхронізм був досягнутий на всіх рівнях: фонетичному, семантичному, драматичному.

Беручи до уваги технічні обмеження, важливо зазначити, що основною складністю все ще залишаються відмінності двох мовних та культурно-мовних систем, і саме при субтитруванні ця проблема стає особливо актуальною. Оскільки структури української та англійської мов суттєво розходяться, перекладачу доволі складно, а дуже часто і зовсім неможливо, передати оригінал з абсолютною точністю в технічно-обмежених умовах. Для того, щоб подолати такі складності перекладач змушений застосовувати навички мовної компресії. Також в рамках субтитрування варто згадати про труднощі адекватного перекладу

фразеологічних одиниць, сленгу та культурно-специфічних реалій. Труднощі ці пояснюються відсутністю можливості використовувати пояснення та примітки.

Невідповідності усного та писемного мовлення – ще одна складність, оскільки одним з головних нюансів субтитрування є необхідність зберігати на письмі автентичність усного мовлення: його ритм, інтонації та стилістичні прийоми. Необхідно мати на увазі, що в кіно особливе значення приділяється саме візуальній та аудіальній складовим, а саме манері мовлення, лексику, міміці та жестах. Виходячи з цього, при перекладі важливо приділяти увагу специфіці мовлення та поведінці персонажів, що також виражається за допомогою невербальних засобів. Крім цього, потрібно враховувати не тільки семантичний контекст мовлення, який послідовно оброблюється, але і позамовні та міжкультурні елементи (Козуляев, 2013: 380).

Проілюструємо використання перекладацьких прийомів при субтитруванні на прикладі серіалів «Хор» (Glee), «Незграбна» (Awkward), «В надії на порятунок» («Saving Hope») та «Фостери» («The Fosters»).

Через знакову обмеженість перекладачам доводиться використовувати такі прийоми перекладу як генералізація та конкретизація. Генералізація використовується для того, щоб спростити розуміння і уникнути необхідності давати пояснення:

«And call the code team!» → *«I покличте лікарів!»*;

«Anybody wants to turn in their M.D.s or R.N.s right now?» → *«Ніхто там не надумав здати свої дипломи?»*.

Конкретизація ж використовується з ціллю уточнення заданої контекстом ситуації:

«Take a medicine» → *«Вийди-но валер'яночки»*;

«Wanna get take out tonight, honey?» → *«Замовимо сьогодні вечерю?»*.

Відмінності між двома мовними системами змушують перекладачів використовувати при перекладі різні лексико-граматичні трансформації, наприклад, антонімічний переклад:

«I don't hate anything» → *«А мені все подобається»*;

«I'm staying here with you» → *«Я нікуди не піду»*.

Іноколи перекладачі користуються таким прийомом як об'єднання речень:

«I convinced myself that... If I could save this one particular patient of mine... Somehow that would make you... Get better» → *«Я сам себе запевнив у тому, що якби мені вдалося врятувати цього пацієнта, то якимось дивом і тобі покращає...»*.

Безумовно, якщо ми говоримо про вплив сюжетного контексту на переклад, необхідно згадати про такі перекладацькі прийоми як контекстуальна заміна:

«You belong here» → *«Ти повинна жити»*;

«When will they get you out of here?» → *«Коли тебе випишуть?»*;

«We need more bodies» → *«Нам потрібно більше рук»*,

та смисловий розвиток:

«When did you become this glass-half-full kind of guy?» → *«Коли це ти встиг стати таким оптимістом?»*;

«No, I got an excellent long-distance plan for you» → *«А у мене якраз низька вартість дзвінків в роумінгу»*.

Висновки і перспективи даного дослідження. Субтитрування стає домінуючим видом кіноперекладу. Збереження автентичності оригінальної продукції та економія часу виступають головними факторами, адже субтитри – найперший переклад, який з'являється в мережі при виході нової серії будь-якого серіалу. Ще одна перевага субтитрів – можливість чути неадаптовані діалоги, що є чудовою нагодою для вивчення іноземної мови.

Вибір перекладацьких стратегій і прийомів при субтитруванні напряму залежить від ситуації, вмотивованості того чи іншого перекладацького рішення та від поставлених перекладацьких задач. Таким чином, вивчення субтитрування як окремої галузі пов'язане не тільки з тим, що кінотекст полісемантичний, але й з тим, що процес перекладу залежить як від ряду лінгвістичних та екстралінгвістичних особливостей, так і від технічних обмежень.

Переклад субтитрів потребує від перекладача не тільки вільного володіння іноземною та рідною мовами, але і знання стратегій семантичного аналізу та синтезу з огляду на часову та знакову обмеженість. Крім цього, перекладачеві необхідно впевнено оперувати навичками

локалізації іншомовного аудіовізуального матеріалу за допомогою міжмовної передачі елементів його лінгвістичної системи з урахуванням лінгвокультурологічних, емоційних та ритмічних особливостей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Демецька В. До проблеми перекладу кінотекстів / В. Демецька, О. Федорченко. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2010. – С. 239 – 243.
2. Козуляев А. В. Аудиовизуальный полисемантический перевод как особая форма переводческой деятельности / А. В. Козуляев. // Царскосельские чтения. – 2013. – С. 374–381.
3. Комиссаров, В.Н. Современное переводоведение [Текст] / В.Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 2002. – 157 с.
4. Anderman G. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen / G. Anderman, J. Diaz-Cintas., 2009. – 272 p.
5. O'Sullivan C. Translating Popular Film / C. O'Sullivan., 2011. – 243 p.

REFERENCES

1. Demetska V., Fedorchenko O. (2010). Do problemy perekladu kinotekstiv. [To the problem of translation of cinema texts]. Kherson, pp. 239–243.
2. Kozuliaiev A. V. (2013). Audiovizualnyi polisemanticheskyi perevod kak osobaia forma perevodcheskoi deiatelnosti. [Audiovisual polysemantic translation as a special form of translation activity]. St. Petersburg, pp. 374–381.
3. Komissarov V. N. (2002). Sovremennoe perevodovedenie. [Modern translation studies]. Moscow, 157 p.
4. Anderman G. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen / G. Anderman, J. Diaz-Cintas., 2009. – 272 p.
5. O'Sullivan C. Translating Popular Film / C. O'Sullivan., 2011. – 243 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Володимир Конкульовський – кандидат філологічних наук, викладач кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Наукові інтереси: перекладознавство, лінгвокультурологія, міжкультурна комунікація.

Наталія Возник – студент-бакалавр кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Наукові інтереси: перекладознавство.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Volodymyr Konkulovskyy – Doctor of Philosophical Sciences, Lecturer of the Translation Department at Ternopil National Pedagogical University.

Scientific interests: translation studies, linguoculture, intercultural communication.

Natalia Voznyk – bachelor student of the Translation Department at Ternopil National Pedagogical University.

Scientific interests: translation studies.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, ПЕРЕКЛАДАЧА ТА ФАХІВЦЯ З ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 81'33

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.101>

STRATEGIES OF CONFERENCE INTERPRETING STUDIES

*Valery MYKHAYLENKO (Ivano-Frankivsk, Ukraine)*ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3263-7156>e-mail: valerymykhaylenko@i.ua

МИХАЙЛЕНКО Валерій: *СТРАТЕГІЇ КУРСУ «ПЕРЕКЛАД КОНФЕРЕНЦІЙ».* Мета цього дослідження двояка: поперше, розробити етапи доконференційного перекладу та вирізнити кроки навчання студентів університету і перекладу конференцій. Робота присвячена розгляду недостатньо вивченій методології викладання інтерпретації конференцій

Основне завдання викладача розкрити взаємозв'язок складових парадигми підготовчого етапу та складових процесу перекладу конференцій.

На першому, підготовчому, рівні (бакалаврському) запропоновано використання стратегії аудіювання для покращення навичок прослуховування та повторювання на початковому рівні, далі стратегії аудіювання та усний синхронний перекладу. На другому рівні

(бакалаврському та магістерському) розглянто сім стратегій викладання курсу «переклад конференцій». Стратегії першого та другого рівнів складають логічну методичну систему підготовки майбутніх спеціалістів у галузі синхронного перекладу та перекладу конференцій.

Ключові слова: синхронний переклад, переклад конференцій, аудіювання, швидкісне читання, переклад з аркушу.

MYKHAYLENKO Valery: *STRATEGIES OF CONFERENCE INTERPRETING STUDIES.* The aim of this investigation is two-fold: first is to elaborate pre-conference interpreting stages and differentiate the steps of training university students conference interpreting. This paper deals with relatively unexplored field of methodology of teaching conference interpreting

The basic research question set out to explore the relationship of the constituents of the pre-interpreting stage paradigm and the Sight Interpreting algorithm.

We recommend the English majors to practice shadowing for improving their listening, repeating skills on the elementary level, then on listening + repeating skills on the pre-intermediate levels and listening + interpreting skills on the intermediate level.

The pre-advanced task can also be supported by the Sight Translation/Interpreting. The term sight translation (ST) is defined as one of the basic modes of interpreting, more specifically a hybrid form (Albar, 2017) We suggest three main steps of the pre-CI: shadowing, fast reading and sight translation.

Interpreter training in Europe has been concerns graduate school programs and a course for undergraduates is not payed attention to. Unfortunately, it is proved by Viaggio who remarks that translators and interpreters are not currently trained as professionals, but taught a "do-as-I-do" system inherited from the medieval guilds (Viaggio, 1991; see also Dollerup, 1999). Bartłomiejczyk developed her algorithm of teaching SI to university undergraduates (Bartłomiejczyk, 2009). The theoretical and practical aspects of teaching conference interpretation principles introduced by Gran and Dodds, 1989). In our CI practice we have elaborated seven stages which differentiate a pre-paratory part and the dominant one of Semester 8-9. We expatiated on the definitions, objects and methods which are integrated into the conceptual domain of Conference Interpreting. The students should just realize that neither SI nor CI is about transcoding words of the original message, but consists in analyzing the incoming message and recounting it in the target language in the interpreter's own words. We expatiated on the definitions, objects and methods which are integrated into the conceptual domain of 'Conference Interpreting.'

Key words: simultaneous interpreting, conference interpreting, shadowing, fast reading, sight translation.

INTRODUCTION. The main focus of the paper is on preliminary exercises which are generally considered the most useful by experienced interpreter trainers from a variety of T&I

schools and which have proved efficient for the students. These exercises will be the foundation of the Simultaneous/ Conference Interpreting

First, the admittance procedures and curriculum are not ideally designed to provide for a successful launch of CI training. Keiser says that selection and training must be conceived and organized so as to give the future interpreter a maximum of assurance that s/he will be fully prepared to successfully meet the challenges of his/her first professional assignments (Keiser, 1978, p.11). The first 3 years account for intensive language training and philological education, and, no aptitude test is administered before the start of SI/CI classes at the beginning of Semester 7. It is strongly believed (Dejéan, 1997, p.616) that SI/CI should be preceded by its thorough grounding. Many programmes include a preparatory phase with some written translation, liaison interpreting and sight translation classes (see, e.g. Gile, 2017, p. 127-8). Therefore, the students are entitled to be just familiarized with the essentials of the SI/CI and it is supposed that in this field they will develop and perfect their skills.

In the course of the next semesters (one graduate class and one post-graduate class), the trainers are supposed to teach SI/CI to students so that they reach the level required of professionals. This is hardly an easy process, because we have to offer a new methodology instead of the traditional “sink or swim” method.

DISCUSSION. The students should just realize that neither SI nor CI is about transcoding words of the original message, but consists in analyzing the incoming message and recounting it in the target language in the interpreter’s own words. As Viaggio emphasizes, beginners should not aim at completeness, but say only that which has been understood – in well-structured, finished TL sentences. Matsumura divides the process of Task-Based Language Teaching in four steps: pre-task, input, focus on form on the spot, and instruction on points in grammar after the activity (Matsumura, 2017, p. 9)

The pre-task activities involve an explanation of the activities themselves and the topics concerned, as well as providing background information. Willis argues that the teacher should not be helpful at this stage (Willis, 1993). What is important is for the learners to expand what they can do by actually carrying out the activities and perform the immediate activities smoothly. Pre-task activities are also for learners to learn from. In the second step, the learners are exposed to input. The teachers can provide elaborate explanation of certain key points or they can provide enriched input that includes frequent, specific linguistic features (Kornakov, 2000, p.241).

We would like to say the in defence of translation in TEFL Methodology Though translation in language teaching has been treated as a marker of outdated TEFL methodology in almost all the fashionable high-profile language teaching theories of the 20th century. The impact of Translation in Language Teaching on foreign language education researchers is emphasized by Pym, who claims that, thanks to Cook, the chasm between the area of translation studies and that of language teaching seems to have become less significant (Pym, 2008. p.83). Laviosa in her book writes “Over the past two decades there has been renewed interest in translation as part of language learning and teaching” (Laviosa, 2013p. 25).

METHODS AND TECHNOLOGIES. At the initial stage the primary goal of CI/SI training is to teach speaking and listening at the same time. We suggest three main steps of the pre-CI/SI:

(1) There are a number of exercises, among which we can mention the best -- shadowing, though it also raises a lot of controversies among interpreter trainers. Shadowing is the repetition of the source text in the same language, which is supposed to facilitate simultaneous listening and speaking. Shadowing is a language learning technique developed by the American Professor Alexander Arguelles, first in Germany and later Korea. The basis of the method is audio in learning language. While listening, freshmen attempt to repeat -- to “shadow”, as quickly as they hear which is the most efficient way to work on pronunciation, rhythm, and intonation. Shadowing is a

technique where students practice repeating after the speaker as fast as possible. This is different than a normal listen and repeat technique. But the students must repeat as soon as possible almost at the same time as the speaker or even faster predicting the following items. Although advocated by many trainers (e.g. Nicholson, 1990, p.33-37), shadowing

is often criticized as teaching students mindless parroting and discouraging logical analysis of the speech (Dejéan 1997, p. 616) and some empirical research shows that the skills which it fosters are not necessarily the same as required for SI (Keiser, 1978, p.21-22). We believe that the next step of shadowing is to interpret the SL text into the TL text. The students in the Semesters 1-2 can work on repeating the same text till perfection and in Semester 3-4 can work on interpreting the SL into the TL text. From our experience, this is the most efficient technique of learning to listen to the SL as well as interpreting into the TL. We recommend the English majors to practice shadowing to improve their listening and repeating skills on the elementary level, then on listening + repeating skills on the pre-intermediate level and listening + interpreting skills on the intermediate level.

(2) Specialists in reading explored the process of students' fast reading and came to the conclusion that an average reader is five times slower (cf slow reader-110 words per minute wpm) than a good reader - efficiency is reading speed weighted by comprehension rate and it amounts to 120 efficient wpm for the average reader and to or 850 wpm for top readers (see also Carver, 1990; cf Timarová, 2014, p.151). There are various strategies in reading, such as *reading in broad phrases*, *skipping inessential words*, *guessing from context*, and *continuing to read* the text even when they encounter a term that they don't know (Viaggio, 1993). Training in strategic use is what timed reading promotes and reflects what Devine means by, "...training enhances the metacognitive knowledge base of readers and results in improved reading performance" (Devine, 1997, p. 219). Goodman also refers to developing the students' ability to make informed *predictions* as they progress through the text (Goodman, 1990, p. 219; Chen, 2015). Through making predictions, students take an interactive role in the reading process (Blanton, 1994, p.2). This interaction is stimulated by the reader's background knowledge—an incentive for text comprehension. We can also employ other strategies like *scanning* (for specific information), *skimming* (for gist), understanding the pieces of information by *mentally linking* them together as the student proceeds throughout the text, understanding the *sequence of events/ideas* in the reading, and *visualizing the descriptions* as the students zip through the text at a rate above reading. The given strategies allow students to attain an advanced idea of what the text is about, which helps increase their speed and comprehension during the timed reading process and then to employ their new experience in Sight Translation (see Agrifoglio, 2006, p.44; Bartłomiejczyk, 1994, p.23).

(3) The pre-advanced task can also be supported by the Sight Translation/Interpreting. The term sight translation (ST) is defined as one of the basic modes of interpreting, more specifically a hybrid form (Akbari 2017, p.24; 31), namely the combination of written input and interpreting as oral output depending on the context (see Agrifoglio, 2006, p. 43; Mykhaylenko, 2017, p.48), since it requires reading and production synchronization. Sight translation (ST) is the oral translation of a written text. Despite the debate whether Sight translation is an autonomous discipline, we consider it an independent subject with its objectives and methods. However, in the conceptual domain of translation marked with its own mode and forms it is a subdomain which closely correlates with other subdomains. Moser-Mercer underlines that due to the aural and visual information processing Sight Translation can be defined as a constituent of the Written mode and at the same as a constituent of the Interpreting mode (Moser-Mercer, 1995. P. 159). Chen specifies the performance of the task: (1) the student or professional sight reads a written text; (2) decodes the meaning quickly; (3) orally interprets the text; (4) parallelly s/he is still reading the text. We would specify the notion of "decode" because it is an uphill process: scanning, skimming, searching key words for modeling a context. Sight translation is a true hybrid form of language mediation that partially resembles both the translation and the interpretation processes (Chen, 2015). Li designed his sight translation course for undergraduate T&I students to achieve the ability of a professional. He describes the five initial elements of course design: context definition, articulation of beliefs, content conceptualization, goals and objectives formulation, and course organization. (Li, 2015, p.169-170). Here is the author's algorithm: (1) to assess and provide a sight translation of the document within a reasonable time; (2) to give an accurate sight translation of the contents (factual information, concepts, concepts, opinions) reflecting the language, register and tone used in the document; (3) to develop basic research skills and preparation techniques for interpreters, building up the base of background knowledge and skills of monitoring, peer- and self-evaluation; (4) to

perfect flexibility in applying different strategies to sight translation according to its different purposes (Li, 2015, p.170; see also Newcastle University Directory. Hurtado emphasizes the essential feature of the ST mode: immediacy – reading comprehension and oral re-expression combined with shifting from the written to the oral registers (Hurtado, 2015; Mykhaylenko, 2018, p.63-64, see also Hogan, 2007). There are two commonly used ST teaching methods for conference interpreting training and empirical investigation: (a) ST with prior reading ST, in which an interpreter is allowed approximately ten minutes to read a 300-word passage and prepare the vocabulary to be used;) and (b) ST without prior reading (see Song, 2014). These methods concern the two variants of ST—one less challenging ST (with prior reading) and more challenging without prior reading [see (Mykhaylenko, 2017, p.48)]. We share the idea that ST is a foundation for interpreters' training and development in interpreting. This is a prerequisite for the student admittance to CI training.

Interpreter training in Europe has been concerns graduate school programs and a course for undergraduates is not paid attention to. Unfortunately, this thesis is proved by Viaggio who remarks that translators and interpreters are not currently trained as professionals, but taught a "do-as-I-do" system inherited from the medieval guilds (Viaggio, 1992; see also Dollerup, 1992). However, many publications on interpreting reiterate that high level of mastery of the two languages involved is a prerequisite to those who want to train to become professional interpreters (Nolan, 2005, p.3). Bartłomiejczyk developed her algorithm of teaching SI to university undergraduates (see Bartłomiejczyk, 2009, p.411-12). The theoretical and practical aspects of teaching Conference Interpreting principles were introduced by Gran and Dodds (1983). In our SI training practice we have elaborated seven strategies which evolve a pre-paratory stage (Semesters 5-7) and the dominant one (Semesters 8-11).

STRATEGY # One. Primarily there must be a review of Fast Reading; Shadowing practice and Sight Translation (Semesters 5-7). Some teachers suggest working with popular fairy tales for the students to avoid difficulties in reading, understanding and interpreting. In the 4th and 5th semesters the students are rarely motivated by fairy tales therefore we introduce exploring English-speaking country studies (history, geography, culture, etc.) which, we believe, may help students start their CI practice in the booth. First the texts can be played twice for students to adapt to a new type of work. This exercise help students find themselves able to listen and talk at the same time. To provide for a more thorough background, they are also asked to read the chapter on SI from the books, for instance, Moser-Mercer (1995) and Chen (2015).

STRATEGY # Two. The students are encouraged to do similar exercises at home: to listen and interpret the recordings of the stories on the university student life. Their home assignment is also a review of the theory and practice they have read.

STRATEGY # 3. The students begin with the "BBC Country profile" texts but more expanded which are easy to listen to, but with a new vocabulary they have to interpret in the context to understand. There is a transition from the familiar to the unknown. The home assignments include the CI practice based on the recordings of the English –Speaking countries profile and go on reading the theoretical resources on SI.

STRATEGY #4. The students choose recordings on various fields of the English speaking country and practice the SI. First, they practice the compression and decompression of the stories and then they exchange recordings of the speeches. The students are asked to describe their methods of the compression and decompression.

STRATEGY # 5. The students are provided with the current BBC News, CNN News or CNBC presenting events which are known to the students (for instance Brexit, Impeachment, Fires in Australia, Ukrainians in Canada, Volcano eruption in New-Zealand). In the beginning the students can use the dictionary to look up unfamiliar key words. The students are asked to review the current publications on the CI from the journals (Meta, RESLA, International Journal of Interpreter Education, Translation and Interpreting Studies, Across Languages and Cultures, A Journal of Translation, Approaches to Translation studies, The Interpreters' Newsletter, etc.).

NOTE: The students must be aware that CI/SI is not decoding separate words.

STRATEGY # 6. The students work at the speeches of different public figures in different areas of life downloaded from the internet -- the teacher's comments are necessary. As a home assignment these speeches can be reinterpreted many a time. The students are requested to describe their difficulties in CI.

STRATEGY # 7. The students record discussions from TV programmes to practice in class and at home. They are asked to interpret the same discussion more than once, but they are encouraged to try to interpret it the first time they hear it. Most scholars stress extensively the merits of working with the same speech over and over again; Gile also recommends such type of exercise (Gile 1992; 2017). They must specify their difficulties of the Conference Interpreting for teacher to prepare common and individual recommendations.

FINDINGS AND PERSPECTIVES

We expatiated on the definitions, objects and methods which are integrated into the conceptual domain of 'Conference Interpreting.' The given steps were introduced by the author in the academic year of 2018-2019 and it till undergoes its verification in the academic year of 2019-2020.

The basic research question set out to explore the relationship of the constituents of the pre-interpreting stage paradigm and the conference Interpreting.

Primarily, we recommend the English majors to practice shadowing for improving their listening, repeating skills on the elementary level, then on listening + repeating skills on the pre-intermediate levels and listening + interpreting skills on the intermediate level.

REFERENCES:

1. Agrifoglio Marjorie. Sight Translation and interpreting: A Comparative analysis of constraints and failures. *Interpreting*. 2004. Vol. 6 (1). P.43-67
2. Akbari Alireza. Needed Skills and Strategies to Improve the efficiency of sight translation in classroom context. *trans-com*. 2017. Vol.10 (1). P. 22-44.
3. Bartłomiejczyk Magdalena. Well begun is half done: How to launch simultaneous interpreting training / Ed. M. Wysocka .On languages structure, acquisition and, Katowice: Teaching. Uniwer-tu Śląskiego, 2009. P.411-19.
4. Blanton L. L. Discourse, artifacts, and the Ozarks: understanding academic literacy. *Journal of Second Language Writing*. 1994. Vol.3 (1). P. 1-16.
5. Carver R. P. Reading rate: a review of research and theory. San Diego, California: Academic Press, Inc, 1990. 514p.
6. Chen Wallace. Sight translation. / Ed. Holly Mikkelson, Renée Jourdenais. *The Routledge handbook of interpreting*. London: Routledge, 2015. 468p.
7. Dejean Le Féal K. Simultaneous interpretation with 'training wheels'. *Meta*. 1997. Vol.42 (4). P. 616–621.
8. Devine J. et al. The role of metacognition in second language reading and Writing. *Factual writing*. /Ed. J. Zutell & S. McCormick. Learner factors/teacher factors: Issues in literacy research and instruction. 1993. P. 219-228.
9. Dollerup C., Loddegaard A. (eds.) *Teaching translation and interpreting: Training, talent and experience*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1992. viii-344p.
10. Gile D. Using the effort models of conference interpretation in the Classroom, *Folia Translatologica*. 1992, Vol.2. P.135-144.
11. Gile D. Teaching conference interpreting: a contribution. / Ed. Martha Tennent. *Training for the New Millenium*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 2017. P. 127-151.
12. Goodman K.S. Reading: A psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist*. 1967. Vol.6. P. 126-135.
13. Gran L. and Dodds J. (eds.). *The Theoretical and practical aspects of teaching conference interpretation*. Udine: Campanotto Editore, 1989. 278 p.
14. Hogan Christine. *Facilitating multicultural groups: A Practical guide*. London, Philadelphia: Kogan Page Publishers. 2007. 352p.
15. Hurtado Albir. *Translation and translology*. Madrid: Ediciones Catedra, 2004. 696p. (Spanish edition).
16. Keiser Walter. *Selection and Training of Conference Interpreters*. New York: Plenum Press, 1978. P.11-24.
17. Kornakov P. Five principles and five skills for training interpreters. *Meta*. 2000. Vol. 45 (2). P.241-248.
18. Kurz I. Shadowing exercises in interpreter training. / Ed. C.Dollerup and A. Loddegaard. *Teaching translation and interpreting -- Training, Talent and Experience*. Amsterdam, Benjamins, 1993. P. 216- 250.

19. Laviosa S. Translation in language teaching and assessment. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2013, xi + 257p.
20. Li Xiangdong. Designing a sight translation course for undergraduate T&I students. RESLA. 2015. Vol. 28 (1). P. 169-198.
21. Matsumura M. Task-based thinking and language teaching methodology. / Ed. M. Matsumura. Task-based instruction of English as a second language: principle and practices of TBLT. Tokyo: Taishukan, 2017. P. 5-36.
22. Moser-Mercer B. Sight translation and human information processing. Kent Forum on translation studies. Vol.2. Kent: Ohio Inst. for applied linguistics. 1995. P. 159-166.
23. Mykhaylenko V.V. Sight translation: training algorithm. Scientific Journal of the Lviv State Life Safety University. "Philological Periodical of Lviv." 2017. Vol.1. P. 48-54.
24. Mykhaylenko V.V. Sight translation in cross-cultural communication. Derzhava ta Regiony. Seria: Humanitarni nauky. 2018, Vol. 2(53) P. 63-68.
25. Nicholson Schweda N. The role of shadowing in interpreter training. The Interpreters. Newsletter. 1990. Vol.3. P. 33-37.
26. Niska H. Training interpreters: Programmes, curricula, practices. /Ed. M. Tennent. Training for the new millennium. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 2005. P. 35–64.
27. Nolan J. Interpretation: Techniques and exercises. Clevedon, UK: Multilingual Matters, 2005. 344p.
28. Pym A. On omission in simultaneous interpreting: Risk analysis of a hidden effort. / Ed. Gyde Hansen et al. Research: A tribute to Daniel Gile. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 2008. P. 83–105.
29. Renfer Christoph. Translator and interpreter training : a case for a two-tier system. / Ed. Cay Dollerup and Anne Loddegaard Amsterdam and Philadelphia: Benjamins, 1991. P.173-184.
30. Song S.Z. Skill transfer from ST to SI: A Case study of an effective teaching technique. Intl. Journal of Interpreter Education. 2014. Vol.2. (online)
31. Timarová Šárka et al. Simultaneous interpreting and working memory executive control. Interpreting. 2014. Vol.16 (2). P.139- 168.
32. Viaggio S. Translators and interpreters: Professionals or shoemakers? The Annual Meeting of the First Language International Conference. Elsinore, Denmark, May 31-June 2, 1991.
33. Willis J. A Framework for task-based Learning. Longman, Harlow. 1996.vi-183p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерій Михайленко – доктор філологічних наук (германські мови), професор кафедри перекладу та філології, Університет Короля Данила, Івано-Франківськ.

Наукові інтереси: переклад і семантика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Valery Mykhaylenko -- Doctor of Philology (Germanic Languages), professor, Dept. of Translation and Philology, King Danylo University, Ivano-Frankivsk.

Scientific interests: Translation/Interpreting and Semantics.

УДК 821.111.09 Діккенс

DOI: [HTTPS://DOI.ORG./ 10.36550/2522-4077.2020.187.102](https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.102)

ВИВЧЕННЯ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА» В КУРСІ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ СТУДЕНТАМИ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Оксана ВЕЧІРКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7326-167X>

e-mail: elsid68@ukr.net

ВЕЧІРКО Оксана. ВИВЧЕННЯ РОМАНУ Ч. ДІККЕНСА «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА» В КУРСІ ІСТОРІЇ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ СТУДЕНТАМИ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ. У статті розглянуто деякі методичні аспекти вивчення творчості Ч. Діккенса у вищих навчальних закладах і школі. Увага акцентується на особливостях художнього стилю письменника та проблематиці творчості в контексті вікторіанської доби. До розгляду пропонується відомий роман «Пригоди Олівера Твіста», у якому автор, орієнтований на осмислення проблем соціальних через призму моральних цінностей, намагається застерегти суспільство від байдужості і змусити стати справедливим і милосерднішим.

Ключові слова: Ч. Діккенс, вікторіанська доба, роман-виховання, гуманізм, концепт Лондона, соціальне середовище, добро і зло.

VECHIRKO Oksana STUDY OF DICKENS'S NOVEL "THE ADVENTURES OF OLIVER TWIST" IN THE COURSE OF HISTORY OF FOREIGN LITERATURE BY STUDENTS OF PHILOLOGICAL SPECIALTIES. The article deals with some methodical aspects of studying Dickens' creativity in higher education institutions and schools. Attention is drawn to the peculiarities of the writer's artistic style and the problems of creativity in the context of the Victorian era. The well-known novel "The Adventures of Oliver Twist" is suggested for consideration, in which the author, focused on comprehending social problems through the prism of moral values, tries to warn society from indifference and to make it more just and merciful.

Dickens's works not only expose social defects, they also affirm Christian charitable attitude to a person, and in a globalized and pragmatic modern world, they must have a profound effect on the development of the spirituality of the younger generation, hence the moral and philosophical aspects of the writer's creativity, as well as the problem of humane attitude to a child in the society determine the relevance of our research.

Dickens is traditionally regarded as the founder of the English realistic novel. The events of "The Adventures of Oliver Twist" take place in London, the gloomy slum of London, where the author's childhood passed, is the epitome of poverty and theft. Urbanistic pictures of the capital of England, in addition to the historical context, have an important function: they create a psychological mood of perception of the text, help to reveal the inner state of the characters.

One of the central themes of the novel is the problem of upbringing in a society where, first and foremost, a child from a workhouse must save his own life so as not to die. Dickens's moralist stance is illustrative: Oliver's image remains a steady bearer of good. An educational novel for an adolescent reader is instructive, Oliver's important life lessons are played in the band of "cheerful old gentleman" Feigin, but the criminal world does not spoil the naive orphan, he retains his dignity and responsibility. The author exposes the crime and immorality of the social environment, which adversely affects the upbringing of children.

Keywords: Ch. Dickens, Victorian era, novel-upbringing, humanism, London concept, social environment, good and evil.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення історії зарубіжної літератури дає можливість студентам-філологам доторкнутися до фундаментальних цінностей світових здобутків слова. Життя і творчість Чарльза Діккенса в цьому контексті одна зі складних і цікавих сторінок зарубіжного красномовства, оскільки вона презентує англійської літератури вікторіанської епохи. Зауважимо, що художній світ письменника в різний час досліджували В. Івашева (Івашева, 1954), З. Лібман (Лібман, 1982), Н. Міхальська (Михальская, 1959), Г. Честертон (Честертон, 1982). Методичний аспект творчості Ч. Діккенса став предметом вивчення І. Журило (Журило, 2014), С. Дем'яненко (Дем'яненко, 2016) та ін.

Формулювання цілей статті. Дослідники окреслили художні принади твору, наголосили на методичних аспектах його вивчення у вищих навчальних закладах та школі. Мета розвідки – окреслити ті контексти роману, на яких логічно треба робити акценти при аналізі творчості Ч. Діккенса для студентів-філологів. Пропонована схема осмислення твору дасть можливість не тільки говорити про художню майстерність прозаїка, а й про зміну тенденцій світової літератури у висвітленні дійсності в добу Реалізму.

Актуальність дослідження. Твори Діккенса не лише викривають суспільні вади, а й утверджують християнське добродійне ставлення до людини, і в умовах глобалізованого і прагматичного сучасного світу мають суттєво вплинути на розвиток духовності молодого покоління, морально-філософські аспекти творчості письменника, також проблема гуманного ставлення до дитини в суспільстві визначають актуальність нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світогляд і естетичні погляди Ч. Діккенса формувалися у 30-і роки. Це був бурхливий і напружений період в історії Англії. У 1837 році на англійський престол вступила королева Вікторія, за ім'ям цієї монархині історичний період її правління одержав назву вікторіанської доби, цей термін набув специфічного змісту, включаючи не лише економічні і політичні аспекти, а й морально-етичні, філософські, художні – весь стиль життя та дискурс 50-х років в історії Британської монархії. «Это было время расцвета Великобритании, когда сложились характерные устои викторианского общества, наложившие отпечаток на всю последующую историю империи. Однако эта эпоха викторианской Англии одновременно с блестящими картинами жизни на Британских островах и викторианской моралью, любовью к искусству и роскоши имела и обратную сторону – это был мир бесправия, преступности, бедности, боли и скорби» (Андрианова, Рокина, 2017: 6).

Дитинство і юнацькі роки Ч. Діккенса були нелегкими, проте на основі важкого життєвого досвіду формувалися важливі риси майбутнього письменника-реаліста –

спостережливість і милосердя. Ця особливість його натури не була простою даниною вікторіанській моралі, що проповідувала співчуття до чужого горя і християнську допомогу ближньому, вона зумовлена життєвими обставинами і характером епохи, у якій поєднувалися багатство з бідністю, велич – з убогістю, респектабельність – зі злочинністю.

Отже, важливою соціальною місією та підсумком тривалих роздумів англійського митця стало створення «різдвяної філософії», основна ідея якої досягнення класового миру шляхом виправлення одних і виховання терпіння в інших, це своєрідний моральний кодекс, який має за основу християнські закони. Сьогодні помічаємо значне поживлення інтересу літературознавців до «різдвяної філософії» Ч. Діккенса. На думку, В. Дмитрук, «у наш час, коли загострилися соціальні суперечності, коли так помітна зневіра молоді у світлі ідеали, коли матеріальні цінності набувають першочергового значення, людина шукає порятунку в сім'ї, яка є надійною фортецею для того, хто потребує захисту» (Дмитрук, 2007: 113). Літературна спадщина англійського класика, який пропагував любов і співчуття до простої знешленної людини, не втратила своєї актуальності і в наш час.

Ч. Діккенс традиційно вважається засновником англійського реалістичного роману, як письменник перехідного періоду він творчо використовує надбання попередніх епох, синтезуючи елементи різних художніх напрямків. На думку І. Богданової, прагнучи художньої переконливості в досягненні поставленої мети, Ч. Діккенс використовує засоби різних естетичних систем, зокрема просвітництва, романтизму та реалізму: «на загальному реалістичному тлі роману, виписаному надзвичайно рельєфно, ретельно і правдиво, автор висновує за допомогою ряду романтичних прийомів (гіперболи, сатири, шаржу, гротеску, контрастів тощо) дидактичний сюжет про протистояння добра та зла з обов'язковою перемогою останнього у душі людини і в суспільстві. Мораль залишається основною, стрижневою темою творчості митця. Основні конфлікти, що зав'язуються на сторінках роману, носять саме морально-етичний характер і їх розв'язання можливе завдяки втручання позитивних моральних сил» (Богданова, 2012: 299). Так, у романі Ч. Діккенса «Пригоди Олівера Твіста», а саме він пропонується до розгляду студентам-філологам, надзвичайно відчутний вплив естетики романтизму: іронічність, гротесковість, співчутливі авторські характеристики, контрастне протиставлення персонажів, таємниця походження героя є типовими для романтичних творів. Перебування Олівера в пана Бранлоу є певною романтичною казкою, але дуже швидко герой потрапляє в реалістичний жорстокий світ англійського суспільства і повертається в шайку Фейджина. Попри всі негаразди фінал роману для Олівера є щасливим як у романтичній казці, добро перемагає зло.

Місце дії роману відбувається в Лондоні, похмурі лондонські нетрі, де пройшло дитинство автора твору, є уособленням бідності і злочинства. На думку О. Литкіної та А. Іванової, які досліджували концепт Лондона в романі «Пригоди Олівера Твіста», «для характеристики міста писатель использует следующие компоненты: 1) архитектура 2) внутренняя обстановка; 3) люди; 4) погода и природа; 5) звуки и запахи» (Иванова, 2014: 14.) Отже, столиця вікторіанської Англії із її великими можливостями стає місцем розвитку сюжету, формує характери та впливає на долі персонажів. Майже завжди урбаністичний пейзаж у Діккенса пов'язаний з брудними, похмурим, занедбаним містом: «Ось у цій частині Лондона за Докхедом, у Саутуорському передмісті є острів Джекоба,.. А коли спостерігач відведе очі від цього видовища й зверне увагу на самі оселі, його вкрай здивує те, що відкривється перед ним: хисткі дерев'яні галереї, що тягнуться вдовж задніх стін і поєднують у єдине ціле мало не десяток будинків, у підлозі галерей зяють пролами, крізь які видніється твань; із розбитих і заліплених папером вікон стирчать жердини, призначені начебто для того, щоб сушити білизну, якої там ніколи не буває; а кімнати там такі маленькі, такі брудні, такі тісні, що повітря здається надто смердючим навіть як на той бруд і гидоту, що сховані за тими стінами; дерев'яні прибудови нависають над багном і можуть щомиті завалитися в нього – так уже траплялося з декотрими; стіни заляпані грязюкою, фундаменти підгнили; всі мерзотні ознаки злиднів – бруд, гниля, покидьки – ось що прикрашав береги Фоллі-Дітччу» (Діккенс, 1987: 381). В описах міста Ч. Діккенс виступає істориком, змальовуючи реальні лондонські вулиці і місця: Ковент Гарден, Острів Джейкоба, Гайд

Парк та ін. На думку Л. Богачевської, «топоніми <у романі> несуть культурно-історичну інформацію, втілюють устрій життя носіїв тогочасної культури, систему поглядів, уявлень, умовностей та поведінки людей» (Богачевська, 2018: 99). Отже, урбаністичні картини Ч. Діккенса, окрім історичного контексту, мають важливу функцію: вони створюють психологічний настрій сприйняття тексту, допомагають розкрити внутрішній стан героїв, «служують модулятором соціальності, психологічності героя» (Богачевська, 2018: 100). Лондон – це не просто місце, де розгортаються події, він стає окремим персонажем твору, де сконцентровані нещастя, вади і злочини.

Роман «Пригоди Олівера Твіста» (1838) був написаний під впливом вражень від «Закону про бідних» (1834), за яким безробітних розлучали із сім'ями силоміць, забирали до так званих «робітничих будинків». Автор у творі торкнувся ряду важливих проблем, де розгортаючи широку панораму суспільного дна і злочинного світу розкрив трагедію дитини. У контексті християнського вчення Ч. Діккенс сприймав світ як арену зіткнення двох початків: добра і зла. З огляду на це, головне завдання твору – показати сувору правду заради того, щоб примусити суспільство бути справедливішим і милосерднішим і переконати читача, що не бідність є причиною страждань нужденних і злиденних, а ставлення оточуючих до них. Фінал твору оптимістичний і свідчить про можливість духовного відродження людини та глибоку переконаність у необхідності гуманного й морального вдосконалення суспільства.

Назва твору «Пригоди Олівера Твіста» налаштовує читача на щось захопливе і цікаве, але замість пригод цілком слушним було б слово поневіряння, бо життєвий шлях маленького Олівера був драматичним і навіть трагічним та представляв серію страшних картин голоду, злиднів і побиття.

Як свідчить передмова до роману, головна увага мала зосередитися на зображенні злочинного світу, до Діккенса цей світ переважно змальовувався в образах благородних, інтелектуальних злочинців-героїв так званого «нюгетського» (від назви лондонської в'язниці), або кримінального роману. Автор рішуче виступає проти ідеалізації та романтизації образу кримінальних злочинців: «я не бачив ніякої причини, чому покидьки суспільства не можуть прислужитися нашому моральному вдосконаленню... Мені здавалося, що змалювати гурт таких злочинців у всій неприкрашеній реальності, показати потворність їхнього морального обличчя, ницість і нікчемність їхнього способу життя, зобразити їх такими, які вони є насправді, – пацюками, які ховаються в найбрудніших закутках життя, і хоч куди вони звернуть свій погляд, скрізь перед ними бовваніє велика чорна шибениця, – мені здавалося, що показати це необхідно і що я зроблю користь суспільству» (Діккенс, 1987: 16).

Перші одинадцять розділів роману – це складні життєві випробування для головного героя, дитини-сироти Олівера Твіста: ферма, де утримуються парафіяльні діти, робітний будинок, лавка трунаря, притон Фейгіна справляють гнітюче враження на читача. Ч. Діккенс майстерно іронізує над державними інституціями, зокрема, у відділенні робітничого дому: «стара вихователька була жінка мудра і досвідчена; вона знала, що корисно дітям, а ще краще розуміла, що корисно їй самій. Тим-то більшу частину тижневої платні вона вживала на власні потреби, а підростаючому парафіяльному поколінню залишала мізерію навіть від тієї децимі, яка йому призначалася. Отже, в найглибших глибинах вона відкрила ще більшу глибину і тим самим виявила себе великим філософом-експериментатором» (Діккенс, 1987: 23), така система призводила до того, що діти занедужували з голоду або холоду і помирали, «чудовим доказом гуманності англійських законів» (Діккенс, 1987: 29) стала діяльність наглядової ради, яка прийняла ухвалу, щоб «усім злидарям було надано на вибір дві можливості (бо, ясна річ, силувати ніхто нікого не хотів!): або повільно конати з голоду в робітному домі, або померти швидкою смертю поза його стінами» (Діккенс, 1987: 29). Загальноновизнаним є той факт, що рівень моральності суспільства визначається тим, як воно ставиться до літніх людей і дітей, отже, Ч. Діккенс розкрив гостру соціальну проблему англійського суспільства часів вікторіанської доби.

Одна з центральних тем роману – це проблема виховання в суспільстві, де дитині з робітничого будинку в першу чергу треба рятувати власне життя, щоб не померти. З моменту появи на світ головний герой Олівер Твіст приречений на страждання: «парафіяльний вихованець, сирота з робітного дому, безрідний, вічно голодний злидень, якому не судилося знати в житті нічого, крім стусанів та штурханів, яким попихатимуть усі й не жалітиме ніхто», але, як не парадоксально, дитина, яка виросла у нелюдських умовах робітничого будинку, з великим болем покидає цей «рай з цегли та вапна»: Олівер пішов з містером Бамблом з осоружного дому, де безрадісні літа його дитинства жодного разу не були зігріті ласкавим словом чи тепліш поглядом. А проте він гірко заривав, коли хвіртка зачинилася за ним. Бо хоч які жалюгідні були малі товариші по нещастю, яких він залишав, – це були його єдині друзі. І почуття своєї самотності у великому безмежному світі вперше заповнило серце дитини» (Діккенс, 1987: 27), отже Ч. Діккенс, який у дитинстві пройшов складну життєву школу, викриваючи фальшиву благодійність державної системи, засуджує самотність дитини в жорстокому світі.

Позиція письменника-мораліста показова: образ Олівера залишається стійким носієм добра, усе його оточення сприяло тому, щоб хлопчик став злочинцем, але Ч. Діккенс намагається спростувати один із принципів реалістичного мистецтва, коли «середовище впливає на формування характеру», на думку І. Богданової, «важливим моментом ідейного задуму митця є переконання в тому, що формування чесної і порядної особистості можливе не лише за сприятливих умов, але й всупереч ним» (Богданова, 2012: 295). Протилежна концепція характеру подана в образі зведеного брата Олівера – Монкса, який одержав належне виховання в аристократичному середовищі та виявив найгірші людські якості, переслідуючи і намагаючись у будь-який спосіб позбавити брата законної спадщини. Ч. Діккенс наголошує, що вже з раннього дитинства в Олівера розвинене почуття відповідальності за ближніх: він героїчно відстоює честь своєї матері, яку ніколи в житті не бачив, у сутичці з Ноем Клейпелом, отже, характери героїв роману формуються поза впливом оточуючих обставин.

Повчальним є роман для читача-підлітка, важливі життєві уроки проходить Олівер у шайці «веселого старого джентльмена» Фейгіна, де діти – представники злочинного світу, які хочуть бути схожими на дорослих: палять довгі глиняні люльки та пригощаються спиртним, і майстерно опановують мистецтво крадіжки. Уроки були професійними і мали вигляд театралізованої вистави, малі злочинці непомітно витягали з кишень один в одного хустки. Маючи наївний характер, Олівер і не підозрював, що займається небезпечною справою: «в одну мить хлопчиківі спала з очей полуда: то ось звідки беруться і хусточки, і годинники, і коштовності, ось чим займається Фейгін! Ще секунду він стояв, відчуваючи, як здіймається й вогнем обпікає його гаряча хвиля жаху, а тоді, геть розгублений, переляканий, він, сам не знаючи, що робить, щосили, щодуху кинувся тікати» (Діккенс, 1987: 81). Ця перша небезпечна шахрайська справа приводить Олівера до судової зали, а далі, нібито в казці, у його житті з'являється милосердний і добрий містер Бранлоу, який декілька разів несподівано приходив на допомогу в складні періоди життя маленького сироти, можливо, ця історія мало схожа на правду, але в такий спосіб Ч. Діккенс намагається переконати читача, що «без самовідданої любові до інших, сердечної доброти і вдячності тому, чий закон милосердя і чия велика властивість – благовоління до всього на землі, що дихає, – без цього досягнути щастя неможливо» (Діккенс, 1987: 415).

Висновки з даного дослідження. Рамки статті дозволили зупинитися лише на окремих методичних аспектах аналізу творчості Чарльза Діккенса в контексті вузівського курсу історії зарубіжної літератури. Роман «Пригоди Олівера Твіста» орієнтований на осмислення проблем соціальних через призму моральних цінностей, щоб застерегти суспільство від байдужості і змусити стати справедливим і милосерднішим. Зневірений у суспільних порядках, Ч. Діккенс убачав краще майбутнє у вихованні та розвитку моральної та чесної особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрианова В. А., Рокина Г. В. «Плохая Англия» – обратная сторона викторианского общества второй половины 19 века. Вестник Марийского государственного университета Серия «Исторические науки. Юридические науки». 2017. Т. 3. № 3 (11). С. 5–17.
2. Богачевська Л. О. Особливості урбаністичних та часово-просторових характеристик у романах «Пригоди Олівера Твіста та «Домбі і син» Ч. Діккенса. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2018. № 37. Т. 1. С. 98–101.
3. Богданова І. В. Реалізм Ч. Діккенса: синтез елементів різних художніх систем (за романом «Пригоди Олівера Твіста»). Мова і культура. 2012. Вип. 15. Т. 1. С. 293–300. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_1_54
4. Дем'яненко С. Чарльз Діккенс. «Пригоди Олівера Твіста»: авторський підхід до вивчення роману, 10 клас. Всесвітня література в сучасній школі: наук.-метод. журн. 2016. № 11. С. 48–53
5. Діккенс Ч. Пригоди Олівера Твіста. К.: Дніпро, 1987. 424 с.
6. Дмитрук В. А. Мотиви різдва як сімейного свята у ранніх творах Ч. Діккенса. Вісник Національного університету «Львів. політехніка». Проблеми лінгвістики наук.-техн. і худож. тексту та питання лінгвометодики. 2007. № 586. С. 112–115.
7. Иванова А. А. Концепт «Лондон» в романе Чарльза Диккенса «Оливер Твист». Молодежный научный форум: Гуманитарные науки: электр. сб. ст. по мат. XV Междунар. студ. науч.-практ. конф. 2014. № 8(15). С. 13–27. URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/8\(15\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/8(15).pdf))
8. Ивашева В. В. Творчество Диккенса. М.: Изд-во МГУ, 1954. 470 с.
9. Журило І. М. Вивчаємо роман Чарльза Діккенса «Пригоди Олівера Твіста». Зарубіжна література в школах України: наук.-метод. журн. 2014. № 10. С. 48–51.
10. Лібман З. Я. Чарльз Діккенс. К.: Дніпро, 1982. 186 с.
11. Михальская Н. П. Чарльз Диккенс: Очерк жизни и творчества. М.: Учпедгиз, 1959. 124с.
12. Честертон Г. К. Чарльз Диккенс. М.: Радуга, 1982. 205 с.

REFERENCES

1. Andrianova, V.A., & Rokina G.V. (2017). «Plohaya Angliya» – obratnaya storona viktorianskogo obschestva vtoroy poloviny 19 veka [“Bad England” - the flipside of Victorian society in the second half of the 19th century]. Vestnik Mariyskogo gosudarstvennogo universiteta Seriya «Istoricheskie nauki. Yuridicheskie nauki» - Bulletin of Mari State University Series “Historical Sciences. Jurisprudence”, 3 (11), 5-17.
2. Bohachevska L.O. (2018) Osoblyvosti urbanistychnykh ta chasovo-prostorovykh kharakterystyk u romanakh “Pryhody Olivera Tvista” ta “Dombi I Syn” Ch.Dikkensa. [Peculiarities of urbanistic and temporal-spatial characteristics in the novels "The Adventures of Oliver Twist and "Dombey and Son "by Ch. Dickens.] Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. Filolohiia - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University, 1(37), 98-101.
3. Bohdanova, I.V. (2012). Realizm Ch. Dikkensa: syntez elementiv riznykh khudozhnikh system (za romanom “Pryhody Olivera Tvista”). [Realism of Ch. Dickens: synthesis of elements of different artistic systems (on the basis of the novel "The Adventures of Oliver Twist"]. Mova i kultura – Language and Culture, 1(15), 293-300. Retrieved from URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_1_54
4. Demianenko, S. (2016) Charlz Dikkens. “Pryhody Olivera Tvista”: avtorskyi pidkhid do vyvchennia romanu, 10 Klas [Charles Dickens. "The Adventures of Oliver Twist": author's approach to the study of the novel, year 10]. Vsesvitnia literatura v suchasni shkoli: naukovy-metodychnyi zhurnal - World literature in modern school: scientific and methodological journal, 11, 48-53.
5. Dikkens, Ch. (1987). Pryhody Olivera Tvista [The Adventures of Oliver Twist]. K.: Dnipro.
6. Dmytruk, V.A. (2007). Motyvy rizdva yak simeinoho sviata u rannikh tvorakh Ch.Dikkensa [Christmas motifs as a family holiday in the early writings of Dickens]. Visnyk Natsionalnoho universytetu Lviv. politekhnika. Problemy lnhvistyky nauk.-tekhn. i khudozh. tekstu ta pytannia lnhvometodyky - Bulletin of the National University "Lviv. Polytechnic". Problems of linguistics and artist. text and questions of linguomethodics, 586, 112-115.
7. Ivanova, A.A. (2014). Kontsept «London» v romane Charlza Dikkensa «Oliver Tvist» [The London concept in Charles Dickens's novel Oliver Twist]. Molodezhnyi nauchnyi forum: Gumanitarnye nauki: elektronnyi sbornik po XV materialam mezhdunarodnoy studencheskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii - Youth Scientific Forum: Humanities: Electronic collection of materials from the XVth international student scientific and practical conference, 8(15), 13-28. Retrieved from URL: [https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/8\(15\).pdf](https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/8(15).pdf))
8. Ivasheva, V.V.(1954). Tvorchestvo Dikkensa [The works of Dickens]. M.: Izd-vo MGU.
9. Zhurylo, I. M.(2014). Vychaiemo roman Charlza Dikkensa “Pryhody Olivera Tvista” [We study the novel of Charles Dickens "The Adventures of Oliver Twist"]. Zarubizhna literatura v shkolakh Ukrainy - Foreign Literature in Ukrainian Schools, 10, 48-51.
10. Libman, Z.Ya. (1982). Charlz Dikkens [Charles Dickens]. K.: Dnipro.
11. Mihalskaya, N.P. (1959). Charlz Dikkens: Ocherk zhizni i tvorchestva [Essay on life and art]. M.: Uchpedgiz.
12. Chesterton, G.K. (1982). Charlz Dikkens [Charles Dickens]. M.: Raduga.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Вечірко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератури Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми психологічного аналізу в художньому творі.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Oksana Vechirko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Literature, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: problems of psychological analysis in fiction.

УДК 811.112.2'373+37.016:004.087.5

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.103>

**ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ СМАРТФОНІВ:
МОЖЛИВОСТІ ТА НЕБЕЗПЕКИ**

Ольга ГВОЗДЯК (Ужгород, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5760-576X>

e-mail: hvozdyak@ukr.net

Вікторія СИНЬО (Ужгород, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2879-9283>

e-mail: vika.syno@gmx.de

Марія ВЕРЕШ (Ужгород, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5923-7243>

e-mail: mariya.veresh@gmail.com

ГВОЗДЯК Ольга, СИНЬО Вікторія, ВЕРЕШ Марія. ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ СМАРТФОНІВ: МОЖЛИВОСТІ ТА НЕБЕЗПЕКИ. У статті розглянуто роль смартфонів під час засвоєння учнями нової лексики на заняттях із німецької мови. Подано короткий опис мобільних додатків від видавництва PONS Vocabulary Trainer, Vocabeltrainer від видавництва Cornelsen та продукти Goethe-Institut для підлітків і дорослих. Відзначено важливу роль смарт-додатків, які сприяють самостійному вдосконаленню вмінь і навичок учнів. Стаття розкриває можливості та небезпеки таких програм і на прикладі «Quizlet» доводить їх ефективність.

Ключові слова: смартфон, німецька мова, смарт-додатки, навчальні сети Quizlet.

HVOZDYAK Olha, SYNO Viktoriya, VERESCH Mariya. LEARNING VOCABULARY WITH SMARTPHONES: BENEFITS AND RISKS. Currently, the studies on foreign languages with the use of new technologies, the application of which opens new ways and opportunities for mastering foreign languages and promotes the integration of Ukrainian pedagogy in the European educational system are in the centre of scientific attention. Therefore, the issue of using IT innovations, in particular smartphones, as carriers of educational information when learning foreign languages is topical. However, the materials available on the Internet also have the hidden threat of loss of the right direction in which one should go, since it is impossible to cover and fully make use of the necessary amount of information available online. In recent years, smartphones have become increasingly important, replacing some of the features of computers, allowing us to work in any situation and location. In the App Store and Play Market, we can find a large number of applications that are designed to make learning and memorizing vocabulary easier. In the article, we provide a brief description of mobile applications from PONS Vocabulary Trainer, the “Vokabeltrainer” from Cornelsen and the products of Goethe-Institut for young adults and adults. The effectiveness of this online resource has been tested using an experiment conducted in two groups of full-time students of the Faculty of Foreign Philology of the State University “Uzhhorod National University”. The participating students study the German language as a second foreign language during their first and seventh semester. The purpose of the experiment has been to find out how the qualitative and quantitative indicators of learning new vocabulary can change by using this online resource. The experiment confirmed the feasibility of using online resources for learning and memorizing the required lexical minimum.

Keywords: smartphone, German, smart apps, “Quizlet” training sets.

Постановка проблеми. На сучасному етапі в системі освіти України приділяється значна увага вивченню іноземних мов із залученням технічних новинок, зокрема й смартфонів, використання яких відкриває нові шляхи й можливості якісного опанування іноземними мовами і сприяє інтеграції української педагогіки в європейській освітній

простір. Тому проблема використання сучасних ІТ-новинок, зокрема смартфонів, як носіїв навчальної інформації при вивченні іноземних мов є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що в сучасних умовах наукові пошуки українських і зарубіжних учених орієнтовані на різні підходи й методи впровадження мобільних технологій на заняттях з іноземної мови в середній школі та виші (М. Бон, Р. Брінітцер, І. Власюк, Р. Горбатюк, І. Зачепа, Т. Коваль, А. Кушнір, А. Твердохліб, Н. Прокопчук, Ю. Тулашвілі, Д. Файк та ін.).

Мета статті полягає в розкритті можливостей та ефективності використання смартфонів на заняттях із німецької мови з метою успішного засвоєння лексики на прикладі навчального сету „Quizlet“ та виявленні небезпек, які можуть виникати при цьому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Іноземною мовою можна комунікувати навіть із незначними знаннями граматики, але без слів цей процес одразу стає неможливим (Quetz, 1998). Це твердження здивує багатьох учнів, оскільки вони здебільшого сприймають вивчення мови як механічне заучування, інколи навіть напам'ять, граматичних правил. Словниковий склад будь-якої мови – це її важливий компонент, точніше, докомунікативні навички, що потребують постійного вдосконалення та регулярного практичного використання. Саме лексику ми забуваємо за відсутності такої мовної практики.

Метою вивчення іноземної мови є вільне володіння нею на практиці, тому вихідною та кінцевою точкою роботи над лексикою є мовні навички. Таким чином, пояснення та тренування лексичного мінімуму повинно приводити до однієї з кінцевих мовних навичок (читання, слухання, писемна чи усна комунікація). Справжнє ефективне пояснення нового лексичного матеріалу має завжди відбуватися в рамках більш широкого контексту, передусім завдяки загальновідомим знанням. Саме вони формують горизонти очікування й відповідно допомагають сфокусувати увагу на потрібній інформації. Дослідження діяльності людського мозку доводять, що саме широкі контексти краще запам'ятовуються, ніж ізольовані знання (Brintzer, 2017: 61). Не пов'язаний між собою та з комунікативною ситуацією словниковий запас забувається дуже швидко.

Активний і пасивний словниковий склад зберігається в нашому мозку по-різному: у ментальному лексиконі слово співвідноситься зі значенням, тобто дієслово асоціюється з дією, іменник – із прототипом, прикметники запам'ятовуються в поєднанні з іменником, із яким вони логічно пов'язуються, наприклад: *weißer Schnee*. Таким чином, навіть зміст слова комплексно репрезентується в мозку (Brintzer, 2017: 61). Крім значення, учень повинен запам'ятати звукову та орфографічну форму слова. Ще один аспект, що допомагає нам зберегти слово і дати змогу його відтворити, – емоції. Наприклад, слово *die Zitrone* викликає одразу типове уявлення і може навіть провокувати слиновиділення.

Все вищеназване впливає на закріплення нової лексики, яка повинна пояснюватися з використанням різноманітних методів, що дасть змогу задіяти всі можливі канали навчання. Чим більше зв'язків виникає в учня, тим ефективнішим буде процес засвоєння лексики. Давно перевіреними є такі можливості, як пояснення, утворення синонімічних чи антонімічних рядів, візуалізація за допомогою картинок, пантоміма для пояснення дієслів. Не слід забувати також про переклад, особливо високого рівня, коли потрібно передавати переносні та конотативно забарвлені значення. Останнім часом усе частіше з цією метою використовують технічні засоби, наприклад різноманітні програми, онлайн-ресурси, мобільні додатки.

Актуальна ситуація в мовленнєвій практиці різниться від одного вчителя до іншого. Деякі педагоги недооцінюють важливість роботи з лексикою і залишають учня напризволяще, вимагаючи тільки знання слів на наступне заняття. З іншого боку, методичні теорії обґрунтовують концепти учнєнцентрованого навчання, у рамках якого вчителі пояснюють мету вивчення того чи того лексичного мінімуму і якнайефективніше оформлення навчального процесу (Bohn, 2005: 6). Схожа ситуація і з мобільними пристроями, без яких зараз важко уявити життя людей і які, водночас, викликають неоднозначну реакцію вчителів. Багато педагогів, однак, вважають мобільний телефон фактором, що заважає та відволікає на занятті, і тому часто забороняють їх використання. Інші ж вчителі, навпаки, мотивують своїх учнів самостійно шукати переклади та дефініції

слів у мобільних додатках словників чи шукати потрібну інформацію в інтернеті (Feick, 2015: 14).

Із 80-х років 20-го століття починають активно використовуватися можливості комп'ютера для вивчення іноземної мови. Програми того часу базувалися тільки на текстах, тобто учням пропонувалася тільки робота з текстом та лексикою, без фото чи аудіо. Навіть сучасні вправи в цифровому просторі здебільшого репродуктивного характеру і дають мало можливостей для варіативності та тренування продуктивних навичок. Але вони сприяють закріпленню морфологічних аспектів, передусім стосовно лексики. Заняття з іноземної мови за допомогою комп'ютера також має великі переваги, оскільки дозволяє індивідуалізувати роботу над матеріалом та показує одразу досягнений результат (Bohn, 2005: 146). Доступний в Інтернеті матеріал відкриває широкі горизонти для вивчення іноземної мови, однак містить у собі також приховану загрозу втратити орієнтацію, оскільки неможливо охопити й використати всі наявні тут ресурси. В останні роки дедалі важливішими стають смартфони, які замінюють деякі функції комп'ютерів та дозволяють працювати в будь-якій ситуації та локації. В App Store та Play Market можна знайти велику кількість додатків, метою яких є вивчення та закріплення лексики. Нижче подаємо короткий огляд деяких додатків для підлітків та дорослих, не претендуючи, однак, на вичерпну характеристику всіх наявних онлайн-пропозицій.

Одним із широковживаних є додаток від видавництва PONS Vocabulary Trainer із більш ніж 500 тис. скачувань. Він безкоштовний, але для користування потрібна реєстрація. Учні пропонують флеш-карти з вимовою, до яких наявний також переклад, після чого на етапі закріплення можна виконати три види завдань: знайти слово, сховане між буквами, співвіднести слово і його переклад та скласти слово з букв. Для перевірки засвоєння знань потрібно самостійно написати слово. Додаток рекомендовано для вивчення не тільки німецької, але й для інших мов, оскільки можна легко змінювати мову. Користувачам запропоновано різні теми, переважно рівня А1. Програма фіксує прогрес учня, відмічаючи, чи правильно було виконано завдання до кожного слова. Учні пропонуються поширені розмовні теми різними мовами світу: німецькою, англійською, італійською тощо. Дуже зручним, на нашу думку, є те, що учень не бачить одразу перекладу слова, а повинен відкрити його, немов стираючи скетч-карту. Це вже попередній етап для вивчення нового слова.

Цікавий додаток Vocabeltrainer від видавництва Cornelsen, перевагою якого є відповідність певному навчальному посібнику цього видавництва, тобто учневі пропонуються вже готові словникові статті на відповідному рівні й до конкретної теми. Недоліком цього додатку є те, що він платний, чим і зумовлена відносно невисока кількість скачувань. Так як і в інших додатках, програма спочатку вводить нову лексику за допомогою готових двосторонніх флеш-карток, де користувач може відмітити, чи слово відоме або невідоме, занадто легке тощо. Усього запропоновано 5 варіантів відповіді. На наступному етапі учень має змогу перевірити свої знання за допомогою завдання «правильно – неправильно», окрім слова та його пояснення рідною мовою, учень може додатково побачити приклад вживання слова в тексті підручника. Додатково користувач може перевірити свої знання в грі з обмеженням часу. Завдання полягає в підборі правильного варіанта перекладу слова з трьох запропонованих. Для анімації використовуються камінці різного кольору, які в досить швидкому темпі заповнюють екран.

Серед усього різноманіття мобільних додатків важливу роль відіграють продукти Goethe-Institut, який є одним із флагманів у вивченні німецької мови та розробці нових методик. Для опанування новою лексикою Goethe-Institut пропонує додаток під назвою Lern Deutsch. Stadt der Wörter. Пропозиція безкоштовна для користувачів і вже була скачана більше 100 тис разів. Для використання потрібно зареєструватися або увійти через свій Facebook-Account. Далі користувач потрапляє до міста, звідки він розпочинає вивчати нові слова рівня А1, заповнюючи пропуски в реченнях. Позитивним у цьому додатку є його анімація та чудова візуалізація, яка дозволяє уникнути непорозумінь. Користувач вивчає на одній локації 5-6 нових слів, що якраз є достатніми для засвоєння. Одразу тренується і слухання, оскільки учень не тільки бачить речення і відповідне слово, але й чує це речення. Для опанування запропоновано лексику тих головних тем, якими послуговуємося в

повсякденному житті, – *Essen, Hotel, Verkehrsmittel*. Цікавим бонусом є можливість грати з реальними користувачами, які вивчають німецьку мову. Для цього користувач має набір міні-ігор.

Одним із вдалих веб-сайтів, що знаходяться у вільному доступі, є представлена в межах цього дослідження допоміжна програма Quizlet. Онлайн-ресурс Quizlet з 2005 року успішно функціонує і допомагає учням запам'ятовувати лексичні одиниці тих мов, які вони вивчають. Наразі вже стартувала й версія для мобільних телефонів, яку можна безкоштовно завантажити чи в AppStore чи PlayMarket і яка була скачана більше 5 мільйонів разів. Програма дозволяє своїм користувачам різноманітно структурувати та тренувати потрібний лексичний матеріал різного рівня складності. Великою перевагою ресурсу є відносно велика кількість запропонованих завдань (тестів та ігор) та високий ступінь самостійності під час її виконання. Користувачам пропонується, з одного боку, досить стандартизований порядок вивчення нового лексичного матеріалу: введення, автоматизація та перевірка засвоєння. Однак кожен може вибирати власну швидкість вивчення, набір слів, види й типи тестових завдань та темп засвоєння лексики. Розробники пропонують тестові завдання типу «правильно / неправильно», тести множинного вибору, завдання на доповнення відсутньої інформації. Користувач може самостійно корегувати послідовність тестових завдань та умови до них, вибираючи різні режими, використовувати один із готових модулів, яких уже більше 200 мільйонів, а може й створювати нові згідно з власними потребами. Функціонує також платна версія програмного забезпечення для вчителів, які можуть завдяки їй слідкувати за прогресом кожного учня, створювати необмежену кількість навчальних сетів.

Ефективність представленого інтернет-ресурсу було перевірено за допомогою експерименту, проведеного у двох групах денного відділення факультету іноземної філології ДВНЗ «УжНУ», студенти якого вивчають німецьку мову як другу іноземну протягом першого та сьомого семестру. Метою експерименту було з'ясувати, як зміняться якісні та кількісні показники опанування новою лексикою за допомогою онлайн-ресурсу. План проведення експерименту охоплює розробку питальника, завданням якого є фіксація стану, розробка навчальних сетів для кожної з груп на онлайн-платформі Quizlet, перевірка рівня засвоєння нової лексики та проведення ще одного опитування, метою якого є повторний аналіз якісних та кількісних показників. Експеримент проводився на основі таких тем: для першого курсу – «*Wohnung*» (лекція 4 підручника *Schritte international neu 1*), для 4 курсу – «*Städte erleben*» (лекція 6 у підручнику *Sicher! B2*).

Перед початком експерименту було опитано студентів щодо способів вивчення нової лексики і часу, який вони на це витрачають. Із цією метою студенти отримали питальник, де відзначили, яким методом зазвичай опановують нові слова до теми. В опитуванні загалом узяли участь 27 студентів, із яких 14 студентів четвертого та відповідно 13 – першого курсів. В іншому питальнику учасники експерименту позначили головні прийоми, якими послуговуються під час вивчення лексики: 13 осіб найчастіше використовують нове слово в реченні, 5 студентів вивчають слова без контексту, тільки запам'ятовуючи переклад та артикль, ще троє утворюють словосполучення, двоє записують у словник і один використовує асоціограми. З'ясувалося, що студенти вчать у середньому 20–30 нових слів на тиждень і витрачають на це близько 30 хвилин.

На наступному етапі експерименту студенти отримали посилання на навчальні сети Quizlet, підготовлені викладачем. У якості домашнього завдання студенти повинні були виконати всі вправи, запропоновані програмою до цих сетів, та зафіксувати час, який їм для цього знадобився. На наступному занятті проводилося вимірювання ефективності програми. Як з'ясувалося, студенти виявили кращі показники якості, ніж зазвичай. Більше 80% лексики було засвоєно. Витрачений для цього час скоротився на 35%, хоча студенти відзначили, що загалом навчалися довше, оскільки їм сподобалося і вони шукали інші сети до подібних тем та додатково виконали їх.

Відповіді на питальник засвідчили, що 100% студентів залюбки використовуватимуть онлайн-ресурс і в майбутньому для вивчення нової лексики. Переваги цього методу помітні: програма дозволяє завжди повернутися до матеріалу і повторити його, учні можуть також самостійно вибрати тип завдання, який їм найбільше подобається. На вибір пропонується 4 види тестів, можливість поміняти порядок та вид опитування. Програма фіксує вже засвоєні

лексичні одиниці, дозволяючи концентруватися передусім саме на тих словах, де студенти ще роблять помилки. Засвоєння лексичного мінімуму здійснюється в найбільш комфортному для учня темпі. Завдяки ігровій формі навчальний процес проходить невимушено, спокійно, без додаткового стресу. Студенти першого семестру навчання відзначили також як позитивну можливість прослухати лексичну одиницю, що суттєво полегшує засвоєння матеріалу. Серед недоліків програми зафіксовано деяку обмеженість наявних інструментів і потребу створювати індивідуальні навчальні сети.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, проведений нами експеримент підтверджує доцільність використання онлайн-ресурсів для вивчення та закріплення лексичного мінімуму. Студенти виявили чітку прогресію при вивченні нового лексичного мінімуму. Створення нових навчальних модулів вимагає від викладача затрат додаткового часу для підготовки до занять, але отримані результати переконують у доцільності такої додаткової пропозиції. Доречним видається також створення готової бази навчальних сетів до тем, які передбачені програмами.

Загальним недоліком роботи з мобільними пристроями є те, що жодна школа не буде достатньо технічно забезпечена для ефективної роботи, а це означає, що діє принцип *Bring your own device*. Підводним каменем цього принципу є нерівні умови школярів, пристрої яких різняться за швидкістю, функціональністю та іншими параметрами.

Важливим аспектом навчальної діяльності є також технічні компетентності вчителя, від якого вимагається високий рівень відкритості, мобільності та гнучкості. Так само викладач повинен зробити все можливе, щоб мінімізувати негативний вплив мобільних пристроїв, особливо на учнів молодших класів. Для цього потрібно виробити загальні правила користування технічними засобами в навчальному процесі. Якщо дотримуватись усіх корисних порад та правил, то використання мобільних пристроїв тільки підвищить ефективність вивчення будь-якої мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Bohn R. Probleme der Wortschatzarbeit / R. Bohn. – Berlin, München: Langenscheidt, 2005. – 192 S.
2. Brintzer M., Hantschel H.-J., Kroemer S., Möller-Frorath M., Ros L. DaF unterrichten: Basiswissen Didaktik – Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. – Stuttgart: Klett, 2017. – 200 S.
3. Feick D. Mehr als nur Apps. Mobiles lernen im DaF-Unterricht // Fremdsprache Deutsch, Volume 53, 2015. – S. 14-18.
4. Quetz J. Der systematische Aufbau des mentalen Lexikons. In: Timm J.-P. (Hrg.) Englisch lernen und lehren. Didaktik des Englischunterrichts. – Berlin: Cornelsen, 1998. – S. 270-292.

REFERENCES

1. Bohn, R. (2005). Probleme der Wortschatzarbeit. Berlin, München: Langenscheidt, 192 S.
2. Brintzer, M., Hantschel, H.-J., Kroemer, S., Möller-Frorath, M., Ros, L. (2017). DaF unterrichten: Basiswissen Didaktik – Deutsch als Fremd- und Zweitsprache. Stuttgart: Klett, 200 S.
3. Feick, D. (2015). Mehr als nur Apps. Mobiles lernen im DaF-Unterricht // Fremdsprache Deutsch, Volume 53, S. 14-18.
4. Quetz, J. (1998). Der systematische Aufbau des mentalen Lexikons. In: Timm J.-P. (Hrg.) Englisch lernen und lehren. Didaktik des Englischunterrichts. Berlin: Cornelsen, S. 270-292.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ольга Гвоздяк – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Заслужений працівник освіти України.

Наукові інтереси: методика викладання німецької мови в школі та виші, міжкультурні та мовні контакти.

Вікторія Синьо – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Наукові інтереси: методика викладання німецької мови в школі та виші.

Марія Вереш – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Наукові інтереси: методика викладання німецької мови у школі та виші.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Olha Hvozdyak – PhD in Pedagogical Sciences, Docent, Associate Professor, Head of the Department of German Philology at the Uzhhorod National University. Honoured Education Lecturer of Ukraine.

Scientific interests: methods of teaching German at school and in higher education, intercultural and linguistic contacts.

Viktoriya Syno – PhD in Philological Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of German Philology at the Uzhhorod National University.

Scientific interests: methods of teaching German at school and in higher education.

Mariya Veresh – PhD in Philological Sciences, Associate Professor of the Department of German Philology at the Uzhhorod National University.

Scientific interests: methods of teaching German at school and in higher education.

УДК 811.111(07):378.147

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077.2020.187.104>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Олена ГЛАДКА (Кривий Ріг, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9128-1551>

email: helenglad25@gmail.com

ГЛАДКА Олена. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФОНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ. У статті розглянуто особливості формування фонологічної компетентності майбутніх учителів іноземної мови; конкретизовано поняття “фонологічна компетентність майбутнього вчителя” та її складові, до яких відносять знання та навички перцепції і продукції: звукових одиниць мови та способів їх реалізації у певному контексті; фонетичних ознак розрізнення фонем, фонетичного складу слів, фонетики речення, фонетичної редуції, особливостей вимови діалектів; виокремлено етапи формування фонологічної компетентності майбутніх учителів іноземної мови та запропоновано приклади завдань, характерних для кожного етапу.

Ключові слова: фонологічна компетентність; майбутній учитель; іноземна мова; вимова; фонема; інтонація; етап.

HLADKA Olena. FORMING FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' PHONOLOGICAL COMPETENCE. The article deals with peculiarities of forming future foreign language teachers' phonological competence. The notion "phonological competence" and its constituents are specified. The stages of forming future foreign language teachers' phonological competence are defined. The examples of tasks peculiar for each stage are suggested. Phonological competence as a part of linguistic competence includes knowledge and skills of perception and production of sounds (phonemes) of the language and ways of their implementation in a specific context (allophones), phonetic characteristics of phoneme distinction; phonetics of the sentence (prosody); the stress and rhythm of the phrase, intonation; phonetic reduction, peculiarities of pronunciation of various dialects. On the basis of the four principles of foreign language teaching: principle of comparative analysis of phonological systems of native and foreign languages, the principle of conscious and imitating pronunciation training, the principle of visualization in teaching pronunciation; the principle of communicative organization of pronunciation training. Depending on the extent of difficulty mastering of the phoneme of the English language is determined by the method of its introduction, the nature and sequence of phonetic exercises, their diversity. However, the stages of formation of phonetic skills always include: 1. tentatively preparatory; 2. stereotypically situational; 3. variative-situational, in the process of which the introduction of the sound automation of students' actions with the sounds of a foreign language take place. At each of the suggested stages specific activities are applied. Thus, "Minimal Pairs Bingo", "Odd One Out", "Run and Grab", "Fruit Salad", "Chinese Whispers", "Happy Family", etc are recommended tasks for the sound automation of students' actions with the sounds of a foreign language whereas for successful teaching English intonation patterns different types of interactive activities are applied in the process of learning.

Key words: phonological competence, future teacher, foreign language, pronunciation, phoneme, intonation, stage.

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційні процеси, що відбуваються у глобальному масштабі, розширення кордонів між країнами всього світу надають можливість вільного спілкування іноземною мовою, яке неможливе без чітко сформованих навичок вимови. У керівному документі «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти» (Ніколаєва, 2003: 174) наголошено на необхідності володіння «чіткою, природною вимовою та інтонацією», а також можливістю «варіювати інтонацію і правильно вживати фразовий наголос для вираження найтонших відтінків значення» згідно із дескриптивними критеріями рівнів володіння мовою «Незалежний користувач» та «Досвідчений користувач». Коректне фонетичне оформлення мовлення має важливе практичне значення для комунікантів і

дозволяє виражати власне ставлення до співрозмовника та предмета розмови, і таким чином досягати мети висловлювання.

Водночас необхідно зауважити, що робота вчителя спрямована не лише на власне спілкування та передачу інформації і досвіду учням іноземною мовою, а й на ознайомлення зі способами реалізації звукових одиниць у певному контексті, фонетичними ознаками розрізнення фонем, інтонаційного оформлення речення та іншими фонетичними явищами. Більше того, вимова вчителя – це зразок для наслідування у процесі навчання учнів.

Вищезазначене зумовлює необхідність формування іншомовної фонологічної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Проблема формування фонологічної (фонетичної) компетентності завжди привертала увагу методистів. У дослідженнях останніх років необхідно виокремити роботи авторів, які внесли вагомий внесок у розробку різних аспектів даного феномену, окреслили зміст і структуру фонологічної (фонетичної) компетентності (С.Л. Бобир, Н.Ф. Бориско, В.В. Бужинський, Ю.В. Головач, Н.Л. Гончарова, А.В. Долина, Т.Є. Єременко, О.О. Корзун, В.В. Перлова, О.В. Старостенко, М.С. Трубецький, А.М. Хомицька, А.О. Хомутова).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на те, що у методиці викладання іноземних мов висвітлено чимало аспектів формування фонологічної (фонетичної) компетентності на різних етапах навчання, у різних типах навчальних закладів, проблема формування фонологічної компетентності майбутніх учителів іноземної мови не була об'єктом спеціального дослідження і донині не отримала належного теоретичного обґрунтування.

Формулювання цілей статті. Тому завданням статті є дослідити особливості формування фонологічної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши історію розвитку методів навчання іноземних мов можна дійти висновку, що усвідомлення важливості формування фонологічної компетентності студентів як науковцями, так і тими, хто навчається, пройшло довгий шлях від повного забуття (граматико-перекладний метод) до позиції пріоритетного напрямку (аудіо-лінгвальний метод). Необхідно зауважити, що більшість методів, визнаних сьогодні як провідні, акцентують увагу на лексико-граматичному компоненті мови, необґрунтовано залишаючи фонологічний аспект на майже самостійне опрацювання студента.

Із метою дослідити причини низького рівня сформованості фонологічної компетентності абітурієнтів було проведено анкетування серед вчителів іноземних мов загальноосвітніх шкіл. Серед причин ситуації, що склалася, часто називають неможливість якісного засвоєння фонетики іноземної мови у зв'язку із відсутністю здібності до імітації, абсолютного музичного слуху, тих, хто навчається, недостатня кількість часу на уроці для кропіткої праці над вимовою та інтонаційним оформленням фрази, тощо. Найбільш поширеним поясненням був більш практичний аспект: рівень сформованості фонологічної компетентності школярів не є необхідним компонентом перевірки ЗНО.

Анкетування викладачів іноземної мови педагогічного університету показало майже тотожні результати: разом із незадоволенням рівнем сформованості фонологічної компетентності студентів-першокурсників, більшість викладачів зауважили, що починати навчати студента іноземної фонетики запізно у зв'язку із сформованістю артикуляційної бази і неможливістю досягти високих результатів.

Отже, існує об'єктивне пояснення низького рівня сформованості вищезазначеного феномену. Незважаючи на пояснення, нові вимоги до формату ЗНО (включення до його складу розділу “Аудіювання”) та до професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови, окреслені у нормативних документах, підкреслюють необхідність формування фонологічної компетентності студентів як рівноправної складової лінгвістичної компетентності.

Незважаючи на величезну кількість дисциплін, що викладаються іноземною мовою, процес формування фонологічної компетентності студентів педагогічного університету може відбуватися успішно та якісно саме під час вивчення курсу Практичної фонетики англійської мови та частково Практичного курсу англійської мови.

Для кращого розуміння процедури підготовки, необхідно визначити базові поняття. Фонологічна компетентність входить до складу лінгвістичної компетентності поряд із лексичною, граматичною, семантичною, орфографічною та орфоепічною компетентністю і включає знання та навички перцепції і продукції: звукових одиниць (фонем) мови та способів їх реалізації у певному контексті (алофонів), фонетичних ознак розрізнення фонем (дистинктивних ознак, напр., сонорності, назальності, закритості, лабіальності), фонетичного складу слів (складоподілу, фонетичних відрізків, словесного наголосу і тону); фонетики речення (просодії): наголосу і ритму фрази, інтонації; фонетичної редукції: вокалічної редукції, сильних і слабких форм, асиміляції, елізії (Ніколаєва, 2003: 174). Необхідно додати, що у зв'язку із численними діалектами англійської мови, під час вивчення курсу Практична фонетика англійської мови за основу взято стандартну надбану вимову (Received Pronunciation) - діалект, який не властивий певному регіону, а характерний у першу чергу класу освічених людей. Але під час формування фонологічної компетентності студентів необхідно знайомити із особливостями вимови американського, австралійського, новозеландського, канадського, південно-африканського, тощо діалектів.

Дійсно, у зв'язку із достатньо раннім завершенням формування артикуляційної бази людини, студенту дуже важко досягти автентичності іноземної вимови (орфоепічної вимови). Отже, виходячи із численних фонетичних труднощів, що постають перед тим, хто вивчає іноземну мову, фонетистами взято за основу поняття "апроксимованої вимови", в якій, як і в літературній, відсутні фонологічні помилки, але яка, на відміну від літературної, допускає нефонологічні помилки, тобто такі, що не заважають розуміти усні висловлювання та прочитане вголос іноземною мовою (Ніколаєва, 1999: 106).

За вихідними концептуальними положеннями комунікативного підходу формування фонологічної компетентності майбутніх учителів іноземної мови не відбувається ізольовано від вивчення лексико-граматичного складу мови та формування базових мовленнєвих компетентностей та має базуватися на таких перевірених практикою викладання іноземних мов принципах:

- принцип зіставного аналізу фонологічних систем рідної та іноземної мов;
- принцип свідомо-імітативного навчання вимови;
- принцип наочності у навчанні вимови;
- принцип комунікативної організації навчання вимови.

У залежності від ступеня складності оволодіння фонемою англійської мови визначається спосіб її введення, характер і послідовність фонетичних вправ, їх розмаїття. Однак етапи формування фонетичних навичок завжди включають: 1. орієнтовно-підготовчий; 2. стереотипно-ситуативний; 3. варююче-ситуативний, у ході яких відбувається ознайомлення із звуковою одиницею та автоматизацією дій студентів зі звуками іноземної мови.

На відміну від навчання фонетики у школі на заняттях з Практичної фонетики англійської мови аналітична робота над звуком передує імітації звуків у складах, словах, словосполученнях та фразах. Пояснення чітких правил артикуляції, алофонів, порівняння зі звуками рідної мови, можливих фонетичних та фонологічних помилок, пов'язаних із феноменом фонетичної інтерференції, рекомендації щодо коректної вимови конкретної фонемі є необхідними складовими як формування фонологічної компетентності студентів, так і озброєння їх необхідними знаннями та вміннями з методики навчання англійської мови, тобто власне формування професійної компетентності майбутніх учителів іноземної мови.

На етапі автоматизації дій студентів зі звуками іноземної мови вправи на репродукцію значно превалюють над рецептивними вправами у зв'язку із певними фонетичними навичками студентів, набутими під час навчання у школі. Тому величезна кількість завдань націлених на розвиток фонематичного слуху, а саме на впізнавання, диференціацію та ідентифікацію фонем, характерних для початкового ступеня навчання іноземної мови, як правило виконуються фрагментарно.

На відміну від некомунікативних вправ на рецепцію звукових одиниць виконання рецептивно-репродуктивних вправ, метою яких є формування слухових та вимовних навичок, вимагає від студента активної роботи на імітацію, підстановкою, лаконічними та повними відповідями на запитання, заучуванням напам'ять.

Поряд із академічним поясненням та виконанням нормативних вправ величезну роль у навчання вимови на будь-якому етапі відіграють фонетичні ігри: “Minimal Pairs Bingo”, “Odd One Out”, “Run and Grab”, “Fruit Salad”, “Chinese Whispers”, “Happy Family” та багато інших, для яких є місце на кожному занятті. Метою включення до плану заняття із Практичної фонетики ігрових елементів є не тільки формування фонологічної компетентності студентів, створення невимушеної атмосфери, а й озброєння майбутніх учителів іноземної мови навичками для подальшої професійної діяльності.

У порівнянні із навчанням фонетичного матеріалу у школі одним із найважливіших завдань у роботі над звуками англійської мови є навчання студентів не лише розуміння транскрипційних символів, а й уміння самостійно скласти транскрипцію до поданого слова, фрази, речення, що забезпечується вивченням фонетичної редукції: вокалічної редукції, сильних і слабких форм, асиміляції, елізії.

Величезна увага під час формування фонологічної компетентності майбутніх учителів іноземної мови приділяється роботі над фонетикою речення (просодією). Важко переоцінити важливість навчання інтонації іноземної мови, за допомогою якої можна виразити конкретний зміст висловлювання, його комунікативну ціль, а також ставлення мовника до того, про що говориться, до співбесідника, до слухача. Інтонація організує мовлення: вона розділяє на елементарні змістові одиниці – синтагми і висловлювання – речення, виражає змістові відношення між синтагмами і реченнями, об’єднуючи останні у міжфразові єдності і текст (Ярошенко, 2015).

Під інтонацією найчастіше розуміють зміну висоти голосу (мелодика), сили звуку (ритміка), відносної тривалості (або "кількості") окремих звуків (просодія) і, нарешті, тембру голосу тієї чи іншої мовної одиниці, починаючи від пропозиції і закінчуючи стилем або окремим звуком" (Щерба, 2004: 158). За аналогією із етапами формування фонетичних навичок, етапи формування інтонаційної навички включають ознайомлення із новою інтонаційною моделлю та автоматизацію дій студентів з новою інтонаційною моделлю. У порівнянні із навчанням інтонації на уроках іноземної мови у середній школі, де робота на етапах ознайомлення та автоматизації носить виключно практичний характер, на заняттях з Практичної фонетики англійської мови під час демонстрації ІМ та пояснення її комунікативного значення студенти навчаються відображати інтонаційні зміни на письмі, будувати інтонаційні моделі різних типів у залежності від комунікативного наміру мовця.

Для етапу автоматизації характерне виконання рецептивних вправ на ідентифікацію та диференціацію для розвитку інтонаційного слуху та репродуктивних - на імітацію, підстановку, трансформацію та самостійне вживання. Ефективними зарекомендували себе інтерактивні види діяльності, серед яких Video Warm-ups (“Rachel’s English”, “Jill Diamond”, “FluentU”) – короткі епізоди, що дозволяють не лише автоматизувати інтонаційні моделі, а й мають комунікативний потенціал; Stress Shifting; Inside Out, під час якої студенти обирають емоції: щастя, жалоба, жах, задоволення та ін. та беруть участь у полілогах, використовуючи інтонаційне оформлення виключно обраної емоції.

Одним з найбільш дієвих та продуктивних завдань для автоматизації інтонаційних моделей можна вважати озвучування епізоду із фільма. Студенти працюють у парах, намагаючись презентувати найбільш автентичну або ж оригінальну версію відео фрагмента. Завдання такого гатунку мотивують тих, хто вивчають іноземну мову, до подальшого саморозвитку, творчості та наполегливої роботи над покращенням власної вимови та інтонації.

Висновки з даного дослідження і перспективи. У висновках доцільно зазначити, що процес формування фонологічної компетентності майбутніх учителів іноземної мови складний та багатоетапний, що ускладнюється специфікою їх подальшою професійною діяльністю. Саме тому акцент у роботі зі студентами в оволодінні англійською фонетикою необхідно робити не лише на автоматизації умінь і навичок, а й на озброєнні майбутніх учителів фонетичними знаннями та методами викладання фонетики на різних етапах навчання, необхідними їм у подальшій професійній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / [науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва] – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах / Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
3. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. - М.: Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.
4. Ярошенко І. О. Навчання фонетичного матеріалу на початковому етапі вивчення англійської мови / Ірина Олександрівна Ярошенко. – Режим доступу до вид.: https://englishforever.ucoz.ua/blog/navchannja_fonetichnogo_materialu_na_pochatkovomu_etapi_vivchennja_anglijskoji_movi/2015-11-07-5

REFERENCES

1. Zagalnoyevropejski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia (2003). [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment]. Kyiv: Lenvit, 273 p.
2. Nikolaeva, S. (1999). Metodyka navchannya inozemnyh mov u serednih navchalnyh zakladah. [Methods of Teaching Foreign Languages at Secondary School]. Kyiv: Lenvit, 320 p.
3. Scherba, L. (2004). Yazykovaya sistema i rechevaya deyatelnost. [Language System and Speech Activity]. Moscow: Editorial URSS, 432 p.
4. Yaroshenko, I. (2015). Navchannya fonetychnogo materialu na pochatkovomu etapi vyvchennya anglijskoyi movy. [Teaching Phonetic Material at the Elementary Level of Learning English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гладка – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: формування фонологічної компетентності студентів, навчання різних видів академічного письма, навчання креативного письма та читання, формування міжкультурної компетентності студентів, розвиток критичного мислення студентів на заняттях з іноземної мови на основі Таксономії Блума.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Hladka – PhD, Dotsent of the Chair of the English Language with the Methods of Teaching at the Kryvyi Rih State Pedagogical University.

Scientific interests: forming students' phonological competence, teaching academic writing, creative writing and reading, forming intercultural competence, developing students' critical thinking skills based on Bloom's Taxonomy in the English classroom.

УДК 37.091:81'24

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.105>

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Богдан КАЛИНЯК (Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1214-2092>

e-mail: b-kalynyak@litech.net

Наталія МОРСЬКА (Львів, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9815-3544>

e-mail: morskan@polynet.lviv.ua

КАЛИНЯК Богдан, МОРСЬКА Наталія. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА ЗАНЯТТЯХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ. У статті розглянуто необхідність та можливість застосування методів розвитку критичного мислення з відповідного фаху у технічних закладах вищої освіти на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням. Подані варіанти критичних запитань та критичних дій для студентів, які здобувають спеціальність архітектора.

Ключові слова: критичне мислення, критичні питання, критичні дії, іноземна мова за професійним спрямуванням, навчання.

KALYNYAK Bohdan, MORSKA Nataliya. DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING AT LESSONS OF FOREIGN LANGUAGES FOR SPECIFIC PURPOSES AT INSTITUTIONS FOR HIGH EDUCATION OF TECHNICAL SPECIALITIES. *The concept of critical thinking has many definitions. The inseparable connection between critical and creative thinking is steady emphasized. The definitions quantity of the last one is more greater. Therefore, in this paper, we choose one of the definitions that, in the authors' opinion, is the best to use for the needs of the technical sciences. The ability to think critically has also an important role in the training of technical specialists with higher education and requires continuous improvement. In order to develop critical thinking, students of higher education institutions with a technical profile in vocational foreign language classes use critical Socratic questions and critical thinking actions using the material for a specialty. Therefore, critical questions and critical actions in English lessons in the future profession contribute to the development of students' critical thinking in their chosen speciality. Examples of critical questions and critical actions in a foreign language class are presented in this article using the section of English language textbook of the architecture specialty. They can also be applied to other specialties. The proposals of this work could be continued to obtain a quantitative analysis of the impact of the use of exercises on the development of critical thinking at foreign language classes on the critical and creative thinking of students in the relevant field.*

Keywords: *critical thinking, critical issues, critical actions, foreign language for specific purposes, training.*

Постановка проблеми. Сучасна освіта дедалі більшу увагу приділяє розвитку критичного мислення та аналізу, стратегіям активного навчання та творчості, оригінальності, ініціативності, технології проектування та програмування, комплексному вирішенню проблем, емоційному інтелекту, системному аналізу та оцінці. Тести для визначення знань іноземної мови також спрямовані на виявлення згаданих компетентностей. Це загальні тенденції розвитку освіти, незалежно від майбутньої спеціальності особи, яка навчається. Однак існують науки, де критичне мислення відіграє переважаючу роль. До таких наук належать природничі та технічні науки і математика. Розвиткові критичного мислення приділяється багато уваги і при освоєнні гуманітарних та соціальних наук. Тому при викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням в закладах вищої освіти технічного профілю виникає природне запитання про можливість застосувати способи навчання технічних та природничих наук з метою виконання вимог сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш ніж говорити про розвиток критичного мислення, варто визначити зміст цього ключового поняття. Тлумачень цього поняття дуже багато і вони різноманітні. Тому виділити ознаки «критичного мислення» є доволі складним завданням (Герно, 2011). Наведемо декілька означень критичного мислення від різних авторів і його ознак з точки зору передумов розвитку творчих здібностей, що є необхідним для фахівця з вищою освітою в царині технічних, природничих наук і математики.

Критичне мислення – (дав.-гр. κριτική τέχνη – «мистецтво аналізувати, судження») – це наукове мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень. Головним чином йому притаманні такі властивості, як усвідомленість та самовдосконалення (Вікіпедія, 2020).

За пропонуванням у доповіді роз'ясненням, критичне мислення – це використання логіки і міркування задля ідентифікації сили або слабкості альтернативних рішень, висновків чи підходів до розв'язання проблем (The Future of Jobs, Employment..., 2016)

Критичне мислення включає виникнення у питаннях, припущеннях, які лежать в основі наших звичних способів мислення та дії, а потім бути готовим думати і діяти по-різному на основі критичних запитань (Fogler, 2013).

Коли розум людини спрямовується на дослідження міркувань з метою виявлення і усунення можливих помилок і хиб – опонента чи своїх – можна казати про критику або критичне мислення у широкому сенсі (Тягло, 2008).

Критичне мислення – це процес, який ми використовуємо для роздумів про оцінки та судження щодо припущень, які лежать в основі наших власних та чужих ідей і зусиль (Fogler, 2013).

Компетентність критичного мислення (щодо сталого розвитку): здатність ставити під сумнів норми, практики та думки; відображення власних цінностей, сприйняття та дії; здатність зайняти позицію в дискурсі життєдайного сталого розвитку. (Leicht, 2018).

Компоненти критичного мислення також визначаються по різному. Зокрема у навчальних матеріалах Мічиганського університету (Fogler, 2013) компоненти критичного мислення подані як

- виявлення та перевірка припущень;
- розпізнавання важливості контексту;
- формування та дослідження альтернатив;
- розвиток рефлексивного скептицизму.

У праці (Тягло, 2008) алгоритм критичного мислення включає чотири основні фази: аналіз, розуміння, оцінка і, можливо, власне критика.

За (Fogler, 2013) критичне мислення включає

- розпізнання основних припущень;
- ретельну перевірку аргументів;
- оцінку ідей;
- оцінку раціональності цих обґрунтувань, порівнюючи їх з різними інтерпретаціями та перспективами;
- надання позитивного, а також негативного оцінювання.

Якщо врахувати, що освіта здобувається зокрема, для вирішення проблем, то критичне мислення необхідно поєднувати з творчим (Тягло, 2008; Fogler, 2013).

Тому виникає питання можливостей застосування стратегій вирішення проблем на заняттях англійської мови за професійним спрямуванням з одночасним розвитком критичного та творчого мислення задля його використання у професійній діяльності.

Формулювання цілей статті. У даній статті пропонуються способи розвитку критичного та творчого мислення як необхідних засобів вирішення проблем на заняттях англійської мови за професійним спрямуванням для студентів технічних закладів вищої освіти з використанням їх досвіду в обраній спеціальності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо врахувати, що означення критичного та творчого мислення як і їх складових, компонентів та алгоритмів є різними, то серед них слід вибрати ті означення, які найкраще відповідають потребам технічної освіти. На думку авторів найкраще відповідатимуть потребам майбутніх фахівців в галузі техніки такі поняття, які несуть виключно складові, що стосуються тільки розуму. При такому виборі означень на думку авторів потрібно враховувати також соціальні, правові, моральні тощо аспекти сховані у словах «критика», «опонент», «сила», «слабкість» тощо. Розуміння цих понять має бути предметом відповідної додаткової освіти до технічної.

З цієї точки зору доцільно використати означення критичного мислення у широкому сенсі (Тягло, 2008) та ознаки і властивості критичного мислення з (Fogler, 2013).

Простими та ефективними елементами для впровадження в навчання іноземної мови за професійним спрямуванням є запитання критичного мислення, так звані «сократівські» (Fogler, 2013).

Запитання щодо питання або постановки проблеми. Метою цього питання є з'ясування, чому воно було задано, хто його задав і чому питання чи проблему потрібно вирішити.

Запитання для уточнення. Мета цього питання полягає у пошуку відсутньої або незрозумілої інформації у питанні постановки проблеми.

Запитання, які розглядають припущення. Мета цього питання полягає у з'ясуванні, чи є введені в оману чи помилкові припущення.

Запитання, які перевіряють причини та докази. Метою цього питання є дослідити, чи факти та спостереження підтримують твердження.

Запитання щодо точок зору та перспектив. Мета цього питання полягає в тому, щоб дізнатись, як речі розглядаються чи оцінюються, і розглянути речі не тільки у відносній перспективі, але і в цілому.

Запитання, що перевіряють непрямі пропозиції та наслідки. Метою цього питання є зрозуміти припущення чи висновки та кінцевий результат, якщо буде виконано можливу дію.

Ці запитання можна ставити практично щодо кожного прочитаного матеріалу.

Ще один компонент критичного мислення – це дії, які людина здійснює. Рубенфельд та Шеффер (Scheffer, 2000.) перелічують сім видів дій критичного мислення:

- прогнозування: передбачення плану та його наслідків;
- аналіз: відокремлення або розбиття цілого на частини, щоб виявити їх природу, функції та зв'язки;
- пошук інформації: пошук доказів, фактів чи знань шляхом визначення відповідних джерел;
- застосування стандартів: судження відповідно до встановлених особистих, професійних чи соціальних правил чи критеріїв;
- розпізнання: визнання відмінностей та подібностей між речами чи ситуаціями та ретельне розмежування щодо категорії чи впорядкування;
- трансформація знань: зміна або перетворення умови, природи, форми чи функції понять серед контекстів;
- логічне обґрунтування: умовиводи або висновки, що підтверджуються доказами.

Наведемо приклади застосування «сократівських» запитань та відповідних дій критичного мислення на заняттях з англійської мови спеціальності архітектура з використанням підручника (Getting on..., 2009). Підручник містить тексти на теми: The Orders of Greek Architecture, Roman Architecture, Byzantine Architecture, Romanesque Architecture, Gothic Architecture, Renaissance and Baroque Architecture, Ukrainian Architecture etc. з вправами, які стосуються перекладу на українську, словником, перевірки засвоєння лексичного та граматичного матеріалу, запитаннями, які стосуються відтворення змісту, розпізнання відповідних архітектурних стилів.

Уже на прикладі заголовків доцільно поставити такі «сократівські» питання:

What is the difference (the same) between the Roman and Romanesque Architectures? (приклад запитання щодо точок зору та перспектив). Такі ж запитання можна ставити щодо будь якої пари архітектурних стилів.

Why do you say, that the Pantheon is an example of Roman architecture? (приклад запитання для уточнення). На місце «the Pantheon» можна підставляти відповідні назви архітектурної пам'ятки, «is an example» – «is not an example», «Roman» – назву іншого архітектурного стилю.

How did you come to the conclusion that the Abbey of the Holy Trinity (Benedictine Abbey church located in Lessay, Manche, France) is an example of Romanesque architecture? (приклад запитання, що перевіряють непрямі пропозиції та наслідки).

What could we assume instead massive barrel-vaults to distinguish the Romanesque architecture? (приклад запитань, які розглядають припущення).

Why do you think I asked the question about the Pantheon is an example of Roman architecture? (приклад запитань, які уточнюють запитання).

Зрозуміло, що аналогічні запитання можна ставити і щодо інших архітектурних стилів та пам'яток.

Приклади дій критичного мислення.

Finding out what method are used to distinguish the architectural style (приклад застосування стандартів).

Determining what buildings are examples of Gothic architecture (приклад розпізнання).

Looking at the building and its construction, finding characteristic elements for further estimation of architectural style (приклад розпізнання).

Висновки з даного дослідження і перспективи. Здатність критично мислити займає важливе місце у підготовці фахівців технічного профілю з вищою освітою і вимагає постійного вдосконалення. Заняття з іноземної мови за професійним спрямуванням проводяться для студентів різних спеціальностей з використанням текстів пов'язаних з їх майбутнім фахом. Тому критичні запитання і критичні дії на заняттях з англійської мови на базі текстів з майбутнього фаху сприяють розвиткові критичного мислення студентів. Приклади критичних запитань і критичних дій на заняттях з іноземної мови подані у цій статті з використанням частини підручника з англійської мови, яка стосується спеціальності

архітектура. Вони можуть бути застосовані також і для інших спеціальностей. Якщо врахувати, що критичне мислення суттєво пов'язано з творчим мисленням та творчістю, то можна продовжити відповідні дослідження і розробку практичних вправ для розвитку як критичного мислення так і творчих задатків студентів, а також методи кількісної оцінки результатів застосування такого підходу до занять іноземної мови. Вплив застосування згаданих вправ на заняттях іноземної мови на критичне та творче мислення та відповідні навички доцільно відокремити від тих же навичок за фахом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Fogler Scott H. Strategies for Creative Problem Solving (3rd Edition) / H. Scott Fogler, Steven E. Leblanc, Benjamin Rizzo. – Pearson Education Inc., 2013 –356 P. <http://www.umich.edu/~scps/html/probsolv/strategy/crthink.htm>]
2. Getting on in English, Upper-intermediate. Sociology, Social Work, Culture, Energetics, Control Systems, Mechanical Technology, Transport, Architecture, Geodesy. /За ред. Байбакова І.М., Гасько О.Л., Федоришин М.С. – Львів, Растр-7, 2009 – 218 с.
3. Global Challenge Insight Report. The Future of Jobs, Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution, 2016 : p. 52, WEF, World Economic Forum 91–93 route de la Capite CH-1223 Cologny/Geneva Switzerland, 167 p. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf.
4. Leicht A. Issues and trends in Education for Sustainable Development. / A. Leicht, J. Heiss & W. J. Byun (eds). –France: UNESCO Publishing. – 2018. – 271 p. [<http://www.guninetwork.org/files/261445e.pdf>]
5. Scheffer B. K., & Rubinfeld, M. G. (2000). A consensus statement on critical thinking in nursing / B. K. Scheffer, M. G. Rubinfeld. // Journal of Nursing Education. –2000, 39, Nr. 7. – P. 352-359.
6. Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/Критичне_мислення .
7. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) / С. О. Терно : [посібник для вчителя]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 105 с.
8. Тягло О. В. Критичне мислення: Навчальний посібник.– Х.: Вид. Група «Основа»: «Триада +», 2008.– 192 с

REFERENCES

1. Fogler, Scott H. S., Leblanc, S. E., & Rizzo, B. (2014). Strategies for creative problem solving. Englewood Cliffs, New Jersey etc.: Prentice Hall, 356 p.
2. Getting on in English (2009) Upper-intermediate. Sociology, Social Work, Culture, Energetics, Control Systems, Mechanical Technology, Transport, Architecture, Geodesy. /eds. Baybakova I.M., Hasko O.L., Fedoryshyn M.S. L'viv, Rastr-7, 218 p.
3. Global Challenge Insight Report. The Future of Jobs, Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution, 2016 : p. 52, WEF, World Economic Forum 91–93 route de la Capite CH-1223 Cologny/Geneva Switzerland, 167 p. http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf.]
4. Leicht A., Heiss J. & Byun W. J. (eds) (2018) Issues and trends in Education for Sustainable Development. UNESCO Publishing. [<http://www.guninetwork.org/files/261445e.pdf>]
5. Scheffer, B. K., & Rubinfeld, M. G. (2000). A consensus statement on critical thinking in nursing. Journal of Nursing Education, **39**, 352-359.
6. Wikipedia (2020) Wikipedia Online. https://uk.wikipedia.org/wiki/Критичне_мислення [Critical Thinking].
7. Terno S. O. (2011) Teoriya rozvytku krytychnoho myslennya (na prykladi vyvchennya istoriyi) [The Theory of the development of critical thinking (examples on history teaching). Zaporizhzhya: Zaporizskyy nazionalnyy universytet, 105 p.
8. Tyahlo O. V. (2008). Krytychne myslennya: Navchlnyy posibnyk [Critical thinking: Textbook] Charkiv: Vyd. Grupa «Osnova»: «Triada+», 192 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Богдан Калиняк – кандидат фізико-математичних наук, старший науковий співробітник Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України.

Наукові інтереси: механіка деформівного твердого тіла, інтегральні рівняння, математичні методи в різних науках, проблеми української термінології й перекладу (потреба участі в міжнародних конференціях), християнське суспільне вчення, педагогіка.

Наталія Морська – старший викладач кафедри іноземних мов Інституту гуманітарної освіти Національного університету «Львівська політехніка».

Наукові інтереси: методика викладання англійської мови за професійним спрямуванням, аудіювання.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Bohdan Kalynyak – PhD, (Physics and Mathematics), senior researcher at the Pidstryhach Institute of Applied Problems of Mechanics and Mathematics, National Academy of Sciences of Ukraine.

Scientific interests: mechanics of a deformable solid, integral equations, mathematical methods in various sciences, problems of Ukrainian terminology and translation (need for participation in international conferences), Christian social doctrine, pedagogy.

Nataliya Morska – senior lecturer at the Department of Foreign Languages at the Institute of the Humanities and Social Sciences at Lviv Polytechnic National University.

Scientific interests: methods of teaching English for specific purposes, listening.

УДК 378.147:[37.011.3-051:821]

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-4077.2020.187.106>

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ В КОНТЕКСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Наталія КОЛОМІЄЦЬ (Кривий Ріг, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2834-0894>

e-mail: kolomiets_n1@ukr.net

Наталія ЯРЕМЕНКО (Кривий Ріг, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2834-0894>

e-mail: yartala28@gmail.com

КОЛОМІЄЦЬ Наталія, ЯРЕМЕНКО Наталія КУЛЬТУРОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ В КОНТЕКСТІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. У статті зроблено спробу з'ясувати особливості практичного втілення компетентнісного підходу, спрямованого на формування культурологічної компетенції, у процесі вивчення зарубіжної літератури. Встановлено, що практичними конструктами формування культурологічної компетенції є введення фонових знань, розширення історико-культурного тезаурусу студентів, декодування культурних символів різних народів тощо.

Ключові слова: компетентнісний підхід, культурологічна компетенція, зарубіжна література, культурні маркери та коди.

KOLOMIETS Nataliia, YAREMENKO Natalia. CULTURAL COMPETENCE IN THE CONTEXT OF THE TRAINING OF FOREIGN LITERATURE TEACHERS. The purpose of the article is an attempt to find out the peculiarities of practical implementation of the competence approach which is aimed at the formation of cultural competence in the process of studying foreign literature at philological faculties. In the article is observed that while studying the course "History of Foreign Literature" students of philology are involved in the conceptualization of the world literary process as a long-term intercultural polylogue, which necessitates the formation of cultural competence. It is revealed that the cultural paradigm of modern philological education involves establishing connections between all participants of the educational process on the basis of the principle of social partnership, integration of humanitarian knowledge and practical skills of students in order to form willingness and ability to solve scientific and methodological problems in the process. The authors emphasize that the cultural competence of future teachers of foreign literature is characterized by the availability of knowledge about the specifics of the development of the world literary process, the historical and cultural context and the willingness to deepen them; to use this cultural knowledge in the process of communication; the desire to enrich the reading experience, etc. It is established that the practical constructs of formation of cultural competence in future teachers of philology in the process of studying the course "History of Foreign Literature" are: selection of illustrative materials and introduction of background knowledge, expansion of students' historical and cultural thesaurus by appeal to historical and cultural studies symbolism, artistic traditions and other cultural codes of different people and more. This approach contributes to enrich the spiritual world of students through a harmonious combination of the achievements of different nations with the socio-cultural values of their ethnic group.

Keywords: competence approach, cultural competence, foreign literature, cultural markers and codes.

Постановка проблеми. Парадигмальна модернізація соціокультурного контексту вищої освіти обумовила перехід традиційної освітньої системи до компетентнісно-орієнтованої моделі, діяльнісна структура якої передбачає трансформацію базових засад узвичаєних освітніх практик, зміну інституційних характеристик. Спрямування навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах на розвиток інтегрованих якостей студентів сприятиме подальшій успішній професійній діяльності, високій конкурентоспроможності майбутніх фахівців.

Кардинальні зміни змісту освіти з акцентом на розвиток компетентностей у процесі професійної підготовки вчителя зарубіжної літератури обумовили потребу формування загальнокультурної компетентності у студентів-філологів, одним із репрезентантів якої є культурологічна компетенція. Процеси глобалізації, що конвертують у більшості параметрів принципові засади освітньої стратегії різних держав, спричинили розгортання всезагального міжкультурного діалогу. Світ перестає бути етноцентричним, набуває ознак плюралістичного утворення. Сучасні тенденції розвитку вітчизняного освітнього середовища характеризуються інтенсифікацією міжкультурної комунікації, що сприяє адаптації молоді в мультикультурному світі. Нові світоглядні орієнтири, пов'язані з глобалізаційними процесами, сприяють тому, що культурні маркери та смисли всіх народів вибудовують перманентний міжкультурний діалог. Така тенденція сприяє актуалізації культурологічної компетенції в процесі пізнання навколишньої дійсності. Сучасна система освіти має скерувати свою діяльність на підготовку молодої людини не лише як фахівця, а й як активного учасника світової спільноти. Принципово важливою в цьому є роль літературної освіти як інструменту життєдіяльності в сучасному інформаційному світі. Саме тому формування культурологічної компетенції у процесі вивчення зарубіжної літератури на філологічних факультетах набуває особливої актуальності.

Зв'язок проблеми з важливими практичними завданнями. Реалізація культурологічної парадигми освіти на міжнародному рівні координується рядом організацій: ЮНЕСКО, Радою Європи, Міжнародним бюро освіти та ін. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2013-2022 роки оголошені Міжнародним десятиліттям зближення культур, що підкреслює визнання важливості міжкультурного діалогу. Всеохоплююча мета цього десятиріччя полягає в тому, щоб «розширити права та можливості нинішнього і майбутніх поколінь та озброїти їх належними знаннями, новими компетенціями, навичками та засобами, необхідними для здійснення обмінів, комунікації та співпраці» (Action plan for the International Decade for the Rapprochement of Cultures (2013-2022), 2013: 6). Положення концепції сталого розвитку, ухваленої у вересні 2015 року рішенням Генеральної Асамблеї ООН, також спрямовані на підтримку культурного плюралізму, сприяння соціальної та культурної інтеграції (Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 2015). Програмою дій ООН «Освіта 2030» окреслено матрицю компетентностей випускників закладів освіти, якою передбачено сформованість базових навичок, до складу яких належать культурна та ціннісна (Освіта. Стратегія України 2030, 2019: 34). Полікультурний вектор освіти, у зв'язку з динамічною інтеграцією до європейської спільноти, стає вагомим складником державної політики сучасної України. У цьому аспекті правомірно стверджувати, що вагомою складовою професійної підготовки сучасного вчителя зарубіжної літератури є формування культурологічної компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне обґрунтування культурологічної підготовки студентів-філологів як вагомого компонента вищої педагогічної освіти наявне в працях психолого-педагогічного, культурологічного, філософського, соціологічного та ін. спрямування. Значну кількість досліджень присвячено формуванню культурологічної компетенції у процесі вивчення іноземної мови в умовах міжетнічної комунікації, осмисленню специфіки культурологічного підходу до вивчення рідної мови. Рядом учених (Н. Грицик (Грицик, 2010), А. Галенко (Галенко, 2012) та ін.) акцентовано на потребі інтегрування соціокультурних знань, необхідності залучення відповідного культурологічного контексту (художньої літератури, аудіо- та відеоматеріалів культурозбагачувального змісту тощо) в процесі професійної підготовки майбутніх учителів. О. Кравченко-Дзондза розглянула проблему формування культурологічної компетенції при вивченні української та світової літератур, історії культури (Кравченко-Дзондза, 2018). Аналіз наукової літератури свідчить, що актуальним є питання лінгвокультурного підходу до опрацювання творів художньої літератури. В. Радкіна, Г. Мельниченко порушили проблему формування лінгвокультурної обізнаності студента в межах індивідуального читання (Радкіна, Мельниченко, 2017). Є. Костик дослідила специфіку застосування лінгвокультурного підходу до роботи з творами країнознавчого спрямування (Костик, 2013). Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що у вітчизняній науці проблему формування

культурологічної компетенції при вивченні зарубіжної літератури студентами-філологами вивчено не досить ґрунтовно.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інтерес науковців до формування культурологічної компетенції у майбутніх учителів зарубіжної літератури підтвердив багатогранність та складність цього питання. Аналіз останніх публікацій засвідчив, що малодослідженим залишається практичний рівень порушеної проблеми. Концептуалізації та наукового обґрунтування потребують практичні конструкти формування культурологічної компетенції у майбутніх учителів-словесників при вивченні курсу «Історія зарубіжної літератури»: питання добору ілюстративних матеріалів та введення фонових знань, розширення історико-культурного тезаурусу студентів шляхом апелювання до історичних та естетико-культурних констант, залучення лінгвокультурного коментаря національно маркованих лексичних одиниць, соціокультурного осмислення символіки, мистецьких традицій та інших культурних кодів різних народів. Усі ці складові сприятимуть розвитку якісної мультикультурної гуманітарної освіти.

Мета статті полягає в тому, щоб з'ясувати особливості практичного втілення компетентнісного підходу, спрямованого на формування культурологічної компетенції, у процесі вивчення зарубіжної літератури на філологічних факультетах.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі формування культурологічної компетенції майбутніх учителів зарубіжної літератури забезпечується рядом початкових дисциплін: «Історія зарубіжної літератури», «Практичний курс іноземної мови», «Країнознавство» та ін. Під час вивчення курсу «Історія зарубіжної літератури» студенти-словесники активно включаються в осмислення світового літературного процесу як тривалого міжкультурного полілогу, що обумовлює потребу формування культурологічної компетенції.

Культурологічна парадигма сучасної філологічної освіти передбачає встановлення стосунків між усіма учасниками навчального процесу на основі принципу соціального партнерства, інтеграцію гуманітарних знань та практичних навичок студентів із метою формування готовності та здатності розв'язувати науково-методичні проблеми в філологічній галузі педагогічної діяльності. Культурологічна компетенція майбутніх учителів зарубіжної літератури характеризується наявністю знань про специфіку розвитку світового літературного процесу, історико-культурний контекст та готовністю їх поглиблювати; використанням культурологічних знань у процесі комунікації; прагненням до збагачення читацького досвіду тощо.

Специфічними інформаційними вузлами історичного, соціокультурного, етнокультурологічного, країнознавчого змісту є фонові знання. Вони необхідні для налагодження продуктивного діалогу між автором та реципієнтом. Наприклад, вивчення роману Вальтера Скотта «Айвенго» має супроводжуватися змістовним коментарем про життя середньовічної Англії. Знання про тогочасні політичні конфлікти, феодалні протистояння, соціальні проблеми, звичаї та побут епохи Середньовіччя дозволять краще осягнути новаторські пошуки митця. Глибокому осмисленню французького героїчного епосу «Пісня про Роланда» допомагатиме культурологічний контекст, який стосується діяльності Карла Великого, що сприяла утворенню Священної Римської імперії. Залучення подібного матеріалу в процесі роботи над творами зарубіжної літератури дозволить випускнику вищу враховувати культурологічну складову при аналізі текстів у подальшій професійній діяльності та сприятиме продуктивному осмисленню світового літературного процесу на засадах зв'язку культурологічних та естетичних принципів.

Глибоке осмислення духовного континууму різних культур сприяє ґрунтовному осягненню курсу «Історія зарубіжної літератури». Будь-який художній текст є носієм ознак певної країни. Уявлення про дійсність, моральні та суспільні переконання доби відтворені в літературі у формах, властивих художній словесності певної епохи. Так, під час вивчення літератури Середньовіччя, яку репрезентовано, в першу чергу, лицарською літературою (героїчними епосами, лірикою трубадурів, мінезингом, лицарським романом), варто акцентувати на ідейно-естетичному потенціалі творів куртуазної літератури. При цьому слід розглянути специфіку поведінкових рефлексій лицарства як військово-аристократичного прошарку середньовічного суспільства. «Цей культурно-естетичний феномен мав орієнтацію

на світськість і салонну естетизацію життя. Посутньою деталлю лицарського антропологічного взірця була куртуазія – характерний комплекс аристократичних достоїнств, витонченого стилю поведінки» (Яременко, Коломієць, 2012: 66). Крім того, для осмислення куртуазного універсуму додаткового пояснення та коментарів потребують такі поняття, як: лицарські цінності, куртуазна любов, звід поведінкових правил, сеньяль, служіння прекрасній дамі тощо. Виділення спільного та відмінного в культурах різних етносів, проведення паралелей, акцент на взаємозалежності художніх явищ сприяють налагодженню міжкультурного діалогу. У цьому контексті доречною буде інформація крос-культурного характеру про те, що мінезанг у Німеччині сформувався під впливом французької пісенної традиції. Зародження світської музичної культури в Західній Європі пов'язане з появою лицарської лірики в Німеччині, а парні танці з'явилися як елемент куртуазного ритуалу (Яременко, Коломієць, 2012: 105). Повноцінне сприйняття творів середньовічної літератури неможливе без знання контексту, вагомим компонентом якого є культурна парадигма, що містить історичні та етнічні складові. Без розкодування контексту культурні артефакти переважно залишаються «темними». Подібна тенденція характерна і для тих фактів власної культури, які втрачають зв'язок із реаліями сьогодення, і, тим більше, для синхронічних відмінностей інокультурних традицій. Тому потракування творів потребує певних зусиль.

Для осмислення і сприйняття макрокультурного контексту, кращого розуміння деяких історико-культурних процесів доречно на заняттях звернутися до досліджень з культурологічної компаративістики, що базуються на крос-культурному підході до вивчення творів українських та зарубіжних митців. Так, під час вивчення творів Е. Хемінгуея, А. Барбюса, Е. М. Ремарка, Ю. Яновського, Б. Лепкого та ін., у яких порушено тему «втраченого покоління» доцільно застосувати елементи компаративного аналізу. Таке потракування зверне увагу студентства «<...> на подібність світоглядів героїв українських і німецьких письменників, відчуття персонажами абсурдності буття і спроби подолання екзистенційного вакууму» (Журба, 2013: 188). Подібний підхід формує усвідомлену толерантність та прояв свідомої відповідальності за власну поведінкову модель як громадянина світу.

Розширення історико-культурного тезаурусу студентів можливе шляхом апелювання до історичних та естетико-культурних констант. Під час вивчення тем із історії літератури Середньовіччя термінологічне поле студентства поповниться поняттями «класичні героїчні епоси», «куртуазна література», «лицарська лірика» тощо. При цьому можливе виявлення культурологічних лакун, заповнення яких здійснюється шляхом укладання індивідуальних глосаріїв під час виконання завдань самостійної роботи, розробки пошукових проєктів, реферування літератури тощо. Слушною видається думка С. Ковпик, яка стверджує, що працюючи зі статтями словників значну увагу слід приділяти прикладам, які ілюструють певні дефініції. Аналіз «<...> цих прикладів стане ще одним із шляхів глибоко свідомого формування теоретичних знань і умінь» (Ковпик, 2007: 81). Такі види робіт формують навички правильно застосовувати та тлумачити терміни, сприяють підвищенню рівня сформованості культурологічної та комунікативної компетенцій.

На заняттях із курсу «Історія зарубіжної літератури» слід приділяти увагу з'ясуванню функціонального навантаження етнолексем, впливу національно-культурного компонента на конотацію слова. Національно-маркована лексика характеризує особливості життєвого урядкування, звичаєвості, ментальну специфіку народу. За умови відсутності реалій, які відбиває та чи інша одиниця лексики, інонаціональний текст сприймається складно: втрачається настроєвість твору, нюансовість значень, глибина смислів. Саме завдяки мові вербалізується й зберігається інформація про культурне середовище. Так, вивчаючи творчість Марка Твена (Самюеля Клеменса) варто звернути увагу на те, що заголовок роману, написаного в співавторстві з Ч. Уорнером, «Позолочений вік» (the Gilded Age) фактично став назвою історичного періоду, який характеризується занепадом моралі, корупцією, зубожінням більшості на тлі показного штучного блиску представників вищого класу. Ще одним прикладом системного аналізу культурем може бути актуалізація фонових знань під час вивчення творчості Л. Фейхтвангера. Історичні романи митця панорамно відтворюють масштабні події та долі окремих людей, зображуючи їх на тлі глобальних змістових констант і вирішуючи метапроблеми: війна і мир, влада і мораль, етнічно-ідентичність і мультикультурність, дія і

спостереження тощо. У своїх творах автор використовує велику кількість слів-реалій, які характеризують представників певних етнічних та соціальних груп, побутові деталі, етикетні формули тощо. Сприйняття національно-маркованої лексики, яка є своєрідним відбиттям національного характеру, життєвого укладу, географічних та історичних особливостей, традицій народу, відбувається за умови проникнення в культурний контекст і дозволяє вийти за межі власного ментального досвіду й набути якості медіатора культур, не втрачаючи при цьому ознак власної національної ідентичності.

Висновки. Курс «Історія зарубіжної літератури» включає в себе кращі зразки світового письменства. Моделювання художньої картини світу в різнонаціональних літературах відбувається з опорою на історичну основу, етнонаціональні маркери, символи, традиції, звичаї свого народу. Робота над формуванням культурологічної компетенції у процесі осягнення курсу «Історія зарубіжної літератури» майбутніми учителями-словесниками сприяє налагодженню міжкультурного діалогу. Практичними конструктами формування культурологічної компетенції є добір ілюстративних матеріалів, уведення фонових знань, розширення історико-культурного тезаурусу студентів шляхом апелювання до історичних та естетико-культурних констант, декодування культурних символів різних народів, залучення лінгвокультурного коментаря національно маркованих лексичних одиниць, соціокультурне осмислення мистецьких традицій та інших ментальних кодів різних народів. Такий підхід сприяє збагаченню духовного світу студентів за рахунок гармонійного поєднання досягнень різних націй із соціокультурними цінностями своєї етногрупи.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого наукового висвітлення потребують питання розробки міждисциплінарних спецкурсів гуманітарного спрямування, інформаційного, методичного забезпечення навчального процесу на філологічних факультетах з метою формування культурологічної компетенції студентів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Галенко А. Культурологічна компетентність у структурі професійних компетентностей студентів філологічних спеціальностей. Науковий вісник Донбасу. 2012. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_25 (дата звернення: 18.01.2020).
2. Грицик Н. Компоненти культурологічної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. Наукові записки. Кіровоград, 2010. Вип. 89 (2). – С. 279–282.
3. Журба С. Інтерпретація проблеми «втраченого покоління» у світовій та українській літературах. Літератури світу: поетика, ментальність і духовність. Кривий Ріг, 2013. Вип. 1. – С. 188–197.
4. Ковпик С. Тематичний словник-довідник з українознавства : навчальний посібник для студентів. Київ : Акцент, 2007. – 90 с.
5. Костик Є. Лінгвокультурологічний підхід до вивчення текстів країнознавчого характеру студентами немовних факультетів. Теоретична і дидактична філологія. 2013. Вип. 15.– С. 29–38.
6. Кравченко-Дзондза О. Культурологічна компетентність майбутнього вчителя в контексті культурологічної парадигми освіти. Молодь і ринок. 2018. № 8 (163).– С. 90–94.
7. Освіта. Стратегія України 2030. Київ, 2019. 35 с. URL: https://www.slideshare.net/UIFuture/2030-148758034?fbclid=IwAR138DX61K6RES3E9cjOZcWVGzwnsgnaseckjxAhBWN0Ye9jBH_p6PJad8 (дата звернення: 19.01.2020).
8. Радкіна В., Мельниченко Г. Індивідуальне читання іноземною мовою як засіб формування лінгвокультурологічного поля студента. Одеський лінгвістичний вісник. 2017. № 10. Том 2. – С. 139–142.
9. Яременко Н., Коломієць Н. Історія зарубіжної літератури. Епоха Середніх віків та Відродження : навчальний посібник. Кривий Ріг, 2012. – 184 с.
10. Action plan for the International Decade for the Rapprochement of Cultures (2013-2022). URL:<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000226664> (дата звернення: 19.01.2020).
11. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (дата звернення: 19.01.2020).

REFERENCES

1. Halenko A. (2012). Kulturolohichna kompetentnist u strukturi profesiinykh kompetentnostei studentiv filolohichnykh spetsialnostei [Cultural Competence in the Structure of Professional Competences of Philology Students]. Naukovyi visnyk Donbasu. № 4. Retrieved January 18, 2020, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_4_25.
2. Hrytsyk N. (2010). Komponenty kulturolohichnoi kompetentsii maibutnoho vchytelia inozemnoi movy [Components of the Cultural Competence of a Future Foreign Language Teacher]. Naukovyi zapysky. Kirovohrad, Vyp. 89 (2), S. 279–282.
3. Zhurba S. (2013). Interpretatsiia problemy «vtrachenoho pokolinnia» u svitovii ta ukrainkii literaturakh [Interpretation of the "Lost Generation" Problem in World and Ukrainian Literature]. Literatury svitu: poetyka, mentalnist i dukhovnist. Kryvyi Rih, Vyp. 1, S. 188–197.

4. Kovpik S. (2007). *Tematychnyi slovnyk-dovidnyk z ukrainoznavstva : navchalnyi posibnyk dlia studentiv* [Thematic Dictionary and Handbook of Ukrainian Studies : Tutorial for Students]. Kyiv : Aktsent, 90 s.
5. Kostyk Ye. (2013). *Linhvokulturolohichnyi pidkhid do vyvchennia tekstiv krainoznavchoho kharakteru studentamy nemovnykh fakultetiv* [Linguocultural Approach to Studying Country Studies Texts by Students of Non-Language Departments]. *Teoretychna i dydaktychna filolohiia*, Vyp. 15, S. 29–38.
6. Kravchenko-Dzondza O. (2018). *Kulturolohichna kompetentnist maibutnoho vchytelia v konteksti kulturolohichnoi paradyhmy osvity* [Cultural Competence of Future Teacher in the Context of the Cultural Paradigm of Education]. *Molod i rynek*, № 8 (163), S. 90–94.
7. *Osvita. Stratehiia Ukrainy 2030* [Education. Ukrainian Strategy 2030]. Kyiv, 2019. 35 s. Retrieved January 19, 2020 from https://www.slideshare.net/UIFuture/2030148758034?fbclid=IwAR138DX6IK6RES3E9cjOZcWVGzwnsgnaseckjxAhBWN0Ye9jBH_p6PJad8.
8. Radkina V., Melnychenko H. (2017). *Indyvidualne chytannia inozemnoi movoiu yak zasib formuvannia linhvokulturolohichnoho polia studenta* [Individual Reading in Foreign Language as Means of Forming Linguocultural Space of a Student]. *Odeskyi linhvistychnyi visnyk*, № 10. Tom 2, S. 139–142.
9. Iaremenko N., Kolomiets N. (2012). *Istoriia zarubizhnoi literatury. Epokha Serebnikh vikiv ta Vidrozhennia : navchalnyi posibnyk* [History of Foreign Literature. The Middle Ages and the Renaissance : Tutorial]. Kryvyi Rih, 184 s.
10. *Action plan for the International Decade for the Rapprochement of Cultures (2013-2022)*. Retrieved January 19, 2020 from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000226664>.
11. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Retrieved January 19, 2020 from <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Наталія Коломієць – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та світової літератур Криворізького державного педагогічного університету

Наукові інтереси – методика викладання української літератури, методика викладання зарубіжної літератури, літературознавство, психологія творчості.

Наталія Яременко – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та світової літератур Криворізького державного педагогічного університету

Наукові інтереси – методика викладання української літератури, методика викладання зарубіжної літератури, літературознавство, психопоетика прози.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Nataliia Kolomiets – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian and World Literature of Kryvyi Rih State Pedagogical University

Scientific interests: methods of teaching Ukrainian literature, methods of teaching foreign literature, literary studies, psychology of creativity.

Natalia Yaremenko – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian and World Literature of Kryvyi Rih State Pedagogical University

Scientific interests: methods of teaching Ukrainian literature, methods of teaching foreign literature, literary studies, psycho-poetics of prose.

УДК [37.091.12.011.3-051:81'243]:005.963

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.107>

A TRAINEE-CENTERED APPROACH TO IN-SERVICE TRAINING OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS

Iryna KOROTIAIEVA (Sloviansk, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6845-5277>

e-mail: iryna.korotiaieva@gmail.com

КОРОТЯЄВА Ірина. ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП ОРГАНІЗАЦІЇ КУРСІВ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ. У статті висвітлено проблему особистісно-орієнтованого підходу у системі підвищення кваліфікації для вчителів іноземних мов у контексті сучасної освітньої політики. Аналізуються дослідження зарубіжних лінгвістів і методистів з точки зору зазначеної проблеми. У статті розглядаються дві моделі структури курсів підвищення кваліфікації: традиційна та орієнтована на особистість вчителя; визначаються переваги другої моделі та характеризуються її основні принципи і структурні компоненти.

Ключові слова: вчитель іноземної мови, курси підвищення кваліфікації, особистісно-орієнтований підхід, професійний розвиток, безперервна освіта.

KOROTIAIEVA Iryna. A TRAINEE-CENTERED APPROACH TO IN-SERVICE TRAINING OF FOREIGN LANGUAGE TEACHERS. The article highlights the importance of a trainee-centered approach in the system of in-service training for foreign language teachers in the context of the current educational policies. In the new rapidly changing educational reality, in-service training is the main tool to assist teachers in sustaining their professionalism. Among the guidelines for foreign language teacher education programs, a particular focus is placed on integration of academic studies and practical experience, flexibility and modular delivery of training, quality assurance and ongoing systematic in-service training. The main issues involved in conducting and organizing language teacher training with the focus on a trainee-centered approach are discussed in the article; basic features and advantages of such kind of in-service training from the point of view of foreign methodology are analyzed. The model of the in-service training course based on a trainee-centered approach is presented. The proposed model of each component of the in-service training course need not be rigidly followed, and variations might well be introduced. In-service training courses should focus on all the dimensions of communicative competence and foster the development of practitioners' autonomy and reflection. Specific implementation of the training programs are bound to vary from country to country, since the nature of foreign language teacher education is inevitably a function of the specific character of a given educational context.

Keywords: foreign language teacher, in-service training, a trainee-centered approach, professional development, continuous education.

Problem statement. Teaching foreign languages has now become more demanding and challenging than ever before, as foreign language teachers have to respond to the changes and developments of the today's world. In this new rapidly changing educational reality, in-service foreign language teacher training is the main tool to assist teachers in sustaining their professionalism.

In most European countries teacher's professional development is based on international and state policies and frameworks. These documents outline the general aims and objectives of the continuous professional development of foreign language teachers (in particular, The European Profile for Language Teacher Education – A Frame of Reference, 2004). This document is devised by the University of Southampton and supported by the European Commission. The main principles of language teacher education are based on the expertise and experience of a range of European experts in language teacher education and European teacher education institutions. Among the guidelines for foreign language teacher education programs, a particular focus is placed on integration of academic studies and practical experience, flexibility and modular delivery of training, quality assurance and ongoing systematic in-service training (Raud, Orekhovam, 2017: 194-195).

In the context of the current education policies, the problems of the foreign language teacher in-service training has become of topical importance. It requires a systematic analysis based on the study of individual foreign language teachers' needs, as well as present practices in developing in-service teacher-training programs.

Overview of the recent researches and publications. Various aspects of the problem of the foreign language teacher professional development and in-service training have been studied by many foreign linguists and methodologists, among them R. Berry, J. Cooper, D. Foord, S. Fitzgerald, J. Harmer, K. Head, M. Pawlak, E. Poekert, N. Raud, P. D. Stevens, C. Styer, P. Taylor and others. Practically all scholars, researchers, methodologists and foreign language teachers agree that recent thinking on foreign language teacher continuous professional development has concentrated not only on the useful components of In-Service Training Courses that cover both theoretical and methodological aspects of TEFL, but also on other significant routes of further professional development of the language teacher.

Foreign methodologists suggest plenty of various routes for professional development: action research; keeping in touch with professional literature; developing with colleagues; peer teaching and peer observation; participation in teachers' groups and teachers' associations, etc. (Harmer, 2015).

Nevertheless, in-service training courses (due to their well-structured, planned and systemic character) occupy a prominent position in the system of the continuous education of foreign language teachers. As a result, it is essential to study the accumulated experience of organizing and conducting in-service training courses in all theoretical and practical aspects, as well as to analyze traditional and current approaches to designing syllabuses and curricula of such courses. It will

enable all the interested stakeholders to map trends and opportunities of the present in-service training system for foreign language teachers in Ukraine in accordance with the Common European Framework of Reference for Languages.

Purpose of the article is to highlight the importance of a trainee-centered approach in the system of in-service training of foreign language teachers in the context of the current educational policies; to discuss issues involved in conducting and organizing teacher training of this kind, to analyze its basic features and advantages from the point of view of foreign methodology.

Research course. Foreign scholars, researchers and methodologists distinguish the following significant issues of the continuous professional development of foreign language teachers:

- 1) reasons and needs for offering in-service training;
- 2) obstacles and challenges of the professional development;
- 3) effectiveness of in-service training courses;
- 4) models, duration, time and organization;
- 5) centralization, networks and partnership;
- 6) long-term and practice-based training;
- 7) competences and skills to be further developed.

It is emphasized that priority topics in organizing in-service training courses are the following: innovative, teaching methods, information and communication technology, e-learning, special needs education, communication skills, conflict and classroom management (Raud, Orekhova, 2017: 196).

In the current context of the educational process, the traditional areas of in-service training of foreign language teachers include the following:

- 1) Foreign language studies (pronunciation, grammar, vocabulary, speaking, listening, reading, writing);
- 2) Foreign language level/proficiency examinations (training for/about foreign language exams);
- 3) Didactics of foreign language teaching (methods and techniques, resources, classroom management, etc.);
- 4) Practical training (collegial feedback, individual and group reflection and supervision of one's teaching etc.);
- 5) CLIL (content and language integrated learning to teach other subjects in a foreign language) (Raud, Orekhova, 2017: 197-198).

It is obvious, that foreign language teachers' language competence is one of the key factors contributing to the success of instruction as it ensures the provision of a good model of the target language and makes teaching more creative. As a result, improving of the language competence is indispensable in the in-service teacher training. Foreign scholars point out that "the knowledge base of language teaching is typically conceptualized as a highly complex system which includes such components as content knowledge, pedagogical content knowledge, general pedagogical knowledge, curricula knowledge, contextual knowledge and process knowledge" (Pawlak, 2011: 21).

Hence, recent thinking on in-service language teacher training has concentrated on the useful components of the courses. As a rule, training courses cover both theoretical and methodological aspects with a full range of TEFL procedures and the theoretical knowledge to make decisions about the use of these procedures.

Thinking on the design of in-service training courses does not seem to have taken account of the methods by which trainees will be persuaded to adapt to the demands of communicative, learner-based teaching materials. Most training courses stress input in the form of lectures and model lessons. Although communicative activities may also be included, the normal syllabus is usually designed to suit a trainer-centered methodology, rather than one that sets out to effect behavioral modifications through active trainee involvement (a trainee-centered approach). The component structure of each phase of traditional training courses is similar to that in the model (Teacher Development, 1994: 51):

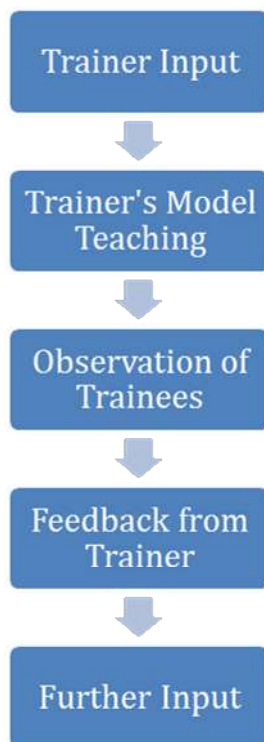

Figure 1 Normal Structure of an In-Service Training Course

Greater part of the time in the traditional in-service courses is usually spent on the trainees being taught about modern ideas, methods and technologies in the foreign language teaching. As a result, the trainee will go through an experience of learning in which he or she will play the role of the passive learner. This experience will only confirm the teacher's former conception of the role relationship of teacher and learner (Teacher Development, 1994: 52).

New challenges in the educational practice demand a successful training course for language teachers to utilize an interactional methodology. The language teacher's main function is to create learning conditions that will enable students to develop active communicative skills. Hence, it is obvious that the trainees' own course must be based on a similar philosophy of active learning. Language teachers also need the opportunity to integrate the new ideas that the in-service course activities raise with their past experience and knowledge. In order to make this possible, an in-service training course needs to emphasize trainee involvement and de-emphasize the slavish imitation of model behavior (Teacher Development, 1994: 52).

This methodology can be easily introduced into in-service language teacher training courses. The starting phase should include activities that enable a foreign language teacher to take an active role from the beginning. These activities will include key aspects of language teaching knowledge and methodology. The next stage can be peer-teaching sessions, where the participants work in pairs or groups on the preparation and discussion of their teaching tasks. In the final training phase, the trainer can work with language teachers on a more individual basis through follow-up class observations and individual or small group consultations (Teacher Development, 1994:53).

To sum up, the following model of the in-service training course based on a trainee-centered approach may be proposed (Teacher Development, 1994: 53-54):

Figure 2 Structure of Trainee-Centered In-Service Training Course

It is obvious, that this proposed model of each component of the in-service training course need not be rigidly followed, and variations (in particular, time for microteaching) might well be introduced. However, the overall structuring is, undoubtedly, crucial to the idea of a trainee-oriented learning environment.

It is the conviction of many foreign scholars and researchers that an integral component of language training for in-service teachers should be a comprehensive program based on a trainee-centered approach and aimed at promoting their autonomy and reflection, as this would serve the dual purposes of preparing them to improve target language competence when left to their own devices and increasing the likelihood of their instilling a similar attitude in their students (Pawlak, 2011: 27). A trainee is free to choose from the modules offered by the course. In-service language trainers should also encourage systematic self-evaluation with the systems of the scales and descriptors in the Common European Framework of Reference for Languages, as well as the checklists and other sections included in the European Language Portfolio. In-service language teachers could also be advised to keep regular personal language learning diaries as a useful tool of identifying their strengths and weaknesses, discussing recurrent problems, and coming up with the most effective solutions, perhaps in cooperation with program instructors (Pawlak, 2011: 27-28).

When it comes to the organization of a training course or a program module devoted to improving the target language competence of language teachers, it will be beneficial to choose a task-based syllabus that will provide a whole range of both: language and professional tasks for in-service trainees. It will combine language improvement with the development of expertise in teaching methodology (Pawlak, 2011:28). With a trainee-centered approach, each in-service language teacher may select individual tasks for himself, do the necessary activities, make decisions, and further discuss them with other trainees.

Jeremy Harmer suggests sample activities and professional tasks that can be rather successful in the ESL classroom in his book “The Practice of English language teaching” (Harmer, 2015). However, in the current educational context the authors and designers of in-service training courses for language teachers can provide a diversity of program modules and activities that will answer the requirements and needs of the trainees.

Conclusions and perspectives of further research. In conclusion, it is necessary to emphasize that in-service language teacher courses or course modules should be aimed to promote a trainee-centered approach, focus on all the dimensions of communicative competence and foster the development of practitioners' autonomy and reflection. To develop foreign language teachers in a holistic manner, the training course must find ways of fully integrating the trainees' own classroom experience, conceptions and patterns of behavior with modern awareness regarding how language is best learned. Trainee development can make little headway unless the conditions for trainee involvement in the process are ensured. Some practices of the described trainee-centered approach have already been successfully introduced into the syllabuses of the in-service language teacher training courses in Ukraine. Specific implementations of the training programs are bound to vary from country to country since the nature of foreign language teacher education is inevitably a function of the specific character of a given educational context.

Perspectives of further research we see in designing in-service training modules for foreign language teachers with sample activities that will meet the trainees' needs and interests. These modules should include not only traditional areas of the continuous professional development, but also additional areas of IC Technologies, as well as area of content and language integrated learning (which is totally in line with international educational trends).

REFERENCES

1. Appleyard K. and N. (2015). *Reflective Teaching and Learning in Further Education* / Critical Publishing Ltd, 140 p.
2. Foord D. (2009). *The Developing Teacher. Practical Activities for Professional Development* / Delta Publishing, 96 p.
3. Harmer J. (2015). *The Practice of English Language Teaching (Longman Handbooks for Language Teaching)* / Pearson Longman; 5th Revised edition, 446 p.
4. Head K., Taylor P. (1997). *Readings in Teacher Development* / Oxford : Macmillan Heinemann, 214 p.
5. Pawlak M. (2011). The role of in-service training for language teachers in the domain of language competence. *Glottodidactica XXXVIII*, Adam Mickiewicz University Press Poznań, P. 21-30.
6. Poekert P. E. (2012). Teacher leadership and professional development: Examining links between two concepts central to school improvement / *Professional Development in Education*, 38(2), p. 169–188.
7. Raud N., Orekhova O. (2017). In-service training of teachers of English as a foreign language in Estonia: mapping of trends and opportunities. *Problems of education in the 21st century*. Vol. 75, No. 2, P. 194-203.
8. Stevens D., Cooper J. (2009). *Journal Keeping: How to Use Reflective Writing for Learning, Teaching, Professional Insight and Positive Change* / Stylus Publishing (April 21, 2009), 286 p.
9. Styer C., Fitzgerald S. (2016). *Teacher's Guide to Peer Tutoring* / Styer-Fitzgerald Publishing, Inc. (January 10, 2016), 88 p.
10. *Teacher Development (1994). . Making The Right Moves: Selected Articles from The English Teaching Forum* / Edited by Thomas Kral. Washington, D.C., 278 p.
11. *The European Profile for Language Teacher Education – A Frame of Reference (2004)*. University of Southampton. Retrieved 3/28/2017, from <http://www.lang.soton.ac.uk/profile/report/MainReport.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Коротяєва – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: методика викладання іноземних мов у середніх та вищих навчальних закладах; інноваційні технології у навчанні іноземних мов.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Iryna Korotiaieva – Candidate of Science (Theory of Education), Associate Professor, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Pedagogical University.

Scientific interests: foreign language teaching methods in secondary schools and higher education institutions; innovative technologies in teaching foreign languages.

УДК 811.111.2

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.108>

ВИКОРИСТАННЯ КІНОРЕЦЕНЗІЙ ЯК НАВЧАЛЬНОГО РЕСУРСУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Вікторія КОЧУБЕЙ (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0015-6884>

e-mail: vikochubei@ukr.net

КОЧУБЕЙ Вікторія. ВИКОРИСТАННЯ КІНОРЕЦЕНЗІЙ ЯК НАВЧАЛЬНОГО РЕСУРСУ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ. Стаття присвячена обґрунтуванню доцільності використання інтернет сайтів кіно рецензій для вивчення англійської мови та вироблення навичок критичного мислення. Доведено, що систематична робота з рецензіями дозволяє розвинути вміння розпізнавати способи вираження оцінки та здатність критично ставитись до текстів, відокремлюючи фактичну інформацію від оцінних суджень. На матеріалі сайту-агрегатора "Rotten Tomatoes", де зібрана інформація про фільми, їх трейлери та рецензії на них, показано способи розширення словникового запасу та тренування когнітивних навичок аналізу. Критичний аналіз рецензій з метою розпізнавання мовленнєвого вираження функцій інформування, оцінювання, переконання та аналізу є також одним із прийомів розвитку критичного мислення.

Ключові слова: кіно рецензія, вивчення англійської мови, критичне мислення, оцінність, функції рецензії, засоби формування схвальної та несхвальної оцінки, розширення словникового запасу.

КОЧУБЕЙ Viktoriia. USING FILM REVIEWS AS AN EDUCATIONAL RESOURCE FOR LEARNING ENGLISH. The paper substantiates the expediency of using websites of film reviews for learning English and developing critical thinking skills. The article gives proof that regular work with film reviews enhances skills of identifying ways of expressing value and the ability to interpret texts critically, distinguishing factual information from value judgments. Film reviews are aimed to exert influence on readers, persuade them to watch a film; they convey both objective information about the film and subjective impressions. Thus the functions of evaluation, information and advertisement are revealed in film reviews simultaneously. One of the most popular film reviews websites is "Rotten Tomatoes" film review film aggregation website that contains information about films, trailers and film reviews. Critic reviews and audience reviews as well as Tomatometer grading system provide abundant teaching material for English learners to expand their knowledge of vocabulary and train critical thinking skills. Working with film reviews teachers are recommended to make use of various tasks that include classifying words into different categories, finding similar and different features of reviews, analyzing reason and consequence, identifying fact and opinion, revealing means of positive and negative evaluation. Combining features of publicistic style and fiction, film reviews are an effective resource that promotes cognitive skills of analysis, evaluation, comparison and making judgments.

Keywords: film review, learning English, critical thinking, evaluation, film review functions, means of shaping approval and disapproval, expansion of vocabulary.

Постановка проблеми. Більшість інформації про світ людина отримує через звуковий та візуальний канали, тому кіно не втрачає своєї популярності. Сучасні технології дозволяють не тільки бути пасивним споживачем кінцевого кіно продукту, а й коментувати, писати відгуки, створювати власні відео сюжети. Використання відео має багато переваг та є ефективним методом вивчення мови. На заняттях в середній та вищій школах використовуються в основному навчальні відео, невеликі за обсягом відео репортажі, інтерв'ю, відеоблоги. На нашу думку не менш важливим є напрацювання вмінь роботи з кінорецензіями, оскільки кінорецензія, поєднуючи в собі дискурс фільму та дискурс автора рецензії, дозволяє застосовувати різні методи аналізу, що має великий навчальний потенціал. Кінорецензії як жанр журналістики поєднують в собі риси публіцистичного і художнього стилів та віддзеркалюють сучасний стан мови. Ми вважаємо, що кінорецензію можна розглядати як навчальний ресурс, потужності якого зараз використовуються не в повному обсязі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільність використання відео під час вивчення англійської мови не підлягає сумніву і широко використовується в сучасних навчально-методичних комплексах. Використанню відео для отримання професійних навичок вчителя присвячена збірка наукових статей Британської ради "Video in Language Teacher Education" (2019). З'явившись в першій половині ХХ століття, кіно рецензії поступово набирали популярності, видозмінювались залежно від вимог часу і зараз міцно

інтегрувались в медіа простір. Кінорецензії вважають жанром публіцистики, що відносять до аналітичної групи (Тертичний, 2011) та дослідницько-новинної групи (Кройчик, 2000). Досліджувались лінгвістичні стратегії в дискурсі англomовної кінорецензії (Брежнева, 2011), лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти кіно рецензій (Ваховська, 2005), кіно рецензія розглядалась як полідискурсивний та інтердискурсивний текст (Ерман, 2011), І.Б. Гусарова вивчала вторинну номінацію в англійських кінематографічних текстах ХХ ст. (Гусарова, 2003). Значну увагу сучасні науковці приділяють категорії оцінності та її втіленню в кіно рецензіях, зокрема, вивчався взаємозв'язок способів вираження оцінності з комунікативними регістрами (Гаранина, 2013).

Важливим дидактичним питанням є вироблення методики навчання написання кінорецензій. Оцінність вважається провідною категорією кіно рецензії. На матеріалі німецької мови оцінність досліджувала І.М. Мітрюхіна (Митрюхіна, 2016), яка запропонувала комплекс вправ, спрямованих не тільки на аналіз кіно рецензій, а й на написання власних. Проте в сучасній літературі недостатньо висвітлене питання можливості використання кінорецензій для вироблення навичок критичного мислення, а також покращення рівня володіння англійською мовою.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є обґрунтування доцільності використання інтернет сайтів кінорецензій, а саме “Rotten Tomatoes”, для вивчення англійської мови та вироблення навичок критичного мислення.

Вирішення мети передбачає розв'язання таких завдань:

- Розкрити потенціал рецензій як засобу навчання критичного мислення, вміння розпізнавати різні функції рецензії (інформування, оцінювання, переконання, аналізу);
- Довести ефективність використання рецензій для покращення рівня володіння англійською мовою.

Виклад основного матеріалу. Критичний аналіз інформації, яку ми отримуємо з новин та розважальних ЗМІ, сприяє виробленню навичок автономної та активної особистості (Wright, Borg, Lauri, 2015:62-72). Людина стає критичною, коли вона вчиться бути критичним споживачем інформації. Це означає, що люди мають обов'язково шукати причини та докази під час навчання, розвивати здібності цілеспрямованого пошуку інформації, роз'яснення, свідомого прийняття рішення. Критичне мислення, основними рисами якого є системний характер, широта мислення, мультиперспективність та простота (Glukhova, 2015), є передумовою розвитку творчого мислення. Кінорецензії як аналітичний жанр журналістики сприяють виробленню навичок критичного мислення.

Головне завдання рецензії – дати кваліфікований аналіз літературного, мистецького, наукового твору, показати відношення рецензента до нього (Тертичний, 2011), оцінити, спираючись на серйозні критерії та чіткі аргументи, вказати на його місце в системі духовних цінностей. Цей аналіз повинен застосовуватися також до будь-яких явищ і предметів навколишнього світу, про які ще ніхто не писав та з приводу яких не встигла скластися певна думка. Рецензія повинна розповісти аудиторії про те, що дійсно заслуговує її уваги і про те, що може допомогти їй краще розібратися в питаннях тієї сфери, якої торкається рецензований твір (Земцова, 2006: 11). Обов'язкова ознака будь-якої рецензії – це необхідність розглянути твір в контексті сучасного життя.

Кінорецензія є вторинним і поліфункціональним текстом з певної теми, в якому реалізується декілька комунікативних намірів автора, який впливає на адресата за допомогою засобів аргументації та переконання. Проведений аналіз цього тематичного різновиду жанру рецензії Д. Брежневою дозволив виокремити такі його риси (Брежнева, 2011:19):

- поліфункціональність (поєднання функцій інформування, оцінювання, дії, переконання, аналізу);
- аргументативність (наявність обґрунтованості, об'єктивності авторської оцінки);
- емоційність (допустима суб'єктивність, вираження особистих вподобань і пристрастей рецензента);
- поліадресатність (наявність різних адресатів залежно від типу друкованого видання);
- гібридність (поєднання ознак аналітичних і художньо-публіцистичних стилів).

Ці властивості дозволяють розглядати рецензію в аспекті теорії дискурсу як полі- та інтердискурсивний текст незалежно від її тематичного різновиду. Але полі- та інтердискурсивність кінорецензії має специфіку, обумовлену особливостями її суб'єкта, предмета й адресата (Єрман, 2011: 145). Полідискурсивність визначається як наявність в тексті ознак не одного, а декількох дискурсів. Інтердискурсивність окреслюють як «дискурс про інший дискурс», побудований на взаємодії дискурсу рецензента і дискурсу фільму, що реалізується в уявленні й оцінці рецензентом фільму та його елементів, в суб'єктивному викладі рецензентом змісту фільму і суб'єктивному описі кадрів з фільму (Єрман, 2011:137). Кінорецензії мають на меті здійснити вплив на читача, переконати його подивитись фільм, повідомити йому не тільки об'єктивну інформацію про фільм, його акторів, а й передати своє враження від фільму, реалізуючи таким чином функції оцінки та інформування та реклами одночасно. Відтак, рецензії є чудовим зразком медіа текстів, де можна тренувати вміння розрізняти оцінні висловлювання, тим самим розширюючи свій словниковий запас та тренуючи когнітивні навички аналізу.

Одним з найбільш популярних Інтернет веб-сайтів, звідки потенційні глядачі отримують інформацію про фільм, є **“Rotten Tomatoes”** (Rotten tomatoes), де фільми оцінюються за 100-бальною шкалою. “Rotten Tomatoes” – це веб-сайт-агрегатор, який акумулює інформацію про фільми та новини кіноіндустрії. Тут можна не тільки прочитати рецензії, а й подивитись трейлери фільмів, інтерв'ю з акторами та режисерами. Разом з назвою фільму, балами та іменем автора рецензії, на сторінці розміщені декілька рядків з рецензії, які допомагають відразу скласти враження про фільм. Окрім рецензій професійних критиків (critic reviews), портал вміщує відгуки глядачів (audience reviews), що в сукупності визначає рейтинг фільму у відсотках. Для унаочнення схвального/несхвального враження від фільму використовується так званий томатометр (Tomatometer), де позитивній оцінці відповідає значок червоного томату (60% і більше схвальних рецензій), а негативній – зелений символ запліснявілого помідора. Статус «Сертифікат свіжості» (Certified Fresh) отримують ті фільми, які мають більше 75% схвальних рецензій, принаймні 5 рецензій від провідних професійних критиків та мінімум 80 рецензій. Крім того, сайт враховує й оцінки звичайних глядачів, використовуючи символ «кошик з попкорном» (popcorn bucket), який може бути червоного кольору та повним, що підтверджує «свіжий» статус фільму або зеленим перевернутим – на позначення «зіпсованого» фільму.

Крім того, на сайті можна знайти безліч цікавої інформації за категоріями: Golden Tomato Awards (Рейтинг фільмів, які визнані найбільш успішними за результатами рецензування), 200 Best Movies of the 2010s (200 найкращих фільмів 2010-х), 2020's Most Anticipated Movies (Найбільш очікувані фільми 2020), Top Box Office (Фільми з найбільшими касовими зборами), ексклюзивні інтерв'ю та свіжі новини в сфері кіно.

Сайти кіно рецензій дають студентам та учням можливість самостійно визначити, який фільм вони захочуть переглянути, тим самим власноруч моделюючи навчальну програму. Таким чином студенти на практиці можуть відчувати себе «соціальними агентами» (термін Common European framework of reference for languages, 2018), які реалізують діяльнісний підхід (action-oriented approach) в навчанні. Скажімо, викладач може дати студентам свободу самостійно обрати, який фільм про пригоди відомого суперагента 007 вони хотіли б переглянути. На сайті “Rotten Tomatoes” можна знайти інформацію про всі 26 фільмів про Джеймса Бонда (“All 26 James Bond Movies Ranked by Tomatometer”). Основний текст складений таким чином, що він мотивує не тільки ознайомитись з рейтингом фільмів, а й подивитись всі фільми бондіани.

“You know his name. You got his number. Since 1962, James Bond has been the spy whose reputation precedes him: As international man of mystery, as guru of gadgets and espionage thrills, and as the agent who never encountered a boundary – country, or personal space – he couldn't sneak across.”

Студенти можуть самостійно визначити, фільм за участю кого саме з акторів (Sean Connery, Roger Moore, Timothy Dalton, George Lazenby, Pierce Brosnan, Daniel Craig) вони хотіли б подивитись. Для цього вони мають прочитати коротку інформацію про фільм, що є в

рейтингу. До кожного фільму подана інформація за такими категоріями: загальна думка критиків (Critics Consensus), короткий огляд (Synopsis), виконавці головних ролей (Starring), режисер фільму (Directed by).

Для того, щоб огрунтувати вибір фільму, студенти мають прочитати короткий огляд (synopsis), який є стислим інформативним повідомленням про зміст кінофільму з елементами аналізу й оцінки (Ваховська, 2005). Цей жанр кінематографічного тексту не використовується для аналізу фільму або для виявлення переваг та недоліків, до того ж оцінка твору характеризується категоричністю та неаргументованістю. Проте саме на основі таких коротких оглядів глядач часто приймає рішення, чи варто дивитись фільм. Студенти можуть отримати як індивідуальне, так і групове завдання переглянути всі короткі огляди фільмів, скажімо за участю Деніела Крейга в ролі Суперагента 007, вибрати на основі аналізу цієї інформації той фільм, який вони б радили подивитись всім студентам.

Короткі огляди зазвичай складаються з 3-5 речень, в яких стисло описані деякі моменти сюжету, а також зазначені дійові особи та виконавці головних ролей. Для прикладу, з короткого огляду фільму “Quantum of Solace” ми можемо дізнатись, де саме відбуваються події та що є ключовим конфліктом.

Прочитавши Загальну думку критиків (Critics Consensus), студенти отримують ще більш інформації, з якої дізнаються, що існує певний зв'язок фільму “Quantum of Solace” з фільмом “Casino Royal”, фільм поєднує несумісні речі – ніжні емоції (tender emotions) та шалені дії (frenetic actions), є одночасно брутальним і захоплюючим (brutal and breathless), проте викликає почуття розчарування.

Brutal and breathless, Quantum of Solace delivers tender emotions along with frenetic actions, but coming on the heels of Casino Royale, it's still a lit bit of disappointment.

Для того, щоб зрозуміти загальне відчуття розчарування, на що вказує більшість критиків, студенти виконують наступне завдання – читають рецензії критиків, позначені зеленим символом, і вишуковують аргументи несхвального і критичного ставлення рецензентів.

Much has been made of the absence of Bond's signature quips, but there's something else that's absent: interest.

It's ironic: After all these years of surviving everything that has been thrown at him, James Bond is finally being undone by his own team.

A plot of an unnecessarily complex development that fails miserably in something that its predecessor did very well: offer characters that seduce us.

З уривків рецензій трьох критиків ми можемо зрозуміти, що недоліками цього фільму є відсутність зацікавленості, несподіваний поворот сюжету, який рецензенти вважають гірко іронічним, а також занадто складний сюжет та нездатність героїв викликати в глядачів сильні емоції.

Користувачі сайту можуть також ознайомитись і з оглядами, написаними не експертами-кінокритиками, а звичайними глядачами (Audience Reviews).

Враховуючи той факт, що основною жанротвірною категорією рецензії є формування ціннісного відношення (Гаранина 2013: 28), систематична робота з рецензіями дозволяє виробити вміння розпізнавати способи вираження оцінки та здатність критично ставитись до текстів, відокремлюючи фактичну інформацію від оцінних суджень. Оцінне значення вміщує різнопланові зв'язки – психологічні, онтологічні, комунікативні, діяльнісні. Рецензії виконують дві основні функції – це оцінювання фільму і вплив на думку читача. Під час роботи з рецензіями варто пояснювати студентам, якими засобами досягається вплив на глядача, чому ми сприймаємо рецензію як негативну, а інша рецензія є схвальною і викликає в нас бажання подивитись фільм. Як слушно зауважує Е.Ю. Гараніна, в рецензіях присутні як загальнооцінні, так і конкретні оцінні аксіологічні значення (Гаранина, 2013: 29). Загальнооцінні слова передають фінальну, холистичну оцінку фільму. Відтак шляхом аналізу рецензій студенти виробляють вміння розпізнавати засоби формування оцінки, які одночасно і є засобами впливу на читача. Вищезгадані вміння формують навички критичного мислення, коли студенти можуть подивитись на ситуацію з різних боків, що не тільки

розширює їх світогляд, а й покращує навички комунікації, розвиває емпатію. Методика розвитку критичного мислення обов'язково повинна вмещувати такі завдання, як ставити питання з відкритою відповіддю, стимулювати учнів висувати власні ідеї та розв'язки, заохочувати взаєморозуміння та взаємоповагу (Tatsumi). Розвинені навички критичного мислення сприяють правильному та швидкому виробленню рішень, що є передумовою успішного життя.

Працюючи з кіно рецензіями ми вважаємо доцільним застосовувати такі вправи, спрямовані на розвиток критичного мислення: 1) систематизувати слова, що належать до різних категорій, 2) порівнювати різні рецензії для виявлення схожих і відмінних характеристик, 3) аналізувати причинно-наслідкові зв'язки в рецензії, 4) відділяти факти від оцінки, виявляти засоби формування схвальної та негативної оцінки, 5) придумати назву рецензії, яка б реалізовувала б одну з функцій рецензії (інформативну, оцінну, мотиваційну).

Кінорецензія одночасно виконує інформаційну, оцінну, мотиваційну, рекламну та розважальну функції (Ерман, 2011: 136). Критичний аналіз рецензій з метою знаходження мовленнєвого вираження цих функцій є також одним із прийомів розвитку критичного мислення.

Якщо розглянути рецензії кінокритиків до фільму *Skyfall* (2012), то ми можемо чітко побачити, що часто схвальна рецензія базується на критиці іншого фільму.

'Quantum of Solace,' was a dour, dire letdown. This picture's a substantial bounce back, and easily the best Craig Bond picture. Emotional depth and all. («Квант милосердя» був суворим та страшим розчаруванням. Ця ж картина (Skyfall)- помітний стрибок назад і найкращий фільм про Бонда за участю Крейга. Емоційна глибина.)

З цього уривку рецензії можна судити про те, яким чином формується оцінка фільму. Тут задіяні і фігури мовлення (епітети, метафори), і алітерація (*a dour, dire letdown, a substantial bounce back*), у той час як речення вжиті прості та короткі.

Інша рецензія на цей фільм також сповнена метафорами, порівняннями і антитезами, проте граматичні структури значно складніше. Помітним засобом привернення уваги знову є алітерація (*perfectly pitched; delivered- delectable*). В цьому невеликому уривку рецензії знаходимо низку слів з позитивною конотацією – *incredibly, perfectly, delectable*.

Skyfall is a tad leaner on action, but it's certainly incredibly meaty on plot, glued together with the perfectly pitched tone and mood, and delivered with some delectable cinematography. (Фільм дещо скудніший на дії, проте сюжет неймовірно більш змістовний, все це склеєне неймовірно піднесеним тоном і атмосферою та чудовою кінематографією).

В цій рецензії є також просторічні слова (*tad – трохи*), що наближує рецензію до масової аудиторії, робить її доступнішою, тим самим заохочуючи читача погодитись із висловленою в рецензії оцінкою.

Висновки і перспективи. Кінорецензії, які поєднують в собі риси публіцистичного та художнього стилю, є чудовим ресурсом, що розвиває навички критичного мислення, сприяє виробленню когнітивних вмінь аналізу, оцінки, порівняння думок рецензентів та критиків. Здатність критично ставитись до текстів, відокремлювати фактичну інформацію від оцінних суджень є важливим вмінням сучасної людини. Через використання адекватних прийомів мислення під час роботи з кіно рецензіями учні та студенти вчать розмірковувати й аналізувати прочитане, робити свідомий вибір. Стилистично забарвлена мова кіно рецензій кінорецензій безперечно розширює словниковий запас учнів та студентів та сприяє розвитку іншомовної комунікативної компетенції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брежнева Д.Д. Лингвистические стратегии в дискурсе англоязычной кинорецензии. Вестник Московского государственного областного университета. Сер.: Лингвистика. Вып. 5. М.: Изд-во МГОУ, 2011. – С. 15-22.
2. Ваховська Л.Ф. Лінгвокогнітивний та комунікативний аспекти англомовних текстів з кінематографічної проблематики (на матеріалі сучасної американської періодики): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04/ Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2005.– 20 с.
3. Гаранина Э.Ю. Оценочность в жанре кинорецензии. Вестник КемГУ, 2013. № 2 (54). Т. 2. Кемерово, 2013. – С. 28-31.

4. Гусарова И.Б. Вторична номинация в английских кинематографических текстах XX века: Дисс ... канд. филол. наук: 10.02.04: Санкт-Петербург. 2003.– 177 с.
5. Земцова Л.А. Искусствоведческая рецензия как жанр массово-информационного дискурса: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Л.А. Земцова. Волгоград, 2006. –15 с.
6. Кройчик Л.Е. Система журналистских жанров. Основы творческой деятельности журналиста. СПб., 2000. –168 с.
7. Митрюхина И.Н. Обучение созданию кинорецензии на иностранном языке как способу аргументированной авторской оценки. Педагогическое образование в России. 2016. №7. –С. 232-237.
8. Тертычный А.А. Жанры периодической печати: Учеб. пособие. 4-е из., испр. и доп. М. : Аспект Пресс, 2011. – 320 с.
9. Эрман В.А. Виды и маркеры интердискурсивности в текстах кинорецензий. Вестник Балтийского федерального университета имени И. Канта. Вып. 2: Сер. Филологические науки. Калининград: Изд-во Балтийского федерального университета имени И. Канта, 2011. – С. 136-140.
10. Common European framework of reference for languages: learning, teaching assessment. Companion volume with new descriptors. (2018). Council of Europe. URL: <http://www.coe.int/lang-cefr>
11. Glukhova I.V. Techniques and factors contributing to developing critical thinking skills// Образование и наука. 2015. № 1 (120). – С. 114-120.
12. Rotten Tomatoes. URL: <https://www.rottentomatoes.com>
13. Tatsumi Anna Teaching critical thinking in the language classroom. URL: [https://www.cambridge.org/elt/blog/2018/04/04/teaching-critical-thinking/](https://www.cambridge.org/elt/blog/2018/04/04/teaching-critical-thinking/Published) Published 4 April 2018
14. Video in Language Teacher Education. ELT Reserch paper 19.01. Steve Mann, Andrew Davidson, Monika Davis, Jo Gakonga, Maricarmen Gamero, Tilly Harrison, Penny Mosavian, and Lunnette Richards/ British Council. 2019. – 48 p.
15. Wright, Edward; Borg, Joseph; Lauri, Mary Anne Media Education as a tool to promote critical thinking among students. In Media Education. 2015. №2.– С.62-72.

REFERENCES

1. Brezhneva, D.D. (2011). Lingvisticheskie strategii v diskurse angloyazychnoi kinoretsenzii [Linguistic strategies in the discourse of the English film review] // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Ser.: Lingvistika. Moscow: Izd-vo MGOU. (in Russian)
2. Vakhovska, L.F. (2005). Lingvokognityvnyi ta komunikatyvnyi aspekty anglomovnykh tekstiv z kinematografichnoi problematyky (na materialy suchasnoi amerykanskoj periodyky): avtoref. dys. na zdobuttia nauk.stupenia kand.filol.nauk: 10.02.04. [Linguacultural and communicative aspects of English texts on cinematographic subjects (on the material of modern American press): author's abstract. diss. for degree of PhD: 10.02.04. Kyiv]. (in Ukrainian)
3. Garanina, E.Yu. (2013). Otsenochnost v zhanre kinoretsenzii [Evaluation in the genre of film review] // Vestnik KemGu. Kemerovo. (in Russian)
4. Gusarova, I.B. (2003). Vtorichna nominatsia v angliiskih kinamatograficheskikh tekstah XX veka: dis. ... kand.filol.nauk: 10.02.04. [Secondary nomination in English cinematographic texts of the XX century: PhD thesis in philology: 10.02.04. St.Petersburg]. (in Russian)
5. Zemtsova, L.A. (2006). Iskusstvovedcheskaya retsenzia kak zhanr massovo-informatsionnogo diskursa: avtoref. dis. ... kand.filol.nauk:10.02.19. [Art criticism review as a genre of mass information discourse: PhD thesis in philology: 10.02.19.Volgograd]. (in Russian)
6. Kroichik, L.E. (2000). Sistema zhurnalistskikh zhanrov. Osnovy tvorcheskoi deyatel'nosti zhurnalista. [The system of journalistic genres // Basics of journalist's creative activity. St.Petersburg]. (in Russian)
7. Mityukhina, I.N. (2016). Obuchenie sozdaniyu kiniretsenzii na inostrannom yazyke kak sposobu argumentirovannoi avtorskoi otsenki // Pedagogicheskoye obrazovaniye v Rossii. [Teaching of writing film reviews in a foreign language as the way of expressing the author's opinion and evaluation // Pedagogical education in Russia]. (in Russian)
8. Terlychniy, A.A. (2011). Zhanry periodicheskoi pechati. Ucheb. possobiye. [Genres of periodical press. Moscow]. (in Russian)
9. Erman, V.A. (2011). Vidy i markery interdiskursivnosti v tekstah kinoretsenziy // Vestnik Baltijskogo federal'nogo universiteta imeni I. Kanta. Seria Filologicheskie nauki. [Types and markers of interdiscursivity in the texts of film reviews // Bulletin of Immanuel Kant Baltic Federal University. Philology series. Kaliningrad]. (In Russian)
10. Common European framework of reference for languages: learning, teaching assessment. Companion volume with new descriptors. (2018). Council of Europe. URL: <http://www.coe.int/lang-cefr>
11. Glukhova I.V. (2015). Techniques and factors contributing to developing critical thinking skills// Образование и наука. [Education and Science]
12. Rotten Tomatoes. URL: <https://www.rottentomatoes.com>
13. Tatsumi Anna Teaching critical thinking in the language classroom. URL: [https://www.cambridge.org/elt/blog/2018/04/04/teaching-critical-thinking/](https://www.cambridge.org/elt/blog/2018/04/04/teaching-critical-thinking/Published) Published 4 April 2018
14. Video in Language Teacher Education ELT Reserch paper. (2019). Steve Mann, Andrew Davidson, Monika Davis, Jo Gakonga, Maricarmen Gamero, Tilly Harrison, Penny Mosavian, and Lunnette Richards/ British Council.. 48 p.
15. Wright, Edward; Borg, Joseph; Lauri, Mary Anne Media Education as a tool to promote critical thinking among students // Media Education. 2015.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Кочубей – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: академічне писемне мовлення, емотіологія, фонетика англійської мови

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Viktoriia Kochubei – Candidate of Science in Philology (PhD), Associate professor of the Chair of English and ELT Methodology, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi.

Scientific interests: academic writing, emotiology, English phonetics.

УДК 378.016:811.112.2=161.2'255]:316.77(430)

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.109>

ДИДАКТИЧНА ЦІННІСТЬ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКИХ ЗМІ ПРО УКРАЇНУ НА ЗАНЯТТЯХ З ПЕРЕКЛАДУ

Ольга КУЧМА (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2573-3959>

e-mail: o_kuchma@ukr.net

КУЧМА Ольга. ДИДАКТИЧНА ЦІННІСТЬ ТЕКСТІВ НІМЕЦЬКИХ ЗМІ ПРО УКРАЇНУ НА ЗАНЯТТЯХ З ПЕРЕКЛАДУ. *Стаття презентує результати емпіричного дослідження студентських перекладів німецькомовних публіцистичних текстів про Україну, які демонструють переваги цих текстів для вироблення студентами ефективних стратегій перекладацького аналізу, зокрема врахування прагматики автора та адресатів оригіналу та перекладу, відтворення оцінного компоненту змісту, пошуку ефективних рішень при „зворотному“ перекладі реалій, тлумаченні багатозначних слів тощо. Тексти про відомі з досвіду факти мотивують студентів, синтаксис оригіналу менше тяжіє над формулюваннями рідною мовою.*

Ключові слова: внутрішньо- та позатекстові фактори, стратегії та способи перекладу, оцінний компонент, реалія, зворотний переклад.

KUCHMA Olga. DIDACTIC VALUE OF GERMAN-LANGUAGE MEDIA TEXTS ABOUT UKRAINE FOR TRANSLATION EXERCISES. *The article presents the results of an empirical analysis of student translations of media texts about Ukraine from German into Ukrainian. These meet all requirements of U. Kautz on training texts. The results show how these texts can be of use for developing translator abilities and skills not only for German-Ukrainian but also for Ukrainian-German translation. Lately, German newspapers have written about Ukraine a lot, thus various text types can help Ukrainian students train different translation skills and strategies. Familiar contents motivate students not to be hung up on comprehending objective information and create an opportunity to focus on other important meanings of the text (the author's personality and attitude towards the content presented; text meanings which should be interesting for the translation recipient etc). The Ch. Nord's analysis model of external and internal text factors is a reliable tool to do this. Thanks to familiar article content, German syntax does not dominate the structure of the Ukrainian sentences of translators. This is another important advantage of such text type for training translators. However, student translations reveal some lexical problems. Proper names, first of all, given names and family names, toponyms and their periphrasis, should be carefully transcribed. Ukrainian documents and institutions should get there authentic names, as it is their back translation. Online research should be done to find out the correct spelling or the correct name. The next strategy the students learn with these texts is translation of polysemantic words not only with dictionaries but also by means of contexts, maps, media and other external sources. The study results help find out the origin of the students' translation mistakes and avoid them in the future, thus improving their translation skills.*

Key words: text internal and external factors, translation strategies and procedures, evaluative component, local knowledge, back translation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В підготовці філологів-германістів в Інституті філології КНУ імені Тараса Шевченка переклад займає важливе місце в рамках Освітньо-професійної програми „Німецька філологія та переклад, англійська мова“. На практичних заняттях з перекладу студенти мають оволодіти різними стратегіями та технікою перекладу тих типів текстів, з якими вони можуть мати справу у майбутній професійній діяльності. Жанрове різноманіття публіцистичних текстів дозволяє розвивати навички повного, вибіркового або реферативного перекладу. На текстах німецькомовних ЗМІ про Україну, зокрема, дуже добре

можна продемонструвати суть і значення перекладацького аналізу оригіналу для розуміння всіх його смислів та прийняття перекладацьких рішень. При такому, власне, зворотному перекладі можна очікувати, що оскільки фактичний (референтний) зміст тексту певною мірою зрозумілий студентам, які живуть в контексті описуваних реалій, то труднощі швидше за все викликать мовні особливості оригіналу, або закладені в тексті компоненти суб'єктивної оцінки змісту статті її автором (прагматика автора).

Актуальність дослідження зумовлена потребами сучасного суспільства у кваліфікованих перекладачах медійних текстів з української та на українську мову. Якщо ще влітку 2013 р. Україна лише зрідка потрапляла на шпальти європейських газет (Зарицька, 2013), за відсутності інформаційних приводів та небажання тодішньої української влади дбати про позитивний імідж України за кордоном, то з часів Майдану 2013 – 2014 рр. ситуація кардинально змінилася (Зарембо, 2018), хоч ключові асоціації з Україною в Європі все ще негативні (“корупція“, “війна“, “криза“ та “Крим“ тощо). Оскільки запит на матеріали про Україну існує, його повинні задовольняти в тому числі кваліфіковані перекладачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням перекладу публіцистичних текстів присвячено чимало публікацій як вітчизняних так і зарубіжних дослідників. Критерії вибору текстів для перекладу, які з одного боку, мають бути цікавими та пізнавальними для студентів, а з іншого, релевантними для їхньої майбутньої професійної діяльності, сформульовані німецьким перекладознавцем У. Кауцом: дидактична цінність, автентичність, релевантність тематики для цільової культури та майбутньої професійної діяльності, ступінь складності, жанр, обсяг, актуальність (Kautz, 2002: 147-154). Прикладом перекладацького аналізу внутрішньотекстових та позатекстових факторів публіцистичного тексту на основі формули К. Норд (Nord, 1999: 40ff) може слугувати стаття відомого німецького фахівця з дидактики В. Штефана (Stephan, 2005). Ретельний аналіз усіх цих факторів є запорукою якнайповнішого розуміння тексту оригіналу і уникнення помилок у перекладі. Як відомо, нерозуміння або неповне чи неправильне розуміння вихідного матеріалу часто є причиною як лексичних так і іншого типу помилок перекладача. Вітчизняні вчені систематизують жанрові особливості різних типів медійних текстів, їхні спільні і відмінні риси (Білецька, 2016), описують окремі перекладацькі проблеми та пошуки їхнього рішення, напр., переклад фразеологізмів (Чепурна / Лисенко, 2013), відтворення українських реалій в німецькомовних ЗМІ (Кучма, 2014), залежність перекладацьких помилок від розбіжностей в мовних нормах (Соколовська / Гречина, 2007), збереження смислів оригіналу (Литвиненко, 2012) тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Дослідження дидактичного потенціалу текстів іноземних ЗМІ про Україну в курсі підготовки перекладачів практично відсутні, що, очевидно, має свої причини (недостатня кількість матеріалу у минулому, ступінь новизни змісту тощо). Разом з тим вони, безперечно, мають свої переваги в дидактичному плані, і не лише в напрямку перекладу з німецької на українську, але і в зворотному. З одного боку, ступінь новизни матеріалу здаватиметься недостатнім, оскільки йдеться про світ, більш чи менш відомий студентам з життєвого досвіду. З іншого боку, саме на цих текстах студенти вчать відкривати новий, інший погляд на відомі їм факти, знаходити оцінні компоненти, які залежать від суб'єктивного бачення нашої реальності автором та його мети.

Цілі статті. Метою емпіричного дослідження було встановити, які компетенції майбутнього перекладача можна сформувати в процесі перекладу актуальних німецькомовних публіцистичних текстів про Україну. Аналіз характерних помилок дає можливість визначити перекладацькі проблеми, які виникають у початківців, їхню природу, зв'язок з рівнем мовної чи перекладацької компетентності студентів. На основі цього можна сформулювати висновки про шляхи удосконалення перекладацьких навичок на досліджуваному типі текстів, а також поширення їх на переклад з української мови на німецьку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріалом для емпіричного дослідження слугували переклади актуальних німецькомовних текстів про Україну з „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, виконані в курсі «Переклад публіцистичних текстів». В рамках цього

курсу філологи-германісти навчалися працювати з газетними текстами різних жанрів: здійснювати перекладацький аналіз текстових та позатекстових факторів за методикою К. Норд, застосовувати адекватні стратегії та прийоми перекладу залежно від поставленого завдання, аналізувати свої та чужі перекладацькі рішення. Напр., перекладаючи новини студенти навчаються коротко формулювати, використовувати як еквіваленти газетні кліше українських ЗМІ. Авторські статті дають можливість розширити словниковий запас студентів за певною тематикою, відчути багатоплановість смислу тексту, яка має зберегтися і в перекладі та ін.

Вибраний для проекту текст з „FAZ“ відповідає наведеним вище критеріям У. Кауца, оскільки присвячений актуальній темі (війна на Сході України), логічно завершений, не вимагає володіння глибокими спеціальними знаннями (за винятком декількох хімічних та військових термінів), доступний для розуміння на рівні володіння німецькою мовою B2 (ЗЄР). Опис реальних обставин, відомих студентам з українських медій чи власного досвіду, позитивно впливає на ставлення студентів до самого процесу перекладу, знімає певний страх перед невідомим, додає впевненості в тому, що попри граматичні чи лексичні труднощі німецького тексту перекладацьке рішення буде знайдене, а синтаксис того чи іншого речення оригіналу менше тяжіє над структурою власного висловлювання. Таким чином мінімізуються певні проблеми декодування смислів оригіналу.

На етапі перекладацького аналізу позатекстових факторів (*textexterne Faktoren*) в першу чергу відповідаємо на питання, які змісти оригіналу і в якому обсязі потрібно повідомити потенційним реципієнтам нашого перекладу, а які розраховані лише на читача оригіналу і можуть бути для українського читача / замовника перекладу надлишковими. Інше важливе питання полягає у виявленні ставлення автора статті до змісту свого повідомлення (прагматика автора тексту), чи є він нейтральним спостерігачем, як це і очікується від ЗМІ, чи переходить на чийсь бік, оскільки це впливає на прийняття рішень перекладачем. Адже замовників такого «зворотного» перекладу у реальному житті цікавить не лише, *що* повідомляють німецькі медії про Україну, але і *як* вони його оцінюють. Якщо, напр., німецький журналіст Конрад Шуллер у своєму репортажі з прифронтової Кам'янки „Die Engel werden mich beschützen“ (Schuller, 2017) пише, що з настанням темряви, коли спостерігачі ОБСЄ залишають позиції, ЗСУ починають стріляти, а бойовики теж (*„Wenn es dunkel wird und die OSZE fort ist, beginnen sie zu schießen, und die Separatistenmilizen ein wenig weiter weg auf der anderen Seite schießen auch“*), то очевидно, що ця інформація суперечить повідомленням в українських ЗМІ. Невідомо, чи автор сам мав нагоду спостерігати такий стан речей, чи отримав інформацію з іншого джерела, однак вживання дійсного способу дієслів вказує на те, що автор це вважає достовірним фактом. Отже, потрібно прийняти рішення, як подати таку інформацію: напр., додати метамовний коментар типу: “за словами журналіста” чи “як стверджує/наполягає автор” тощо.

Ще одним свідченням суб'єктивного сприйняття автором реалій, які він описує, є таке речення: *“Eine dieser immer gleichen postsowjetischen Bauernkaten mit Kettenhund und Eternitdach, die überall gleich aussehen von St.Petersburg bis Wladiwostok.”* Тобто, державу Україна автор сприймає все ще в реаліях СРСР, для нього пострадянські сільські хати виглядають однаково від Санкт-Петербурга до Владівостока. Студенти мають усвідомити, що причини такого сприйняття можуть бути різні (від неухважності автора до свідомого ігнорування ним державних кордонів двох країн, які перебувають в стані війни). Залежно від цільового читача перекладу різними можуть бути і способи перекладу: опущення цього порівняння як надлишкової інформації, заміна назв російських міст на назви українських міст на сході і заході, або ж збереження назв російських міст для підкреслення неполіткоректності автора.

Враховання аспекту автора та отримувача тексту К. Норд (Nord, 1990: 211-212) відносить до прагматичних проблем перекладу, викликаних відмінностями між комунікативною ситуацією, в якій виник текст оригіналу, і комунікативною ситуацією перекладу. Вони несуть на собі відбиток культурного середовища, укладу життя, звичаїв

тощо. Серед культурних феноменів у цьому полі вона називає власні назви, назви реалій, метамовні висловлювання. Їхня роль помітна в тому числі в аналізованих нами текстах, оскільки виявляється, що ці смисли початківцям не так просто усвідомити і передати в зворотному перекладі.

Оскільки матеріал статті повинен переконати читача у достовірності та актуальності повідомлення, вона насичена різноманітними реаліями, алюзіями, парафразами тощо. На етапі аналізу мовних засобів (*textinterne Faktoren*) перш за все кидаються у вічі імена осіб та інші власні назви, які зазвичай передаються за допомогою *транслітерації* (ті, що давно вже відомі) чи *транскрипції* (менш чи зовсім невідомі). Як свідчать дослідження відтворення українських реалій в німецькомовних ЗМІ (Kutschma, 2014), українські імена, прізвища, топоніми, назви грошової одиниці, різних інституцій транскрибуються як українською так і російською мовою, оскільки німецькі журналісти або самі володіють здебільшого російською, або спілкуються з російськомовними інформантами / перекладачами (в аналізованій статті: *Galina, des heiligen Nikolaj*). Студенти мають усвідомити, що при зворотному перекладі написання імен осіб, а ще більше прізвищ і населених пунктів може призвести до непорозумінь, адже особа, про яку написано, не є героєм художнього твору чи узагальненим образом, вона існує реально і може не «упізнати себе» в перекладі: напр., Lisenko – це Лисенко чи Лізенко, Мокрії – Мокрий чи Мокрій, Manierko – Манерко, Манірко чи Манерко. Від правильності зворотної транскрипції залежить і вживання правильних відмінкових форм: Мокрому чи Мокрію тощо. Те саме стосується назв маловідомих населених пунктів, організацій тощо. Ось чому необхідна не просто транскрипція у зворотному напрямку, а встановлення через пошукові системи в інтернеті правильного написання імен осіб чи назв населених пунктів українською мовою. Інший шлях – якщо ці імена важливі лише як ознаки достовірності повідомлення для іноземного читача, їх можна у зворотному перекладі опустити, назвавши, напр., лише назву посади). Саме на таких конкретних прикладах студенти усвідомлюють важливість етапу аналізу поза- та внутрішньотекстових змістів оригіналу, необхідності пошуку адекватного способу достовірної передачі різних його смислів.

Як в українській, так і в німецькій публіцистиці популярними є перифрастичні назви осіб чи міст, які в українських медіях вживаються в т.ч. без відомого читачеві позначуваного слова, а в німецьких статтях – зазвичай у сполученні з ним, напр., *die Koks- und Chemiestadt Awdiivka*. Спроби дослівного перекладу студентами (*кокс- та хімічнопромислове місто Авдіївка / Авдіївка з коксохімічним заводом / місто з коксувальними та хімічними заводами / хіміко-промислове місто Авдіївка / місто видобутку вугілля та виготовлення хімічних засобів*) або: *Gruben- und Hüttenstädte des Reviers* як *гірничо-металургійні містечка* або: *Separatistenhauptstadt Donezk* як *сепаратистська столиця Донецька* свідчать про схильність студентів до створення власного еквіваленту замість пошуку загальноновживаної перифрази. Однак, українському читачеві не потрібно пояснювати спрямованість промислової інфраструктури відповідного міста чи регіону, тому названі вище перифрази у перекладі можна опустити. Так само способом опущення перекладаємо парафрази типу *Majdan-Revolution* – *Майдан*. Найвдалішим перекладом авторської перифрази *Herz-Kreislauf-Maschine* на позначення фільтрувальної та водонапірної станції, яка забезпечує питною водою людей по обидва боки фронту, був функціональний відповідник *серцево-судинна система*, а *Dörfchen mit ehemaliger Kolchose* – синтаксична трансформація: *село, де раніше був колгосп*.

Переклад багатозначних слів є проблемою не лише в публіцистичних текстах, але, знову таки, як і у випадку з іменами осіб, оскільки описується реальна ситуація українського життя, значення багатозначного слова може бути ідентифіковане в позатекстовому просторі. В статті про Донецьку фільтрувальну станцію йдеться про її місце знаходження: *„Dann die „Null“ der Ukrainer: wieder Betonklötze, zugeschnitten quer auf der Piste, Tarnnetze, eine verblichene Fahne“*. Серед всіх значень слова *Piste* (лижня, смуга зльоту та посадки, траса) студенти вибрали “злітну смугу“, через асоціацію з тривалою обороною Донецького

аеропорту. І лише на карті регіону вони побачили, що станція знаходиться далеко від аеропорту, а блокпост знаходиться на *trasé*, яка проходить повз станцію. Так само, ігнорування контексту призвело до помилкового перекладу *Holz* як *дерево* замість *дрова* та *Netz* як *мережа* замість (*маскувальна*) *сітка*. Отже, такі приклади виховують відчуття відповідальності за правильний вибір слова, оскільки за ним стоїть елемент реальності, якого не пояснить словник, але який можна перевірити шляхом пошуку в інформаційних мережах або аналіз контексту.

Методом пошуку в інтернет-джерелах можна встановити загальноприйняті в Україні назви документів, які регламентують роботу служб описаної в статті станції: *Dienstvorschrift* – це *службова інструкція*, а не *службовий устав** чи *службовий розпорядок**, *Dienstplan* – *графік чергувань*, а не *службовий* чи *календарний план**.

Серед реалій українського побуту є такі, що мають сталі відповідники у німецькій мові за схожістю функції, форми, будови тощо (напр., *das Sammeltaxi* – *маршрутне таксі*, “*маршрутка*“, *der Wohnblock* – *багатоповерхівка*), але ці відповідники студенти, знову таки, намагаються перекласти дослівно, тому дуже корисно укласти на матеріалі таких текстів тематичні глосарії для подальшої роботи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Ефект “впізнання” української реальності був позитивним стимулом для студентів та сприяв відтворенню якомога більшої кількості компонентів смислу. Зокрема, крім інформаційного плану, вдалося передати також емоційні компоненти змісту (з одного боку, співчуття солдатам, які мерзнуть на “нульовому” блокпосту, працівникам фільтрувальної станції, які живуть і працюють у постійній небезпеці по обидва боки лінії фронту, а з іншого – невичерпний оптимізм цих людей). Виявлені помилки перекладу свідчили про недостатній рівень володіння студентами контекстуальним аналізом, навичками пошуку в інтернет-джерелах та словниках, тенденцію зосереджуватися на інформаційній складовій оригіналу і нехтувати оцінною. Недостатньо ретельно відтворювалися реалії, замість типових в українських ЗМІ кліше вживалися кальки з російської мови. Все це потрібно враховувати при доборі текстів для тренування та формулюванні завдань.

Представлений проєкт дозволив сформулювати у студентів чітке переконання в необхідності проведення ретельного перекладацького аналізу (внутрішньо- та позатекстові фактори оригіналу, в т.ч. мета та цільова аудиторія перекладу) для встановлення всього обсягу смислів та вибору тих, які потрібно зберегти в перекладі. Студенти навчилися перекладацькому аналізу та визначенню перекладацьких проблем на рівні речення та слова, пошуку способів та допоміжних засобів їх вирішення (аналіз контексту, паралельних текстів з української преси, карти місцевості, документів тощо). На цій основі вони отримали навички вибору стратегій на глобальному, макро- та мікрорівні перекладу, формулювання та спільного редагування власного тексту. Ці навички можуть ефективно бути використані також при перекладі з української на німецьку мову, оскільки зростаючий попит зарубіжної преси на інформацію про важливі теми української політики, а тим самим на переклад з української, має бути не лише фактологічно точним, але й переконливим і цікавим.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білецька О. О. Переклад інформаційно-новинних текстів у контексті міжкультурної комунікації / О. Білецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3/151.pdf>.
2. Зарембо К. Що німці думають про Україну / К. Зарембо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://neweurope.org.ua/media-post/german-opinion-leaders-as-a-mirror-of-ukraine-s-identity-in-germany-what-they-see-and-what-ukraine-should-do-about-it/>.
3. Зарицька С. Микола Бердник: «Німецькі ЗМІ вважають Україну маргінальною» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ms.detector.media/mediaprovita/mediaosvita/mikola_berdnik_nimetski_zmi_vvazhayut_ukrainu_marginalnoyu/.
4. Литвиненко В. Збереження смислової компоненти журналістського тексту при перекладі / В. Литвиненко // Стиль і текст. – 2012. – Вип. 13. – С. 230-238 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/sit/sit_2012_13.pdf.

5. Соколовська С.Ф., Гречина Л.Б. Функціонально-стилістична домінанта перекладу публіцистичних текстів / С. Соколовська, Л. Гречина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/1686/1/07ssfpt.pdf>.
6. Чепурна З. В., Лисенко Г. Л. Особливості перекладу фразеологізмів у галузі публіцистики / З. Чепурна, Г. Лисенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://xn--e1aajfpeds8ay4h.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_5_39.pdf.
7. Kautz, U. Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. – München: Iudicum, 2002. – 643 S.
8. Kutschma, O. Ukrainische Realia in gegenwärtigen deutschsprachigen Medien // Germanistik in der Ukraine. Jahrbuch 9. – Kyiv: KNLU, 2014. – S. 221-228.
9. Nord, Ch. Übersetzen lernen - leicht gemacht. Ein Kurs zur Einführung in das professionelle Übersetzen aus dem Spanischen ins Deutsche, Band 1,2, Heidelberg, Universitätsdruckerei, 1990.
10. Nord, Ch. Textanalyse und Übersetzen / Christiane Nord. – 3. Auflage – Heidelberg: Julius Groos Verlag, 1999.
11. Schuller, K. Die Engel werden mich beschützen / K.Schuller [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-in-der-ukraine-die-engel-werden-mich-beschuetzen-15318341.html>.
12. Stephan, W. Funktionales Übersetzen und Textanalyse / W.Stephan // Das Wort. Germanistisches Jahrbuch der GUS. DAAD: 355-374. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.daad.ru/wort/wort2005/Walter27.pdf>.

REFERENCES

1. Biletska, O. (2016). Pereklad informatsiyno-novynnykh tekstiv u konteksti mizhkulturnoyi komunikatsiyi. [Translation of news texts in context of intercultural communication] <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/3/151.pdf>.
2. Zarembo, K. (2018) Shtshy nimtsi dumayut pro Ukrayinu. [What the Germans think about Ukraine] <http://neweurope.org.ua/media-post/german-opinion-leaders-as-a-mirror-of-ukraine-s-identity-in-germany-what-they-see-and-what-ukraine-should-do-about-it/>.
3. Zarytska, S. (2013) Mykola Berdnyk: “Nimetski ZMI vvazhayut Ukrainu marginalnoyu”. [German media consider Ukraine marginal] https://ms.detector.media/mediaprovita/mediaosvita/mikola_berdnik_nimetski_zmi_vvazhayut_ukrainu_marginalnoyu/.
4. Lytvynenko, V. (2012) Zberezhennya smyslovyi komponenty zhurnalistskoho tekstu pry pereklyadi // Стиль і текст. [Reproduction of sense by journalist text translation] http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/sit/sit_2012_13.pdf.
5. Sokolovska, S. F., Hrechyna, L. B. (2007) Funktsionalno-stylistychna dominanta perekladu publitsystychnykh tekstiv. [Stylistic dominant of journalistic text translation] <http://eprints.zu.edu.ua/1686/1/07ssfpt.pdf>.
6. Chepurna, Z. V., Lysenko H. L. (2013) Osoblyvosti perekladu frazeolohizmiv u haluzi publitsystyky. [Special aspects of the idiom translation in the journalistic texts] http://xn--e1aajfpeds8ay4h.com.ua/files/image/konf_13/doklad_13_5_39.pdf.
7. Kautz, U. (2002). Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens. – München: Iudicum/..
8. Kutschma, O. (2014). Ukrainische Realia in gegenwärtigen deutschsprachigen Medien // Germanistik in der Ukraine. Jahrbuch 9. – Kyiv: KNLU.
9. Nord, Ch. (1990). Übersetzen lernen – leicht gemacht. Ein Kurs zur Einführung in das professionelle Übersetzen aus dem Spanischen ins Deutsche, Band 1,2, Heidelberg, Universitätsdruckerei.
10. Nord, Ch. (1999). Textanalyse und Übersetzen / Christiane Nord. – 3. Auflage – Heidelberg: Julius Groos Verlag.
11. Schuller, K. (2005). Die Engel werden mich beschützen <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-in-der-ukraine-die-engel-werden-mich-beschuetzen-15318341.html>.
12. Stephan, W. Funktionales Übersetzen und Textanalyse / W. Stephan // Das Wort. Germanistisches Jahrbuch der GUS. DAAD: 355-374. <http://www.daad.ru/wort/wort2005/Walter27.pdf>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Кучма – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології та перекладу Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: дидактика перекладу, герменевтичні та прагматичні аспекти перекладу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olga Kuchma – Candidate of Philological Sciences (PhD), Docent, Associate Professor at the Department of German Philology and Translation, Institute of Philology at the Taras Shevchenko University Kyiv.

Scientific interests: translation didactics, pragmatics of translation, hermeneutic approach.

УДК 37.042-056.264-053.5

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.110>

МОВОЗНАВЧА НАУКА ЯК ОСНОВА ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ІЗ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Олександр ЛАБЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1161-1010>

e-mail: LabenkoAlex@gmail.com

ЛАБЕНКО Олександр. МОВОЗНАВЧА НАУКА ЯК ОСНОВА ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ УЧНІВ ІЗ РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ. В статті розкривається важливість використання наукових праць видатних мовознавців у теоретико-методологічній підготовці студентів учительських спеціальностей для покращення здатності створення ними в їх подальшій педагогічній роботі інноваційних технологій навчання учнів із розумовою відсталістю особливо в аспекті вдосконалення мовлення дітей.

Ключові слова: мовознавча наука, інноваційна технологія, діти із розумовою відсталістю, розвиток мовлення, жанри мовлення, етапи мовленнєвого акту, види висловлювань, стохастичний навчальний процес.

LABENKO Alexandr. THE LINGUISTIC SCIENCE AS A BASIS FOR CREATING OF INNOVATION TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF SPEECH OF MENTALLY RETARDED CHILDREN. The article reveals the importance of the use of scientific researches of outstanding domestic and foreign philologists for the theoretical-methodological preparation of students of teaching speciality in the process of the learning such general faculty courses as the «Ukrainian language for professional orientation», the «Special teaching method of Ukrainian language», the «Basis of inclusive education». It is needed for creating future teachers in the process of studying work with mentally retarded children an innovation technologies with purpose of improving of studying of Ukrainian language and the development of speech.

The author of this paper make a short-analysis of the linguistic researches a number of scientists (F. de Saussure, M. Bahtyn, D. Ostin). He also shows an example of creating at the basis of analysed scientific researches for innovation technologies studies of mentally retarded children.

Moreover, this composite pedagogical technology has the characteristic property because she based upon the main ideas about the development of the human speech that had took from linguistic researches these world-famous authors. As consistent with this current of thought author of this article exploits a member of philological concept: understanding «language as a system of stock of words, grammatical regulations and expressions», «stages of speech act», «genre of speech», «kinds of speech».

By the way, the author of this innovation technology has one more interesting element in his theory. It is the idea about integrating scientific progress into teaching methods for mentally retarded pupils that is based on utilization of stochastic approach for understanding the process of speech act of these children.

Key words: linguistic science, innovation technologies, mentally retarded children, development of speech, stages of speech act, kinds of speech, genre of speech.

Постановка проблеми. Демократична трансформація українського суспільства з часу набуття незалежності суттєво відобразилась на модернізації освітнього процесу. Особливо це помітно у роботі педагогів із дітьми, які мають певні розлади розвитку. Відповідно до сучасної класифікації, як вказує Л.В.Туріщева (Туріщева,2014:4), прийнято виокремлювати декілька основних категорій (типів) дітей із розладами розвитку:

- з розладами зору (сліпі й ті, хто слабко бачить);
- з розладами слуху (такі, що нечують, і ті, хто погано чує);
- з розладами функцій опорно-рухового апарату;
- з розладами мовлення;
- з розладами емоційно-вольової сфери;
- із затримкою психічного розвитку;
- розумово відсталі;
- з розладами поведінки;
- зі складними розладами розвитку, в яких поєднуються два або більше первинних розладів.

З огляду на сказане, стає актуальною в даний час і проблема вдосконалення змісту програм та навчальних курсів, що викладаються студентам педагогічних ВНЗ. Перш за все це стосується, на нашу думку, таких загально факультетських дисциплін як «Українська мова за професійним спрямуванням», «Основи інклюзивної освіти», «Основи інклюзивної педагогіки», не кажучи вже про спеціалізовані навчальні предмети, такі, наприклад, як «Спеціальна методика викладання української мови» і т.п. Тобто тих дисциплін, зміст яких можна природнім шляхом доповнити лінгвістично-методологічною інформацією, яка сприятиме у майбутньому випускникам учительських спеціальностей у розробці ними адекватних методик та технологій під час їх педагогічної діяльності, пов'язаної із дітьми, які мають ті чи інші розлади розвитку.

Мало того, практика свідчить, що чи не найбільше складнощів у процесі інклюзивної освіти виникає у педагогів саме в процесі роботи із дітьми, що мають різну ступінь розумової відсталості. Це пов'язане із тим, що останнім часом фіксується дедалі більше випадків появи дітей із різними формами олігофренії (Туріщева, 2014:44).

Огляд досліджень і публікацій. Безпосередньо проблемі формування мовленнєвих умінь і навичок присвячені дослідження таких видатних науковців як Л.Виготський, П.Гальперін, О.Лурія, А.Маркова та ін., які розкривають у своїх творах психологічний аспект мовлення.

Дослідженню особливостей психічного, домовленнєвого та ранньомовленнєвого розвитку теж присвячено велике коло праць. Так, результати вивчення дітей з порушеннями слуху висвітлено в роботах Г.Вигодської, І.Дмитрієвої, Є.Рау та ін.; з порушеннями зору – М.Земцової, О.Літвак, Л.Солнцевої; з комплексними вадами розвитку – М.Жигоревої, А.Мещерякова та ін.

На особливу увагу також заслуговують роботи психологів та психолінгвістів щодо породження та особливостей мовленнєвих висловлювань: Т.Ахутіна, О.Леонтєва, О.Лурія, Ж.Піаже та ін.; лінгводидактичних засад навчання дітей рідної мови: А.Богущ, В.Тарасун, О.Ушакова, М.Шеремет та ін.

Особливості психологічного розвитку розумово відсталих дітей у процесі сімейного виховання розглядали такі вчені як С.Забрамна, В.Синьов, М.Матвєєва, О.Хохліна та ін.

Питання підготовки дітей із розумовою відсталістю до навчання в школі цікавило таких вчених як В.Данилюк, В.Титаренко та ін.

М.Вашуленко, зокрема, наголошує у своїй праці «Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання» на тому, що мовлення – це спосіб пізнання дійсності для кожної особистості, незалежно від її віку. Оскільки, з одного боку, багатство мовлення значно залежить від збагачення дитини новими уявленнями та поняттями, з іншого боку, добре володіння мовою та мовленням сприяє пізнанню складних зв'язків у природі та в житті суспільства (Вашуленко, 2001: 11).

У свою чергу, такі вчені-методисти як Б.Капарник, Г.Коваль, В.Максимова, В.СТИШЕНКО та ін. підкреслюють у своїх творах, що методичною умовою розвитку мовлення учнів є створення широкої системи мовленнєвої діяльності: з одного боку, сприйняття хороших зразків мовлення, які досить різноманітні і містять необхідний мовний матеріал; а з іншого, – створення умов для власних мовленнєвих висловлювань, у яких школяр міг би використати всі ті мовні засоби, якими він має оволодіти на уроці читання (Капарник, 2013: 429).

У свою чергу, сутність поняття «педагогічна технологія», «освітня технологія» досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. До них належать такі відомі науковці як В.Безпалько, В.Монахов, В.Євдокимов, І.Прокопенко, Є.Полат, Т.Назарова та ін. При цьому ряд авторів зазначає (Т.Назарова, Є.Полат та ін.), що поняття «педагогічні технології з часом трансформувалися у нові: «освітні технології», «технології навчання» тощо.

Підсумовуючи сказане науковцями стосовно освітніх технологій, можна виділити головну для нас ідею про те, що «навчальна технологія», як правило, складається із декількох важливих компонентів: а) **науково-теоретичного**, оскільки педагогічні технології є частиною педагогічної науки, яка відповідно розробляє цілі, зміст, методи навчання та

проектує педагогічні процеси; б) **процесуально-описового**, оскільки науковцями здійснюється опис (алгоритм) процесу, визначаються цілі, зміст, методи і засоби досягнення раніше запланованих результатів навчання; в) **процесуально-діяльнісний**, оскільки він і є, власне безпосереднім здійсненням технологічного (педагогічного) процесу, як злагодженого функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних засобів (Назарова, 1998).

Проте, вище перераховані дослідження є різнобічними і не приділяють глибокої уваги опрацюванню та системному аналізу можливості використання мовознавчих знань теоретико-методологічного характеру учителями для розвитку мовленнєвої діяльності учнів із розумовою відсталістю з допомогою інноваційних технологій навчання.

Мета статті полягає в обґрунтуванні важливості мовознавчої теоретико-методологічної підготовки студентів учительських спеціальностей для покращення здатності створення ними в їх подальшій педагогічній роботі інноваційних технологій навчання учнів із розумовою відсталістю української мови особливо в аспекті вдосконалення мовлення дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системний аналіз мовознавчих теорій особливо ХХ століття показує, що найбільш глибоко розроблено проблему людського мовлення у працях відомого мовознавця Фердинанда де Соссюра («Курс загальної лінгвістики» (1916)), мовознавця і літератора Михайла Бахтіна («Проблема жанрів мовлення» (1953)) і філософа мови Джона Л.Остіна («Як діяти словами»(1962)).

Кожна із даних мовознавчих концепцій цих трьох великих вчених-лінгвістів по-своєму розкриває і висвітлює явище людського висловлювання і по-різному може бути використана у спеціальній методиці української мови під час роботи із дітьми, які мають той чи інший рівень розумової відсталості.

Почнемо короткий аналіз праць вище зазначених мовознавців із творчого доробку Фердинанда де Соссюра (1851–1913). Як справедливо зазначає польська дослідниця Е. Шари-Мативецька у своїй відомій праці «Мовлення і література» (Шари-Мативецька, 2008: 235-271), Ф. де Соссюр є творцем **системної лінгвістики**, яка пізніше отримала назву **структуральної**. Позитивним у теорії Ф.де Соссюра є те, що він запровадив відоме розрізнення: **мови як системного запасу слів і граматичних правил (langue)** та **висловлювання** як індивідуальних уживань мови – за допомогою вибору та комбінації – **системних складників (parole)**. У розумінні Ф. Де Соссюра «системна іпостась» кожної мови становить замкнену систему елементів (знаків), для яких характерні стосунки відносини, що їх диференціюють, починаючи від «вихідних» рівнів, фонологічного та морфологічного, й закінчуючи «кінцевими» – лексичними та синтаксичними.

У свою чергу М.Бахтін (1895 – 1975) сформулював дві важливі теорії: **концепцію діалогового** і разом з тим **діалогічного характеру людського мовлення та концепцію жанрів мовлення**, тобто постійних і типових форм висловлювання. Предметом цієї другої концепції стали **два основні типи висловлювання: примарне, просте**, яке люди практикують у приватному спілкуванні (наприклад, щоденні різновиди діалогу, діалогові репліки, розповіді, листи), а також **вторинні, складні**, які використовуються в публічній літературній комунікації (наприклад, романи, п'єси, публіцистичні форми тощо). До того ж слід особливо підкреслити, що у концепції М.Бахтіна **діалог – це форма прояву мовлення**, що є важливим теоретичним висновком для нас.

Натомість Д.Л.Остін (1911 – 1960) є творцем **концепції актів мовлення**. Він звернув увагу дослідників на явища висловлювання як на сферу актів мовлення, а відтак – свого роду мовленнєвих дій, які виконують мовці у висловлюваннях, і разом з тим на факти реалізації цих висловлювань. На переконання цього вченого, висловлювання як акти мовлення співтворюються трьома різновидами актів, які містять у собі відмінні дії, що їх виконують мовці. Перші з них – це **локутивні акти**: вони обіймають артикуляції мовлення звуків із певними значеннями, у межах конкретного словника і граматики; дивлячись на цю проблему ширше, – зазначає Е. Шари-Мативецька, – можна сказати, що ці акти обіймають **творення словесних конструкцій**, яким мовці надають певні сенси і певні віднесення.

Іншими словами, **реалізувати в акті мовлення локутивний акт означає: сказати щось**, наприклад, «Візьми це!». Другим різновидом з числа актів, які співтворюють висловлювання як акти мовлення, є **іллокутивні акти**. Вони обіймають свого роду значеннєві дії, які виконуються мовцем через: по-перше, говоріння чогось і водночас, по-друге, з урахуванням ритуалізування або конвенціонального значення говоріння отого чогось (наприклад, наказу: «Візьми це!»).

Іншими словами, реалізувати в конкретному акті мови локутивний та іллокутивний акти – це показати, як те, що сказано, повинен, у даній ситуації, розуміти співрозмовник (тут може враховуватись як інтонація, так і жести мовця; те саме висловлювання, наприклад, «Візьми це!» – залежно від ситуації – може бути не тільки наказом, чи порадою, а й спонуканням). У кожному з цих випадків значення реалізованого висловлювання залежить від характеру (іллокутивної сили), який мовець надає своєму актові іллокуції, згідно з яким оте висловлювання, яке вже має певне значення, адже вже пройшло через акт локації, співрозмовник остаточно розуміє у визначений спосіб (наприклад як наказ, а не як пораду).

І, врешті, треті акти, які співвизначають висловлювання як акти мовлення, – це **перлокутивні акти**. Вони обіймають результати і наслідки, які факти реалізації висловлювання викликають у реципієнтів і співрозмовників, наприклад, у їхніх переживаннях або поведінці. Словом, реалізувати акт мовлення як локутивний, іллокутивний та перлокутивний – це зробити так, що, наприклад, той, кому наказують: «Візьми це!», дійсно виявляється доведеним до стану, коли бере запроповану річ, а не лише до переконання, що її потрібно взяти (Шари-Мативецька, 2008: 235-237).

До того ж відмітимо, що Д. Остін перший звернув особливу увагу й на те, що до названих тут актів мовлення, які є – за самою своєю логікою – саме актами, діями, що спричинюють появу фактів або станів речей, не можна застосовувати критеріїв істини і хиби. Треба, натомість, на думку цього вченого, у випадку цих актів мовлення брати до уваги саме **умови їхньої ефективної реалізації**, або коротше – **фортуності**.

Крім цього всього, важливим для нас є і те, що Остін порушив проблему вирізнення **перформативних висловлювань** з широкого кола **висловлювань констатації**, що їх здавна описують логіки і філософи мови.

На думку Д.Остіна, висловлювання констатації – на протигагу до перформативних – не творять фактів або станів речей, лише стверджують або ж описують їх, наприклад, «Він біжить»; «Котик сидить на килимку».

Отже, висловлювання констатації, якщо розуміти їх дослівно, нічого не роблять, обмежуючись лише говорінням про щось. Тобто, **висловлювання констатації** – на відміну від перформативних – **стверджують істинність або хибність інформації (знань)**, які мають мовці, а не наміри або цілі, які вони декларують.

У свою чергу, **перформативні висловлювання**, або коротше – **перформативи** (від англ. «**perform**»: 1) виконувати; 2) здійснювати)), несуть у собі дієслово, яке вказує на те, що **виголошене висловлювання є виконанням якоїсь дії**, чимось таким, про що звичайно не думають як лише про висловлювання чогось. Наприклад, ті акти мовлення є перформативними, які виголошуються словами обіцянок, наказів, застережень, угод, офіційних повідомлень і т.п (Шари-Мативецька, 2008: 242).

Таким чином, навіть побіжний короткий огляд декількох основних теоретичних мовознавчих концепцій ХХ століття (Ф.де Соссюра, М.Бахтіна, Д.Остіна) дає нам можливість використати у практичній площині здобуту інформацію, використавши її у навчальних програмах (посібниках, підручниках тощо) з української мови для студентів учительських спеціальностей з метою подальшого створення інноваційних методик, моделей, технологій навчання рідної мови для розвитку мовленнєвої діяльності учнів із розумовою відсталістю.

З огляду на сказане, у загальному вигляді, відповідно до рекомендацій провідних науковців (Назарова, 1998; Монахов, 2006; Пехота, 2001), інноваційна педагогічна технологія вивчення української мови та розвитку мовленнєвої діяльності дітей із розумовою

відсталістю, розроблена на основі мовознавчих знань, складається із декількох важливих компонентів:

I. Науково-теоретичний:

Мета технології: Розвинути діалогічне та монологічне мовлення дітей із розумовою відсталістю; поповнити та впорядкувати як лексичний запас учнів, так і граматичний відповідно до вимог системної (структуральної) лінгвістики (Ф.де Соссюра) та індивідуального плану навчання дитини.

Зміст матеріалу: лексичний та граматичний матеріал, підібраний відповідно до психолого-педагогічної характеристики п'яти форм олігофренії: 1) неускладнена форма; 2) форма, що характеризується неврівноваженістю нервових процесів із переважанням збудження або гальмування; 3) форма із розладами функцій аналізаторів; 4) форма із психопатоподібним поведінням; 5) форма з вираженою лобовою недостатністю.

Методи навчання: Розвиток мовлення відбувається переважно на уроках читання і граматики. Основним видом вправ є бесіда вчителя з учнями, проте застосовуються й інші форми навчальної діяльності, що формують діалогічне та монологічне мовлення: вправи з дидактичними посібниками та ігри; складання оповідань; розповідь по картинках; переказ прочитаного; розповіді дітей на задану тему тощо. Для систематизації та поповнення лексичного запасу використовується метод створення тематичної мережі.

II. Процесуально-описовий: Основний алгоритм роботи із учнями з розумовою відсталістю під час занять передбачає досягнення мети даної освітньої технології на основі належного засвоєння школярами матеріалу

(системи завдань) психокоригувального та лінгвістичного характеру із використанням відповідних методів навчання української мови дітей із розумовою відсталістю. При цьому, в основу алгоритму мовлення учнів закладається концепція актів мовлення (Д.Остіна): локутивний акт – іллокутивний акт – перлокутивний акт. Відповідно учитель під час *локутивного акту* контролює чіткість і правильність вимови звуків, граматичну та змістовну правильність висловлювання, де мовець закликає слухача, спонукає його до дії. У процесі *іллокутивного акту* педагог контролює переважно рівень усвідомлення слухачем певного закликати чи спонукування до дії. На етапі *перлокутивного акту* учитель контролює певний рівень реалізації сказаного.

III. Процесуально-діяльнісний: В основу даного компоненту покладено стохастичний навчально-виховний процес з огляду на думку Д.Остіна про **фортунність (непередбачуваність) актів мовлення**.

До речі, як свідчить історична наука, поняття «стохастичність» походить ще з Давньої Греції (*stokhos*) і означає випадковість. Стохастичні системи потрібні для введення та використання у тих процесах, де існує невпевненість у значенні вимірюваних параметрів. В тій же теорії ймовірності стохастична система має такий стан, який визначається випадковим чином та має випадковий розподіл ймовірностей або шаблон, завдяки якому можна все-таки провести статистичний аналіз, але результат тут не може бути повністю передбаченим. У зв'язку з цим, процес може бути класифікований як не детермінований (тобто, випадковий), і, таким чином, подальший стан системи визначається як ймовірнісний.

В галузі створення штучного інтелекту *стохастичні програми* працюють за допомогою ймовірнісних методів для вирішення проблем в імітації роботи *стохастичних нейронних мереж, стохастичної оптимізації генетичних алгоритмів і генетичного програмування*.

До того ж, у лінгвістичній науці *стохастичні підходи* у вивченні мов беруть свій початок із праць видатного мовознавця Фердинанда де Соссюра. А в сучасних лінгвістичних теоріях функціоналізму стверджується, наприклад, що граMATика ймовірнісна і змінна, а не фіксована і абсолютна (Стохастичність:електронний ресурс).

Іншими словами, педагогічний процес роботи з дітьми, що мають розумову відсталість не такий як із нормальними учнями, у його класичному розумінні, а тому перетворюється на більш природній – **стохастичний (фортунний)**, тобто з певними незначними відхиленнями від заданих параметрів, які істотно не впливають на результат

роботи, але зате враховують індивідуально-особистісні психо-лінгвістичні параметри самих дітей відповідно до ступеня їх інтелектуальної недостатності.

У свою чергу, стохастичний педагогічний процес викладання української мови та розвитку мовлення школярів, фактично, спроектовано і реалізується як різновид композитного (**Композиційний матеріал:електронний ресурс**), тобто його функціонування здійснюється на основі взаємодії своєрідної **педагогічно-лінгвістичної матриці та педагогічних армуючих елементів** (наповнювачів). При цьому роль педагогічної матриці виконує учитель, а точніше затверджений **індивідуальний навчальний план учня із розумовою відсталістю та навчальна програма викладання української мови**, які втілює у життя педагог на кожному занятті та протягом всього річного курсу навчання школяра, надаючи належної міцності певному інформаційному композиту із знань, умінь та навичок учнів з розумовою відсталістю із української мови особливо в аспекті розвитку мовлення.

Відповідно **педагогічними армуючими елементами** композитної педагогічної технології викладання української мови для дітей із інтелектуальною недостатністю у даному випадку **слугують**:

1. Любов до дітей (за В.О.Сухомлинським).

2. Створення доброзичливо-стимулюючої атмосфери під час занять.

3. Застосування елементів логоритміки (на основі ідей Е. Жак-Далькроза, Карла Генріха Марії Орф, В.Гіляровського та ін.), оскільки логопедичну ритміку дедалі активніше використовують в різноманітних реабілітаційних методиках як один із самостійних засобів коригувального впливу. Симбіоз слова, музики та руху в логоритміці застосовується заради подолання певних вад мовлення.

В нашому випадку серед здоров'язберезувальних та коригувальних засобів перевага надається мовленнєвим іграм. У мовленнєвих іграх текст зазвичай співають або ритмічно декламують хором, соло чи дуєтом. Мовленнєві ігри дають змогу дітям зміцнити голосовий апарат та опанувати всі виразні засоби музики, які ефективно впливають на розвиток емоційної виразності мовлення дітей (Чеснокова, 2017:8-11).

4. Застосування у навчальному процесі з дітьми, що мають розумову відсталість «різних жанрів мовлення» (М.Бахтін), перформативних висловлювань та висловлювань констатації (Д.Остін).

Динаміку як стохастичному педагогічному процесу, так і загалом даній композитній педагогічній технології викладання української мови та розвитку мовлення задають:

а) на рівні конкретного заняття – застосування відповідних методів, засобів та прийомів навчання у певній послідовності згідно з етапами роботи над темою;

б) на рівні навчального курсу – виконання індивідуального навчального плану та навчальної програми, спрямованих на поступове засвоєння учнями конкретного запланованого об'єму знань, умінь та навичок з української мови та розвитку мовлення.

Результатом застосування композитної педагогічної технології викладання української мови та розвитку мовлення дітей із розумовою відсталістю на основі стохастичного педагогічного процесу є певний **композит із знань, умінь та навичок**, які отримали і засвоїли школярі, відповідно до власних індивідуальних планів вивчення української мови та розвитку мовлення із незначними флуктуаціями.

До того ж, як певний інноваційний елемент у даній технології є застосування у ході композитного педагогічного процесу такого незвичного методу як створення тематичної мережі. Його завдання полягає в тому, щоб враховуючи основні недоліки складу мовлення дітей із розумовою відсталістю (обмеженість словника, його неточність, значна перевага пасивного словника над активним тощо), по-перше, збагатити словник; по-друге, уточнити значення слів, які були засвоєні дітьми, але використовуються не зовсім вірно; по-третє, активізувати словник.

Таким чином, **метод створення тематичної мережі**, до речі, запозичений нами з методики викладання англійської мови, (creating of topic web method) може бути запроваджений учителем, а потім широко використовуватися учнями із розумовими відхиленнями на заняттях із рідної мови для певного логічного зв'язку тих чи інших фактів

пов'язаних із їх побутовою діяльністю чи для розширення активного та пасивного словника із певної тематики.

При цьому, учні за завданням учителя та при його безпосередній допомозі, а згодом, можливо залежно від ступеня зниження інтелекту, і з власної ініціативи, з метою поповнення лексичного багажу з відповідної теми **формують спеціальну сітку із слів, виразів та речень** для того, щоб краще засвоїти та поглибити свої знання про певні інформаційно-культурні та лінгвістичні аспекти теми, що цікавлять дітей. Наприклад, беремо лексичну мережу, пов'язану із темою: «**Рослинний світ (Овочі, фрукти. Дерева, кущі, квіти, гриби)**», Діти виконують різноманітні завдання і завдяки цьому поповнюють свій активний і пасивний словник. Тобто, мережа може складатися в учнів поступово і матиме декілька основних напрямків під час її утворення:

Слова із певної теми (Topical words).

Фрази із певної теми (Topical phrases).

Речення із певної теми (Topical sentences) (Голуб, 2014:79-93).

До того ж, робота на кінцевому етапі формування тематичної мережі потребує особливої уваги та старанності, оскільки діти із розумовою відсталістю учаться правильно будувати своє висловлювання через використання такої синтаксичної одиниці як речення (Данільченко 2012, с.101).

Висновки. Таким чином, навіть побіжний погляд на мовознавчі теорії ХХ століття таких відомих вчених-мовознавців і філософів мови як Ф. де Соссюр, М. Бахтін та Д. Остін показує наскільки корисно вивчати їх класичні вже тепер наукові праці під час викладання студентам учительських спеціальностей різних дисциплін пов'язаних із вивченням рідної мови чи предметів, що стосуються інклюзивної освіти. Адже це дає можливість майбутнім педагогам глибше зрозуміти теоретико-методологічні засади функціонування як української мови загалом, так і людського мовлення зокрема. І на цій ґрунтовній основі створювати нові, інноваційні підходи, моделі, технології для вивчення учнями із розумовою відсталістю рідної мови та ефективно розвивати у них зв'язне мовлення.

Перспективи подальших наукових розвідок. Для того, щоб іти вперед у розвитку сучасної системи освіти, вітчизняним вченим потрібно нарешті вирватись із полону штучно створеної дуалістичної (матеріалістично-ідеалістичної) парадигми і дійсно перейти на передову світоглядну базу – інформаційну парадигму. Відповідно до якої для людини (дитини) реальність – це те, що вона тримає у своєму семантичному (інформаційному) полі, задіюючи й пам'ять. І, відповідно, потрібно розуміти, наприклад, тих же дітей із розумовою відсталістю вже не як «другосортних», а як звичайних, нормальних дітей, які просто володіють неповною, нечіткою, неповноцінною інформацією про навколишній світ. А це значить, у свою чергу, що є реальна можливість у рамках вже проривної інформаційної наукової парадигми створювати новітні навчальні техніки, технології з вивчення української мови та розвитку мовлення дітей із розумовою відсталістю, які ґрунтувались би методологічно на інноваційних стохастичних принципах та інформаційно-кібернетичних теоретичних засадах функціонування. До того ж, при цьому можна ефективно використовувати наукові праці видатних мовознавців і лінгвістів минулого, враховуючи їх століттями, а то й тисячоліттями перевірені думки, факти та ідеї.

Бібліографія

1. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання // Початкова школа.– 2000.– №1.
2. Голуб Н.М. Дидактичний матеріал з корекції та розвитку писемного мовлення учнів молодшого шкільного віку: навчально-методичний посібник. Ч.1.– Вид.1-е.– К.: Видавничий Дім «Слово», 2014.– 384с.
3. Капарнік Б. Формування мовленнєвих умінь школярів на уроках читання з використанням міжпредметних зв'язків // Наукові записки.– Випуск 119.– Серія: Філологічні науки (мовороззнавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2013.– С.428–433.
4. Композиционный материал [Електронний ресурс]. Режим доступу:<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BE0%>
5. Методика викладання української мови у підготовчому– першому класах спеціальної загальноосвітньої школи для дітей з вадами розумового розвитку: Навчально-методичний посібник для студентів дефектологічного факультету/ Уклад. Данільченко Є.В.– Слов'янськ: ДДПУ, 2012.– 108с.

6. Монахов В.М. Введение в теорию педагогических технологий/ В.М.Монахов. – Волгоград: Перемена, 2006.– 175с.
7. Назарова Т.С. Средства обучения: технология создания и использования/Т.С.Назарова, Е.С.Полат.– М.: Изд-во УРАО, 1998.– 204с.
8. Освітні технології: Навч.-метод.посіб./ О.М.Пехота та ін. За заг ред.О.М.Пехоти.– К.: А.С.К., 2001.– 256с.
9. Стохастичність [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
10. Турішева Л.В. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі / Автор-укладач Л.В.Турішева.2-ге видання.– Х.: Вид.група «Основа», 2014.– 111с.
11. Чеснокова Л.В. Заняття з логоритміки для дітей із вадами мовлення.[Текст]/ Л.В.Чеснокова, О.І.Золотарьова.– Х.: Вид.група «Основа», 2017.– 160с.
12. Ева Шари-Мативецька. Мовлення і література. До проблеми теорії мовлення Джона Л.Остіна // Література.Теорія. Методологія / Пер. з польсь. С.Яковенка; Упорядкув. і наук.ред. Д.Уліцької.– 2-ге вид.– К.: Вид.дім «Кієво-Могилянська академія», 2008.– 543с.

REFERENCES

- 1.Vashulenko M.S. (2001). Formuvannya movnoi osobystosti molodshoho shkoliara v umovah perehodu do 4-richnoho pochatkovoho navchannia. [Forming the linguistic personality of junior pupil in conditions of the transition to 4-annual elementary school // Elementary school], Kyiv: Pochatkova shkola, №1, pp.11-14.
- 2.Holub N.M. (2014). Dydaktychnyi material z korektsiyi ta rozvytku pysemnogo movlennia uchniv molodshoho shkilnoho viku: navchalno-metodychnyi posibnyk [The didactical material with the correction and development of written speech of pupil in junior school age: educational-methodical textbook], Kyiv: Slovo, 384p.
3. Kaparnik B. (2013). Formuvannya movlennevykh umin shkoliariv na urokah chytannia z vykorystanniam mizhpredmetnykh zviazkiv [Forming speech skills of pupils at reading lessons with using of intersubject connection//Academic notes], Kirovohrad: Naukovi zapysky, vyp. №119, pp.428-433.
- 4.Kompozitsionnyi material [composite material] – [Electronic resource] – Access mode: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%BE>
- 5.Metodyka vykladannia ukraïnskoyi movy u pidhotovchomu-pershomu klasah spetsialnoyi zahalnoosvitnoyi shkoly dlya ditei z vadamy rozumovoho rozvytku: Navchalno-metodychnyyi posibnyk dlya studentiv defectolohichnoho fakultetu. Danilchenko I.E.V. (2012). [Teaching methods of Ukrainian language in preparatory-first forms of the specialized secondary school for mentally retarded children: Educational-methodical textbook for students of defectological faculty], Sloviansk: DDPU, 108p.
- 6.Monahov V.M.(2006).Vvedennia v teoriyu pedagogicheskyykh tehnologiy [Introduction to the theory of pedagogical technologies], Volgograd: Peremena, 175p.
- 7.Nazarova T.C. (1998). Sredstva obucheniya: tehnologiya sozdaniya i ispolzovaniya [Instructional media: technology of creating and using], Moskva: URAO, 204p.
- 8.Osvitni tehnologiyi: Navch.-metod. Posibnik. O.M.Pyehota (2001). [Education technologies: educational-methodical textbook], Kyiv: A.S.K., 256p.
- 9.Stohastychnist [Stochastic] – [Electronic resource] – Access mode: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
- 10.Turishcheva L.V.(2014). Dity z osoblyvostyamy rozvytku v zvychainiy shkoli [Children with special development in the usual school],Harkiv: Osnova, 111p.
- 11.Chesnokova L.V. (2017). Zanyattya z logorytmiky dlia ditey z vadamy movlennia [Studies with logorhythmic for children with speech handicap], Harkiv: Osnova, 160p.
- 12.Shary-Matyvetska E. (2008). Movlennya i literatura. Do problem teorii movlennia D.Ostina // Literatura.Teoriya. Metodologiya. [Speech and literature. To problem of the theory of speech D.Ostin // Literature.Theory.Methodology], Kyiv: Kyievo-Mogylyanskaya akademiya, 543p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Лабенко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти та здоров'я людини Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: педагогіка, спеціальна освіта, екологічна освіта, методика викладання української та англійської мови.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Labenko Alexandr – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Inclusive Education and Health of Man, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian University.

Scientific interests: pedagogy, special education, ecological education, methods of teaching the Ukrainian Language and methods of teaching English.

УДК 811.111

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.111>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ольга ОСОВА (Харків, Україна)

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7316-1196>

e-mail: osova.olga@gmail.com

ОСОВА Ольга. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ. У статті охарактеризовано поняття «дискурс» з позиції мовної особистості, текстоутворення та спілкування. Конкретизовано дискурсивну компетенцію майбутніх учителів іноземної мови, що є ширшою за значенням і передбачає володіння соціокультурним реєстром, який визначається як сукупність типових або мовленнєвих специфічних формул, комунікативних моделей або структур, апробованих спеціально і таких, що концентрують у собі мовленнєвий досвід учасників комунікації. Визначено особливості формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови.

Ключові слова: дискурс, дискурсивні знання та уміння, дискурсивна компетенція, учитель іноземної мови.

OSOVA Olga. PECULIARITIES OF FORMING THE DISCOURSE COMPETENCE OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS. The article is devoted to the analysis of the researches in the field of linguodidactics with the aim to single out discourse competence and complex structure of discourse skills. The term «discourse» is described from the perspective of a linguistic persona, text formation and communication. The discourse competence of future foreign language teachers is specified as being wider in meaning and involving acquiring sociocultural register that is defined as the total of typical or speech specific formula, communication models or structures, specially tested and those that concentrate verbal experience of communication participants. Analytical survey of the scientific and pedagogical literature allowed drawing a conclusion that the peculiarities of forming the discourse competence of future foreign language teachers lie in creating special cognitive communicative environment, which involves three subjects of knowledge (the authors of the textbook, teacher/instructor, pupil/student) that have a good command of the specific thesaurus. It is proved that it is essential to take into account the compatibility of the teacher's thesaurus with the thesaurus of textbooks, tutorials, students' thesaurus, as well as the possibility to use blogosphere as a result of rapid development of innovation technologies in foreign language teaching. In the light of the given peculiarities the article suggests a variety of activities to effectively form the discourse competence of future foreign language teachers. The sources are examined on the grounds of retrospective analysis, abstracting, and the method of theoretical statements in order to analyze the scientific thesaurus. Theoretical analysis, synthesis, structuring and generalizing allowed defining the peculiarities of forming the discourse competence of future foreign language teachers.

Keywords: discourse, discourse knowledge and skills, discourse competence, foreign language teacher.

Постановка проблеми. Розвиток національної системи освіти відбувається в умовах змін у духовному просторі суспільства, що вимагає внесення коректив до методології сучасної освітньої парадигми. Метою компетентісно-орієнтованого підходу є забезпечення формування професійних мовних компетентностей майбутніх учителів, які вважаються запорукою їхньої плідної діяльності в культурному розмаїтті освітнього і фахового середовищ. Зазначене сприяє посиленню уваги до професійного дискурсу педагога, який повинен демонструвати «уміння спілкуватися в типових умовах професійної діяльності, володіти потенціалом дидактичного дискурсу, презентувати нормативні та доступні для сприйняття навчальні тексти, розв'язувати за допомогою мовних засобів комунікативні завдання» (Симоненко, 2005: 41). Отже, дискурсивна компетенція виступає невід'ємною складовою професійної мовної компетенції майбутніх учителів іноземної мови, а високий рівень її сформованості свідчить про високий професіоналізм вчителя-філолога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У ході наукового пошуку виявлено, що вивченням проблеми комунікативної компетенції займалися багато вчених і методистів різних країн, а саме Н. Бордовська, О. Леонтьєв, І. Максимова, Ю. Пасов, Л. Шипиліна та інші. Однак, на нашу думку, не всім компонентам комунікативної компетенції приділено достатньо уваги, зокрема феномену дискурсивної компетенції. Лінгвістичні й екстралінгвістичні знання про види ситуацій, контекстів, елементи побудови дискурсів стали предметом обговорень вітчизняних та зарубіжних учених (Н. Арутюнова, І. Гальперин, Т. Глазунова, Н. Головіна, А. Горбунов, 696

Н. Єлухіна, М. Кенел і М. Свейн, О. Кучеренко, М. Халлідей, J. Gumperz, J. Kans та інші), але на сьогодні питання формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови залишається недостатньо вивченим.

Отже, потреба у поглибленому вивченні означеної проблеми та об'єктивна значущість питання зумовили вибір **мети нашої статті** – виявити особливості формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст Рекомендацій Ради Європи щодо мовної освітньої політики формує нові вимоги до сучасних фахівців в контексті демонстрації високого рівня іншомовної комунікативної компетенції. Як відомо, комунікативна компетенція є поняттям складним і багатоаспектним. У сучасній соціолінгвістиці її визначено як систему, що виконує функцію збалансування існуючих мовних форм, які визначаються з опорою на мовленнєву компетенцію комуніканта на тлі певних соціальних функцій (Инханян, 1995). Структуру комунікативної компетенції складають декілька субкомпетенцій, одніє із яких виступає дискурсивна компетенція, що характеризується комунікативною спрямованістю і передбачає сукупність знань щодо типів і структури дискурсів.

Проведений дефініційний аналіз поняття «дискурсивна компетенція» дозволив з'ясувати неоднозначність підходів науковців щодо визначення її суті. Так, в Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти дискурсивна компетенція трактується як здатність студентів логічно об'єднувати речення з метою побудови зв'язних відрізків мовлення. До її складу входять знання та вміння керувати мовленням у плані тематичної організації, зв'язності та логічної організації висловлювання, його стилю, реєстру, риторичної ефективності (Инханян, 1995). За визначенням зарубіжних вчених М. Canale, М. Swain, дискурсивна компетенція – це знання різних типів дискурсів і правил їх побудови, а також уміння їх створювати і розуміти з урахуванням ситуації спілкування (10, 1980). На думку українських вчених, (І. Андрійко, Л. Панова, С. Тезікова), дискурсивна компетенція означає вміння будувати своє мовлення зв'язно, оперуючи знанням принципів тематичної організації тексту, його структури, зв'язності, логічної організації, стилю мовлення (розмовний, офіційно-діловий, літературний, публіцистичний, науковий) та реєстру (високий, нейтральний, розмовний, фамільярний, грубий, вульгарний), принципів риторичної ефективності, тобто впливу на слухача (читача) (Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах, 2010: 11). Подібної точки зору дотримується і Ж. Горіна, визначаючи дискурсивну компетенцію як «здатність розуміти, адекватно інтерпретувати та породжувати тексти різних типів і жанрів для досягнення комунікативного наміру суб'єкта мовлення у межах конкретної ситуації спілкування» і метою формування дискурсивної компетенції вбачає її продукцію і інтродукцію текстів з урахуванням екстралінгвістичного контексту (Горіна, 2007:126).

На думку сучасних науковців (В. Костенко, І. Знаменська, І. Сологор), для основи навчання іноземних мов дискурсивна компетенція є ширшою за значенням і, окрім «суто лінгвістичних умінь та навичок», передбачає «володіння соціокультурним реєстром, який можна визначити як сукупність типових або мовленнєвих специфічних формул, комунікативних моделей або структур, апробованих спеціально і таких, що концентрують у собі мовленнєвий досвід учасників комунікації» (Костенко, 2008: 121).

Аналітичний огляд визначень дискурсивної компетенції, запропонованих різними дослідниками, доводить, що для формування дискурсивної компетенції необхідно володіти дискурсом як функціональним явищем, сукупністю знань, умінь, пов'язаних із побудовою і розумінням дискурсу, зв'язно і послідовно викладати свої думки в ситуаціях усного / писемного спілкування.

У контексті підготовки майбутніх учителів іноземної мови дискурсивна компетенція є ширшою за значенням і передбачає «володіння соціокультурним реєстром, який можна визначити як сукупність типових або мовленнєвих специфічних формул, комунікативних моделей або структур, апробованих спеціально і таких, що концентрують у собі мовленнєвий досвід учасників комунікації» (Костенко, 2008: 121).

Формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови відбувається у процесі організації дискурсивної взаємодії учасників освітнього процесу, яка здійснюється відповідно до їх статусно-рольових характеристик в різних комбінаціях агентів та клієнтів дискурсу: викладач-студент, студент-студент, запрошений експерт-студент, викладач-батьки.

У ході наукового пошуку з'ясовано, що однією із специфічних особливостей формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної є створення у процесі організації навчання особливого когнітивно-комунікативного простору, у якому А. Габідуліна виокремлює три суб'єкти знань (автори підручника, вчитель/викладач, учень/студент), які в навчально-педагогічному дискурсі володіють своїм тезаурусом. У контексті досліджуваної проблеми особливого значення набуває також сумісність тезаурусу викладача як із тезаурусом підручників, навчальних посібників, так і з тезаурусом студента. Аналіз практики сучасних педагогічних закладів вищої освіти дозволяє стверджувати, що тезаурус застарілих підручників може бути частково несумісним із тезаурусом викладача, який, передбачаючи таку ситуацію, орієнтує своїх студентів на ознайомлення не лише з основною літературою до лекційного або практичного заняття, а й з додатковою, яка повною мірою презентує сучасний стан розвитку лінгвістики й суміжних із нею галузей знань. Корекції потребують і дидактичні тексти (як різновид навчально-педагогічного дискурсу), уміщені в збірниках вправ і завдань для студентів-філологів (Габідуліна, 2009).

Зазначимо, що бурхливий розвиток інноваційних технологій навчання іноземних мов зумовив формування «нового типу мовної особистості – члена інтернет-спільнот» (Уліщенко, 2009), який, з одного боку, користується електронними підручниками та посібниками, словниками, довідниками, послуговується репозитаріями, з іншого – впливає на формування мови інтернету, що набуває рис окремого функційного стилю. Погоджуємося із думкою В. Уліщенко, що у цьому контексті заслуговують на особливу увагу можливості застосування блогосфери в процесі формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови. (Canale, Swain, 1980).

Аналітичний огляд літератури з теми дослідження (Горіна, 2007; Костенко, 2008; Паньків 2014; Тищенко, 2011) дозволяє стверджувати, що особливу роль у формуванні дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови відіграють когнітивні процеси, пов'язані з особливостями і специфікою діяльності студентів, а також професійною спрямованістю процесу навчання, що передбачає перехід навчально-пізнавальної діяльності у професійну.

Враховуючи визначені особливості формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови вважаємо за доцільне ознайомлювати студентів із міжкультурними особливостями вербальної та невербальної поведінки в конкретних ситуаціях (рольових іграх, проблемних комунікативних ситуаціях, при аналізі автентичних мовних аудіо- і відеоматеріалів); формувати професійну інтерактивну компетентність засобами професійного спілкування, професійної комунікативної взаємодії, адекватної мовленнєвої поведінки, ефективного впливу на партнера по спілкуванню, що забезпечує формування досвіду професійно-педагогічного навчання іноземної мови (Паньків 2014). Розширенню картини світу студентів і залученню їх до розуміння іншої ментальності сприятиме формування дискурсивної стратегії на основі професійних концептів, властивих культурі й етиці країни, мова якої вивчається (на основі стереотипних ситуацій спілкування); практикування мовних вмінь в типових ситуаціях спілкування (встановлення особистих контактів, написання листів, бесіди по телефону, проведення зустрічей тощо), що вимагають знань стратегій комунікативного розгортання ситуацій на когнітивному й емоційному рівнях.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Отже, проблема формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови має широкі можливості для розв'язання цілої низки питань як лінгвістичної галузі, так і лінгводидактики, що диктує потребу комунікативно-прагматичної переорієнтації методології навчання іноземних мов у педагогічних закладах вищої освіти. Аналіз когнітивно-дискурсивних чинників навчально-педагогічної комунікації – це актуальна практична проблема, оскільки ефективність комунікативної взаємодії у процесі підготовки

майбутніх учителів іноземної мови великою мірою зумовлена врахуванням особливостей формування дискурсивної компетенції учасників комунікації освітнього процесу, яка передбачає вміння створювати адекватні професійним ситуаціям дискурсивні моделі, вибудовувати стратегії спілкування, прогнозувати наслідки мовленнєвої взаємодії тощо. У процесі аналітичного огляду науково-педагогічної літератури з'ясовано, що особливості формування дискурсивної компетенції майбутніх учителів іноземної мови полягають у створенні у процесі організації навчання особливого когнітивно-комунікативного простору, що передбачає три суб'єкти знань (автори підручника, вчитель/викладач, учень/студент), які в навчально-педагогічному дискурсі володіють своїм тезаурусом. Важливого значення набуває також врахування сумісності тезаурусу викладача із тезаурусом підручників, навчальних посібників та тезаурусом студента, а також можливості застосування блогосфери як результату бурхливого розвитку інноваційних технологій навчання іноземних мов.

Потреба в оновленні навчально-методичних комплексів для студентів – майбутніх вчителів іноземної мови, які б адекватно відображали здобутки новітніх мовознавчих і педагогічних галузей, а також відповідних наукових видань видань зумовлює докладне вивчення академічного педагогічного дискурсу, з чим і пов'язуємо перспективи подальших академічних розвідок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Габідулліна А. Р. Навчально-педагогічний дискурс: категоріальна структура та жанрова своєрідність : автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.02 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2009. – 30 с.
2. Горіна Ж. Д. Дискурсивна складова комунікативної компетенції майбутніх словесників. *Наука і освіта*. 2007. № 3. – С. 125–128.
3. Инханян Н.Б. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции. *Иноземні мови*. 1995. № 3–4. – С.69-74.
4. Костенко В. Г. Дискурсивна основа навчання іноземних мов та її роль у формуванні комунікативної компетенції. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Досвід. Пошуки*. 2008. № 14. – С. 117–123.
5. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Л.С. Панова, І.Ф. Андрийко, С.В. Тезікова та ін. К.: Академія, 2010. – 328 с.
6. Паньків О. Б. Дискурсивна компетенція мовної особистості майбутнього філолога. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство*. № 1, 2014. – С. 64-69.
7. Симоненко Т. Базова система вправ у роботі над розвитком професійно-комунікативних умінь студентів-філологів. *Українська мова і література в школі*. 2005. № 7. – С. 40–43.
8. Тищенко О. Мова інтернет-спілкування: стиль, норма, освіта. *Дивослово*. 2011. № 12. – С. 35–39.
9. Уліщенко В. Блогосфера як нове освітнє середовище. *Дивослово*. 2009. № 6. – С. 11–15.
10. Canale M. and Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*. 1980.– P. 1–47.

REFERENCES

1. Habidullina, A.R. (2009). Navchalno-pedahohichnyi dyskurs: katehorialna struktura ta zhanrova svoieridnist [Educational and pedagogical discourse: category structure and genre peculiarity]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Horina, Zh.D. (2007). Dyskursyvna skladova komunikatyvnoi kompetentsii maibutnykh slovesnykiv [Discursive component of the communicative competence of future philologists]. *Nauka i osvita – Science and Education*, 3, 125–128 [in Ukrainian].
3. Inkhaniyan, N.B. (1995). Lingvisticheskie osnovy formirovaniia v iazykovom pedagogicheskom vuze lingvosotsiokulturnoi kompetentsii [Linguistic grounds for forming linguistic and cultural competence in a language pedagogical higher educational establishment]. *Inozemni movy – Foreign Languages*, 3–4, 69-74 [in Russian].
4. Kostenko, V.H. (2008). Dyskursyvna osnova navchannia inozemnykh mov ta yii rol u formuvanni komunikatyvnoi kompetentsii [Discursive grounds for teaching foreign languages and its role in forming communicative competence]. *Vykkladannia mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky. Dosvid. Poshuky – Teaching Languages in Higher Educational Establishments at the Modern Stage. Interdisciplinary Connections. Experience. Search*, 14, 117–123 [in Ukrainian].
5. Panova, L.S., Andriiko, I.F., Tezikova, S.V. et al. (2010). *Metodyka navchannia inozemnykh mov u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Methodology of teaching foreign languages in secondary educational establishments]*. Kyiv: Academia [in Ukrainian].
6. Pankiv, O.B. (2014). Dyskursyvna kompetentsiia movnoi osobystosti maibutnoho filoloha [Discourse competence of a linguistic persona of a future philologist]. *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Serii «Filolohichni nauky». Movo-znavstvo – Scientific Bulletin of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Ser. Philological Sciences. Linguistics*, 1, 64-69 [in Ukrainian].
7. Symonenko, T. (2005). Bazova systema vprav u roboti nad rozvytkom profesiino-komunikatyvnykh umin studentiv-filolohiv [The basic system of exercises in the process of developing professional communicative skills of

students-philologists]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – The Ukrainian Language and Literature at School*, 7, 40–43 [in Ukrainian].

8. Tyshchenko, O. (2011). Mova internet-splkuvannia: styl, norma, osvita [The language of the Internet communication: style, standard, education]. *Dyvoslovo – Wonderword*, 12, 35–39 [in Ukrainian].

9. Ulishchenko, V. (2009). Blohosfera yak nove osvitnie seredovyshche [Blogsphere as a new educational environment]. *Dyvoslovo – Wonderword*, 6, 11–15 [in Ukrainian].

10. Canale, M. & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1–47 [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Осова – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Наукові інтереси: Інноваційні підходи до викладання іноземних мов у процесі підготовки студентів-філологів.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olha Osova – Candidate of pedagogical sciences, Assistant professor, Assistant professor of the Foreign Philology Department Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council.

Scientific interests: Innovation approaches in teaching foreign languages in the process of training students of philological specialties.

УДК 811.161,2'243:61]:378.09

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.112>

ЛІНГВІСТИЧНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ (МЕДИЧНИЙ НАПРЯМОК)

Оксана РІЖНЯК (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6928-7754>

e-mail: oksana.rizhniak@gmail.com

Вікторія КРАСНОЩОК (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0419-7851>

e-mail: vikkrasnoschok@meta.ua

РІЖНЯК Оксана, КРАСНОЩОК Вікторія. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ (МЕДИЧНИЙ НАПРЯМОК). У статті розглядається лінгвістичний аспект фахової підготовки іноземних студентів медичних вишів в Україні. Особлива увага приділяється мовній адаптації студентів, проблемам сучасного перекладу з використанням інтернет-словників у багатомовній аудиторії.

Ключові слова: мовна адаптація, інтерференція, інтеграція, інноваційні методи навчання, комп'ютерний переклад, інтернет-словники, Google перекладач.

RYZHNIAK Oksana, KRASNOSHCHOK Victoria. LINGUISTIC COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FOREIGN STUDENTS (MEDICAL SPHERE). The article discusses the linguistic aspects of the training of foreign students in Ukraine. The process of globalization of society and the modern opportunity for anyone to access any information has opened up a unique opportunity for young people to get their chosen profession in any suitable country (provided there is no language barrier), and the educational services of national medical universities have long confirmed their high competitiveness in the international arena. The main problem caused by such extra-linguistic factors is the need for accelerated language adaptation of freshmen-foreigners, whose solution is dedicated to a new stage in the development of Ukrainian linguodidactics. In recent years, many studies have been conducted on the search for new content, forms and methods of teaching the Ukrainian language as a foreign language. The authors of the study, relying on their experience in a multilingual audience, analyze various cases of lexical interference and typical errors in the speech of foreign students, offer effective methods to overcome them. Particular attention is paid to the problems of translating professional and everyday texts using computer technology and online dictionaries. Machine translation is the most popular and indispensable assistant not only for students, but also for modern teachers, doctors, etc. The work examines the most popular sites and dictionaries among foreign students, analyzes their advantages and

disadvantages, provides interesting examples of common student mistakes (difficulties in translating medical terms of different types, polysemantic words, multilingual homonyms and the so-called "fake translator friends"), analyzes the causes of typical mistakes, we suggest our own best practices for correcting and preventing them, taking into account the language features of different audiences (type bilingual and the number of working languages, the predominance of the synthetic or analytical grammatical forms in their own language, especially the category of gender, etc.)

Keywords: *language adaptation, interference, integration, innovative teaching methods, computer translation, Internet dictionaries, Google translator.*

Актуальність проблеми

Однією з характерних ознак сьогодення можна вважати надзвичайну мобільність молоді та пов'язану з цим унікальну можливість отримувати бажану фахову освіту в будь-якій омріяній країні. Як наслідок, великий попит іноземних студентів на освітні послуги в українських медичних вишах, що вже давно підтвердили свою надійну конкурентну спроможність на європейському ринку.

Нові умови проживання, спілкування та навчання викликають певні комунікативні труднощі, адже в більшості випадків у студентів з'являються проблеми багатомовного середовища замість очікуваного соціально вимушеного білінгвізму. Майбутній студент сподівається, що його знань з англійської або російської мови (в залежності від мови викладання) буде достатньо для засвоєння необхідної професійної інформації. Як правило, саме так починається навчання на підготовчих курсах, де досить швидко відбувається знайомство з державною мовою України в навчальній групі співвітчизників. В цей час ще немає диференціації майбутніх лікарів за спеціалізацією, під час якої розподіл студентів відбувається вже не за національними критеріями і неофіційне спілкування між студентами відбувається рідною мовою (арабською, узбецькою, однією з індійських мов та ін.). До цього ж у слухачів підготовчих курсів українська мова – єдина навчальна дисципліна з атмосферою своєрідного повного занурення в неї. Процес навчання не викликає особливих проблем, необхідний результат досягається швидко при наполегливій спільній праці та використанні сучасних методичних технологій, розробці яких присвячено багато наукових робіт.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що сьогодні українські науковці-філологи з гордістю говорять про новий етап «розвитку української лінгводидактики як методичної дисципліни, що вивчає зміст, форми і методи навчання української мови як іноземної зокрема». Про що також свідчить велика кількість сучасних наукових досліджень з цього питання (Скляніченко, 2018: 552-555).

Враховуючи, що більша **частина загальної проблеми** лінгвістичної адаптації іноземних студентів першого курсу все ще залишається невирішеною, **метою нашої роботи** вважаємо аналіз певного власного досвіду викладання курсу «Українська мова як іноземна» з відповідними методичними напрацюваннями.

Виклад основного матеріалу

Не зупиняючись на політичному аспекті проблеми, відзначимо, що історично в Україні склалася українсько-російська двомовність. До того ж, як правило, на міжнародних факультетах навчаються одночасно студенти багатьох держав – узбеки, індуси, марокканці, палестинці та ін. Розподіл студентів по групах залежить тільки від мови навчання, а не національності студентів, що викликає певні труднощі в спілкуванні між ними. Тому, крім рідної мови (яка іноді не збігається з державною, наприклад, арабська + французька), студент повинен знати українську та англійську (або російську). Крім того, у медичних закладах за програмою з першого курсу передбачено вивчення латини – міжнародної мови медицини. Таким чином, замість очікуваного білінгвізму кожен студент змушений використовувати від 3 до 5 мов. Відзначимо, що ми не говоримо про лінгвістів і основна функція вивчення мови має в цьому випадку прикладний характер та обмежується сферою спілкування і навчання.

Все це викликає певні труднощі аж до непорозуміння і комічних ситуацій, прикладів яких достатньо в арсеналі кожного викладача-лінгвіста. Наприклад, реакція англомовних студентів на пропозицію викладача латинської мови *Fac simile*, асоціація зі словом *зуб* у студентів-арабів, *мука* марокканців, плутанина під час використання українських слів *місто* (пор. рос. *місце*), *неділя* (тиждень), *вродлива* – (уродлива), *рiч* (речь – вещь, мовлення),

речення (пропозиція– предложение), *мати, брати* як іменник і як дієслово та й просто помилки на рівні репризи гумористів.

Прийнято розмежовувати позитивні і негативні аспекти подібної ситуації.

Відомо, що при одночасному використанні російської та української мов в групах з російською мовою викладання позитивний вплив на вивчення кожної з двох мов надає їх близькості порідненість. Фонетична, лексична, граматична близькість обох мов допомагає в їх паралельному вивченні. Студенти легко переносять вже наявні у них знання з однієї мови на іншу, що значно полегшує навчання. Позитивний вплив уже відомої мови на нову прийнято називати транспозицією. Враховувати транспозицію слід як при повідомленні нової інформації (лат. *transpositio* – перестановка), так і в процесі роботи над лінгвістичними вміннями і навичками. Так, наприклад, студентам не доводиться пояснювати, що таке категорія роду, числа і відмінка, які речення складнопідрядні, а які складносурядні, що дозволяє значно більше уваги приділяти іншим, більш складним питанням граматики. Наприклад, вважаємо вдалим рішенням пояснення різниці в граматичній структурі між синтетичними (російська, українська, латинська мови та ін.) і аналітичними (англійська, французька, узбецька та ін.). У разі, коли студенти вже знайомі з особливостями латинської мови, пояснення граматичного матеріалу слов'янських мов можна почати з аналізу відомих прикладів з латини. Особливо вдалим такий підхід буде при вивченні фахової української термінології. Загальновідомо, що хоча українська термінологія має довгий і складний шлях свого розвитку. Вважається, що перша згадка про українську термінологію на території Київської Русі зафіксована у XI ст – *Ізборник Святослава*, в якому пояснені незрозумілі слова святого Письма. Процес становлення української термінології все ще не закінчився, адже вся наукова діяльність реалізувалась у російських, німецьких або польських інституціях. Саме цим можна пояснити той факт, що більшість слів з української термінології має запозичений характер. У випадку з фаховою медичною термінологією це надає іноземним студентам певні переваги, адже така термінологія має інтернаціональний характер і в більшості випадків пов'язана з латинською та грецькою мовами: *маса, око, катар, мікстура* та ін. або на рівні словотворення: *йодид, аспірин, інсулін*. Можна навести як приклад використання в утворенні новітніх неологізмів латино-грецьких терміноелементів практично всю сучасну фармакопею.

У будь-якому випадку така інтеграція (лат. *integratio* – відновлення, відновлення) дозволяє студентам побачити картину медичної фахової термінології цілісно.

З іншого боку, не можна не зупинитися на проблемі нерегульованої взаємодії мов. Цікаві випадки так званої лексичної інтерференції (лат. *inter* – між, *ferns* – вносить) – зміна значення слів однієї мови під впливом іншої. Ці зміни відбуваються, як правило, стихійно і не залежать від волі мовця.

Існує велика кількість визначень інтерференції. Зупинимося на трактуванні У. Вайнрайха, який під інтерференцією розуміє «ті випадки відхилення від норм кожної з мов, які відбуваються в мові двомовних осіб в результаті того, що вони знайомі більш ніж з однією мовою, тобто внаслідок контактів мов» (Вайнрайх, 1979: 81). Відзначимо, що хоча інтерференція можлива на всіх чотирьох рівнях мови, найбільш помітна вона на фонетичному і лексичному. Саме на ці випадки має бути спрямована основна увага при вивченні нової мови.

Але в більшості випадків орфографічні, фонетичні та граматичні помилки іноземців, як і деякі лексичні ляпсуси нетермінологічного характеру, хоча і викликають певний дисонанс, не мають таких професійних катастрофічних наслідків, як ті, що спричинені помилковим використанням медичних термінів.

Іноді такі різночитання виникають на кордоні взаємодії між російською (мова викладання профільних предметів) і українською (державною мовою проживання і спілкування в побуті з місцевими жителями і однокурсниками): пор. *кишки* (рос., анатом.) і *кішки* (укр. кішка); *нирки на деревах* та ін.

Цікаві випадки помилкового використання в мові іноземних студентів аббревіатур різного типу ГРВЗ – ОРВИ, СПИД – СНІД, ФІО – ПІБ, паронімів і омонімів, різноманітних

випадків міжмовної омонімії («хибні друзі перекладача»). Так, багато студентів-іноземці не бачать різницю між рос. *город* і укр. *горОд*, (*неделя та неділя, вродлива – уродлива*), англ. *complexion* «колір обличчя, відтінок» – укр. *комплекція* «будова тіла»; *cut* (англ., в перекладі «різати»), читається «кат» – *кат* (укр., «людина, яка втілює в житті смертні вироки»).

Особливої постійної уваги викладача і спеціально розроблену систему регулярних вправ вимагає практичне закріплення родових відмінностей в українській мові. Їх повна відсутність в узбецькій мові і специфічне утворення в арабській ускладнюється різними способами вираження роду в аналітичних і синтетичних мовах. У більшості випадків помилки в узгодженні іменників з прикметниками, числівниками, присвійними прикметниками, формами минулого часу дієслова, хоча і належать до найбільш стійких в мові іноземних студентів, не впливають на засвоєння інформації: *одна зуб, наш група, біль пройшла* та ін., проте, окремі випадки вимагають особливого коментаря, наприклад: *технік – технічка, прем'єр – прем'єра*.

Аналогічно із категорією числа – приклади типу *вода – вОди* (у породіллі), *хліб – хліБА* (посіви). Немає потреби зупинятися на всіх граматичних тонкощах категорії, досить зупинитися на випадках, типових для медичних текстів.

Лексична інтерференція являє собою найпоширеніший випадок взаємодії між мовами. Окремі слова проникають з однієї мови в іншу постійно, що пов'язано з процесом гальмування в корі головного мозку індивіда в момент репродукції відповідних елементів мови, в результаті чого виникає стан, при якому замість потрібного слова або форми однієї мови виникає відповідне слово або форма іншої мови. Загальновідомо, що термінологія не виняток. Такі приклади широко поширені і не вимагають спеціального коментаря, в той час як випадки помилкового вживання термінів, утворених метафоричним шляхом, становлять певний інтерес.

Загальновідомо, що термінологічна номінація знаходиться в нерозривному контакті з загальномовною номінацією, тому що є своєрідною інтерпретацією предмета або явища через призму суб'єктивно-об'єктивного сприйняття з боку того, хто називає. Той факт, що термінологія як складова частина мови розвивається за законами, властивими мові в цілому, дозволяє стверджувати, що семантична природа терміну не суперечить наявності в ньому експресивно-емоційних нашарувань, а подібні нашарування не перешкоджають утворенню терміну і не заважають йому виконувати його головну функцію – позначати спеціальне поняття.

У медицині використовується багато термінів, утворених таким способом. Наприклад, класичні приклади з анатомії: *атлант*, перший шийний хребет, який отримав свою назву на ім'я міфічного персонажа, що підтримує небесний купол, *ахілесове сухожилля* (найпотужніше і міцне сухожилля людського тіла), *хвороба Геракла* (епілепсія), *корона Венери* (сифілітичний висип на лобі), *Адамово яблуко* (кадик) та ін. Така метафоричність свідчить про високу професійну ерудицію і не викликає ситуацій непорозуміння або двозначності.

Але є й інші випадки, більш прозаїчні. Наприклад, у мові стоматологів найменування *корінь, міст, канал, дупло, молочні зуби* та ін. При їх використанні виникають певні труднощі, які вимагають спеціального коментаря викладача. Вдалим буде підбір системи вправ на їх розмежування.

Багато помилок у мовленні студентів-іноземців виникають як наслідок надмірного захоплення інтернет-словниками. Не можна зменшувати або заперечувати очевидні переваги використання новітніх комп'ютерних технологій при вивченні іноземних мов, які надають доступ будь-якій людині до будь-якої інформації при умові відсутності мовного бар'єру. Машинний переклад – популярний та незамінний помічник як студента, так і сучасного лікаря в цьому питанні. Такі перекладачі як: SDL Translation, DeepL та ін. дійсно полегшують повсякденний процес перекладу, прискорюють та вдосконалюють його. Серед студентів медичних факультетів найбільшою популярністю користується Google Translate, Protranslate та DeepL з певною перевагою на користь Google Translate як найбільш доступного та зручного у використанні.

З точки зору студента такий переклад має тільки переваги – значна економія часу: не потрібно витратити кілька годин на вивчення словників, адже вибрана програма самостійно перекладає текст і надає його користувачеві у готовому вигляді. Вона доступна, при умові наявності інтернету завжди під рукою, сучасні мобільні пристрої дозволяють обходитися без комп'ютерів, а звернення в бюро перекладів у багатьох випадках пов'язано з додатковими витратами часу і сил.

З точки зору традиційної методики викладання інтернет перекладачі мають певні недоліки. Зупинимося на деяких проблемах цього закономірного процесу.

Так, постійне використання комп'ютерного перекладу призводить до того, що більшість студентів не вміють самостійно користуватися звичайними словниками, визначати граматичну і початкову форми слова, основні і переносні значення та ін. Та, напевне, для студентів медичного профілю така інформація не є життєво необхідною. Хоча це тільки на перший погляд.

Як правило, програма виконує тільки дослівний переклад, який треба корегувати вручну, керується формальними правилами і не враховує контекст і можливу багатозначність слів. Хоча такі перекладачі, як Word Reference або Google Translate, можуть вказувати на можливі варіанти перекладу, залишаючи за користувачем право кінцевого вибору. Точність при такому дистанційному перекладі може варіюватися в досить широкому діапазоні.

Дуже поширені помилки, що виникають в групах з російською мовою навчання при аудіо перекладі таких слів, як *предложение* (*пропозиція* замість *речення*), *почки* (*бруньки* замість *нирок*), *лук* та *люк* (порівняйте з *цибулею*). Або латинські омоніми *os* (*os, ossis* та *os, ogis*), при використанні тільки початкової форми яких відбувається плутанина значень (*кістка* та *рот*).

Висновки

Отже, використання комп'ютерних засобів навчання веде до пошуку нових форм подачі знань, організації пізнавальної діяльності студентів і вибору методів навчання, переносить центр ваги на самостійну роботу під керівництвом викладача. Можливість отримання знань не тільки від викладача, але і без нього (дистанційні форми навчання) кардинально змінює функцію педагога в навчальному процесі, зводить її до функції управління навчальним процесом, що, в свою чергу, збільшує вимоги до професійних компетенцій педагога. Його керівництво навчальним процесом не обмежується подачею певної суми знань, а веде до консультацій на всіх етапах навчальної програми та контролю якості знань студентів, що ставить нові завдання перед викладачами мовного циклу. Крім того, комп'ютери з часом все більше вдосконалюються, розробляються нові більш досконалі програми та розвиваються функції, ростуть їх можливості вагомої швидкої допомоги на шляху отримання знань. Вивчення цієї нової проблеми потребує **подальшого наукового дослідження**.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Вайнрах У. Языковые контакты: Состояние и проблемы исследования. – К., ВШ, 1979.
2. Єдина типова навчальна програма з української мови для студентів-іноземців основних факультетів нефілологічного профілю вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації; затверджено МОН України. Ч.3 / за ред. О.М. Тростинської, Н.І. Ушакової – К.: НТУУ «КПІ», 2009. – 50 с.
3. Скляниченко Г. До питання викладання української мови як іноземної//Наукові записки. – Випуск 165. – Серія: Філологічні науки – Кропивницький: Видавництво «КОД», 2018. – С. 552-557.

REFERENCES

1. Vaynrakh U. (1979). Yazykovyye kontakty: Sostoyaniye i problemy issledovaniya [Language contacts: State and problems of research] – Kyiv.
2. Yedina tipova navchalna programa z ukrayinskoyi movi dlya studentiv-inozemciv osnovnih fakultetiv nefilologichnogo profilyu vishih navchalnih zakladiv Ukrayini III-IVrivniv akreditaciyi; zatverdzheno MON Ukrayini (2009). Ch.3 / za red. O.M. Trostinskoyi, N.I. Ushakovoyi – K.: NTUU «KPI»,. – 50 s.[The only typical curriculum in Ukrainian for foreign students of the main faculties of the non-philological profile of higher educational establishments of Ukraine III-IV accreditation levels; approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine. Part 3 / per line. OHM. Trostinsky, NI Ushakova – K. : NTUU «KPI», 50 p.]

3. Sklyanichenko G. (2018). Do pitannya vykladannya ukrayinskoyi movi yak inozemnoyi//Naukovi zapiski. – Vipusk 165. – Seriya: Filologichni nauki – Kropivnickij: Vidavnistvo «KOD», 2018, s. 552-557.[G. Sklyanichenko On the issue of teaching the Ukrainian language as a foreign language // Scientific notes, Issue 165, Series: Philological Sciences, Kropyvnytskyi: KOD Publishing House, p. 552-557.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Оксана Ріжняк – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та російської мов Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: пошук нових засобів викладання дисциплін лінгвістичного циклу іноземним студентам.

Вікторія Краснощок – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української та російської мов Донецького національного медичного університету.

Наукові інтереси: пошук нових засобів викладання дисциплін лінгвістичного циклу іноземним студентам.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Oksana Ryzhniak – Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Russian Languages of the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: searching for new ways of teaching linguistic disciplines to foreign students.

Victoria Krasnozhchok – Candidate of Philology, Senior Lecturer of the Department of Ukrainian and Russian Languages at the Donetsk National Medical University.

Scientific interests: searching for new ways of teaching linguistic disciplines to foreign students.

УДК 37:81'373.7

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.113>

ФОРМУВАННЯ ПИСЕМНОМОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ MOODLE

Віра СВИРИДЮК (Київ, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2343-3725>

e-mail: verasviridjuk@gmail.com

СВИРИДЮК Віра. ФОРМУВАННЯ ПИСЕМНОМОВЛЕННЄВИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ MOODLE. *Стаття присвячена пошуку шляхів оптимізації формування писемномовленнєвої компетентності з німецької мови під час самостійної позааудитної навчальної діяльності. Проаналізована література щодо доцільності використання навчальної платформи Moodle у процесі оволодіння іношомовним спілкуванням. У статті наведені приклади вправ для формування навичок і вмінь у писемному мовленні з німецької мови. Подано опис інтерактивних вправ, створених на сервісі Learning Apps.*

Ключові слова: комплекс вправ, навчальна платформа Moodle, іношомовне спілкування, дистанційне навчання, комунікативна компетентність.

SWYRYDJUK Vira. DEVELOPING OF WRITING SKILLS OF STUDENTS-PHILOLOGISTS ON THE BASIS OF USING OF MOODLE PLATFORM. *Summary: The article is devoted to finding ways to optimize the development of written competence in German during self-education teaching activities. The literature on the feasibility of using the Moodle training platform in the process of mastering foreign language communication has been analyzed. Examples of exercises for writing skills in German are given in the article. A description of the interactive exercises created on Learning Apps is provided. This article presents some examples of exercises for learning to write using different online-exercises and strategies according to the characteristics of psycholinguistic writing. The benefits of different methods of writing and examples of their using describe the content of teaching writing based on the estimated-activity methodology. In addition, these stages of writing skills of students-philologists in the conditions of self-study activity. The paper presents the results of the National Linguistic University during self-education of students of bachelors. The author analyzed modern strategies of teaching writing on the base of learning platform Moodle. Schematically writing strategies proposed three stages of this type of writing activity. Emphasized the importance of gradual and systematic use of exercises under the conditions of learning. The article is devoted to finding ways to optimize the development of writing skills students philologists. The description of interactive online exercises for application in the German language spontaneous language training is provided. The article uncovers examples of interactive exercises for teaching formulations of sentences in German language.*

Key words: set of exercises, Moodle training platform, foreign language communication, distance learning, communicative competence.

Постановка проблеми. Відповідно до економічних і культурних змін у суспільстві, а також до темпу науково-технічного прогресу все більше зростає інтерес до формування іншомовних навичок і вмінь, використовуючи інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), серед яких посідають чільне місце навчальні платформи, зокрема Moodle.

Щоб забезпечити досягнення студентами достатнього рівня володіння іншомовним спілкуванням, необхідно впроваджувати нові підходи до організації самостійного навчання в цілому, і до формування комунікативної компетентності з ІМ у позааудиторному навчанні зокрема.

Аналіз досліджень. Згідно з вимогами робочих програм навчання і викладання ІМ, укладених відповідно до Загальноєвропейських Рекомендацій Ради Європи з практичних дисциплін німецької мови студент-філолог повинен досягнути просунутого рівня (C2.1 та C2.2) у всіх видах мовленнєвої діяльності незалежно від форми навчання (Загальноєвропейські Рекомендації, 2003).

Спираючись на багатий педагогічний досвід, можна констатувати, що повноцінний навчально-виховний процес може здійснюватись лише за рахунок комплексної взаємодії усіх чинників процесу навчання, а саме належної організації навчально-виховного процесу з урахуванням його специфіки, активної взаємодії між викладачем і студентом, наявності відповідної сучасної навчально-методичної літератури, засобів навчання тощо.

Аналіз останніх методичних публікацій свідчить про доцільність засутосування навчальної платформи Moodle як в аудиторних умовах навчання так і під час самостійного навчання в позааудиторній час з метою оптимізації навчального процесу студентів. (Павленко, 2019)

Зупинимось на деяких основних підвалинах, що забезпечують ефективне опанування студентами вищої мовної школи іншомовним спілкуванням. До них ми відносимо:

- загальну організацію процесу навчання, а саме розподіл годин на самостійну та аудиторну роботи;
- методику проведення аудиторних занять для студентів;
- організацію самостійної роботи студентів під час позааудиторної самостійної роботи та налагодження контакту студента з викладачем під час такої діяльності;
- спеціально розроблені навчально-методичні матеріали, які включають комплекс вправ для розвитку чотирьох видів мовленнєвої діяльності та механізм ефективного контролю.

З метою покращення традиційної системи навчання у підготовці спеціалістів і для розв'язання вищезгаданих проблем вибудовується система дистанційного навчання (ДН) (Свиридюк, 2007) за допомогою використання навчальної платформи Moodle, яка широко використовується в освітніх закладах України взагалі та у Київському національному лінгвістичному університеті зокрема. ДН – це особлива індивідуалізована гуманістична форма навчання, що базується на використанні інформаційно-комунікаційних технологій з метою організації повноцінного навчально-виховного процесу незалежно від того, на якій відстані знаходяться суб'єкти навчання. Ця форма навчання містить всі притаманні навчальному процесу компоненти (цілі, зміст, методи, організаційні форми, засоби навчання і засоби контролю), які реалізуються специфічними засобами інтернет-технології або іншими засобами і передбачають інтерактивність, яка є однією з головних ознак ДН. Інтерактивність полягає передусім у взаємодії викладача і студентів, а також у взаємодії студента з комп'ютером і студентів між собою.

Метою пропонованої статті – розглянути дидактичні можливості використання навчальної платформи Moodle з метою формування писемномовленневих навичок студентів-філологів вищої мовної школи.

Розглянемо можливості навчальної платформи Moodle, яка є однією із технічних засобів для оволодіння іншомовним спілкуванням, зокрема німецькою мовою студентів 1

курсу КНЛУ. Навчальна платформа Moodle може містити комплект спеціального набору навчальних засобів з метою повного забезпечення самостійної навчальної роботи для організації постійної взаємодії викладача зі студентами та студентів між собою.

До переваг використання навчальної платформи Moodle у порівнянні із традиційною системою оволодіння іншомовного спілкування відносяться такі особливості:

- студент має зручний носій інформації (смартфон, ноутбук, планшет, комп'ютер);
- студент має інтерактивний зв'язок з викладачем;
- студент має вихід у реальне іншомовне середовище через інтернет.

Навчальна платформа Moodle має ряд переваг для систематизації і логічної послідовності подачі іншомовного матеріалу для студентів.

Основна частина навчання і вивчення іншомовного матеріалу студентом може відбуватися у позааудиторний час, так як на навчальній платформі знаходиться комплекс вправ, упорядкований викладачам відповідно до психолінгвістичних особливостей породження тексту. (Леонтьев, 1999) Викладач вибудовує систему вправ, які є переважно інтерактивними, згідно із етапами формування писемномовленнєвої компетентності. Використання навчальної платформи Moodle базується на застосуванні ІКТ, які досить детально розглянуті у методичній літературі як зарубіжними та і вітчизняними методистами (Бартош, 2018) Інтерактивні вправи, які розробляються на навчальних платформах (Павленко, 2019) спряють створенню віртуального навчального середовища для оволодіння іншомовним спілкуванням зокрема формування писемномовленнєвої компетентності з німецької мови. Віртуальне навчальне середовище на навчальній платформі Moodle – це середовище, яке поєднує більшість інформаційно-комунікаційних можливостей та забезпечує студента навчально-методичними матеріалами, спонукає до самоконтролю і самооцінки сформованих навичок і вмінь, а також стимулює підтримувати взаємозв'язок із викладачем або партнерами по спілкуванню. Навчальна платформа Moodle уможливує доповнити самоконтроль і самооцінку студента контролем та оцінюванням сформованих іншомовних навичок і вмінь через тести, які пропонуються студентам як у вільному так і в обмеженому доступі.

Проведений дидактичний і методичний аналіз інтерактивних вправ за допомогою ІКТ свідчить, що такі вправи мають дещо інші характеристики та вплив на процес навчання і вивчення ІМ взагалі, та писемномовленнєвої компетентності зокрема.

Навчальна платформа Moodle має широкі можливості у створенні оптимальних умов для самостійної роботи студентів з метою опанування комунікативною компетентністю (Полат, 2001), а саме:

- забезпечення відповідним навчально-методичним матеріалом, який може гнучко поєднуватись із різними джерелами інформації в інтернеті;
- моделювання іншомовного середовища;
- доступ до автентичної інформації;
- організація зворотного зв'язку на всіх етапах навчання і вивчення ІМ;
- індивідуалізація навчального процесу;
- мотивація пізнавально-навчальної діяльності.
- розробка інтерактивних тестів для здійснення об'єктивного контролю без участі викладача;
- розробка інтерактивних вправ за допомогою різних навчальних програм, які пропонуються через ІКТ. (Павленко, 2019)

Враховуючи специфіку вивчення та навчання ІМ за допомогою навчальної платформи Moodle може бути розроблений курс як для навчання усіх видів мовленнєвої діяльності в комплексі, так і окремих видів мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання та письма), а також аспектів мови (граматики, лексики, фонетики) (Свиридюк, 2007, Триус, 2012)

Кожен модуль на платформі Moodle представляє собою логічно завершену порцію іншомовного матеріалу і навчально-пізнавальної діяльності, спрямованої на її засвоєння відповідно до заданих цілей. За допомогою ІКТ здійснюється зворотний зв'язок з викладачем та студентами. Ізольованість студентів, у першу чергу, нейтралізується шляхом створення віртуального співтовариства за допомогою асинхронного та синхронного навчання.

Порівнюємо основні характеристики самостійної навчальної діяльності студента з використанням навчальної платформи Moodle та підручником з німецької мови (Табл.1).

Таблиця 1

Особливості самостійної навчальної роботи студента
з використанням навчальної платформи Moodle та підручником

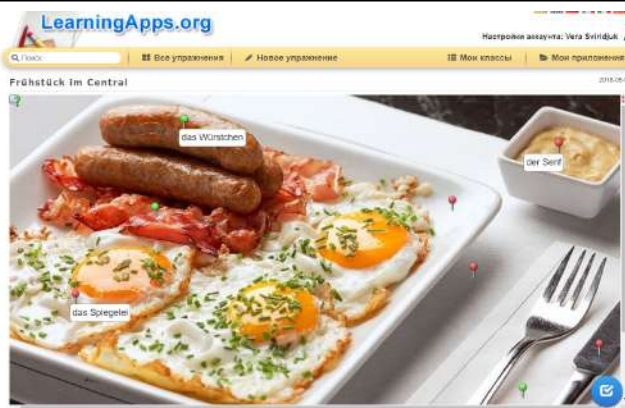
Підручник	Система інтерактивних вправ на навчальній платформі Moodle
1) незмінний зміст навчальних матеріалів	1) зміст можна змінювати й доповнювати
2) звичайний друкований текст	2) мультимедійний текст, який поєднує звук, графіку, відеофрагменти
3) можливі труднощі орієнтації в іншомовному матеріалі	3) легка орієнтація в іншомовному матеріалі за рахунок зворотного зв'язку.
4) самоконтроль (якщо у підручнику подані ключі)	4) автоматизований самоконтроль і контроль
5) переважає рецептивна й репродуктивна діяльність, або писемна (ре-)продуктивна	5) поєднання рецептивної діяльності з продуктивною, писемної монологічної діяльності з усною діалогічною за рахунок інтерактивності
6) переважає пасивне виконання вправ	6) активне виконання вправ завдяки комп'ютеру у ролі "партнера", а також телекомунікаційним можливостям
7) відсутність зворотного зв'язку	7) наявність зворотного зв'язку
8) відсутність (іншомовного) середовища з викладачем та іншими студентами	8) наявність інтерактивного (іншомовного) середовища з викладачем та іншими студентами

За допомогою інтерактивних вправ і завдань, розроблених на сервісах LearningApps.org (Павленко, 2019), студенти можуть сформувати, закріпити та перевірити іншомовні навички і вміння, що сприяє розвитку пізнавального інтересу до країни, мова якої вивчається.

Наведемо приклади комплексу вправ для оволодіння писемномовленнєвим мовленням студентів 1 курсу з теми "Кулінарні уподобання", які можуть бути створені на сервісі Learning.Apps та підкріплені на навчальну платформу Moodle.

Приклад 1. Вправа для формування лексичних навичок і вмінь на рівні слова із ігровим елементом.

Завдання: Sehen Sie sich das Bild an. Schreiben Sie, was man im Cafe auf dem Tisch sehen kann. Klicken Sie auf eine Stecknadel um ein Lebensmittel oder ein Ding zu identifizieren. Lesen Sie jedes Wort phonetisch korrekt. Im online-Wörterbuch (<https://dict.leo.org/englisch-deutsch/W%C3%BCrstchen>) finden Sie die richtige Aussprache.

<https://learningapps.org/display?v=py2t4b28n18>

Така вправа пропонується студентам на навчальній платформі Moodle через посилання для заучування лексичних одиниць німецькою мовою на рівні слова. Студенти підписують зазначені страви та предмети на столі картками, які знаходяться на зворотному боці вправи. Для навчання правильної вимови кожного іменника студентам рекомендується вийти на інтернет-сторінку словника та прослухати звучання слова. З метою самоконтролю треба натиснути “гачок” у правому нижньому кутку, після чого картки із правильними відповідями отримують зелений колір. Помилкова картка має червоний колір.

Отже, навчальна інтерактивна вправа представляє іншомовний матеріал; спонукає до здійснення іншомовних дій; реагує на відповідь студента та керує процесом навчання.

Приклад 2. Вправа для формування писемногомовленневих навичок і вмій на рівні словосполучення.

Завдання: Bilden Sie die Wortgruppen. Was kann man viel oder viele sehen oder essen. Schreiben Sie die Wortgruppen ins Heft.

<https://learningapps.org/display?v=psq102jr518>

На екрані компютера подаються іменники, які потрібно “покласти” у віртуальну корзинку із надписом “viele” або “viel”. Якщо для іменника вибирається правильна корзинка, то у відповідь як оцінку студент отримує смайл із усмішкою. А як результат у зошит записується і промовляється словосполучення, наприклад: viel Zucker або viele Pralinen. Такі вправи спонукають до навчальних дій незалежно від простору, у якому знаходиться студент. Вправи виконуються неодноразово для формування стійкої та гнучкої навички. (Мазунова, 2005)

Приклад 3. Вправа для формування писемномовленневих навичок і вмій на рівні речення.

Завдання: Sehen Sie sich das Bild an. Was und wo liegt? Ergänzen Sie die Sätze mit den Präpositionen, die vor dem Bild angegeben sind.

<https://learningapps.org/display?v=p9vpy01dk18>

Наступним кроком для навчання написання речення є вправа, відповідно до зображення якої студент доповнює речення прийменником. Вибір прийменників подається у вікні, яке розміщене у реченні. Таким чином вивчаються продукти харчування, та їх місцезнаходження на столі. Лексична коректність у реченні підтверджується тим, що вдруковані прийменники будуть виділені зеленим кольором. Така вправа носить умовно-комунікативний характер, тому що речення використовуються на природній опорі. Крім того, такі вправи готують студентів до навчання описування життєвого середовища у комунікативній ситуації.

Згідно із наведеними прикладами бачимо, як під час самостійного навчального процесу формування писемномовленнєвих навичок і вмій, через упорядкованість вправ на навчальній платформі Moodle, відбувається інтерактивна взаємодія між студентом і вправою. Запропонований викладачем комплекс інтерактивних тренувальних вправ дає підстави здійснити контроль опрацьованого студентами німецькомовного матеріалу. Розроблені викладачем тести на навчальній платформі Moodle пропонуються студентам як у вигляді рубіжного так і підсумкового контролю. Розглянемо один із можливих варіантів контролю та оцінювання навчальних досягнень студентів у процесі оволодіння іншомовним писемним мовленням з теми “Робочий день”.

Завдання: Beschreiben Sie den Morgen einer Studentin, die sich das Frühstück zubereitet und sich zur Uni beeilt.

<http://m.knlu.edu.ua/mod/quiz/attempt.php>

Для виконання тексту викладач зазначає дату та час. На картинці праворуч видно відлік часу, протягом якого виконується завдання. Після завершення написання тексту студент надсилає завдання на навчальну платформу Moodle, за що отримує свою оцінку автоматично. Відповідь оцінюється без участі викладача.

Такий контроль має ряд переваг, а саме: можливість охопити велику кількість студентів, використовуючи однакові умови процедури тестування; економія аудиторного часу; зорієнтованість на сучасні ІКТ; збільшення об'єктивності педагогічного контролю та збільшення дидактичних можливостей викладача.

У такий спосіб організована самостійна позааудиторна робота студентів навчання писемного мовлення має позитивні якості, наприклад: можливість обирати індивідуальний темп роботи і самостійно визначати посильний обсяг навчального матеріалу, час для його

засвоєння та потрібну кількість виконуваних дій, враховуючи при цьому свої індивідуальні особливості; відсутність психологічного впливу з боку викладача (прискорення чи сповільнення навчальних дій); самостійність у виборі засобів навчання тощо.

Як свідчить педагогічний досвід, функції підручника у самостійній навчальній діяльності реалізуються частково. Комплекс вправ та ряд запропонованих завдань з виучуваної теми із посиланням на навчальні інтернет-сторінки виправляє таку ситуацію завдяки чіткій структурі навчального іншомовного матеріалу та налагодженню контакту з викладачем і створенню діалогового простору через навчальну платформу Moodle.

Таким чином навчальна платформа Moodle має ряд переваг для навчальної діяльності студентів-філологів, а саме:

- студент отримує спеціально розроблений навчальний матеріал для оволодіння іншомовними навичками і вміннями;
- різнопланове пред'явлення навчального матеріалу;
- навчально-виховний процес набуває своєї повноцінності за рахунок налагодженого взаємозв'язку та зворотного зв'язку;
- об'єктивний контроль (виконання тестів);
- студент отримує можливість практикуватися у відповідній мовленнєвій діяльності, а також здійснює реальне спілкування ІМ в off- або on-line режимах за допомогою електронної пошти;
- постійний контакт з викладачем знімає психологічне відчуження і формує мотивацію у новій діяльності.

У визначених вище перевагах навчальної платформи Moodle стає очевидним той факт, що традиційна система доповнюється та збагачується можливостями пред'явлення навчального іншомовного матеріалу. На основі перспективних технологій здійснюється індивідуальний підхід до студента як суб'єкта пізнавальної діяльності, а також залишається пріоритет за самостійними видами діяльності (Свиридюк, 2007).

Навчальна платформа Moodle сприяє розвитку дистанційного навчання представляє оптимальні можливості для покращення існуючої ситуації в освітній системі.

Вважаємо, що методичні особливості навчання і вивчення іноземної мови, а саме формування писемномовленнєвої компетентності на основі використання навчальної платформи Moodle потребують більш детального розгляду, а отже заслуговують на увагу вирішення питання щодо: теоретичного обґрунтування розробки та впровадження дистанційних курсів з усіх видів мовленнєвої діяльності на навчальній платформі Moodle та спеціальної методичної підготовки викладачів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бартош Д.К., Харламова М.В. Принципы рационального использования информационно-коммуникационных технологий в обучении иностранным языкам / Д.К.Бартош, М.В.Харламова // Иностр. яз. в шк. – 2018. – № 5. – С.41 – 46.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/ Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю.Ніколаєва. – К.:Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики / А.А.Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 287 с.
4. Мазунова Л.К. К вопросу о системе обучения иноязычному письму в языковом вузе / Л.К.Мазунова // Иностр. яз. в шк. – № 4. – 2005. – С.6 – 12.
5. Павленко І. М. Використання існуючих сервісів для створення інтерактивних вправ / І.М.Павленко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://spec.vntu.edu.ua/conf/pdf/conf_376-381.pdf
6. Полат Е.С. Теория и практика дистанционного обучения / Е.С. Полат // Информатика и образование. – 2001. - № 5. – С. 37 – 42.
7. Свиридюк В. П. Методика навчання німецького писемного мовлення студентів-заочників вищих мовних навчальних закладів на основі використання дистанційного курсу: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 "Теорія і методика навчання": германські мови /В. П.Свиридюк. – Київ, 2007. – 21 с.
8. Система електронного навчання ВНЗ на базі Moodle: Методичний посібник // За ред. Ю.В. Триус. 2012.– Черкаси.–220 с.

REFERENCES

1. Bartosh D. K. Charlamova M.W.(2018) Prinzipy razionalnoho ispolzowanija informaciono-kommunikazionnich tehnologij v obuchenii inostrannym jasykam // Inostr.yaz.v shkole. – 2018. – № 5. – pp.41 – 46.

2. Sahalnloewropejski Rekomendazii s mownji Oswity: wywchenja, wykladanja, ozinjuwannja (2003) Naukowyj redaktor ukrajinskoho wydannja doktor ped.nauk, prof. S.Nikolajeva, [Foreignly European Recommendations: learnig, teaching, evaluation] Kyiv: Lenvit
3. Leontjev A. (1999). Osnovy psicholingvistiki [The basis of psycholinguistics]. Moskwa.
4. Masunova L. (2005). K voprosu o sisteme obuchenija inojasychnomu pismu d jasikowom vuse. // Inostr.yaz.v shkole. – № 4.
5. Pavlenko I. Viktoristnija isnujuchich servisiv dlja stworennja interaktivnich vprav: [Using services to create interactive exercises]
6. Polat E. Teoriia i praktika distanytionnoho obuchenija [Theory and practice of distance learning]
7. Sviridjuk V. (2007). Metodyka nawchannja nimetskogo pisevnogo mowlennja studentiv-saochnikiv wishich mownich nawchalnych sakladiv na osnovi vikoristannja disatanzijnogo kursu: dis.yf sdbuttja nuauk.stupenja kand.ped.nauk: spez. 13.00.02 “Teorija I metodyka nawchannja” [Methodology of teaching writing in German to external students of high school on the basis of using distance course]. Kijv.
8. Trius Ju. Gerasimenko W. (2012). Sistema elektronnoho nawchannja WNS nf basi Moodle: Metodichnij posibnik. [The system of electronic navigation in high schools on the basis of Moodle]. Cherkassy.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Свиридчук – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: теорія та методика викладання іноземних мов на основі використання інформаційно-телекомунікаційних технологій.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Vira Sviridyuk – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of German Philology Kyiv National Linguistic University.

Scientific Interests: Theory and Methodology of Foreign Languages on the Basis of using Information Technology and Telecommunication Technology.

УДК 372.881.111.22.

811.11.112

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.114>

ФІЛОЛОГІЧНА ОСВІТА УЧНІВ НА УРОЦІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Тетяна ТОКАРЄВА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6898-821X>

e-mail: tokareva.tatyana29@gmail.com

Тетяна ХОМЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6898-821X>

e-mail: tat04jana24@gmail.com

ТОКАРЄВА Тетяна, ХОМЕНКО Тетяна. ФІЛОЛОГІЧНА ОСВІТА УЧНІВ НА УРОЦІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ. У статті розглядається питання філологічної освіти учнів на уроці німецької мови. Акцентується увага на важливості розширення філологічного кругозору учнів у процесі реалізації навчальних цілей засобами німецької мови. Підкреслюється важливість засвоєння учнями старших класів філологічних знань з таких аспектів мови, як історія німецької мови, теоретична фонетика та лексикологія, для успішного вирішення навчальних завдань та для реалізації розвивальної мети. Оскільки засвоєння окремих аспектів філологічних наук сприяє розвитку у старшокласників правильного уявлення про природу мови та сприяє удосконаленню логічного мислення.

Ключові слова: філологічна освіта учнів, урок німецької мови, філологічний кругозір, навчальні цілі, філологічні знання.

TOKARYEVA Tetyana, KHOMENKO Tetyana. PHILOLOGICAL EDUCATION OF STUDENTS DURING CLASSES OF GERMAN. The paper examines the issue of philological education of students during German classes. A special attention is drawn to the importance of widening students' philological outlook in the course of achieving educational objectives by means of the German language. The authors stress upon the significance of mastering philological knowledge by high school students in terms of history of the German language, theoretical phonetics and lexicology that can promote further realization of educational and developing aims. The acquisition of separate aspects

within the philological competence fosters students' comprehension of nature of the language and enhances their logical thinking. It is necessary teachers should expose their students to the theoretical issues of structure and functions of German. The historical perspective may help students understand the questions concerning first- and second- person forms of strong verbs in Präsens that involves related linguistic phenomena, such as changes of root vowels, consonant alterations within the paradigm of three basic forms of strong verbs and derived nouns, the functioning of Werner's law. Students are also interested in the questions dealing with the German vocabulary stock development by means of changing lexical meanings of words, word substitutions, and borrowings. Frequently, phonetic phenomena that are nonexistent in Ukrainian (long and short vowels, fixed word stress, glottal stop etc.) also become a focus of German language learners' special academic interest. In Ukrainian secondary education establishments much attention is paid to teaching German lexis. The teachers' task is to design particular strategies aiming at students' mastering peculiar German vocabulary units as well as making them able to compare related lexical item to those of their mother tongue. German teachers are to provide explanation of such notions as polysemy (of verbs, nouns, adjectives, and adverbs), synonymy, antonymy and homonymy. Sometimes it is necessary to trace the origin of words. Students are also to become aware of the fact that target idiomatic and phraseological expressions have their peculiar structural and semantic core, etymology and equivalents in the native language. The explanatory notes of the theoretical issues should be made in accordance with the age of students and the level of the German language acquisition.

Key words: *philological education of students, German lesson, philological outlook, educational aims, philological knowledge*

Постановка проблеми. Одним із напрямів, за якими відбувається філологічна освіта учнів на уроках німецької мови, поряд із соціокультурним та загальнонавчальним, є філологічний напрям, який «передбачає певні навчальні процеси: 1) отримання та засвоєння знань про будову (систему) іноземної мови, її особливості, відмінності від рідної мови; 2) створення відповідної системи нових лінгвістичних понять, за допомогою яких сприймають дійсність; 3) формування вмінь спостереження за іншомовними явищами, аналізу та порівняння іншомовних явищ із явищами рідної мови; 4) усвідомлення ролі і функцій іноземної мови у навчальному процесі та суспільстві» (Левицький, 2008:56).

Робота над розширенням філологічного кругозору учнів у старших класах переважає над іншими видами роботи з вивчення лексики. Старшокласники вже не задовольняються зовнішнім сприйняттям предметів та явищ, які вивчаються, а намагаються зрозуміти їх суть, причинно-наслідкові зв'язки, які існують у цих явищах. Прагнучи зрозуміти глибинні причини явищ, що вивчаються, вони задають багато питань при вивченні нового матеріалу, вимагають від учителя більшої аргументації положень, які висуваються, та переконливих доказів. На цій основі у них розвивається абстрактне (понятійне) мислення і логічна пам'ять.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У підручнику «Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах» колективу авторів під керівництвом С.Ю.Ніколаєвої (Ніколаєва, 2002) вказується на зв'язок методики з лінгвістикою взагалі. Цей зв'язок реалізується в тому, що «у формулюваннях цілей навчання іноземних мов в середніх навчальних закладах завжди в тій чи іншій мірі представлений лінгвістичний аспект». Автори підручника «Методика викладання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах» Л.С.Панова, І.Ф.Андрійко, С.В.Тезікова та ін. також зазначають, що «викладання іноземних мов здійснюється з урахуванням даних лінгвістики» (Методика, 2010:20), «мовний і мовленнєвий матеріал, певним чином відібраний і методично організований відповідно до мети і принципів навчання» відіграє важливу роль у формуванні комунікативної компетенції учнів з іноземної мови взагалі та німецької мови зокрема.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Хоча в останніх дослідженнях та публікаціях і розглядалася дотична проблематика, ми вирішили приділити увагу проблемі визначення місця філологічних знань учнів старшого шкільного віку на уроці німецької мови в реалізації навчальних цілей загальнорозвивального характеру.

Мета статті – показати важливість розширення філологічного кругозору учнів у процесі реалізації навчальних цілей засобами німецької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Часто у допитливих учнів виникають питання, пов'язані із структурою німецької мови, на які неможливо знайти відповіді в рамках шкільної програми. У такому випадку вчитель змушений звертатися до теоретичних аспектів побудови та функціонування німецької мови: історії мови, теоретичної фонетики, стилістики, лексикології. Одне з таких запитань стосується утворення форм другої та третьої особи однини сильних дієслів у *Präsens*, що змінюють кореневу голосну: чому ми кажемо *ich fahre*,

wir fahren, але *du fährst*, *er fährt*, або *ich gebe*, *wir geben*, але *du gibst*, *er gibt*. Відповіді на ці питання знаходимо в галузі історії німецької мови. При поясненні необхідно спиратися на знання учнями поняття асиміляції (уподібнення) в українській мові. Означені форми виникли в німецькій мові внаслідок історичної асиміляції: у давній мові існували форми *sie* (мн.) - *farant*, *sie* (мн.) – *gebant* (Москальская, 1959:189), але коли при відмінюванні після кореня з'являвся суфікс *i*, то в корені відбувалися зміни (*du - feris(t)*, *er - ferit*, *du - gibis(t)*, *er - gubit*) (Филичева, 1959:26; Bubbyk, 2004:36). Звук *[i]* після кореня був ненаголошеним, з часом послабився (редукувався), а потім зовсім зник.

Іноді виникають запитання, чому ми кажемо *Hannóver* *[ff]*, але *Hannoveráner* *[v]*. Справа в тому, що подібне явище походить з давніх германських часів і описується законом Вернера. Глухі щілинні індоєвропейські звуки *f*, *þ*, *χ*, *s* перетворилися у дзвінки щілинні германські звуки *F*, *ð*, *γ*, *z* за певних умов. Якщо наголос в індоєвропейському слові безпосередньо передував цим звукам, то в загальногерманській мові вони залишалися глухими. Зміни відбувалися тоді, коли глухі щілинні індоєвропейські звуки стояли перед наголошеним голосним або не слідували безпосередньо після нього (Бах, 1956:34). Яскравим прикладом можуть слугувати індоєвропейські слова «*svékor*» (звук *k* безпосередньо після наголошеного голосного) та «*свекрів*» (звук *k* перед наголошеним голосним), які в загальногерманській мові з'являються як «*svéhur*» та «*svigár*» («*Schwiegervater*» та «*Schwiegermutter*»).

Нові дзвінки щілинні германські звуки перетворилися у німецькій мові на *b*, *d/t*, *g*, *r*, старі ж глухі щілинні германські звуки – на *f*, *d*, *h*, *s*. Таким чином можна пояснити чергування приголосних при утворенні трьох основних форм дієслова у німецькій мові (*schneiden – schnitt – geschnitten*, *erkoren – erkies – erkiesen*). Окрім того, вказане явище присутнє у споріднених іменниках (*frieren – Frost*, *heben – Hefe*, *ziehen – Zug*). У цьому зв'язку може постати також питання про зміни кореневого голосного звуку в подібних парах слів. Дійсно, у сучасній німецькій мові не у всіх випадках спостерігається чергування голосних *[i:] – [u:]* в коренях при утворенні основних дієслівних форм (*ziehen – zog – gezogen*). Але у стародавній німецькій мові основних форм було не три, а чотири: *Infinitiv – Präteritum Singular – Präteritum Plural – Partizip II* (*ziohan – zōh – zugum – gizogan*). (Москальская, 1959:176). Якраз від *Präteritum Plural* і утворювалися подібні іменники (*Flug, Guss, Fluss*): *fliogan – floug – flugum – giflogan*; *gio3an – gō3 – gu33um – gigo33an*; *flio3an – flō3 – flu33um – giflo33an*.

Цікаво, що на мапі нашої країни ми можемо знайти власні назви, що відображають подібні явища. Так, річка Південний Буг називалася раніше «*Voh*» або «*Bog*», а Західний Буг – «*Bug*» (Денисик, 2002). Обидві назви мають індоєвропейські корені, що в давній мові відобразилося як *biegen – bog – bugum – gibogan* (завертати). Мабуть, давні люди запримітили у першій річці лише один поворот, а в другій – декілька. Німецькій алфавіт виник на основі латинського (Стеріополо, 2004:42). Учнів-монахів у монастирських школах учили латини, оскільки богослужіння відправлялися латинською мовою. Але учні були німцями, яким потрібно було зрозуміти зміст того, що говориться латинською мовою. Для цього на полях латинських рукописів вони робили переклади та коментарі рідною мовою. На той час у німецькій мові не було інших писемних знаків, окрім рун. Руни застосовувалися у язичеських обрядах і не могли бути використаними у християнських монастирях християнськими священниками. Тому для передачі слів рідної мови служили знаки латинського алфавіту, який і став основою німецького алфавіту.

У німецькій мові з'явилися звуки, для яких не було позначень у латинському алфавіті. Це стосується, перш за все, закритих голосних звуків переднього ряду. На письмі їх позначали спочатку через знак «*e*» над відповідною буквою. Потім «*e*» спростилося до двох рисок *//*, а пізніше до двох крапок *..* над літерою. Таким чином позначалися умлаатовані звуки (*ä ö ü*) (Lewizkij, 2010:197).

Не менш частими є питання, що стосуються теорії наголосу в німецькій мові. Основним правилом є те, що наголос падає на перший склад основи. Але чому, наприклад, в словах *studieren*, *korrigieren* або *Laborant*, *Student* це не так? Вчителю доводиться звертатися

до теоретичних основ фонетики і пояснювати, що в подібних словах присутні запозичені суфікси (Стеріополо, 2004:183). Спочатку вживалися іноземні слова з цими суфіксами і наголосом на них, а потім вони стали складовою частиною моделі німецького словотвору. У німецькій мові існують фонетичні явища, не притаманні українській мові. Насамперед необхідно згадати, що у німецькій мові немає довгих приголосних, зате є довгі голосні звуки. Подвоєння приголосних на письмі означає не довготу приголосного звуку, а короткість попереднього голосного (*wollen, sollen*). Довгота голосного позначається відкритим складом (склад, що закінчується на голосну: *Va – ter*). До того ж існують вторинні знаки для позначення довготи голосного на письмі: «e» та «h», подвійні голосні (*sie, ziehen, ihnen, Saal*). Розрізнити короткі та довгі голосні в німецькій мові важливо, оскільки від цього залежить значення слова: *statt* – замість, *Staat* – держава.

Не менш важливим є розрізнення звуків *[e:]*, *[ɛ:]*, *[ɛ]*, *[ə]*. Перший з цих звуків ми утворюємо, ніби розтягуємо посмішку. Він є закритим і завжди довгим. Цей звук зустрічається у відкритих складах, перед знаком подовження *h*, у подвоєннях *ee*. На письмі позначається лише буквою «e» (*le – ben* – жити, *Ehre* – честь, *See* – озеро). Другий та третій звуки утворюються, якщо ми розкриємо рот більш широко. Другий звук є довгим, зустрічається у позиціях довготи і завжди позначається на письмі буквою *ä* (*Ähre* – колосок). Третій звук – короткий. Він зустрічається в позиції короткості – закритому складі (склад, що закінчується на приголосні: *kalt*), на письмі позначається літерами *ä* та *e* (*Kälte, Mensch*). Останній звук є нейтральним, зустрічається у ненаголошених складах в кінці слова, у ненаголошених префіксах *be-*, *ge-* (*lesen, Tage, gemacht, besuchen* (Стеріополо, 2004:112). Потрібно ще згадати, що звук «r» після довгих голосних, окрім довгого *a*, вокалізується і стає подібним на щось середнє між *[a]* та *[ə]* (*Meer*). Те ж саме відбувається у кінці слова та у префіксах *er-*, *ver-*, *zer-* (*Tochter, erziehen*).

Що стосується приголосних звуків німецької мови, то потрібно пам'ятати, що вони вимовляються з більшим напруженням, ніж приголосні української мови. Для звуків *p, t, k* обов'язковий придих у більшості випадків. Він може мати меншу інтенсивність, коли ці звуки стоять у ненаголошеному складі перед нейтральним «e», перед *m, n, l*, у африкатах *pf, ts, tsch*, буквосполученнях *sp, st kt* (Стеріополо, 2004:134). У німецькій мові діє закон оглушення кінцевого приголосного. Тобто, слова *Bad* і *bat* звучатимуть однаково *[ba:t]*, їх значення має бути зрозумілим з контексту. Потрібно також мати на увазі, що в німецькій мові немає асиміляції (уподібнення) за ознакою «дзвінкість». Це характерно для української мови (боротьба). У німецькій мові тільки глухий звук може впливати на дзвінкий і ні в якому разі навпаки (*Aufgabe*). Асиміляція відбувається на стику слів та морфем.

Найбільш змінюваною частиною мови вважається лексика. Саме вона здійснює «зв'язок часів», у ній можна виявити інформацію про попередню матеріальну і духовну культуру суспільства. У цьому полягає одна із найважливіших функцій лексики – кумулятивна, чи накопичувальна – фіксувати інтелектуальні та матеріальні досягнення людей, цивілізації в цілому (Розен, 1991:5). Сучасна лексика знаходиться у живому зв'язку із лексикою минулого, але разом з тим значно відрізняється від останньої. Словниковий склад постійно змінюється, поповнюється і збагачується. Необхідно показати учням, як саме змінюється словниковий склад, наскільки стійким він є і т.д. Необхідно розробити «лексикологічний мінімум»; визначити обсяг знань, який повідомляється у кожному класі, та методику повідомлення цих знань.

На початковому етапі вивчення німецької мови необхідно знайомити учнів із походженням деяких слів, з їх зміною у зв'язку із розвитком суспільства, враховуючи, звичайно, вік учнів та їх здатність сприймати такі положення. Ряд слів дає можливість розкрити їх походження, наприклад слово *fertig* походить від дієслова *fahren* (воно означало раніше *бути готовим до переміщення*). Слово *bereit* колись означало *бути готовим до поїздки верхи*, воно походить від дієслова *reiten* – *їздити верхи*. Слова *die Feder, der Bleistift* дозволяють ознайомити учнів із явищем зміни значення слова. А саме, колись люди писали гусячими перами (*die Feder* – *перо птаха*), а олівці виготовлялися із свинцю (*das Blei* –

свинець), але, не дивлячись на те, що зараз ми пишемо на папері авторучками, а олівці виготовляються із графіту, ці старі назви збереглися.

Слід познайомити учнів із синонімами: *das Meer, die See* – море, а також із омонімами: *der See* – озеро, *die See* – море; попутно необхідно звернути увагу на те, як важливо знати артикль, неправильне вживання якого може змінити значення іменника. Працюючи над синонімами слід пояснити учням, що синоніми виникли у мові різними шляхами: 1) шляхом запозичення літературною мовою слів із діалектів (попутно розповісти про діалекти в німецькій мові), наприклад: *der Frühling* – *der Lenz*, *das Mädchen* – *das Mädel*; 2) шляхом запозичення з інших мов, наприклад: *der Markt* – *der Basar*, *die Frau* – *die Dame*; 3) із розвитком мислення з'являється потреба виразити нові поняття чи нові відтінки думки, при цьому деякі слова переосмислюються і отримують нове значення.

Такі поняття як антоніми вже знайомі учням з рідної мови: *gut* – *schlecht*, *unten* – *oben*, *der Krieg* – *der Frieden*, *die Ruhe* – *die Unruhe*. Найбільш чітко антоніми виявляються у прикметниках, але й серед іменників, дієслів і прислівників також зустрічаються антоніми.

Омоніми – слова, які мають різне значення, вони є як в українській, так і в німецькій мові: *der Hut* – капелюх, *die Hut* – стража, захист, *der Leiter* керівник, *die Leiter* драбина, *das Schloss* – замок і замок (два значення), *der Stock* – палиця і поверх, *der Stab* – палиця і штаб, *dichten* – згущувати і створювати (писати вірш). Стосовно шляхів виникнення омонімів, то слід звернути увагу учнів на те, що деякі омоніми виникли у результат переосмислення слів, наприклад слово *das Schloss* спочатку позначало тільки замок (від дієслова *schließen* – замикати). У результаті переосмислення воно стало позначати замок, тобто *замкнене з усіх боків укріпленими стінами житло*.

Необхідно вказати і на ознаки фразеологічних зворотів та ідеоматичних виразів, особливості їх перекладу, показати, що переклад таких зворотів зазвичай не співпадає із значенням окремих слів, які входять до його складу, інакше кажучи, в ідіоматичному виразі ми знаходимо цілісне значення, а окремі слова, які його складають, виступають в особливих, незвичних значеннях. Наприклад: *er hat Schwein* не означає «у нього є свиня», а «йому таланти, щастить», *aus einem Munde rufen* значить не «кричати з одного рота», а «вигукувати в один голос». Пояснення таких німецьких зворотів, як н.п. *Pech haben* – терпіти невдачу, мати невдачу (раніше ловили птахів при допомозі смоли); *die Hand ins Feuer legen* – «ручатися, поручитися» (пов'язане із середньовічним повір'ям і вірою в суд Божий, коли для доказу своєї правоти клали руку в огонь); *auf die lange Bank schieben* – «відкладати щось на потім» (походить від звичаю за давніх часів коли у судах відкладали справи на особливу лавку, оскільки шаф тоді не було).

Учителеві слід звернути увагу учнів на те, що назви днів тижня мають дуже давнє походження. Поняттям семиденного тижня користувалися вже у Вавілоні (2 тисячоліття до н.е.). Коли германці запозичили у римлян семиденний тиждень, вони ввели в нього свої позначення. Слово *die Woche* походить від загальногерманського етимону, який позначав раніше таке поняття, як «зміна, порядок послідовності, послідовність відрізків часу, які повторюються» (Розен, 1991:25). Ознайомлюючи учнів з назвами днів тижня необхідно розповісти їм, що дні *der Dienstag, der Donnerstag, der Freitag* названі на честь древніх богів, що *der Montag* означало «день місяця», *der Sonntag* – «день сонця», а *der Mittwoch* – середину тижня.

Відповідно до програми слід звертати увагу учнів на багатозначність слова, пояснювати, що одне слово може мати абсолютно різні значення, н.п. *der Ball* – «м'яч» і «бал»; *faul* – «лінивий» і «тухлий» і т. ін. Іноді одне значення слова підходить дуже близько до іншого, наприклад: *die Aufgabe* – «задача», «завдання»; *rufen* – «кликати», «кричати», «вигукувати»; *schön* – «красиво», «гарно», «прекрасно» і ін. При цьому увага учнів звертається на той факт, що оскільки багато слів можуть мати кілька значень, при перекладі слід глибоко вдумуватися, яке значення слова необхідно вибирати для даного контексту.

Важливо використовувати будь-яку можливість, щоб показати учням, якими шляхами відбувалось утворення слів, виразів, оскільки саме це допомагає встановити зв'язок мови із об'єктивною дійсністю. Учням можна пояснити, що слова *die Gefahr, gefährlich* утворені від

дієслова *fahren*, так як раніше подорож була пов'язана із небезпекою, звідси – спільний корінь. Стосовно відношення слова *erfahren* - «дізнаватися» і *erfahren* – «досвідчений» до слова *fahren*, то у цьому випадку слід виходити з того, що той, хто багато їздив, подорожував, багато дізнався, а той, хто багато дізнався – набув досвіду.

Стосовно запозиченої лексики: у всіх мовах є запозичені слова, наприклад: «театр» - із грецького *theatron*, «дама» із французького *dame*, шляхи запозичень мови збагачуються. В німецькій мові також є слова, запозичені з інших мов. Приводом для запозичення зазвичай є відсутність у рідній мові слів, які виражають поняття, породжені культурним побутом іншого народу. У результаті знайомства давніх германців із римською культурою у перші віки нашої ери запозичені наступні слова: *die Mauer* від латинського *murus*; *das Fenster* від латинського *fenestra*; *die Straße* від латинського *strata* та ін. У подальшому (VII – VIII ст.) були запозичені слова: *die Tinte* – *tinctoria*, *schreiben* – *scribere*, *die Schule* – *schola*, *die Kreide* – *creta* та ін. У XII – XIII ст. запозичені із французької мови слова: *der Tanz* – *dance*, *der Platz* – *place*, *die Karte* – *carte*, *der Park* – *parc* та ін. У XV – XVI ст. німецька мова через опосередкованість французької мови запозичила з італійської мови слова: *der Soldat*, *die Million*, *das Konzert*, *die Oper* та ін. Епоха французької революції (кінець XVII ст.) зробила загальноживаними такі слова: *die Revolution*, *die Demokratie*, *die Republik* та ін. У XIX ст. з англійської мови німецькою мовою були запозичені такі слова: *das Meeting*, *der Streik*, *das Boot*, *der Sport* та ін. Необхідно пояснювати учням, що нові слова можуть створюватися шляхом: 1) афіксації, додавання до основи префіксів і суфіксів; 2) словоскладання (складні слова); 3) чергування голосних і приголосних; 4) перехід слів з однієї граматичної категорії в іншу; 5) звуконаслідування.

1. Знайомлячи учнів із явищами афіксації необхідно, по-перше, показати учням мову в її розвитку, необхідно пояснити походження окремих суфіксів та префіксів, наприклад суфіксів прикметників: *-bar*, *-haft*, *-lich*, суфіксів іменників: *-heit*, *-schaft*, *-tum*, *-er* та ін. 2. Пояснюючи на уроці німецької мови явища словоскладання слід показувати, як утворюються складні слова, як вони перекладаються, як самостійні слова перетворюються на суфікси (*der Mann*, *das Zeug*, *los*, *voll* та ін.), зупинитися на з'єднувальних голосних - *der Sonnenstrahl*, *die Nachtigal*, букви *n* та *i* не є з'єднувальними голосними, а є старою флексією, висновок учнів - словоскладання - один із найбільш продуктивних способів збагачення німецької мови. 3. Перехід різних частин мови в іменник: утворення іменників від дієслів: *das Leben*, *das Schreiben*; від прикметників: *das Grüne*, *der Alte*; від прислівників: *der Verwandte*, *der Gelehrte*. 4. Звуконаслідування: *miauen*, *bellen*, *tuten*; *der Kuckuck* та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок напряму. Введення елементів філологічних наук, таких як історія німецької мови, теоретична фонетика, лексикологія на уроках німецької мови сприяє розвитку правильного уявлення про природу мови, виховує логічне мислення, тобто привчає порівнювати відповідні явища рідної та іноземної мови, аналізувати, узагальнювати, робити висновки та підвищує інтерес до вивчуваної мови. Засвоєння філологічних знань сприяє також і практичному оволодінню мовою, оскільки мовні одиниці та явища мови запам'ятовуються краще, якщо вони свідомо сприймаються учнями. Знайомство з елементами філологічних наук привчає учнів також до більш усвідомленого перекладу, сприйняття мовлення на слух та ін., так як зосереджує їх увагу на можливих відтінках значення слів, ідіом, на особливостях звукового та інтонаційного оформлення мовлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бах А. История немецкого языка / А. Бах. – М.: Из-во иностранной литературы, 1956. – 344.
2. Денисик Г.І. Поверхневі води: річки та болота / Г.І.Денисик, О.М. Гусак// Середнє Побужжя. – Вінниця: Гіпаніс, 2002. – с. 67 - 81.
3. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах: підручник / Л.С.Панова, І.Ф.Андрійко, С.В.Тезікова та ін. – К. : ВЦ «Академія» 2010. – 238 с.
4. Москальская О.И. История немецкого языка / О.И. Москальская. – Л.: Учпедгиз, 1959. – 390 с.
5. Розен Е.В. Немецкая лексика: история и современность: Учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 1991. – 96 с.
6. Стеріополо О.І. Теоретичні засади фонетики німецької мови / О. І. Стеріополо. - Вінниця: Нова книга, 2004. – 316 с.
7. Филичева Н.И. История немецкого языка / Н.И. Филичева. – М.: Из-во Моск. ун-та, 1959. – 280 с.

8. Bublyk W. N. Geschichte der deutschen Sprache / W. N. Bublyk/ - Vynnytsya: Nova Knyha, 2004. – 266 S.
9. Lewizkiy V. Geschichte der deutschen Sprache / V. Levizkiy, H.-D. Pohl. - Vynnytsya: Nova Knyha, 2010. – 254 S.

REFERENCES

1. Bakh A. (1956). Istoriya nemetskogo yazyka. [History of German Language]. Moscow. Publishing house of foreign languages.
2. Denysyk G.I. (2002). Poverhnevi vody: ritszki ta bolota/ G. I. Genysyk, O. M. Gusak// Serednye Pobuzhzhya. [Surface water: rivers and swamps// Middle Pobuzhzhya]. Vinnytsya: Gipanis.
3. Metodyka navchannya inozemnykh mov u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh (2010). [Methods of teaching foreign languages in general educational institutions]. Kyjiv: Academy.
4. Moskalskaya O.I. (1959). Istoriya nemetskogo yazyka. [History of German Language]. Leningrad: Uchpedgiz.
5. Rozen Ye.V. (1991). Nemetskaya leksika: istoriya i sovremennost. [German vocabulary: history and modernity]. Moscow: Higher School.
6. Steriopolu O.I. (2004). Teoretychni zasady fonetyky nimetskoj movy. [Theoretical basis of a German Phonetics]. Vinnytsya: Nova Knyha.
7. Filicheva N. I. (1959). Istoriya nemetskogo yazyka. [History of German language]. Moscow: Moscow University.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна Токарєва – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання німецької мови, лексикологія.

Тетяна Хоменко – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри німецької мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія німецької мови, теоретична фонетика.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Tetyana Tokaryeva – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of German Language and Methods of its Teaching at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: actual problems of the methodology of teaching German, lexicology.

Tetyana Khomenko - Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of German Language and Methods of its Teaching at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: history of the German language, theoretical phonetics.

УДК 373.5.016:811

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.115>

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ

Тетяна ТРУХАНОВА (Кропивницький, Україна)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2737-1728>

e-mail: truhanowa2014@gmail.com

ТРУХАНОВА Тетяна. ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЧИТАННЯ. В статті розглянута стратегічна компетенція як складова навчально-стратегічної компетенції, обґрунтована методика навчання старшокласників читання з використанням стратегій. Автор відібрав провідні стратегії: когнітивні, мета когнітивні, компенсаторні. В основу навчання стратегіям покладена модель з шести кроків: 1) забезпечити коментування школярами своїх дій вголос або письмово; 2) визначити стратегії, які вже використовують учні; 3) пояснити важливість застосування стратегій; 4) допомогти в аналізі власних стратегій читання рідною мовою; 5) організувати практику у переносі стратегій, що використовуються під час читання рідною мовою, на ініціативне читання; 6) забезпечити навчання стратегіям за допомогою пояснення, практики застосування до завдань з читання, оцінювання успішності використання стратегій.

Ключові слова: стратегічна компетенція, когнітивні, метакогнітивні, компенсаторні стратегії; модель навчання стратегіям.

TRUKHANOVA Tetyana. FORMING STRATEGIC COMPETENCE OF SENIOR SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF TEACHING READING. The article is dedicated to strategic competence as a part of learning and strategic competence. The author works out the methodology of teaching senior school students to read using strategies. The main strategies are defined: cognitive, metacognitive, compensatory strategies. The basis of learning strategies is the model consisting of six stages: 1) to make the students comment what they do while reading (silently or in writing); 2) define the strategies they already use; 3) explain the importance of using strategies; 4) help to analyse their own strategies they use while reading in Ukrainian; 5) elicit transferring the strategies they use while reading in Ukrainian to reading in English; 6) guarantee teaching students strategies with the help of explaining, practicing to use the strategies while reading, evaluating the effectiveness of using strategies. Teaching strategies are based on some principles: teaching strategies foresees informing the students about the importance and meaning of expected result, conscious teaching is opposed to "blind" training; strategies training is realized in certain context in before-reading, while-reading and after-reading stages; training strategies is practiced up to the moment when the students show they are able to regulate their using; the effective teaching of strategies is based on the initial level of students' strategies.

Keywords: strategic competence; cognitive, metacognitive, compensatory strategies; model of strategies teaching.

Постановка проблеми. У процесі інтеграції України у світовий освітній простір відбувається переорієнтація з процесу на результат освіти. Знанняцентрична модель освіти замінюється на компетентнісноцентричну, тобто передача формальних знань замінюється на формування певних компетенцій. Однією з найважливіших компетенцій визнають навчально-стратегічну компетенцію, від рівня сформованості якої залежать швидкість і якість формування всіх інших компетенцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В межах статті ми розглянемо стратегічну компетенцію як компонент навчально-стратегічної компетенції. Питання використання стратегій досліджували такі вітчизняні вчені: Бутева В.С. (Бутева, 2013: 35-40) розглянула питання формування стратегічної компетенції в процесі навчання студентів технічних спеціальностей професійно орієнтованого читання німецькою мовою, Дегтярьова Ю.В. (Дегтярьова, 2006: 5-6) стверджує, що оптимальні комунікативні стратегії читання в процесі навчання читання для ділового спілкування – це стратегії слушного прогнозування та інтерпретації змісту, які можуть бути сформовані лише за наявності у свідомості читача скриптів, фреймів та фонових знань, адекватних змісту текстів, що читаються. Кушнар'ова Т.І. (Кушнар'ова, 2006: 6-7) розглядала стратегії читання як опосередковані об'єкти тестового контролю вмінь професійно орієнтованого читання. Білоножка Н.С. (Білоножка, 2011: 17) проаналізувала стратегії старшокласників і визначила характерні загальні навчальні стратегії. Олійник Т.О. (Олійник, 2013:16) визначила зміст і цілі формування навчально-стратегічної компетенції: учні мають навчитися визначати цілі навчання, співвідносити їх з власними інтересами і потребами, передбачати кінцевий результат оволодіння мовою, відбирати найбільш прийнятні й ефективні форми і прийоми навчання, відслідковувати процес та успішність навчання, оцінювати власні реальні досягнення, продуктивність і досвід своєї навчальної діяльності.

Виділення не вирішених раніше частин проблеми формування стратегічної компетенції. Наш вибір обґрунтований тим, що стратегічна компетенція не була поки що розглянута у процесі навчання читання старшокласників, що обумовлює актуальність питання формування стратегічної компетенції у процесі навчання читання саме на старшому ступені. **Метою статті** є обґрунтування і розробка методики навчання старшокласників читання із застосуванням стратегій. **Об'єктом** є процес навчання читання з використанням стратегій. **Предмет** дослідження – методика використання стратегій у процесі навчання читання.

Виклад основного матеріалу. Стратегічна компетенція – це здатність компенсувати у процесі спілкування недостатній рівень володіння іноземною мовою, а також мовленнєвого і соціального досвіду спілкування іноземною мовою; здатність користуватись стратегіями міжкультурного спілкування. Під стратегією розуміють організовану, цілеспрямовану послідовність певних дій що здійснюють учні під час навчальної діяльності для того, щоб навчання стало легшим, швидким та ефективним (Modern Languages, 1998).

До характеристик основних стратегій навчання відносять такі: 1) стратегії можна розгортати свідомо як відповідь на проблему. Вони можуть стати автоматизованими і використовуватися спонтанно; 2) стратегії піддаються змінам. Вони є частиною програмного

забезпечення людини і засвоюються так само, як засвоюється мова; 3) застосування стратегій навчання приводить до підвищення рівня виконання завдання (Neuner, 1997).

Стратегії навчання об'єднуються в класифікації. Ми використовували класифікацію R.L.Oxford (Oxford, 1990), оскільки ця класифікація є найбільш повною: містить 64 стратегії. В межах кожного типу ми відібрали провідні стратегії: когнітивні, метакогнітивні і компенсаторні.

Когнітивні стратегії

Вважають, що когнітивні стратегії необхідні для розуміння нової інформації і пригадування вже відомої.

1. Перечитування. Ця стратегія передбачає читання тексту 2-3 рази, бажано кожен раз з різними цілями.

2. Швидке розуміння ідеї. Ця стратегія націлена на використання вибіркового читання, щоб зрозуміти швидко, про що текст. Типовими завданнями для тренінгу цієї стратегії є заповнення різноманітних таблиць, схем, діаграм, складання списків на основі змісту прочитаного.

3. Використання різних джерел для отримання інформації. До таких джерел належать словники, списки слів, граматичні довідники, журнали та інші, що можуть забезпечити корисними мовними та фонетичними знаннями.

4. Аналіз. Відповідно до цієї стратегії, старшокласник ділить на частини, якщо можливо, нове слово, фразу, навіть абзац, і, виходячи із значення різних частин, вибудовує розуміння цілого.

5. Контрастивний аналіз. Коли учень порівнює словник, граматику вивченої мови з рідною мовою, він робить висновок про співпадіння та різницю між ними.

6. Переклад. Використання рідної мови потребує ретельного підходу, тому що застосування дослівного перекладу може викликати неправильну інтерпретацію прочитаного.

Компенсаторні стратегії

Ці стратегії допомагають розвивати здатність і готовність долати дефіцит власних іншомовних знань, навичок та вмінь.

1. Використання лінгвістичних ключів. Суть цієї стратегії в пошуку та використанні лінгвістичних ключів, щоб зрозуміти зміст за умови недостатнього словникового запасу, недосконалого знання граматики та інших елементів. Лінгвістичними ключами вважають суфікси, префікси, порядок слів у реченні та інші.

2. Використання нелінгвістичних ключів, які можуть бути знайдені в інших джерелах. Це такі джерела як аналіз контексту, структури тексту (вступ, основна частина, заключна частина, заголовок, речення-переходи, спосіб поділу тексту на частини), тема, загальні знання про навколишній світ. Як ключі учні можуть використовувати слова, фрази, числа, букви; що вказують на важливість чи послідовність подій, фактів, аргументів (First..., second..., third..., the most important idea is ..., in conclusion, in contrast, for example та інші). Графіки, таблиці, зноски також допомагають учням зрозуміти зміст тексту.

Метакогнітивні стратегії

Застосування метакогнітивних стратегій під час читання допомагає учням регулювати процеси пізнання, організувати свою діяльність, оцінювати свої успіхи та невдачі в оволодінні цим видом мовленнєвої діяльності.

1. Навчання згадувати вже відомий матеріал у зв'язку з новим матеріалом. Ця стратегія передбачає повторення необхідної лексики, яка пов'язана з темою тексту. При цьому можуть бути використані «мозковий штурм», «карта змісту», «семантична карта».

2. Забезпечення оптимальних фізичних умов для здійснення діяльності.

3. Постановка цілей і завдань (визначити цілі, завдання, строки їх досягнення).

4. Визначення мети виконання завдання з читання (вибір певної інформації, ознайомлення з основним змістом, вивчення тексту в деталях).

5. Планування виконання завдання з читання (аналіз завдання, визначення вимог для успішного виконання завдання, перевірка достатності/недостатності наявних знань, ліквідація дефіциту знань). Засобами можуть бути словник, список термінів та інші.

6. Самоврядування означає перевірку правильності обраної стратегії. Ця стратегія передбачає оцінювання час від часу відповідності того, що прогнозував учень, до того, про що дійсно йдеться в тексті.

7. Самооцінка.

Дослідники стверджують, що стратегіям можна навчати, хоча це складне завдання: учень, який намагається застосувати незнайому стратегію для виконання складного завдання, стикається з тим, що він повинен виконати два завдання одночасно. Тому він, як правило, намагається зменшити когнітивне навантаження і використовує відому, але менш ефективну стратегію. Не зважаючи на це, вважають неприйнятним полегшувати завдання. Завдання повинно бути оптимальної складності. До того ж використовуються тексти оптимальної лінгвістичної складності. Це дає змогу читачу усвідомити, що він використовує стратегії.

Крім цього, ефективне навчання стратегіям повинно передбачати тренування усіх стратегій: когнітивних, мета когнітивних, компенсаторних.

Існує декілька моделей навчання стратегіям, які ґрунтуються на декількох принципах.

1. Навчання стратегіям передбачає інформування учнів про важливість і значення очікуваних результатів застосування стратегії. Свідоме навчання протиставляється «сліпому» тренуванню, під час якого учням просто говорять, що робити для виконання завдання, тобто не пояснюють значення стратегії для вивчення іноземної мови. Для ефективного застосування стратегій необхідно пояснити не лише значення і важливість стратегії, а й те, коли вона може бути використана.

2. Тренування стратегій повинно здійснюватися в певному контексті, тобто в умовах оволодіння певним мовленнєвим умінням читання у зв'язку з можливою проблемою, яка виникає на дотекстовому, текстовому, післятекстовому етапах роботи з текстом.

3. Цей принцип називається інтерактивним. За цим принципом тренування стратегій здійснюється до тих пір, поки учні не продемонструють здатність регулювати її застосування.

4. Ефективне навчання стратегіям ґрунтується на визначенні вихідного рівня володіння стратегіями. Визначення вихідного рівня дає змогу встановити, якої саме стратегії необхідно навчити учня, а також індивідуалізувати навчання стратегіям.

Всі чотири принципи покладені в основу моделі С.Носенфельда. Ця модель передбачає навчання стратегіям для розуміння прочитаного і враховує досвід читання школярів рідною мовою. Дещо модифікована нами модель містить наступні кроки:

1) забезпечити коментування учнями своїх дій вголос або письмово;

2) визначити стратегії, які використовує учень;

3) пояснити важливість використання стратегій;

4) допомогти в аналізі власних стратегій читання рідною мовою;

5) організувати практику у переносі стратегій читання рідною мовою на іншомовне читання;

6) забезпечити навчання стратегіям за допомогою пояснення, практики застосування до завдань для читання, оцінювання успішності застосування стратегій.

Розглянемо цю модель докладніше.

1. Забезпечити коментування студентами своїх дій вголос або письмово.

Технологію коментування своїх дій вголос вважають однією з найефективніших технологій. Перевагами цієї технології є те, що 1) вона безпосередньо пов'язана з конкретним навчальним завданням, 2) між коментуванням і виконанням завдання немає паузи, 3) вона сприяє усвідомленню учнем того, як він навчається іноземної мови, що розширює його кругозір і готує до застосування нових стратегій навчання.

Технологія передбачає, що учням пропонують завдання з читання тексту і просять прокоментувати вголос його виконання. Коментування може здійснюватися рідною мовою. Як правило, коментування потребує певної підготовки. Спочатку сам викладач демонструє її

застосування. Під час навчання коментування варто ставити учням такі запитання: З якими складнощами ви стикнулися? Що може допомогти вам виконати завдання? Про що ви зараз думаете?

Для дослідження процесів навчання під час читання використовують декілька прийомів: переривати процес читання, щоб отримати інформацію, які дії виконав учень, коли читав текст; відмічати місця в тексті, де читач повинен зупинитися і розповісти, що він зрозумів в тексті; які дії виконав, коли читав текст; висловити припущення, про що піде мова далі; розповісти, що читач зрозумів, за допомогою яких дій; висловлювати припущення, про що піде мова в кінці кожного абзацу; коментувати свої дії вголос, коли учень усвідомлює, що в процесі читання виникла пауза, яка, як правило сигналізує про виникнення проблеми (Wallace, 1995).

Вважаємо доцільним застосування декількох варіантів технології коментування своїх дій: 1) один за одним коментують свої дії декілька учнів, спочатку сильні, завершують слабкі учні. Недоліком цього варіанту є те, що попередні коментарі можуть вплинути на наступні і тому не завжди точно інформують про стратегії читача; 2) всі без винятку учні коментують свої дії в стислому письмовому звіті; 3) за наявності технічних умов коментарі всіх учнів одночасно фіксуються електронними засобами і потім аналізуються викладачем.

2. Визначити стратегії, які використовують учні. Наш досвід свідчить, найбільш практичним є отримання інформації про стратегії за допомогою тестування та анкетування. Наводимо приклад такої анкети.

Анкета

Як я читаю рідною мовою

1. Чи знаєте ви, що існують різні види читання?
2. Які види читання ви знаєте?
3. Чи застосовуєте ви різні види читання, коли читаєте рідною мовою?
4. Чи відчуваєте ви труднощі, коли підбираєте вид читання відповідності до завдань, своїх намірів, інтересів?
5. Чи завжди правильно ви визначаєте вид читання?
6. Чи завжди ви можете знайти потрібну інформацію в тексті рідною мовою?
7. Чи читаєте ви рідною мовою завжди з однаковою швидкістю?
8. Чи завжди ви уважно прочитаете кожне слово, коли читаєте рідною мовою?
9. Чи буває у вас враження, що ви пропускаєте якусь інформацію, коли читаєте рідною мовою?
10. Чи можете ви сказати, що ваше читання рідною мовою є ефективним?

Ключ до анкети

1 так	6 так
2 види читання	7 ні
3 так	8 ні
4 ні	9 ні
5 так	10 так

Якщо 10-7 відповідей учня співпадають з ключем, ми робимо висновок про достатній рівень володіння стратегіями, якщо відповідей, що співпадають з ключем 6 або менше – недостатній рівень володіння стратегіями.

3. Пояснити важливість використання стратегій. Для реалізації цього кроку готується бесіда, основна мета якої – переконати учнів у важливості і необхідності застосування стратегій під час виконання завдання з читання.

4. Допомогти в аналізі стратегій читання рідною мовою. Наводимо фрагмент бесіди.

Ознайомтеся із списком 10 стратегій, які можна використати, коли ви читаєте параграф підручника. Якщо ви застосовуєте таку стратегію, поставте галочку, якщо не застосовуєте, то поставте «-», якщо не впевнені, тоді поставте «?».

1. Перед читанням я швидко переглядаю параграф, щоб зрозуміти його основну ідею.
2. Я читаю весь параграф з початку до кінця.

3. Під час читання я питаю себе, що я вже знаю з тієї теми.
4. Під час читання обдумую, про що мене будуть питати.
5. Я з'ясовую для себе, як різні частини параграфу співвідносяться одна з одною.
6. Якщо я зустрічаю слово, значення якого я не знаю, я звертаюся до тлумачного словника.
7. Я використовую діаграми та інші ілюстративні засоби, щоб краще зрозуміти зміст параграфу.
8. Я прочитую уважно кожне слово.
9. Я визначаю основні ідеї.
10. Я читаю завжди однаково, це не залежить від тексту.

А тепер обговоріть у групах (2-3 особи), чому ви використовуєте, чи не використовуєте певні стратегії. Чи всі стратегії, які застосовуєте, є ефективними?..Чому?.. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що стратегії можуть бути ефективними і неефективними.

Якщо вам треба зрозуміти. Про що йдеться в газетній статті, чи буде ефективна 8 стратегія?.. Назвіть номери стратегій, які будуть ефективні в даному випадку...

А якщо ви читаете текст, щоб потім його переказати, то які стратегії будуть ефективні?

Таким чином, ефективність/неефективність стратегії визначається перш за все тим, чи відповідає обрана стратегія меті читання. Тому перед тим, як почати читати текст, дайте відповідь на запитання: «З якою метою я буду читати?»

5. Організувати практику у переносі стратегій , які використовуються під час читання рідною мовою на іншомовне читання. Для здійснення переносу використовуються два тексти: рідною мовою та іноземною з однотипними завданнями. Після виконання завдання учні розповідають, які стратегії вони використовували для виконання завдання: когнітивну стратегію 2 (швидке розуміння ідеї – пошукове читання), метакогнітивні стратегії 4 (визначення мети виконання завдання), 5 (самоврядування), 6 (самооцінка). Назви стратегій записують на дошку. Очевидно, що для учнів назви стратегій формулюються інакше і їм не повідомляють про поділ стратегій на типи. Наприклад, когнітивна стратегія 2 називається «Як зрозуміти текст швидко», метакогнітивні стратегії: 4 – «Визначай мету читання», 5 – «Перевіряй розуміння в процесі читання», 6 – «Оціни своє читання».

6. Забезпечити навчання стратегіям читання за допомогою пояснення, практики застосування до завдань, оцінювання успішності застосування стратегій. Пояснення передбачає моделювання стратегій. Викладач демонструє, як він особисто застосовує дану стратегію для виконання завдання з читання. Для цього використовується технологія коментування своїх дій вголос. Потім учням пропонують аналогічне завдання, яке треба виконати із застосуванням даної стратегії. Викладач допомагає учням під час виконання завдання. С.Nuttall (Nuttall,1998) розробив послідовність прийомів надання допомоги: схвалення; підказка, з'ясування: чому учень дає саме таку відповідь, щоб надати йому допомогу, якщо необхідно; моделювання: демонстрація відповідного способу виконання дій; роз'яснення: пояснення, наведення прикладів.

Висновки. Таким чином, завдяки запропонованій методиці навчання стратегіям учні оволодівають новими стратегіями, набувають здатності компенсувати недостатній рівень володіння читанням іноземною мовою, що сприяє підвищенню рівня виконання завдань з читання. **Перспективи подальшого розвитку** вбачаємо у дослідженні та розробці методики формування стратегічної компетенції в інших видах мовленнєвої діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білоножко Н.Є. Стратегії старшокласника як суб'єкта навчальної діяльності/ Н.Є.Білоножко // Іноземні мови. – 2011. – № 4. – С.13-17.
2. Бутева В.Є. Етапи формування стратегічної компетенції у процесі навчання студентів технічних спеціальностей професійно орієнтованого читання/ В.Є. Бутева// Іноземні мови. – 2013. – № 4. – С.35-40.
3. Дегтярєва Ю.В. Методика навчання студентів вищих немовних навчальних закладів читання англійською мовою для ділового спілкування: Автореферат дис....канд.пед.наук: 13.00.02/ Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2006. – 22 с.

4. Кушнар'ова Т.І. Тестовий контроль рівня володіння майбутніми ветеринарними лікарями вміннями читати англійські тексти за фахом: Автореферат дис.канд.пед.наук: 13.00.02/ Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2006. – 21 с.
5. Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference/ Council of Europe. Education Committee. – Strasbourg, 1998. – 224 p.
6. Neuner V.Y. Die Lernenden im Blickpunkt// Fremdsprache Deutsch, 1997, - Sondernummer II. – S.38-47.
7. Nuttal C. Teaching Reading Skills in a Foreign Language. – Oxford: MacMillan Publishers, 1998. – 282 p.
8. Wallace M.J. Action Research for Language Teachers: Studies Book. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1995. – 218 p.

REFERENCES

1. Bilonozhko, N.E. (2011). Strategii starshoklasnika yak subekta navchalnoy diyalnosti. [Strategies of senior school student as a subject of learning activity]. *Nauchno-metodichnyi zhurnal «Inozemny movi»*. Vol. 2. Kyiv.
2. Buteva, V.E. (2013). Etapy formuvannya strategichnoy kompetentsii u protsesy navchannya studentiv tekhnichnikh spetsialnostey professiyno orientovanogo chitannya. [The stages of forming strategic competence while teaching the students of technical specialities to read the professional texts]. *Nauchno-metodichnyi zhurnal «Inozemny movi»*. Vol. 4. Kyiv.
3. Degtyarova, U.V. (2006). Metodika navchannya studentiv vuschikh navchalnikh zakladiv chitannya angliyskoyu movoyu dlya dilivogo spilkuvannya. [Methods of teaching English reading for business purposes to students of non-linguistic higher educational establishments]. – avtoref.diss....kand.ped.nauk. Kyiv.
4. Kushnaryova, T.I. (2006). Testoviy control rivnya volodinnya maybutnimy veterenarnimy likaryami vmynnyamy chitaty anglyisky teksti za fakhom. [Test control of skill possession of the future veterinaries to read english texts on speciality]. – avtoref.diss....kand.ped.nauk. Kyiv.
5. Modern Languages: Learning, Teaching, Assessment. A Common European Framework of Reference (1998), Council of Europe. Education Committee, Strasbourg, 224 p.
6. Neuner, V.Y. (1997). Die Lernenden im Blickpunkt// Fremdsprache Deutsch, 1997, - Sondernummer II, S.38-47.
7. Nuttal, C. (1998). Teaching Reading Skills in a Foreign Language. – Oxford: MacMillan Publishers, 282 p.
8. Wallace, M.J. (1995). Action Research for Language Teachers: Studies Book. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 218 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Труханова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: методика викладання іноземної мови у середніх навчальних закладах.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tetyana Trukhanova – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of the English Language and Methods of Teaching at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi.

Scientific interests: methodology of teaching English as a second language in secondary school.

УДК 316.774:351.751(477:100)(082)

DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.116>

UNPACKING MEDIA LITERACY: APPLICATION IN ESL

Oksana CHUGAI (Kyiv, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2118-8255>

e-mail: OChugai@meta.ua

ЧУГАЙ Оксана. РОЗПАКУВАННЯ ПОНЯТТЯ МЕДІАГРАМОТНІСТЬ: ЗАСТОСУВАННЯ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ. Стаття присвячена проблемі медіаграмотності та її практичного застосування в контексті навчання іноземних мов. Ця мета досягається шляхом розкриття поняття «медіаграмотність» та визначення способів застосування основних принципів медіаграмотності. Зазначається, що студентів необхідно навчати критичному мисленню під час пошуку інформації, передачі та створення свого медіа продукту. Показано, що використання „Рамки для цифрової грамотності” дозволяє розпакувати поняття медіаграмотності під час навчання іноземних мов.

Ключові слова: медіаграмотність, цифрова грамотність, цифрові громадяни, цифровий слід, ключові положення.

CHUGAI Oksana. UNPACKING MEDIA LITERACY: APPLICATION IN ESL. The paper is devoted to the issue of media literacy which is one of the most important 21st century skills. Global organizations have been promoting it seeking for gaining worldwide recognition, practical application and institutionalizing in education systems. The study focused on the problem of teaching media literacy implicitly in the ESL context. This aim is achieved through revealing the notion of “media literacy” and defining ways of applying the core media literacy principles in ESL settings. It is stated that students who are proficient technically, lack basic knowledge of operating digital tools safely, analyzing and evaluating the data critically. There are three categories of intellectual processes involved in consumption of information and production processes: locating, comprehending and consuming digital content, creating digital content and communicating digital content. To unpack the concept of media literacy “Five Concepts” should be used: all media messages are constructed; media messages used a creative language with its own rules; different people understand the same media message differently; media are businesses motivated by profit; media are biased. It is shown that media literacy is teaching and learning the ways of contextualizing, acquiring and applying content knowledge, which involves critical, creative, discerning and safe practices, especially when using digital technologies. Using “The framework for digital literacy” which consists of five steps: define, find, evaluate, create and communicate, enables to unpack the concept of media literacy and apply five Core Concepts in ESL setting. It is important not to explain the concepts to students, but help them discover the concepts themselves. The activity called “Whose Footprint?” illustrates how “The framework for digital literacy” works while applying the first Core Concept. All five Core Concepts may be incorporated into ESL curriculum like the first Core Concept. Developing the media literacy skills allows learners to become successful digital citizens.

Key words: media literacy, digital literacy, digital citizens, digital footprint, core concepts.

Formulation of the problem. Media literacy as one of the 21st century skills is considered to be of utmost importance. Global organizations like UNESCO have been promoting it seeking for gaining worldwide recognition, practical application and institutionalizing in education systems.

Unresolved aspects of the problem. However, the basic concepts of media literacy and their applications in ESL remain vague. A lot of terms which have similar meaning are used in the literature which makes it difficult to teach the concept of media literacy and apply the basic principles in ESL.

The aim and goals of the article. The paper is devoted to the problem of teaching media literacy implicitly in the ESL context. This aim is achieved through revealing the notion of “media literacy” as a movement and discipline; and through defining ways of applying the core media literacy principles in ESL settings.

Analysis of recent research and publications. Media literacy and related issues like using ICT in education, digital citizenship, 21st century learning, have been central for many prominent researchers in different countries. McLuhan (1967) from Canada was first to recognize the importance of the medium by saying that “medium is the message” and predicting the emergence of “the global village” long before the Internet. Masterman (1989) wrote about the central concept of Media Education: representation, which considers the information as being coded by the media. Therefore, the information should be decoded. The basic principles were developed by Masterman (Great Britain) and Duncan (Canada) in 1989, and later, in 1993, were introduced in the USA (Jolls & Wilson, 2014: 68). Another important landmark was in 1993 when Thoman, the founder of the Center for Media Literacy, formulated “Five Concepts”: all media messages are constructed; media messages used a creative language with its own rules; different people understand the same media message differently; media are businesses motivated by profit; media are biased (Thoman, 1993). Later, in 2002, the Five Core Concepts were connected to Five Key Questions to be used by both consumers and producers (Thoman, Jolls & Share, 2002). The first Core Concept “All media messages are constructed” led to the Key Question asked by a consumer: “Who created this message?” and another Key Question asked by a producer: “What am I authoring?” both related to the Key Word “Authorship”. Five Core Concepts are based on five Key Words: Authorship, Format, Audience, Content and Purpose, which are used for Deconstruction by a consumer and for Construction by a producer (Jolls & Wilson, 2014: 74-75).

The main research material. One should be aware of differences between views of traditional media literacy advocates and representatives of “Digital Media & Learning Initiative” who prefer using the term “new media literacies” which may be confusing. It could be explained by the fact that there was no media literacy education on the mass scale and those who advocate the term “new media literacies” emphasize the level and diversity of digital devices available rather than a participatory culture. “New media literacies” are related to digital and social media, while

“media literacy” is connected with traditional mass media. According to Jolls (2014), technology is important but it does not play a crucial role. Therefore, it is necessary to avoid technical determinism, which may be turned into a profitable business like spending school or district budget on buying various gadgets. Media literacy is defined as “teaching and learning the conceptual underpinnings beneath contextualizing, acquiring and applying content knowledge”, and it does not depend on the level of technology. The shift in teaching the subject matter is much more important (Jenkins & Jolls, 2014: 3-6). In fact, it does not matter in which way to get information, by reading a book or blog, what really matters is for teachers and students to understand what plagiarism is and how to avoid it, for them to think not only critically, but also creatively. The problem to solve is to foster “connected learning”, which is about connections between formal and informal learning, creating a participatory culture providing equal opportunities to learners (Jenkins & Jolls, 2014: 8).

Media literacy acquires additional meaning as technology advances and ways of learning multiply. Using mobile devices is possible anywhere thus mingling real life with learning which is called mobile learning (Burston, 2015: 6). Another definition considers mobile learning to be e-learning via mobile devices with the internet access (Keegan, 2002). Nevertheless, whatever kind of learning it is, traditional or mobile, Joss and Carolyn (2014) claim one characteristic of media literacy to be permanent and unique: providing “a distinct framework for critically examining and producing media” (Jolls & Wilson, 2014: 68).

The term “digital literacy”, which came into usage later than the term “media literacy”, puts emphasis on the usage of technology, gadgets, and defined as “the skills, knowledge and understanding that enables critical, creative, discerning and safe practices when engaging with digital technologies in all areas of life” (Hague & Payton, 2010: 19). American Library Association (ALA) defines digital literacy as “the ability to use information and communication technologies to find, evaluate, create, and communicate information, requiring both cognitive and technical skills” (American Library Association, 2012). The terms “digital literacy” and “media literacy” are slightly different in the usage, but the meaning is practically the same. That is why both terms are sometimes used interchangeably.

There are three categories of intellectual processes on a way from consumption of information to production: first of all, it is locating, comprehending and consuming digital content, then creating digital content and, finally, communicating digital content. All the participants of the communication process should possess the ability to evaluate the information critically at all the stages of processing and producing information (Spires & Barlett, 2012). Locating and consuming digital content is based on using effective search terms, developing search techniques, differentiating between domain names, checking sites for credibility. Therefore, Web search skills should be definitely incorporated in ESL lessons (Spires, Paul, & Kerkhoff, 2018: 2236).

Creating digital content in class allows teachers to engage all the students and focus on the quality of content by giving enough time to produce, edit and assess the product. A wide range of digital instruments provides enough choices for students, ensuring personalization of learning. At the same time rubrics for effective peer or self evaluation should be carefully developed. (Spires, Paul, & Kerkhoff, 2018: 2236-2237). Communicating digital content effectively requires the ability to understand and manipulate information in various online communicates. Meeting the needs of learners, customization and personalization increase learners’ motivation. In order to communicate, learners have to learn how to curate the chosen digital content, which means how to take charge, organize, and keep it. Social networks constantly provide new functions which help users to keep and manage digital content efficiently. Curation is also considered to be a critical media literacy skill for navigating information abundance, conducting multimodal research operating on multimedia platforms using participatory technologies (Mihailidis & Cohen, 2013).

New terms indicate the shift from written to visual texts; for instance, “deictic” reflects constantly changing nature of literacy (Leu et al., 2015). The task of educators is to learn about these changes and take them into account. Consumers of digital content are called digital citizens who are characterized by legal and ethical behavior, responsible usage of information, collaboration, lifelong learning, leadership (Isman & Canan, 2014: 73). Digital citizenship as an important aspect of digital literacy involves technical and ethical use of the web, both of which are

equally important and should be taught (Spires, Paul, & Kerkhoff, 2018). Using a global citizen approach, many organizations, including iKeepSafe, focus more on the interests common for people from different countries (Searson, Hancock, Soheil, & Shepherd, 2015:3; iKeepSafe, 2015). Various organizations inform internet users about safe practices in a digital space; develop tools for measuring digital safety skills and attitudes like BEaPRO index which stands for: balanced (Balance) and ethical (Ethics) digital usage, protection of personal information (Privacy), networking (Relationships), building a positive image (Reputation), security while using the Internet (Online). At the same time, according to an online iKeepSafe questionnaire, there are a lot of internet users who do not know how to be successful digital citizens (Searson, Hancock, Soheil, & Shepherd, 2015: 3-4; iKeepSafe, 2015).

However, there are some obstacles on the way to a digital citizenship: first of all, access to the Internet; bandwidth, or technical possibilities to take part in streaming, etc.; the right to communicate freely, without a fear of being persecuted; victimization, related to the dangers of unsecure network (Searson, Hancock, Soheil, & Shepherd, 2015: 3). There are also demographic groups which spend more time spent online than others, underprivileged ones (Leu et al., 2015). In fact, these obstacles prevent educators from extensive implementation of digital innovations; the understanding of ways of keeping students' data safe, creating a thriving digital community is needed. That is why professional development at different levels – educators, researchers, policy makers – is vitally important (iKeepSafe, 2015). The inability of a teacher to use technology sets limits to the possibilities of using information technology in education (Rank, 2011).

Students who are real experts at using digital tools, still lack basic knowledge of operating those tools safely, analyzing and evaluating the data critically (Leu et al., 2015). That is why educational establishments, schools and universities first of all, use different ways of teaching the basics to students. KU Leuven in Belgium, one of the oldest European universities, requires students to complete an online “Information Literacy Tutorial” at the beginning of each academic year, which aims not only at informing students, but developing practical skills needed for successful studying. The seven modules of the Tutorial are devoted to different aspects of academic life highlighting the drawbacks of Google search, familiarizing students with the whole variety of online sources, good search strategies, finding, evaluating and managing information, as well as with the notion of plagiarism and ways of avoiding it. It is understood that without this theoretical knowledge and practical skills it is impossible to meet the requirements and succeed academically in any university (KU Leuven Toledo, 2020).

Therefore, the Core Concepts (1: all media messages are constructed; 2: media messages used a creative language with its own rules; 3: different people understand the same media message differently; 4: media are businesses motivated by profit; 5: media are biased) should be introduced to ESL students, but not presented by teachers in a lecture. Instead of explaining the concepts, teachers prepare activities aimed at helping students discover the concepts themselves. Hague and Payton (2010) developed “The framework for digital literacy” which consists of five steps: define, find, evaluate, create and communicate. The initial step is for a teacher to set a task, students consider the aim, the audience and the resources, find and evaluate the information, after that create their own product, present or publish it communicating with the audience (Hague & Payton, 2010: 48).

The activity called “Whose Footprint?” may be used to illustrate how “The framework for digital literacy” works while applying the first Core Concept. This activity is effective at the beginning of ESL course. In addition to the aim of making conclusions about the first Core Concept “All media messages are constructed” by asking Key Question #1 “Who created this message”, students learn more about each other, while teacher observes ESL students, estimating their level and anticipating potential problems. The task is to prepare presentations or posters of students' digital footprints but without identifying themselves; finally, students should guess the name of the creator of the footprint. For example, there may be a list of the most frequently visited websites, names of favourite singers, actors, or other celebrities, social networks, blogs, photos of family and friends, etc. All this information may be compiled electronically, or printed out beforehand (Jenkins & Jolls, 2014: 11). Guessing names involves active listening needed to unpack the message; the

information presented in the footprint may be controversial and used for discussion later. Finally, students may ask questions which help to reflect on the experience. Are the images of themselves online as attractive as they had planned them to be? Which judgements based on those images will be made by their future employers or investors? Looking at their digital footprints through the lens of others, students create the critical distance between their real selves and their online images. Surely, next time they upload pictures or any other materials, they will think about the image of themselves created by this material, and other people who will try to answer the question “What kind of person created this message?” All five Core Concepts may be incorporated into ESL curriculum like the first Core Concept. To demonstrate the result, the best posters could be put on display for students to refer to when necessary.

Conclusions and prospects for further research. To conclude, media literacy is teaching and learning the ways of contextualizing, acquiring and applying content knowledge, which involves critical, creative, discerning and safe practices, especially when using digital technologies. Using “The framework for digital literacy” which consists of five steps: define, find, evaluate, create and communicate enables to unpack the concept of media literacy and apply five Core Concepts in ESL setting. Developing the media literacy skills allows learners to become successful digital citizens.

Further investigations may be devoted to designing an intensive media literacy course for ESL students.

REFERENCES

1. About BEaPRO. (2020). Retrieved from <http://ikeepSAFE.org/be-a-pro/info>.
2. American Library Association (ALA). (2012). Digital Literacy, Libraries, and Public Policy: Report of the American Library Association Digital Literacy Task Force. ALA, Chicago. American Library Association (ALA).
3. Burston, J. (2015). The Future of Foreign Language Instructional Technology: BYOD MALL. *The EuroCALL Review*, 23 (2), 3-9.
4. Hague, C., & Payton, S. (2010). Digital literacy across the curriculum. Retrieved from: <https://www.nfer.ac.uk/publications/fut106/fut106.pdf>
5. iKeep Safe. (2015). About BEaPRO. Retrieved from <http://ikeepSAFE.org/be-a-pro/info>.
6. Isman, A., & Canan Gungoren, O. (2014). Digital citizenship. *TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 13 (1), 73-77.
7. Jenkins, H., & Jolls, T. Research Highlights. (2014). CONNECTIONS. *MEdiaLitMoments*. Consortium for Media Literacy, 65.
8. Jolls, T. & Wilson, C. (2014). The Core Concepts: Fundamental to Media Literacy Yesterday, Today and Tomorrow. *The National Association for Media Literacy Education's Journal of Media Literacy Education* 6 (2). 68-78. Retrieved from <https://digitalcommons.uri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1156&context=jmle>.
9. Keegan, D. (2002). *The Future of Learning: From eLearning to mLearning*. Hagen : Fern Universitaet. – 172 p.
10. KU Leuven Toledo. (2020). Retrieved from <https://www.kuleuven.be/english/>.
11. Leu, D.J., Forzani, E., Rhoads, C., Maykel, C., Kennedy, C., & Timbrell, N. (2015). The new literacies of online research and comprehension: Rethinking the reading achievement gap. *Reading Research Quarterly*, 50 (1), 37-59.
12. Mihailidis, P., & Cohen, J.N. (2013). Exploring Curation as a core competency in digital and media literacy education. *Journal of Interactive Media in Education*, 1, p.Art. 2 .<http://doi.org/10.5334/2013-02>.
13. Rank, T., Warren C., & Millum, T. (2011). *Teaching English using ICT: A Practical Guide for Secondary School Teachers*. NY: Bloomsbury, 2011. – 176 p.
14. Searson, Hancock, Soheil, & Shepherd. (2015). Digital citizenship within global contexts. *Education and Information Technologies*, 20 (4). <https://dl.acm.org/doi/10.1007/s10639-015-9426-0>.
15. Spires, H. A., Paul, C. M., & Kerkhoff, S. N. Digital Literacy for 21st Century In *Encyclopedia of Information Science and Technology* (4th ed., pp.2235-2242). Hershey, PA: Information Science Reference.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Оксана Чугай – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».
Наукові інтереси: оцінювання, ІКТ у навчанні англійської мови, професійний розвиток.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Oksana Chugai – Ph.D. in Education, Associate Professor of the Department of the English Language of Technical Orientation № 2, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”.
Scientific interests: Assessment, ICT in teaching English, Professional Development.

УДК 378.016:811.111

DOI: [HTTPS://DOI.ORG./ 10.36550/2522-4077.2020.187.117](https://doi.org/10.36550/2522-4077.2020.187.117)

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ У НАВЧАННІ ГРАМАТИКИ СТУДЕНТІВ МОВНОГО ФАКУЛЬТЕТУ

Тетяна САВЕНКО (Кропивницький, Україна)

ORCID: [https://orcid.org/ 0000-0003-3166-8778](https://orcid.org/0000-0003-3166-8778)

e-mail: savenkotv1960@gmail.com

САВЕНКО Тетяна. ЗАСТОСУВАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ У НАВЧАННІ ГРАМАТИКИ СТУДЕНТІВ МОВНОГО ФАКУЛЬТЕТУ. У статті розглянуто проблему методичного забезпечення навчання практичної граматики англійської мови на 1–2 курсах факультету іноземних мов, порушено питання про застосування на заняттях тестових завдань з навчальною метою. Тестові завдання розглянуто як вид вправи, виконання якого контролює безпосередньо викладач на занятті, при цьому студенти пояснюють особливості вживання граматичних структур. Розглянуто методику організації навчальної діяльності студентів на занятті з практичної граматики, методи і прийоми застосування тестових завдань.

Ключові слова: видо-часові форми дієслова, модальні дієслова, тестові завдання, типологія вправ, методи і прийоми застосування тестових завдань.

SAVENKO Tatiana. INTRODUCING TESTS IN TEACHING GRAMMAR AT THE SCHOOL OF FOREIGN LANGUAGES. The paper calls into the problem of using tests at the practical grammar classes with the objective to develop students' grammar skills, which are the component of linguistic competence. Grammar skills along with lexical and phonetic skills enable students to develop communicative competence, which is defined as the main and final teaching/learning objective. The emphasis in the article is made on practical aspects of teaching so some examples of tests for developing linguistic competence are being presented with the consideration of the objectives and their use in the teaching/learning process. The aim of the research is to describe and analyze different types of tests used in teaching grammar and developing students' skills: multiple-choice tests, matching, sentence completion, rephrasing and true-false choice. Such tests may be widely used in the teaching/learning process providing an opportunity for students to develop their ability to differentiate and distinguish meanings of modal verbs, communicative functions and peculiarities of using verbs in different tense forms. The article presents some sets of tests developed for freshmen and sophomores, English language learners at the school of foreign languages. Test sets consist of a few tests aimed to develop skills in using a particular tense form or tense forms studied at a definite period simultaneously (learning active and passive verb forms). Teaching methods and approaches are described as well as students' activities, their expected performance – commenting the modal verb use and its meaning, communicative functions of the active and passive verb forms. A special focus is made on the efficiency of tests in developing professional skills of would-be teachers.

Key words: verb tenses, modal verbs, test tasks, exercises typology, methods and approaches of exercise application.

Постановка проблеми. Динамічні зміни в суспільстві, зростаюча потреба в спеціалістах, які володіють іноземними мовами як засобом спілкування, спонукає вчителів загальноосвітніх закладів, викладачів університетів та методистів продовжувати пошук ефективних засобів навчання іншомовного спілкування, кінцевою метою якого є набуття учнями в школах і студентами в університетах комунікативної компетенції в усному і писемному мовленні на відповідному рівні.

Комунікативна компетенція складається з кількох компонентів – соціокультурної компетенції, компетенції в говорінні, аудіюванні, читанні і письму, які у свою чергу забезпечуються набуттям і розвитком лінгвістичної компетенції. Граматична компетенція поряд з лексичною і фонетичною є необхідним підґрунтям формування зазначених компетенцій. У статті ми розглянемо методику застосування тестових завдань у навчанні граматики студентів 1–2 курсів мовних спеціальностей.

Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, застосування тестових завдань дає викладачеві можливість корегувати способи і прийоми навчання. По-друге, тестові завдання дають можливість правильно оцінити рівень сформованості навичок уживання виучуваних граматичних явищ / структур. По-третє, застосування тестових завдань з навчальною метою (а саме на цьому ми зосередимо увагу в дослідженні) допомагає студентам краще зрозуміти функціональний аспект граматичного явища / структури та навчитися вживати її в усному і писемному мовленні.

Виходячи з вищезазначеного завданням дослідження є вивчення та аналіз нестандартизованих тестів, які пропонують у підручниках видавництва «Longman», «Express Publisher» та інших, опис прикладів викладацьких тестових завдань, розроблених для виконання студентами з навчальною метою під час вивчення певної граматичної теми, та методики їх застосування на заняттях з практичної граматики англійської мови на 1–2 курсах факультету іноземних мов.

Матеріалом дослідження слугують тестові завдання, що пропонують у навчальному посібнику «Практична граматики англійської мови» та в «Збірнику вправ з практичної граматики англійської мови» (Савенко, 2015; Савенко, 2017).

Огляд останніх досліджень і публікацій. Учені та методисти вивчають різні аспекти заявленої проблеми, серед інших – стандартизовані тести і нестандартизовані, цілі застосування, структуру, формат тесту, змістове наповнення. Проблему розробки та застосування тестів розглянуто в роботах Я. В. Довгополової (Довгополова, 2011), О. Г. Квасової (Квасова, 2009), С. Ю. Ніколаєвої (Ніколаєва, 2008), Л. В. Сологуб (Сологуб, 2017), А. Хьюз (Хьюз, 1989).

Виклад основного матеріалу. У дослідженні розглянуто проблему методичного забезпечення процесу формування й розвитку граматичних мовленнєвих навичок студентів першого та другого курсів, формування їх лінгвістичної компетенції як складового компонента мовленнєвої діяльності, а також – типологію вправ, які застосовують у навчальному процесі, зокрема тестові завдання.

Основними видами тестових завдань, які, на нашу думку, можуть бути ефективними саме в навчанні граматики, є завдання перехресного вибору (matching), альтернативного вибору (true / false choices), множинного вибору (multiple-choice) та завдання на внутрішньомовне перефразування. (Ніколаєва, 2008: 242).

Дослідниця О. Г. Квасова порівнює тестове завдання, «яке є за суттю завданням для перевірки й оцінювання» із вправою, яка є «завданням для тренування і вдосконалення умінь» та зазначає, що вони мають подібну трифазну структуру (Квасова, 2009: 23). Вправа завжди містить завдання або інструкцію, виконання завдання з певним мовним / мовленнєвим матеріалом, контроль виконання вправи вчителем або самоконтроль за ключем. Приклад виконання є факультативним компонентом і його подають на початку навчання певного матеріалу.

Структура тестового завдання дещо відмінна від звичайної вправи, але ми розглядаємо тестове завдання саме як вид вправи для формування й розвитку граматичних навичок і визначаємо складові тестового завдання, які не відрізняються від компонентів вправи, проте пропонуємо інший хід виконання.

Хід виконання такого завдання має таку послідовність: ознайомлення з інструкцією → самостійне індивідуальне виконання завдання → фронтальна перевірка вчителем / самостійна перевірка за ключем → коментування правильних / неправильних відповідей з поясненням і наведенням прикладів уживання граматичного явища / структури.

Спостереження та аналіз навчального процесу з практичної граматики англійської мови на факультеті іноземних мов, зокрема застосування тестових завдань з навчальною метою, уможливило реалізацію ідеї створення спеціального комплексу тестових завдань, які можуть бути застосовані для опанування студентами видо-часових форм дієслова (1 курс), умовного способу та модальних дієслів. Комплекс вправ, у нашому випадку комплекс тестових завдань, – спеціально розроблені завдання для формування й розвитку чітко визначених навичок або вмінь.

Розглянемо комплекс тестових завдань для розвитку навичок уживання завершених часів (Perfect tenses) в активному і пасивному стані. Ми вважаємо доцільним навчання активного і пасивного стану будь-якої групи часів (Simple, Progressive and Perfect) одночасно, оскільки ознаки вживання, наприклад, Present Perfect Active and Passive є однаковими, тому паралельне засвоєння активної форми і пасивної не викликає додаткових труднощів. До того ж, студенти навчаються відрізняти функціональний аспект дієслова в активному і пасивному стані.

Першим тестовим завданням у комплексі є таке:

Choose the verb form, which best fits the gap:

The project _____ approved, we can start realizing it.

- a) has approved
- b) has been approved
- c) had approved
- d) had been approved

В одному тесті подано кілька речень, наприклад 5–6, лише на завершені часи в активному і пасивному стані. Час виконання одного тестового завдання обмежено. Студенти виконують завдання самостійно індивідуально з подальшою перевіркою викладачем фронтально. Студентам пропонують прокоментувати власний вибір і навести свій приклад речення з простим дієслівним присудком в Perfect Active / Passive.

Наступним тестовим завданням запропоновано завдання на перехресний вибір (matching), коли студенти мають вибрати необхідну за значенням форму дієслова, щоб заповнити пропуск у реченні.

Choose the verb form which best fits the gap:

1.	The parcel _____ yet.	A	had been invited
2.	When we arrived at the airport, he passengers _____ to board the plane.	B	will have completed
3.	Gemma _____ her work by next Monday.	C	has not been delivered

Тестове завдання містить кілька речень (не більше 10), час виконання обмежено, і після перевірки правильності / неправильності кожного вибору студентам пропонують пояснити свій вибір.

Наступним кроком є подання тестового завдання на понадфразовому або текстовому рівні, коли для виконання потрібне розуміння тексту загалом.

Read the story and choose the option A, B, C or D to fit each gap.

Today Mila (1) _____ at a few departments in the shopping mall in search of a new outfit but nothing (2) _____ yet. Yesterday she also tried to buy something stunning. Though a lot of fashionable clothes (3) _____ on she left the shop very much disappointed. She (4) _____ advice what shops to visit and she wants her mother to go with her. May's mother has a good taste and May (5) _____ on it. Tomorrow they are going to browse the shops together. May will need the new outfit a few days and she is hoping that a dress, stilettos and accessories (6) _____ by that time.

	A	B	C	D
1.	have been dropped	have dropped	has been dropped	has dropped
2.	have been chosen	has been chosen	had been chosen	has chosen
3.	had tried	had been tried	have tried	have been tried
4.	has given	had given	has been given	had been given
5.	has always depended	had always depended	has been always depended	had been always depended
6.	will have chosen	will have been chosen	have chosen	have been chosen

Тестове завдання текстового рівня може бути більшим за обсягом. Студенти виконують завдання самостійно індивідуально, перевірку здійснює викладач фронтально. Такого виду тестове завдання пропонують також для контролю сформованості навичок уживання завершених часів в активному і пасивному стані в тематичному тесті.

Ще одним тестовим завданням, запропонованим нами для навчання вжитку зазначеної граматичної структури, є внутрішньомовне перефразування.

Rephrase the sentences beginning with the prompts:

1. *Millions of people have watched the Cup final broadcast.*

The Cup Final.

Це завдання, ураховуючи, що ми застосовуємо тестові завдання в якості звичайних тренувальних вправ, можна охарактеризувати як немовленнєве. Його пропонують студентам на кожному занятті, що сприяє набуттю автоматизмів та розвиткові стійких і гнучких навичок.

При вивченні модальних дієслів, що відбувається згідно з навчальною програмою на 2 курсі, застосовується комплекс тестових завдань із завданнями кількох видів: множинного вибору (на рівні речення і на надфразовому рівні), перехресного вибору, завершення висловлювання та внутрішньомовне перефразування.

Розглянемо приклади таких завдань.

Першим кроком студентам пропонують виконати завдання множинного вибору з інструкцією прочитати висловлювання й вибрати із запропонованих близьке йому за значенням.

Read the sentences and choose the one, which is close to it in meaning.

It's desirable that travelers book a hotel room in advance.

- a) *Travelers must book a hotel room in advance.*
- b) *Travelers have to book a hotel room in advance.*
- c) *Travelers should book a hotel room in advance.*

Виконання завдання перевіряє викладач фронтально, після визначення правильної відповіді студенти пояснюють значення вихідного й обраного речення, фокусуючи увагу на значенні модального дієслова.

Тестове завдання перехресного вибору подають у такому вигляді.

Read the sentences and match them with the meaning they express.

.	Liza might have refused to join us because she has recently visited this exhibition.		repeated action in the past
.	Students should have taken more time learning the use of the modal verbs.		supposition
.	When a child Nick would always ask lots of questions about this or that.		criticism

Таке тестове завдання складається з 10 речень з модальним дієслівним присудком, у яких модальні дієслова вживаються в різних значеннях. Перевірку виконання здійснює викладач фронтально, студенти пояснюють свій вибір та наводять власні приклади вживання модальних дієслів.

Тестове завдання на завершення висловлювання може мати різні форми – власне завершення висловлювання або реагування на висловлювання. У цьому випадку завдання має мовленнєвий характер і є корисним, оскільки не лише розвиває навички вживання модальних дієслів на рівні понадфразових і діалогічних єдностей, а й допомагає розвивати монологічні та діалогічні вміння студентів.

Read parts of the conversation and respond to the utterances:

- *James fell ill with flue and has been staying home for a week already.*

Possible responds:

- *He might be so bored!*
- *I am sure he wouldn't see a doctor!*
- *Could he have fallen ill again? He caught a cold last month.*

Таке завдання виконують усно фронтально. Студенти коментують не власні реакції, а реакції інших.

Наступний крок – внутрішньомовне перефразування. Пропонується два варіанти виконання такого завдання – усне і письмове. У першому випадку студенти працюють у парах. Після виконання завдання в парах, перефразування виконують ланцюжком, у якому беруть участь усі присутні студенти. Після перефразування студенти коментують свої висловлювання, пояснюючи значення вжитого модального дієслова. Завдання такого типу виконують на етапі розвитку вмінь діалогічного мовлення, коли навички вживання модальних дієслів автоматизовані.

Письмове виконання завдання відбувається під час написання діагностичного тесту, який проводять для визначення рівня розвитку мовленнєвих навичок уживання модальних дієслів та можливого подальшого корегування навчальної діяльності студентів.

Rephrase the sentences using model verbs to match the meaning of the initial sentence.

I don't believe Masha forgot about the meeting. – Masha couldn't have forgotten about the meeting.

У вихідному реченні висловлено недовіру, отже, перефразоване речення має модальний присудок з **could** у заперечній формі, значенням якого є недовіра / сумнів.

Усі запропоновані тестові завдання виконують на заняттях, вони можуть бути включені до підсумкового тематичного тесту.

Висновки. Тестові завдання, які застосовують з навчальною метою, останнім часом стають невід'ємним компонентом навчального процесу, що зумовлює набуття студентами стратегічних умінь.

По-перше, при виконанні тестового завдання студенти синтезують усі набуті знання, навички та вміння, що дозволяє їм правильно виконати завдання і пояснити власний вибір.

По-друге, виконуючи завдання такого типу, студенти орієнтуються на функціонування граматичної структури в конкретній ситуації, що також може забезпечити правильність виконання завдання і, відповідно, розвивати та вдосконалювати навички.

По-третє, студенти навчаються порівнювати комунікативні функції граматичних структур та обирати граматичну структуру необхідну для реалізації комунікативного наміру, що у свою чергу свідчить про набуття студентами комунікативної компетенції.

Важливим аспектом є набуття студентами досвіду виконання тестових завдань, що є корисним для них як для майбутніх учителів іноземних мов. Розвиток професійних навичок і вмінь студентів має бути невід'ємним компонентом навчального процесу в педагогічному навчальному закладі.

Перспектива дослідження. Отже, застосування в навчанні граматики різноманітних тестових завдань сприяє розвитку та вдосконаленню мовленнєвих навичок і вмінь студентів, дає можливість розвивати професійні навички, тому вважаємо доцільним подальше вивчення проблеми та створення комплексів таких завдань, розробку механізмів оцінювання навчальних досягнень студентів для впровадження в навчальний процес на 1-2 курсах факультету іноземних мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Довгополова Я. В. Впровадження тестової методики в процес навчання у вищих навчальних закладах / Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Сер.: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. Харків, 2011. № 972. Вип. 67. С. 100-127.
2. Квасова О. Г. Основи тестування іноземних мов і вмінь: навчальний посібник. Київ : Ленвіт, 2009. 119 с.
3. Морська Л. Ш. Теорія та практика методики навчання англійської мови. Тернопіль : Астон, 2003. 248 с.
4. Ніколаєва С. Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов (схеми і таблиці): навчальний посібник. Київ : Ленвіт, 2008. 285 с.
5. Савенко Т. В. Практична грамика англійської мови: навчальний посібник. Кіровоград: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2017. 180 с.
6. Савенко Т. В. Збірник вправ з практичної грамики англійської мови. Кіровоград: ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2015. 100 с.
7. Сологуб Л. В., Микитка Ш. С., Комар Р. Ш. До питання про тестування як актуальну методику оцінювання. Zbiór artykułów naukowych. Konferencij Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej "Nowoczesne badania podstawowe i stosowane". – Warsaw : Wydawca: Sp. Zo.o. "Diamond Trading tour", 2017. С. 6-10.
8. Common European Framework of References for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge : Cambridge Un-ty Press, 2001. 260 p.
9. Hughes A. Testing for language teachers. – Cambridge : Cambridge Un-ty Press, 1989. 170 p.

REFERENCES

1. Dovhopolova, J. V. Vprovadzhenia testovoi metodyky v protses navchannia u vychshykh navchalnykh zakladakh. [Introducing testing methodology in the educating process in higher educational institutions] (2011). Kharkiv: Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina.
2. Kvasova O. H. (2009). Osnovy testuvannia inshomovnykh navychok i vmin. [The grounds of testing foreign language skills], K: Lenvit.
3. Morska L. Sh. (2003). Teoria ta praktyka metodyky navchannia anhliskoi movy. [Theory and Practice of English teaching methodology], Ternopil.

4. Nikolaeva S. (2008). *Osnovy suchashoi metodyky vykladannia inozemnykh mov (skhemy i tablytsi)*. [The fundamentals of modern methodology of teaching foreign languages (schemes and tables)], K: Lenvit.
5. Savenko T.V. (2017). *Praktychna hramatyka anhliiskoi movy*. [Practical English Grammar]. Kirovohrad: Avanhard.
6. Savenko T.V. (2015). *Zbirnyk vprav z practychoi hramatyky anhliiskoi movy*. [Collection of exercises in English Grammar], Kirovohrad: Avanhard.
7. Solohub L.V., Mykytka Sh.C., Komar R. Sh.. (2017). *Do pytannia pro testuvannia jak aktualnoi metodyky otsiniuvannia*. [To the issue of testing as an actual assessment methodology]б Warsaw: Diamond Trading tour.
8. *Common European Framework of References for Languages: Learning, Teaching, Assesment* (2001), Cambridge: Cambridge Un-ty Press., – 260 p.
9. Hughes A. (1989). *Testing for language teachers*, Cambridge: Cambridge Un-ty Press, 170 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Савенко – старший викладач кафедри англійської мови та методики її викладання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: комунікативно-орієнтоване навчання граматики англійської мови, методика розвитку комунікативної компетенції студентів .

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tatiana Savenko – senior teacher of the English Language and Methodology Department at the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: methodology of teaching grammar, communicative competence development.

ШАНОВНІ НАУКОВЦІ!

Здійснюється підготовка до друку чергового випуску збірки наукових праць «Наукові записки, Серія: «Філологічні науки» (на комерційній основі), який зареєстровано в міжнародних наукометричних базах **Index COPERNICUS, Google Scholar, Academic Journals, Research Bible, WorldCat.**

Редколегія перевіряє статті на плагіат.

ВИМОГИ ДО СТАТЕЙ, ЯКІ БУДУТЬ НАДХОДИТИ ДО РЕДАКЦІЇ

Вимоги до оформлення:

Стаття повинна бути написана українською, англійською, німецькою або російською мовами з дотриманням наукового стилю та без мовних помилок.

Електронний варіант статті в редакторі Word – 2003, шрифт Times New Roman, збереження у форматі **doc** або **rtf** українською, російською, англійською чи німецькою мовами.

Текст на аркуші А4, розмір шрифту 14, інтервал 1,5 пт; поля: зліва – 30 мм; праворуч – 15 мм; знизу і зверху – 25 мм. Обсяг статті не менше 0,5 друк, аркуша (10-12 сторінок).

Розміщення на сторінці:

У лівому верхньому кутку: **УДК.** Через один інтервал по центру великими літерами та жирним шрифтом – назва статті. Під низом по центру **прізвище, ім'я** (повністю) із вказівкою **в дужках міста та країни**, через інтервал нижче – **ORCID**, без інтервалу нижче – **Researcher ID, Scopus ID**, якщо автор має, без інтервалу нижче – **електронна адреса.**

Усім статтям журналу призначається цифровий ідентифікатор **DOI.**

Далі через рядок великими літерами назва статті розмір (кегель) 14 пт, анотація та ключові слова (5-10) – українською мовою, міжрядковий інтервал 1, розмір (кегель) 12 пт, шрифт - курсив.

До статті без інтервалу додається назва статті та реферат (анотація та ключові слова) англійською мовою обсягом 2000-2200 знаків (не менше 25 рядків), розмір (кегель) 12 пт, міжрядковий інтервал 1.

Стаття обов'язково повинна містити такі компоненти: **Вступ** (розкривається актуальність дослідження; здійснюється постановка проблеми та аналіз попередніх досліджень і публікацій; формулюються мета і завдання). **Методи та методики дослідження** (висвітлюється процедура теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження). **Результати та дискусії** (викладається основний матеріал так, щоб була зрозумілою суть теоретичного та/або емпіричного дослідження; дискусії щодо висвітленої проблематики). **Висновки** (здійснюється узагальнення результатів, передбачаються перспективи подальших досліджень).

Цитування та внутрішньотекстове посилання на літературні джерела здійснюються за стилем АРА, наприклад (Білоус, 2020; Білоус & Пянковська, 2019; Best, Kalina, 2020); якщо зазначається сторінка джерела, то вона подається через двокрапку, наприклад (Білоус, 2020: 45).

Через 1 рядок після тексту розміщується слово **БІБЛІОГРАФІЯ** та подається список використаних джерел (в алфавітному порядку) відповідно до «**Про новий стандарт «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (ДСТУ 8302:2015)**» за стилем АРА.

Далі через рядок після бібліографії в алфавітному порядку подається слово **REFERENCES** та список використаних джерел. Прізвища авторів, назви джерел (книг, журналів, конференцій, статей тощо) транслітеруються латиницею, а в квадратних дужках подається переклад назв англійською мовою. Іноземні джерела, укладені латиницею, залишаються без змін (за стандартом АРА 5th (www.apastyle.org)).

Відомості про автора українською та англійською мовами (прізвище, ім'я, посада, науковий ступінь, вчене звання, місце роботи) подаються без скорочень.

Наукові інтереси (українською та англійською мовами) – **обов'язково.**

РЕДКОЛЕГІЯ

Наукове видання

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки

Випуск 187

Редактор: Білоус О.М.
Технічний редактор: Лисенко В.Ф.

«Наукові записки. Серія Філологічні науки» Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка внесені до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових степенів доктора і кандидата наук (Затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 04.07.2014 № 793)

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525-4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 85,56
Облік. видан. арк. 75,94. Тираж 75. Зам. № 225

Видавництво ТОВ «КОД»
25009, м. Кропивницький, вул. Соборна, 7а, тел./факс (0522) 322-326
Свідоцтво державного комітету інформаційної політики:
серія ДК № 995 від 24.07.2002 року.

Виготовлювач СПД ФО Лисенко В.Ф., т. (0522) 322-326
25029, м. Кропивницький, вул. Пацаєва, 14, к. 1, кв. 101.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи №3904 від 22.10.2010 р.

